Digitized by the Internet Archive
in 2025 with funding from
Princeton Theological Seminary Library

https://archive.org/details/thesaurustotiush05benj

Princeton Theological Seminary-Speer Library
1 1012 01148 4666

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הכף

כ

כ האות האחת עשרה[1]) באלף-בית העברי ושמה כַּף, עי׳ ערך כַּף.

היא השלישית בארבע אותיות ג י כ ק שמוצאן מהחֵך (יליר׳ א ד), ומצַינת קול המתהוה ביציאת הנשימה דרך מעבר הצר בגעת שרש הלשון בחֵך הרך[2]), ובטבע קול זה, כמו קולות ב ג ד, שישתנה ויתחלף בטיבו קצת, שיהיה יותר קשה בתחלת הברה דומה להברת האות ק, ויותר רך בשתוף קצת נשימה קרוב להברת האות ח באמצע הברה אחר תנועה פתוחה או בסופה, ובזמן מן הזמנים גברה הברה כפולה[1]) זו במדרגה שהיה נכר ומורגש בדבור, והנקדנים נתנו סימן בהאות להבדיל בין שני מיני הקול ושמו דגש קל בתוכה כשהיא משמשת לסמן את ההברה הקשה והניחו האות בלי סימן או שמו על גבה קו

---

[1]) איכה א י-יא: י ד ו פרש צר וכו׳ כ ל עמה נאנחים, ושם ב י-יא: י ש ב ו לארץ ירמו וכו׳ כ ל ו בדמעות עיני, וכמו״כ בקצת מזמורי תהלים המסדרים עפ״י א״ב: י ר א ו את יי׳ קדשיו וכו׳ כ פ י ר י ם רשו ורעבו (תהל׳ לד י-יא), וכן עוד במזמורים אחרים. וכמו״כ במשלי: י ד י ה שלחה בכישור וכו׳ כ פ ה פרשה לעני (משלי לא יט-כ). — [2]) הערבים אומרים כי האות כ [a]) היא מן אלחרופ אלמהמושה, ואמר אלאזהרי: ואלמהמוש חרפ לאן פי מח׳רג׳ה דונ אלמג׳הור וג׳רי מעה אלנפש פכאנ דונ אלמג׳הור פי רפע אלצות, ע״כ, ובעברית: היא מאותיות המהמשות (של קול חפוי ועמי) ואמר אלאזהרי המהמוש הוא אות רכה ביציאתו בלי צלילה ויוצאת אתו הנשימה בלי צלילה בהרמת הקול.

a) ك

---

[1]) אדות הברה הכפולה של ב ג ד כ פ ת עי׳ הערה לאותיות ב, ג, ד, ומה שהובא שם בשם רסע״ג, ודעת החדשים בשאלה זו. וכבר הביאו קצת החדשים ראיה שהברת כ רפויה היתה כבר בזמן הושע, לפחות בצפון, קרובה להברת ח, מהמליצה יַךְ ויחבשנו (הוש׳ ו א), שהשתמש הנביא בעתיד מקוצר יַךְ במקום יַכֶּה כדי להשותו לחלק הראשון של המלה יחבשנו שאחריו (J. Derenb. Jntrod. Opusc. XCIX, הערה 4). ובזמן קביעת הנקוד יש ראיה שהיתה קרובה להברת אות ח מהנקוד תאכֲלֶנוּ יאכֲלֶנוּ בחטף, כמו שהעיד ע״ז בן אשר בפרוש: כל לשון אכילה, אם בשלש נקודות פעולה, בפתחה מלולה, כמו ועגת שערים תְּאכֲלֶנָּה (יחזק׳ ד יב), בעצבון תֹּאכֲלֶנָּה (ברא׳ ג יז), כל המקרא על זה ירוץ, בדבר חרוץ, חוץ מאחד, בקהלת מיוחד, ברבות הטובה רבו אוכְלֶיהָ (קהל׳ ה י), והוא מיוחד בטעמו (דה״ט, סי׳ 51), וכן כ חטופה

1597CA PA 95 MC 09-04-07 32180 SHI Group

משכב כ̄ כשהיא משמשת לסמן את ההברה הרכה ונקראת כ רפויה: שבע כפולות בגד כפרת משתמשות בשני לשונות בי בי גימל ג׳ימל דלת ד̄לת כף כ̄ף פי פ̄י היש ר̄יש תיו ת̄יו[1]) רך וקשה (יצירה ב ה). ונהוגה הברה כפולה זו אצל כל היהודים גם בזמננו, ולכן השתמשו בה הסופרים להעתיק האות ח׳ בערבית, כמו תאריך, שהאות ך באה פה במקום האות ח׳ שבמלה זו בערבית, ומלים אחרות כיוצא בזו שנתקבלו בלשוננו מלשון הערבית. וכן בהעתקת מלים ערביות בכתב עברי, כמו אכר במקום אח׳ר (תרג׳ הכוכבים של ריג״ג, ערך אחר), וכן בכאר במקום בח׳אר (רד״ק, ערך איד), וכיוצא בזה.

בשרשי הלשון העברית אין כ באה סמוכה להאותיות ג, ט, צ, ק, ולא תסבול צרופים גכ, כט, כצ, כק (מנחם בן סרוק, מחברת).

לפי מקומה באלף-בית אחרי עשר האותיות הראשונות היא משמשת לסימן מספר הראשון במדרגת העשרות, הוא המספר עשרים: מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ו ע ש ר י ם ומאה מדינה אלא תבא אסתר שהיא בת בתה של שרה שחיתה ק׳ וכ׳ וז׳ ותמלוך על ק׳ וכ׳ וז׳ מדינות (מד״ר בראש׳ נח). קב״ה קנטרין של זהב היה בעגל מניין מסכ״ה מ׳ ארבעים ס׳ ששים כ׳ ע ש ר י ם ה׳ חמשה (שם שמות מג). נ׳ (של המלה אנכי) חמשים שבן חמשים הכיר אברהם את בוראו וכו׳ כ׳ ע ש ר י ם שחינך את המילה לעשרים דור י׳ עשרה אלו עשר נסיונות שנתנסה אבינו אברהם ועמד בכולם (פסיק׳ רבתי כא).

כ היא גם אות שמושית, ומשמשת בראש המלים ובסופן בשני דרכים.

א. בראש המלים, להורות דמיון מה[1]), בראש שמות ומלות הגוף ופעלים בנקוד כְּ, כַּ, כָּ, כִּ, כֵּ, כֶּ, לפי טבע האות והתנועה שלאחריה, ותבוא: א) לדמיון האיכות, להורות כי שני הדברים הנזכרים בענין דומים זה לזה באיכותם, במראה, בטעם, בטיב, וכיוצא בזה, like, as; comme; wie: ושמתיה כאבל יחיד (עמוס ח י). והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרבים כאבן ספיר כמראה דמות כסא (יחזק׳ י א). והיה כאבק דק המון זריך (ישע׳ כט ה). דורי נסע ונגלה מני כאהל רעי (שם לח יב). והיה כאוב מארץ קולך (שם כט ד). ותהיו כאוד מצל משרפה (עמוס ד יא). הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (בראש׳ ג כב). והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע׳ נח יא). ואת כל חלבו יקטיר המזבחה כחלב זבח השלמים (ויקר׳ ד כו). עיניו כיונים על אפיקי מים (שה״ש ה יב). העלו סוס כילק סמר (ירמ׳ נא כז). מי יתנני כירחי קדם (איוב

במד׳ יח י, וכן דבר׳ יב יח בהרבה כ״י בחטף (תנ״ך גנז׳, מהדורה חדשה). ומהעתקת השבעים, שהעתיקו את האות כ באות χ כמעט בכל מקום, גם בתחלת התיבה, כמו כנען, כלב, כושן רשעתים, כרמל, נהר כבר, נראה כי בזמן ההוא גברה הברה הרפויה של האות כ ולא היו היהודים, לפחות במצרים, מבטאים כלל כ בהברה דומה להברת אות ק. וכן אנו רואים בתלמוד שהעתיקו את המלים היוניות שבראשן אות χ באות כ, כמו כלינוס, כלמוס, וכדומה (S. Kraus Lehnw. I § 21), אך כבר הוכיח שם החכם קרויס כי הברה הקדומה של האות χ לא היתה כלל אצל היונים הקדמונים כמו אצל היונים החדשים. שאר הלשונות השמיות לא הלכו בענין רכוך קול אות זו בדרך אחד. בלשון כנענית ופונית היה רכוך זה נהוג בקצת מלים ובקצתם נשאר הקול בטיבו הקדום. כך בהשיחה הידועה בלשון פונית Poenulus כתוב uulech במקום ההולך, aelichoth במקום ההליכות (Schrö. Phön. Gr. 84), אך Baricbal במקום ברכבעל (שם 200). בארמית מדה זו של התרככות אות כ נהוגה כמו בעברית. בערבית נשארה בכלל הברה הקשה של הכף בעינה, אך בפי הפלחים והבדוים בארץ ישראל נתרככה בכל מקום להברת תש, ובמקום כתב הם אומרים תשתב, אבל — אתשל, רק האות כ שבסוף השמות לנכח יחיד, ביתכ, נשארה בהברתה העקרית, אבל לנוכחת יחידה, ביתכ, אומרים ביתתש, וכמו״כ בפעלים לזכר: חמלכ (נשאך), לנקבה חמלתש (נשאך), וכן על, עליכ לזכר, עליתש לנק׳. וכבר הזכירו החכמים כי גם בלשונות לא השמיות תקרה ההתרככות להקול הזה, כמו בלשון הגרמנית ich—ik, וכן Dach מן decken, וגם בפעל אחד בקצת נטיותיו, כמו מן denken, בעבר dachte, וכיוצא בזה. —[1]) כך בגוף היצירה עם פרוש רסע״ג בערב׳ הוצא׳ למברט. —

[1]) בערב׳ כַ [a]), וכן בשאר הלשונות האחיות משמשת כ שמוש זה. והסכימו חכמי הלשון כי הקול כ היה בעקרו קול הרמז, לרמז ולהראות דבר מה, ולכן השתמשו בו בשמושים האלה, אך לא הגיעו לכלל הסכמה אם כ שמושית זו הונחה בתחלה בעצמה לשמוש הדמיון או נתקצרה מן המלה כה וכדומה. וכן נחלקו חכמי הדקדוק בתכונתה הדקדוקית של כ זו, שקצתם ראו בה שם וקצתם תאר הפעל, וכדומה. ועי׳ במבוא בחלק הדקדוק. —

a) كَ

כט ג). כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל (בראש׳ ט ג). ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין (תהל׳ עח סה). הלא ככרכמיש כלנו אם לא כארפד חמת אם לא כדמשק שמרון (ישע׳ י ט). עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון (תהל׳ פג י). וישם מדברה (של ציון) כעדן וערבתה כגן יי׳ (ישע׳ נא ג). ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ (ש״ב ז כג). הן אני כפיך לאל מחמר קרצתי גם אני (איוב לג ו). כי כפרה סררה סרר ישראל עתה ירעם יי׳ ככבש במרחב (הוש׳ ד יו). ונחלמה חלום וכו׳ איש כפתרון חלמו חלמנו (בראש׳ מא יא). — ובפתח לפני א ה ח ע בחטף פתח: כאהלים[1]) נטע יי׳ כארזים עלי מים (במד׳ כד ו). ויפתר לנו את חלמתינו איש כחלמו פתר (בראש׳ מא יב). כי כלם כעדי תלבשי (ישע׳ מט יח). הנה כעננים יעלה (ירמ׳ ד׳ יג). לחיו כערוגת הבשם (שה״ש ה יג). — ועם קמץ לפני א: היתה כאניות[2]) סוחר (משלי לא יד). — ובפתח וקמץ במקום ה הידיעה: תעפה כבקר תהיה (איוב יא יז). יי׳ כגבור יצא (ישע׳ מב יג). מי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו (ירמ׳ מו ז). ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה (ישע׳ נג ב). אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה (משלי ב ד). והיתה לכהן כמנחה (ויקר׳ ה יג). ונגלו כספר השמים (ישע׳ לד ד). אפרים כעוף יתעופף כבודם (הוש׳ ט יא). ותהיינה העבתים אשר על זרעותיו כפשתים אשר בערו באש (שופט׳ יה יד). כלנו כצאן תעינו (ישע׳ נג ו). ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו (בראש׳ כו יח). — ויש שתשאר ה הידיעה בפרוש וכף הדמיון לפניה שואית: ויהי כהיום הזה (בראש׳ לט יא), יום אחד כמו היום הזה. מי כהחכם (קהל׳ ח א). כהחלנות האלה (יחזק׳ מ כה). — ובחירק לפני שוא: והנה שבה כבשרו (שמות ד ז). כי שב יי׳ את גאון יעקב כגאון ישראל (נחום ב ג). נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (בראש׳ א כו). ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (ירמ׳ ה כז). להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו (אסת׳ א כב). ובא כמהלך ראשך (משלי ו יא). ונותרה בת ציון וכו׳ כמלונה במקשה (ישע׳ א ח). ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (שם מח יט). צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי (איוב כט יד). אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם (תהל׳ קמד יב). אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראש׳ מח ה). כשחוק לכסיל עשות זמה (משלי י כג). — ו ב ג ד כ פ ת אחרי זה השוא רפות: ונחשב ללוים כתבואת גרן (במד׳ יח ל). בקש יי׳ לו איש כלבבו (ש״א יג יד). אלי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה (יואל א ח). ותהי בפי כדבש למתוק (יחז׳ ג ג). — ויוד שואית אחרי הכף נחה והחירק של כף הדמיון ארוך: ונשקה כיאור מצרים (עמוס ח ח). יקד כיקוד איש (ישע׳ י יו). ועקרון כיבוסי (זכר׳ ט ז). כאהלי קדר כיריעות שלמה (שה״ש א ה). נאוה כירושלם (שם ו ד). שמחנו כימות עניתנו (תהל׳ צ יה). ואיבי יי׳ כיקר כרים (שם לז כ). — ועם צירי: והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראש׳ ג ה). — ועם סגול לפני ח ע: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך (ישע׳ מד כב). מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר (שם סא י). — ועם מלות הרמז זה, זאת, זו, אלה, הכף קמוצה עפ״י רוב: הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו (בראש׳ מא לח). וידבר אליהם כזאת (שופט׳ ח ח). וכעת לא השמיענו כזאת (שם יג כג). לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים (שם יט ל). מי שמע כזאת מי ראה כאלה (ישע׳ סו ח). ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהודה (דה״ב לא כ). ויאמר אלהם כזה[1]) וכזה עשה לי מיכה (שופט׳ יח ד). כי כזה[1]) וכזה תאכל החרב (ש״ב יא כה). כזה[1]) וכזה תדבר אליה (מ״א יד ה). חטאתי ליי׳ אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי (יהוש׳ ז כ). כזאת וכזאת יעץ אחיתפל את אבשלום ואת זקני ישראל וכזאת וכזאת יעצתי אני (ש״ב יז טו). — ויש גם עם כ[2]): ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים (בראש׳ מה כג). לא כאלה חלק יעקב (ירמ׳ י יו, נא יט). שמעתי כאלה רבות (איוב יו ב). — ועם אלו, *כאלו, עי׳ ערך אלו. — ובהבלעת האלף והכף חרוקה, *כילו, עי׳ ערך *כילו. — ועם אשר, כאשר, עי׳ ערך אשר. — ועם ש, כש, לפני מלות הגוף ולפני פעלים בעבר ועתיד, במשמ׳ כאשר, לדמיון: כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו (קהל׳ ה יד). וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים (שם יב ז). — כשם, עי׳ שם. — ועם מו, כמו, כמוני, כמוך, כמכה, כמוה, כמונו, כמוכם, כמוהם, עי׳ כמו. — ועם *מות, *כמותי,

---

1) ס״א כאהלים. — 2) עי׳ מלון ערך אניה בהערה בדבר קריאת הקמץ של הכף. — 1) כזו קרי. — 2) לא נתברר סבת שנוי זה, כי לא פעולת הטעם היא, כי

*כמותו, עי' *כמות. — ועם הם, הן, כהם, כהם, כהן, כהן, ועם המה, הנה, כהמה, כהנה, עי' הם, המה, הן, הנה. —ותבוא כפולה בראש שני הדברים המתדמים זה לזה, להורות דמיון גמור ושלם: כי כמוך כפרעה (ברא' מד יח). חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע (שם יח כה). כגר כאזרח בנקבו שם יומת (ויקר' כד יו). משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה (שם כב). לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון (דבר' א יז). והיה כעם ככהן ופקדתי עליו דרכיו (הוש' ד ט). גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה (תהל' קלט יב). ויאמר (מלך ישראל) אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך (מ"א כב ד). והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר כמלוה כלוה כנשה כאשר נשא בו (ישע' כד ב). — ועם ו לפני כ השנית: עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה (יהוש' יד יא). כי כחלק הורד [1] במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו (ש"א ל כד). הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה (יחזק' יח ד). —ועם יום ובדומה, במשמ' כאשר ביום: פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה (הוש' ב ה). וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים (שם יז). העמיקו שחתו כימי הגבעה (שם ט ט). עד אושיבך באהלים כימי מועד (שם יב י). ובניתיה כימי עולם (עמו' ט יא). ירעו בשן וגלעד כימי עולם כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכ' ז יד-יה). קול נתנו בבית יי' כיום מועד (איכ' ב ז). ויצא יי' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (זכר' יד ג). וערבה ליי' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות (מלא' ג ד). אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר (תהל' צה ח). —כיום, כהיום, במשמ' היום: מכרה כיום את בכרתך לי (ברא' כה לא). השבעה לי כיום וישבע לו (שם לג). קטר יקטירון כיום החלב (ש"א ב יו). כי אתו כהיום תמצאון (שם ט יג). ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שם כז). ישבע לי כיום המלך שלמה (מ"א א נא). דרש נא כיום את דבר יי' (שם כב ה). לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם (ישע' נח ד). השיבו נא להם כהיום שדתיהם (נחמ' ה יא). — כיום הזה: אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם רב (ברא' נ כ). למען תתו בידך כיום הזה (דבר' ב ל). ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה (מ"א ח כד). לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום הזה (ירמ' יא ה). — *כתחלה, לכתחלה, עי' ערך זה. — וישמיטו בדבור הדמיון הדיוקים ל, עם, על: ויחלו כמטר לי (איוב כט כג), כמו למטר. עשה להם כמדין כסיסרא וכו' (תהל' פג י), כמו למדין, לסיסרא. יריעו עלימו כגנב (איוב ל ה), כמו על גנב. כרע כאח לי התהלכתי (תהל' לה יד), כמו עם רע. —ולהורות דמיון מדמה, לא אמתי: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד' יח כז). כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו (ש"ב ד י). ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו (איוב יט יא). — ועם פעל, במקור: לא תצא כצאת העבדים (שמות כא ז). עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במד' כב ד). כנפול לפני בני עולה נפלת (ש"ב ג לד). לכן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישע' ה כד). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון (שם יז יב). והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בקיאו (שם יט יד). וכל צבאם יבול כנבל עלה מגפן (שם לד ד). יפלח חץ כבדו כמהר צפור אל פח (משלי ז כג). — וקצת במשמ' כאלו: היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו כהניף שבט ואת[1] מרימיו כהרים מטה לא עץ (ישע' י יה), ר"ל כאלו יניף השבט את המרימים אותו. ויהי כמצחק בעיני חתניו (ברא' יט יד). ושתו (הגוים את כוס התרעלה) ולעו והיו כלוא היו (עובד' א יו), ר"ל כאלו לא היו. —והשתמשו בה גם במקום שאין שם דמיון אלא שבאמת כך הוא: ויהי העם כמתאננים רע באזני יי' (במד' יא א). ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי (שאול) כמחריש (ש"א י כז). ואצוה את חנני אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלם כי הוא כאיש אמת וירא את האלהים מרבים (נחמ' ז ב). —*כסבור, עי' סבור. —ובצרוף לאותיות שמושיות אחרות, אחרי ה השאלה: הכזונה יעשה את אחותנו

הנקוד בכף קמוצה בא בכל הטעמים. —[1]) היורד קרי.

—[1]) ס"א את. —

(בראש׳ לד לא). — ולפני ב ל ש: ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו כבראשנה (שופט׳ כ לב). ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשנה (מ״א יג ו). ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציך כבתחלה (ישע׳ א כו). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה (אבות ב א). בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול כלחוץ (שבת ו.). יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך (אבות ב י).— ולפני מ: וכשלו איש באחיו כמפני חרב (ויקר׳ כו לז). — *ואחריו: המוציא אוכלין פחות מכשיעור (שבת י ס). — ב) להורות דמיון בקרוב, ungefähr ; à peu près, approximatly, about: ותדבר אליו כדברים האלה (בראש׳ לט יז).—ובפרט במספרים, במשמ׳ קרוב לזה המספר: ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה (בראש׳ לח כד). כשש-מאות אלף רגלי (שמות יב לז). ויקבץ מלך ישראל את הנביאים כארבע מאות איש (מ״א כב ו). וישבו שם כעשר שנים (רות א ד).—ובמדה: ותחבט את אשר לקטה ויהי כאיפה שערים (שם ב יז). —ולהמרחק: ויטש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה (במד׳ יא לא). — ולהזמן: הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד (שמות ט יח), מחר קרוב לעת זו. כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים (שם יא ד). כעת מחר אשלח אליך איש (ש״א ט יו). כי מחר כעת הזאת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל (יהוש׳ יא ו). ולא אץ לבוא כיום תמים (שם י יג). והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי כעת[1]) מנחת ערב (דני׳ ט כא). — ועם רגע, כרגע, קרוב לשעור רגע, קצת במשמ׳ עתה, תכף ומיד: הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע (במד׳ יו כ). ולא יבאו לראות כבלע את הקדש (במד׳ ד כ), כשעור בליעה, עי׳ בלע.—ג) עם פעל מקור[2]) במשמ׳ בזמן שנעשה מעשה פלוני, בעבר: ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה (בראש׳ יב יד). והוא ישב פתח האהל כחם היום (שם יח א). ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי (שם לט יח). כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה (שמות יא א). וכבוא השמש צוה יהושע (יהוש׳ ח כט). ויהי כבוא ארון האלהים עקרון ויזעקו העקרנים (ש״א ה י). וכשוב דוד מהכות את הפלשתי (שם יז נז). והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יי׳ (מ״ב ג יה). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (הוש׳ ז א). ויהי כהשפט יהוא עם בית אחאב וימצא את שרי יהודה (דהי״ב כב ח). ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר למהומן (אסת׳ א י). וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדלה (דני׳ ח ח). — ובמשמ׳ בזמן שיעשה הדבר בעתיד: ועתה כבאי אל עבדך אבי וכו׳ והיה כראותו כי אין הנער ומת (בראש׳ מד ל-לא). והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים (מ״א א כא). שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש (דבר׳ יו ו). ראו נא כטוב לב אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו (ש״ב יג כח). כל ישבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו (ישע׳ יח ג). כהתימך שודד תושד כנלתך לבגד יבגדו בך (שם לג א). כזכר[1]) בניהם מזבחותם (ירמ׳ יז ב). ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עז פנים (דני׳ ח כג). ועמד מלך גבור ומשל ממשל רב ועשה כרצונו וכעמדו תשבר מלכותו (שם יא ג-ד).—ובמשמ׳ זמן הוה: כעבור סופה ואין רשע (משלי י כה). — ולהורות תכיפות שני מעשים זה אחר זה: ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט (בראש׳ יט יז). ויהי במלכו כשבתו על כסאו הכה את כל בית בעשא (מ״א יו יא), מיד כאשר ישב. — ויש שבכונה זו יוסיפו אחריה המלה כן, כ... כן: כבאכם העיר כן תמצאון אתו (ש״א ט יג). — ובמשמ׳ בכל פעם שיעשה דבר: ויהי כקרא[2]) יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר (ירמ׳ לו כג). —ובמשמ׳ אחר אשר, קצת להורות סבת דבר או פעולה: ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה וכו׳ ותתפשהו בבגדו וכו׳ ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וכו׳ ותקרא לאנשי ביתה (בראש׳ לט י-יד). ויהי כאמרם[3]) אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן (אסת׳ ג ד).—והשתמש דונש בן לברט בכף הדמיון גם על פעל עבר ואמר: ואל תתאו חמר, זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר, כשקט[4]) בשמרים (דונש, דעה לבי, בית ה).—ועם ש, כש, לפני שמות הגוף ופעלים בעבר ועתיד להורות

[1]) ס״א בעת.—[2]) ריב״ג, רקמה שער ה: כי לא יאמר באמר ולא באבל ולא כאמר כאבל. ע״כ. וראב״ע, צחות אות כף: ויאמר רבי יונה המדקדק ז״ל כי אין ראוי לאמר כשמר רק יאמרו כשומרו ולא כשמר. ע״כ. ועי׳ לקמן הערה 4. — [1]) י״ס כי הנוסחה משבשה. — [2]) למערבאי, למדנחאי בקרוא.—[3]) כך הקרי, והכתיב באמרם, וכמו הקרי הרבה כתבי יד גם בכתיב. — [4]) צריך לקרא כשקט, ולא כשקט כמו במהד׳ ד כהנא. וכבר העיד ע״ז

המעמד והזמן: אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי (אבות א יד). אין שותין אותו אלא כשהוא חי (ברכ׳ נא.). הרואה ירק בכרם ואמר כשאגיע לו אלקטנו (כלא׳ ה ו). אם אמר כשאראה כשיהיה לי ולד (נזיר ב ג). אל תעש עצמך כעורכי הדיינין וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין (אבות א ח). לכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים (סנה׳ ג ז). ואל תאמר לכשאפנה אשנה (אבות ב ד). בעל קרי שטבל ולא הטיל את המים כשיטיל את המים טמא (מקוא׳ ח ד). אמר רשב״ג אני כשהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים צואים וכשהייתי יוצא לחוץ הייתי יוצא בבגדים נאים (פסיק׳ רבתי כג-כד).

ב. בסוף המלים משמשת האות כ, ך, בשמות ופעלים לכנויי גוף המדבר לנכח זו״נ יחיד ורבים[1]), דְּבָרְ־ךָ, דְּבָרֵ־ךְ, דְּבַרְ־כֶם, דְּבַרְ־כֶן, פְּקָדְ־ךָ, פְּקָדֵ־ךְ, פְּקַדְ־כֶם, ־כֶן, פְּקַדְתִּי־כֶם, ־כֶן, וכו׳. וכן הנוספת בקצת מלים ללא צרך כלל, כמו כְּעֶרְכְּךָ הכהן (ויקר׳ כז יב). כְּעֶרְכְּךָ יקום (שם יז). וחשב לו הכהן את מכסת הָעֶרְכְּךָ עד שנת היבל ונתן את הָעֶרְכְּךָ ביום ההוא (שם כג).

בתוך הלשון העברית בעצמה ובינה ובין שאר הלשונות השמיות, האות כ מתחלפת בשאר האותיות הקרובות לה במוצא, ג, ק, ופעמים גם באות ת[2]) בקצת מקומות.

כ״א, — ר״ת: כי אם, כל אחד, כל אחת.

ריב״ג בהרקמה בפרוש כי זה פעל עבר והפך בזכותו של המשורר ואמר: ועל דרך הזה מהזרות ר״ל לברם אלהים וזרות בהכין לו דוד אין צריך לתפוש על המשורר מה שהביאו הדחק אליו באמרו ואל תתאו חמר וכו׳ ר״ל אמרו בשקט כי המשקל מביא דוחק והשעור באשר שקט (הרקמה, דף 11). ואיננו רחוק בעיני על הדרך הזה שיוכל המשורר לומר מאין דחק כשקט בשמרים כלומר עת אשר שקט על שמריו (שם, דף 31).—

[1]) עי׳ אדות שמוש והנקוד האות במבוא בחלק הדקדוק. —[2]) כבר העיר גלדקה (Nö. ZDMG 1884, 413) על חלוף זה בערבית והביא הבית הערבי: יא אבנ אלזביר טאל מא עציכא וטאל מא עניתנא אליכא, שאמרו עציכא במקום עצית כדי להחריזו עם עליכא. וחלוף זה מצוי גם בלשונות לא השמיות, והביא החכם מ׳ מילר (M. Müller, Science of Language I, 85) הרבה משלים

כאב[1]), ממנו כְּאֵב, כָּאַב, מַכְאֹב, הַכְאָבָה, כְּאֵיבָה.

כְּאֵב, ש״ז, בכנ׳ כְּאֵבִי, —רגש צער גופני שיחוש בעל חי ממכה או פצע באחד מאבריו, וכיוצא בזה, Schmerz; douleur; pain: וישבו אתו (שלשת רעי איוב שבאו לנחמו אחרי הכה בשחין) לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד (איוב ב יג). אם אדברה לא יחשך כאבי (שם טז ו). — וגם צער רוחני: נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש (ישע׳ יז. יא). לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מצאתני למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה (ירמ׳ טו יז-יח). הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע׳ סה יד). נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וּכְאֵבִי נעכר (תהל׳ לט ג). — ואמר בן סירא: טוב למות מחיים רעים ונוחת עולם מכאב עומד (כ״ס גני׳ ל יז). — ובמשמ׳ גופנית זו גם בתלמוד, וכאב לב, שם לחלי מיוחד של הלב, Kardialgie, Magenkrampf [2]): אמר רב כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב כל מיחוש ולא מיחוש ראש כל רעה ולא אשה רעה (שבת יא.). א״ר חמא בר״ח הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב (ברכ׳ מ.). — ומצוי בסהמ״א במשמ׳ כאב גופני כללי ובצרוף עם שמות אבר מהאברים במשמ׳ שם לחלי מיוחד: יתחדש ממנו עובי בריסי העין ואדמימות עם כאב מרקד (לרי הגוף לנתן פלקירא, כ״י בריט׳ מוז׳). מיני הכאב שיש להם שמות הם אלו החכוכי המשעיר העוקץ הלוחץ המטתח המפשח המשבר הרפה הנוקב המחטי המרדים הדופק הכבדיי היגיעיי הסולד (קאנון א ב ב כ). ואמנם (השלשול) ההוה מהמעי הישר והוא המעי הששי יש ממנו שיהיה עם כאב נקרא זחיר והוא עסוי (שם ג יו א ב). כאב דופק יגיד חמימות באברים כאב אטום יורה קרירות בחלקו (ר״י

לזה מלשונות הארפיות והפראים באפריקה ואמריקה. וכן אומרים הצרפתים בכנדה moikié במקום moitié.

[1]) גם בארמ׳ וסורית, בערב׳ כיב a) במשמ׳ יגון, ולעצם המושג כאב השתמשה הלשון הערב׳ בשרש וג׳ע b), שהוא הוא השרש יגה שהשתמשה הלשון העברית להמושג של צער ותוגה.

[2]) תרגום דר׳ J. Preuss, בספר B. T. Medizin

a) كئب b) وجع

להלון, הולה"ת ה ג). —ואמר המשורר: אשוב לכבות איש כאב נפשי כי הכאב יוסיף עלי חליה (רשב"ג, קטע גני', JQR July 1913). שארו החלי בלה ועצמו, ואכל הכאב בדיו וגלדו (רמב"ע, דיואן לה, כ"י בודליאנה). —ומ"ר כאבים, כאביו, ואמר המשורר: יתנה סים על אמיר למותו והעגור יקנן בין עפאיו, ואורים תאבו לסבול כ א י ב י ו וכוכבי מעלה לשאת חלאיו (קטע כ"י לרמב"ע מהגני' בכיה"ס בקהיר). —כאב גיד הנשה: כ א ב גיד הנשה ובלטין סיאטיקה והוא כאב מתחיל מפרק הירך ויורד מאחוריו על פחד הירך (קאנון ג כב ב ד). —כאב המעים: כשיתחדש כ א ב המעים עם קדחת אז תעשה ההנחה בדוחן (פרקי משה ט). — כאב הראש: כ א ב הראש הקורה מהשכרות (שם). — ובהשאלה, רגיל בדבור: עשה לו כ א ב ר א ש, במשמ' גרם לו צער ובלבול. — כאב הפרקים[1]), Rhumatisme: בכאבי הפרקים ומה שיבלול הנקרס וגיד הנשה (קאנון ג כב ב ג). ורוב מה שיקרה להם כ א ב י ה פ ר ק י ם שיקרה לו תחלה נקראס (שם). חולה מוטל על ערש דוי ימים רבים בחולי הרטט שהוא כ א ב ה פ ר ק י ם (ס"ט טורטוסי, כתתל' ספר השמוש, כיה"ס בודליאנה), ועי' ר ט ט. — ובמשמ' *צער רוחני: כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כ א ב ל ב[2]) שנאמר תוחלת ממושכה מחלת לב (ברכ' נה.). אמר הקב"ה למשה יודע אני מה כ א ב הן עתידין לעשות אלה אלהיך ישראל ואעפ"י כן וארד להצילו מיד מצרים (מד"ר דבר' ג). אמר הקב"ה לירמיה מה אתה רואה ודומם היום אני דומה לאדם שהיה לו בן ועשה אותו חופה ומת בתוך חופתו ואין לך כ א ב לא עלי ולא על בני (מד"ז איכה, בוכר כו). — ומ"ר כאבים, ואמר המשורר: לזאת אדאג אני נכאב, ועל זאת כאבי נעלה מכל כ א ב י ם (ר"ע פרנסים, לבי מודת 123).

כָּאַב, פ"ע, כאב, כאבים, עת' יכאב, —היה לו כאב, גופני או רוחני: ויהי ביום השלישי (מהיום שמלו אנשי שכם) בהיותם כאבים (בראש' לד כה). אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (איוב יד כב). ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני (תהל' סט ל). גם בשחק יכאב לב ואחריתה שמחה תוגה (משלי יד יג). — ואמר בן סירא: אם יש לך ייטיב (העשיר) דבריו עמך וירששך ולא י כ א ב לו (כ"ס גני' יג ה). — ובתו"מ כמו"כ: שכל איבריהם (של הנמולים) כ ו א ב י ם עליהן (ירוש' שבת יט יז.). — ובסהמ"א: לפי שאין לך (אדם) שאין נפשו כ א ב ה עליו בלילה מרוב עמל וטורח שטרח ביום (סדור רס"י, דיני סעודה תכז). אדם אחד שהיה חולה אמרו לו ממה אתה כ ו א ב אמר להם מרוב עונותי (מכח' הפניני', שער נקור תולים). —ופעול כאוב, כמו כאב: כאוב לבב אני (יול' יוה"כ, אלהי אל תביששני). קול עדתך תרצה ה כ א ו ב ה והיגועה (סמא"ל, ליל ר"ה, קול שופר).

—הפע', הכאיב, הכאבתי, יכאיב, מכאיב, תכאיבו, — א) הכאיבו, גרם לו כאב, גופני או רוחני: כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידו תרפינה (איוב ה יח). ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר וקוץ מכאב[1]) מכל סביבתם (יחזק' כח כד). יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו (שם יג כב). —ואמר בן סירא: קרב עני אל ת כ א י ב ואל תמנע מתן ממסכין (כ"ס גני' ד ג). — ובמדרש: יודע אני כמה עתידים ל ה כ א י ב נ י במדבר (מד"ר שמות ג). —הכאיב את לבו: ולא נ כ א י ב לבו בזה הדבר (תשו' הגא', הרכון קח). —הכאיב את תארו, גרם שיהיה תאר פניו כמו כואב: אין העבודה והיראה שתהיה כופף את ראשך ומ כ א י ב את תוארך כי אם שתהיה מביא בפופים ועניים מרודים אל ביתך ומעלה מלבם כל אנחותם כפי יכלתך (הגיון הנפ' לבר חייא ב). —הכאיב התוחלת, לא מלא אותה: כי חנון ורחום הוא (האלהים) ולא י כ א י ב תוחלת הבוטחים בו (משלי סנדלפר). — ב) בהשאלה, הכאיב השדה באבנים, כסה את פני האדמה באבנים לבלתי תתן פרי: והכיתם (במלחמה) כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה תכאיבו[2]) באבנים (מ"ב ג יט).

— נפע', נכאב, — במשמ' כאב, בגופנ' ורוחנ': כאשר נ כ א ב [אני] בבוא עלי צער כן הם נ כ א ב י ם (אגר' מנחם גילני הקראי, לקו"ק נספח' 59). חולי וגוחי

204. —[1]) לפי הערב' דא' אלמפאצל a). —[2]) ואולי גם כאן הכונה לחלי הלב הגופני.

a) داء المفاصل

[1]) ס"א מכאיב מלא, וכן כ"י. —[2]) ופרוש הדבר נאמר שם בפסוק כה: וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה. ויש מפקפקים באמתת מלה זו ומגיהים תמלאו, תאבדו.

בת ציון כיולדה אשר פירושו הכאבי והתחלחלי (ר"י א"ת, תרג' הכרס' לריב"ג, גוח). ואי אפשר שישבר העצם ולא יכאיבו כל סביביו וכשהמכה קולטת הריאה אליה ונסרכת תסתרך ג"כ אל כל סביבותיה הנכאבים (מו"ת הרי"ע י). — ואמר המליץ: בפתחו אוצרות מתן ימהר כמטר אחרי סער וסופה, ואם נכאב לנקשה יום כאלו נתון חילו למכאובו תרופה (רשב"ג, זרועי על כנות ימים). וכמה גבורים ברחו בגופות נכאבות, אשר אין בהם לבבות (ר"י חריזי, תתכמוני ז). — וברוחניות, ואמר המשורר: נכאב בלי אם ולא אב צעיר ויחיד אני (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס א). — וכן אמר עמנואל בשירו: עוררו ביום בכי אל תחשו וזעקו, היום אני נכאב, ואין לי אם ואב, היום שלומי עושקים עשקו (עמנ', מתכר' יג).

— הפע', ״הכאב, הוכאב, — כמו נכאב: כי הם מתענגים באכלם מאכלם ובשתות משתיהם ויוכאבו כאשר ירעבו ויצמאו (אגר' מנחם גיגני הקראי, לקו"ק נספח' 59). — ואמר הפיטן: גולה ונקלה הוכאבתי ונכערתי, הונעתי חגתי ורויתי רוש ונשברתי (ר"א בר במעיה, סליח' יוס ד, אריה כיער).

—נתפ', ״נתכאב, — כמו נכאב: ופרעה המושל היה מתנגע ומתכאב במכאובות ונגעים (יוסיפון, פרקפה).

״כְּאֵבִי, ת"ז, לנק' כְּאֵבִית: ויושם על הלב והכבד מה שיקרר קדחת יום כאבית כי הנה הכאב מחמם הרוח עד שתבער הקדחת (קאנון ד א כז).

כאה[1]), ממנו כָּאֶה, כָּאָה.

כָּאֶה[2]), ת"ז, מ"ר כָּאִים, — דל, מסכן, כואב, מלא צער ויסורים, betrübt, unglücklich; malheureux, affligé; sad, unhappy: ודכה ישח ונפל בעצומיו חלכאים[3]) אמר בלבו שכח אל (תהל' י י-יא).

כָּאָה[1]), — קל לא נמצא.

—הפע' מקו', הַכְאֹת, עכ' הִכְאָה, הִכְאֵיתִי[2]), — הכאה את לבו של פלוני, גרם ללבו צער ויגון וכאב רוחני, betrüben; affliger; afflict: יען הַכְאוֹת[3]) לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו (יחזק' יג כב). — ואמר המשורר: חתו ובושו מהתולים שברו לכאות נפשנו ולהניאנו, ארבם בקרבם נתנו וילכו רכיל בלב ולב להשיאנו (רמב"ע, דיואן כ, כ"י בודליאנה). וכל גזרי לבבי אץ (הזמן) להרחיק ואיך ישקט והתפרדו גזריו, והכאם אך לפאר את אפסיו במראיהם ולאיר את עבריו (שם פ). — ואמר הפיטן בקינתו: גדעני הניאני הכאני אך עתה הלאני (סליח' י' טבת, אזכרה מלוק).

— נפע' בינ', נִכְאָה, סמי' בינ' נִכְאֵה, — נכאה הלב, מי שלבו שבור: וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת (תהל' קט טז). — נכאה פלוני, נשבר לבו, נפל רוחו: ובאו בו ציים כתים ונכאה ושב וזעם על ברית קודש (דני' יא ל). — והשתמשו בפעל זה במשמ' זו בסהמ"א: כי כל היום יכאו מעבדם, ויענו מעושק ידם, וזה הומה להם וזה גונבת, וזה מושך וזה זובח (מ' אלדכי, ס"א ג). — ואמר הפיטן: יביט בחמלתו לעם הוא נכאה, הוא תוך מצוקותיו כשחל יגאה (ר"י נגארה, עולת חדש לו).

כאו"א, — ר"ת: כל אחד ואחד.

***כֵּאוּר**, כִּיאוּר, ש"ז, — כמו *כִּעוּר: ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך רחק מן הכיאור ומן הדומה לכיאור ומן הדומה לדומה לכיאור שלא יתשדוך אחרים בעבירה (מדה"ג כ"י כרלין, כמדר' תגאים כד יז, הוצ' ד ג הופמן). — ואמר הפיטן: לברית הבט ותדיח כיאורם, כבסם הרב ותבהיק אורם (יוצ' יוה"כ, תאות נפש).

---

[1]) יש מפקפקים במציאות שרש זה בעברית הקדומה. אך כבר הביאו החכמים חבר לשרש זה גם מערב' כאי a), במשמ' מאוס וכדומה, וקרוב לזה גם שרש כאא בסורית, במשמ' כעס והבהלה.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) נמסר: חלכאים חד מלה כת' חל כאים תרין מלין ק'. וכבר נפלגו הקדמונים במלה זו אם העקר הוא הכתיב או הקרי, והכריע רסע"ג להכתיב ודונש בן לברט להקרי, עי' בהערה לערך חלכה, והסכים לדעתו גם ר"י חיוג, אמר וז"ל: ודע כי חל כאים שתי מלות במכתב וכן גם יתכן להיות עניינם חיל כמו מתנה וכאים מעקר זה על משקל בלים דוים ואחד מהם כאה כמו דוה רוה (ספר הנח והמכן, ערך כאה), וכן רש"י: כאים לשון ונכאה לבב למותת ואם תאמר הגון מן השורש יוכיח עליו יען הכאות לב צדיק. ע"כ. וכן רד"ק: וכאים בפלס דוים בלים ועניגם כאב ומדוה. ע"כ. ואעפ"י שאין כך דעת ריב"ג וראב"ע, וכן הסכימו רוב החדשים לדעת רסע"ג, עי' ערך חלכה, בכ"ז כדיים דונש וחיוג ורש"י ורד"ק לסמוך עליהם ולקבל המלה כָּאֶה באוצר לשוננו.

[1]) עי' הערה להשרש, ועי' הערה לקמן. — [2]) ר"י חיוג. — [3]) קצת החדשים מפקפקים באמתת מלה זו, ומגיהים להכאיב.

---

a) كى

***כָּאוּר**, ת"ז, לנק' כְּאוּרָה, מ"ר כְּאוּרִים, כְּאוּרוֹת, — פָּעוּל, כמו כָּעוּר, מכ֯ער: צבעו (את הצמר) כאור[1] אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה (ב"ק ט ד). אחד שהמית את הנאה שבעבדים ואת הכאור[2]) שבעבדים נותן שלשים סלע (ערכ' ג ג). אמר לאדם שומו עלי אם היה נאה נותן את דמיו אם היה כאור נותן את ערכו (ירוש' נזיר ב נא ד). ראו אותה חוגרה בסינר רוכל יוצא מתוך ביתה כאור[3]) הדבר וכו' שניהם יוצאין ממקום אפל כאור הדבר (שם כתוב' ז לא ג). וכהן מניח את ידו תחתיה ומניפה ואין הדבר כאור מביא מפה ואינו חוצץ (שם סוט' ג יח ג). ובקש להוציאה ממנו לא על דבר כאור אלא שהיה שונא אותו (מעשה הגא', תשו' ר' שלמה עד). — ולנק': אין מפנין מדירה נאה לדירה נאה ולא מדירה כאורה לדירה כאורה ולא מדירה כאורה לדירה נאה ואין צ"ל מדירה נאה לדירה כאורה ובתוך שלו אפילו מדירה נאה לדירה כאורה שמחה לאדם בשעה שהוא דר בתוך שלו (ירוש' מו"ק ב פא:). — ומ"ר: שאם היתה (הסוטה) עקרה נפקדת יולדת בצער יולדת בריוח כאורים יולדת נעים (צ"ל נאים) שחורים יולדת לבנים (ירוש' סוט' ג יח ד). הילכנו בארם נהרים ובארם נחור ולא מצינו אשה יפה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום כאורים[4]) ושחורים אמרי נא אחותי את (מד"ר ברא' מ). — ולנק': הכאורות[5]) היו אומרות אל תתן עיניך בנוי והנאות היו אומרות תן עיניך במשפחה (ירוש' תעני' ד סט ג).

כאורה, לכאורה, — עי' ערך זה.

***כָּאִי**, — מלת שאלה, ועם המלה צד, כָּאִי צַד, כמו כיצד: הא כאי[6]) צד מסדרין לחם הפנים (מד"ר במד' ד). חמותו כאי צד ראובן ושמעון נשאו ב' אחיות והיו להם ב' בנות מבעלים הראשונים וכו' (הלכ' גדולות, סדר נשים).

כָּאִיבָה, ש"נ, — שה"פ מן כָּאַב: והכאיבה לעולם ללב בלבד (המליצה לר"ש בר"ש, 16).

***כאיזה צד**, — עי' ערך *אֵיזֶה.

---

[1]) כך במשנ' הדפו', ובכ"י פלורנץ ורומי כעור, וכן במשנ' דפוס נפולי (ד"ס). — [2]) גרס' הערוך, ובנוסח' כעור. — [3]) בגמ' בבלי (יבמ' כד:) הגרסה: מכוער. — [4]) כך במד"ר הוצא' דר' תיאודור, ובנוסח' כעורים. — [5]) בבבלי (שם לא.) מכוערות.

[6]) בס"א כיצד.

כָּאִיזַצַד, — כמו *כֵּיצַד: וכאיזצד צרפן אלף עם כלם וכולן עם אלף (יציר' ד ד, כגוף פי' סעדיה לרסע"ג). מפני שתוספתא ותורת כהנים וסיפרי שמן בתלמוד בראיתא יש מהן שהן הלכה ויש מהן שאין הלכה כאיזצד כל בראיתא שאין חלוקין עליה בתלמוד רבנן אמורי הלכה כמותה (שו"ת הגאונ', גנזי' 328).

כָּאִיצַד, — כמו *כֵּיצַד: והמוסיף לא יוסיף על י"ג חליות וכ' וכאיצד סודרן כשהוא מתחיל מתחיל בלבן וכשהוא מסיים מסיים בלבן (שו"ת הגאונ', גנזי' 330). כאיצד מברכין על הפירות על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ (הלכ' גדולות, ברכ'). כאיצד סדר הסיבה אורחין נכנסין אצל בעל הבית ויושבין ע"ג ספסלין (שם). וכאיצד היה ר' יונה עושה מצוה כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו אמר לו בשביל ששמעתי עליך שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואתה פורע (והזהיר, כי תצא).

***כָּאן**[1]), **כָּאן**[2]), **כַּאן**[3]), — מלת הרמז למקום, כמו כֹּה, ומשמשת א) במשמ' העקרית, במקום הזה: הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם אמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר וכו' מי כאן מוכר ישן (דמאי ד ו). יש כאן עוברין שהן כשרין (תוספתא חול' ג יד). יש כאן שהוא אומר מטמאך לא טימאני ואתה טימאתני (שם פרה ח א). אשה פיקחת מדיחה כוס כאן קערה כאן תמחוי כאן ונמצאת מרבצת את ביתה בשבת (ירוש' שבת ג ה ג). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותו שהיום כאן ומחר בקבר (ברכ' כח:). הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל (שבת לא.). — ובאה גם בהוספת ב בתחלתה, בְּכַאן במקום כַּאן, ומעט מעט גבר מנהג זה והיה כמעט לבדו נהוג בספרות המאוחרת: עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולין ואמר לחבירו בכאן[4]) הנחתי התרנגולין שלי (תעני' כה.). בכל ספר מלאכי כתיב יי' צבאות ובכאן[5]) כתיב אלהי ישראל (מד"ר ברא' יח). התחיל צוות לבני אדם שעומדים

---

[1]) כך מנקד בקטעי משנ' מנקד' כ"י א' אדלר מספר 1487. — [2]) כך במס' אבות בסדור תימנ' עם נקוד עליון כ"י בריט' מוז' Or. 2227, וכך ברוב המשנ' המנק' בדפוס. — [3]) כך הברה הרגילה של האשכנזים. — [4]) כך בנוסח' הדפוס, ולא נתברר אם זו נוסחה קדומה או אולי היא מאוחרת. — [5]) כך רוב הדפוס'

שם לא ראיתם בכאן רבי (שם שמות ה). שבזמן שאדם עגוותן ובני ביתו ענוותנין כשבא עני ועמד על פתחו של בעל הבית ואמר להם אביכם יש בכאן יאמרו לו הן בוא והכנס וכו׳ ובזמן שאדם עגותן ובני ביתו קפדנין ובא עני ועמד על פתחו ואמר להם אביכם יש בכאן ואומרים לו לא וגוערין בו (אדר״נ ז). עמד (פרעה) בחצי הלילה וקרא למשה ולאהרן וצועק והולך בכל חוצות ישראל ואומר היכן משה ואהרן עומדים נערים קטנים של ישראל משחקין ואומרין לו היכן אתה הולך ומי אתה מבקש ואומר משה אוהבי אני מבקש והם אומרים בכאן הוא עומד ואחרים אומרים בכאן הוא דר במקום אחר עד שמצא את הבית (מדרש ויושע י). מעשה באדם אחד שהיה עומד בדרך רשות הרבים ובא לו גוי אחד ואמר לו ראית בכאן חמור אחד כלו לבן (א״ב של בן סירא ח). אמר לו יוסף עוזיאל אני רואה בכאן נער ועצים על ראשו ובתוכו עקרב (שם י). ועל עיקר זו החלוקה שישנה ביניהם באו הדברים שבין ר׳ מאיר ור׳ יהודה בכאן (המפתח לר׳ נסים, ברכ׳ א). ולא הוזכרה בכאן אלא כדי להקשות ממנה (שם ג). הודיענו בכאן כי רבי שהתפלל של שבת בערב שבת כבר קיבלה לשבת עילויה (שם ד). עשה אלהים שבכאן קודש והוא אינו אלא חול וכו׳ נתברר שאלהים שבכאן חול (תשו׳ דונש על רסע״ג 140). והאור בכאן (בפסוק זה) הוא הצורה אשר אמרו עליה חכמי המחקר שאינה גוף ולא נדבקת אל גוף (אבר׳ ב״ר חייא הנשיא, הגיון הנפש א). והשוכן בכאן (בפסוק זה) אינו מטעם השוכן בארץ (שם ב). ולשון אבליו בכאן מלשון תאבל הארץ שהוא כטעם תחרב (שם). אם היום בכאן ארוך קצור להלן ואם קצור בכאן ארוך להלן (הוא, העבור א ג). ונראית (החמה) בכאן הולכת במריצות (שם ו). ואני חותם בכאן את המאמר הראשון ומתחיל לחבר את המאמר השני (שם י). ולא התכוון בכאן באמרו שמע ישראל לשמע האזן אך התכוון לאמונת הלב (ר״י א״ת, תו״ה, היחוד א). והוא מפורש בכתובות פרק נערה ומפורש בכאן אעפ״י שלא עשה בה מעשה קנאה (ר׳ נתן, הערוך, ערך אכרזין). בשר שפלטתו סכין מעט בכאן ומעט בכאן בכל העור (שם, ערך אלול). אלולין שחופרין כל הארץ בכאן ובכאן ולא ינוחו במקום אחד (שם). אם היו אלו הרועים שכורים לעכו״ם אחרים יום או שנה ודאי לא יעמדו בכאן ולא באו אלא אקראי בעלמא (שם, ערך נפר). נאמר בכאן (בפסוק זה) על כן יאמר בספר מלחמות ה׳ (ר״ש פרחון, מחבר׳ הערוך, והב). ויש במשקל פעלים משונים ואני אכתוב לך בכאן מה שאזכור (שם, ערך כבד). יהודה וישראל נקראו בכאן גוים וגם נקראו עמים (שם, ערך מלא). בעוד שהעור והפסח יהיה בכאן לא יבא דוד הנה (רש״י ש״ב ה ח). לפי הפשט בכאן מדבר בבנים ובבני בנים (רשב״ם שמות כ ו). כתוב בפ׳ בהר סיני כי ימוך אחיך ונמכר לך וכו׳ ובכאן הוא אומר שש שנים יעבוד (שם כא ב). הילכך יש לו גם בכאן ללוקח טענת דריסה (הוא, ב״ב סד:). פסוק זה וכו׳ בכאן היה לו לכתוב אותו לא בדברי הימים (רד״ק ש״ב כד ט). שמה באותו מקום שתהיה שם מטולטל תרכב מרכבה שתחשב אותה לנפשך לכבוד גדול ובכאן יהיה לך בה קלון אם תרכב אותה (הוא, ישעי׳ כב יח). — עד כאן, עד המקום הזה: תזור לאחריך שכבר שיערתי בעקבי סוסי עד כאן תחום שבת (חגי׳ טו.). — לכאן, להמקום הזה: אמר לו ר׳ אליעזר לר׳ יהושע לא באנו לכאן אלא לנסיון (מד״ר קהל׳, כל הנחלים). ברשותו הושלכנו לכאן וברשותו נצא (אגד׳ כראב׳ ז). — לְכַאן וּלְכַאן, לצד אחד ולצד השני: שהיה הפתח רחב חמש אמות והוציא אחת לכאן ואחת לכאן (ירוש׳ שבת א ב ג). פלימו אומר אני ראיתי אותו הבית והיו קורותיו יוצאות אמה לכאן ואמה לכאן ואמרו לי בית זה שקירה רבי חנינא בן דוסא בתפלתו (תעני׳ כה.). לפי שגזר הקב״ה על הדבור שיצא וילך אצל משה ועשה לו הקב״ה שביל שבו יצא הדבור עד שיגיע למשה ולא נשמע לכאן ולכאן (תנחומא ויקר׳ א). — מִכַּאן, מהמקום הזה: נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תעני׳ ג ח). העבודה שאיני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו (גיט׳ נח.). עגה משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר איני זז מכאן עד שתתרפא מרים אחותי (אדר״נ ט). אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים (מד״ר שמות מג). באותה שעה אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע

לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם (שם במד׳ יז). שבועה איני זז מ כ א ן עד שתמסרני בידם (שם כב). כיון שירד המלאך אמר להם צאו לכם מ כ א ן (אגד׳ בראש׳ ו). —מִכָּאן וּמִכָּאן, מעבר מזה ומעבר מזה: מתנה אדם על עירובו ואומר אם באו עכו״ם וכו׳ מ כ א ן ו מ כ א ן למקום שארצה אלך לא מ כ א ן ולא מ כ א ן הריני כבני עירי (ערוב׳ ג ה). בונין את הכותל באמצע ועושין חוית מ כ א ן ו מ כ א ן (ב״ב א ב). הכהנים מקיפים את הארון והלוים את הכהנים וכל ישראל מ כ א ן ו מ כ א ן (סוט׳ ז ה). סלע הבא בידים זה חופר בורו מ כ א ן וזה חופר בורו מ כ א ן (ב״ב יז:). זה בא מ כ א ן וזה בא מ כ א ן (מד״ר בראש׳ סו). והיו לו (לבן כוזיבא) מאתים אלף מ כ א ן ו מ כ א ן ובשעה שהיו יוצאין למלחמה היו אומרים לא תסעוד ולא תסכוף (שם איכ׳, בלע ה׳). —שֶׁכָּאן: צד ש כ א ן ¹) וצד ש כ א ן חובש את האמצעי (ירוש׳ כלא׳ ג כח ג). עד שיהא עומד ש כ א ן ועומד שכאן רבה (שם שבת יא יג.). עומד ש כ א ן מתיר פירצה ש כ א ן (שם ערוב׳ א יח ג). אילו ש כ א ן מונין משיצא המת ואילו ששם מונין משייסתם הגולל (שם מו״ק ג פב ג). א״ר יוסי קרובין ש כ א ן למידין מקרובין שלהלן (שם שבוע׳ ד לה ג). בכתב ש כ א ן כן כתב ש כ א ן לא מעובה ולא מידק אלא בינוני (שם יומ׳ ג מא.).—ב) במשמ׳ בענין זה: מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה אם בתחלה כ א ן ו כ א ן אסור קושרין נימא במקדש אבל לא במדינה אם בתחלה כ א ן ו כ א ן אסור (ערוב׳ י יג). שבשילה אוכלים קדשים קלים ומע״ש בכל הרואה ובירושלם לפנים מן החומה ו כ א ן ו כ א ן קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים (מגי׳ א יא). מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כ א ן²) שכם (סוט׳ ז ה). כ א ן ביחיד ו כ א ן בציבור (ירוש׳ ברכ׳ ה ח ד). לפי שבכל מקום אין אדם מזכה אלא בכתב ו כ א ן אפילו בדברים לפי שבכל מקום אין אדם מזכה עד שיהו קרקעות ומטלטלין במקום אחד ו כ א ן אפילו קרקעות במקום אחד ומטלטלין במקום אחר (שם פאה ג יז ד). כשם שהן חלוקין כ א ן כך חלוקין בשכונת קברות (שם כלא׳ ד כט ד). כ א ן בבריאות ו כ א ן בתשות (שם שבת א ד:). מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני א״ר יוסי כ א ן היד שולטת ו כ א ן אין היד שולטת א״ר יונה כ א ן ו כ א ן ¹) אין היד שולטת אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני (שם ג ו:). כ א ן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כ א ן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום (ברכ׳ לה:). כ א ן בזמן שישראל שרויין במדבר כ א ן בזמן הזה (שבת ו:). כ א ן בירידה שלפניו ועלייה שלאחריו כ א ן בעלייה שלפניו וירידה שלאחריו (מכות ז:). — ועם ב, בְּכָאן: ו ב כ א ן (בברכת השנים) אי אפשר לחזור למקום שפסק (אבן ירחי, המנהיג, הלכ׳ תול נז). — ג) במשמ׳ ב ז מ ן זה, מִכָּאן ועד זמן פלוני: (הרי זה גיטך) על מנת שתתני לי מ כ א ן ועד שלשים יום (גיט׳ ז ה). הרי זה גיטך אם לא באתי מ כ א ן עד שלשים יום (שם שם ו). (הרי את מקודשת לי) על מנת שאתן לך (הכסף) מ כ א ן ועד שלשים יום (קדוש׳ ג ב). מי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו ואמר לו אם לא נתתי לך מ כ א ן ועד יום פלוני תן לו שטרו (ב״ב י ה). כל ראיות שיש לך הבא מ כ א ן עד שלשים יום (סנה׳ ג ח). מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב לחבירו אלף זוז על מנת ליתנן לו מכאן ועד שלשים יום והוא אומר מ כ א ן ועד עשר שנים (מכות א א). — מִכָּאן וְאֵילָךְ: מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן וכו׳ הקורא מ כ א ן ו א י ל ך לא הפסיד (ברכ׳ א ב). מלכות פרס בפני הבית שלשים וארבעה שנה מלכות יון מאה ושמונים מלכות בית חשמונאי ק״ג מלכות הורדוס ק״ג מכאן ואילך צא וחשוב לחרבן הבית (סעו״ר ל). עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס מ כ א ן ו א י ל ך היה מתגבר כארי (ברכ׳ ג:). המפקיר את שדהו כל שלשה ימים יכול לחזור בו מ כ א ן ו א י ל ך אין יכול לחזור בו (נדר׳ מג:). למלך שנשבה בנו והלך והצילו והלכו בני הפלטין מבקשין לקלס למלך ובנו מבקש לקלסו אמרו לו אדוננו מי יקלסך תחלה א״ל בני מ כ א ן ו א י ל ך מי שרוצה לקלסני יקלסני (מד״ר שמות כג). שהיתה מתרעמת על מנוח בעלה על שלא היתה יולדת והרית ויולדת בן מ כ א ן ו א י ל ך את תקבלי הריון ותלדי בן (שם במד׳ י). אמר להם (האלהים למשה ולאהרן) מ כ א ן ו א י ל ך הרי ראשי חדשים מסורים לכם (פסיק׳ רבתי טו). — עד כ א ן . . . מ כ א ן ואילך: ע ד כ א ן היו הנביאים מתנבאים ברוח הקודש מ כ א ן ו א י ל ך הט אזנך ושמע דברי

ובכ״י הוצ׳ י׳ תיאודור: וכן. — ¹) כך בדפוס ויניציה, ובכ״י רומא: ש כ ן. ²) ואולי הוא במשמ׳ העקרית.

— ¹) בירוש׳ כ״י גני׳: כַן (בדברי סופרים, דף 78).

חכמים (סעו״ר ל). עד כאן צריכה כוונה מכאן ואילך אין צריכה כוונה (ברכ׳ יג.). אחינו ישראל שמעו עד כאן היינו חייבים בת״ת מכאן ואילך אנו חייבים בכבודו של מת (שמחות ח).—עד עתה... מכאן ואילך: אמר להם הקב״ה עד עתה היה לכם זכות אבות מכאן ואילך כל אחד ואחד יהיה תלוי במעשיו (אגדת בראשית י). — ובמשמע׳ מהמעמד הזה: השוכר את החמור שוכר מניח עליה כסותו ולגינתו ומזונותיו של אותו הדרך מכאן ואילך חמר מעכב עליו חמר מניח עליה שעורים ותבן ומזונותיו של אותו היום מכאן ואילך שוכר מעכב עליו (ע״ז שם :). — ומִכָּאן וּלְהַבָּא: מירחה (את האבן) בטיט מקבלת טומאה מכאן ולהבא (כליםז א). נשברו טהרו חזר ועשה מהן כלים מקבלין טומאה מכאן ולהבא (שם יה א).—ומִכַּאן ולהלן: כל ג׳ ימים האחרונים ודאי חומץ מכאן ולהלן ספק (ב״ב צו.). — לְאַחַר מִכָּאן, אחר כך: המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה אעפ״י ששלח סבלונות לאחר מכאן אינה מקודשת (קדוש׳ ב ו). המכה את חבירו ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת (נזיר ט ד). כל שקדם הקדישן את מומן או מום עובר להקדישן ולאחר מכאן נולד להן מום קבוע ונפדו (חול׳ י ב). המכביר כרמו של חבירו סמדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב״ק נח:).—ד) במשמ׳ זה, הדבר שנזכר למעלה: עד כמה הוא נותן לפועלים עד שליש יתר מכאן קוצר כדרכו והולך (כלא׳ ז ו). המרבה בתרומה ר״א אומר אחד מי׳ כתרומת מעשר יתר מכאן יעשנה תרומת מעשר (תרומ׳ ד ה). היוצר מוכר ה׳ כדי שמן וחמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר (שבי׳ ה ז). כל פירצה שהיא בעשר אמות מותרת מפני שהיא כפתח יתר מכאן אסור (ערוב׳ א ח). אם יש הימנו ולביתו אלפים אמה ולעירובו יותר מכאן מותר לביתו ואסור לעירובו אלפים אמה ולביתו יותר מכאן אסור לביתו ומותר לעירובו (שם ה ז). אם אמר הן חסר הן יתר (אני מוכר לך) אפילו פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה הגיעו יותר מכאן יעשה חשבון (ב״ב ז ב). חוט המשקולת שנים עשר וכו׳ של בנין חמשים אמה יתר מכאן

אם רצה לקיים טהור (כלים כט ג). (יד מגרפה) של סיידין ב״ש אומרים תשעה ב״ה אומרים עשרה יתר מכאן אם רצה לקיים טמא (שם שם ח). פיחת שבעת קבין ומחצה לכור או הותיר שבעת קבין ומחצה לכור הגיעו יותר מכאן כופין את המוכר למכור ואת הלוקח ליקח (ב״ב קד.).—פְּחוּת מִכָּאן: איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה וכו׳ פחות מכאן [1]) אין חורשין להן (שבי׳ א ב). כל שגבוה עשרה טפחים למרפסת פחות מכאן לחצר (ערוב׳ ח ג). בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער פחות מכאן בטל במיעוטו (פסח׳ ג ב). עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר פחות מכאן אין זה דבר (תעג׳ ג ד). איזו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנין פחות מכאן הרי זה כפר (מגי׳ א ג). זה הכלל כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין אימתי בזמן שאין שניהם רוצים אבל בזמן ששניהם רוצים אפילו בפחות מכאן יחלוקו (ב״ב א ו). טירת התנור בזמן שהיא גבוהה ארבעה טפחים מטמאה במגע ובאויר פחותה מכאן טהורה (כלים ה ג). חצר הכירה בזמן שהיא גבוהה שלש אצבעות מטמאה במגע ובאויר פחותה מכאן מטמאה במגע (שם ז ג).—ה) מִכַּאן אמר, מִכַּאן למד, במשמ׳ מהדבר הזה: יש זכות תולה שנה אחת וכו׳ יש זכות תולה שלש שנים מכאן אמר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה (סוט׳ ג ד). נצוה הכהן וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע וכו׳ מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו שניהן (הוא ושכנו) חולצין שניהן קוצעין שניהן מביאין את האבנים (נגע׳ יב ו). איני מרבה אלא נכסים שאין להם אחריות מכאן אמרו בכל פודין בכורי אדם חוץ מעבדים ושטרות וקרקעות והקדשות (מכי׳ ב יח). כל שהוא מצות האב על הבן אם לא יעשה לו אביו הוא יעשה לעצמו מכאן אמרו חייב אדם מן התורה למול את בנו (שם). כשבא אדם אצלך להתגייר אינו בא אלא לשום שמים אף אתה קרבהו ולא תרחיקהו מכאן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב (שם יתרו, עמלק א). נמצינו למדין המקנה שהנים הירא את דבר יי׳ הם היו תקלה לישראל מכאן היה ר׳ שמעון

—[1]) בקצת נוסח׳ מיכן.

אומר טוב שבגוים הרוג (שם בשלח ב א). מי שברא יום ברא פרנסתו מכאן היה ר"א המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה (שם ד ג). לא תעבוד בו (בעבד העברי) עבודת עבד מכאן אמרו לא ירחוץ לו רגליו ולא ינעול לו מנעליו (שם משפט׳, נזיק׳ א). מכאן מנו חכמים למחיצות (ספרי במד׳ א). ומכאן אתה דן לשרף (תוספתא טהר׳ ו יז). ובלכתך בדרך פרט לחתן מכאן אמרו הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב (ברכ׳ יא.). — ומִכַּאן, בלי הוספת אמר, למד, וכדומה: שהיה (משה) עושה אותו (את יהושע) כמותו מכאן שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמותו (מכי׳ בשלח, עמלק א). ותאמר (האשה השונמית) אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא אמר ר׳ יוסי בר"ח מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש (ברכ׳ י:). ויהונתן בן גרשם בן מנשה וכו׳ וכי בן מנשה הוא והלא בן משה הוא דכתיב בני משה גרשם ואליעזר אלא מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה וכו׳ מכאן שתולין את הקלקלה במקולקל (ב"ב קט:). ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלהים במה משמח מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין (ערכ׳ יא.). לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת מכאן[1]) שניתנה התורה בלשון הקודש (מד"ר בראש׳ יח). גם גדול נעשה במטה שאעפ"י שבלע כל אותן המטות שהשליכו (החרטומים) שהיו רבים לעשות מהן י׳ עמרים ולא הועבה וכל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן מיכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות (שם שמות ט). מלמד שהיו משה ואהרן הולכין תחילה ונדב ואביהו מהלכין אחריהן וכל ישראל אחריהן ואומרין מתי שני זקנים הללו מתים ואנו נוהגין שררה על הציבור וכו׳ א"ר פנחס מכאן שהיו ראויין להשלתת יד (שם ויקר׳ כ). ונתן על כפיה מיכאן שאם היתה גדמת לא היתה שותה (שם במד׳ ט). את הכל עשה יפה בעתו א"ר אבהו מכאן שהיה הקב"ה בורא עולמות והחריבן עד שברא את אלו (שם קהל׳ את הכל). —ו) עַד כַּאן, במשמ׳ כל כך, עד הגבול הזה: א"ר עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר"י לבית הכסא ולמדתי ממנו ג׳ דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר לו בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך (ברכ׳ סב.). — ז) בסגנון המחקר, בְּכַאן, במשמ׳ יש במציאות, יש בעולם: ממה שיראה ממנה במה שאין ספק בו שבכאן פועל נבדל הוא המהווה אלו ההווים (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג ג). ונמצא הראשונים אמרו בחכמה חכמה דבר מה ואחר כן נשלמה באורך הזמן עד שבכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד הפלוסוף ובכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד גלינוס (שם ה א יה). שיהיה בכאן נמצא מה יודע אלו הסדורים אשר תפול בהם הידיעה (שם ב א), ר"ל שיהיה במציאות, בעולם. וראוי שנחקור תחלה מענין הכוכבים אם הם בגלגלים בעבור עצמותם או הם בעבור הדברים אשר בכאן (שם ה כג), ר"ל בעולם, במציאות. שהתבאר בטבעיות שכבר יובדל הגרם החמשי מבעלי הנפש אשר בכאן שהנושא לצורתו הוא דבר פשוט (שם). ואולם זכר השמחים אל מה שראוי לשמות עליו כי מהם לבד תלקח ראיה בזה הענין לפי שבכאן אנשים רעי התבונה ישמחו כי ימצא רע לזולתם (הוא, איוב ג). ושיצא לו מזה ג׳ דרושים יקרים האחד שבכאן שכלים נבדלים (הוא, הביא רי"א בשמים חדשים ד א). אנחנו נראה שיש בכאן עניינים יהיו בכח ויצאו אל הפועל (העקרים ב ד). הנה בכאן עצמים פשוטים יחסם אל גשמי השמים יחס הנפש האנושית אל הגשם האנושי וכו׳ ובכאן עצמים פשוטים מדרגתם מן העצמים אשר הם לשמים (אמונה רמה א ו). שהדברים כלם אפשריים ושאין דבר בכאן נמנע (כל מלאכ׳ הגיון, הלגה). וכבר ביאר אריסטו במה שאחר הטבע כי בכאן עלות בלתי מהוות ולא מפסידות (מ׳ נרבוני, המאמר בבחירה, ד"ת לח).

—ועי׳ כַּן, כָּן.

*כאף, כמו כוף, כפף, ממנו *כָּאַף.

*כָּאַף, —קל לא נמצא.

—הפע׳, *הִכְאִיף, —הִכְאִיף את ראשו, כָּפַף: האהב נפשך לעדה ולשלטון עיר הכאף[1]) ראש (כ"ס גני׳ ד ז).

---

[1]) כך ברוב הדפוס׳, ובכ"י הוצא׳ תיאודור: מיכן.

[1]) כך בכ"י בלי ספק, ואין כל יסוד וצרך לשבש הנוסחה ולהגיה האכף.

***כאר**, כמו *בער, ממנו *כאור, *כאוּר, *כאר.

***כָּאַר**, — קל לא נהוג.

—התפ׳, *התכאר, — נעשה כָאוּר: שכל זמן שהאשה מקבלת עוברים היא מיתכארת[1]) ומיתאזבת (מד״ר כרא׳ מה).

—פע׳, ״כאר, מכֹאר, מכואר: וזהו שאמרו חכמים הנטען לאשת איש והרבה לעז שלה בקול שאינו פוסק ויש עדים בדבר מכואר זה וכו׳ וכיצד דבר מכואר כדתניא רוכל היוצא ואשה חוגרת בסינר אמר רבי הואיל ומכואר הדבר תצא (הלכ׳ פסוק׳, גיט׳).

—הפע׳, ״הכאיר, —עשה מכֹאר: הקדיר עלי השמש בלי יאיר, כנהרג הישיש גבור מעיר, וגם ירח אורו הכאיר, השחיתו תמתו בלי להשאיר (אתאוגן, QGDJ III 338).

—הפע׳, ״הכאר, הוּכאר, —כמו נתכאר: הנשים ההגונות לכם ישיבה, הוכארו[2]) וסערה בם נשבה (קרוב׳ לפורים, ויאהב אומן).

*כֹּב, כבים, —עי׳ *כוב, כובים.

כבד[3]), ממנו א.כָבֵד, ב.כֹבֶד, כ׳בד, כבֹד, כבדה, כבדת, כבוד, ה.*כבד, *כבוּד, ״התכבדות.

א.כָּבֵד, ת״ז, סמי׳ כבד, כבד, לנק׳ כבדה, מ״ר כבדים, סמי׳ כבדי, — ההפך מן קל, מה שצריך הרבה מאמצי כח כדי להרימו למעלה, לשאתו ולסבלו, א׳) במשמ׳ העקרית, schwer; lourd; heavy: ויפל מעל הכסא וכו׳ ותשבר מפרקתו וימת כי זקן האיש וכבד (ש״א ד יח). ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (ש״ב יד כו). כמשא כבד יכבדו ממני (תהל׳ לח ה). — ומ״ר: וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה (שמות יז יב). —ואמר בן סירא: כבד ממך מה תשא ואל עשיר ממך מה תתחבר (כ״ס גני׳ יג ב). —ובתו״מ

[1]) כך במד״ר הוצא׳ דר׳ י׳ תיאודור, ובנוסח׳: מתעברת ומתעזבת. —[2]) בסדור רב עמרם גאון: הוכערו.

[3]) באשור׳ כבת. בפונ׳ נמצא השרש בשמות פרטים. בערב׳ יש אמנם עצם השרש כבד a), אבל במשמ׳ קצת אחרת, במושג של עבי וגמוד, כמו חלב שנתעבה ונגמד, השרש המשמש בערב׳ במושג השרש שמשמש בו בעבר׳ השרש כבד הוא השרש וקר b), שהוא יקר בעברית.

a) كبد b) وقر

במשמ׳ זו: בכל יום היתה (המחתה) כבדה והיום קלה (יומ׳ ד ד). אשה שראשה כבד עליה ואבריה כבדים עליה (נדה סג:). כבד עלי ראשי כבד עלי זרועי (סנה׳ מו:). ארבעה טבעים שברא מהם הקב״ה העולם השלשה הם עליונים זה למעלה מזה והרביעי הוא התחתון הכבד שבכולן ואלו הן הארץ היא הכבידה שבכולן (מד״ר במד׳ יד). —ובמשמ׳ גדול ועצום, כמו סלע וכדומה: בצל סלע כבד (ישע׳ לב ב). — וענן כבד, טעון הרבה מים, חשוך: ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר (שמות יט יז). —ורב המספר: ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד מאד (ברא׳ נ ט). וצאן ובקר מקנה כבד מאד (שמות יב לח). ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במד׳ כ כ). ותבא (מלכת שבא) ירושלמה בחיל כבד מאד (מ״א י ב). וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כבד (מ״ב ו יד). —ומה שהוא רב וקשה לסבל: ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו (שמות ח כ). הנני ממטיר בעת מחר ברד כבד מאד (שם ט יח). ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאד (שם י יד). —ובמשמ׳ גדול וחזק באיכות: ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד וכו׳ ויאמרו אבל כבד זה למצרים (ברא׳ נ י-יא). —ומה שקשה לסבל, רעב כבד, ע״ל כבד וכדומה: ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כבד הוא מאד (ברא׳ מא לא). אבי העמים עליכם על כבד (מ״א יב יא). — וכסמי׳ כבד, כבד עון, שעונותיו רבים וכבדים: הוי גוי חטא עם כבד[1]) עון זרע מרעים (ישע׳ א ד). —ב) לב כבד, קשה, שאינו רוצה לעשות מה שמצוים לו: כבד לב פרעה מאן לשלח העם (שמות ז יד). — ואמר בן סירא: לב כבד תבאש אחריתו וכו׳ לב כבד ירבו מכאביו (כ״ס גני׳ ג כו-כז). — דבר כבד, שקשה לאדם לעשותו, schwierig; difficile; difficult: כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך (שמות יח יח). — ועם כבד, קשה ערף, טרחן: כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה (מ״א ג ט). — ״היה כבד על פלוני, היה עליו לטרח: הדעתן לא יבקר מי שהוא כבד עליו ולא יספר באזני מי שאינו מאזין אליו (מבח׳ הפנינ׳, שער המוסר). — ואמר המשורר: מה לי ולזמן שב נתנני על לב בנות עופר מאד

[1]) כמו ארך אפים.

כָּבֵד (רמב"ע, תרשיש ס). — *איש כָּבֵד, טרחן: בקור האדם הכבד קשה על החולה יותר מחליו ואמר (החכם) אדם אחר כבד בקר החולה והאריך לשבת אמר לו החולה אם יש לך בבית מאומה או אני חייב לך כלום קחנו ולך (מכת' הפניני, בקור החולים). שבור הכוס שכנן בית כוס טרם עם כבד תשתה, טוב לכת אל בית אבל מלכת עמו אל בית משתה (משלי ערב). מה לי ולכבד כי עת אשר ישב עמי ששון לבי יגרש (שם). בא לאיש חולה בין המבקרים איש כבד וישאלהו מה מחלתו אשר הציקתהו ויען החולה כך וכך שם כאבי אמר הכבד מחולי זה מת אבי ויחר לחולה מאד וכו' ויאמר הכבד אל יחר לך את אשר דברתי באזנך אקרא אל ה' ויחונך ויאמרו לו היושבים תוסף נא בתפלתך לבל נראה עוד אנוש כבד אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד (מגדל עז לר"י עמדין, עליית הבקור). אלה דרכי הכבדים השנואים לכל הברואים איש כבד יבוא בסוד אחרים בלי רצונם ישחק לפניהם בעת עצבונם (שם). מה תאמר מן האיש הכבד, כגללו לנצח יאבד (עמנ', מחבר' ו). — ד) כְּבַד פֶּה, כְּבַד לשון, שמגמגם בלשונו, שאינו יודע לדבר היטב: ויאמר משה אל יי' בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כְבַד פה וּכְבַד לשון אנכי (שמות ד י). — וּכְבַד לשון במשמ' מי שקשה להבין מה שהוא מדבר: עמים רבים עמקי שפה וְכִבְדֵי לשון אשר לא תשמע דבריהם (יחזק' ג ו). — ה) בדקדוק, *פֹּעַל כָּבֵד, בנין הַכָּבֵד, צורת הפעל העברי שנוסף על השרש אות או דגש להוציאו מעומד ליוצא וכדומה: וחלקתי הפעלים לשני מחלקים פועל קל ופועל כבד וקראתי שם הקל הבא על משקל פָּעַלְתִּי שהוא קל מכל הבנינים ושם הכבד הבא על זולת משקל פעלתי כמו הפעלתי ופועלתי וזולתם מן הבנינים והמשקלים וכו' ומן דבר הכבד שם פועל מדבר ושם פעול מדובר וכו' וכן קראתי שם הפעלתי כבד מפני ההא הנוספת בתחלתו (מ' בן ג'יקטיליה, תרג' אותיות הנוח לר"י חיוג 12). ודעתי להביא בכל שרש רוב מה ששמשו בו ממנו מקל ומכבד ופועל ופעול ופועל עתיד ומקור (ר"י ת"ת, הקד' השרש' לריב"ג). כונתי בזה לקצוב לכל הפעלים החולפים קליהם וכבדיהם וכל הבא מהם מפועל עתיד (שם). ויעתק מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא (ראב"ע בראש' יב ח). ולא ידעת שהוא מבנין הכבד מהפעלים השניים (הוא, שפת יתר ג). והטור השביעי (מהפעלים) נקרא בנין פועל הנוסף או הכבד (רד"ק, מכלול, דה"פ ז). כי גם המרובע קראו המדקדקים הקדמונים הבנין הכבד להיותו דומה לדגוש (מקנה אברהם, בנין פע' מרובע).

כֹּבֶד, כְּבֵדוּת, כְּבֵדָה, וכו'. — *טעון, —*טען. —מאזנים. —מעמסה. —משא. — משקֹלת. — נֵטֶל. — סֵבֶל. — סַבָּל. — עמס. — פלס. — *פרק. — קל, ההפך מן כבד. — קשה. — שקל.

ב. **כָּבֵד**, פ"ע, לנק' כָּבְדָה, כָּבֵדָה, מ"ר כָּבְדוּ, עת' יִכְבַּד, תִּכְבַּד, תִּכְבְּדִי, נִכְבַּד, יִכְבְּדוּ, — א) היה כָּבֵד, בכל המשמעות של התאר: לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יִכְבָּד (איוב ו ב-ג). ותמלאי (מרוב הסחורה) וַתִּכְבְּדִי מאד בלב ימים (יחזק' כז כה). כי עונתי עברו ראשי כמשא כבד יִכְבְּדוּ ממני (תהל' לח ה). — כָּבְדָה ידו על פלוני, הביא עליו רעות רבות: כי היתה מהומת מות בכל העיר כָּבְדָה מאד יד האלהים שם (ש"א ה יא). וַתִּכְבַּד יד יי' אל האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים (שם ו). כי יומם ולילה תִּכְבַּד עלי ידך נהפך לשדי בחרבני קיץ (תהל' לב ד). — ובמשמ' גבר עליו, הכניעו: וַתִּכְבַּד יד בית יוסף (על האמורים) ויהיו למס (שופט' א לה). — אכפו כָּבֵד עליו, היה עליו למשא: הנה אימתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יִכְבָּד (איוב לג ז). — פשעו כָּבֵד עליו: נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה וְכָבַד עליה פשעה ונפלה (ישע' כד כ). — היה כָּבֵד על פלוני, היה עליו לטרח: ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך כלנו ולא נִכְבַּד עליך (ש"ב יג כה). — ומקו' כְּבֹד, כָּבוֹד: קצתי בחיי ממריבים לי כי כבדו עלי מאד כָּבוֹד, עול יחשבו חשק בצוארי ואני חשבתיהו ענק כבוד (רמב"ע, תרשיש ד). — העבודה כָּבְדָה עליו, היתה רבה וקשה לו לעשותה: תִּכְבַּד העבדה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה ט). כי כָבְדָה העבדה על העם הזה (נחמ' ה יח). — המלחמה כָּבְדָה, היתה חזקה בעברה וזעם וקשה היה לעמד בפני הלוחמים: ויבאו מנגד לגבעה עשרת אלפים איש בחור מכל ישראל והמלחמה כָּבֵדָה (שופט' כ לד). וַתִּכְבַּד המלחמה אל[1] שאול וימצאהו המורים (ש"א לא

—

[1]) ס"א על.

ג). — החטא כבד, היה חטא גדול ורב: זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (בראש׳ יח כ). —ב) פלוני כבד במקנה, בנכסים, היה לו הרבה מקנה, נכסים, היה עשיר: ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב (בראש׳ יג ב). — ובהפעל כבד לבד, במשמ׳ היה רב נכסים, או גדול וחשוב: יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו (איוב יד כא).—ג) כבד אבר מהאברים, שאינו יכול לפעל פעולתו כראוי, כבדה עינו, שאינה רואה היטב: ועיני ישראל כבדו מוקן לא יוכל לראות (בראש׳ מח י). — כבדה אזנו, שאינו שמע היטב: ולא כבדה אזנו משמוע (ישע׳ נט א).—ד) כבד לבו, התעקש ומאן לשמע ולעשות מה שמצוים לו: ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם (שמות ט ז).

—פע׳, כבד, כבדו, תכבדו, כבדך, כבדתו, אכבדך, אכבדהו, תכבדני, יכבדנני, תכבדך,—א) כבד את לבו, התעקש, עמד על דעתו, מאן לעשות כחק וכמצוה: ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (ש״א ו ו). — ב) כבד את פלוני, נתן לו כבוד, honour, honorer; ehren: כבד את אביך ואת אמך (שמות כ יב). על כן בארים כבדו יי׳ (ישע׳ כד יה). המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים (ש״ב י ג). לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד (ישע׳ ס יג). אודך אדני אלהי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם (תהל׳ פו יב). ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל (ש״א ב כט). אשר בי יכבדו אלהים ואנשים (שופט׳ ט ט). בן יכבד אב ועבד אדניו (מלא׳ א ו). נבזה בעיניו ימאס ואת יראי יי׳ יכבד (תהל׳ יה ד).—כבד לפלוני בדבר: ולאלה מעזים על כנו יכבד ולאלוה אשר לא ידעהו אבתיו יכבד בזהב ובכסף ובאבן יקרה ובחמדות (דני׳ יא לח). — ובכנ׳: האמנם לא אוכל כבדך (במד׳ כב לז). אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך יי׳ מכבוד (שם כד יא). כי יבא דבריך וכבדנוך (שופט׳ יג יז). כי מכבדי אכבד (ש״א ב ל). עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי (שם יה ל). כל מכבדיה הזילוה (איכ׳ א ח). על כן יכבדוך עם עז (ישע׳ כה ג). בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני (שם כט יג). תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר מים נהרות בישימן (שם מג כ). —ועם הוספת נ שניה ודלת קמוצה: זבח תודה יכבדנני[1] ושם דרך אראנו בישע אלהים (תהל׳ י כג). לא הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני (ישע׳ כט כג). וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך (שם נח יג). אחלצהו ואכבדהו (תהל׳ צא יה). אחלצך ותכבדני (שם נ יה). סלסלה ותרוממך תכבדך[2] כי תחבקנה (משלי ד ח). עשק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (שם יד לא).— ואמר בן סירא: בני במאמר ובמעשה כבד אביך עבור ישיגוך כל ברכות (כ״ס גני׳ ג ח). אין לבזות דל משכיל ואין לכבד כל איש חמס (שם י כג). בני בענוה כבד נפשך ותן לה טעם כיוצא בה, מרשיע נפשו מי יצדיקנו ומי יכבד מקלה נפשו (שם כח־כט).—ובתו״מ: רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני (מכו׳ י ח). כמה עמל עמל בך וכמה יגיעה יגע בך אם לא כבדתו לשעבר צריך אתה לכבדו עכשיו (ספרי דבר׳ מט). אבל התורה אינה כן אלא מכבדתו ומשמרתו מכל רע בנערותו (ירוש׳ קדוש׳ ד סו ד). אין מכבדין (לגדול לעבור קודם) לא בדרכים ולא בגשרים וכו׳ א״ר יוחנן אין מכבדין אלא בפתח שיש מזוזה (ברכ׳ מז.). רבי מכבד עשירים רבי עקיבא מכבד עשירים (ערוב׳ פו.). ר׳ יוסי אומר לא מקומו של

—[1]) בחמשה כ״י ודפוס ראשון ד פתוחה (דג״ס). וזו אחת מחמש המלים שיש בהן אות כפולה ולפניה געיה ואעפי״כ אין האות הכפולה הראשונה חטופה בחטף פתח. וז״ל המסורה: סימן שתי אותות, בתיבה אחת צבותות, זו לעומת זו עבותות, בתיבה חרותות, כל המקרא על דרך זה, מפי כל סופר והוזה, הסימן הזה, עוד לא ירוזה, אם געיה לאות ראשון, תקדום בנעימת לחשון, יפתח פיו בשוא שתחת האות הראשון, כמו יסכהו צאלים צללו וכו׳ חוץ מן ששה פסוקים, על מנהג זה פוסקים, ועליו חולקים, כי געיה להם סמוכה, ועמהם משוכה, ובהם תמוכה, שמורה וערוכה, והם לא נפתחים, ובפה לא נפצחים, והם: בצר להם ישחרנני, זבח תודה יכבדנני, אז יקראנני ולא אענה, ישחרנני ולא ימצאנני, ומשחרי ימצאנני (דה״ט, סי׳ 33). ובדבר סבת כפילת הנון כבר אמרו במדרש: רבי הונא בשם ר׳ אחא יכבדני אין כתיב כאן אלא יכבדנני כבוד אחר כבוד (מד״ר ויקר׳ ט). ומהמדקדקים החדשים, קצתם (Olsh. § 97) פקפקו באמתת כפילה זו וחשדו שהוא שבוש פשוט. וכן אמר ברט (Barth, S.U.) שאין לסמוך על זה. אבל רוב החדשים הסכימו לדעת רבי הונא שזו הנון היא לנחץ ולחזק. ועי׳ בהמבוא בחלק הדקדוק. —[2]) ב צרויה ולא סגולה כמו אכבדך שלמעלה, וכן

אדם מכבדו אלא אדם מכבד את מקומו (תענ׳ כא:). האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמ׳ סב:). גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה (נדר׳ מט:). אמר רשב״ג לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי (מד״ר דבר׳ א). אמר הקב״ה בלשון הזה כבדו (עשו את אביו) בלשון הזה אני אומר לו פנו מלפניו (שם). בשר ודם אם יש לו שונא הוא מבקש ומחזר מה לעשות לו מהו עושה לו הולך ומכבד לאדם גדול ממנו שיעשה לאותו שונא רעה (שם ה). לאחד שהפקיד פקדון אצל אוהבו מת אוהבו שהפקיד את הפקדון אצלו עמד בנו של אותו שהפקיד הפקדון והיה מכבד לאותו שהפקיד הפקדון אצלו ומכבד לאשתו אמרו לו למה אתה מכבד את שניהם וכו׳ (שם י). זכרי יום שהחזירך הקב״ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך עד שבאו בני להר סיני וקבלו אותך וכבדוך ועכשיו את באה להעיד בהם ביום צרתם (שם איכ׳, פתיח׳). לכהן גדול שעלה גורלו להשקות מים המרים וקרבו את האשה אצלו ופרע ראשה ופרסם את שערה נטל הכוס להשקותה נסתכל בה שהיא אמו התחיל צווח ואומר אוי לי אמי שהייתי משתדל מכבדך והריני מבזך (פסיק׳ רבתי כו). אמר הקב״ה אומות העולם מכבדים אותי והולקים לי כבוד ואתם מכעיסים אותי (תנחומ׳ בלק, הוספ׳ ט). אהוב את המוכיחך ושנא את המכבדך (כלה רבתי ד). כיצד אדם מכבד את רבו בזמן ששניהם הולכים בדרך נותנו לימינו (שם ז).— וִכֻבַּד בדבר: כבדהו (את המועד) במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (מכי׳ כא ט). הזונה בשעה שיש לה אוהב והוא מכבדה בחפץ היא מראתו לחברותיה ואומרת ראו במה כבדני אוהבי (מד״ר שמות לב). והביא לו (להמלך) דורון חרב חדה אמר המלך התיזו את ראשו בה אמר לו אותו האיש אדוני המלך במה שכיבדתיך בה אתה מתיז את ראשי (שם דבר׳ ט). הרי שבן שלנו כיבד את המלך בכלכלה של תאנים ומילא אותה לו (המלך) זהובים וכו׳ הלך ושמע לאשתו וכו׳ ואמר לו אדוני המלך שמעתי שאתה אוהב את הפירות ובאתי לכבדך בתאנים ותפוחים (תנחומא קדוש׳ ח). — וגם בלי ב: לאחד שכיבד את השלטון תמחוי אחד ונמצא משלו (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ג). — וכִבֵּד את פלוני סתם, עשה לו כבוד בהגשת מנחה: לאחד שכיבד את המלך והביא לו דורון חרב חדה (מד״ר דבר׳ ט). — ובענין הגשת מיני מתיקה וכדומה לאורחים: כשהולכים לבקר בשמחת וגיל והבית ימלא ומכבדים אותם במתיקה ומשקה וכדומה (פלא יועץ, אות ב).—ג) *כִבֵּד את הבית, טִאטֵא ונקה אותו[1]), auskehren, fegen :balayer, arranger (chambre etc.); sweep, adjust ב״ש אומרים מכבדין את הבית ואח״כ נוטלין לידים וב״ה אומרים נוטלין לידים ואח״כ מכבדין את הבית (ברכ׳ ח ד). מגורה שפנה ממנה חיטי תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת אלא מכבד כדרכו ונותן לתוכה חולין (תרומ׳ יא ו). המגפף (את הע״ז) והמנשק והמכבד (לפניה) והמרבץ והמרחיץ והסך והמלביש והמנעיל (סנה׳ ז ו). מכבדין בין המטות ומניחין את המוגמר ביום טוב (עדי׳ ג יא). נכנס ונטל את הטני והניחו לפניו והיה חופן ונותן לתוכו ובאחרונה כיבד את השאר (מן הדשן) לתוכו והניחו ויצא (תמיד ג ט). צא וראה כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבס הארץ (מכי׳ בשלח ד ג). מכבדין את הבית מפני איבוד אוכלין (תוספתא ברכ׳ ו ד). הרוחץ בחמי טבריה וכו׳ לא יזלף ע״י עצמו מפני שמרבה הבל ומכבד את הקרקע אבל רוחץ כדרכו ועולה (שם שבת טז כ). של בית רבן גמליאל היו מכבדין בין המיטות ביו״ט אמר ר״א בר׳ צדוק פעמים הרבה אכלתי בבית ר״ג ולא ראיתיו מכבדין את המטות ביו״ט אלא סדינין היו פרוסין מערב יו״ט וכשאורחים יוצאין מסלקין אותן (שם יו״ט ב יג). נמצאת מכבד את הקרקע בשבת (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד). נתפזר ממנו כקב גחלים היה מכבדן לאמה (שם חגי׳ ג עט.). שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ לפניו (ברכ׳ סג:). מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין קערות וכוסות וצלוחיות וקיתוניות בבית האבל (מו״ק כז.). ומכבדין אותן (את בתי הכנסת) ומרביצין אותן כדי שלא יעלו בהן עשבים (מגי׳ כח:). מעשה בריבה אחת בהיתלו שהיתה מכבדת את הבית

[1]) יש מפקפקים בהסתעפות מושג זה ממושג הכבוד ואומרים שזה לא טבעי. אבל לא נמצא מקור יותר טבעי למושג זה בשרש כבד.

וכו' (יבמ' נט:). כיבד וריבץ לאוצר מהו (ב"ב כ:). מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר"ע שחלה לא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס ר' עקיבא לבקרו ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו חיה (נדר' מ.). למה הביא עליהם (על המצריים) כנים לפי ששמו ישראל מכבדי חוצות ושוקים לפיכך נהפך עפרם לכנים (מד"ר שמות י). למלך בשר ודם שנכנס למדינה מכבדין אותה ומרביצין אותה וכו' ומדליקין נרות (שם כט). — ובהשאלה, כבדה האשה את הבית, קנחה אותו מקום: האשה ששמשה ביתה וירדה וטבלה ולא כבדה את הבית כאילו לא טבלה (מקוא' ח ד).

— נפע', נכבד, נכבדת, הכבד, הכבדי, אכבד, אכבדה, אכבדה, וגם אכבדה, נכבד, נכבדה, נכבדת, נכבדים נכבדות, נכבדי[1]), נכבדיה[1]), נכבדיהם, — א) נכבד, עשה לעצמו כבוד, הראה את עצמו בכבוד, בתפארה, sich verherrlichen; se glorifier; sew o. s. glorious: ותאמר (מיכל בת שאול בלעג בראותה את דוד מפזז) מה-נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (ש"ב ו כ). הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך (מ"ב יד י). והיה להם לשם יום הכבדי נאם אדני יי' (יחזק' לט יג). עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבדה[2]) אמר יי' (חגי א ח). — ובתלמ': אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומר לו הכבד ושב בביתך חזר וסרח מנדין אותו מפני חילול השם (מו"ק יז.). — נכבד בפלוני, עשה לעצמו כבוד ע"י מה שעשה לפלוני: וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני יי' (שמות יד ד). וידעו מצרים כי אני יי' בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו (שם יח). — ובתוך פלוני: הנני עליך צידון ונכבדתי בתוכך וידעו כי אני יי' בעשותי בה שפטים ונקדשתי בה (יחזק' כח כב). — נכבד על פני פלוני, לעיניו, שפלוני ראה זאת: בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד (ויקר' י ג). — נכבד עם פלוני, יחד אתו, פלוני יהיה כבודו: ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה (ש"ב ו כב). — ב) נכבד, ראוי לכבוד, הכל מכבדים אותו, honoured; honoré; geehrt: והוא נכבד מכל בית אביו (בראש' לד יט). ליראה את השם הנכבד (דבר' כח נח). הנה נא איש אלהים בעיר הזאת והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא (ש"א ט ו). ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל משמעתך ונכבד בביתך (שם כב יד). מן השלשים נכבד (ש"ב כג כג). ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד (ישע' ג ה). ויהי יעבץ נכבד מאחיו (דהי"א ד ט). ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאלה (במד' כב יה). מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי[1]) ארץ יי' צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ (ישע' כג ח-ט). — ואמר בן סירא: בין אחים ראשם נכבד וירא אלהים בעמו (כ"ס גני' י כ). יש דל נכבד בגלל שכלו ויש נכבד בגלל עשרו (שם ל). — ובזמן עבר: יספת לגוי נכבדת (ישע' כו יה). מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך (שם מג ד). — ואמר בן סירא: נדיב מושל ושופט נכבדו ואין גדול מירא אלהים (כ"ס גני' י כד). אנשי חיל וסמוכי כ"ח ושוקטים על מכונתם, כל אלה בדורם נכבדו ובימיהם תפארתם (שם מד ו-ז). — וכמו שם: גם עלליה (של בבל) ירטשו בראש כל חוצות ועל נכבדיה ידו גורל וכל גדוליה רתקו בזקים (נחו' ג י). לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל (תהל' קמט ח). — ואמר בן סירא: רבים נשאים נקלו מאד וגם נכבדים נתנו ביד (כ"ס גני' יא ו). — וכסמי' *נכבד העם, שהעם מכבדהו: נכבד עמו ואהוב עושהו המושאל מבטן אמו נזיר יי' בנבואה שמואל שופט ומכהן (שם מו יג). — ונהוג כמו תאר של דרך ארץ לאדם: ומקודם שנים שמענו שמע השר הנכבד החכם כ"ר יהודה אביך (אגר' הרמב"ם לר"ש א"ת). היקר הנכבד החכם כבוד רבי מאיר (שם). שבתוך הספינה שם נמצא הנכבד אבי אל מפצל בן הנכבד אבי אלרצ'א (הוא, מו"ת פאר הדור קגג). ימצא שם יהודי אחד עומד בתורפיאה המקום אשר במדינת קלברייא שמו נשתרוק דשטבירי וזה הנכבד נשתרוק הנ"ז היה מקדם מהארץ הזאת (תבו' ר"ג גירונדי לט). — וגם לדברים לא בע"ח: והגיעו כתבי הישיבה הנשאה הנכבדת המשכלת יתמיד האל את מעלתה (אגר' הרמב"ם לר"ש א"ת).

יגדך. — [1]) לא מצאו המדקדקים הסבה שאמרו אלה שתי הצורות בבית פתוחה ודגש אחריה, ואמרו נכבדיה בבית שואית. שטדה, כדרכו, גוזר שאין זה אלא חלוף דעות הסופרים השונים. — [2]) כך הקרי, והכתיב ואכבד, וס"א ואכבדה כתיב וקרי. — [1]) עי' למעלה הערה 1. —

ונזכיר מה שידענו מאסורו בקצור מבלתי שנדקדק במה שבא בכתיבתו הנכבדת אומר שהוא הביא הקדמות והוליד מהם שהוא מותר (שמואל הלוי, תשו׳ על פסק הרמב״ס). — ולדברים לא בע״ח במשמ׳ חשוב: הנה זה המאמר הנכבד מורה על מה שרמזו רז״ל (רב״ע בפרוש, פרד׳ רמוג׳ כט). — ג) במשמ׳ רב הכמות, reich an; abundant; copieux: באין תהמות חוללתי באין מעינות נכבדי[1]) מים (משלי ח כד). — נכבדות, עי׳ ערך נכבדה.

— פע׳, כבד, מכבד, — שכבדוהו, שעשו לו כבוד, geehrt s.; être honoré; be honoured: ריש וקלון פורע מוסר ושמר תוכחת יכבד (משלי יג יח). נצר תאנה יאכל פריה ושמר אדניו יכבד (שם כז יח). וקראת לשבת ענג לקדוש יי׳ מכבד (ישע׳ נח יג). — ובתו״מ: איזהו מכובד המכבד את הבריות (אבות ד א). בא (שבט יהודה) להתגאות על אחיו ולומר אני מכובד מכם שאני הקרבתי תחלה (מד״ר במד׳ יג). — ומכבד על פלוני, שפלוני מכבדהו: כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות (אבות ד ו). — ומצוי בסהמ״א: הם אנשי אחותינו ומכובדים עלינו (ר׳ חסדאי להכוזרי). — ובמשמ׳ *אדם אמיד, חשוב: המשרה את אשתו על ידי שליש וכו׳ נותן לה מעה כסף לצרכיה וכו׳ במה דברים אמורים בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב׳ ה ח-ט). — ודבר מכבד, טוב ויפה ונאה: אין מפנין את המת ואת העצמות מקבר מכובד למכובד ולא מבזוי לבזוי ולא מבזוי למכובד אין צורך לומר מן המכובד לבזוי (ירוש׳ מו״ק ב פא:), ועי׳ ד. כבד.

— הפע׳, הכביד, הכבדת, הכבדתי, הכבדתים, הכבידו, מכביד, הכבד, להכביד, ויכבד, — א) עשה שיהיה כבד, שיהיה כמשא גדול: גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי (איכ׳ ג ז). הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט (חבק׳ ב ו). — והע״ל וכדומה, בהשאלה: אביך הכביד את עלנו ואתה הקל מעלינו (מ״א יב י). קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד (ישע׳ מז ו). — ובלי השם ע״ל, הכביד עליו, הטיל עליו מס כבד וכדומה: והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים (נחמ׳ ה יה). — והכביד בדבר פלוני, בהדבר עשה הע״ל וכדומה קשה: בלשון שהכבדת בו בלשון אני מתכבד (תנחומא ויקרא יב). — הכביד את לבו, הקשה ערפו, לא שמע בקול המצוה: כי אני הכבדתי את לבו (של פרעה) ואת לב עבדיו (שמות י א). וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אלהם (שם ח יא). ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את העם (שם כח). — הכביד אזנו, עשה שתהיה אזנו כבדה, שלא תשמע, ובמוסריות, שלא יקבל מה שמדברים לו: השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישע׳ ו י). וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע (זכר׳ ז יא). — ב) הכביד את פלוני, עשהו רב הכמות, נכבד, עשיר: והרבתים ולא ימעטו והכבדתים ולא יצערו (ירמ׳ ל יט). — ג) הכביד, כמו פ״ע, עשה דברים כבדים, גדולים, קשים: כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים (ישע׳ ח כג). — ד) *הכביד, נעשה כבד, הכביד החולה, נעשתה מחלתו חזקה, עזה, מסכנת: המכה את חבירו ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת (גזיר ט ד). וכשהיה ר״ש בנו של ר׳ עקיבא חולה ולא ביטל בית מדרשו אלא פקדו (את בנו החולה) ביד שלוחו בא הראשון ואמר לו נטען אמר להן שאלו עד שבא השני ואמר לו הכביד החזירן לת״ת בא השלישי ואמר לו גוסס (שמחות ח). — *הכבידו השערות, נעשו רבות, ארוכות, צפופות: נזיר עולם הכביד שערו מיקל בתער (נזיר א ב). תכפוהו אבלין זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים (מו״ק יז:). — ה) בחכמת הלשון, *הכביד אות, עשה אותה כבדה, הדגישה: ויש שיכבידו העברים הריש בקצת המקומות אע״פ שיכבד עליהם זה ברב המקומות (הרקמה, שער כב).

— התפ׳, התכבד, *נתכבד, — א) נאסף והתקבץ במספר רב וצפוף יחד, sich anhäufen; s'amasser; to amass: מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך וכו׳ שם תאכלך אש וכו׳ התכבד כילק התכבדי כארבה הרבית רכליך מכוכבי השמים ילק פשט ויעף מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי החונים בגדרות ביום קרה שמש זרחה ונודד ולא נודע מקומו אים (נחום

---

[1]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומגיהים נבכי וכדומה.

ג יד-יז).—ב) הראה את עצמו כאלו הוא מכבד, חשוב ועשיר: טוב נקלה ועבד לו ממתכבד וחסר לחם (משלי יב ט).—ואמר בן סירא: טוב עובד ויותר הון ממתכבד וחסר מזון (כ״ס גני׳ י כז). — ג) *עשה לעצמו כבוד, חשב דבר לו לכבוד, : sich ehren ; s'honorer ; to hounour o. s. אל תתכבד בקלון אביך כי לא כבוד הוא לך (כ״ס גני׳ ג י). המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא המתכבד בכבוד חי העולמים לא כל שכן (ירוש׳ חגי׳ ב עז ג). התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהי ישראל (ברכ׳ ס:). שאלו תלמידיו את ר׳ נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא נתכבדתי בקלון חברי (מגי׳ כח.). (מה שנאמר בכתוב) ואושר בארץ (הכונה היא) שיהו הכל מתכבדין בו (נדר׳ מ.). הואיל וראויה (התתיכה) להתכבד בה לפני האורחים (חול׳ ק.). אלו (השבטים והשוטים) לעבדים ולשפחות אבל את לאכול ולשתות ולהתכבד (מד״ר במד׳ יג). — והתכבד עם פלוני: אני נותן את בתי בכתובתה במדינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ובחמדתה שהיא בת מלך (מד״ר שה״ש, כרס היה).—ד) *שוק מתכבד, שמכבדים אותו, שמטאטאים ומנקים אותו, gefegt w.; être balayé; be swept : עשו אותה (את האשה) כמבוי שהוא מתכבד ושטף של גשמים עובר בו (ירוש׳ גדה א מח ד). הואיל ושוקי ירושלם עשויין להתכבד בכל יום (פסח׳ ז.).
—הפע׳, ״הכבד, ״מוכבד,— עי׳ ד.כבד.

ג.כָּבֵד, ש״ז, ככנ׳ כבדי, כבדו, —האבר הבשרי הדמי שבקרב בע״ח, שחלק אחד ממנו מפריש המרה והשני החמר המתוקי ההולך להריאה ומשמש שם לפעולת הנשימה, Leber ; foie; liver: ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד ואת שתי הכלית (שמות כט יג). עד יפלח חץ כבדו (משלי ז כג). — ובתו״מ וז״ג: ניטל הכבד ולא נשתייר הימנו כלום (חול׳ ג א). ניטלה הכבד ונשתייר הימנה כזית (שם ג ב). הכבד אוסרת ואינה נאסרת מפני שהיא פולטת ואינה בולעת (תרומ׳ י יא). (האומר) ערך ראשי וערך כבדי עלי נותן ערך כלו זה הכלל כל דבר שהנשמה תלויה בו נותן ערך כלו (ערכ׳ ה ב). ניטלה כבד ולא נשתייר בה כדי להעלות ארובה (תוספתא חול׳ ג כ). כבד שנימוח מטמא ברביעית (בכור׳ נה.). נדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה (חול׳ מו.). התליע כבד שלה זה היה מעשה ועלו עליה בני עסיא שלש רגלים ליבנה לרגל שלישי התירוה להם (שם מח.). קני הכבד והן המזרקין שבו שבהן הדם מתבשל (רמב״ם שחיט׳ ו ח). — ותפקידו של הכבד בגוף: ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו (ברכ׳ סא:). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול וכבד לחימה והריאה לשתיה וכו׳ (מד״ר ויקר׳ ד). הכבד קולט הדם ומשמש בו לפני הלב (מדר׳ הנעלם, זהר, תולדות). — והיו הקדמונים קוסמים בכבד של בע״ח מת לנחש, לדעת על פי תנועותיו וכדומה מה שרצו לדעת: כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד (יחזק׳ כא כו). — ומליצה, נשפך כבדו של פלוני, מרוב צער ויגון: כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (איכ׳ ב יא).—״ושפך דם כבדו, הרבה לבקש, להתחנן, ואמר הפיטן: עדי יתרצה עבד בתחנוניו אל רבו, ויתחד העובד עם המלך במסבו, וישפוך דם לב וכבד ויגיד נגע לבבו (יעירוני רעיוני, יול׳ יוה״כ, סדור תימנ׳, כ״י בריט׳ מוז׳).—״זב הכבד מרוב יגון, ואמר המשורר: המרעי אני בוכה ואם על נדוד אחים ומפקד האחיות, אשר יזוב באש נודם כבדי והחלב אשר על הכליות (רמב״ע, דיואן עו, כ״י בודליאנה).—״היה בתוך כבדו של פלוני, היה חביב מאד עליו, ואמר המשורר: מה לי ולזמן שב נתנני על לב בנות עופר מאד כבד, אחר היותי כל ימי נוער מהם בתוך לבב ותוך כבד (רמב״ע, תרשיש ה).—״ובין הלב והכבד, ואמר המשורר רמב״ע בתשובתו לר״י הלוי: הם אהלי חסד אשר יום צענו בין לב וכבד נתקעו תקוע (דיואן לח, כ״י בודליאנה). — ומ״ר ״כבדים: ולפיכך אמרו שאם נמצאו שני כבדים אם דבוקין זה לזה במקום חיותא טרפה (שו״ת רשב״א ד).— יֹתרת, הכבד, *אצבע הכבד, *חצר הכבד, שמות נרדפים לאונת הכבד הבולט מהאונה הימנית של הכבד, Caput extcrum,Lobus caudatus[1]).
—״עלת הכבד, עי׳ עלה.— ״שער הכבד, הערק הגדול של הכבד, עי׳ שער.

[1]) תרג׳ דר׳ Preuss, בספרו B.T.Medizin, דף 109.

ד.*כִּבֵּד, פעל נגזר מן ג.כָּבֵד,—קל לא נהוג.

—פע׳, *כִּבֵּד, מכבּד, — לקוי בחלי הכבד: ביום שתחל (הקדחת) לאחוז אותו תשכון על האדם עצלות כמכובד תרדמה ויתמתח ויתפתל כאדם אשר שקד כל הלילה (אסף הרופא 148, כ״י מינכן).

—הפע׳, *הכבּד, *מוכבד, — כמו *מכבד שקודם זה: אמר גליניס המוכבד כלומר עלול הכבד הוא אותו שבפעולות כבדו יש חולשה מבלי ענין נראה ממורסא או דבילה (קאנון ג יד כ א). הנה המראה (של פני החולה) מהדברים המורים ברוב על רוב עניני הכבד כי המוכבד ברוב הענין יהיה נוטה לכרכמות ולובן וכו׳ והרופא המומחה ידע המוכבד והאצטומכיי שניהם במראיהם (שם).

ה.*כַּבֵּד, ש״ז,—כמו כֹּבֶד: אמר ר׳ הושעיא סולמות שבבבל אינן צריכין קבע מ״ט כבידן קובעתן (ערוב׳ עח.). מפני שכבידו של כלי חוצין (חגי׳ כא.).

כֹּבֶד, ש״ז,— א) הסגולה של דבר כָּבֵד, Schwere, Last; lourdeur, pésanteur; heaviness: כֹּבֶד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם (משלי כז ג). —ובתו״מ: למה כורכן (את עץ הארז והאזוב) וכו׳ כדי שיהא בהן כובד ויפלו לתוך שריפת הפרה (יומ׳ מא:).—וכנוי להצואה שבגוף: אל תקרי (בפסוק וכמריו עליו יגילו על כבודו כי גלה ממנו) כבודו אלא כובדו[1] (סנה׳ סג:).—ומצוי בסהמ״א: והקו אין בו תועלת במשקולת הבנין כי אם למשוך את כובד האבן המראה את תיקון הבנין או עיותו (ר״א בר חייא הנשיא, הגיון הנפ׳ א). וישימו עליהם (על הבהמות) מעמס וכל מיני כובד ויכריחום למשוך קרונות טעונות משקל (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח א ב). שבעליו הרגישו בו מיד כשנפל ממנו או מחמת כובדו או מחמת חשיבותו ותמיד היה ממשמש בו ומרגיש כשנופל (טור, אבידה רסב ה).— והכֹּבֶד בחכמת הטבע: מבואר שכל כובד שיותן בקו העובר על מרכזם שהוא אינו שוקל כלום (יס״ר, אליס, גבור׳ ה׳, מדרג׳ לה). ויתבאר מכאן שהכח יוכפל לאין תכלית לעולם עד שלא ינתן כובד בעולם שאין לאל ידי המיכאניקה למושכו אליה (שם לו). הנך רואה שאין אנו מרגישים כובד האויר בשום פנים וכל זה לפי שיש לו מקום רחב ידים להתנועע אנה ואנה (טוביה הרופא, מעש׳ טוביה, יסו״ע א). למידין

[1]) כך בכ״י (ד״ס), ובדפו׳ כבידו.

מכאן שכל גשם שיש בו כובד גדול בודאי יהיה רוב בנינו מיסוד העפר (שם ד). נטית ונפילת הגשם על הארץ יקרא הכובד דהיינו שנאמר כל הגשמים הם כבדים מצד חומרם ואותו הכובד הוא סבת השתדלות הגשמים לרדת מטה (ראב׳ למודים כ ד נט).— *מרכז הכֹּבֶד, Schwerpunkt; centre de gravité; centre of gravity: מרכז הכובד יקרא אצל בעלי המוכאניקה הנקודה שבשיתלה אי זה גשם בה לא יתנועע לשום צד (יס״ר, אליס, גבור׳ ה׳ לה). ומרכז הכובד גדרו פאפוס בילקוט הלמודים שלו בשם אירונים נקודה בתוך הגשם שכשנדמה הגשם הכבד תלוי ממנה ויובא כך תלוי יהיה שקט בלתי מתנועע ומתהפך אלא עומד במצב אחד (שם, מעי חתוס, סי׳ ל). וראוי שתדע שמרכז הכובד על ב׳ מינים או טבעי או הכרחי (שם). המשקל ששוקלים בו אינו משתנה בכמותו כי לעולם הוא בעצמו אבל משתנה באיכותו שכפי מה שמתרחק ממקום שתלוי בו אותו הכלי והוא מרכז הכובד וכו׳ כך גדול כבדו ושוקלים דברים כבדים יותר (אמונ׳ חכמים, אביעד שר שלום יב). וכמו כן נוכל לחשוב אצל כל הגופים כאלו הגוף ההוא מחובר מגופים או משקלים קטנים אשר המה חלק מהשלם והמה מדובקים יחד ע״י איזה כח ולכלם יש נקודה אחת כללי אשר הוא מרכז הכובד מכל הגוף השלם ונוכל לצייר כאלו כובד כל הגוף ואף אם הוא גדול מאד ומשונה בתמונתו יהיה מצומצם תוך אותו המרכז (ראב׳ למודים כ ד פז).—כֹּבֶד מלחמה וכיוצא בזה, עזה וחזקתה: כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כֹּבֶד מלחמה (ישע׳ כא יה).—וכֹבֶד העשן וכדומה: הנה שם יי׳ בא ממרחק בער אפו וכֹבֶד[1]) משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת (שם ל כז).—ובמשמ׳ רבוי עצום: פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכֹבֶד פגר ואין קצה לגויה (נחו׳ ג ג). הביא עליהם (על המצריים) הקב״ה חשך של גיהנם ומי שהיה יושב לא יכול לעמוד ומי שהיה עומד לא היה יכול לישב מפני כובד החושך (מדרש ויושע יא).— *כֹּבֶד המחלה וכדומה: שלשול הבא ביום גבולי בכמות גדול סימן טוב הוא ואם בשאר ימים יורה על כובד ורוע החולי (מעש׳ טוביה,

—[1]) לפי המליצה יותר נכון וכָבֵד.

ארץ החדשה ז). — "וכבד באברים, בראש, בגוף, וכדומה: קור מוחש עם העדר כובד ועצלה ומתון ולובן מראה הפנים (קאנון ג א א כ). ואותות תגבורת הליחות אמנם האדומיית הנה כמו כובד אין מופלג ועקיצה והתלהבות ושרפה חזקה ויובש בנחירים וכו' ואמנם בשחוריית יהיה הכובד פחות ותהיה התעורה יותר (שם). ואם לא יהיה (כאב הראש) בשתוף יהיה בשאר פעולות המות פגע כמחשך בעין ותרדמה וכובד תמיד עם היות שהאברים נכונים (שם שם כ ז). בכובד הראש יועיל מטנו הנקויים ועשיית הפתילות למטה (שם שם לה). ולפעמים ימצא בעליו בתליאות הקרבים כובד ומתיחה (שם יד ג א). כאב הראש ההוה מהיובש הנה הוא חלוש ואמנם הליחות לא יקרה עמה כאב כלל ואמנם רוב הליחות בחוש מחדש בו כובד לא כאב (פרקי משה ג). הטובים (שבמים הם) אותן שאינם גורמים כובד באצטומכא (טוביה הרופא, מעש' טוביה, יסודי עולם ה). הווסת העתיד לבוא בנשים יקרה להן כאב וגם כובד הכליות והמתנים (שם, ארץ החדשה ג ח). ויבוא אחריו כובד גם כאב הראש ושינה עמוקה (שם ט). ונפוח הבטן ורגלים וקושי הנפיחה וכובד בפרוכת הלב ורפיון אברים (שם, בית חדש ג ו). ובכל קדחת מפסקת קודם עונתה יקרה לבעל הקדחת הסימור והזירור והמתיחה וכובד האיברים וכאב הפרקים (שם, מאמר' הבית א). — "כבד נשימה, שקשה לאדם לנשם: ימשך אחר הסתימה כובד הנשימה (קאנון ג יד ב ג). — ובהשאלה, *כבד ראש, נטיית נפש ורוח למחשבות חשובות וקצת עצבות: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש (ברכ' ה א). מצאו (את הגוי) לפי דרכו שואל בשלומו בכובד ראש (תוספתא ע"ז א ב). מצאו (את האבל) בשוק אומר לו בשפה רפה ובכובד ראש (מו"ק כא:). ומתעטף בציצית ויושב בכובד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך (רמב"ם שבת ל ב). — ב) *חלק מחלקי הנול של האורג, קורה שעליה נכרך השתי למעלה ולמטה, Weberbaum; ensouple; weavers beam: המעלה מן הפקעת לחברתה מן הסליל לחברו מן הכובד העליונה לכובד התחתונה (נגע' יא ט). הנוגע בכובד העליון בכובד התחתון בנירין ובקירום ובחוט שהעבירו על גב ארגמן (כלים כא א). כובד העליון וכובד התחתון מהו לטלטלן בשבת (שבת קיג.).

כָּבֻד, ת"ז, לנק' כבדה, כבודה, — של כבוד, של פאר, prächtig; magnifique; magnificent: וישבת על מטה כבודה[1]) ושלחן ערוך לפניה (יחזק' כג מא). — וכמו שם: כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה (תהל' מה יד).

כְּבֻדָּה[2]), כבודה, ש"נ, — א) טעינה של דברים כבדים, שצריך לטעון על בהמה להסיע ממקום למקום, Bagage: ויפנו וילכו וישימו את הטף ואת המקנה ואת הכבודה [3]) לפניהם (שופט' יח כא). — ובסהמ"א: ואברם כבד מאד שיש לו כבודה רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה (ראב"ע בראש' יג ב). לאחר שנניח נשינו וטפינו מקננו ורכושנו בעבר הירדן נוכל לרוץ מהירים ראשונים שלא יהיה לנו שום כובד ומשא כמו שאר השבטים שיוליכו עמהם הכבודה שלהן (חזקוני, מטות לב יז). — ב) "ארחה של מרכבות נושאות משא: ושתי כבודות גדולות נושאות בר ומזון אשר הלכו כמו כן בדרך ההוא נפלו עם הלויה ההולכת אחריה בידי הקאזאקין (מא"ג, הגלפתים ברוסיה 68). — ג) "השגות כבוד: מהשמות והמנוים והממשלות והכבודות הדמיוניות והמדת אסיפת הקנינים (ר"י אברבנאל, נח). — ד) "תאר מליצי להנפש: אתה עשית לנו את הנפש הזאת גנובת היכלי מלך שכונה באהלים עליונים מתגוררת במורד שושנת העמקים וכו' ותחמרה בחמר ובזפת זאת כבודה בת מלך פנימה תזכור יקר משפחתה ובית אביה ולא ידעה מי הביאה הלום (כתי"ע ט-י). — ה) "תאר כבוד של דרך ארץ לאשה חשובה, הכבודה פלונית: ובעל הבית כטוב לבו בסעודתו, ידבר נחומים אל הכבודה צלעתו, לאמר את הגבירה כמה יגעת היום (ר' קלוני', אבן בחן סה.). דין ודברים שנפלו בין החכם כה"ר יצחק וונאניה נר"ו עם הכבודה והצנועה מרת שמחה (שו"ת תורת חסד עו).

כְּבֵדוּת, — עי' כבדת.

"כְּבֵדִי, כבדיי, ת"ז, — של הכבד, מטבע הכבד: ופעמים רבות יהיה השלשול הכבדי שהגוף לא יקבל המזון וישוב אחור וכו' אמנם ההפרש בין

---

[1]) כך, ד דגושה, בכל הספרים כ"י ודפוסים בר מן ב' כ"י וג' ספרי דפוס (תנ"ך גנז', מהד' חדשה).

[2]) משק' עבדה רבה (בראש' כו יד, איוב א ג).

[3]) הוו רק לסימן השורק, כמו הופה כעשב (תהל' כב ה). ופרש ר"י אברבנאל: המטלטלין וכל דבר משא.

השלשול הכבדיי והמעיי הנה הוא שהליחות הרעות היוצאות והדם מן המעיים יהיה עם הפשט מכאיב וחבלים ומעט מעט ורצוף והכבדיי בלי כאב ויהיה רב ולא יהיה תמיד רצוף (קאנון ג יד ד א). שהכבד ישיב המזון אשר יזון ממנו כבדיי וכן הענין בשאר חלקי הנזון (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ ג ג). — ולנק׳: החלודה הכבדיית יותר נוטה ללובן ואודם (קאנון ג יד ד א).

°כְּבֵדִי, ת"ז, לנק׳ כְּבֵדִית, — מטבע הכָּבֵד: כי הסולדת העוקצת השורפת מעוטת הכובד המכרכמת מראה הפנים והעינים מורה שהליחה אדומיית והדפיקה הכובדית המאדמת מראה הפנים והעינים והנופחת העורקים מורה שהיא דמיית (קאנון ג א א ח).

כְּבֵדֻת, כבדות, ש"נ, —סגולת הכָּבֵד, ומתינות ותנועה לאט לאט, Schwierigkeit; lourdeur; heaviness: ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בִּכְבֵדֻת (שמות יד כה).—ומצוי בסהמ"א במשמ׳ העקרית והרוחנית: שהארץ היא המורגשת יותר לפי עבירותה וכבדותה ובה אנחנו נמצאים (מלמד התלמיד׳, ברא׳). ההבדלים האחרים הנמצאים להם (להיסודות) הנה הם נמשכים להם כמו הכבדות והקלות והשעירות והספוגיות והמקשיות (ר"י אברבנאל, צורת היסודות). כבר יש בהם יסוד הארץ והמים אשר לכבדותה היה נראה שיספיקו להכרית השני יסודות קלים (שבט יהודה לג). ותשליכם הכח הדוחה הטבעית (את המזונות שנתעכלו) מאבר לאבר עד שתוציאם לתחתית הגוף לכבדותם ועובי חמרם ותגיעם אל פי הטבעת (מאיר אלדבי, ש"א ד). חלקי העפר הם עבים וכבדים וניכר מגשמים המורכבים ממנו כמו כספּ חי וזהב הכבדים מאד ואי אפשר לומר שהכבדות תהיה בסבת חלקים מימיים שבהם הקלים מיסוד עפר (טוביה הרופא, מעש׳ טוביה, יסודי עולם ד). — ובענין הברת האותיות: ועשו זה (להדגיש הריש בקצת מקומות) כדי שתחזק הסמיכה עליה בעבור כבדותה על הלשון מפני ההשנות אשר בה (הרקמה, שער כג). — וכבדות הלב, קשיות הערף: ואם הם כבר היו מסכימים לשלחו איך היו מוכיחים אותם לכבדות לבבם (ר"י אברבנאל, ש"א ו ג).—וכבדות הצער וכדומה, ואמר הפיטן: ותני לחי למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי בכבדות[1]) יגונים יקלו הזדונים (ר"י הלוי, יול׳ יוה"כ, ירושלם הלנתי). —

[1]) כך בכ"י בריט׳ מוז׳, ובסדור תימנ׳ „תבלאל": בהרבות היגונים.

כבה[1]), ממנו, כָּבָה, *כִּבּוּי, *כְּבִיָּה.

כָּבָה[2]), פ"ע, יִכְבֶּה, תִּכְבֶּה, *כָּבְתָה, וגם *כָּבַת[3]),— כָּבְתָה האֵשׁ, חדלה פתאם מלבער, erlöschen; s'éteindre; be extinguished: והאש על המזבח תוקד בו לא תִכְבֶּה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וכו׳ אש תמיד תוקד על המזבח לא תִכְבֶּה (ויקר׳ ו ה-ו). ונר אלהים טרם יִכְבֶּה ושמואל שכב בהיכל יי׳ (ש"א ג ג). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה ארצה לזפת בערה לילה ויומם לא תִכְבֶּה לעולם יעלה עשנה (ישע׳ לד ט-י). כי תולעתם (של הפגרים) לא תמות ואשם (שהפגרים נשרפים בה) לא תִכְבֶּה (שם סו כד). והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תִכְבֶּה (ירמ׳ יז כז). הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תִכְבֶּה להבת שלהבת (יחזק׳ כא ג). באפס עצים תִּכְבֶּה אש (משלי כו כ). לא יִכְבֶּה בליל נרה (שם לא יח). — ובתו"מ: אינו רוצה שיבערו (הגחלים) ואינו רוצה שיכבו (ירוש׳ שבת כ ה.). ספר שאחז בו האור מצד אחד נותן מים מצד השני ואם כבה כבה (שם יו יא ד). אחז בה (בהטלית) האור משני צדדין נוטלה ומתעטף בה ואם כבתה כבתה (שם). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה נר מערבי דולק משמת שמעון הצדיק פעמים כבה פעמים דלק (שם יומ׳ ו מג ג). ארבעים שנה עד שלא נחרב ביהמ"ק היה נר מעריב כבה ולשון של זהורית מאדים (שם). כבתה (הפתילה) זקוק לה ומותר להשתמש לאורה (שבת כא.). מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב"ה (שם ל:). נר הדולק בשבת כבתה מותר לטלטלה וכו׳ מסתפק מן הנר הכבה ומן השמן המטפטף (שם מד.). אדם יושב ומצפה אימתי תכבה נרו (שם מו:). המעצמו

[1]) בערב׳ ח׳בא a) ממש במשמ׳ שזה השרש משמש בעברית.

[2]) בערב׳ חַ׳בַא b). — [3]) כמו עָשָׂת במקרא.—

a) خبا b) خبي

(את עיני המת) עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים משל לנר שכבה והולכת אדם מניח אצבעו עליה מיד כבתה (שם קנא:). הלכה אותה אשה לביתה שהיה ליל שבת ומצאה הנר שלה שכבה אמר לה בעלה היכן היית עד עכשיו (מד"ר דבר' ה). — ועכר *כבת: בר סירא אמר היתה לפניו גחלת ונפנה בה וביערה רקק בה וכבת (מד"ר ויקר' לג). עששית אעפ"י שלא כבת מברכין עליה (ירוש' ברכ' ח יב:). קטורת שכבת הוממה אפילו בקרטין וכו' פתילה שכבת צריכה דישון (שם יומ' ב לט ד). — וגם בפעול *כבוי, כמו בפועל: כשהיה נר דולק ונר כבוי ונתכוין להדליק זה תחלה (רש"י כרית' כ.). ומבעיר התחתונות שהיו כבויות מחמת המשא שהיה עליהן (שם). דהיאך יקח הבשר מעל הגחלים אולי הגחלים אינן כבויין (מרדכי שבת רנא). — ובהשאלה לענין החרון, הכעס, וכדומה: ונצתה חמתי במקום הזה ולא תכבה (מ"ב כב יז). הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה וכו' ובערה ולא תכבה (ירמ' ז כ). — והחיים, פסקו: ישכבו (אנשי החיל שנפלו במלחמה) בל יקומו דעכו כפשתה כבו (ישע' מג יז). — ו"אש התאוות: נמסו התאוות מלבותם ונעקר מהם הכוסף לתענוגים וכו' וכבתה אש היצר מלבותם (חו"ה, אהב' יי' ז).

— פע', כבה, פ"י, כבו, תכבה, תכבינה, מכבה, יכבו, ויכבו, כבות, כבותך, — כבה את האש, עשה שתכבה, auslöschen; éteindre; extinguish: ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישע' א לא). פן יצלח כאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל (עמו' ה ו). קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה (ישע' מב ג). גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו (דהי"ב כט ז). — ואמר בן סירא: אש לוהטת יכבו מים כן צדקה תכפר חטאת (כ"ס גני' ג ל). — ובתו"מ: המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עכו"ם מפני לסטים (שבת ב ה). הבונה והסותר המכבה והמבעיר (שם ז ב). נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה מפני שאין שביתתו עליהן אבל קטן שבא לכבות אין שומעין לו (שם טז ו). ולא כבו הגשמים אש של עצי המערכה (אבות ה ה). כהן שבא לעשות חשבון עם ישראל והדליק על גביו שמן שריפה ועמד והלך לו אעפ"י כן אין מחייבין אותו לכבותו עד

שיכבה מאיליו (ירוש' תרומ' יא מח:). המבעיר וכיבה בנפיחה אחת (שם שבת ב ה.). החותה גחלים מתחת הקדירה בשבת וכו' חייב שתים אחת שכיבה את העליונות ואחת שהבעיר את התחתונות (שם). מעשה שנפלה דליקה בחצר יוסי בן סימאי בשיחין וירדו בני קצרה של ציפורין לכבותו ולא הניח להן לכבות אמר להן הניחו לגבאי שיגבה את חובו מיד קשר עליו הענן וירדו גשמים וכיבוהו (שם נדר' ד לחד). עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו למ"ש מכבה ומדליקה (שבת כג.). ברזל קשה אור מפעפעו אור קשה מים מכבין אותו (ב"ב י.). אמר (המלך) כבו הפנסין והנרות כדי שאדבר עם אוהבי בצינעה (מד"ר קהל', ידעתי כי). — ובענין ברזל מלבן באש: שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמו (רמב"ם שבת יב ב). — ובהשאלה, גם בענין ח"ם הגוף של החולה וכדומה: (האש) של חנניה מישאל ועזריה אש של הדיוט והכל יכולים לכבותה וזו של חולה של שמים היא ומי יכול לכבותה (נדר' מא.). — ו*כבת[1]), בענין אש הגיהנם: אמרו רבותינו אשתו של קרח כשירדה לגיהנם כיבת אותה (מד"ר במד' יח). — ובמליצה, כבה גחלתו של פלוני, לא השאיר לו שום יורש: והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש וכבו את גחלתי אשר נשארה לבלתי שום לאישי שם ושארית על פני האדמה (ש"ב יד ז). — כבה את נר העם, במליצה להמלך: אז (כשנצל דוד מן הסכנה) נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל (ש"ב כא יז). — ואש הכעס וכדומה: פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליכם (ירמ' ד ד). — ואש האהבה: מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה (שה"ש ח ז). — והשתמשו המליצים והמשוררים בפעל זה הרבה בהשאלה מליצית, ואמרו בעתיד מקצר *יכב במקום יכבה, ובצווי *כב: כבה חמת הכוס במי שלג משקה כמו חכם יכב קצף, וראה עלי פנים בעת הורק בו משפת בקבוק כמו קצף (רמב"ע, תרשיש ג). מי זה אשר יליץ בעד נפשי יכב מחר יקוד אשך ולפידך (עמנ', מחבר' יט). ואור אשי במי ישעך כב ושא פני וגל עיני בתורתך

— [1]) כמו עשת וכדומה.

(מנח' מלוגזגו, בתי סידות, פזמ', אודך אורי). — ובא גם במשמ' פ"ע, בענין כליון האמה: וכסיתי בכבותך [1]) שמים והקדרתי את ככביהם (יחזק' לב ז).

—נפע', נכבה, נכבת, נכבית, להכבות, לכבות, ליכבות, —כמו כבה בקל: הגחלת של עץ אם תסיר אדמומיתה נ כ ב ת כבר (ר"ח בכת מג.). שהאש אינה נכ ב י ת בעבור שמדליקין ממנה דבר (תקון מדות הנפ' מה). משיתחילו הפחמין (שצולים עליהם בשר) ל י כ ב ו ת תחתיו מפני שמנו (רנמ"ה חול' קיב.). האור העליון הפשוט שאין בו הרכבה ואינו נכבה כ ה כ ב ו ת שאר האור הנמצא אצלינו שהוא נ כ ב ה מפני הרכבתו (פי' מבלי לוחת' הלוי ה). שבשביל ש נ כ ב ו (הלפידים) פעם אחת הן נוחין לידלק בפעם אחרת (הלכות, או"ח בכב ב). — ואמר המשורר: אך רגע אכאב ביקוד כי יכאבו, איך נרם ומוקדם גם רגע יכבו[2]) (אד"ס בפ"ק, המככה). — ובענין סיד החי כשנותנים אותו במים: שני מימי זרניך שרופים וקלפת רמון ואלום תימני ועפצים וסיד בלתי נכבה מכל אחד שנים עשר זוזים (קאנון ג יו כ ו).

—פע', כבה, מכבה,—כמו נכבה: זריקת המים הנעשית ע"י קנה מים היורה כחץ והיא פתאומית ו י כ ו ב ה בנקל יותר במעט מים מאשר יוצק עליו מים רבים ובנחת (מעשה טוביה, יסודי עולם א ב). מדוע פתילת הנר ה מ כ ו ב ה פתאם בקושי תאחז האור (בס ג).—ואמר המשורר: אך סורו כלכם וכבר אש הוצתה, הן אש לבן היא איננה מכאבת, הלא גם תוכו קדחה הלהבת, ועדי כי שרף גם לא כבתה[2]) (אדס, בפ"ק, מיכל דמעה).

—התפ', התכבה,—כמו כבה בקל: שהיה מיצר שהנר היה הולך להתכבות וכו' (ר"א אזקרי, חרדים ח). מדוע ת ת כ ב ה הלהב מרוח גדול פתאום וכו' ואיך י ת כ ב ה אש לעת שזורקים בו סמרטוטים או זבל או בגדי פשתן לחים וביוצא בהם (מעשה טוביה, יסודי עולם א ב). ובשביל זה יתמה הרואה איך האש דולק במים ואינו מ ת כ ב ה (בס). כמו ש י ת כ ב ה הנר בסבת נפיחה חזקה עשויה במפות (בס, ארץ החדשה ב א).

***כבה[3])**, ש"נ, מ"ר כבות, — כבת אש, כמו לבה, להבה, שלהבת: מרבות צרות הושעתני וממצוקות שלהבת...[1]) מ כ ב ו ת [2]) אש לאין פחה מרחם תהום לאמי משפת זמה וטפלי שקר וחצי לשון מרמה (כ"ס גני' נא ג-ה).

כבוד, כב"ד ש"ז, סמי' כבוד, כב"ד, כבודי, כב"די, כבודך, כב"דך, כבודך, כבודו, כב"דו, כבודה, כבודכם, כבודם,—א) חשיבות של פאר שיש לאדם או לדבר בעיני הבריות בשביל מדות טובות או מעשים גדולים או כשרון נעלה וכדומה, Ehre; honneur; honour: והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים (שהוא השליט על כל מצרים) ואת כל אשר ראיתם (ברא' מה יג). גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים (ש"א ד כא). וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים (מ"א ג יג). כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון (משלי ג לה). כשלג

[1]) קצת החדשים מנקדים בכבותך, בקל.—[2]) כך הנקוד, וכך לפי החרוז.

[3]) עי' לקמן, הערה 2. —

[1]) מחוק בגוף הכ"י מקום תיבה אחת, ועוד נשארה בבואת אותיותיה ולפיה שמו המבארים כאן את המלה סביב או סבבתני.—[2]) כך בגוף הכ"י של הגניזה, והכתב ברור כאן ואין לפקפק בו, ולפי צורתה החיצונה של מלה זו עולה על הדעת בהשקפה ראשנה כי זו מקור מן הפעל הידוע כבה אש. אבל מכל סגנון הכתוב קודם מלה זו ואחריה נראה ברור כי יש כאן שם דבר כמו ממצוקות שלהבת שלפניה ומרחם תהום ומשפתי זמה וכו' שלאחריה. גם אין המליצה מכבות אש, במשמ' מקור של הפעל כבה, מתישבת פה לפי הכונה, ולכן הגיהו שכטר וטאילור לבה במקום כבה, מלשון בלבת אש (שמות ג ב). והשיגו ע"ז שאר מבארי ב"ס מפני שלפי דעת החדשים שם היה כתוב בתחלה בלהבת ולא בלבת, ומלבד זה אין שום צרך לשנות את נוסחת הכ"י של ב"ס כי גם את המלה כ ב ה כמו שהיא אפשר לפרש במשמ' להבה עזה, כי מצאו שמוש שרש כבב במשמ' זו בארמ' בהפעל ונכבביה (ערוב' כט:), ובהשם כבבא (זבח' מו:), ובפרט בלשון אשורי' משמש כבב במשמ' שרף, והשם כבת אשת, שלהבת האש (דליץ, מלון אשורי). והנה בדבר המלה לבה שבמקרא, אפילו אם באמת נניח כי הנוסחה הקדומה היתה להבה, אין ספק כי בזמנו של בן סירא כבר היתה מקובלה הנוסחה המסורה, ויכול בן סירא להשתמש במלה זו. וכבב בארמ' אינו שרף אלא צלה. וגם מציאות השם כבה באשור' במשמ' להבה אינה מספקת יען קשה להניח כי בן סירא השתמש במלה זרה למושג שהיה לו בעבר' הרבה מלים, וכמו"כ קשה להניח כי היתה מלה זו נהוגה גם בעברית, כי המליצה להבת האש באה הרבה פעמים במקרא ובתו"מ ובשום מקום לא השתמשו במלה כבה. ואעפי"כ הואיל והנוסחה של גוף הכ"י היא ברורה, ועב"פ יש סמך למלה זו מהלשון האשור', אין יסוד מספיק לפ"סלה, וחיבים אנו להכניסה תחת כנפי לשוננו.

בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל כבוד (שם כו א). ארך ימים בימינה (של החכמה) בשמאולה עשר וכבוד (שם ג טז). רדף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד (שם כא כא). ותחסרהו (את האדם) מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו (תהל' ח ו). גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון (חגי ב ט). כבודי מעלי הפשיט ויסר עטרת ראשי (איוב יט ט). בן יכבד אב ועבד אדניו ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי (מלא' א ו). וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך וקרא לך שם חדש (ישע' סב ב). כרבם כן חטאו לי כבודם בקלון אמיר (הוש' ד ז). וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם אפרים כעוף יתעופף כבודם (שם ט י-יא). ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כבודכם (ישע' י ג). רדי מכבוד ישבי בצמא ישבת בת דיבון (ירמ' מח יח). שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה והערל (חבק' ב טז). עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך (תהל' עט ט). — עשה או נתן כבוד לפלוני, עשה מעשים שיהיה לפלוני לכבוד, לאות שהוא מכבדהו, מפני שהוא מכבדהו: ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד ליי' אלהי ישראל ותן לו תודה (יהוש' ז יט). ויאמרו (הקוסמים) אם משלחים (אתם) את ארון אלהי ישראל אל תשלחו אתו ריקם כי השב תשיבו לו אשם וכו' ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם (ש"א ו ג-ה). ישימו ליי כבוד ותהלתו באיים יגידו (ישע' מב יב). תנו ליי' אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמ' יג טז). אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב לתת כבוד לשמי אמר יי' צבאות ושלחתי בכם את המארה (מלא' ב ב). הבו ליי' משפחות עמים הבו ליי' כבוד ועז (תהל' צו ז). ויקברהו במעלה קברי בני דויד וכבוד עשו לו במותו (דהי"ב לב לג). — כסא כבוד: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם (ש"א ב ח). ועי' כסא. — ב) יפי ופאר, Pracht; splendeur; splendour: ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת (שמות כח ב). וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה (ישע' י יח). כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי (שם ס יג). — ופאר של גדולה והדר, בפרט של אלהים, majesty ; majesté ; Herrlichkeit, וכנוי לענן ומתוכו אש מתלקחת של התגלות האלהות: ויפנו אל המדבר והנה כבוד יי' נראה בענן (שמות טז י). וישכן כבוד יי' על הר סיני ויכסהו הענן וכו' ומראה כבוד יי' כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (שם כד טז-יז). ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יי' ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי' אז אמר שלמה יי' אמר לשכן בערפל (מ"א ח י-יב). ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד יי' עמד ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר (יחזק' ג כג). — וגדולת מעשי אלהים: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע (תהל' יט ב). ספרו בגוים כבודו בכל העמים נפלאותיו (שם צו ג). — אל הכבוד: קול יי' על המים אל הכבוד הרעים (שם כט ג). — מלך הכבוד: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד מי זה מלך הכבוד יי' עזוז וגבור (שם כד ז-ח). — ופאר של מלכות וכדומה: ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק ושאר ארם ככבוד בני ישראל יהיו (ישע' יז ג). בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו (אסת' א ד). ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו (שם ה יא). פרח תפרח (הציה) וכו' כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל (ישע' לה ב). — ג) עשר, נכסים, כלים מפארים, Reichtum ; richesse ; riches: וישמע (יעקב) את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבד הזה (בראש' לא א). ותלו עליו (על היתד שבבתל) כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן (ישע' כב כד). הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים (שם סו יב). בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונה כבד מכל כלי חמדה (נחו' ב י). חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו (ישע' סא ו). — ד) עקר מהותו של האדם, נפשו, גופו[1], Seele, Körper; âme, corps; soul, corps: בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד

[1]) כבר העירו החכמים על הדמיון שבין שמוש זה של המלה כבוד בעבר' והשמוש של המלה ערצ' a) בערב', שעקר משמע' רחב, ומשמש גם במשמ' עשר וכלי בית, וגם במשמ' כבוד, וגם במשמ' עקר מהותו של האדם, טבעו, נפשו, גופו. ואמר אלג'והרי בצחאח: ואלערץ' איצ'א אלג'סד וכו' ואלערץ' איצ'א אלנפש יקאל אכרמת ענה ערצ'י אי צנת ענה נפשי ופלאן נקי

a) عِرض

כְּבֹ֗דִי (כרא"ש' מט ו). לכן שמח לבי ויגל כְּבוֹדִי אף בשרי ישכן לבטח (תהל' יו ט). נכון לבי אלהים אשירה ואזמרה אף כְּבוֹדִי (שם קח ב). ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי וּכְבוֹדִי[1]) לעפר ישכן (שם ז ו).—ובבן סירא ותו"מ, במשמ' העקרית: אל תתכבד בקלון אביך כי לא כבוד הוא לך כבוד איש כבוד אביו ומרבה חטא מקלה אמו בני החזק בכבוד אביך ואל תעצבהו כל ימי חייו (ב"ס גני' ג י-יב). משמת רבי עקיבא בטל כבוד התורה (סוט' ט טו). ר' אליעזר בן שמוע אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך (אבות ד יב). הקב"ה חס על כבודן של בריות (מכי' משפט', נזיק' יב). אבדת את עצמך ואבדת את כבודך (ספרי במד' קלא). גדול כבוד הבריות שדוחה למצוה (ירוש' נזיר ז נו.). פנו חצר מפני הטומאה והתקינו כסא ליהושפט מלך יהודה אמרו יבוא זה שרץ אחר הכבוד אחר זה שברח מן הכבוד (שם סוט' ט כד ג). כל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו (יומא לח.). אבותיך בקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום (שם). גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא אלא לכבודך עשיתי שלא ירבו מחלוקת בישראל (מגי' ג.). מעשה ומתו בניו של ר"ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פטירתן עמד ר"ע על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפילו שני בניו חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם (מו"ק כא:). הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך (קדוש' ל.). בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אוה"ע לכבודו הוא דורש (שם). הרב שמחל על כבודו כבודו מחול נשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול (שם לב:). עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות (שם). כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם (שם מ.). שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם וכו' אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא (נדר' סב.). לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו (ב"מ נט.). כל המרבה כבוד שמים וממעט כבוד עצמו כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה (מד"ר במד' ד). אמר הקב"ה אתה עמדת מכסאך ופסעת שלש פסיעות לכבודי חייך שאני מעמד ממך ג' מלכים (שם בה"ב, מלאוני). כי יראתי מפניך לבלתי תת כבודך לבשר ודם ולא רציתי להשתחות לזולתך (בס אסת', ותאמר אסתר). יוסף נתן נפשו על כבודה של אמו ועשו ביקש להרוג את אמו (פסיק' רבתי יב).—*מפני כבוד דבר, כדי לעשות לו כבוד, לבלתי חלל כבודו: בפרקים שואל (בשלום אדם נכבד) מפני הכבוד ומשיב (ברכ' ב א). אין מדליקין בעטרן (בשבת) מפני כבוד השבת (שבת ב ב). שלא אמרת אלא מפני כבודי זה הוא כבודי (תוספתא נדר' ד ח). מפני כבוד שבת התירו (ירוש' דמאי ד כג ד). בכל השותפין מעבבין זה על זה בחצר

אלערצ' אי ברי מנ אנ ישתמ ויעאב וקיל ערצ' אלרג'ל השבה, ע"כ, — ובעברית: ואלערצ' כמו"ב הגוף ובו' ואלערצ' כמו"ב הנפש, יאמרו אכרמת ענה ערצ'י ר"ל הרחקתי ממנו נפשי, ופלאנ נקי אלערצ' ר"ל טהור מגנות והרפה, וי"א ערצ' אלרג'ל מעלותיו הטובות. — ובלשאן אלערב: וערצ' אלרג'ל השבה וקיל נפשה וקיל ח'ליקתה אלמחמודה וקיל מא ימדח בה וידם וכו' וקאל אלערצ' נפש אלרג'ל וקאל פי קולה יג'רי מנ אעראצ'הם מת'ל ריח אלמשכ אי מנ אנפשהם ואבדאנהמ וכו' וערצ' אלרג'ל חשבה ויקאל פלאנ כרים אלערצ' אי כרים אלחשב, ע"כ,—ובעבר': ערצ' אלרג'ל מעלותיו הטובות וכבודו, וי"א נפשו, וי"א טבעו המשובחה, וי"א מה שישובח בו ויגונה, ואמר (אבנ קתיבה) אלערצ' נפש האדם, ואמר באמרו יג'רי מנ אעראצ'הם מת'ל ריח אלמשכ (ינדף מן אעראצ'הם כמו ריח משך) הכונה בהשם אעראצ'הם נפשותיהם וגופותיהם וכו' וערצ' אלרג'ל טבעו המשובחה, ויאמרו פלאנ כרים אלערצ' (פלוני נעלה הערצ') ר"ל נעלה הטבע והמדות המשובחות. — [1]) כבר השיג דונש על רסע"ג שפריש גם כבוד זה במשמ' נפש, ופרשו הוא במשמ' גוף, וז"ל: ואמר (רסע"ג) בפתרון וכבודי לעפר ישכן סלה כי כבוד הגוף הוא הנפש וזו טעות גדולה לפי שהנפש היא המרגלית אשר לא תשורנה עין ולא תקבר בעפר וכו' וכבודי לעפר ישכן על הגוף נאמר ולא נאמר על הנפש הזהר בני ותקר ואזן כל מלה במשקל (תשו' דונש על רסע"ג, סי' מא). וכן ר"י בן בלעם, כמו שהביא ראב"ע בשמו וז"ל: קם ר' יהודה בן בלעם וילעג עליו (על ר' משה הכהן שפרש כרסע"ג על הנפש) כי איך יהיה הכבוד נפש וכתוב וכבודי לעפר ישכן סלה והנפש לא תשכון בעפר (ספת יתר, סי' לח). ואעפ"י שהעיד ראב"ע שם כי גם ר' ארונים וגם בן בלעם חזרו בהם והודו כי הכבוד הוא הנפש, ואעפ"י שגם ריב"ג פרש גם כאן כבוד במשמ' נפש, אעפי"ב יותר נכונה דעת ר' אדונים בן לברט ובן בלעם כי כאן הכונה להגוף, והלשון הערבית מסייעתם כי כבוד הוא כנוי גם להנפש וגם להגוף.

חוץ מן הכביסה מפני כבוד בנות ישראל (שם נדר' ה לט). היו שני דרכים מתאימות אחת רחוקה וטהורה ואחת קרובה וטמאה וכו' הולך בקרובה מפני כבוד הרבים (שם נזיר' ז נו.). שאין גוללין ס"ת בציבור מפני כבוד ציבור (יומ' ע.).—*נהג בפלוני כָּבוד: הלומד מחבירו וכו' אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). הרי אני מודיע לכם חבתם של בני שתהיו נוהגים עמהם בכבוד (מכי' בשלח ב, פתיח'). גערו בישמעאל בני שאינו נוהג בי כבוד וכו' אמרו (החכמים) איפשר (אין) רבי ישמעאל נוהג בכבוד אבותיו (ירוש' פאה א טו ג). בתחילה עד שלא ראו (המצרים) בכבודן של ישראל לא נהגו בהן כבוד ולבסוף שראו בכבודן נהגו בהן כבוד (סוט' יג.). שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לר"ע מגבת עד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה (יבמ' סב:). — *חלק כָּבוד לפלוני: אף יריחו היתה יכולה להוציא עמוד שלם אלא בשביל לחלוק כבוד לירושלם היתה מוציאה חצי עמוד (ירוש' פסח' ד ל ג). כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (ברכ' יט:). ויקרא אל משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלק כבוד למשה (יומא ד:). ואם אני רואה אותן חולקין כבוד אלו לאלו אני יודע שהן בני אדם מהוגנין (מד"ר בראש' מח). אמר להם הקב"ה אתם חלקתם כבוד אחד לחבירו ואני חולק לכם כבוד שתקריבו ביום שבת שלי (שם במד' יד). חלקו כבוד לר' יהודה שהיה בן עיר ולא שהיה גדול מהם בתורה (שם שה"ש, סמכוני).— ומליצה, *כבודו במקומו, שלא נתמעט, נשאר כמו שהיה קודם: אבותיך בקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום עכשיו כבוד המקום במקומו ומיעט כבודם (יומ' לח.). כל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו כבוד שמים במקומו וכבודו מתמעט (מד"ר במד' ד). — ובפרט כעין התנצלות ובקשת מחילה כשאומרים עליו דבר קצת לגנותו: ר' יהודה אביו של זה ביזה תלמידי חכמים אף הוא מבזה תלמידי חכמים א"ל ר' יוסי כבוד זקן יהא מונח במקומו אלא מיום שחרב ביהמ"ק נהגו כהנים סילסול בעצמן שאין מוסרין את הטהרות לכל אדם (בכור' ל:). שכבודו במקומו מונח לא הבין כונת החכם רלב"ג (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ג). — ומשלים: שכבודו של אדם כסותו (אגד' בראש' סג). כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו [1]). אין כבודו של אדם וקלונו אלא באיש ישיבתו (מבחר הפנינ', שער ישיב' התבונה). במקום שאין כבוד אין קלון (רשב"ג דוראן, תפאר' ישראל). השחות והיחס שני תאומים, ושפלות הלב והכבוד שני אחים נעימים (ר' מנחם מאירי, משיב נפש, בשם חכמי הערבים). — ובמשמ' גדולה, פאר והדר: עמד משה על הים אמר לו משה בשם הקב"ה שיבקע ולא קבל עליו הראהו המטה ולא קבל עליו עד שנגלה הקב"ה עליו בכבודו וכיון שנגלה הקב"ה בכבודו ובגבורתו התחיל הים בורח (מכי' בשלח ב ד). כל שלא ראה דיפלי איסטב' של אלכסנדריאה לא ראה כבוד ישראל מימיו (ירוש' סוכ' ה נה.).— ומליצה, בעצמו ובכבודו: אמר הקב"ה הם נשתתפו לי אף אני אשתתף להם למנותם בעצמי ובכבודי (מד"ר במד' ד).—*בכבודכם, בעצמכם: כשיגיע קצי ויגזור המקום מיתתי תקיימו צואתי כשהזהירו רבותינו ז"ל מצוה לקיים דברי המת ותראו בכבודכם אם ימצאו הכל בשעת מותי (תשו' הגא', הרכבי שע).—*כְּבוד פלוני, דבור של דרך ארץ כשאדם מזכיר שמו של גדול וחביב עליו: התלמיד החשוב היקר המשכיל המבין נזר התלמידים צבי החכמים כבוד החכם ר' שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון (אגר' הרמב"ם לר"ש א"ת). החכם היקר הנכבד כבוד רבי מאיר (שם). כבר הודעתי להדרת כבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא פנחס ש"ץ (הוא, לר' פנחס בר"ם). מר ורב יהונתן הכהן סגלת הכהנים בן כבוד גדול וקדוש מר ורב דוד ז"ל (הוא, לר' יהונתן הכהן). וכבוד הבן יודע כי חי השם יתברך וכו' ומה שארצה מכבוד הבן הנחמד (ר"ל ממך) שלא תשיב לזה האיש בעל מחלוקתך וכו' וכבוד הבן יודע כי אלו הגדולות והשררות וכו' (הוא, ליוסף עקנין). יהונתן הכהן סגלת החכמים בן כבוד גבירנו קדושינו מורינו ורבינו דוד זצ"ל (הוא, פאר הדור, תשו' מא). הבחור היקר בן כבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא זכריה הזקן (שם קנד). הוראה באה מכבוד גדולת קדושה הדרת אדוננו רבינו משה הדיין (שמואל הלוי, תשו' על פסק הרמב"ם). סעדיה ב"ר מיימון ב"ר משה ב"ר מיימון בן כבוד החכם הדיין רבי משה ב"ר

—[1]) מאמר רגיל בפי העם עפ"י המאמר בירוש' (סוט' ט כד ג): יבוא זה שרץ אחר הכבוד אחר זה שברח מן הכבוד, שהובא למעלה.

מיימון זלה"ה (רס"ע אבן דאנאן, כבו"ת פאה"ד רכה). חצר אחד שדר בה כבוד ר' יעקב די ואיינה והיתה של כבוד רבי משה הרופא וידאליש אבי אמו של כבוד רבי יוסף הנזכר (בו"ת רלב"ח כה). ולבי לא נתנני השב רוחי להמציא מענה רך נערך אל כבוד אדוני כי אין מלה בלשוני (אגר' דופי הזמן לר"י עונדיה). ומעשה שהיה כך היה שכבוד א"א ז"ל קנה בתים וכו' (בו"ת מהרב"ך ב פא). — ־כבוד חכמתו: והן אפער פי מיחל למלקוש תשובותיו הברורות ואמרותיו הטהורות על כל אשר שאלתי מכבוד חכמתו בכתבי הקדומים (אגר' ר"ב א"ת להרמב"ס). — וכנ' ־כבודך, כבודכם, כבודו, כבודם: ואני מתחננת אל כבודך שתבאר לי המקומות אשר אשתמש בהם במשובח ובמגונה במדותי (תו"ה, עמוד' ה' י). הכותב להודיע לכבודו כי הגיע ליד עבדו כתבו היקר (אגר' ר"ב א"ת להרמב"ס). ואירא מהוסיף שאלותי פן אטריח מאד על כבודו וכו' כי ידעתי כי ייטב בעיני כבודו להסיר עולה מאהלינו (שם). יודע לפני כבודך כי לא נתחדש מחלוקת מזה והבקיאים אשר הנה במותר ואסור וכל החכמים פה נוטים לאסור (מנח' קנא' לאבא מארי ה). והנה אגיד לפני כבודכם את הדברים אשר ידעתי (שם יב). ועוד שכבודך יודע ששכירות הכלים והבהמות יש בהם דין אונאה (בו"ת הרא"ש יג כ). ואני אומר כי כל מה שהקשה כבודך בכאן יפה הקשה והסכימה דעתך לדעת הראשונים (תבו' הר"ג גירונדי ח). כתב כבודך להחזיק במה שכתבת מתחלה שאין ליבם פירות כלל (בו"ת ריב"ש בפו). ויהי היום כי הקרה הש"י לפני זה המוביל אמרתי לפנות מעסקים אחרים כדי להשיב אל כבודך ואמנם אציעה נא תחילה לפני כבודך מה שאמרו לי אנשים שהיו שם מעניין המכס ההוא (תבו' מהר"י קולון קלה). ולכן אמרתי לכתוב לכבודכם את הנראה לע"ד לרוב ההפצר אשר הפצירו בי לחוות דיעה (שם קפא). אני הדל באלפי וכו' מודיע למעלת כבודכם כי הוגד לי ושמעתי הענין אשר אירע (תשב"ץ ג לפו). ובאשר כתב כבודך בתשובה אחת (בו"ת בשמים ראש נו). וכוכבי השמים וכסיליהם בדור הזה מי מנה זולתי אחד מעיר וכו' ושני לו ממדינת מצרים וכו' וכבודך השלישי נפלאתה חכמתך בעיני (הקד' אלים ליוסף דילמידיגו). וגם אותם הממונים חזרו בהם ורוצים לעכבך וכבודך טוען שכבר מחלו שיעבדוך הממונים (בו"ת בנימין זאב רכה). דרשתי וחקרתי הכתב אשר כבודך הביא בידו מעיר פלורינציאה יע"א (בו"ת מים רבים, יו"ד יח). ואפשר שתרצו ממני עוד איזה דבר אחלה פני כבודכם שתבואו אל בית מדרשי היום (בו"ת תמת ישרים לג). בקשתי מכבודו כמה פעמים למוסרו בידי להדפיסו (מגב' בן ישראל, ברא"ב ספ' אלים). בתשובה על מכתב כבודם מיום י"ג דנא (אגר' יל"ג א סט). אם יאות כבודם לזה יודיעני כמה בערך יוכלו לשלם בעד כל עלה ועלה (שם). — וכן בדבור העברי בא"י, כבודו שמע, כבודו ראה וכדומה. — ־חוץ מכבודך, בעין בקשת מחילה כשאדם מגנה דברי מי שגדול ממנו וכדומה: וחוץ מכבודך לא יפה כונת (תבו' ר"נ גירונדי ה). חוץ מכבודך כל הדקדוקים ההם ללא צורך (בו"ת ריב"ש כד). ומכל מקום בין כך ובין כך נראה שאף אם הוא חכם חוץ מכבודו לא עשה פועל חכם (שם רטז). וחוץ מכבוד חכמתו אינו נראה כלל שנסתפקו ישראל במציאות ה' (מנח' קנא' לר"י מפיסא 16). וחוץ מכבודו אי אפשר לומר כן (תבו' מהר"י קולון עג). וחוץ מכבודם (של חכמי התלמוד) אין מאמרם בזה אמתי (ר"י אברבנאל, מ"א יט). וכבר חשבו המפרשים שמשתי אלה החלוקות וכו' והוץ מכבודם שאינו כך (הוא, נחל' אבות ד). וחש הרב (הרמב"ם) שאין זה מכלל תכליתם וחוץ מכבודו אין הדבר כן (הוא, במים חדשים ד ו). — וחוץ לכבודו: וכמה שקע (הרמב"ם) שכלו בטיט היוני חוץ לכבודו ז"ל (ר"י עמדין, מגדל עז קח.). — ובמחילה מכבודו: במחילה מכבודך הסוחר יש לך מן הכבדות מנה הראויה להכביד לבות בני אדם (באֵרית הנתלה כב). ומה שכתב חמי הרב גר"ן דאסור לשתות אותה וכו' במחילה מכבודו דלאו מידי דמשכר הוא (הלכ' קטנ' לר"י חגיז, או"ח ט). ולא כתבו לנו מה שעלה על דעתם בענין זה וכל זה הוא במחילה מכבודם לפי שלא שמו על לבם לתור לדעת ולבקש מאין באה הסבה של עשיית השירים (הקד' כות תדבה). שראיתי להמפרש הגדול רש"י ז"ל שבמחילה מכבודו נפל ג"כ במהמורה זו של נכדו הרשב"ם לענין זמן חדשי הכלה (בי"ר, תולדות ר"ח). — ־בִּכְבוֹד, בכבוד אדוני, דבור של דרך ארץ כשמזמינים אדם לאיזה דבר או כשהוא מבקש דבר ועונים לו כך במשמ ברצון וברגשי כבוד. — ה) בהכמת הכוכבים של

הקדמונים, ־תאר להכוכבים לפי גדלם ואורם: כל כוכב שאורו גדול יקראוהו מ ה כ ב ו ד הראשון ומה שהוא פחות ממנו מ ה כ ב ו ד השני (ראב״ע, ראש' חכמה, כ״י פריז). ולא ישימו רק הכוכבים שהם מ ה כ ב ו ד הראשון או מ ה כ ב ו ד השני וטעם כ ב ו ד ראשון ושני כי תלמי המלך חלק כל כוכבי שבת על ששה חלקים על מדת גופם והיותר גדולים הם ט״ו שערכם שוה והם מ כ ב ו ד הראשון והאחרים שערכם שוה הם מ כ ב ו ד השני ואחריהם מ כ ב ו ד הרביעי ואחריהם מ כ ב ו ד החמישי ואחריהם מ כ ב ו ד הששי (הוא, כלי נחשת א). קם חכם גדול שהעתיק ספר נכבד במזלות וכו' ומדת הכוכבים העליונים שהם בגלגל המזלות והוא חלקם על שש מעלות והמעלה הראשונה יקראנה ה כ ב ו ד הראשון (הוא, פתח דבר לתרג' ספר אלמתני). כוכב גדול קיים מן הכוכבים אשר הם מן ה כ ב ו ד הראשון או השני אשר סביביו כוכבים רבים קטנים (אוסף מכתבים, איוב לח לב).—ו) ־כבוד העליון, בקבלה: היכל ששי (משבעה ההיכלות של הצדיקים) הוא היכל הרצון כי שם רצון שוכני סנה ועליו ה כ ב ו ד ה ע ל י ו ן חונה ודרך שם קולו של משה רבינו ע״ה ונבואתו ומשם ידבר אתו (כתר מלכות של רדב״ז, ויניציה תס״ג).—ומשמשת המלה כָּבוֹד עוד קצת שמושים בספרות ובדבור. *דבר של כָּבוֹד, דבר נכבד, עשוי באופן נכבד או לשם כבוד: ומדורה היתה שם ובית הכסא של כ ב ו ד[1] (תמיד א א). רחיצה של כ ב ו ד (מס' תפילין), למען הכבוד.—־ד ר ך כָּבוֹד: כל שני תבשילים הן ד ר ך כ ב ו ד (ר״י גיאת, המנהיג, אבן ירחי, ת״כ כ). —־אות כָּבוֹד, בעין מטבע של זהב, כסף או נחשת, תתן ממשלה או חברה לאדם שהצטין בדבר מהדברים, Medaille. — מִשְׁפַּט כָּבוֹד, נְשִׂיא כָּבוֹד, שַׁעַר כָּבוֹד, עי' משפט, נשיא, שער. — ־בֵּית הַכָּבוֹד, כנוי לבית הכסא, רגיל בפי העם. — ומליצה, שְׁכַן כָּבוֹד, עי' שכן.

גאוה.-גאון.-גדולה.-הוד.-הדר.-־חשוב. -*חשיבות.-*סִלְסוּל.-שררה וכו', ועי' עוד בערך גאוה. — וההפך: קלון, חרפה, וכו'.

*כִּבּוּד, ש״ז, מ״ר כִּבּוּדִים, — שם״פ מן כִּבֵּד, א) במשמע' עשה כָּבוֹד: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה״ז והקרן קיימת לו לעוה״ב כ ב ו ד אב ואם וגמילות חסדים (פאה א א). הקיש כ י ב ו ד אב ואם ל כ י ב ו ד המקום וכו' איזהו כ י ב ו ד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא (ספרא קדוש' א). שאלו את ר״א עד היכן הוא כ י ב ו ד אב ואם אמר להם ולי אתם שואלין לכו ושאלו את דמה בן נתינה (ירוש' פאה א יה ג). רשב״י אומר גדול הוא כ י ב ו ד אב ואם שהעדיפו הקב״ה יותר מ כ י ב ו ד ו (שם שם ד). אמו של ר' טרפון ירדה לטייל לתוך חצירה בשבת ונפסק קורדיוקן שלה והלך ר' טרפון והניח שתי ידיו תחת פרסותיה והיתה מהלכת עליהן עד שהגיע למיטתה פעם אחת נכנסו חכמים לבקרו אמרה להן התפללו על טרפון בני שהוא נוהג בי ב כ י ב ו ד יותר מדאי (אמרו לה מה עשה לך וספרה להם את כל הענין אמרו לה) אפילו הוא עושה בן אלף אלפים אדיין לחצי ה כ י ב ו ד שאמרה התורה לא הגיע (שם קדוש' א סא). אמו של ר' ישמעאל באת ואמרה וקבלה עליו לרבותינו אמרה גערו בישמעאל בני שאינו נוהג בי כבוד וכו' אמרו לה (מה הוא עושה לך אמרה להם כשיוצא מבית הועד רוצה אני לרחוץ את רגליו ולשתות המים והוא אינו מניח אותי) אמרו הואיל והוא רצונה הוא כ י ב ו ד ה (שם). מצוה קלה שבקלות זו שילוח הקן ומצוה חמורה שבחמורות זו היא כ י ב ו ד אב ואם (שם). בכל מקום הוא מקדים כ י ב ו ד אב לאם ובמקום אחד הוא אומר איש אמו ואביו תיראו מגיד ששניהם שקולין זה כזה (מד״ר כראש' א). עכשיו מתבקש לו שכר ה כ י ב ו ד שכיבד את אלו שקבורין בהר הזה (שם דבר' א). אמר רשב״ג לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי ומצאתי ש כ י ב ו ד עשו לאביו יותר ממני (שם). — ומ״ר: וכן העושה לה (לע״ז) כ ב ו ד י ם כגון חיבוק נישוק סך ומלביש ומנעיל (התיכון, יתרו כו).—ודבר שנותנים לאדם מפני הכבוד: למלך שהיה מהלך במדבר ובא אוהבו וכבדו בכלכלה אחת של תאנים והבית אחת של יין אמר לו כיבוד גדול אמר לו אדוני המלך לפי שעה כבדתיך אבל כשאתה נכנס לתוך פלטין שלך אתה רואה במה אני מכבדך (מד״ר ויקר' ז). — ב) במשמ' טאטא ונקה הבית: השרץ שנמצא במבוי מטמא למפרע וכו' עד שעת כ ב ו ד (נדה ז ב). מפני מה אמרו בשרץ עד שעת ה כ י ב ו ד שאם לא בדק מטמא למפרע (תוספתא שם ו יב). שחזקת בני ישראל בודקין מבואותיהן בשעת כ ב ו ד י ה ן ואם לא בדקו הפסידוהו למפרע

—[1]) ופרשו שם: זה היה כ ב ו ד ו מצאו נעול יודע שיש שם אדם (מצאו) פתוח יודע שאין שם אדם.

(נדה נו:). כי העבד הוא במדרגה התחתונה שהוא בא לו מבחוץ כדי לעשות לו כל מלאכה נמבזה ופחותה ככבוד הבית ופנות הזבל וביוצא בהן (מלמד התלמיד׳, מטות). שאפשר שהושלכו (הכלים) שם (באשפה) על ידי כיבוד שכבדו הבית (טור, אבידה רס יב).

כְּבוּדָּה,—עי׳ כְּבֻדָּה.

*כִּבּוּי, ש״ז, — שה״פ מן כִּבָּה: קטן שבא לכבות אין שומעין לו ולא כן תני ראו אותו יוצא ומלקט עשבים אין אתה זקוק לו (שמה) אין לו צורך בעשבים ברם הכא יש לו צורך כיבוי (ירוש׳ שבת יו יח ד). גורם לכיבוי אסור (בבלי שם מז:). נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות בשבת וכו׳ ולא יתן לתוכו מים וכו׳ מפני שמקרב את כיבויו (שם). צידת נחש וכבוי גחלת של מתכת בזמן שהיא חמה (ר״ח שם מב.). להבערת התחתונות לא היה צריך אלא לכבוי עליונות היתה עיקר כוונתו (רש״י כרית׳ כ.). — ובהשאלה, "כִּבּוּי הכעס: ההבער הוא מהירות הכעס והדודו הכבוי הוא אחור הכעס ובטול כחו (מאזני צדק, אגגזלי 106). — ובענין הדפק, "כִּבּוּי דפיקתו, חלשתו הגמורה והפסקו: ואם תמצא הכח חלוש ותפחד מן הכבוי אז על כל פנים תערב בזה וכו׳ רפואה אחרת חזקה מאד בכבוי זרע חורת (קאנון ג יא ד ג).

א. כָּבוּל, ש״ז, —קרקע גרוע, שיש בו חול או אבנים ואינו עושה פרי, Sandboden; terrain sabloneux, sandy soil: אז יתן המלך שלמה לחירם (בעד עצי הארזים ששלח לו) עשרים עיר בארץ הגליל ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו ויאמר מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי ויקרא להם ארץ כָּבוּל [1]) עד היום הזה (מ״א ט יא-יג). — והשתמשו בה הסופרים גם כמו תאר, ולנק׳ כְּבוּלָה במשמ׳ אדמת בצה: ואדמתם מלחה וכבולה[1]) ובהרבה מקומות לא תצמיח אף ירק דשא (שכי״ע ג, ערב).

ב. *כָּבוּל[2]), ש״ז, —חתיכת בגד של צמר תשים האשה על גב מצחה תחת החליים של זהב וכדומה: לא תצא אשה לא בחוטי צמר וכו׳ ולא בסנבוטין בזמן שאינן תפורין ולא בכבול[3]) לרשות הרבים (שבת

---

[1]) כל סגנון הדברים מעיד, כי השם כבול אשר קרא חירם להארץ שנתן לו שלמה היה על שם שלא ישרה בעיניו הארץ, ועל כרחך אתה צריך לאמר, כי להמלה כבול היתה משמ׳ לא טוב, גרוע, וכדומה. והנה, בשרשי המלים העברים לא נשמר לנו שרש כבל במשמ׳ דומה לזה, וגם במלונים הערבים לא נזכר שרש דומה לזה במשמ׳ זו. אך אפשר שמלה זו היתה נהוגה בפרט בלשון כנעגית, וכבר העיד ע״ז יוסף בן מתתיה (עתיקות היהודים ח ה ג), ואמר שהשם כבול, אם נבארהו עפ״י הלשון של הכנענים, משמ׳ היא מה שאינו טוב ורצוי, אבל עדותו של יוסף בזה אינה נאמנה עלינו ביותר, כי אפשר שהוא אמר כך עפ״י השערה, אעפ״י שיש לחשב שהוא ידע לשון כנענית, ובודאי לא כתב אלא בידיעה ברורה שכך הוא, כי הלא ברומא היו הרבה כנענים והיה לו לחשש פן יכזבוהו. וראיה יותר נאמנה למשמ׳ זו של השם כבול אנו מוצאים בתלמוד (שבת נד.), בהמשא והמתן בפרוש המלה כבולות שבמשנה, שרצו להסתיע מהשם כבול שבמקרא, ואמרו שם: מאי משמע דהאי כבול לישנא דלא עביד פרי הוא דכתיב מה הערים האלה וכו׳ מאי ארץ כבול א״ר הונא שהיו בה בני אדם שמכובלים בכסף ובזהב אמר ליה רבא אי הכי היינו דכתיב כי לא ישרו בעיניו מפני שמכובלין בכסף ובזהב לא ישרו בעיניו אמר ליה אין כיון דעתירי ומפנקי לא עבדי עבידתא רב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היתה ואמאי קרי לה כבול דמשתרגא בה כרעא עם כבלא (כך בנוסח׳ הדפוסים, ובערוך כי כבלא) ואמרי אינשי ארעא מכבלא דלא עבד פרי. ע״כ. ואעפ״י שאנו רואים מכאן שגם לבעלי התלמוד כבר לא היה פרוש מלה זו ידוע בברור, ופרשוה רב הונא ורב נחמן בר יצחק בכונות מתחלפות עפ״י השערות שלהם, וההשערות בעצמן בודאי אינן נכונות ואינן אלא מדרש מלים המוני, אעפי״כ יש לנו פה עדות של רב נחמן בר יצחק שאין לנו שום רשות לפקפק באמתתה, והיא, שבזמנו היו אומרים אנשים בלשון ארמית ארעא מכבלא דלא עביד פרי. בעדות זו מהלשון ההיה בזמנם יש לנו ראיה ברורה כי המלה מכבלא היתה משמשת גם אז בתאר לקרקע גרוע שאינו עושה פרי, ובששאל רב נחמן בר יצחק אמאי קרי לה כבול היתה כונתו לפרש טעם שמוש זה, עפ״י מדרש מלים מהשם כבלא, ואולם בודאי אינו ענין כלל לכאן. — [1]) ותרגם בגרמנ׳ זימפפע.

[2]) לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) כבר אמר רבי ינאי בגמ׳ שם (דף נז:): כבול זה איני יודע מהו, ופקפק אם הוא כבל של עבדים או כיפה של צמר, והקימו ר׳ אבהו שם כי הכונה בכבול כיפה של צמר, ופרש רמב״ם: וכבול חתיכה של בגד כמו מצנפת שקושרין אותה על המצח ונותנין הציץ עליה כדי שלא יזיק הציץ במצח והוא בפני עצמו זולת הציץ תכשיט. ע״כ. ולא נתברר מקור משמ׳ זו לכבול. בערב׳ משמש השם כַּאבּוּל[a]) במשמ׳ רשת הצַיָּדים, ולא

---

[a]) كبول

ו ח). יוצאה אשה בחוטי שער וכו׳ בכבול ובפאה נכרית לחצר (שם ה). ולא (תצא האשה) בפאה של שיער שמנחת על ראשה כדי שתראה בעלת שיער הרבה ולא בכבול של צמר שמקפת אותו סביב לפניה (הרמב״ם שבת יט ז).

ג.***כָּבוּל**[1], ש״ז, מ״ר כְּבוּלִים, — מַשְׁאֵבָה, מכונה להעלות מים דרך שפופרת שקצה האחד שלה במים ומפי הקצה השני המים מקלחים למקום הצרך: מים הנוזלין מאליהן ומן הים ומן הנהר והעולין באנטיליא פוסלין המקוה רשב״ג אומר העולה בכבולין[2]) אינן פוסלין את המקוה לפי שאינן נתלשין (תוספתא מקוא׳ ג ב).

ד.*כָּבוּל, כְּבוּלִים, כְּבוּלוֹת, — פָּעוּל מן כָּבַל, עי׳ זה.

***כִּבּוּס**, ש״ז, מ״ר כִּבּוּסִים, — שה״פ מן כִּבֵּס, א) עצם שה״פ, כִּבּוּס לְבָנִים וכדומה: דם חטאת שניתז על הבגד הרי זה טעון כבוס (זבח׳ יא א). אחד הבגד ואחד השק ואחד העור טעונין כבוס במקום קדוש

ידוע גם שם מקורו, ומלבד זאת נראה שאין יחס בין שתי אלה המשמעות. ועוד משמשת המלה כבל a) בערב׳ במשמ׳ רבוי הצמר למשל בפרוה, וגם משמ׳ זו רחוקה מזו של השם כבול שלנו.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בנוסח׳ הדפוס וכך גם בכ״י ארפ׳ הוצא׳ צוק״מ. והתקשו מפרשי התוספתא בפרוש מלה זו, והרב בעל זר זהב ומנחת בכורים הודה ואמר: לא ידעתי לפרש. והגר״א יצא מהמבוכה עפ״י דרכו בפסלו את הנוסחה ויגיה במקום „העולה בכבולין" העולין מאליהן. אבל כ״י ארפ׳ מעיד שנוסח׳ הדפוסים היא קדומה, ואין שום יסוד לפסלה. גם החוקרים החדשים לא ידעו לפרשה. י׳ לוי לא הזכירה כלל, קוה׳ בעה״ש הביאה בקצרה אחרי המו״מ בדבר השם כבול שבמשנה, שהוא מפרש במשמ׳ כבלי ברזל, ואמר: והקבוץ תוספתא מקואות רפ״ד העולה בכבולין, ע״כ, ולא פרש כלום, ונראה שסבר כי גם כאן הכונה כבלי ברזל, ואחריו נגרר גם יסטרוב ותרגם chain, והוסיף chain. works for drawing water, ר״ל מלאכת כבלים לשאב מים. אבל, כך יכול לפרש רק מי שרואה את המלים בלבד ואינו מתבונן לכונת כל הענין, ולכן המפרשים התלמודיים שהם מתבוננים להענין לא יכלו לפרש כבולין שבכאן במשמ׳ כבלי ברזל, כי אין כל מקום לכבלי ברזל כאן. וכונת הענין ומה שנאמר קודם הם מגלים לנו הפרוש האמתי של מלה זו. כי העקר מה שפוסל את המקוה הוא אם נתלשו המים שהובאו מהמעין ונפסק החבור ביניהם, ולכן מים העולין באנטיליא פוסלין את המקוה, מפני שאנטיליה היא גלגל ששני דליים תלוים עליה וכשאחד יורד השני עולה, ועי״ז המים שבדלי נתלשים ממקומם ואינם מחוברים עם המקוה, וע״ז אמר רשב״ג שהעולין בכבולין אינם פוסלים את המקוה מפני שאינן נתלשין. ברור הוא, שהכונה בכבולין כמו״כ לכלי בעין אנטיליה אלא שבו המים אינם נתלשים ממקורם כי אם הנצוק מחובר קצהו האחד בהמקור וקצהו השני בהמקוה, וזה הדבר הוא רק במכונת שאיבה דרך שפופרת כעין המשאבות שלנו. ואין ספק בדבר כי בזמן המשנה כבר היו בעולם מכונות להעלאת המים כעין המשאבות שלנו, והשתמשו בהן היונים והרומאים, ושנים מהשמות שהיו משמשים בלשון יונית למכונות העלאת מים האחד הוא ἀντλία, שהוא אנטיליה שבמשנה, והשני הוא κοχλίας. והנה מהותה של האנטיליה, לפחות אצל היהודים, מפורש במדרש: אהן עלמא מדמי לגלגלא דאנטיליא דמיליא מתרוקן דמתרוקן מתמלא (מד״ר ויקר׳ לד), והוא גלגל שחבל כרוך עליו ובקצה החבל האחד דלי וכן בקצהו השני דלי, וכשהאחד יורד לבור ומתמלא השני שכבר נתמלא עולה, והמים השאובים בהדלי נתלשים ממקורם ואין חבור בינם ובין המקור. והכלי השני תארו Vitru. 10, 11 שהוא מכונה שאפשר להעלות בה הרבה מים רק לא כ״כ גבוה כמו בגלגל, והיא עשויה קורה עבה שיש בה שפופרות שדרך אלה השפופרות עולים המים. אין ספק איפוא שהיונים והרומאים בזמן המשנה היו כבר משתמשים במכונות להעלאת המים דרך שפופרת כעין המשאבות שלנו, ודבר טבעי הוא שבענין העלאת מים ממעין למקוה היה מקום לדבר גם על מכונה זו, ועליה אמר רשב״ג שהיא אינה פוסלת את המקוה מפני שהמים העולים בה אינם נתלשים אלא עמוד המים העולה בשפופרת מחובר קצהו האחד למטה בהמקור ובקצהו השני למעלה הנצוק מפיה מחובר עם המקוה. והנה צריך לאמר האמת, כי לא מצאתי לא בלשון ערבית ואף לא בשאר הלשונות האחיות מקור למשמ׳ זו להמלה כבול, ויש מקום לפקפק בכשרותה השמית, כי לא רחוק הוא שהוא הוא השם היוני כוכליאס, וכמו שמצאנו שנשתבשה המלה כוכלת לכובלת (שבת ו ג), כן אפשר שנשתבשה המלה כוכליאן לכבולין, ומקומה בין המלים שבתו״מ השאולות מיונית ורומית. אך ש׳ קרוים לא הביא אותה בספרו מפני שנעלם ממנו פרושה, וגם עמנ׳ לֶו בהערה שלו בערך אנטליה לא הזכיר מלה זו. עכ״פ הגרסה כבולין בנוסח׳ הדפוס ובהכ״י נותנת לנו רשות לחשב שאין זה שבוש פשוט של הספר, אלא אם באמת מקורה בהמלה היונית, השתבש נשתבשה בפי העם ואמרו כבול. וסוף דבר אין זה מהנמנעות שבב״ז זו מלה שמית, כיון שיש לנו עוד שם אחר, ב.*כבול, שהוא מין לבוש וגם הוא לא נתברר מקורו. ואפשר שהיה איזה שרש כבל ששמש במשמ׳ שממנה יכלו להסתעף שני השמות כבול בשתי אלה המשמ׳ המתחלפות.

a) كَبَل

(שם ד). כתם שנמצא בחלוק מטמא למפרע עד שיאמר בדקתי את החלוק הזה ולא היה בו כתם או עד שעת הכבוס (נדה ז ב). ואם לא יכבס ונשא עונו יכול על כיבוס בגדים יהיה ענוש כרת וכו׳ על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כיבוס בגדים בארבעים (ספרא, אחרי ח יב). בגד שרייתו זהו כיבוסו (זבח׳ לב:). היה מזה ונתזה הזאה מידו אם עד שלא הזה טעון כיבוס משהזה אין טעון כיבוס (מנח׳ ז:). אינו דומה כתם שלאחר הכיבום לכתם שלפני הכיבום שזה מקדיר וזה מגליד (נדה נו:).—ומ״ר: שיש בה (בפרשת פרה) משבעה שבעה שבע פרות שבע שריפות שבע הזיות שבעה כבוסים שבעה טמאים שבעה טהורים שבעה כהנים (תנחומא חקת ט).—וככנ׳: שחזקת בנות ישראל בודקות חלוקיהן בשעת כבוסיהן (נדה נו:).—ב) ״כִּבּוּס המעים, ח׳קן לטהר המעים: הכבוס בתשומת כלי זה הענין נקרא קלישטיר (ספ׳ הככוסים, כ״י פריז). על כן הסכימו כי לשמירת הבריאות יתכן לתת הכבוסים בשני העתים האלה (שם).

*כְּבוּסָה, ש״נ, — מים של כִּבּוּס: פירות שביעית אין נותנין אותן לא לתוך המשרה ולא לתוך הכבוסה[1] (תוספתא שבי׳ ו כה). חמש הצירות משתמשות בביב אחד וכו׳ העשוי לכבוסה[1]) אין ממחין בידו. לגשמים (העשוי לגשמים) אין ממחין בידו לכבוסה (שם ב״מ יא כ). כבוסתן[1]) וכבוסת אחרים כבוסתן קודמת לכבוסתן של אחרים (שם לו). מרבה אני את הכבוסה ששוה בכל אדם (ב״ק קכ.).

*כָּבוּשׁ[2]), א) ש״ז, מ״ר כְּבוּשִׁים,—ירקות שכבשן במי מלח, בח׳מץ וכדומה, Eingemachtes ; conserves ; preserves: (הנודר) מן הכבוש אינו אסור אלא מן הכבוש של ירק (ואם אמר קונם) כבוש שאיני טועם אסור בכל הכבושים (נדר׳ ו ג). מליח הרי הוא כרותח וכבוש הרי הוא כמבושל (חול׳ קיא:). מי כבושין ומי שלקין ומי תורמוסין אין בהם משום גלוי (תוספתא תרומ׳ ז יג). המחתך לבשל כיון שקרצו חיבור לכבוש ולשלוק ולהניח על השלחן חיבור (שם עוקצ׳ ב ח). גזרו על פיתן (של גוים) ועל גבינתן ועל יינן ועל חומצן ועל צירן ועל מורייסן על כבושיהן ועל שלוקיהן ועל מלוחיהן (ירוש׳ שבת א ג ג). נדר או נשבע מן הכבוש אם דרכם לקרות כבוש לכל הכבושים הרי זה אסור בכל (רמב״ם נדר׳ ט ג).— ב) ת״ז, לנק׳ כְּבוּשָׁה, במשמ׳ טמון, לא נראה, *ערלה כבושה: מי שנולד מהול שצריך להטיל ממנו דם ברית מפני שהיא ערלה כבושה (תוספתא שבת טז ט). רב אדא בר אהבה (נולד לו תינוק) כשהוא מהול וכו׳ סבר ודאי ערלה כבושה היא (גמ׳ שם קלה.). המשוך צריך לימול ר״י אומר לא ימול מפני שהיא ערלה כבושה (מד״ר בראש׳ מו).—ג) בחכמת עבור השנים, ״שנה כְּבוּשָׁה[1]), שנה בת שס״ו יום, Schaltjahr ; année bissextile ; leap-year: שומת כבושה בשלישי וכסדרן אם מבחי ועד גחי חדושה, סכום פשוטה אם מבח״י ועד גטר״ד כסדרן לקדשה (יוסי אלנהרואני, ארבעה בעריס, כרם חמד ט מא). כי אין הכל יודעין למה נחשב שנה שנייה של יצירת עולם כבושה לפי חשבוננו של בהז״י גו״ח (רה״ג, בס׳ העבור לר׳ אברהם הנשיא ג ז). שהיו (הכשדים) מונים לכל שנה רביעית משנותם שס״ו יום וקורין לה שנה כבושה (ר״א בר״ח הנשיא, שם ג א). ויש שנים שהם מונים שבעה חדשים מלאים וחמשה חסרים וקורין לשנה ההיא כבושה ועושין בכל שלשים שנה י״א שנה כבושה (שם ט).

---

[1]) כך בנוסח׳ הדפוס וכך בכ״י ארפ׳ הוצא׳ צוק״מ, וכך בגמ׳ בבלי (ב״ק קכ.) בנוסח׳ הדפוס ובכ״י (ד״ס). ואעפ״י שהרמב״ם ביד החזקה (הלכ׳ שמיט׳ ה י) כתב כבוסה ביוד, אין זו לשון הגמ׳ אלא לשונו של הרמב״ם, והמפרשים הדב״ז וכ״מ שהביאו גם בלשון הגמ׳ כביסה ולא כבוסה נגררו אחר לשון הרמב״ם.

[2]) בערב׳ כביש a), אבל רק בערב׳ המדברת ולא בערב׳ הספרותית, ואמר ש׳ פרנק׳ (S. Fraenkal, Aram. Lehnw. 37) כי זו מלה שאולה מארמית.

a) كبيش

—[1]) בערב׳ כַּבִּיש a), ובלשאן אלערב: ועאם אלכביש פי חשאב אהל אלשאם ען אהל אלרום פי כל ארבע שנינ יזידונ פי שהר שבאט יומא פיג׳עלינה תשעה ועשרינ יומא ופי ת׳לאת׳ שנינ יעדונה ת׳מאניה ועשרינ יומא יקימונ בד׳לכ כשור חשב אלשנה וישמונ אלעאם אלד׳י יזידונ פיה ד׳לכ אליום עאם אלכביש, ע״כ, ובעבר׳: שנה כבושה בחשבון הסורים שלקחו מהיונים בכל ארבע שנים יוסיפו בחדש שבט יום אחד ויעשוהו תשעה ועשרים יום ובשלש שנים יחשבוהו שמנה ועשרים יום ימנעו בזה השבר בחשבון השנים וקראו השנה שיוספו בה היום ההוא שנה כבושה.

a) كبيش

מהן שנים מינה בהן שנ"ד (יום) וקורא כל אחד מהן שנה פשוטה ומהן שנים מינה בהן שנ"ה יום קורא להן שנים כבושות והשנים האלה הכבושות הן י"א שנה (הוא, חכמון המהלכות ח).

***כִּבּוּשׁ**, ש"ז, מ"ר כִּבּוּשִׁים, — שם"פ מן כִּבֵּשׁ, א) כִּבּוּשׁ הארץ: משה ע"י שלא צרך להם בכיבוש הארץ הקדים ראשים לזקנים יהושע על ידי שצרך להם בכיבוש הארץ הקדים זקנים לראשים (ירוש' הור' ג מח ג). גידועי עכו"ם קודמין לכיבוש ארץ ישראל כיבוש ארץ ישראל קודם לביעור עכו"ם (ע"ז מה:). כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין הרי זה כבוש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר (רמב"ם מלכים ה ו). ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל א"י לשבטים ואעפ"י שלא נכבשה כדי שלא תהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבוש חלקו (סמ"ג, מ"ע קלג). ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה תחילה ואח"כ כבש ארצות אחרות היה כיבושו כולו כארץ ישראל לכל דבר (שם).—ובמשמ' תפיסת מקום: כל כובשי כבשים עולה אמה וכונס שלש הוץ מכיבושו של מזבח שהוא כמתלקט י' טפחים מתוך שלש ושליש אצבע שהמזבח עשר אמות וכיבושו שלשים ושתים (ירוש' ערוב' ז כד:).—ב) *דברי כִּבּוּשִׁים, דברים הכובשים לבו של אדם ומכניעים אותו: סדר תעניות כיצד מוציאין את התיבה לרחובה של עיר וכו' הזקן שבהם אומר לפניהן דברי כיבושין אחינו לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם (תענ' ב א). ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום (רמב"ם תשובה ג ד). — ג) בחשבונות השנים, "כִּבּוּשׁ השנה, עשיית שנה אחת "כְּבוּשָׁה, בת שס"ו יום: היו קדמוני הבשדיים והכלדיים כאשר נראה מדבריהם וממעשיהם אשר היו עושים בכבוש השנה מפני שהיו מונים לכל שנה רביעית משנותם שס"ו יום וקורין לה שנה כבושה (ר"א ב"ר חייא הנשיא, העבור ג א).

***כִּבִיָּה**, כבייה, ש"נ,—שם"פ מן כִּבָּה: רבי יוסי אומר אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כבייה לעולם (פסח' נד.). היו ב' (נרות) אחת דולקת ואחת כבה וכו' ונתכוין להדליק קודם וקדם וכיבה בלא דעתו והדליק באותה כבייה בנשימה אחת חברתה (רגמ"ה כרית' כ.). אשו של גיהנם אין לו כביה עולמית (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקו"ד ה ה).

*כְּבִינָה, — עי' כִּבְנָה.

***כְּבִיסָה**, ש"נ,—שם"פ מן כִּבֵּס: הקרובים לעיר ולדרך טמאים מפני הכביסה[1]) והרחוקים טהורים (מקוא' ח א). בכל השותפין מעכבין זה על זה בחצר חוץ מן הכביסה מפני כבוד בנות ישראל (ירוש' נדר' ה לט.). תמן הוא אמר אין רחיצה חיי נפש וכאן הוא אמר כביסה חיי נפש א"ר מנא אדם מגלגל ברחיצה אין אדם מגלגל בכביסה (שם יא מב ג). מעיין של בני העיר הן ואחרים קודמין הן לאחרים וכו' כביסתן וחיי אחרים כביסתן קודמת לחיי אחרים (שם נבי' ח לח:). טיני כביסות[2]) מהו שיהא עליהן קדושת שביעית (שם ז לז:). שאין דרכן של בנות ישראל להתבזות על הכביסה (כ"כ נז:). ועוצם עיניו מראות ברע א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה (שם). אותו מקום ששורין בו בגדי כביסה עם צואת כלבים (רגמ"ה שם יט.). היה נזהר לפרוע שכר הכובס או הכובסת ביום הכביסה בעצמו (תמה"י א, מעשה הגדקה).

*אובל, *אוכל. – *אשלג. – בורית. – *גהץ. – *כבוסה. – *כסכס. – לבן, *לבָנים. –*מְגַהֵץ. – *מגוד, לתלות עליו כלי כביסה. —*מחמצן. – *מִשְׁרָה. – *נברכת. – *נדיין. – נתר. – *שכשך. – *תכבסת.

כַּבִּיר[3]), מ"ר כַּבִּירִים,—גדול, רב, בכמות או באיכות, וישמש א) עם פעל כמו תה"פ, במשמ' הרבה במספר, viel; beaucoup; much: בשלש שנים כשני שביר ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מזער לוא[4]) כַּבִּיר (ישע' יו יד). אם אשמח כי רב חילי וכי כַבִּיר מצאה ידי (איוב לא כה). כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנתי ואסיר גבלות עמים ועתידתיהם שושתי ואוריד כַּאבִּיר[5]) יושבים (ישע' י יג).— ב) ת"ז, רב, גדול ועצום, gross, gewaltig; grand, énorme; great, large: הן אל כַּבִּיר ולא ימאס כַּבִּיר כח לב (איוב לו ה). האף שונא משפט יחבוש ואם

---

[1]) כך בנוסח' הדפוס, וכך קרא הרמב"ם. והערוך גורס כבישה, עי' בזה הערך.—[2]) בדפוס קראט' כניסות.

[3]) מן שרש כבר, עי"ש. בערב' כביר a).—[4]) ס"א לא, חסר.—[5]) כאביר כתי' כביר קרי. ולפי הכתיב י"ם כי הכף היא לדמיון, כמו אביר.

---

a) كبير

צדיק כַּבִּיר תרשיע (שם לד יז). — מַיִם כַּבִּירִים, רבים, עצומים, עזים: הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מים כַּבִּירִים ישאון (ישע' יז יב). הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב כזרם מים כַּבִּירִים שטפים (שם כח ב). — ורוח כַּבִּיר, רוח עז, של גאוה ודברי עתק: ויען בלדד השוחי (לאיוב) ויאמר עד אן תמלל אלה ורוח כַּבִּיר אמרי פיך האל יעות משפט ואם שדי יעות צדק (איוב ח א-ג). — כַּבִּיר יָמִים, זקן: גם שב גם ישיש בנו כַּבִּיר מאביך ימים (שם יה י). — וכַבִּיר לבד, קצת במשמ' שֵׁם, אדם עז, אַלָּם: ירע כַּבִּירִים לא חקר ויעמד אחרים תחתם (שם לד כד).

כְּבִיר[1], ש"ז, סמי' כְּבִיר, — כעין שק עשוי מעור של כבש או של עֵז, ישים בו ההולך בדרך את צרכי הדרך שלו, חרבו ושוטו וכליו וכדומה, ledern. Sack; sac en peau; leathern sac, אף ישמש לפעמים ככסת תחת הראש: ותרד מיכל את דוד בעד החלון וילך ויברח וימלט ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כְּבִיר[2]) העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד ותאמר (מיכל) חלה הוא וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד לאמר

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי' הערה לקמן. — [2]) השבעים תרגמו את המלה כביר במלה היונ' ἧπαρ כנראה קראו כָּבֵד, והשבו ששמה מיכל כָּבֵד של עֵז תחת מראשתי התרפים, אולי לכונה של כשוף ונחש וביוצא בזה, ודבר מובן מאליו הוא כי זו טעות. ולא פחות טעות הוא פרושם של קצת החדשים שפרשו כביר על סמך הדמיון להמלה מכבר, במשמ' כלה מעשה רשת משערות העזים למחסה מזבובים. כי אעפ"י שכבר השתמשו המצרים הקדמונים בכלות מארג דק סביב למטותיהם, מ"מ רחוק הדבר שגם בגבעת שאול כבר הגיעו לתפנוקים ממין זה. ועוד קשה למה הסירה מיכל את הכלה מסביב למטה ושמה אותה תחת מראשותי התרפים ביון שרצתה כי מלאכי שאול יהיו סבורים כי דוד שוכב חולה במטה, וחולה בודאי ראוי שישכב תחת מחסה של כלה אם דבר כזה כבר נמצא בבית, ולא שתהיה הכלה מקפלה תחת מראשתי החולה. יותר לפי הענין תרגמה ולג' pellem pilosam caprarum, ר"ל עור שֵׂער של עֵז, והפשיטא: מסכא דעזא, עור של עז. ריב"ג תרגם בערב' מחדה אלמרעזי, ר"ל כסת של צמר עזים, וכן רד"ק, אבל, לא ריב"ג ולא רד"ק לא הביאו מקור נכון למשמ' זו להמלה כביר, ובאמת, עצם צרוף זה אינו משמש בשום אחת מהלשונות האהיות במשמ' קרובה לזו. ואולם מכל ספור המעשה נראה כי מיכל עשתה זאת בכונה ששמה את כביר העזים מראשתי התרפים בדי שגם זה יהיה סימן כי דוד כאן ולא ברח, והלשון כביר העזים בודאי יאות לדבר עשוי מ ע ו ר העזים יותר מהעשוי מצמר העזים. והנה יש בערב' שני צרופים קרובים מאד להצרוף כביר ושניהם משמשים בלשון זו במשמ' כלי עשוי מעור של כבש וכדומה. הצרוף האחד הוא ג'רב a), וממנו שני השמות גִרְבָה b), גִרָאב c), והצרוף השני הוא קרב d) וממנו שני השמות קִרְבָה e), קִרָאב f). וז"ל לשאן אלערב בערך ג ר ב: ואלגרבה ג'לדה או באריה תוצ'ע עלי שפיר אלביר לילא ינתת'ר אלמא' פי אלביר וקיל אלג'רבה ג'לדה תוצ'ע פי אלג'דול יתחדר עליהא אלמא ואלג'ראב אלועא מערופ וקיל הו אלמזוד ואלעאמה תפתחה וכו' ואלג'ראב ועא מן אהאב אלשא לא יועי פיה אלא יאבש, ע"כ, — ובעבר': גר'בה היא עור או מחצלת יושם על שפת הבור כדי שלא ידיתו מים בבור וי"א ג'רבה היא עור יושם בפלג שיזלו עליו המים וג'ראב הוא הכלי הידוע וי"א ה ו א ה מ ז ו ד (שק ישימו בו צידה לדרך) וההמון יפתחוהו (יקראו האות הראשנה בפתח) וכו', ו ג ר א ב הוא כלי עשוי מעור השה לא יושם בו אלא דברים יבשים. ובערך קרב אמר וז"ל: אלאזהרי קראב אלשיפ שבה ג'ראב מנ אדמ יצ'ע אלראכב פיה שיפה בג'פנה ושוטה ועצאה ואדאתה ופי כתאבה לזאיל בנ חג'ר לכל עשרה מנ אלשראיא מא יחמל אלקראב מנ אלתמר קאל אבנ אלאת'יר הו שבה אלג'ראב יטרח פיה אלראכב שיפה בע'מדה ושוטה וקד יטרח פיה זאדה מנ תמר וע'ירה וכו' ואלקרבה מנ אלאשאקי אבנ שידה אלקרבה אלוטב מן אללבנ וקד תכונ ללמא, ע"כ, — ובעברית: אלאזהרי (אמר) קראב אלשיפ דומה (להכלי הנקרא בערב') ג ר א ב מן עור ישים בו הנוסע את חרבו בתערו ושוטו ומקלו וכליו ובהכתבת לזאיל בן חג'ר (כתוב) לכל עשרה מגדודי השירה כמה שישא הקראב מתמרים ואמר בן אלאת'יר הוּא (הקראב) דומה לגראב יטיל בו הנוסע חרבו בנדנה ושוטו וגם יטיל בו צידה לדרך מתמרים וכדומה וכו' והקרבה היא מהנאדות (ואמר) אבן שידה קרבה היא נאד לחלב וגם תהיה למים. — הרי ששני הצרופים גרב וקרב משמשים בערב' בעצם הדבר במשמ' אחת, בענין עור של כבש וכדומה, וכלי עשוי מעור כזה, ובשני אלה הצרופים עַיניהם ולַמדיהם הן ר ב, רק פאיהם מתחלפות, אך שתיהן חִכּיות, בהאחד ג ובהשני ק. וגם בהשם כ ב י ר עינו ולמדו הן הן מה שבהצרופים הערבים, רק מסורסים ב ר, ופאו היא במו"כ הכית, כ, וזה החלוף כ במקום ג ובמקום ק מצוי מאד בין שתי הלשונות האלה. ולכן רשאים אנו להחליט

---

a) جرب b) جِرْبَة c) جِراب

d) قرب e) قِرْبَة f) قِراب

העלו אתו במטה אלי להמתו ויבאו המלאכים והנה התרפים אל המטה וּכְבִיר העזים מראשתיו (ש"א יט יג-יו).—ואמר המליץ: שמה (במושב הזוללים והפריצים) ישמע קול מכת ערפך בקול סירי משק תחת סיר אש מקול שעטת כ ב י ר י העזים מרעש לבל כסת כי תפול על השכם בהמון ורטט (קטע כ"י מספ' הגלוי לרסע"ג מהגני' ככה"ס לעדת ישראל בקהיר).

⁖כְּבִישׁ,—נהוג בדבור העברי בא"י ובעתונים במשמ' דרך כבוּש עשוי בצרורות ועפר כבוּש יחד.—ועי' ערך *כבישה, משמ' א.

***כְּבִישָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן כָּבַשׁ, א) דרך כָּבוּשׁ: הקרובים לעיר ולדרך טמאים מפני ה כ ב י ש ה[1]) (מקוא' ת ה).—ב) ⁖פרי כָּבוּשׁ וכדומה: הכובש זיתים או ירקות שכבשן ביין או בשמן ה כ ב י ש ה קובעת (ר"ש מעשר' ד א). — וברוחני', במשמ' ⁖התגברות על התאוות והכנעתן: ה כ ב י ש ה והרדיה והוא ההכרת והממשלה נתונה לאדם במעשיו (מלמד התלמיד', ויבא). ה כ ב י ש ה הוא להיות כל איש שורר בעצמו למשול בתאוותיו (ר"א מודינא, למת לדיק לב). אחרי כ ב י ש ת כל התאוות תשאר זאת (הגדולה) באחרונה (שם כט).

⁖כְּבִישׁוּת, ש"נ,—סגולת כבישת התאוות וכדומה: הכחות הבאות מקשר הנפש עם הגוף כמו הענוה והנחת והספק ו ה כ ב י ש ו ת והנדיבות ודומיהם שכל אלה כחות ומומים נמשכים אחרי מזג הגוף (ר' הלל, תגמ' הנפ' מא:). והבלתי כ ב י ש ו ת היא קנין נפשיי נצוח מן התענוגים הנלחמים בו (שם מג:). שאנחנו רואים אנשים חמי הטבע עד מאד והם בעלי כ ב י ש ו ת ופרישות ואחרים קרי הטבע והם משולחים (ר"ל להוטים) אל העבירות (שם מה:).

***כַּבְכָּב**[1]), ש"ז,—כסוי כלי, עשוי מכלי חרס וכדומה, Deckel ; couvercle ; cover: הטהורין שבכלי חרס וכו' וסילונות אעפ"י כפופין ואעפ"י מקבלין ו כ ב כ ב[2]) שעשאו לסל הפת (כלים ב ג). העשוי לכך ולכך (לאוכלין ולמשקין) כגון ה כ ב כ ב והאלפס והקדרה (תוספתא כלים ב"ק ב ח). כסוי כ ב כ ב[3]) וכיסוי אלפס בזמן שנקוב ויש לו חדוד טהור (שם ה).

א. **כבל**[4]), ממנו כֶּבֶל, *כִּבֵּל, *כִּבֵּל.

כֶּבֶל[5]), ש"ז, מ"ר כְּבָלִים,—סמי' כַּבְלֵי,—כעין טבעת כבדה של ברזל ישימו על כל אחת משתי רגלי האסיר ויתחברו ביניהן בשלשלת כבדה לבלתי יברח, Fusseisen; chaînes, entraves; fetter: לעבד נמכר יוסף ענו בַכֶּבֶל רגליו ברזל באה נפשו (תהל' קה יז-יח). לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בְּכַבְלֵי ברזל (שם קמט ח).—ובתו"מ: ואין מוכרין להן לא סדן ולא קולרין ולא כ ב ל י ם ולא שלשלאות של ברזל (ע"ז טו:). שלח יוסף אצל פרעה ואמר לו שלח לי שבעים גבורים מאצלך שמצאתי ליסטים ואני מבקש ליתן עליהם כ ב ל י ם וכו' מיד עמד מנשה והכהו (את שמעון) מכה אחת והכניסו בבית האסורים ונתן עליו כ ב ל י ם ואמר להם זה יהיה חבוש עד שתביאו אחיכם (מד"ר בראש' נא). לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיו לו שלשה פדגוגין הראשון

בלי כל פקפוק כי השם כ ב י ר הוא הוא השם גרבה וגראב וקרבה וקראב, ובהיות שלכלי המים לא מצאנו בשום מקום שהשתמשה הלשון העברית בהשם כביר, קרוב לודאי הוא, שהשם כביר הוא הוא השם גראב וקראב, והוא השק של עור שהיה משמש להולך בדרך לשים בו חרבו ושאר צרכיו וגם צידה, וקרוב הדבר כי בהיות האיש בביתו היו ממלאים את הכביר בדברים רכים והיה משמש גם כמו כסת, והיה זה סימן שאין האיש עתיד לצאת בקרוב לדרכו, ולכן אותו שמה מיכל תחת מראשותי התרפים, כי גם זה היה סימן שדוד שוכב כאן ולא ברח, כיון שהכביר שלו כאן תחת מראשותיו. ויונתן תרגם קרוב לזה נ ו ד א דעזא. וחכמי בגדד מפרשים השם כביר העזים במשמ' עור העז עם השערות עליו עשוי לשמיכה, ואומרים שכך קבלה בידם מהקדמונים.

[1]) כך גרסת הערוך, ופרש: מפני המסלול של בני אדם. ע"כ. ובנוסח' כביסה, וכן קרא רמב"ם.

---

[1]) לא נתברר מקור המלה, ולא צורתה ושמושה בודאות, ועי' הערה לקמן. — [2]) פרש רה"ג: פי' כמו כלי שמכסין בו הסל של פת והוא של חרס ויש ששונין כפכף ויפה הם שונין מן כפה עליו. ע"כ. וכן פרוש הרמב"ם: וכבכב כמו כפכף והוא כסוי מחרס עשוי לכסות בו סלי הפת. ע"כ. וכן שאר המפרשים. ואעפ"י שאין מקור ברור לפרוש זה, ובעצם הדבר יש מקום לפקפק, כי מהתוספתא שהובאה בפנים וכן שם (ב ה), לפי גרסת כ"י ארפורט (הוצ' צוק"מ) כסוי כבכב וכסוי אלפס, נראה שזה כלי מיוחד, קצת דומה לאלפס ולקדרה, והגזרה כפכף מן כפה בודאי לא נכונה, מ"מ כדאים הם רה"ג ורמב"ם ושאר המפרשים להחליט למלה כבכב משמ' זו. —[3]) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"מ, ובנוסח' הדפוס חסרות אלה שתי המלים.

[4]) גם בערב' ובארמית.

[5]) במקום כֶּבֶל הקדום, בערב' כַּבְל a), ממש

a) كبل

אמר יעשה לו כבלים של מאה ליטרין והשני אמר אינו יכול לעמוד בכבלים של ק׳ ליטרין אלא יעשה לו כבלים של י״ב ליטרין בא השלישי ואמר היאך הוא יכול לעמוד בכבלים של שנים עשר ליטרין יעשה לו כבלים של ליטרא אחת (שם דבר׳ ג). לעבד שאמר לו רבו הרי מונייק של זהב ואם לאו הרי כבלים של ברזל (שם ד).—ואמר הפיטן בקינתו על האומה: על בת יהודה האסורה בין רודים ומכבידים כבליה (ר״ש הנגיד ב, סגס יתידתי). סר מני צלי, אזעק אוי נא לי, מי יתיר כבלי, מיד בן ענה (סליח׳ יוה״כ, אלהי אזכורה, סדור תימנ׳). ראה עניי אלי, בגלותי צר לי, והתירה כבלי, ופרקני (שם, אשא עיניס). סגלתי ראיתיך בכבליך, בצער עליך, פשוטה מעיליך (אהב׳ שבת ד אחה״פ, סגלתי). — ואמר המשורר: בית האסור הן אחריו רוחב חלדי והעולם כמו כבל, סובל כבוד כל היקר איכה עפר לגבו יהיה סבל (רמב״ע, דיואן כג, כ״י בודליאנה). — ובמליצה, ״כבלי החרון: אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עויליהם בזיק, כבלי [1] חרונך יעד להם והעבירם בזיק (הוא, תרשיש א). — ״כבלי הזמן: ומי האיש אשר לא נכשל ונלכד בתחבולות הזמן וכבליו אשר ניצול ונמלט שלא עלה עליו תלאות ומצוקות (רב״ע פלקיירא, אגרי היגיון 4). — *וכבלים קטנים מכסף וזהב וכדומה, לרגלי הנשים כדי ללכת בפסיעות קצרות: בירית טהורה ויוצאין בה בשבת כבלים טמאין ואין יוצאין בהן בשבת (שבת ו ד). בירית כל שהיא יחידית כבלים כל שהשלשלת בנתים (ירוש׳ שם ו ח:). משפחה אחת היתה בירושלם שהיו פסיעותיהן גסות והיו בתולותיהן נושרות עשו להן כבלים והטילו שלשלת ביניהן שלא יהיו פסיעותיהן גסות (גמ׳ שם סג:). שתי טבעות שמשימות הבנות ברגליהן ושלשלת מוטלת ביניהן מזו לזו מקבלין טומאה מפני שהן תכשיטי הבנות והן הנקראין כבלים (רמב״ם כלים ט ד).

***כִּבֵּל**, פ״י, — א) כִּבֵּל את פלוני, שָׂם כְּבָלִים על רגליו: והיתה אומרת לו (אשת פוטיפר ליוסף) בדבר הזה עשקתיך חייך שאני עושקתך בדברים אחרים והיה אומר לה עושה משפט לעשוקים הותבת אני פרנסה שלך והיה אומר לה נותן לחם לרעבים כובלתך אני והיה אומר לה יי׳ מתיר אסורים (מד״ר בראש׳ פז). לעבד רע שהיה נמכר והלך אחד לקנותו ידע בו שהוא רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם יסרח יהא רודה אותו בהן כשסרח הביאו כבלים וכבלו והכהו במגלבין (שם במד׳ יג). מדת בשר ודם כשסרח עליו עבדו מביא את הכבלים וכובלו (תנחומא תזריע ח). ויצו טיטוס ויכבלוהו (את יוחנן) בכבלי ברזל כבדות מאד ויוליכוהו וישוטטו בו בכל המחנה ויתקלסו בו והוא אסור בכבלי ברזל (יוסיפון, פרק לה). — ואמר הפיטן: עד לחלח ותבור הגלנו, זקן ובחור ובתולה כִּבְּלָנוּ, רם הבט נא עמך כלנו, זכור ה׳ מה היה לנו (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, שבת סורו). וכחקוק בכסא מרומים וככבול הפותר הזיונות והלומים (בן מאיר נגד רסע״ג, REJ 42,188), ר״ל יוסף שהובא למצרים בכבלי ברזל. יומתק בפי מדבש למסוך במשקה דמעות ולרגלי היות כבול כבליך (קינות לת״ב, אלי שרופה). אם תראינה רבות וענוגות כבולות על יד רב טבחים (שם, אם תאכלנה). ואתה ה׳ משמח אבול, עליך נסביר להתיר כבול, לגאלנו להתגדל מעל לגבול (זולת שבת תוה״מ, מים רבים). — ובהרחבה, *כִּבֵּל את פלוני בענין מהענינים, אסר עליו מעשות זאת: דתני ר׳ חייא (אם אמר) כובלכם אני הרי אלו חייבין וכו׳ אוסרכם אני בשבועה כובלכם אני בשבועה (שבוע׳ לה.). — ב) *כִּבֵּל את הרחל, אסר את האליה שלה למטה כדי לשמרה מהזכר: זכרים יוצאין לבובין רחלות יוצאות שחוזות כבולות [1]) וכבונות העזים יוצאות צרורות (שבת ה א).

כמו בעברית, בארמ׳ כבלא. — [1]) כך נקוד בתרשיש מנק׳ כ״י א׳ אדלר, מספ׳ 1672, והוא מצגרה כִּבֵּל, כְּבַל, וכך גם בערב׳ שתי הצורות כבל וכבל.

[1]) בתוספתא (שם ד א) נאמר: כבולות שלא יעלה עליהן זכר. ע״כ. וכן בירוש׳ (שם ה ז:). והנה בזה הגידו רק הכונה למה עושים את הרחלות כבולות, אך לא אמרו מה עושים להן להרחלות לכונה זו. ואת מהות פעולה זו בארו בבבלי שם (נד.) שאמרו: מאי כבולות שמכבלין אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים. ע״כ. ונראה מהלשון בשלשה המקורים, בתוספתא, הירוש׳ והבבלי, שעצם משמ׳ כבול בכאן היתה ידועה להם בודאות אלא שפקפקו מדוע קוראים לפעולה זו כבול והביא ר׳ אבין בשם ר׳ חייא בירוש׳ שם את הכתוב ארץ כבול (עי׳ א.כבול), ופרש: ארץ שאינה עושה פירות. וכן בבבלי שם שאלו: מאי משמע דהאי כבול לישנא דלא עביד פרי הוא? והשיבו: דכתיב

שכובלין[1]) אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים (גמ' בס נד.).

—פע', *כִּבֵּל, —כמו קל משמ' א: משל לעבד רע שהיה נמכר הלך רבו לקנותו והיה יודע בו שהוא עבד רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם סרח יהיה רודה אותו בהם כיון שסרח הביא את הכבלים וכיבלו הביא את המגלבים והכהו (תנחומא מצורע יב). — ובענין הרחל הכבולה: שמכבלין[2]) אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים (שבת נד.).

—פע', *כֻּבַּל, *מְכֻבָּל, — בהעברה, מספל בדבר, כאלו שמו עליו כבלים: שהיו בה בני אדם שמכובלין[3]) בכסף ובזהב (שבת נד.). — ובמשמ' העקרית, ששמו עליו כבלי ברזל, ואמר הפיטן: כובלו בזקים רגלי, לכן לשו מלי, ונפשי נעכרת (מחז' רומ', שבת חזון, איך נזמר). פזר אותנו בבל מגדל, העני והאביון והדל, ונהי בוכים ואוננים, נערים עם זקנים, מכובלים בכבלי ברזל (ר"ז בן סעד' הגלאהרי, הקד' ספ' המוסר).

—ובמליצה, במשמ' נקשר, ברוחנ': כובלו לעולם שניהם באנינה, הוא בזעת אפו והיא בהריונה, מריוח שנים ילדה בלי מגינה (קונטר' הפיוט' ס).

—נפע', *נִכְבַּל, — כמו פעל, במשמ' העקרית: רתקו (פרושו) נכבלו לשון ורתוקות כסף (רמ"י נתו' ג י).—ובהעברה במשמ' נאחז ונדבק: נקראת הארץ כבול (ארץ כבול) לפי שהרגל משתקעת ונכבלת בה מרוב הטיט שבה (פרשי רד"ק, ככל).

ב.כבל[1]), ממנו אולי א.כַּבּוּל.

*כֶּבֶל, ס"ז, —כמו כֶּבֶל: ואין מוכרין להן את הסדן ולא כובלין[2]) ולא קולרין ולא שלשלאות של ברזל (תוספתא ע"ז ב 7).

*כבן[3]), ממנו *כַּבָּן, *כִּבּוּנָה, *מִכְבֶּנֶת.

*כָּבַן[4]), פ"ע, כָּבַנְתִּי, עת' אֶכְבֹּן, יִכְבֹּן, פָּעוּל כְּבוּנָה, כְּבוּנוֹת, —עטף בבגד, envelopper; einhüllen, to wrap, —רחל כְּבוּנָה, עטופה בבגד לשמר על צמרה מפני הלכלוך וכדומה: רחלות יוצאות שחוזות כבולות וכבונות[5]) העזים יוצאות צרורות רבי יוסי אוסר בכולן חוץ מן הרחלים הכבונות (שבת ה ב).

—פע', *כִּבֵּן, מְכַבֵּן, מְכַבְּנִים, — כִּבֵּן את הרחל, עטפה בבגד ועשה אותה כבונה: (מהו) כבונות שמכבנין[6]) אותן[7]) למילת וכו' כצמר נקי בן יומו שמכבנין אותו למילת (שבת נד.).—ובמשמ' חבור והדוק: ביום שנולד הטלה וטהרתו אמו בלחיכתה עושין כסות ומכבנין אותו סביבו בקרסים כדי שיהא צמרו נקי (רמ"י יחזק' כז יח). מכבנתא, על שם שמכבנת וקושרת מפתחי החלוק (הוא, שבת סב.).

ארץ כבול, ונשאו ונתנו בכונת כבול זה. והנה גזרה זו בודאי אינה נכונה, ואעפי"כ בעצם משמ' כבול אין יסוד מספיק לפקפק בפרוש הגמרא, שנאמר בסגנון של ודאות גמורה, אעפ"י שקצת קשה שבלשון הערבית, העשירה מאד במלים בכל דבר בנוגע להצאן, לא הביא אבן שידה מלה מיוחדה לפעולה זו, רק הזכיר שלש מלים בנוגע להזכר, נג'אפ a), וע'פ b), רפאל c), ופרש את הראשנה: כשא' ישד עלי ט'הר אלתיש לילא ינזו, ובעבר': כסות יהדק על גבו של התיש שלא יעלה (על העז), ואת השניה: קטעה מנ כשא' או אדמ תשד תחת בטנה לילא ינזו או ישרב בולה, ובעבר': חתיכת בגד או עור יהדק תחת בטנו (של התיש) שלא יעלה (על העז) או ישתה שתנו, ואת השלישית: שי יוצ'ע בינ ידי קצ'יבה לילא ישפד, ובעבר': דבר יושם לפני שרביטו לבלתי יעלה (על העז). בכל אלה המלים אין אף אחת שתדמה להמלה כבול. — [1]) כך בכ"י (ד"ס), ובנוסח' מכבלין. ופרש רש"י: לשון כבלי ברזל.—[2]) לפי גרסת רוב נוסח' הדפוס.—[3]) ופרשו שם: דעתירי ומפנקי, ר"ל שהם עשירים ומפונקים.

a) نجاف b) وغف c) رفال

---

[1]) עי' הערה לערך א.כבול מה שהובא שם עדות מהדבור החי בארמית: ארעא מכבלא דלא עביד פרי.

[2]) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"מ, ובנוסח' כבלים.

[3]) בארמ' וסור' כבן, במשמ' חגירה וכסוי.

[4]) בארמית וסורית כבן, עטף וחגר. תרג' יעטף (איוב כג ט) כד מכבין, ותרג' אענדנו (שם לא לו) אכבנינֵיה (מלון תרג' לוי). — [5]) פרשו בגמ' ירוש' שם: כבונות למילת. ר"ל לעשית צמר לבן ורך כמו הצמר של האי מילת. ובגמ' בבלי (שם נד.) אמרו: מאי כבונות שמכבנין אותן למילת. ואמר ר"ח שם: מכבנין עור הטלה מיום לידתו עד ח' ימים וזהו צמר רך הנקרא מילת. ע"כ. וכן רש"י שם: קושרין בגד סביבו ביום שנולד שצמרו נקי ומשמר צמרו שלא יטנף. והעיד ר"ש בר"ש (המליצה, ככר 30) לאמר: וכן יעשו הערביים יכסו הכבש מיום לידתו שלא יטונף צמרו כדי שיהיה לבן ונקי. ע"כ. ולא הביא את אבן שידה בערך צמר הצאן. ועי' הערה לקמן.— [6]) רש"י פרש: על שעושין כמין קרסי מתכת לחבר הבגד כמו תנתן כבינתי לבתי נושקא בלעז. ע"כ. אבל, למשמ' זו להשרש כבן אין כל יסוד בשאר הלשונות, ושמוש השרש הזה בתרגום ובסור' הוא ראיה ברורה כי עקר הכונה בו היא עטיפה ועגידה.—[7]) כך בכ"י (ד"ס) ובנוסח' אותו.

***כבנה**[1], כבינה, ש"נ, ככ' כבנתי, כבינתי,—מטפחת יקרה, כעין רדיד לעטיפת הראש לנשים, Kopfumhüllung ; coife; head-case : מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנו כ ב י נ ת י לבתי והיא בשנים עשר מנה ומתה וקיימו את דבריה (כ"כ ט ז).

כבס[2], ממנו כבס, כובס, *כבוס, *כבוסה, *כביסה, *כבס, *תכבסת.

כבס, —קל לא נהוג. — כֹבס, עי' כובס.

— פע', כבס, וכבס, כבסי, תכבסני,—רחץ ושפשף בגד במים ובברית לנקותו מלכלוכו, waschen (Kleider) : laver (des habits); to wash (garments) : כבס ביין לבשו (ברא' מט יא). ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס (ש"ב יט כה). ואת כל שערו יגלח וכבס את בגדיו ורחץ את בשרו במים (ויקר' יד ט). וקדשתם (את העם) היום ומחר וכבסו שמלתם (שמות יט י). וצוה הכהן וכבסו את (הבגד) אשר בו הנגע (ויקר' יג נד). וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם (במד' לא כג-כד). והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תכבס וסר מהם הנגע (ויקר' יג נח). וכל הנשא מנבלתם יכבס בגדיו (שם יא כה). והשרף אתם יכבס בגדיו ורחץ את בשרו במים (שם יו כח). ויקדש את העם ויכבסו שמלתם (שמות יט יד).— מכבס, מי שמכבס בגדים : כי הוא כאש מצרף וכברית מכבסים (מלא' ג ב).—ובתו"מ : ואלו מ כ ב ס י ן במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורים (מו"ק ג ב). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ו מ כ ב ס ת מבשלת ומניקה את בנה וכו' הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה ולא מ כ ב ס ת (כתוב' ה ה). מקום שהנשים מ כ ב ס ו ת (ירוש' נדר' ה לט). כל מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר ל כ ב ס ו בחולו של מועד (מו"ק יד.). עושין כל צרכי המת גוזזין לו שערו ו מ כ ב ס י ן לו כסותו (שם ח:). תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ו מ כ ב ס כסותו במים (תעני' יג.). שהלבנים קשים ל כ ב ס ן יותר מן הצבועין (שבת יט.). כנוהג שבעולם אדם מ כ ב ס כסותו בימות הגשמים (מד"ר ויקר' כח). — ובמשמ' רוחנ', כבס לבו וכו', נקה אותו מעון ופשע : כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי (ירמ' ד יד). כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (שם ב כב). הרבה כבסני מעוני ומחטאתי טהרני (תהל' נא ד). תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין (שם ט).—ובענין ״רחיצת המעים בחקן : ואמר אבוקרט יתכן ל כ ב ס או להקיז בזמן קור וחום וכו' אך בעת הצרך נ כ ב ס בקיץ ובחרף (ספר הכבוסים, כ"י פריז).

—פע', כבס, *מכובס,—כבס הבגד, שכבסו אותו : וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכבס במים (ויקר' יה יז).—ובתו"מ : ובגדים שהטבילן מ כ ו ב ס י ם עד שיבעבעו הטבילן נגובין עד שיבעבעו וינוחו מבעבוען (מקוא' י ד).—ובענין ״רחיצת המעים בחקן : המקרים הרעים היכולים לבוא ב מ כ ו ב ס י ם בסבת קרירות האויר (ספר הכבוסים, כ"י פריז).

— הפע', הכבס, — כמו כבס : וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו (ויקר' יג נה). ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הכבס אתו וקרע אתו מן הבגד (שם נו).

—נתפ', *נתכבס, — כמו הכבס : נבלעה (רביעית דם) בכסות אם מ ת כ ב ס ת ויוצא ממנה רביעית דם טמאה (אהל' ג ב). יריעות שלמה זו מתלכלכת ו מ ת כ ב ס ת וחוזרת ומתלכלכת ו מ ת כ ב ס ת (מד"ר שה"ש, כאהלי קדר).—וברוחנ' : אם יטעו בהלכה תהא מ ת כ ב ס ת בתהומו (תנחומא ויחי י).

***כבס**, ש"ז, מ"ר כבסים, — כמו כובס : אנו קורין (בפסוק כבשים בני שנה) כ ב ס י ם בס' שהן מלבינין עונותיהן של ישראל (ילמדנו, הובא בערוך, ערך כבס ג).

כבע[1], ממנו כובע, עי' זה הערך.

א·כבר[2], ממנו, כביר, א.כבר, מכביר, וי"א כבר.

---

[1]) בסור' כבנא חגורה, וכבנתא מעטפה יקרה וכסות רחבה של הכהנים. יונתן תרגם הצניפות והרדידים כתריא וכבינתיא. והנה מכל זה אין לברר בודאות גמורה מה היתה מהותה של הכבנה אצל היהודים בזמן המשנה. עכ"פ, מת"י הנזכר נראה, שהיתה כונתו בהשם כבינתיא לכסות הראש, וכן הכריעו התוספות (כ"ב קנו : ד"ה כבינתי) שהוא כעין רדיד דק שהאשה מתכסה בה ראשה.

[2]) רק בעברית וכנענ', עי' כובס.

---

[1]) רק בעבר', ויש מפקפקים במציאותו.

[2]) בערב' כברa) במשמ' גדל ורבוי.

(a كبر

א. כָּבַר [1],—קל לא נהוג בלשון.

—הִפע׳, הִכְבִּיר, יַכְבִּיר,—הכביר דברים וכדומה, הרבה: ואיוב הבל יפצה פיהו בבלי דעת מלין יַכְבִּר [2] (איוב לה יו).—לְמַכְבִּיר, עי׳ זה הערך.

ב. כבר, ממנו כְּבָרָה, מִכְבָּר, מְכַבֵּר, ב.*כִּבֵּר, וי״א גם כַּבִּיר.

ב.*כָּבַר, פ״י,—כָּבַר את החטים וכדומה, העבירם דרך כְּבָרָה לנקותם מפס׳לת וכדומה: הקטניות (היבות במעשר) משיכבור ואם אינו כובר עד שימרח (מעשר׳ א ו). אין כוברין את התבן בכברה ולא יתננו ע״ג מקום גבוה בשביל שירד המוץ (שבת כ ג). נשרפה (הפרה) חובטין אותה במקלות וכוברין אותה בכברות (פרה ג יא). צובר את גרנו לתוכו וכוברו בשתי כברות (אהל׳ יח ג). היתה כוברת חיטין בכברה ונמצא שרץ בתוך הכברה (תוספתא טהר׳ ג ו). כברה לכבור בה חול (ירוש׳ שבי׳ ה לו.). אבל כובר הוא מקצת (מן הקטניות) ותורם מן הכבור על שאינו כבור (שם מעשר׳ א מט.). אדם כובר חטים או תבן בכברה עד שלא ירדו שתים ושלש אצבעות הן מתערבין (מד״ר בראב׳ ד). למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך והעמיד פמליא שלו שם ועשה צבורים והביא מכברות וכבר את הראשון ולא מצאה השני ולא מצאה ובג׳ מצאה (שם לט). אין מערבין תבואה בקטניות וכל דבר שיתפרש זה מזה כשכוברין אותו מערבין (רמב״ם תרומ׳ יא ד). ואם זרע ועקר צובר את גרנו בתוכו וכובר את התבואה בשתי כברות (הוא, טומא׳ מת י ח).— ונענע דבר בכברה כמו מי שכובר חטים וכדומה: הכוברת אפרוחים בכברה והנותנת ברזל בין האפרוחים מפני הרעמים ומפני הברק (תוספתא שבת ז יח).

—נִפע׳, *נִכְבַּר, לְכָּבֵר, ליכבר,—שכְּבָרוּ אותו: מערבין שומשמין באיפולין ובן איפולים בעדשים וכל דבר שדרכו ליכבר (תוספתא תרומ׳ י יח). לידע הבשמים והזיעות הנכתשות במכתש ונכברות בכברה (שבתי דונולו, ספר המרקחות א). עד אשר יתרכבו היטב כמוח כתות ואז יתנם על הבשמים הכתותים

[1]) בערב׳ כַבַר, היה גדול, עצום.—[2]) כך, חסר בכל הספרים, ולפי תרג׳ היוני נראה כי קראו יכבד בדלת, ופרשו במשמ׳ כבדות.

והנכברים ויבללם עמהם (שם ג).

—הִפע׳, *הִכְבִּיר,—כמו כָּבַר: ואשר יחפוץ הרופא ללוש המשקה עם הדבש לאחר שיכתוש את הבשמים ויכבירם בכברה נקובה בנקבים דקים למאד (שבתי דונולו, ספר המרקחות ג). ואם תמצא במקצת הבית (חטים) רעות מאלו או תמצא עפר מעורב בהן אין לך לחזור ולא להכביר אותן בכברה (תשו׳ הגא׳, שערי צדק ו ה).

—הָפע׳, *הֻכְבַּר, הוּכְבַּר: ולא ימהר לכבור בכברה עד אשר יוכל הדק הבשמים והזיעות יחדו להיות כאבק דק ואז יכברם בכברה מעט מעט כן יעשה עד יוכתו ויוכברו כולם (שבתי דונולו, ספר המרקחות ג). — ועי׳ כְּבָרָה, נָפָה.

כְּבָר [1],—תה״פ של הזמן, יורה: א) שהמעשה המדבר עליו נעשה לפני שהמדבר עומד בו, אם הרבה או מעט, längst, schon; longtemps avant, déjà, long ago, already,—ויבוא עפי״ר עם פעל עבר וגם עם שמות הגוף: יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כְּבָר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל׳ א י). מה שהיה כְּבָר נקרא שמו (שם ו י). גם אהבתם (של האנשים שמתו) גם שנאתם גם קנאתם כְּבָר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כְּבָר רצה האלהים את מעשיך (שם ט ו-ז). מה שהיה כְּבָר הוא ואשר להיות כְּבָר היה (שם ג טו). ושבח אני את המתים שֶׁכְּבָר מתו מן החיים אשר המה חיים ערנה (שם ד ב).—ובתו״מ: ר״א ב״ר צדוק אומר אם

[1]) משק׳ אבל, ועם שתי תנועות מָחָר וכדומה. וכן גם בארמ׳ וסור׳, ובמנד׳ כבאר. ולא באו החכמים לכלל הסכמה בענין מקור מלה זו. הקדמונ׳ וקצת החדשים גזרוהו מן השרש כבר במשמ׳ הרבה, ופקפק נלד׳ בגזרה זו ואמר שהיא רחוקה אצלו, ושער כי יש יחס בין מלה זו ובין המלה בְּרַם, שהיא הרכבה מן בר-מא, והאות כ בראש המלה כבר היא כ הדמיון (Nö. Mand. Gr. 202). וכבר השוה ריב״ג את המלה כבר עם מה״ט הערבית קַד [a]), ואמר: כבר הוא וכו׳ כבר היה קד הו וקד כאנ הד׳אנ אלחרפאנ מנ חרופ אלמעאני (אעני כבר אלעבראני) וקד אלערב יוג׳ב בה מא אלשי, ע״כ, ובעבר׳: אלה שתי המלים ר״ל כבר בעברית וקד בערב׳ הן מן מלות הטעם והמלה קד בערב׳ יחייב בה דבר.

a) יוג׳

לא נראה (הירח) בזמנו אין מקדשין אותו ש כ ב ר קדשוהו שמים (ר״ה כ ז). אמר רבי יודה מעשה שהייתי מהלך בדרך אחרי ר״א בן עזריה ואחרי ר׳ עקיבא וכו׳ ישנתי ואח״כ התחילו הם (בקריאת שמע) ו כ ב ר היתה החמה על ראש ההרים (ירוש׳ ברכ׳ א ג.). ולא כ ב ר הוא מזובל מערב שביעית (שם שבי׳ ג לד ג). חמותה שאמרה אני ראיתיה שנטמאת מה בא להעיד אם להשקותה כ ב ר נראית שלא לשתות אלא לא בא אלא להפסידה מכתובתה (שם סוט׳ ו כא.). אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן (לקבוע עשרת הדברות בק״ש) אלא ש כ ב ר בטלום מפני תרעומת המינין (ברכ׳ יב.). וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין כ ב ר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות (שם כח.). אמרו לו כ ב ר בנית ואי אתה יכול לסתור כ ב ר גדרת ואי אתה יכול לפרוץ (שם סג.). (ישב רבי) ואמר אסור להטמין את הצונן אמר לפניו ר׳ ישמעאל ברבי יוסי אבא התיר להטמין את הצונן אמר כ ב ר הורה זקן (שבת נא.). כ ב ר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (ערוב׳ מג:). שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר ש כ ב ר נגזרה גזירה (ב״ב ס:). הגונב כיס בשבת חייב ש כ ב ר נתחייב בגניבה קודם שיבא לידי איסור שבת (שם פו.). א״ל כ ב ר קדמוך רבנן (שם קסז.). (שאל) רבי אבהו מר׳ יוחנן היה עולה בסולם ונשמט השליבה מתחתיו ונפלה והרגה וכו׳ עלייה היא או ירידה היא אמר לו כ ב ר נגעת בירידה שהיא צורך עלייה (מכות ז:). אם יבא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו אין חולצין בסנדל אין שומעין לו ש כ ב ר נהגו העם בסנדל (מנח׳ לב.). אמר להם משה בני להחזיר אתכם אי אפשר ש כ ב ר נגזרה גזירה אלא המקום יחזיר אתכם במהרה (מד״ר איכ׳, פתיח׳). כיון שעשו (ישראל) אותם (את המצות) כבר זכו בחלקם ונתחייב לפרעם שכרם (הקד׳ ר״נ גאון לברכ׳). כ ב ר תקנו גאונים האחרונים כולם שיהיה ב״ח גובה מטלטלין מן היורשין (רמב״ם מלוה ולוה יא יא). שאתה כ ב ר ידעת שגידי איש הכלב וחמור ועצביהם לא נפלו כאשר הזדמן (מו״נ א יט). שמציאות עצם שבלי יופיע שלמות על הנפש האנושית כ ב ר קויים (אמונה רמה א ו), ומצוי מאד בספרות המחקרית. — ועם *הוספת *הא במקום הלא ויבלעה האלף: והיא אומרת לא הפלתי בתוך עשר שנים ו ה כ ב ר שהיתי עמו עשר שנים (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳). — *ובהתחלת ספור מעשה שארע לפני זמן מה, כעין ראיה או המשך למה שקדם: כ ב ר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה חידוש דברים היה לכם ביבנה (מכי׳ ב טז). וכ ב ר בקש ר׳ יהושע בן חנניה לסייע את רבי יוחנן בן גודגדה אמר לו חזור לאחוריך (ספרי במד׳ קטז). וכ ב ר היה ר״א חולה ונכנסו ר׳ טרפון ור׳ יהושע ור״א בן עזריה ור׳ עקיבא לבקרו (שם דבר׳ לב). וכ ב ר היו רבי טרפון ור׳ יוסי הגלילי ורבי עקיבא מסובים בבית ערוד (שם מא). וכבר היה רבן גמליאל ור׳ יהושע ור״א בן עזריה ור׳ עקיבא נכנסים לרומי שמעו קול המייה של מפטילון עד ק״כ מיל (שם מג). מתיר היה רבי מאיר לטרוף יין ושמן ולסוך לחולה בשבת וכ ב ר חלה ובקשנו לעשות לו כן ולא הניח לנו (ירוש׳ ברכ׳ א ג.). לעולם אין האשה אוכלת בתרומה עד שתיכנס לחופה וכ ב ר שלח ר״י בן בג בג אצל ר״י בן בתירה לנציבין אמרו משמך שארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה (שם כתוב׳ ה כט ד). ת״ר וכ ב ר שלחו מושלי הרשעה שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם וכו׳ (ב״ק לח.). — ואחרי מלת התנאי אִלּוּ, אִלּוּלֵי, אִלְמָלֵא, וכדומה, לוּ היה כך כְּבָר היה כך: שאילולי אלהים כ ב ר התעו אותי (ירוש׳ מגי׳ א עא ד). שאלמלא היא (יעל) כ ב ר היו אבודין (מד״ר בראש׳ מח). אילולי רחמיו של הקב״ה ודפקום יום אחד כ ב ר מתו כל הצאן בימי אדריינוס (שם עח). יכולין החרטומים שיאמרו לו אילו שאלת אותנו כ ב ר פתרנו אותו לך (שם פט). אמר לו התינוק (להאיש שמשה אותו מן המים) אלולי אתה כ ב ר הייתי מת (שם שמות א). אילולי תורתך שנתת לנו כ ב ר אבדנו (שם איכ׳, זכר עניי). אילולי שנמלאת עליו רחמים כ ב ר נהרג (שם קהל׳, אי לך ארץ). אילולי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך כ ב ר הייתי שחוט (תנחומא אחרי ג). אמרה לפניו אדוני המלך אילולי כתובתי מרובה שכתבת לי כ ב ר היו חברותי מאבדות אותי ממך (פסיק׳ רבתי כא). וישראל אומרים לפניו אילולי תורתך שכתבת לנו כ ב ר היו אומות העולם מאבדים אותנו ממך (שם). — וקצת במשמ׳ מפני שהוא כך, או הלא הוא כך: מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד דברי ב״ה אמרו להם ב״ש תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול ש כ ב ר חציו בן חורין (לישא)

בת חורין אינו יכול ש כ ב ר חציו עבד (גיט׳ ד ה). בקש ר׳ יהושע בן חנניה לסייע את רבי יוחנן בן גודגדה אמר לו חזור לאחוריך ש כ ב ר אתה מתחייב בנפשך שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים (ספרי במד׳ קטז). משל את הרשעים במגוגה שבמינים וכו׳ בקש לפני רוח אם תאמר כמוץ שבבקעה כ ב ר יש בו לחלות אלא ורדף כמוץ הרים לפני רוח (מד״ר שה״ש, אגי תכלת).—והלא כ ב ר נאמר, לחזק ולקיים את כחה של המלה הלא: רבי ישמעאל אומר וכי שניהם מדברים היו והלא כ ב ר נאמר ואתה תדבר (מכי׳ כא ג). משל מי היו הבהמות שהיו טוענין המרכבות אם תאמר משל מצרים היו והלא כ ב ר נאמר וימת כל מקנה מצרים ואם תאמר משל ישראל היו והלא כ ב ר נאמר וגם מקנינו ילך עמנו (שם כבלת ב א). מקשה היא עוד למה נאמר והלא כ ב ר נאמר מקשה זהב (ספרי במד׳ סא). אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כ ב ר נאמר הנה ימים באים וכו׳ (ברכ׳ יב:).—ובלי הלא: אמר ר׳ חייה רבה מה שהלך אבינו יעקב לז׳ ימים הלך לבן ביום אחד ממה נפשך רוצה ולא רוצה כ ב ר כתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב (מד״ר ברא׳ עד).—ולקים ולאמת דבר: בא המלך ממדינת הים ושמע קול הבריות מליזין אחר בנותיו ואומרים כ ב ר זנו בנותיו של מלך (מד״ר שה״ש, גן נעול). ולאחר כמה שנים החזיר לו אותן חמשים זהובים ו כ ב ר היה נוטלן ממנו שלשה זהובים בכל שנה ושנה (תבו׳ הגא׳, שערי צדק לד.), ר״ל ובאמת היה נוטל. אבל הגחלת של עץ אם תסיר אדמומיתה נכבת כ ב ר ואינה מזקת (ר״ת שבת מב.), באמת היא נכבית. ואישי הכת הזאת הם גם כן חלוקי מעלה והמשיג מהם יותר אפילו יתרון מעט כ ב ר עלה על האחרים מעלה רבה כי המעט מזה הוא רב (מלמד התלמ׳, קרח). — ובמשמ׳ ־התולדה מזה הוא: כה חקות לי בתשובת אגרתי אשר שלחת אלי לאמר אם העוית כ ב ר הביאותיך למוסר ואם לא העוית כ ב ר הביאותיך לחיי העולם הבא (אגר׳ מנחם כ״ב לחסדאי). אמר החכם אם יחתם לך חברך תפוס עלינו בינו לבינך בלבד אם ישמע לך כ ב ר רוחת ואם לא ישמע לך אמור לו בפני אחד וכו׳ (מבח׳ הפנינ׳, שער תפיסת התכר). — וגם עם עתיד, ־כְּבַר יִפְעַל, קצת במשמ׳ אפילו: ש כ ב ר יקרה ששאל שר גדול משמעון שישלח לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב (רלב״ג משלי כז). לפי ש כ ב ר יחויב בשכל הפועל אל הנמצאות השפלות (הוא, מלחמ׳ ה׳ א ו). ואולם ההאמתה כ ב ר יהיה לה סמיכות (שם א יא). והתפרסם גם כן ש כ ב ר תפול ההודעה בכמו אלו הדברים בנבואה (שם ב ב). ונאמר ש כ ב ר יראה שהפועל זאת ההודעה הוא בעינו השכל הפועל אשר התבאר מציאותו במה שקדם וזה ש כ ב ר יחויב בזאת ההודעה שתהיה ממי שיפעל הסדור אשר באלו הדברים אשר תפל בהם (שם ב ג). כ ב ר יצוייר מציאות תורת משה זולתם (העקרים א טו). שאין כל ידועה מגעת תמיד מידיעה שהיתה דרושה כי כ ב ר תגיע מידיעה בלתי דרושה (שם טז). אין אחדות הקו אחדות גמורה לפי ש כ ב ר יחלק אל קשתיי ואל ישר (שם ב י). כי המעשים האלה כ ב ר יעשה אותם האדם מזולת שיהיה נביא (ר״י אברבנאל, מ״א יט). שעם היות שלשון הוה כ ב ר יסבול שיאמר על המהודש (הוא, שמים חדשים ג). נפש האדם כ ב ר תפרד מהגוף בסבות הפכיות (שם ד א). אפשרות הפסק התנועות כ ב ר יהיה מפאת המניע כשתפסק ־הנעתו (שם). כפי כתבי הקדש ודברי חכמינו ז״ל כ ב ר יראה שיש לעולם צדדים (שם שם ב). כאלו תאמר בתופר שיתפור לאדם מה לבוש אחר ש כ ב ר נשאל מה תכלית התופר בתפירתו (שם שם ו). והנה המקור מצד שזה ענינו כ ב ר יבוא בכתוב במקום הצווי (ר״י דוראן, מעשה אפוד י). שאנחנו כ ב ר נקרא חכמה לכל מה שיודע בחקירה ובהקש או ראיה מבח איזה שרשים (שם). ולפי זה יהיה חכמת הלשון חכמה ויצדק עליה גדר החכמה וזה ש כ ב ר יודעו בה בחקירה וראיות תולדות מה נמשכות מכח השרשים וההתחלות המונחות בה (שם ח). ו כ ב ר יאמר גם כן שיר לכל מה שיהיה הלמוד בו על דרך משל וכו׳ והוא ש כ ב ר יתנו מליצי ישראל ומשורריהם ערבות למאמריהם ויופי והדור (שם).—ויוסיפו בְּשֶׁ בראשה, בְּשֶׁכְּבָר[1]), כמו לתת סבה למה שנאמר לפניה במשמ׳ הואיל ואמנם כך הוא[2]): כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בְּשֶׁכְּבָר הימים הבאים הכל נשכח (קהל׳ ב יו).

—[1]) כמו בְּשַׁגַּם, עי׳ ערך א.גַם. — [2]) בעין זה ריב״ג, אמר וז״ל: והד׳א הו מד׳הבי ואעתקאדי פי קולה בשכבר הימים הבאים הכל נשכח אעני אנה ית׳בת בה קולה הכל נשכח ואלתרג׳מה מנ אג׳ל אנ אלג׳מיע ינשא מע אלאיאם יריד אלעאלם מע אלג׳אהל ותלח׳יצ אללפט׳ באשר כבר פמעני באשר מנ אג׳ל, ע״כ, ובעבר׳: וזה הוא דעתי באמרו בשכבר הימים הבאים הכל נשכח ר״ל

—*מְכַבַּר, מזמן קודם המעשה או הדבור: באומר (הרי זו עולה) מ כ ב ר (ירוש׳ קדוש׳ ג סג ג). (האומר לאשה שתהיה מקודשת לו) מ כ ב ר לכשירצה (שם א נט ג).—וכן בדבור החי בא״י נהוגה הקריאה: מְכַבַּר! מזמן פחות או יותר רב.

כְּבָרָה, ש״נ, מ״ר כְּבָרוֹת, — כלי שאחר משוליו כעין רשת מתוחה עליו, והיא עשויה מבגד או משערות וכדומה, ישימו בו חטים, קמח וכדומה, ויְנַעְנעוהו כדי להבדיל ולהפריש בין הגסים שאינם יכולים לעבר דרך עיני הרשת ונשארים בפנים הכברה ובין הדקים העוברים דרך עיני הרשת ונופלים למטה, Sieb; crible; sieve: כי הנה אנכי מצוה והנעותי בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בַּכְּבָרָה ולא יפול צרור ארץ (עמו׳ ט ט).—ובתו״מ: משאלה אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה ו כ ב ר ה ורחיים ותנור (שבי׳ ה ט). המוציא חבל כדי לעשות אוזן לקופה גמי כדי לעשות תלאי לנפה ו ל כ ב ר ה (שבת ח ב). העושה שתי בתי נירין בקירום בנפה ב כ ב ר ה ובסל (שם יג ב). ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן אבל נותן לתוך ה כ ב ר ה או לתוך הכלכלה אין כוברין את התבן ב כ ב ר ה (שם כ ג). כל התלוים טמאין חוץ מתלוי נפה וכברה של בעה״ב וכו׳ ותלוי כ ב ר ת גרנות (כלים טו ד). משפך של גיתות אעפ״י שהוא עשוי כ כ ב ר ה (תוספתא כלים ב״כ ה יג). היתה כוברת חיטין בכברה ונמצא שרץ בתוך הכברה (שם טהר׳ ג ו). מלמד שעשו (המורים בחצים) גופו (של יאשיהו נקוב) ככ ב ר ה (ירוש׳ קדוש׳ א סא.). אבוב של קליות היה שם והיה מנוקב כ כ ב ר ה כדי שתהא האור שולטת בכולו (מנח׳ סו:). בשעה שהארץ הלולה כ כ ב ר ה והבר מצוי (מד״ר ברא׳ פב). תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה וכו׳ סיבים לחבלים סנסנים ל כ ב ר ה (שם במד׳ ג). בחייך השאילני ה כ ב ר ה שלך ויש לו והוא אומר אין לי (שם דבר׳ ו). כונס את כל העפר שהוא יכול להסיטו מעל כל פני השדה ונותנו לתוך כ ב ר ה שנקביה דקין (רמב״ם, טומא׳ מת י יב).—ומ״ר: נשרפה (הפרה) חובטין אותה במקלות וכוברין אותה ב כ ב ר ו ת ר׳ ישמעאל אומר במקבות של אבן ו ב כ ב ר ו ת של אבן (פרה ג יא). צובר את גרנו לתוכו וכוברו בשתי כ ב ר ו ת דברי ר׳ מאיר וחכ״א התבואה בשתי כ ב ר ו ת והקטניות בשלש כ ב ר ו ת (אהל׳ יח ב).—וככנ׳: כיון שהיה מוציא כל מה שהיה לו בתוך ביתו קרדומותיו וכברותיו היו אומרים ראיתם עין רעה (מד״ר דבר׳ ו).—ועי׳ נָפָה.

כִּבְרָה[1], ש״נ, סמי׳ כִּבְרַת,—כִּבְרַת אֶרֶץ, מדת ארך הדרך, ולא נתברר בדיוק כמה ארכה, Wegstrecke; mesure de distance; measure of-: ויסעו (יעקב ובני ביתו) מבית אל ויהי עוד כִּבְרַת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל (ברא׳ לה יו). ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כִּבְרַת ארץ לבא אפרתה (שם מח ז). ויאמר לו (אלישע לנעמן) לך לשלום וילך מאתו כִּבְרַת ארץ ויאמר גיחזי נער אלישע וכו׳ חי יי׳ כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה וירדף גיחזי אחרי נעמן ויראה נעמן רץ אחריו (מ״ב ה יט-כא).

כבש[2], ממנו כָּבַשׁ, א. כֶּבֶשׁ, *כִּבּוּשׁ, *מְכַבֵּשׁ, *כּוֹבֵשׁ, *כְּבִישָׁה, ב. *כֶּבֶשׁ, ב. *כִּבְשׁוֹן, *כַּבְשׁוּשׁ.

שמקיים בו אמרו הכל נשכח והפרוש בעבור שהכל נמשך עם המשך הימים ר״ל החכם והכסיל ובאור הלשון באשר כבר וענין באשר בעבור.

[1]) הקדמונים לא הכריעו אם המֻּבְרת הוא כִּבְרָה או כְּבָרָה. החדשים קצתם מנקדים כף חרוקה וקצתם כף שואית. ולא נתברר שרש מלה זו ומקורה, ואף לא יסודה, כי קצת הקדמונים אמרו כי עקר המלה הוא בְּרַת והכף היא כ הקרוב, עי׳ ערך בָּרָה. היוני העתיק את עצם המלה כצורתה, והוסיפו מלה שמשמעתה היא כמרוצת הסוס, ונחלקו חכמים בדבר אם זה פרוש שפרשו השבעים את המלה כברה או זו הוספה רק כדי לתת שעור להמרחק. קצת הקדמונ׳ אמרו כי הכונה בהמלה כברת היא שעור מיל, יען המרחק מקבר רחל עתה ועד בית לחם הוא, לפי מה שהוגד להם, קרוב למיל אחד (ריב״ג, בהשרשים). והיותר נראה כי להמלה כברת לא היתה משמ׳ מדה קצובה, כי אם מרחק מה, ועכ״פ לא מרחק גדול, כמו שנראה ברור במעשה גיחזי ונעמן, כי לפי הנראה מיד אחרי שהלך לו נעמן מלפני אלישע בקש גיחזי ממנו רשות לרוץ אחריו, ואלישע הרשה לו ומיד רץ גיחזי אחרי נעמן, וכל זה לא שהה אלא זמן קצר.—ובמשמ׳ זו של מדה לא קצובה השתמשו הסופרים במלה זו בספרות. — באחת הכתבות הכנעניות כתוב: ערפת כ ב ר ת מצא שמש. והנה סוברים קצת החכמים כי זו היא המלה כברת ארץ שבמקרא. אך י״א כי כברת שבהכתבת היא מלשון כביר, גדול.

[2]) גם בארמ׳ וסורית. בערב׳ כבש a). בבלן

---

a) كَبَس

כָּבַשׁ[1], פ"י, כָּבְשׁוּ, יִכְבּוֹשׁ, תִּכְבְּשׁוּ, כֹּבְשִׁים, לִכְבֹּשׁ, לִכְבּוֹשׁ, כִּבְשָׁה, יִכְבְּשׁוּם,—א) כָּבַשׁ את פלוני או את הדבר, להץ ודחק עד שהכניעו ולקחו בחזקת היד, כָּבַשׁ את הארץ, לקחה תחת אדנותו ושלט בה, unter-werfen; assujettir; subdue: ויאמר להם אלהים (לאדם ולהוה) פרו ורבו ומלאו את הארץ וכִבְשֻׁהָ ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ (בראש׳ א כח). — ובתו"מ, בפרט לקח ארץ במלחמה: עיר שכבשוה ברקום וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג (גיט׳ ג ד). כשכבש משה ארץ שני עממים סיחון ועוג ונתנה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה אמרו לו דומה שלא נגזרה גזרה אלא על תנאי (מכי׳ בבלת, עמלק ב). אמר להם (משה לישראל) כל מקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם וכו׳ משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבוש חו"ל (ספרי דבר׳ נא). מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצוות נוהגות שם (שם). לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד לישיבה אין את חוזר (אבל) חוזר את לסחורה ולפרקמטיא ולכבוש את הארץ (ירוש׳ סנה׳ י כט ד). הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל (חול׳ ז.). א"ר יהושע הואיל וכבשנו אותה (את יריחו) תחלה נקדיש את כל שללה לגבוה (מד"ר במד׳ יד). אלו חשבון מלאה יתושים אין כל ברייה יכולה לכבשה וכו׳ היו ישראל מתייגעין בו לכבוש את כל עיר ועיר (שם יט). קרא (נבוכדנצר) לנבוזראדן ונשאו ראש על כל החיילות ואמר לו לך כבוש את ירושלם (פסיק׳ רבתי כו). שלא תהיו משבחים ואומרים אתם כבשתם אותה (את ירושלם) קריה כבושה כבשתם עם הרוג הרגתם (שם). — וכָבַשׁ את פלוני לעבד, עשהו על כרחו לעבד: וישמעו כל השרים וכל העם אשר באו בברית לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו חפשים לבלתי עבד בם עוד וישמעו וישלחו וישובו אחרי כן וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים וַיִּכְבְּשׁוּם[2] לעבדים ולשפחות וכו׳ ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו וכו׳ ותשבו ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם אתם חפשים לנפשם וַתִּכְבְּשׁוּ אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות (ירמ׳ לד י-יו). והנה אנחנו כֹּבְשִׁים את בנינו ואת בנתינו לעבדים (נחמ׳ ה ה). ועתה בני יהודה וירושלם אתם אמרים לִכְבֹּשׁ לעבדים ולשפחות לכם (דהי"ב כח י). — *וכבש עם במלחמה: בוא וכבוש את היהודים שמרדו בך (ירוש׳ סוכ׳ ה נה:). שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם (רמב"ם מלכים ו א). —*וכָבַשׁ לפני פלוני, הכניעו לפניו: אדם מגדל שני זרזרין בתוך ביתו אחד גדול ואחד קטן כבש את הגדול לפני הקטן (מד"ר איכ׳, זכור ה׳). — כָּבַשׁ אִשָּׁה, לקחה בחזקה ואנס אותה: והמלך שב מגנת הביתן אל בית משתה היין והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם לִכְבּוֹשׁ את המלכה עמי בבית (אסת׳ ז ח). — ובתו"מ: והיתה מצעקת אדוני המלך הרי הוא כבשני לפניך (מד"ר אסת׳, והמלך קס). — והזכר והנקבה כָּבְשׁוּ זא"ז, עשו במאמצי כח: יהודה ותמר שניהם כבשו זה את זה בשעה ששכב עמה (ערוך, ערך ככב). — *כָּבַשׁ את יצרו, גבר עליו, הכניעו: איזהו גבור הכובש את יצרו (אבות ד א). אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק בני היה לי מה להשיב ולומר לפניך אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו את אומר והעלהו שם לעולה חס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך (ירוש׳ תענ׳ ב סה ד). שהיה לי מה להשיבך וכבשתי את יצרי ולא השבותיך (מד"ר ויקר׳ כט). שרואה שדהו מובקרת ואילנותיו מובקרין והסייגין מופרצין ורואה פירותיו נאכלין וכובש יצרו ואינו מדבר (תנחומא ויקר׳ א). — *שֵׂכֶל כֹּבֵשׁ, שיש לו כח לכבש היצר וכדומה: דרך חיים הודעתני והננתני שכל כובש, הזהרתני ליום פקודה בפקדך על לת ויבש (ר"י הלוי, אתה כוננת). —*כָּבַשׁ כעסו וכדומה: יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים (ברכ׳ ז.). זו היא גבורת גבורתו (של הקב"ה) שכובש את כעסו[1]) שנותן ארך אפים לרשעים (יומ׳ סט:). בשר ודם חימה כובשתו אבל הקב"ה כובש את החימה (מד"ל

משמש השרש במשמ׳ העקרית של דחק ולחץ, ודרך ברגלו, וממנו נסתעפו שאר המשמ׳.

[1]) בארמית וסורית כְּבַשׁ. בערבית כַבַשa), בכל המשמעות שבעברית.—[2]) כך הקרי, הכתיב ויכבישום, עי׳ הפעיל. —[1]) כך בכ"י (ד"ס), ובנוסח׳ הדפוס יצרו.

a) كبس

כרא"ב מט). בשר ודם קנאה כובשתו אבל הקב"ה כובש את הקנאה (שם). הצדקה כובשת הפורענות שלא תבא לעולם (שם ויקר' כז). — ב) במשמ' העקרית של דחק ולחץ: מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין ושל כובסין לא יגע בו (שבת כ ה). כגון קרשים שכובשין בהן הבגדים (ר"ח שם קכג.) —*כָּבַשׁ על פלוני, הכביד עליו, דחק אותו בחזקה: רוצח שהכה את רעהו באבן או בברזל וכבש עליו לתוך המים או לתוך האור ואינו יכול לעלות משם ומת (סנה' ט א). כל הכלים אין נגררין חוץ מן העגלה מפני שהיא כובשת (ביצ' כ י). קשר את הספינה בדבר שהוא יכול להעמידה כבש את האבן ע"ג הטלית (אהל' ח ה). כצפור שהיא נתונה בידי אדם שאם יכבוש ידו מעט הוא חונקה (מכי' בשלח ב ו). מעשה וכבשו עליה (על הערבה) ביתוסין אבנים גדולות מע"ש (תוספתא סוכ' ג א). האומר לחברו כבוש ידך עלי במקוה ה"ז מגונה ר' יהודה אומר כבוש ידך עליו עד שתצא נפשו (שם מקוא' ה יד). כגון בשר ודם שיש לו עקלים של זתים כבש את הקורה זה על זה והשמן יורד מלמעלה והשמן יורד מלמטה כך ההר מיכאן וההר מיכאן כובשין על המעיינות (מד"ר שמות טו). ההרים הללו כובשין על תהום שלא יציף העולם (שם ויקר' כז). —*כָּבַשׁ את כ֫בדו, לחץ והכביד: זאת אומרת שאדם (הסומך על הקרבן) צריך לכבוש את כובדו (ירוש' חגי' ב עז ד). —*כָּבַשׁ דבר, עצר הדבר, עכב, הטמין: הכובש את נבואתו והמוותר על דברי נביא (סנה' יא ה). הכובש את נבואתו כיונה בן אמתי (שלא רצה להתנבא) (תוספתא שם יד יה). בשעה שתלמידין קטנים כבוש לפניהן דברי תורה הגדילו ונעשו בעתודים גלה להם רזי תורה (ירוש' ע"ז ב מא ד). כופין את המלוה להוציא את השטר ודנין לו על פיו וכו' ואין כובשין לו עדותו וראיותיו (תרומ' כח ו). ועוד כללו באזהרה זו שלא לכבוש עדות כדי שלא יאבד חבירו ממונו (החנוך, מלוה רנא). —*כָּבַשׁ שכרו של פלוני, עצר, עכב: הכובש שכר שכיר עובר משום חמשה לאוין (תוספתא ב"מ י ג). כל הכובש שכר שכיר כאילו נוטל נפשו ממנו (גמ' שם קיב.) —*כָּבַשׁ הפקדון וכדומה: אתה פוקד את נפשך בידי וכו' ואיני כובש פקדונך אלא מחזירה לך בכל בקר (פסיק' רבתי לא). —*כָּבַשׁ אותו, עכבו: למלך שהגיע לו יו"ט באו אריסיו וכו' היתה מטרונא מרטות בהן

עד שנוהג עמכם תבעו צרכיכם מידו כיון שלא הבינו כבשה אותם מטרונא עוד יום אחד שיתבעו צורכיהן מן המלך (פסיק' דר"כ, ביום השמיני). אותם (מבני המלך) שהיו נשואים במקום רחוק באין אצלו וכשהיו מבקשים לילך היה כובשן עוד יום אחד אצלו (שם). —*כָּבַשׁ את פלוני, כלא אותו: האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק שכל אשה שיוצאה לשוק סופה להכשל (מד"ר ברא"ב ח). —*כָּבַשׁ פניו[1], הסתירם, מפני בושה, וכדומה: בשעה שהיה הנביא בא לקטרגו היה (אחז) בורח למקום טומאה וכובש את פניו במקום טומאה לומר שאין שכינה שורה במקום טומאה (ירוש' סנה' י כז ד). למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה קטן שבכולם אמר אפשר שמניח אבא אחיי גדולים ושורה עמי הלך ועמד ופניו כבושות ונפשו עגומה ראה אותו אביו שעמד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו אמר ראיתם בני הקטן שעומד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו עכשיו מאכל ומשתה יהיה משלכם ולינתי אצלו (ספרי דבר' שנג). אמר לו שמעון בן שטח ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בך וכו' נפנה (שמעון) לימינו כבשו (העדים) פניהם בקרקע נפנה לשמאלו וכבשו פניהם בקרקע אמר להן שמעון בן שטח בעלי מחשבות אתם וכו' (סנה' יט:). כשאתה מכניס אורחים לביתך לא תתן להם פניך כבושות בקרקע שכל הנותן פניו כבושות בקרקע אפילו נתן כל מתנות שבעולם מעלין עליו כאלו לא נתן (רע"ב אבות א טו). —כָּבַשׁ אבנים וכדומה, לחץ והכניס אותן למקום דחוק, ובמליצה אכל הרבה: יי' צבאות יגן עליהם ואכלו וכבשו[2]) אבני קלע ושתו והמו כמו יין (זכר' ט יה). —*כָּבַשׁ קמה, כפף אותה לצד אחד: הכובש קמה לפני האור והפורץ גדר לפני בהמה אין חייב לשלם מן הדין (ירוש' ב"ק ו ה:). כל (אילן) שהעול (של הבקר החורש) כובשו (אינו נקרא אילן במשא ומתן) (ב"ב ע.). ואם שאר האילנות הוא ששייר לא שייר

—[1]) בערב' כבש ראשו וכדומה, הכניסו והטמינו בבגדו.
—[2]) המליצה דחוקה, וכבר נתלבטו גם הקדמונים בפרוש הדברים, ריב"ג פרש יכבשו את האויב באבני קלע. ורד"ק: יכבשו אנשי אבני קלע. וכיוצא בזה פרשו גם שאר המפרשים. אך מלבד שאין זה מתישב לפי המליצה וכבשו אבני קלע, קשה למה נכנס זה המאמר בין שני הפעלים אכלו ושתו. ולכן החליטו החדשים כי הכתוב משובש, והגיהו בו הגהות מתחלפות. אך לפי הנוסחה

בהם אלא כל שאין העול כובשו וכל שהעול כובשו הרי הוא של לוקח ובכלל השדה נחשב (רמב"ם, מכיר' כד יד). ואם אין בו (בשדה שמכר מלבד האילנות) אלא שאר אילנות שיירם (למוכר) ולא כלם אלא אותן שהם עבים ואין העול כובשן אבל הדקין שהעול כובשן הם של לוקח ואם כולם דקין שהעול כובשן לא מכר מהם כלום (טוחו"מ, מכיר' ריז ד).—*כָּבַשׁ האש, הפחית אותה: שהדליק העכו"ם ואפה העכו"ם ובא ישראל וניער מעט או כבשו לאש הואיל ונשתתף במלאכת הפת הרי זו מותרת (רמב"ם, מאכ' אסור' יז יג).—ובהשאלה, כָּבַשׁ עונותיו של פלוני, דחקם ולחצם יחד והסתירם שלא יֵראו: ישוב ירחמנו יִכְבּוֹשׁ[1]) עונתינו ותשליך במצלות ים כל חטאתם (מיכ' ז יט).— ואמר הפיטן: טהור עינים יושב שמים, מי אל כמוך, כובש עונות, לובש צדקות, מי אל כמוך (כתר' יוה"כ, אדיר ונאור). טוב ומטיב לבריות, יודע כל נסתרות, כובש עונות, לובש צדקות (כס, רתוכותנון).—*כָּבַשׁ על עון, נתאפק, סלח ומחל: אמר הקב"ה על הכל אני כובש ועל הזמה אני כועס (מד"ר במד' ט). — ג) *כָּבַשׁ פֵּרות בחמץ או בשמן וכדומה, שׂם אותם בתוך החמץ והניחם שם זמן מה, כדי שיתקיימו: זיתי חולין שכבשן עם זיתי תרומה וכו' דג טמא שכבשו עם דג טהור (תרומ' י ז-ח). הכובש השולק המולח (מעשר' ד א). וורד חדש שכבשו בשמן ישן וכו' הרובין חדשים שכבשן ביין ישן (שבי' ז ז). הכובש ג' כבשים בחבית אחת (כסט ה). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת וכו' ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין יבשין אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (פסח' ב ו). האשה שהיתה כובשת ירק בקדרה (טהר' ב א). זתים שכבשן בטרפיהן טהורין לפי שלא כבשן אלא למראה (עוקצ' ב א). ר' יוסי אומר כובשין בצלים של תרומה בחומץ של חולין ואין כובשין בצלים של תרומה בחומץ של תרומה (תוספתא תרומ' ט ג). הכובש עד שיכבוש כל צורכו השולק עד שישלוק כל צרכו (ירוש' מעשר' ד נא.). זית כבוש אומר עליו בורא פרי העץ (כס ברכ' ו י.). אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק וכו' ומנומר פסול (סוכ' לו.).—*כָּבַשׁ דרך, התקין דרך שיהיה נוח לעבור בו, שוה פניו, עשה אותו

המסורה, עלינו לאמר כי היו אומרים כבש אבני קלע למי שאכל הרבה.—[1]) בקצת ספר' יכבש, חסר.

קשה, רצף באבנים וכדומה: פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא דרך כבושה היא אמרה לי ליסטים כמותך כבשוה (ערוב' נג:).—*כָּבַשׁ גדר וכדומה, מלא אותו בעפר[1]) וכדומה בין האבנים שלא יוכלו מים לעבר דרך בו: מעשה במערה שהיתה בגינתו של מוסק אחד ברמון[2]) שהיו כהנים כובשים[3]) את הגדר ויורדין וטובלין בתוכה (תוספתא מקוא' ו ב).

—נִפע', נִכְבַּשׁ, נִכְבְּשָׁה, נִכְבָּשׁוֹת, *לְהִכָּבֵשׁ, לִיכָּבֵשׁ,—א) נִכְבְּשָׁה הארץ, שכָּבַשׁ אותה אדם, ונִכְבְּשָׁה לפני פלוני, שפלוני היה השליט עליה: ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני יי' עד הורישו את איביו מפניו ונִכְבְּשָׁה הארץ לפני יי' (במד' לב כא-כב). ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נִכְבְּשָׁה לפניהם (יהוש' יח א). — ובתו"מ: ומפני מה לא קידשוה (את הבִּצַּע העליונה) מפני שתורפה של ירושלם משם ונוחה ליכבש משם (תוספתא סנה' ג ד). א"ר יהושע השבת כולה קדש וכל מה שנכבש בשבת יהיה קדש ליי' (מד"ר במד' יד). כיון שנכבשה ירושלם היו כל גדולי המלכות נוטלים את הנשים הנאות שבירושלם ומושיבים אותן עמהם בקרון (פסיק' רבתי לא). — ונִכְבְּשָׁה האשה, נאנסה: והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנתינו לעבדים ויש מבנתינו נִכְבָּשׁוֹת ואין לאל ידנו (נחמ' ה ה).—ובמשמ' יותר קלה, *נכנעה: לפי שנקבותיהם (של שאר בע"ח) אינן מתחברות לזכרים ולא נכבשות ונשמעות אליהם אלא לענין המשגל בלבד להיותן נפרדות מהזכרים ודבר אין להן עמהם אמנם נקבת האדם הוצרכה להיות לו עזר בעשיית צרכיו ובתקון מזונותיו ועניני ביתו ולכן היה ראוי שתהיה נכבשת ונשמעת אליו בכל אשר יצוה עליה (ר"י אברבנאל, ברא' ב כא). — *ונכבש לו בדברים, בדעות, נכנע לפניו, קבל דעתו: שני חברים שהיו עסוקין בדבר הלכה ונכבשין זה לזה בהלכה (מד"ר שה"ש, ברח דודי). — *נִכְבַּשׁ על אשה, עם אשה, שכב אותה: בת כהן לישראל וילדה הימנו בן והלך הבן ונכבש על השפחה וילדה

—[1]) כך בערבית בענין בור וכדומה. — [2]) כך לפי כ"י ארפ' וכך גרס' ר"ש (מקוא' ח א).—[3]) ופרש ר"ש שם: כדי שיהו (המים) נקווים למקום אחד.

הימנו בן (יכמ׳ ז ה). הלך הבן ונכבש עם השפחה (ספרא, אמור ו). — *נכבש על דבר, נדבק בו: מה הרים הללו נכבשים לתהום שלא יעלה ויציף את העולם כך הם הצדיקים נכבשים על הפורענות שלא יצאו וישרפו את העולם (מד״ר ברא׳ לג). —ב) *נכבש הפרי בחמץ וכדומה: חגבים טמאים שנכבשו עם חגבים טהורים (תרומ׳ י ט). כל הנכבשין זה עם זה מותרין אלא עם החסית (שם י). הלוף והחרדל והתורמוסין ושאר כל הנכבשין בין שימתיקו ובין עד שלא ימתיקו ניקחין בכסף מעשר (תוספתא מע״ב א יג).—ג) *נכבש העפר וכדומה, נדחק ונלחץ בכח שיהיה דבוק יחד: וזורקים העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגות וכו׳ כדי שיעמוד העפר ולאחר שנכבש יפה נוטלים הטלבנים מעמידי המדרגה (רב״י יחזק׳ לח כ).

— פע׳, כבש, *מכבש, —א) כבש גוי וכדומה, הכניעו בכח מלחמה: גם אתם (את כלי הכסף והזהב) הקדיש המלך דוד ליי׳ עם הכסף והזהב אשר הקדיש מכל הגוים אשר כבש (ש״ב ח יא).—ובתו״מ, כבש ארץ: הא למדנו שז׳ שנה היו מכבשין (סעו״ר יא). הוא (דוד) לא עשה כן אלא חזר וכיבש ארם נהרים וארם צובה ואת היבוסי שהיה סמוך לירושלם לא הוריש אמר לו הקב״ה סמוך לפלטירין שלך לא הורשת היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה (ספרי דבר׳ נא). וכי כמה ארצות כיבש יהושע (שם שנג). וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום (תוספתא ע״ז ב ה). לא נתחייבו ישראל בנטע רבעי אלא לאחר י״ד שנה ז׳ שכיבשו וז׳ שחילקו (ירוש׳ פאה ז ב ג). שבעה עשר יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו וכו׳ צא מהם שבע (שנים) שכיבשו ושבע שחילקו (ערכ׳ יב:). שכן מצינו שלא כיבשו יריחו אלא בשבת (קונדר׳ ר׳ שמעון הדרשן, מסקין ב, גנזי׳). שידע הקב״ה כי אמת דבר (משה) וכי אם הוא משמיד את העם במדבר ואינו מכבש לפניהן את ארץ כנען האומות אומרים עליו כי קצרה ידו (ר״נ גאון, ברכ׳ לב.).—וכבש עמים, מלכים, וכדומה: וכי מה עמים כיבש יהושע והלא לא כיבש אלא ל״א מלכים מלמד שכיבש מלכים ושלטונים שהיו מסוף העולם ועד סופו (ספרי דבר׳ שנג). — כבש את פלוני, הכניעו: אין לי אלא בנברי שלא כיבשתו ואין שרוי עמך בחצר נכרי שכיבשתו ושרוי עמך בחצר מניין (פסח׳ ת:).—וכבש אשה, כמו כבש: איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש (יבמ׳ סה:). — ב) *לחץ ודחק, כבש אפר וכדומה, לחצו ודחקו: ואין גורפין תנור וכירים אבל מכבשין (כיל׳ ד ה). — וכבש דבר, הסתיר: בשעה שתלמידיך קטנים תהי מכבש לפניהם דברי תורה הגדילו ונעשו ת״ח תהי מגלה להם סתריתורה (מד״ר שה״ש, כי טובים).—*כבש המעין, כלאהו, עצרהו: וכיבש הקב״ה מעיינו והוליד לחמש מאות שנה (מד״ר ברא׳ כו).—*כבש את עינו מפלוני, סגר אותה, לא הביט אליו: בשעה שבקש הקב״ה להחריב את ביהמ״ק אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו אלא אכבש את עיני ממנו ואשבע שלא אזקק לו עד עת קץ ויבאו האויבים ויחריבו אותו (מד״ר איכ׳, פתיח׳). —ג) *כבש זתים וכדומה: מי שכיבש זיתיו בטומאה ומבקש לתורפן בטהרה (תוספתא תרומ׳ ג יח).—ד) *כבש ריחים, עשה אותם ראויים למלאכה, נקר אותם: מעמידין תנור וכיריים וריחים במועד ר׳ יהודה אומר אין מכבשין[1]) את הריחים בתחלה (מו״ק א ט).

—הפע׳, הכביש, ויכבישום, —כמו קל כבש: וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים ויכבישום[2]) לעבדים ולשפחות (ירמ׳ לד יא).

— פע׳, *כבש, מכבש, מכובש, שכבשוהו: וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום אלא כל זמן שהן עליה כאילו היא מכובשת הא אינן עליה כאילו אינה מכובשת (תוספתא ע״ז ד ה). — מכבש באבנים טובות, שאבנים טובות קבועות בו, inkrustirt; incrusté: כיצד עשה שלמה המלך הכסא בחכמתו שנתן לו הקב״ה והוא מכובש באבנים טובות ומרגליות וכו׳ וכל מעלה ומעלה היתה מכובשת באבנים טובות ומרגליות (דמות כסא שלמה, ביה״מ ילינק, חדר ב).

—נתפ׳, *נתכבש, —כמו נכבש, נתכבשה הארץ: אתמול אני הוא שטיהרתי ועכשיו אני אומר שמא נתכבשה (אשקלון) מדבר תורה והיאך אני פוטרה (מן המעשרות) מדבר תורה (ירוש׳ שבי׳ ו א, יבמ׳ ז ח). שהיה ליל של פסח והיו מתייראים לומר עכשיו ירושלם מתכבשה בידו

—[1]) ואמרו בגמ׳ שם (דף י.): מאי מכבשין רב יהודה אמר מנקר ריחיא רב יחיאל אמר בת עינא. ולא נתברר מקור שמוש זה. —[2]) כך הכתיב, והקרי ויכבשום, ובקצת ספרים גם הכתיב ויכבשום, חסר.

כיון שהשכימו בבקר לעמוד ולקרות ק"ש ולהתפלל מצאו אויביהם פגרים מתים (מד"ר במות יח). כל בירה ובירה שהיתה בירושלם לא היתה ראויה להתכבש פחות מארבעים יום (בס איכ', הרס נעכרתו). שכל זמן שהנרות דולקות האומות מתכבשות (מדר' תדשא ב, אפבטין).

א.**כֶּבֶשׁ**[1], ש"ז, מ"ר כְּבָשִׁים, — קרש משפע לעלות ולרדת בו, Steige; escalier; ascent: ושש מעלות לכסא וְכֶבֶשׁ בזהב לכסא (דהי"ב ט יח.) — ובתו"מ: כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם ובזמן שהן מרובין רצין ועולים בכבש וכל הקודם את חבירו לתוך ארבע אמות זכה וכו'. מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו (יומ' כא-ב). המחתה נתונה במקצוע בין הכבש למזבח (תמיד א ד). בזמן שכהן גדול רוצה להקטיר היה עולה בכבש והסגן בימינו הגיע למחצית הכבש אחז הסגן בימינו והעלהו (בס ז ג). עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית (זבח' ה ג). אמר ר"ח שחצית גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר מששים ככרי זהב היו מוציאין בה היה כבשה של פרה עומד ולא היה אחד מהן מוציא פרתו בכבשו של חבירו אלא סותרו ובונה אותו משלו (ירוש' שקל' ד מח.). שמעון הצדיק שתי פרות עשה לא בכבש שהוציא את זו הוציא את זו (בס). לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף (פסח' לד.). — וגם שפוע חלק מטפר בלי מדרגות: בונין כמו תל בדרומו של מזבח מתמעט ויורד מראש המזבח עד הארץ והוא הנקרא כבש (רמב"ם בית הבחיר' א). — ומהספינה להיבשה: מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה ועשה עכו"ם כבש לירד בו וירדו בו רבן גמליאל וזקנים (שבת יו ח). — ובכלל ממקום נמוך למקום גבוה: וכבש היו עושים מהר הבית להר המשחה (פרה ג ו). וכי למה עלה זה (הפועל) בכבש ומסר לך את נפשו לא שתתן לו שכרו בו ביום (ספרי דבר' רעט). כבש עושין לו מפני אלכסנדריים שמתלשין בשערו (תוספתא יוה"כ ד יג). — ומ"ר: אמר רב יהודה שני כבשים קטנים יוצאין מן הכבש שבהן פונים ליסוד ולסובב ומובדלין מן המזבח מלא נימא (זבח' סב:). כל מדרגה קרי סולם ואף הכבשים שלנו (רש"י ביל' לו.).

[1]) רק בעבר' במשמ' מיוחדה זו. בארמ' כיבשא, בסור' כובשא במשמ' הדום הרגל.

ב.*__כֶּבֶשׁ__, ש"ז, מ"ר כְּבָשִׁים, — כמו *כְּבוּשׁ: ותורמין זיתי שמן על זיתי כבש ולא זיתי כבש על זיתי שמן (תרומ' ב ו). מי שלקות ומי כבשים של תרומה אסורים לזרים (בס י יג). הכובש ג' כבשים בחבית אחת (שבי' ט ה). כבשים שהוא יכול לאכול מהן במועד (מו"ק א י). ושלקות וכבשין שדרכן לתת יין וחומץ (ע"ז ב ו). לגינין גדולים שניטל פיהן טמאין מפני שהוא מתקנן לכבשין (כלים ל ד). המים בין טמאים בין טהורים ומי כבשים ומי שלקות והתמד עד שלא החמיץ (מקוא' ז ב). ואין ממלאין (מים מבור שלרבים) לתשמיש אבל כובשים בחנות את הכבשים ומדיחין וכו' (תוספתא ב"מ יא ל). הכבשין והשלקות של גוים שדרכן לתת בהן יין וחומץ (בס ע"ז ד ח). מי כבשים ומי שלקות ומי זיתים מטבילין בהן (בס מקוא' ה ע). רבא אמר כבשים שסחטן אם לגופן מותר (ירוש' שבת ז י.). יום הכיפורים שחל להיות בשבת מהו להדיח כבשין ושלקות (בס פסח' ד לא.).

א.*__כִּבְשׁוֹן__, ש"ז, מ"ר כִּבְשׁוֹנוֹת, — כמו כִּבְשָׁן[1]): מרחיקין את הכבשונות[2]) מן העיר חמשים אמה (תוספתא ב"ב א י). ואין עושין בה (בירושלם) אשפתות ואין עושין בה כבשונות ואין עושין בה גנות ופרדסות (ב"ק פב:). נאמנין על כלי חרס גסין לקודש וכל כך למה שאין עושין כבשונות בירושלם (חגי' כו.). היוצר הזה משקיע כבשונו מה שמשקיע ראשון הוא אחרון (מד"ר קהל', דור הולך). היוצר הזה כשהוא בודק את כבשונו אינו בודק הקנקנים הרעועים (מרפא לנפ' יח).

ב.*__כִּבְשׁוֹן__, ש"ז, — דבר כבוש, טמון, נסתר, סוד: דברים שהם כבשונו של עולם (חגי' יג.). — ומצוי בסהמ"א: כל אלו וכיוצא בהם הם מפתחות ושערים פתוחות לכל החכמות ואין צ"ל באלו הענינים שהם כבשונו של עולם אלא אפילו מה שיראה בתחלת המחשבה היותו ספור ואגדה וכו' (מנח' קנא' לר"י מפיסא 11). ולהיות המאמר באלו הדברים שהם כבשונו של עולם מצד מה אסור אלינו נגיח הדבור (בס 25).

*__כַּבְשׁוּשׁ__[3]), כַּבְשִׁישׁ, ש"ז, מ"ר כַּבְשׁוּשִׁים, — לוחות דקים יושמו על שבר באברי הגוף ויחבש כדי

[1]) נשתנה קול הפתח הארוך לקול החולם עפ"י הנטיה הכללית של הלשון העברית. — [2]) כך בנוסח' הדפוס, ובכ"י ארפ' הוצא' צוק"מ: כבשנית.

[3]) מן כבש, משק' שבלול, ועי' הערה לקמן.

שתתאחינה העצמות, Kompresse; compresse; -ress: באגד שעל גבי המכה ו ב כ ב ש ו ש י ן [1]) שע"ג השבר (שבת נג.).

כִּבְשָׁן[2]), ש"ז, מ"ר *כִּבְשָׁנוֹת, °כִּבְשָׁנִים,—כעין תנור גדול ששורפים בו סיד, לבנים וכדומה, Schmelzofen; chaufour; kiln, furnace: קחו לכם מלא חפניכם פיח כִּבְשָׁן (שמות ט ח). והנה עלה קיטר הארץ (של סדום ועמרה) כקיטר הַכִּבְשָׁן (בראש' יט כח). והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יי' באש ויעל עשנו כעשן הַכִּבְשָׁן (שמות יט יח).—ובתו"מ: כ ב ש ן של סיידין ושל זגגין ושל יוצרים (כלים ח ט). סוכה העשויה כ כ ב ש ן אם יש בהקיפה כדי לישב בה כ"ד בני אדם כשרה (סוכ' ז:). — ומ"ר: כשם שאני צריך לאילני מאכל כך אני צריך לאילני סרק שאלולי אילני סרק מהיכן הייתי עושה לי מרחצאות וכבשנות (מד"ר שמות ז). לגינים הגדולין שניטל פיהן עדיין הן כלים מפני שמתקינם הוא ל כ ב ש נ י ם (רמב"ם כלים יב יב). — ואמר המשורר בתארו את יקוד לבו: תדד תנומתי ולא אישן, כי בין צלעי מוקדות כִּבְשָׁן (רמב"ע, דיואן קלט, כ"י בודליאנה).

כבש[3]), ממנו כֶּבֶשׂ, כִּבְשָׂה, כַּבְשָׂה.

—[1]) בנוסח' ובקשישין, ובערוך קשקשין, ובכ"י מ' כתיתין, כמו בגמ' שם קלד: עי' זה הערך, ובס' העתים כתישין. אבל, בכ"י א"פ כבשישין (כ"ז ד"ס), ולנוסחה זו וקצת בשנוי כבשושים יש שני עדים נאמנים. האחד הוא תנחום ירושלמי, אמר וז"ל: כבשישין שעל השבר הו אלעידאן אלד'י ת'לף עלי אלכסר כי ינכבס וישתד וילזה עלי צחה וקד יכתב פי בעצ' אלנסך גבשושין, ע"כ, ובעבר': כבשישין שעל השבר הם הלוחות אשר יחובר על השבר למען יִכָּבֵשׁ ויתחזק ויובילהו להרפוי, וכבר כתוב בקצת נוסח' גבשושין. ובערך גבשושין אמר: גבשושין שעל השבר הו מת'ל כבשושין, ובעבר': גבשושין שעל השבר הוא כמו כבשושין. והעד השני הוא הר"ש בר"ש (ספ' המגלה, הוצ' ז' בכר, דף 60), שהביא המלה כבשושין ותרג' בפרסית שהוא לוח עץ שישימו על יד או רגל שבורה. שני אלה העדים נותנים להמלה כבשוש, כבשיש, זכות מלה תלמודית בלשוננו, ובפרט שמשמע' מסתעפת בדרך טבעי מהשרש כבש, וצורתה מקראית.

[2]) רק בעברית. ולא נתברר מקור מלה זו.

[3]) בערב' כבש a).

a) كَبْش

כֶּבֶשׂ, ש"ז, מ"ר כְּבָשִׂים, כִּבְשֵׂי,—א) שם המין לבהמה ביתית ממין הצאן, נבוב הקרנים ומכסה צמר רך, Schaf; mouton; sheep — ובפרט להזכר ממנה עד בן שלש שנים, Lamm; agneau; lamb: ואם כֶּבֶשׂ יביא קרבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה (ויקר' ד לב). וגר זאב עם כֶּבֶשׂ ונמר עם גדי ירבץ (ישע' יא ו). עתה ירעם יי' כְּכֶבֶשׂ במרחב (הוש' ד טז). ואני כְּכֶבֶשׂ אלוף יובל לטבוח (ירמ' יא יט). מן הַכְּבָשִׂים ומן העזים תקחו (שמות יב ה). ורעו כְבָשִׂים כדברם (ישע' ה יז). כְּבָשִׂים ללבושך ומחיר שדה עתודים (משלי כז כו). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כְּבָשַׂי יתחמם (איוב לא יט-כ).—ובפרט לזכר מהכבשים, עד בן שלש: ולקח כֶּבֶשׂ אחד אשם לתנופה (ויקר' יד כא). שני כְבָשִׂים תמימם (שם שם י). לאילם ולַכְּבָשִׂים (במד' כט יח). למה לי רב זבחיכם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וּכְבָשִׂים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא). — ובהוספת הַשָּׁנָה, כֶּבֶשׂ בן שנה, בן שנתו: ועגל וָכֶבֶשׂ בני שנה (ויקר' ט ג). תביא כֶּבֶשׂ בן שנתו לעלה (שם יב ו). כְּבָשִׂים בני שנה שנים (שמות כט לח).—ובתו"מ: (האומר) הרי עלי תודה ושלמים יביא כ ב ש (מנח' יג ז). איל זה עולה ונסתאב אם רצה יביא בדמיו כ ב ש (שם ט). האומר אחד מכבשי הקדש ואחד משוורי הקדש (גש). הצמר שבראשי כ ב ש י ם והשער שבזקן תישים (זבח' ט ה). ויהי בעת שסרחה הצאן ולא שמעה לדבר אדוניה שנאה רועי כ ב ש י ה ופרנסיה הטובים ורחקה מהם (פסיק' רבתי כו).—°חלי הכבשים: אמר טומאש אולי יש להם ח ו ל י ה כ ב ש י ם כי אמרו קצת מן הטבעיים שיש להם תולעת במוחם (שבט יהודה סד).— ב) *אחד מכלי מלחמה לפנים עם ראש ברזל לנגח בו חומות העיר הבצורה, הוא איל הברזל[1]): לשפוך סוללה (פרושו) אבני בליסטרם לבנות דייק (פרושו) כ ב ש י' (מד"ר איכ' פתיח', ר' יהושע דסיכנין). — °לשון ה כ ב ש י ם, מין עשב, עי' לשון.

כִּבְשָׂה, ש"נ, סמי' כִּבְשַׂת, מ"ר כְּבָשׂוֹת, כִּבְשׂוֹת, סמי' כִּבְשׂוֹת, כִּבְשַׂת,—נקבת הַכֶּבֶשׂ: לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד ולרש אין כל כי אם כִּבְשָׂה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו

[1]) כך גם בערבית משמש השם כבש גם במשמ' זו.

כבת וכו׳ ויקח (העשיר) את כבשת האיש הראש ויעשה (לסעודה) לאיש הבא אליו וכו׳ ואת הכבשה ישלם ארבעתים (ש״ב יב ג-ו). ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לבדהן וכו׳ מה הנה שבע כבשת האלה וכו׳ כי את שבע כבשת תקח מידי (בראש׳ כא כח-ל). — ובתו״מ: (שאלו את ר״א) מהו להציל את הרועה מפי הזאב אמר להם דומה שלא שאלתם אלא על הכבשה (חזרו ושאלוהו) ואת הכבשה מה הוא להציל אמר להם דומה שלא שאלתם אלא על הרועה (תוספתא יבמ׳ ג ד). הנודר מן כבשה מותר בגדיים ובגוזלים (ירוש׳ נדר׳ ז מ:). אדם מביא כבשתו לעזרה ומקדישה וסומך עליה ושוחטה (בבלי שם י.). אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של יחיד ותור וגוזל (מד״ר בראש׳ מד).

כבשה, ש״נ, — כמו כבשה: יקח שני כבשים תמימם וכבשה אחת בת שנתה (ויקר׳ יד י). כבש בן שנתו תמים אחד לעלה וכבשה אחת בת שנתה תמימה לחטאת (במד׳ ו יד).

כ״ג, — ר״ת: כהן גדול.

כג״ק, — ר״ת: כבוד גדולת קדושת.

א. **כד**[1], שז״נ, בכנ׳ כדך, כדה, מ״ר כדים, — כלי חרס עג׳ל לתשמישי הבית, להביא בו מים, יין, שמן ולשמור בו קמח וכדומה, Krug ; cruche ; jug, pitcher: והנה רבקה יצאת וכו׳ וכדה על שכמה וכו׳ ותרד העינה ותמלא כדה ותעל וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך וכו׳ ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו (בראש׳ כד יה-יח). ותשבר כד על המבוע (קהל׳ יב ו). מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על העלה (מ״א יח לד). — ולשמירת קמח וכדומה: חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת (מ״א יז יב). כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר (שם יד). — ולתשמישים אחרים: ויתן שופרות ביד כלם וכדים ריקים ולפדים בתוך הכדים (שופט׳ ז טז). — ובתו״מ: טהורים וטמאין שותין מכד אחד (מע״ש ג י). כדי יין סתומות מקום שדרכן לימכר סתומות יצא קנקן לחולין (שם ה ג). היוצר מוכר ה׳ כדי שמן וחמשה עשר כדי יין (בכי׳ ה ז). המניח את הכד ברשות הרבים ובא אחר ונתקל בה ושברה (ב״ק ג א). נשברה כדו

[1]) רק בעברית וארמית. ונכנסה מלה זו גם ללשון היונית κάδος, ולא נתברר מקורה.

ברשות הרבים והוחלק אחד במים (שם). זה בא בחביתו של יין וזה בא בכדו של דבש (שם י ד). וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג (סוכ׳ ה ב). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים (כתוב׳ יג ד). עכו״ם שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום (ע״ז ה ג). למה זה דומה לכדו ריקנית שהיא מלאה רוח (תוספתא כל׳ ב״מ י א). שטוחנות (הכפריות) ברחיים ונושאות כדין על גיסיהן (שם נדה ו ט). שנים שזרקו שתי צרורות ושברו שתי כדין אחת של יין ואחת של שמן (ירוש׳ ב״ק ג ג ד). זיתיו (של האבל) הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה (מו״ק יא:). נשברה כדו ולא סילקו (ב״מ פב:). ראשו (של קטב) דומה לעגל וקרן אחת יוצאה בתוך מצחו והוא מתגלגל ככד (מד״ר במד׳ יב). כלי אין חפץ בו וכו׳ ככדין של מי רגלים ר״ש בר נחמן אמר ככדין של מקיזי דם (שם ויקר׳ י). שהיו ידיו של משה כבידות כשתי כדים של מים (פסיק׳ רבתי יב). — ומשל: וחכמי המוסר אמרו מלא כדך בעוד שתחזק בחבל ובדלי (מגת׳ המאירי, מביב נפב, או״ג ב קיא).

ב. ***כד**[1], ת״ז, לנק׳ כדה, מ״ר כדים, כדות, — לא חד כמו עקץ אלא עגלגל קצת, rundlich ; arrondi ; rounded: ואלו הן סימני ביצים כל שכודרת ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד טהורה ב׳ ראשיה חדין וב׳ ראשיה כדין טמאה (ע״ז מ., חול׳ סד.).

*כדאי, — עי׳ כדי.

***כדד**[2], פ״ע, — היה *כד, לא חד כמו עקץ: אלו הן סימני בצים כל שכודדת[3] ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד (חול׳ סד., ע״ז מ.).

כדד[4], ממנו השם א. כד, *כדד, *כדידה, *כדית, *כדה.

***כדד**, ש״ז, מ״ר כדדים, — אומן עושה כדים: מביאין כלים מבית האומן כגון הכד מבית הכדד[5] והכום מבית הזגג (פסח׳ נה:, מו״ק יג:).

[1]) לא נתברר מקור מלה זו.

[2]) עי׳ הערה לקמן. ונגזר הפעל משה״ת *כד. —

[3]) כך בכ״י רומא (ד״ס), וכך גרס רש״י בגמ׳ ע״ז (דף מ.), כעדות דברי התוספ׳ בגמ׳ חולין שם שכתבו: ובסוף פרק אין מעמידין גרים בקונטרס כודדת בדלת ופירש עגולה ככד. — ובנוסח׳ כודרת, ועי׳ כדר.

[4]) רק בעבר׳, ולא נתברר מה היתה משמ׳ העקרית.

[5]) כך בכ״י וכן ברש״י כ״י (ד״ס), ובנוסח׳ כדר.

·כַּדָּה, ש״נ, מ״ר כַּדּוֹת, — כמו א. כַּד: חמש כ ד ו ת גדולות שאין מכילה הקופה יותר מ כ ד ה אחת וכו׳ שיעור משקל כל כ ד ה קטנה סאה (ר״ח שבת קכו.). פי׳ נזייתא כ ד ו ת של יין או של שכר (שם קיח:).

כדו[1], ממנו כִּדְוֵי.

כִּדְוֵי[2], ש״ז, מ״ר כסמי׳ כִּדְוֵי, — תערובת מיני מאכל ומשקה ילפת בו האוכל את פתו, zusammengesetzter Zukost: היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר חלמות מאנה לנגוע נפשי המה כִּדְוֵי[3] לחמי (איוב ו ו-ז).

כִּדּוֹד, — עי׳ כִּידוֹד.

כדודית, — עי׳ כדורית.

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה שלקמן. — [3]) עי׳ הערה לערך דוי, מה שהובא שם מכל מה שנתלבטו המפרשים הקדמונ׳ והחדשים בפרוש כתוב זה, ושבכל הפרושים המתחלפים ובכל ההגהות שהגיהו האחרונים לא נרפאה המליצה, וכבר הראה ד״ר פ״פ פרנקל (Dr. P. F. Fraenkel) (Stud. Septuaginta, 19 עד כמה נלעגה היא הגהת Merx, על סמך השבעים, ר י ח ש ח ל, ולא יותר טעם יש בהגהות החדשים ר י ח ל ב י א וכדומה. ואמרתי שם, כי אם נקבל דעת הס״ברים כי הכף במלה זו היא כף הדמיון אפשר אולי לפרש השם דוי במשמ׳ קלפת השחין וכדומה. אבל זה אינו נותן להמליצה כונה מספקת ומניחה הטעם. וכבר הזכרתי שם דעת קצת המפרשים כי הכף במלת כדוי היא שרשית, ועקר המלה הוא כדו, ומכל סגנון מליצת הפסוקים הקודמים לפסוק זה נראה כי — לפחות לפי הנוסחה המסורה, שעד כה לא מצאו עדיין החכמים נוסחה אחרת די מ י ו ס ד ה שבכחה נהיה ראשים לפסול הנוסחה המקבלה — דעה זו היא היותר נכונה. ולפי הענין וכונת המליצה אפשר לאמר כמעט בודאות, כי כונת המלה כִּדְוֵי לחמי הוא דבר הנאכל עם הלחם, ואיוב צועק במר נפשו כי הדברים המאוסים לו שאינו יכול לנגוע בהם, ר״ל כל הלכלוך שסביב לו, האפר שהוא יושב בו והלחה הסרוחה מהשחין המתערבת עם האפר, כל זה הוא כ ד ו י לחמו, בכל זה הוא מלפת את הפת שלו, מפני שהוא כלו מלכלך וידיו מזוהמות, והכל נדבק בלחם שהוא אוכל. ולמשמ׳ זו להמלה כדו, יש גם סמך בלשון הערבית, שבשרש כדי a) יש השם כדאוה b), שפרשו לשאן אלערב: מא ג׳מע מנ אלטעאמ פג׳על כת׳בה, ר״ל מה שנאסף מן המאכלים ונעשה כת׳בה, והשם כת׳בה c), שבאמת גם הוא דומה הרבה להשם כדו (בחלוף ד-ת ו-ב) הוא: טאיפה מנ טעאמ ושראב, ר״ל מנה מן מאכל ומשקה.

---

a) كدى b) كدوة c) كثبة

***כַּדּוֹם**[1], ש״ז, מ״ר כַּדּוּמִים[2], — כלי בעין זֵר של ברזל יתלו בו שרשראות ובקצותן ווים יעלו בו דלי שנפל לבור: ה כ ד ו מ י ם[3]) האשקלונים שנשברו ואנקלי שלהם קיימת (טהו״י ד ו, כלים יג ז).

***כַּדּוּר**[4], שז״נ, מ״ר כַּדּוּרִים, כַּדּוּרוֹת, — א) גוף עגל מכל צד, Kugel, globe: כל שיש בידו מקל או

---

[1]) משק׳ כְּרוּב. כך נקד לוי. בוקשד׳ בכף חרוקה ודלת דגושה, יסטרוב כ פתוחה ודלת דגושה. ועי׳ הערה לקמן לנקוד הרבים. ולא נתברר מקור מלה זו ולא נמצא לה חבר בלשונות האחיות. ועי׳ הערה למשמ׳ המלה. — [2]) כך נקוד במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה, וכן בקטעי משנ׳ מנק׳ מהגניזה כ״י בודליאנה מספ׳ 2826. הסכמ׳ שני כ״י אלה מכרעת ולכן אין זה משק׳ דגוש והיחיד ממנו יכול להנקד כמו בוקשד׳ או יסטרוב. — [3]) אמר רה״ג: יש מפרשים זה העץ הגדול שהוא להקר בו המים ויש אומרים זה ברזל שהוא להוציא הדלי מן המים ולתלות בו כל דבר ושמו בטיית חטאף. ע״כ. והערוך: פי׳ זיז של נחשת או של ברזל כאותו שתולין בו הנרות לפני הארון ובו קובעין אונקליות ותולין בהם בימות הקיץ כלי חרש מלאין מים כדי להתקרר. ע״כ. וכן הרמב״ם: כדומים הן אונקליות יוציאו בו הכלי כאשר נפל בבור ותמונתו מפורסם וזה שהיא עגולה מברזל שלשלאות ואונקליות הרבה תלויות על הכף העגולה אורך כל אחד מהן כמו אמה ובקצה כל אחד מהשלשלאות אונקלי. ע״כ. ואעפ״י שאין סמך לזה מהלשונות האחיות, פרושם של הקדמונים האלה קובע משמ׳ המלה.

[4]) משק׳ תַּפּוּחַ. בארמית בתלמ׳ כדורא. ולא נתברר מקור השם שאין לו חבר בלשונות האחיות. במקרא נמצאת מלה בצורה זו בשני מקומות: צנוף יצנפך צנפה כַּדּוּר אל ארץ רחבת ידים (ישע׳ כב יח), וחניתי כַדּוּר עליך (שם כט ג), ובאמת רסע״ג סבר כי הכף במלה זו שרשית, וכבר השיג עליו דונש ואמר: שבדור תיבה משולשת והכף שיש בה תוספת היא (תשו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ קמ), וכן ריב״ג ערך דור: ואמא פי אשתעמאל אלמקרא פאלכאפ מזידא ללתשביה, ע״כ, ובעבר׳: אבל בשמוש המקרא הכף (במלת כדור) נוספת לדמיון. וכן ראב״ע (שפת יתר פג), וכן גם ר״ש פרחון בעצם הדבר אלא שהוא מפרש דור במשמ׳ כדור. רק רד״ק פרש כדור שבמקרא במשמ׳ כדור שבמשנה ואמר כי בכדור שבמקרא נחסרה כף הדמיון בתחלתה וצריך להיות כ כ ד ו ר. אבל השם דור שיש במשנה מכריע שהעקר כדעת דונש וריב״ג. ויש עוד מלה במקרא דומה להשם כדור, והוא השם כידור (איוב יה כד), שגם אותה פרש רסע״ג וקצת קדמונ׳ אחרים במשמ׳ כדור, והשתמשו בה קצת הסופרים במשמ׳ זו, אבל שם בודאי הכונה אחרת, עי׳ להלן בערך כידור. והנה דונש נכר שמוש כדור בכף יסודית גם במשנה, כנראה

צפור או כ ד ו ר (ע"ז ג ה). אין אסור אלא שיש בו מקל או כ ד ו ר או צפור (תוספתא שם ה ה). הרי הוא (האתרוג) עשוי ככדור (ירוש' סוכ' ג נג ד). שהעולם עשוי כ כ ד ו ר (שם ע"ז ג מב ג). אלכסנדרוס מוקדון (עלה באויר למעלה) עד שראה את העולם כ כ ד ו ר ואת הים בקערה (שם). אתרוג כ כ ד ו ר [1]) פסול (סוכ' לו.). — וּכַדּוּר למשחק [2]), Ball ; balle : ה כ ד ו ר והפקעת של גמי שנתנן על פי ההבית (כלים י ד). ה כ ד ו ר והאמום והקמיע והתפילין שנקרעו (שם כג ה). (התיכת בגד) שלש על שלש שנתנה ב כ ד ו ר או שעשאה כ ד ו ר בפני עצמה (שם כח ה). כסת עגולה ו ה כ ד ו ר והאמום וכו' אין צריכין שיבאו בהם המים (מקוא' י ב). מוכין כדי ליתן לתוך כ ד ו ר קטנה וכמה כ ד ו ר קטנה כאגוז (תוספתא שבת ט ו). כגון אילו המשחקין בכדור לרשות הרבים ויצאת הכדור מתחת ידו של אחד מהם חוץ לארבע אמות (שם י י).

מדבריו לקמן בהערה לדברי הגמ' אתרוג ככדור, מפני שבספרים שלו היה כתוב כדור בכף אחת. אבל, גרסה זו אינה מכרעת נגד עצם מציאות המלה כדור בלשונם, כי קרוב לודאי שהמלה כדור כאן היא לא שֵׁם אלא תאר, כמו נפוח, סרוח, כבוש (שם), ופרוש כ ד ו ר עשוי בכדור (רש"י שם). ובשאר המקומות במשנה ותו"מ אין ספק בהשם כדור עם כ יסודית, ונשארה השאלה מאין באה מלה זו בלשונם. והנה דעת ריב"ג היא כי אולי אין להשם כדור שבמשנה כל יחס עם המלה כדור של המקרא, אמר: וימכנ אנ יכונ אלמשתעמל פי אלמשנה לע'ה את'רי, ע"כ, ובעבר': ואפשר שיהיה השמוש (של כדור) במשנה מלשון אחרת, ר"ל כלל לא מן המלה כדור שבמקרא. אך השאלה היא מאין לקחוה בעלי המשנה? בלשון עברית בעצמה, מה שנשאר לנו ממנה, אין שרש כ ד ר שממנו נוכל לגזר השם כדוּר במשמ' שהשתמשו בה במשנה. ובארמ' התלמודית יש אמנם השם כדורא, ממש במשמ' זו: בגין כן ציירין לה בבדורא בידה (ירוש' ע"ז ג מב ג, מד"ר במד' יג), אך בשאר המקורים הארמיים ובסור' אין השם הזה, והשרש כדר בסור' משמש במושג אחר רחוק מהמושג של כדור אצלינו, במושג של חולשה ובלבול ואפיסת הכח וכדומה. בערב' השרש כדר[a]) משמש במשמ' בלבול ועכירות כמו בסור', וכעין זה ח'דר[b]), וכד'ר וח'ד'ר אין, והלשון הערבית השתמשה להמושג כדור בשרשים אחרים: כג', כרה, כל, שבחה, פלכ, ובבל אלה אין שום דמיון עם השם כדוּר. גם בלשון אשור', לפחות במה שנתפרסם עד כה, אין למצא מקור למלה זו במשמ' שבמשנה. השרש כדר נמצא אמנם בלשון זו, והוא החלק הראשון מהשם כדר-לעמר, אבל חל"א מיחסים לו, עפ"י המקומות שמצאוהו בהכתבות עד כה, משמ' של גבול, מס, וכדומה. ומכל זה נוכל איפוא לדון בוראות כי הצרוף כדר לא שמש בלשונות השמיות במשמ' של עגול ושל גוף עגול, והשם כדור נתחדש בימי המשנה. ואעפ"י שקצת קשה שבכל התנ"ך לא נזדמן להזכיר מושג פשוט שכזה, אבל, הלא גם אם נניח שהמלה כדור היא עברית קדומה קושיה זו בעינה עומדת, כי הלא מלבד בשני המקומות בישעיהו לא נזכרה מלה זו, ובמקום אחד, בכתוב וחניתי עליך, אין הכונה של גוף עג׳ל נאותה, ובמקום השני בכתוב צנף יצנפך, עב"פ ברור הדבר כי שם עצם המלה הוא דור, ובשום מקום אחר לא באה מלה כעין זו. ובהיות שבשאר הלשונות השמיות לא שמש צרוף כדר במושג זה, עוד לא נפתרה השאלה מאין לקחו בעלי המשנה את השם כדור. ועל כרחנו אנו צריכים להניח כי השם הזה בא מן המלה כדור שבכתוב צנף יצנפך כדור, ואעפ"י שיונתן לא תרגם מלה זו במשמ' כדור אלא במשמ' כחומה מקפת, אעפי"כ אפשר שרובם פרשוה באמת במשמ' כדור שמשחקים בו, כמו שתרגמה כך באמת ולגתה, ולא כמו שאומר ר"ש פרחון בשרש דור: אבל רבותינו ש מ ו את הכף (שבהשם כדור) עיקר דתנן הכדור והאימום והקמיע כ ד י שיבין השומע, ע"כ, כי כך לא היה מנהג בעלי המשנה בענין הלשון, אלא פשוט שראו בזמן ההוא, ואולי כבר קצת קודם, בהמלה כדור לא השם דור בהוספת כ הדמיון אלא שם כ ד ו ר, עם כ יסודית. וכך גם קניג (E. Kö. 2, 52 Anm. 2), ודחה דעת לוי במלון התלמודי שלו שהכף היא אות המשקל. והיוצא מכל זה הוא כי השם כדור עם כ יסודית, היא מלה שנולדה בטעות, ואעפי"כ אין ספק בדבר כי אחרי שנולדה ונשתמשו בה קנתה לה זכות אזרח בלשון עברית והיא מלה עברית יפה וטובה אעפ"י שאיננה כל כך מיוחסת בזכות אבות כמו המלים העבריות שבמקרא או לפחות שיש להן מקור בלשונות השמיות. וזו המלה שנולדה בטעות היתה כל כך בריה בת קימה, שבמהרה דחתה מלפניה את המלה האמתית, המיוחסת, דוּר, וירשה את מקומה, והמלה דוּר במשמ' גוף עגול יצאה מהשמוש. זה אחד מהחקים הנהוגים לא בלבד בלשון העברית אלא בכל לשונות האדם, כמו שכבר הוכיחו זאת הכמי הלשון הכללית בזמננו. — [1]) כך בנוסח' הדפוס, אך נראה כי בזמן קדום היתה הגרסה כ ד ו ר, בכף אחת, ומזה הכריע דונש שהשם הוא דור ולא כדור: לפי שכדור תיבה משולשת והכף שיש בה תוספת היא וכו' ויש לי ראיה גדולה מן המשנה שלמדונו רבותינו שדימו בו האתרוג כששנו בהילכות לולב אתרוג כ ד ו ר פסול והוא עגול מכל צד ואילו היה הכף מן יסוד המלה היו אומרים כ כ ד ו ר (תכו' דונש על רסע"ג). — [2]) אמר ר"ש פרחון, וז"ל: פי' עושין התינוקות מן העור כמו רימון וממלאים אותו במוכין ותופרין אותו, ושמו בלעז פליטא, ע"כ.

---

a) كدر b) خدر

ולמה חרב (טור שמעון) יש אומרים מפני הזנות וי"א שהיו משחקין בכדור (ירוש' תענ' ד סט.). הכדור הזה (של הבנות) מקלטת מיד ליד וסופה לנוח ביד אחד (שם סנה' י כח.). מה הכדור של בנות מזרקין בו לכאן ולכאן (מד"ר במד' יח). מה כדור זה מתכדר מיד ליד ואינה נופלת וכו' מה כדור זה מקלעין בה בידים ואינה נופלת (שם קהל', דברי חכמים).—ובסהמ"א: יעשה פעולות ההתעמלות להתמיד בו הבריאות כשחוק בכדור או ההתאבקות (מו"נ ג כח). וילך הוא (פרעה) ועבדיו אל מקום ידוע על שפת היאור לשחוק שם בכדור הקטן ומטייל שם מן הבקר עד עת המאכל (ר"י אברבנאל, והרא, בשם אבן כספי).—ובתשברת: ובלבד שיהיו דופנותיו שוות מכל צד כחצי כדור או בדומה לו (מבנת המדות, פרק ב). וזה הוא ענין כל העומד באמצעית העגולה או באמצעית הכדור (הגיון הנפש לר"א בר חייא ג). צורות ידועות בחכמת השיעורים ותנועות הגלגלים ופשיטות הכדור (תו"ה, תכון הנפ' ד). יש תמונה אחת גופנית שמגביל אותה שטח אחד מעוגל עיגול שוה וכו' ויש בקרבה נקודה אחת מכוונת באמצע חללה וכל הקוים הישרים היוצאים מנקודה ההיא ונמשכים מפה ומפה לכל צד עד תכלית כולם הם שוים זה לזה וזאת התמונה תקרא כדור (יסו"ע לר"י ישראלי א ד).—ובחכמת התכונה, הגופים של תבל ומלואה: הרואה החמה בתקופתה לבנה בכדורה כוכבים במסלותם מזלות כסדרן אומר ברוך עושה מעשה בראשית (מד"ר ויקר' כג). —ובסהמ"א: עליותיו הם העבים והם בכדור הסגריר (ראב"ע תהל' קד ג). ואחר כן הזכיר כדור הסגריר והמים אשר מעל השמים (שם קמח ג). דע כי שם העולם נאמר בחכמת התכונה על השמים והארץ וכל צבאם על כדור העליון ומה שבתוכו משאר הגלגלים והשמש והירח והכוכבים והארץ וכל אשר עליהם (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). וכבר הוכיחו החכמים כמו כן באותות ובמופתים אמיתים שהארץ הוא כדור אטום קבוע באמצע העולם במקום מרכזו (שם). והאותות הברורים והמופתים האמיתים הכריחו את כל החכמים להודות ולהסכים על תבנית העולם וצורתו כי הוא כדור אחד קבועים בו כמה כדורים (שם). והחלק השני הם השמש והירח והכוכבים וכ"א מפרטי החלקים האלו כבר העידו עליו המופתים העיוניים כי הוא כדור אלא שהגלגלים כולם או רובם הם כדורים חלליים וכל א' מהשמש והירח והכוכבים יאמרו החכמים כי הוא כמו כדור אטום (שם). ומהם מני הכדורים (השמימיים) תשעה ומהם שמנה ומהם עשרה ומהם חמשים וכו' ולא ידעו ולא יבינו הבדלי הכדורים אלו מאלו והבדלי הכוכבים אלו מאלו וההבדל שיש בין טבע הכדור לטבע הכוכב (ר"י אברבנאל, מ"א ג). הגלגלים הם כדורים חלולים אבל השמש והירח וכל הכוכבים הם כדורים אטומים (מ' אלדבי, ש"א ב ב).—ואמר המליץ: משמים ילחמו בי כי אראה כדורים יקרים מסודרים סביבותי וכו' ארץ נתנה באמצעותם (בחי"ע ג ז).—"כדור הארץ: מי ימלל גבורותיך בעשותך כדור הארץ נחלק לשנים חציו יבשה וחציו מים (רשב"ג, כתר מלכ'). וכאשר יחשוב הנלבב המבין בערך המדברים וערך המדברים אל כדור הארץ וכדור הארץ אל גלגל הירח וכו' יכנע בנפשו וישפל לפני בוראו (תו"ה, הכניעה ה). גלגל האש ואחר כן גלגל האויר ואחר כן גלגל המים ואחר כן כדור הארץ אשר היא המרכז (כוזרי ה ב). חצי כדור הארץ הוא טבוע במי ים אוקינוס (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). ויש לך לדעת שכדור הארץ הוא עגולי וכדורי מכל ששה קצוותיו (נחמד ונעים א א). לפי שכדור הארץ תלוי באמצע ואין לו סמוכות (רמב"ל דורלן, מג"א א א).—ב) "כדור ברזל או עפרת יקלע בכה דחיפה עזה, למשל מקני רובים, וכדומה: כי די לכם שתבחרו בסללות עשרים של קנים מכילים כדורים של ברזל משלשה ליטרין האחד ועשרים שישפכו כדורים של ששה ליטרין ועשרים של שלשים ליטרין לכל כדור (שלטי הגבורים מב). אמנם לתשמיש הסללות של שלשים ליטרין לכל כדור צריכים אתם לשים בכל סללה מהם עשרה ליטרין מהאבק אשר אלמוד לכם לעשות (שם). ואחד מאנשי ביהם ירה בקנה משחיתו הנקרא בל"א בויקש ונכנס כדור העופרת בקיר בין המלך וההגמון (צמח דוד, רס"ט לאלף ו). הכו אותי בהזה בכדור ברזל בכלי אש ויצא הכדור מאחורי (תית קנה, נוראות שלמה מולכו). ויבוא כדור של אש מקנה השרפה הגדול שקורין קאנאן ויפל בבית שהיה דר שם אמ"ה ויך את הבית רסיסים (ר"י עמדין, מגלת ספר ח).

*כַּדּוּרָה, ש"נ, מ"ר כַּדּוּרוֹת,—כדור קטן: עצמים נוזלים והמה היותר רכים מכל הגופים ונקודות חומרם המה לפי הנדמה כדורות קטנות לכן יוכלו להתנועע בנקל גדול אנה ואנה כמו המים (ראב' למודים ב א יד).

***כַּדּוּרוּת**, ש"נ,— סגולת דבר עג'ל כמו כדור: ורצה לומר בהשתנות לקיחת מקומות שונות לכל חלק מחלקי הגלגל על מבטים נכחיים בכדורותו כמו שפירשתי (ר' הלל, תגמ' הנפש לט:).

***כַּדּוּרִי**, ת"ז, לנק' כַּדּוּרִית, מ"ר כַּדּוּרִיִּים, כַּדּוּרִיּוֹת,—כצורת כדור, מטבע הכדור: כי הצורה היותר מכילה שבצורות היא הכדורית (ר"א בר"ח הנשיא, אספירא א). ואין המאמר הזה גוזר שהארץ איננה כדורית (הפרש' לריב"ג, פרש רקע). גוף כדורי אשר חומרו חומר אחר וכו' ובה יתנועע זה הגוף הכדורי תנועת ההקפה התמידית (ראב"ע, ספ' העצמים, המאמ' בגלגלים). הגשם הכדורי הוא אשר יקיף בו שטח אחד בתוכו נקודה וכל הקוים היוצאים אל שטחו שוים (כל מלאכ' הגיון, הקש). שנבאר שהירח כדורי התמונה בעבור שאורו יצמח בתמונה הירחית (שם, מופת). כי גשם אחד כדוריי בשילקח ממנו קצת ממה שבתוכו יצטרך אל שטח יותר גדול שיקיף בו מבית ומחוץ (העקרים ב יז). שתהיה (הארץ) כדורית מקצתה מגולה ורובה משקעת (רמב"ן בראש' א ט). ודעת אומות העולם שהעולם כדוריי ושמזלות קבועים וגלגלים חוזרים (רמ"ע מפנו, פרד' רמונ', סדר מועד). כי העולם חי מתנועע תנועה כדורית (ר"י הישראלי, יסו"ע ב א). שהמדברים לא עשו ראיית ההתייחדות בשמים כי אם מתמונתם למה היתה כדורית ולא מרובעת ומשולשת וכו' שהמה כן להכרח התנועה הסבובית (ר"י אברבנאל, שמים חדשים א). ברצות ה' אין המלט להיות השמים ושמי השמים נחים ועומדים והארץ לעולם עומדת ושינוח הכדורי ויתנועע הגשם הישר (הוא, יהוש' י). כל דבר שיתנועע במקומו תנועה כדורית מאין הפסק יתנועע סביב דבר קיים (פי' התורה לר' עמנוא' מרומא, A. Merx 268). דע שהתוכניים גזרו על תמונת הארץ שהיא כדורית וכו' ואעפ"י שנמצא בדברי קצת החכמים שהסכימו שהארץ שטחיית ולא כדורית (נחמד ונעים, דוד גנז נה). מכל חלקי סביבות הארץ הכדורית (ר"מ אלשיך, איוב י ח).—וגם *כַּדּוּרִיָּה: עד שתגיד בור סוד היות חוה נקור שה וגדיה, יודע סוד אופן הודע משפט ביצה כדוריה, רק מתיהר עם סוד אמא מה דין אמה העבריה (יעקב פרנסיס, מתק שפת' 73).— ומ"ר: המגונה והנאה הוא במפורסמות לא במושכלות כי לא יאמר השמים כדוריים נאה ולא הארץ שטוחה מגונה (מו"נ א ב).

אלו הכוכבים הרבים אשר בשמיני (בגלגל השמיני) כולם כדוריים קצתם קטנים וקצתם גדולים (שם א יט). כמו שידמה הגלגל מרובע או משולש והארץ ג"כ והם בלי ספק כדוריים (רות חן ה). במשולשים הכדוריים נצבי הזוית שאחת הזויות הצרות שוה או משותפת להם (יש"ר, אילם, ספר יסוד היסוד).

***כַּדּוּרִיּוּת**, ש"נ,—צורת הכדור וסגולתו: באשר המים תתקרב אל הכדוריות (ר"א בר"ח הנשיא, אספירא א). כמו שתמצא אנשים חלקו בכדוריות הארץ והיות הגלגל עגול וכיוצא בזה (מו"נ א לא). שלפי טבע הארץ והמים לא היה להם לצאת מכדוריותם הטבעי (ר"ש א"ת, יקוו המים כ). ועם זה הוא (הגג הכדורי אשר על חדר האמצעי של המות) מרוחק בכדוריותו לבטחון מן הפגעים (קאנון א א ב ב). התמונה היותר נכבדה שהיא הכדוריות והתכונות המעולות (ר"א קרשקש, מו"נ ב ד). מי שיחלוק על כדוריות השמים שזה ראוי שיוכרח במופת להורות כדוריותו (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ב ז). ואין להביא ראיה מהיסודות כי כדוריותם היא בכללותם (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ב). במה שביחש אל האומרים הכחשת המוחש מכדוריות הארץ והגלגלים סביבותיה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', העתים י). שהמים בכל מקום שהם אפילו בכלים הם שומרים תמונת הכדוריות למעלה (יש"ר, אילם, מעין חתום נח). או תאמר שהכפתור מורה בכדוריותו על כי הנפש ראשית מה שתשתדל להשיג מעולמה (משה ריאטי, אגר' יער הלבנון, כ"י בריט' מוז').

***כַּדּוּרִית**, ש"נ, מ"ר כַּדּוּרִיּוֹת,— א) כמו כַּדּוּר: בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באש (מד"ר שה"ש, השבעתי). שהיו נותנים כדוריות[1]) של אש תחת בית שיחיהם וקרומיות של קנה תחת צפרניהם (פסיק' דר"כ, בשלח). כדוריות של חוט (רב"י סוכ' ט.).— ב) *כמו כַּדּוּרִיּוּת: ואולם לא מצאתי לאחד מהם (מהפלסופים) שזכר בביאור טעם צאת הארץ מכדוריתה שיובן מדבריו שהיה זמן שהיתה בו כדורית ויצאה מכדוריתה לסבת כך וכך (ר"ש א"ת, יקוו המים ב). הסבה אשר בעבורה יצא

---

[1]) בקצת מקומות באה מלה זו בשתי דלת, כדודיות, וכן בערוך, אבל אין שום מקור למלה כדודית במשמ' זו ויותר נכונה הנוסחה כדורית.

כדור העפר מכדוריתו אשר אי אפשר לו לצאת ממנו אלא כשיצא כדור המים גם כן מכדוריתו כמו שידעת וכו׳ סבה להתגעשות הארץ או רעשה עד שיצאה מכדוריתה והוא עליית עשן מתרונו באפו וצאת מפיו אש אוכלת (שם כ). כמו שיתבאר כדורית הירח לתוספת אורה או תוספת אורה בבדריותה (כל מלאכ׳ הגיון, מופת). וכפות הרגלים אינם שטוחים אלא חלולים מעט מפני כדורית הארץ שתכנס בחלל ההוא ולא ינזק בו הרגל (מ׳ אלדבי, ב״א ד). והיא תנועת ההעתקה המדובקת הנצחית בעבור שחלקיו משתנים במעגלה בחלקי כרוריתו המיוחדים לו (תגמ׳ הנפש לד).

א·**כְּדֵי**, עי׳ ערך דַי.—ובהוספ׳ כְּ הדמיון *כְּדֵי, כמה שנצרך לדבר: אין חולקין את החצר עד שיהא בה ד׳ אמות לזה וד׳ אמות לזה הא יש בה כדי לזה וכדי לזה חולקין (כ״ב ב :). — וכסמי׳ *כְּדֵי, עי׳ דַי, והוסיפה עוד המשלים האלה: עני שראה כדי פאה בין בתבואה ובין באילן (תוספתא פאה ב ח). מביא שני לגינין וממלא מן זה כדי תרומת מעשר על שתיהם ומזה כדי תרומת מעשר על שתיהן (שם דמאי ח כב). קונם שאני נהנה לפלוני ושהא כדי דיבור וחזר ואמר לפלוני אסור בראשון ומותר בשני כמה כדי דיבור כדי שאילת שלום (שם נדר׳ ה א). שהא כדי הילוך ארבע אמות (ירוש׳ ברכ׳ ד ח ג). לוקח (תאנה) אחת ומניח אם בשלה בתוך כדי מעת לעת חייבות ואם לאו פטורות (שם מעשר׳ א מח ד). היו שם שש עשרה אמה נותן לו כדי עבודתו וזורע את המותר (ערוב׳ ג:). כמה הן מקורבין כדי ראשה ורובה של פרה (שם כג.). כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו (מו״ק יט.). וכמה שיעור סתירה כדי טומאה כדי ביאה כדי הערואה כדי הקפת דקל (סוט׳ ד.). —*כְּדֵי מה: אין בזה להיות מצוה מהמת מיתה אלא א״כ מת קודם סמוך לדברים הללו ביום או יומים כדי מה שהאדם חש בגופו (הבטר׳ לר״י ברצלוני נד)· —וגם *בִּכְדֵי: למוכרם או למשכנם בכדי ממון השטר חוב שהוציא לפנינו (שם א). כזית בכדי אכילת פרס (טויו״ד, הלכ׳ תערוב׳ לט). עד שיהיה גלגל המישור לפי כן נוטה על שטח האופק הזה לצד דרום בכדי קשת הרומה והשוה לקשת (יסו״ע לר״י ישראלי ב יב). ועתה בא והתבונן בצורה ע״ה וראה שבכדי קשת של כל גליל וגליל הוא חצי קשת יומו (שם). הואיל ובכדי מדתה הוא מה שיותיר חצי כל יומם ויומם מימות החמה (שם). — ומכדי: שיש בו יותר מכדי מזיגה (טויו״ד, יין נסך קלד). אינו בולע יותר מכדי קליפה (שם קלה). — ועם פעל אחריה עם שֶׁ, כְּדֵי שֶׁתִּפעל, כמה שנצרך לזה: כמה יהא חורש בתלמי הרביעה אבא שאול אומר כדי שלא ישייר רובע לבית סאה (כלא׳ ב ג). לעולם מכרה קיים עד שיהא שם (באונאה) כדי שתשייר בשדה בת תשעה קבין (כתוב׳ יא ז). לא יטייל אדם על שפת כל המדינה כדי שתחשך ויכנס למרחץ (תוספתא שבת יז י). אם יש לו שהות כדי שילך ויחזור חוזר (שם פסח׳ ב יב). הקדימו שעה אחת או אם איחרו שעה אחת כדי שיקראו ויתפללו (ירוש׳ ברכ׳ ג ו:). אין משלחין איגרת ביד עכו״ם ע״ש אלא א״כ קוצץ לו דמים בש״א כדי שיגיע לביתו ובה״א כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה (שבת יט.). — ובִכְדֵי: אונאה וביטול מקח בכדי שהדעת טועה (ב״ב עח.). — ועם לְ, כְּדֵי לפע״ל: המוציא חבל כדי לעשות אוזן לקופה גמי כדי לעשות תלאי לנפה (שבת ח ב). עד שיכה בדבר שיש בו כדי להמית (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ו). כמה שיעור עכול כדי להלך ארבע מילין (רש לקיש, ברכ׳ נג:). ליבה ולבתה הרוח אם יש בלבויו כדי ללבותה חייב (ב״ק ס.). שאור של חיטין שנפל לעיסה של חיטין ויש בו כדי לחמץ בין יש בו כדי להעלות במאה ואחד בין אין בו כדי להעלות במאה ואחד אסור (חול׳ נט:). —ובמשמ׳ למען: למלך שהיו לו ב׳ עבדים וגזר על אחד מהם שלא לשתות יין שלשים יום אמר מה גזר עלי שלא אשתה יין עד שלשים איני טועמו אפילו שנה אחת וכו׳ וכל כך למה כדי לפוג את דברי רבו (ספרי דבר׳ כח). מפני מה אמרו הניזקין שמין להן בעידית מפני הגזלנין והחמסנין כדי שיהא כל אחד ואחד אומר למה אני גוזל למה אני חומס למחר ב״ד שמין שדה יפה שלי (תוספתא כתוב׳ יב ב). אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מקבלין אותו בסבר פנים יפות ומעלין ומושיבין אותו עמהם אם יש ממש בדבריו פטרוהו ולא היה יורד משם עולמית ואם לאו לא ירד משם כל אותו היום כדי שלא תהא עלייתו ירידה לו (שם סנה׳ ט ג). ויתודה ביו״ט הראשון של פסח כדי שיהא לו מה לוכל ברגל (ירוש׳ מע״ש ה נו ג). ומדליקין נר על גביו כדי שיהו רואין אותו ושומעין את קולו (שם יבמ׳ טז יה ד). חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב

ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא וכו׳ ואחר כך אקרא ק״ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה (ברכ׳ ד:). שעשה לה (לְהאשה) דדים במקום בינה וכו׳ כ ד י שלא יסתכל במקום ערוה רב מתנא אמר כ ד י שלא יינק ממקום הטנופת (שם י.). לעולם יהא אדם ערום ביראה וכו׳ ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עִם נכרי בשוק כ ד י שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה (שם יז.). לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כ ד י שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים (שם מז:). השכם וצא הערב וצא כ ד י שלא תתרחק (שם סג.). פעם אחת הלך ר״ת בן עקיבא למקום אחד ומצא חריות של דקל שגדרום לשום עצים ואמר להם לתלמידיו צאו וחשבו כ ד י שנשב עליהן למחר (שבת ג.). לא היה מאריך בתפלתו כ ד י שלא להבעית את ישראל (יומ׳ נג:). יודעים היו מלאכי השרת ששרה אמנו באהל היתה וכו׳ (ומדוע שאלו את אברהם איה שרה אשתך) כ ד י לחבבה על בעלה רבי יוסי בר״ח אמר כ ד י לשגר לה כוס של ברכה (ב״מ פז.). ולמה כתב לו בלשון מכר כ ד י לייפות כחו (ב״ב נא.). אמר לו דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בבית המדרש כ ד י לביישני (שם פא:). ומפני שני דברים אמרו כותבין שובר אחת כ ד י שיכוף לפורעו ואחת כ ד י שיגבה מזמן ראשון (שם קעא.). ומה ראה משה לעשות שנים עשר ימי חנוכה כ ד י לחלוק כבוד לנשיאים (הור׳ ו:). מצינו שעיקם הקב״ה שתים ושלש תיבות בתורה כ ד י שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו (מד״ר בראש׳ לב). ולמה השליכו אותו (את משה) ביאור כ ד י שיהיו חושבין האסטרולוגין שכבר הושלך למים ולא יחפשו אחריו (שם שמות א). אמר לו הקב״ה (למשה) אלו המכות אשר שמתי בידך עשה אותם לפני פרעה על ידי המטה הזה ואני אחזק את לבו כ ד י לפרוע דינם מהם (שם ה). כיון שראה פרעה שבעת שהיה יוצא המימה משה מקדימו בדרך נמנע שלא לצאת כ ד י שלא יפגע בו משה (שם יב). יושבים (הלויים) ומתפללים שתעשה ארץ ישראל פירותיה כ ד י שיטלו מעשרותיהם (שם במד׳ ה). שאין לך חביב לפני הקב״ה כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כ ד י שיצלח בשליחתו (שם טז). אמר הקב״ה לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות אלא להודיען אי זו דרך טובה שיבחרו אותה כ ד י שיטלו שכר (שם דבר׳ ד). ואמרו (נדב ואביהוא) אימתי שני זקנים הללו מסתלקין כ ד י שניטול שררה ונהיה אנחנו ראשונים לכל דבר (תנחומא אחרי יג). כל הנמנע מלעשות מצוה או מלסייע את חברו כ ד י שלא יעני סוף בא לידי עוני (הרי״ף ב״מ יח.). — ומצוי בסהמ״א.—ועם כֵּן אחריו, *כְּדֵי כֵן, במשמ׳ בה במדה: יש עמל ויגע ורץ ו כ ד י כ ן הוא מתאחר (ב״ס גני׳ יא יא). קרב נדיב היה רחוק ו כ ד י כ ן יגישך (שם יג ט).

ב.*כְּדַי, *כּדאי, *כדיי, תה״פ, לזכר ולנקבה ולרבים, ולפעמים לנק׳ כְּדָאִית, ולרבים כְּדָאִים, כדיים, — כְּדַי הוא, כְּדַי היה, יש בו במה שדַי לענין מהענינים, ר״ל ראוי, verdient, würdig; digne, méritant worthy, deserving: א״ר טרפון אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות כדברי ב״ש וסכנתי בעצמי מפני הלסטים אמרו לו כ ד י היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל (ברכ׳ א ח). ואומרים לפניה (לפני הסוטה) דברים שאינה כ ד י לשומען היא וכל משפחת בית אביה (סוט׳ א ד). א״ר חנינא סגן הכהנים כ ד י הוא בית אלהינו לאבד עליו טבילה פעם אחת בשנה (תענ׳ יג.).—כְּדַי הוא לסמוך עליו: מעשה ועשה רבי כר׳ אלעזר לאחר שנזכר אמר כ ד י הוא רבי אלעזר לסמוך עליו בשעת הדחק (ערוב׳ מו.). (אמר לו רבה בר בר חנה לבנו) בני לא תאכל (החלב שבקיבה) לא בפני ולא שלא בפני אני שראיתי את רבי יוחנן שאכל כ ד י הוא רבי יוחנן לסמוך עליו (פסח׳ נא.). פעם אחת נכנסתי אחר ר״ש בן ר׳ יוסי בן לקוניא לגינה ונטל ספיחי כרוב ואכל ונתן לי ואמר לי בני בפני אכול שלא בפני לא תאכל אני שראיתי את ר׳ שמעון בן יוחי שאכל כ ד י הוא רשב״י לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו אתה בפני אכול שלא בפני לא תאכל (שם:).—כְּדַי לְדָבָר: כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כ ד י הוא לו (אבות ו א). כ ד א י השליח למי שנשתלח אצלו ו כ ד א י מי שנשתלח אצלו לשליח (ספרא בחקותי, בסוף). — ובהחלט: אמר לו (משה ליתרו שרצה ללכת לארצו) אלו אחר שלא ראה נסים וגבורות במדבר ויניח וילך כ ד י י הוא הדבר אתה שראית תניח ותלך (ספרי במד׳ פ). אלהי עד שלא נוצרתי איני כ ד א י (להיות נוצר) ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי (ברכ׳ יז.). גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפין

ויסורין באין עליהם אם אמר יודע אני ואיני כדאי[1]) מקבלים אותו מיד (יבמ' מז.).—ואחרי מ"ר: ר' שמעון אומר (אלדד ומידד) במחנה נשתיירו לפי שראו את משה שמברר לו הזקנים אמרו אין אנו כדיי לגדולה זו הלכו והטמינו את עצמם (ספרי במד' לה).— ולפני המספר: נבוכדנצר אמר אין כדיי באי העולם לשרות ביניהם אעשה לי עב קטנה אדור בה (תוספתא סוט' ג יט). — כְּדֵי שֶׁ...: לפי שאמרה (תמנע) אין אני כדי שאהיה לו (לאליפז) לאשה אהיה לו לפילגש (ספרי דבר' בנו). אמר לו (האיש שהמרה עם חבירו להקניט את הלל) אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל א"ל הן אמר לו אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל א"ל בני מפני מה אמר לו מפני שאבדתי על ידך ד' מאות זוז א"ל (הלל) הוי זהיר ברוחך כדי הוא הלל שתאבד על ידו ד' מאות זוז וד' מאות זוז והלל לא לאיקפיד (שבת לא.). (שלחו חכמים לשאול מר' ירמיה) עד אחד בכתב ועד אחד על פה מהו שיצטרפו וכו' (שלח להם) אני איני כדיי ששלחתם לי אלא כך דעת תלמידכם נוטה שיצטרפו (ב"ב קסה:). כדיי הוא אבא שישתמש בבגדי מלכות (פסיק' רבתי כג-כד). מפני שכדי היה רב שלא יקדום שמואל עליו (תבו' הגה', הרכבי רעד).—ולנק' כדאית: למלך שמבקש ליקח לו אשה בת טובים ובת גנוסים שלח אצלה שליח דבר לה אמרה איני כדאית לשפחתו אלא רצוני לשמוע מפיו וכו' (מד"ר שה"ש, ישקני). ושאלו ממני אם מודעה זו כדאית ומספקת לבטל שטר המחילה שעשה אח"כ (שו"ת תורת חסד ריט).

כְּדִי[2]), בִּכְדִי,—חנם, בלי תועלת: ובלי סדר ותקון וכפל דברים בכדי והנם הקולות יתדלון והקולמוס יעשה דרכו (ר"א מודינא, ארי נוהם א). המוך נתלכלך מדם המכה היוצא עם מי הרגלים ונתקלקל בכדי (מתלית השקל, הלכ' נדה קלא ד).

***כַּדִּידִית**, ש"נ, מ"ר כַּדִּידִיּוֹת, — כד קטן: ולא היו כונסין אותן (את הענבים) לא בחצבים גדולים ולא בחביות קטנות אלא בכדידיות בינוניות (תוספתא מנח' ט י).

---

[1]) ופרש"י: ואיני ראוי להשתתף בצרתן ומי יתן ואזכה לכך.

[2]) בארמ': לא שדי איניש זוזי בכדי (כתוב' נו:), אין אדם משליך זוזים חנם. כל מילי דכדי לא דכירי אנשי (סנה' כט:). ופרשו הגאונים: כדי לשון

***כַּדִּית**, ש"נ, מ"ר כַּדִּיּוֹת, — כמו *כַּדִּידִית: חביות כדיות[1]) לודיות ובינוניות אין מניחין אותן שתים שתים אלא אחת אחת (מנח' פז.).

כַּדְכֹּד[2]), כַּדְכֹּד[3]), ש"ז,—אבן יקרה, לא נתברר בודאות איזו., Art Edelstein; esp. de pierre prec.; a cert. gem: ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה בוץ וראמת וכדכד נתנו בעזבוניך (יחזק' כז יו). הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים ושמתי כדכד[4]) שמשתיך ושעריך לאבני אקדח (ישע' נד יא-יב). —ובמד': אמר לו לך והראה לר' יהושע בן לוי אלו אבני כדכד והוא יושב במדינה הגדולה בלוד ואל תראה לו אותם שם אלא הוליכהו למערה של לוד וכו' כיון שהוליכו למערה והראה אותם לו מיד הבהיקה כל לוד מאורם (פסיק' רבתי לב).

כָּדַם, פ"י, פעו' כָּדוּם, כְּדוּמָה, — כָּדַם הדבר במים וכדו', שקע אותו, הדבר כָּדוּם, שקוע, eingesunken, sunk ; enfoncé: וראש לה (להחיה הגדולה שראה בתוך הים בנסעו על הספינה) כאני שיט וכו' וגוף לבן וגב ירוק וצואר כמו מגדל ובטן כערימה, ובסנפיר כמו הרב לטושה וקשקשת כסוחרה אדומה, וגזרתה למשגיתים כמו צור אשר היתה בלב הים כדומה[5]),

---

דבר רק שאין בו טעם הוא (תבו' הגה', הרכבי תלו).

[1]) כך גם בכ"י, וכן גרס' רגמ"ה, ופרש: כדים בינוניות של לוד. ע"כ. והשיטה מקובצת גורסת כדות. ובכ"י רומא א: בדויות (ד"ס).

[2]) לא נתברר מקורו. — [3]) כ רפה אחרי שוא נח, ועי' לקמן.— [4]) נמסר במסורה: בכף רפה ודכותיה כַּלְכֹּל (ירמ' כ י), ובדני' ה נמסר: חד מן י"ח מלין דגשי' בתר יהו"א בלא מבטל וסימ' כי גאה גאה, ידמו כאבן, ה' מי כמוך נאדר בקדש, כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך, נלאתי כלכל, ושמתי כדכד, וחכמה כחכמת אלהין. ואמר בהן קניג (Kö. I, 63), כי זה לברח מכפילת קול שוה, אך זה דחוק. ואמרו הקדמונים כי הוא כרכונד a) בערב', והיא אבן אדמה, כעין האדם או האבן הנקראת Spinell.— ועי' *כרכדון.

[5]) בהערות הרכבי נאמר: ע"ד הכתוב בצר כדמה בתוך הים. עכ"ל. אבל לא הגיד לנו איך פרש ר"ש הנגיד את המלה כדמה שביחזק', ועל כרחנו עלינו לאמר כי ר"ש הנגיד לא פרש כדמה כדעת המפרשים הקדמונ' מלשון דום במשמ' שתיקה או כליון, כי אין לשתיקה וכליון שום ענין לכאן, שהתנין היה חי וקים

a) كركند

נשטה מסביבות לספינה ואין מגיד ואין נואם נאימה (ר"ש הנגיד, הלכוכל ולנופל תקומה). — ובהשאלה, ״ישב כָּדוּם, עצב ונוגה: ביום נפש תהושב על עונה ולפני יוצרה תשב כדומה[1] (רמב"ע, קטע כ"י גני׳ בכיה"ס לעדת ישראל בקהיר).

כדמת, —עי׳ כרמת.

*כדן[2]), ממנו *כַּדַּן.

*כִּדֵּן[3]), פ"י, כִּדְּנוּ, כִּדְנוּה,—כִּדֵּן הסוס, העֶבד וכדומה בריחים, לריחים, קשר ואסר אותו להריחים שיטחן כל היום, anbinden; attacher; bend to: יש שהוא מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנם ויש שהוא כודנו בריחים ויורש גן עדן (ירוש׳ פאה א יה ג). לכשיזקין (הסוס) כודנו בריחיים (שם פסח׳ ד לא.). מסורת הגדה הוא כי שרה אמנו כשירדה למצרים כדנוה בריחים (פסיק׳ דר"כ, ויהי בחצי הלילה).

—פע׳, *כֻּדַּן, מְכֻדָּן, מכודן, מכודנים, מכודנות,—שכדנו אותו: ויהי האדם לנפש חיה עשאו עבד מכודן בפני עצמו (מד"ר איכ׳, הכביל כתי). ר׳ חייא בר אבא אמר עשאן (הקב"ה את בנות ציון) שפחות מכודנות[4] (שם ויקר׳ יו, פסיק׳ דר"כ, ותאמר ציון).—ואמר הפיטן: חי יקרא לעבד מכודן, דרור מבין אשבן ותמדן (סכת סקל׳, ילכב לדקה, קרובץ ארג׳יל). ונמו (המצרים) מה זאת עשינו כסבלונים, כי שלחנו עבדים שתחת ידינו מכודנים, מי ירמס לנו חמר ומי יחזיק לנו מלבנים (יוצ׳ אחרון פסח, אמץ גבורותיך).

*כדר[1]), ממנו *כַּדּוּר, *כַּדַּר, *כַּדּוּרִית, ״כַּדּוּרָה, ״כַּדּוּרוּת, ״כַּדּוּרִי, ״כַּדּוּרִיּוּת, ״כַּדְרִיּוּת.

*כִּדֵּר[2]), פ"ע, כִּדֵּר, כִּדֶּרֶת, כִּדּוּר,—היה בעין צורת כַּדּוּר: אלו הן סימני ביצים כל שכודרת[3]) ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד (ע"ז מ.). אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי וכו׳ כדור[4]) פסול (סוכ׳ לו.).

—התפ׳, *הִתְכַּדֵּר, — התגלגל וקפץ כמו כַּדּוּר: מה כדור זה (של בנות) מתכדר מיד ליד ואינה נופלת לארץ (מד"ר קהל׳, דברי חכמים).

״כָּדָר[5]), ש"ז, — תרדמת האברים, Einschlafen (v. Gliedern); engourdissement (des membres) numbness (of members): בתרדמת האברים הנקרא כדר וכו׳ והוא שכדר הוא עלה כליית מחדשת בחוש המשוש פגע אם בטול אם חסרון עם רעש אם יהיה חלוש או רפיון אם יהיה נקבע כי הכח המשושי לא ימנע מעבוד אלא כשהתנועה תמנע כמו שבארנו פעמים רבות ואעפ"י שימצא לעתים כדר בלי קושי תנועה להתחלפות עצבי החוש והתנועה וסבת הכדר היא אם מצד הכח שיחלש כמו שיש בקדחות החדות וההזקות המובילות אל הכדר וכמו אותו שירצה להתעלף (קאנון ג כ ז). ודע כי הכדר אם יתמיד ולא יסירהו ההרקה ואחריו יבא סבוב ראש מבשר שתוק (שם). ולפעמים תעתק להרדמת האברים הנקרא כדר (שם י ד י).

״כַּדְרִיּוּת, ש"נ,—כמו כַּדּוּרִיּוּת, סגולת גוף כדורי: התמונה היותר נכבדת שבתמונות והיא הכדריות והספריות והבהריות (ר"א קרשקש, פי׳ מו"נ ב 7). כמו שיתבאר כדורית הירח לתוספת אורה או תוספת אורה בכדריותה (כל מלאכ׳ הגיון, מופת). ולרמוז לזה שהוא כדור שלם באמת אמר הרב סוף דבר שיהיו

והטיל פחד על כל אנשי הספינה. והכונה האחת הנאותה כאן היא רק מענין שקיעה בתוך הים, ובודאי כך פרש ר"ש הנגיד את המלה כדמה ביחזק׳, והוא עב"פ פרוש מתישב על מליצת הכתוב שם, אעפ"י שפרושה האמתי של מלה זו שם הוא, לפי דעתי, אחר, עי׳ ערך דמה. ואולי פרש הנגיד מלשון זה גם את המלה כדומים שבמשנה, ע"ש שמשקיעים אותם בתוך מי הבור לשלות הדלי שנפל שמה. — [1]) ואולי כאן הכונה פשוט כמו דומה, אעפ"י שאין זו מליצה יפה.

[2]) בסור׳ כדנה, פרש בר עלי: צמדה ווצ׳ע אלניר עלי רקבתה, ובעבר׳: אסרו ושם הע"ל על צוארו. ובערב׳ המדוברת בסוריה ובא"י כדנ a), אסר את השורים למחרשה. בערב׳ הספרותית משמש שרש זה במשמ׳ אחרות, במשמ׳ רב הבשר והכח וכדומה.

[3]) עי׳ הערה להשרש. — [4]) ושאלו שם: מהו מכודנות? וענו: אמהן משעבדן.

a) كدن

[1]) עי׳ הערה לערך כַּדּוּר, שזה שרש שנולד בטעות על סמך המלה כדור שבמקרא.

[2]) נגזר מהשם כדור. — [3]) לפי׳ גרס׳ הנוסח׳, ויש גורסים כודדת, עי׳ ערך כִּדֵּד.— [4]) עי׳ הערה לערך כדור, שלפי גרסת הספרים בכף אחת זה פעול.

[5]) בערב׳ חַ׳דַר a), אמד׳לאל יע׳שי אלאעצ׳א אלרג׳ל ואליד ואלג׳שד,—ובעבר׳: כעין תרדמה תעטף את אברי האדם והיד והגוף.

a) خدر

שני גופים מתחלפים ר"ל גופים שלימים בכדריותם מתחלפים זה מזה (ר"י אברבנאל, שמים חדשים א). שאם כבר נברא הגלגל בכדריותו לא היה צורך שיצוה השם בתנועתו כי הוא מעצמו יתנועע בהכרח (שם, מאמ' א). הוא המרגיז ארץ ממקומה כי הלא חלקיה עמודיה הם חלקי כדריות הגלגל (ר"מ אלשיך, ו וכ ט ו). ערוך נא ערך חסרונות הטבע אל תוקף תפארת ישותה ותמצא ערך חורי הנמלים אל עגול הארץ כולה אשר אין נגרע מכדריותו דבר בגללם (ארבע כוסות, כוס תנחומים א).

כֹּה, — מלת הטעם של רמז, ומשמש: א) לדמיון בין שני מעשים, so, thus; ainsi; so, ויבא אחרי המעשה שאליו נרמז: ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם ויאמר לו כ"ה יהיה זרעך (בראש' טו ה). ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כ"ה לעבדיך (שמות ה טו), כמו שמספר שם קודם. ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כ"ה ויאמר לא (במד' כב ל). ולמה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי' כ"ה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ (שם לב ז-ח). וישם יי' דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכ"ה תדבר (שם כג ה). וסבתם את העיר כל אנשי המלחמה הקיף את העיר פעם אחת כ"ה תעשה ששת ימים (יהוש' ו ג). ויסבו את העיר ביום השני פעם אחת וישבו המחנה כ"ה עשו ששת ימים (שם יד). ויקח צמד בקר וינתחהו וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כ"ה יעשה לבקרו (ש"א יא ז). ויאמר לו העם (לדוד ששאל מה יעשה לאיש אשר יכה את גלית) כדבר הזה לאמר כ"ה יעשה לאיש אשר יכנו (שם יז כז), כמו שאמרו לו קודם. ואיש ואשה לא יחיה דוד וכו' כ"ה עשה דוד וכ"ה משפטו כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים (שם כז יא). וישב בניהו את המלך דבר לאמר כ"ה דבר יואב וכ"ה ענני (מ"א ב ל). ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים וכו' כ"ה יתן שלמה לחירם שנה בשנה (שם ה כה). ואמר ישב האי הזה ביום ההוא הנה כ"ה (כמו שתאר קודם) מבטנו אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור ואיך נמלט אנחנו (ישע' כ ו). והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם כ"ה יעשה להם (ירמ' ה יג). ובשחטם את בניהם לגלוליהם ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו והנה כ"ה עשו בתוך ביתי (יחזק' כג לט). הלוא כ"ה (כמו שמספר שם) עשו אבתיכם ויבא אלהינו עלינו את כל הרעה הזאת (נחמ' יג יח). וכל ריב אשר יבוא עליכם מאחיכם הישבים בעריהם בין דם לדם בין תורה למצוה לחקים ולמשפטים והזהרתם אתם וכו' כ"ה תעשון ולא תאשמו (דהי"ב יט י). — ולפני השם לפני פעל עבר: מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כ"ה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד (בראש' מה ט). ויצאו נגשי העם ושטריו ויאמרו אל העם לאמר כ"ה אמר פרעה אינני נתן לכם תבן (שמות ה י). וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כ"ה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו (במד' כ יד). ויבאו אל בלעם ויאמרו לו כ"ה אמר בלק בן צפור אל נא תמנע מהלך אלי (שם כב יו). כ"ה אמרו כל עדת יי' מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל (יהוש' כב יו). ויאמר לו כ"ה אמר יפתח לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון (שופט' יא יה). לפנים בישראל כ"ה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה (ש"א ט ט). וכ"ה אמר שמעי בקללו (את דוד) צא צא איש הדמים ואיש הבליעל (ש"ב טז ז). וירגז המלך ויעל על עלית השער ויבך וכ"ה אמר בלכתו בני אבשלום בני בני אבשלום (שם יט א). ויבא בניהו אל אהל יי' ויאמר אליו כ"ה אמר המלך צא ויאמר (יואב) לא כי פה אמות (מ"א ב ל). וישלח רכב סוס שני ויבא אלהם ויאמר כ"ה אמר המלך שלום (שם ט יט). כי כ"ה אמר מלך אשור עשו אתי ברכה (שם יח לא). ויאמרו אליו כ"ה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה (שם ג). כ"ה הראני אדני יי' והנה יוצר גבי בתחלת עלות הלקש (עמו' ז א). כ"ה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי יי' אלהי השמים (עזר' א ב).—ובפרט נהוג הדבור כ"ה אמר יי': ואמרת אל פרעה כ"ה אמר יי' בני בכרי ישראל (שמות ד כב). כ"ה אמר יי' בזאת תדע כי אני יי' (שם ז יז). כ"ה אמר יי' אל תירא מפני הדברים אשר שמעת (מ"ב יט ו). כ"ה אמר אדני יי' לא תקום ולא תהיה (ישע' ז ז). כ"ה אמר יי' לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו (ירמ' יד י). ונביאיה טחו להם תפל חזים שוא וקסמים להם כזב אמרים כ"ה אמר

אדני יי׳ ויי׳ לא דבר (יחזק׳ כב כח).—ולפני פעל עתיד: אם כ׳ה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כ׳ה יאמר עקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עקדים (בראש׳ לא ח). ויצו אתם לאמר כ׳ה תאמרון לאדני לעשו וכו׳ עם לבן גרתי ואחר עד עתה (שם לב ה). אביך צוה לפני מותו לאמר כ׳ה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם (שם נ טז-יז). ויאמר (אלהים אל משה) כ׳ה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם (שמות ג יד). ויאמר עוד אלהים אל משה כ׳ה תאמר אל בני ישראל יי׳ אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם (שם יה). ויקרא אליו יי׳ מן ההר לאמר כ׳ה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים (שם יט ג-ד). ויאמר יי׳ אל משה כ׳ה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שם כ כב). דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כ׳ה תברכו את בני ישראל אמור להם יברכך יי׳ וישמרך (במד׳ ו כג). קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם וכ׳ה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת (שם ח ו-ז). כי אם כ׳ה תעשו להם מזבחתיהם תתצו (דבר׳ ז ה). ויאמרו למלאכים הבאים כ׳ה תאמרון לאיש יביש גלעד מחר תהיה לכם תשועה (ש״א יא ט). ויאמר שאול כ׳ה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר (שם יח כה). אם כ׳ה יאמר טוב שלום לעבדך (שם כ ז). ואם כ׳ה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יי׳ (שם כב). ויאמר דוד אל המלאך כ׳ה תאמר אל יואב אל ירע בעיניך את הדבר הזה (ש״ב יא כה). ואם כ׳ה יאמר לא חפצתי בך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו (שם טו כו). וידברו אליו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כ׳ה תאמר לעם הזה וכו׳ כ׳ה תדבר אליהם קטני עבה ממתני אבי (מ״א יב י). כי כ׳ה יהיה בקרב הארץ בתוך העמים כנקף זית כעללת אם כלה בציר (ישע׳ כד יג). כ׳ה נאם יי׳ ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה (ירמ׳ ט כא). כ׳ה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו מה ענה יי׳ ומה דבר יי׳ (שם כג לה). ראה יי׳ והביטה למי עוללת כ׳ה אם תאכלנה נשים פרים (איכ׳ ב כ).—ועם הוספת בּ, בכ׳ה, כמו כ׳ה: ויאמר יי׳ מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה בכ׳ה וזה אמר בכ׳ה (מ״א כב כ). — ושבועה, כ׳ה יעשה לי אלהים וכ׳ה יוסיף: ויאמר מה הדבר אשר דבר אליך אל נא תכחד ממני כ׳ה יעשה לך אלהים וכ׳ה יוסיף אם תכחד ממני דבר מכל הדבר אשר דבר אליך (ש״א ג יז). ויאמר שאול כ׳ה יעשה אלהים וכ׳ה יוסיף כי מות תמות יונתן (שם יד מד). כ׳ה יעשה יי׳ ליהונתן וכ׳ה יסיף כי ייטב אל אבי את הרעה עליך וגליתי את אזנך (שם כ יג). כ׳ה יעשה אלהים לאיבי דוד וכ׳ה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר משתין בקיר (שם כה כב). כ׳ה יעשה אלהים לאבנר וכ׳ה יסיף לו כי כאשר נשבע יי׳ לדוד כי כן אעשה לו (ש״ב ג ט). ויבא כל העם להברות את דוד לחם בעוד היום וישבע דוד לאמר כ׳ה יעשה לי אלהים וכ׳ה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (שם לה). ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כ׳ה יעשה לי אלהים וכ׳ה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (שם יט יד). וישבע המלך שלמה ביי׳ לאמר כ׳ה יעשה לי אלהים וכ׳ה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את הדבר הזה (מ״א ב כג). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כ׳ה יעשון אלהים וכ׳ה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (שם יט ב). וישלח אליו בן הדד ויאמר כ׳ה יעשון לי אלהים וכ׳ה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י). ויאמר כ׳ה יעשה לי אלהים וכ׳ה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום (מ״ב ו לא). באשר תמותי אמות ושם אקבר כ׳ה יעשה יי׳ לי וכ׳ה יסיף כי המות יפריד ביני ובינך (רות א יז). — כ׳ה לחי, ע׳ חַי.—עַד-כ׳ה, במשמ׳ באופן הזה, במדה רבה כמו זו: וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עַד-כ׳ה ברכני יי׳ (יהוש׳ יז יד).—ובמשמ׳ במדה זו, כל כך: מה יפלו פניך כה יהרה לך כה לך ירע (רמח״ל, מגדל עז ב ב), ונהוג שמוש זה עתה בלשון רבים מהסופרים. —ב) להורות המקום שהמדבר עומד עליו, here ; ici ; hier: כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כ׳ה נגד אחי ואחיך (בראש׳ לא לז). ויאמר אל בלק התיצב כ׳ה על עלתך ואנכי אקרה כ׳ה (במד׳ כג טו). ויאמר המלך סב התיצב כ׳ה ויסב ויעמד (ש״ב יח ל).—עַד-כ׳ה, עד המקום שהוא מראה: ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עַד-כ׳ה ונשתחוה ונשובה אליכם (בראש׳ כב ה).—כ׳ה וכ׳ה, הנה והנה: ויפן כ׳ה וכ׳ה וירא כי אין איש (שמות ב יב).—כ׳ה . . . כ׳ה, מעבר מזה

ומעבר מזה: ויגז שלוים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום כֹה וכדרך יום כֹה סביבות המחנה (במד׳ יא לא). — ג) להזמן, עַד־כֹּה, עד הזמן הזה: יי׳ אלהי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עַד־כֹּה (שמות ז יו). — עַד־כֹּה וְעַד־כֹּה, במשך זמן מה שעבר בינתים: הנה עב קטנה ככף איש עלה מים ויאמר עלה אמר אל אחאב אסר ורד ולא יעצרכה הגשם ויהי עַד־כֹּה וְעַד־כֹּה והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול (מ״א יח מד־מה).

א. **כָּה,** — מלת הרמז לדמיון, ובאה בהרכבה עם אֵי: אֵיכָה, ועם כְּ: כָּכָה.

ב. **כָּה,** — קול חקוי צעקת קצת העופות: ויורידו לארץ ראשיהם, ותרפינה כנפיהם, ויאמר לגדוליהם, עשה אתה ככה, ככל אשר צויתי אותכה, ויצפצפו כולם ויאמרו כָּה כָּה (אגר׳ וכות ר׳ יעקב מויגיליאה, ישורון תרכח).

כה״ג, — ר״ת: כהן גדול.

א. **כהה**[1]), ממנו א. כָּהָה, א. כֵּהֶה, *כֵּהוּת, *כֵּהָיוֹן, א. ־כֵּהוּי, ־כְּהִיָּה.

א. **כָּהָה**[2]), פ״ע, כָּהֲתָה, כָּהוּ, יִכְהֶה, תִּכְהֶה, וַתֵּכַהּ[3]), תִּכְהֶינָה, וַתִּכְהֶיןָ, כָּה֫ה, כָּהוּ[4]), כָּהִיתִי[5]), — א) כָּהֲתָה העין, חלש כח הראות, לא יכלה העין לראות היטב, schwach w. (v. Auge); dev. faible (la vue); become dim (the eyes): לא כָהֲתָה עינו ולא נס לחה (דבר׳ לד ז). זרעו יבוש תיבש ועין ימינו כָּה֫ה[6]) תִכְהֶה (זכר׳ יא יז). וַתֵּכַהּ[7]) מכעש עיני (איוב יז ז). — וכָהוּ העינים מראות: ויהי כי זקן יצחק וַתִּכְהֶיןָ עיניו מראת (בראש׳ כז א). ועינו החלו כֵהוֹת[8]) לא יוכל לראות (ש״א ג ב). — ובתו״מ: כהן הסומא באחת מעיניו או שכהה מאור עיניו (נגע׳ ב ג). אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח׳ סב:). שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת וכו׳ ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו והיו רשומות בתוך עיניו וכיון שהזקין כהו עיניו (מד״ר בראש׳ סה). הלך (עשו) ונשא (נשים) עובדות עכו״ם והיו מעשנות לפני עכו״ם ויצחק מריח וכהו עיניו (פסיק׳ רבתי יב). אמרה (רבקה) יעקב הצדיק בני אינו כאן יצחק הצדיק בעלי יושב בבית מפני שכהו עיניו (שם). כל המסתכל בג׳ דברים עיניו כהות בקשת ובנשיא ובכהנים (חגי׳ יו.). כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות (מד״ר בראש׳ סה). בשעה שגלגל חמה ולבנה נכנסין ליטול רשות מלפני הקב״ה עיניהם כהות מזיו השכינה ומבקשין לצאת להאיר לעולם ואינן רואין כלום (שם ויקר׳ לא). — וביחס להקול, ־עמי, רפה: מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד (רש״י שמות יט יט). — ב) בהשאלה, כָּהָה האדם, רפה כחו, נתרשל: לא יִכְהֶה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט (ישע׳ מב ד). — ובמשמ׳ ־נפחתה מעלתו, ואמר המליץ: אחרי היותי אז בהיכל אל כנר דולק בגוף אפל הלא כָהִיתִי, עת אזכרה יום דין לארץ יפלו פני ואימה כמעיל עטיתי (ר״י חריזי, תחכמ׳ יג).

— פע׳, כֵּהָה, כִּהָה, כִּהֲתָה, כִּהִיתִי[1]), אֲכַהֶה, מְכַהֶה, — כמו קל, בענין מראה וגון של דבר, blass w.; dev. pâle; bec. pale: ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו וכו׳ וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית והנה כֵּהָה[2]) הנגע (ויקר׳ יג ד־ו). — ובהשאלה, כִּהֲתָה

---

[1]) בארמ׳ כהא במשמ׳ שרש זה בעבר׳ בענין ראות העין. בערב׳ אין שרש זה משמש במשמ׳ שהוא משמש בו בעברית.

[2]) עי׳ בהערה להשרש. — [3]) כמו וַתֵּכֶל וכדומה. — [4]) כך לפי הקרי, עי׳ לקמן. — [5]) ר״י חיוג. — [6]) נמסר במסור׳: כהו קרי. — [7]) אמר ר״י חיוג: ראוי להיות ותכהה. — [8]) ר״י חיוג וריב״ג לא העירו כלום על צורה זו. רד״ק אמר: פירוש החלו להיות כהות, או יהיה כֵּהוֹת מקור ויהיה קמץ קטן תחת קמץ גדול והיה משפטו כָּהוֹת בפלס אלות שוא רָאוֹת רבות. ע״כ. רוב החדשים רואים במלה זו תאר. ואמנם מצאנו בתלמוד הפעל התחיל בעבר משמש עם פעל בינוני אחריו, אבל לא עם תאר. ולכן נראה כי כֵהוֹת הוא בינ׳ מהקל במקום כֹהוֹת, ויש סמך לדבר מלשון המשנה: עשרה בתים הן הכהה בראשון וההולך לו קולפו והוא טהור הכהה בשני וההולך לו קולפו והוא טעון צפרים הפושה בראשון חולץ וקוצה וטח (נגע׳ יג א). בכל הספרים כתובה מלה זו בלי אות ו אחרי הכף, ואעפי״כ הפעלים ההולך, הפושה, שלאחריה מעידים גם על הפעל כהה שהוא בינ׳ קל, וכן באמת כותבים המפרשים כוהה במקום שהם מדברים בלשונם הם, כך שם בפרוש הרמב״ם. — [1]) זה והבאים אחריו ר״י חיוג. — [2]) ר״י חיוג הביא מלה זו עם כהות לבנות, כאלו היה גם כהה זה תאר. וכבר נשא ונתן בדקדוק מלה זו ריב״ג, אמר וז״ל: ואעלם אנ אבא זבריא אדה׳ל כהה הנגע מע כהות לבנות מהמלא ולא יד׳כר פיה שיא׳ לא אנ כאנ פעלא ח׳פיפא או ת׳קילא או צפה מת׳ל והיא

הרוה: ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים (יחזק׳ כא יא-יב).
—הפע׳, *הכהה, מכהה, מכהים,—הכהה את העין: אמר הקב"ה יהי יצחק יוצא לשוק (ויהיו הבריות אומרים והן אביו של אותו רשע) אלא הריני מכהה את עיניו והוא יושב בתוך ביתו (מד"ר בראש׳ סה). יסורים של עוני מכהין עיניו של אדם (מד"ז רות, ותאמר אליהן).—ובמשמ׳ עשהו עִוֵּר: שאם הרג את הנפש כיון שאין לנו ארבע מיתות מכהין את עיניו (תשו׳ הגא׳, הרכבי ב"ס). — ואמר הפיטן: זכור הפכפך דרך איש זר, והכהה מאור אב בעשן זר (קרוב׳ פר׳ זכור, זכור איש). ובעשנו נעשן והכהה מאורים, בעבורו נמנעתי להודע בשערים (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, כבורי מעשהו).
— *הכהה את החמה וכדומה, עשה שיראה אורה כהה: תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה (מד"ר ויקר׳ כ). זיז עוף טהור הוא וכו׳ בשעה שהוא פורש את כנפיו מכהה גלגל חמה (שם כב). — ואמר המליץ: אמי הלא תראי הסהר בעת שלימותה תחשך הלא תראי הכוכבים המאירים איך תכהם האפילה (רב"ע פלקיירא, אגרי הויכוח 14). — ובהשאלה, הכהה את כחו: שקונסין אותו ונוטלין את ממונו ומכהים את כוחו ואת רוחו (תשו׳ הגא׳, הרכבי ב"ס). —הכהה את פניו, עשה, בגערה וכדומה, שמראה פניו יהיו כהים, חשכים: לא הכהה פניהם להעבירן מגדולתן (רש"י ב"מ ג יג).
—הפע׳, הכהה, הוכהה,—שהכהוהו: הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא (רש"י ויקר׳ יג ו). כמראית בגד לבן שנפל עליו אבק שהוכהה לבנוניתו (שו"ת תרומ׳ הדשן רמו).

א**כָּהָה**, ת"נ, לזכר כֵּהֶה, מ"ר כֵּהוֹת,—גַּוַן כֵּהֶה, לבן כֵּהֶה, שאינו לבן עז ומבהיק, blass, matt; pâle mat: והנה אין בה (בבהרת) שער לבן ושפלה איננה מן העור והיא כֵהָה (ויקר׳ יג כא). והנה בעור בשרם בהרת כֵּהוֹת לבנת (שם לט). — ובמשנה: אין רואים הנגעים בשחרית וכו׳ ולא ביום המעונן לפי שהכהה נראית עזה ולא בצהרים לפי שעזה נראית כהה (נגע׳ ב ב). — ואֵש כֵּהָה, שאין אורה מבהיק, שהלך וכבה: קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה (ישע׳ מב ג). — ורוח כֵּהָה, רוח של עצב ויגון: לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כֵּהָה (שם סא ג).—*ונצוץ וכדומה: היו מדליקין עלינו נרות בשעה שהיו כיהים היינו יודעין שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקין היינו יודעין שהוא לילה (ירוש׳ פסח׳ א כז.). נח בכניסתו לתיבה הכנים עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כיהות היה יודע שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקות היה יודע שהוא לילה (שם:). מרגלית היתה לו (לנח כשהיה בתיבה) והיה תולה אותה ובשעה שהיא כהה היה יודע שהוא יום ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה (מד"ר בראש׳ לא). — והעין: היתה עינו כהה וחסר מאורה וכו׳ וסמא (האדון) העין הכהה (רמב"ם, עבדים ה ט).—*חלון כֵּהֶה, שאין הרבה אור עובר בו: אמר ר"ח חלונות היו בבהמ"ק

כהה לכנ מעתבר רתבה כלאמה ידל עלי אנה ענדה ואחד כהות לבנות לאנה ד׳כרה וד׳כר בעדה כהות לבנות בעד אנ ד׳כר אלפעל אלמאצ׳י ואלמשתקבל ולקד כאנ ואג׳בא עליה איצ׳א תביינ וזנ כהות לבנות פלם יפעל פאנא מבינ לכ התינ אללפט׳תינ אקול אנ כהה הנגע פעל מאצ׳ ת׳קיל אצלה אלתשדיד לולא מכאנ אלהא׳ וליש יג׳וז אנ יכונ צפה מונת׳ה ללנגע מקדמה עליה לאנ אלנגע מד׳כר לא מונת׳ ואנמא הו פעל מאצ׳ את׳בר בה ענ חאל אלנגע כמא קיל איצ׳א והנה הנגע עמד בעיניו ואמא קול אלכתאב נגע צרעת כי תהיה באדם פאנ הד׳א אלתא׳נית׳ ללצרעת לא ללנגע, ע"כ, ובעבר׳: ודע כי ר׳ יהודה הביא כהה הנגע עם כהות לבנות סתם ולא זכר בו מאומה אם הוא פעל קל או כבד או תאר כמו והיא כהה אך הנראה מסדר דבריו מורה שהוא אצלו אחד כהות לבנות כי זכרו וזכר אחריו כהות לבנות אחר שזכר הפעל החולף והפעל העתיד והיה ראוי לו גם כן לבאר משקל כהות לבנות ולא עשה ואני מבאר לך שתי המלות האלה אומר כי כהה הנגע פעל חולף כבד עקרו הדגשות לולא ההא ולא יתכן להיות תאר בלשון נקבה לנגע מוקדם כי הנגע לשון זכר ולא לשון נקבה אבל הוא פעל חולף ספר בו ענין הנגע כמו שאמר עוד והנה הנגע עמד בעיניו אבל מה שאמר הכתוב נגע צרעת כי תהיה באדם לשון נקבה הנה שב על הצרעת לא על הנגע. ורד"ק אמר: ויתכן להיות כהה הנגע פועל עובר מזה הכבד אלא שאין מנהג מאשר עיניהם הא מהדגוש להיות פא הפעל בצרי כי אם בחירק כמשפטו בלא אות גרונית נִהג מִהר טִהר לִהט כִּהן וכן מזה השרש ולא כִּהה בם אם כן טוב הוא שיהיה כהה הנגע תאר מן כהות לבנות כאשר כתבנו ואעפ"י שמלת נגע לשון זכר אפשר שתמצא לשון נקבה כמו נגע צרעת כי תהיה באדם או תשוב תהיה אל הצרעת. ע"כ.

ומהן היתה אורה יוצאה לעולם וכו׳ חלונות כהות היו אטומות היו מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם (פסיק׳ דר״כ, קומי אורי).

ב. כהה[1]), ממנו ב. כהה, ב. ״כהוי.

ב. כהה[2]), — קל לא נהוג.

—פע׳, כהה, כהיתי[3]), אכהה, — כהה בפלוני בשביל דבר, גער בו ונזף אותו, anfahren; réprimander; rebuke: והגדתי לו (לעלי הכהן) כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה[4]) בם (ש״א ג יג). — והשתמשו בו גם בסהמ״א: שאחד מבני הרבנים כהה בי פעמים על לומדי לעתים בלשון הערב מעט מחכמה הלמודית לפני החכם הגדול חתני ר׳ שמואל נ״ר בן החכם ר׳ יהודה אבן תבון וצ״ל ויהי כי הציק בי המכהה בדבריו ויאלצני עניתי לו כדבריו (הקד׳ מלמד התלמיד׳ לר״י אנטולי). ולפי שרב התלמידים יפסקו תלמודם ויעזבוהו אחר צאתם מבית הרב כהה תחלה בעצל על זמן הקצירה כי בזה יכשלו רבים מן התלמידים (שם, שופטים). ואתה לא כהית בבתך ולא הכלמתה (יוסף כר״ב להרמב״ם, תמדק גנוזה יו). מזלי גרם כי מצאתי מנגד לדברי וכו׳ להבאישני קצת או לחוש לכבודו על אשר לא כיהה הוא בם עד עתה (בו״ת מים רבים, או״ת כב).

ב. כהה[5]), ש״נ, — הקלת המחלה ורפואה: אין כהה[6]) לשברך נחלה מכתך (נחו׳ ג יט).

א. ״כהוי, ש״ז, — שה״פ מן כהה הנגע: כיהוי נגע צרעת שמור כשיעור גרים (אזהר׳ ר״י ברצלוני, אדברה).

—ומן כהה האור, ואמר הפיטן: עוד יבוא וימלוך ויואל בצביון, ותפרה הלבנה ובושה החמה בכהוי ראיון (סליח׳ ג׳ עי״ת, ירושלם).

---

[1]) אין רוב חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ לקמן בהערה להערך.

[2]) בסור׳ כאא. במשמ׳ גערה ונזיפה, ועי׳ לקמן. —[3]) ר״י חיוג. — [4]) חשבו רוב חכמי הלשון גם פעל זה משרש א. כהה, אך אין במשמ׳ שרש זה דבר שיסתעף ממנו בדרך טבעי משמ׳ שמוש זה.

[5]) עי׳ הערה לקמן. —[6]) אמר ריב״ג: ואמא אין כהה לשברך פהו מנ מעני ולא יגהה מכם מזור וכאנ אלבאפ מבדלה מנ ג׳ים והו אשם עלי זנה גאה וגאון, ע״כ, ובעבר׳: אבל אין כהה לשברך הוא מענין ולא יגהה מכם מזור וכאלו הכף מומרת מגימל והוא שם על משקל גאה וגאון.

ב. ״כהוי, ש״ז, — שה״פ מן כהה בו: לא יצא מענין הכהוי והגערה (ר״ב א״ת, מו״נ ג כג).

***כהון**, ש״ז, — שה״פ מן כהן: וכבס בגדיו הכהן בכיהונו וטמא הכהן עד הערב כהן בכהונו לדורות (יומ׳ מג.). ונתנו בני אהרן הכהן בכיהונו לימד על׳ כ״ג שלבש בגדי כהן הדיוט ועבד עבודתו פסולה (זבח׳ יח.). בני אהרן הכהנים וגו׳ הכהנים בכיהונן (שם). — ואמר הפיטן: הדר כהון אפודיך, נעם מלכות כבודך, שני שדיך (יוצ׳ שבת תוהמ״פ, אלה וכאלה). ויעורר אהבת איתנים, וכהון פאר חתונים (יוצ׳ ב סכות, כי אקח מועד). — ״ופעולת הכהן להגיד עתידות וכדומה: הרמב״ם כתב כי ענין הקסם והכיהון הוא שפע שופע (רשב״ל דוכן, מג״א, ס״י ד).

כהונה, — עי׳ כהנה.

***כהות**, ש״נ, — סגולת עינים כהות: הנה הוא לך כסות עינים אל תקרי כסות אלא כהות[1]) עינים (מגי׳ כח.). — ובסהמ״א: כי הוא רמז על כהות עיני בנה (ראב״ע בראש׳ כ יה). ולזה המשיל הפסק נבואתו (של עלי) בכהות העינים והעדר הראות (ר״י אברבנאל, ש״א ג ג) — ושל גון כהה: והנוטה (מהיציאות) אל רכיכה וכיהות ועפרירות (פרקי משה ו).

״כהיה, ש״נ, — שה״פ מן א. כהה: שאין עזות המראה סימן טומאה ולא כהייתו סימן טהרה (רמב״ם, טומא׳ צרע׳ א יא).

***כהיון**, ש״ז, — א) כהיון הנגע וכדומה: חזר לכהיון טהור (תוספתא נגע׳ ה ו). — ב) ״כהיון עינים, עלה בכח הראות: יטהר את העינים לרפאם מכל נשף וגם לובן וגם כהיון (אסף הרופא 48, כ״י מינכן). שגרע חמש שנים מחייו ולאביו גרם כהיון עינים (רש״י תהל׳ קט יד). — ג) ״כהיון שנים, כמו קהיון: ויקרה להם (להשנים) הכאבים החזקים וההכוך ויקרה להם הכהיון והוא מין מכאביהם (קאנון ג ז, השנים א). ואוסיף לה מנה אחת אפים, פיק ברכים כהיון שנים, כאב עינים ורפיון ידים (נגידת הזמן יא).

כהן[2]), ממנו כהן, כהן, כהנה, *כהון, *כהנת, ״כהני.

---

[1]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ כסיית.

[2]) שרש שמי משתף בכל הלשונות השמיות. אבל, רק בלשונ׳ השמיות הצפוניות נתפתח המושג למעלה עליונה, בעוד שבערב׳ נשאר במשמ׳ הראשונה של קוסם ומגיד עתידות.

כֹּהֵן[1], ש"ז, מ"ר כֹּהֲנִים, כֹּהֲנֵי, כֹּהֲנִי, כֹּהֲנֵינוּ, כֹּהֲנֶיךָ, כֹּהֲנָיו, כֹּהֲנֶיהָ, כֹּהֲנֵיהֶם, — אדם העֹבֵד עבודת הקדש לאלהים במקדש, מעלה הקרבנות ועושה שאר מעשי העבודה להאלהות, Priester ; prêtre ; priest : ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כֹּהֵן לאל עליון ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ (בראש' יד יח-יט). פוטי פרע כֹּהֵן און (שם מא מה). יתרו כֹּהֵן מדין (שמות יח א). מתן כֹּהֵן הבעל (מ"ב יא יח). והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לְכֹהֵן (שופט' יז ה). ואלה באו בית מיכה ויקחו את פסל האפוד ואת התרפים ואת המסכה ויאמר אליהם הַכֹּהֵן מה אתם עשים ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ולך עמנו והיה לנו לאב ולכֹהֵן הטוב היותך כֹּהֵן לבית איש אחד או היותך כֹּהֵן לשבט ולמשפחה בישראל (שם יח יח-יט). — ומ"ר : רק אדמת הַכֹּהֲנִים לא קנה כי חק לַכֹּהֲנִים מאת פרעה (בראש' מז כב). הוא ובניו היו כֹּהֲנִים לשבט הדני (שופט' יח ל). ובני דוד כֹּהֲנִים היו (ש"ב ח יח). לא ידרכו כֹּהֲנֵי דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון (ש"א ה ה). ויקראו פלשתים לַכֹּהֲנִים ולקסמים לאמר מה נעשה לארון יי' הודיענו במה נשלחנו למקומו (שם ו ב). ויעש (ירבעם) מקצות העם כֹּהֲנֵי במות (מ"א יג לג). כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כֹּהֲנָיו (מ"ב י יט). — ובפרט כֹּהֲנֵי יי' אלהי ישראל מבית אהרן : אדם כי יקריב מכם קרבן ליי' וכו' והקריבו בני אהרן הַכֹּהֲנִים את הדם וכו' ונתנו בני אהרן הַכֹּהֵן אש על המזבח וכו' וערכו בני אהרן הַכֹּהֲנִים את הנתחים וכו' והקטיר הַכֹּהֵן את הכל המזבחה עלה אשה ריח ניחוח ליי' (ויקר' א ב-ט). וזה יהיה משפט הַכֹּהֲנִים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לַכֹּהֵן הזרע והלחיים והקבה ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו כי בו בחר יי' אלהיך מכל שבטיך לעמד לשרת בשם יי' הוא ובניו כל הימים (דבר' יח ג-ה). כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם וכו' וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו ובאת אל הַכֹּהֲנִים הלוים וכו' ודרשת והגידו לך את דבר המשפט (שם יז ח-ט). ונגשו הַכֹּהֲנִים בני לוי כי בם בחר יי' אלהיך לשרתו ולברך בשם יי' (שם כא ה). נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הַכֹּהֵן וראה הַכֹּהֵן והנה שאת לבנה בעור וכו' וטמאו הַכֹּהֵן (ויקר' ג ט-יא). ויאמר הַכֹּהֵן נקרבה הלם אל האלהים (ש"א יד לו). שמעו זאת הַכֹּהֲנִים והקשיבו בית ישראל (הוש' ה א). הכרת מנחה ונסך מבית יי' אבלו הַכֹּהֲנִים משרתי יי' (יואל א ט). ואתם כֹּהֲנֵי יי' תקראו משרתי אלהינו (ישע' סא ו). הַכֹּהֲנִים לא אמרו איה יי' (ירמ' ב ח). כי לא תאבד תורה מכֹּהֵן ועצה מחכם ודבר מנביא (שם יח יח). נשבע יי' ולא ינחם אתה כֹּהֵן לעולם (תהל' קי ד). ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד כֹּהֵן לאורים ולתמים (עזר' ב סג). — וככנ': כֹּהֲנֵי וזקני בעיר גועו (איכ' א יט). ראשיה בשחד ישפטו וכֹהֲנֶיהָ במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל יי' ישענו (מיכ' ג יא). מחטאת נביאיה עונת כֹּהֲנֶיהָ השפכים בקרבה דם צדיקים (איכ' ד יג). ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כֹּהֲנֵינוּ ביד מלכי הארצות (עזר' ט ז). כֹּהֲנֶיךָ ילבשו צדק (תהל' קלב ט). המה מלכיהם שריהם כֹּהֲנֵיהֶם ונביאיהם (ירמ' לב לב). — כֹּהֵן הַגָּדוֹל : וְהַכֹּהֵן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את

[1]) בכנענית כהן, מ"ר כהנם : וכן ערת העזם לכהנם (כתב' קרתחד' ז). אם צועת אם שלם כלל לכהנם (כתב' מרס' ג). — רב כהנם, הכהן הגדול : ורב כהנם עזרבעל בן שפט (כתב' לרכת לעבתר' ח). בארמ' כהנא. בערב' כאהן a), ואמר אלאזהרי וז"ל : אלכאהן אלד'י יתעטי אלח'בר ען אלכאינאת פי משתקבל אלזמאן וידעי מערפה אלאסראר וכו' פמנהם מן כאן יזעם אן לה תאבעא מן אלג'ן ורא'יא ילקי אליה אלאח'באר ומנהם מן כאן יזעם אנה יערף אלאמור במקדמאת אסבאב ישתדל בהא עלי מואקעהא מן כלאם מן ישאלה או פעלה או חאלה, ע"כ, ובעבר' : הכהן הוא מי שעוסק בידיעת מה שיהיה בעתיד לבוא ויגיד ידיעת הנסתרות וכו' והיו קצת מי שסברו כי יש לו סיעה מהשדים יביאו לו את הידיעות, וקצת סברו שהוא יודע את הדברים בהקדמות סבות יבקש בהן הוראות מאורעותיהם עפ"י דברי השואל אותו ופעולתו ומעמדו. — ומשמשת מלה זו בלשון הערב' עוד במשמ' יותר פשוטה, והוא מי שעוסק בעניני חברו ומשתדל בצרכיו : ואלכאהן איצ'א פי כלאם אלערב אלד'י יקום באמר אלרג'ל וישעי פי חאג'תה ואלקיאם באשבאבה ואמר חזאנתה (שם), ובעבר' : וכאהן כמו"כ בדבור הערבים מי שעומד בעניני אדם ועוסק בצרכיו והוא המשען בעניניו ובשעת צרכו. — והנה קצת החדשים סוברים שזו היא משמ' הראשנה והעקרית של המלה, והכהן הוא כעין המתוך בין האדם והאלהות. ועי' עוד בהערה לערך כהנה.

a) كَاهِن

ידו ללבש את הבגדים (ויקר' כא י). עד מות הכהן הגדול אשר משח אתו בשמן הקדש (במד' לה כה). ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את הכסף הנמצא בית יי' (מ"ב יב יא). חלקיהו הכהן הגדול (שם כב ד). היה דבר יי' ביד חגי הנביא אל זרבבל בן שאלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול (חגי א א). ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יי' (זכר' ג א). ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן (נחמ' ג א).—הכהן המשיח: אם הכהן המשיח יחטא (ויקר' ד ג). והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה (שם ו טו).— כהן הראש, כמו הכהן הגדול, וכהן משנה, השני, אחרי הכהן הגדול: ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניהו כהן משנה (מ"ב כה יח). ויצו המלך את חלקיהו הכהן הגדול ואת כהני המשנה ואת שמרי הסף (שם כג ד).— ושר בן סירא: גדול אחיו ועטרת עמו שמעון בן יוחנן הכהן אשר בדברו נפקד הבית ובימיו חוזק ההיכל וכו' בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות סביב לו עטרת כהנים כשתילי ארזים בלבנון (ב"ס גני' נ א-יב).— ובמליצה, ממלכת כהנים, ממלכה שכל יושביה אנשים טהורים, עבדי אלהים: ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט ה-ו).— ובתו"מ וספה"א כמו במקרא: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן (ברכ' א א). ואין ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום (שקל' א ג). מקום דריסת ישראל (בעזרה) אחת עשרה אמה מקום דריסת הכהנים אחת עשרה אמה (תמיד ה א). עיר אחת היתה בא"י וגופנית שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים (ברכ' מד.). כהנים זריזין הן (שבת קיד:). א"ר יוחנן בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה (פסח' מט.). כהן שעשתה לו אמו כתונת לובשה ועובד בה עבודת יחיד (יומ' לה:). כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו (שם עג:). כהנים אסורין לשתות יין לעולם (תענ' יז.). בשלשה מקומות נשאו כהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשהסיבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו (סוט' לג:). שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ (סנה' צ:). בא וראה כמה גדול כחן של כהנים שאין לך קל בעופות יותר מסוראה ונוצה פעמים שהכהן זורקן יותר מבשלשים אמה (זבח' סד.). — כהן משמש וכהן שעבר: אין בין כהן משמש לכהן שעבר אלא פר יוה"כ ועשירית האיפה (מגי' א ט). — כהן גדול: שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין (יומ' א א). וקורין לפניו בסדר היום ואומרים לו אישי כהן גדול קרא אתה בפיך (שם א ג). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכהן גדול נותנו למלך (סוט' ז ח). אמר אותו עכו"ם בעצמו (ששמע תפארתו של כה"ג) אלך ואתגייר בשביל שישימוני כהן גדול בא לפני שמאי א"ל גיירני ע"מ שתשימני כהן גדול דחפו באמת הבנין שבידו (שבת לא.). אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי אוי לי מאגרופן שהן כהנים גדולים ובניהן גיזברין (פסח' נז.). מקדש ראשון שעמד ד' מאות ועשר שנים ולא שמשו בו אלא י"ח כהנים גדולים וכו' מקדש שני שעמד ד' מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים גדולים [1] (יומ' ט.). מלך מסתפר בכל יום כהן גדול מערב שבת לערב שבת (תענ' יז.). ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה (הור' יא:). כהן גדול צריך שיהיה גדול מכל אחיו הכהנים בנוי בכח בעושר בחכמה ובמראה (רמב"ם, כלי המקדש ה א). — כהן הדיוט: כהן הדיוט לא ישא אילונית אלא אם כן יש לו אשה ובנים (יבמ' ו ה). כהן הדיוט אינו נכנס לעזרה אלא א"כ הביא עשירית האיפה משלו (תוספתא שקל' ג כה).—כהן משיח: הורה כהן משיח לעצמו שוגג ועשה שוגג מביא פר (הור' ב א). כהן משיח שחטא ואחר כך עבר ממשיחותו (שם ג א).—כהן משוח מלחמה: (מה שכתוב) ונגש הכהן (בשעת מלחמה) זה כהן משוח מלחמה (סוט' ח א). —ודבור: ישמעאל כהן מסיע כהנים[2], ר"ל כל אחד מסיע את בני משפחתו או בני חבורתו.—*תורת כהנים, עי' תורה.— ומשל, *מי ראה כהן בבית הקברות, יאמרוהו למי שמבקש אדם במקום שאינו ראוי שיהיה שם: לכהן שהיה לו עבד שוטה יצא הכהן חוץ למדינה הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברות וכו'

—[1]) כך בכ"י (ד"ס), ובנוסח' הדפוס חסרה המלה גדולים.
—[2]) בארמ': ישמעאל כהנא מסייע כהני (חול' מט.).

אמרו לו שוטה מי ראה [1]) הכהן בבית הקברות (מד"ר שמות ה). — ורגיל הדבור: מה לכהן בבית הקברות? כשאדם רוצה לאמר אדות פלוני שהוא לא במקום הראוי לפי ענינו או כבודו.—ומשל״ גם לדבר לא במקומו הראוי לו: ותמהתי מאד על הדברים האמתיים אשר מצאתי בהם (בספרי המחקר) כי בתחלה חשבתי כי אין בפיהם נכונה וכו׳ ואומרה על זה מי נתן כהן בבית הקברות (מ׳ אלדכי, ש"א ח).—וכהן במשמ׳ הקדומה, קוסם, מגיד עתידות: מוליך כהנים שולל ואיתנים יסלף (איוב יב יט).

כהן [2]),—קל לא נהוג.

—פע׳, כהן, כהנו, כהן, לכהנו יכהן, יכהנו,—א) פ"ע, כהן הכהן, עבד עבודת הכהן, היה במשרת הכהונה: וכפר הכהן אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו (ויקר׳ יו לב). ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם (במד׳ ג ד). וימת נדב ואביהוא וכו׳ ויכהנו אלעזר ואיתמר (דהי"א כד ב).—כהן לאלהים, היה לו לכהן: ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי ושכנתי בתוך בני ישראל (שמות כט מד-מה). והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וקדשת אתו וכהן לי ואת בניו תקריב והלבשת אתם כתנת ומשחת אתם כאשר משחת את אביהם וכהנו לי (שם מ יג-יה). —ואמר בן סירא בספרו את תפארת ימים קדומים: וימלא משה את ידו (של אהרן) וימשחהו בשמן הקדש ותהי לו לברית עולם ולזרעו כימי שמים לשרת ול כהן לו ולברך את עמו בשמו (כ"ס גני׳ מה יה). —ובמליצה: כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי (הוש׳ ד ו), לאמר להיות לי כמו כהן. — ב) פ"י, כהן את פלוני, עשהו כהן: ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל לכהנו לי (שמות כח א). ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי (שם ג). — ובהשאלה, כהן פארו, לבש פארו ביפי והדר כמו שלובש הכהן את מצנפתו עליו: כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקת יעטני כחתן יכהן [3]) פאר וככלה תעדה כליה (ישע׳ סא י).

—נתפ׳, *נתכהן,—נהיה כהן, שרת במשרת כהן: א"ר חנינא לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי (זבח׳ קא:). לא נתכהן משה אלא שבעת ימי המלואים בלבד (שם קב.).—ובספהמ"א: כאשר הרג (פינחס) נשיא השבט על בעילת ארמית השיב חמת השם מעל כל העם ונתכהן ונתן לו השם ברית שלום (מלמד התלמיד׳, בלק). ובו התחייבו עונש זה אלא שהאריך להם עד היום שנתכהנו בו (שם, שמיני).—ובמשמ׳ ״לבש בגדי פאר ועדיים, ואמר הפיטן: בטוהר עדיי לובש התכהני והתפארי, בושם רקות התבשמי מור ולבונה התקטרי (יוצ׳ שבה"ג, אתי מלבנון).

כהנה [1]), כהונה, ש"נ, סמי׳ כהנת, כהנתכם, כהנתם, מ"ר כהנות,—א) תלבשת הכהנים, Tracht der Priester; mise des prêtres; dress of priests: ואת בניו (של אהרן) תקריב והלבשתם כתנת וחגרת אתם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מגבעת והיתה להם כהנה לחקת עולם (שמות כט ח-ט).—ב) משרת הכהן, Priestertum; sacerdoce; priesthood: המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את עבדת משכן יי׳ וכו׳ ובקשתם גם כהנה (במד׳ יו ט-י). והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם (שם כה יג). אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן הכהנה ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים (עזר׳ ב סב-סג). —ובתו"מ: משמת רבי ישמעאל בן פאבי בטל זיו הכהונה (סוט׳ ט טו). שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות (אבות ד יג). הכריז ר׳ ינאי ואמר אין כהונה היום (ירוש׳ נזיר ז נו.). ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך ינאי המלך רב לך כתר

—[1]) בילקוט (שמות, רמז קעה): שוטה שבעולם כהן אתה מבקש בבית הקברות.

[2]) עי׳ הערה להשרש.—[3]) יונתן תרגם ככהנא רבא דמתקן בלבושוהי. ובעין זה רש"י: אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול. ע"כ. ורד"ק: יגדיל פארו בלבושים נאים. ע"כ. ויותר נראה כי הכונה בפאר באן לכסוי הראש הנקרא פאר. ובספהמ"א השתמשו במליצת יכהן פאר במשמ׳ תופס משרה גדולה של כבוד ותפארה.

[1]) בערבית כהאנה a), ואמר אלאזהרי: כאנת אלכהאנה פי אלערב קבל מבעת׳ שידנא רשול אללה צלי אללה עליה ושלם פלמא בעת׳ נביא והרשת אלשמא׳ באלשהב ומנעת אלג׳ן ואלשיאטינ מנ אשתראק אלשמע ואלקאיה אלי אלכהנה בטל עלם אלכהאנה, ע"ב, ובעבר׳: הכהונה היתה אצל הערבים קודם משלחת השליח עה"ש, וכאשר נשלח הנביא והאירו השמים בזהר נגה הכוכב המבהיק ונמנעו השדים והשטנים מגניבת הנסתרות והגעתן להכהנים בטלה הכהונה.

---

a) كَهَانَة

מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן (קדוש׳ סו.). לא פסקה כהונה אלא מזרעו של משה (זבח׳ קב.).—ובמשמ׳ כללות הכהנים: מסרוהו (את הכ״ג) זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעליית בית אבטינס (יומ׳ א ה). וארבעה ילדים מפירחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג (סוכ׳ ה ב). ופרחי כהונה איש כסתו בארץ לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן (תמיד א א). זקני כהונה ולויה (עומדים) למטה (מהר עיבל) והשאר למעלה (תוספתא סוט׳ ח ט). בראשונה היו מכניסין עורות קדשים בלשכת בית הפרוה והיו מחלקין אותן בערבית לכל בית אב שבאותו היום והיו גדולי כהונה באין ונוטלין אותן בזרוע התקינו שיהו מחלקין אותן בערבי שבת לכל משמר ומשמר ועדיין היו גדולי כהונה באין ונוטלין אותן בזרוע עמדו בעלים והקדישום לשמים (שם מנח׳ יג יח-יט). אם היו כוהנות נפסלו מן הכהונה א״ר יוסי זאת אומרת שהאונסין פוסלין בכהונה באשת איש (ירוש׳ יבמ׳ ג ה.). משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי׳ ג.). בראשונה שם בן שתים עשרה אותיות היו מוסרים אותו לכל אדם משרבו הפריצים היו מוסרים אותו לצנועים שבכהונה והצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים (קדוש׳ עא.). — כהונה גדולה, משרת הכהן הגדול: כהן גדול שעבד בכהונה גדולה קודם שיביא עשירית האיפה (רמב״ם, כלי המקדש ה ט). —ועבודת הכהנים: ואתה ובניך אתך תשמרו את כְּהֻנַּתְכֶם לכל דבר המזבח (במד׳ יח ז). ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את כְּהֻנָּתָם והזר הקרב יומת (שם ג י). — ומתנת העם לכהנים: כי אין חלק ללוים בקרבכם כי כְּהֻנַּת יי׳ נחלתו (יהוש׳ יח ז). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר ספחני נא אל אחת הַכְּהֻנּוֹת לאכל פת לחם (ש״א ב לו). — והשתמשו במלה זו בסהמ״א גם במשמ׳ של שרות ומשרה בכלל.

***כֹּהֲנִי**, ת״ז, לנק׳ כֹּהֲנִית,—של כְּהֻנָּה: וזאת הממשלה הם שני מינים ראשות המלך והיא המדינה אשר היו דעותיה ופעולותיה כפי מה שיחייבוהו התכמות העיוניות והשנית ראשות הטובים והיא אשר יהיו פעולותיה ודעותיה מעלות לבד וזאת תקרא הכהניית ויאמר שהיא היתה נמצאת בפרסיים הראשונים (נופת צופים ב יז).

***כֹּהֶנֶת**[1], ש״נ,—אשה ממשפחות הכהנים: ולא תהא כהנת (נאמנת להעיד) כפונדקית (יבמ׳ יו ז). המדיר את אשתו מליהנות לו וכו׳ בישראל חדש אחד ובכהנת שנים (כתוב׳ ז א). המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה לויה והרי היא כהנת (קדוש׳ ג ה). כהנת לויה וישראלית שנישאו לכהן וללוי ולישראל (שם יב). מעשה היה (שהביא העבד את הגט) וכהנת היתה ולא חשו להן משום ריח פסול (ירוש׳ גיט׳ ב מד ג). לנכרי ועבד שבאו על הכהנת ועל הלויה ועל בת ישראל שפסלוה (קדוש׳ עה:). מנחת כהנת נאכלת מנחת כהן אינה נאכלת (חול׳ קלא:). נבעלה באונס מותרת לו ברצון אסורה לו והכהנת בין באונס בין ברצון אסורה לו (דא״ר א).—ומ״ר: ואם היו כהנות נפסלו מן התרומה (יבמ׳ ג י). כהנות[2] מותרות לצאת חוצה לארץ מ״ט אמור אל הכהנים לא אל הכהנות (ירוש׳ קדוש׳ א סא ג). עיר אחת היתה בא״י וגופנית שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים נשואים לשמנים זוגות אחיות כהנות (ברכ׳ מד.). —*כהנת כפונדקית, משל ישתמשו בו אם מי שהוא קל הערך זוכה לכבוד יותר ממי שהוא גדול וחשוב ממנו: ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה׳ ויעבדו את הבעלים וכו׳ ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה׳ ולא עבדוהו אפילו בשותפות אמר רבי אבא בר כהנא לא תהיה כהנת[3] כפונדקית (מד״ר איכ׳, פתית׳).

כה״ר,—ר״ת: כבוד הרב ר׳.

***כַּו**[4], ש״ז, מ״ר כַּוִּים, סמי׳ כַּוֵּי,— בעין חלון קטן, Luke; lucarne; aperture,—ובהשאלה, החלולים שבגוף האדם: רבי יהודה אומר עשאך כוין כוין (ספרי דבר׳ שט).—ובמשמ׳ העקרית: הצור ידודון מלאכי צבאות מרוצתם בלי לעקב, כוון עת רצון כַּוֵּי רקיעים

---

[1]) בכנענית כהנת, אשה משמשת להאלהות במשרת הכהונה: ואמי אמעשתרת כהנת עשתרת רבת (כתב׳ אשמנעזר יה).—[2]) כך בשרידי הירושלמי, דף 226, ובנוסח׳ הדפוס: כהנת.—[3]) נוסד על המאמר במשנה יבמ׳ שהובא למעלה.

[4]) בארמ׳ כַּוָּא, כוין: וְכַוִּין פתיחן ליה בעליתה (דני׳ ו יא). וכן בסורית. בערב׳ כַּוּ a).

---

a) كوّ

לקוב (אופן בכת תכוכה, האזינו), ר"ל לנקב חלונות ברקיע. —ובמליצה, "כַּוֵּי הַגַּלִּים וכדומה, מה שבין גל וגל, ואמר הפיטן: כנכנסו (המצרים לתוך הים) טרקת כַּוֵּי גליך, ירית חץ בנץ החזר גלגליך (שבת א' אח"פ, ויושע).

כו', וכו',—ר"ת: וכולו, וכלה, ר"ל וכל השאר.

כּוֹאֵב, ש"ז, מ"ר כּוֹאֲבִים,— מי שיש לו כְּאֵב, גופני או רוחני: ואני עני וכוֹאֵב ישועתך אלהים תשגבני (תהל' סט ל). —ובסהמ"א: חשבתי כל פריץ מני שום אדם עלי ארץ וכמוני בכל כואבים לא מצאתי (אגר' מנחס כ"ס לחסדאי).—ואמר המשורר: יִמַר (היין) וכל מרי נפשים יערב להם, ורישם כואבים ישכחו (רמב"ע, דיואן סז, כ"י בודליאנה).

***כּוֹב**[1], ש"ז, מ"ר כּוֹבִים, — מין ממיני הקוצים, וקוץ בכלל: כוב על כוב תוספת על בית מלא (מד"ר ברא' סו). (משל) למגל כוסחת כובין (שם מט). כשהיו בסיני היו שושנים וורדין עכשיו נעשו סריות נעשו כובים[2]) (שם שמות מג).

***כּוֹבִית**[3], ש"נ, מ"ר כּוֹבִיוֹת,—כדור קטן, Kügelchen, globule ; bullet: וברקים טורדין ויוצאין מגלגלי עיניהם וכוביות אש מחוטטם ולפידי גחלים מפיהם (היכל' רבתי טו, ביהמ"ד ילינק ג). א"ר ישמעאל מיד כשבאתי העמדתי מיד והקהלתי כל סנהדרי גדולה וקטנה במבוי הגדול אשר בבית ה' וישבתי על ספסל של שיש טהור וכו' ובאו רשב"ג ור"א בן דמה וכו' וישבו לפניו וכל שאר המון החבירים עומדין על רגליהם ורואין כוביות של אש שהפסיקו ביניהם ובינינו (בריית' מפרקי המרכבה).

כּוֹבֵס[4], ש"ז, מ"ר כּוֹבְסִים,—מי שמלאכתו היא לְכַבֵּס בגדים, Wäscher; laveur, blanchisseur; washer: ויאמר יי' אל ישעיהו צא נא לקראת אחז וכו' אל קצה תעלת הברכה העליונה אל מסלת שדה כּוֹבֵס (ישע' ז ג). — ובתו"מ: אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס עכו"ם אלא כדי שיעשו מבעוד יום (שבת א ח). אמר רשב"ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס עכו"ם שלשה ימים קודם לשבת (שם ט). מוכן שהכובס מוציא (מן הצמר) הרי אלו שלו ושהסורק מוציא הרי אלו של בעל הבית הכובס נוטל שלשה חוטין והן שלו (ב"ק י י). אמר לו כובס טלית זו של אביך היתה ולקחתיה ממנו נאמן (תוספתא מע"ש ה יג). יצתה בת קול ואמרה אף ההוא כובס מזומן הוא לחיי העוה"ב (כתוב' קג:). ראה עבדו ביד אומן וטליתו ביד כובס אומר לו מה טיבו אצלך אתה מכרתו לי אתה נתתו לי במתנה לא אמר כלום (ב"ב מה:). רבותינו אמרו אפילו היו כלי' (של קרח ועדתו) ביד הכובס היו מתגלגלים ובאין ונבלעין עמהם (מד"ר במד' יח). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו כובס לבית המשרה שלו (שם קהל', בכל עת).—ומ"ר: אותות הגרדין ואותות הכובסין אסורות משום כלאים (כלא' ט י). מכבש של בעלי בתים וכו' ושל כובסין לא יגע בו (שבת כ ה). שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטים הספרים והכובסין ר"י אומר אף הרצענים (פסח' ד ו). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו ולא שיח ולא מערה ולא אמת המים ולא נברכת כובסין (ב"ב ב א). כל שעיסקן עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסדרין וכו' והחייטין והספרין והכובסין (תוספתא קדוש' ה יד). שלל של כובסין ושלשלת של מפתחות והבגד שהוא תפור בכלאים (שבת מח:). —*משלות כובסים, עי' ערך משלות.

*כובלת,—עי' *כוכלת.

כּוֹבַע[1], ש"ז, מ"ר כּוֹבָעִים,—א) כסוי הראש, לפנים בפרט גבוה, של מתכת וכדומה שלבשו אנשי המלחמה, Helm ; casque ; helmet: ויצא איש

---

[1]) בארמ' וסור' כובא. בערב' כ֗ב a).—[2]) כך צ"ל במקום כובים שבנוסח'.

[3]) בארמ' כוביתא: כוביתא דעיבא בעלמא הוא דחזי (ר"ה כד.), ואעפ"י שיש גרסות כוכית בכף, בכ"ז נראה כי העקר היא הגרסה כובית בבית.

[4]) כך גם בכנעני' שם אומנות כבס: הכבס עבד חנא בן עבד אשמן (Karth. 10).

a) كُب

---

[1]) משק' אוֹצָר, גּוֹזָל, ומלרע. ובסמי' מלעיל: ודע כי כובע וקובע אצל ר' יהודה קמוצים כמו תותח אבל אנהגו לא ראינום בספרים אשר ראוי לבטוח בהם כי אם פתחין אלא שכובע בקצת המקומות מלעיל הוא, וכובע נחשת, וכובע ישועה בראשו, ובקצתם מלרע והוא מגן וכובע תלו בך, כלם מגן וכובע, ובא כלם מגן וכובע קמץ מפני שהוא בסוף פסוק אך ונתן קובע נחשת על ראשו הוא מלרע ולית דכותיה וכן צנה ומגן וקובע מלרע ולית דכותיה (הרקמה, בער טו). ולא נתברר טעם זרות זו של מקום הנגינה. יש סוברים שהמלעיל הוא ממשקל פֹּעַל, כֹּבַע, שהיה נהוג כמו"כ. ואין למלה זו

הבנים ממחנות פלשתים גלית שמו וכו׳ וְכוֹבַע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש (ש"א יז ד-ה). כלם קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם וכו׳ כלם מגן וְכוֹבָע (יחזק׳ לח ד-ה). ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בְּכוֹבָעִים מרקו הרמחים לבשו הסרינות (ירמ׳ מו ג-ד). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וְכוֹבָעִים ושרינות וקשתות (דהי"ב כו יד).—ואמר הפיטן: וישימו כובע על ראשיהם ולבשו שריונים, ויחגרו איש חרבו ונטלו כידונים (יוצ׳ אחרון פסח, אמץ גבורותיך).—כּוֹבַע ישועה, כובע של גבור שמביא ישועה להחיל: וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו וילבש צדקה כשרין וְכוֹבַע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה (ישע׳ נט טז-יז) — ואמר הפיטן: חבש כובע ישועה בראשו, הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו (שיר הכבוד, אנעים).— ובתו"מ: ואם היתה (הביצה השלוקה) כמין כובע אינו חבור (עדי׳ ב ד). אלו תוקעי קרנים ואלו תוקעי סילפירי אלו לובשי כובעים ואלו לובשי קיסים (מד"ר ברא׳ נט).—והתרחבה אח"כ המשמ׳ לכל כסוי ראש בצורת כובע של אנשי המלחמה, קצת גבוה והולך וצר למעלה: ראיתי אותן בני אדם הן אמה וכובעיהן אמה (ירוש׳ גיט׳ א מג ד, קדוש׳ ג סד.). ואלו הם שמנה עשר כלים (שלובש האדם) וכו׳ ב׳ פרגד ותגור שבמתניו וכובע שבראשו וסודר שבצוארו (שבת קב.). פושט הלוקו ומתיר חגורו ומסלק את כובעו ואח"כ מסלק פרסקו התחתונה (כלה רבתי י). וקודם שיכנס (למרחץ) כיצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק את כובעו ומסלק את טליתו (דא"ר י). אסור (לאבֵל) ללבת בכלים מגוהצין וכו׳ ובכובע של ראש (שמחות ז). כובע שמשימין בני אדם בראשיהן יוצא במין פסל מן הראש כשיעור טפח וכו׳ ועושין אותו להאהיל על הפנים שלא יכם השמש (ר"ח שבת קלח:). הלך ומכר כל נכסיו וקנה בהן מרגלית אחת וקבעה בראש כובעו וכשעבר על הגשר נשבה הרוח ופרח הכובע מעל ראשו ונפל במים (מדר׳ י׳ הדברות ד, ביה"מ ילינק א). מי שנותן בראשו כובע נאה ומוזהב שעושה זה נער ובער (מלמד התלמיד׳, נשא). כובע של לבד שנותנין בראש כשהוא מהודק בראשו מותר לצאת בו כגון שיש משיחה או רצועה תחת צוארו וקושרו שם וכו׳ וכן נוהגין באשכנז ולותיר לשאת כובעיהן בראשיהן (סמ"ג, לאוין סה). שאותן כובעים שהן קלועין מקש לא חשובי׳ כסוי לראש (בו"ת תרומ׳ הדשן י). לא הסירו אבותיכם להם המצנפת והכובע לשישאר הראש מגולה בדרך המשתחוים לאדון שעושים לו כבוד בהסרת הכובע מן הראש (תולד׳ יצחק לר"י קארו, האזינו). וכובעים שלנו שאנו מכסים בו ראשינו (הלכות, או"ח שא מא). הסרסר לקח את כובעו בידו (יל"ג, העלמות היכשות).—ומשל: הגנב בוער כובע שלו כמשל הדיוט (יעבץ, מגלת ספר 171), ועי׳ ראש.— ובהשאלה, *כסוי הקנה בגרון, ושִׁפּוּי כּוֹבַע, עי׳ שפוי.—ב) בהשאלה, *תיק בצורת כובע: מניחן (את התפלין) בכובע תחת מראשותיו (ברכ׳ כד.).—ג) בהשאלה, *כאב הראש כלו: והכאב (בראש) אשר הוא כאלו יהלם במהלומות יורה על כמו הכאב הנקרא כובע ופלות הראש הנושנים (קאנון ג א א י). לפעמים יוקחו (אותות המחלה) מצד התכונות והתנועות כמו שתראה בעלה הידועה בשם כובע מקבל רושם בשכיבה אפרקדן על שאר הנחות משכבו (שם שם ט). ולפעמים יהיה (כאב הראש) מקיף הראש כלו ומה שיהיה מזה מורגל ושוקד יקרא כובע ומגבעת בהדמותו אל כובע מכלי הזין שכולל הראש כלו (שם שם ב א). המין הזה מכאב הראש יקרא כובע בשביל שהוא כולל הראש כלו והוא כאב ראש כולל קבוע עומד נושן יתחדש קשיו בכל עת ובפחותה שבסבות מתנועה או משתיית יין או מלקיחת דבר מעלה אדים (שם לב). אלא ששם כובע באמת יאמר בהסכמת הרופאים על מה שהוא בתנאים האלה (שם). ודע כי הכובע הישן לא יסלקהו אלא מה שהוא חזק ההתכה (שם). בכאבים אשר הם בתכלית הקושי והחוזק ככאב פלות הראש והכאב הכולל הנקרא כובע (פרקי משה ו).

*כּוֹבָעָה[1], ש"נ, מ"ר כּוֹבָעוֹת,—קבוץ של עמרי הקציר בשדה: המעמר לכובעות[2] ולכומסאות

חבר בלשונות האחיות. השרש כבע נהוג אמנם בערב׳ אך אינו משמש במשמ׳ שיסתעף ממנו השם כובע בדרך טבעי, ולבן יש מי שפקפקו בשמיותו של השם כובע (Barth NB § 38, b).—ועי׳ עוד קובע.

[1]) קבע צורה זו לוי ואחריו יסטרוב. ואעפ"י שאפשר שגם כובעות שבמשנה הוא מ"ר של כובע, מ"מ כדי לקבל צורה זו של יחיד, אעפ"י שבמה"ש שבמקרא אין פּוֹעָלָה אלא פּוֹעֵלָה.—[2]) נקוד לַכּוֹבָעוֹת בקטעי משנ׳ מנקד׳ כ"י בודליאנה.

לחררה ולעמרים (פאה ה ח).— ועי׳ *כומסה.

·כובעי, ת״ז, מ״ר כובעים, — אומן עושה כובעים: בעלי אומנות שמוליכין להן בביתם לתקן כלים כגון צבעין או כ ו ב ע י ן או חייטין (רש״י ב״ב מב.).

·כוברת, ש״נ, מ״ר כוברות,— אשה שמלאכתה לכבר בכברה: צא וראה כ ו ב ר ו ת בנהרדעא כל אחת ואחת כוברת בנפה ובכברה (ערוך, ערך חזר).

כוה[1], ממנו כוה, כויה, ב.כי, מכוה, °כויון.

כוה,—קל לא נמצא במקרא.

— נפע׳ תכוה, תכוינה, *נכוה, נכויתי, לכוות, ליכוות, —נכוה באש, נגעה האש בעורו ועשתה בו כויה, sich verbrennen; se brûler; be burned: כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך (ישע׳ מג ב). היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כן הבא אל אשת רעהו (משלי ו כז-כט). — ובתו״מ: איזו היא מכוה נ כ ו ה בגחלת או ברמץ (נגע׳ ט א). היתה גורפתו (את התנור) והכתה הקוץ ויצא ממנה דם או שנ כ ו י ת ונתנה אצבעה לתוך פיה (כלים ח יא). ומלמדין אותו (את הכהן המקטיר הקטרת) הוי זהיר שמא תתחיל לפניך שלא ת כ ו ה (תמיד ו ג). נשבר העצם וניטל צומת הגידים שלה פסולה רשב״א מכשיר מפני שיכולה ל י כ ו ו ת ולחיות (תוספתא חול׳ ג ו). אדם מושיט אצבעו באור בעולם הזה מיד נ כ ו ה (סנה׳ ק:). שכל אחד ואחד נ כ ו ה מחופתו של חבירו (ב״ב עה.). הביאו לפניו (לפני הילד משה שתי קערות אחת מלאה זהובים ואחת מלאה גחלים) ושלח ידו ליקח הזהב ובא גבריאל ודחף את ידו ותפס את הגחלת והכנים ידו עם הגחלת לתוך פיו ו נ כ ו ה לשונו וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון (מד״ר שמות א). משל לחמורה שרעת ו נ כ ו י ת ויצא בנה כווי מי גרם לולד שיצא כווי ש נ כ ו י ת אמו (שם ויקר׳ טו). לתלמיד שהיה מהלך עם רבו וראה גחלת מושלכת סבור שהיא אבן טובה נטל אותה ו נ כ ו ו ה לאחר ימים היה מהלך עם רבו וראה אבן טובה היה סבור בה שהיא גחלת והיה מתירא ליגע בה (שם דבר׳ א).—ובמים רותחים וכדומה: שיהא נותן ידו לתוכה (להרותחים) והיא נ כ ו י ת (ירוש׳ שבת ג ו:). מעשה שמתה שפחתו של ר״א ונכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל נכנס מפניהם לחצר ונכנסו אחריו (נכנס) לבית ונכנסו אחריו אמר להם כמדומה הייתי שאתם נ י כ ו י ן בפושרין ואי אתם נ כ ו י ן אפילו ברותחין (שם ברכ׳ ב ה:), והיא מליצה למי שאינו מבין רמז ברור וקשה.—ובהשאלה, האזן נכוית, היא נפגעת ולוקה: אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים מפני שהן נ כ ו ו ת תחלה לאיברים (כתוב׳ ה:). — *נכוה מגחלתו של פלוני, לקה ונפגע מפני קפדתו של פלוני: והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא ת כ ו ה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (אבות ב י). וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה וד׳ מאות איש שהיו עמו היכן הם נשמטו כל אחד ואחד הלך לדרכו אמרו שלא נ כ ו ה בגחלתו של יעקב (מד״ר בראש׳ עח). — ובמשמ׳ נפגע ע״י הרעה שבא על חברו: כיון שראה מרדכי את המן בא כנגדו והסוס בידו אמר דומה אני שאין רשע זה בא אלא להרגני וכו׳ אמר להם (לתלמידיו) עמדו וברחו שמא ת כ ו ו בגחלתי (שם ויקר׳ כח).—ובמשמ׳ אחרת, °נכוה בגחלתו של פלוני, חש צער מפני כבודו של פלוני: מתעלסים באהבים ועד מחיצתם לא באים באשם גלהבים ובגחלתם נ כ ו י ם ובפארם הם נאלמים (שבת פר׳ החדש, וכנן).—°נכוה בגחלי העני וכדומה, ואמר הפיטן: ירוחם בך יתום אסיר תקוה, ולבו בגחלי העני נ כ ו ה (ירוחם, הגדה, כ״י בריט׳ מוז׳).—°נכוה בצער: הזכיר לנו שכבר נ כ ו י נ ו בצער הגדול הזה שיש לכל איש (גר) הרואה את עצמו בתוך אנשים זרים ובארץ נכריה (התגון, עקב, מגוה תלא).

—קל, *כוה, פ״י, כוה, כואו, כויו,—כוה אותו, עשה לו כ ו י ה באש: כ ו א ו בשפוד או במסמר ואפילו על צפורנו מקום שאינו עושה חבורה (ב״ק ח א). היתה בו מחיה כעדשה כ ו ה חצייה והלך חצייה (תוספתא נגע׳ ג ג). הקומקום הזה (של רותחים) כ ו ו ה ומפציעו מפחם בו (ירוש׳ פסח׳ ו לג.). שאם כ ו י י ו על כף ידו וצבת על כף ראשו וצבת או שהטיל עליו שלג או צונן (שם ב״ק ח ו:).— ופעול *כווי: משל לחמורה שרעת ונכוית ויצא בנה כ ו ו י מי גרם לולד שיצא כ ו ו י שנכוית אמו (מד״ר ויקר׳ טו).

---

[1]) בארמ׳ ובסורית כוא, ובערב׳ כוי [a]), באותה המשמ׳ כמו בעברית.

---

[a]) كوى

—הִפְע׳, *הִכְוָה,—כמו קל: התולש סימני טומאה והכווה את המחיה עובר בלא תעשה (נגע׳ ז ד). — ואמר הפיטן: זריבת תפתה הכנת משני דינים, חדשים שנים עשר הכוות כל סרבנים (שבת ד אח״פ, אביתה).

—פִּע׳, *כִּוָּה,—פעל בברזל רותח כאש על מכה וכדומה לרפואה: משל לתמורה שהיתה חולה והוליכה אצל האפייטרים וכיוה אותה וכו׳ (מד״ר במד׳ ט). ירחץ הנשיכה במי רגלים או ישים עליה עלוקות או יכוונה (מ׳ אלדבי, שבילי אמונה ד).

*כִּוּוּן, ש״ז, מ״ר כִּוּוּנִים,— שה״פ מן *כִּוֵּן, במשמ׳ *כִּוְּנָה: שמתחלת ברייתה (של הנטיעה) היא צריכה כוון (מד״ר ברא׳ טו). משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו ולקח את הסייף להתך את אביו א״ל פדגוגו אל תייגע את עצמך תן לי ואני חותך הציץ המלך עליו א״ל יודע אני להיכן הי׳ כוונך מוטב שיתלה הסרחון בך ולא בבני (שם ויקר׳ י). והשתנו הנפשות שנוי גדול כפי התגבר הטבעים הארבע עם כוון החכם יתברך לכל חי וחי לצורך כל העולם (כוזרי ה י). תומים שמתמימים הכיוון שמכוין הכהן בשאלה (מכת׳ המאמר׳ לר׳ נתן רופא).—ואמר הפיטן: כרוע ברך להבריך, במות להדריך, כִּוּוּן חין להעריך, בעד עם מעריך (ר״א קליר, גשם, אפיק מען).—ובמשמ׳ *דיוק: פירוש שוות בכוון שתיהן (ערוך, ערך גמלס). כי הכללים שכללו חכמים ז״ל בעניני החשבון וכו׳ וכיוצא בכללים אלו שלא אמרו ז״ל על הכיוון הגמור כי אם בקרוב (התיגוך, קדוש׳ רנת). וכשעומד בתפלה צריך שיכוין רגליו זה אצל זה בכיוון כאילו אינם אלא א׳ (הלכות או״ח לה א).

—*כִּוּוּן שעה וכדומה, במשמ׳ מחשבה בשעה פלונית והשמוש בשעה זו: תרפים הם צלמים הנעשים בכוון שעה אחת העשוייה לכך ומדברים מאליהן (רש״י הוש׳ ג ד). — ואמר הפיטן: הצור ידודון מלאכי צבאות מרוצתם בלי לעק״ב, כִּוּוּן עת רצון כוי רקיעים לקוב (שבת תבו׳, האזינו אבירים).— ובמשמ׳ בכונה מיוחדה בשביל דבר מהדברים: שהיו המלאכים רוצים לקבל התורה והשיב להם הקב״ה כלום אב ואם יש בכם שהשם יתברך עשה זה בכוון שיתעוררו המלאכים שיתאוו לקבל התורה (קדוש׳ לוי, דרוש לשבוע׳).

*כִּוּוּץ, ש״ז,—שה״פ מן כִּוֵּץ, כמו *כִּוְּצָה: כגון לרפואות הכווץ וההתר והכפיה (אילס ליב״ל, כתב מבה מין). חולי הכווץ נולד מסתימת הגידים עבור ליחה גסה ועם אבוד חוש ותנועה באחד מחלקי האיברים ולפעמים בכמה איברים (מעשה טוביה, בית חדש א ג). ולפעמים בא לידי כיווץ וביותר כאשר יתלהבו שפתי הקיבה (שם ד).

*כּוּז[1], ש״ז, מ״ר כּוּזִים, — כלי מחרס או של מתכת להחזיק בו שמן וכדומה, jug ; Krügel; cruche : מי שזכה בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין וארבעה כלים בידם הטני והכוז ושתי מפתחות הטני דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק קביים וחצי והכוז דומה לקיתון גדול של זהב (תמיד ג ו). ואבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שעליה הכהן עומד ומטיב את הנרות והניח את הכוז על מעלה שניה ויצא (שם ט). באו ועמדו על מעלות האולם וכו׳ והמשה כלים בידם הטני ביד אחד והכוז ביד אחד והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף ובסויה ביד אחד (שם ז ג). שמענו כי הוא (האדק) כלי תעשוי ולועא כמין כוז נקוב בקרקעיתו נקבין דקין דקין ופיו צר (ר״ח ערוב׳ קד.). וכיצד סדר ההטבה זה שזכה בדישון המנורה נכנס וכלי בידו וכוז שמו ושל זהב היה דומה לקיתון גדול מדשן בו את הפתילות שכבו ואת השמן הנשאר בנר והטיב חמשה נרות ומניח הכוז שם וכו׳

---

[1]) בארמ׳ כוזא, כלי חרס קטן לשתית מים: כל יומא הוה מייתי להו דביתהו ריפתא וכוזא דמיא (שבת לג:). חזיוה לההוא עבדא דאנח כוזא דמיא אפומא דקומקומא (שם מח.). תלה כוזא בסיכתא (שם קלז:). והוה מנח כוזא דמיא ודלי ליה (תעג׳ כ:). אייתי כוזא חדתא ומליוה מיא (ע״ז כט.). אתקין רב אשי בהוצל כוזא בת רביעתא (חול׳ קז.). בערב׳ כוז a) כמו״כ, וכבר נחלקו החכמים הערבים בדבר מקורה של מלה זו, שקצתם אמרו שהיא ערבית וקצתם גזרו שהיא לא בלבד לא ערבית אלא אף לא שמית: וקאל אבו חניפה אלכוז פארשי קאל אבנ שידה והד׳א קול לא יערג׳ עליה בל אלכוז ערבי צחיח ויקאל כאז יכוז ואכתאז יכתאז אד׳א שרב באלכוז קאל אבנ אלאעראבי כאב יכוב אד׳א שרב באלכוב והו אלכוז בלא ערותה פאד׳א כאנ בערותה פהו כוז (לשאן אלערב), ובעבר׳: ואמר אבן חניפה כוז הוא פרסי, אמר אבן שידה וזה דבור אין להסכים לו אלא כוז הוא ערבית אמתית ויאמרו (בערבית) כאז יכוז אחכאז יתכאז כששתה בכוז אמר אבן אלאעראבי (אומרים בערב׳) כאב יכוב כששתה בכוב והוא הכוז בלי אזנים ואם היה באזנים הוא כוז. אך כל אלה הטענות לא עמדו לו להשם כוז להצילו מידי הכופרים בשמיותו והחדשים החליטוהו זר בלשונות השמיות ומקורו בלשון פרסית (S. Fraenkel, Aram. Frew. 73).

---

a) كوز

ויוצא ואח"כ נכנס ומטיב שני הנרות ונוטל הכוז בידו ומשתחוה ויוצא (רמב"ם, תמיד' ומוסף' ג יז).— ואמר הפיטן: על מחתה ומזרק, אויב שן חרק, טני גם כוז זרק, ואת חרבו הברק (קינ' לת"ב, אלכעותי ספלו).— ומ"ר ״כּוּזִים: וששאלת הכוזים והקיתונות וכול' (תשו' הגא', JQR XVII, 282).

״**כוזו**[1],—צרוף אותיות במקום ארבע האותיות של שם המפ׳רש, יכתבוהו המאמינים על המזוזה וכדומה לשמירה בפרט להיולדת: מנהג פשוט שכותבין על המזוזה מבחוץ כנגד הריוח שבין פרשה לפרשה שדי וכן כנגד ה' אלהים ה' אחד המתחלף באלף בית והוא האותיות השניות לאותיות ה' אלהים ה' כוזו במוכסז כוזו (סמ"ג, מ"ע כג). ואחורי ה' אלהינו ה' יכתוב חילופם כוזו במוכסז כוזו להפחיד החצונים היונקים מן התילוף (מסגת חסיד', מזוזה א י).—ואמר המשורר: ובראותו כי תגל ערותו, גם תראה חרפתו, התחפש בן כנענה, בלבוש נפש נענה, ויעש אבל כבת יענה, ויבא על האלהים בטענה, כוזו במוכסז כוזו, מדוע אותי יבוזו (יל"ג, נעוה לב).

כּוֹזֵב,—עי' כזב.

כוח,—עי' כֹּחַ.

*__כּוֹחַל__[2], ס"ז,—פוּך ואבק דק שכוחלין בו את העין ליפי או לרפואה, Augenschminke; collyre d'antimoine; kohl: דיו כדי לכתוב שתי אותיות כוחל[3] כדי לכחול עין אחת (שבת ח ג). סם יבש שעל גבי מכה והכוחל שבעין (תוספתא מקוא' ו ט).

---

[1]) בזהר בראש' (דף יח:) אמרו: שמא דיחודא כוזו במוכסז כוזו. ע"כ. והזכירו גם בעל העקרים ואמר: שנמצא בתפלה לקדמונים שם מצפ"ץ והרואה יחשוב שהוא שם לאחד מן המלאכים ואינו כן אלא הוא כנוי לשם בן ארבעה בחלוף האותיות באלפא ביתא דא"ת ב"ש וכן כוז"ו במוכס"ז הוא כנוי לי״י אלהינו בחלוף כל אות מיי' אלהינו באות הבא אחריה באלף בית כי יחליפו יוד בכף והא בויו וכן השאר.

[2]) משק' אוֹפֶן, דוֹנֶג. בקטעי משנ' מנק' כ"י בודליאנה כֹּחַל. בארמ' כוחלא: ונישחוק תרתי מנתא כוחלא (גיט' סט.). ככוחלא כשרה כדיותא טרפה (חול' מז:). בערב' כֹּחל a).—[3]) כך במשנ' כ"י נאפולי, וכן בגמ' ירוש' שם, וכן בתוספתא, הלכ' פסוקות והרי"ף. ובנוסח' כחול.

---

a) كحل

ומהו שחור שדומה לכוחל (הלכ' פסוק', שחיט'). ריאה שדומה לכוחל כשר לדיו טריפה (שם). ותכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע כעצם שמים שהוא פתוך מן הכוחל (רמב"ם, כלי המקד' ח יג).

כוח"ט,—ר"ת: כתיבה וחתימה טובה, עי' כתיבה.

*__כּוֹי__[1], כוי, ס"ז,—שם חיה שהיתה לפנים קצת דומה למין העֵז וקצת למין הצבי: כוי יש בו דרכים שוה לחיה ויש בו דרכים שוה לבהמה (ביכור' ב ח). הכותב חיתו ובהמתו לבנו לא כתב לו את הכוי (שם יא). ונוהג (כסוי הדם) בכוי מפני שהוא ספק ואין שוחטין אותו ביו"ט (חול' ו א). ר' יוסי אומר כוי בריה לעצמו לא יוכלו חכמים להכריע עליו אם חיה הוא או בהמה (תוספתא ביכור' ב ב). אותו ואת בנו נוהג בכלאים ובכוי ר' אלעזר אומר הכלאים מן הרחל ומן הגדי נוהגין בו ומן הכוי אין נוהגין בו (שם חול' ה א). ר"א אומר כוי אין חייבין על חלבו אשם תלוי (ירוש' ביכור' ב סה:). כוי דרך בני אדם לטעות בו (שם כיל' א ס:). המקדיש חיתו ובהמתו הקדיש את הכוי ר"א אומר לא הקדיש את הכוי (נדר' יח:). כוי זה איל הבר ויש אומרים זה הבא מן התייש ומן הצבייה (חול' פ.).

כְּוִיָּה[2], ס"נ, מ"ר כְּוִיּוֹת,—מה שנעשה בבשר הגוף בשנגעה בו האש וכותה אותו, brandwund; brûlure; burning: עין תחת עין שן תחת שן וכו' כויה תחת כויה פצע תחת פצע (שמות כא כד-כה).— ״וכויה שעושים לרפואה: ואראה בתוך ההמון, זקן כפוף כאגמון, וכו' ואצלו כלי ברזל ומלקחים, והמזלג שלש השנים, וכלי ההקזה והכויות, וכלי חתוך הבשר חדים כחרב פיות (ר"י חריזי, תחכמ' ל).— ובמליצה, ״כאב של צער גדול, ואמר המשורר: והניחה פרידת זה כויה בגב לבי וזה מכה טריה (ר"ש הנגיד, א). ידידי בקשו נא לי צרי לכאב ולכויה, והושו סמכו לבי בתחבשת וברטיה (הוא, הכמות פליליה). מיום נעצרו עבי כתביו, בלבי נשקו רשפי כויות (רמב"ע, דיואן עו, כ"י בודליאנה).

״**כִּוְיוֹן**, ס"ז, מ"ר כִּוְיוֹנִים, כִּוְיוֹנֵי,— כמו כְּוִיָּה: רשף כויוני, מרחיקה ישבע עדני, ויפק רצון מיי' (זולת א שבוע', אנכי במעת).

---

[1]) כך הברת ספרדים ותימנים. ויהודי איטליה אומרים כֹּוִי (למ"ד לדוד מהתפוחים). ולא נתברר מקורו.

[2]) מן כוה. משק' צדיה, רטיה.

***כְּוִיצָה**, ש"נ, — בה"פ מן כָּוַץ: לפי שמים הקרים מכווצים העור ובכויצתם מולידים רתת וסימור (מעשה טוביה, יסו"ע א ד). — ונתיחד להתכווצות חזקה של העצלים בגוף על ברחו של הבע"ח, Krampf (Spasmus); crampe: אותות נפילת הכויצה בנערים הנערים אם ירבה בהם הפחד בשינה ויעצר טבעם וירבה בביים וישתנה מראיהם לירקון ואדם ודעיכה אז תפל הכויצה (קאנון ד כ א יח). הכויצה היבשה והכפיה והשתוק והמחנק הם מן החדים (שם ד א ד). הכוויצה הנקרא אשפראשמי תהיה ממלו ותהיה מהרקה כי כשיהיה התחדשות הכוויצה מפני התעורה או עמל וכו׳ אז הסבה באותה הכוויצה יובש והרקה (פרקי משה ז). ומי שיקרה בו כויצת פנים ואחור ויקרה לו השתוק ימות בשעתו מיד (שם ו).

***כּוּךְ**[1], ש"ז, מ"ר כּוּכִים, — כעין חדר קטן חצוב בסלע, בכתלי מערה, או חפור באדמה, יעמידו שם ארונות המתים, Grabkammer ; chambre sepultr. ; sepul-chral chamber: אין חופרין כוכין וקברות במועד אבל מחנכים את הכוכין במועד (מו"ק א ו). המקבל מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ד׳ אמות על שש ופותח לתוכה שמונה כוכין שלשה מכאן ושלשה מכאן וב׳ מכנגדן והכוכין ארכן ארבע אמות ורומן שבעה ורחבן ששה ר"ש אומר עושה תוכה של מערה שש אמות על שמונה ופותח לתוכה שלשה עשר כוך (ב"ב ו ח). כותל שבין שני כוכין או בין שתי מערות (אהל׳ ו ז). והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוכיהן ומתעתעין בהם (מכי׳ בא יג). המוכר קבר לחבירו כיון שקבר מת אחד בכוך חזקה לכל הכוך קבר ג׳ מתים בשלשה כוכין חזקה לכל הקבר (ירוש׳ ב"ב ג ד). החופר כוך למת בקבר (כרכ׳ יד:). אלו הן כוכין ואלו הן קברות כוכין בחפירה וקברות בבנין (מו"ק ח:). — ואמר הפיטן: ליל שמורים כוכם נחטט ונבאו, הפך לילה וידכאו (מעריב ב׳ פסח, ניל שמורים). — ובכלל *כל חדר קטן בלי חלונות: צריפי׳ כמין כוך עגול ככובע ונחבאים בתוכו ציידי עופות (רש"י סוכ׳ יג:). כוך של ציידי עופות שאורבים בתוכו העופות (רש"י ור"נ על הרי"ף, שם ט:).

כּוֹכָב[1], ש"ז, מ"ר כּוֹכָבִים, כּוֹכְבֵי, כּוֹכְבֵיהֶם, — א) כל אחד ואחד מהמאורים הרבים הנוצצים ברקיע השמים בלילה ושמפני מרחקם הם נראים לנו קטנים מאד, Stern ; étoile ; star: ויעש אלהים את שני המארת הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכּוֹכָבִים ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (בראש׳ א יו-יז). הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כּוֹכָבִים משתחוים לי (שם לז ט). כה אמר יי׳ נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוֹכָבִים לאור לילה (ירמ׳ לא לד). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוֹכָבִים אשר כוננתה (תהל׳ ח ד). לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו את השמש לממשלת ביום וכו׳ את הירח וכוֹכָבִים לממשלות בלילה (שם קלו ו-ט). הללוהו שמש וירח הללוהו כל כּוֹכְבֵי אור (שם קמח ג). — כּוֹכְבֵי בקר, הנראים בבקר: ברן יחד כּוֹכְבֵי בקר (איוב לח ז). — צאת הַכּוֹכָבִים, תחלת הלילה, כשאור הכוכבים מתחיל נראה לעין: מעלות השחר עד צאת הַכּוֹכָבִים (נחמ׳ ד יה). — ומשל למספר רב ועצום: הבט נא השמימה וספר הַכּוֹכָבִים אם תוכל לספר אתם (בראש׳ יה ה). כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך כְּכוֹכְבֵי השמים וכחול אשר על שפת הים (שם כב יז). יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום כְּכוֹכְבֵי השמים לרב (דבר׳ א י). הרבית רכליך מִכּוֹכְבֵי השמים (נחו׳ ג יו). מונה מספר לַכּוֹכָבִים לכלם שמות יקרא (תהל׳ קמז ד). — קדרו הכוכבים, אספו נגהם

---

[1]) בארמ׳ כוכא. בערב׳ כוח׳ a), בית קטן בלי חלונות, וכבר אמרו חכמי הערבים בעצמם כי זו מלה פרסית.

a) كُوخ

[1]) מלה משתפת לכל לשונות השמיות. באשור׳ ככב, בערב׳ כַּוְכַב a). ולא נתברר שרש מלה קדומה זו ומקור משמעתו העקרית. רוב החדשים החליטו כי היא ממשקל פלפל, והוו היא במקום ב ועקרו היה כבכב. אבל אין סברה זו מבארת לנו כלום, כי אין בהצרוף כבכב שום משמ׳ בלשונות השמיות שממנה יכול להסתעף בדרך טבעי בזמן הקדום השם להמאורים השמימיים. ומלבד זאת, קשה להנית כי הצורה הקלה והרגילה כ"כ בלשון נתחלפה בצורה הרבה יותר קשה ולא רגילה, כּוֹכְבַב. ואעפ"י שבארמ׳ נתחלפה הצורה גלגלת בגוגלתא, אך בעבר׳ קשה לקבל זה. וכבר התלבטו גם חכמי הערבים במלה זו, שקצתם, אללית׳ ואחרים, אמרו שהיא רבעית, והוו בה שרשית, וקצתם אמרו שהכף הראשנה נוספת

a) كَوْكَب

וכדומה, מליצה לצרה גדולה: כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם (ישע׳ יג י). שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יוא׳ ב י). וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי את כוכביהם (יחזק׳ לב ז). הנה הלילה ההוא (שנולד בו איוב) יהי גלמוד אל תבא רננה בו וכו׳ יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין (איוב ג ז-ט). — השכו הכוכבים של האדם, מליצה לימי הזקנה, כשיחשך מאור עיניו: עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים (קהל׳ יב א-ב).—ומשל לגבה ורום: הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו (איוב כב יב). — הרים כסאו מעל לכוכבים, שם בין כוכבים קנו, התנשא עד למרום הגבה: ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ישע׳ יד יג). אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם יי׳ (עובד׳ א ד).—ובבחי׳ אורם המבהיק: האמר לחרם ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ז). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו (שם כה ה). והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (דני׳ יב ג). — הכוכבים נלחמו עם פלוני, מליצה למלחמה שנשבר בו האויב שבר גמור: מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שופט׳ ה כ).—דרך כוכב מעם פלוני, התנשא גבור גדול וכדומה: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת (במד׳ כד יז). — חזה בכוכבים, התבונן להכוכבים כדי לדעת עתידות: יעמדו נא ויושיעך הברו שמים החזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישע׳ מז יג), ועי׳ ח׳זה.—עובד כוכבים, עבודת כוכבים, עי׳ עבד, עבודה.— ב) תמונה בצורת כוכב לסמל לאלהות: ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם (עמו׳ ה כו).—ובתו״מ: סימן לדבר (של תחלת הלילה) צאת הכוכבים (תוספתא ברכ׳ א א). כמה כוכבים יצאו ויהא לילה ר׳ פנחס בשם ר״א בר פפא כוכב אחד ודאי יום שנים ספק לילה שלשה ודאי לילה (ירוש׳ שם א ב:). שהרקיע של מים והכוכבים של אש והן דרים זה עם זה ואינן מזיקין זה את זה (שם ר״ה ב נח.). תליתי בו (ברקיע על כל מחנה ומחנה של המזלות) שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה (ברכ׳ לב:). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית (שם נט:). כוכב אחד יום שנים בין השמשות שלשה לילה א״ר יוסי לא כוכבים גדולים הנראין ביום ולא כוכבים קטנים שאין נראין אלא בלילה אלא בינונים (שבת לה:). משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים חמשת מילין (פסח׳ צג:). כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב תדע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו לארבע רוחות העולם עומד כנגדו (שם צד.). רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועין (חגי׳ יב:). כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים (הור׳ י.). אמר להם (יוסף לאחיו) נמשלתם בעפר הארץ וכו׳ נמשלתם ככוכבים מי יכול לספור את הכוכבים (מד״ר בראש׳ ק). אבנים טובות ומרגליות שהיו מבהיקות כעין כוכבים ומזלות (שם במד׳ י). —ואמר המשורר: כסה מעונתו בעב ענן למטיר בארצו מ...גליה, וברק ענן אורו כמו ניצוץ עף על פני כוכבי מהליה (ר״ש הנגיד, הנה יחידתי). הקץ לראות שמיו, ואת מעשי אצבעותיו, והבט אהלי מרומיו, תלוים בזרועותיו, וכוכבים חותמיו, פתוחי טבעותיו (ר״י הלוי, יבן אל תרדס). שמש אשר זרח וצחו כוכבי עליך ומחשבי יגוני נחשפו (רמב״ע, דיואן קמז, כ״י בודליאנה).—*כוכבי חמה, כוכבים שנראים גם ביום: צריכין הכוכבים שיהו נראין מתוכה (מתוך הסוכה) ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר״ח (אמר) בכוכבי חמה שנו (ירוש׳ סוכ׳ א נב ד). (סוכה) המעובה כמין בית וכו׳ (אם) אין כוכבי חמה נראין מתוכה בית שמאי פוסלין (בבלי שם כב:).—ג) *שם לאחד הכוכבים, הכוכב היותר קרוב להשמש, Merkur, mercure; -cury: ואחריו מה אתה בורא כוכב הנוגה לפי שצפה הקב״ה שעתיד דור המבול לזנות וכו׳ עמד ועירבן זה בזה כוכב זה איש הנוגה זה האשה (פסיק׳ רבתי כ). חמה נוגה כוכב[1] לבנה שבתאי צדק מאדים (ספ׳ יצירה ד ד). כוכב ממונה על החכמה ועל השכל ועל הבינה ועל הדעת ועל המדע לפתוח

ושרשה וכב או כוב (לבאן אלערב, ערך כוכב). ואולם גם להשרשים וכב כוב, אין בלשון הערב׳ ולא בשאר הלשונ׳ השמיות, משמ׳ שממנה יסתעף בדרך טבעי השם להמאורים השמימיים, שבודאי כנה אותם האדם הקדמון בשם שיש בו משמ׳ אור נוצץ וכדומה.—[1]) בארמ׳ בגמ׳: האי מאן דבכוכב יהי גבר נהיר וחכים משום דספרא דחמא

כל פתוח ולחשב כל מחשבת בכל מלאכת אומנות ועל הכתב ועל כל לשון (ברייתא דר׳ שמואל הקטן ט). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן כל״ש צמח״ן כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים חמה נוגה והם משרתים לשבעה ימי השבוע (פדר״א ו). מוצאי שבת שעה ראשונה שלו כוכב תחילת ליל שני צדק (רש״י שבת קכט:). תחילת ליל א׳ בשבת משמש כוכב ואחריו לבנה ואחריו שבתי (הוא, ערוב׳ נו.). הגלגל השני שבו הוא קבוע הכוכב הנקרא בלשוננו בפרט כוכב והוא נקרא בלשון הגר עטראד (יסו״ע לר״י ישראלי ב א). שעה א׳ (ביום שולט) כוכב לכל דבר יפה (ספ׳ הבעות, כ״י בריט׳ מוז׳). גלגל כוכב שמורה על הדיבור ולא על השיתוק וגם על הלשון שמדברת פחות (מכת׳ המאמר׳ לר׳ נתן רופא). ומגלגל נוגה כח התאוה ומגלגל כוכב כח השמחה והעצבון (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 55). מיכאל (ממונה) על רקיע כוכב גבריאל על רקיע לבנה (שם 34). ע״י כוכב הנקרא כוכב הוא יתברך פועל בעולם כח חכמה ואולת ודקדוק הלשון וצחותו ושבוש הלשון ובלבולו (גנת אגוז, ג׳יקטיליה ב מז.). תקח קולמוס מכסף צרוף ביום ה׳ שבו יום צדק ושמרהו ותעשה דיו ממימי וורד וכרכום ביום ד׳ יומו של כוכב הממונה על החכמה ותן (מגי׳ סתרים, מיוחס לרמב״ם, תמד׳ גנוז׳ מד). והששי (במזלות) כוכב ונפשו מיכאל (מגנת חסידי׳, המלאכ׳ והרקיע׳ א ו). שמות ז׳ ימי השבוע וכו׳ או ממזליהם יום א׳ חמה יום ב׳ לבנה יום ג׳ מאדים יום ד׳ כוכב יום ה׳ צדק יום ו׳ נגה יום שבת שבתי (ר״א מודינא, לב האריה ג ז).—*כּוֹכַב חַמָּה: יש מזל שגומר הלוכו לי״ב חדש כגון כוכב חמה ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים יום והיא לבנה (מד״ר בראש׳ י). וכוכב חמה רוב ענינו לנגב ולרטב בשווי וזה שהוא בקצת העתים מיבש ומנגב הלחיות כי הוא לא יתרחק בעת מן העתים מחום השמש רחק גדול וכו׳ בסבת מהירות תנועתו סביב השמש (שם טוב טורטוסי, הקד׳ תרג׳ ספר השמוש אלזהרוי, כ״י בודלי׳). שהשמש וכוכב חמה אמרו שהם משתתפים בטבע וכו׳ כי השמש וכוכב חמה מטיבים פעם ומרעים (שם).—*כּוֹכְבֵי שֶׁבֶת, הכוכבים שאינם מחליפים מקומותיהם ביחס זה לזה, וכוֹכְבֵי לֶכֶת, אותם המחליפים מקומותיהם, Fix- u. Wandelsterne; étoiles fixes et planètes; fixed stars a. planets: ויראה מתוך דברינו כי כל כוכבי לכת וכוכבי שבת החונים מהן על אופן המזלות והנוטים מהם הן לצפון הן לדרום וכו׳ כולם עומדים על הארץ (חשבון המהלכות לר״א בר״ח הנשיא ו). ומספר הכוכבים כוכבי שבת שחקקו הקדמונים מקומותיהם בספרים הם אלף כוכב וכ״ב כוכבים (שם יז). כולם מסכימים על דעת א׳ כי מספר כוכבי שבת אשר שוכני הארץ יכולין לראות אותן ולדעת מספרן הן אלף כוכבים ועשרים ושנים (הוא, צוה״א י). והשבעה מלכים כנגד חלקי כוכבי לכת שהם שצ״ם חנכ״ל (ראב״ע, לחות ב.). אני אגיד לכם חקות שמים, וסוד המאורות השנים, לחמשת כוכבי לכת, בלבי מערכת (ר״י חריזי, תחכמ׳ כב). דע כי כל אחד ואחד משבעה כוכבי לכת משמש חדש אחד וכו׳ ודע כי שבעה כוכבי לכת הללו השנים מהם טובים ומועילים מאד והם צדק ונוגה והשנים מהם מזיקים מאד והם שבתאי ומאדים והשנים מהם בעלי אורה והם חמה ולבנה ונשאר כוכב שהוא אמצעי מזוג טוב עם הטובים ורע עם הרעים (ר׳ בחיי, ויגש). והיתה מערכתם מתחדשת מז׳ לז׳ ימים רמז לז׳ כוכבי לכת המושלים על ז׳ ימי השבוע המשרתים למזלות אשר על ידיהם יגיע המשפט לתחתונים (אגר׳ יער הלבנון למשה ריאטי, כ״י בריט׳ מוז׳). אסובבה בחוצות שבע ארצות שוקי המשרתים רחובות כוכבי שבת ואפן כה וכה הלוך ובכה (שם). דע שהקדמונים גזרו שכל אחד ואחד מהשבע כוכבי לכת נתנן ברקיע מיוחד וכו׳ שכל אחד מז׳ כוכבי לכת פעם יתקרבו ופעם יתרחקו מכדור הארץ (נחמד ונעים א ט). יש לך לדעת שכל כוכבי הרקיע השמיני הזה נקרא בפי התוכניים כוכבי שבת או כוכבים נחים וכו׳ שהם שובתים ונחים לעולם (שם י). שבע נרות במערכת כסדר שבעה כוכבי לכת הממונים לעשות בכל מלאכת (ר״י אבוהב, הקד׳ מנוה״מ).—*כּוֹכְבֵי נְבוֹכָה, כמו כוכבי לכת: חשבון המהלך לחמשת כוכבי הנבוכה הרוצה לדעת מקום חמשת הכוכבים האלה וכו׳ שלשת הכוכבים שלמעלה מהחמה שהן שבתאי וצדק ומאדים וכו׳ ושני כוכבים שלמטה מן החמה והן נוגה וכוכב (חשבון המהלכות לר״א בר״ח הנשיא ח). לכוכבים הנבוכים הנקראים כוכבי לכת ההולכים פעם לצפון פעם לדרום (ר״ש א״ת, יקוו המים ג). ומזה עלה לשבעה גלגלי כוכבי הנבוכה והוא אשר

הוא (שבת קנו.), ובעברית: מי (שנולד) בכוכב יהיה אדם נהיר וחכם מפני (שמזל כוכב) הוא סופרו של (מזל)

כנה ברעש (פרדס רמונים, סדר מועד). גלגל שבעה כוכבי הנבוכה והרקיע אשר עליהם היה הגלגל השמיני (ר"י אברבנאל, ברא"ב'). שבעת קני המנורה הם רמז לשבעת גלגלי כוכבי הנבוכה ושבעת הנרות רומזים לשבעת כוכבי לכת עצמם (הוא, תרומה). עוד קוראים לאלה שבעת הכוכבים (כוכבי לכת) כוכבים נבוכים מפני שהם הולכים פעם לפנים פעם לאחור כאדם שהוא נבוך בארץ (מ' אלדכי, ס"א כ ג). ובפרשת יהי מאורות, כל ענייני חכמת התכונה נזכרות, ומהלכי השמש והירח וכוכבי הנבוכה, מהם בקצרה ומהם בארוכה (מנת' קנא' לר"י מפיסא 10). שבל שבעה כוכבי נבוכה פעם יעלו וירחיקו מכדור או ממרכז הארץ ופעם יקרבו וירדו אליה וכו' מפני שידיעת מהלכי שאר כוכבי נבוכה תלוים במהלך החמה (נחמד ונעים קסג). מרכז החמה עצמה הוא מרכז לחמשה כוכבי נבוכה (שם).—"כוכבים רועים, כמו כוכבי לכת, ושאינם רועים, כמו כוכבי שבת: ז' כוכבים הם שרועים השמש והירח כוכב שבתי וצדק ומאדים וז' כוכבים שאינם רועים זה ז' כוכבים של כימה (מדר' תדשא ו, אפשטין).—"כוכב בעל זנב, כוכב הזנב, כוכב שיש לו כעין זנב מאיר, Komet; comet: מספרן (של כוכבי שבת) הן אלף כוכבים ועשרים ושנים ולא מנו בתוכן הכוכב הזנב הנקרא כוכב התלתלי (ר"א בר"ח הנשיא, לוח"א י לה). ולפעמים יהיה האויר העולה אידיו עבה ויתמיד ההתלהבות בו זמן רב ויתנועע בתנועת הגלגל ויקרא כוכב בעל הזנב (אמונה רמה א ג). ושם (באויר העליון) יתילדו הכוכבים בעלי הזנבות (ר"י אברבנאל, ברא"ב'). כאשר נראה לנו כוכבי דשביט ר"ל כוכבי הזנבות קומיט"א בלעז או צורות אחרות זולתם שהם נראים למטה מן הגלגלים באויר הרקיע הוא לדעת נגד איזה מזל ימצא הכוכב הזנב או הצורה ההיא (נחמד ונעים קיג). רוב כוכבי הזנבות לא יספו ולא יאבדו תוך שבעה ימים לזריחתם ולא יתקיימו יותר משמונים וכו' כאשר הכוכב יש לו זנב ארוך או להב גדול ישאר ויעמוד זמן ארוך (שם רלג). —"כוכב זנבי: מהו הכוכב הזנביי התשובה שככב זה חוץ ממערכת הככבים ויש בו תמונת זקן ובספרינו קוראים אותו ככב השרביט (מעשה טובי', העולם יא). — כוכבי שביט[1]: ימצאו עוד תחת ממשלתה הגדולה והרחבה חברת כוכבים אחרים גם המה מתנועעים ויסובו בלכתם את השמש ונקראים כוכבי שביט ומספרם הרבה יותר ממספר כוכבי הלכת (מוסדות תבל מא).— "כוכבי שבט: מהלך ארץ גם ירח וכו' גם מועד ומקום יראו כוכבי שבט מי כל אלה הורני (אדם או"א, מחזה ט). דרך כוכב קם שבט מבית פרץ, פניו מצפון כנגה נהרו, כנהר דינור מנו זיקות בערו, כשפיפון ילפות רב רחב הארץ (יל"ג, כוכב השבט). — וכוכב שבטי: בטרם בוא כוכב השבטי האללי שנתבשר אז מן התוכנים (רחו"ס, הקד' כוכבא דשביט).—"כוכב מדלג, "כוכב נופל, גופים מאירים שנראים בלילות כמו קושטים כחץ או נופלים מרקיע השמים, Sternschnuppe; étoile filante; falling star: הכוכב המדלג[1]) הנקרא כוכב נופל (נוה שלום א ז). —"כוכבים רצים: ויש מהם שהם כלים במעט זמן והם נקראים כוכבים רצים ונראים כאלו הם כוכבים נופלים לארץ או כאלו רצים ממקום למקום וכבר טעו הקדמונים ותשבו שהם כוכבים נופלים לארץ (שעה"ש א ד).—"כוכב המלחים: כוכב קטן בכמות אך הוא זהיר זך ובהיר ונקרא כוכב המלחים יען שיורדי הים באניות שמו להם כוכב זה למורה צדק כי ע"פ מצבו של זה הכוכב יודעים הספנים והמלחים לאיזה צד מארבע רוחות העולם וכו' צריכים לנטות ספינתם כדי לכוון הרוח (נחמד ונעים כו).—"כוכב הכלבי: ולכן אבף עליהם ההכרח בשנות עולמים למנות מספר ימי השנה לשמור מצב השמש בעת בוא השטף (של היאור נילוס) ואת מעמד כוכב הכלבי אשר יחל אז להאיר את הלילה (שבי"ע א, מגריס).—"כוכב ישראל, מזל שבתאי, שלפי דברי קצת חכמי המזלות הוא המשפיע על האומה הישראלית: שחכמי המזלות אומרים שהמשרת ביום הז' הוא שבתי ושיש לו בזה כח שיתחדש בגופות חזוק הטבע על שאר הימים ובשעה ראשונה מיום השבת שולט שבתאי ולכך יחס לו כל היום ובחלקו כח המחשבה והבינה וידיעת הסודות ועבודת הש"י והוא כוכב ישראל כמו שאומרים כל האצטגנינים (תולד' יצחק לר"י קארו, ברא"ב').— ד) בהשאלה, "בנוי להשפעה טובה של אשר והצלחה שהאמינו הקדמונים

חמה. — [1]) בארמ' בגמ' כוכבא דשביט: מאי זיקין אמר שמואל כככבא דשביט ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מככבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו (ברכ' נח:). ופרשו המפרשים שהוא כוכב בעל הזנבות.—[1]) כבר השתמש בשם זה ר"ש א"ת בספר

שיש להם להכוכבים על עניני העולם ובני אדם, והמליצה פלוני נולד ב כ ו כ ב, ר"ל נולד בשעה שמשמש כוכב שהשפעתו לטובה עליו ושבשביל כך הוא מצליח בכל דבר: אשכים לבית השר אומרים כבר רכב, אבא לעת ערב אומרים כבר שכב, או יעלה מרכב או יעלה משכב, אויה לאיש עני נולד בלי כ ו כ ב (ראב"ע, אבכיס).—ובמשמ׳ זו התאונן על כ ו כ ב י שמיו: לו יהיו נרות סחורתי, לא יאסוף שמש עדי מותי, איגע להצליח ולא אוכל כי עותוני כ ו כ ב י שמי, לו אהיה סוחר בתכריכין לא יגועון אישים בכל ימי (ראב"ע, גלגל ומזלות).—והדבור יצליחו כוכביך: אמר הנמר (להמלך) ירום מזלך ויצליחו כ ו כ ב י ך ידך בעורף אויביך (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע"ח ב ה). — וכן בדבור החי בארץ ישראל נהוג בפי המדברים עברית מדור הקדום[1]) לאמר: פלוני הוא ב ע ל כ ו כ ב, ר"ל בר מ ז ל, בכל אשר יפנה יצליח.—‏*כוכב מבטו, עי׳ מבט.—משפט הכוכבים, עי׳ משפט.— ה) *כנוי גם להארץ: אף כי בידיעת שבילי העולם תהלוכות כ ו כ ב א ר צ נ ו אשר נכח פנינו ומדרך כפות רגלינו הוא (סבי"ע ג, הקד׳).—ואמר המשורר: היום עצבת לבה עצמה גדלה, כי מבחר בניה נושאי נסיה, שם ב כ ו כ ב ההוא היום קברה (יל"ג, הוי את). ב כ ו כ ב ההוא הנברא מבלי מה, תבל עשוי ממצוקים התבוללו, וצבאו יבול כנבול בול ודשא (שם).—ו) *בצרוף עם מלים אחרות, כנוי למין בע"ח ומין עשב, כּוֹכַב המדברִי, מין בע"ח: כשם הכוכב הנאמר על הכוכב ועל ב"ח ר"ל על הכוכב המדברי והכוכב החמִי והכוכב השמימי ושם הכוכב הנאמר על הכוכב ועל העשב (מלות הגיון יג).—‏*כוכב הארץ: מין סאמום ואמר גאלינוס כי יקרא בלשון יון כ ו כ ב ה א ר ץ [2]) ויקרא בשמות רבים זולת זה ונראה שהוא דבר זולתי אל טלק (קאנון ג י ג ב).—‏*כּוֹכַב הַיָּם, מין בע"ח ימי שגופו מתפצל מהמרכז בחמשה או יותר פצולים דומים קצת לקרני הכוכבים, Seestern; astérie sea-star: כ ו כ ב י ה י ם יש לו ארבע חמש או שש קרנים ויותר והמה מתנועעים אנה ואנה רק בעצלות גדולה ומספר רגליהם כחמש עשרה מאות (ראב׳ למוד׳, אותות השמים.—

[1]) כך שמעתי מפי ח כ ם ג ג י ן, כשהיה משיח לתמו על אדם אחד אמר: ה ו א ב ע ל כ ו כ ב,—[2]) כך בערב׳: כוכב אלארצ׳ a),

a) كوكب الارض

ח ו).—ז) *בכתיבה ודפוס, סימן בצורת כוכב כזה *: שאם ימצא צורת כ ו כ ב כזה * ידע ויבין שאחריו יבוא פסוק מכתבי הקדש (הקד׳ המגיה לפי׳ אברבנאל לנביא׳ א׳, דפוס ליפסיה תמ"ו).— ועי׳ עוד מ ז ל.

אילת השחר.—‏*ארי הים.—‏*דֹּב.—‏*זעירי.—חדרי תימן.—‏*חכמת הכוכבים.—כבוד, *כבוד הראשון, השני וכו׳.—‏*כלב.—כסיל, כימה, עש, *נוגה, *צדק, *שבתאי, *מאדים.—‏*כותב, *כַּתָּב.—‏*מבט הכוכבים, *כוכב המבט, עי׳ מבט.—מזל, עי"ש.—מְסִלָּה.—‏*מסלת החלב.—‏*מסלול.—מצפה, *מצפה הכוכבים.—‏*נגיד.—‏*עבד.—‏*עגול החלבי.—‏*עגלה.—‏*עין השור.—‏*פְּלָאִי.—‏*צעירי.—‏*תוכן.—‏*תכונה.

‏*כּוֹכֵב, פ"ע רבעי,—פּוּעַל לא נהוג.

—מפוע׳, *מְכוֹכָב,— שיש בו כּוֹכָבִים: ובסבוב הגלגל שאינו מ כ ו כ ב והוא התשיעי המקיף כל הגלגלים (ר׳ נסים, פי׳ יציר׳, קוגט׳ המסורת 80). וראוי שנחקור אם יש למעלה מגלגל המזלות גלגל בלתי מ כ ו כ ב יתנועע בתנועה היומית וכו׳ והנה הגלגל ה מ כ ו כ ב הוא מורכב באופן מה ולזה ראוי שתהיה התנועה היומית לגלגל בלתי מ כ ו כ ב (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ ה ב ד).

‏*כּוֹכָבִי, כּוֹכָבִיִּי, ת"ז, לנק׳ כּוֹכָבִית, מ"ר כּוֹכָבִיִּים, -בִיּוֹת,— של כוכב, מטבע הכוכב: ושהנביאים אמנם היו חכמים מחוכמים ומחשבים הפלאות ההם בהקשתם וקוו שישערו הם גם כן קרבנות בעתים ידועים ומבטים כ ו כ ב י י ם[1]) כפי מה שהביאה אליו סברתם (כוזרי ג נג). והשעורים המלאכיים והשעורים הכ ו כ ב י י ם והשעורים הניגוניים (שם ה יב). הגדה הבלתי נבואיית היא לעולם אם קסמית אם כ ו כ ב י ת (ר׳ ידע׳ בדרשי, מכת׳ לרשב"א, תבו׳ תית). והיה מבואר שהגלגל הכ ו כ ב י הוא מורכב באופן מה הנה הוא ראוי שלא יהיה הגלגל ה כ ו כ ב י הגרם הראשון אבל יהיה גלגל אחר עליו בלתי כ ו כ ב י (רלב"ג, מלחמ׳ ה ב ד). אשר אין בהם צורה כ ו כ ב י ת תקשה מאד לעמוד על שיעורם (רמב"ת, פי׳ נתיב׳ עולם ה. ג). מה שיתחייב מהוראות הכוכבים והמזלות איננו דבר מוכרח ומתוייב שיהיה ככה במציאות הפועליי צודק באיש ההוא הרמוז אשר עליו היתה ההוראה ה כ ו כ ב י י ת שא"כ לא הנחת מקום לבחירה (שם ו). שפעולותיו כבר תהיינה נמשכות אחרי

[1]) בגוף הערבי: ארצאד נג׳ומיה,

ההוראות הכוכביות אשר היו ברגע הולדו (שם). והחלק הכוכבי ממנה (מחכמה הלמודית) הוא יותר קרוב ממה שיש לו מבוא בשלמות האנושית (טוב פועל, יעקב בן דוד יו"ט פועל, כ"י בריט' מוז'). ואולי הסבה בזה עליונית כוכבית (ר' הלל, תגמ' הנפ' מו).

*כּוֹכְבִיאֵל, — שֵׁם מלאך הממונה על הכוכבים: אופניאל שהוא ממונה על אופן לבנה כוכביאל שהוא ממונה על הכוכבים (היכלות, ביהמ"ד ילינק ה).

*כּוֹכֶבֶת[1], ש"נ,—שֵׁם לכוכב נוגה: מלאכת השמים זו היא הכוכבת וכיצד עובדים אותה אלא כל מי שהיתה לו בית טרקלים היה חופר בתוך ביתו כווי קטנה כמין צינור והיו מכוונים אותה כנגד המזרח שכשתעלה הכוכבת יעמוד וישתחוה לה (פסיק' רבתי לא). כך היו בני ירושלם עובדים לכוכבת בפרסום ולא בטמטונים (שם).

*כּוֹכֶלֶת[2], ש"נ,—חלי קטן בכסף או בזהב תשים בו האשה בשמים וכדומה, Art Medaillon f. Parfüm u. d. g.; esp. de médaillon pour parfum etc. art med. for-: לא תצא אשה (בשבת) במחט הנקובה וכו' ולא בבוליאר ולא בכוכלת[3]) ולא בצלוחית של פלייטון (שבת ו ג).

א. כּוּל[4]), ממנו א. כּוּל.

---

[1]) בארמ' כוכבתא: איילתא דשחרא מאן דאמר כוכבתא היא טעיא (ירוש' ברכ' א ב ג). וכן בסורית.

[2]) משק' טוטפת, עופרת, כותרת. ולא נתברר מקורה, ועי' הערה לקמן.— [3]) בנוסח' כובלת. אך בערוך ערך כבלת: כוכלת, וכן בכ"י א"פ בכל הענין חוץ מלעיל במשנה (ד"ס). ופרשו רב ורב אסי (גמ' שם סב.): כובלת חומרתא דפילון. וכבר ברר ע' לו בהערותיו לקרוים (פילון .J. Löw, S.Kr.Lehnw. s), שפילון הוא כדורים קטנים של תמצית עשב Malabathrum-Kugeln. והשם כוליאר או כובליאר שלפני כוכלת, שהוא בודאי מיונית בובליאס (ע' קרוים), מעיד בהשם כובלת שאינו מזו המלה, ולכן לא הביאה ש' קרוים שם, ועלינו לקבלה כמלה עברית אעפ"י שאין אנו יודעים מקורה ואין לה חבר בשאר הלשונות השמיות, לפחות כמו טוטפת. עכ"פ זו מלה שלא היתה כנראה נהוגה עדיין בזמן קדום, הואיל ולא נזכרה בתוך שמות התכשיטים של בנות ירושלם שהזכיר ישעיהו.

[4]) גם בארמית יהוד' ובסור' כיל. וכן בערבית כיל [a]), ואעפ"י שכבר היה מצוי בזמן קדום בקרב הערבים

---

[a]) كَيل

א. כּוּל[1]), פ"י, עב' כָּל, כַּלְתִּי, כַּלֹּת, לווי כּוּל,—כָּל העפר וכדומה, מדד אותו, messen; mesurer; to measure: מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וְכָל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים (ישע' מ יב). —ואמר הפיטן: כָּל להשקות נשי מתחתיות מים, כשר בבעלי זרוע כי יתחמסו מים (ר"ה קליר, גשם, אקבעה). ומדדת ושקלת וְכַלְתְּ ואמדת וצברת (פר' שקל', אז ראית).—ואמר המשורר: ומי מי ים בכף מדד וְכָל בחמת (רמב"ע, דיואן קכד, כ"י בודליאנה).

—הפע', הֵכִיל, הֵכִיל, יָכִיל, יָכִלוּ, יְכִילֶנּוּ,— א) הֵכִיל הכלי כך וכך, יש בו מקום כדי כך וכך, שאפשר להכנים בו כך וכך, fassen; contenir; contain: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וכו' אלפים בת יָכִיל (מ"א ז כג-כו). ויעש עשרה כירות נחשת ארבעים בת יָכִיל הכיור האחד (שם לח). ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית יי' כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר לפני יי' קטן מֵהָכִיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים (שם ח סד). כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה תהיה לצחק וללעג מרבה לְהָכִיל (יחזק' כג לב), ר"ל שתכיל הרבה.— ומצוי בספרות במשמ' זו: חמש כדות גדולות שאין מכילה הקופה יותר מכדה אחת (ר"ת שבת קכז.). וכמה מכילה מדה זו כמו ארבעים ושלש ביצים בינוניות (רמב"ס, ביכור' ו).— והֵלב וכדומה: לא גילה לי אדם מעולם סוד שהפקדתיו והאשמתיו אבל האשמתי את לבי מפני שהיה צר יותר להכילו בעת שהפקדתיו בלבו (מכח' הפנינ', שער הסוד).—ובדברים מפשטים: כי כל אשר אין לו חקר לא יכילהו מקום וכו' ולא יתכן להכיל נקצב ללא נקצב ואיך יכילך מקום ואתה יצרתו וכו' כי כל נמצא זולתך מקום יכילהו וזמן יתארהו (ר' בחיי, בקשה, יי' שפתי). הצורה היותר מכילה שבצורות היא הכדורית (ר"א בר"ח הנשיא, אספירא א).—ב) הֵכִיל הכלי את המים וכדומה, החזיק אותם שלא יצאו ממנו, halten; retenir; to hold: לחצב להם בארות בארת נשברים אשר לא יָכִלוּ המים (ירמ' ב

בכ"ז הטיל פרנק' (Aram. Frw. 204) ספק בערביותו מפני שמלבד השם והפעל לא נסתעפו ממנו בלשון זו צורות אחרות במשמ' של מדידה, ולכן חשדו שהוא זר בערב' ושאול מארמית.

[1]) בארמ' וערב', עי' הערה להשרש.

יג). —ג) בהשאלה, הֵכִיל דברי פלוני, יכול לשאתם ולסבלם, aushalten; supporter; sustain: וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ לְהָכִיל את כל דבריו (עמו׳ ז י). — והכעס וכדומה: ואת חמת יי׳ מלאתי נלאיתי הָכִיל שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו (ירמ׳ ו יא). מקצפו תרעש הארץ ולא יָכִלוּ גוים זעמו (שם י י). —ואת המעשים הגדולים: כי גדול יום יי׳ ונורא מאד ומי יְכִילֶנּוּ (יוא׳ ב יא). —ובסהמ״א: כי תשנא (האשה) את שונאיה שמאסוה ולא י כ י ל ו ה (רא״ב״ע משלי ל כג).

ב׳**כול**[1], ממנו ב.כּוּל.

ב׳**כּוּל**[2], — קל לא נמצא.

—הִפע׳ מקור, הָכִיל, לְהָכִיל, — הֵכִילָה החרב וכדומה, הבריקה ונוצצה והאצילה מעצמה כעין ניצוצי ברק מתחלפים ומשתנים, flimmern; scintiller; to glitter sparkle: ואתה בן אדם הנבא ואמרת כה אמר אדני יי׳ אל בני עמון ואל חרפתם ואמרת חרב חרב פתוחה לטבח מרוטה לְהָכִיל[3]) למען ברק (יחזק׳ כא לג).

כוּל, כולו, כולם, —עי׳ כֹּל.

כוליה, —עי׳ *כִּלְיָה.

---

[1]) קבע ריב״ג (במבתלחק דף 80 ובהשרשים) שרש מיוחד כ י ל מנע״י להפעל הבא לקמן, אך רוב חכמי הלשון אינם מודים במציאות שרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) התרגומ׳ הקדמונ׳ ראו במלה זו פע׳ מענין כליון, וכעין זה פרש גם ריב״ג, אמר (שם, בהמבתלחק) וז״ל: ומנ הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני להכיל למען ברק, ע״כ, ובעבר׳: ומזה השרש (שרש מיוחד כיל שממנו אבלך בדרך) וזו המשמע׳ (של כליון והשמדה) לְה כ י ל למען ברק. וכן בהשרשים. אבל רד״ק פרש מן א.כול: פרוש החרב הוחדה להחזיק ולסבול ההרג ולמען הרבות ברקה להפחיד העמים. ע״כ. והביא שם בשם אביו שפרש להכיל כמו להאכיל. אך כל זה אינו מניח הדעת בפרוש הכתוב. ומהחדשים, קצתם מקימים הנוסחה המסורה ומתקשים בפרוש הכתוב ופרשוה בדרכים זרים, וקצתם פסלו את הנוסחה, אעפ״י שאין ספק בדבר כי כבר לפני המתרגמים הקדמונ׳ היתה הנוסחה כמו שהיא בידינו. Kornil הגיה להחל במקום להכיל, אבל בהגהה זו לא נרפא הכתוב, כי אין שום טעם במליצה שהחרב מרוטה לה ת ח י ל למען ברק, ובודאי שמכתינת סגנון המליצה בלבדו יותר מוטעמת היא הגהת קצת החדשים שפשוט מחקו את המלה להכיל וג׳רסים מרוטה למען ברק, כמו בפסוק יה: למען טבח טבח הוחדה למען היה לה ברק מרטה. אבל, נתוח בסכין חריפה כזה הוא דרך קל מאד בפרוש ספר עתיק ואין צרך בחכמה יתרה לדרך כזה, ואולם כאן בהכתוב אי א פ ש ר לקבל הגהה זו כי אין להבין מאין באה המלה להכיל תחת ידי הסופרים המעתיקים, הואיל ובכל הפסוקים לפניה ולאחריה אין מלה קצת דומה לה שנוכל לאמר כי נסרכה משם להנה. ובהיות שאין שום יסוד שירשה לנו למחוק המלה, ולא מצאו החכמים הגהה בצורת המלה שתרפא את המליצה רפואה שלמה, אנו חיבים להניח את המלה להכיל כצורתה בנוסחה המסורה, ועל פי פסוק יה שהובא קודם שנתן שם הסבה למריטת החרב למען היות לה ברק אי אפשר לפרש את המלה הכיל כאן אלא כמו״ב במשמ׳ מבריק ונוצץ, והמליצה להכיל למען ברק אינה אלא כפל הענין במלים שונות הרגילה במליצת המקרא. ומי שיקשה לו לקבל כפילת מלים אלה ללא צרך במקום הזה יוכל להניח כי העקר הוא המלה ל ה כ י ל במשמ׳ להבריק ולנוצץ ונוספו המלים למען ברק על הגליון לפרוש, ונכנסו אח״כ בתוך גוף הכתוב, כמו שכבר העירו המפרשים על מציאות הוספות לפרוש במקומות אחרים במקרא. ואם אין ראיה מפורשת לפרוש מלת הכיל במשמ׳ להבריק ולנוצץ, ס מ ך לו יש בלשון הערבית. כי הנה גם עצם השרש כ י ל בערב׳, שהוא כול העברי ומשמש בעקרו באותה המשמ׳ כמו בעבר׳ בענין מדידה, שחשד פרנק׳ שבמשמ׳ זו אינו ערבי, עי׳ הערה לא.כול, הוא משמש עוד בקצת משמ׳ אחרות, כמו בענין הצ׳ר שהקישו עליו ואינו נותן ניצוצות, וכמו״כ להפך במשמ׳ גצים הנפרשים מן הצ׳ר כשמקישים עליו, ואין שום יחס בין משמ׳ זו ובין משמ׳ העקרית של השרש כיל בענין מדידה. ועל כרחנו אנו צריכים לאמר כי היו שם בלשון שני שרשים של כול או של כיל או אחד כול ואחד כיל, שהאחד מהם שמש במשמ׳ מדידה והשני באיזו משמ׳ אחרת שממנה נסתעפה המשמ׳ בדבר הצור והגצים שיוצאים ממנו כשמקישים עליו בברזל, ואפשר שזו היא המשמ׳ שממנה נסתעפה משמ׳ הברקה להמלה הכיל. ויש עוד בערב׳ צרוף אחר לוח a), וגם הוא משמש בשתי משמעות, האחת כמו לוח בעבר׳, בענין לוח של עץ וכדומה, והשנית במשמ׳ רחוקה מאד מזו, והיא: ה ב ר י ק ונוצץ. אמר אלג׳והרי בהצחאח: לאח אלשי ילוח לוחא אי למח וכו׳ ולאח אלברק ואלאה אד׳א אומצ׳ ולאח אלנג׳ם ואלאח אד׳א בדא קאל אבנ אלשבית לאח שהיל אד׳א בדא ואלאת אד׳א תלאלא וכו׳ ואלאח בשיפה למע בה, ע״כ, ובעבר׳: לאח הדבר ר״ל נוצץ וכו׳ ולאח הברק וגם אלאח כשהתחיל לנצנץ, ולאח הכוכב ואלאח כשהתחיל להאיר, אמר אבן אלשבית לאח הכוכב שהיל כשהתחיל מאיר ואלאח כשהוא מבריק ונוצץ וכו׳ ו א ל א ח ב ח ר ב ו הבריק בה. וכמו״ב בלשאן אלערב: אלאח באלשיפ ולוח למע בה וחרכה

---

a) لوح

***כּוֹלֵל**[1], ס"ז, מ"ר כּוֹלְלוֹת,—כמו צבור, עֵדָה, חלק אחד מקהל היהודים בפרט בארץ ישראל, כ ו ל ל ספרדים, אשכנזים, תימנים, וכו': להיות שיש הסכמה קדומה חתומה מחכמי ורבני ירושלם וכו' ושלא לכתוב דבר שטנה על כ ו ל ל י נ ו הק"ק יצ"ו וכו' אנו מחרימין ומנדין ומקללין ומארין לכל איש ואשה קטן או גדול יחיד או רבים שיעשה שום פירוד וכתות ב כ ו ל ל ו ת הק"ק (הסכמה מחו"ר ירושלם, ה' תפג).

*כוללות,—עי' כּוֹלְלוּת.

כּוּמָז[2], ס"ז, — מין חלי של אשה בכסף או זהב, Schmucksache; esp. de bijou; an ornament: ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכוּמָז[3] כל כלי זהב (שמות לה כב). ונקרב את קרבן יי' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכוּמָז לכפר על נפשתינו לפני יי' (במד' לא נ). —והשתמשו בו במשמ' *סגירה לבית הרחם: והביאו הרופאים ראיות אמתיות שאפשר שהבתולה תתעבר בלתי בעילה וכו' והביא (בורילוש) המעשה בסוסיא שהיה לה כ ו מ ז על גבי נקבות שלה לשמרה מן הזכרים ועם כ"ז נתעברה (מעשה טוביה, גן נעול ג).

***כּוּמָסָה**[1], ס"נ, מ"ר כּוּמָסוֹת,—אלמים צבורים יחד בשדה: המעמר לכובעות ולכומסות[2] לחררה ולעמרים (פאה ה ח).—ועי' קָצִיר.

ולאח אלנג'ם בדא ולאח אצ'א ובדא ותלאלא ואתשע צ'וה, ע"כ, ובעבר': אלאח בהסיף הבריק בו והניפו ולאח הכוכב יצא והתחיל להאיר ולאח האיר ונצנץ ופשט קרני נגהו. והביא בית של אלמתלמש שאמר: וקד אלאח שהיל בעד מא הג'עוא כאנה צ'רם באלכפ מקבוש, ע"כ, ובעבר': וכבר האיר ונצנץ הכוכב שהיל אחרי אשר נמו שנתם כאלו היה לפיד בכף היד דולק. מכל זה אנו רואים כי הצרוף ל ו ח, בקל לאח ובהפע' אלאח, משמש במשמ' הבריק ונצנץ, להברק ולהכוכבים, וגם לברק ה ח ר ב כשמניפים אותה באור השמש. והנה הצרוף לוח איננו ממש הצרוף כול, כי במקום הכף שבמלה העברית יש בהמלה הערב' ח, אבל בקצת מקרים נהוג בין שתי לשונות הללו חלוף בין כ—ח' ובמקום כ בעברית תבוא בערב' לפעמים ח' a), כמו במקום כבה — ח'בא b), כנע—ח'נע c), רך—רח'י d), ובהיות שהצרוף ל ו ח משמש בערב' בשתי משמ', לוח של עץ וברק ונצנוץ, שהן רחוקות מאד זו מזו, יש לחשב כי היו כאן בתחלה שני שרשים מתחלפים זה מזה באות אחת, והצרוף לוח המשמש עתה בערב' במשמ' של ברק היה קודם לות' e) שהוא בעבר' לוכ, שהוא כול. וכבר העירו חל"ע על מנהג זה בתוך הלשון הערב' בעצמה שצרוף מהצרופים שלה נתחלף בזמן מן הזמנים באות אחת שלו לאות אחרת דומה לה. כך R. Ruzicka בעתון OLZ, 16 252, בדבר הסתעפות ע'פר מן עפר. עכ"פ, אפילו אם לא נאמר כי הכיל שבכאן הוא לאח שבערב', אנו רואים כי יש בלשון זו פעל קצת דומה להכיל שמשמ' היא נצנץ.

[1]) מן כלל.

[2]) רק בעבר', ולא נתברר מקורו ומהותו, ועי' לקמן. — [3]) אונק' תרגם מחוך, אבל מהותו של מחוך בארמ' לא ידועה. היוני והרומי במשמ' אצעדה על הזרוע, הפשיטא המניכא, ר"ל מין חגורה, וכעין זה רסע"ג שתרגמו בחקאב, שהוא כעין חגורה מקשטה בכסף וזהב. וכבר בימי התלמוד לא ידעו בודאות גמורה מהו הכומז, כי כפי הנראה לא השתמשו יותר במלה זו, וקצת ראיה לדבר שלא הזכירו גם ישעיהו במנותו את קשוטי בנות ירושלם. ואמרו בגמ' ירוש' (שבת ו ח:): וכומז יש אומרים זה טפוס של רחם וי"א זה טפוס של דדים. וכן בגמ' בבלי (שם סד.): אמר ר' אלעזר עגיל זה דפוס של דדין כומז זה דפוס של בית הרחם, ורבה דרש את השם כומז נו"ת: כאן מקום זמה. ונראה כי פרוש זה היה מוסכם אצלם, ולכן שאל רב ששת שם: מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ, הטבעת וכו', עם תכשיטין שבפנים, שהוא הכומז, וענה: לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורפה. אבל, אין כל זה אלא השערה בעולם, וגם בלשונות האחיות אין מלה קרובה לה בין שמות החליים והתכשיטים של האשה.

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך במשנ' שבגמ' ירוש', וכך בקטעי כ"י משנ' מנק' בודליאנה, וכך כ"י משנ' מנק' פרמה. וכן בערוך דפוס' קדמונ': כומסות, ובנוסח' כומסאות. והנה בגמרא ירושלמי שם אמרו: (כובעות) מן לעיל כמה דתימר וכובע נחשת על ראשו כומסות ר' אבינא אמר מן לרע כמה דתימ' הלא הוא כמוס עמדי, ע"כ, ופרש הערוך: פירוש כובעות ראשי שבלים הן כומסות תחתון של שבלים וי"א לכובעות אגודות הקשורות למעלה כנגד ראשיהן כומסות אגודות הקשורות מתחת. ע"כ. אבל, לא הפרוש הראשון ולא השני אינם מניחים את הדעת, כי אעפ"י שבצורות הקציר של המצריים נראה כי היו קוצרים גם ראשי השבלים בלבד, אף בא"י אין הדבר נהוג, וגם השם כובעות אינו נאות לזה. וגם בדבר קשירת האלומים למעלה ולמטה אי אפשר שהיתה כאן הכונה, כי דבר זה לא נהוג בארץ ישראל, וגם בצורות מלאכת הקציר של המצריים כל האלומים קשורים רק באמצע. הפרוש היותר מסתבר קצת הוא של הרמב"ם שפי"ש וז"ל: המנהג לקצור החטה ולעשותה ערימות ערימות במקומות רבות עד שיקבצו הכל במקום אחד ומן המקום ההוא למקום הדישה והוא נקרא גורן וכל אשר יקבצו מן הערימות מעי הארץ נקראו כובעות שהם דומים

a) خ b) خبا c) خنع d) رخى e) لاخ

א.כומר, — עי׳ א.כֹּמֶר.

ב.*כומר,—עי׳ ב.*כֹּמֶר.

*כומרה, *כומרת, *כומריה,—עי׳ *כמרת וכו׳.

כון[1], ממנו כּוּן, מָכוֹן, מְכוֹנָה, תְּכוּנָה, *הַכְנָה.

כּוּן[2], פ״י, עתי׳ ככי׳ יכוננו, עב׳ כָּן[3], כַּנְתִּי, עתי׳ אָכוּן, — כָּן את הדבר, עשהו ותקן אותו שיהיה טוב וחזק ומתקן, herstellen; former ; to form : הלא בבטן עשני עשהו ויכוננו ברחם אחד (איוב לא יה). —נפע׳, נָכוֹן, נכון, נכונה, נכונו, נכונים, נכֹנים, הִכּוֹן, הִכּוֹן, יִכּוֹן, יִכּוֹנוּ,—א) נָכוֹן הדבר, הֻחלט ואין בו יותר פקפוק, beschlossen; décidé; resolved : ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו (בראשי׳ מא לב). — ומה שאין ספק בו : ונדעה נרדפה לדעת את יי׳ כשחר נכון מצאו (הושׁ׳ ו ג).—ובמשמ׳ עשו לו או עשה לעצמו כל מה שנצרך למה שהוא נועד לו, sich vorbereiten : vorber. s. ; se préparer, être-ré ; prepare o.s. והיה נכון לבקר ועלית בבקר אל הר סיני (שמות לד ב). והיו נכֹנים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד יי׳ לעיני כל העם על הר סיני (שם יט יא). היו נכֹנים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה (שם יה). ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר וכו׳ והייתם כלכם נכֹנים ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר (יהוש׳ ח ד-ה). עקב כי זאת אעשה לך הִכּוֹן לקראת אלהיך ישראל (עמו׳ ד יב). הִכֹּן והכן לך אתה וכל קהליך הנקהלים עליך והיית להם למשמר (יחזק׳ לח ז). ושלחו מנות לאין נכון לו (נחמ׳ ח י). ידע כי נכון בידו יום חשך (איוב יה כג). יהי רעב אנו ואיד נכון לסלעו (שם יח יב).—ובמשמ׳ הגיע לשלמותו, לצורתו הנאותה: ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים נכֹנו ושערך צמח (יחזק׳ טז ז). — ובמשמ׳ נועד לדבר : כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד (תהל׳ לח יח). לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל (איוב יב ה). — ב) נכון על דבר, נוסד, נשען ומתחזק עליו, aufgestellt; établi established : הניחה אותי והימשני את העמדים אשר הבית נכון עליהם (שופט׳ יו כו). וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ויסמך עליהם (שם כט). והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי׳ בראש ההרים (ישע׳ ב ב).—ובמשמ׳ היה חזק וקים, שאינו מט, כסא מלכות וכדומה, fest s. ; être firm be- : ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם (ש״ב ז יו). ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך (שם כו). והמלך שלמה ברוך וכסא דוד יהיה נכון לפני יי׳ עד עולם (מ״א ב מה). תועבת מלכים עשות רשע כי בצדקה יִכּוֹן כסא (משלי יו יב). הגו רשע לפני מלך וְיִכּוֹן בצדק כסאו (שם כה ה).— והמלכות וכדומה : כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תִכּוֹן אתה ומלכותך (ש״א כ לא). ושלמה ישב על כסא דוד אביו וַתִּכֹּן מלכתו מאד (מ״א ב יב). —ותבל וכדומה: יי׳ מלך גאות לבש לבש יי׳ עז התאזר אף תִּכּוֹן תבל בל תמוט (תהל׳ צג א). — ונכון היום, התחזק, כבר אור היום בשלמותו : וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נְכוֹן היום (משלי ד יח).— ובמשמ׳ התמיד והתקים זמן רב : והיו בניו כקדם ועדתו לפני תִּכּוֹן (ירמ׳ ל כ). זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי כירח יִכּוֹן עולם ועד בשחק נאמן (תהל׳ פט לז-לח). נכון כסאך מאז מעולם אתה (שם צג ב). דבר שקרים לא יִכּוֹן לנגד עיני (שם קא ז). בני עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יִכּוֹן (שם קב כט). איש לשון בל יִכּוֹן בארץ (שם קמ יב). לא יִכּוֹן אדם ברשע ושרש צדיקים בל ימוט (משלי יב ג). שפת אמת תִּכּוֹן לעד

לכובע וכל מה שיקבצו בחפירה שהיא נעשית בארץ נקראו כומסות. ע״כ. אבל, אין הלשון של הגמ׳ לעיל ומלרע נאותה לזה, ועוד שפרוש כומסה חפירה באדמה, מן כמוס, יש בו יותר ריח דרש ולא מלשון החיה, ועוד שאין מנהג זה נהוג כלל בארץ ישראל, שאין הפלחים עושים חפירות באדמה להעומרים. וכבר נשאתי ונתתי בענין זה עם הבקי בעניני הפלחות בארצנו, פרופ׳ דר׳ ד ל מ ן, ואחרי חקירה ודרישה אצל הפלחים ע״י פרופ׳ דלמן ודר׳ כנען נתברר כי עפי״ר אין הפלחים כאן עושים צבורים של אלומים אלא כשצריך להובילם להגרן על ג מ ל י ם, וצבור זה נקרא בלשון הפלחית בדרום חִלֶּה, ובצפון חַבּוּן, ולא ידוע מקור שתי אלו המלות. מלבד זה יש עוד מלה אחרת לצבור של אלומים והיא צראבה, כמו״כ רק בלשון ההמוג׳, וכמו״כ לא ידוע מקורו, אבל זה צבור בהגרן ולא על השדה. וצורת צבורי האלומים הנהוגים בארצות ארפה, שהזכיר ש׳ קרוים בעתיקות התלמוד (Arch. II, 188) אינן נהוגות כלל בארץ. והיוצא מכל זה, שאין לברר מה היתה הכונה באלה המלים ואיך היו האכרים היהודים עושים באלומות הקציר שלהם.

[1]) שרש שמי משותף. בערב׳ כונ a), ומשמש ברוב הלשונות האחיות בעקרו במשמ׳ ה י ה, וכן גם בכנענית.

[2]) עי׳ הערה להשרש.—[3]) ר״י חיוג.

a) كون

(שם יט). מלך שופט באמת דלים כסאו לעד יכון (שם כט יד). מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם (איוב כא ז-ח). —ובהשאלה, דבר נכון, שנתברר כי כן הוא, כי הוא אמת, richtig; constaté; verified : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר׳ יג יה).—אל נכון, תה"פ, בודאות, gewiss, sicher; surement; certainly : וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם ושבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם (ש"א כג כג). וישלח דוד מרגלים וידע כי בא שאול אל נכון (שם כו ד). —נכון לעשות, נאה ויאות : ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח ליי׳ אלהינו (שמות ח כא-כב). — נכונה, כמו שם, במשמ׳ דבר נכון, נאות, כמו שראוי: כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב (איוב מב ז). כי אין בפיהו נכונה (תהל׳ ה י).—לבו נכון עם פלוני, נאמן לו : ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו (תהל׳ עח לו-לז).—וידו, נכונה ידו עם פלוני, עוזר לו ומסיע אותו : מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו (תהל׳ פט כא-כג).—לב נכון, רוח נכון, שוקט, בטות : נכון לבי אלהים נכון לבי אשירה ואזמרה (תהל׳ נז ח). משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח ביי׳ (שם קיב ז). לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (שם נא יב).—ג) נכון הדבר, נערך ונסתדר בסדר נאה, ausgerichtet, geordnet ; arrangé -ged : ותכ׳ן כל מלאכת שלמה עד היום (דהי"ב ח יו). ותכון עבודת בית יי׳ (שם כט לה). ותכון העבודה ויעמדו הכהנים על עמדם והלוים על מחלקותם כמצות המלך (שם לה י). ותכון כל עבודת יי׳ ביום ההוא לעשות הפסח (שם יו).—ודרכו של פלוני, היה נאות לפי הרצון : אחלי יכ׳נו דרכי לשמר חקיך (תהל׳ קיט ה). פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכ׳נו (משלי ד כו).— ובמשמ׳ אפשר וראוי : ולא י כ ו ן לכלכל נחקר ללא נחקר (בקשה לר׳ בחיי, יי׳ שפתי). אז תחרץ עינינו התנועה ו י כ ו ן להיות מזה מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרוצים תדשן (הכרבים לריב"ג, תכן). — ומצוי השמוש בכתב ובדבור, ז ה נ כ ו ן, במשמ׳ זהו היותר מסכים למהות הדבר, אמת, צודק : והתימה שאמרו מתיהדים והנה שב יהודה כמו פועל ו ה נ כ ו ן בעיני שפירושו שהיו מתיחסים אל יהודה (ראב"ע, לחות, שער השמות). תורק יש אומרים כי הוא שם מקום ו ה נ כ ו ן שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף (הוא, בה"ש א ג). וענין כי הכל יהיה נשכח בימים כמו בזמן שעבר ויותר נ כ ו ן היות פירושו כמו הן (הוא, קהל׳ ב יו). ויתכן שהדגש באלה לתפארת הקריאה ולא לחסרון הנון והוא הנכון (רד"ק, מכלול, בדה"פ ה). וכבר כתבנו ששרשם יבש והצירי שתחת אותיות הנוספות יורה עליהם והוא הנכון (שם, קא:).

—והדברים על השפתים, מסדרים ושגורים : הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי כי נעים כי תשמרם בבטנך יכ׳נו יחדו על שפתיך (משלי כב יז-יח).— והמחשבות : גל אל יי׳ מעשיך ויכ׳נו מחשבתיך (שם יו ג).

— פוע׳, כונן, כוננה, כוננת, כוננתה, כוננתי, כוננו, כונן, כוננה, תכונן, יכונן, כוננתה, תכוננהו, יכוננך, יכוננה, יכוננוני, כוננונו[1]) או כוננו בדגש, מכונן, מכוננים, מכוננה, מכוננת, מכוננות, אכונן וכו׳, תכוננה, או תכוננה, — א) הקים ויסד וחזק אותו, aufstellen : gründen ; établir, fonder ; establish, ground מכון לשבתך פעלת יי׳ מקדש אדני כוננו ידיך (שמות יה יז). הוא יבנה בית לשמי וכ׳ננתי את כסא ממלכתו עד עולם (ש"ב ז יג). הוי בנה עיר בדמים וכונן קריה בעולה (חבק׳ ב יב). ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ (ישע׳ סב ז). ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה (תהל׳ קז לה-לז). באשר שמענו כן ראינו בעיר יי׳ צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם (שם מח ט). ולציון יאמר איש ואיש ילד בה והוא יכוננה עליון (שם פז ה). — ואת הארץ : הוא האלהים יצר הארץ ועשה הוא כוננה לא תהו בראה (ישע׳ מה יח). ליי׳ הארץ ומלואה תבל וישבי בה כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה (תהל׳ כד א-ב). גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה (שם סח י). כוננת ארץ ותעמד (שם קיט צ).— והשמים וצבאם : יי׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה (תהל׳ ח ד).— ובמדרש : מתחלה היה המקום מבקש ל כ ו נ ן העולם ולא היה מוצא עד שעמדו האבות (מד"ר שמות יה).

—[1]) זה והשאר רד"ק.

מתחלה היה העולם מים במים והיה האלהים מבקש לכונן עולמים ולא היו הרשעים מניחין וכו׳ כיון שבאו האבות וזכו אמר הקב"ה על אלו אני מכונן העולם (שם).—ואמר הפיטן: אתה כוננת עולם מראש יסדת תבל והכל פעלת (יוסי ב"ר יוסי, עבוד׳). ובמאמרך חוג שמים כוננת להיות לעולם סובב (ר׳ בחיי, בקשה, יי׳ שפתי). כוננת למו בעדן חופות, כל יקרה סוככתם לחפות (משול׳ ב"ר קלוני׳, עבוד׳, J. Elbogen GJG 126). עיר המלוכה לדוד ושלמה בנו היית בנויה והם קדם מכונניך (קינ׳ לת"ב, ליון עטרת).—ועם ואדם וכדומה: ותכונן לך את עמך ישראל לך לעם עד עולם (ש"ב ז כד). הליי׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך (דבר׳ לב ו). יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק (תהל׳ ז י). ידיך עשוני ויכוננוני[1]) (שם קיט עג).—והרגלים וכדומה: ויקם על סלע רגלי כונן אשרי (תהל׳ מ ג).—ודברים מפשטים: אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית (תהל׳ צט ד). — כונן דבר לדבר, למען הדבר ההוא: ויי׳ לעולם ישב כונן למשפט כסאו (תהל׳ ט ח).— ב) כונן חץ וכדומה, עשה שילך להמקום הרצוי, richten; diriger; direct: כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר (תהל׳ יא ב). — ואת הקשת: חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה (שם ז יג). במיתריך תכונן על פניהם (שם כא יג).—כונן מחשבותיו או מעשיו לדבר, עשה שמחשבותיו או מעשיו יפנו לעומת מה שרצה להשיג: ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית (ישע׳ נא יג). כי שאל נא לדר רישון וכונן[2]) לחקר אבותם (איוב ח ח).—ג) כונן מעשה, עשה שהמעשה ילך כשורה ויצליח היטב: ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו (תהל׳ צ יז).

—פועל, כונן, כוננו,—שכוננו אותו: מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו (יחזק׳ כח יג). — והפסיעות, ללכת בדרך הרצוי: מיי׳ מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ (תהל׳ לז כג).

—הפע׳, הכין, הכינות, הכינתה, הכינותי, הכינו, הכינונו, הכנו, מכין, הכין, הכן, הכינו, אכין, אכינה, תכין, תכן, יכין, ויכן, יכינו, הכינני, הכינו, הכינה, תכינה, —א) הכין דבר, עשה בו כל הנצרך שיוכל כבר

—[1]) בקצת ספרים נ ראשנה חטופה. — [2]) יש מגיהים בונן, בבית.

להשתמש בו להתכלית הרצויה, שלא יהיה צריך להמתין יותר, ושלא יחסר בו כלום, bereiten, vorbereiten, préparer; make ready.— סעודה וכדומה: הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים (ברא׳ מג יו). הס מפני אדני יי׳ כי קרוב יום יי׳ כי הכין יי׳ זבח הקדיש קראיו (צפנ׳ א ז).—וצידה: וצוו את העם לאמר הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן (יהוש׳ א יא). מי יכין לערב צידו (איוב לח מא). הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו (תהל׳ עח כ). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שטר ומשל תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ו-ח). הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם (שם ל כה). — ומנחה: ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים (ברא׳ מג כה).—ומזון, מלבוש וכדומה: ויהיו שם עם דויד ימים שלושה אכלים ושותים כי הכינו להם אחיהם (דהי"א יב לט). אם יצבר כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש (איוב כז יו). פקדת הארץ ותשקקה וכו׳ תכין דגנם כי כן תכינה (תהל׳ סה י). חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים (שם סח יא). ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית יי׳ ויכינו ויביאו את התרומה והמעשר והקדשים באמונה (דהי"ב לא יא-יב). — ומזבח, קרבנות וכדומה: ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים (במדב׳ כג א). — ולחם הפנים: ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם המערכת להכין שבת שבת (דהי"א ט לב). — ומה שנצרך לבנין: ויפסלו בני שלמה ובני חירום והגבלים ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית (מ"א ה לב). וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים ולמחברות הכין דויד (דהי"א כב ג). ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליי׳ להגדיל למעלה וכו׳ אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו (שם ה). והנה בעניי הכינותי לבית יי׳ זהב ככרים מאה אלף וכו׳ ועצים ואבנים הכינותי ועליהם תוסיף (שם יד). ושלח לי עצי ארזים וכו׳ ולהכין לי עצים לרב כי הבית אשר אני בונה גדול והפלא (דהי"ב ב ז-ח). יי׳ אלהינו כל ההמון הזה אשר הכינונו[1]) לבנות לך בית לשם קדשך מידך היא ולך הכל (דהי"א כט יו). ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח יי׳ (דהי"ב כט

—[1]) בקצת ספרים ה בחטף סגול.

יט).—וכלי נשק וכדומה: ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושריונית וקשתות ולאבני קלעים (דהי"ב כו יד). תקעו בתקוע והכין הכל ואין הלך למלחמה (יחזק' ז יד). חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה ולו הכין כלי מות (תהל' ז יג-יד). הרכב ביום הכינו והברושים הרעלו (נחום ב ד). והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו (אסת' ו ד). ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי (שם ז י).—והרג וכדומה: הכינו לבניו מטבח בעון אבתם (ישע' יד כא).— רשת: רשת הכינו לפעמי (תהל' נז ז).—מטר: המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר (תהל' קמז ח). — ודבר מפשט: הרה עמל וילד און ובטנם תכין מרמה (איוב יה לה).—העבודה: ושחטו הפסח והתקדשו והכינו לאחיכם לעשות (דהי"ב לה ו). ואחר הכינו (הקרבנות) להם ולכהנים וכו' והלוים הכינו להם ולכהנים בני אהרן (שם יד). אין להם לסור מעל עבדתם כי אחיהם הלוים הכינו להם (שם יה).— ובמשמ' השלים כל הנצרך: אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש (דהי"ב לה כ).—ובמשמ' עשה ההכנות הנצרכות: אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי' ולהדם רגלי אלהינו והכינותי לבנות והאלהים אמר לי לא תבנה (דהי"א כח ב-ג). — הכין לו, הכין את עצמו, למלחמה וכדומה: הגידו במצרים והשמיעו במגדול וכו' אמרו התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביביך (ירמ' מו יד). הכן והכן לך אתה וכל קהליך הנקהלים עליך והיית להם למשמר (יחזק' לח ז).—ובא פע' עבר זה עם ה הידיעה, ההכין: וישמח יחזקיהו וכל העם על ההכין האלהים לעם כי בפתאם היה הדבר (דהי"ב כט לו). — ובתו"מ: בין ש ה כ י נ ה (את המטלית) לטלותה בין שלא ה כ י נ ה לטלותה (ירוש' שבת ב ד ד). חול מ כ י ן לשבת וחול מ כ י ן ליו"ט ואין יו"ט מ כ י ן לשבת ואין שבת מ כ י נ ה ליו"ט (ביצ' ב:). כלום ה כ י נ ו שלחן לפניך (מגי' יב:). מי מ כ י ן לפניך את המזבח (מד"ר אסת', והקרוב אליו). ה כ י ן כל צרכי הסעודה ואפה פתו וטבח טבחו קודם שיכנסו לשמחה (רמב"ם, הל' יה ח).—ב) הכין אנשים, קבע אותם לדבר מהדברים, bestellen, bestimmen; désigner; appoint: ויקרא יהושע אל שנים העשר איש אשר הכין מבני ישראל (יהוש' ד ד). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים הכינו הארבים כי גם זמם יי' גם עשה (ירמ' נא יב). החכמים אשר עמי ביהודה ובירושלם אשר הכין דויד אבי (דהי"ב ב ו). — הכינו למלך, יעדו והחליטו: וידע דוד כי הכינו יי' למלך על ישראל (ש"ב ה יב). — ומקום: הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי (שמות כג כ). ויקהל דויד את כל ישראל אל ירושלם להעלות את ארון יי' אל מקומו אשר הכין לו (דהי"א יה ג). ויכן מקום לארון האלהים (שם א). אבל ארון האלהים העלה דויד מקרית יערים בהכין לו דויד (דהי"ב א ד), במקום אשר הכין לו. — ובמשמ' סדר: שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך וכו' תכין לך הדרך וכו' והיה לנוס שמה כל רצח (דבר' יט ב-ג). הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך (משלי כד כז).— ג) הכין ממלכה, כסא מלכות וכדומה, כמו כונן, עשה שיהיה חזק וקים ומתמיד: כי עתה הכין יי' את ממלכתך אל ישראל עד עולם (ש"א יג יג). והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את ממלכתו (ש"ב ז יב). על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם (ישע' ט ו). ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת יי' (דהי"ב יב א). ויכן יי' את הממלכה בידו (שם יז ה). והכינותי את כסא מלכותו על ישראל עד עולם (דהי"א כב י). יי' בשמים הכין כסאו (תהל' קג יט). —והמלך על כסאו: ועתה חי יי' אשר הכינני ויושיביני על כסא דוד אבי וכו' כי היום יומת אדניהו (מ"א ב כד). — וזרעו: כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי עד עולם אכין זרעך ובניתי לדר ודור כסאך (תהל' פט ד-ה). — ומזבח: ויכינו המזבח על מכונתו (עזר' ג ג).—ואת מושבו במקום, שם, קבע: בצאתי שער עלי קרת ברחוב אכין מושבי ראוני נערים ונחבאו (איוב כט ז-ח). — ואת לבו, עשה אותו חזק וקים בדבר אחד: ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו (תהל' עח ח). — ודבר מפשט: כי אמרתי עולם חסד יבנה שמים תכן אמונתך בהם (שם פט ג).—הכין, הכן, כמו תה"פ: שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים (יהוש' ד ג). ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית יי' בחרבה בתוך הירדן הכן וכל ישראל עברים בחרבה (שם ג יז).—ד) הכין, עשה, סדר ותקן: ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתן שם את ארון ברית יי' (מ"א ו יט). עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין

פסל לא ימוט (ישע׳ מ כ). — ובמליצה, הכין תבל וכדומה, ברא, כונן: עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים (ירמ׳ י יב). כה אמר יי׳ עשה יי׳ יוצר אותה להכינה יי׳ שמו (שם לג ב). מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (תהל׳ סה ז). עד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תבל בהכינו שמים שם אני בחקו חוג על פני תהום (משלי ח כו-כז). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל׳ עד יו).—ה) הכין את לבו לפלוני, הפנהו, הטהו לעומת פלוני, richten diriger ; direct: הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשתרות והכינו לבבכם אל יי׳ ועבדהו לבדו (ש״א ז ג). כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי׳ (עזר׳ ז י). ויעש (רחבעם) הרע כי לא הכין לבו לדרוש את יי׳ (דהי״ב יב יד). כל לבבו הכין לדרוש האלהים (שם ל יט). שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך (דהי״א כט יח). כי בערת האשרות מן הארץ והכינות לבבך לדרש האלהים (דהי״ב יט ג). אך הבמות לא סרו ועוד העם לא הכינו לבבם לאלהי אבתיהם (שם כ לג). אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך (איוב יא יג). — ואמר המליץ: ולשוני תצחצה ולבי תכין ונפשי תעיר והגיוני תישיר (בקשה לר׳ בחיי, יי׳ שפתי תפתח). — וצעדיו, פעמיו: ידעתי יי׳ כי לא לאדם דרכו לא לאיש הלך והכין את צעדו (ירמ׳ י כג). לב אדם יחשב דרכו ויי׳ יכין צעדו (משלי יו ט). פעמי הכן באמרתך ואל תשלט בי כל און (תהל׳ קיט קלג).— ודרכיו: ויתחזק יותם כי הכין דרכיו לפני יי׳ אלהיו (דהי״ב כז ו).—ואת פניו: ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר והכינתה את פניך אליה (יחזק׳ ד ג). ואל מצור ירושלם תכין פניך וזרעך השופה (שם ז).—ו) הכין דבר, התבונן אם הוא נכון, בדק אותו, betrachten ; considérer ; -der: ולקטו (את המן) דבר יום ביומו וכו׳ והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות יו ד-ה). ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות בחרשה וכו׳ ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך ויאמר שאול ברוכים אתם ליי׳ כי חמלתם עלי לכו נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם (ש״א כג יט-כב). תאות ענוים שמעת יי׳ תכין לבם תקשיב אזנך (תהל׳ י יז). אז ראה (את החכמה) ויספרה הכינה וגם חקרה (איוב כח כז).

העז איש רשע בפניו וישר הוא יבין [1]) דרכיו (משלי כא כט). — ז) פ״ע, הכין, היה נכון ומוכן, יכול, fähig s. ; être capable ; be able: ויאמרו לו (אנשי גלעד לאיש אפרים) אמר נא שבלת ויאמר סבלת ולא יכין לדבר כן (שופט׳ יב ו).

—הפע׳, הוכן, הכן, מוכן, מוכנים, — שהכינו אותו, א) שהזמינו אותו: כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחב מדרתה (ישע׳ ל לג). סוס מוכן ליום מלחמה וליי׳ התשועה (משלי כא לא). — ובתו״מ: אם לא היתה נבלה מערב שבת אסורה לפי שאינה מן המוכן (שבת כד ד). כל שאין מומו ניכר מבעוד יום אין זה מן המוכן (ביצ׳ ג ד). פחות משלשה על שלשה שהתקינו לפוק בו את המרחץ וכו׳ לקנח בו את הרחים בין מוכן בין שאינו מוכן (כלים כח ב). אם היתה (התרנגולת) מוכנה לשחיטה מותרת וכו׳ ואין כל תרנגולין מוכנין לשחיטה לכן צריכה אפילו אינה מוכנת (ירוש׳ ביצ׳ א ס ד). אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך אין אדם נוגע במוכן לחבירו (יומ׳ לח:). מוכן לאדם, מוכן לכלבים (חול׳ יד.). ובתשעה שעות ביום חזרו ישראל לאהליהם והיה המן מוכן להם לשני ימים (פדר״א מו). —ב) שעשו וחזקו אותו וקבעו אותו: כלה שד תמו רמס מן הארץ והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק (ישע׳ יו ד-ה). ימהרו חומתה והכן הסכך (נחום ב ו). לבנות לה בית בארץ שנער והוכן והניחה שם על מכנתה (זכר׳ ה יא). והשפתים וכו׳ מוכנים בבית סביב (יחזק׳ מ מג).

— התפע׳, בהבלעת התו הכונן [2]), ועם ת התכונן, — התחזק והתקים: תבנה ותכונן עיר סיחון (במד׳ כא כז). בצדקה תכונני (ישע׳ נד יד). בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן (משלי כד ג).—הכוננו אנשים, נתקבצו ונוסדו יחד בכונה אחת: בלי עון ירצון ויכוננו עורה לקראתי וראה (תהל׳ נט ה).

—פע׳, *כונן [3]), יכונן,—א) פ״י, כונן שני דברים זה נגד זה,

—[1]) כך הכתיב, והקרי יבין. ונמסר שהוא חד מן ג׳ מלין כתבן כ וקרין ב (אכלה ואכלה, סי׳ 158). ובקצת ספרים גם קרי יכין, ובקצתם גם כתיב יבין, וגם זה מעיד כי לפי הענין ראויה כאן משמע׳ של התבוננות.
—[2]) מפני קרוב ההברה בין כ ובין ת, עי׳ בערך כ.
—[3]) בארמית יהוד׳ כון כמו פנה: ויפנו משם האנשים (בראש׳ יח כב) ת״י: וכוינו מתמן גבריא. פנו לכם (דבר׳ א ז) כוינו לכון (ערוך, ערך כוון ב׳). תכין

שיהיו עֹמדים ממש זה מול זה, gerade machen faire droit; straighthen: כרם שהוא נטוע ערבוביא אם יש בו לכוין ב׳ נגד ג׳ הרי זה כרם (כלא׳ ה א). מכוונין את הנטיעות עד ראש השנה (תוספתא בכי׳ א ו). ומכוונין[1] להן (לערי מקלט) דרכים מזו לזו (מכות ב ס). תכוין לך הדרך שלא יהיו טועים (מד״ר במד׳ כב).—ואמר הפיטן: חקקם (את עשר הדברות) זה כנגד זה לדרשה, כוונם והתום חמשה מול חמשה (יוצ׳ ב סכות, סכוית מרוס).—כַּוֵּן מקל וכדומה, שלא יהיה עקום: לאחד שהיה בידו מקל מעוקל ונתנו לאומן לתקנו מתקנו באור ואם לאו מכוונו במעגילה ואם לאו מפתלו במעצד (ספרי דבר׳ בח). — ואמרה בהחלוק, שלא תהיה עקומה: כל שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו (מו״ק י.). —ואת השור וכדומה, עשה שילך בדרך הנצרך: דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם (ספרי דבר׳ מא). — *כַּוֵּן את לבו לדבר, הסב את עצמו שיהיה פונה לנקודה מהנקודות: העומדים בחוצה לארץ מכוונין את לבם כנגד ארץ ישראל ומתפללין וכו׳ העומדים בארץ ישראל מכוונין לבם כנגד ירושלם ומתפללין וכו׳ העומדים בירושלם מכוונין את לבם כנגד ביהמ״ק ומתפללין (תוספתא ברכ׳ ג יה-יו). כל ישראל מכוונין את לבם למקום אחד (גמ׳ שם ל.). כך שנו רבותינו יכוין אדם לבו (כשהוא מתפלל) נגד בית קדשי הקדשים (פסיק׳ רבתי לג).—ובהשאל׳, פנה מחשבתו לדבר: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים (ברכ׳ ה א). אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (גמ׳ שם ה:). —כַּוֵּן את פלוני כנגד דבר, העמידו ממש מול הדבר: כיוונו (את האדם שנהרג אחרי כן) כנגד הסוס כיוונו כנגד החץ כיוונו כנגד הרומח העמידו בצינה השקה אותו מים רעים (ירוש׳ סנה׳ ט כז.).— כַּוֵּן את עצמו לפלוני, עשה באופן שיראהו פלוני: אין ראוי לחכם שיטריח את העם ויכוין עצמו להן כדי שיעמדו מפניו (רמב״ם, ת״ת ו ג). —*כַּוֵּן לבו על דבר, חשב עליו: התורם את הגורן צריך שיכוין את לבו על מה שבקיטין ועל מה שבצדדין (תוספתא תרומ׳ ג ו).— וסתם כַּוֵּן לבו, שׂם דעתו וחשב במה שהוא עושה: היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא (ברכ׳ ב א). היה כותבה (את המגילה) דורשה ומגהה אם כיון לבו יצא (מגי׳ ב ב). הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו ר׳ אחי אומר משום ר׳ יהודה אם כיון לבו בפרק ראשון אע״פ שלא כיון את לבו בפרק האחרון יצא (תוספתא ברכ׳ ב ב). בירך צריך שיכוין את לבו בכולן (ירוש׳ שם ב ד.). נתפלל ולא כוין לבו אם יודע שהוא חוזר ומכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל (שם ב ה.). אם כוונתה את לבך בתפילה תהא מבושר שנשמעה תפילתך (שם ה ט ד). וזה מכוון את לבו וזה מכוון את לבו ועושין תשובה (מד״ר שמות א). —כַּוֵּן לבו לדבר, הכין את עצמו להדבר: כל מי שיוצא לדרך ואינו מכוין לבו למלחמה סוף שהוא נופל במלחמה (מד״ר ויקר׳ כה). — וכַוֵּן דבר, במשמ׳ חשב והחליט בדעתו אדות הדבר: והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד ובלבד שלא יכוין[1] מלאכתו במועד (מו״ק א י). מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד וכולן אם כיונו מלאכתן במועד יאבדו (שם ב ג).—כַּוֵּן שמועתו, הקדק שתהיה בדיוק כמו שנאמרה: המחכים את רבו והמכוין את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו (אבות ו ו). כמדומה אני שלא כיוונו שמועתינו עד עתה (מנח׳ יח.). כל המשפיל את עצמו מכוין את שמועתו (דא״ז ח). שלא היה מכוין הדברים לאמיתן (מד״ר במד׳ כ). —כּוּנוּ שנים דבריהם, דברו שניהם זה כמו זה: היו העדים מרובים שנים מהן כיוונו עדותן בחקירות ובדרישות והשלישי אמר איני יודע תתקיים העדות בשנים (רמב״ם, עדות ב ג). הרי שהעידו עליו שהרג ונחקרו בשבע חקירות וכו׳ וכוונו המעשה וכוונו הכלי שהרגו בו (שם א ו). שיהו מכוונים ביניהם מניין אחד י׳ או כ׳ וכו׳ ולא היו אומרים לו המניין שכיוונו ביניהם (תוס׳ יבמ׳ יומ׳ כב.).—ובמשמ׳ אמר בדיוק כמו שהוא: זה נתן מדת ארכה ורחבה וזה כיון משקלותיה יתן למי שכיון משקלה (רמב״ם, גזלה ואבדה יג ז). המכוין משקל הדבר או מדתו

לך הדרך (דבר׳ יט ג) ת״י: תכוונון לכון ארחא.— [1]) כך בכ״י (ד״ס), בנוסח׳ הדפו׳ מכוונות.

—[1]) כך במשנ׳ שבמשניות, וכן בירוש׳, הרי״ף והרא״ש, וכך בכ״י (ד״ס), ובמשנ׳ שבתלמ׳ בבלי: שלא יתכוין לעשות מלאכתו. ופרש רש״י: כשיש לו לתקן כל אלו בשאר ימות השנה ומניחו עד המועד. ע״כ. וכן רמב״ם: שלא יתעצל קודם המועד במלאכתו ויתכוין לעשותה במועד.

או קשריו או מנינו וכו׳ הוי סימן (טוח״מ, אבדה רסב עו).—*כּוּן את הרוחות, ידע באיזה צד הם רוחות העולם, מזרח, מערב וכו׳: סומא ומי שאין יכול לכוין את הרוחות מכונין לבם לפני המקום ומתפללים (תוספתא ברכ׳ ג יו). א״ר יוסה אם אין יודע לכוין את הרוחות צא ולמד מן התקופה ממקום שהחמה זורחת וכו׳ אלו פני מזרח וכו׳ ממקום שהחמה שוקעת וכו׳ אלו פני המערב והשאר צפון ודרום וכו׳ ובמדבר מי היה מכוין להן את הרוחות אמר רבי אחא ארון היה מכוין להם את הרוחות (ירוש׳ ערוב׳ ה כב ג). ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים (ברכ׳ ל.).—כּוּן רוחותיה של הנטיעה, לאן תפשטנה שרשיה וכדומה: קודם עד שלא נוצרה (הנטיעה) ממעי אמה אדם צריך לכוין את רוחותיה (מד״ר ברא׳ טו).—כּוּן את השעה, ידע בדיוק אימתי היא: ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע וכו׳ ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה חוץ מבלעם הרשע וכו׳ שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב״ה כועס בה (ברכ׳ ז.).—ב) כמו פ״ע, כּוּן בהחלט, היתה דעתו ומחשבתו לדבר, beabsichtigen; avoir l'intention; intend: למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן נכנס לחדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות בא קטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול וכו׳ מתוך שהיו עומדין צווחין ננער אביהם אמר להם בני שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם (מכי׳ בשלח ב ה). זקינה שהפסיקה שלש עונות דייה שעתה חזרה והפסיקה שלש עונות ואח״כ ראת דייה שעתה בשלא כיוונה מחמת הזוכת בשפחתה או הותירה שאילו כיוונה נקבעה ווסתה (ירוש׳ נדה א מט ג). — ובמשמ׳ זו מצוי בסהמ״א: ועושי העגל הראשון וסיעת ירבעם ובעלי הבמות ופסל מיכה לא היו מכוונים כלם רק לאלהי ישראל (כוזרי ד יד). ונתן להם שבח על מה שטענו ממופשט הקשיהם וכוונו הטוב (בס ה יד). הבורא יתעלה אשר אותו דרשנו ולמצאו כוונגו[1]) במחשבותינו ושכלנו (חו״ה, היחוד ו). ובלבד שלא יכוין להשהותו עד המועד (טור או״ח תקלח). ויכוין שיבא הקשר באותו המקום (בס או״ע קסט).—ואמר הפיטן: איכה כוונת בבעסך לכלות ביד כושלים כרמך (קינ׳ לת״ב,

איכה אלת). איך מפשעיך תטהר לבך, או תמצא בזה לנשמתך דרור, כּוּין בבל כח לברך צורך, אז יעלה ריחך כריח מור דרור (רמב״ח, דרכי נעם יז). — ״וכּוּן מחשבות, זמם, הבל עצות: טכסנו עצה מה לעשות, יועץ בקרבנו אין, כּוּנּוּ בלב מחשבות, למרחוק שאת דעה (סלית׳ לתענ׳ בני, אפפונו מים).—וכּוּן במשמ׳ היה דעתו לדבר: קרא (את השמע) ומצא עצמו בלמען חזקה כוין וכו׳ נתפלל ומצא עצמו בשומע תפילה חזקה כוין (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.). אמר לו ר׳ זירא לתלמידו כוין ותקע לי בסבור צריכין אנו דעת משמיע (הלכ׳ פסוק׳, ר״ה). — וכּוּן בדבריו לדבר, במה שאמר היתה דעתו כך וכך: נראה לי שלזה כיון החכם המסדר ברכת חתנים באמרו והתקין לו ממנו בנין (רות תן ג).—ובמשמ׳ דקדק ובדק: יוחנן כהן גדול שמע מבית קדש הקדשים נצחו טליא דאזלי לאגחא קרבא באנטוכיא וכיונו את אותה השעה וכיונו שנצחו אותה שעה (תוספתא סוט׳ יג ה).—ובמשמ׳ רשם את השעה בדיוק: מעשה שחלה בנו של ר״ג שגר שני ת״ח אצל ר״ח בן דוסא לבקש עליו רחמים וכו׳ אמר להם לכו שחלצתו חמה וכו׳ ישבו וכתבו וכיונו אותה שעה וכשבאו אצל ר״ג אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה באותה שעה חלצתו חמה (ברכ׳ לד:). — וקבע בדיוק, ואמר הפיטן: ימים הקוה כלם, יבשה להראות השבילם, כון בשעלו מדת משקלם (סכת ב את״פ, ארכן).—ובמשמ׳ ״עשה ממש כמו הזולת: מעשה בשטר אחד שבא לפני רבא שהיה חתום עליו רבא ורב אחא בר אדא אמר לו רבא ודאי זה חתימת ידי הוא אבל אני קודם רב אחא בר אדא איני כותב כפתו והודה אמר לו הנח שלי וייפתה אלא של רב אחא בר אדא (שהיתה ידו רועדת) ביצד כיונתה אמר לו הנחתי ידי על זרניק (הלכ׳ פסוק׳, ממוגות).

—פע׳, *כּוּן מכוּן, מכוון, מכוּנים, מכוונים, מכוּנוֹת, מכוונות, — שכוּנּוּ אותו, בכל משמ׳ הפע׳, א) מדיק, genau; exact; -tly: נמצא (ההרוג) מכוון בין שתי עיירות שתיהן מביאות שתי עגלות (סוט׳ ט ב). — ומדה מכונת, שלא חסר בה כלום: מקוה שיש בו מ׳ סאה מכוונות (מקוא׳ ז ו). שלש על שלש שאמרו חוץ מן המלל דברי רבי שמעון והכמים אומרים שלש על שלש מכוונות (כלים כח ז). אמר רבי פדת הכל מודין שאם הוזקקנו לעונתו של שטר ונמצאת עונתו מכוונת בשבת או בעשרה בתשרי ששטר מאוחר הוא

—[1]) ואפשר גם כּוּנּוּ.

וכשר (כ"כ קעא.).— וכמו תה"פ במשמ׳ זו גם לנק׳: וגוש של זתים שנפל לתנור והוסק כביצה מכוון טהור יותר מכביצה טמא (כלים ג ב). טמא מת שסחט זתים וענבים כביצה מכוון טהור (שם ג).—ב) מכון כנגד דבר, עמד למולו: קורות הבית והעליה שאין עליהן מעזיבה והן מכוונות (עליונות נגד תחתונות) טומאה תחת אחת מהן תחתיה טמא (אהל׳ יב ה). בסילקי ששני פתחיה מכוונין זה כנגד זה (תוספתא טהר׳ ז יג). נטע שלש כנגד שלש ואחת מכוונת כנגד האמצעי (ירוש׳ כלא׳ ד כט ג). בית קדשי הקדשים שלמטן מכוון כנגד בית קדשי הקדשים שלמעלן (שם ברכ׳ ד ח ג). — ושעומד בשורה ישרה: שורת מכוון ונוף אין מכוון הרי זה כרם נוף מכוון ושורת אין מכוון הרי זה אינו כרם כיצד ידוע אם מכוון אם לאו מותח החוט על גבי גפנים אם היו כולן נוגעות כאחת ה"ז כרם אחת נכנסת ואחת יוצאה אינו כרם (תוספתא כלא׳ ג ד). ארובה שבתוך תקרת הבית וקדרה מונחת על הארץ ומכוונת כנגד ארובה שאם תעלה תצא בצמצום מן הארובה (רמב"ם טומא׳ מת טז ה).—וכמו תה"פ: שהיה מוריד ידו עד שחיו ואח"כ היה פותח ואחד פותח כנגדו מכוון ולא היה צריך להוריד ידו (הרי"ף ב"מ יח.).—ובמשמ׳ נוטה לעומת: צריך אדם שיהיה עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה (ספרי דבר׳ שלד). רוח דרומית יוצאה ומטה אותה (את השושנה) כלפי צפון והחוה עוקצה ואעפ"י כן לבה מכוון כלפי מעלה (מד"ר ויקר׳ כג). מה תמרה זו לבה מכוון למעלה כך ישראל לבן מכוון לאביהן שבשמים (שם במד׳ ג). — והדעת: מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן (רמב"ם, ת"ת א יג). —"דברים מכונים, כמו שצריך להיות, בדעת: ומצאנוהו הולה מוטל במטה ודעתו מיושבת עליו ולשונו ודיבורו מכוונים בפיו יודע לאמר ולשמוע לשאל ולהשיב (תשו׳ הגא׳, הרכבי סע). יחיד כותב גט בלשון אחר טעון מחקר ואינו מוחזק בזה ובהחקרו והמצאו מכוון כהוגן כשר הוא (שם רנה). ראוי שלא לעשות כך (לכתוב גט) בלשון אחר לכתחלה שמא לא יוכל לדבר באותו לשון דברים מכוונים על התורפים הללו ושמא אם יפלו לידי מחקר ימצא בם פגם (שם).—*דברים מכונים זה לזה, מוסכמים, האחד כמו השני: ובודקין אותו (את העד השני) אם נמצאו

דבריהן מכוונין נושאין ונותנין בדבר (סנה׳ ג ו).— ג) "דבר מכוּן, שיש בו כונה: והידיעה המכוונת בהוית האדם (רשב"ג, מקור חיים א ה). ההרכבות וההפרדות המצטרך אליהם להשלמת העיון בעצה המכוונת (כוזרי ה יב).—ד) "עשוי בערך שוה: כי הוא (האדם) שוה ומכוון במזגו מכל בעלי חיים (תקון מדות הנפ׳ ח). —נתפ׳, *נתכַּוֵּן, — א) העמיד את עצמו לעומת דבר: עומד בראש הר המשחה ומתכוין ורואה בפתחו של היכל (מדות ב ד). של בית רבן גמליאל היה נכנס ושקלו בין אצבעותיו וזורקו לפני התורם והתורם מתכוין ודוחקו לקופה (שקל׳ ג ג).—ב) שם דעתו ומחשבתו לכך וכך, beabsichtigen; avoir l'intention, intend: המתכוין להוציא לפניו ובא לו לאחריו (שבת י ד). ובלבד שלא יתכוון לעשות מנה גדולה כנגד קטנה (שם כג ב). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכוון לעשות כלי (שם כב ג). תופרי כסות תופרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (כלא׳ ט ו). וזה וזה מתכוונין להקל (ערוכ׳ ח ב). אפילו שמע מן התנוקות אומרים הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני דיו בין שהוא מתכוין (לעדות) ובין שאינו מתכוין (יבמ׳ יו ה). נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק או שלקה בתרסיה חייב ר"י אומר במתכוין חייב באינו מתכוין פטור (ב"ק ג א). שור שהיה מתכונן לחבירו והכה את האשה וכו׳ ואדם שהיה מתכוון לחבירו והכה את האשה (שם ה ד). נתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם וכו׳ נתכוין להכותו על מתניו ולא היה בה כדי להמית על מתניו והלכה לה על לבו (סנה׳ ט ב). אמר קונם יין שאיני טועם עד שיהא הפסח אינו אסור אלא עד לילי הפסח שלא נתכוון זה אלא עד שעה שדרך בני אדם לשתות יין (נדר׳ ח ה). מעשה באשה אחת שהיתה שכורה ומזגו לה את הכוס ואמרה הריני נזירה ממנו אמרו חכמים לא נתכוונה זו אלא לומר הרי הוא עלי כקרבן (נזיר ב ג). מצות יבום קודמת למצות חליצה בראשונה שהיו מתכונין לשם מצוה ועכשיו שאינן מתכונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום (בכור׳ א ז). נתכוון להזות על דבר שהוא מקבל טומאה והזה על דבר שאינו מקבל טומאה (פרה יב ג). לא שמענו אלא על המתכוין להכות שונאו והכה שונאו שהוא במיתה אבל המתכוין

להכות שונאו והכה אוהבו לא שמענו (מכי׳ מִשפט׳, נזיק׳ ח). לא יפתח אדם מחצב כתחילה לתוך שדיהו וכו׳ במה דברים אמורים בזמן שמתכוין לעשות שדה אבל אין מתכוין לעשות שדה אפילו דבר מרובה מותר (תוספתא שבי׳ ג ח). נתכוון לתרום אחד מעשרה ועלה בידו מעשרים משלשים ומארבעים (שם תרומ׳ ה ה). בזמן שמתכוין ולקחה (את הבהמה) בתחילה לשום שלמים (שם מע״ש א טו). כי יגח עד שיתכוין ליגח (שם ב״ק ד ו). חליצה המוטעית כשירה הלץ לה והוא מתכוין והיא אינה מתכוונת היא מתכוונת והוא אינו מתכוין פסולה (שם יבמ׳ יב יג). אילו הן הגולין נתכוון להכות את העץ והיכה את האדם והרגו (שם מכו׳ ב א). הנוטל את ידיו אם נתכוון ידיו טהורות אם לאו ידיו טמאות (שם ידים ב ג). מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח וכו׳ כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי וכו׳ עאכ״ו (ספרי במד׳ לט). מי שלא נתכוון לזכות מעלה עליו הכתוב כאלו זכה מי שנתכוון לזכות עאכ״ו (שם דבר׳ רפג). כאן במתכוין לפחות כאן במתכוין להוסיף (ירוש׳ דמאי ז כו ג). רבי יוסי אומר לא נתכוון המוכר לזכות אלא לבעל המעות (שם ו כה ד). אם במתכוין לבדוק אפי׳ באמצע שדהו מותר (שם כלא׳ ב כח.). נבדק אותו האיש ואמר לא לכך נתכוונתי (שם מע״ש ד נד ד). וכותי אינו מל את ישראל מפני שמתכוון לשם הר גריזים (שם שבת יט יז.). אם יתן לי אדם ספר תילים של ר׳ מאיר מוחק אני את כל הללויה שבו שלא נתכוון לקדשו (שם מגי׳ א עב.). היו (פריצי הדור) מהלכין אצל חלונותיו של דוד ואומרים אימת יבנה ביהמ״ק אימתי בית ה׳ נלך והוא אומר אעפ״י שהן מתכוונין להכעיסני יבוא עלי שאני שמח בלבי (שם מו״ק ג פג ד). אמרה לא נתכוונתי אלא להיות כמותה וכיוצא בה (שם נזיר ד נג:). יבוא עלי אם נתכוונתי לכך (שם סוט׳ ג יט.). המתכוין להטות את חבירו ומטהו מדרך טובה לדרך רעה (שם סנה׳ י כט ד). גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ (בבלי שבת כב.). אם אמרת בשאר מצות שלא עשה בהן שאין מתכוין כמתכוין שאם נתכוין לחתוך את התלוש וחתך את המחובר שפטור תאמר במעילה שאם נתכוין להתחמם בגיזי חולין ונתחמם בגיזי עולה שמעל (פסח׳ לג.). שניהם לא נתכוונו אלא לדבר אחד (שם נג:). נכרי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הן וכו׳ לא נתכוון אלא להשבית מקחו (יבמ׳ קכב.). (האומר) הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים וכו׳ אם לכך נתכווין מתחלה הואיל ואי אפשר לקרות שני שמות כאחד דבריו קיימין (נדר׳ סט:). אמר ר׳ יוחנן מלמד ששניהם (אשת פוטיפרע ויוסף) לדבר עבירה נתכוונו (סוט׳ לו:). א״ר לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו (ב״ב טז.). כולם (כל אנשי דור הפלגה) לשם עכו״ם נתכוונו (סנה׳ קט.). נתכוונו למזוג בחמין ומזגו לו בצונן (ערכ׳ טז:). ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה והיא לא נתכוונה אלא לשם שמים (מד״ר בראש׳ עד). שבטו של זבולן וכו׳ בין מתכוונין בין שאינן מתכוונין הם יוצאים (למלחמה) ומנצחים (שם ויקר׳ כה). אמר דוד לפני הקב״ה רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו (שם יד). שמה שאמר (ראובן לאחיו) לא נכנו נפש ומה שאמר להם השליכו אותו (אל הבור) לא נתכוון אלא להצילו (שם במד׳ יג). שלא דברה (מרים) כי אם באחיה חביבה שלא בפניו ולא נתכוונה אלא להחזירו לאשתו (תנחומא מצורע ו). — ומצוי בסהמ״א.—לבו מִתְכַּוֵּן: אמרו לו תלמידיו (לר״ח בן דוסא שהכישו חברבר ולא הפסיק תפלתו) רבי לא הרגשת אמר להן יבא עלי ממה שהיה לבי מתכוין בתפילה אם הרגשתי (ירוש׳ ברכ׳ ה ט.).—בְּמִתְכַּוֵּן, כמו בכַוָּנָה, בלא מִתְכַּוֵּן, בלא כונה: וחומר שאר מצות משבת שבשאר מצות שגג בלא מתכוין חייב מה שאין כן בשבת (שבת עב:). אכלן דמאי יצא אכלן בלא מתכוין יצא (פסח׳ קיד:). כגון שנתכוון לחתוך שום דבר אחר ושחט העור בלא מתכוון (רגמ״ה בכור׳ י:). — נִתְכַּוֵּן, במשמ׳ עשה דבר בכונה לשם הדבר ההוא: היה צריך לכתוב את יהודה ונתכוין וכתב את השם (מס׳ ספר תורה, ירוש׳ ה ד).—ג) ״יִתְכַּוְּנוּ הדברים, יהיו נאותים, תהיה להם כונה: וכאי צד יתכוונו הדברים כך פרשה אדוננו מאיר עינינו רב יהודה גאון וכו׳ (תשו׳ הגא׳, הרכבי שפא). — ״נִתְכַּוְּנוּ דברי העדים, שהיו דברי כלם מכונים אלה כמו אלה: שושנה בת חלקיהו אשת יהויקים הכהן שרצו שני שופטים לשכב עמה והיא לא רצתה ועללו והעידו עליה ששכבה עם נער אחד והדיינים רצו לפסוק עליה דין מיתה ודניאל ברוב חכמתו הצילה ע״י חקירה שלא נתכוונו עדותן (נ״ד ב, אלף ד של).

א. **כֻּוָּן**[1], ש"ז, מ"ר כַּוָּנִים, —מין עֻגה, בפרט שהיו עושים לעַשתרת, Opferkuchen; gateau de sacrifice; cake f. offering: הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כַּוָּנִים למלכת השמים (ירמ' ז יח). וכי אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כַּוָּנִים להעצבה והסך לה נסכים (שם מד יט). —ואמר הפיטן: עלתה (השכינה) מהעזרה אל הגג בחרונים, וראתה אותם עושים כַּוָּנִים, עזבה מקום קדש ונאמה בשנונים, טוב שבת על פנת גג מאשת מדנים (ר' יוסף, קינ' לת"ב, ספרד', שכינה צועקת).

ב. **°כֻּוָּן**, ש"ז, מ"ר כַּוָּנִים, — כמו *כַּו: שאו זמרה לאל נורא בכס ממלכת שבתו, מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו, עלי כסא הוא מנשא פני אריה למול כַּוָּן (אופ' שבת ר"ח, אביר הגביר). גם כי נסתמה תפלת הגיונים, גלי שבים פתוחים כ ו נ י ם, דברך נצב לעולמי עידנים (סליח' ער"ה, ה' אלהי).

ג. **°כֻּוָּן**, ש"ז, מ"ר כַּוָּנִים, —כמו *כַּוָּנָה: ואם רוח המושל יעלה עליך לשמוע מה ידברו ו ה כ ו ו נ י ם הזרים אשר עשו לה (להמלה אפיקומן) לגזור אותה לגזרים שים עינך עליהם (דוד כהן, כתר כהונה, ערך אפיקומן). גם בדברי הקבלות הרשומות בנו להם בנינים וכונו להם כ ו נ י ם כתבו להם בספר ובדיו עשר לעשר הספירות (עלילות דברים, אוה"נ ד 183).

***כֵּוָן**[2], כֵּיוָן, — מלת הטעם, ותשמש: א) כמו תה"פ, במשמ' מִיָּד, בלי שהות ובלי אמצעי בין שני המעשים, rasch, unmittelbar; vite, directement; -ctly: וארבעה כלים בידם (של הכהנים) הטני והכוז ושתי מפתחות הטני דומה לתרקב גדול של זהב וכו' ושתי מפתחות אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כ י ו ן[3] (תמיד ג ו). שאל בייתוס בן זונין לחכמים מפני מה אמרו אין עושין סריקין המצויירין בפסח אמרו לו מפני שהאשה שוהה עליה ומחמצתה אמר להן אפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כ י ו ן[4] (פסח' לז.). —ב) *כֵּוָן שֶׁ, מלת החבור בין שני מעשים להורות כי המעשה השני הוא בא מיד אחרי הראשון, sobald; dès que; as soon as: האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלם כ י ו ן שהכנים האחד ראשו ורובו (בירושלם) זכה בחלקו (פסח' ח ג). היתה (האשה) עומדת על ראש הגג וזרקו לה (הבעל את הגט) כיון שהגיע לאויר הגג הרי זו מגורשת (גיט' ח ג). כל הנעשה דמים באחר כ י ו ן שזכה זה נתחייב זה בחליפיו כיצד החליף שור בפרה או חמור בשור כ י ו ן שזכה זה נתחייב זה בחליפיו (קדוש' א ו). בזמן שכהן גדול נכנס להשתחות שלשה אוחזין בו וכו' ו כ י ו ן ששמע הממונה קול רגליו של כהן גדול שהוא יוצא הגביה לו את הפרוכת (תמיד ז א). מחט שהיא נתונה על מעלות המערה היה מוליך ומביא במים כ י ו ן שעבר עליה הגל טהורה (מקוא' ז ז). אמר להם (משה) לישראל אם תשמרו שבת זו עתיד הקב"ה ליתן לכם שלשה מועדות חג ניסן וחג סיון וחג תשרי כ י ו ן ששמעו דבר זה קבלו עליהם ושבתו (מכי' כבלת ד ה). אמרו נשיאים יתנדבו ישראל מה שמתנדבים ומה שמחסרים אנו משלימים כ י ו ן שראו נשיאים שהשלימו ציבור את הכל וכו' הביאו את אבני השוהם (ספרי במד' מה). בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו, ו כ י ו ן שניטבלו רגלי הכהנים במים עמדו מי הירדן במקומן (תוספתא סוט' ח ב-ג). אמר לו חצר וכל מה שבתוכה אני מוכר לך כ י ו ן שכתב שטר וקיבל מעות והחזיק באחת מהן החזיק בכולן (שם ב"ב ב יג). (אם המטלטלים שקנה הם) ברשות הלוקח כ י ו ן שקיבל עליו הרי זה קנה (ואם הם) ברשות המוכר עד שיגביה (שם ה ב). ובשמת ר"ג כ י ו ן שיצא מפתח החצר אמר ר"א לתלמידיו כפו את המיטות (ירוש' ברכ' ג ה ד). מעשה באחד שעמד לקרוא בתורה בנציבין כ י ו ן שהגיע להזכרה התחיל מגמגם בה (שם ג ו ג). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים וכו' מיד עמד התינוק בכל לבו וצעק וקיבל ממנו הקב"ה תפילתו ושתק הים כ י ו ן שירדו ליבשה ירדו כל אחד ואחד לקנות צרכיו וכו' (שם ט יג:). אמר ר' סימיי מחליד הקב"ה לפניהן את הארץ והן מתגלגלין כנודות וכ י ו ן שהן מגיעין לארץ ישראל נפשן חוזרו' עליהן (שם כלא' ט לב, ג). עמדו וטינו אותו נשיא עליהן

---

[1]) באשור' כמנ, לפי דעת חל"א עֻגה בצורת עשתרת.

[2]) כ צרויה, כך מנקד בתשו' גאונ' גני' גינצב' דף 362. וכן בהגדה מנקד' כ"י קדום בריט' מוז' Or. Add. 27, 210. וכן הספרדים. האשכנ' כֵּוָן, כ הרוקה. —[3]) פרש הערוך: לאלתר במהרה. —[4]) פרש"י: כלומר מהר בדחיפה אחת.

כיון שמינו אותו נשיא עליהן התחיל מקנתרן בדברים (שם פסח׳ ו לג.). ומעשה בר׳ ישמעאל וראב״ע שהיו מסובין במקום אחד והיה ר״י מוטה ור״א בן עזריה זקוף כיון שהגיע זמן ק״ש הטה ר׳ אלעזר וזקף רבי ישמעאל (בבלי ברכ׳ יא.). וכשחלה ריב״ז נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל לבכות (שם כח:). ביום שלישי הקדיחתן במלח כיון שטעמתי משכתי ידי מהן (ערוב׳ נג:). מעשה בר״ג שהיה רוכב על החמור והיה מהלך מעכו לכזיב וכו׳ כיון שהגיע לסולמא דצור ירד ר״ג מן החמור (שם נג:). אמר שמואל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר (יומ׳ כב:). יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתנו להם באו והודיעו את שמעון הצדיק מה עשה לבש בגדי כהונה וכו׳ וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר כיון שעלה עמוד השחר אמר להם מי הללו אמרו לו יהודים שמרדו בך כיון שהגיע לאנטיפטרס זרחה חמה ופגעו זה בזה כיון שראה לשמעון הצדיק ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו (שם סט.). בשעה שביקש שלמה להכניס ארון למקדש דבקו שערים זה לזה אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה וכו׳ כיון שאמר ה׳ אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה (מו״ק ט.). אריב״ל כיון שהגיע קצו של אדם הכל מושלים בו (נדר׳ מא.). שהיתה (מרים) מתנבאה וכו׳ ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל וכיון שנולד משה נתמלא כל הבית אור עמד אביה ונשקה על ראשה אמר לה בתי נתקיימה נבואתיך וכיון שהטילוהו ליאור עמד אביה וטפחה על ראשה (סוט׳ יג.). כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים (ב״ק ס.). מכר לו דינר של זהב בעשרים וחמשה דינרין של כסף כיון שמושך את הזהב נקנה כסף בכל מקום שהוא (ב״מ מה:). מכר לו עשר שדות בעשר מדינות כיון שהחזיק באחת מהן קנה כולן (ב״ב סז.). שהכישה במקל ורצתה לפניו כיון שעקרה יד ורגל קנאה (שם עה:). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג וכו׳ מה עשה יהודה בן בבא הלך וישב לו בין שני הרים גדולים וכו׳ וסמך שם חמשה זקנים וכו׳ כיון שהכירו אויביהם בהן אמר להן בניי רוצו (סנה׳ יד.). אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה וכו׳ כיון שסרח הניח הקב״ה ידו עליו ומיעטו (שם לח:). יום שנברא בו אדם הראשון כיון ששקעה עליו חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (ע״ז ח.). עוף שנחבט על פני המים כיון ששט מלא קומתו דיו (חול׳ נא:). בקש (אלכסנדרוס מוקדון) לעלות לירושלם (באו הכותים ואמרו לו) הזהר שאינן מניחין אותך להכנס לבית קדש הקדשים שלהם וכיון שהרגיש גביעה בן קוסם הלך ועשה לו שתי אנפלאות ונתן בהם שתי אבנים טובות שוות שתי רבאות של כסף וכיון שהגיע להר הבית אמר לו אדוני המלך שלוף מנעלך וכו׳ שלא תחליק רגליך וכיון שהגיע לבית קדש הקדשים אמרו לו עד כאן יש לנו רשות ליכנס (מד״ר בראש׳ סא). אמר יוסף לאותן גבורים הכניסו את זה (את שמעון) בבית האסורין כיון שקרבו אצלו צוות בהם כיון ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שיניהם (שם נא). היה מחלוקת בין בני כוש ובין בני מצרים המצרים אומרים עד כאן תחומינו והכושים אומרים עד כאן תחומינו כיון שבאו הצפרדעים עשו שלום ביניהם (שם שמות י). בלילה אם אין הלבנה נראית ברקיע החושך בעולם ואין אדם יכול להלך אפילו תוך המדינה כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך (שם יה). א״ר אלעזר בן פדת כיון שיצאו ישראל ממצרים היו נושאין עיניהן והיו המצרים רודפים אחריהם וכו׳ כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו שרן של מצרים פורח באויר כיון שראו אותו נתייראו הרבה (שם כא). את למד מקין שנגזרה עליו גזירה כיון שעשה תשובה נמנע ממנו חצי גזירה וכו׳ ויצא קין מלפני יי׳ וכו׳ כיון שיצא פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי כיון ששמע אדם הראשון כך התחיל טופח על פניו (שם ויקר׳ י). אלישבע בת עמינדב לא שמחה בעולם וכו׳ כיון שנכנסו בניה להקריב ונשרפו נהפכה שמחתה לאבל (שם כ). אמר לבנו עלה והביא לנו חבית אחת מן העליה כיון שעלה הכישו נחש ומת (שם). ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בגדי שבת היו והיו הבכורות משתמשין בהם כיון שמת אדם מסרן לשת שת מסרן למתושלח כיון שמת מתושלח מסרן לנח (שם במד׳ ד). למלך שהיה לו אוהב אמר לו המלך תדע שאצלך אני סועד אלא לך ותקן לי הלך אוהבו והתקין מטה וכו׳ ושלחן של הדיוט כיון שבא המלך

באו עמו שמשין סיבבו מיכן ומיכן מנורות של זהב לפניו כיון שראה אוהבו את כל הכבוד התבייש והטמין את כל מה שהתקין לו (שם טו). אמר לו (התיכת בשר) זו שאכלת של חזיר היא כיון שאמר לו כך עמדו שערותיו ונבהל (שם כ). הרי משה אחר כל אותו השבח שראה כיון שהגיע יום מיתתו לא היה יכול לעכב (שם דבר׳ ט). עד שלא יחלה אדם אוכל מה שמוצא כיון שחלה מבקש לאכול כל מיני תענוגים (שם שה״ש, סמכוני). א״ר יוחנן אין לך דבר שריחו רע וקשה יותר משטף של עזים והוא אומר וירח את ריח בגדיו אלא כיון שנכנס יעקב אבינו נכנס עמו גן עדן וכו׳ כיון שנכנס עשו הרשע אצל אביו נכנס עמו גיהנם (שם, נפת). אמרה לה (רות לנעמי) וכו׳ מכל מקום דעתי להתגייר אלא מוטב על ידך ולא ע״י אחרת כיון ששמעה נעמי כך התחילה סודרת לה הלכות גרים (שם רות, ותאמר רות). הים הזה הגלים שבתוכו מתגאין ועולין כיון שכל אחד ואחד מהם מגיע לחול הוא נשבר וחוזר (תנחומא ויקר׳ יז). והלא מתחלה נסיך היה (בלק ולא מלך) וכו׳ אלא כיון שנהרג סיחון המליכוהו תחתיו (שם בלק ד). מיד משקתו (המדינית) היין ובער בו השטן והיה נשטה אחריה וכו׳ כיון שהיה תובעה היתה אומרת איני שומעת לך עד שתשחוט לפעור (שם כז). ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל דעו שמימיכם אנשי מריבה אתם וכו׳ כיון ששמע הדרניאל כך אמר לפניו גלוי וידוע לפניך וכו׳ (פסיק׳ רבתי כ). ועמדו (עבדי המלכה) והוציאוהו (את המלך) במטה לבית אביה כיון שניער המלך משנתו אמר באיזה מקום אני מיסב (שם ל). מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך רבי ישמעאל לבודקו כיון שהרגיש קול פרסיותיו של רבי ישמעאל נטל תכריך של שטרות וזרקו לתוך הספל של מים (סופרים טו ד). — וגם עם מ בראשו, מִכֵּון, מכיון: אמר ר׳ חנניה מכיון שנתקשר בו קשר העליון מיד הוא יבש (ירוש׳ שבי׳ ג לד ג). שליש הראשון קשה לבוא מכיון שהוא בא מיד הוא גדל (שם ה לה ד). (כאן) סופו להקשות מכיון שהקשו נעשו כאביהן (שם ז לז ג). השבת שנתן טעם בקדירה וכו׳ מביון שנתנה טעם בקדירה בטלה (שם תרומ׳ יא מו ד). —ג) במשמ׳ *הואיל, בהיות שֶׁ, da; puisque; since: מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חבירו ונפל ונשברה רגלו וכיון שראו בית

דין שבאין לידי סכנה התקינו שלא יהו תורמין את המזבח אלא בפייס (יומ׳ כ ב). בערתי הקדש מן הבית וכו׳ כיון שהפרשתו מן הבית אי אתה זקוק לו (תוספתא מע״ש ה כג-כד). הוציא חצי גרוגרת וכו׳ כיון שהוציאה נעשה כמו שהניחה שם ויהא פטור (ירוש׳ שבת א ב ג). (האומר) ערכי עלי כיון שאמר ערכי עלי לא קבע לעצמו אלא ג׳ סלע (שם ב״ק ט ז). המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה וכו׳ ר״ח אמר כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך (בבלי ברכ׳ כח:). כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה (חגי׳ ה:). שאני אומר כיון שעשאה שותף בין הבנים אבדה כתובתה (ב״ב קלב:). כיון שהגיד (העֵד) שוב אינו חוזר ומגיד (שם קסח.). וכי תעלה על דעתך שאברהם וכו׳ היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה אלא ללמדך כיון שיצא לתרבות רעה לא נפנה עליו (מד״ר שמות א). התחיל הקב״ה ליתן למשה שבילים שיבקש עליהם רחמים וכו׳ כיון ששמע מן הקב״ה דברים רבים התחיל מבקש עליהם רחמים (שם מג). ויקצוף (משה) על אלעזר ועל איתמר וכיון שכעס נתעלמה ממנו הלכה (שם ויקר׳ יג). שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו שמתחלה נאמר לו לא תלך כיון שהעיז פנים להלוך הלך (שם במד׳ כ). פעם אחת באו חכמים אצלו (אצל דמה בן נתינה) ליקח הימנו אבן אחת טובה וכו׳ נכנס ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן שלא ביקש לצערו ויצא לחוץ ריקם כיון שלא הוציאה כסבורין שמבקש מהן יותר והעלו דמיה י׳ אלפים זהובים (שם דבר׳ א). אמר הקב״ה אע״פ שאין בה (בע״ז) ממש כיון שפורש אדם ממנה מעלה אני עליו באלו הוא עובד למי שיש בו ממש (שם ב). בין העבדים גדלה וכיון שגדלה בין העבדים לבה גס בהן (שם ג). הנחש הראשון היה מסיח כבני אדם כיון שלא היו אדם וחוה מבקשין לאכול מאותו אילן התחיל לומר לשון הרע על בוראו (שם ה). —ובמשמ׳ זו מצוי בסהמ״א: מעשה בבני חיפה שהביאו להן גוים הדס ביו״ט שני ושאלו לרבא מהו להריח בה מערב לאלתר אמר להן כיון שעל דעת בני חיפה גזזו על דעת כולם גזזו (הלכ׳ פסוק׳, יו״ט). כיון שנושאין (ת״ת) זה עם זה בהלכה לומדין זה מזה טעמים הרבה (ר״ת ב״מ לג.). אמר הכוזרי כיון שהדבר כן אני מודה לרבני שמקבין אלה שני הפנים

ביתרונו על הקראים בנראה ובנסתר (כוזרי ג נ).—ועם מ מכון: א"ר מנא מכיון שעומד בתוך שנתו של אילן מישלים שנתו (ירוש' שבי' ב לד.). אין אדם מתחייב בתוך ארבע אמות לעולם מכיון שהוציאה נעשה כמו שהניחה על כל אמה ואמה ויהא פטור (שם שבת א ב ג). מכיון שקיפלה (את המטלית) לא טהרה שכן שמשים אומנין רוצין בקיפולה (שם ב ד ד). מה קשירה היתה במשכן שהיו קושרין את המיתרים ולא לשעה היתה א"ר יוסה מכיון שהיו חונין ונוסעין על פי הדיבור כמי שהוא לעולם א"ר מכיון שהבטיחן הקב"ה שהוא מכניסן לארץ כמי שהוא לשעה (שם ז י ג). אמר להן מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם (שם פסח' ד ל ד). מכיון שאין לו שם נעשה כשוחטו לשמו (שם שקל' ב מו ד). א"ר אלעזר מכיון שזכה בו בלשון מתנה זכה זה בלשון ירושה (שם כתוב' ו לא.). בבכור אחד מכיון שהזכיר עליו שבועה עשאו כנבילה (שם נדר' א לו ד). סבר שמעון הצדיק בני אדם מתוך הקפדה הם נודרין מכיון שנודרין מתוך הקפדה סופו לתהות מכיון שהוא תוהא נעשו קרבנותיו כשוחט חולין בעזרה (שם). שמע מינ' מכיון שהיו יודעין משעה הראשונה שהוא שם המיוחד שהוא צריך לקרוע (שם סנה' ז כה.). — ובמשמ' כאשר: וכן קבלו איש מפי איש וכיון שראו שהתחילה הגלות ונתבלבלה הלשון עמדו וסימנום וחקקום (הור' הקורא 54).

***כַּוָּנָה,** כוונה, ש"נ, מ"ר כַּוָּנוֹת, כוונות,—א) מה שהיה בדעתו לדבר, לעשות, וכדומה, Absicht; intention: לאחד שהיה מקלל את המלך היה המלך עובר אמרו לו שתוק שלא ישמע המלך אמר להם מי אמר לכם שלא היתה כוונתי כי אם להשמיעו (ספרי במד' פה). מגע נכרי שלא בכוונה (ע"ז נח:). וכל כחו שלא בכוונה לא גזרו (שם). דיו שנטפה על גבי הכתב מותר למחקו שלא היתה כונתו אלא לתקן (מס' ספר תורה ה ט).—ומצוי בסהמ"א: כי מפני שראינו את האדם מבחר ברואי יתברך שמו ידענו שהוא ענין הכוונה בבריאת כל הגופות וההויות (תרג' תקון מדה"נ לרשב"ג ח). שימצא להם מן החכמה הטבעית ממה שנגדר בתוך דבריהם בדרך המקרה לא בכונה ללמד החכמה ההיא פליאות ותמיהות (כוזרי ד כט). ואיך אבדו הספרים ההם שהיו בכונה ונשארו אלו שהם במקרה (שם ל). ואינם (הקרום והריאה) שמשים לשאר הגוף כי אם בדרך המקרה לא בכונה הראשונה (שם כה). דברי הדעתן המחשב המחבר מליצתו ובוחר דבריו כפי שיראה שהוא ראוי לכוונתו (שם ה כ). האלהים יעזרך על כונתך ויגזור לך הטוב (שם כח). הכוונה וההסכמה לעשות מה שבחר בו (חו"ה, הבטחון ד). וכל מה שהוא עושה ממעשי העבודה כונתו בו לזולתי האלהים (שם, יחוד המעש' ד). כלי חרש שעשה אותו היוצר בחכמה מלאכותית אם היה אומר לעושהו לא עשני על דרך פועל באמת שפעולתו בכונה וברצון אבל נתהויתי מאתו בלתי כוונתו וחכמתו כמו שיתהוה החום והאור מן השמש או מן האש (ספורנו, אור עמים, ידיעה). ובמעט זמן נאספו שלשים אלף רועים ושמו פניהם לבא לעיר גרנדה ומשם לכל מלכות ישמעאל ובעמדם על כוונה זו אמר אחד מהם אין עצתנו טובה (שבט יהודה ו).—ב) *מחשבה ושימת דעת למה שהוא עושה, Aufmerksamkeit, attention: בר קפרא אמר אין לך צריך כוונה אלא ג' פסוקים הראשונים בלבד (ירוש' ברכ' ב ד.). קרית שמע צריכה כוונה תפילה אינה צריכה כוונה (שם ב ה.). וכי איכן מצינו בתורה שהמילה צריכה כוונה (שם יבמ' ח ט.). עד כאן מצות קריאה מכאן ואילך מצות כוונה (בבלי ברכ' יג:). מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כוונה (שם). מצות צריכות כוונה (שם.). — ובסהמ"א: ומי שהשלים כל אלה בכונה גמורה הוא ישראל אמתי (כוזרי ג יז).— *כַּוָּנַת הַלֵּב: אחר כוונת הלב הן הן הדברים (ברכ' יה.). אמר להם הקב"ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכין את ישראל תהיו מברכין אותם באנגריא ובבהלות אלא תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלט הברכה בהן (מד"ר במד' יא). — *בְּכַוָּנַת הַלֵּב, במשמ' דמיון: וכיון שיש בעובי הכותל לחוק ולהשלימו לחור היה ד' על ד' רואין בכוונת הלב כאלו חקוק הוא ויש בו ד' על ד' (ר"ח שבת ק:). —ג) *כַּוָּנַת המלה, משמעותה, פרושה: ואנו מזכירים בחלק השני הזה וכו' רוב השרשים העבריים הנמצאים באשר בידינו מן המקרא ונבאר משמושיהם ונפרש מכוונותם מה שהצורך מביא לבארו ולפרש אותו (ר"י א"ת, הקד' השרש' לריב"ג). שער אבאר בו עניני המלות אשר אשתמש בהם בחלק הזה והכונות אשר אכון אליהם בו (שם). — והַכַּוָּנָה הפנימית: וכן יעלה החסיד אל לבו ענין כל ברכה ויבין הכונה ממנה ומה שהוא נתלה בה (כוזרי ג יז). אעפ"י שנצא

מענינינו מעט באר לי כ ו נ ת המזמור הזה (שם ה ט). המצות הנסתרות והם ה כ ו נ ו ת המסבבות המצות המעשיות הם החלק האלוהי (מלמד התלמיד׳, גלגים). וזהו כ ו נ ת רבותינו זכרונם לברכה באמרם כל הדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית (טור חו״מ א). וי״א שאין מעשה היתוש כפשוטו ויש לו כ ו נ ה נסתרת כמו שיש כ ו ו נ ו ת נסתרות על הגדת עקר טורא (ל״ד ב, אלף ד תתמד).—ד) ״הגדת הדבר כמו שהוא: הרי שהעידו עליו שהרג ונתקרו בשבע הקירות שמנינו שהן ב כ ו ו נ ת הזמן ו כ ו ו נ ת המקום ונדרשו ב כ ו ו נ ת המעשה וכוונו המעשה וכוונו הכלי שהרגו בו (רמב״ס עדות א ו).—ה) ״נקודה בחלל העולם שאדם מסב אליה פניו בעשותו דבר מה, כמו המקדש והמזרח ליהודים בתפלתם ומכה להמושלמים[1]: והישמעאלים אומרים כי היא (ירושלם) מקום עליית הנביאים אל השמים ושהיא מקום מעמד יום הדין והיא לכל מקום כ ו נ ה[2] וחג (כוזרי ב כג).

א.*כוננות, כוננית, מ״ר כוננִיות,—עי׳ *כַּנְנִית.

ב.״כּוֹנְנוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא כ ו נ ן, עשוי ומתקן כראוי: זווג ק״ש של לילה גורם כ ו נ נ ו ת ותקון כלי של היסוד דנוקבא (עמה״מ, קרית ארבע פה).

״כּוֹנְנִיּוּת, ש״נ, מ״ר כּוֹנְנִיּוֹת,—כמו כוננות: שתרופות השרר הוא עיקר כ ו נ נ י ו ת המעים (ר״מ אלשיך, משלי ג ח). כי אולם סדרי הבריאה ו כ ו נ נ י ו ת י ה מסודרים בדרך שבאשר מלכותו ית״ש נודע ומודים בו כל ברואיו נמצא בברואים כל טוב וכל שלוה (רמח״ל, דרך ה׳ ד 7). ואולם חלקי הבריאה ג״כ לפי כ ו נ נ י ו ת י ה ם הם רמ״ח בהקבלה לרמ״ח אברי האדם (שם). כי הנה האדון ב״ה הכין סדרי המציאות ו כ ו נ נ י ו ת י ה ם ע״ז הדרך שכלם נקשרים זה בזה (שם ג ב).

כוס[3], ממנו א.כּוֹס.

א.כּוֹס[4], ש״נ, בכנ׳ כּוֹסִי, כּוֹסוֹ, כְּסוֹ, כּוֹסָהּ, כּוֹסָם, מ״ר כֹּסוֹת, כּוֹסוֹת,— א) כלי בינוני לא גדול ביותר, ישתו בו מים, יין, וכדומה, Becher; coupe; cup: וְכוֹס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כּוֹס פרעה ואתן את הַכּוֹס על כף פרעה (ברא׳ מ יא). ואתן לפני בני בית הרכבים גבעים מלאים יין וְכֹסוֹת ואמר אליהם שתו יין (ירמ׳ לה ה). מפתו תאכל (הכבשה) וּמִכֹּסוֹ תשתה (ש״ב יב ג). אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בַּכּוֹס[1] עינו (משלי כג לא). — כּוֹס תַּנְחוּמִים, שהיו שותים בעת תנחומי אבל: ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת ולא ישקו אותם כוס תנחומים על אביו ועל אמו (ירמ׳ יו ז).—כּוֹס יְשׁוּעוֹת, שהיו שותים בעת ישועה להעם, ונשא כוס ישועות, נשאה בידו וברך את יי׳: כּוֹס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא (תהל׳ קיו יג). —ובמליצה, כּוֹס התרעלה, כּוֹס חֲמָתוֹ, וכדומה: קומי ירושלם אשר שתית מיד יי׳ את כּוֹס חמתו את קבעת כּוֹס התרעלה שתית מצית (ישע׳ נא יז). הנה לקחתי מידך את כּוֹס התרעלה את קבעת כּוֹס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד (שם כב). כה אמר יי׳ אלהי ישראל אלי קח את כּוֹס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים וכו׳ והיה כי ימאנו לקחת הַכּוֹס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יי׳ צבאות שתו תשתו (ירמ׳ כה יה-כח). כּוֹס זהב בבל ביד יי׳ משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים (שם נא ז). שכרון ויגון תמלאי (תשתי) כּוֹס שמה ושממה (יחזק׳ כג לג). גם עליך תעבר כּוֹס תשכרי ותתערי (איכ׳ ד כא). כי כוס ביד

---

[1]) לפי לשון הערב׳ קִבְלָה (a.—[2]) בגוף הערבי: והי ללג׳מיע ק ב ל ה וחג׳.

[3]) לא נתברר משמ׳ העקרית, ועי׳ הערה להערך.

[4]) בארמ׳ כסא. בערב׳ כא׳ס (b, באלף המוה, ובשביל זה פקפק פרנקל (Aram. Frw. 171) אם זו מלה ערב׳ וחשד שהיא שאולה מארמ׳, אעפ״י שהשתמשו בה כבר הסופרים הערבים הקדמונים. וקצת סמך יש לדבר, שאין לה למלה זו שום שרש בערב׳, ולא נסתעפו ממנו מלים אחרות. אבל גם בעבר׳ וגם בארמ׳ כך, ולכן אין מזה ראיה ברורה נגד המקור הערבי של כא׳ס בערב׳. רק המזוּת האלף והעדר מלה זו באתיאפ׳ באמת קצת קשה. באשור׳ כָּאס: לְמַלִּי כ-א-ס, אמלא את הכוס (מוס ארנולד, נאס עפת׳ לאסרחדון). ונחלקו חכמי הערבים במשמ׳ הראשנה של כאס, שקצתם, אבו ח׳אתם ואחרים, אומרים שהכאס הוא המשקה בעצמו ובהרחבה עבר גם על הכלי שבו ישתו המשקה, וי״א שלא יקרא כלי הזכוכית כאס אלא כשיש בו יין וכשאין בו יין הוא ק ד ח. אבל בעבר׳ כבר ראינו מן המשלים מהמקרא ותו״מ כי עקר משמ׳ כוס הוא הכלי. ומשמשת מלה זו גם בערב׳ בלשון נקבה, וכך היה שמושה בעבר׳ בזמן הקדום. אבל בזמן התלמוד התחילו לפקפק ולאמר גם כ ו ס א ח ד, ואולם בסדר הפסח השמוש קבוע א ר ב ע כוסות ולא ארבעה.—[1]) כך הקרי למערבאי, והכתיב בכיס, ביוד, ולמדנחאי גם הכתיב בכוס.

(a قِبْلة (b كأس

יי׳ ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהל׳ עה ט). ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם (שם יא ו).—כוס ימין יי׳, כוס זעמו וחרון אפו: תסוב עליך כוס ימין יי׳ וקיקלון על כבודך (חבק׳ ב יו).—נתן כוסו של פלוני בידו, עשה לו כמו שעשה לפלוני: בדרך אחותך הלכת ונתתי כוסה בידך (יחזק׳ כג לא).—שתה כוסו של פלוני, באה עליו צרה דומה לצרתו של פלוני, היה גורלו כגורל פלוני: כה אמר אדני יי׳ כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה וכו׳ ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תגרמי (שם לב-לד).— ונרדף עם חלק, במשמ׳ גורל: יי׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי (תהל׳ יו ה).—וגם במשמ׳ טובה, כוסו רויה, יש לו צרכו בשפע: תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה (תהל׳ כג ה).—ב) בהשאלה, הנץ של קצת פרחים בצורת כוס: ושפתו (של ים הנחשת במקדש שלמה) כמעשה שפתי כוס פרח שושן (מ״א ז כו). — ובתו״מ תשמש זו״נ, במשמ׳ עצם הכלי: השקו את התמיד בכוס של זהב (תמיד ג ד). כוס שנפגם רובו וכו׳ אם מפזר הוא את רוב המים (כלים ל ג). מה שאני עתיד לשיר בשולי הכוס הרי הוא מעשר (תוספתא דמאי ח ה). כאדם שהוא שותה בכוס נקי (ירוש׳ יבמ׳ ח ט ד). והביאו לפניו שלחן של זהב משוי ששה עשר בני אדם וששה עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו וקערות וכוסות וקיתוניות וצלוחיות קבועות בו (שבת קיט.). היא (הסוטה) השקתו יין משובח בכוסות משובחים לפיכך כהן משקה מים המרים במקידה של חרש (סוט׳ ט.). כוס של עכו״ם שנפל לאוצר מלא כוסות (זבח׳ עד.). השותים במזרקי יין וכו׳ בכוסות שיש להם זרבוביות (מד״ר במד׳ י). כוס שיש בה שתי פיות ושותים ממנה שנים בבת אחת (ר״ח שבת סב:).— של אבן: כוסות של אבן היו תלויות בקרני שוורים כיון ששוורים שחו לשתות נתמלאו הכוסות (תוספתא פרה ג ג). — ושל זכוכית: מביאין כלים מבית האומן כגון הכד מבית הכדד והכוס מבית הזגג (פסח׳ נה:). — והכלי עם מה שבתוכו: ב״ש אומרים נוטלין לידים ואח״כ מוזגין את הכוס וב״ה אומרים מוזגין את הכוס ואח״כ נוטלין לידים (ברכ׳ ח ב). ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין (פסח׳ י א). התקדשי לי בכוס זה של יין (קדוש׳ ב ב). אמר לו רבי ישמעאל לר״ש מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונוטל סנדלך או עוטף טליתך (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יח). אורח רע מה הוא אומר וכי מה אכלתי לו פת אחת אכלתי לו חתיכה אחת אכלתי לו כוס אחד שתיתי לו (תוספתא ברכ׳ ז ה). אין לו (יין לקדוש) אלא כוס אחד (שם ג יב). יש לך אדם שהזבוב נופל בכוסו ומניחו ואינו טועמו וכו׳ ויש לך אדם שהזבוב עובר על גבי כוסו שופכו ואינו טועמו וכו׳ יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו זורקו ושותהו (שם כוט׳ ה ט). ולא שיערו חכמים לא ביינך שהוא נאה ולא בכוסך שהוא קטן ולא בכריסי שהיא רחבה (ירוש׳ מעשר׳ ג ג ד). כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים (ברכ׳ נא.). ארבע כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית (פסח׳ קח:). השותה כוסו בבת אחת ה״ז גרגרן (ביצ׳ כה:). בגדים שבשל בהן קדרה לרבו לא ימזוג בהן כוס לרבו (יומ׳ כג:). י׳ כוסות תקנו חכמים בבית האבל שלשה קודם אכילה כדי לפתוח את בני מעיו שלשה בתוך אכילה כדי לשרות אכילה שבמעיו וארבעה לאחר אכילה (כתוב׳ ח:). כוס אחד יפה לאשה שנים ניוול הוא שלשה תובעת בפה (כתוב׳ סה.). הדבר דומה לארבע כוסות של חלב אחד נפלו לתוכו שתי טיפין של דם ואחד נפלו לתוכו ארבע טיפין וכו׳ (שבוע׳ ו.). ולא ישתה מן הכוס ויתננה לחבירו מפני סכנת נפשות ומעשה בר״ע שהיה לו אכסניא אצל אדם אחד נתן לו כוס וטעמו אמר לו ר״ע טול ושותהו שוב נתן לו כוס אחר וטעמו אמר לו ר״ע טול ושותהו אמר לו בן עזאי עקיבא עד מתי אתה משקה כוסות מטעומין (דא״ר ט). ולא ישתה אדם כוסו ויניחנו על גבי שלחן אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו (שם).—נותן עינו בכוס, להוט אחרי היין: כל הנותן עינו בכוסו עריות כולן דומות עליו כמישור (יומ׳ עה.). —*בית הכוסות, תיבה לשמר בה הכוסות, עי׳ בית. —וגם בסהמ״א השתמשו במלה זו זו״נ: אל תאמר לו התם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך (רס״י ויקר׳ כה מג). —ואמר המשורר: ראה הכוס כמו ברק ירוצץ להשמיד חיל יגוני עם גדודיו (רמב״ע, תרשיש ב כ). רעי שתו עמי עלי ארץ גשמה ועל יער אשר ברד, יין כמו אדם בכוס שהם או אש מלוקחה בתוך ברד (שם יו). הוציא פרח כל עץ הגן ושקדים הן היום יגמול, על כן אמרו אל משקה אל משוד הכוס אותי יגמול (שם ג כ). הבט מאור כוסות אשר ידמו אורי ברק חרב

בלהטיהם (כס ג י). על גרגרות הכוס ענק מגרגרי שהם וכמעט תחזם ימהו, תבער חמתו (של היין) בו ואפו יחרה וברוב לשון מים יסחו (הוא, דיואן סז, כ"י בודליאנה). וכוס שהם אשר עלה ככוכב ביד משקה ומי אדם במעיו, כחושק קפאו מימי דמעיו עלי לחיו והאש בין צלעיו (כס קמה). מעל פני כוסות מכסות אור הסר לאט מסוה בבוא סיון, כי הנפשות בחזות הכוס יחיו למען בה צרי מדון (ר"י חריזי, תחכמ' ה).—*כוס עקרים וכוס של עיקרין[1]: כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה חוץ ממי דקלים וכוס עיקרים מפני שהן לירוקה (שבת יד ג). האיש אינו רשאי לשתות כוס עיקרין שלא יוליד והאשה רשאה לשתות כוס עיקרין שלא תלד (תוספ' יבמ' ח ד). מלוגמא למכה כוס עיקרין לבני מעיים (מד"ר דבר' ח).—*כוס של ברכה, שמברכין עליו: ג' דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עיטור ומודח (ירוש' ברכ' ז יא ד). ואמר ריב"ל אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין (סוט' לח:).—*כוס של פורענות: א"ר אסי אין מברכין על כוס[2]) של פורענות (ברכ' נא:).—ומליצה: אל ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר (נדר' כ:), ר"ל לא יחשב אדות אשה אחרת כשהוא עם אשתו.— ומשלים: אמר ר' אילעאי בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו (ערוב' סה:). חזקה אין אדם שותה בכוס אלא א"כ בודקו (כתוב' עה:), ר"ל אין אדם נושא אשה אלא אחרי שבדק אם אינה בעלת מומים. השכור נותן עינו בכוס והחנוני בכים (תנחומא שמיני ז).—*כוס התרעלה: הגיע זמנה של מצרים לשתות כוס התרעלה (תול' לב.).—כוס של בשורה, עי' בְּשׂרָה. —*כוס תנחומים: לפי שהקב"ה משלח את הנביאים לילך לנחם את ציון בא הושע אומר לה עמדי וקבלי כוס תנחומים הקב"ה שלחני אליך לנחמך וכו' בא יואל ואומר לה עמדי קבלי כוס תנחומים וכו' בא צפניה אף הוא אמר לה עמדי וקבלי כוס תנחומיך (פסיק' רבתי כט-ל).—ואמר הפיטן: אהה כי כוס שתיתי ומציתי קבעת, אכלוני אריות חדודי מלתעת (קינ' לת"ב, סכרת ולא מיין). אחינו אחינו אנשי גאולתנו, איכה עברה עליכם כוס תרעלותינו (קינות תימני, אסף ידועת). — ואמר המשורר בהתאוננו על הזמן: ישקה (הזמן) בכוס אחד אשר יישן בבית השן ובין תנור ולשפתים (רמב"ע, דיואן פב, עינות תהום).

וזמן הבלי ימי סבלי, יפה ללבי שקריו, וכוס פעלי ביד אלי, השקה אותי שמריו (הוא, זמן הבלי).—*כוס משכרת: והבשת דבקה בם כמו כבד ליותרת, ושתן בוז בקבעת ומצו כוס משכרת (ר"ש הנגיד, סלח יונה).— *כוס מות: ולו הובא במלחמת כמו ים ממלח משפתו אל שפתו, ואין תוכה לבד מגן מאדם ואש פלד קרב וברק חניתו, אזי שתה בכוס מות ושחק בכוס מים בעת צמאך שתיתו (הוא, הגרפא הזמן).— וגם במשמ' גורל: רוה צמאך כל ימי שושן במזרק יין וכוס, ותנה אדון הדור לך לעד מנת חלקי וכוס (רמב"ע, תרשיש א פא). מנתי וכוסי גביעי וכוסי בלילי משושי וביום לרוחו (כס א סלג). שמחת נפשות באשישות, כי מהזמן כוסן מנת כוסן (ר"י חריזי, תחכמ' ה).— *שרי כוס, מין ממיני השדים: איך מחמירין בשרי כוס ושרי בוהן וכו' אבל בשרי כוס ושרי בוהן לא יועיל אלא עד שיהא תינוק שלא ראה קרי מימיו וכו' מפני ששרי כוס ושרי בוהן לא נתן לישר' (חכמ' הנפ' לר"א מגירמייזא, כ"י בריט' מוז').—ובהשאלה, *גומה קטנה בעור בע"ח, שבה יושבות השערות: רבי יהודה אומר אפילו[1]) (אם יושבות השערות השחורות של הפרה האדמה) בתוך כוס[2]) אחד היו בתוך ב' כוסות והן מוכיחות זו את זו פסולה (פרה ב ה).— ג) *בֵּית הַכּוֹסוֹת, הקבה השנית של מעלי גרה, החלק שאחרי הכרס הפנימי, Netzmagen; estomac réticulé; honeycomb stomach: המסס ובית הכוסות[3]) שנקבו לחוץ (חול' ג א). מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות (תוספתא פס ג יא). חלב שעל המסס ובית הכוסות (גמ' פס לג.). — ומ"ר: נמצא שני בתי הכוסות (רמב"ם בחיע' י ט).—ד) ברפואה, *כוסות השריטה, כוסות המציצה, כעין כוס יגרשו ממנה האויר באש וידביקוה בפיה אל הבשר כדי שתמץ הבשר אל תוכה, Schröpfkopf; ventouse; cuping glass: זמן ההקזה והנחת כוסות השריטה (ר"י חריזי, שער כהנהג' הגוף). האופן הד' בהנחת כוסות המציצה ושריטתם (קאנון א ד כא). ואולי יתנפח מקום דבקות

1) עי' ערך עקר וערך עָקָר. — 2) וישאלו שם: מאי כוס של פורענות א"ר נחמן בר יצחק כוס שני.—1) יש משמיטים המלה אפי'. — 2) ואמרו בירושלמי ע"ז (ג מג.) הן כוסות הן גומות. — 3) ופרש רש"י: סוף הכרס שקורין פנצ"א עשוי ככובע וקרוי בית הכוסות והמסס מחובר בו וסביב סביב לחיבורה כשאתה מבדילן יש דופן לזה ודופן לזה ובאמצע הן שופכין זה לתוך זה והמאכל נכנס מבית הכוסות להמסס ומהמסס לקבה ומהקבה לדקין.

ה כ ו ס ויקשה הסרתו וכו׳ וזה יקרה הרבה כשנשים ת כ ו ס ו ת על צד השד (שם). והנכון אחר נפילתן (של העלוקות) למוץ ב כ ו ס ו ת המציצה (שם שם כה). לפעמים אנו מתיראים לעסוק בהקזה וכו׳ ואז אנו בוחרים בשריטים וע״י כ ו ס ה מ צ י צ ה ולפעמים עוסקים אנו בהנחת כ ו ס ו ת המציצה אבל בלתי שריטה (מעשה טוביה, ארץ החדש׳ י ג). —ה) בקבלה, ״כוס תנחומים, וכוס התרעלה, מחלקות של ההיכלות העליונים : ובמקומות של היכלות הללו יש גנזים הנקראים כ ו ס ת נ ח ו מ י ם שמהם משלח ה׳ נחמה לכל האבלים ובעלי צער ולכל הראויים לנחמה ויש בהם גנזים הנקראים כ ו ס ה ת ר ע ל ה שבהם מתנקם יי׳ יתברך מאותם שהם הגוגים וראויים לפניו (שערי אורה לר״י ג׳יקטיליה לג.).—״כוס התרעלה, כנוי לאחד המלאכים הרעים : בהיכל הזה (שתת, שהוא ההיכל השני משבעה היכלות הטומאה) יש ממונה אחד ששמו כ ו ס ה ת ר ע ל ה. וכל אותם הרוגי ב״ד ששתו כוס התרעלה בעה״ז נצולו מכוס תרעלת עוה״ב וכו׳ בצאת הנשמה מהגוף הממונה הזה הנקרא כ ו ס ה ת ר ע ל ה אוחז בו ומשקהו כוס תרעלה ובכוס הזה ג׳ טיפות הא׳ חצץ והא׳ מר ממות והא׳ קובעת (ראש׳ חכמ׳, היראה יג).—ועי׳ גָּבִיעַ.

ב. **כּוֹס**[1], ש״ז,—שם עוף מתבודד ישב בהרבות, Vogelart, esp. d'oizeau; cert. bird : ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר ואת הפרס וכו׳ ואת הַכּוֹס ואת השלך ואת הינשוף (ויקר׳ יא יג-יז). וזה אשר לא תאכלו מהם (מהעופות) וכו׳ את הַכּוֹס וזאת הינשוף והתנשמת (דבר׳ יד יב-יו). מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי דמיתי לקאת מדבר הייתי כְּכוֹס חרבות שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג כל היום חרפוני אויבי (תהל׳ קב ו-ח). — ואמר המשורר : שרתי מושל שיאו עד רום ובקצף על מים נדמה, פתאם הוצא מבית מדות ו ל כ ו ס מדבר היום נדמה (רמב״ע, תרשיש ח). —והסכימו ר״ב הקדמונים שהוא העוף הלילי שפניו דומים קצת לפני אדם[2]), Eule ; chouette ; owl,— וכבר השתמשו בו במשמ׳ זו קצת הסופרים החדשים : ה כ ו ס המה העופות אשר ינוחו וישבתו ביום בקנם ובחורים (ראב׳ למוד׳ א ו).

[1]) לא נתברר מקורו ומהותו, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) אונק׳ תרגם הכוס שבמקרא בהשם קדיא. אבל לא נתברר בודאות לאיזה עוף קראו בארמ׳ בשם זה. השבעים תרגמוה במלה שפרושה עורב הלילה. ולג׳ בשני המקומות במקרא bubo, והוא עוף הלילי הרשום בפנים. וכן רסע״ג תרגם הכוס באלבום a) בערב׳, שהוא העוף הנזכר. ואמר ע״ז ריב״ג : הי אלהאמה, ואלהאמה מנ טיר אלליל ותרג׳מה אהל אלתראג׳מ באלבום, ואלבום אשמ לד׳כר אלהאמ ח׳אצה דונ אלאנת׳י ואלהאמ אשמ עאמ ללד׳כר ואלאנת׳י פתרג׳מתה אד׳א באלהאמ אצוב אד׳ אנמא כאנ אלקצד מנ אלכתאב אלי הד׳א אלעמומ, ע״כ,—ובעבר׳ : הכוס היא (בערבית) אלהאמה b) ואלהאמה היא מן עופות הלילה ותרגמוהו אנשי התרגומים באלבום (בערב׳) ואלבום שם להזכר של אלהאמ ביחוד זולת הנקבה ואלהאמ שם כללי להזכר והנקבה והתרגום (של כוס) באלהאמ יותר נכון מפני שכונת הכתוב היתה לזו הכללות (ר״ל לזכר כמו לנקבה). — ואמר אלג׳והרי בהצחאח : אלהאמה מנ טיר אלליל והו אלצדי וכו׳ וכאנת אלערב תזעמ אנ רוח אלקתיל אלד׳י לא ידרכ בת׳ארה תציר האמה פתזעק ענד קברה תקול אשקוני אשקוני פאד׳א אדרכ בת׳ארה טארת, ע״כ, ובעבר׳ : אלהאמה היא מעופות הלילה והוא אלצדי וכו׳ והיו הערבים מאמינים כי רוח ההרוג שלא נקמו נקמת דמו יהפך ל ה א מ ה ותצעק על קברו ותאמר השקוני השקוני וכאשר ינקמו נקמת דמו תתעופף לה. ואחרים אמרו שההאמה תתהוה מעצמות ההרוג שלא נקם נקמת דמו. וקצת משכיליהם אמרו כי אין זה אלא משל והיתה הכונה בזה רק לעורר את גואלי הדם לתבוע דמו ורק הערבים בימי הסכלות (לפני מחמד) חשבו שהוא באמת כך (מלכאת). והנה כבר ראינו כי אלג׳והרי תרגם אלהאמה באלצדי, וכך פרשו שאר קדמוני הערבים את השם האמה בהשם צדי c), וצדי בערב׳ הוא עוף הלילה הרשום בפנים, ובודאי לזה העוף כון גם אונק׳ בתרגמו כוס ב ק ד י א, כי חלוף שתי האותיות צ ק זו בזו בתוך הלשונות השמיות בין זו לזו הוא דבר מצוי מאד. ואין ספק כי זו היא הנוסחה האמתית קדיא בדלת ולא קריא בריש. וכך לעז גם רש״י הכוס צ ו א י ט, שהוא chouette בצרפתית, אמר וז״ל : הכוס והינשוף הם צואיט״ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוף אחר דומה לו שקורין ייבו (רש״י עה״ת, דר׳ ברלינר), והוא hibou. מכל זה ראינו כי אונק׳, ולג׳, רסע״ג, ריב״ג ורש״י כלם מסכימים להחליט השם כוס להעוף הלילי הנזכר, והמליצה מ ק ו ל אנחתי וכו׳ הייתי ככוס חרבות נאותה לזה העוף, שאולי היו גם להיהודים הגדות ואמונות ביחס לו כעין מה שיש להערבים, ויהיה זה מע״ז המליצה שהוא כמו זועק לאלהים נקמת דמו השפוך בידי אויביו על לא חמס בכפו. והנה, לא נתברר מה מקור השם הזה להעוף הנזכר, אבל הוא אחד מאותם השמות הקדומים. שקשה לעמד על מקורם ובפרט שכל השרש כוס לא הענף בלשון ולא ידענו מה היה עקר משמ׳. וגזנ׳ (Ges. Thesaurus) שעל סמך מה

a) البوم b) الهامة c) صدى

ג.**כוס**, – עי׳ כּ׳ס.

כוסבר, — עי׳ *כסבר.

כוסמים, – עי׳ *כּ׳סם.

כוף, – עי׳ כפף.

***כּוּפַח**[1]), ש״ז, —כירה קטנה לבשל או לאפות, שיש בו רק מקום שפיתה לקדרה אחת: תנור שהסיקוהו בקש ובגבבא לא יתן (בו תבשיל) בין מתוכו בין מעל גביו כופח[2]) שהסיקוהו בקש׳ ובגבבא הרי הוא ככיריים (שבת ג ב). האומר הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופח ומאפה רעפים ומאפה יורות הערביים (מנח׳ ה ט). הכופח עשאו לאפייה שיעורו כתנור עשאו לבשול שיעורו ככירה (כלים ה ב). כירה שנחלקה לארכה וכו׳ כופח שנחלק בין לארכו בין לרחבו (שם ז ג). השרץ שנמצא בעין של תנור בעין של כירה בעין של כופח[3]) מן השפה הפנימית ולחוץ (שם ח ז). כל המנחות אין באות כשרות אלא בתנור עשאן בכופח וברעפים פסולות (תוספתא מנח׳ ז ב). וטבע (אלהים) את האבן (של יעקב) עד עמקי תהומות ועשאה סניף לתהומות כאדם שעושה סניף לכופח (מה״ג, ויצא). — ועי׳ כִּירָה.

כופר,—עי׳ כּ׳פֶר.

***כּוֹפֵר**, ש״ז, מ״ר כּוֹפְרִים,—מי שכ׳פֵר בדבר, בפרט מי שכ׳פר באלהים, בעקרי הדת, Ungläubiger: mécréan; freethinker: א״ל כופר לרבן גמליאל אלקיכם גנב הוא וכו׳ (סנה׳ לט.). א״ל כופר לרבן גמליאל מי שברא הרים לא ברא רוח (שם). — ומצוי בספה״א: מי שהוא יותר אכזרי על הכופרים הוא יותר מרחם על בניו (מאזני צדק, אלגזלי 95). והנה חכמי המחקר לא עמדו בסוד ה׳ וכו׳ וזה להמשכם אחר דעת הכופרים האומרים כי העולם קדמון (מגח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 86). ואם רצונך לקבל פני פילוסופום חברנו בכל המקום אשר הם לנו לא לצרינו קדמה פניו כי הבאתי לך דבריו בכל ענין אך בכל המקום אשר לא לנו וינגדו לדעת חז״ל וקבלת קדמונינו לא אכרות להם ברית כי אם בנקור להם כל עין ימין לא אשא פני כל כופר אך במשפט אביא דעותיו (פ״א כ״ר מאיר, הקד׳ ספ׳ הברית). מלבד חטאת הכופרים אשר ברגליו (של שב״צ) כי הוא צוה ויאמר השמד (להשתמד) לכמה מאות אנשים מישראל שהלכו אתו לכפירה (שם א, כתב יושר).— ואמר הפיטן: לא תנאף הזהיר לצבור, על אפניו דבר דבור, יגיד ויוכיח עלי כופרים, דומים לאשה מנאפת מאחרים (יול׳ כ׳ שבוע׳, שבוית מרוס).

כופרי, — עי׳ *כּ׳פְרִי.

כּוֹפֶשׁ,–עי׳ כּ׳פֶּשׁ.

כּוֹפֶת,–עי׳ כּ׳פֶת.

***כוץ**[1]), ממנו *כִּוֵּץ, *כִּוּוּץ, *כְּוִיצָה, *הִתְכַּוְּצוּת.

***כָּוַץ**[2]), פ״ע, עתי׳ יִכְוַץ, פעו׳ כָּווּץ,—כָּוַץ העצל וכדומה, נתקרבו חלקיו הפרדיים זה לזה ונתקצר עי״ז, zusammenschrumpfen, sich zusammenziehen; se rétrécir, contracter, resserrer; to shrink: כל שחותכו ועומד במקומו זה תורבץ הוושט אלא איזהו וושט עצמו כל שחותכו וכויץ[3]) (חול׳ מג:). חמרמרו (המעים) כווצו (רש״י איכ׳ א כ). דרך בני מעים כשמשליכם אדם לאור הם כווצים ומתחמרמרים (שם ב יא).

—ופָעוּל: לולב כפוף כווץ[4]) סדוק עקום דומה למגל פסול (הלכ׳ פסוק׳, לולב). יש קיטע שיבשו וכווצו גידי שוקיו ואפי׳ על ארכובותיו אינו יכול לילך (הוא, שבת סו.). ר״ת התיר לאחד שכווצו גידי שוקיו לצאת במקלות לרשות הרבים (תוספ׳ יומ׳ עח.).

—נתפ׳, *נִתְכַּוֵּץ, מִתְכַּוֵּץ,—כמו פָעַל: ירקות השדה הן ידועין העלין שלהן בבוקר מתפתחין ומתפשטין ומבין השמשות מתכווצין ונראין כסתומין (ר״ת שבת לה:). כיצד בושט מתחלת המקום שכשחותכין אותו מתכווץ עד מקום שישעיר ויתחיל להיות פרצין פרצין ככרם (רמב״ם, שחיט׳ א ס). לפי שמרוב הקרירות יתקבצו ויתכווצו חלקי החורים ואז המסמר דולג למעלה (מעשה טוביה, יסו״ע א ג).

—נפע׳, *נִכְוַץ,—כמו הקודם: התרזם שנכווץ ראש חוטמו למעלה (ערוך, ערך סלד). מי שנכווצו[5]) גידי שוקיו או גידי ירכותיו נותן עגבותיו בקב ויושב

שאין מקור להשם כוס להעוף הנזכר דחה פרוש זה והכריע לדעת בוכרט (Boch. Hieroz II, 267) שאמר כי הכוס הוא pelican מפני שיש לו כמו כוס בצוארו, לא כון יפה.

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. — [2]) ואמרו בגמ׳ שם (דף לח:) כופח מקום שפיתת קדרה אחת כירה מקום שפיתת שתי קדרות. — [3]) במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה: שֶׁלַּכּוּפָּה.

[1]) רק בארמ׳, וממנו בעבר׳, וקרוב לקבץ, קוץ. [2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) צורתה החיצונה של מלה זו היא ארמית, אבל, בהיות שכל המאמר הוא עברי צריך להניח שגם היא בעבר׳ והוא פעל עומד מהצרויים כמו זָקֵן וכדומה, והיוד שאחרי הוו היא לסי׳ צירה.—[4]) בגמ׳ סוכ׳ (דף לב.) קווץ, בקוף. — [5]) ואולי היתה הכונה לנתפ׳ בהבלעת התו נִכּוּצוּ.

בו וקושר הקב בגופו (תוספ׳ יומ׳ עס.). אויר הקר ביותר קושי השאיבה והנשימה הוא כי בהתנשם נ כ ו ו צ י ם סמפוני הריאה והעצלים שבחזה (מעשה טוביה, יסו״ע ה ג).

—הפע׳, *הכויץ,—עשה שיתכוץ: וסבת הכויצה היבשה או מותרים מ כ ו י צ י ם או מותרים וסבות סותמות (קאנון א ב ב יג). מדוע החומץ מסוגל יותר לכבות אש לפי שמרוב חריפותו ודקותו בנקל נכנס לתוך החורים ו מ כ ו ו י ץ חלקי השמנים שבו (מעשה טוביה, יסו״ע א ב).

—פע׳, *כוֵּץ,—כמו הקודם: ומדוע מים הקרים גורמים סימור בהשפכם על האדם לפי שמים הקרים מ כ ו ו צ י ם העור ובכויצתם מולידים רתת וסימור (מעשה טוביה, יסו״ע א ד).

כור[1]), ממנו כּוּר, ואולי כִּיּוֹר, מכוּרה, *כּוֶּרֶת.

כּוּר[2]), ש״ז, מ״ר כּוּרים, בכנ׳ כּוּרְיו,—הכלי והמקום ששם הגחלים הבוערות לרכך בחֹמן את הברזל ולהתיך את שאר המתכיות, Schmelzofen; fourneau de fonderie; melting-furnace,—ובמליצה, מקום של שעבוד קשה וצרה גדולה: כי עמך ונחלתך הם אשר הוצאת ממצרים מתוך כּוּר הברזל (מ״א ח נא). ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם מִכּוּר הברזל ממצרים (דבר׳ ד כ). ביום הוציאי אותם מארץ מצרים מִכּוּר הברזל (ירמ׳ יא ד).—כּוּר עֹני: הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך[3]) בְּכוּר עני (ישע׳ מח י).—ובמשמ׳ העקרית: קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כּוּר לפחת עליו אש להנתיך (יחזק׳ כב כ). כהתוך כסף בתוך כּוּר כן תתכו בתוכה (שם כב). מצרף לכסף וְכוּר לזהב ובחן לבות יי׳ (משלי יז ג). — ואמר בן סירא: כ ו ר נפוח מחם מוצק שולח שמש ישיק הרים (כ״ס גני׳ מג ד).— ובתו״מ במשמ׳ זו: סובין כדי ליתן על פי כ ו ר של צורפי זהב (שבת ח ד). כ ו ר שיש בו בית שפיתה טמא ושל עושה זכוכית אם יש בו בית שפיתה (כלים ח ט). טיט כדי לעשות פי כ ו ר של צורפי זהב (תוספתא שבת

---

[1]) לא נתברר משמ׳ העקרית.

[2]) מלה משתפת לכל הלשונות השמיות. באשור׳ כּוּר. בארמ׳ כורא. בערב׳ כור a), ואעפ״י שהוא משמש בלשון זו במשמ׳ אחדות בב״ז אין לברר בודאות מה היתה משמ׳ העקרית שממנה נסתעפו שאר המשמ׳ בדרך טבעי.—[3]) יש מגיהים בהתיך.

---

a) كور

ח יז). כ ו ר של נפחין שהוא עומד בארץ וחיברו בטיט להיות שופת עליהן את הקדרה (שם כלים ב״ק ו יז). כצורף הזה שמכניס הזהב לכ ו ר שנים או שלשה פעמים עד שמזקקו (מד״ר ויקר׳ לא).— ואמר המשורר: ודע כי לא אנוש נצל כמו איש צרפו הזמן שבע ב כ ו ר י ו (רשב״ג, שיר בשולש ען). אישים בכ ו ר מבחן צרוף ושרוף עויליהם בזיק (רמב״ע, תרשיש א). —ובבלל *בית קבול חלול: נר הוא כ ו ר של ברזל או של חרס שמשימין בו שמן ופתילות (תוס׳ מעי׳ כא.).

כּוֹר,—עי׳ כּ״ר.

***כּוֹרֵךְ**, ש״ז, מ״ר כּוֹרְכִים,—כּוֹרֵךְ ספרים, מי שמחבר דפי הספרים ותופרם יחד ומעלה עליהם מצד אחד גב כדי שיפתחו היטב, Buchbinder; rélieur; bookbinder: שלש השנים הראשונות משני ימי חיי כמו העלה הריק הנצרך מאת כ ו ר כ י הספרים (מא״ג, דכיר, אביעזר ב). שאר העלים וכו׳ לא אוכל שלוח לך כי נתתי את כלם לכורך (אגר׳ יל״ג א ט).

*כורכיאה,— עי׳ *כרוכיה

כּוֹרֵם,—עי׳ כּ״רם.

***כַּוֶּרֶת**[1]), ש״נ, בכנ׳ כַּוַּרְתּוֹ, מ״ר כַּוָּרוֹת,—א) כעין בית קטן עשוי מקנים וכדומה, לישיבת הדבורים ולעשיית דבשם, Bienenstock; ruche; bee-hive: כ ו ו ר ת דבורים ר״א אומר הרי היא בקרקע וכותבין עליה פרוזבול (שבי׳ י ז). מכר בור מכר מימיו מכר כ ו ו ר ת מכר דבורים (ב״ב ה ג). כ ו ו ר ת פתותה ופקוקה בקש (כלים ח א). השידה והתיבה והמגדל כ ו ו ר ת הקש וכ ו ו ר ת הקנים (שם יה א). כ ו ו ר ת שהיא בתוך הפתח ופיה לחוץ (אהל׳ ט א). ליטרא קציעות שדרסה וכו׳ על פי כ ו ו ר ת ואינו יודע באיזה כ ו ו ר ת (תוספתא תרומ׳ ה יא). ההולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחליו ולרדות את כ ו ו ר ת ו מצאו חבירו ואמר לו מה שעזי חולבות מכור לך מה שרחלי גוזזות מכור

---

[1]) כך, בכף פתוחה, בקטע משנ׳ מנקד׳ כ״י בודל׳, רק הוו כמו בצירי, כּוֵּרֶת. וכן נקוד התיטנ׳, רק הוו והריש פתוחות כמנהגם במקום סגול, כּוַּרַת, כך בהמשל מספר המוסר המובא בפנים.—בארמ׳ כוורתא. בערב׳ כֻּוַּארַה a). אבל כבר החליטה פרנק׳ (Aram. Frw. 125) לשאולה מארמית, ואמר שם כי גם לארמית הוא באה מפרסית.

---

a) كُوّارة

לך מה שכוורתי רודה מכור לך (ב"מ סז.). דבש הזב מכוורתו אינו לא אוכל ולא משקה (ב"ב פ:). דבש בכוורתו מטמא טומאת אוכלין שלא במחשבה (בכור׳ ז:). והיאך היתה הבאר עשויה סלע כמין כוורת היתה ומתגלגלת ובאת עמהם במסעות (מד"ר במד׳ א). כלי שמשימין בו אש וגללי בקר ומעשנין בו בשביל שיפרחו הנחילין מן הכוורת ויקח הדבש (ערוך, ערך מדף).—ואמר המליץ: אכלה דבש נמצא לחכיך ואל תדרש נקיק סלע ולא כורת (ספ׳ המוסר לר"ז בן סעד׳ יו, כ"י תימנ׳), ועי׳ דבֹּרָה.—ב) *סל בעין כַּוֶּרֶת של קנים לצוד דגים: כוורת הציידים שצדין בהן הדגים (רמב"ם, כלים ט יא).

*כּוֹרֶה, *כּוֹרֶת,— עי׳ כֹּרֶת.

כּוֹרֶת,—עי׳ כֹּרֵת.

*כּוֹשׁ[1], ש"ז, מ"ר כּוֹשִׁים,—א) הכלי שיטוו בו החוטים, Spindel; fuseau; spindle: הכוש והאימה והמקל (כלים יא ו). כוש שבלע את הצינורא (שם ט ו). כוש שהוא תחוב בכותל (אהל׳ יו ג). הנוגע בצמר שעל גבי האשווה ובטווי שעל גבי הפלך וכו׳ ובכוש ובעומא (תוספ׳ כל׳ ב"ב א ו). פי כוש וכו׳ פלכה שעושין על פי הכוש כמו כדור אצל הצינורה כדי שיכבד הכוש ויסוב (ר"ח שבת עח.). והכוש אשר יטוו בו הוא מחובר משלשה חלקים החלק הראשון העץ אשר עליו הדבר הטווי או המפותל והחלק הב׳ קצה הברזל או הנחשת אשר יהיה בקצה זה העץ והוא אשר יקרא צינורא והחלק השלישי המכביד והוא אשר יקרא פיקה והוא אשר יקרא במערב גולה (פי׳ המשנ׳ לרמב"ם, פרה יב ח).—כּוֹשׁ של רובן, עי׳ *רובן: כוש של רובן לא יזה לא על הכוש ולא על הפיקה (פרה יב ח).— ב) *כעין שפוד קטן עשוי עץ ישתמשו בו לתחבו בדבר של אכילה להכנים לתוך הפה, ובכלל לתחב בו דבר אל מקום צר: נוטל אדם קורנס לפצוע בו את האגוזים וכו׳ את הכוש ואת הכרכר לתחוב בו (שבת יז ב). עֻברה שהריחה תוחבין לה בכוש (תוספתא יוה"כ ה ד). יד הסכין טפח ושירי הכוש טפח ושירי השפוד טפח (שם כל׳ ב"ב ז ג). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה (יומ׳ פג.). כגון שתחב לו חברו לתוך פיו או שתחב הוא לעצמו בכוש ובכרכר (חגי׳ כד:). אם תחב אדם טומאה בכוש והכניסה לתוך גרונו של אדם טהור (רמב"ם טומא׳ מת א ג).—ובכנ׳: בתוך גרונך אתחוב את כושי, ואומר לך שמע נא העבד הכושי (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר יו).

[1]) רק עבר׳, ולא נתברר מקורו. בערב׳ אין מלה דומה לזו במשמ׳ קרובה למשמ׳ מלה זו בעברית.

כּוּשִׁי, ת"ז, לנק׳ כּוּשִׁית, כֻּשִׁית, מ"ר כּוּשִׁיִּים, כֻּשִׁיִּים,—איש מארץ כּוּשׁ: ויאמר יואב לַכּוּשִׁי לך הגד למלך אשר ראיתה (ש"ב יח כא). והנה הַכּוּשִׁי בא ויאמר הַכּוּשִׁי יתבשר אדני המלך וכו׳ (שם לא). ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הַכֻּשִׁית אשר לקח כי אשה כֻשִׁית לקח (במד׳ יב א). הלוא כבני כֻשִׁיִּים אתם לי (עמוס ט ז). — ומפני שעור פניהם של אנשי כוש שחור לכן כושי הוא כנוי לאדם שעור פניו שחור: היהפך כּוּשִׁי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ׳ יג כג).—ובתו"מ: מה כושי משונה בעורו כך צפורה משונה בנויה יותר מכל הנשים וכו׳ מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במראיו (ספרי במד׳ לט). מעשה בכושי אחד שנשא לכושית אחת והוליד ממנה בן לבן (מד"ר בראש׳ עג). בכל מקום גרמני מוכר כושי ובאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד (שם פו). — ואדם שחור: הכושי והגיחור והלבקן והקפח (בכור׳ ז ו). — וגם לדבר לא בע"ח: אתרוג הכושי פסול והירוק ככרתי ר"מ מכשיר ור"י פוסל (סוכ׳ ג ו). יין כושי (ב"ב לז:). —*וקריאה של סגולה לילד יפה: כאדם הקורא את בנו כושי כדי שלא תשלט בו עין רעה (רש"י במד׳ יב א). —ובמליצה, *כנוי להפרעוש ע"ש שחרותו: ויען ויאמר על הפרעוש כושי ולא מבני חם, שחור כפחם, לחם רשע ילחם, ובלי שלח ילחם, וכתנור יחם (ר"י חריזי, תחכמ׳ ד). וכי ישאלוה (את העלמה שעקצה פרעוש) למה תבכי ולא תחשי, תאמר בא אלי העבד הכושי, ומשכבו בחקי הבין (שם).—וכושית במשמ׳ זו: ולפניך כושית מבנות חם, לובשת מעשה פחם, ולבה לחיל הקור יכעס ויחם, וחילה בחילו נלחם (שם ה).

כּוֹשֵׁל,—עי׳ כָּשַׁל.

*כושפן, — עי׳ *כַּשְׁפָן.

כּוֹשֶׁר,—עי׳ כֹּשֶׁר.

א.כּוֹשָׁרֶת[1], כּוֹשָׁרָה, ש"נ, מ"ר כּוֹשָׁרוֹת,—מעשה של כח ועז וחריצות, Macht u. Tüchtigkeit

[1]) צורה זו ליחיד מהרבים כושרות קבע רשב"ג, עי׳ לקמן בערך ב. *כושרת. והצורה כושרה נמצאת

אלהים : puissance et habilité ; vigour and capacity מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בַּכּוֹשָׁרוֹת [1]) אך סוררים שכנו צחיחה (תהל׳ סח ז).—ב) ־כמו כַּשְׁרוּת: ועמד איש צדיק תמים בדורות, מישר מעגל ומסלות ישרות, את האלהים התהלך בְּכִשְׁרוּת (יוצ׳ ב׳ סכוע׳, כבורי מעבסו).

ב.־**כּוֹשֶׁרֶת**, ס״נ, מ״ר כּוֹשָׁרוֹת—כמו כֶּבֶל : והנחילה (אלהים את לשון העברית) לבניו אב המון גם היתה לדור דורים נשמרת, גם לא עזבה גר בארץ לועזים יום נלכדה רגלם בתוך כ ו ש ר ת[2]), בה נתנה איש דת וגם בה נשלחו כל הנביאים לחבש נשברת (רבכ״ג, סיר הענק).

כבר בתשוב׳ רה״ג לר׳ יהודה אלוף מקירואן (בו״ת גאוני׳ גני׳, ל׳ גינצב׳ 278), אך לא נתברר בודאות מה כונתו של רה״ג במלה זו. וקבע צורה זו להרבים כושרות גם גזנ׳ (Ges. Thes.), וקבלה גם בן זאב, ואע״פ שבמה״ש שבמקרא אין אנו מוצאים בפרוש הצורה פּוֹעָלָה אלא פּוֹעֶלָה, כמו שכבר העירותי בערך כּוֹבַעָה, בכ״ז יש לה גם לצורה זו זכות בלשוננו, כמו שכבר אמרתי שם בהערה, ובפרט שעכ״פ עצם הצורה כושרה כבר הגיח גם רה״ג. ועי׳ הערה לקמן בדבר מקור המלה ומשמ׳.—[1]) התרגום באר את הכתוב במליצה ארוכה ותרגם בכושרות אבהתן כשרון. ריב״ג, ואחריו ראב״ע ורי״ק ורד״ק פרשו טבעות הכבלים, ואמרו כי המלה בכושרות מוסבת לאסירים, ר״ל האסורים בכבלי ברזל, וכעין זה בן זאב אלא שפרש כושרה סד כמו כשורא בארמ׳. אבל, אין שום מקור לפרוש זה, ולפי סגנון מליצת הכתוב נראה כי המלה בכושרות מקבלת לביתה והוא דבר בפני עצמו ולא תאר לאסירים. ובשביל זה נטה רש״י לדעתו של מנחם בן סרוק שראה בהמלה כושרות תה״פ למוציא, רק פרש לא כמו מנחם במשמ׳ ישר ותבונה (או לפי נוסחה אחרת נכונה), אלא בזמן כשר: הוציא את ישראל ממצרים בחדש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה. ע״כ. וזה לפי הדרש שדרש את הכתוב בענין יציאת מצרים, אבל לפי פשוטו של מקרא שהכונה כאן לסתם אסירים אין מקום לזמן הכשר. והנה החדשים, גזנ׳ וחבריו, אחזו בעצם הדבר בפרוש רש״י אלא שאמרו כי הכונה בכושרות היא במעמד טוב ומאשר. ואולם, גם זה אינו מתישב כלל על לשון מליצת הכתוב, והמליצה: הוא מוציא אסירים באשר, היא חלשה ובלי טעם, והכונה האחת הנאותה כאן, לפי המליצה ולפי הנהוג במקומות אחרים במקרא כשמדבר אדות הוצאת אסירים ממאסרם, היא רק כח ועז וגבורה וחריצות, ובאמת במשמ׳ זו תרגמו התרגו׳ הקדמונ׳, השבעים במלה שפרושה הוא כח ואמץ לב, והולג׳ fortitudine, כמו״כ במשמ׳ זו, וכמו״כ הפשיטא: ב כ ש ר י ו ת א , ותרגם בר עלי בערב׳ נג׳אח וכיש, ר״ל הצלחה במעשהו וחריצות גדולה. [2]) עפ״י פרושו של ריב״ג להשם כושרות שבמקרא.

*__כּוֹתֵב__, ס״ז, מ״ר כּוֹתְבִים,—א) אדם שאומנותו להעתיק ספרים וכדומה, Schreiber, Kopist; scribe, copist: כ ו ת ב י ספרים תפלין ומזוזות (תוספתא ביכור׳ סוף).—*כּוֹתֵב אומן, שיודע לכת׳ב בכתב יפה, Schönschreiber, calligraphe; ·phist : של בית הגירה כ ו ת ב י ם אומנים היו בירושלם (ירוש׳ מגי׳ עא.).—ב) הקצה החד של המכתב שבו כ׳תבים: מכתב שנטל ה כ ו ת ב שלו טמא מפני המוחק (כליס יג ב).

*כותבן,—עי׳ כ׳תְּבָן.

*__כּוֹתֶּבֶת__[1]), ס״נ, מ״ר כּוֹתָבוֹת, — פרי עץ התמר כשמתחיל להתיבש, trock. Dattel; datte sèche; dry date : אוכל פועל קישות אפילו בדינר ו כ ו ת ב ת אפילו בדינר (ב״מ ז ה). מעשה והביאו לו לריב״ז לטעום את התבשיל ולרבן גמליאל שתי כ ו ת ב ו ת ודלי של מים (סוכ׳ ב ה). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין ביריחו הביאו לפניהם כוּתְבות קפץ ר״ע וברך (תוספתא ברכ׳ ד יג). האוכל ככותבת הגסה וכו׳ ככ ו ת ב ת הנימרין (סס יוה״כ ס ג). אוהבים היו,(המלכים) זהלזה משלח זה לזה כ ו ת ב ו ת[2])

---

[1]) משק׳ כּוֹתֶרֶת, עוֹפֶרֶת. כך הקריאה המקבלה של ספרד׳, אשכנז׳ ותימנים, וכך נקודה מלה זו בסדור תימנ׳ בנקוד עליון כ״י עתיק בבריט׳ מוז׳, כּוֹתַבַת, בפתח במקום הסגול שבנקוד התחתון כנהוג. לוי נקד כּוֹתְבָת, כדי להשוותה קצת להשם הארמי קשבא, אבל הקריאה המקובלה עקר. והנה הקדמונ׳ לא בארו בפרוש מה הכונה בכותבת, אם זו מין מיוחד של תמרים או אין זה אלא איכות של כל פרי התמר בזמן מן הזמנים של גדולה ובישולה, ומעצם השם אין לברר זאת, כי מקור המלה כותבת לא ידוע. יש מדמים לה המלה קשבא בארמ׳ וקשב a) בערב׳, אך זה קצת רחוק, גם מבחינת צרוף האותיות וגם מבחי׳ משמ׳ המלים האלה, כי קשבא בארמ׳ הוא יותר שם להאילן ולא להפרי, וקשב בערב׳ הוא שם לתמרים יבשים וגרועים מאד, ובכל מקום שנזכרה מלה זו בתלמוד נראה ברור כי כך היו קוראים לכל פרי התמר כשהיו מביאים אותו לאכילה. וכך נראה מהמאמר במדרש שהמלכים שלחו כותבות זה לזה, שבודאי לא היה זה מין קשה וגרוע. ומדברי ר׳ יוסה בירוש׳: שצריך למעך את חללה (ירוש׳ יומ׳ ח מד ד), נראה ברור כי כותבת היא תמר מיבש שעי״ז נתהוה בו חלל בין הבשר ובין הגרעין. וכך ע׳ לו (Pfln. § 78). ובין השמות הרבים לפרי התמר בערב׳ אין דומה או קרוב לכותבת.—[2]) כך בהוצא׳ ד״ר תיאודור, ובנוסח׳ כתבים.

---

a) قشب

ודריות (מד"ר בראש׳ מג). ומלך בבל אנטיקיסר שלו היה יושב ביריחו והיה זה משלח לו כ ו ת ב ו ת וזה משלח לו דוריות (שם פה). — כותבת הגסה: האוכל ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה (ב"מ ז ה). האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה (ירוש׳ יומ׳ ח מד ג). א"ר יהודה כותבת הגסה שאמרו יתירה מכביצה (בבלי שם עט.). רב זביד אמר כותבת הגסה שאמרו חסירה מכביצה (שם:). — ואמר הפיטן: בעשר לחדש הוא יום הכפורים, יום הקרב שני שעירים ואוסר שני שיעורים, לאכילה כותבת גסה מפרי התמרים ולשתיה מלוא הלוגמא כי כן הורו המורים (סדור תימנ׳ ליוה"כ).

כּוֹתֶל, — עי׳ כֹּתֶל.

כּוֹתֶרֶת, — עי׳ כֹּתֶרֶת.

*כּוֹתֶשׁ, — עי׳ כֹּתֶשׁ.

כזב[1], ממנו כָּזָב, כֹּזֵב, אַכְזָב, *כַּזְבָן, "כַּזְבוּת, "כַּזְבִי, "כַּזְבָנוּת, "כַּזְבָנִית.

כָּזָב, ש"ז, מ"ר כְּזָבִים, כְּזְבֵיהֶם, — לא אמת, ובפרט שאין פיו של המדבר ולבו שוים, Lüge, Falscheit; mensonge, fausseté; lying, falsehood: ותאמר דלילה אל שמשון הנה התלת בי (במה שאמרת כי אם תאסר בשבעה יתרים לחים יחלש כחך) ותדבר אלי כְּזָבִים עתה הגידה נא לי במה תאסר (שופט׳ יו י). אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כְּזָבִים ולא זעקו אלי בלבם כי יילילו על משכבותם (הוש׳ ז יג-יד). כי שמנו כָזָב מחסנו ובשקר נסתרנו (ישע׳ כח יה). אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כָּזָב ושד ירבה וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (הוש׳ יב ב). שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כָזָב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית (צפנ׳ ג יג). ושניהם המלכים לבבם למרע ועל שלחן אחד כָּזָב ידברו (דני׳ יא כז). תאבד דברי כָזָב איש דמים ומרמה יתעב יי׳ (תהל׳ ה ז). אך משאתו יעצו להדיח ירצו כָזָב בפיו יברכו ובקרבם יקללו (שם סב ה). אל תתאו למטעמותיו (של מושל) והוא לחם כְּזָבִים (משלי כג ג). — ומצוי במשמ׳ זו בסהמ"א: והכלל כי כ ז ב יקרא מצד האומר בלבד כשלא יסכימו הפה והלב יחד (העקרים ב כז). ה כ ז ב הפך הנאמנות הוא לדבר דבר או לעשות תועה לרמות ולהונות רעהו (ר"א מודינא, צמח צדיק כג). — ובמשמ׳ של שקר פשוט: חזו שוא וקסם כָּזָב האמרים נאם יי׳ ויי׳ לא שלחם ויחלו לקים דבר הלוא מחזה שוא חזיתם ומקסם כָּזָב אמרתם ואמרים נאם יי׳ ואני לא דברתי (יחזק׳ יג ו-ז). יפיח כְּזָבִים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט). עד שקרים לא ינקה ויפיח כְּזָבִים לא ימלט (שם יט ה). — ובמדר׳: זו מלכות הרשעה שמסיתה את העולם ומטעה אותו ב כ ז ב י ה (מד"ר שה"ש, התחלת תנסה). — ומצוי במשמ׳ זו בסהמ"א: מי שמשמר עצמו מ ה כ ז ב מושל בלשונו וימעט חטאו (רשב"ג, מבח׳ הפנינ׳, מלות החכם לבנו). ראשונה תרחיקהו (את הילד) מן ה כ ז ב כי אין בכל המדות הפחותות מדה פחותה כמו ה כ ז ב (שבט יהודה סד). — ובמשמ׳ נרדפת לשוא, דבר שאין בו ממש: תאהבון ריק תבקשו כָזָב (תהל׳ ד ג). אך הבל בני אדם כָּזָב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד (שם סב י). — וכנוי לע"ז וכדומה: על מאסם את תורת יי׳ וחקיו לא שמרו ויתעום כִּזְבֵיהֶם אשר הלכו אבותם אחריהם (עמוס ב ד).

כָּזַב, פ"ע, כֹּזֵב, — א) דִּבֵּר כָּזָב: אני אמרתי בחפזי כל האדם כֹּזֵב (תהל׳ קיו יא). — ובתו"מ: שכזבה באביה (סנה׳ פב:). לא כזבתי לך (תנח׳ בלק ה). — "דעה כֹּזֶבֶת וכדומה, מוטעת, משבשת, לא נכונה: מי שלא הגיעה מדרגת עיונו להאמין הכתובים בדרך מסכים אל האמת ומאמין אותם כפשטן ועלה מזה בידו דעת כוזב להיותו חושב שזהו דעת התורה איננו יוצא בזה מכלל בעלי התורה חלילה (העקרים א א). — "מחשבה כֹּזֶבֶת: הנה יהיה באמת מחשבתם בחיוב המלך והכרחיותו כוזבת (ר"י אברבנאל, ש"א ח). — "אמונה כֹּזֶבֶת: ולי נראה שהוא רומז לאמונה כוזבת היו רבים נכשלים בה בימי בית שני (המאירי יומ׳ א יג.). — ב) *כָּזַב הנחל, המעין וכדומה, כלו מימיו, חדל לנבוע: וכן היה ר׳ יהודה אומר יורדת הצלמון אסורה מפני שכזבה[1] בשעת פולמוס אמרו לו כל מימי בראשית כזבו[1] בשעת פולמוס (תוספתא פרה ט ב).

— נפע׳, נִכְזַב, נִכְזְבָה, נִכְזַבְתָּ, — א) נִכְזַב האיש, נתברר שהוא דִּבֵּר כָּזָב: אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת (משלי ל ו). — ב) נִכְזְבָה התוחלת וכדומה, לא נתקימה, היתה לבסוף אפס ואין: שים עליו כפך זכר

---

[1]) בערב׳ כד׳ב a), בארמ׳ כדב.

a) ذب

[1]) הכתיב בכל הדפוס׳ חסר, בלי יוד אחרי הכף.

מלחמה אל תוסף הן תחלתו נכזבה[1]) הגם אל מראיו יטל (איוב מ לב-מא-א). — ג) °נכזב המעין, וכדומה, חדל לנבוע: חי אהבתם כי לאטם ילכו מי מעיני דודי ולא נכזבו[2]) (רמב"ע דיואן, כ"י בודליאנה).

—פע׳, כִּזֵּב, אֲכַזֵּב, תְּכַזֵּב, תְּכַזְּבִי, יְכַזֵּב, וִיכַזֵּב, יְכַזְּבוּ, —א) כִּזֵּב פלוני, אמר ולא קִיֵּם דברו: לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה (במד׳ כג יט). כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו (חבק׳ ב ג). — כִּזֵּב לפלוני, הבטיח לו דבר ולא קימו: אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי (תהל׳ פט לו-לז).—וכִזֵּב בפלוני, אמר לו אדותיו דבר רק מן השפה ולחוץ, שאי אפשר שיתקים: ויאמר (אלישע להאשה השונמית) למועד הזה כעת חיה אתי חבקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך (מ"ב ד יו). — וקצת במשמ׳ התלוצץ: לו איש הלך רוח ושקר כִּזֵּב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה (מיכ׳ ב יא).— וכִזֵּב במשמ׳ דבר שקר: ותחללנה אתי אל עמי בשעלי שעורים וכו׳ בכזבכם לעמי שמעי כזב (יחזק׳ יג יט). עד אמונים לא יכזב ויפיח כזבים עד שקר (משלי יד ה). ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב (איוב ו כח).—ובתו"מ: אם יאמר לך אדם אל אני מכזב הוא (ירוש׳ תענ׳ ב סה:).—ובמשמ׳ דבר אחד בפה ואחד בלב: ואת מי דאגת ותיראי כי תכזבי ואותי לא זכרת (ישע׳ נז יא). ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו (תהל׳ עח לו).—ובגמ׳: אמר ר׳ אליעזר מתוך שיודעין בהקב"ה שאמתי הוא לפיכך לא כיזבו לו (יומ׳ סט:).—ובסהמ"א במשמ׳ זו: ואם העיד כי לוי הרג את הנפש עם היותו חושב ששמעון היה ההורג אעפ"י שאינו משקר שהרי הענין כן היה הנה הוא מכזב כי אין פיו ולבו שוים והפה מכזב למחשבת הלב (העקרים ב כז).—וכמו פ"י כִּזֵּב, אמר והחליט שהוא כָּזָב, שהוא לא לפי האמת והצדק: כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי על משפטי אכזב אנוש חצי בלי פשע (איוב לד ה-ו). — ב) כִּזְּבוּ מי המעין וכדומה, נפסקו, לא נבעו יותר: והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע׳ נח יא). — ובתו"מ במשמ׳ זו: מים חיים ולא מים מלוחים ולא מים פושרים ולא מים מכזבים ולא מים מנטפים (ספרא מצורע א א). המים המכזבים פסולין אלו הם המים המכזבים, המכזבים אחד בשבוע המכזבים בפולמסיו׳ ובשני בצרון (פרה ח ט). — ואמר המשורר במליצה בשבחו את מעין החסדים של השר: מעין חסדים לא יכזב הוי לכו אליו וצחה בין בצמא עלפו (רמב"ע, דיואן קנז, כ"י בודליאנה).

—הפע׳, הִכְזִיב,—הִכְזִיב את פלוני, הוכיח שהוא כֹּזֵב: ואם לא אפו מי יכזיבני וישם לאל מלתי (איוב כד כה).

°**כַּזָּבוּת**, ש"נ,—סגולת הכַּזָּב: אולי לא עשתה חפיפה ויתברר כזבותה גם אם ננית כדבריה הא מ"מ הרעה לעשות (תשו׳ ר"ע איגר, א קיד).

°**כָּזְבִּי**, ת"ז, לנק׳ כָּזְבִּית, מ"ר כָּזְבִּיִּים, כָּזְבִּיּוֹת,—של כַּזָּב, מטבע הכַּזָּב: מתחילת היצירה מתחלת לפעול בבקשת האמת שלא עמד רגע מימיו בטעיותיהן ואמונותיהן הכזביות (ר׳ ידע׳ בדרשי, תהל׳ ב). ותלה כל אחד דעתו המשובשת והכזבית באיזה מאמר מדרז"ל (הקד׳ תעודה בישראל).—ובמשמ׳ שֵׁם דבר, כמו כַּזָּב, בחדוד: חייב לחבירו מנה ואין לו טוב שיפייסנו שימתין לו ולא ידחנו בלך ושוב וביוצא כי האמת יסוד בנין וכזבי[1]) בת נשיא מדין (חיד"א, לפורן שמיר יא), ר"ל הכזב מביא לידי מדנים ומריבות.

°**כַּזְבָן**, ש"ז, — מי שדרכו לכזב: כיון שראה עכן כך אמר בלבו עכשיו אני נלכד בגורל איני מאמין ונחשב כזבן לפני יהושע (מד"ר במד׳ כג).—ובסהמ"א: מי שהוא סובל חברת הכזבן הוא רע ממנו (מבח׳ הפנינ׳, מלו׳ התכסלבנו). פירוש (זייפנא הוא) כזבן (ערוך, ערך זייף). פלוני שקרן בדאי וכזבן (תשו׳ ר"ת לו). אנשי אמת שאינם כזבנים (ראב"ע שמות יח כא). האיש הכזבן הנה מנהגו לשלח ריב ומדנים (רלב"ג משלי טז). זה האיש סורר ומורה וכזבן ונקרא בשבבר שמו רבן (עמנ׳, מחבר׳ התפת). והנה הוא (ישו) בעצמו העיד על עצמו שהוא בשר ודם ואתה אומר שהוא אלוה ומי נאמן אתה או אני מכל מקום אתה כזבן שעשית אותו אלוה (נסתור הכומר). בעד כזבן תקח איש ידוע לך לדובר שקרים תמיד (ר"א מודינו, לב האריה ב יב).

°**כַּזְבָנוּת**, ש"נ, — סגולת אדם כזבן: בדורות הללו שאנו בקיאין בהן (בהגוים) שכל עסקיהן בשקרנות וכזבנות אין ללמוד משטרותיהן כלל (תשו׳ הגא׳,

---

והוא קל כמו במקרא בפעל.—[1]) הנוסח משבש, והגיהו בו החדשים הגהות מתחלפות, אך לעצם משמ׳ תוחלת נכזבה אין הדבר נוגע.—[2]) כמו במקרא בפעל, ובתוספתא בקל.

[1]) רומז לשם הפרטי כזבי בת צור (במד׳ כה טו).

הככבי רפת). הכזבנות יתהפך למלכי ישראל שכולם ילכו לחבל (ערוך, ערך גת).

****כזבנית**, ש"נ, —אשה שדרכה לדבר כזב: הגדלי עתה מרים נאמנת היא או כזבנית (נסתור הכומר).

כזר[1]), ממנו אכזר, אכזרי, אכזריות, **כזר.

****אכזר**, —פעל לא נמצא לא במקרא ולא בתו"מ.

—התפ', **התאכזר, —התאכזר בפלוני, התנהג כמו אכזר, בלי רחמים, נהוג בדבור העברי בא"י ובספרות החדשה.

א·**כח**[2]), ש"ז, —שם למין ממיני השממית, Eidechsenart, espèce de lézard; kind of lizard : והאנקה והכח[3]) והלטאה והחמט והתנשמת (ויקר' יא ל). —ואמר המשורר: ומה יוכל עשה תיש לליש ומה כח בכח ואנקה (ר"ש הנגיד, ידידותך).

ב·**כח**, ש"ז, ככנ' כחי, כחך, כחך, כחכה, כחכם, כחו, כחה, כחם, מ"ר *כחות, — א) סגולה טבעית שנותנת לגוף בע"ח יכלת מעשים קשים, גדולים, לשאת משא כבד מאד, לשבר דבר חזק מאד, וכיוצא בזה, Kraft; force; strength, —האדם: וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ויסמך עליהם וכו' ויט בכח ויפל הבית על הסרנים ועל כל העם אשר בו (שופט' יו כט-ל). ויעלו אליה (אל דלילה אשת שמשון) סרני פלשתים ויאמרו לה פתי אותו וראי במה כחו גדול וכו' ותאמר דלילה אל שמשון הגידה נא לי במה כחך גדול וכו' אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי ככל האדם וכו' ותחל לענותו ויסר כחו מעליו (שם ה-יט). תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה (משלי כ כט). —השור: ורב תבואות בכח שור (משלי יד ד). — הרים: התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך התבטח בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך (איוב לט י-יא). —הבהמות שביאור: הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ יה-יו). —כח הידים לעבודה: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח (איוב ל א-ב). —לא היה בו כח, מפני צום וכדומה: גם כח לא היה בו כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה (ש"א כח כ). גם רעב ואין כח לא שתה מים ויעף (ישע' מד יב). — והאכילה נתנה לו כח: ואשמה לפניך פת לחם ואכול ויהי בך כח כי תלך בדרך (ש"א כח כב). ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (מ"א יט ח). — וכח לעשות מלחמה, לגבר על האויב וכדומה: עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא (יהוש' יד יא). יי' עמך גבור החיל וכו' לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שופט' ו יב-יד). כי לא בכח יגבר איש (ש"א ב ט). ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נפשו (עמוס ב יד). היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רודף (איכ' א ו). —ועם, חיל: עם רב אתה וכח גדול לך וכו' כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו (יהוש' יז יז-יח). ועל ידם חיל צבא וכו' עושה מלחמה בכח חיל לעזר למלך על האויב (דהי"ב כו יג). —וכח גופני ורוחני להצליח בדבר: ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל (דבר' ח יז-יח). כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנתי (ישע' י יג). לא בחיל ולא בכח (יצליח ויעשה כל הנצרך) כי אם ברוחי אמר יי' צבאות (זכר' ד ו). כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה (קהל' ט י). — וביחס לאלהים ומעשיו הגדולים: ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי (שמות ט יו). למה יי' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה (שם לב יא). כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו (במד' יד יג). עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו (ירמ' י יב). אהה

[1]) רק בעבר', ובארמ' וסור' כמו"כ במשמ' זו. בערב' אין כזר ואף לא כד'ר. וכן בשאר הצרופים של אלה שלש האותיות אין בערב' מושג שממנו יכול להסתעף מושג האכזריות כמשמ' בעברית. ובמשמ' האכזריות משמשים בערב' צרופים אחרים שאינם קרובים כלל להצרוף כזר.

[2]) לא נתברר מקורו ומהותו בודאות, ועי' הערה לקמן. —[3]) אונק' תרגם כוחא. אבל כבר העיר ע' לו (Aram. Lurchn. § 19) כי קרוב לודאי שהיא היא המלה העברית שהניח אונק' בלי תרגום. השבעי' וכמו"כ ולג' תרגמוהו בקמיליאון, ר"ל אותו מין הלטאה המחליף גון עורו לפי רצונו. רסע"ג ואחריו ריב"ג תרגמוהו בחרדון בערב', שהוא מין לטאה גדולה, עי' ערך *חרדון. ואין בערב' שם דומה לזה לאחד ממיני הלטאה זולתי המלה כבת שהביא דוזי, וכבר העיר ע' לו שאולי יש איזה יחס בינה ובין המלה כח העברית. וממשמ' השרש כוח או כחת בודאי אין לעמד בודאות על מהותו של הבע"ח הנקרא בשם זה.

אדני יי׳ הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכֹחך הגדול ובזרעך הנטויה (שם לב יז). הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כֹח להציל הן בגערתי אחריב ים (ישע׳ נ ב). מכין הרים בכֹחו נאזר בגבורה (תהל׳ סה ז). כֹח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (שם קיא ו). בכֹחו רגע הים ובתובנתו מחץ רהב (איוב כו יב).—ובחבור עם תארים אַמִּיץ, גָּדוֹל, רַב, שַׂגִּיא וכדומה: חכם לבב ו א מ י ץ כֹחַ מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד). יי׳ ארך אפים ו ג ד ו ל כֹחַ (נחו׳ א ג). גדול אדונינו ו ר ב כֹחַ (תהל׳ קמז ה). שדי לא מצאנהו ש ג י א כֹחַ ומשפט (איוב לז כג).—וכֹחַ לפעולות מתחלפות, לבכות: וישא דוד והעם אשר אתו את קולם ויבכו עד אשר אין בהם כֹחַ לבכות (ש״א ל ד). —ולהרים קול: על הר גבה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכֹחַ קולך מבשרת ירושלם (ישע׳ מ ט). קול יי׳ בכֹחַ קול יי׳ בהדר (תהל׳ כט ד).—וללדת: באו בנים עד משבר וכֹחַ אין ללדה (ישע׳ לז ג). — ומאמצי הכֹחַ ויגיעה לעבודה, ועצם העבודה: ואתנה ידעתן כי בכל כֹחִי עבדתי את אביכן (בראש׳ לא ו). ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה ותם לריק כֹחֲכֶם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו (ויקר׳ כו יט-כ). ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כֹחִי כליתי (ישע׳ מט ד).—וכֹחַ גופני ורוחני לעמד במקום גדול: ילדים אשר אין בהם כל מאום וכו׳ ומביני מדע ואשר כֹחַ בהם לעמד בהיכל המלך (דני׳ א ד).—וכֹחַ לשאת ולסבל דבר, יסורים וכדומה: מה כֹחִי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי אם כֹחַ אבנים כֹחִי אם בשרי נחוש (איוב ו יא-יב). העם רב והעת גשמים ואין כֹחַ לעמוד בחוץ (עזר׳ י יג). התרפית ביום צר הצר כֹחֶכָה (משלי כד י). — כֹחַ הסבל, עי׳ סבל.—החליף כֹחַ, עי׳ חלף.—עצר כֹחַ, עי׳ עצר.—כלה הכֹחַ, עי׳ כלה.— כשל כֹחַ, הכשיל כֹחוֹ, עי׳ כשל. — יגיע כֹחַ, עי׳ יגיע. —עמד מכֹחַ, עי׳ עמד.—*סמך כֹחַ, עי׳ סמך. — עזבהו כֹחו: לבי סחרחר עזבני כֹחִי (תהל׳ לח יא). — ובמשמ׳ כֹח התמם: ומשך (הרשע) אבירים בכֹחו (איוב כד כב). והנה דמעת העשקים ואין להם מנחם ומיד עשקיהם כֹחַ ואין להם מנחם (קהל׳ ד א).— ב) בהשאלה, כֹחו של אדם, זרעו, ובפרט הילד הראשון: ראובן בכרי אתה כֹחִי וראשית אוני (בראש׳ מט ג).—כֹחָהּ של האדמה, פריה ותבואתה: כי תעבד את האדמה לא תסף תת כֹחָהּ לך (בראש׳ ד יב). אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כֹחָהּ אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי (איוב לא לח-לט).— ג) בכלל, הון ונכסים וכדומה: הכי אמרתי הבו לי ומכֹחֲכֶם שחדו בעדי (איוב ו כב). פן ישבעו זרים כֹחֶךָ ועצביך בבית נכרי (משלי ה י). בכֹחָם נתנו לאוצר המלאכה (עזר׳ ב סט). — ובתו״מ, כמו במקרא: וכמה קולות היו (בהר סיני) וכמה לפידים היו אלא שהיו משמיעים את האדם לפי כ ח ו (מכי׳ יתרו, בחדש ט). התיצבו וראו את ישועת יי׳ אמרו לו איםתי אמר להם למחר אמרו לו משה רבינו אין בנו כ ח לסבול (שם בשלח ב ב). שימרתי כ ח י לזיקנותי (ירוש׳ ביכ׳ א ס ג). חוץ מאלישע בן אבויה שידע כ ח י ומרד בי (שם חגי׳ ב עז:). אם סדרתה תפילה לא יהא לך צרי עין מלמעלה אלא הכל יהו מאמצין כ ח ך (שם תעני׳ ג סו ד). אמר משה לפני הקב״ה עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו (של אלהי ישראל) ואינו יכול להציל (ברכ׳ לב.). כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כ ח לעמוד ביום צרה (שם סג.). א״ר אלעזר מנפח בידו ובכל כחו (כילה יז.). שהיא (התורה) מתשת כחו של אדם (סנה׳ כו:). ג׳ דברים מכחישין כ ח ו של אדם ואלו הן פחד דרך ועון (גיט׳ ע.). בוא וראה כמה גדול כחן של כהנים שאין לך קל בעופות יותר ממוראה ונוצה פעמים שהכהן זורקן יותר מבשלשים אמה (זבח׳ סד.). גדול מאחיו בנוי ב כ ח בחכמה ובעשר (הור׳ ט.). ר״ש בן חלפתא שהיה בטוח על כ ו ח ו יצא לו בחצי הלילה לילך לעירו (מד״ר דבר׳ ט). שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנים לו על צוארו עד שנכפפה קומתו והוא צועק ובוכה ועולה קולו למרום אומר לפניו רבש״ע כמה יהא כ ו ח י וכמה יהא רוחי וכמה יהא נשמתי וכמה יהיו איבריי לא בשר ודם אני (פסיק׳ רבתי לו).— וכֹחו של שור וכדומה: שור כחו קשה ואין קרניו נאות (ספרי דבר׳ לג). —*יישר כֹּחֲךָ, ברכה וקריאה של הכרת טובה לאדם בעד מעשה טוב, עי׳ ערך י ש ר. — ובדברים לא בע״ח: כל ימי שהיה שמעון הצדיק קיים היה אור המערכה מתגבר ועולה משהיו נותנין שני גיזרי עצים בשחרית לא היו נותנין כל היום משמת שמעון הצדיק תשש כ ו ח ה של מערכה ולא היו נמנעים להיות נותנין עצים כל היום (ירוש׳ יומ׳ ו מג ג). אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל עד כאן הוא מעבה את הכורת מיכן והילך הוא מתיש את כ ו ח ו (שם שבי׳ א לג.).—כֹחַ הכבר, כמותו,

ומשל: בעל הבית יודע כחו של כברו (ירוש׳ ברכ׳ ח״ב.). —ובהשאלה, כּ׳חה של העין וכדומה, היכלת הטבעית: כל חדש שנולד קודם לשש שעות אין כח בעין לראות את הישן (ירוש׳ ר״ה ב נח:).—ובמשמ׳ טיבו של דבר: המהלך בבית הפרס על אבנים שאינו יכול להסיטן על האדם ועל הבהמה שכחן יפה וכו׳ על אבנים שהוא יכול להסיטן על האדם ועל הבהמה שכחן[1]) רע (אהל׳ יח ו). לבעל הבית שהיה לו שתי פרות אחת כוחה יפה ואחת כוחה רע על מי הוא נותן את העול לא על אותה שכוחה יפה (מד״ר ברא׳ נה).—וגם בדברים לא בע״ח: עלו באילן שכחו רע בסוכה שכחה[2]) רע (זבים ג א). — וברוחניות, כּ׳חו הרוחני של האדם, גדלו וחשיבותו: ישב ר׳ מאיר תחילה נתכרכמו פני ר׳ שמעון אמר לו ר׳ עקיבא חייך שאני ובורך מכירין כוחך (ירוש׳ סנה׳ א יט.). אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח׳ סב:). א״ר יוחנן כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש כחו ראה בני בניו שעתידין לעבוד עכו״ם בדן (סנה׳ צו.). למלך שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן אמר לקטן הלך עמי ואמר לגדול בא והלך לפני כך אברהם שהיה כחו יפה (נאמר בו) התהלך לפני והיה תמים (מד״ר ברא׳ ל). אברהם שהיה כוחו יפה נדמו לו (המלאכים) בדמות אנשים אבל לוט ע״י שהיה כוחו רע נדמו לו בדמות מלאכים (שם נ). — כּ׳חו של פלוני בדעות וכדומה, עד היכן הוא מרחיק ללכת בדעה, בפסק דין וכדומה: רבן גמליאל מחייב בא להודיעך כח רבן גמליאל עד היכן מחייב (ירוש׳ שבוע׳ ו לז.). —ד) *כּ׳חו של דבר, מה שהדבר יוכל לפעל ולגרום: בוא וראה מה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היה בהם זבים ומצורעים ומשפשטו ידיהם בעבירה היו בהם זבים ומצורעים (ספרי במד׳ א). בתחילה מודיעה (הכהן להסוטה) כוחן של מים המרים (שם יב). מי שנתחלל שם שמים על ידו אין כח לא לתשובה לתלות ולא ליוה״כ לכפר (ירוש׳ שבוע׳ א לג:). יצא (קין מלפני יי׳) שמח וכו׳ פגע בו אדם הראשון א״ל מה נעשה בדינך א״ל עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם הראשון מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע (מד״ר ברא׳ כב). כיון שראתה צפורה שלא בלע אותו אלא עד המילה הכירה שעל עסקי המילה הוא ניזוק וידעה כמה גדול כח המילה שלא היה יכול לבלעו יותר (שם שמות ה). ראה כמה קשה כחו של לשון הרע שנצטוו לבנות בית המקדש ובשביל שהיה הדור בעלי לשון הרע לא נבנה בימיהם (שם דבר׳ ה).—ובמשמ׳ חשיבותו וערכו של הדבר: בוא וראה כמה גדול כח של מלאכה שור שביטלו ממלאכתו ה׳ שה שלא ביטלו ממלאכתו ארבעה (ב״ק עט:).— ה) *כּ׳ח המשפטי והדיני: שום הדיינין שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל רשב״ג אומר מכרן קיים אם כן (אם מכרם בטל) מה כח ב״ד יפה (כתוב׳ יא ה), איזה כח משפטי יש לו לבי״ד. לא יתרום עבר ותרם ר׳ ברכיה אומר יפה כחו ר׳ מנא אומר לא יפה כחו (ירוש׳ מע״ש ד נא ד). פשוט (לא בכור) שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק (ב״ב קל:).—ונהוג הדבור גדול או יפה כּ׳חו של פלוני משל פלוני, יש לו לפלוני יותר כח משפטי ודיני מלפלוני: כהן שבא על בת ישראל לא תאכל בתרומה עיברה לא תאכל ילדה תאכל נמצא כחו של בן גדול משל אב (יבמ׳ ז ה), שבזכות האב אינה אכלת ובזכות הבן אכלת. שנים מזכין ומחייבין ואחד אומר איני יודע יוסיפו הדיינין יפה כח האומר חייב מכח האומר איני יודע (תוספתא סנה׳ ו ג). בזה יפה כח הבן מכח האב שהבן גובה שלא בשבועה והאב אינו גובה אלא בשבועה (ירוש׳ כתוב׳ ט לג:). אחד אומר שמעתי מפי שנים ושנים אומרים שמענו מפי אחד ייפה כח האחד ששמע מפי שנים מכח השנים ששמעו מפי אחד (שם נדה א מט.). שכל מי שדבר ברשותו כוחו יפה יותר מחבירו (תשו׳ הגאו׳, הרכבי תקכו).—ודבר לא בע״ח: ר״ש אומר יפה כח המזבח מכח הכהנים וכח הכהנים מכח המזבח יפה כח המזבח בקומץ ובלבונה וכו׳ (תוספתא זבח׳ ה ג). כשם שהדין בשלשה כך פשרה בשלשה יפה כח פשרה מכח הדין ביזה צד שנים שדנו יכולין לחזור בהם ושנים שפישרו אין יכולין לחזור בהם (שם סנה׳ א ט).—יִפָּה את כּ׳חו, עשה שיהיה לו יותר כּ׳ח משפטי: ומה הוא מחזיר לו (הקונה להמוכר) מעות ואם רצה מחזיר לו קרקע ולמה אמרו מחזיר לו מעות לייפות כוחו של

---

[1]) ואמרו בגמ׳ (ב״מ קה:) ה״ד אדם שכוחו רע אמר ר״ל כל שרוכבו וארכבותיו נוקשות ה״ד בהמה שכוחה רע אמרי דבי ר׳ ינאי כל שרוכבה מטילה גללים. —[2]) ואמרו בגמ׳ (ב״מ קה:) היכי דמי אילן שכוחו רע אמרי דבי ר׳ ינאי כל שאין בעיקרו לחוק רובע היכי דמי סוכה שכוחה רע אמר ר״ל כל שנחבאת בחזיונה.

מוכר (ב״ב ז ב). מפני מה אמרו אלמנה מוכרת שלא בבית דין לייפות כוחן של יתומים שלא לבזבז את נכסיהם (תוספתא כתוב׳ יא א). מוקשה בין המוקשיות שיפיתה כוחו להציל בשמונה (ירוש׳ כלא׳ ג כח ד). בן שייפיתה כוחו בניכסי האב אינו דין שנייפה כוחו בניכסי האם (שם ב״ק ז יו.). במתנה בקש ליתנו לו ולמה כתב לו בלשון מכר כדי לייפות כחו (ב״ב נא.). שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת רואין אם כמיפה את כוחו כותבין (שם קלה:). — הורע פ׳חו, אין לו כל כך כח וזכות בענין זה: אמר רבן גמליאל וכי מרוב העמרים (ששכח בשדה) יופי כח של בעה״ב או הורע כחו (פאה ו ו). קמה שהורע כח עני בה (שאין לו לעני בה הזכות של שכחה) (תוספתא שם ג ו). לוה הימנו אלף דינר בשטר ופרען לו ומבקש ללוות הימנו שנייה הרי זה לא יחזיר לו שטרו הראשון מפני שמוריע כוח לקוחות (שם גיט׳ ב ט). מוקשה בין הבצלים שהורעת כוחו להציל בשתים עשרה (ירוש׳ כלא׳ ג כח ד). פרוזבול המוקדם כשר מפני שהוא מורע כוחו והמאוחר פסול מפני שמייפה כוחו (שם שבי׳ י לט ד). איש ואשה שבן הורע כחם בנזקין לא חלקת בו בין תם למועד (ב״ק מד.). ומה אם במקום שיפה כחך בחטאתך דחיתיך מחטאת ישראל מקום שהורע כחך במנחתך אינו דין שאדיחך ממנחת ישראל (זבח׳ קב:).—גרע כחו: אין לגרוע כח הראשונה במה שאין לה בנים (טור אה״ע קנד).—*בָּא מכ׳חו של פלוני, יש לו הדין והמשפט לבקש דבר, לעשות דבר, מפני שזה היה לפלוני וזה בא לו מפלוני בדרך טבעי או משפטי או בהסכמתו של פלוני שהרשהו לזה: האב (יורש) את הבן (מק״ו) מה אם הבן שאינו בא אלא מכוח האב הרי הוא יורשו האב שאין הבן בא אלא מכוחו אינו דין שיורשו (ירוש׳ ב״ב ח טז.). — ובסהם״א: שיהא שליט זה המלוה וכו׳ למכרם או למשכנם בכדי ממון השטר חוב שהוציא לפנינו ולאכול פירותיהם ויציאותיהם הוא והבאים מכחו עד שיפרע פלוני הלוה הנזכר את החוב (השטר׳ לר״י ברצלוני א). וכל שוחד ושכירות שיתן על סרבנותי או על סרבנות הבא מכחי יוציא ממני ומן הבא מכחי הכל משלם (שם נה). אני באתי מכח[1]) איש שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום (רמב״ם, תרומ׳ א יא). שהרי השוכר אומר לו אין כחך יתר מכח זה שזכית

— [1]) בגמ׳ בארמ׳: קאתינא מכח גברא דלא מצית

בבית זה מחמתו (סוא, שכירות ו יא). והיה כתוב באותו שטר הריני משעבד לך ולכל הבאים מכחך וכו׳ כי בשעה שמכרו לזה אותו חוב מיד נשתעבד הלוה ללוקח כי הוא נקרא בא מכחו אחר קנייתו (סתרומות נא ז). ובעל התרומ׳ כתב שאם כתב בו נאמנות עליו ועל באי כחו ב״ד בכלל באי כחו הן (טור גביית חוב קו). — וגם בדברים לא בע״ח: לא תעשה שהוא בא מכח עשה עשה הוא (ירוש׳ קדוש׳ ד סו:). ושלח איגרת בשאלת שלום וכתב בתוכה אם לא באתי מהיום ליום פלוני הרי את מותרת לכל אדם והגט בתוך האיגרה ולא בא לזמן שקבע לה ומכח האיגרת הלכה היא ונישאת לאיש אחר (תשו׳ הגא׳, הרכרון קא). אלמנה שיש לה לחלוק עם יורשי בעלה בכח התקנה (טור אה״ע קנד). שמכר או משכן הלוה מדינא דגמרא או גם מכח המנהג (שם תו״מ ס, בשם הרא״ש).—״וכ׳חו של פלוני, במשמ׳ רשותו וזכותו: יצא (השדה) מכחו של מוכר ועומד בכחו של בונה (רש״י ויקר׳ כה כט). אין כח ביד המלוה לערער על השליח ולומר הפסדתני מעותי שמסרתן ביד מי שאיני יכול להוציאם מידו (טור תו״מ קכה ה). ששייר ראובן לעצמו כח בקרקע זו וכו׳ ואותו כח ששייר ראובן לעצמו בקרקע כשיטות ראובן ולא הניח אלא אותו בן זכה הבן מאותו כח ששייר אביו לעצמו (הלכות, תו״מ קיא ד).—ו) *פ׳חַ במשמ׳ מה שגורם פעולה מן הפעולות: זה הכלל כל שהוא מכח הסטה טמאין ומכח רעדה טהורין (תוספתא זבי׳ ד ו). ניסט מחמת כחו (שהוא בעצמו הזיז הדבר) טמא מחמת רעדה טהור וכו׳ ברעדה מחמת כחו (ערוב׳ לה.). (שהוריק הגוי את היין מהחביות וא״כ שפיכת היין היא) כחו שלא בכוונה (לנגוע בהיין) וכל כחו שלא בכוונה לא גזרו (בו) רבנן (ע״ז נח:). (שאל) ר׳יוחנן זרק חפץ ונעקר הוא ממקומו וחזר וקיבלו מהו וכו׳ שני כחות[1]) (הזריקה והחזרה לקבלו) באדם אחד כאדם אחד (דומה) וחייב או (אולי) כשני בני אדם (דומה) ופטור (שבת ה.).—כ׳חו וכ׳חַ כ׳חו, מה שנעשה ע״י פעולתו הוא בעצמו ומה שנעשה ע״י פעולה שנולדה מפעולתו: (סומכוס מבדיל) בין נזק כחו לכח כחו[2]) (ב״ק יח.). נשמט הברזל מן העץ המתבקע (והרג נפש) אינו גולה מפני שאין זה בא מכחו

אשתעיה דינא בהדיא (בכור׳ יח:).—[1]) ופרש ר״ה שם: שני כחות י״ו הללו שזרק ושנעקר וקבל.—[2]) ופרש״י: דלי שנתגלגל (ונשבר הכלי) הוי כחו (כי הוא התקין את

אלא מכח כחו (רמב"ם רולח ו יח). נטל עכו"ם כלי של יין והגביהו ויצא היין אע"פ שלא שכשך נאסר בשתייה שהרי היין בא מכחו וכו' כח כחו ככחו דמי ואם הוא כח כח כחו כגון קורת הגת שגלגלה עכו"ם שיש שם ג' כחות הדפין והגלגל והקורה (טור יו"ד קכה).—כח ראשון, מה שבא מיד אחרי הפעולה, וכח שני, מה שבא אחרי הפסק בינתים: (מי שכפת את חברו והציף עליו זרם של מים חציו שלו הוא וחייב ואלה הדברים רק) בכח ראשון אבל בכח שני (גרם בעולם הוא) (סנה' עז:).—כח כחוש, שנחלש קצת: ואמר רב פפא זרק צרור למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב וכו' כח כחוש הוא (שם). — ז) *כמו סבה: היה ריחן (של הבגדים) רע מכח הזיעה (מד"ר דבר' ז).—ובדבר' מפשטים: אני הייתי סבור שנדחתי מכח אותו מעשה והוא מונה אותי עם אחי (מד"ר ברא' פד). והיו מניחין צרכי צבור ועוסקין בצרכי עצמן ומכח אותו מעשה מעלה הכתוב באילו לקחו שוחד (שם פה). כל אלה (שזכו השבטים) מכחו של יעקב שסגל מצות ומעשים טובים וזכה להעמיד י"ב שבטים (שם שמות א). מפני שגלות מדי לא בא אלא מכח גלות בבל (שם במד' ז). — ח) מה שמבריח אותנו לחשב כך וכך: כן קבלנו מאבותינו (לקרוא ירושלם ביוד אחרי הלמד אעפ"י שאיננה בכתיב) ועוד כי לא היינו יודעים זה מכח הלשון ודרך הסברה לולי הקבלה מה טעם היוד (ראב"ע, לחות ז.). אמנם רמזנו היאך יוכל המשכיל להתעורר אליו מכח הערותינו בשערים הקודמים (ר"י אבן לטיף, שעה"ש ג ב). יש לנו לומר מכח שקול סברת הפשט כי (תופל ולבן) מקומות הם וכן ודי זהב (חזקוני, דבר' א א). ותחלה נביא דעות הפילוסופים ונאמר כי הם גזרו בכח חקירתם ועיונם שלא ימצאו תארים כלל בה' יתברך (מנח' קנא' לר"י מפיסא 22). ולא יכלו להוציא מכח המחקר ענייני הנפש ושכרה וענשה (שם 73).—ט) כח אנשים, גבורת אנשים [1], כנוי לקושי האבר: כגון שטוענת (האשה) שהוא (הבעל) פרוש ממנה ואינו נזקק לה כלל או שאין לו כח אנשים ישען על ביתו ולא יעמוד (שו"ת ריב"ש קכז).— וכח גברא [2]) במשמ' זו: מי שאין בו כח גברא כלל ולא קשוי הגיד (מעשה טוביה, מעין התוס ה). ומעשה באחד שסך בסיכה שבה כסף חי בבשר ערותו וסביב לו והוסר ממנו כח גברא וכו' וטוב לקשוי האבר וכן עשה וחזר כחו כבראשונה (שם א).—י) כחו של העשב וכדומה, תמציתו: ילקט כל עשב חם וריחם טוב ויכתשם לחים היטב ויבשלם בקלחת במים על האש היטב עד אשר יצא כל כח העשבים בתוך המים ואז יקח מעל האש (שבתי דונולו, ספר המרקחות, סי' יז).—ובלשון המחקרית, בכלל סגולה חמרית או רוחנית בגוף שגורמת פעולה מן הפעולות, Eigenschaft, propriété; property: ומטילין ממנו (ממה שיש בתוך הכרוב) בתוך היין ובתוך השכר כי יש בו כוח שמונע מן השכרות וזה כתוב בספרי הרפואות שיש בכרוב כוח שמונע מן השכרות (רה"ג, תש' הגא', הרכבי שעט). ושם הכחות האלה בעצם הדברים הנמצאים בטבע מושג בעיון הסמים והמסעדים הידועים לחכמי הרפואות או בטבע מסוגל לא ישיג אותו העיון וכו' שיש בכל אחד דבר מועיל או בטבע מושגי או בטבע מסוגל (שו"ת רמב"ם תיג). כטבע כח אבן השואבת אשר תמשוך הברזל בלי דבר אבל בכח הנפלא (ספ' שבועו' לר' זכדה 32).—וקצת במשמ' למעלה מהטבע: וביום הזה (יום השביעי) תתחדש בגופות דמות כח בתולדות ובנשמות כח ההכרה והשכל (ראב"ע ברא' ב ג). שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים (שם לא יט). וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה (הוא, דבר' ה כו). דע שכל העשבים שברא הקב"ה בעולמו ברא להם כחות ידועים למעלה המשפיעים להם וכשיורד הטל והגשם מן השמים באים מן הכחות העליונים ברכות לתחתונים ועל כן הטל יפה לעולם כי יורד עמו כח כל עשב ועשב מן הכחות העליונים (הריקנטי, ברא').—ובפרט הסגולות הטבעיות שבצמחים ובע"ח לעכל המזון ושיתהוה מהן דם או לשד והפסלת ידחה לחוץ והצמח ובע"ח יגדל הלוך וגדול, וכדומה מהסגולות הגופניות והנפשיות: הקב"ה נתן באדם שלשה כחות ויש שקוראין כחות ויש שקוראין להן שליש נפשות האחת הוא הכח אשר בו הוא גדל ורבה כצמח השדה והשנית אשר הוא מתגלגל בו וממיר את מקומו וכל בעלי חיים משתתפים עמו בשני הכחות האלה ונקראת רוח חיים והשלישית

הדלי) והאחר שנשבר בצרורות הדלי הוי כח כחו.— [1]) דבור זה במשמ' הרשומה בפנים נמצא בתוספ' ובשו"ת הקדמונ', ונשמט בערך גבורה, ויבא במלואים.— [2]) דבור זה נהוג בפי ההמון, אך בספרים הקדמונ' נהוג רק גבורת אנשים, ובמקום אחר כח אנשים.

שהוא מבין בין טוב לרע ובין האמת והשקר (ר"א בר"ח הנשיא, הגיון הנפש ב). ג' כחות בחיות האדם ואם תחפוץ קרא אותם בג' שמות נשמה ורוח ונפש והנה הנפש היא הכח הצומח שהיא בכבד וכל חי וצומח משתתף בכח הזה והרוח בלב וכו' והנשמה היא העליונה וכחה במוח (ראב"ע, יסוד מורא ז). התבונן אחי בכחות הארבעה שהמה בגוף ומעשיהם בו כח המושך הוא המקבל המאכל והמגיעו אל האצטומכא והכח המחזיק הוא המעכב המאכל בו עד שיעשה הטבע מעשהו והכח המבשל הוא המבשל אותו מוציא הזך שבו ומפרידו מן הפסולת הבלתי נאות ומשלח אותו אל הגוף והכח הדוחה הוא הדוחה הפסולת הנותרת אחר שיקח הכח המבשל צרכו מן המזון (חו"ה, שער הבחינה ה). והמוח משכן הכחות הרוחניים ומבוע ההרגש ושרש העצבים (שם). ותקן בתוכו (בתוך היכל האדם) עוד ארבעה אוצרות לארבעה פקידים ר"ל הכח המושך והכח המחזיק והכח המעכל והכח הדוחה (שם, עבוד' ה' ט). תחלת הכחות הכח הזן וכו' ולזן הארבעה כחות המפורסמים העובדים אותו (כוזרי ה יב). למד על פליאות מה שברא בחיים מהכחות הדוחים והמחזיקים (שם ג יא). כי הבורא נתן בטיפת שכבת זרע כח מציירת אשר תעשה תבנית ואברים ותצייר אותם (ר"י חריזי, מו"נ ב ז). הגידו לי סוד ארבע הכחות אשר בגוף וכו' כי יש בכל אבר ואבר ארבע כחות אחת שואבת המזון ומושכת והשנית מחזקת וחותכת והשלישית משנה והופכת והרביעית דוחה ומשלכת (הוא, אגר' לבון הזהב). הכח הצומח המצוי באדם ובצמח וזה הכח יפרד לשבעה כחות והם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה והזן והמצייר והמגדל ובאלו הכחות האדם משתתף עם הצמחים ושאר בעלי חיים ויש בו כחות הוא נבדל בהם מהצמח והם המרגיש והמדמה והמתעורר והכח המרגיש הוא המשיג המורגשים בהשגות החמשה חושים הידועים והכח המדמה הוא אשר בו ישארו רשומי המורגשות אחר אשר הם נעלמים מההרגש וירכיב קצתם לקצתם והמתעורר הוא הכח אשר בו ישתוקק האדם ויבקש דבר או יברח ממנו או יאהבנו או ישנאנו ושאר מקרי הנפש (המעל' לרמ"ט פלקיירא ב). והנפש הזאת (הנפש הצומחת) יש לה שלשה כחות כח המגדל וכח הזן וכח המוליד לדומה כח המגדל הוא כח שיגדל הצמח עד שיגיע לגבול הקצוב לו ועד הזמן ההוא לא יפרד ממנו ובהגיעו לתכלית גבולו יפרד ממנו כח הזן בכלל ארבעה כחות והם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה למותרות וכו' כח המוליד לדומה הוא כח אשר בטפת הזרע להוליד גוף דומה לו (שער השמים ג א). והחכם אבן רשד כתב ואמר כי הכח הזה (כח הזכרון) הוא הנקרא כח המחשב ובו מחשב האדם בדברים שאינם ידועים עד אשר ידעם וכתב החכם בספר החוש והמוחש כי הם שלשה כחות ואלו הם כח השמירה והוא שישמר האדם מה שישמע או מה שיראה והוא מה שקוראים הלועזים אשינטר"י וכח הזכרני והוא שיזכר מה ששמר וכח שישוב האדם לזכור מה ששכח ממה שכבר שמר אותו (שם ט). וכח הזן מצטרך לארבעה כחות להשלים צורתה והם כח המושך למשוך הדבר הראוי לו ואשר יאות לטבעו ויצטרך לכח המחזיק להחזיק הדבר הנמשך עד שישלים בו הכח המעכל פעולתו ויצטרך לכח מדחה לדחות הדבר שהוא חילוף הטבע וכו' ויצטרך לכח משנה והוא המדמה הזן אל הנזון (ריב"ל, עולם הקטן א ה). ויתחלקו הכחות הנפשיות אל שלשה חלקים וכו' הכח המחשבי והוא כח שופט דן על דבר שראוי שיבוקש ועל דבר שראוי להתרחק ממנו וכו' והכח היצרי כשהשתמש בו המחשבי יקרא יצרי וכשהשתמש בו הדבר יקרא מחשבי (כוזרי ה יב). ינהיג הכח החפצי כל האברים המשמשים אותו בזריזות וחריצות ושמחה (שם ג ה). אלו היה (החסיד) מושל במדינה היה נוהג בה בצדק כאשר נהג בגופו ונפשו וחסם הכחות התאויים ומנע אותם מן הרבוי אחר אשר נתן להם חלקם (שם). אין הכח הדמיוני מבחין ומצרף זה כיון שהוא אינו משיג אמתת הדברים אלא מקריהם (רי"א, מפע' ה' ד ב). — ואמר המליץ: כל אשר תאמר חברת פחותי כחותיו ינתן לה ובכל אשר יאוו הם יקחו חלקם (כתי"ע א ה).—ובמשמ' התעוררות רוחנית: ולא יהיה ליצר דרך להגיע אליך להשיאך ותהיה בתכונת סגולת האלהים ויתחדש לך כח עליוני נכרי לא ידעתו בכל אשר הרגלת בו מכחותיך (חו"ה, תשב' הנפ' ד).—

°והכֹּחַ הפועל בעולם, הַטֶּבַע ופעולותיה: אמר הכוזרי (הטבע) הוא כח מהכחות על מה ששמענו בחכמות ואין אנו יודעים מה הוא (כוזרי א עב). כאשר יעשו הטבעיים בכחות המופלאים אשר הם רואים שאם יספר להם עליהם מבלי ראותם מכחישים אותם (שם ה). שהבורא יתברך ינהיגם בתכונה מהתבוננות קרא אתה

התכונה ההיא אם תחפוץ טבע או נפש או כח (שסה י). ויבקש הזרע ההוא כמו המעשה ההוא לחכמה הנפלאה התקועה בו הנקראת אצלם טבע והוא כח משתדל בשמירת המין (שם). וכמו שיש לשלשת הכחות הללו אשר בגוף הבע"ח כח אחד מאחד נקרא הכח המנהיג הגוף והוא מקשר כל חלקי הגוף וכחותיו קצתם בקצת נקרא אצל הרופאים הטבע כן יש בעולם בכללו כח אחד קושר כל חלקי המציאות וכחותיו קצתם בקצת ומנהיג אותם (העקרים ב לא). החומר הנזכר ר"ל ההיולי לא סר מהיותו לבוש בכח ד' יסודות ולא היה זמן מהזמנים שהיו כחי היסודות בלתי נמצאים בה וכן לא היה זמן מהזמנים שיעדרו כחי היסודות (תולד' אדם, יוסף ישראל פורלין, כ"י בריט' מוז').—°כֹּחַ המשך, עי' משך.—יא) °כֹּחַ, במשמ' הנגוד לפֹעַל, דבר שהוא בְּכֹחַ ואינו בפֹעַל, שהוא רק באפשרות, בסגולה, אבל אינו עדין במציאות: אם תהיה העלה בכח העלול בכח ואם תהיה בפעל העלול בפעל (כוזרי ד יג). והנפש שלמות לגשם טבעי כליי בעל חיות בכח רוצה לומר מוצא הפעולות החיוניות בכח ומוכן להם (שם ה יב). אמרנו בילד אשר נולד זה כותב ענינו שהוא כותב בכח רחוק ואמרנו בנער קודם שיתחיל בלמוד שהוא כותב בכח הנה הכח הזה יותר קרוב משלפניו ואמרנו במי שיתעסק בכתיבה בעת שהוא ישן שהוא כותב בכח הנה זה ג"כ יותר קרוב מן הראשונים (מלות הגיון יא). כי האדם קודם שישכיל דבר הוא משכיל בכח וכשישכיל דבר אחד כאלו תאמר כשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו וצייר הצורה מופשטת שזה הוא פעל השכל אז הוא משכיל בפעל (מו"נ א סח). כל מה שהוא בכח ויש בעצמו אפשרות אחת יתכן בעת אחת שלא ימצא בפעל (שם ב, הקד' כג). וכמו שהשמש תתן לראות העין האור ויהיה הראות באור אשר הגיע לו מהשמש רואה בפועל אחר שהיה רואה בכח ובזה האור יראה השמש עצמה אשר היא הסבה שתראה העין בפועל ובאור יהיו הגוונים אשר היו נראים בכח נראים בפועל ויהיה הראות אשר היה בכח ראות בפועל כמו כן השכל הפועל (המעל' לרש"ט פלקיירא א). אלא שקודם ההקש היה הדבר ידוע בכח בהקדמות ועל ידי ההקש שב ידוע בפועל (העקרים א טז). וכבר הסכימו העם לקרא שכל האדם קודם הגיעו הראשונות אליו שכל בכח ולקרא אותו אחר הגיע לו הראשונות שכל בפועל (אמונה רמה א ז). ומבואר כי רבים מן הנמצאים יהיו נמצאים בכח ובלתי נמצאים בפועל בצמחים בזרע והעופות בבצים (שם ב א). אנחנו רואים הנפש האנושית תהיה תחלה משכלת בכח אחר תהיה משכלת בפועל וההליכה מן הכח אל הפועל היא תנועה (שם ד א). כי להיות מתנועע היות הדבר קבלן בכח ולנענע הוא היות הדבר בפועל וכו' ותמצא לפי זה תנועה אחת בעצמה בכח ובפועל יהדו בדבר אחד בעת אחד ויתחבר בו הכח והפועל יחד בזמן אחד (תגמ' הנפש ב.). והשכל הנמצא בו בפעל חוזר להיות בכח (שעה"ש לאבן לטיף כד). שמה שמציאותו בכח אי אפשר שימצא בפעל אם לא כשתצטרף אליו הצורה כי סבבה פעל מציאותו ואם היה החמר נמצא ערום מבלי צורה לא היה הוא חומר בכח אבל נמצא מה בפעל והוא א"כ בעל צורה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב ד). והתבאר שם (בראשון מההלצה של אריסטוטולים) שהרצון בכח הוא המלאכה אשר תפעל בשני המקבילים (נופ' צופים א). הסבה הפועלת לקרירות תתחלק לשני חלקים האחד מקרר בכח כמו האפיון והשני מקרר בפועל כמו שלג (נתן פלקירא, צרי הגוף ב ח, כ"י בריט' מוז'). הסבות הפועלות הרטיבות הן חמש המלחלח בפועל כמו הרחיצה במרחץ וכו' והמלחלח בכח כמו שתיית החלב ואכילת הדג הרטוב (שם).—°יצא מִכֹּחַ אל הפֹעַל, הוציאו מכח אל הפעל, מה שהיה קודם רק בכח, באפשרות, נהיה אח"כ בפעל, במציאות: כי בכח השכל למנות אלפים ואלפי אלפים כפולים עד לאין תכלית זה בכח אבל שיוציאהו אל גבול הפועל לא (כוזרי ה א). כי כל מה שיצא מן הכח אל הפעל מוציאו זולתו והוא חוץ ממנו בהכרח וכו' ואם יהיה מוציאו בו ויהיה לו מונע והוסר אין ספק שמסיר המונע הוא אשר יוציא הכח ההוא אל הפעל (מו"נ ב, הקד' יח). השכל הפועל שהוא אחרון שבשכלים הנפרדים והוא המוציא שכל האדם מן הכח אל הפועל והוא התחלת שכלו המתפעל כמו שניצוץ השמש או שאר הדברים המאירים מוציאים חוש העין מן הכח אל הפועל (ר"י א"ת, רוח חן ג). כי החמר הוא גוף מת אך לא מת לגמרי כי הוא בעל כל הצורות החמריות בכח והגלגלים מושכים ממנו מעט מעט בדבר השם ומוציאין אותו מן הכח אל הפועל כמו שיוציא היוצר מן החמר כל כלי וכלי לפועל (מלמ' התלמיד, נרא"ש'). כי כל שנוי הוא יציאה מהכח אל הפעל וכו' אבל לא יחויב מפני זה שתהיה כל יציאה

מ ה כ ח אל הפעל שנוי וזה שהשנוי הוא היציאה מ ה כ ח אל הפעל אשר במתפעל להתפעל לא היציאה מ ה כ ח אל הפעל אשר בפועל לעשות פעולתו (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ ו ח כד). הסייף הוא בחתיכת הברזל ב כ ח ועם כל זה צריך שיהיה לה אפשרות שתוכל לצאת בה אל הפועל והוא כמו היכולת על ההתכה והרקוע והמריטה והחידוד עד שיהיה סייף בפועל (תגמ׳ הנפש ו.). באמצעות החושים וההשתדלות בעיון ישיג השלמות ויצא מן הכ ח אל הפועל ולזה אמר שיותר שלימות לו היותר נברא מהיותו בלתי נברא כי בהיותו בלתי נברא לא יצא מן ה כ ח אל הפועל (ר"ח כיכחגו, דרך חמונס ב ח).

אביר.-אגרוף, *בעלי אגרוף. — אדיר.-און.-אמיץ.-אמץ.-אפס, אפיסת הכחות. — ברזל, חזק כברזל.—גבור, גבורה, גבר.-גרם, חמור גרם. — זרוע, *בעלי זרוע, זרוע נטויה.-חזק.-חיל.-חלץ, *חלוץ כח. — חלש. - יסד, מיסד. - כון, כונן. - מעצמה.-עז.-עזוז.-עצם,עצום,עצמה.-קשה. —רפה.-שמשון הגבור.-תקיף, תקף.—*תשש.

ג·כַּחַ[1]), ש"ז,—כּ֫חַ של הפצע וכדומה, הלֵחה, המ֫גל, Eiter; pus: לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון ברב כֹּחַ[2]) יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני הרני לחמר ואתמשל בעפר ואפר (איוב ל יז-יט).

כחד[1]), ממנו כַּחַד, *כַּחַד.
כָּחַד, — קל לא נהוג.

—פע׳, כִּחֵד, פ"ע, כִּחַדְתִּי, אֲכַחֵד, תְּכַחֵד, תְּכַחֲדִי, כִּחֲדוּ, כִּחֲדוּ, נְכַחֵד, תְּכַחֲדוּ, — א) כִּחֵד דבר מפלוני, שמר את הדבר טמון בקרבו ולא הגידו לו, verhehlen; cacher, celer; conceal: ויאמרו לו (המצרים ליוסף) לא נְכַחֵד מאדני כי אם תם הכסף (ברא׳ מז יח). ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד ליי׳ אלהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תְּכַחֵד ממני (יהוש׳ ז יט). ויאמר (עלי אל שמואל) מה הדבר אשר דבר אליך (אלהים) אל נא תְּכַחֵד ממני כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תְּכַחֵד ממני דבר מכל הדבר אשר דבר אליך ויגד לו שמואל את כל הדברים ולא כִחֵד ממנו (ש"א ג יז-יח). ויען המלך ויאמר אל האשה אל נא תְּכַחֲדִי ממני דבר אשר אנכי שאל אתך (ש"ב יד יח). והטאתם כסדם הגידו לא כִחֵדוּ (ישע׳ ג ט). ויאמר המלך אל ירמיהו שאל אני אתך דבר אל תְּכַחֵד ממני דבר ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני (ירמ׳ לח יד-יה). הגידה נא לנו מה דברת אל המלך אל תְּכַחֵד ממנו ולא נמיתך (שם כה). הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תְּכַחֵדוּ אמרו נלכדה בבל (שם נ ב). אשר עם שדי לא אֲכַחֵד (איוב כז יא). וזה חזיתי ואספרה אשר חכמים יגידו ולא כִחֲדוּ[1]) מאבותם (איוב טו יז-יח). צדקתך לא כסיתי בתוך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי לא כִּחַדְתִּי חסדך ואמתך

[1]) בערב׳ קיח a), ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כבר נתלבטו כל הקדמונ׳ והחדשים בפרוש פסוק זה ולא מצאו דבר מתישב לפי המליצה והכונה, והחדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות, במקום ברב כח ברקב וכדומה, ובמקום יתחפש יתפש, וכדומה. וכל זה מפני שפרשו השם כח זה מענין ב.כ׳ח במשמ׳ כח ועז, אך כמעט אין ספק בדבר שהכונה האמתית במלה זו היתה כמו שכבר הרגיש בעל אוהב משפט וז"ל: י"מ הכח הליחה והמוגלא כמו יבש כחרס כחי ובלשון רז"ל כיחו וניעו וכן בלשון ערבי נקרא כח. ע"כ. והיא המלה קיח a) שנרשמה למעלה בחשרש, בחלוף כ — ק המצוי מאד בין שתי הלשונות האלה, ופרשה אלג׳והרי וז"ל: אלקיח אלמדה לא יח׳אלטה דם תקול מנה קאח אלג׳רח, ע"כ, ובעבר׳: קיח הוא הלחה שאין בה תערובת דם ותאמר ממנו קאח אלג׳רח, היה הפצע מלא לחה. וכבר זעק איוב על הלחה המאוסה הזאת בפסוק: לבש בשרי רמה וגוש עפר עורי רגע וימאס (ז ה), וכמו"כ בפסוק: מאנה לנגע נפשי המה כדוי לחמי (ו ז), עי׳ למעלה ערך כ ד ו, וזו היא גם זעקתו באן בפסוק הקודם לילה עצמי נקר מעלי וכו׳, כמו שכבר העירו על זה חכמי הרופאים בענין מהותה של מחלת איוב (Dr. Preuss, BTM 390). והנה כבר העירותי בערך חפש על קושי המליצה יתחפש לבושי לפי הפרוש במשמ׳ הרגילה של השרש חפש בעברית, אך המשמ׳ החדשה של כח מעידה על הפעל חפש כאן כי הוא משרש אחר, ולא רחוק הדבר כי הוא השרש ושח׳ a) הערבי שמשמש במשמ׳ לכלוך וטנוף של העור והלבוש, ובנין תפעל תושח׳ אלת׳וב, נעשה הבגד מלוכלך ומטונף, ועי׳ עוד בהערה לערך כתנת.

[1]) כבר אמרו החדשים כי הוא שרש גחד b), בערב׳ שגדרו אותו חכמי הערבים בנקיצ׳ אלאקראה, ר"ל ההפך מקיום וחיוב והוא כמו א נ כ ר בערב׳. והוא משמש בערב׳ גם במשמ׳ מצוקה ודחק החיים. ולא נתברר באיזה דרך נסתעפו שתי אלה המשמ׳ משרש אחד.

[2]) י"ס ולא כחדום אבותם.

a) قيح

a) وسخ b) جحد.

לקהל רב (תהל׳ מ יא). — ב) כִּחֵד דברי פלוני, הכחישם, אמר כי הם לא אמת: לא כחדתי אמרי קדוש (איוב ו י).

—הפע׳, הכחיד, פ״י, הכחיד, יכחד, הכחדתיו, יכחידנה, נכחידם,—א) הכחיד אותו, השמידו, אבדו, vertilgen exterminer; destroy: כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי והכחדתיו (שמות כג כג). ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה (מ״א יג לד). ואכחד[1]) את שלשת הרעים בירח אחד (זכר׳ יא ח). וישלח יי׳ מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור (דהי״ב לב כא). על עמך יערימו (הגוים) סוד וכו׳ אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד (תהל׳ פג ד-ה).—ב) כמו כִּחֵד: אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו (איוב כ יב).

—נפע׳, נכחד, נכחדו, תכחד, יכחד, נכחדת, נכחדות,— א) נכחד מן הארץ וכדומה, שהכחידוהו, השמידוהו, והוא נאבד ונשמד: כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ (שמות ט יה). זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו (איוב ד ז). אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש (שם כב כ). — ואמר המשורר: דמעו מאודם ברוב דמו, עד מאדם נ כ ח ד קימו (רמב״ע, דיואן כלת, כ״י בודליאנה).—צאן נכחדת וכדומה, העתידה להכחד, חולה: ואמר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה (זכר׳ יא ט). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד (שם יו).— ואמר הפיטן: אובדות נ כ ח ד ו ת תכסוף תאסוף תצבור, לקבץ לרבץ לדלות להעלות מבור (סליח׳ יוס ז, אפס הוד).—ודברים לא בע״ח, עיר נכחדת, שנחרבה: וישכון ערים נכחדות בתים לא ישבו למו (איוב יה כח). — ב) פעול מן כִּחֵד, נסתר, שלא נודע: וכל דבר לא יכחד מן המלך (ב״ש יח יג). אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני (הוש׳ ה ג). לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר (תהל׳ קלט יה). אלהים אתה ידעתי לאולתי ואשמותי ממך לא נכחדו (שם סט ו).

⁑כַּחַד, ש״ז,—כמו כַּחַשׁ: והוא אחד ומיוחד מלא כל הארץ כבודו, בכן יחד בלי כ ח ד בפחד נמתיק סודו (תחנון לרמב״ע, מתי שכל). — ובמשמ׳ העלמה: החכמה אשר ספרת מבתה וגבורתה בלי כ ח ד, ומדוע לא הועיל לכל בני אדם יחד (בן המלך והנזיר טו).

—[1]) בעשרה כ״י וג׳ דפו׳ ואכחיד מלא (ג״ב, מסד׳ חדשה).

***כָּחָה[1])**, פ״ע, בינ׳ כּוֹחֶה, כּוֹחָה, כָּחִיתִי, יִכְחֶה,—כמו *כָּח: ה כ ו ח ה ברשות הרבים וכן מי שנתלש רוקו בפיו (תוספתא ערוכ׳ ח ח). יצא (נת) גונה ו כ ו ח ה דם מן הצנה (תנחומא נח יא).

***כָּחוֹל**, ש״ז, — כמו *כּוֹחַל: שיכתוב ויקעקע בדיו ו ב כ ח ו ל[2]) ובכל דבר שהוא רושם (מכות ג ו). ר׳ שמעון בן אלעזר אומר כ ח ו ל אם לרפואה כדי לכחול עין אחת אם לקשט בשתי עינים (שבת פ.). השחור ו ה כ ח ו ל ונקרת פיסולין (חול׳ פח:). אמר שמואל כ ח ו ל שבתוך העין אינו חוצץ (נדה סו.). יששכר (אבנו) ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה ל כ ח ו ל ומצוייר עליו שמש וירח (מד״ר במד׳ ב).— ומצוי בצורה זו בסהמ״א: כ ח ו ל מועיל לכל כאבי העין (קאנון ג לא). ואמנם ה כ ח ו ל י ם המועילים מזה האבן הארמיני וכו׳ ומן המורכבות כ ח ו ל גרעיני התמרה (שם ג ג יט). ואחר תעשה ה כ ח ו ל י ם החדים מ ה כ ח ו ל י ם המנקים העפעפים (שם כח). כ ח ו ל נפלא יצמית השער (נתן פלקיירא, צרי הגוף, כ״י בריט״מ).

⁑כָּחֹל, ת״ז, לנק׳ כְּחֻלָּה,—צבע כעין תכלת השמים לטהר, blau; bleu blue: הצבע כ ח ו ל לא ירוק ולא שחור (מבפטי בדיק׳ הריאה לר׳ יונה).

***כָּחוּשׁ**, ת״ז, לנק׳ כְּחוּשָׁה, מ״ר כְּחוּשִׁים, כְּחוּשׁוֹת,— רזה, שאינו שָׁמֵן, דל בשר, mager; maigre; lean: (הגונב פרה) כ ח ו ש ה והשמינה משלם תשלומי כפל (תוספתא ב״ק ז יז).—וקרקע כחוש: אבל שמינה משלם שמינה אבל כ ח ו ש ה משלם שמינה וכו׳ כגון שאכל ערוגה בין הערוגות ולא (יודעים אם) כ ח ו ש ה אבל (אם שמינה) אבל (ב״ק ז:). (האומר לחברו חצי שדה אני מוכר לך) א״ר חייא בר״א א״ר יוחנן לוקח נוטל כ ח ו ש שבו (שם קז:).—וכח כָּחוּשׁ: וא״ר פפא זרק צרור למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב וכו׳ כח כ ח ו ש הוא (סנה׳ עח.).—⁑אור כחוש: כאדם הרואה נר מתוך עששית אחת נקייה שמונח בעששית שאינה נקייה אלא עבה ומלוכלכת שאין מגיע לעיניו אלא אור כ ח ו ש מאד (רה״ג, תבו׳ ב, תורתם של ראשונ׳ ב).

⁑כַּחוּיּן, ש״ז,—איכותו של הכָּחוּשׁ: ורבו מחלותיך ותשוב ל כ ח ו ש ך ודלותך ותבכה על תאותך ויצרך

[1]) עי׳ כחח, כית.

[2]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, ובכ״י ליתא (ד״ס), ובמשנ׳ שבירוש׳ בוחל.

ככלות בשרך (ספ׳ שעשוע׳ לר׳ זכדה 31). ויצם (השועל) שלשה ימים עד אשר שב לדלותו וכחושו ויצא מהחור אשר בא בו (שם).

***כחח**, י״א שממנו הפעל *כָּח, והשם *כִּיחַ, ועי׳ כיח.

***כֹּחִי**, ת״ז, נקב׳ כֹּחִית, מ״ר כֹּחִיִּים, כֹּחִיּוֹת, — של כֹּחַ, מטבע הַכֹּחַ: כל מה שיהיה הכוכב קרוב אל הישוב יראה לנו יותר כחיי (רא״ב״ע, ספ׳ העלמ׳ ז, כ״י פריז). ואם לא צדקה ההודעה הזאת תהיה הסבה בחירת האדם הכחיית לשנות הסוג (רשב״ל דונן, מג״א, ת״י ד). הנפש שהיא עצם כחיי בגוף כליי (ר׳ הלל, תגמ׳ הנפ׳ יד:). כל דבר שהוא כוחי לפעול שום פעולה כחיית צריך שיהיה פועל אותה הפעולה מאשר הוא בו פועל (שם יז:). והוא שכל נבדל מצד עצמו ושכל היולאני וכחיי ומוכן מצד שקרה לו ההכנה ומצד דבקותו בה (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב א). שהנפש האנושית השכלית וכו׳ הוא עצם נצחי ויפול עליו רבוי כמספר אישי המין האנושי ומקורו מטבע כחיי משותף לכל המין האנושי שופע מנבדלים עליונים (ספורנו, אור עמים, נפש). שהש״י יודע הדברים המסודרים והמשוערים מצד מערכת הכוכבים אבל האדם הוא בשכלו כחיי לבטל גזירתם (אוהב משפט, כאור׳ לאיוב ו). — ובמשמ׳ מה שהוא בכֹּחַ בלבד לא בפעל: שאם היה שם משך זמן לא היה שופע אלא המציאות הכחיי לא הפעליי (נוה שלום א י). צריך לדעת כי היות הדבר בדבר הוא על שני פנים האחד היות שם בפועל ומוקף בדרך המקום במקום שיהיה שם על דרך היכולת הכחיי ונקרא בלשונם וירטואל כמו שנאמר שהמלך הוא בכל מקומות מלכותו כי שם כחו ויכלתו והנהגתו (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ג א). יקנה המתבונן חיי עולם בעשותו את שכלו הכחיי אשר אין לו מציאות בפועל בתולדתו זולתי בכח בלבד שיקנה בהתבוננותו עצמות שכלי נמצא בפועל ויחיה עוד לנצח (הקד׳ ספורנו עס״ת). הפעולה המיוחדת לעצם השכלי הכחיי הנתן לאדם הנקרא צלם אלהים היא ההשתדלות להשיג בפועל אותו השלמות אשר בו בכח והוא ההדמות לבוראו כפי האפשר אצלו בעיון במעשה (שם). כי החומר באמת אשר מציאותו כוחיי לא ימצא כי אם בגשמים ההווים ונפסדים (הוא, אור עמים, תנוע׳ ההויה). מה שאמרנו שהחומר הראשון הוא כחיי בלבד בלתי נמצא בפעל (שם, חומר ראשון). שזה אמנם יצדק על ההשגה האנושית בהיות מציאותה בשכל היולאני או כוחיי בלבד (שם, ידיעה). ומזה יתחייב שההכנה אל ההתהוות תקדם בזמן בהכרח אל תנועת ההויה אשר היא פעל אותה ההכנה הכוחיית (שם, תנוע׳ ההויה). תמונה לנגד עיני של נמצא כחיי והוא השכל האנושי אשר הוא שכל בפועל מצד המושכלות הראשונות והוא כחיי בלבד אצל שאר המושכלות (אוהב משפט, כאור׳ לאיוב ד יו). כי אמנם חיות השכל האנושי הכחיי יקנהו האדם בהוציאו את שכלו הכחיי מן הכח אל הפועל (רפאל מנורלי, מרפא לנפ׳ כ:). — הוא כֹּחִי עָלָיו, שהוא בכח להיות בו: שמה שיהיה כחיי על דבר יחויב שלא יהיה דבר בפועל ממה שהוא כחיי עליו כי הכח והפועל הם סותרים ולמה שהיה זה ההיולאני כחיי על כל הצורות באופן מה הנה הוא א״כ אינו דבר בפועל מהצורות (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ב). ומה שהוא כחיי על דבר מה לא יחוייב שיהיה כחיי על מה שלמעלה מהם (שם י). שהמספר איננו בזה הכח כחיי על שיהיה ממנו מה שאינו מספר אבל הוא כחיי על שיהיה מספר יותר גדול ובהיות הענין כן הנה לא יהיה לו כח על שיהיה בלתי בעל תכלית בכמות (שם ו א יא). והאדם הוא רב כח השכל והדיעות כי הוא כחיי על השגת זה הנימוס אשר לנמצאות וכו׳ שהאדם כביר כח לב ר״ל שהוא רב ההכנה להשיג המושכלות עד שהוא כחיי על כולם באופן מה (הוא, איוב לז). הנה צדק בהכנה שאינה דבר מהצורות הנמצאות אבל היא כחיית עליהם ואינה העדר פשוט (הוא, מלחמ׳ ה׳ א ב). גלוי ששלימות הכחיי על הדבר במה שהוא כחיי עליו הוא תנועה (קלוני׳ ב״ר קלוני׳, שמע הטבעי, כ״י פריז). שהוא מבואר היות כל המושכלות אצל הש״י בפעל והאדם כחיי על הרבה מהם (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב ב). שהאדם כחיי על השגת המושכלות והוא הכוסף אליהם (שם ג ו א). לכ״א מבעלי הצורות אשר הא׳ הוא כחיי עליהם (רשב״ל דונן, מג״א, חלק בוסינו א).

***כֹּחִיּוּת**, ש״נ, — סגולת מה שהוא כֹּחִי: ההשגות המקיימות נפש עמל המוציאות מן הכחיות אל הפעולה (ר״א ביבאגו, הקד׳ דרך אמונה). דרך האמונה לבדה אשר בה יצא השכל מן החסרון אל השלימות ומן הכחיות אל הפעולה (שם ב ה). כי אמנם החמר לא ימצא זולתי בגרמים ההווים ונפסדים אבל הגרמים שהם קדמונים מאחר שאין בהם כחיות על

ההפסד אם כן אין להם חומר (ספורנו, אור עמים, תנוע׳ ההויה). אמנם ההקדמה הראשונה שאמרנו בה שהכחיות יקדם לפעלה בזמן בהכרח וכו׳ אם כן יתחייב שתהיה נמצאת בדברים אשר בהם כחיות להתנועע (שם). שהדבר ההווה ונפסד אינו נצחי ולא קדמון כי אם היה זה היה לו כחיות על היותו נמצא לעולם (שם). והשכלים הקרובים אל יי׳ יתקדשו בהבדלת גשמים שהם עצמים נבדלים מהגשמיות והכחיות והם צורות פשוטות בנפשם (יוסף ב״ט, כבוד אלהים ט:). המניעים הנצחיים הם בפועל תמיד ואין בהם שום דבר מהכחיות וכו׳ כי הסבה הראשונה בלבד היא אשר אין בה שום דבר מכחיות והרכבה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 29). אבל למה שיש בהם צד חסרון בהצטרפות אל השכל הראשון שהוא הסבה ראשונה יאמר עליהם שיש בהם כחיות מה (שם).

··כְּחִילָה, ש״נ,—שה״פ מן כָּחַל: אבל יהיה בין זמן הכחילה שעה לאחר שיתרחץ הכחילה ברמע (נתן פלקיירא, צרי הגוף, כ״י בריט׳ מוז׳). שישחק האשפיק השחור וכו׳ ויעשה בו במכחול וגם הכחילה בזבל עכבר שרוף (קאנון ג ג ג יט).

א.***כְּחִישָׁה**, ש״נ,— שה״פ מן ב.כָּחַש: חוץ מגיזה וכחישה[1]) (חול׳ קלה.). שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב (רש״י בראש׳ מב א). מקדיש בהמה חוץ מגיזתה וכחישתה (תוספ׳ חול׳ קלה.).

ב.**··כְּחִישָׁה**, ש״נ,— שה״פ מן א.כָּחַש: אשר שם תוצאותיה והעמיד גבוליה עמוד מאין נטישה, וכמה יצדקו חכמי אדמה וכמה כחשו בניה כחישה, אשר ניביו כמוקדי אש וכטל וכמטר עלי ארץ יבישה (רשב״ג, הצפור או דרור).

··כְּחִישׁוּת[2]), ש״נ,—סגולת דבר כָּחוּש: יונקתו אשר היתה צומחת מאד בהיותו בעשרו עד שהיה בתכלית השומן והדשנות תיבש שלהבת הצרות הבאות עליו עד שיגיעהו מהכחישות שרות פיו יניעהו ויסירהו ממקומו (רלב״ג איוב טו). מצמיחתם (של הצמחים) וגדולם ונעימותם בעפר הדשן והמים הערבים והרוח הממוצע ומהתנגבותם וכחישותם ויבשותם ומעוט נעימותם בארץ ובימים וברוח שהם הפך זה (שעה״ש ג א).

---

[1]) כך בנוסח׳ הדפו׳, ובכ״י וכחשה. ובכ״י אחר: מגיזתה וכחישתה (ד״ס).

[2]) בארמ׳ כחישותא (יבמ׳ עט:).

∞כַּחִית, ש״נ, — שם כללי להרבה חמרים מתפוצצים, Dynamit; -te, (בפעם הראשונה ב„האור", מחרת הפסח תרע״ב בתלגרם).

כחל[1]), ממנו כָּחַל, *כּוֹחַל, א.*כַּחַל, *מִכְחוֹל, ··כִּחוּל, ··כָּחוּל, ··כְּחִילָה, ··כַּחְלִילִי.

כָּחַל, פ״י, כָּחֲלָת, — כחלה האשה עיניה, שמה בהן כוחל לקשוט: רחצת כָּחַלְתְּ עיניך ועדית עדי (יחזק׳ כג מ).—ובתו״מ: כוחל כדי לכחול עין אחת (שבת ח ג). איזהו חרום הכוחל שתי עיניו באחת (בכור׳ ז ג). וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת (שבת י ו). שכן אשה חוששת אחת מעיניה וכוחלת חבירתה ויוצאת לשוק (ירוש׳ שם ח יא:). אשה גודלת וכוחלת ופוקסת ונוטלת את שערה ואת צפרניה (שם מו״ק א פ ד). (מת) אחד מקרובי בעלה אינה לא כוחלת ולא פוקסת אלא נוהגת עמו כדרך שהוא נוהג (שם ג פג.). הרי שמת חמיו או חמותו וכו׳ אינו כופה (את אשתו) לא לכחול ולא לפקוס אלא נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת (שם). תהא בנידתה לא תכחול ולא תפקוס עד שתבוא במים (שם גיט׳ ט נ ד). שכן צנועות כוחלות עין אחת (בבלי שבת פ.). וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבילות (מו״ק כ:). היא (הסוטה) קשטה לו פניה לפיכך פניה מוריקות היא כחלה לו עיניה לפיכך עיניה בולטות (סוט׳ ט.). תרחץ את פניה ותכחול את עיניה ויטול הימנה את הכוס (מד״ר במד׳ י). — ולרפואה: רשב״א אומר כחול אם לרפואה כדי לכחול עין אחת אם לקשט בב׳ עינים (שבת פ.). שהיה רבו רופא ואמר לו לכחול לו עינו וסמאה (קדוש׳ כד:). הרי שהיה רבו רופא ואמר לו כחול עיני וסמאה (ב״ק כו:). עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת (ע״ז כח:). והיתה בוכה עליו (על בנה שמת) בלילות עד שנשרו ריסי עיניה (הלכה אל הרופא) אמר לה כחולי מן בחלי (מד״ר איכ׳, כלו בדמעות). — ובספהמ״א: והמררה אם תכחל העור את עיניו תפקחנה ותאורנה (ספ׳ טבעוע׳ לר׳ זכדא 19). והעינים שנחשכו מחמת רטיבות אם יכחלום בו שחוק ומנופה

---

[1]) גם בארמ׳. בערב׳ כחל a).

a) كحل

יתרפא (מ׳ אלדכי, ב״א ה ג).—ופֻעַל כֻּחַל, עשוי בכוחל, ובהשאלה, עין כְּחֻלָּה, חדה ומאירה כאלו עשויה בכחל: אלו בני דרום שעיניהם כחולות וכחם יפה לתלמוד תורה (מד״ר כראש׳ לח). — ואמר המשורר במליצה: קווצותי לאור היום לבנות וראותי בפוך ליל כחולות (רמב״ע, הסוגות, או״ג ב קפג). ואיך יוכל ראות מוכה בסנור ועין לבו בפוך סכלות כחולה, והעיד כי חכמים אמרו אין תפלה חוב ועדותו פסולה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כד).—ובמשמ׳ ״מגון בגון אדמדם: אמר שכל אחד ואחד מארץ יהודה יהיה כחול עינים מן היין (ר׳ כתיי, ויחי).

—פע׳, *כִּחֵל, כִּחֲלָה, כִּחֲלָה,—כמו קל: כיחלה ופירכסה אין לה מזונות (כתוב׳ נד.). שכיון שכיחילה ופירכיסה נתנה דעתה להינשא (תסו׳ הגה׳, גני׳, גינלב׳ 34).

א.*כַּחַל, כַּחַל, ס״ז, מ״ר כְּחָלִים,—כמו *כּוֹחַל, *כְּחוֹל:
לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן (כתוב׳ יז. סנה׳ יד.). ומעשה באשה אחת שהיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה עליו בלילות עד שנשרו ריסי עיניה (הלכה אל הרופא) אמר לה כחולי מן כחלי (מד״ר איכ׳, כלו כדמעות). — ומצוי בצורה זו בסהמ״א: בני אדם שנחלשו עיניהם וכו׳ ימהרו לרפא עיניהם בכחלים וברטיות ובתקון מאכלם (תו״ה, היחוד י). ויהיה להם הספר הזה ככחלים המועילים לבעלי העינים החלושות שמקוים הארוכה ברפאם אותם (שם). כי העור כשיזדמנו לו הכחלים המועילים שיכול להרפא בהם כשהוא מתעסק בהם אין מן הזריזות שיתאחר מזה ויאמר ימצאני מה שימצא חברי העורים (שם, הכניעה י). וזימן להם (להעורים) בו (בהבית) עם כל זה כחלים מועילים ורופא חכם לרפאם (ר״י עמדין, מגד׳ עז קלא.).

ב.*כַּחַל[1], כַּחַל, ס״ז, מ״ר כְּחָלִים,—השד של הפרות, הצאן וכדומה, שמתקבץ בו החלב וחולבים אותו, Euter; pis, tétine; udder: הכחל קורעו ומוציא את חלבו (חול׳ ח ג). כחל של מניקה קורעו וכו׳ כחל שבשלו בחלבו (תוספתא שם ח ח-ט). אמר רב נחמן גיד בששים ואין גיד מן המניין כחל בששים וכחל מן המניין וכו׳ וכחל עצמו אסור (גמ׳ שם לג:). אסרתי לך אשת איש התרתי לך את השבויה וכו׳ (אסרתי לך) בשר בחלב התרתי לך את הכחל (מד״ר ויקר׳ כב). עזבו הכחל מלא מן החלב (ערוך, ערך זויק). ויש מפרשים (שפות בקר) הכחל של הפרות (הספר׳ לרד״ק, שפה). כחל קר ויבש בסבת העצבים שבו ומזונו עבה וחזק ומתעכל מהרה והמובחר שבו הוא אותו שיש בו חלב ותיקונו שיתקנהו בתבלין חמין (מ׳ אלדכי, ב״א ה ג).—ומ״ר: שמצינו ברמי בר תמרי שליקט כל הכחלים בעירו של רב חסדא ואכלם צלויים (סמ״ג לאוין, סי׳ קמא). — ואמר הפיטן: מתיר מאסורות מותרות, נותן מטמאות טהורות, מן החלב, שומן הלב, ומן הדם, טחול וכבד הדם, ומבשר בחלב, כחל החלב (סכת פרה, אין לסותח).

*כַּחְלִילִי, ת״ז, — כחלילי העין, מי שעינו כחולה, ובהשאלה אדמדמת: והמלה (חכלילי) הפוכה ומשפטה כחלילי (ר׳ כתיי, ויחי).

*כַּחְנִי, ת״ז, מ״ר כַּחְנִיִּים, — כמו ״כּחִי: שהקב״ה המציא ראשונה התחלות הדברים כלם במציאות כחני קודם צאתם למעשה פעליו ושהקב״ה קרא לנתינת המציאות הכחני בריאה וליציאה לפעל קרא עשייה ויצירה וכו׳ שבתחלה נבראו במציאות כחני ואח״כ עשאם כשהוציאם לפעל בצורותיהם (ר״א כר״ח הנשיא, מגלת המגלה, הכיא בשמו רי״א כראש׳ א א). כל מה שימצא כחני לדבר אפשר שימצא אותו הדבר (שם טוב, מו״נ ב, הקד׳ כג). כי אין לו (להחמר הראשון) מציאות אחר בפני עצמו כי אם צרופיי וכחניי על מציאות הצורות וכו׳ כמו שבשפלים יקרה ההפסד מפני החמר הכחניי אשר בהם ולא מפאת הצורה (רי״א, מפע׳ ה׳ ב ד). וכפי זה לא נבראו החמרים ההם כחניים וחסרים מבלי צורה וכו׳ מי הכניסם בזה הדוחק להניח שנבראו ראשונה חמרים כחניים מבלי צורות שמהם נתהוו אחרי כן הדברים כלם (הוא, בראש׳ א א). כי הפועל לא יקבל ולא יפעל מהגבול כי אם בהצטרפו אל עצם כחניי ונפעל ויאבד שלמותו ותקפו (ר״י אבוהב, מעה״ש לר״א אירירו א ו). ובציירם ממדות העדר החומר הכחניי משפיעות בו צורות עצמות ומוגבלות (שם ז ח). שאתה ב״ו כלומר בעל תכלית ועם זה אתה כחני מצד הרצון לשנות עצמך בכל מה שתרצה (עבוה״ק לר״מ גבאי, סתרי התורה ל).—כַּחְנִי עליו: שכל מצוייר יפסד לעתיד לפי שהציור ינגד לענין הנצחיות ויסתור אותו מפני שקודם ציורו היה כחני עליו ואחר ציורו נשאר כחני על העדרו בהכרח (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ט ט).

[1]) קריאת הספרדים. האשכנז׳ ב שואית. בארמ׳ בחלא. ולא נתברר מקורו.

·כחניות, ס״נ, —סגולת הכחני, כמו כחיות: אין בו (באלהים) כחניות כלל לפי שאם היה בו כחניות היה בו האפשרות ומה שיש בו אפשרות אפשר שימצא ואפשר שלא ימצא ויצטרך אל מוציא אחר מן הכח אל הפעל (העקרים ב ד). כל דבר שהוא בכח צריך שיצא מן הכח אל הפעל וכל מה שלא יצא מן הכח אל הפעל הנה מציאותו בכחניות ההוא לבטלה כאלו לא היה (שם ג ג). כי הכחניות נאמר על דבר שאפשר לצייר השכל שום אפשרות אפילו שלא יהיה כן במציאות (שם טוב, מו״נ ב, הקד׳ כג). כי אין בהם (בשכלים הנבדלים) לא כחניות ולא חמר כלל וכו׳ ומציאותו (של החמר הראשון) הוא כחניות (רי״א, מפע׳ ה׳ ג ז). כי החמרים ההם נבראו בכחניות ובלתי הגבלת צורה (הוא, נחל׳ אבות ה). ואין בו (באלהים) כחניות ולא אפשרות בדבר מה (הוא, ראש אמנה כ). שאין ענין החמר ומהותו דבר זולת מה שלא ימצא בפעל מבלעדי הצורה כי הוא מתעצם בכחניותו וכו׳ כי הנה עצם ההיולי הוא כחניותו אל חלוף הצורות (הוא, מפע׳ ה׳ ב ד). אבל ימשך ההפסד תמיד מפאת החמר כי הוא מפני כחניותו שהוא טבעו ומהותו יפשוט צורה וילבש צורה (שם). והחשך שהוא אפיסת האור וכחניותו לבוא אל האור (הוא, ברא׳ א א). היות החמר הראשון מפאת עצמותו וכחניותו בלתי מטריד מקום (הוא, במיס חדש׳ א). מזגים ותמונות פרטיים וכיוצא תעשינה אל כחניות ובלתי צוריות הנפשות השכליות (ר״י אבוהב, סעס״ם לר״א אירירו ז ח). ובגודל יכלתו בלי תכלית הסבים להתפשט בזה האופן ולנמצאים האלה בתתו הפועל והצורה אל הכחניות וחומר הנמשך ממנו ג״ב לתכלית שיתהווה המורכב או הנמצא השלם (שם ז יב). ששכלי בני אדם הם מציירים כחניות הגשם השמימיי לקבל החלוקה בבחינת היותו גשם וכו׳ וזהו ההבדל שבין האפשר והכח כי הכח ילקח במה שיצוייר כחניותו ולא שיהיה הכח בעצמות הנושא אלא מצד שכלינו לבד (אפודי, מו״נ ב, הקד׳ ז).

א·כחש[1], ממנו א.כָּחַשׁ, א.כִּחֵשׁ, כָּחֵשׁ, *הִכְחִישׁ, *הִכְחָשָׁה, ב.·כְּחִישָׁה, ·כַּחְשׁוֹן, ·כַּחֲשׁוּת.

א·כָּחַשׁ, — קל לא נהוג.

[1]) עברית וארמית בלבד.

—פע׳, כִּחֵשׁ, פ״ע, כִּחֵשׁ, —כִּחַשְׁתִּי, כִּחֲשׁוּ, תְּכַחֵשׁ, יְכַחֵשׁ, תְּכַחֲשׁוּ, תְּכַחֲשׁוּן, כַּחֵשׁ, —כִּחֵשׁ פלוני, אמר על דבר שהיה כי לא היה, leugnen ; nier ; deny : ותצחק שרה בקרבה (על דברי המלאך שאמר כי היא תלד בן) לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה צחקה שרה וכו׳ ותכחש[1]) שרה לאמר לא צחקתי כי יראה (בראש׳ יח יב-יה). חטא ישראל וכו׳ וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כִּחֲשׁוּ וגם שמו בכליהם (יהוש׳ ז יא), שאמרו כי לא לקחו מן החרם. —וכחש, אמר על דבר כי איננו: פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי׳ (משלי ל ט). — ובמשמ׳ דַּבֵּר שקר בכלל: אלה וכחש ורצח וגנב ונאף (הוש׳ ד ב). —ואמר בן סירא: (שלש הנה שנאה נפשי וצר לי הרבה בחייהם[2]) דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף (כ״ס גני׳ כה ב). —ובמשמ׳ הראה א״ע לא כמו שהוא באמת: והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כַּחֵשׁ (זכר׳ יג ד). — ועם ב אחריו, כִּחֵשׁ בפלוני, בדבר, אמר כי מה שטען פלוני עליו אינו אמת והוא אמת: וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד וכו׳ או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר (ויקר׳ ה כא-כב). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו (שם יט יא). —כִּחֵשׁ בפלוני, אמר כי אינו יודע ומכיר את פלוני, כי פלוני איננו: אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יח). —ובאלהים: כִּחֲשׁוּ ביי׳ ויאמרו לוא הוא (ירמ׳ ה יב). פשע וכחש ביי׳ ונסוג מאחר אלהינו (ישע׳ נט יג). הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את כל אמרי יי׳ אשר דבר עמנו והיתה בכם לעדה פן תְּכַחֲשׁוּן באלהיכם (יהוש׳ כד כז). —·כִּחֵשׁ בטובתו של

[1]) כ פתוחה ברוב הספרים (י״ו כ״י וי״א דפוס), ובקצת ספרים כ קמוצה (ע׳ כ״י), ובאחד מהם (כ״י י״א) נמס׳ ל׳, ובאחד מהם (כ״י ל״א) נמס׳: י״ם פת׳ וכן ברוב הספר׳ מדוייקים קמץ וכן עיקר (ג״ב, מהד׳ חדשה). ואמר ר״א בחור בנמוקיו לשרשי רד״ק: ראיתי באחד מספרי המסורת כי ותכחש הכף בקמץ לפי שלא היתה רגילה להכחיש, בשם רבינו משה מלונדרש ז״ל. ע״כ. וגם אחד מהחדשים (Bö. § 393) נתן טעם להארכה זו של התנועה לרמז על התאמצותה לכחש. ועי׳ בהמבוא בחלק הדקדוק, אם יש יסוד לזה בלשון. —[2]) הוספה לפי התרגום הסורי, ובגוף הכ״י חסר. והובא בגמ׳ (פסח׳ קיג:). בקצת שנוי נוסחה: ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור.

פלוני, ואמר המשורר: אשר כחש בטוב הנעשה לו כמו כחש בטובת אל בראו (ר"ש הנגיד, בן משלי א ח). — ועם ל אחריו, כחש לפלוני, שקר לו, אמר לו דבר שלא היה: ויאמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יי' לאמר השבהו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישת מים כחש לו (מ"א יג יח). —*והשתמשו במשמ' זו גם עם ב אחריה: אמר לו המלך (לבנו) זמנתי לך אשה נאה וכו' אמר לו הבן אלך ואראה אותה שלא היה מאמין באביו וכו' אמר לו (המלך) ראה אותה ותדע שלא כחשתי[1]) בך (תנחומא כוכר, בלק ז). —ובמשמ' לא היה נאמן לו: אם אראה אור כי יהל וירח יקר הלך ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל (איוב לא כו-כח). — ובמשמ' הראה את עצמו נכנע לפלוני, החניף לו: לשמע אזן ישמעו לי בני נכר יכחשו לי (תהל' יח מה). ברב עזך יכחשו לך איביך כל הארץ ישתחוו לך (שם סו ג-ד). —ובתו"מ: בשעת טובתם של ישראל אומות העכו"ם מכחשים להם ועושים אותם כאלו הן אחים (ספרי דבר' שנו). —ובהשאלה במליצה, כחש הזית, לא נתן פריו: כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל (חבק' ג יז). —כחש בו התירוש וכדומה, לא נמצא לו לשתיה: גרן ויקב לא ירעם ותירוש יכחש בם[2]) (הוש' ט ב).

—נפע', נכחש, יכחשו, —כמו כחש לו, במשמ' החניף לו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו[3]) איביך לך (דבר' לג כט).

—התפ', התכחש, יתכחשו, —כמו נפע': בני נכר יתכחשו לי (ש"ב כב מה).

—הפע', *הכחיש, —הכחיש את פלוני, אמר כי מה שאמר פלוני איננו אמת: אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישין זה את זה עדותן בטלה (סנה' ה ב). כל מקום שהכשירו עדות האשה באיש האיש מכחיש את האשה והאשה מכחשת את האיש (ירוש' סוט' ו כא.). אלמלי אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי (ברכ' כז:). אין מזימין את העדים אלא בפניהם ומכחישין את העדים שלא בפניהן (כתוב' כ.). ב' כיתי עדים המכחישות זו את זו (ב"ב לא:). למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של מעלה (ר' יוחנן, סנה' סז:). לא שנו אלא שלא מכחשתו (האשה את העד) אבל מכחשתו לא תצא (יבמ' פח:). מפני מה אתה מכחישני לפני שפחתי (מד"ר ברא' מח). —ובהעברה בדבר לא בע"ח: לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה גדולה שהיא מכחשת את הקטנה לא יהיה נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה (ספרי דבר' רצד).

—הפע', *הכחש הוכחש, — שהכחישו אותו: עדים שהוכחשו ולבסוף הוזמו נהרגין (ב"ק עג:). עדים שהוכחשו בנפש לוקין (שם עד:). כיון שהוזמו על הגניבה לגבי טביחה הוה להו מוכחשין (שם). הא עדות מוכחשת היא (ב"ב לא.). אם אמרו להם האיך אתם מעידים כך וזה ההורג וכו' היה עמנו ביום זה במדינה אחרת הרי זו עדות מוכחשת (רמב"ם עדות יח ב). —ואמר הפיטן: רגש ולחש, ועת לדתו נחש, ובכשפיו הכחש, ובחלש נחלש, ולא חש (ר"א קליר, שבת זכור, תי וקיס).

א. **כחש**, ש"ז, מ"ר כחשים, כחשיהם, —פעולת מי שמכחש ועצם הדבר שדבר או עשה: הוי עיר דמים כלה כחש פרק מלאה (נחו' ג א). סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל (הוש' יב א). ברעתם ישמחו מלך ובכחשיהם שרים (שם ז ג). חטאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם ומאלה ומכחש יספרו (תהל' נט יג). —ופרי כחש, שאין בו ממש: חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש כי בטחת בדרכך ברב גבוריך (הוש' י יג). — ואמר בן סירא: אל תחפוץ לכחש כל כחש כי תקותו לא תנעם (כ"ס גני' ז יג). בוש מאב ואם על זנות ומנשיא ושר על כחש (שם מא יז). —ובמדר': כחשים היו הדברים שבשרו מלאכי השרת לשרה (תנחומא וירא לא). —ואמר המשורר בהתאוננו על גורל עמו: גדוליהם (של היהודים בגלות) דרושים ובתיהם בלושים, ונשים ואנשים בכל רגע ענושים, ומרוב הכחשים דלקום נחשים (ר"י הלוי, יוני גליות).

כחש[1]), ת"ז, מ"ר כחשים, —מי שמכחש: כי עם מרי הוא בנים כחשים בנים לא אבו שמוע תורת יי' (ישע' ל ט).

ב. **כחש**[2]), ממנו ב. כחש, *כחוש, ־כחוש, א. *כחישה, ־כחישות, ב. ־כחש.

---

[1]) במקום כחש, משק' פעל הדגוש.

[2]) עברית וארמית.

— [1]) בתנחו' הרגיל: כזבתי. — [2]) כך קרי, הכתיב בה, וס"א בם כתיב וקרי. —[3]) כך רד"ק והחדשים, שהוא נפעל, וריב"ג סבר כי הוא התפע' בהבלעת התו בכף מפני קרוב ההכרה של שתי אלה האותיות, כמו שכבר העירותי.

ב.כָּחַשׁ, פ"ע,—נעשה כחוש: ברכי כשלו מצום ובשרי כָּחַשׁ משמן¹) (תהל' קט כד).—ובתו"מ: כחש ² (השור המוכה) כשעת העמדה בדין (ב"ק לד.).—והפנים: אותן המלאכים שבישרו את שרה האירו פניה כזוית כוחשים היו אלא שדמות לא עשו אוכל אותן השדים המתים לא עשו אוכל (מד"ר בראש' נג).

—הפע', *הִכְחִישׁ,—א) פ"ע, כמו כָּחַשׁ, הכחיש השור, נעשה כחוש, תשש כחו: אם מת השור או שהכחיש אין לו אלא אותו השור בלבד (ירוש' ב"ק ג ג ד). מי שיש לו אויב יכחיש או יבריא אמרו לו יכחיש אמר להם א"כ ימולו בניהם לשמנה ימים ויכחישו (מעי' יז.).—והיפי: כדי שלא תתעבר ויכחיש יופיה (יבמ' לד:).—והאדמה, נעשית כחושה, לא נתנה פרי: עמדה מלהכחיש זו בית הבעל (ירוש' מו"ק א פ.). — ב) פ"י, *הִכְחִישׁ את השור, עשהו כחוש, ובהעברה עשהו שוה פחות: שור שוה מנה שנגח לשור שוה מנה והכחישו חמשים זוז נוטל את השור שאין לו אלא חצי חבלו (ירוש' ב"ק ג ג ד). הכחישה (את הבהמה) באבנים חייב (סנה' פד:).—הכחיש כחו, עשהו חלש: ג' דברים מכחישין כחו של אדם ואלו הן פחד דרך ועון (גיט' ע.). ור' ברכיה אמר שהכחיש (אחשורוש) ראשן של ישראל בצום ותעניות (מד"ר אסת' א). —ואת הקרקע: שומשמין והן יקרין מן החטין ומכחישין הקרקע יותר מן החטין (רש"י ב"מ קד:). שהחטין מכחישות את הקרקע יותר מהשעורים (רמב"ם שכיר' ח ט).—ואור הנר: מכחיש מצוה (שבת כב.), לאמר ממעט את אור נרה של חנכה. —והיפי: דרך הציידים הצדים את העופות שעושין להם כויה בשרש הכנף כדי שלא יעופו ואינו מקצץ כנפיהם בעבור שלא להכחיש יפים (ספ' סגלוי לרי"ק, ערך חרך).

—נפע', *נִכְחַשׁ,—נכחש הקרקע: ונשתכר כחש הקרקע שהיה נכחש בשומשמין יותר מן החטים (רש"י ב"מ קד:).

—נתפ', *נִתְכַּחֵשׁ,—נעשה כחוש: האדון מקפיד אם יצטער ויתכחש כשאינו אצלו (תוספ' נזיר סב:).

ב.כַּחַשׁ, ש"ז, סמי' כַּחַשׁ,—כחש הקרקע, שנעשה כחוש: ונשתכר כחש הקרקע שהיה נכחש בשומשמין יותר מן החטין (רש"י ב"מ קד:).—וכחש הגוף: ולפעמים

¹) אולי משועה, כמו: מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (שם קב ו).—²) בירוש' (שם ג ג ד) הכחיש.

יהיה עמו כחש הגוף והולשתו (קאנון ג כ י ס).

כַּחֲשׁוֹן, ש"ז,—כמו א.כַּחַשׁ במשמ' כחש באלהים: ואם בגדנו בכחשון, אנא סכות צקון לחשון, דלותי מטבוע רפשון (מבוא' ב"ר קלוני', ב' פסח, ברח דודי).

כַּחֲשׁוּת, ש"נ,—כמו כחשון: לך יי' הצדקה ולנו בשת הפנים בכחשות שפתינו (סדור תימני' ליוה"כ).

א.כִּי¹),—מלת הטעם, (ומשמשת א) בהתחלת המאמר כמו כַּאֲשֶׁר, להוראת הזמן להורות שמה שנאמר אח"כ היה או יהיה בזמן שנעשה או שיעשה המעשה המדבר עליו, als, da, wann; quand, lorsque; when, (of the time) ותבוא אחרי ויהי עם פעל עבר אחריה: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם ויראו בני האלהים את בנות האדם (בראש' ו א-ב). ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון (שם כו ח). ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות (שם כז א). ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו (שם מג כא). ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני (שם מד כד). ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יי' כל בכור בארץ מצרים (שמות יג יה). ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס (שופט' א כח). ויהי כי זעקו בני ישראל אל יי' על אדות מדין וישלח יי' איש נביא (שם ו ז-ח). ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ותקצר נפשו למות (שם יו יו). ויהי כי צעדו נשאי ארון יי' ששה צעדים ויזבח שור ומריא (ש"ב ו יג). ויהי כי ישב המלך בביתו וכו' ויאמר המלך אל נתן הנביא (שם ז א-ב). ויהי כי בא ירושלם לקראת המלך ויאמר לו המלך (שם יט כו). ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם (איוב א ה).—ואחרי והיה בעבר: והיה כי הרבתה (חנה) להתפלל לפני יי' ועלי שמר את פיה וכו' ויחשבה עלי לשכרה (ש"א א יב-יג). והיה

¹) מלה קדומה בהלשון השמות הכללית. באשור' כי במשמ' כמו ולמען. בארמ' כי במשמ' כמו. בערב' כי a) במשמ' למען. וכבר העירו בעלי התלמוד על שמושי כי בעברית במשמ' מתחלפות, ואמרו: כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא (תענ' ט.). — והנה, גוני השמושים המתחלפים של כי בלשוננו כ"כ רבים ודקים, שפעמים אי אפשר להחליט לאיזה גון מהגונים מתכון המדבר, ויש שגם המדבר בעצמו אינו נותן לעצמו חשבון באיזה גון השתמש ובודאי פעמים בלי ידיעה ברורה

a) كي

כִּי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וירץ המערכה (שם יז מח).—ועם פעל עתיד אחריה למעשה בעתיד: והיה כִּי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו (בראש׳ יב יב). ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי וכו׳ והיה כִּי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו (שם מו לא-לד). והיה כִּי תבאו אל הארץ אשר יתן יי׳ לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת (שמות יב כה). והיה כִּי יביאך יי׳ אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי וכו׳ ועבדת את העבדה הזאת (שם יג ה). והוא ידע ואשם לאחת מאלה והיה כִּי יאשם לאחת מאלה והתודה (ויקר׳ ה ד-ה). והפר (ישראל על אדמתי) את בריתי והיה כִּי תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד (דבר׳ לא כ-כא). ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר והיה כִּי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם (יהוש׳ ח ה). עשה יעשה יי׳ לאדני בית נאמן וכו׳ והיה כִּי יעשה יי׳ לאדני ככל אשר דבר וכו׳ ולא תהיה זאת לפוקה ולמכשול לב לאדני (ש״א כה כח-לא). ועבר בה נקשה ורעב והיה כִּי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו (ישע׳ ח כא). והיה כִּי יבצע אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור (שם י יב). והבאתי אתכם ציון וכו׳ והיה כִּי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם יי׳ לא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ (ירמ׳ ג יד-טז). ואתה בן אדם האנח וכו׳ והיה כִּי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה (יחזק׳ כא יא-יב). —וגם עם פעל עבר במשמ׳ עתיד: והיה כִּי מלאו ימיך ללכת עם אבתיך והקימותי את זרעך אחריך (דהי״א יז יא). — ובלי הפעל היה: כִּי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן (ויקר׳ כג י). כִּי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת ליי׳ (שם כה ב). כִּי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע׳ א יב). ונחמו אתכם כִּי תראו את דרכם ואת עלילותם (יחזק׳ יד כג). והצפה כִּי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר וכו׳ ודמו מיד הצפה אדרש (שם לג ו). הצעקתו ישמע אל כִּי תבוא עליו צרה (איוב כז ט). ומה אעשה כִּי יקום אל וכי יפקד מה אשיבנו (שם לא יד). כִּי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה מה אנוש כי תזכרנו (תהל׳ ח ד-ה).—ועם ו, וְכִי: וְכִי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו (ויקר׳ יט כג). ובשנה השביעת תשלחנו (את העבד העברי) חפשי מעמך וְכִי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם (דבר׳ טו יב-יג).—והמלה כִּי עם שֵׁם אחריה: כִּי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני (הוש׳ יא א).—ב) בדבר שאין לו להמדבר ודאות גמורה שיקרה או לא יקרה, ומשמשת כִּי שמוש התנאי במשמ׳ קצת נוטה למשמ׳ המלה אִם, wenn im Falle; si, dans le cas; if, in the case [1]: ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך כִּי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (בראש׳ ד יא-יב). והיה כִּי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא (שמות יב כו-כז). והיה כִּי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי׳ ממצרים (שם יג יד). ונפש כִּי תקריב קרבן מנחה ליי׳ סלת יהיה קרבנו (ויקר׳ ב א). ובת איש כהן כִּי תחל לזנות את אביה היא מחללת (שם כא ט). שור או כשב או עז כִּי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו (שם כב כז). וְכִי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו (שם יט לג). וְכִי תזבחו זבח תודה ליי׳ לרצנכם תזבחו (שם כב כט). וְכִי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (שם כה לה). וְכִי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד (שם לט). והיה כִּי יאמרו אלינו ואל דרתינו מחר ואמרנו ראו את תבנית מזבח יי׳ (יהוש׳ כב כח). והיה כִּי יבאו אבותם או אחיהם לרוב אלינו ואמרנו אליהם חנונו אותם (שופט׳ כא כב). חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כִּי תמצא איש לא תברכנו וְכִי יברכך איש לא תעננו (מ״ב ד כט). וְכִי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים (ישע׳ ח יט). זה הדרך לכו בו כִּי תאמינו וְכִי תשמאילו (שם ל כא). והציל מאשור כִּי יבוא בארצנו וְכִי ידרך בגבולנו (מיכ׳ ה ה). והיה כִּי ימאנו לקחת הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יי׳ צבאות שתו תשתו (ירמ׳ כה כח). כִּי תלחמו את הכשדים לא תצליחו (שם לב

משתמש המדבר בשני גונים קרובים, ולכן בקצת המשלים שהובאו בערך זה הדבר תלוי בטעם וברגש הנפשי ומה שיתפתי אני לגון אחד אולי ימצא זולתי כי אפשר ליחסו לגון אחר הקרוב לו.—

[1]) בקצת המשלים שלקמן קשה להבריע אם היתה הכונה למשמ׳ כַּאֲשֶׁר או למשמ׳ אִם, ובקצתם הכונה יותר לאִם פשוטה.

ס). ויאמר המלך אל ירמיהו שאל אני אתך דבר אל תכחד ממני דבר ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כִּי אגיד לך הלוא המת תמיתני וְכִי איעצך לא תשמע אלי (שם לח יד-יה). והנביא כִי יפתה ודבר דבר אני יי׳ פתיתי את הנביא ההוא (יחזק׳ יד ט). בן אדם ארץ כִּי תחטא לי למעל מעל ונטיתי ידי עליה (שם יג). ואיש כִּי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקת וכו׳ הוא חיה יחיה (שם יח ה-ט). כה אמר אדני יי׳ כִּי יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה וְכִי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור (שם מו יו-יז). אל תירא כִּי יעשר איש כִּי ירבה כבוד ביתו (תהל׳ מט יז). אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כִּי ינוב אל תשיתו לב (שם סב יא). יגיע כפיך כִּי תאכל אשריך וטוב לך (שם קכח ב). והיה כִּי ינבא איש עוד ואמרו אליו אביו ואמו ילדיו לא תחיה (זכר׳ יג ג). אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כִּי תבא (משלי ג כה). סלסלה (את החכמה) ותרוממך תכבדך כִּי תחבקנה (שם ד ח). לא יבוזו לגנב כִּי יגנוב למלא נפשו כִּי ירעב (שם ו ל). כִּי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (שם כג א). אל תמנע מנער מוסר כִּי תכנו בשבט לא ימות (שם יג). בשפתו ינכר שונא ובקרבו ישית מרמה כִּי יחנן קולו אל תאמן בו (שם כו כד-כה). השמת לבך על עבדי איוב כִּי אין כמהו בארץ איש תם וישר (איוב א ח). ולא תירא משוד כִּי יבוא (שם ה כא). כִּי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי משכבי (שם ז יג). תחת שלוש רגזה ארץ וכו׳ תחת עבד כִּי ימלוך ונבל כִּי ישבע לחם תחת שנואה כִּי תבעל ושפחה כִּי תירש גברתה (משלי ל כא-כג).—וגם לזמן עבר, במשמ׳ אִם קרה שיעשה כך וכך: והיה כִּי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה (שופט׳ יב ה).—וכשיבוא אחרי זו האפשרות תנאי גמור יְהֻגֶּה התנאי הזה השני במלת אִם: אז תנקה מאלתי כִּי תבוא אל משפחתי ו א ם לא יתנו לך (אשה לבני) והיית נקי מאלתי (בראש׳ כד מא). יצף יי׳ ביני ובינך כִּי נסתר איש מרעהו א ם תענה את בנתי ו א ם תקח נשים על בנתי (שם לא מט-נ). כִּי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם א ם בגפו יבא בגפו יצא א ם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו א ם אדניו יתן לו אשה וכו׳ ו א ם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני וכו׳ (שמות כא ב-ה). וְכִי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים א ם רעה בעיני אדניה וכו׳ ו א ם לבנו ייעדנה וכו׳ א ם אחרת יקח לו וכו׳ ו א ם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם (שם ז-יא). וְכִי תקרב קרבן מנחה מאפה תנור סלת חלות מצת בלולת בשמן וכו׳ ו א ם מנחה על המחבת קרבנך וכו׳ ו א ם מנחת מרחשת קרבנך וכו׳ (ויקר׳ ב ד-ז). וְכִי תזבחו זבח שלמים ליי׳ לרצנכם תזבחהו ביום זבחכם יאכל וכו׳ ו א ם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא (שם יט ה-ז). ואיש כִּי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו וחשב את שני ממכרו וכו׳ ו א ם לא מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו (שם כה כו-כח). ואיש כִּי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו ו א ם לא יגאל וכו׳ וקם הבית וכו׳ לקנה אתו (שם כט-ל).—ואחרי גַם בשמושה במשמ׳ אפילו, עי׳ א.גַם, והוספה: אפרים התנו אהבים ג ם כִּי יתנו בגוים עתה אקבצם (הוש׳ ח ט-י). גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי ג ם כִּי אזעק ואשוע שתם תפלתי (איכ׳ ג ז-ח). חנך לנער על פי דרכו ג ם כִּי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב ו).—ובמשמ׳ זו של אִם עם הֲ השאלה: ויאמר דוד הֲכִי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן (ש״ב ט א). הֲכִי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי (איוב ו כב).—וגם בלי הֲ השאלה במשמ׳ הַאִם: עד מתי תתחמקין הבת השובבה כִּי ברא יי׳ חדשה בארץ נקבה תסובב גבר (ירמ׳ לא כא), ר״ל האם ברא.—וכן במשמ׳ זו וְכִי, כמו הַאִם: איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרוים וְכִי[2]) הצילו את שמרון מידי (ישע׳ לו יט).—ומצוי שמוש זה מאד בתו״מ: שני עומרים ששכחם (בעה״ב) ובהם סאתים ר״ג אומר לבעל הבית וחכמים אומרים לעניים אמר רבן גמליאל ו כ י מרוב העמרים יופי כח של בעה״ב או הורע כחו (פאה ו ו). כיוצא בדבר אתה אומר עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי ו כ י נחש ממית או נחש מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה וכו׳ היו מתרפאים (ר״ה ג ח). (כתוב) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ו כ י במוסרה מת והלא לא מת אלא בהר ההר (מכי׳ בשלח ד א). דברו אל כל עדת בני ישראל ר״י אומר ו כ י שניהם (משה ואהרן) מדברים היו והלא כבר

—[2]) במ״ב (יח לד) כי, בלי וְ, אך שמוש הלשון בתו״מ מוכיח כי הנוסחה כאן עקר.

נאמר ואתה תדבר (שם כח, פסח׳ ג). ר׳ אליעזר הקפר ברבי אומר וכי לא היה בידם של ישראל ארבעה מצות שאין כל העולם כדאי בהם (שם ה). ר׳ ישמעאל אומר וכי תרומה מקריבין לכהן (ספרי במד׳ ה). כל דבריך תימה וכי יש עבודה עכשיו (שם קטז). וכי עלתה על דעתך שחזקיהו לימד תורה לישראל ולמנשה בנו לא למד תורה (שם דבר׳ לב). (כתוב) ורגמוהו כל אנשי עירו וכי כל אנשי עירו רוגמים אותו (שם רכ). כיון שמת משה היה יהושע בוכה וצועק ומתאבל עליו ימים רבים עד שאמר הקב״ה ליהושע יהושע עד מתי אתה מתאבל והולך וכי לך לבדך הוא מת והלא לי מת שמיום שמת אבל לפני (שם שה). אמר לו ר״ג (לר״ע) וכו׳ מי נתן לך רשות לעשר אמר לו וכי הלכה קבעתי בישראל (תוספתא דמאי ה כד). אמר ר״י מצאתי זקן אחד מנציבין וכו׳ נזמתי לו ראיתו (את ר״י בן בתירא) שחלץ מימיך אמר לי הן (אמרתי לו), במנעל או בסנדל אמר לי וכי יש חולצין במנעל (שם יבמ׳ יב יא). וכי יש הלכה בשוכח (ירוש׳ ברכ׳ א ג:). מעשה שחלה בנו של ר״ג שגר שני ת״ח אצל ר״ח בן דוסא לבקש עליו רחמים וכו׳ אמר להם לכו שהלצתו חמה אמרו לו וכי נביא אתה (בבלי שם לד:). אמר לו ר״ש וכי אפשר לומר כן והלא כבר נאמר לא תאכל עליו חמץ (פסח׳ כח:). א״ר יוסף לפי שאין דרכן של בני אדם להטמין בסלעים א״ל אביי וכי דרכן של בני אדם להטמין בגיזי צמר (כ״ב יט.). וחוזרין ואומרים וכי מפני ששוטה זה עושה שלא כהוגן אנו נאבד שבועתינו (ע״ז נה.). אמר לו ר׳ יהודה וכי נס אחד נעשה בשמן המשחה (הור׳ יא:). אמר להם ר׳ יהודה לב״ה וכי לזו אתם קורין תרבות רעה (נדה עב:). אמר רבי לוי וכי לא היה גלוי לפני המקום שאם הוא מראה כבודו לישראל ומשמיען קולו שאינן יכולין לעמוד (מד״ר שמות כט). אמרו לו תלמידיו (להלל) רבי להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה אמרו לו וכי מה מצוה זו אמר להן לרחוץ אותי בבית המרחץ אמרו לו וכי זו מצוה היא (שם ויקר׳ לד). אמר לו הקב״ה לירמיה ירמיה וכי אני עזבתים תחילה הם עזבו אותי (פסיק׳ רבתי לא). —וקצת במשמ׳ אפילו: ויאמר יי אלי אל תתפלל בעד העם הזה לטובה כִּי יצמו אינני שמע אל רנתם וְכִי יעלו עלה ומנחה אינני רצם (ירמ׳ יד יא-יב). שכנתי בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה כִּי תגביה כנשר קנך משם אורידך (שם מט יו). כִּי תעלה בבל השמים וְכִי תבצר מרום עזה מאתי יבאו שדדים לה (שם נא נג). מיי׳ מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ כִּי יפל לא יוטל (תהל׳ לז כג-כד). לא ישא (האדם המקנא) פני כל כפר ולא יאבה כִּי תרבה שחד (משלי ו לה).—ובמשמ׳ אעפ״י שֶׁ: אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפרסי הפרסה את הגמל כִּי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס וכו׳ ואת החזיר כִּי מפריס פרסה הוא וכו׳ והוא גרה לא יגר (ויקר׳ יא ד-ז). כִּי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח יי׳ ממדבר עלה ויבוש מקורו (הוש׳ יג יה). כה אמר אדני יי׳ כִּי הרחקתים בגוים וְכִי הפיצותים בארצות ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם (יחזק׳ יא יו). וסלחת לעוני כִּי רב הוא (תהל׳ כה יא). כִּי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות אם שכחנו שם אלהינו (שם מד כ-כא).—ג) מלת החבור בין שני משפטים, כמו אֲשֶׁר, that ; que ; dass : וירא אלהים את האור כִּי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (בראש׳ א ד). ותרא האשה כִּי טוב העץ למאכל וכו׳ ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל ותפקחנה עיני שניהם וידעו כִּי עירמם הם (שם ג ו-ז). ויראו בני האלהים את בנות האדם כִּי טבת הנה (שם ו ב). וירא יי׳ כִּי רבה רעת האדם וכו׳ וינחם יי׳ כִּי עשה את האדם (שם ה-ו). ובה אדע כִּי עשית חסד עם אדני (שם כד יד). ויגד ללבן ביום השלישי כִּי ברח יעקב (שם לא כב). ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כִּי נהרג את אחינו וכסינו את דמו (שם לז כו). בזאת אדע כִּי כנים אתם (שם מב לג). או נודע כִּי שור נגח הוא (שמות כא לו). ובמה יודע אפוא כִּי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו (שם לג יו). וזכרת כִּי עבד היית במצרים (דבר׳ יו יב). ותאמר אל האנשים ידעתי כִּי נתן יי׳ לכם את הארץ וְכִי נפלה אימתכם עלינו וְכִי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם (יהוש׳ ב ט). ויהושע וכל ישראל ראו כִּי לכד הארב את העיר וְכִי עלה עשן העיר (שם ח כא). וידע דוד כִּי הכינו יי׳ למלך על ישראל וְכִי נשא ממלכתו (ש״ב ה יב). ויהי כשמע אחאב כִּי סקל נבות וימת (מ״א כא יה). זה לך האות מאת יי׳ כִּי יעשה יי׳ את הדבר אשר דבר (מ״ב כ ט). על כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה לא אפקוד על בנותיכם כִּי תזנינה ועל כלותיכם כִּי תנאפנה (הוש׳ ד יג-יד). ואתי שדוד מה תעשי כִּי תלבשי שני כִּי תעדי עדי זהב כִּי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו (ירמ׳ ד ל). אך ידע

תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם (שם כו יה). ואם לוא השחק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כי מדי דבריך בו תתנודד (שם מח כז). כל ראיהם יכירום כי הם זרע ברך יי׳ (ישע׳ סא ט). לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם (איכ׳ ד יב). מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר (חבק׳ ב יח). והמה לא ידעו מחשבות יי׳ ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה (מיכ׳ ד יב). ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כליל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (יחזק׳ יו יד). אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יי׳ צבאות (מלא׳ ג יד). אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי (איוב לא כה). מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה (שם לג יג). ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (שם לו י). התאמין בו כי ישוב זרעך (שם לט יב). הן יעשק נהר לא יחפוז יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (שם מ כג). ותאמר נעמי אל רות כלתה טוב בתי כי תצאי עם נערותיו (של בעז) ולא יפגעו בך בשדה אחר (רות ב כב). טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך (תהל׳ קיט עא). כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את החומה (נחמ׳ ו א).—והשתמשו המשוררים בענין זה במקום הצרך להמשקל גם עם הַ, הֲכִי במקום כי [1]: זכר שמי תגיד התימתי, אחר אשר אשוב לאדמתי, אכתב ואזכורה ה כ י ידי תכלה ותשאר רק כתיבתי (ראב״ע, זכר שמי), ר״ל כי ידי תכלה. ולהיות לאות לעד ה כי מעשיו המה והוא בלבד קדמון וכלם חדשותיו (הוא, כשם אל), כי מעשיו המה. וכלה אלהים כל מלאכתו ואז ראה ה כ י טוב מאד הכל ויפה בעתותיו (שם). יונים תעופינה כעב אל מערב אתכם בחי האהבה השבעתי, לשאת שלומי אל ידידים רחקו אך בין צלעי אהלם תקעתי, ותספרו להם ה כ י לבי עלי נודם כשסע הגדי שסעתי (רמב״ע דיואן, פתאם יאורי, כ״י בודלי). והודו התמהים, הכי הוא אלהים, ומקצפו רוהים, ארצות ושוכניהם (שם נב), ר״ל הודו כי הוא אלהים. וכתוב אלי דודי ה כ י אש הנדוד היתה בנפשו בעדי נשקת (שם קעז). ודעו הֲכִי מחר עלי כל מעשה תענשו בדין וחשבון תתנו (ר״י חריזי, תחכמ׳ ב). ודעי ה כי מצרף ביד האל לכל נפש ובו תצרפי תבחני (שם יג). ויש אישים מתוקי ניב ושפה ובלשונם יפתוני וניבם, יגלו לי פני רצון ואהבה וידעתי ה כ י ארבם בלבם (שם ג). ודע ה כ י אין לאנוש תקוה רק עת פני צור יצרו חלה (הוא, הענק ג קה).— ומשמשת המלה כי בענין זה הרבה בשבועה: חי פרעה כי מרגלים אתם (ברא׳ מב יו). חי יי׳ וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות (ש״א כ ג). חי יי׳ כי בני מות אתם (שם כו יו). חי יי׳ כי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה (שם כט ו). חי יי׳ כי בן מות האיש העשה זאת (ש״ב יב ה). ויאמר אליהו חי יי׳ צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו (מ״א יח יה). בי נשבעתי נאם יי׳ כי להרבה יהיה הבית הזה (ירמ׳ כב ה). חי אני נאם יי׳ צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה (צפנ׳ ב ט). חי אני נאם אדני יי׳ כי לדם אעשך ודם ירדפך (יחזק׳ לה ו). חי אני נאם יי׳ כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע׳ מט יח). חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי אם תדברנה שפתי עולה (איוב כז א-ד).—ועם י ע ן א ש ר אחריה כמו מאמר מסגר ועוד פעם כי בתחלת הספור: בי נשבעתי נאם יי׳ כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך (ברא׳ כב יו-יז).—ד) לחבר מאמר שהוא כעין תולדה מהקודם: וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור (ברא׳ מ יה).—ובפרט אחרי שאלה: מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה וגו׳ מה ראית כי עשית את הדבר הזה (ברא׳ כ ט-י). ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי (שם לא לו). ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים (שמות ג יא). ונחנו מה כי תלונו עלינו (שם יו ז). האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק (במד׳ יא יב). ואהרן מה הוא כי תלונו עליו (שם יו יא). ותאמר (האתון) לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים (שם כב כח). הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם (שופט׳ ח ו). מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו (שם ט כח). האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים (שם יד ג). ויאמרו למיכה מה לך כי נזעקת (שם יח כג).

—[1]) כפי הנראה שסמכו בזה על מה שנמצא במקרא: מן השלשה הֲכִי נכבד, במשמ׳ של ספור, ועי׳ לקמן דעת החדשים בזה.

מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (ש"א יז כו). הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות (שם מג). ויאמר דוד אל שאול מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך (שם יח יח). חסר משגעים אני כי הבאתם את זה (שם כא יו). ויאמר (דוד) מי אנכי אדני יי׳ ומי ביתי כי הבאתני עד הלם (ש"ב ז יח). מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (שם ט ח). האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו (מ"ב ה ז). הפככם אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני (ישע׳ כט יו). מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל יי׳ את ירושלם מידי (שם לו כ). ואת מי דאגת ותיראי כי תכזבי (שם נז יא). עתה למה תריעי רע המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). הלא תגיד לנו מה אלה לנו כי אתה עשה (יחזק׳ כד יט). מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק (איוב ג יב). מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי (שם ו יא). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי (שם יג כה-כו). מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך כי תשיב אל אל רוחך והצאת מפיך מלין מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה (שם יה יב-יד). מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (שם כא יה). אי זה הדרך ישכן אור והשך אי זה מקמו כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו (שם לח יט-כ). מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהל׳ ח ה). אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יי׳ צבאות (מלא׳ ג יד).—ה) לתת סבה להדבר, במשמ׳ יַעַן, בִּשְׁבִיל, denn, weil; parce que, puisque; because,—ותבוא לפני המאמר שהיא מספרת סבתו: ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה (בראש׳ ג יד). ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ וכו׳ ארורה האדמה בעבורך (שם יז). לכן שמעו דבר יי׳ אנשי לצון משלי העם הזה אשר בירושלם כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני יסד בציון אבן וכו׳ וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (ישע׳ כח יד-יח). — ואחרי המאמר שהיא מספרת סבתו: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו (בראש׳ ב ג). וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יי׳ אלהים על הארץ (שם ה). ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (שם יז). לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת (שם כג). ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (שם ה כד). ויאמר אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה (שם כ י-יא). ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר כי הקרה יי׳ אלהיך לפני (שם כז כ). הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני (שם לב יב). ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו (שם מא לב). ויאמר אלהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני (שם נ יט). ויאמר להן (מלך מצרים למילדות) מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים ותאמרן המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הנה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יח-יט). ויאמר יי׳ אל משה במדין לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שם ד יט). ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה (שם יג יז). אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב (שם כב כה-כו). ותאמר איזבל אל אחאב קום רש את כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת לך בכסף כי אין נבות חי (מ"א כא יט). סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ה). ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו (שם י-יא). שש השערים האלה נתן לי כי אמר אלי[1]) אל תבואי ריקם אל חמותך (רות ג יז). לכו ונעלה אל הר יי׳ אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר יי׳ מירושלם (ישע׳ ב ג). חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (שם כב). אוי לנפשם כי גמלו להם רעה (שם ג י). אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (שם יא). והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ (שם ז כב). המשכיל בעת ההיא ידם כי עת רעה היא (עמו׳ ה יג). קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (הוש׳ א ו). קומו

—[1]) חסר בכתיב.

ולבו כי לא זאת המנוחה (מיכ׳ ב י). על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו (חבק׳ א יו). העזו בני בנימן וכו׳ ועל בית הכרם שאו משאת כי רעה נשקפה מצפון ושבר גדול (ירמ׳ ו א). אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב (שם כה). סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו כי נצו גם נעו (איכ׳ ד יה). אהה ליום כי קרוב יום יי׳ (יוא׳ א יה). גם בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים (שם כ). כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא עברה רעתך תמיד (נחו׳ ג יט). חנני יי׳ כי אמלל אני רפאני יי׳ כי נבהלו עצמי (תהל׳ ו ג). שמרני אל כי חסיתי בך (שם יו א). הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישראל כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו (שם כב כד-כה). ייראו מיי׳ כל הארץ ממנו יגורו כל ישבי תבל כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד (שם לג ח-ט). כרחם אב על בנים רחם יי׳ על יראיו כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו (שם קג יג-יד). בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם (משלי א יה-יו). למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמר כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה (שם ב כ-כא). הלא רעתך רבה ואין קץ לעונתיך כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב ה-ו). אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה כי הוא לקצות הארץ יביט (שם כח כג-כד). ושנאתי את החיים כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש (קהל׳ ב יז). — ולהורות סבות יותר מאחת תבאנה כי כי זו אחרי זו: עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראש׳ ג יט). ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (שם מה ה-ו). אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב כי את המלך יי׳ צבאות ראו עיני (ישע׳ ו ה). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת ביום מדין כי כל סאון סאן ברעש ושמלה מגוללה בדמים וכו׳ כי ילד ילד לנו בן נתן לנו (שם ט ב-ה). תשמע זעקה מבתיהם כי תביא עליהם גדוד פתאם כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (ירמ׳ יח כב). אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה כי אנושה מכותיה כי באה עד יהודה וכו׳ כי חלה לטוב יושבת מרות כי ירד רע מאת יי׳ לשער ירושלם (מיכ׳ א ח-יב). שמעו דבר יי׳ בני ישראל כי ריב ליי׳ עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ (הוש׳ ד א). אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר (תהל׳ כב יב). ואהי כאיש אשר לא שמע ואין בפיו תוכחות כי לך יי׳ הוחלתי אתה תענה אדני אלהי כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד כי עוני אגיד אדאג מחטאתי (שם לח יה-יט). אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו (שם קב יד-יה). כי תמול אנחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי ארץ (איוב ח ט). טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוד כי מבית הסורים יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש (קהל׳ ד יג-יד).—וגם כי... וְכִי: קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וְכִי יש לי כל (בראש׳ לג יא). סבו והמיתו כהני יי׳ כי גם ידם עם דוד וְכִי ידעו כי ברח הוא (ש״א כב יז). ולאביתר הכהן אמר המלך ענתת לך על שדיך כי איש מות אתה וביום הזה לא אמיתך כי נשאת את ארון אדני יי׳ לפני דוד אבי וְכִי התענית בכל אשר התענה אבי (מ״א ב כו). והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן כי נשכחו הצרות הראשנות וְכִי נסתרו מעיני (ישע׳ סה יו).—ועם הֲ השאלה, הֲכִי, כמו הֲיַעַן, האם מפני סבה זו: ויאמר (עשו) הֲכִי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים (בראש׳ כז לו), לאמר האם מפני שקראו לו יעקב. ויאמר לבן ליעקב הֲכִי אחי אתה ועבדתני חנם (שם כט יה). — והשתמשו המשוררים לצרך המשקל גם עם הֲ השאלה הֲכִי כמו כִּי[1]) להורות הסבה הפשוטה: דלתי יגונים פותחת אלי הכי דלתי נעורים אחרי נועלת (רשב״ג, לו סיתה נפשי). והם נקראו אמות הכי ילדו בנות אשר חק אלוה בם המון היקום ומתיו (ראב״ע, בשם אל). ומדביר ינדוהו (את האדם) למדבר יריצוהו וחמדות מעונותיו בזדון מקיאותיו, הכי סוף אנוש לשוב לעפרו ובא מועד לכל חי ובשחת יכונן מלונותיו (שם). אלהי אחזתני רעדה בהזכירי פשעי וחם לבי ועצמו מרורותיו, הכי מימי נ׳ער לשלם חטאים סר והזקין עדי לאה נשוא את אלמותיו (שם). הרפו בני ימים הכי דל מסבול גופי, ואם כי אין בנפשי כח (רמב״ע, דיואן נט,

[1]) עי׳ הערה למעלה במשמ׳ ג.

כ״י כודל׳). ומי נקרע סגור לבו בחצי נדוד פיהו יהי תופר קרעיו, הכי רכו כשמן דברותיו ויום אומר יפוצץ בם סלעיו (שם קמה). אולם בכחם כוננו מקדש מעט לשום סגמתם להיכלך, לבך ועיניך יהו שמה הכי לבם ועינם נשאו אליך (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). ואמאסה כלנה הכי לעצור הונם ידיהם תוקפות הויות (שם). ואל יישן אנוש תיכף אכילה, הכי ירבה לאיש מכאוב ומחלה (הוא, רפוא׳ הגוייה). ואל תרגיל שתות מים לאין סוף, הכי תרבה חלאים לך לאין סוף (שם). לבי עשה חסד הכי מחר תאכל אשר היום תהי אופה, כי איך ביום הדין תהי מוצא לשון להשיב מענה או פה (הוא, הענק ג א). — ועם עַל כֵּן אחריה, כִּי עַל כֵּן, במשמ׳ בהיות שֶׁ, הוֹאִיל וְ: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו כִּי על כן עברתם על עבדכם (בראש׳ יח ה). רק לאנשים האל אל תעשו דבר כִּי על כן באו בצל קרתי (שם יט ח). ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כִּי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני (שם לג י). ויכר יהודה (את החתמת והפתילים והמטה ששלחה לו תמר) ויאמר צדקה ממני כִּי על כן לא נתתיה לשלה בני (שם לח כו). ויאמר (משה לחובב) אל נא תעזב אתנו כִּי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים (במד׳ י לא). ויאמר גדעון אהה אדני יי׳ כִּי על כן ראיתי מלאך יי׳ פנים אל פנים ויאמר לו יי׳ שלום לך אל תירא לא תמות (שופט׳ ו כב-כג). ויאמר לו יואב (לאחימעץ שרצה לרוץ לבשר לדוד כי הומת אבשלום) לא איש בשרה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר והיום הזה לא תבשר כִּי על כן [1]) בן המלך מת (ש״ב יח כ). למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כִּי על כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא (ירמ׳ כט כז-כח). ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה (ירמיהו) כִּי על כן הוא מרפא את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת ואת ידי כל העם לדבר אליהם כדברים האלה (שם לח ד).—ותבוא בהתחלת מאמר להודיע שעתה תנתן סבה לכל הדברים שנאמרו קודם, או שהיה בדעתו של המדבר, וכדומה: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כִּי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם (ישע׳ כח ט-י). ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל כִּי שמעתי דבת רבים מגור מסביב וכו׳ (ירמ׳ כ ט-י). הישב בעיר הזאת ימות בחרב וכו׳ כִּי שמתי פני בעיר הזאת לרעה ולא לטובה (שם כא ט-י). והבאותי על הארץ ההיא את כל דברי אשר דברתי עליה וכו׳ ושלמתי להם כפעלם וכמעשה ידיהם כִּי כה אמר יי׳ אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה הזאת מידי וכו׳ ואמרת אליהם כה אמר יי׳ צבאות שתו תשתו כִּי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע (שם כה יג-כט). כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך אל ספר כִּי הנה ימים באים נאם יי׳ ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה (שם ל ב-ג). קומו ונעלה ציון אל יי׳ אלהינו כִּי כה אמר יי׳ רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים (שם לא ה-ו). ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים וכו׳ כִּי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים וכו׳ (יחזק׳ כא כד-כו). ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פעל פעל בימיכם לא תאמינו כי יספר כִּי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר וכו׳ (חבק׳ א ה-ו). — ו) לתת סבה לסתירת מה שנאמר קודם, במשמ׳ אֶלָּא, nur, vielmehr; seulement; but: ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן (כלו) נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמתון ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון כִּי (ר״ל אלא מה טעם אסר לכם לאכל יען) ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראש׳ ג ג-ה).—ובמשמ׳ הפך מהאמור קודם, sondern; mais; but: שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כִּי שרה שמה (בראש׳ יז יה). ואשביעך ביי׳ אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו כִּי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק (שם כד ד). ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה כִּי האלהים וישימני לאב לפרעה (שם מה ח). וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו וכו׳ ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כִּי זה הבכר שים ימינך על ראשו (שם מח יז-יח). ונחנו מה לא עלינו תלנתיכם כִּי על יי׳ (שמות יו ח). לא את אבתינו כרת יי׳ את הברית הזאת כִּי אתנו אנחנו אלה פה היום (דבר׳ ה ג). לא על הלחם לבדו יחיה האדם כִּי על כל מוצא פי יי׳ יחיה האדם (שם ח ג). לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כִּי ברשעת הגוים האלה יי׳ אלהיך מורישם מפניך (שם ט ה). לא תאמץ את לבבך ולא

—[1]) חסר בכתיב.

תקפץ את ידך מאחיך האביון כִּי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו (שם יה ז-ח). ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת כִּי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני יי׳ אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום (שם כט יג-יד). עם רב אתה וכח גדול לך לא יהיה לך גורל אחד כִּי הר יהיה לך (יהוש׳ ז יז-יח), אלא הר יהיה לך. ראו את תבנית מזבח יי׳ אשר עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח כִּי עד הוא בינינו וביניכם (שם כב כח). לא אתך מאסו כִּי אתי מאסו ממלך עליהם (ש״א ח ז). אין חפץ למלך במהר כִּי במאה ערלות פלשתים (שם יח כה). והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כִּי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע׳ י ז). לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כִּי בוקר אנכי ובולס שקמים (עמו׳ ז יד). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כִּי על כל אלה (ירמ׳ ב לד). ואמרו נואש כִּי אחרי מחשבותינו נלך (שם יח יב). לא כברית אשר כרתי את אבותם וכו׳ כִּי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל (שם לא לא-לב). וצדקיהו מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כִּי הנתן ינתן ביד מלך בבל (שם לב ד). ואתה לא תמלט מידו כִּי תפש תתפש ובידו תנתן (שם לד ג). ובית לא תבנו וכו׳ כִּי באהלים תשבו (שם לה ז). הדבר אשר דברת אלינו בשם יי׳ איננו שמעים אליך כִּי עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו (שם מד יו-יז). לא יהיה עוד כל הזון שוא ומקסם חלק בתוך בית ישראל כִּי אני יי׳ אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה לא תמשך עוד כִּי בימיכם בית המרי אדבר דבר ועשיתיו (יחזק׳ יב כד-כה). לא יצילו בנים ובנות כִּי הם לבדם ינצלו (שם יד יח). והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר בא בו כִּי נכחו יצאו (שם מו ט). לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כִּי ימינך וזרועך (תהל׳ מד ד). וגם בחליו לא דרש (אסא) את יי׳ כִּי ברפאים (דהי״ב יו ב). לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כִּי על רחמיך הרבים (דני׳ ט יח). לא מנעתי את לבי מכל שמחה כִּי לבי שמח מכל עמלי (קהל׳ ב י).—ואמר המליץ: ואל תרבה לדבר כ י לצרכך, וישר מהלכך ודרכך (רה״ג, שירי מוסר השכל). — ואחרי אין טוב: ויאמר דוד בלבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כִּי[1]) המלט אמלט אל ארץ פלשתים (ש״א כז

—[1]) יש מגיהים, לפי התרגום, כי אם.

א).—וגם כשאין עצם מלת השלילה אמורה בפרוש: ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרתיכם ותאמרו לו כִּי מלך תשים עלינו (ש״א י יט), לא כדבריך א ל א מלך תשים עלינו. ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה וכו׳ ותשאנה קולן ותבכינה ותאמרנה לה כִּי אתך נשוב לעמך (רות א ח-י), לא כדבריך שאמרת לנו לשוב לבית אמנו אלא אתך נשוב. —וכמו״כ כשתבוא המלה כִּי תכופה אחרי ל א וסמוכה לה, במשמ׳ זו: ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא[1]) כִּי צחקת (ברא׳ יח יה), לא כמו שאמרת שלא צחקת אלא צחקת. ויאמר (לוט להמלאכים) הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו וכו׳ ויאמרו לא[2]) כִּי ברחוב נלין (שם יט ב). (ויאמרו האחים ליוסף) כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים ויאמר (יוסף) אלהם לא[3]) כִּי ערות הארץ באתם לראות (שם מב יא-יב). ויאמר לו (יהושע להאיש שעמד נגדו וחרב שלופה בידו) הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא[4]) כִּי אני שר צבא יי׳ (יהוש׳ ה יג-יד). ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם ויאמרו לו לאמר לא[5]) כִּי אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך (שופט׳ יה יב-יג). גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן וכו׳ ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך ואמר לא[6]) כִּי עתה תתן ואם לא לקחתי בחזקה (ש״א ב יה-יו). ויאמר המלך אל ארונה לא (כמו שאמרת כי אקח חנם) כִּי קנו אקנה מאותך במחיר (ש״ב כד כד). ואם אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת לבלתי שמע בקול יי׳ אלהיכם (שצוה לשבת פה) לאמר לא כִּי[7]) ארץ מצרים נבוא (ירמ׳ מב יג-יד). —ובשגירת הלשון אמרו לא-כי יחד: זאת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כִּי[8]) בנך המת ובני החי (מ״א ג כג). כה אמר אדני יי׳ קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם ותאמרו לא-כִּי[9]) על סוס ננום (ישע׳ ל יה-יו). —ומרוב השמוש נתמזגו שתי המלים ונהיו אח״כ ברגש

—[1]) כך לפי הטעמים, לא בטפחה, כי במרכה.—[2]) לא בטעם מפסיק, כי מרכה.—[3]) לא בטעם מפסיק, כי מוקפת לערות.—[4]) לא בטעם מפסיק.—[5]) כי מוקפת לאסר.—[6]) כך הקרי ובטעם מפסיק, כי במהפך. הכתיב לו. —[7]) כי במשרת, ס״א כי מוקפת לארץ. —[8]) לא במשרת, כי במפסיק.—[9]) לא מוקפת לכי, כי במפסיק.

המדברים כמו מלה אחת במשמ׳ נגוד להאמור קודם: אמרו לו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר להם ל א כ י [1]) הלכה אני אומר (יבמ׳ ח ג).—ועפי״ר עם עוד מלת א ל א אחריה, ושתי המלים ל א-כ י שלילה פשוטה: תורמין בצל קטן שלם ולא חצי בצל גדול ר׳ יהודה אומר ל א כ י א ל א חצי בצל גדול (תרומ׳ ב ס). א״ר יהודה העיד בן בוכרי ביבנה שכל כהן ששוקל אינו חוטא אמר לו ריב״ז ל א כ י א ל א כל כהן שאינו שוקל חוטא (שקל׳ א ד). סרים אדם חולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכושר סריס חמה לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת הכושר ר׳ אליעזר אומר ל א כ י א ל א סריס חמה חולץ וחולצין לאשתו מפני שיש לו רפואה סרים אדם לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שאין לו רפואה (יבמ׳ ח ד). שור שהיה רודף אחר שור אחר והוזק זה אומר שורך הזיק וזה אומר ל א כ י א ל א בסלע לקה וכו׳ היה אחד גדול ואחד קטן הניזק אומר גדול הזיק והמזיק אומר ל א כ י א ל א קטן הזיק אחד תם ואחד מועד הניזק אומר מועד הזיק והמזיק אומר ל א כ י א ל א תם הזיק (ב״ק ג יא).—ואחרי שלילה כשיש תנאי אחריה במשמ׳ לא אעשה אלא בתנאי כך וכך, ותבוא אם התנאי אחריה: לא אשלחך כי אם ברכתני (בראש׳ לב כו), א ל א אם ברכתני. ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך אל תעצר לי לרכב כי אם אמרתי לך (מ״ב ד כד), א ל א אם אמרתי לך. כי לא ישקט האיש כי אם כלה הדבר היום (רות ג יח), א ל א אם כלה. לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם (ישע׳ סה ו), א ל א אם שלמתי. כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה וכו׳ כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי (שם נה י-יא). לא תבוא עוד אל המלך כי אם חפץ בה המלך ונקראה בשם (אסת׳ ב יד), אלא אם המלך חפץ בה ונקראה. —ובשבועה: חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה (בראש׳ מב טו), א ל א אם יבוא אחיכם הקטן.—ומרוב השמוש הזה של כי אם במשמ׳ א ל א במקום שיש תנאי נתמזגו ברגש המדברים שתי המלים כי אם לדבור אחד במשמ׳ א ל א גם במקום שאין שם תנאי, עי׳ ערך אם, והוסיפה עוד המשלים הבאים: לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך (בראש׳ טו ד). אין זה כי אם בית אלהים (שם כח יז). לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל (שם לב כט). אלמנה וגרושה וחללה זנה את אלה לא יקח (הכהן) כי אם בתולה מעמיו יקח אשה (ויקר׳ כא יד). ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים (ש״ב ה ו). ויאמר אחאב אליו (אל אליהו) האתה זה עכר ישראל ויאמר (אליהו) לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך (מ״א יח יז-יח). לא יתנבא עלי טוב כי אם רע (שם כב ח). לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו (שם לא). באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה (מ״ב ז י). לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם (שם יט יח). אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח יי׳ בירושלם כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם (שם כג ט). לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים וכו׳ ומלכי יהודה כי אם בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה (שם כב-כג). אהל בל יצען וכו׳ כי אם שם אדיר יי׳ לנו (ישע׳ לג כ-כא). לא יעשה אדני יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמו׳ ג ז). והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי יי׳ (שם ח יא). לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי אם בשקר (ירמ׳ ג י). לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וכו׳ על דברי עולה וזבח כי אם הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי (שם ז כב-כג). הנה ימים באים נאם יי׳ ולא יאמר עוד חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון (שם יו יד-טו). הן לא קצרה יד יי׳ מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע כי אם עונתיכם היו מבדלים ביניכם לבין אלהיכם (ישע׳ נט א-ב). ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב כי אם שישו וגילו עדי עד (שם סה יז-יח). השבתי את המשל הזה (יארכו הימים ואבד כל חזון) ולא ימשלו אתו עוד בישראל כי אם דבר אליהם קרבו הימים ודבר כל חזון (יחזק׳ יב כג). לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי (זכר׳ ד ו). אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יי׳ כל היום (משלי כג יז). ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב (נחמ׳ ב ב).—ולמעט, במשמ׳ רק, אלא זה בלבד: ולא יחשך ממני מאומה כי אם אותך באשר

— [1]) במקום ה.ה א.ג.שר בדחק לקרוא שתי המלים מופרדות זו מזו.

את אשתו (בראש׳ לט ט). אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש (שמות יב ט). לא תעשון כן לי״י אלהיכם (לבנות מזבחות על הרים וכו׳) כי אם אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה (דבר׳ יב ד-ה). השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר יי׳ באחד שבטיך שם תעלה עלתיך (שם יג-יד). ולא נתנו חלק ללוים בארץ כי אם ערים לשבת (יהוש׳ יד ד). לא היו לו בנים כי אם בנות (שם יז ג). ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם ביי׳ אלהיכם תדבקו (שם כג ז-ח). ולא נמלט מהם איש כי אם ארבע מאות איש נער (ש״א ל יז). הגידי לי מה יש לכי בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן (מ״ב ד ב). הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל (שם ה יה). לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם לי״י (שם יז). כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים (שם יג ז). לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו ימות (שם יד ו). אין עיניך ולבך כי אם על בצעך (ירמ׳ כב יז). האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם לרעה (שם לח ד). מי עור כי אם עבדי (ישע׳ מב יט). לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים (יחזק׳ לו כב). אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו׳ כי אם בתורת יי׳ חפצו (תהל׳ א א-ב). לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי יח ב). ובהמה אין עמי כי אם הבהמה אשר אני רכב בה (נחמ׳ ב יב). ולא היה לששן בנים כי אם בנות (דהי״א ב לד). אז אמר דויד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים (שם יה ב). ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו (דהי״ב ב ה). ואל יבוא בית יי׳ כי אם הכהנים (שם כג ו). אל יבוא עמך צבא ישראל וכו׳ כי אם בא אתה (שם כה ז-ח). לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי (אסת׳ ב יה). לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי (שם ה יב). ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם (דני׳ י כא). ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו (קהל׳ ג יב). ומה כשרון לבעליה כי אם ראית עיניו (שם ה י). אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכל ולשתות ולשמוח (שם ח יה).—ולתשובה על שאלה במשמ׳ שום דבר אחר אלא: ועתה ישראל מה יי׳ אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יי׳ (דבר׳ י יב). הגיד לך אדם מה טוב ומה יי׳ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד (מיכ׳ו ח).—ולבקשה וחפץ במשמ׳ רק: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד וכו׳ והוצאתני מן הבית הזה (בראש׳ מ יג-יד). ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה (איוב מב ח). — ובשבועה במשמ׳ דוקא: הנה חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא חי יי׳ כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה (מ״ב ה כ).— ובמשמ׳ באמת: ויען דוד את הכהן (ששאלהו אם נשמרו הנערים מאשה) ויאמר לו כי אם אשה עצרה לנו כתמל שלשם (ש״א כא ו). — ובמשמ׳ אם כן: ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל (שופט׳ יה ז). —ז) בהתחלת המאמר כעין מבוא להכנס בדברים: ויאמר אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה ויאמר כי את שבע כבשת תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת (בראש׳ כא כט-ל). ויבאו (המרגלים) אל יהושע בן נון ויספרו לו את כל המצאות אותם ויאמרו אל יהושע כי נתן יי׳ בידנו את כל הארץ (יהוש׳ ב כג-כד). מבצריהם (של ישראל) תשלח באש וכו׳ והרתיהם תבקע ויאמר חזהאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה (מ״ב ח יב-יג). משא מואב כי בליל שדד ער מואב נדמה כי בליל שדד קיר מואב נדמה (ישע׳ יה א). — וקצת במשמ׳ הִנֵּה: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן אל ארץ כנען (במד׳ לג נא). כי אתה בא אל הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם (דבר׳ יח ט). כי אמרתם הקים לנו יי׳ נבאים בבלה (ירמ׳ כט יה).—ולקיום והאמתה: ויאמר יי׳ זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (בראש׳ יח כ). וימאן (יעקב) להתנחם (על יוסף) ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה (שם לז לה). ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ויאמר הלוא כי משחך יי׳ על נחלתו לנגיד (ש״א י א). כה אמר בן הדד לאמר כי שלחתי אליך לאמר כספך וזהבך ונשיך ובניך לי תתן כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך

(מ"א כ ה-ו).—ובמשמ' כי אמנם: אחרי יי' ילכו באריה ישאג כִּי הוא ישאג ויחרדו בנים מים (הוש' יא י).—ולנתין: כִּי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא (דבר' יא י). כִּי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך יי' אלהיך נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יי' אלהיך (שם יח יד-יה).—וקצת במשמ' הֲלֹא, הנה: כִּי הקימו בני יהונדב בן רכב את מצות אביהם אשר צום והעם הזה לא שמעו אלי (ירמ' לה יו). ואתה בן אדם אמר אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כִּי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה (יחזק' לג י).—וקצת במשמ' כמו, כַּאֲשֶׁר: כִּי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם (ישע' נה ט). כִּי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך (שם סב ה).—ובמשמ' אִם כֵּן: לא ישבו (הגוים) בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם כִּי יהיה לך למוקש (שמות כג לג).—ולפני אם: אם ענה תענה אתו כִּי אִם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שמות כב כב).—ובמשמ' וּבְכֵן, וככה: ונתנו אותו (את ירמיהו) בית האסור וכו' כִּי בא ירמיהו אל בית הבור ואל החניות וישב שם ירמיהו ימים רבים (ירמ' לז יה-יו).—וקצת כמו קריאה של שלילה, לא!: אל תשאו נפשתיכם לאמר הלך ילכו מעלינו הכשדים כִּי לא ילכו (ירמ' לז ט), ר"ל לא! לא ילכו.—ובמשמ' למען: אני קראתיך כִּי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי (תהל' יז ו). ביום צרתי אקראך כִּי תענני (שם פו ז).—ח) במשמ' מלת היחס הצרופי אשר, אשר הוא: ארור אפם כִּי [1]) עז ועברתם כִּי [1]) קשתה (ברא' מט ז). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כִּי באה ונמס כל לב (יחזק' כא יב). יען אמרך האח אל מקדשי כִּי נחל ואל אדמת ישראל כִּי נשמה ואל בית יהודה כִּי הלכו בגולה (שם כה ג). ראה איבי כִּי רבו ושנאת חמס שנאוני (תהל' כה יט). כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כִּי יעבר (שם צ ד).—ובמשמ' בְּמַה שֶּׁ: ביי' בגדו כִּי בנים זרים ילדו (הוש' ה ז).—ובמשמ' אַךְ, אֲבָל: כה אמר יי' צבאות אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מהבלים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יי' אמרים אמור למנאצי דבר יי' שלום יהיה לכם וכל הלך בשררות לבו אמרו לא תבוא עליכם רעה כִּי מי עמד בסוד יי' וירא וישמע את דברו (ירמ' כג יו-יח).—ובמשמ' אדות: ויאמרו אליו עבדיו (אל בן הדד) הנה נא שמענו כִּי [1]) מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם (מ"א כ לא).—ותבוא כִּי אחר מלות הטעם אחרות.—אַף כִּי: ועתה שמע בקולם (שהם מבקשים מלך) אַךְ כִּי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך (ש"א ח ט).—אַף כִּי, עי' ערך אַף, והוסיפה אלה המשלים: ויאמר (הנחש) אל האשה אַף כִּי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (ברא' ג א), במשמ' הכך הוא שאמר אלהים.—ובמשמ' מִכָּל שֶׁכֵּן, על אחת כמה וכמה: כי אם אשה עצרה לנו כתמל שלשם בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש והוא דרך חל וְאַף כִּי היום יקדש בכלי (ש"א כא ו). הנה עפלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה וְאַף כִּי [2]) היין בגד גבר יהיר ולא ינוה (חבק' ב ד-ה). הן צדיק בארץ ישלם אַף כִּי רשע וחוטא (משלי יא לא). שאול ואבדון נגד יי' אַף כִּי לבות בני אדם (שם יה יא). כי לא יוכל כל אלוה כל גוי וממלכה להציל עמו מידי ומיד אבותי אַף כִּי אלהיכם לא יצילו אתכם מידי (דהי"ב לב יה).—אֶפֶס כִּי, עי' אֶפֶס, והוסיפה: באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה אפס כִּי עז העם הישב בארץ (במד' יג כז-כח).—עַד כִּי, עי' עַד.—עֵקֶב כִּי, עי' עֵקֶב.—תַּחַת כִּי, עי' תַּחַת.—ובחבור עם אָז אחריה, כִּי אָז, אחרי מלת התנאי אִם, עי' אָז, והוסיפה: אם תשוב עד שדי וכו' והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך כִּי אָז על שדי תתענג (איוב כב כג-כו).—ועם עַתָּה, כמו"כ אחרי תנאי: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כִּי עַתָּה ריקם שלחתני (ברא' לא מב). לולא התמהמהנו כִּי עַתָּה שבנו זה פעמים (שם מג י). לו יש חרב בידי כִּי עַתָּה הרגתיך (במד' כב כט). אולי נטתה מפני כִּי עַתָּה גם אתכה הרגתי (שם לג). לא [3]) שמרת את מצות יי' אלהיך אשר צוך כִּי עתה הכין יי' את ממלכתך אל ישראל עד עולם (ש"א יג יג). לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כִּי עַתָּה מחול ימים יכבד (איוב ו ב-ג).—ואחרי שאלת הסבה מדוע בהשמטת המלים לולא זאת: מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק כִּי עַתָּה שכבתי ואשקוט (איוב ג יב-יג).—וכמו"כ אחרי מה: ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני כִּי עתה לעפר אשכב ושחרתני

—[1]) עפ"י הדחק אפשר ליחס כאן להמלה כי משמ' נתינת סבה, וכן בהמשלים שאחרי זה.—[1]) יש מפרשים כי זו במשמ' ב' הרגילה ומוחקים כי השניה שבכתוב זה.—[2]) המליצה קשה, ועי' עפל.—[3]) במקום לוא.

ואינני (שם ז כא). מי הוא יריב עמדי כִּי עתה אחריש ואגוע (שם יג יט). — ט) עם הוספת הַ השאלה בלי צרך, הֲכִי עם תאר אחריה, הֲכִי נִכְבָּד, במשמ' נכבד מאד, היותר נכבד; ולו (לאבישי בן צרויה) שם בשלשה (הגבורים אשר לדוד) מן השלשה הֲכִי[1] נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא (ש"ב כג יח-יט). —והשתמשו בה הסופרים החדשים שמוש זה גם עם שאר תארים: הֲכִי יפה, הֲכִי נעלה, וכיוצא בזה הרבה. — י) *וְכִי, בתחלת שאלה, כעין מבוא להשאלה: אמרו לו לר"ע היכן מצינו שהידים תחלה בכ"מ אמר להם וכי היאך אפשר להן להיות תחלה אלא א"כ נטמא גופו (ידים ג א). אמר ר' שמעון בן יוחי וכי מי מודיע לכל העומדים שסוף זו למות (ספרי במד' ח). (כתוב) ואם לא נטמאה האשה ר"י אומר וכי מי טמאה שהכתוב מטהרה (שם יט). (כתוב) וכל משרת ענבים לא ישתה וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והרי כבר נאמר מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה (שם כג). פרי גמור אמרת וכי איזהו פרי גמור שלא אמרו (שם כד). ר' עקיבא אומר וכי במה החמירה תורה בגרושה או באלמנה (שם דבר' רסט). (כתוב) בהם עמים ינגח וכי מה עמים כיבש יהושע וכו' וכי כמה ארצות כיבש (שם שנג). אמרו להם ב"ה וכי במה החמירה תורה באוכלי תרומה לזרים או באוכלי תרומה לכהנים (תוספתא תרומ' ו ד). אין עושין כתובת אשה מן המטלטלין מפני תיקון העולם אמר ר' יוסי וכי מה תיקון העולם יש בזו לפי שאין לה קיצבה (שם כתוב' יב ב). אורח רע מהו אומר וכי מה אכלתי משל בעל הבית וכי מה שתיתי משל בעל הבית וכו' (ירוש' ברכ' ט יג ג). רבי אומר (כתוב) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה (בבלי פסח' כה:). האוכל תרומת חמץ בפסח פטור מן התשלומין וכו' ר"י בן נורי מחייב אמר לו ר"ע לר' יוחנן בן נורי וכי מה הנאה יש לו בה (שם לב.). (כתוב) אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים וכי היכן מצינו שהרג שאול את הגבעונים (ב"ק קיט.). (כתוב) לכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת וכי מאחר שמידת הדין מעכבת אנו למה מחכין לקבל שכר (סנה' צז:). הוא (משה) היה שומע את הקול בלבד וכי מאחר שבקול גבוה היה מדבר למה לא היו (כל ישראל) שומעין (תנחומ' ויקר' א). וכשבא אספסיינוס להחריב את ירושלם אמר להם שוטים מפני מה אתם מבקשים להחריב את העיר הזאת ואתם מבקשים לשרוף את ביהמ"ק וכי מה אני מבקש מכם אלא שתשגרו לי קשת אחת או חץ אחת ואלך לי מכם (אדר"נ ד).

ב. **כִּי**[1], ש"ז, —כמו כְּוִיָּה, סימן שעושים בבשר עבדים או שפחות בכויה בברזל לוהט: והיה תחת בשם (של בנות ירושלם) מק יהיה ותחת חגורה נקפה ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פתיגיל מחגרת שק כִּי תחת יפי (ישע' ג כד).

כ"י, — ר"ת: כתב יד, כתבי יד.

א. **כיד**[2], ו"א ממנו כִּיד.

כִּיד[3], ש"ז, מ"ר כִּידִים, — כמו אֵיד: יראו עינו (של הרשע) כִּידוֹ[4] ומחמת שדי ישתה (איוב כא כ). —ואמר הפיטן: ויה אל מקנא באשר שנא כי שם יענה עליו

— [1]) פקפקו רוב החדשים בדיוק נוסחה זו וקצתם אמרו כי ה שבראש כי זו נמשכה בטעות מהמלה שלשה שלפניה, וקצת ראיה לדבר, שהנוסחה מקולקלה, מהנוסחה בדהי"א יא כא: מן השלשה בשנים נכבד וכו' ואעפי"כ על סמך הנוסחה המסורה נהיתה בסהמ"א המלה הֲכִי בעין מלה מיוחדה להורות מעלה מופלגה.

מן כוה, כמו רִי מן רוה, ולפי דעת קצת אִי מן אוה. וכן בערב' כַי[a] במשמ' זו.

[2]) עי' הערות להערך.

[3]) עי' הערה לקמן.—[4]) כך פרשו כל הקדמונ' וכך גם רוב החדשים. ורגלים לדבר כי פסוק זה הוא אחד מפסוקי ההגהה לסתור דברי איוב, שכמותו רבים בפרשה זו, ומקומו אחרי פסוק ל', שטען איוב כי ליום איד יחשב רע, וע"ז ענה המגיה: לא כך, אלא יראו עיניו כידו וכו'. והנה יש בערב' שרש כיד[b] והוא משמש בהרבה משמ' ובתוכן במשמ' מרמה ותחבולה וגם מלחמה, ולא מהנמנעות הוא כי נסתעף ממנו גם משמ' צרה ואיד. ואעפי"כ יש סוברים כי זו פשוט טעות סופרים במקום איד. וקצת מהחדשים הגיהו כאן הגהות מתחלפות, פִּידוֹ, כִּידוֹר, וכדו'. עכ"פ, עפ"י היסוד שכבר הזכרתי הרבה פעמים שלשוננו מיוסדה על התנ"ך כמו שהוא לפנינו בנוסחה המסורה, המלה כיד במשמ' נרדפה לאיד, יש לה זכות אזרחות בלשוננו גם אם נניח שבעקר היה כתוב

---

a) كَيْ b) كيد

אידו, לָאוּ ילאו מתים כי ינעו ועיניו יראו עדי כִּידוֹ (ר"ש, פרפ׳ וירא, סגנו לבוגס).—ואמר המשורר: חד כ י ד י סכידון חודר רוצע, עצמותי יחלוף כליותי בוקע (אד"ס, מיכל דמעה יז). שברה כים וכמר מדלי כל דמעו מבלהות פִּידָה נחם יסתר (יל"ג, הוי את). — ומ"ר: בכל מצעד אנוש מועד לעולם ליום טובה ויום כידים ופידים[1].

*כִּיד,—עי׳ א.*כִּיר.

כִּיד[2], פ"י, — כמו *כִּיר: הרבה טוהר ומקנה וקנין, הגדיל לה שמחה בכל ענין, וסייד ו כ י י ד[3]) בית תתגות בנין (יוסף ב׳ מתתיה, סלית׳ ג עי"ת, אלכה ואשובה). —פע׳, *כִּיד, — שכִּידוּ אותו: מקדש מעט סייד וכייד שקדו לקצר, מלאו לבו אויב וצר (בנימין בר"ת, סלית׳ מוס׳ יוה"כ, כרית כלותה).

ב.**כיד**[4]), ממנו כִּידוֹד.

כידוד[5]), ש"ז, מ"ר כידוֹדים, סמי׳ כִּידוֹדֵי, — ניצוץ, Funke; étincelle; spark: עטישתיו (של הלויתן) תהל אור ועיניו כעפעפי שחר מפיו לפידים יהלכו כִּידוֹדֵי[6]) אש יתמלטו (איוב מא י-יא).—ובמסכרת *כִּידוֹדים: ויהיו הלהבים כ י ד ו ד י ם (דונ׳ על מנחם).—ואמר הפיטן: יקודי אש כ י ד ו ד י אש יצורי צור כרובים דר, עיניהם ומראיהם כעין סוחרת וכעין דר (ר׳ יעקב, שבת ה את"פ, יקודי אש). מאזרי זקות הלצון, מראה בזק כ י ד ו ד י ך, נגידי פנים וחיצון, נצוה עוז ידידיך (ר"מ ב"ר מכיר, שבת הפסקה א׳, מלאכי גבאות).—והמשורר אמר: יודעי יגוני יספו באש לבי כ י ד ו ד, כי שאלוני מה נחמד דודך מדוד (ר"י הלוי, אהבה, יודעי יגוני). ועשיתי על ענין הנדוד, המבעיר בלבי כ י ד ו ד, ידידי ירודון ויריעו רעי, ולנדודם אמצא יקוד אש בצלעי (ר"י חריזי, תחכמ׳ ג). כ י ד ו ד יקוד תפת לך הוכן לזאת עורה ולעבודת אלהיך כסוף (שם לג).

כִּידוֹן[1]), ש"ז, — מין רֹמח, עי׳ זה: ויאמר יי׳ אל יהושע נטה בַּכִּידוֹן אשר בידך אל העי כי בידך אתננה ויט יהושע בַּכִּידוֹן אשר בידו אל העיר והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות ידו ויבאו העיר וילכדוה (יהוש׳ ח יח-יט). ומצחת נחשת על רגליו (של גלית הפלשתי) וְכִידוֹן נחשת בין כתפיו (ש"א יז ו). ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית וּבְכִידוֹן ואנכי בא אליך בשם יי׳ צבאות אלהי מערכות ישראל (שם מה). הנה עם בא מארץ צפון וגו׳ קשת וְכִידוֹן יחזיקו (ירמ׳ ו כב-כג). עליו תרנה אשפה להב חנית וְכִידוֹן (איוב לט כג). כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כִּידוֹן (שם מא כא).—ובתו"מ: כל כלי המלחמה טמאים ה כ י ד ו ן והניקון והמגפיין והשיריון (כלים יא ח). ויהודה הרים מגינו לנגד הכידון קבל הכאת הכידון ופסק המגן לשנים מה עשה יהודה גזל והכהו בכידונו וקטע שתי רגליו למעלה מן הקרסולים ואז נפל לארץ ו כ י ד ו נ ו נפל מידו (מדרש ויסעו).—ואמר הפיטן: חזה יריבי איש מדון, מדבר עלי בזדון, ונוכחי יעורר כ י ד ו ן (סלית׳ ב׳ עי"ת, באשמורת).

א.**כִּידוֹר**[2]), ש"ז,—שה"פ, כִּידוֹר על האויב, ההסתערות עליו בכלי הזין ביד, Angriff, Sturm; attaque, charge; atack, assault: יבעתהו צר ומצוקה תתקפהו כמלך עתיד לַכִּידוֹר[3]) כי נטה אל אל ידו ואל שדי

---

[1]) במקומה אידו באלף. וכבר השתמשו בה הסופרים.—[1]) לא נמצא בהפתקה מראה-מקום, ולפי הנייר של הפתקה נראה כי זה מאחד כ"י של בריט׳ מוז׳.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) כך בכל הנוסח׳, והוא עפ"י נוסח׳ הדפוס׳ כייד במקום כ י י ר שבתלמוד. ועי׳ בהערה לכִּיר.

[4]) בערב׳ כיד a), ועי׳ הערה להערך.

[5]) משק׳ ניתוח, ויש בערב׳ הרבה ממשק׳ פילול (Barth, Poelconj.). והשרש כיד a) שנזכר בהערה להשרש משמש בערב׳ במשמ׳ הוציא הצ׳ר נצוצי אש, ועי׳ הערה לקמן. — [6]) כבר נחלקו מנחם בן סרוק ודונש בן לברט במלה זו, שמנחם סבר כי יסוד המלה הוא דוד והאותיות כ י הן לדמיון, ופרש כידודים כמו דודים, והשיג עליו דונש ואמר: ופתר כ י ד ו ד י ם כסירות וכדודים, נכף בבידודים בכף בביורים (דונש על מנחם). והתאמצו תלמידי מנחם להגן על רבם (תשו׳ תלמידי מנח׳, ערך כידודי), אך לשוא, וכל הקדמוני׳ ריב"ג, רש"י, ראב"ע ורד"ק קיטו וקבלו דעת דונש, שאין ספק בדבר שהיא האמתית, כי הכף והיוד בבידוד הן מיסוד המלה, ופרשו במשמ׳ ניצוץ, וכן גם החדשים, וכבר הביאו החדשים דמיון לזה מערב׳ השרש כיד a) שהובא בהערה להשרש.

---

a) كيد

---

[1]) משק׳ קיטור, ולא נתברר מקורו. בלשון ערב׳, בתוך השמות הרבים למיני החנית והרמח, אין לו חבר, ואולי אינו שמי טהור, ואפשר שמקורו פלשתי. עכ"פ, בעצם משמעתו אין שום ספק שהוא כעין רמח, וגם מה שנאמר בגלית, וכידון נחשת בין כ ת פ י ו, אינו סותר למשמ׳ זו, ואדרבה, הוא סיוע לה, כי כך נהוג הדבר גם עתה שנושאים הבדוים את הרמח בין הכתפים.

[2]) משק׳ קיטור, ולא נתברר בודאות מקורו ומשמ׳ בדיוק, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) השבעים תרגמו במלה שיש

יתגבר (איוב יה כד-כה).— ובמשמ׳ "מפלה: אשר חלק ישימון לו ושמות ומשאון וצמאון וציה, וחלק לחברי כור וכידור ובית הבור ומדור ואניה (ר״ש הנגיד, הרככי, שיר א).— ובמשמ׳ "הצבא המסתער על האויב, וכידור מלך, בהשאלה במשמ׳ צבאות אלהים, לאמר הרעות הבאות על האדם, הזקנה, המחלות וכדומה: בתקוף עליו כידור מלך, בכן ישוב לארצו כהלך, בשובו שם ערום כהלך, בהבל בא ובחשך ילך (רשב״ג, מנח׳ יוה״כ, ס׳ מה אדם).—וכִידוֹר הזמן, צבאו: ראו כידור זמן נגדי, והנני כמו גבור באין רצי וכרי (אכרהם בדרשי, חרב מתהפכת).

ב. °כִּידוֹר[1], ש״ז, מ״ר כִּידוֹרִים,—כמו כַּדּוּר: העליון בכולם כידור שבתאי ואשר למטה מכולם כידור הלבנה וכו׳ ותחתיו כידור מאדים ג׳ הכידורים האלה הם נתונים למעלה מכידור החמה (ר״א בר״ח הנשיא, צורת הארץ ט). אדבר ואשורר ואבאר לחבר שיר וקול אעיר וארים, בכידורים ועיגולים בתוכם דבר מדע ובינה ליקרים (הוא, הקד׳ אספירא). האנשים הנדונים לטביעה שיקשרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו הכידור עד שלא יוכלו להנצל מהטביעה (רלב״ג איוב טו).—ואמר המשורר: חזיתיו שוכב בנפל, במעי הורתו באפל, ככידור צנוף בכפל (יל״ג, העדר הויה והפסד).

°כִּידוֹרִי, ת״ז,—כמו כַּדּוּרִי: שהאויר כדור מקיף את הארץ והגלגל כִּידוֹרִי מקיף את האויר והאויר דבר ממלא שפע השמים (פי׳ יליר׳, מיות׳ לאבו סהל).

*כִּיּוּד,—עי׳ *כִּיּוּר.

כִּיּוּן[2]׳ ש״ז, — שֵׁם אחד הכוכבים, בפרט כוכב שבתאי: ונשאתם את סכות מלככם ואת כִּיּוּן[3]) צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם (עמוס ה כו).

במשמ׳ גם התנפלות על האויב וגם נפילה לפני האויב. ולג׳ praeliun, ר״ל מערכת המלחמה, וכך גם פשיטא: קרבא. המפרשים הקדמונ׳ שלנו נבוכו בפרוש מלה זו. ת״י: לגלוגדק (יש שנוי נוסח׳), ולא ידוע כונתו. רסע״ג תרגם כרה בערב׳, והוא כדור, וכבר התקשה ריב״ג בפרוש הכתוב לפי דעת רסע״ג, וכבר דחה דונש (השג׳ על רסע״ג, סי׳ קא), ופרש כידור מחנה. וריב״ג אמר כי אפשר לקבל פרוש זה כל זמן שלא נמצא אחר יותר טוב, והביא עוד פרוש אחר בשם חכמים אחרים ששמו את הכף והיוד של כידור נוספות לא מהשרש ופרוש כידור כמו דור, והוא סבוב. הפרחון פרש כידור מחוגה, והמקום שעומד שוקו הקבוע מלך. רש״י: לא מצאתי דמיונו ויש לפותרו באותיות המתחלפות ריש בדלית וכו׳ לכידור כמו לכידוד כאותו המלך שהוא עתיד ליקוד באש של גיהנם. ע״כ. ראב״ע: כמלך שהוא מוכן להכנס במלחמה ואין לו דומה ויש אומר׳ כי יסובוהו צרות כהקף הגלגל סביבות הכדור שהיא הארץ ויהיה כמו כדור אל ארץ וכף כדור נופל וכף כידור שורש והוא רחוק. ע״כ. רד״ק הביא פרושו של רסע״ג וגם פרוש כידור במשמ׳ סבוב המלחמה, וגם מערכת המלחמה. והחדשים שבשו הכתוב והגיהו הגהות מתחלפות. ואולם, לפי הנוסחה המסורה, הכונה היותר נאותה לפי הענין היא כעין פרושם של התרגומ׳ הקדמונ׳, בפרט הסתערות והתנפלות על האויב, ואם אין גם למשמ׳ זו חבר לו בשאר הלשונות האחיות ממש בצרוף זה בעצמו הנה יש בערב׳ צרוף דומה לזה דעַ׳ר a) (חלוף כ-ע׳), ממש במשמ׳ זו, התנפלות על האויב בכל הכח והעז וחמה עזה, וכבר הביאו המלונים הערבים מאמר: אד׳א ראיתם עדוכם אדע׳רוא עליהם, ר״ל בראותכם את אויביכם הסתערו והתנפלו עליהם. ואין לתמה כי לא באה מלה זו בשום מקום אחר במקרא בעניני המלחמה, כי לשונו של ספר איוב מצטין בהרבה מלים מיוחדות לו. והנה, בדחק אפשר לישב כונה זו גם בפסוק שבו נמצאות שלש המלים כמלך עתיד לכידור, אבל יותר נראה שמקומן הוא בפסוק השני, אחרי: כי נטה אל אל ידו.

[1]) עפ״י פרוש המלה כידור שבמקרא במשמ׳ כדור.

[2]) באשור׳ כַּיְמַנֻ, ונכנסה מלה זו גם בפרס׳ ובערב׳ כַּיְוָאנ a), ועי׳ הערה לקמן.—[3]) כבר העיד ריב״ג כי רוב המפרשים אמרו כי היא המלה כיואנ a) שבערב׳, שהוא שבתאי, וכבר פרש הכתוב בעצמו את השם כיון במשמ׳ זו בשתי המלים כוכב אלהיכם שאחריו, ואעפי״כ דחה ריב״ג פרוש זה בשתי טענות, א׳ שאת הכוכב אינם נשאים וב׳ כיון הוא ביחיד והשם צלמיכם שאחריו הוא ברבים, ולכן פרש הוא כיון במשמ׳ תכונה, ור״ל תכונת הצלמים ועבודתם. והנה הראשנה אינה טענה, כי הלא הכונה פה להצלם ולא לעצם הכוכב, והרבוי של צלמיכם אמנם קצת קשה, וכבר הניפו בשביל זה קצת החדשים חרבם על הפסוק ומחקו את שתי המלים צלמיכם כוכב, וקצתם שמו את המלה צלמיכם בין אלהיכם ובין אשר עשיתם לכם. ואולם לפי הנוסחה המסורה הרבוי של צלמיכם קשה, אבל גם פרושו של ריב״ג דחוק, כי אין ספק בדבר שהכונה בהשם כיון היתה לדבר ממשי ולא לדבר מפשט, וגם המפרשים כיון כמו כֵּן לא נמלטו מהקושי של הרבוי בהמלה צלמיכם. ואולי בא צלמיכם במקום צלמכם.

---

a) دغر

a) كَيْوَان

א.**כִּיּוֹר**[1], כִּיֹּר, ש"ז, מ"ר כִּיּוֹרִים, כִּיֹּרוֹת, — א) כלי נחשת וכדומה, ישימו בו מים וירחצו ממנו הידים והרגלים וכדומה או ידיחו בו בשר וכדומה, Becken zum Waschen; bassin; laver: ועשית כִּיּוֹר נחשת וכנו נחשת לרחצה וכו׳ ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם (שמות ל יח-יט). ונתת את הַכִּיֹּר בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שם מים (שם מ ז). ויעש עשרה כִּיֹּרוֹת נחשת ארבעים בת יכיל הַכִּיּוֹר האחד ארבע באמה הַכִּיּוֹר האחד כִּיּוֹר אחד על המכונה האחת לעשר המכנות (מ"א ז לח). ויעש כִּיּוֹרִים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאול לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו בם (דה"ב ד ו). — ובתו"מ: ה כ י ו ר היה בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי הדרום (מדו׳ ג ו). בן קטין עשה שנים עשר דד ל כ י ו ר שלא היו לו אלא שנים ואף הוא עשה מוכני ל כ י ו ר שלא יהיו מימיו נפסלים בלינה (יומ׳ ג י). בכל יום כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן ה כ י ו ר והיום מן הקיתון של זהב (שם ד ס). שהיה ממלא מערב שבת חבית של זהב שאינה מקודשת מן השילוח ומניחה בלשכה נשפכה או נתגלתה היה ממלא מן ה כ י ו ר (סוכ׳ ד י). כל כ י ו ר שאין בו כדי לקדש ארבעה כהנים ממנו אין מקדשין בו (זבח׳ יט:). — ובסהמ"א: וסמוך לו על המשקוף פתח שער אחורי בית הכנסת כתוב על ה כ י ו ר שרוחצין בו הידים (שמות תהלים לר׳ אליעזר בר שמואל). — ואמר המשורר: והשוחט מחוץ, והמעלה בחוץ, ושאינו רחוץ, במימי ה כ י ו ר י ם (רשב"ג, אזהר׳, כלל שדי). — והשתמשו בו הסופרים במשמ׳ גלת המים בגן שהמים עולים ונתזים דרך פי הדד למעלה: רוצה מיודעי לבית ארמון עמי וגם נעל בשרותיו, לשתות בהתערב המון קול מי כיור וקול העוף בשרותיו (רמב"ע, תרשיש ב טו). תציב בו ה כ י ו ר י ם והמזרקים שיזיל מהם מים ערבים (תחכמוני ד א ב י). — ב) כלי נחשת גדול יבשלו בו בשר וכדומה, Kessel; chaudron; kettel: כל איש זבח זבח ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בַכִּיּוֹר או בדוד או בקלחת או בפרור כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן בו (ש"א ב יג-יד).

ב.**כִּיּוֹר**[2], ש"ז, — דבר שהאש נאחזת בו יפה ויתנוהו בתוך עצי התנור להצית בהם האש: ביום ההוא אשים

[1]) לא נתברר מקורו, וי"א כי נגזר מן כיר כמו כור וכירה.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.

את אלפי יהודה כְּכִיּוֹר[1]) אש בעצים וכלפיד אש בעמיר ואכלו על ימין ועל שמאול את כל העמים סביב (זכר׳ יב ו). — ומ"ר: ושובים ושבבים בפתרונם שוים, ופשרו כשביבים לאש ה כ י ו ר י ם (דונש על מנחם, לדורש החכמות). וארור כל נוכל, אשר פגול יאכל, והוא רק יאכל, באשי ה כ י ו ר י ם (רשב"ג, אזהרות, כלל שדי). — ואמר המשורר בהשתמשו בשני השמות א.כיור וב.כיור בשתי המשמע׳: עיני בראות דרך עול צלחה למים כ י ו ר, כאשר לבבי בראות נפש צדיק ירעה לאש כ י ו ר (רמב"ע, תרשיש ט מו-מז).

ג.**כִּיּוֹר**[2]), ש"ז, — כעין דוכן בנוי לאדם לעמד עליו לדבר לפני הקהל, Bühne; estrade; scaffold: כי עשה שלמה כִּיּוֹר[3]) נחשת ויתנהו בתוך העזרה חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו ואמות שלוש קומתו ויעמד עליו ויברך על ברכיו נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמימה (דה"ב ו יג).

***כִּיּוֹר**, ש"ז, מ"ר כִּיּוֹרִים, — שם"פ מן *כִּיֵּר: המוצא פלטרין בנכסי הגר וסד בהן סיוד אחד או כ י ו ר[4]) אחד קנאן (ב"ב נג:). כ י ו ר שצייר בה ציור אחד בכותל מן הסיד (ערוך, ערך כייל). וכן אם היה בקורה של מבוי כ י ו ר וציור עד שיהיו הכל מסתכלין בה (רמב"ם שבת יז יח). מותר אדם לומר לחברו תן לי עכשיו מאתים זוז ואפרנס מהן את השדה שלך או אבנה מהם חנות זו ב כ י ו ר נאה או בציור נאה ואני אעלה לך מהן יותר בשבירותן שני דינרים (התרומות מו ד ח). טול עציך ואבניך וציוריך ו כ י ו ר י ך וכו׳ כי הציור ו ה כ י ו ר אינו לחזק הבנין כי אם לנוי בעלמא (קיצור פסקי הרא"ש, בסוף ספ׳ הייס שאל ב). ומייפה ביתו בסיד וציורים ו כ י ו ר י ם (פלא יועץ, הידור).

—[1]) כבר אמר ריב"ג: אבל בכיור אש בעצים אין טוב לתרגמו כי אם אוד כמו אמרו וכלפיד אש בעמיר. ע"כ. וכן רד"ק. וזה באמת יותר נאות לפי הכונה ולפי הנשמע מהמליצה מפרוש התרגומ׳ הקדמונ׳ והמפרשים החדשים במשמ׳ כגר וכדומה, אלא שנראה כי הכיור היה אוד ששמים אותו בתוך העצים כדי שתאחז בהם האש. והגזרה מהשם כור או כיר בערב׳ וכירה בעבר׳ אינה מכרעת.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) משמ׳ המלה אנו למדים מהענין, כי בודאי לא כלי רחיצה עשה שלמה לעמד עליו, ותרגמוה התרגומים היוני והרומי בהשם בסיס, והסורי בהשם אסטוא, והוא אצטבא. ומקור המלה במשמ׳ זו לא נתברר.

[4]) כך הגרסה ברוב הספרים, ובכ"י כיוד (ד"ס). ועפ"י גרסה זו נמצא גם בסהמ"א כיוד.

***כֵּיזַה**,—כמו כֵּאיזֶה, עי"ש: כיזה צד[1]) סדר היסב (תוספתא ברכ׳ ה ה). נטילת ידים כיזה צד (שם ו). גזל עניים כיזה צד (שם פאה א ו). כוי כיזה צד שוה לחיה (שם ביכור׳ ב א). כיזה צד מפרישין את הביכורים (שם ח). כיזה צד מסעדין (הלכ׳ גדול׳, שבת). כלתו כיזה צד (שם, נסים).

***כיח**[2]), ממנו *כִּיחַ, *כִּיחָה.

***כִּיחַ**[3]),—א) ש"ז, לֵחה עבה נדחית מתוך הגרון דרך הפה ע"י שעול חזק, Auswurf (Schleim); crachat; phlegm: רוקו (של הזב) כיחו וניעו ורירו ומימי האף שלו (ספרא מצור׳ ב ג). ר׳ יהודה אומר כיחו[4]) שנתלש וכן רוקו שנתלש לא יהלך ארבע אמות עד שירוק (ערוכ׳ לט.). השליך בתוכו (בתוך הכוס) את כיחו ליחה היוצאה מן הריאה (רש"י קדוש׳ פא:). ואם לא קרשה (הליחה) אינה מטמאה שמא כיחו וניעו הוא (רמב"ם, טומא׳ מת ב א). ויש מדקדקים שלא לאכול אגוזים מפני שהם מרבים בפיו כיח וניע וגורמין לבטל התפלה (הלבוש, או"ח תקפג ב).—ואמר המליץ: תרדוף אחרי בכל כוחיך, ותרוק על פני כיחך (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר יו).— ב) פ"ע, עי׳ *כַּח, הוציא הכיח, auswerfen (Schleim); cracher; to cough: אמר ר"ל הכח[5]) בפני רבו חייב מיתה׳ (ערוכ׳ לט.).

***כִּיחָה**, ש"נ, מ"ר כִּיחוֹת[6]),— כמו כיח: ומיני חביץ קדרה העשויין עם הקמח יועילו למיני הכיחות אמנם לזולתם הם עבים ורעים (מ׳ אלדכי, ש"א ה). והחמוץ קר ויבש יעביר הצמאון והחמימות ושני המינין יועילו למיני הכיחות ולכל חולי הגרון (שם). ובלילה שירה עמו מכיחה וניעה ברוח צפון ורוח קדים עזה כל הלילה (ד׳ כוסות, כוס התרעלה ד).

כיל, ממנו כִּילַי, *כִּילָאוֹת, *כִּילוּת, *כִּילְיוּת.

***כַּיָּל**[1]), ש"ז, מ"ר כַּיָּלִים,— מי שאומנתו למדוד: החופר והכייל והסנטר שומרי העיר והאיקונומוס נוטלין שכרן מן האמצע (ירוש׳ ב"מ ט יב.).—ומ"ר: הכיילין[2]) והחופורות והסנטר (תוספתא שם ט יד).

***כַּיִל**[3]), ש"ז,—מדה: כל מנין ומפקד וחשבון ומספריו, כל משקל ופלס וכים וגזוריו, כל כַּיִל לח ויבש ומשוריו, כל קו וקצב ומדד ושעוריו (ר"א קליר, פר׳ שקל׳, אז ראית). וכמו נתנה מדה למדידת הארץ, כן נתן כַּיִל לתולדות הארץ (שם).

***כִּילָאוֹת**, ש"נ,—כמו *כִּילוּת, *כִּילְיוּת: מפני הפחיתות והכילאות והעזות באו לכלל צרות רבות ורעות (מ׳ ליאון, נופ׳ צופים א ט). והם (הישישים המופלגים) בלתי בעלי חן וכבוד לרוב צורך העולם בענינים ההכרחיים לחיות ואמנם היה להם זה לרוב הנסיון ולזה הם בעלי כילאות לעמידת׳ שהשגת הקנינים קשה וביחוד בשנות הישישות (שם ג יו).

*כילה,—עי׳ *כִּלָּה.

***כְּילוּ**,—כמו כְּאִלּוּ, עי׳ אִלּוּ, והוספה: שכל המקיים מצות ציצית כילו[4]) מקבל פני שכינה (ירוש׳ ברכ׳ א ג.). כל האיסורין משערין אותן כילו בצל כילו קפלוט (שם תרומ׳ י מז.). והמסתכל בבית הרחם כילו בא עליה (שם חלה ב נח ג). אילן שמקצתו נטוע בארץ ומקצתו חוץ לארץ מכיון שמקצתו נטוע בארץ כילו כולו בארץ (שם ערל׳ א ס ד). את רואה את התקרה כילו יורדת וסותמת (שם ערוכ׳ א יח:). מלמד שכל שירות ששרת (שמואל) לפני עלי רבו כילו שרת לפני השכינה

---

[1]) כך בכ"י ארפ׳ הוצ׳ צוק"מ, ובנוסח׳ ביצד.
[2]) הברה טבעית יוצאת מתוך הגרון בשעת הפעולה. בערב׳ כח׳ a) נחר, וכעין זה בסורית. וי"א כי גם בעבר׳ השרש הוא כחה, ועי׳ הערה להערך.
[3]) מן השרש כיח, עפ"י הכתיב בכ"מ. וי"א שהוא מן הכפולים, ולכן העקר הוא כַּחַ, והיוד היא רק לסימן הצירה. ואעפ"י שזה אפשר מ"מ אין דבר מכריע, ועדיף להניח השם מנע"י, כדי שיהיה הקרי והכתיב אחד, ועי׳ הערה לקמן.—[4]) פרש הר"ח: פי׳ כיחו ליחה עבה שהיא כמו תתיכה. ע"כ. ורש"י: ליחה שנתלשה מהגוף ע"י חולי שקורין טוש (בלעז והוא שעול). ע"כ. וכן תוספות: כיחו הוא הבא מכח רב מן החזה (תוספ׳ נדה נה:). — [5]) כך בכ"י וכן בדפוס ויניציה, וכן גרס׳ הערוך, ובקצת דפוס׳ כח, וכן ברי"ף. ובנוס׳: כיח בפני רבו.
[6]) אפשר שהרבים כיחות הוא מן היחיד כיח, אעפי"כ כיון שגם הצורה כיחה ישנה בספרות עדיף להניח הרבים כיחות ממנה.

[1]) מן כול, כיל, וכן בערב׳ כיאל a).—[2]) בנוסח׳ הביילין, בבית, אך אין ספק שהוא שבוש.
[3]) משקל בית, חיל, עין.
[4]) כך בכ"י גני׳ הוצ׳ גינצב׳, ובנוסח׳ כאילו.

---

a) كخ

a) كَال

(שם ה כב:). שהמקבל פני חבירו כילו מקבל פני שבינה (שם). את רואה אותה כילו מליאה עפר וצרורות (שם ז כד:). מל ולא פרע את המילה כילו לא מל (שם יבמ׳ ח ט.). הכהו על ידו וקטעה אין רואין אותו כילו עושה מנה ביום אלא רואין אותו כילו חיגר יושב ושומר קישואין (שם ב״ק ח ו:). רואין את המחיצות כילו הן עולות (שם סנה׳ א יט:). יהא רואה את החרב כילו מתחכת בבשרו (שם הור׳ ב מו ד).

‡כִּילוּת, ש״נ,—מִדַּת הַכִּילַי: שני דברים לא יתחברו הנפש הטוב והכילות (מבח׳ הפניני׳ לרשב״ג, מלות החכם לבנו). ושאל מלך אחד את שריו מה הרע שבדברים אמרו לו הרש אמר להם הכילות שאינו סר מבעליו עד שיורישנו הקלון (שם, שער זולת השאלה). הכילות גריעות והמהירות הפסד וההריצות טעות (שם). דעת כל החכמים כי אין חשיבות עם הכילות ולא אמונה עם הבצע (ר״י א״ת, תרג׳ תקון מדה״נ מה). הייתי במבחר ידידים וכו׳ והיו מדברים על מדת הכילות ואומרים כי אין כמוה מדה רעה ומאוסה וגרועה (ר״י חריזי, תחכמ׳ יב). ומן היום ההוא גברה יד הכילות על כל בני הגלות (שם). השיבנו ה׳ אליך ונשובה ושבור מלכות הכילות השדודה והצמיח קרן לנדבה החמודה (שם). כילות בתבל שוטטה לא שקטה עד כי בלבו מצאה מרגוע, לו נגעה ידו בים סוף יחרב או בנהרות חדלו לנבוע (שם מט). ראו כילי אשר ידו בתולה, לכל שואל ולכילות בעולה (שם נ). דע בני כי מדת הכילות וצרות העין מדה מגונה עד מאד (רש״ט פלקיירא, מעל׳ המדות, הנדיבות). והזהירה (התורה) על הנדיבות כי היא מדה שלמה ויקרה כמו שהכילות מדה גרועה וחסרה וכו׳ והכילות משחית בעליה ועד עפר ישחנו וכו׳ ואמר (החכם) הכילות חולי אין לו רפואה ואמר הכילות ראש התלאה (הוא, המבקש). וזאת המדה (הנדיבות) היא מדת הצדיקים כמו שהכילות ממדות הרעים החסרים (הוא, המעלות א). נדבתך לטובים האומללים וכילותך לנבלים הפחותים ופזורך להצלה ולהשמר מהזק רב (ר׳ ידע׳ בדרשי, פרדס ב). כמו שזכרנו מרפואת הפתיות בלימוד והכילות בפזור בהכרת (מאזני צדק, אלגזלי 87). כגון שייטב בעיניך להחזיק בממון ולקבצו ובאמת שהמחייב לדבר זה הוא מדת הכילות א״כ הרגיל נפשך בהפכו (שם 90). עין רעה היא מדת הכילות והיא מדה רעה צריך שיתרחק ממנה האדם כי היא גורמת כל רע (רשב״ל דורא, מגן אבות ב ט). אל יאמר אדם מדת הכילות אינו רע אחר אשר לא עשק ולא גזל את עמיתו וכו׳ כי מדת הכילות גורם לאיש לחיות בליעל במדות הטובות (ר׳ יונה, פי׳ אבות ב ט). על כל קנין תקנה חכמה על כל מעלה תבחר שפלות, הרחק מכל מדה רעה ובראש כלן מן הכילות (רמב״ח, דרכי נעם י:). היהודים התלמידים אינם רוצים לפזר ממון לתת לשום חכם יהודי וזו רעה חולה ועל כן תפוג תורה כי כל חכם תוריי כשרואה זה הדבר וזה הכילות אשר נפל בעולם בבני אומתינו נגד התורה ולומדיה סגרו דלתים בשוק ואין דורש ואין מבקש כי ידוע כי בעונותינו כך היה בסוף בית שני גבר הכילות וגדל הקמצנות גם העצרנות עד שהכהנים עזבו העבודות ודרשו המזונות (ר״י פרובינצאלו, שו״ת בלמוד החכמ׳). שהקצה האחד מהיתרון הוא הפזור והקצה האחר הנוטה לצד החסרון הוא הכילות והאמצעי הוא הנדיב (נהר פישון, פר׳ ויקר׳). אל תשליט עליך מדת הכילות והנבלות אבל הכן לבבך עכ״פ במדות הנדיבות והחמלה (סתיגון, כאס תעת). לחזק ולקבוע בלבבנו מדת הנדיבות ולהרחיק תכלית ההרחקה מדת הכילות (שם תפ). ושנאו מדת הכילות שבכל מי שעינו צרה מוציאתהו מן העולם (יוסף ישראל פורלין, תולד׳ אדסג יב, כ״י בריט״מ). אלו שני אחים ממרישה, היתה להם הכילות למורשה, חשבו הזולות קדושה, והנדיבות צחנה ובאשה (עמנ׳, מחבר׳ התפת). מדת הנדיבות שהיא אמצעית בין הכילות והפאר (רע״ב, אבות ב א). הכילות מדה הפכית אל הנדיבות וכו׳ ורעה מאד מדת הכילות מן הפזור שהפזור הוא יותר דומה אל הנדיבות כי עקרו הנתינה מהכילות אשר עקרו המניעה (ר״א מודינא, צמח צדיק טו). לכל תכלה יש קץ חוץ מהכילות אשר אין לה קץ ותכלית (שם). כל המדות המגונות ישנות בעולם זולתי הכילות אשר בכל יום מתחדש ובא (שם). רבים נבהלים להון בעלי כילות ומתקוטטים על פרוטה (הוא, ארי נוהם כו). הסכלות והעצלות אחי הדלות, הגאוה והכילות תחלות השפלות (מראה המוסר כב).—ובמליצה בהשאלה: השחק מוריד מטר בכילות מאד נגד הדמעות שלי (כ״י הלוי, איך אחריך). —ובמשמ׳ צמצום בדברים רוחניים: אבל נשתנו (הטבעים) באדם ונכספו לצורה יתירה ואין כילות אצל הענין האלהי ואצל עליו צורה יתירה נקראת השכל ההיולני הנפעל (כוזרי ה י). שאין כילות לפני

יתברך אבל הוא נותן לכל דבר מה שראוי לו (שם). ומה שכתב הרמב"ן וכו' שהיה (המן) מוזמן לחסידיהם וצעיריהם היו תאבים לו ורעבים ממנו חלילה לאל מזה כי אין כילות לפניו יתברך והכתוב אומר ותעל השלו ותכס את המחנה שיורה על הריבוי וההפלגה (ר"י אברבנאל, בשלח). ההקדמה הגדולה תתבאר כי אין כילות וקנאה אצל אצילות יתעלה (זכות אדם 3). שאין כילות אצל המשפיע אבל מצד המקבלים שאין הדור ראוי והגון לכך (פסק ר"י דלטאש על ספר הזהר). —וצמצום וקצור בלשון: ורדפתי הצמצום והכילות בלשון עד שלפעמים כללתי במאמר אחד קצר משלש או ארבע תיבות מה שלא היו מספיקין כל כך שורות (שאילת יעבץ ב סז).

כִּילַי[1], כֵּלַי, ש"ז, —א) אדם ערום ובעל מזמות ורע לב, Arglistiger; fourbe; crafty: לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכִילַי[2] לא יאמר שוע כי נבל נבלה ידבר וכו' וְכֵלַי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר ובדבר אביון משפט (ישע' לב ה-ז). — ואמר הפיטן: כילי נבל כמלך במסבו, נדיב שוע נטרד מחובו, ככלי אין חפץ בו (סליח' ד עי"ת, אתה חלקי). נבל בנדיב וכילי בשוע שלט, סברו עליך נקרא בשמך יומלט (סליח' יוס ו, אפס הוד). — ומ"ר: גוי נבל וכילים, ישתרגו בכפל כפלים, שפן וצעירת רגלים, צבאו על ירושלם (שבת ב חנוכה, אין מושיע).— ב) קמצן מאד, מי שלהוט לקבץ כסף ואינו מוציא מכספו אלא במדה מצמצמה מאד וחשך את נפשו מכל טוב, Geiziger; avare; niggard: אינך מרורה משדי אפעה ולח"ר בני פתן אהי מובל לשכון ולא אעבור ברגלי על כילי ולא אלחם בפת נבל (ר"ש הנגיד, בן משלי א). אין אוהב להפכפך ואין אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן ואין סלסול לכילי ולא חברה לכעסן (מבח' הפנינ' לרשב"ג, שער המוסר). ואמר החכם מה הפצע שאין לו רפואה אמר כשיצטרך הנדיב אל הכילי וימנע ממנו (שם, זולת השאלה). כשתשאל מן הכילי שאלה ימנע ממך וישנאך (שם). מי ששואל שאלה מכילי הוא יותר פחות ממנו (שם). אכסנאי הכילי לא יפחד מן הקבסא ולא יצטרך אל מרקחת (שם). מי שמתארח אצל הכילי תתענה בהמתו ואינו צריך להפנות (שם). המבקש מן הכילי כמבקש צוד דגים במדבר (שם). באתי ביום צום בית אנוש צר עין, ואשאלה ללחום ולחם אין, צוה להביא פת חרבה לאכול וכו' פתח ואמר לי אכול ושתה בניקמתי ועניתי אמור מאין, עת קצרה ידך בחיי עצמך מה אתנה אני לפי מנין, וכו' לא אעבור היום באל תלחם ולא אוכל בלחמך קצר ידים, כילי השיבני ברשעו מחזיק לא די לך בצל ופת ומים (ראב"ע, באתי). שמים לחשך אור וכילי איך יהי נכר בעיניהם לנגד שוע (רמב"ע, דיואן נח, כ"י בודלי'). ומפלאי זמן רשע וטוב לו ורום כילי וראש נדיב בלי יעל, ויש רעה מאד חולה בשוב איש נדיב לב רש ותחת יד בליעל (משה דרעי הקראי, לקו"ק נג.). וראוי לו לאדם להנהיג עצמו בדברים אלו כדי לכוף יצרו ולא יהיה כילי ויקיים מה שצוו נביאים כבד את ה' מהונך (רמב"ם, ערכ' וחרמ' ח יג). הנדיב יתנדב לנפשו ולאוהביו, והכילי יצפון הונו לאויביו (ר"י חריזי, תחכמ' מד). ראו כילי אשר ידו בתולה לכל שואל ולכילות בעולה (שם נ). ולכן אמר מעט במים לא להיותו (אברהם) כילי בהם כי אם בהיותם בלתי צריכים מאד לרחיצה כפי העת ומעט הדרך שהלכו (ר"י אברבנאל, וירא). המעות אינן של הכילי אך הכילי הוא מהמעות (ר"א מודינא, צמח צדיק טו). הכילי הוא המחזיק אצלו מה שראוי להוציא והפזרן מוציא מה שראוי להחזיק (שם). המבקש מן הכילי בקשה, כשואל חכמה מן האשה, וצניעות מן הקדשה, וכצודה דגים ביבשה (מראה המוסר כ). בני אם באתם

[1]) אין דמיון לצורה זו במשקלי השמות שבמקרא, זולתי חֹרַי, גֹּבַי, והשמות הפרט' ברזִלַי וכדומה. ולא נתברר מקור השם הזה ושרשו. יש אומרים שהוא במקום נבילי, כמו נוכל, ומי שמפרש אותו במשמ' קמצן סובר שהוא נגזר אולי מן כלא, כלה. ויש סוברים שהוא שרש מיוחד כיל. ועי' הערה לקמן.—[2]) הכתוב בעצמו מתאר מהותו של הכילי שהוא מיעץ זמות וכו', והוא איפוא ערום, נוכל, איש תכבים וכדומה, ואין בו שום רמז לקמצנות. וכך רש"י: רמאי נוכל חורש רעה. ובמשמ' זו, אעפ"י שאין לה דמיון גמור בערב', אפשר למצוא צרוף קרוב לכיל והוא ח'יג a), שמשמש בערב' ממש במשמ' זו. אבל ריב"ג מתרגם כילי בהמלה הערבי' לײם b), שהיא משמשת בערב' במשמ' נבל וגם קמצן, והשתמש במשמ' זו גם ר"ש הנגיד, ונראה כי פרוש זה היה ידוע אצלם, כי אינם נותנים אותו כדבר חדש. ואמר רד"ק: ולפי דעתי כי מלת כילי נגזרה מענין וכל בשליש ומשרשו ולפיכך נקרא כילי שהוא עושה עניניו ומוציא הוצאותיו במדה קצובה שלא יותר כלום. ע"ב. וזה רחוק מאד.

a) حيل b) لئيم

לשאול שאלה משום אדם שאלו אותה מהנדיבים שישמחו בשאלתכם וישתדלו לראותה בעין טובה ואל תשאלו שאלה מן ה כ י ל י כי יתעצב בשאלתכם ויפנה אליכם עורף (בית מדות, הנדיבות כב). ודעו בני כי ה כ י ל י חבר הכלב הלא תראו הכלב עומד על נבלת בהמה שמספקת לכמה ואם בא כלב אחר לאכול עמו מתרים כנגדו וכו׳ כך ה כ י ל י ימות ומניח הכל והולך לו (שם). לא נאוה ל כ י ל י עשר והון לרע עין (כ״ס, תרג׳ ב״ז יד ג). ה כ י ל י לא ישבע בחבלו ועל מנת רעהו רעה עינו (שם ח). לא יערב ל כ י ל י כל אכל ומצרת עינו ירזה (שם י). —ומ״ר: כי זאת מדת הנבלים והרשעים ו ה כ י ל י י ם כשישאיל אדם להם דבר חושבים שהוא קניינם וכשיחזירו אותו יחזירו בעין רעה כאלו נגזל מהם (רש״ט פלקיירא, ספרי סיגון 16). מהות אנשי פארטוגל המה עצלים ו כ י ל י י ם בטבעם (ראב׳ למוד׳ א י).— וכילי בחכמה וכדומה: ואין ראוי למשכיל שיהיה כ י ל י בחכמתו כי אין החכמה חסרה בעבור לימודה (תקון מדה״נ מס). — ובמליצה, להזמן וכדומה: ואל תט אחרי תקוה ודע כי הזמן כילי, והורני והראני אשר ראו מהוללי (רשב״ג, נטוש לו). — והמטר: הן הררי בתר יעידון כי מטר שחק מאד כ י ל י ודמעי שוע (ר״י הלוי, איך אחריך).

יַד, קפץ ידו. — ״עַצְרָן, ״צַיְקָן, *קַמְצָן, שמות נרדפים לכִילַי.—״עצרנות, ״צַיְקָנוּת, ״קמצנות. — נדיב, ההפך מן הכילי. —נדיבות, מדת הנדיב, עי״ש. —״פַּזְרָן.-״פַּזְרָנוּת.

״**כִּילָיוּת**, ש״נ, — כמו כִּילוּת: כאשר כל עוד שירד המטר על החול יתקשה כן כל עוד שיתעשר הכילי ירבה כ י ל י ו ת ו ולא יחמול לזרוע הקרקע כדי ללקוט כפלים (ר״א מודינא, צמח צדיק טו).

כֵּילַף, מ״ר כֵּילַפּוֹת,—עי׳ כֵּלַף.

כים[1], אולי מזה כִּימָה.

כִּימָה[2], ש״נ, — קבוץ של שבעה כוכבים שעין קצת חדה רואה בצפונו של מזל שור, Siebengestirn Plejades.: עשה כִימָה[3]) וכסיל והפך לבקר צלמות (עמו׳ ה ח). האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם וכו׳ עשה עש כסיל וּכִימָה וחדרי תימן (איוב ט ז-ט). התקשר מעדנות כִּימָה או מושכות כסיל תפתח התציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם (שם לח לא-לב).— ובתו״מ: אייר שהוא שני לניסן שבו נברא העולם וכו כ י מ ה שוקעת[1]) וכו׳ מרחשון שהוא שני לתשרי

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) בארמ׳ כימתא, בסור׳ כימא, ולא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.— [3]) התרגומים הקדמונ׳, היוני והרומי תרגמו מלה זו פעם בהשם Archurus, שהוא מזל שור, ופעם בהשם Pleiados, שהוא קבוצת הכוכבים שבצפונו של שור. ובמשמ׳ זו השתמשו בשם זה בתו״מ, וכן תרגמוהו רדב״א ועב״ס (לקו״ק רי) ורסע״ג וריב״ג בהשם הערבי אלת׳ריא a), שבו מכנים הערבים את קבוצת הכוכבים הנזכרים. וכן הרמב״ם: ומחנות אלו אין אנו יודעים שמותם בלשון ערבי ואין אנו יודעים שם אחד מהם חוץ מ כ י מ ה והוא במחנה השלישית למחנות שהיא מכוונת כנגד ראש מזל טלה והוא שקורין אותה בלשון ערבי תתה [ת׳ריא] ונמצאת מחנה כימה מכוונת בין מזל טלה ומזל שור (פי׳ הרמב״ם לר״ה יא:). ונראה כי זה היה בקבלה מהלשון החיה. רק אחד מהקדמונים, הוא ראב״ע, הביא דעת הקדמונ׳: ודעת קדמונינו שכימה הוא זנב טלה וראש שור והם ששה כוכבים נראים אעפ״י שהם קטנים (ראב״ע עמו׳ ה ח), אך לא מצא קורת רוח בזה ואמר כי כימה היא כוכב אחד, שקוראים לו עין השור השמאלי: והנכון בעיני שהוא אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי (ראב״ע איוב לח לא). ובדבר מקור השם כימה לקבוצת הכוכבים הנה כבר ר׳ שמואל בקש לו טעם ופרש כימה כ מ א ה: מאי כימה אמר שמואל כ מ א ה ככבי אמרי לה דמכנפי ואמר, לה דמבדרן (ברכ׳ נח:), ובעבר׳: מהו כימה אמר שמואל כמאה כוכבים י״א שמקובצים וי״א שמפוזרים. ובאמת, בקבוצה זו של הכוכבים שהעין הבינונית רואה רק ששה שבעה כוכבים, העין החדה רואה הרבה יותר, ובמשקפות החדשות רואים שם כמאתים כוכב ויותר. ואעפי״כ בודאי אין פרושו של שמואל להשם כימה אלא דרש. חכמי הערבים אומרים כי קבוצת כוכבים זו נקראת בערב׳ ת׳ריא ע״ש הרבוי, ועפ״י הדחק אפשר אולי למצא בערב׳ משמ׳ כעין זו להשם כימה, כי השם כום b) בערב׳ משמש גם במשמ׳ צבור וגם במשמ׳ אורחה קטנה של גמלים. אפס, כי דוקא בערב׳ לא השתמשו בשרש זה למשמ׳ שם לקבוצת כוכבים, ובעבר׳ אין מהשרש כום שום מלה במשמ׳ רבוי. גם גזרת השם היוני pleias מן πλέω, במשמ׳ הליכה בים, מפני שמתחלת זריחת הכוכבים האלה בלילה היו מתחילים היונים להפליג בימים, מפני שהוא הזמן ששקטו הרוחות, גם זה אינו נותן לנו שום אפשרות לבאר השם כימה לקבוצת כוכבים הללו. וקצת החדשים דחו הפרוש המקובל לכימה ואמרו קצתם שהכונה בשם זה היתה להכוכב Sirius, וקצתם להכוכב עקרב. אבל, גם לפרושם אין יסוד נכון, ולמעשה בשמוש הלשון בודאי הפרוש המקובל מכריע.— [1]) ר״ל ביום, ומתחלת

---

a) ثُرَيّا b) كُوم

שבו נברא העולם ובו כימה עולה (סדר עו"ר ד). אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (שמואל, ברכ׳ נח:). שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמה נטל שני כוכבים מעיש וסתמה (שם נט.). ור׳ סימן אמר כימה מעדנת את הפירות וכסיל מושך בין קשר לקשר (מד"ר בראש׳ י). היין והדעת נמשלו בכימה ועקרב כל שעה שכימה נראית ברקיע אין עקרב נראה ברקיע ומשעקרב נראה אין כימה נראית כך היין משול בעקרב והדעת משולה בכימה וכו׳ כשם שהכימה מבשלת את הפירות ונותנת בהם טעם כך הדעת נותנת ריח וטעם בדבריו של אדם (שם במד׳ י). כימה שהיא שבעה כוכבים ברקיע וכולם סמוכים זה לזה (סדר אליהו רבה ב). ראה שמחזאי ריבה[1]) אחת ושמה איסטהר נתן עיניו בה אמר השמעי לי אמרה לו איני שומעת לך עד שתלמדני שם המפורש שאתה עולה בו לרקיע בשעה שאתה זוכרהו למדה אותו שם והזכירה אותו ועלתה לרקיע ולא קלקלה אמר הקב"ה הואיל ופרשה עצמה מן העבירה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים הללו כדי שתזכור בהן לעולם ונקבעה בכימה (מדר׳ שמחזאי ועזאל, ביהמ"ד ילינק ד).—ובסהמ"א: היום עולה עקרב בתחלת היום ושוקע שור בנגדו ונוטל שני כוכבים מכימה היינו שתי ארובות ומעיינות מתמעטים מחמת הצנה והרוח (ערוך, ערך כמה). כשבא מבול לעולם גנבה כימה שני כוכבים מעיש והיא רצה אחריה כלומר תן לי בני והקב"ה עתיד להחזירן לה ולנחמה שנאמר ועיש על בניה תנחם (מעין גנים לאיוב לח).—ואמר הפיטן: המקרה שתים עשרה ומעלות בשבעה בונה, ובחכמה כסיל וכימה שבעה עולים בקנה (שבת בין יוה"כ לסכות, יחו לשון).—והמשורר אמר: שאל כימה אשר תדע שבילו שאל צדק למען הוא עמיתו, שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו שאל שמש בצאתו (ר"ש הנגיד, הגרפה הזמן). מצולה את בלא עבר ומלאך אל ולא גבר, ומתנשא אלי כימה בלא סולם ולא אבר (הות, מלולה). ונפשו חמדה עיש וכימה ואף כי זוהלי עפר ורמשו, ולא ישוב מפני כל אבל רחב לבבך הוא הניסו (רשב"ג, בחר מהחלי). באהל אפרשנו (את המעיל הקרוע) ליל באישון וכוכבי רום ישימון בו מאורה, בתוכו אחזה סהר וכימה ויופיע כסיל עליו נהרה (ראב"ע, מעיל יש לי). כעצם שחקים וזהר ברקים עלי עש עמוסים וכימה נשואים (רמב"ע, דיואן, לאנשי לבבות, כ"י בודל׳). עפרה אחות כימה ובת שמש אור זהרה תסתיר בבגדי שש, על רצפת עיש ברגליה תרקע מקום בהט ואבני שש (יוס׳ בן יהוד׳ זארק, ניב שפתים, כ"י לונדון). — ומ"ר: יונתי זיו יפעתך דמה לכסיל וכימות, ואני לאהבתך אשיר שיר על עלמות (פזמ׳ תימנ׳, יונתי).—ועי׳ עוד עש.

כים[1]), ממנו כִּים.

כִּים, ש"ז, מ"ר כִּיסִים,—א) בעין שק קטן תפור מעור או בגד לשמור בו כסף, אבני המשקל וכדומה בשמושים, Beutel; bourse; purse: לא יהיה לך בְּכִיסְךָ אבן ואבן גדולה וקטנה (דבר׳ כה יג). האזכה במאזני רשע וּבְכִיס אבני מרמה (מיכ׳ ו יא). פלס ומאזני משפט ליי׳ מעשהו כל אבני כִיס (משלי יו יא). הזלים זהב מִכִּיס וכסף בקנה ישקלו (ישע׳ מו ו). כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל גורלך תפיל בתוכנו כִּיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יג-יד).—ובתו"מ, כִּים לכסף, עצם הכים והכים עם הכסף שבתוכו: מי שהחשיך בדרך נותן כיסו לנכרי (שבת כד א). המשיא את היתומה לא יפחתו לה מחמשים זוז אם יש בכיס מפרנסין אותה לפי כבודה (כתוב׳ ו ה). אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין (ב"ק י א). מצא פירות בכלי או כלי כמות שהוא (מצא) מעות בכיס או כיס כמות שהוא (ב"מ ב ב). פרוטה של הקדש שנפלה לתוך הכיס או שאמר פרוטה בכיס זה הקדש (מעי׳ ו ו). המבטל כיס חבירו אין לו עליו אלא תרעומת (ירוש׳ ב"מ ט יב.). קונם אשתי נהנית לי שגנבה את כיסי ושהיכת את בני (שם נדר׳ ב לד ג). כולהם נוטלין שכרן מכיס אחד (שם הור׳ ג מח ג). לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כיס על צווארו והושיבו על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא (בבלי ברכ׳ לב.). אין בן דוד בא וכו׳ עד שתכלה פרוטה מן הכיס (סנה׳ צז.). משל לדגיסטום שמלא כיסו זהובים והיה עומד וצווה מי שהוא מבקש יבא וישאל (מד"ר שמות כט). אמר להם משה (לישראל

להיות נראית בלילה. — [1]) כעין הגדת היונים שכוכבי כימה היו בנות אטלס וכסיל רדף אחריהן ועפ"י תחנתן נקבעו בין הכוכבים והריבה היפה היא היותר נוצצת בכוכבי כימה, אלקיונה ביונית.

[1]) משתף באשור׳, ארמית, ערב׳ ואתיא׳.

כשעברו בגבול בני עשו) התידו להם כיסכם שלא יאמרו עבדים היו עניים הם הראו להם עושרכם (שם במד׳ יט). **וכשמגיע** (הנשיא) לחצר המלך סריסי המלך יוצאים לקראתו ורצין לפניו עד הגיעו לחצר המלך ועבד הנשיא עובר לפניו בכיס זהובים ומפזר לפני הנשיא לכבוד המלך (לקוט׳ ר״י סמברי ב). — **ואמר המשורר : ודע כי לא אנוש יקנה תבונה כאשר יקנה** מעט כסף בכיסו (רשב״ג, בחר מבחלי). — ומ״ל : דבר שהוא מיוחד להן תכשיט להן יצאו כיסין של מעות (ירוש׳ ע״ז ג מב ד). בשבת מותר ליקח בתים מן הגוי כיצד הוא עושה מראה לו כיסין של דינרים וחותם ומעלה בערכא׳ (ר׳ שמעון הדרשן, מסקין ב). —**ואמר המליץ : תהי נא אזנך אל פי חכמים, ועינך תאסוף מהם לשמים, וקנא בם בכל שבתך וגורך, בכיסך אל תקנא בחברך** (רה״ג, מוסר השכל). —*הטיל בכיס, נתן מעות לעסק וכדומה : **שלש שהטילו לכיס פיחתו** או הותירו כך הן חולקין (כתוב׳ י ד). שלשה שהטילו לכיס ונגנב הימנו מביאין השאר לאמצע וחולקין שנים שהטילו לכיס זה במנה וזה במאתים אם עשו בפרקמטיא השכר לאמצע (תוספתא שם י ד). —*לפי כיסו, לפי כמות המעות שנתן בהעסק : התנו ביניהן שזה נוטל לפי כיסו וזה נוטל לפי כיסו (ירוש׳ כ״ק ד ד:). כל אחד ואחד נוטל לפי כיסו (שם.). — *שטר כיס, שטר שהטיל לכיס לעשות עסק : שטר כיס היוצא על היתומים דייני גולה אמרי נשבע וגובה (כ״ב ע:). —*חסרון כיס, הפסד ממון, עי׳ חסרון, והוסיפה : מה קימה (מפני זקן) שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס (ספרא קדוש׳ ג ז), רשב״י אומר אין צווי בכל מקום אלא חסרון כיס (ספרי במד׳ א). — ומשלים ומליצות : כל האיברין תלויין בלב והלב תלוי בכיס (ירוש׳ תרומ׳ ח מו:), שאם אין מעות בכיס האדם מיצר ודואג. בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו (ערוב׳ סה:). אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה (ב״ק קיח:). השכור נותן עינו בכוס והחנוני בכיס (תנחומא שמיני ו). כיס המלא יבריא חולה ישמן כחוש יחזיק רפה אך חסרונו מכה קשה לא תועיל בה חכמת רופא (תרוז׳ בסוף מלחמ׳ החכמ׳ והעשר). אמר החכם חסרון כיס רע בחלום ויותר בהקיץ (שם). לחסרון כיס אקלל בעברים, דלקני והשביעני מרורים, בעת אראה לפני הדברים, בזול לבל ולי המה יקרים (שם). —וכיס לכל מיני שמוש : סנדל עמקי וכיס של שגצות (כלים כו א). כים בתוך כים שנטמא אחד מהן במשקה (שם ג). אילו שכח שם כים אבנים טובות ומרגליות שמא לא היה חוזר ונוטל כיסו (ירוש׳ ברכ׳ ח יב ג). מצאו (את הגט) קשור בכיס או בארנקי (ב״מ כז:). כיס שעשאו להניח בו תפילין (סנה׳ מח:). לא יצא הזב בכיסו ואם יצא פטור (שבת יא:). — ומ״ל : לא יצא הסוס בזנב השועל וכו׳ ולא עיזים בכיסין שבדדיהן (תוספתא שבת ד ה).

— ב) *כים בתוך הלבוש, Tasche; poche, pocket : ומכאן יש ללמוד לשוכח מעות בכים שעושים בצדי המלבוש שנקרא פאלדיקיר״א אם אינה תפורה לארכה במלבוש אלא שפיה לבד תפור בחור שבמלבוש והיא כולה תלויה (ב״י, טאו״ח שט א). —*חותך כיסים, גנב, משמוט : ואחד מהם גנב מפורסם וחותך כיסים מובהק הביא חגורת כסף גדולה (שו״ת חות יאיר רט).

— ג) *בהשאלה באברי בע״ח : איזהו זובן כים ולא הזכר (תוספת׳ בכור׳ ד ו), כעין כים המכסה אבר הזכרות של בע״ת. נפגם (הזובן) ולא ניטל כים ולא זכרות (גמ׳ שם לט:). —וכים הביצים : מי שכים הביצים גדול וארוך עד שמגיע לארכובותיו (רמב״ם, ביא׳ מקד׳ ח יב). — *כים הקרקבן, המרה, וכדומה : ניקב הקורקבן וכים שלו קיים וכו׳ ניקב הכים וקורקבן קיים (חול׳ מג.). —*כים הקטן, המרה, *כים הגדול, מקוה השתן : ומנהג הרופאים הקדמונים שיקראו המרה הכים הקטן כמו שהוא מנהגם לקרא המקוה הכים הגדול (קאנון ג טו א א). — ועי׳ שק.

*כִּיסָן, כִּיסָנִים, —עי׳ *כַּסָּן, כַּסָּן.

*כִּיף, כמו כפף, ממנו *כִּיף.

*כִּיף, פ״י, עב׳ כָּף, עת׳ תָּכִיף, צווי כִּיף, —כמו כָּפַף, כָּף ראשו, הכניעו : אל תמשילהו (את הילד) בנעוריו ואל תשא לשחיתותיו כיף[1]) ראשו בנערותו ובקע מתניו כשהוא קטן (ב״ס גני׳ ל יא-יב).

*כיף, — עי׳ *כֵּף.

*כיפה, —עי׳ כִּפָּה.

*כיפח, —עי׳ *כִּפֵּחַ.

*כֵּיצַד, —מלת השאלה לאֵיכוּת הדבר, כמו אֵיךְ, אֵיכָה, ותבוא לפני הנשאל : הלוקח מן הנחתום כיצד הוא מעשר נוטל כדי תרומת מעשר וחלה (דמאי ה א).

---

[1]) כך בב״י בלי ספק ואין מקום לשנות ולשום ו במקום י, והואנע״י במקום כפולים, וכן אין יסוד לעשותו לפעל.

טומנין (את החמין) וכו׳ בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן כיצד הוא עושה נוטל את הכסוי והן נופלות (שבת ד ב). כיצד מפרישין חלה בטומאה ביום טוב ר״א אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה ר״י בן בתירא אומר תטיל בצונן (פסח׳ ג ג). כיצד פוטרות צרותיהן היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואה לאחיו ולו אשה אחרת ומת כשם שבתו פטורה כך צרתה פטורה (יבמ׳ א ב). כיצד אשת אחיו שלא היה בעולמו שני אחים ומת אחד מהם ונולד להם אח וכו׳ (שם ב א). המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני ר״א מתיר וחכמים אוסרים כיצד יעשה יטלנו הימנה ויחזור ויתננו לה ויאמר לה הרי את מותרת לכל אדם (גיט׳ ט א). כיצד מקנא לה אמר לה בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני ודברה עמו (סוט׳ א ב). כיצד עושה לה (להסוטה) מוליכה לב״ד שבאותו מקום (שם ג). כיצד הרגל מועדת לשבור בדרך הלוכה הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבור (ב״ק ב א). כיצד משלם דמי ולדות שמין את האשה כמה היא יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה (שם ה ד). כיצד תולין אותו משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנה ומקיף שתי ידיו זו על גב זו ותולה אותו (סנה׳ ו ד). מי שהיה ביתו סמוך לבית ע״א ונפל אסור לבנותו כיצד יעשה כונס בתוך שלו ארבע אמות ובונה (ע״ז ג ו). כיצד העדים נעשין זוממין מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה וכו׳ (מכו׳ א א). כיצד ראיית הנגע האיש נראה בעודר וכמוסק זיתים האשה כעורכת וכמניקה את בנה (נגע׳ ב ד). כתוב אחד אומר ישא ה׳ פניו אליך וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים כיצד יתקיימו שני כתובים הללו (ספרי במד׳ מב). לאדם שהלך לישא אשה אמר לה אביך עשיר ואני עשיר וכו׳ אין זה פתוי כיצד פיתוי אומר לה אביך הדיוט ואני מלך אביך עני ואני עשיר (שם דבר׳ לז). כיצד יודע אם חושש משום גזל ואם לאו הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל (תוספתא תרומ׳ א ה). הדש כיצד הוא עושה מביא קופתו ותולה בצוארי בהמה (שם ח ג). מבוי שגבוה וכו׳ צריך למעט כיצד ממעטו נותן עליו קורה מעשרים אמה ולמטה (שם ערוב׳ א א). כיצד חולץ אדם לאמו מספק אמו ואשה אחרת ולהן שני זכרים וחזרו וילדו שתי נקבות במחבא ועמדו שנים הראשונים זה לקח אמו של זה וזה לקח אמו של זה וכו׳ כיצד חולץ אדם לאחותו מספק אמו ואשה אחרת ילדו שתי נקיבות במחבא ונישאו לשני אחים מאב וכו׳ (שם יבמ׳ יב ד). הבנות נישאו עד שלא בגרו וכו׳ איבדו פרנסתן כיצד הן עושות שוכרות להן בעלים וגובין פרנסתן (שם כתוב׳ ד יז). נקובת הלב לבית חללו פסולה כיצד בודקין אותה רשב״א אומר משום ר׳ יהודה בודקין אותה ביד (שם חול׳ ג יח). שתהא (הקטרת) דקה מן הדקה כיצד הוא עושה מפריש שלשת מנים מערב יוה״כ ומחזירן למכתשת כדי למלאות ממנה חפניו כדי לקיים בה דקה מן הדקה (ירוש׳ יומ׳ ד מא ד). כיצד היה ר׳ יונה עושה כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (שם שקל׳ ה מט:). כיצד הוא מברך עליה (על המגלה) וכו׳ הרב את ריבך והנוקם את נקמתך (שם מגי׳ ד עד ד). הרוצה לאכול חמץ אחר בדיקה כיצד יעשה מה ששייר יניחנו בצנעה (בבלי פסח׳ ט:). אמרו לו (להעד) אמור כיצד ראית את הלבנה אמר להם עולה הייתי במעלה אדומים וראיתיו שהוא רבוץ בין ב׳ סלעים (ר״ה כג:). הרוצה שתבריח נכסיה מבעלה כיצד היא עושה כותבת שטר פסים לאחרים (כתוב׳ עט.). בני אמור לי כיצד שמעתה א״ל כך שמעתי (סנה׳ ל:). והרוצה לנקר חצרו כיצד הוא עושה עושה מקום חוץ לגומא ושוחט ודם שותת ויורד לגומא (חול׳ מא:). כיצד הולד שרוי במעי אמו מקופל ומונח כפנקס (מד״ר ויקר׳ יד). כיצד היתה תפילתו של כהן גדול ביוה״כ בצאתו מן הקדש אומר יהי״ר מלפניך שתהא שנה זו גשומה וכו׳ (שם כ). כיצד היו עושין אדם אומר לחבירו שבועה שאני הולך למקום פלוני ואוכל ואשתה והולכין ועושין ומקיימין שבועתן (תנחומא ויקר׳ טז).—ואחרי הנשאל: מצות לולב כיצד יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית וכו׳ מצות ערבה כיצד מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה (סוכ׳ ד ד-ה). ברכות וקללות כיצד כיון שעברו ישראל את הירדן וכו׳ ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה עלו לראש הר עיבל (סוט׳ ז ה). בטול עניים כיצד שלא יהו עניים יושבין ומשמרין כל היום וכו׳ מראית העין כיצד שלא יהו עוברין ושבין אומרין ראו פלוני שקצר שדהו ולא נתן ממנה פאה וכו׳ מפני הרמאין כיצד שלא יהו אומרין כבר

נתננו דבר אחר שלא יניח את היפה ויתן מן הרע (תוספתא פאה א ו). לשבח קרקעות כיצד הרי שגזל שדה מחבירו והרי היא יוצאה מתחת ידו כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדים וכו' (ב"מ יד:). מפקידה לפקידה כיצד בדקה עצמה באחד בשבת ומצאת טהורה וישבה שני ושלישי ולא בדקה ולרביעי בדקה ומצאת טמאה (נדה ד:). — ודבור בפני עצמו לשאלה להנאמר קודם לו: יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים ושתים שהן ארבע בחוץ כיצד העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעה"ב או שנטל מתוכה והוציא (שבת א א). הזורק מרשות היחיד לרשות הרבים וכו' מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים באמצע ר"ע מחייב וחכמים פוטרין כיצד שתי גזוזטראות זו כנגד זו ברשות הרבים המושיט והזורק מזו לזו (שם יא א-ב). אנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה ואין אנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה כיצד מי שהיה בעיר גדולה ונתן עירובו בעיר קטנה וכו' מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה (ערוב' ה ח). עבד פוסל משום ביאה ואינו פוסל משום זרע כיצד בת ישראל לכהן בת כהן לישראל וילדה הימנו בן והלך הבן ונכבש על השפחה וילדה הימנו בן הרי זה עבד (יבמ' ז ה). כהן גדול פעמים שהוא פוסל כיצד בת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת וניסת לכהן וכו' (שם ו). כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול כיצד היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו (גיט' ג א). לא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי המלחמה מהרוגי המלחמה ואילך יש בו סיקריקון כיצד לקח מסיקריקון וחזר ולקח מבעה"ב מקחו בטל (שם ה ו). כל המטלטלין קונין זה את זה כיצד משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו (ב"מ ד א-ב). הורו (בי"ד) לבטל מקצת (מן התורה) ולקיים מקצת הרי אלו חייבין כיצד אמרו יש נדה בתורה אבל הבא על שומרת יום כנגד יום פטור (הור' א ג). כותל המשמש את הבית ידון מחצה למחצה כיצד כותל שהוא לאויר והטומאה בתוכו מחציו ולפנים הבית טמא (אהל' ו ג). כל המטלטלים מביאין את הטומאה על אדם הנושאן וכו' וכלים בפותח טפח כיצד כוש שהוא תחוב בכותל כחצי זית מתחתיו וכחצי זית מעל גביו אע"פ שאינן מכוונין טמא (שם יו א-ב). יש ריבית מוקדמת ויש ריבית מאוחרת כיצד נתן עיניו ללות ממנו והיה משלח לו ואומר בשביל שילויני זה הוא ריבית מוקדמת לוה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואמר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא ריבית מאוחרת (ספרי דבר' רסג). ב"ש אומרים בינויי בינוין אסורין כיצד אמר הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה (תוספתא נזיר' ב א). ומברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא אם לאו כיצד רבי אומר ובטובו ה"ז ת"ח ומטובו ה"ז בור (ברכ' ג.). מפקח בגל עתים פטור עתים חייב כיצד גל עגול ונמצאת טומאה תחתיו חייב גל ארוך ונמצאת טומאה תחתיו פטור (פסח' לא.). פעמים שאדם נשבע על טענת עצמו כיצד מנה לאביך בידי והאכלתיו פרם ה"ז נשבע (כתוב' יח.). הכסף אינו קונה את הזהב כיצד מכר לו עשרים וחמשה דינר של כסף בדינר של זהב אע"פ שמשך את הכסף לא קנה עד שימשוך את הזהב (ב"מ מה:). תוך הפרק נשים בודקות אותן ונאמנת אשה להחמיר אבל לא להקל כיצד גדולה היא שלא תמאן קטנה היא שלא תחלוץ אבל אין נאמנת לומר קטנה היא שתמאן וגדולה היא שתחלוץ (נדה מח:). א"ר ברכיה וכו' בשם ר' יצחק שהתיר (משה) נדרו של יוצרו כיצד אלא בשעה שעשו ישראל העגל עמד משה מפיים האלהים שימחול להם אמר האלהים משה כבר נשבעתי וכו' (אמר משה) דין הוא שתתיר את נדרך (מד"ר שמות מג).—ובמשמ' איך אפשר הדבר: ר' יהודה אומר אף המתארח אצל עם הארץ נאמן אמרו לו על עצמו אינו נאמן כיצד יהא נאמן על של אחרים (דמאי ב ב). אדמון אומר יכול שיאמר אילו הייתי חייב לך כיצד אתה לוה ממני (כתוב' יג ע). —הא כיצד במשמ' זו, עי' ערך *הא, והוסיפה: בא וראה כמה מופרשין דרכי הקב"ה מדרכי בשר ודם ב"ו במתוק מרפא את המר אבל הקב"ה מרפא את המר במר הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות לו נס ביוצא בו אתה אומר ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וגו' והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרח הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות בו נס (מכי' בשלח ד א). (כתוב) עד הביאכם את קרבן אלהיכם יכול תבאה ממש ת"ל עד עצם היום הזה הא כיצד טול מבנתיים זמן הבאה (ירוש' חלה א נז:). (כתוב) כי תראה

(חמור שונאך רובץ תחת משאו) יכול אפילו רחוק מאה מיל תלמוד לומר כי תפגע הא כיצד שיערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל (שם ב"מ ב ת ד). (כתוב) כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש ממנו קדש ולא כולה קדש יכול תצא לחולין ת"ל יהיה בהוייתה תהא הא כיצד תמכר לצרכי עולות ודמיה חולין חוץ מדמי אותו אבר (בבלי ערכ' ה.).

א. **כיר**[1]), מזה כִּירַיִם, *כִּירָה.

ב. *°**כיר**[2]), ממנו *כִּיּוּר, *כִּיֵּר, ב. *°כִּיר.

***כִּיֵּר**[3]), פ"י, — עשה צורות בּלטות או שקעות בהטיח המצפה את הכותל וכדומה, או בחקיקה באבן וכדומה: בית שבנאו מתחלה לע"א הרי זה אסור סיידו וכיירו[4]) לע"א וחידש נוטל מה שחידש (ע"ז ג ז). אבן שחצבה מתחילה לבימוס הרי זו אסורה סיידה וכיירה[4]) לשם ע"א והידש נוטל מה שחידש (שם). ציירו (את הבור) וכיירו וסיידו ועשה בו מעשה (מכי' משפט' יא). אין מפייחין (את הבית מפני אבלות ביהמ"ק) ואין מסיידין ואין מכיירין (תוספתא ב"ב ב יז). חפר בור עשרה טפחים ובא אחר וסיידו וכיירו שניהן חייבין (ירוש' ב"ק א ב ג). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו (מד"ר ברא"ש ט). למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה היתה חסרה כלה שתכנס לתוכה (שם י). למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה סיידה וכיירה וציירה בעס המלך על בנו והרגו (שם כח). היתה (האבן) חצובה וציירה וכיירה שתעבד אפילו צייר וכייר בגוף האבן ואין צריך לומר אם כייר עליה נוטל מה שחידש (רמב"ם עכו"ם ח ז). והתחילו מלאכתם ג' ימים קודם חג הסוכות וכו' ובג' ימים הנ"ל ציירוה וכיירוה וצפוה (פסקי ריקאנטי האחר' ד). שהיה הבית רעוע נטוי ליפול והחזיק בו ובנה בו והצילו מסכנת נפילה גם ציירו וכיירו (קיצור פסקי הרא"ש בסוף ספ' חיים בהל ב).

—פעֹ' *כִּיֵּר, מְכִיָּר, מְכֻיָּר, — שֶׁכִּיְּרוּ אותו: לקח בית מפוייחת ומסויידת ומכויירת הרי הוא בחזקתו

[1]) לא נתברר משמ' העקרית, ועי' ערך כירים.

[2]) אין לו חבר בשאר הלשונות השמיות.

[3]) עי' הערה להשרש.—[4]) כך במשנ' שבמשנ', וכן במשנ' שבירוש', וכך גרסת הערוך, ובמשנ' שבגמ' בבלי כיידו, ביידה, ובב"י ציירה (ד"ס).

(תוספתא ב"ב ב יז). לקח חצר מסויידת מכויירת מפוייחת הרי זו בחזקתה נפלה אינו חוזר ובונה אותה (גמ' שם ס:). — ובסהמ"א: ונכנסתי דרך הגן שהוא בחוץ מאחורי ביה"ב לפנים מהחומה בחורבה אחת ממנה וראיתי צורת היכל מסוייד ומכוייר וכתוב בה בחרט אנוש אלו השמות מעתוק ודניאל ישמרם האל (לקוטים מספר דברי ר"י סמברי 7). קורות מצויירות ומכויירות (רע"ב מדות ג ז). ועליות מרווחות ומצויירות ומכויירות (פלא יועץ, מותרות).

א. *°**כִּיר**[1]), ש"ז, מ"ר כִּירִים, °כִּירַיִם, — כעין עלי של ברזל יכתשו בו הזיתים בבית הבד: האולר והקולמוס והמטוטלת והמשקולת והכירים[2]) והכן והכנה (כלים יג ח). והכיריים של ברזל שהובטין בהם הזיתים והאפרכס של מתכת (רמב"ם, כלים ט יו).

ב. *°**כִּיר**[3]), ש"ז, מ"ר כִּירִים, — קו בּלט או חקוק בחמר או בזכוכית או באדמה וכדומה, Strich; ligne; line: עושה בארץ או על הנייר כיר אחד שנקרא ח'ט גבהו אצבע אחת ועושה לו צלע כמין כאן מתחתיו (תכו' סגא', הרכבי שיד). והרי למדנו מן התלמוד שהכירים המכויירים אפילו בסיד לסימן נקראין שנתות (שם שפה).

כי"ר, — ר"ת: כן יהי רצון.

***כִּירָה**[4]), ש"נ, — כמו כִּירַיִם: כירה שהסיקוה בקש ובגבבא נותנין עליה תבשיל (שבת ג א). העושה

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.—[2]) כך הגרס' בכל הספרים, וכן היתה הגרסה לפני רה"ג וערוך והרמב"ם. והביא רה"ג גרסת י"א בידון, אך רגלים לדבר כי צ"ל כידין ביוד אחרי הדלת. והנה רה"ג הביא מלה זו בחבור עם מלה במשנה ב"ב ד ה, בענין כלי בית הבד, ושם הרבה שנויי נוסחאות, בידין, כירין, עבירין, ועוד, עי' ערך *עביר, ופרשה הגמ' שם כבשי, אבל גם משמ' המדויקה של המלה כבשי לא ידועה. ואולם אין דבר מכריחנו לאמר כי הכירים או הכידים של משנה כלים הם הם הכידים או העבירים שבמשנה ב"ב, וכן נראה דעת הרמב"ם שהם שני דברים מתחלפים, הואיל ופרש אותם לא באופן אחד. ונתחלפו הקדמונ' גם בפרוש המלה כירים שבכאן, שהערוך פרש שהם אבנים נקובות שכובשין בהן הזיתים, והרמב"ם פרש בלשון ערבי': דהוק מנ חדיד ירכז בהא אלזיתונ, ובעבר': כעין עלי של ברזל יכתשו בו הזיתים (כך צ"ל בתרגום העברי של פרוש המשנ' להרמב"ם). וכבר השתמש הרמב"ם במלה זו בלשונו ביד החזקה, במקום שהובא כאן בפנים.

[3]) מן פעל *כִּיֵּר.

[4]) עי' הערה להשרש א.כיר ולערך כירים.

שתי אבנים כירה וחברם בטיט (כליס׳ו ה). האבן שהיה שופת עליה ועל התנור עליה ועל הכירה וכו׳ וזו (האבן הסמוכה לכותל) היתה כירת הנזירים שבירושלם שכנגד הסלע כירת הטבחים בזמן שהוא נותן אבן בצד אבן (שם ג). השוכח תבשיל על גבי כירה וקדש עליו היום (תוספתא שבת ג ד). כירה שנתנה על גב ארובה העליונה אעפ״י שהוא שופת עליה את הקדרה (שם כל׳ כ״ק ו יז). תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה (ירוש׳ שבת ה ד:). היתה בהמתו שם בהמתו מוכחת עליו היתה כירתו שם כירתו מוכחת עליו (שם שבי׳ ד לה.). א״ר יוחנן כירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה תבשיל שבישל כל צורכו וחמין שהוחמו כל צורכן (בבלי שבת לז:). מעשה באדם אחד שנגנב קומקמום שלו ועלה לקבול עליו לדיין ומצאו על הכירה שלו (מד״ר דבר׳ ב).— ומ״ר: שתי כירות המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה (שבת לז.).— כִּירָה סתומה וכִירָה פתותה: וזה במקום שכירתך סתומה כירת רבך פתוחה מקום שכירתך פתוחה אינו דין שכירת רבך פתוחה (תוספתא חגי׳ ב י).— ואמר המליץ: וידיך ידי הקוף שעירות מפותמות כמו אודים בכירה, וקול ניבך כרעש בחצות ליל ונשמת פיך כמו רוח סערה (ר״י חריזי, תתכמ׳ ו). ושניך בשני דוב זהומות ובם צואה וריר כמלא קערה, ועיניך כמו כירה[1]) עשנים ופניך כמו שולי קדרה (שם).

בית הנר.– ˚דור העצים.–חצר.–˚טיף.–˚ירך הכירה.– ˚כופח.– ˚מוסף.– ˚עטרה.– ˚פטפוט.– ˚פרכים.–˚קלת.–שפת, ˚שפיתה.

כִּירַיִם[2]), — מכון לבשל עליו עשוי בח̇מר וכדומה, תוכו חלול, מהצד האחד פתיחה להאויר ולגרוף דרך בה את האפר ומלמעלה פתיחות ישימו בהן הפחמים וישפתו עליהן הקדרות, Kochherd; fourneau de cusine, stowe: תנור וכירים יתץ (ויקר׳ יא לה).—ובתו״מ: כופח שהסיקוהו בקש ובגבבא הרי הוא ככירים (שבת ג ב). המוכר את הבית מכר את הדלת וכו׳ אבל לא את הקלת ולא את התנור ולא את הכירים (ב״ב ד ג). שלש אבנים שעשאן שתי כירים (כליס ו ג).

[1]) כך בהוצ׳ אחיאסף, הוספה עפ״י כ״י בריט׳ מוז׳.
[2]) לפי דעת הקדמונ׳ וגם קצת החדשים מן כור, במשמ׳ דבר שיש בו בית קבול, אך זה דחוק.

שמן שביעית אין הוסקין בו תנור וכירים ואין סכין בו מנעל וסנדל (תוספתא שבי׳ ו י). שתי כירים המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה (שם שבת ג ג). מקום עמידת תנור וכירים בתצר אין להן חזקה (שם ב״ב ב יג). בשעה שהוא גורף את הכירים ואת התנור הוא לובש רעים מהם (מד״ר במד׳ ד). (מעשה) שגזר רבי תענית שירדו גשמים ועמדה זקנה אחת ועשתה לה כירים והעלתה אותו לראש הגג ליבשו והיו הכל מתריעין ומתפללין שירדו גשמים ואותה הזקנה מתפללת שיהא חורב ואומרת אל תשמע להן עד שתייבש הכיריים שלי (אגד׳ ברא׳ מג).

כִּישׁוֹר[1]), ש״ז, — אימה, והוא כעין קנה או לוח צר מעץ או מתכת תהדק עליו האשה את הצמר או הפשתן לטויה, Spinnrocken; quenouille; distaff: חגרה (אשת החיל) בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בליל נרה ידיה שלחה בַכִּישׁוֹר[2]) וכפיה תמכו פלך (משלי לא יז-יט).

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) היוני והרומי והסורי תרגמו מלשון כשרון, אך תרגום הארמי תרגם ידיה שלחה בכישור: ידהא פשטא בכונשרא (כך בנוסח׳ רוב הדפוס׳, והערוך הביא כינשרא, ואלה שני העדים מכריעים נגד הגרסה בכ״י הוצ׳ לגרד בכושרא, אלא שמשמ׳ המלה כונשרא אינה ידועה בודאות, ועי׳ לקמן). ריב״ג אמר: הי פלכה אלמע׳זל, ע״כ, ובעברית: היא הטבעת שבקצה הכוש. וכן רש״י ורד״ק, וגזרוה מן שרש כשר ואמרו שנקרא כך על שם שהוא מכשיר את הכוש לס̇ב. רק הערוך פרש כישור במשמ׳ הרשומה בפנים, אמר בערך אימא וז״ל: יש ששונין (במקום אימא) עימא פי׳ בלשון מקרא כישור ובלשון ישמ׳ לקא״טא ובלעז קוניקלא, ע״כ, והוא conucula ברומ׳ המאוחרה, והוא הלוח שעליו הצמר להטויה. והנה, מלבד שלפי כונת המליצה המושג של אימה יותר נאות במקום הזה בהקבלה לפלך מהמושג של טבעת הכוש, עוד יש סמך לפרוש זה להמלה כישור מהתרגום כונשרא, שיש להוכיח כי משמ׳ היתה הדבר שעליו נתון הצמר ולא מה שעליו נכרך החוט. רא״ב לעז במתורגמן: ווירטל. לוי בהמלון להתרגומים שלו ערבב שני המושגים יחד ואמר: כונשרא Spinnrocken, um welchen sich die Fäden schlingen וכן בהמלון לתלמוד ומדרשים, ור״ל האימה שסביב לו נכרכים החוטים, וכבר העיר שם פלישר (Fleischer Nachtr. 428) שאין המלים האלה: שסביב לו נכרכים החוטים, נאותות להשם Spinnrocken, שהוא האימה, אלא להכוש, ואח״כ הוסיף פלישר שם ואמר כי עוד לא נתברר בודאות מהו הכונשרא. ואולם יש להביא סמך לדבר שכונשרא היא האימה, מלשון ערב׳, שלאימה קוראים

א.*כַּךְ, —מלת הדמיון, א) דומה להמלה כ״ה, כֵּן: כענין שהוא מברך כ ך עונים אחריו (ברכ׳ ז ג). בזירודה ובפיסולה של המישית כ ך של ששית (שבי׳ כ ג). בדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים כ ך לא יתקנו (שם ג י). כשם שפחתו החולין כ ך פחתה התרומה (תרומ׳ ה ע). וכשם שהוא חייב על קישורן כ ך הוא חייב על התירן (שבת יה א). כמעשה הראשונה כ ך [1] מעשה השניה והשלישית וכו׳ (פסח׳ ה ז). כשם שאין מוליכין את התרומה כ ך אין מוליכין את המתנות (ביל׳ א ו). כשם ששליח ציבור חייב כ ך כל יחיד ויחיד חייב (ר״ה ד ע). כשם שמלמטה למעלה עשרה טפחים כ ך מלמעלה למטה עשרה טפחים (סוכ׳ א ע). כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת (שם ד ו). כשם שהיו שופרות במקדש כ ך היו שופרות במדינה (שקל׳ ב א). כשם שאין הראשונות בחמישי כ ך לא שניות ולא אחרונות (תענ׳ ב ע). באו ואמרו לו, כשם שהתפללת עליהם (על הגשמים) שירדו כ ך התפלל שילכו להן (שם ג ח). מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים וכו׳ התחילו גשמים מנטפין אמר לא כ ך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות התחילו לירד בזעף אמר לא כ ך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה ירדו כתיקנן (שם). לא כ ך היה מעשה (סוכ׳ ב ז). אמר לו בן עזאי כך היה ר׳ יהושע שונה קרבן מוסף אין בו במנחה (תענ׳ ד ד). סדר נחלות כ ך הוא איש כי ימות וכו׳ (ב״ב ח ב). כ ך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אבות ו ד). ו כ ך הם אומרים אם שלנו הוא הפסח הזה ידיך משובות משלך (פסח׳ ט י). ו כ ך היה אומר אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך (יומ׳ ג ח). הוציאו לו את הכף ואת המחתה וכו׳ ו כ ך היתה מידתה (שם ה א). ומעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים חמש מאות דינרי זהב וכו׳ אמרה להם כך תתנו לבנותיכם (תוספתא כתוב׳ ה ט). כך שמעתי משמעיה ואבטליון (ירוש׳ פסח׳ ו לג.). בן אמוץ כלה נבואתך וצא כ ך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ׳ י.). אמר ר׳ יהודה כ ך היה מנהגו של ר״ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה (שם לא.). ומה אתה שהיית עומד לפני בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר כ ך אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה שהוא חי וקים לעד ולעולמי עולמים עאכ״ו (שם לג.). עכשיו שאנו יושבין ועוסקין בתורה שכתוב בה כי הוא חייך וארך ימיך כ ך אם אנו הולכין ומבטלין ממנה עאכ״ו (שם סא:). אמר רב כ ך היה מנהגו של ר׳ יהודה בר אלעאי ע״ש מביאים לו עריבה מליאה חמין ורוחץ (שבת כה:). אבא לא כ ך אמרו חכמים אין עושין סריקין המצויירין בפסח (פסח׳ לז.). מימינו לא ראינו כ ך (שם נא.). קפץ ר׳ חייא ונשבע העבודה כ ך שמעתי מרבי (זר ששימש בשבת חייב) שתים קפץ בר קפרא ונשבע העבודה כ ך שמעתי מרבי (חייב) אחת (יבמ׳ לב:). ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כ ך מקבלי שוחד עאכ״ו (כתוב׳ קה:). אם לעוברי רצונו כ ך לעושי רצונו עאכ״ו (נדר׳ נ:). אמר לו ר׳ אליעזר כ ך אני בעיניך (ב״ק מא:). אילו כ ך הייתי אומר וכו׳ (שם סד.). אני איני כדיי ששלחתם לי אלא כ ך דעת תלמידכם נוטה (ב״ב קסה:). כ ך היא חובתנו ו כ ך יפה לנו (סנה׳ סז.). אמרו לו

ערנאש [a]). מלה זו משמשת בלשון הערבית הספרותית במשמ׳ שם לעוף מהעופות וחוטם ההר. יותר לא הביא לשאן אלערב. אבל מחיט אלמחיט הביא עוד משמ׳ שלישית למלה זו, אמר וז״ל: הנה מנ חדיד ונחוה ד׳את שעב תג׳על אלמראה שבאית׳ אלקטנ עליה פתע׳ולהא, ע״כ, ובעבר׳: דבר מן ברזל וכדומה בעל פצולים (או שנים) תשים האשה עליו הצמר גפן ותטוהו. והביא פרוש זה גם אלשרתוני באפרת אלמוארד והעיד שהביאו אלצע׳אני. ועוד יש לה למלה זו בלשון העם משמ׳ לולבי גפנים, וכבר העיר ש׳ פרנקל (S. Fr. Lehw. 108) שזו היא המלה ארנם שבתלמוד, ובאה להלשון הערב׳ מלשון הארמית. ואפשר להחליט במעט בודאות, כי גם המשמ׳ של איזמה להשם ערנאש בערב׳ באה לה מארמית, והיא היא המלה כונשרא. וראיה לדבר, כי ערנאש הערבי הוא כונשרא הארמי, היא מה שהביא התאג׳ בשם אבנ עבאד ע ר א נ י ש א ל ש ר ה, ר״ל חבלי השררים, וכך ממש גם כ ו נ ש ר א, תרגום רפאות תהיה ל ש ר ך אסותא תהא ל כ ו נ ש ר ך. מזה אנו רואים כי המלה ערנאש בערב׳ משמשת ממש בשתי המשמ׳ כמו כונשרא בארמית, והמשמ׳ המדויקה של ערנאש בענין כלי הטויה היא בלי ספק גם משמ׳ של כונשרא בארמ׳ בענין זה. ורגלים לדבר, כי השם כישור בעצמו הוא השם כונשרא והיוד היא להשלים הנון, ומקור שלש צורות של המלים כישור וכונשרא וערנאש הוא באיזו לשון אחרת אולי לא שמית.

[1]) בקצת ספרים כן.

[a]) عرناس

רבינו תן לנו אות אמר להם ולא כך אמרתם לי שאין אתם מבקשין ממני אות (שם לח.). מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים עד שלא עשו אותו המעשה כך עכשיו במדת רחמים אנהוג עמהם (מד"ר במד' יח). מה הנשבע באמת כך הנשבע על השקר עאב"ו (שם כב). באותה שעה שמח משה אמר כך שבטי חביב לפני הקב"ה (שם קהל', טוב שם). — ובשבועה וקללה: שיהיו הכל נשבעות כך תגיע לי כמו שאירע לפלונית (מד"ר במד' ט). שכל הנשים לוטות כך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית (שם). אמרו לה מה מעשים טובים יש בידך אמרה להם כך יעזרו עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי (שם ב).—כַּךְ וְכַךְ, בְּכַךְ וְכַךְ, ר"ל נשבעתי בכך וכך, שיבא עלי כך וכך: אלו הוכיח מקצתם הרי אלו שבשוק היו אומרים כך הייתם שומעים מבן עמרם ולא הייתם משיבים לו דבר כך וכך אם היינו יושבים בהם היינו משיבים לו ד' וה' פעמים על כל דבר ודבר (ספרי דבר' א). אמר לה בכך וכך אין את נכנסת לביתי עד שתלבי ותרוקי בפניו של ר' מאיר (מד"ר דבר' ה). שהיו בני דורו (של נח) אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה (רש"י דבר' לב מח).— שֶׁכַּךְ: אילו היה משה יודע שכך אנו מרויחין (מהרבית) לא היה כותבה (תוספתא ב"מ ו יז). ברוך שכך לו בריות נאות בעולמו (ירוש' ע"ז א מ:). לאחד שהיה לו שדה והיה בה גל של צרורות עמד ומכרה לאחר עמד אותו האיש שקנאה והעביר את הגל מתוכה ומצא תחתיו מים חיים וכו' עבר עליה אותו האיש שמכרה ראה אותה מליאה כל טוב אמר אוי לי שכך מכרתי אוי לי שכך הוצאתי מידי (מד"ר שמות כ). אשרי ילוד אשה שכך ראה (שם במד' כ). ארורות הידים שכך זורקות (שם דבר' א). אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו (רש"י במד' לג ח).— בין כַּךְ ובין כַּךְ, עי' בֵּין, והוסיפה: פקק החלון ר"א אומר בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו ואם לאו אין פוקקין בו וחכ"א בין כך ובין כך פוקקין בו (שבת יז ז). הכונס את יבמתו זוכה בנכסים של אחיו ר"י אומר בין כך ובין כך אם יש שם אב הנכסים של אב (יבמ' ד ז). הרואה נחש ועקרב וכו' אם הרגן לא נראו לו אלא (בשביל) שיהרגם וחכ"א בין כך ובין כך לא נראו לו אלא בזכות (ירוש' שבת יד יד ג). יין עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכין עליו ב"פ הגפן וכו' דברי ר"א וחכ"א בין כך ובין כך מברכין עליו ב"פ הגפן (ברכ' נ:). השוכר את הפועל ילקט בנו אחריו (אבל אם קבל הפועל את השדה) למחצה לשליש ולרביע לא ילקט בנו אחריו ר' יוסי אומר בין כך ובין כך ילקט בנו ואשתו אחריו (ב"מ יב.).—ב) במשמ' דבר זה: אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד וכו' מה יעשו אנשי מדי שאין להן אלא שמן אגוזים וכו' מה יעשו אנשי קפודקיא שאין להן לא כך ולא כך (ירוש' שבת ב ד).— מתוך כַּךְ, מתוך הדבר הזה האמור שם: מתוך כך עשו שלום (ירוש' ערוב' ג ב ד). אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו (בבלי ברכ' לא.).—כַּךְ וְכַךְ: באומר כך וכך עשיתי (ירוש' תרומ' א מ:). למלך שנשבה בנו והלך אביו והצילו מן הלסטים והרגן והיה הבן אומר לאביו כך וכך עשו לי כך וכך הכו אותי ושעבדו אותי וכו' (מד"ר שמות כ). אמר (משה) אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה הלך ונמלך אמר לו כך וכך בניך מבקשים (שם במד' טו). אחד מהם עומד עם חבירו בבקר ואומר לו אין אתה יודע מה היה לי הלילה הזה כך וכך הגיעני ואותו אומר לו אף אני כך (פסיק' רבתי מב). — אַחַר כַּךְ, אחר הדבר הזה, עי' אַחַר, והוסיפה: (היתה שדהו) זרועה ונמלך לנוטעה לא יאמר אטע ואחר כך אופך אלא הופך ואחר כך נוטע (כלא' ב ד). בת ישראל שאכלה תרומה ואחר כך נשאת לכהן (תרומ' ו ב). הקדישתה (את העיסה) עד שלא גלגלה וגלגלה הגזבר ואחר כך פדאתה (חלה ג ג). סאה תרומה שנפלה למאה ואחר כך נפלו ג' קבין ערלה (ערל' ב ב). זוג (עדים) שבא ראשון בודקין אותו ראשון ומכניסין את הגדול שבהן וכו' ואחר כך היו מכניסין את השני (ר"ה ב ו). מי שבירך ואחר כך נתמנה לו שופר (שם ד ט). — וגם במלה אחת: התאינה הזו בתחילה אורים אותה אחת אחת ואחרכך[1]) שתים שתים ואחרכך שלש שלש (מד"ר ברא' מו). בתחילה היה סוד ליראים ואחרכך[1]) לישרים (שם מט).— כָּל כַּךְ, עי' כָּל.—בְּכַךְ, בדבר זה: מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר ובלבד שלא תהא אומנתו בכך (שבי' ז ד). אם הקדים מעשר שני לראשון אין בכך כלום (דמאי א ד). שאפילו הוא (לחם הפנים) על השלחן ימים רבים אין בכך כלום (מנח' יא ח). והשרוי בתענית

[1]) כך, במלה אחת, בהוצ' דר' תיאודור, ובנוסח' הספר': ואח"כ.

טועם ואין בכך כלום (ברכ׳ יד.). כל המלין את מתו ה״ז מנוולו וכו׳ (ואם) כדי שיבואו קרוביו ממקום אחר מלינו ואין בכך כלום (שמחות יא).—ובמשמ׳ במעמד זה: אוי לי שראיתיך בכך א״ל אשריך שראיתני בכך שאילמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך (שבת לג:). — מַה־בְּכַךְ, דברים של מה בכך, עי׳ מה. — לְכַךְ, לדבר זה: העשוי לאוכלין שעורו בזיתים העשוי למשקין שעורו במשקים העשוי לכך ולכך מטילין אותו לחומרו בכונס משקה (כלים ח ב). הבקעה בימות החמה רשות היחיד לשבת ורה״ר לטומאה ובימות הגשמים רשות היחיד לכך ולכך (טהר׳ ו ז). פיאה מצלת בסוכה וכו׳ אין סוף סכך מציל בסוכה מה בין זה לזה זה נעשה לכך וזה אינו נעשה לכך (ירוש׳ כלא׳ ד כט:). לכך נתכוונין מתחלה (נדר׳ סט:).—שֶׁלְּכַךְ: ושולי קוסים הצדונים אעפ״י שאינם יכולין לישב שלא מסומכין טמאין שלכך נעשו מתחילתן (כלים ד ג).—ובמשמ׳ בשביל דבר זה: לכך הקדים הכתוב לקיחתו שלפסח לשחיטתו ד׳ ימים שאין נוטלין שכר אלא על ידי מעשה (מכי׳ בא ה). תאמר בפדייה שאינה שקולה כנגד הכל לכך אם לא פדאו אביו הוא לא יפדה את עצמו (שם יח). התשועה העתידה להיות אין אחריה שעבוד לכך קרואה בלשון זכר (שם בשלח, שיר׳ א). אמר להם (ר״ע לחכמים) אף אני לכך צחקתי אם כן עשה למכעיסיו ק״ו לעושי רצונו (ספרי דבר׳ מג). וכל המייסר את בנו מוסיף הבן אהבה על אביו וכו׳ שנאמר ואוהבו שיחרו מוסר לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו (מד״ר שמות א). הוא (פרעה) התחיל בעצה תחלה לכך לקה תחלה (שם). בת פרעה מצורעת היתה לפיכך ירדה לרחוץ כיון שנגעה בתיבה (שהיה בה משה) נתרפאת לכך חמלה על משה ואהבה אותו אהבה יתירה (שם). בלוים היו שם שלש מאות בכורות שלכך הוציא בפרטם כ״ב אלף וג׳ מאות (שם במד׳ ד). שבקש (המן) להרוג את כל היהודים הם ובניהם ולבוז את ממונם ובקש לתלות את מרדכי לכך הגיע לו מדה כנגד מדה (שם י). לפי שהיה (סיסרא) מחרפם (את ישראל) ומגדפם בנחיצה לכך מת מיתה גדופה שמסרו ביד אשה (שם). הבכורות הם ריתקו עצמן מן הקב״ה והם הקריבו לפני העגל לכך ריחק הקב״ה מניינם (שם כ).—לפי כך, עי׳ לְפִיכַךְ.—ג) להורות הכמות של דבר, כַּךְ וְכַךְ, בְּכַךְ וְכַךְ, ר״ל כמות מה שאין צרך לנקב אותו בפרוש: מנית את המעות ואומר כל הנלקט מזה מחולל על המעות האלו בכך וכך סלים בסלע (מע״ש ה ד). היה מצטער היכן מעשר שני של אבא ובא איש החלום ואמר לו כך וכך הן במקום פלוני הן (תוספתא שם ה ט). כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ג). תן בתך לפלוני ואני אתן לך כך וכך קח שדה פלוני ואני נותן לך כך וכך (שם). ויכתוב שנתקבלתי ממך כך וכך (שם שם ד). פרתך בכמה בכך וכך המורך בכמה בכך וכך (ב״מ מז.). אמר לו מה שעזי חולבות כך וכך מכור לך מה שרחלי גוזזות כך וכך מכור לך מה שכוורתי רודה כך וכך מכור לך (שם סז.).—ובסהמ״א: מיניתיו על פלוני בן פלוני ליקח לי ממנו כך וכך זהובים (תשו׳ הגא׳, הרכבי קלט). כגון שקצץ (מוכר) בחפץ שלו דמים כך וכך ממטבע פלונית (רי״ף ב״מ כז.). היה לראובן שטר עליו מסך כך וכך (ר״י ברצלוני, השטר׳ יח). ונעשיתי לו קבלן גמור בעבור פלוני בן פלוני שלוה ממנו כך וכך דינרין (שם מו).—ובענין הזמן, בשנת כַּךְ, וְכַךְ, בְּכַךְ וְכַךְ לחדש: וכך היו כותבין בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול (ר״ה יח:). — ובסהמ״א: שהוציא לפנינו פלוני ופלוני שטר חוב מקויים בראוי על פלוני מכך וכך ממון ומזמן כך וכך (השטר׳ לר״י ברצלוני א). בכך וכך בשבת בכך וכך לירח פלוני בשנת כך וכך לבריאת העולם (שם יב). ואח״כ כותבין בשיטה שלישית בירח פלוני בכך וכך בו (ערוך, ערך גט). בחדש פלוני בכך וכך בחדש ברביעי בשבת (רמב״ם עדות ב א). בכך וכך בשבת בכך וכך ימים לירח פלוני וכו׳ (נוסח שטר של הרי״ף).

ב. **כַּךְ**, ש״ז,—מין דהן לרפואה: המרהם הנקרא כך (קבולי גלינוס ב, כ״י פריז). רפואה הנקראת כך והיא מורכבת מד׳ סמים (שם).

כ״כ,— ר״ת: כָּל כַּךְ.

כָּכָה,—מלת הדמיון, כמו כֹּה, *כַּךְ: וְכָכָה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם (שמות יב יא). וגם כָּכָה אמר המלך ברוך יי׳ אלהי ישראל אשר נתן היום ישב על כסאי ועיני ראות (מ״א א מח). כה אמר יי׳ צבאות כָּכָה אשבר את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבר את כלי היוצר (ירמ׳ יט יא). ועשית לאהרן ולבניו כָּכָה (כמו שנאמר קודם) בכל אשר צויתי אתכה (שמות כט לה). כָּכָה (כמו שנאמר קודם) תעשה ללוים במשמרתם (במד׳ ח כו).

ואם כָּכָה את עשה לי (להטיל עלי לבדי כל טרחו ותלונתו של העם) הרגני נא הרג (שם יא יה). כָּכָה (כמו שנאמר שם קודם) יעשה לשור האחד וכו׳ כמספר אשר תעשו כָּכָה תעשו לאחד כמספרם כל האזרח יעשה כָּכָה את אלה (שם יה יא-יג). ונגשה יבמתו (של האיש שלא רצה ליבם את אשת אחיו המת) אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה כָּכָה (כמו שהיא עשתה) יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו (דבר׳ כה ט). ואמרו כל הגוים (כשיראו את חרבן הארץ) על מה עשה יי׳ כָּכָה לארץ הזאת (שם כט כג). ויאמר אליהם יהושע (לקציני הצבא) אל תיראו ואל תחתו חזקו ואמצו כי כָּכָה (כמו שעשה למלכים האלה) יעשה יי׳ לכל איביכם (יהוש׳ י כה). כָּכָה (כמו שמספר שם על דבר בני עלי) יעשו לכל ישראל הבאים שם בשלה (ש״א ב יד). ויאמר שאול אל מיכל למה כָּכָה רמיתני (כמו שעשית) ותשלחי את איבי (שם יט יז). ויעש לו (אדניה) רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע כָּכָה עשית (מ״א א ה-ו). כָּכָה (כמו שנאמר שם) עשה לכם בית אל (הוש׳ י יה). כה אמר יי׳ כָּכָה (כמו שנשחת האזור) אשחית את גאון יהודה (ירמ׳ יג ט). כה אמר יי׳ כָּכָה (כמו שנשבר המוטה) אשבר את על נבכדנאצר מלך בבל (שם כח יא). ויאמר יי׳ כָּכָה (כמו עגת השעורים) יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים אשר אדיחם שם (יחזק׳ ד יג). כָּכָה (כמו שמספר שם) יעשה איוב כל הימים (איוב א ה). וקראו לפניו כָּכָה (כמו שעושים לזה האיש) יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסת׳ ו ט). גם חצני נערתי ואמרה כָּכָה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וּכָכָה יהיה נעור ורק (נחמ׳ ה יג).—ואחרי מלת הדמיון כַּאֲשֶׁר: כאשר אינך יודע מה דרך הרוח כעצמים בבטן המלאה כָּכָה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל (קהל׳ יא ה).—ובתלמ׳: אימתי שתעשו כ כ ה (כמו שנאמר שם) הדם מתכפר לכם (סוט׳ ט ו). ואמרה להן כ כ ה (כמו שפסקתם לי) תתנו לבנותיכם (ירוש׳ כתוב׳ ה ל ג).—שֶׁכָּכָה: מה דודך מדוד שֶׁכָּכָה השבעתנו (שה״ש ה ט). אשרי העם שֶׁכָּכָה לו (תהל׳ קמד יה).—וגם אם לא נאמר בפרוש הדבר המדמה אליו אך השומע מבין הכונה: ויאמר לו (יונדב לאמנון שהיו פניו רעים מפני תאותו לתמר) מדוע אתה כָּכָה דל בן המלך בבקר בבקר (ש״ב יג ד), ר״ל כמו שאני רואה פניך דלים.—כָּכָה...כָּכָה, באופן אחד ובאופן אחר: זה אמר כָּכָה וזה אמר כָּכָה (דהי״ב יח יט).—על כָּכָה, על המעשה המדבר שם עליו: ומה ראו (היהודים) על כָּכָה (לעשות הפורים באופן זה) ומה הגיע אליהם (אסת׳ ט כו).

***כַּדְּ־זְכַּךְ**,—שם אילן אשר פריו תלוי בשרשו: וממנו (ממין הצמחים) מה שהוא (הפרי) תלוי בשרשו כמו האילן אשר במצרים הידוע שנקרא כ ד ז כ ך[1]) וממנו מה שפריו באמצע (קלוני׳ בן קלוני׳, ספ׳ הלמח׳, כ״י פריז).

***כַּבַּי[2])**, כביי, כְּבִי, ש״ז, — המוח הרך הלבן הספוגי שבתוך הקנה, Mark; moelle, vif; marrow: שפופרת הקנה שחתכה לקבלה טהורה עד שיוציא את כל ה כ כ י י[3]) (כלים יז יז). שפופרת מאימתי מקבלת טומאה משיחסום ויקנב ר׳ יהודה אומר משיוציא ה כ כ י י[4]) שבתובה (תוספתא שם ב״מ ז יב). התבואה שבחלון ו כ כ י י[5]) שיש בה ממש (אהל׳ יג ה).

כִּכָּר[6]), ש״נ, (ופעמים ישמש גם בלשון זכר), סמי׳ כְּכַר, מ״ז כִּכָּרִים, כהפס׳ כִּכָּרִים, מ״ר כִּכָּרִים, כִּכָּרוֹת, סמי׳ כִּכְּרֵי, כִּכְּרוֹת,—א) מקום נמוך באדמה, Niederung, bas-fond; low ground,—ובפרט כִּכַּר הַיַּרְדֵּן, מדרום בבקעת יריחו וסביבותיה ומצפון ממול צרתן: וישא לוט

---

[1]) לא נתברר לי מהות האילן ומה מקור שמו.

[2]) משק׳ שַׁדַּי, ולא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) כך גרסת הספרים, וכן גרסת רה״ג והרמב״ם, וכן העיד הר״ש כי כך הגרסה בכל הספרים המדויקים. והביא הערוך כנראה מרה״ג פרוש: יש בתוך הקנה קליפות ושמן ככיי. ע״כ. וכן הרמב״ם: וכל הככיי ר״ל כל מה שבתוכו מהמוח הלבן אשר תמצאו בתוך הקנה. ע״כ. וכן הר״ש ושאר המפרשים. ואעפ״י שלא נודע לנו מקור מלה זו וגם צורתה קצת נותנת מקום לפקפק, בב״ז הסכמת כל רבי הלשון האלה מספקת להחליט לה משמ׳ זו.—[4]) כך בנוסח׳ התוספתא שהביא ר״ש במשנ׳ כלים שהובא בפנים. בנוסח׳ הדפוס׳ וכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ: משיוציא את ה ז כ ר מתוכה. —[5]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, וכן בנוסח׳ הרמב״ם. ורה״ג: כבאי, ופרש קורי עכביש. אבל הרמב״ם פרש גם ככיי זה מלשון ככיי שבמשנ׳ כלים, ואמר: וכבר התבאר בי״ז מכלים ש ה כ כ י הוא האריג הדק הלבן אשר ימצא בתוך הקנה הגדול והוא כמו אריגת העכביש והוא יקרא ככי. ע״כ. וכן הר״ש.

[6]) גם בכנעני׳, במשמ׳ משקל הכסף והזהב, ככר, ומ״ר ככרם. בארמ׳ ככרא. ולא נתברר מקורו. רוב החדשים הסכימו שהוא במקום כרכר, וסמך לזה כרכר במצרית המאוחרה. ובמשמ׳ העקרית של המלה כמו״כ יש לפקפק.

את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה וכו׳ ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן וכו׳ ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם (בראש׳ יג י-יב). ויאמר (המלאך ללוט) המלט על נפשך אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר ההרה המלט (שם יט יז). וישקף על פני סדם ועמרה ועל כל פני ארץ הככר (שם כח). ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער (דבר׳ לד ג). וירץ אחימעץ דרך הככר (ממול הר אפרים) ויעבר את הכושי (ש״ב יח כג). בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה בין סכות ובין צרתן (מ״א ז מו). — והגי הצר בקרקע העיר ירושלם שהוא מפלש מצפון לדרום והיה מחלק העיר לשני חלקים, המזרחי והמערבי, ושיוסף בן מתתיה אמר שנקרא גי עושי גבינה: ואחריו החזיקו הכהנים אנשי הככר[1]) (נחמ׳ ג כב). ויאספו בני המשררים ומן[1]) הככר סביבות ירושלם (שם יב כח). — ב) ככר זהב ככר כסף, ככר ברזל, זהב, כסף או ברזל במדה קצובה לשקל בו אלה המתכיות[2]), Talent: ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב (ש״ב יב ל). וימצאה (את העטרה) משקל ככר זהב (דהי״א כ ב). — וכמות זהב וכסף וכדומה כמשקל הככר: ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש (שמות לח כד). ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן (שם כז). ויבאו אופירה ויקחו משם זהב ארבע מאות ועשרים ככר ויבאו אל המלך שלמה (מ״א ט כח). ככר זהב טהור יעשה אתה (שמות כה לט). וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב (מ״א ט יד). וישכר (אמציהו) מישראל מאה אלף גבור חיל במאה ככר כסף וכו׳ ויאמר אמציהו לאיש האלהים ומה לעשות למאות הככר אשר נתתי לגדוד ישראל (דהי״ב כה ו-ט). תנה נא להם ככר כסף ושתי חלפות בגדים ויאמר נעמן הואל קח ככרים ויפרץ בו ויצר ככרים[3]) כסף בשני

רוב החדשים אמרו שהכונה העקרית היא עגול, אבל אין כל יסוד לזה, לא יסוד ל ש ו נ י ולא יסוד ע נ י נ י. כי לא הצרוף ככר ולא כרכר אין להם, לא בעבר׳ ולא בשאר הלשונות השמיות, משמ׳ עגול. רק הפעל כרכר הריחים משמש בערב׳ גם במשמ׳ סבב. אך בפרוש אמרו המלונים הערבים שהוא ע״ש שהם חוזרים חלילה פעם אחר פעם, תרדיד בערב׳. ולפי הענינים שהמלה ככר משמשת בהם במקרא אין שום הכרח ליחס לה משמ׳ עגול, כי ככר הירדן אינה כלל עגולה אלא ארוכה וצרה, וגם ככר הזהב וככר לחם אין שום ראיה כי היו עגולות. ולכן אין לנו ליחס מקודם להשם ככר איזו משמ׳ עקרית בלי יסוד ולהכרית אח״כ את המלה בכ״מ שמושה שתתפרש עפ״י משמ׳ זו, כמו שעושים רוב החדשים ברוב פרושיהם, אלא עלינו לפרנס את המלה מעצמה, לפי עמק ענינה, ולראות אח״כ אם יש למשמ׳ זו ס מ ך ו ס ע ד מתקירה הלשונית, ואם אי אפשר לפרש את כ ל שמושיה עפ״י משמ׳ אחת עקרית נאמר כי אין כ ל המשמ׳ נובעות מצרוף אחד עקרי אלא הן מלים ממקורות מתחלפים. והנה השמוש של המלה ככר בענין הירדן הוא ברור שהוא גי צר ועמוק והוא מה שנקרא בערב׳ ע׳ור a), במשמ׳ מקום עמק בקרקע, וכך הוא שמו המיוחד של ככר הירדן בערב׳ אלע׳ור. ואם נקבל דעת המדקדקים החדשים, ברט ואחרים, כי ככר נצטמצמה מן כרכר, יש למשמ׳ זו של ככר גם סמך בלשון ערבית, שהשם כרכורה b) משמש ממש במשמ׳ זו, אמר מחיט אלמחיט בערך כרכר: אלכרכורה ואד בעיד אלקער, ע״ב, ובעבר׳: כרכורה הוא גי רב העמקות. ועי״ז זכינו לפרוש נכון גם להשם ככר בנחמ׳ שנתחבטו בו המפרשים, ועי׳ הערה לקמן. — [1]) התקשו המפרשים בפרוש ככר זו, קצתם אמרו כי הכונה בה לככר הירדן, ור״ל הכהנים שישבו בככר הירדן, וקצתם, שקשה להם זה יען כי לא מצינו שהכהנים התישבו בככר הירדן, פרשו השם ככר כאן במשמ׳ גליל, ממשמ׳ העגול שיחסו להמלה ככר. אבל כבר הוכחתי בהערה הקודמת שאין שום יסוד ליחס לככר משמ׳ של עגול וגליל, ושמשמ׳ האמתית של ככר היא גי. ודבר ידוע הוא שהקרקע שעליו בנויה ירושלם קרוע מצפון לדרום בגי, שהיה עמוק לפנים וחלק לפנים את העיר לשתים, החלק המזרחי והחלק המערבי, והוא הגי שהזכיר יוסף בן מתתיה (מלחמ׳ היהודים ה ד א), ואמר כי הוא נקרא tyropeon, ומשמ׳ היא עושי גבינה, וכבר נשאו ונתנו החכמים חוקרי עתיקות ירושלם בדבר הגי הזה אם נזכר בתנ״ך ואמרו קצתם שהשם עושי גבינה הוא תרגום השם השפות (נחמ׳ שם יג), ע״ש שפות החלב, ואחרים שערו השערות אחרות, כלן דחוקות ואינן מניחות הדעת. עכ״פ, הגי הזה היה חשוב ודבר טבעי הוא שנזכר בנחמ׳ במקום שנזכרו כל חלקי העיר, ולפי תכונתו השם ככר לפי משמ׳ האמתית, נאותה לו, וכן יקראו לו הערבים גם עתה אלואד. ונראה שביטי נחמיה ישבו בו הכהנים והמשוררים. — [1]) כבר העידו החדשים כי לפי התרגום היוני הנוסחה הנכונה היא מן הככר וסביבות ירושלם, והכונה היא שנתאספו בני המשוררים מתוך העיר ומסביבות ירושלם ומשאר המקומות שבקשום משם והביאום לירושלם ליום חנכת החומות, כמו שנאמר שם בפסוק כז. — [2]) כבר הזכרתי כי במשמ׳ זו נמצאה מלה זו גם בכתבות הכנעניות. ואמרו החדשים, כי בלשון מצרית המאוחרה נמצאה מלה זו בצורה כרכר, ואולי מקור המלה במשמ׳ זו היא מצרית. — [3]) בהקלת התנועה של הכף השניה לא ידוע לאיזו סבה.

a) غور b) كركورة

חרטים (מ"ב ה כב-כג). ויקן את ההר שמרון מאת שמר בככרים[1]) כסף (מ"א יו כד). ואשקלה על ידם כסף ככרים שש מאות וחמשים (עזר' ח כו). הכינותי לבית יי' זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת ולברזל אין משקל (דהי"א כב יד). ויתנו לעבודת בית האלהים זהב ככרים חמשת אלפים וכו' וכסף ככרים עשרת אלפים ונחשת רבו ושמונת אלפים ככרים וברזל מאה אלף ככרים (שם כט ז). ויעש את בית קדש הקדשים וכו' ויחפהו זהב טוב לככרים שש מאות (דהי"ב ג ח). ויקח בידו עשר ככרי כסף וששת אלפים זהב (מ"ב ה ה). שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר (דהי"א כט ד).—שקל כך וכך ככרים, שקל ונתן כסף או זהב בכך וכך משקל ככרים: שמר את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול (מ"א כ לט). ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך (אסת' ג ט).—ובתו"מ: אמר ר"ח שחצית גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר מששים כ כ ר י זהב היו מוציאין בה (ירוש' שקל' ד מח.). היה שלמה נוטל אלף כ כ ר י זהב ומכניסן לכור ומוציאן עד שהוא מעמידן על אחד (שם ו נ:). והיו בה ע"א קתדראות של זהב כנגד ע"א של סנהדרי גדולה כל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים ואחד ריבוא כ כ ר י זהב (סוכ' נא:). אבן יקרה היתה בה (בעטרה של דוד) ששוה כ כ ר זהב (ע"ז מד.). — ואמר הפיטן: וכמו נתן חשבון על כל, כן נתן משקל ופלס לכל, מתחיל מ כ כ ר עד פרוטה קטנה, כ כ ר הגדול כגדל שני מנה (ר"א קליר, שבת שקל', אז ראית).— והמשורר אמר: ומלא אל דבר אבי לשבטו בני השיר ומקריבי קטורה, ודבר דברה זרש לקונה ב כ כ ר י ו מתי שי באגורה (ר"ש הנגיד, אלוה עז, קכז). — ג) ככר לחם, מ"ל כברות לחם, כמות פחות או יותר גדולה של עיסה עשויה בצורה מן הצורות ואפויה[2]), Laib miche; loof of bread: וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד (שמות כט כג). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם (ש"א ב לו). ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר לחם ליום מחוץ האפים (ירמ' לז כא). כי בעד אשה זונה עד ככר לחם (משלי ו כו). ויחלק (דוד) לכל איש ישראל מאיש ועד אשה לאיש ככר לחם ואשפר ואשישה (דהי"א יו ג). — ומ"ר כסמי': תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי (שופט' ח ה). אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת ככרות לחם (ש"א י ג). — ובתו"מ במשמ' זו: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מ כ כ ר וכו' (פאה ח ז). המוציא כ כ ר לרשות הרבים (שבת י ה). לימד על כ כ ר שני שמטמא את השלישי (סוט' ה ב). מצא עגול ובתוכו חרס (מצא) כ כ ר ובתוכו מעות (ב"מ ב א). לא תלוה אשה כ כ ר לחברתה עד שתעשנו דמים (שם ה ט). שבועה שלא אוכל כ כ ר זו (שבוע' ג ז). עשרה שהיו מהלכין בדרך אעפ"י שכולן אוכלין מ כ כ ר אחד וכו' ישבו לאכול אעפ"י שכל אחד ואחד אוכל מ כ כ ר ו וכו' (תוספתא ברכ' ה כד). אמר אחד מהן לחבירו כ כ ר זו קרבן אם טועמו אני וכו' הריני נזיר אם אוכל כ כ ר זו (שם נדר' א ב). אמר לו צא ואכול כ כ ר ואתה נותן את דמיה (שם ע"ז ז י). מסובין אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך וכו' כשהיו כולם זקוקין ל כ כ ר אחד (ירוש' ברכ' ו י.). והוא שתהא כ כ ר נוגעת במגופה עצמה (שם תרומ' י מז.). כ כ ר זה (אסור) עלי כיום שמת בו אבא (שם נדר' א לו ג). אמר ה כ כ ר הזה נדור ממני וכו' הריני נדור מ כ כ ר זה והוא ממני (שם שם ד). היתה לפניו ככר של הפקר ואמר כ כ ר זו הקדש (בבלי שם לד:). אמר רבא כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש כ כ ר לחם (סוט' ד:). ל כ כ ר נקוב שתלוי באוירו של בית הטפש אומר מי יכול להוריד לזה (מד"ר שה"ש, ראבו כתס). האומר לחבירו כ כ ר י זו אסורה עליך (רמב"ם נדר' ה ד).-- ומ"ר: שני כ כ ר י ם אחד טמא ואחד טהור אבל את אחד מהם ועשה טהרות (טהר' ה ו). מקרצות נושכות זו בזו ו כ כ ר י ם נושכין זה בזה (שם א ז). בחמשה כ כ ר י ן אבל בככר אחד וכו' (ירוש' נדר' א לו ד). מצילין סל מלא כ כ ר ו ת ואעפ"י שיש בו מאה סעודות (שבת יו ג). שואל אדם מחבירו כדי יין וכו' וכן האשה מחברתה כ כ ר ו ת (שם כג א). (אם מצא) כ כ ר ו ת של נחתום מהרוזות של דגים וכו' הרי אלו שלו (ב"מ ב א). השרץ בפי החולדה ומהלכת על גבי

ועי' הערה לקמן. — [1]) אמרו החדשים כי אין זה נקוד אמתי וצ"ל ככרים ונקדו הכף בשוא לרמוז כי אולי צריך פה ככרי כסף בסמיכות. אבל השערה זו רחוקה, יען ככרי כסף בלי המספר כ מ ה ככרים אינו טבעי במקום הזה. — [2]) לא נתברר מקור משמ' זו להמלה ככר. החדשים אומרים שהוא על שם צורתו העגולה, אבל כבר נתברר למעלה כי אין יסוד למשמ' העגול שהחדשים מיחסים להצרוף ככר, ואין שום הוכחה כי ככר הלחם היתה לפנים דוקא בצורה עגולה.

ככרות שלתרומה (טהר׳ ד ג). היתה מקל בידו ובראשה משקין טמאין וזרקה לבין **ככרות** טהורין (שם ט). במה דברים אמורים ב**ככרות** של בעל הבית אבל ב**ככרות** של נחתום וכו׳ (תוספתא טבו״י א ג). ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי **ככרות** (ברכ׳ לט:). **ככרות** של בבל שנושכות זו מזו (פסח׳ מח:). שתי **ככרות** הנדבקות בתנור ותופחות ובאות עד שמגיעות זו לזו (סוט׳ מח:). אמר רב אלמלא הלווהו יהונתן לדוד שתי **ככרות** לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים (סנה׳ קד.). מעשה בשפחתו של רבן גמליאל שהיתה אופה **ככרות** של תרומה (נדה ו:). נוטלין ידיהם ומברכין על נטילת ידים ונוטל שתי **ככרות** ופרוסה ומניחה בתוך השלימה ובוצע משתי **ככרות** ומברך קודם וכו׳ (סדר רע״ג הכלם, פסח פב יה).—ואמר הפיטן: הקור ובדוק (חמץ) אחר השרץ שאין דרכו לפרר **ככריו** (ר״ז הלוי, אזהר׳ לפסח, כ״י בריט״מ).—ואמר המשורר בהשתמשו בשתי משמ׳ המלה: צלי אתן ענפי אלה גם מצעי אשית **ככר**, ואשו מסעד לבי לעד מזרק יין לא פת **ככר** (רמב״ע, תרשיש ב ג).— ומשל: אמר משה לפני המקום אדני כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם אומרים לחמור טול כור של חטים ונחתוך ראשך אומרים לאדם טול **ככר** ורד לשאול (ספרי במד׳ לה). רשב״י אומר **ככר** ומקל ירדו כרוכים מן השמים אמר להם הקב״ה לישראל אם תעשו את התורה הרי **ככר** לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות (שם דבר׳ מ). בעל הבית יודע כחו של **ככרו** (ירוש׳ ברכ׳ ח יב.).—*כִּכַּר של דבלה, דבלה עשויה בצורת ככר: אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל רואין אותן כאילו הם תאנים אם ראוין לעשות **ככר** דבלה שלש׳ מנה (שבי׳ א ג). היה (אילן) אחד עושה **ככר** דבלה ושנים אין עושין (שם ד).—ד) כִּכַּר עפרת, חתיכה שטוחה של עפרת למכסה לבלי להכביד ולדחק הנמצא בתוכו: זאת האיפה היוצאת וכו׳ והנה כִּכַּר עפרת נשאת וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה וכו׳ וישלך את אבן העופרת אל פיה (זכר׳ ה ו-ח).—ובכלל חתיכה גדולה של מתכת במשקל קצוב: ראובן היה לו עסק עופרת עם שמעון שנתן לו מעות מוקדמים כדי שיתן לו ב״ב **ככרי** עופרת לערך שנתפשרו ביניהם וכו׳ ושמעון טוען כי ראובן נתן לו כתב ידו על שפת הים שבשישבע הערל שהיה חייב לשמעון על סך **הככרים** שאמר שהוליך למקום המיוחד הנזכר ישלם לו סך **הככרים** ההם (שו״ת תורת אמת לה).

א. כֹּל[1], (כול), כָּל-, כֻּלּוֹ, כֻּלֹּה, כֻּלָּהּ, (כֻּלָּא), כֻּלְּךָ, כֻּלֵּךְ, כֻּלְּכֶם, כֻּלָּנוּ[2], כֻּלָּם, כֻּלּוֹ-, כֻּלָּהֶם[3], כֻּלָּנָה, כֻּלְּהֶנָה[4], — מלה מורה שהדבר שידבר עליו אינו דבר אחד בלבד או חלק מהדבר או מקצת מהדברים שיש בעולם או שנזכרו בהמדבר, אלא כמה שיש דברים בעולם, או הדבר בשלמותו, או כמה דברים שנזכרו בהענין, ותשמש א) במשמ׳ הדברים שישנם בעולם או שנזכרו בענין, alles; tout; all: כי חנני אלהים וכי יש לי כ֗ל (ברא׳ לג יא). תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כ֗ל ועבדת את איביך וכו׳ ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כ֗ל ונתן על ברזל על צוארך (דבר׳ כח מז-מח). כי תאכלם בחסר כ֗ל בסתר (שם נז). ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כ֗ל ובחרב וברעב תמנו (ירמ׳ מד יח). אנכי יי׳ עשה כ֗ל נטה שמים לבדי (ישע׳ מד כד). אסף אסף כ֗ל מעל פני האדמה נאם יי׳ אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים וכו׳ (צפנ׳ א ב-ג). תמשילהו (את האדם) במעשי ידיך כ֗ל שתה תחת רגליו (תהל׳ ח ז). כ֗ל פעל יי׳ למענהו וגם רשע ליום רעה (משלי יו ד). אנשי רע לא יבינו משפט ומבקשי יי׳ יבינו כ֗ל (שם כח ה). הן כ֗ל ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה (איוב יג א). ידעת כי כ֗ל תוכל ולא יבצר ממך מזמה (שם מב ב). לך יי׳ הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כ֗ל בשמים ובארץ (דהי״א כט יא).— *כ֗ל יוכל: להודיע גבורתו של הקב״ה שהוא **כל יוכל** בלא מאורות מצמיח אדמה (מדרש תדשא א). — כ֗ל אֲשֶׁר: כ֗ל אשר

---

[1]) מן כלל, והוקלה הלמד במכרת ונשמרה בנטיות, והיא מלה קדומה משתפה לכל הלשונות השמיות, בערב׳ כל a), והיתה הכף גם בעברי׳ בתחלה בתנועת קול השורק גם בהפסק, ונשתנה אחר כך, עפ״י הנטיה הכללית של הלשון העברית, קול זה לקול החולם במכרת בהפסק או לפחות לא בחבור גמור עם המלה שלאחריה, ואמרו כ֗ל, אך בהקף להמלה שלאחריה הוסיפו לאמר כָּל-דבר, וכמו כן בנטיה הגן הדגש על קול השורק ואמרו כֻּלּוֹ, כֻּלְּךָ, וכו׳, ובזמן מאוחר התחילו לאמר גם בהקף בקול החולם ונקדוהו אז בקמץ כָּל-, שהוא הסימן של קול החולם שקבלה מלה מן המלים בזמן מאוחר, קרוב לזמן תקון הנקוד.— [2]) כמו בָּנוּ, לָנוּ, וכמו מודעתָנוּ (רות ג ב).— [3]) לפי דעת החדשים במקום כֻּלָּם.— [4]) במקום כֻּלָּנָה.

a) كُلّ

בארץ יגוע (בראש׳ ו יז). הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכ̇ל אשר אתה ראה לי הוא (שם לא מג). הנה לך כ̇ל אשר למפיבשת (ש״ב טז ד). וכ̇ל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב ד). — ועם הַ הידיעה הַכ̇ל: לא באלה חלק יעקב כי יוצר הַכ̇ל הוא (ירמ׳ י טז). כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הַכ̇ל (ישע׳ סה ח). תקעו בתקוע והכין הַכ̇ל ואין הלך למלחמה (יחזק׳ ז יד). הבל הבלים הַכ̇ל הבל (קהל׳ א ב). והנה הַכ̇ל הבל ורעות רוח (שם יד). את הַכ̇ל עשה יפה בעתו (שם ג יא). הַכ̇ל הולך אל מקום אחד הַכ̇ל היה מן העפר והַכ̇ל שב אל העפר (שם כ). לשחוק עשים לחם ויין ישמח חיים והכסף יענה את הַכ̇ל (שם י יט). סוף דבר הַכ̇ל נשמע את האלהים ירא (שם יב יג). כי ממך הַכ̇ל ומידך נתנו לנו (דהי״א כט יד). — ועם בל״מ: ויי׳ ברך את אברהם בַּכ̇ל (בראש׳ כד א). ערוכה בַּכ̇ל ושמרה (ש״ב כג ה). ומלכותו בַּכ̇ל משלה (תהל׳ קג יט). הנודר מן הדגן אסור ב כ ל ומותר בפירות האילן ובירק (נדר׳ ז ב). לַכ̇ל זמן (קהל׳ ג א). ויתן לו מעשר מִכ̇ל (בראש׳ יד כ).—ב) במשמ׳ קבוץ הדברים שנזכרו למעלה או הדברים הידועים ומפרסמים: כירק עשב נתתי לכם את כ̇ל (בראש׳ ט ג), לאמר את חית הארץ ועוף השמים ורמש האדמה שנזכרו שם למעלה. שנים מִכ̇ל תביא אל התבה (שם ו יט). ויבא לי ואכל מִכ̇ל (שם כז לג). —ועם הַ הידיעה הַכ̇ל: ולקחת מן האיל החלב והאליה וכו׳ וככר לחם אחת וכו׳ ושמת הַכ̇ל על כפי אהרן (שמות כט כב-כד). וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר וכו׳ והקטיר הכהן את הַכ̇ל המזבחה (ויקר׳ א ח-ט). ידותם וגביהם וחשקיהם וחשריהם הַכ̇ל מוצק (מ״א ז לג). ראה נתתי הבקר לעלות והמורגים לעצים והחטים למנחה הַכ̇ל נתתי (דהי״א כא כג). ראשית דגן תירוש ויצהר וכו׳ הַכ̇ל לרב הביאו (דהי״ב לא ה).—ובתו״מ: ה כ ל צפוי והרשות נתונה (אבות ג טו). ה כ ל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים (שם טז). נותן לתוכה כרשינין והן יפות להן מ ה כ ל (תוספתא תרומ׳ ח ג). לא בראתי את ה כ ל אלא בשביל האדם ועכשיו הוא מת מה הנאה יש לי (תנחומא שמיני ג).—ובמשמ׳ האנשים שנזכרו למעלה או שישנם בעולם: ולקחתי את שארית יהודה אשר שמו פניהם לבוא ארץ מצרים לגור שם ותמו כ̇ל בארץ מצרים יפלו בחרב ברעב יתמו מקטן ועד גדול (ירמ׳ מד יב). עיני כ̇ל אליך ישברו (תהל׳ קמה יה). ויושע יי׳ את יחזקיהו ואת ישבי ירושלם מיד סנחריב מלך אשור ומיד כ̇ל וינהלם מסביב (דהי״ב לב כב).—ועם הַ הידיעה הַכ̇ל, האנשים הנזכרים או האנשים שיש בעולם: ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים וכו׳ הַכ̇ל גבורים עשי מלחמה (מ״ב כד יו). ותהי לכם חזות הַכ̇ל (של הנביאים והראשים הנזכרים שם) כדברי הספר החתום (ישע׳ כט יא). יי׳ משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים (והנה) הַכ̇ל סר יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד (תהל׳ יד ב-ג). למשפטיך עמדו היום כי הַכ̇ל עבדיך (שם קיט צא). כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר הימים הבאים הַכ̇ל נשכח (קהל׳ ב יו). —ובתו״מ: ה כ ל שוין שאין מתנה עמה לא על קודם שתתארס ולא על אחר שתתגרש (סוט׳ ב ו). ה כ ל מעריכין ונערכין (ערכ׳ א א). ה כ ל כשרים לראות את הנגעים (נגע׳ ג א). בשעה שאתה רואה שהתורה חביבה על ישראל ו ה כ ל שמחין בה את הוי מפזר בה וכו׳ ובשעה שאתה רואה שהתורה שכוחה מישראל ואין הכל משגיחין עליה את הוי מכנס בה (הלל הזקן, תוספתא ברכ׳ ז כד). הכל נידונין בר״ה וגזר דינם מתחתם ביוה״כ (שם ר״ה א יג). חכם שמת הכל קרוביו הכל קורעין עליו ה כ ל חולצין ה כ ל סופדין ה כ ל מברין עליו (שם מו״ק ב יז). רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית והיו ה כ ל מליזין עליו (ירוש׳ דמאי ב כב ג). ואל יספר עם אשה בשוק וכו׳ ואפילו היא אתותו מפני שאין ה כ ל בקיאין בקרובותיו (בבלי ברכ׳ מג:). ה כ ל יודעין כלה למה נכנסה לחופה (שבת לג.). כערוגה זו ש ה כ ל דשין בה וכבושם זה ש ה כ ל מתבשמין בו (ערוב׳ נד.). אמר אביי ה כ ל מודים בבא על הסוטה שאין הולד ממזר (יבמ׳ מט.). ששנת בצורת היתה והיו ה כ ל רצין לבית הגרנות (סנה׳ יב.). ה כ ל יודעים שאביך ירא שמים הוא (שם ע:). אבל בעדים דברי ה כ ל בעמידה (שבוע׳ ל:).— ועם בל״מ, בַּכ̇ל, בכל האנשים: ידו בַּכ̇ל ויד כ̇ל בו (בראש׳ יו יב). — לַכ̇ל: כי מקרה אחד לַכ̇ל (קהל׳ ט ג).—מִכ̇ל, מכל האנשים: והרביעי יעשיר עשר גדול מִכ̇ל (דני׳ יא ב). — מִכ̇ל אֲשֶׁר: ותרע לעשות מִכ̇ל אשר היו לפניך (מ״א יד ט).—מִכ̇ל שֶׁ: גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי מִכ̇ל שהיו לפני בירושלם (קהל׳ ב ז). וגדלתי והוספתי מִכ̇ל שהיה לפני בירושלם (שם ט.)—ג) בחבור עם שֵׁם אחריו, ביחוד להורות שהכונה היא לא על חלק מהדבר אלא על הדבר בשלמותו, the whole; tout entier; ganz: וימת

יוסף וכל אחיו וכ֗ל הדור ההוא (שמות א ו). והמסך וכ֗ל עבדתו (במד׳ ג לא). מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כ֗ל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם (יהוש׳ א ד). וכ֗ל לחם צידם יבש היה נקדים (שם ט ה). ואבימלך נלחם בעיר כ֗ל היום ההוא (שופט׳ ט מה). ואבנר ואנשיו הלכו בערבה כ֗ל הלילה ההוא (ש״ב ב כט). לשפך עליהם זעמי כ֗ל חרון אפי (צפני׳ ג ח). ויער יי׳ את רוח זרבבל וכו׳ ואת רוח כ֗ל שארית העם (חגי א יד). ויתן לו המלך כיד יי׳ אלהיו עליו כ֗ל בקשתו (עזר׳ ז ו). הכ֗ל היום יחרש החרש לזרע (ישע׳ כח כד). — ועם בכל״מ: וינח (הארבה) בכ֗ל גבול מצרים (שמות י יד). ובכ֗ל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ (ויקר׳ כה כד). בהר ובשפלה ובכ֗ל חוף הים הגדול (יהוש׳ ט א). וישלחה בכ֗ל גבול ישראל (שופט׳ יט כט). ולא תראינה עיניך בכ֗ל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה (מ״ב כב כ). ככ֗ל התזיון הזה כן דבר נתן אל דוד (ש״ב ז יז). ואת מיתריו לכ֗ל עבדתו (במד׳ ג כו). ויאמר דויד לכ֗ל קהל ישראל (דהי״א יג ב). — וכף קמוצה ומקף אחריה: ויבחר לו לוט את כל־ככר הירדן (ברא׳ יג יא). מנער ועד זקן כל־העם מקצה (שם יט ד). וינהג את כל־מקנהו ואת כל־רכשו אשר רכש (שם לא יח). אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל־עמי וכו׳ ראה נתתי אתך על כל־ארץ מצרים (שם מא מ־מא). והקטרת את כל־האיל המזבחה (שמות כט יח). ויקם העם כל־היום ההוא וכל־הלילה וכו׳ ויאספו את השלו (במד׳ יא לב). גפרית ומלח שרפה כל־ארצה לא תזרע ולא תצמח (דבר׳ כט כב). והארץ הגבלי וכל־הלבנון מזרח השמש (יהוש׳ יג ה). כל־העם הנותר מן האמרי (מ״א ט כ). ובן הדד מלך ארם קבץ את כל־חילו ושלשים ושנים מלך אתו (שם כ א). וישב אל איש האלהים הוא וכל־מחנהו (מ״ב ה יט). — ומצוי בתו״מ: נזיר שהיה שותה כ ל היום (נזיר ו ד). ושאר כ ל הגוף לא פלט (סוט׳ א ז). הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כ ל נזקו (ב״ק א ב), ועוד הרבה. — ועם ה הידיעה, הכ֗ל: ויאמר מפיבשת אל המלך (לא בלבד חצי השדה יקח ציבא עבדי אלא) גם את הכ֗ל יקח (ש״ב יט לא). וארז אל הבית פנימה וכו׳ הכ֗ל ארז אין אבן נראה (מ״א ו יח). — ובתו״מ: שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו אמר ר׳ יוסי א״כ מה הפסיד הרמאי אלא ה כ ל יהא מונח עד שיבא אליהו (ב״מ ג ד). מי שאמר הריני נזיר נטמא יום שלשים סותר את ה כ ל ר׳ אליעזר אומר אינו סותר אלא שבעה (נזיר ג ג). — ועם בכל״מ: אל תביט אחריך ואל תעמד בכל־הככר (ברא׳ יט יז). כי בכל־כחי עבדתי את אביכן (שם לא ו). לא ראיתי כהנה בכל־ארץ מצרים לר֗ע (שם מא יט). ואהבת את יי׳ אלהיך בכל־לבבך ובכל־נפשך ובכל־מאדך (דבר׳ ו ה). אם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל־המקום בעבורם (ברא׳ יח כו). — וכנוי: ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער (ברא׳ כה כה). והר סיני עשן כלו (שמות יט יח). כלו (הנגע) הפך לבן (ויקר׳ יג יג). אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (במד׳ כג יג). וימלכהו אל הגלעד וכו׳ ועל אפרים ועל בנימן ועל ישראל כל֗ה (ש״ב ב ט). וידעו העם כלו אפרים ויושב שמרון (ישע׳ ט ח). והנה עלה (השדה) כלו קמשונים (משלי כד לא). זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושליו (איוב כא כג). חכו ממתקים וכלו מחמדים (שה״ש ה יו). וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה (ברא׳ יג י). והנבא עליו ועל מצרים כלה (יחזק׳ כט ב). ועל אדום כלא[1]) (שם לו ה). מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כלה (איוב לד יג). מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות (ישע׳ כב א). כלך יפה רעיתי ומום אין בך (שה״ש ד ז). אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך (ישע׳ יד כט). — ובתו״מ: עד שיצא ניסן כולו (נדר׳ ח ה). שהנדר שהותר מקצתו הותר כולו (שם ט ו). שנים אוחזין בטלית וכו׳ זה אומר כ ו ל ה שלי וזה אומר כ ו ל ה שלי וכו׳ זה אומר כ ו ל ה שלי וזה אומר חציה שלי (ב״מ א א). — ואחרי כל: אחיך אנשי גאלתך וכל בית ישראל כל֗ה (יחזק׳ יא יה). — ובתו״מ: כ ל העולם כ ו ל ו לא נברא אלא בשביל זה (ברכ׳ ו:). כ ל השנה כ ו ל ה אדם מתפלל האל הקדוש (שם יב:). כ ל העולם כ ו ל ו נזונין בשביל חנינא בני (שם יז:). אמרו עליו על ריב״ז שהיה יושב בצילו של היכל ודורש כ ל היום כ ו ל ו (פסח׳ כו.). הכופר בה (בע״ז) כמודה ב כ ל התורה כ ו ל ה (קדוש׳ מ.). הנושא אשה שאינה הוגנת לו מעלה עליו הכתוב כאילו חרשו ל כ ל העולם כ ו ל ו וזרעו מלח (שם ע.). — וגם בלי ה הידיעה וכנו׳: ללכת אחר יי׳ ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל־לב ובכל־נפש (מ״ב כג ג). ויאכלו את ישראל בכל־פה

---

[1]) כלה קרי.

(ישע׳ ט יא). — ו ל ר ב י ם , במשמ׳ לא מקצתם אלא כמה שיש בהם, alle ; tous ; all : בעצבון תאכלנה כל ימי חייך (בראש׳ ג יז). ונברכו בך כל משפחת האדמה (שם יב ג). נמגו כל ישבי כנען (שמות יה יה). וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל (במד׳ יד ב). ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל (יהוש׳ א יד). ויעל יהושע מן הגלגל הוא וכל עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל (שם י ז). ויעבדו העם את יי׳ כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים (שופט׳ ב ז). וכל הערים אשר במעדר יעדרון (ישע׳ ז כה). כל חיתו שדי אתיו לאכל (שם נו ט). וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים (יחזק׳ כז כט). שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ (יואל א ב). בחרב ימותו כל חטאי עמי (עמוס ט י). עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך (עובד׳ א ז). כל שמעי שמעך תקעו כף אליך (נחו׳ ג יט). — ועם בכל״מ: לעיני בני חת בכל באי שער עירו (בראש׳ כג יח). והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו (שמות ג כ). כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות (שם יב כ). ועד אנה לא יאמינו בי בכל האתות אשר עשיתי בקרבו (במד׳ יד יא). והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים (דבר׳ כח לז). לא היה כמהו בכל מלכי יהודה (מ״ב יח ה). וגם אני נתתי לכם נקיון שנים וכו׳ וחסר לחם בכל מקומתיכם (עמו׳ ד ו). ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך (אסת׳ ג ח). למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם (דבר׳ כ יח). ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד (ש״ב ז יז). לכל באי שער עירו (בראש׳ כג י). מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל ישבי גלעד (שופט׳ י יח). מה מצאת מכל כלי ביתך (בראש׳ לא לז). קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך (שם לב יא). לטהר אתכם מכל חטאתיכם (ויקר׳ יו ל). בך בחר יי׳ אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה (דבר׳ ז ו). — ובף קמוצה ומקף אחריה: וימת יוסף וכל־אחיו (שמות א ו). ונלכד את כל־עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם וכו׳ כל־אלה ערים בצרת חומה (דבר׳ ג ד-ה). כל־ישבי ההר מן הלבנון עד משרפת מים כל־צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל (יהוש׳ יג ו). ויאסף יהושע את כל־שבטי ישראל שכמה (שם כד א). ויקמו כל־הקראים אשר לאדניהו וילכו איש לדרכו (מ״א א מט). והשארתי בישראל שבעת אלפים כל־הברכים אשר לא כרעו לבעל (שם יט יח). שומר יי׳ את כל־אהביו ואת כל־הרשעים ישמיד (תהל׳ קמה כ). כי רבים חללים הפילה ועצמים כל־הרגיה (משלי ז כו). בלע ישראל בלע כל־ארמנותיה (איכ׳ ב ה). — ומצוי מאד בתו״מ: לא על משה בלבד אמרו אלא על כל הצדיקים (סוט׳ א ט). כל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת (שם ב א). ושאר כל הנשים או שותות או לא נוטלות כתובה (שם ד ג). אותן הימים מותרים ושאר כל הימים אסורים (נדר׳ ט ו). — וגם עם שם בלי ה הידיעה ובלי כנויים: כי כל־שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום (ישע׳ כח ח). בכל־רחבות מספד ובכל־חוצות יאמרו הו הו (עמו׳ ה יו). ויכרתהו זרים וכו׳ ובכל־גאיות נפלו דליותיו (יחזק׳ לא יב).—ובמשנה: אומר לה (האב לבתו כשהיא נשאת) כל נדרים שנדרת בתוך ביתי הרי הן מופרין וכן הבעל עד שלא תכנס לרשותו אומר לה כל נדרים שנדרת עד שלא תכנסי לרשותי הרי הן מופרין (נדר׳ י ד). — ועם בכל״מ: ויהי רעב בכל־הארצות (בראש׳ מא נד). וישב ישראל בכל־ ערי האמרי (במד׳ כא כה). מי בכל־אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי (מ״ב יח לה). כי אעשה כלה בכל־הגוים (ירמ׳ ל יא). צדיק יי׳ בכל־דרכיו וחסיד בכל־מעשיו (תהל׳ קמה יז). אשימה עלי מלך ככל־הגוים אשר סביבתי (דבר׳ יז יד). ככל־חקתיו וככל משפטיו תעשו אתו (במד׳ ט ג). ככל־המעשים אשר עשו מיום העלתי אותם ממצרים (ש״א ח ח). וינשק לכל־אחיו (בראש׳ מה יה). כן תעשה לכל־הערים הרחקת ממך מאד (דבר׳ כ יה). וישראל אהב את יוסף מכל־בניו (בראש׳ לז ג). וקבצתי אתכם מכל־הגוים ומכל־המקומות אשר הדחתי אתכם שם (ירמ׳ כט יד). וטהרתים מכל־עונם אשר חטאו לי וסלחתי לכול[1]) עונותיהם (שם לג ח). דרשתי את יי׳ וענני ומכל־מגורותי הצילני (תהל׳ לד ה).—ובמשנה: הבא על אחת מכל העריות שבתורה (יבמ׳ ו ב). נדר באחד מכל משמשי המזבח (נדר׳ א ג). — ועם כנו׳: כלנו בני איש אחד נחנו (בראש׳ מב יא). כלנו כצאן תעינו (ישע׳ נג ו). הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו (מלא׳ ב י). כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יד). ותקרבון אלי כלכם ותאמרו (דבר׳ א כב). הנה כלכם בני ישראל (שופט׳ כ ז). הקבצו כלכם ושמעו (ישע׳ מח יד). כלכם פשעתם בי (ירמ׳ ב כט). הן אתם כלכם חזיתם (איוב כז יב).

—[1]) לכל קרי.

גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים (ש"א כב ז). ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יי' כי כולם[1]) ידעו אותי למקטנם ועד גדולם (ירמ' לא לג). המה יאבדו ואתה תעמד וכלם כבגד יבלו (תהל' קב כז). וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו (דהי"ב כה יב). כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח (קהל' יא ח). הן עם אחד ושפה אחת לכלם (בראש' יא ו). ולא נמצא מכלם כדניאל (דני' א יט). שכלם מתאימות ושכלה אין בהם (שה"ש ד ב). ובליעל כקוץ מנד כלהם כי לא ביד יקחו (ש"ב כג ו).—ובתו"מ: מזבח הזהב היה נתון באמצע משוך קימעא כלפי הצפון וכולהם היו נתונין משליש הבית ולפנים (ירוש' שקל' ו נ:). בשקושר כולהם ואחר כך חתמו ג' הראשונים (שם גיט' ח מט ד). מפני שהיו כ"ב אלף של בכורות ורע"ג וכולהם היו בכורות (מד"ר במד' כ). יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו עלי היו כלנה (בראש' מב לו). רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה (משלי לא כט). כזאת עשה את עשר המכנות מוצק אחד מדה אחת קצב אחד לכלהנה (מ"א ז לז). — *וכלהן: שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסיני וכולהן משוקעות במשנה (ירוש' פאה ב יז.). — וכפול, כל... כלם: כל-מלכי גוים כלם שכבו בכבוד איש בביתו (ישע' יד יח).—ובתלמ': אמר ריב"ל כל השמנין כולן יפין לנר ושמן זית מן המובחר (שבת כג.).— ולקבוץ: המה וכל-החיה למינה וכל-הבהמה למינה וכל-הרמש הרמש על הארץ למינהו וכל-העוף למינהו (בראש' ז יד). שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים (ישע' א כג). כי כלו חנף ומרע (שם ט יז). כי מקטנם ועד גדולם כלו בוצע בצע ומנביא ועד כהן כלו עשה שקר (ירמ' ו יג). כלה (העם הכשדי) לחמס יבוא (חבק' א ט). ובהיכלו כלו אמר כבוד (תהל' כט ט).—ד) במשמ' לא אחד בלבד אלא גם אחרים, jeder; chacun; every one: כל בכור בניך תפדה (שמות לד כ). כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכו' וכל-איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן וכו' כל-מרים תרומת כסף ונחשת וכו' וכל אשר נמצא אתו עצי שטים וכו' וכל-אשה חכמת לב בידיה טוו (שם לה כב-כה). כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי (במד' לא יט). כי תועבת יי' אלהיך כל-עשה אלה (דבר' כה יז). כלו חנף ומרע וכל-פה דבר נבלה (ישע' ט יז). וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (שם יט ז). סגר כל-בית מבוא (שם כד י). כל עבר עליה ישם (ירמ' יט ח). ותעשי לך רמה בכל-רחוב (יחזק' יו כד). ומשכלים בכל-חכמה (דני' א ד). אלו נאמרין בכל לשון (סוט' ז א). מכל הגר חגרה ומעלה (מ"ב ג כא).—ועם ה הידיעה: אל כל-המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא (בראש' כ יג). כל-הבן הילוד היארה תשליכהו וכל-הבת תחיון (שמות א כב). בכל-המקום[1]) אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך (שם כ כד). כל העבר על הפקדים (שם ל יד). כל הקרב הקרב אל משכן יי' ימות (במד' יז כח).—ובתו"מ: הזאב והארי והדוב וכו' כל הקודם להורגן זכה (סנה' א ד). כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח (שם ה ב). ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מחכים (אב' ב ה).—כל מי: כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם (יומ' ב א). כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו (סנה' ו א).—בכל-יום, בכל-לילה וכדומה: יגעתי באנחתי אשחה בכל-לילה מטתי (תהל' ו ז). ואל זעם בכל-יום (שם ז יב). בטחו בו בכל-עת (שם סב ט). בכל יום תורמין את המזבח (יומ' א ח). בכל יום היה חותה בשל כסף (שם ד ד). בכל יום כהנים עולין במזרחו של כבש ויורדין במערבו (שם ה).—ובכפילת השם: להנתן דת בכל-מדינה ומדינה גלוי לכל העמים (אסת' ג יד). ובכל-מדינה ומדינה ובכל-עיר ועיר (שם ח יז). ובכל-עיר ועיר צנות ורמחים (דהי"ב יא יב). ובכל-יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (אסת' ב יא). להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל-שנה ושנה (שם ט כא). והימים האלה נזכרים ונעשים בכל-דור ודור (שם כח). חייב על כל שבת ושבת וכו' על כל אב מלאכה ומלאכה (שבת ז א). שהיו ישראל עונין אחריו של משה על כל דבר ודבר (סוט' ה ד).—*הכל, במשמ' כל-דבר, ואמר בן סירא: אין לאמר זה למה זה כי הכל לצרכו נבחר אין לאמר זה רע מזה כי הכל בעתו יגבר (כ"ס גני' לט כא).—ובתו"מ: הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר (פאה ב ג). ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר (חול' א ב). בכל עושין מחיצה באבנים במחצלות בקנים ובקשין (תוספתא כלא' ד ג). לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר (שבת ג ה).—והכל, במשמ' כל אדם, כל אחד: הכל שוחטין (חול' א א). הכל

—[1]) הוו לסימן השורק, כמו יולד (שופט' יח כט), הוכה (תהל' קב ה), ועוד.— [1]) יש סוברים שזה תקון סופרים במקום בבל מקום מפני קדושת ירושלם.

ממירים (תמור׳ א א). — *הַכֹּל, במשמ׳ בכל דבר, בכל מקרה: הכל כמנהג המדינה (ב״מ ז א), בכל דבר ובכל מעשה צריך להתנהג לפי מנהג המדינה. הכל לפי המדה הכל לפי הזמן (שם ג ז). במה דברים אמורים (שהבעל חייב לתת לאשתו כמה שנקצב שם) בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב׳ ה ט). הכל לפי מקום נדרו אם היה בהר בהר ואם היה בבקעה בבקעה (נדר׳ ח ד). הכל לפי דעתו של רואה (כלים יז ו). הכל הולך אחר החתום (ברכ׳ יב.). הכל הולך אחר המעמיד (שבת טו:). הכל הולך אחר המראה (חול׳ כו.). — ה) כָּל-איש, במשמ׳ מי שיהיה, וכל דבר, במשמ׳ מה שיהיה, irgend einer, etwas; quelque; any, whosoever: וְכֹל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכו׳ (בראש׳ ב ה). וכי יהיה בו מום פסח או עור כֹּל מום רע (דבר׳ יט כא). וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כָּל-דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד ז). וְכֹל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו (בראש׳ ב יט). ונשבע על שקר על אחת מִכֹּל אשר יעשה האדם לחטא בהנה (ויקר׳ ה כב). כל ימי נזרו מִכֹּל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל (במד׳ ו ד). או השליך עליו כָּל-כלי בלא צדיה (שם לה כב). ונשמרת מִכֹּל דבר רע (דבר׳ כג י). היקח ממנו (מעץ הגפן) עץ לעשות למלאכה אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו כָּל-כלי (יחזק׳ יה ג). — ובתו״מ: אחד שור ואחד כל בהמה (ב״ק ה ז). אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים (ברכ׳ מ:). — ומצוי השמוש *כָּל שֶׁ, במשמ׳ כָּל דבר שֶׁ, כָּל אחד שֶׁ, בכל אופן שֶׁ, בכל מקרה שֶׁ: כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד). כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית (שבי׳ ז א). כל שהוא בתוך רובע עולה במדת בית רובע (כלא׳ ב י). איזוהי הצר שהיא חייבת במעשרות וכו׳ ר״ע אומר כל שאחד פותח ואחד נועל פטורה ר׳ נחמיה אומר כל שאין אדם בוש מלאכול בתוכה חייבת ר׳ יוסי אומר כל שנכנס ואין אומר מה אתה מבקש פטורה (מעשר׳ ג ה), כל חצר. כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת (שבת ז א), כל איש השוכח. ועוד כלל אחר אמרו כל הכשר להצניע וכו׳ וכל שאינו כשר להצניע (שם ג), כל דבר הכשר. כל שבא בחמין מערב שבת שורין אותו בחמין בשבת וכל שלא בא בחמין מערב שבת מדיחין אותו בחמין בשבת (שם כב ג). כלל אמר אבא שאול כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (שם כג ג), כל דבר שאני זכאי באמירתו. ואיזו היא סוכה ישנה כל שעשאה קודם לחג שלשים יום (סוכ׳ א א), כל סוכה שעשאה. איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו (חגי׳ א א), כל קטן שאינו יכול. איזהו ממזר כל שאר בשר שהוא בלא יבא דברי ר״ע שמעון התימני אומר כל שחייבין עליו כרת בידי שמים וכו׳ ר׳ יהושע אומר כל שחייבין עליו מיתת בית דין (יבמ׳ ד יג). כל שזמנו קבוע וכו׳ וכל שאין זמנו קבוע (נדר׳ ח ג), כל דבר שזמנו קבוע. זה הכלל (בענין נדרי אשה) כל שיצאה לרשות עצמה שעה אחת אינו יכול להפר (שם יא ט), כל אשה שיצאה. כל שנזר עד שלא חרב בית המקדש נזיר (נזי׳ ה ד), כל מי שנזר. זה הכלל כל שתבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה (סוט׳ ב ו), כל פעם, כל מקרה. איזה הוא תם ואיזהו מועד מועד כל שהעידו בו שלשה ימים וכו׳ ותם כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח (ב״ק ב ד), כל שור. ר״י אומר כל שיש בו שינוי חייב להכריז (ב״מ ב א), כל דבר שמצא ויש בו שנוי. כל שהכסף בידו ידו על העליונה (שם ד ב), כל מי שהכסף בידו. זה הכלל (בענין חלוקת בתים, חצרות, שדות וכדומה) כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין (ב״ב א ו), כל בית או חצר או דבר שיחלק ושמו עליו. איזו היא אשרה כל שיש תחתיה עבודת אלילים ר״ש אומר כל שעובדין אותה (ע״ז ג ז), כל אילן. זה הכלל (בענין יין נסך) כל שבהנאתו בנותן טעם אסור כל שאין בהנאתו בנותן טעם מותר (שם ה ב). איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה (אבות ב א), כל דרך. ר״ח בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת וכו׳ הוא היה אומר כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו (שם ג ט-י), כל אדם. כל שהוא לפנים מן החומה הרי הוא כבתי ערי חומה חוץ מן השדות (ערכ׳ ט ה), כל בית או חצר. כל שבים טהור חוץ מכלב

המים (כלים יז יג), כל בע"ה. כ ל שאתה יכול לרבות ספקות וספקי ספקות (טהר׳ ו ד), כל מקום, בכל מקרה. כ ל שהוא כנגד הזית תחתיה וגבה טמא וכ ל שאינו כנגד הזית תוכה והבית טהור (אהל׳ ט א), כל מה שהוא כנגד הזית וכל מה שאינו כנגד הזית. איזהו פצוע דכא כ ל שנפצעו הבצים שלו (ספרי דבר׳ רמז). איזו היא שכחה בערים כ ל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה (שם רפה). איזהו עוללות כ ל שאין לה כתף ולא נטף (תוספתא פאה ג יא), כל גפן. שלש מידות במחיצה כ ל שפחות משלשה וכו׳ כל ששלשה ומשלשה ועד ארבעה וכו׳ כ ל שארבעה ומארבעה ולמעלה (שם כלא׳ ד ו), כל מחִצה. כ ל שיש בישוב יש במדבר וכו׳ כ ל שיש ביבשה יש בים (שם ה ט-י), כל בע"ח. ואיזהו רבו וכו׳ ר׳ יהודה אומר כ ל שרוב תלמודו הימנו. ר׳ יוסי אומר כ ל שהאיר עיניו במשנתו (שם ב"מ ב ל). איזה הוא חזה כ ל שרואה את הארץ מלמעלה ועד שמגיע לצואר מלמטה (שם חול׳ ט יג). ואיזהו רוק תפל כ ל שלא טעם כלום מבערב (שם נדה ח ח). כ ל שהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה וכ ל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה (סעו"ר כח). כ ל יום שיש בו קרבן מוסף כגון ר"ח וחולו של מועד צריך להזכיר מעין המאורע וכו׳ וכ ל שאין בו קרבן מוסף כגון חנוכה ופורים וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ז יא ג). איזהו התגר כ ל שהביא ושנה ושילש (שם דמאי ב כב ג). אי זהו תלמיד חכם חזקיה אמר כ ל ששנה הלכות ועד תורה וכו׳ ר׳ יוחנן (אמר) כ ל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו (שם מו"ק ג פג:). ה"ד (גחלים) לוחשות אמר ר׳ חסדא כ ל שאילו מכנים לתוכן קיסם ודולקת מאליה (בבלי ברכ׳ נג:). וה"ד יד סולדת בו אמר רחבה כ ל שכריסו של תינוק נכוית (שבת מ:). כ ל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (שם קמט:). ואיזהו קטן שאין צריך לאמו וכו׳ כ ל שנפנה ואין אמו מקנחתו ר"ש בן לקיש אומר כ ל שניעור ואינו קורא אימא (ערוב׳ פב.). ר"י אומר שחרית בעה"ב עומד ואומר כ ל שילקטו עניים היום יהא הפקר (ב"ק סט.). אמר רבא כ ל שבשלו מחזיר בשל חבירו נמי מחזיר וכ ל שבשלו פורק וטוען בשל חבירו נמי פורק וטוען (ב"מ ל:). אמר רב ספרא כ ל שאילו בדיניהם מוציאים מלוה למלוה בדינינו מחזירין ממלוה ללוה כ ל שאילו בדיניהם אין מוציאין מלוה למלוה בדינינו אין מחזירין ממלוה ללוה (שם סב.). קופה מלאה תבן וחבית מלאה גרוגרות המונחים בחלון

רואין כ ל שאילו ינטלו ויכולין תבן וגרוגרות לעמוד בפני עצמן חוצצין (ב"ב יט:). כ ל שאילו בנכסי הגר קנה בנכסי חבירו קנה כ ל שאילו בנכסי הגר לא קנה בנכסי חבירו לא קנה (שם נז.). חלוק של ת"ח כיצד כ ל שאין בשרו נראה מתחתיו טלית של ת"ח כיצד כל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח (שם:). זה הכלל (בענין רוצה) כ ל שבדרך ירידתו גולה שלא בדרך ירידתו אינו גולה (מכות ז:). היתה (הצפור) יושבת בין שני רובדי אילן רואים כ ל שאם תשמט נופלת עליהם חייב לשלח (חול׳ קמ:). ה"ד סמוך לזקנתה אמר רב יהודה כ ל שחברותיה אומרות עליה זקנה היא ור"ש אומר כ ל שקורין לה אמא אמא ואינה בושה (נדה ט.). בן עזאי אומר כ ל שדעתו נוחה מפני חכמתו סימן יפה הוא לו (אדר"נ כה). משל ליונה שהיו הנצים והעורבים רודפים אחריה ברחה מהן ונכנסה וישבה על קינה והיו בני אדם אומרים ביצים הללו מן הנץ הן וזה אומר מן העורב הן א"ל אחד כ ל שהן ביצים אינן ידועות אם של עורב הן אם של נץ הן אלא הניחו עד שתלד ויעשו אפרוחין ואתם יודעין ממי הן (אגד׳ בראש׳ לז), כל זמן שהן ביצים. —ואחרי שלילה, במשמ׳ מאומה, כלום, שום דבר, nichts; rien; nothing: ועתה נפשנו יבשה אין כ׳ל (במד׳ יא ו). ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כ׳ל בה (דבר׳ ח ט). ולרש אין כ׳ל כי אם כבשה אחת קטנה (ש"ב יב ג). אין לשפחתך כ׳ל בבית כי אם אסוך שמן (מ"ב ד ב). יש מתעשר ואין כ׳ל (משלי יג ז).—ובמשמ׳ שום חלק, שום חתיכה: מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כ׳ל במצור ובמצוק (דבר׳ כח נה). והנה נשחת האזור לא יצלח לַכ׳ל (ירמ׳ יג ז).—ו) במשמ׳ הרבה דברים מתחלפים, allerlei; de toutes sortes; of all kinds: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כָּל-עץ מאכל (ויקר׳ יט כג). והצרים ישבו בה מביאים דאג וכָל-מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם (נחמ׳ יג יו). אבני שהם ומלואים אבני פוך ורקמה וכ׳ל אבן יקרה (דהי"א כט ב).—ועם ה הידיעה הַכ׳ל, במשמ׳ זו: את הַכ׳ל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (קהל׳ ז יה). — ז) בְּכָל, במשמ׳ בכל פעם, jedesmal; chaque fois; every time: והיה בְּכָל-יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים (בראש׳ ל מא). כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיי׳ אלהינו בְּכָל-קראנו אליו (דבר׳

ד ז). להיות עיניך פתחת אל תחנת עבדך ואל תחנת עמך ישראל לשמע אליהם בְּכֹל קראם אליך (מ"א ח נב). — *כָּל־שֶׁכֵּן, כל־שכן יפעל, כש"ב שיפעל, כמו על אחת כמה וכמה, desto mehr; d'autant plus; so much the more: ר"א אומר שוב יום אחד לפני מיתתך שאלו תלמידיו את ר"א וכי אדם יודע איזה יום ימות אמר להם וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר (שבת קנג.). אמר לו ר"ט לר"י היום פניך צהובין א"ל אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח ואם אכלנום במלח כל שכן שהיו פנינו צהובין (נדר' מט:). שני בתים זה לפנים מזה שניהם במכר שניהם במתנה אין להן דרך זה על זה כל שכן חיצון במתנה ופנימי במכר (או) חיצון במכר ופנימי במתנה (ב"ב סה.). שאין נותנין פרצה לפני הכשר וכל שכן לפני הגנב (תנחומא מצורע יג). — ובסהמ"א: הבא חוץ לתחום בשביל ישראל זה מותר לוכל ישראל אחר וכל שכן מחוזא שמצויין בה גוים (הלכ' פסוק', יו"ט). ועיינתי מנהגי בני אדם ברוב הדורות הנזכרים בספרים ומצאתים רחוקים מן המין הזה מן המצות רק הזריזים הפרושים בהם כפי הנזכר עליהם אך השאר כמה היו צריכין להעיר ולהורות אותם וכל שכן רוב אנשי זמננו זה אשר זלזלו בהכמת מצות האברים כל שכן במצות הלבבות (חו"ה, הקד'). ואין בידיעת הבורא שנוי והוא אינו יודע אותך כל שכן שידע כונתך ומעשיך וכל שכן שישמע תפלתך ויראה תנועותיך (כוזרי א א). ותתודה על הרעיונים ותקבל שלא תזכרם בלשונה כל שכן שתעשם (שם ג ה). ואני רואה כמה אנשים מניחין תפילין וקובעין מזוזות ולא יעלו על לבם מה שכתוב בם כל שכן שאינם מרגישים בכונה הראשונה בם (מלמד התלמידים, ואתחנן). שאין ספק שלא שאל משה לאיש איש מהעם ההוא הרב כל שכן לחוטבי עצים ושואבי מים (שם, נצבים). אך שאר השכלים אשר למעלה מהשכל הפועל וכל שכן הסבה הראשונה והוא הבורא יתברך אי אפשר לשכל האנושי להשיג מהם כלל (רות חן ג). — ואמר הפיטן: דמם שירי וקולי לא יסף, והנני לשמעו שוקק ונכסף, דלף ביתי ומסתרי נחשף, והוסר תמידי וכל שכן מוסף (סדור תימני, יוה"כ, אפסו בעוני). — ובמלה אחת: שהרעב בערב ודוחה אכילתו לערב שני אין יכול לאכול אפילו אכילה של עת אחד וכל שכן של כמה עתים (תבו' הגא', הרכבי בלז). — ובפרט *לֹא כָּל־שֶׁכֵּן: ומה תפלה הקלה לא התפלל אלא חוץ לעיר דבור חמור לא כל שכן (מכי' בא, פתיח'). אם הפותח חייב הכורה לא כל שכן (שם משפט', נזיק' יא). מה אם שאלה שהיא מרוחק אומרה בשומע תפילה אזכרה שהיא מריוה לא כל שכן (ירוש' ברכ' ה ט:). מה אם בשעה שאכל ושבע צריך לברך בשעה שהוא תאב לאכול לא כל שכן (שם ז יא.). מה תמן שמזכירין את השם עושין אותו סניף כאן שאין מזכירין את השם לא כל שכן (שם:). במקום שזורעין ולא אוכלין לאכול אינן חשודין לא כל שכן להאכיל (שם דמאי ב כג:). א"ר ישמעאל כוסמין וחטין שני מינים הן ע"י שהוא מדמה לו את אומר מצרף חדש וישן לא כ"ש (שם חלה ד נט ד). שאם מבית לבית אי אתה חושש לא כל שכן מחצר לחצר אם מחצר לחצר אי אתה חושש לא כל שכן מעיר לעיר (שם פסח' א כז ג). אמרו להן ב"ש לב"ה לדבריכם מי ששבת ארנקי בראש הבירה לא יעלה ויטלנה לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כל שכן (בבלי ברכ' נג:). ומה פשוט שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק לא כ"ש (ב"ב קל:). (ומה) בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן צדיקים עצמן לא כל שכן (חול' ה:). — *כָּל־שֶׁהוּא, *כָּל־שֶׁהוּ, כמה שיהיה, אפילו מעט מאד, das kleinste, la moindre chose; the smallest quantity: קרקע כל שהוא חייבת בפאה ובבכורים (פאה ג ו). הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצד והקודח כל שהוא וכו' החורש כל שהוא המנכש והמקרסם והמזרד כל שהוא חייב (שבת יב א-ב). ארבעה דיומדין וארבעה פשוטין גובהן י' טפחים ורוחבן ששה ועוביין כל שהוא (ערוב' ב א). נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה (ב"ב ג ג). שבועה שלא אוכל ואכל כל שהוא חייב (שבוע' ג א). התוטט בצנור לקבל צרורות בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית (מקוא' ד ג). כמה יהא בלבנונית ר' מאיר אומר כל שהוא ר"ש אומר כדי לקרוץ בזוג (נגע' ד ד). אין פוחתין לעניים בשנת מעשר שני מחצי קב חיטין וקב שעורין במה דברים אמורים על הגורן אבל מתוך ביתו נותן כל שהוא ואינו חושש ושאר מתנות כהונה ולויה נותן לו כל שהוא ואינו חושש (תוספתא פאה ד ב). הכותב נכסיו לבניו ושייר לאשתו קרקע כל שהוא איבדה כתובתה (שם א יב). המבריך את הגפן בארץ אם אין עפר על

גבה אלא כל שהוא מותר לזרוע מיכן ומיכן (שם כלא׳ ד יא). נסדק ועישאו בטיט אפילו כל שהוא טמא (שם כליס ב״ק ד יט). נתן לתוכו מים כל שהוא (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). צואה כל שהוא מבטלה ברוק (שם). בתחילה כדי רביעה ולבסוף אפי׳ כל שהוא (שם ע יד.). בת כהן שהיתה עומדת ערב שבת עם חשיכה ובידה נר ובתוכו שמן שריפה הרי זה מוספת לתוכו שמן חול כל שהוא ומדלקת (שם שבת ב ד ד). עושה פס של ג׳ אמות וכל שהוא מרחיקו מן הכותל שתי אמות אותו וכל שהוא נידון לשם לחי (שם ערוב׳ א יח ג). נשים עצמן הן נאמנות מפני שהן עצילות והן בודקות כל שהוא כל שהוא (שם פסח׳ א כז:). זה מוציא זיז כל שהו וממלא וזה מוציא זיז כל שהו וממלא (בבלי ערוב׳ פה.). דרך מיל ושינה כל שהוא מפיגין את היין (תעג׳ יז:). ר׳ יהודה אומר תחילת קריעה שלש אצבעות ותוספת כל שהו (מו״ק כו:). ומתריעין על הגובאי בכל שהו (תעג׳ יט:). חלון המצרית אין לו חזקה וכו׳ אמר שמואל ולאורה אפילו כל שהו יש לו חזקה (ב״ב נט.). אם היה סמוך לשדהו אפילו כל שהו מחזיר לו קרקע (שם קד:). הרי שהיה חצי קנה פגום והוסיף עליו כל שהוא וגמרו שחיטתו כשרה (חול׳ כח.). מלח סדומית (נותן) רובע מעלה עשן כל שהוא ר׳ נתן אומר אף כיפת הירדן כל שהוא (כרית׳ ו.).— ולרבים *כָּל שֶׁהֵן: שיעור המים המגולין וכו׳ בכלים כל שהן ובקרקעות ארבעים סאה (תרומ׳ ח ה). המלקט עצים אם לתקן כל שהן ואם להסיק כדי לבשל ביצה קלה (שבת יב ב). לחיין שאמרו גובהן י׳ טפחין ורחבן ועוביין כל שהן[1]) (ערוב׳ א ו). וכולם שהסרו כל שהן והקריבן בחוץ פטור (זבח׳ יג ד). הרבצל והמזודה כל שהן הרי אלו טמאין מדרס (כליס כ א). רימונין מתוקין אסורין כל שהן (תוספתא תרומ׳ ה י). (המוציא) מיני בשמים כל שהן ארגמן טוב כל שהוא (רמב״ם שבת יח ה). —כָּל־זֹאת, בְּכָל־זֹאת, במשמ׳ אעפי״כ, עי׳ זאת.— כָּל־עֻמַּת, עי׳ עֻמָּה. — כל מקום, *מִכָּל מָקוֹם, עי׳ מקום. — כָּל עוֹד, במשמ׳ כל זמן, עי׳ ערך עוד. —*כל עצמו, עי׳ עצם.—*כל עקר, עי׳ עקר.—*כָּל הֵימֶנּוּ[2]), כָּל מִמֶּנּוּ, כָּל מִמְּךָ, כָּל הֵימֶנְּךָ, עם השלילה לא, לא על פי דעתו, לא עפ״י דבריו, לא לפי רצונו, עי׳ ערך *הֵימֶ-, והוסיפה: הילך גיטך ונטלתו מידו והטילתו לים או לנהר ואח״כ אומר לה נייר חלק הוא ושטר פסול הוא לא כל הימנו לאוסרה (תוספתא גיט׳ ח ב). קידשתי את בתי ואיני יודע למי קידשתיה בא אחד ואמר אני קידשתיה נאמן וכונסה משנכנסה בא אחר ואמר אני קידשתיה לא כל הימנו לאוסרה (שם קדוש׳ ד י). עד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת לא שותה ולא נוטלת כתובה ר״י אומר לא כל הימנו להפסידה כתובתה (שם סוט׳ ה ח). המוכר פירות לחבירו בחזקת שיש לו ונמצא שאין לו לא כל הימנו לאבד את זכותו של זה (שם ב״מ ד א). ר׳ שמואל בר״א (שאל) מהו שיהא (הזורע תרומה) נאמן לומר מזיד הייתי וא״ל אם כשהיו מכירין לא כל הימנו ואם לאו הפה שאסר הוא הפה שהתיר (ירוש׳ תרומ׳ ט מו ג). לוייה שנשבית או שבא עליה אחד מן הפסולין לה לא כל הימנה לפוסלה (שם יבמ׳ י י ד). עכו״ם שניסך יינו של ישראל שלא בפני ע״א וכו׳ מתירין אותו מפני שני דברים אחד שאין מנסכין יין אלא בפני ע״א ואחד שיכול לומר לו לא כל הימנך שתאסר ייני לאונסי (בבלי חול׳ מא:). — ובסהמ״א: כל מי שיאמר פרשתי משותפות של חבירי לא כל הימנו עד שיודה חבירו (תשו׳ הגא׳, תכרון י). ואם לא היו עדים שיעידו שצוחה בשעה שאנסה ולא שמעו צעקתה אלא היא מדעתה אומרת אנסני על ברחי לא כל הימנה דבר זה אלא על פי עדים (שם טו).—וְהַכֹּל מִמְּךָ, מִמֶּנּוּ: הגע עצמך שהיה מועד לא כל ממך שאהא מחזר עמך על בתי דינין (ירוש׳ ב״ק ג ג.). כנסה (את האשה) ובא אחד ואמר אני קדשתיה לא הכל ממנו לאוסרה עליו (הלכ׳ פסוק׳, גטים). ואם יש לו שדה ואמר לאחר המיתה אל יזונו בנותי לא הכל ממנו שנעשו תנאי כתובה (שם). נושא אדם כמה נשים על אשתו וכו׳ ואם מעכבת עליו לא הכל ממנה ואם אמרה גרשני ותן לי כתובתי נעשתה מורדת (שם, קדוש׳).—ולא כ׳ל מן

— [1]) כך במשנ׳ שבירוש׳, ובנוסח׳ כל שהוא, ובבב״י: כ״ש.

— [2]) בארמ׳ לאו כל במיניה: חזינא אי איניש אמיד הוא וכו׳ משתבע ושקיל ואי לא לאו כל במיניה (ב״ק סב.). דא״ל לאו כל במינך דמייעדת ליה לתוראי (שם מ:). דאי אמר להו קדימו ואייתי לכו אמרו לו לא כל במינך (ב״מ פו.). האי מאן דאפיק שטרא על חבריה ואמר ליה שטרא פרוע הוא אמרינן ליה לא כל במינך זיל שלים (שבוע׳ מא.). אבל בגנובין לא כל במיניה (שם מו:). כל במיניה דפסל דייני (סנה׳ כג.). אמר רבא באומר עדות שקר העדתי כל כמיניה כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד (מכות ג.).

דבר פלוני: וגם אנו מודים בשמעון זה שחלוקתו אינה חלוקה שלא כל מן השותפות לבור לו חלק יפה (תשו׳ הגאֹ׳, בית תלמוד ה, רכו). —*כָּל־כָּךְ, במדה רבה כזו: כיון שתשכה אומר להם בא השמש אומרים הין וכו׳ שלשה פעמים על כל דבר ודבר והם אומרים לו הין הין הין כל כך למה מפני הביתוסים שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום טוב (מנח׳ י ג). ר׳ יוסי הגלילי אומר כל זמן שישראל מבקשין לרגום את משה ואת אהרן מיד וכבוד יי׳ נראה בעמוד הענן וכו׳ וכל כך למה אמר הקב״ה מוטב שילקה עמוד הענן ואל יסקל משה ואהרן (מכי׳ בשלח ד ג). ונתתי מטר ארצכם בעתו וכו׳ מליל שבת לליל שבת כדרך שירדו בימי הילני המלכה וכל כך למה כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר הרי שכר כל המצות (ספרי דבר׳ מב). לפי שאמרה (תמנע) אין אני כדי שאהיה לו (לאליפז) לאשה אהיה לו לפלגש וכל כך למה להודיעך שבחו של אברהם אבינו שהיו מלכים ושילטונים מתאוים לידבק בו (שם שלו). א״ל (ר׳ יהושע לר״ג) כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים ואמרתי שמא יעלה ויתעה אותנו א״ל (ר״ג) כל כך בידך ואתה עולה בספינה (הור׳ י.), ר״ל במדה רבה כזו חכמה יש לך ואתה הולך בספינה לבקש לך פרנסתך. אמר ר׳ לוי כל אותה הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו והיה מתיעץ בשרה וכו׳ כל כך למה שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש (מד״ר בראש׳ נב). כיון שיצא (קין) פגע בו אדם הראשון וכו׳ אמר לו כל כך היא כחה של תשובה ולא הייתי יודע (שם ויקר׳ ט). בד׳ מקומות מזכיר מיתתן של בני אהרן ובכלן מזכיר סורחנן כל כך למה להודיעך שלא היה בידם אלא עון זה בלבד (שם כ). עובר הוא משום בועל ומשום נבעל וכל כך למה שמעורר יצר הרע עליו (כלה רבתי ב). — *כָּל מַה שֶׁ, במדה שֶׁ: כך היא גאולתן של ישראל בתחילה קימאה קימאה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת (ירוש׳ ברכ׳ א כ ג). בשר ודם יש לו פטרון אם הטריח עליו ביותר הוא אומר אשכח (פלוני שהוא מטריחני) אבל הקב״ה אינו כן אלא כל מה שאת מטריח עליו הוא מקבלך (שם ט יג:). לחבית שהיא מליאה אגוזין כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמין היא מחזקת (שם שבת א ג ג). לחבית שהיתה מליאה שמן כל מה שאתה נותן לתוכה מים היא מפזרת את השמן (שם). כלמה שהיה יוסף חכם בא יהודה ונצח אותו כל מה שנתגאה יוסף בא יהודה ונצח אותו (תנחומא ויגש ב ג). —״וכל־אֲשֶׁר במשמ׳ זו: שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקוים ממלאת תאותם והשלמת משאלותם כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה מבקשים מה שהיא למעלה ממנו (תו״ה, שער הבחינה). —״מִכֹּל וְכֹל, הדבר כלו: הוא לבדו עומד על אמיתו של דבר מכל וכל והשאר טעו (רשב״ם ב״ב קז:). הנה אפשר שירש האדם מאבותיו בית שייטב לבו בו והון ועושר ואמנם שתהיה לו אשה משכלת הנה זה ממה שלא יתכן להיות כי אם מה׳ כי אין זה תלוי בבחירה מכל וכל אבל צריך שילוה לו עזר אלהי (רלב״ג משלי יט). שכמו שתיקו דאיסור לחומרא מכל וכל כך כל תיקו דממונא לקולא מכל וכל (סמ״ג מ״ע, סי׳ ע). לדעת רז״ל האומרים כי היא (הנפש) שלמה מכל וכל קודם בואה בעוה״ז (מנח׳ קנאֹ׳ לר״י מפיסא 84). הוכרחתי לחזור ולהעמידה בדין תורה פעם שנית שראיתי שתקפה ידיה בעש״ג להוציאני חלק מכל וכל ולא ידעתי מה לעשות (שו״ת פרח מטה אהרן קיט). הלא זאת אשר דברתי שאתה טועה מכל וכל (רמח״ל, חוקר ומקובל). —״הוא אצל פלוני כֹּל וְכֹל, ר״ל חשוב מאד אצלו: ואני הייתי אצל הסוחר כל וכל (כ״י בכה״ס של המבורג, Monatsschr. 97,411). —״בַּכֹּל מִכֹּל כֹּל[1]), במשמ׳ הכל, הכל, בלי השאר כלום: הכל מחוט ועד שרוך נעל מלבד הספרים כל השאר בכל מכל כל צוה שתטול אשתו (שו״ת תורת אמת קי). הוא מצא את הימים הראשונים שיבנה ממנו עולם מלא כבראשונה בכל מכל כל כבתחלה (כסא׳ לבית דוד א א). והפשט צורתה והצג אותה ערומה בכל מכל כל לא יוכלו להתחדש להתרקם ולהתלבש כדי להוליד בדומה (שם ג יו). —ח) ״בלשון המחקרית, כמו שֵׁם, הדבר השלם שלא חסר בו חלק אחד מחלקיו: שנודע לכל אדם שהכל גדול מן החלק ותנועת החלק בכל (ר״י א״ת, כות תן ג). מי המונע שימצא כל אחד מחלקי הכל ההוא הבעל מצב בענין מה וכו׳ לפי שהכל הוא קבוץ כל החלקים יחד (רי״א, מפע׳ ה׳ ד ג). שכוונת הפלוסוף

—[1]) מקור דבור זה נוסח בה״מ: הרחמן הוא יברך כל אחד ואחד ממנו בשמו הגדול כמו שנתברכו אבותינו הקדושים והטהורים אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יברך אותנו יחד ברכה שלמה ע״כ, ומקורה הוא מאמר התלמוד (סוט׳ ה.): כאברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל (בראש׳ כד א, ויי׳ ברך את אברהם בכל) מכל (שם כז לג, ואכל מכל) כל (שם לג יא, כי חנני אלהים וכי יש לי כל).

היא שהיסודות קדמונים כפי הכל עם היותם הווים ונפסדים כפי החלק (ספורנו, אור עמים, תנוע' ההויה).

ב. **כל**[1], ש"ז, — כדור למשחק, ירמוהו ויקפץ למעלה וישוב ויפול ארצה, Spiel-Ball; balle à jouer; balle: רמו [2]) מעט ואיננו והמכו כַּכֹּל[3]) יקפצון וכראש שבלת ימלו (איוב כד כד).

א. **כלא**[1]), ממנו כלא, כלא, כלוא, כליא, וי"א גם מכלה, מכלאות.

כֶּלֶא[2]), ש"ז, מ"ר כלאים, — שה"פ מן כלא, ובצרוף עם המלה בית, בית כלא, מקום שכולאים שם אדם, משמר, בית אסורים, prison ; Gefängnis : ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא (מ"ב יז ד). נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כלא (שם כה כז). כה אמר המלך שימו את זה בית הכלא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ (מ"א כב כז). ונתנו אותו (את ירמיהו) בית האסור בית יהונתן הספר כי אתו עשו לבית הכלא (ירמ' לז יה). מה חטאתי לך ולעבדיך ולעם הזה כי נתתם אותי אל בית הכלא (שם יח). להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך (ישע' מב ז). והוא עם בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו (שם כב).—ובלי השם בית: ושנה את בגדי כלאו (ירמ' נב לג).—ובתו"מ: לבית הוועד הגדול קודם לבית הכלא הקטן קודם (ד"א זוטא ו). —ואמר המשורר: ובין בועריהם יבלו ימיהם כגרים וגרי כלאים (רמב"ע, לאכבי אמת, כ"י כודלי).—ובמליצה בהשאלה לכים הנצנים קודם שיפתח ויצאו העלים: כל ציץ חדש לזמן חדש יצא שוחק לקראת

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) ברוב הספרים רומו מלא ומם דגושה, אבל בקצת ספרים חסר, ואפילו לפי הספרים שבהם הוא מלא דגש המם מעיד כי העקר הוא חסר. ועי' עוד לקמן.—[3]) במלה זו כל הספרים מסכימים ואין שום שנוי בה לא בכתיב ולא בנקוד. ובדבר משמ' מלה זו, הנה השבעים ראו בה שם ותרגמוה בהשם היוני μολόχη, שהוא שם צמח, ועפי"ז הגיהו קצת החדשים מלח במקום כ'ל. שאר התרגומים, ולג' ופשיטא, תרגמו מלה זו במשמ' א.כ'ל הרגילה, וכן המפרשים הקדמונים. והחדשים התלבטו מאד בפרוש כתוב זה, והודו פה אחד כי מליצה זו, ככ'ל יקפצון, אם נפרש ככ'ל במשמ' כמו כלם, אין לו שום טעם. ולכן הגיהו רובם הגהות מתחלפות בכתוב זה עד ששנוהו כמעט כלו ולא הניחו בו אף מלה אחת כמו שהיא. במקום והמכו הגיהו קצתם והמכה, ובמקום כל הגיהו מלח, כמו שנזכר למעלה, ואחרים הגיהו יבול במקום כל, ובמקום יקפצון יקבצון, ואחרים הגיהו: והם כבל חציר יקטפון. כל אלה ההגהות מעידות עד כמה המליצה כמו שהיא, לפי משמ' הרגילה של כל, היא קשה ואינה מתישבת בדרך טבעי. והמפתח לפרוש כל הכתוב הוא במשמ' המלה ככ'ל, שאין שום ספק כי בזה צדקו השבעים שראו בו שם דבר, ומשמ' האמתית אנו למדים ממה שכתוב לפניו ולאחריו, והמכו — יקפצון, מוכח כי הכ'ל שנזכר כאן בין שני הפעלים הוא דבר שיומך ויקפץ, והוא הכדור של משחק. ולמשמ' זו להמלה כ'ל יש גם סמך בערב'. כי הנה בלשון זו השם הכללי לכדור ולכדור-המשחק הוא כ'רה a) משרש כרי b), אבל בלשון הדבור בפרט בסוריה וא"י אומרים כ'רה c), בריש דגושה מן שרש כרר, ודבר ידוע הוא כי הריש והלמד מתחלפות בין שתי הלשונות תדיר, ולכן כ'ל יוכל להיות משקל זכר מכ'רה. ובאמת גם בערב' עצמה כבר נעשה חלוף זה, ובלשון הדבור ההמונית בסוריה וא"י אומרים להכדור גם כ'לה d), אמר מחיט אלמחיט: ואלכ'לה ענד אלמולדינ הנה משתדירה מנ חדיד ונחוה ירמי בהא מנ אלמדפע ושי בקדר אלבנדקה מנ רח'אם וע'ירה ילעב בהא אלצביאנ, ע"ב, ובעבר': הכ'לה אצל המשתמשים במלים שנכנסו בהלשון בזמן חדש הוא דבר עגל מן ברזל וכיוצא בו יזרק מן המקלע ודבר בגדל אגוז קטן מן שיש וכדומה ישחקו בו הילדים. פלישר (Fleischer, kl. Schr. II, 1, 769) סובר שחלוף זה נעשה בלשון תרקית, גלה במקום כרה, וממנה לקחוה הערבים וחזרו והקשו את הגימל לכף ואמרו כלה. אך אין זה מוכרח, ואין דבר בטבע הלשון הערבי' מונעת להניח כי החלוף הזה הוא ערבי, והמלה כ'ל העבר' היא אולי ראיה כי החלוף הזה הוא שמי. בפרוש זה א"צ להגיה את הכתוב זולתי במקום אחד: אינם במקום איננו, שהוא מוכרח מעצם הכתוב ששני הפעלים האחרים שבו הם ברבים, והפעל הראשון רמו הוא פעל מן רמה במשמ' זרק, וכל הכתוב הוא תקון סופרים בעין תשובה על טענותיו של איוב על הצלחת הרשעים, ואמרו שאינם אלא כבדור שמשחק בו המשחק שירמהו וימך ואחרי כן יקפץ למעלה רגע אחד, ולא יתר. ומזה ראיה כי איוב נכתב בזמן שהיה כדור המשחק נהוג גם בקרב היהודים.

[1]) בארמ' וסור' כלא, מנע, וכן בערב' כלא' a), במשמ' עצר, מנע.

[2]) גם במואבית: ואנכ עשת כלאי האשו[ח למ]ין (כתב מישע), ולא נתברר בודאות משמ' של מלה זו, ולפי כונת הענין בעין מקוה מים.

---

a) كُرَة (b كرى (c كُرَّة (d كُلَّة

a) كلأ

בואו, אך לפניהם שושן עבר מלך כי על כל הורם כסאו, יצא מבין משמר עליו וישנה את בגדי כלאו (רמב"ע, דיואן, כ"י בודל').

כָּלָא, פ"י, כָּלְאָה, כָּלְאוּ, כָּלוּא, כְּלָא, עת' אֶכְלָא, תִּכְלָא, תִּכְלְאִי, לִכְלוֹא, ככנ' כְּלָאוֹ כְּלָאָם,—כָּלָא דבר, החזיק הדבר במקום ומנעהו מלצאת מן המקום ההוא, zurück-halten, verhindern; retenir, empêcher; restrain, hold in: אדני משה כְּלָאֵם (במד' יא כח), שים אותם בכלא. וירמיהו הנביא היה כָּלוּא בחצר המטרה אשר בית מלך יהודה אשר כְּלָאוֹ צדקיהו מלך יהודה (ירמ' לב ב-ג). — ובכלל כָּלוּא בבית: הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו כָּלֻא ולא אצא (תהל' פח ט).—כָּלָא שפתיו, מנע אותן מדבר: בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אֶכְלָא (תהל' מ י). — כָּלָא את הרוח, מנע אותו מנשב: אין אדם שליט ברוח לִכְלוֹא את הרוח (קהל' ח ח).—וכָלָא דבר מפלוני, מנעהו ממנו, לא נתנו לו: אתה יי' לא תִכְלָא רחמיך ממני (תהל' מ יב). — ובמליצה, בדברים לא בע"ח: אמר לצפון תני ולתימן אל תִּכְלָאִי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ (ישע' מג ו).—וגם כמו פ"ע, כָּלָא מִדָּבָר, וגם כמו פ"י, כָּלָא דבר: על כן עליכם כָּלְאוּ שמים מטל והארץ כָּלְאָה יבולה (חגי א י).— ואמר המשורר: כפיר אמר ומשבילים לפניו לשונותם כלואות (רמב"ע, עד מה בגרון, כ"י בודל'). — והתחילו לאמר כְּלִתְנִי[1]) במקום כְּלָאַתְנִי, כְּלָאתִי[1]) במקום כָּלָאתִי: וברוכה את אשר כְּלִתְנִי היום הזה מבוא בדמים (ש"א כה לג). מכל ארח רע כָּלִאתִי רגלי (תהל' קיט קא).

—נִפְעַ', נִכְלָא, עת' יִכָּלֵא, יִכָּלְאוּ, — נעצר, חדל, פסק: ויסכרו מעינת תהום וארבת השמים וַיִּכָּלֵא הגשם מן השמים (בראש' ח ב). ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש וַיִּכָּלֵא העם מהביא (שמות לו ו). ואמנע נהרותיה וַיִּכָּלְאוּ מים רבים (יחזק' לא יח).

—הִפְעִ', ״הִכְלָא, מַכְלָא, מוּכְלָאִים,—כמו כלוא, כלואים: ויאמרו לו רעיו המוכלאים מה לך למהר לדבר זה כי לא ידעת את השאלה שתבחן בה (מעשה בוסתנאי). ויאמר המלך לך לביתך ואמור לבתך הנה פתחתיך היום וכל חביריך המוכלאים עמך (שם).

[1]) כמו גל"ה, כמו אחטנה (בראש' לא לט), רִפֵּאתִי (מ"ב ב כא), קֹראים (תהל' לט ו), וכמו מציתי, קריתי, בזמן מאוחר.

ב. **כלא**, כמו כלה, וממנו פע' כִּלֵּא, עי' ערך כָּלָה.

ג. **כלא**[1]), ממנו אולי כִּלְאַיִם.

כִּלְאַיִם[2]), כהפס' כִּלְאָיִם, — מינים מתחלפים, שור וחמור, דגן וירק, פשתן וצמר וכדומה, zweierlei choses de diverses espèces; heterogenous things: בהמתך לא תרביע כִּלְאַיִם שדך לא תזרע כִּלְאָיִם ובגד כִּלְאַיִם שעטנז לא יעלה עליך (ויקר' יט יט). לא תזרע כרמך כִּלְאָיִם פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם (דבר' כב ט). — ובתו"מ: החטין והזונין אינן כלאים זה בזה השעורים ושבולת שועל הכוסמין והשיפון אינן כלאים זה בזה (כלא' א א). הסוס והפרד והחמור והערוד אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (שם ו). הזורע חטה ושעורה כאחת הרי זה כלאים (שם ט). כלאי הכרם אסורין מלזרוע ולקיים (שם ח א). מי שהיו לו חבילי תלתן בכלאי הכרם ידלקו (תרומ' י ו). — ואמר הפיטן: גדול כלאי בהמה וכלאי הכרם ובגד בשתי תכיפות לחבורים (ר"י ברצלוני, אזהר', אספרה).—ובמליצה, ״ארג כלאים בלבו, שאין פיו ולבו שוים: וחוט אהב בפיו יטוה ובלב יארג כלאים (רמב"ע, עינות תהום, כ"י בודל').

כלב[3]), ממנו כֶּלֶב, *כַּלָּב, *כַּלְבָּה, ״כַּלְבִּי, ״כַּלְבִּיּוּת.

כֶּלֶב, ש"ז, כהפס' כָּלֶב, מ"ר כְּלָבִים, ככנ' כַּלְבְּךָ,—א) חית בית הידועה, שֹׁמֶרֶת על הבית בקול נביחה שתרים כשאנשים זרים נגשים להבית, Hund; chien; dog; ולכל בני ישראל לא יחרץ כֶּלֶב לשנו למאיש ועד בהמה (שמות יא ז). כלם כְּלָבִים אלמים לא יוכלו לנבח הזים שכבים אהבי לנום (ישע' נו י). ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לַכֶּלֶב תשלכון אתו (שמות כב ל). המת לירבעם בעיר יאכלו הַכְּלָבִים (מ"א יד יא). ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הַכְּלָבִים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (ירמ' יה ג). וְהַכְּלָבִים עזי נפש לא ידעו שבעה (ישע' נו יא). כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הַכֶּלֶב (שופט'

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) כבר הביאו חכמי הלשון דמיון לזה בערב' כלא a) במשמ' שנים.

[3]) שרש משתף בכל הלשונות השמיות.

a) كلا

ז ה). במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מ"א כא יט). וישטף את הרכב (שהיתה מלאה דם) על ברכת שמרון וילקו הכלבים את דמו (שם כב לח). ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו (משלי כו יא). ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר (תהל' נט ז). למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאויבים מנהו (שם סח כד).—ובתור שומר העדר: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני (איוב ל א).—ואמר המשורר: עם נמאסו לי אבותם מהיות כלבים לצאני, לא יאדימו פניהם כי אם צבעום בשני (רשב"ג, נחר בקראי). — החזיק באזני כלב, משל למתגרה בדבר שאינו נוגע לו: מחזיק באזני כלב עבר מתעבר על ריב לא לו (משלי כו יז).—וכמו חיה בזויה: ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות (ש"א יז מג). כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת (קהל' ט ד).—וראש כלב, כנוי לדבר נבזה: הראש כלב אנכי (ש"ב ג ח). — *וכמו חיה שפרנסתה בצמצום: מה יש שלום צבוע אל כלב מאין שלום עשיר אל רש (ב"ס גני' יג יח). — וכנוי של זלזול לאדם: ויאמר חזהאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה (מ"ב ח יג). — וכלב מת: אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד (ש"א כד יד). מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (ש"ב ט ח). למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך (שם יו ט). — וכנוי לאדם רע, רשע: הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (תהל' כב כא). כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני (שם יז). —ובתו"מ: הזאב והכלב וכו' החמור והערוד אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ו). כלב מין חיה (שם ח ו). חמץ שנפלה עליו מפולת וכו' כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו (פסח' ב ג). קונם לבית זה שאיני נכנס שכלב רע בתוכו וכו' אמרו לו מת הכלב או שנהרג וכו' (נדר' ט ג). הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים (ב"ק ב ג). הכלב שנטל חררה והלך לגדיש אכל החררה והדליק הגדיש (שם). הכנים שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות ונגחו שורו של בעה"ב או שנשכו כלבו של בעל הבית (שם ה ג). לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן קשור בשלשלת (שם ז ז). שהיו המצרים מקוברים בבתיהם והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוכיהן

(מכי' בא יג). לשני כלבים שהיו בעדר והיו צווחים זה עם זה וכו' (ספרי במד' קנז). אמר רבי יעקב אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו (שם דבר' פא). משל לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג' סאים והיה החמור מהלך והכלב מלחית פרק ממנו סאה ונתן על החמור (שם שמג). (משיכיר) בין זאב לכלב בין חמור לערוד (ירוש' ברכ' א ג.). משמרה ראשונה (בלילה) חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (בבלי שם ג.). כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו (שבת סג.). שלשה עזין הן ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות (ביצ' כה:). שכל הנכנס לביתו רעב ככלב יוצא כשהוא שבע (גיט' נו.). כלבים בוכים מלאך המות בא לעיר כלבים משחקים אליהו הנביא בא לעיר (ב"ק ס:). שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם כלב נקשר עורב רק חם לקה בעורו (סנה' קח:). הכלב מכיר את קונו והחתול אינו מכיר את קונו (הור' יג.). הכלב שהיה משמר צאנו של הבל הוא היה שומרו מכל חית השדה (פרקי דר"א כא). למלך שהיה לו פרדס אחד וקשר המלך בפתח הפרדס כלב והמלך יושב בעליתו צופה ומביט כל מה שבפרדס נכנס אוהבו של מלך לגנוב מן הפרדס ושסה בו הכלב וקרע בגדי אוהבו (שם מד). מה טיבו של כלב זה אדם משליך לו פרוסה סוכר את פיו וכו' (ערוך, ערך אלס). — ומשל להעדר בושה: פני הדור כפני הכלב הבן אינו מתבייש מאביו (סוט' ט יה). — ונחש: איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי וכו' וקרא לי עורב ונבח בי כלב ועבר נחש לימיני ושועל לשמאלי (תוספתא שבת ז יג). — *כלב שוטה, שנטרפה דעתו, toller Hund; chien enragé; mad dog: מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו (יומ' ח ו). נשוכת נחש ונשוכת כלב שוטה (תוספתא תול' ג יט). חמשה נהרגין בשבת זבוב מצרי וכו' ונחש שבארץ ישראל וכלב שוטה שבכל מקום (ירוש' שבת יג יד:). אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה וחיה (שם יומ' ח מה:). חמשה דברים נאמרו בכלב שוטה פיו פתוח ורירו נוטף ואזניו סרוחות וזנבו מונח לו על ירכותיו ומהלך בצידי דרכים (בבלי שם פג:).—ומשלים: *מכלב[1]) רע לא יצא גור טוב

---

[1]) גוף המשל בארמית: מכלבא בישא גורא

(סעו"ל כה). *כלב[1]) לא בעירו שבע שנים אינו נובח (ערוכ׳ סא.). *אומרים[2]) א:ש:ש נבח בך כלב הכנס (הביתה) נבחה בך גורית (כלבה קטנה) צא (שם פו.). *אל[3]) תדור בעיר שאין סוס צונף בה ואין כלב נובח בה (פסח׳ קיג.).*אומרים[4]) אנשים כלב רעב גללים בולע (ב"ק לב:). "מעיר הכלב הישן (מלמ׳ התלמיד׳, ואר״א), משל יאמרוהו בני אדם למי שמתגרה באויב נח ושותק. —"השליך עצם לכלב, פייס האויב במתנה קטנה: אל יצא התובע והמקטרג ריקם כמה פעמים מלפני השליכו עצם לכלב ויוצא מלפני ובעוד שהוא מתעסק וגורר אותו העצם תכנסו אתם ואתעסק אני עמכם (ר"מ די ליאון, הנפש החכמה, סוד הלולב).—"רעב הכֶּלֶב, חלי, רעב חזק מאד: ועל הרוב יקרה לו רעב הכלב (נתן פלקירא, צרי הגוף ה).—"תאות כלבים: ומחלה תבונה בתאות כלבים ותקרה לאישים (חרוזי אבן סינא, כ"י ברלין).—*כלב כֹּפְרִי[5]), כלב דומה במראיתו לשועל: כלב הכופרי והשועל וכו׳ אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא׳ א ה). כלב כופרי מין חיה (תוספתא שם ה ח). לא יהא מביא כלבים כופרים וחולדות הסנאין וחתולין וקופות למוכרן לגוי (שם שביע׳ ה ט). רבי ישמעאל אומר מגדלין כלבים כופרין וחתולים וקופים וחולדות סנאים מפני שעשויים לנקר את הבית (ב"ק פ.).—ב) כמו קָדֵשׁ, כנוי לנער מיוחד למשכב זכור שהיה נהוג לפנים במקדש עשתרת וכדומה[6]): לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל לא תביא אתנן זונה ומחיר כֶּלֶב[7]) בית יי׳ אלהיך לכל נדר כי תועבת יי׳ אלהיך גם שניהם (דבר׳ כג יח-יט). — ג) *כֶּלֶב הַיָּם[1]), דג גדול דומה בצורתו לכלב, Haifisch; requin: כל הולך להביא את הקפוד ואת חולדת הסנאים ואת אדני השדה ואת כלב הים (ספרא שמיני ד ו). יש דברים הרבה מרבים הבל כגון מגדלי קופות וחתולות וחולדות הסנאין ואדני שדה וכלב הים (מד"ר קהל׳, כי יט). כלב הים משכנו במדינות הצפוני באירופא אזיא ואמריקא וכו׳ ארכו משנים עד ארבע אמות גופו עב כאמה וחצי האמה ראשו דומה לכלב וזנבו הקצר דומה לזנב דג (ראב׳ למודים א ו). בכל אחד משני צדי לחיי כלב הים יש שן קיצונית אחת ואיננה יוצאת החוצה מפיו הסגור מאכלו דגים והסרטן וכו׳ עת יחם כלבי הים היא בימי הבציר והנקבה תלד בחדש ניסן ולד אחד לרוב (תוס"ט לאכרמוין א, כלב הים). — *כֶּלֶב הַמַּיִם[2]), כמו כלב הים: כל שבים טהור חוץ מכלב המים מפני שהוא בורח ליבשה (כלים יז יג). כללו של דבר כל שאינו בצורת הדגים לא דג טמא ולא דג טהור כגון כלב המים והדלפון והצפרדע וכיוצא בהן (רמב"ם, מאכ׳ אסור׳ ב׳). מררת כלב המים אמרו קצתם כי כל מררת כלב המים כשעור עדשה תמית אחר שבוע (קאנון ד ו ב יד).—ובמשמ׳ אחרת, "כנוי לכלב אוהב לשחות במים: וכלב ארך השער יכונה גם כן כלב המים מפני שהוא משתוקק מאד לשחות במים (תוס"ט, מפלגת היונק׳).—ד) "כלב הגדול, "כלב הקטן, שמות לכוכבים: ה׳ (הצורה החמשית) צורת הכלב הגדול ובערבי אלשערי אלעבור ו׳ הכלב הקטן ובערבי אלשערי אלגמייצא (ר"א בר"ח הנשיא, חשבון המהלכ׳ יז, כ"י בריט"מ). והחמישית הכלב הגדול וכוכביו שמנה עשר והששית הכלב הקטן ושם שני כוכבים והשביעית הספינה וכוכביו חמשה וארבעים (ראב"ע, ראשית חכמה א). הצמחים רובם נוטעים אותם

טבא לא נפיק. — [1]) גוף המשל בארמ׳: כלבא בלא מתיה שב שנין לא נבח.—[2]) גוף המשל בארמ׳: אמרי אינשי נבח בך כלבא עול נבח בך גורייתא פוק. — [3]) גוף המשל בארמ׳: לא תדור במתא דלא צניף בה סוסיא ולא נבח בה כלבא.—[4]) גוף המשל בארמ׳: אמרי אינשי כלבא בכפניה גללי מבלע.— [5]) פרש גאון: כלבים כפרים כלב כושי הוא וישמעאלים קוראים אותו כלב ציני (תשו׳ גאו׳, גני׳, הול׳ גינזב׳, דף 249). וכך הרמב"ם בגוף הערבי: אלכלב אלציני. וכלב ציני אצל הערבים הוא כלב קטן, קצר הרגלים מלפניו. הערוך פרש: כלב קטן שצוות בלילה במדבריות. ע"כ. ורש"י (ב"ק פ.) פרש: כלבים כופריים קטנים וננסים הם ל"א כלבים גדולים של ציידים ואין מזיקין.—[6]) עי׳ הערה לקמן. — [7]) הקדמונ׳ כלם פרשו מלה זו במשמ׳ הרגילה של כלב. כך חכמי התלמוד, ואמרו: איזהו מחיר כלב האומר לחבירו הילך טלה זה תחת כלב זה (ספרי דבר׳ רסא). אך זה דחוק מאד, כי אתנן זונה הסמוך לו מעיד שהכונה כאן בדבר של זנות, ורק לזה נאות התאר תועבה שלאחריו. וכבר אמרו רוב החדשים כי הכונה במחיר כלב להנערים שהיו מזומנים למשכב זכור אצל הכנענים במקדש עשתרת, שלפי דעת רוב החכמים להם הכונה בהשם כלב כלבם שבקצת כתבות כנעניות, כמו בכתב לרנקה: בחדש ירח פעלת לכלבם ולגרם וכו׳, שהוא רשימת הסכומים הקצובים למשרתי המקדש, ואעפ"י שיש סוברים כי הכונה לכלבים אמתים, בכ"ז יותר נראה דעת הסוברים כי הכונה להקדשים שהיו במקדשי הכנענים.—[1]) כך גם בערב׳ כלב אלבחר.—[2]) כך בערב׳ כלב אלמא׳.

באביב ומיעוטם בחורף ובכסתו ודרך זרות בקיץ בעת עלות הכלב (רשב"ל דורלאן, מג"א, ח"י ד).—"כלב הגבור: והצורה השנית הכלב הגבור וכוכביו שמנה ושלשים והשלישית הנהר וכוכביו ארבע ושלשים (ראב"ע, ראש' חכמ' א). והיתה מפורסמת ביניהם חכמת הכוכבים והערכת שכליהם וכי הם ממונים על העולם בת אחת מהם עבדו הכלב הגבור והוא הנקרא בלשון ערבי אלשארי א"עבור ומהם שעבד כוכב צדק (מסכי' האורות, כסוף מתכ' ב"ב לדוקס).—"כלב נ'בח: והצורות השמאליות הם אחת ועשרים וכוכביהם ש"ס האחת עיש ובניה וכוכביו ט' וכו' והחמישית הכלב הנובח וכוכביו י"ב (ראב"ע, ראש' חכמ' א). שקראו לקבוץ או מחנה כוכבים אלו דוב הגדול ולמחנה אחרת כלב הנובח או נשר המעופף (נתמ' וגעים ג סה). — ואמר המשורר: אין לתמוה אם מעטו גדולי המעלה ורבו השובבים, יש ברקיע שמש אחד ושני כסילים ושני כלבים (עמנ', מחבר' כז). אחשוב כי הכלב בשמים יהיה, לשמור טלי וגדי מפי אריה (שם). — ורגל הכלב: רגל הכלב הוא הנקרא אל גוזא הוא במזל תאומים ארבע מעלות חמשים ושמנה דקים (רמב"ע, כלי נחשת כט).—ה) "חיה עומדת בשערי הגיהנם: ובפרשת שני דרכים אלו עומדים כמה מיני חיות ובראשם הכלב הנובח בראותו נשמה הראויה לו העוברת משם (מבנ' חסיד', הפיקוד כ ד).

גור. – גרה, גרה בו את הכלב.—*כַּלְבָּה. – *לחת.–נבח.–שסה, שסה בו את הכלב.

*כָּלַב,—קל אינו נהוג.

—פע', *כִּלֵּב,—כִּלֵּב הרצען וכדומה, תפר לא בתחובים מכונים על קו ישר אלא אחד עולה ואחד יורד, אחד ארוך ואחד קצר וכדומה: ההדיוט תופר כדרכו והאומן מכלב[1]) (מו"ק ח ת). הרוצענין מכלבין במועד (ירוש' שם ח פ ד).

—הפע', *הִכְלִיב, מַכְלִיב[1]),—כמו כִּלֵּב, מְכַלֵּב.

—נתפ', "נִתְכַּלֵּב,— נתכלב[2]) הכלב, נשתטה, נעשה שוטה: ויקרה להם (להכלבים) זה (השגעון) אם מהאויר אם מהמזונות והמשקים אם מהאויר שישרף החם ליחותיו ויתכלב וישתטה (קאנון ד ו ג ס).

*כַּלְבָּה, ש"נ,—א) נקבת הכֶּלֶב: מעשה בחסיד אחד שהיה מהלך בדרך וראה שני בני אדם נזקקין לכלבה (ירוש' סנה' ו כג:). לכלבה נושכת שאחזה בעליה בשלשלת אעפ"י שהיא קשורה אוחזה באדם בשוק בבגדיו (מד"ר קהל', ומוגה אני). מעשה בכלבא[3]) אחת כופרית[4]) שעלתה לראש הסלע ושימשה עם זכר (שם איכ' דרכי ציון).—ואמר המליץ: אל תתגר את כלבה עת להקת הכלבים סביב לה (אסף כו יז).—ב) בהשאלה, *כַּלְבָּה[5]) וגם *כַּלְבַּת, כלי בעין צבת מברזל כפוף בשתי זרועות פחות או יותר ארוכות, Klammer, Zange; tenaille, crampon; cramp, tongs: כלבה[6]) של ספרין ושל

---

[1]) כך במשנה שבתלמ' ירוש', וכן בדפוס' קדמונ' (ד"ס), וכן בהלכ' פסוק', ובנוסח' הדפוס' החדשים מכליב. ופרשו בגמ' ירוש' (שם א פ ד) דבית ר' ינאי אמרו כדרכו ממלא את המחט מכלב אחת אחת ר' יוחנן אמר כדרכו אחת אחת מכלב מפסיע. ע"כ. ושאלו בגמ' בבלי (שם דף י.) מאי מכליב? והשיבו: ר' יוחנן אמר מפסיע רבה בר שמואל אמר שיני כלבתא. ע"כ. ופרש רש"י: מפסיע שאינו תופר ביושר אלא מפזר התפירה ולהכי קרי מכליב שדומין תחובי המחט לשיני הכלב רחוקות זו מזו כשיני הכלב. כלבתא, שאינו תופר כדרכו תוחב זה בסמוך זה אלא שתוחב המחט פעם אחת למעלה ופעם אחת למטה ולהכי קרי ליה כלבתה דהכי קיימי שיני הכלב שן אחד גבוה מחבירו.—[1]) עפ"י הגרסה מכליב, עי' הערה למעלה.—[2]) בערב' במשמ' זו כַּלִב a), בקל.

[3]) כך בכל ספרי הדפוס.—[4]) הערוך גרס קורטית.—[5]) בערב' כ'לַּאב b), בסור' כלבתא, ועי' הערה לקמן.—[6]) כך בכ"י אר"פ, מהדו' צו"מ, ובנוסח' כלבוס, וגרסת כלבוס לדבר זה בעצמו נמצאת עוד בגמ' בבלי: עשאו (את המסמר) כמין כלבוס (שבת ס:), כך בכל הספר' וגם בכ"י רק בקצת שנוי, כלובוס וכדומה, ויש גם קלבוס בקוף. וכן בענין הסוטה: כלבוס של ברזל מטילין לתוך פיה שאם נמחקה מגילה ואמרה איני שותה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה (סוטה יט:). אבל נגד זה בירוש' במקום המובא בפנים, בענין המסמרים, כלבת במקום כלבוס. והנה על סמך הגרסה כלבוס החליט בנימין מוספיא ואחריו ש' קרוים (S. Kraus Lehnw.) כי זו מלה יונית-רומית, במשמ' מסמר, יתד. אבל כבר העיר י' לוי כי אין משמע' מסמר או יתד נאותה לפי הענין לא בענין המסמרים ולא בענין הסוטה, וכן ע' לו בהערות לש' קרוים, וכבר הזכיר י' לוי את השם הערבי כ'לאב b), שהוא משמש במשמ' הרשומה בפנים, ויש עוד השם כלבתאנ c) במשמ' צבת, ואעפ"י שכבר הטיל נלדק' (Nö. Mand. 120) ספק בשמיותה של המלה כלאב וחשדה שהיא פרסית, בכ"ז ברור הוא כי היא מלה שמית טהורה, כמו שכבר ברר ש' פרנק' (S. Fraenkel, Aram. 83), שבלשון הערב' משמש השרש כלב בלי ספק גם במשמ' אחיזה ותפישה ולחיצה, כמו

a) كَلِب b) كُلَّاب c) كلبتان

רופאין ושל עושה זכוכית שנחלקה לשנים טהורה ושל נפחים שנחלקה לשנים טמאה מפני שהוא כתחילה חותה בה את הגחלים ועכשו חותה בה את הגחלים רשב"ג אומר מפני שהוא כתחילה מנקב בו את הגחלים ועכשו מנקב בו את הגחלים (תוספתא כל' כ"מ ג יא). כמה מסמרים יהו בו וכו' ר' יוסי בן חנינא אמר כ ל ב ת[1]) אינה עולה לחשבון מסמרים (ירוש' סנה' י כח.).

**כַּלְבִּי, ת"ז, לנק' כַּלְבִּית, מ"ר כַּלְבִּיִּים, כַּלְבִּיּוֹת, — מטבע הכלב: וזה קם זד בליעל ואכזר ובוצע ואיש חמדן ו כ ל ב י (ר"י אברבנאל, תלונה על הזמן, או"נ כ עא). — **תאוה כ ל ב י ת: ולזה תתחדש התאוה ה כ ל ב י י ת ברוב הענינים מן הקור (קאנון א א, במזגי הבנים). שכל כונתם אינה אלא לצבות בטן ולהשביע תאותם ה כ ל ב י י ת (נוה שלום כ ה). ולרוע מזג היבש יקרה כתרת אל כלולה מיאום והתאוה ה כ ל ב י ת הוא רוצה ולא רוצה (מאיר אלדבי, ש"א ד). — **רעב כלבי: בנשים שאין ווסתן זב כראוי או בימי הורתן תמצא הרעב כ ל ב י ותאכלנה בשר חי נתר ובורית ופחמים וכיוצא בהם (מעשה טוביה, בית חדש כ). — שנים

שאנו רואים משמוש מלים אחדות משרש זה במשמ' הנזכרות. וכך הסכים עמנ' לו בהערות לש' קרוים שם כי המלה היא שמית ובאר את הצורה כלבוס ע"י השם כלבוס בסור' לכלב קטן, שבאה הצורה כלבוס במקום כלבותא אולי. עכ"פ, הצורה הזרה כ ל ב ו ס חשודה בעינינו ואין לה טעם, ולכן אין אנו חיבים לדחות בשבילה הצורה העברית כלבה של התוספתא, בפרט שיש לה סמך מהצורה כלבת שבירוש' סנה' המובא בפנים באותו הענין של מסמרים שמדובר עליו בבבלי שבת, וגרסה זו שהיא בכל ספרי הדפוס נמצאת גם בקטעי הירוש' כ"י מהגני' בנקוד כִּלְבַת (שרידי הירוש', מהד' גינזב', דף 262), ושתיהן תומכות זו את זו לבלתי נדחה אותן מפני הצורה כלבוס הזרה. ויש סעד לגרסה זו גם מהרמב"ם (יד החזקה, כלים יא יג), שכתב: כ ל ב י א של ספרים וכו', כך לפי נוסח' הספרים, ובתנחום ירוש' הנוסחה כלבא, ותרגם בערב': הי אלכלבתין. גם הגר"א בפרוש התוספתא כתב בפרושו כלבה ולא כלבוס. ובפרוש המלה אמר רבנו נתן וז"ל: פירוש רב שלום ז"ל כלבוס גופו נועץ בו מסמרים מבפנים ומוציאין לחוץ שעקם אותן בשיני שפוד ודומות לאצבעות כפופות ויש כלים שעושין בהן ברזל ואותן פיות שלהן תופס בהן ברזל כשיוצא מן הכור עקומין, וי"א הן צבת של ברזל שאוחז בו ברזל ומכניסו לכור. ע"כ. ורש"י פרש יותר בדיוק בפרט לפי הענין אצל הסוטה, וז"ל: כולבוס שני שינים יש לו ונותן לתוך פיה זקוף. — [1]) במד"ר (קהל', דברי חכמים) כלבוס, כלבוס, אך צורת הירוש' מכרעת.

כלביות: הראשונים (שבשנים) הם הדקות והרחבות והם לחתוך המאכל ואחרי כן האחרים הנקראים כ ל ב י ו ת והם חזקות ועבות יותר מהראשונים וכו' שבתחלת זמן אכילתו (של הילד) לא יצטרך ל כ ל ב י ו ת ולא לטוחנות כי ירגילוהו במזון לח מאד ומבושל היטב (מ' אלדבי, ש"א ד א). המין השני מהשנים הם שנקראו כ ל ב י י ם מפני שרבו בכלב המין הזה מהשנים (שלטי הגבורים נא). השנים הם מג' מינים חותכים כ ל ב י י ם טוחניים וכו' והקודמים לצמיחה סמוך להם הם ה כ ל ב י ים ועומדים מכוון כנגד העינים וכו' ו ה כ ל ב י י ם יש להם שני שרשים (תפאר' אדם יז.). — **נגעים כלביים: הנה החלאים ישיגם קריאת השם מכמה פנים וכו' אם מהדמיון כאמרינו חולי הארי וחולי הפיל ואם מיוחסים אל הראשון הנזכר שקרה לו זה (החולי) כאמרינו הנגעים ה כ ל ב י י ם (קאנון א ב א ח). — **ימים כ ל ב י י ם, ששולטים בהם, לפי אמונת הקדמונים, הכוכבים הכלב הגדול והקטן, בחדש תמוז ואב: ותשים אלו המים בימים ה כ ל ב י י ם בשמש (ספ' הקדחת ג ב, כ"י ברלין). והנה השרף היוצא מזה האילן הוא הצרי ונקרא באלסאמו והם מאספים אותו בימי ה כ ל ב י י ם וגורפין האילן עם מגרפות של ברזל (כאר הגולה על המקדש ב א יד). זמן ליקוט הלבונה הוא בימי ה כ ל ב י י ם (שם שם עז). החום היותר חזק יתחזק בימי ה כ ל ב י י ם והוא מן כ"ח תמוז עד כ"ט אב (למודי הטבע כט.).

**כַּלְבִּיּוֹת, ש"נ, — שטות הכלב: הכלב וזולתו ממה שזכרנו יקרה להם ה כ ל ב י ו ת כלומר שטות והוא השתנות ממזגו אל השחוריות הרעה וארסיות ויקרה להם זה אם מהאויר אם מהמזונות (קאנון ד ו ג ה).

*כַּלְבִּית[1]), כַּלְבִּית, כולבית, ש"נ, מ"ר כַּלְבִּיּוֹת, — מין דג קטן מאד: וציר שאין בה דגה כ ל ב י ת[2]) שוטטת בו (ע"ז ב ו). אימת מפגיע על ארי אימת יתוש על הפיל אימת סממית על העקרב אימת סנונית על

---

[1]) לא נתברר מקורה, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך בנוסח', וכן ברש"י, אך בכ"י חסרות המלים „כלבית שוטטת בו", וכן בקצת דפוסים וכן במשנה ירוש' ובריה"ף (ד"ס), ועי' עוד הערה לקמן. והנה י"א שזוהי המלה כלכיד הנמצאת כמו"כ בתלמ' במשמ' דג, ומקורה ביונית, אבל מלבד שנוי הצורה וההברה, נראה כי הם שני שמות מתחלפים, כי לפי הענין כלבית הוא דג קטן מאד, וכך פרשו כל המפרשים, ואלו כלכיד אינו דג קטן בטבעו. ומקור המלה אינו ידוע, ואין הכרע כי אינה שמית. —

הנשר אימת כילבית[1]) על לויתן (שבת עז:). ואיזו ציר שיש בה דגה כל שכילבית אחת או שתי כילביות שוטטות בו (ע"ז לט:). נכרי שהביא עריבה מליאה חביות ונמצאת כילבית[2]) באחת מהן (שם מ.). שדרך כלבית ליגדל מאיליה בציר של דגים טהורים ואם יש ציר דג טמא עמו לא תיגדל כלבית בו (רש"י ע"ז כ ו). גוי שהביא חבית מלאה מציר של דגים אם כולבית אחת שוטטת בו מותר שזה סימן שהוא מדגים טהורים שאין דרך כולבית לגדל בציר דגים טמאים (טור יו"ד פג). ולטהר את הכלבית ואת הצב (שו"ת מהר"מ אלשקר מד).

כלה[3]), ממנו א. כלה, ב. כלה, כלה, כליון, תכלה, תכלה, תכלית, מכלה, מכלות, *כלוי, *כליה, *כלות, —ועי' כלי.

א. כלה[4]), פ"ע, כלתה, כליתי, כלו, כלינו, כליתם, יכלה, יכל, תכלה, ותכל, יכלו, תכלינה, כלות, ככלות, כלתו, כלותם, —כלה דבר, א) נשלם, נעשה בו כל הנצרך, vollendet ; être achevé ; be completed : ובשנה האחת עשרה (למלכות שלמה) בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית לכל דבריו ולכל משפטו ויבנהו שבע שנים (מ"א ו לח). ותכל[5]) כל עבדת משכן אהל מועד (שמות לט לב). כי יי' אלהים אלהי עמך לא ירפך ולא יעזבך עד לכלות כל מלאכת עבודת בית יי' (דהי"א כח כ). והשיר משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העלה (דהי"ב כט כח). ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה (שם לד). ותכן כל מלאכת שלמה עד היום מוסד בית יי' ועד כלתו (שם ח יו). —והזמן, נשלם, עבר כלו: ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים ותחלינה שבע שני הרעב לבוא (בראש' מא נג-נד). —והקציר: עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לוא נושענו (ירמ' ח כ). כעללת אם כלה בציר (ישע' כד יג). ימים על שנה תרגזנה בטחות כי כלה בציר אסף בלי יבוא (שם לב י). ותדבק (רות) בנערות בעז ללקט עד כלות קציר השערים וקציר החטים (רות ב כג). — ודבר פלוני: ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר יי' בפי ירמיהו העיר יי' את רוח כורש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וכו' (דהי"ב לו כב). —וחזיון וכדומה: וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וכו' תכלינה כל אלה (דני' יב ז), יבאו ויהיו כל הדברים אשר חזה בשלמותם. —והרעה, הגזרה וכדומה, כלתה הרעה מפלוני, החלטה החלטה גמורה ושלמה ואי אפשר לשנותה: אם כה יאמר טוב שלום לעבדך ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה מעמו (ש"א כ ז). כי אם ידע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אגיד לך (שם ט). וכלה אפי והנחתי חמתי בם והנחמתי (יחזק' ה יג), יהיה שלם, יבא כלו. —ואל פלוני, על פלוני: ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו (שם כה יז). והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך (אסת' ז ז). —ב) אפס, לא יש יותר, zu Ende, erschöpft s. être epuisé, fini ; be consummed, exhausted, spent : ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר וכו' ותלך ותתע במדבר באר שבע ויכלו המים מן החמת (בראש' כא יד-יה). כד הקמח לא תכלה[1]) וצפחת השמן לא תחסר (מ"א יז יד). כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר (שם יו). —והדשא וכדומה, יבש, נחרב: כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה (ישע' יה ו). —והכעס: זורע עולה יקצור און ושבט עברתו יכלה (משלי כב ח). — ואנשים, אבדו, נשמדו: ועזבי יי' יכלו (ישע' א כח). כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כט כ). ובחרב וברעב יכלו (ירמ' יז ד). ותמו כל איש יהודה אשר בארץ מצרים בחרב וברעב עד כלותם (שם מד כז). שלשתיך בדבר ימותו וברעב יכלו בתוכך (יחזק' ה יב). ונפלה (העיר) וכליתם בתוכה (שם יג יד). כי אני יי' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלא' ג ו). מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו (איוב ד ט). כי רשעים יאבדו ואיבי יי' כיקר כרים כלו בעשן כלו (תהל' לז כ). הסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כליתי (שם לט יא). יבשו יכלו שטני נפשי (שם עא יג). כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו (שם צ ז). — ובמשמ' נמס, נתמסמס וכדומה, הכליות מחלי: כלו כליתי בחקי (איוב יט כז). —והגוף, מאפיסת כח: יכל בשרו מראי (איוב לג כא). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך (משלי ה יא). — ומצער: כלה שארי ולבבי (תהל' עג כו). —והענן, נתפזר: כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה (איוב ז ט). — והעינים, כלו מבכי, מצער, נפסדו: כלו בדמעות עיני (איכ' ב יא).

---

[1]) כך בנוסח' הדפוס', ובכ"י כולבית, וכן בקצת דפוס' (ד"ס). —[2]) כך בנוסח', ובכ"י כילבית, בכף.

[3]) רק בעבר' במשמ' זו. ואומרים חלא"ש כי גם באשור' כלו במשמ' פסק.

[4]) עי' הערה להשרש. — [5]) כמו ותפן וכדומה.

—[1]) אמר ר"י חיוג: קמוץ והיה ראוי בסגול. וכן רד"ק: בקמץ ומשפטו בסגול. ואמרו רוב החדשים כי הוא בפעולת

ורבצת ואין מחריד וחלו פניך רבים ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם (איוב יא יט-כ).—ובמליצה, בתקוה, בתשוקה וכדומה: בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות[1]) (דבר׳ כח לב). ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב (ירמ׳ יד ו). עודינה תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושע (איכ׳ ד יז). יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מיחל לאלהי (תהל׳ סט ד). כלו עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני (שם קיט פב). עיני כלו לישועתך (שם קכג).—ובמשמ׳ זו גם הנפש: נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי׳ (תהל׳ פד ג). כלתה לתשועתך נפשי לדברך יחלתי (שם קיט פא). — ודברים מפשטים: כי עוד מעט מזער וכלה זעם (ישע׳ י כה). כי אפס המץ כלה שד[2]) תמו רמס מן הארץ (שם יו ד). בעוד שנה כשני שכיר וכלה כל כבוד קדר (שם כא יו). חסדי יי׳ כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו (איכ׳ ג כב). והצליח עד כלה זעם (דני׳ יא לו).—והימים: למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי (ירמ׳ כ יח). ימי קלו מני ארג ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). כי כלו בעשן ימי (תהל׳ קב ד). — והחיים: כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה (שם לא יא). — והכח: אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל תעזבני (שם עא ט). — והרוח: מהר ענני יי׳ כלתה רוחי אל תסתר פניך ממני ונמשלתי עם ירדי בור (שם קמג ז). — ובתו״מ במשמ׳ זו של נגמר ואין יותר: עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (שבי׳ ב א). ולמה אמרו שלש ארצות שיהו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה (שם ט ג). כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית וכו׳ אוכלין ברגילה עד שיכלו סגריות מבקעת בית נטופה (שם ה). המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו או ממקום שלא כלו למקום שכלו (פסח׳ ד ב). בשעה שאדם מת והגוף כלה הקב״ה מעמידו בדין (מכי׳ בשלח ב). אלולי ששתפו ישראל שמו של הקב״ה בעבודה זרה כלים[3]) היו מן העולם (שם משפט׳ יז). משה רבינו לא הוכיח את ישראל אלא משכלו ימיו משנטה למות (ספרי דבר׳ נד). לכך נתנו (את השמן בנר) משעה ראשונה שיכלה בנר (ירוש׳ שבת ג ו:). לכך נתנן (את החטים באדמה) משעה ראשונה שיכלו בקרקע (שם). בור הרבים מימיו מצויין לכלות בור היחיד אין מימיו מצויין לכלות (שם ערוב׳ ב כ:). אחד מעובה ואחד מידק כדי שיהו כלים בבת אחת (שם סוכ׳ ג נד:). צריך שתכלה ברכה עם הפת (בבלי ברכ׳ לט.). לאדם שמגבל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מגובל יפה אם יש לו מים מועטין מים כלין והטיט אינו מתגבל יפה (תעני׳ יט:). אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף (יבמ׳ סג.). הטל עליהן צורכי ציבור והן כלין מאיליהן (סנה׳ יז.). אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל (שם לח.). אין בן דוד בא וכו׳ עד שתכלה פרוטה מן הכים (שם צז.). אמר רב כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים (שם:). אמר להם יהודה הניחו לזקן עד שתכלה הפת (מדר׳ ברא״ר׳ צא).—ורגל מן השוק, שלא יהיו הולכים יותר בשוק: מצותה (של נר חנכה) משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק (שבת כא:). מצות הדלקתו משקיעת החמה עד שיכלה הרגל מן השוק (סופרים כ ד). ואחרי ככלות[1]) הכל לבדו ימלוך נורא (בקשות, אדון עולם). — ואמר המשורר: כלו עלומיו ועוד לא פרחו ציצי כרמיו (רשב״ג, המור לאומרים). ועוז ממשלו (של הבורא) עולם לא יכל (רמב״ע דיואן רנו, כ״י בודל׳).—ובמשמ׳ השתוקק: נכספו גרי ארצות לחזות הודו ואל נדבת ימינו כלו (רמב״ע, תרשיש א קנה).—ובמשמ׳ הגיע קצו עד מקום פלוני: נתמעטה (המחיה שפשתה הבהרת עליה) והלכה לה וכו׳ אם מבפנים היא כלה סימן פשיון לפנימית (נגע׳ ו ה). מ״ד מעיקר הגדר מושחין מקום שהחוט כלה אסור והשאר מותר (ירוש׳ כלא׳ ו ל:). מעשה במבוי אחד שצידו אחד כלה לים וצידו אחד כלה לאשפה (ערוב׳ ח.). היה מודד ובא וכלתה מדתו על שפת תקרה (שם מב:).—*כלה עורב, עי׳ עורב.

—פע׳, כלה, כלתה, כליתי, כלו, כליתם, כלינו, כלות, ככלות, כלה, כלו, מכלה, מכלות, אכלה, תכלה, יכלה, ויכל, ותכל, יכלו, ויכלו, כלנו, כלם, כלתו, כליתיך,

נל״א, אך לא נתבררה הסבה לזה.—[1]) אמר רד״ק: והוא תאר. וכן החדשים. אבל זה דחוק, והפעל ראות שלפניו בבינוני מעיד עליו שגם הוא בינוני בקמץ פ״פ במקום חולם, וכן נוהג פעל זה בתו״מ כמו שמובא לקמן: כלים הין, ולא כולים. וכמו כהות במקום כהות, עי״ש. —[2]) י״א כי זה ש״ת כמו שודד.—[3]) במקום כולים.

—[1]) והעיר רמב״ה ע״ז: וכן צריך להגיע השבא במלת ככלות הכל כי היא עומדת תמורת העבד שבמלת אשר מלך (דרכי נעם ט.).

כלוני, כלום, כלותי, כלותך, כלתו, כלותם, אכלך, אכלם, יכלהו, —עשה שיכלה, בהמשמעות של הקל, א) כלה לדבר, דבר כל דבריו וחדל ולא דבר יותר: וילך יי׳ כאשר כלה לדבר אל אברהם (בראש׳ יח לג). ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת (שם כד יה). אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת (שם מה). ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם (שם יז כב). ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העדת (שמות לא יח). והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם (דבר׳ כ ט). ויהי ככלתו לדבר וישלך הלחי מידו (שופט׳ יה יז). ויהי ככלות דוד לדבר את הדברים האלה אל שאול ויאמר שאול (ש״א כד יו). ככלותך את כל דברי המלחמה לדבר אל המלך (ש״ב יא יט). ויהי ככלות ירמיהו לדבר את כל אשר צוה יי׳ לדבר אל כל העם ויתפשו אתו הכהנים והנביאים (ירמ׳ כו ח).—ופעולות אחרות: כאשר כלה יצחק לברך את יעקב (בראש׳ כז ל). ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתת (שם כד יט). ויכל יעקב לצות את בניו (שם מט לג). ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר (ויקר׳ יט ט). וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש (במד׳ ד יה). ביום כלות משה להקים את המשכן (שם ז א). כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך וכו׳ ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה (דבר׳ כו יב). ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר וכו׳ (שם לא כד). ויהי ככלות ישראל להרג את כל ישבי העי וכו׳ (יהוש׳ ח כד). ויהי ככלות יהושע ובני ישראל להכתם מכה גדולה מאד עד תמם וכו׳ (שם י כ). ויכלו לנחל את הארץ לגבולתיה (שם יט מט). ויהי כאשר כלה להקריב את המנחה וישלח את העם (שופט׳ ג יח). ויהי ככלתו להעלות העלה והנה שמואל בא (ש״א יג י). ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד עד כלתו לבנות את ביתו (מ״א ג א). ויכל חירם לעשות את כל המלאכה (שם ז מ). ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי׳ וכו׳ (שם ח נד). ויהי ככלות שלמה לבנות את בית יי׳ וכו׳ (שם ט א). ויהי ככלתו לעשות העלה ויאמר יהוא (מ״ב י כה). אל תודעי לאיש עד כלתו לאכל ולשתות (רות ג ג). והיה אם כלה (הגבי) לאכול את עשב הארץ וכו׳ (עמו׳ ז ב). והיה ככלתך לקרא את הספר הזה תקשר עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת (ירמ׳ נא סג). יואב בן צרויה החל למנות (את העם) ולא כלה (דהי״א כז כד). ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וכו׳ וביום ששה עשר לחדש הראשון כלו (דהי״ב כט יז). וככלות (יחזקיהו) להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו (שם כט). וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (דני׳ יב ז).—ועם מ אחריה, כלה מן, במשמ׳ זו: ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה (שמות לד לג). וכלה מכפר את הקדש (ויקר׳ יו כ). ויכלו (אלעזר ויהושע) מחלק את הארץ (יהוש׳ יט נא). ויכל מהתנבות ויבא הבמה (ש״א י ג). ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את העם (ש״ב ו יח). בכלותך מחטא תקריב פר בן בקר תמים (יחזק׳ מג כג).—ועם שם אחריו, כלה המעשה, עשהו כלו, עשהו בשלמות הראויה: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה (בראש׳ ב ב). והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם (שמות ה יג). מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם (שם יד). ויכל משה את המלאכה (שם מ לג). ויבן את הבית ויכלהו (מ״א ו ט). ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ויכל את כל ביתו (שם ז א). עד אם כלו את כל הקציר (רות ב כא). וכלה את מדות הבית הפנימי (יחזק׳ מב יה). — ועם מלות הרמז אחריה, לאמר השלים לעשות הנאמר שם למעלה: וככלות אלה (לעשות מה שמספר שם) נגשו אלי השרים (עזר׳ ט א). וככלות כל זאת יצאו כל ישראל הנמצאים לערי יהודה (דהי״ב לא א).— ובהשמטת הדבר הנשלם: וישבו ביום אחד לחדש העשירי לדריוש הדבר ויכלו בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות (עזר׳ י יו-יז). ויאמר (סנבלט) מה היהודים האמללים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים (נחמ׳ ג לד). וככלותם (להשמיד ולהחרים) ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו (דהי״ב כ כג). וככלותם (המלאכה) הביאו לפני המלך (שם כד יד).—החל וכלה: ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו החל וכלה (ש״א ג יב).—עד לכלה, עד גמר הדבר: וישמחו כל השרים וכל העם (על הקריאה להתנדב לבדק הבית) ויביאו וישליכו לארון עד לכלה (דהי״ב כד י). ויגדעו האשרים וינתצו את הבמות ואת המזבחות מכל יהודה ובנימן ובאפרים ומנשה עד לכלה (שם לא א).—ואת הזמן, הימים וכדומה: שלש מאות ותשעים יום (תשכב על צדך) ונשאת עון בית ישראל וכלית את אלה (הימים) ושכבת על צדך הימיני שנית וכו׳ ולא תהפך מצדך אל צדך עד כלותך ימי מצורך (יחזק׳ ד ה-ח). שבעת ימים יכפרו את המזבח וכו׳ ויכלו את הימים והיה

ביום השביעי והלאה יעשו הכהנים (שם מג כו-כז).—ואת הכעס וכדומה: כלה יי׳ את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסדתיה (איכ׳ ד יא). הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וכליתי חמתי בם (יחזק׳ ו יב). עתה מקרוב אשפוך חמתי עליך וכליתי אפי בך ושפטתיך בדרכיך (שם ז ח).—והרעה וכדומה: עצה עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו כלה רעה (משלי טז ל).—כלה את הכלי, עשה את קצהו: ואל אמה תכלנה מלמעלה (בראש׳ ו טז).—ב) כלה את העם, הארץ וכדומה, אבדו, החריבו, השמידו: וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ (בראש׳ מא ל). ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול (שמות לב י). להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה (שם יב). לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך (שם לג ג). אמר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך (שם ה). בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם (ויקר׳ כו מד). הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע (במד׳ יז י). ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי (שם כה יא). ונשל יי׳ אלהיך את הגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל כלתם מהר פן תרבה עליך חית השדה (דבר׳ ז כב). ידבק יי׳ בך את הדבר עד כלתו אתך מעל האדמה (שם כח כא). ונלחמת בו עד כלותם אתם (ש״א טו יח). האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נשמדנו מהתיצב בכל גבל ישראל (ש״ב כא ה). ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד כלתם ואכלם ואמחצם ולא יקומון (שם כב לח-לט). באלה תנגח את ארם עד כלותם (מ״א כב יא). והכית את ארם באפק עד כלה (מ״ב יג יז). וחלה חרב בעריו וכלתה בדיו (הוש׳ יא ו). הכיתה אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר (ירמ׳ ה ג). ושלחתי אחריהם את החרב עד כלותי אותם (שם ט טו). כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נוהו השמו (שם י כה). כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מכלה אותם (שם יד יב). אשר טפחתי ורביתי איבי כלם (איכ׳ ב כב). ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלתם (יחזק׳ כ יג). ואשפך עליהם זעמי באש עברתי כליתים (שם כב לא). וטמאו את שם קדשי בתועבותם אשר עשו ואכל אותם באפי (שם מג ח). אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (איוב ט כב). כלה בחמה כלה ואינמו (תהל׳ נט יד). הלוא תאנף בנו עד כלה לאין שארית ופליטה (עזר׳ ט יד). מן בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא כלום בני ישראל (דהי״ב ח ח). כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פקדיך (תהל׳ קיט פז).—ודברים לא בע״ח: את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש (ויקר׳ כו טז). וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה והיה כמסס נסס (ישע׳ י יח). שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעפיה (שם כז י). ולנה (האלה) בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו (זכר׳ ה ד).—והכח: ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (ישע׳ מט ד).—והזמן, הימים, השנים: ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה (תהל׳ עח לג). כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה (שם צ ט).—ואת העינים ע״י מניעת דבר: אם אמנע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה (איוב לא טז-יז).—ובמשמ׳ הפסיק: השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם (במד׳ יז כה).—וכלא כמו נל״א, במשמ׳ כלה: שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא[1]) הפשע (דני׳ ט כד).—ובתו״מ: הזנות והכשפים כילו את הכל (סוט׳ ט יג). אמר (אברהם) לפני הקב״ה רבון העולמים כרת ברית עם נח שאינך מכלה את בניו (מד״ר בראש׳ מד). בג׳ מקומות בא הקב״ה להתוכח עם ישראל ושמחו אומות העולם ואמרו כלום (הם) יכולין להתוכח עם בוראן עכשיו הוא מכלן מן העולם (שם ויקר׳ כז). שהרבה כשרים היו בהם וקנא הקב״ה לכולם שביקש להם לכלות הטובים עם הרעים (שם במד׳ ט). בשעה שעשו ישראל את העגל ביקש הקב״ה לכלות שונאיהן של ישראל (שם דבר׳ א). נשבעת שאתה מכלה את בניך בעגל וחזרת בך (שם ג). בא עליו החרם ומכלה אותו (פדר״א לח).—ואמר הפיטן: ברח דודי עד שתחפץ אהבת כלולנו, שוב לרחם כי כלונו, מלכי יון הרשעה שובבנו תוללנו, הרוס וקעקע בצתם מתלנו (יוצ׳ א פסח, ברח דודי).—וכלה דבר מפלוני: אבינו מלכנו כלה דבר וחרב ומשחית מבני בריתך (תפלת א״מ, שחר׳ ר״ה).—ולווי כל[2]), ואמר הפיטן: כל בחמה כל, להתנכל בעם קדשך, כל ואינימו ועלימו שפך זעמך (מנח׳ מלוגזגו, שתי ידות, אודך אורי).—ג) *כלה הגליון וכדומה, גמר אותו, הגיע בו עד קצהו: היה הגימ״ל מכלה את הגויל אם גורדו ונשתייר שם ירך קטנה כשר (ירוש׳ מגי׳ א ע״א ג).

—[1]) י״ם שהכונה היתה כאן למקור, במשמ׳ א.כלא
—[2]) כמו גל מן גלה.

—ד) כלתה הנפש, הרוח, לצאת, לדבר, במשמ׳ של תשוקה, השתוקקה אליו: ותכל[1]) דוד המלך לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת (ש״ב יג לט).

—פע׳, כלה, כלו, ויכלו, כלו[2]),— א) כלה הדבר, נעשה כלו בשלמותו: ויכלו השמים והארץ וכל צבאם (בראש׳ ב א). כלו[3]) תפלות דוד בן ישי (תהל׳ עב כ). — ב) *נשמד: א״ר מני אילולי זכות אשתו של עובדיה כבר היו ישראל מכולין[4]) באותה שעה (פסיק׳ דר״כ, בקל׳).

—נתפ׳, *נתכלה,—שכלוהו, אבדוהו והוא נאבד, נשמד: כשהיו באין לטעון את הארון היו מפרקין את הפרכת מפניו והיו זנים עיניהם מן הארון לפיכך היו מתכלים (מד״ר במד׳ ה). אמר האלהים למשה עשה להם תקנה כדי שלא יתכלו מן העולם (שם). שנתכלו בגלות (שם יג). זה פרעה והמצריים שכיון שנתכלו במכות שלא בטובתם שלחו את ישראל (שם שמות כ).— ואמר הפיטן: שכבו בעלוף כתוא מכמר ואין דולה, המלאים נער ואין מרפא עולה, הרי כמה שנים הממני להתכלה, אנושים בוכות ואם באלה (קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי).

ב. **כלה**,— א) תה״פ, במשמ׳ כלו, שלא ישאר כלום, gänzlich; entièrement; wholly: עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה בשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה (שמות יא א).—ולכלה במשמ׳ זו: ובהכנעו שב ממנו אף יי׳ ולא להשחית לכלה (דהי״ב יב יב).—כלה היא מעם פלוני לעשות כך וכך, דבר מחלט שאין לשנותו: ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד (ש״א כ לג).—ב) ש״נ, שם המפשט מן הפעל כלה במשמ׳ אבד והשמיד, Vertilgung; extermination,—ותבוא לבדה כמו מלת קריאה במשמ׳ אשמיד ואאבד: ויאמר יי׳ זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה[5]) ואם לא אדעה (בראש׳ יח כ-כא), ר״ל אז נגזרה עליה כלה. — ועשה כלה בפלוני: וגם בימים ההמה נאם יי׳ לא אעשה אתכם כלה (ירמ׳ ה יח). כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפצותיך שם אך אתך לא אעשה כלה (שם ל יא). שממה תהיה כל הארץ וכלה לא אעשה (שם ד כז). עלו בשרותיה ושחתו וכלה אל תעשו (שם ה י). ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניה מת ואפל על פני ואזעק קול גדול ואמר אהה אדני יי׳ כלה אתה עשה את שארית ישראל (יחזק׳ יא יג). ותחס עיני עליהם משחתם ולא עשיתי אותם כלה במדבר (שם כ יז). ובשטף עבר כלה יעשה מקומה[1]) ואיביו ירדף חשך (נחום א ח). וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא עזבתם (נחמ׳ ט לא). ויעש הבא אליו כרצונו ואין עומד לפניו ויעמד בארץ הצבי וכלה בידו (דני׳ יא יז).—לכלה: ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שטף באפי יהיה ואבני אלגביש בחמה לכלה (יחזק׳ יג יג). — כלה ונחרצה, לחזק הדבור, כלה שלמה וגמורה: כי כלה ונחרצה אדני יי׳ צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע׳ י כג). ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי׳ צבאות על כל הארץ (שם כח כב). ועד כלה ונחרצה תתך על שומם (דני׳ ט כז).—כלה אך נבהלה: גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ ובאש קנאתו תאכל כל הארץ כי כלה אך נבהלה יעשה את כל ישבי הארץ (צפנ׳ א יח).

ג. **כלה**, פ״י,—כמו כלא[2]), עי״ש: במבחר קברינו קבר את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך (בראש׳ כג ו), במקום יכלא. ואת בניהם כלו בבית (ש״א ו י), במקום כלאו. והכתיב באלף וכבר קראו כמו ל״י כלאתי עי׳ שם בערך כלא. — ובתלמ׳: אמר ר׳ תנחומא מפני מה התקינו שומע תפילה ברכ׳ חמש עשרה כנגד ה׳ למבול ישב שהוא כולה[3]) את הפורענות מלבוא לעולם (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.). — ואמר המשורר: ולי אבות וכו׳ בצדקתם ותומתם מליצים דבר צדקי ואף מונעים וכלים, ולי אדון אשר אמר בטח בי ואפיל בנעימים לך חבלים (ר״ש הנגיד, הלי תעב).

—[1]) אמרו הקדמונ׳ כי נשמטה כאן המלה נפש, וי״א כי במקום המלה דוד היה כתוב רוח, והחדשים אמרו עוד כי במקום הפעל צ״ל בקל ותכל.—[2]) עי׳ הערה לקמן.—

[3]) אמר ר״י חיוג: והפועל שלא הוזכר שם פועלו וכו׳ כלו תפלות דוד ויכלו השמים שהשרק וקמץ חטף אחד הם בבנין זה ובכמה מקומות. ע״כ. וכן שאר המדקדקים הקדמונ׳ ורוב החדשים, והוא מפני הדגש שבלמד, אך י״א כי הוא מן קל.—[4]) כך בנוסח׳, ובכ״י כרמולי: נופלין ובתנחומא וכמו״כ בערוך ערך חמה: כבר כלו ישראל.

[5]) יש מפקפקים בנוסח׳ זו ומגיהים הגהות מתחלפות.

—[1]) יש מגיהים בקמיו.

[2]) אמר ר״י חיוג וז״ל: והענין השלישי נשתמשו בו בשתי לשונות בהא ובאלף לפי שדרכם להמיר זו בזו כמו שהודעתיך יש מהם מי שדבר כליתי רגלי כליתני לא יכלה ממך ויתכן להיות מזה ואת בניהם כלו בבית זהו לשון ההא כמו שנאמר בנה בניתי בנו יבנה ויש מי שדבר כלא כלאו שמים כלאה יבולה וכו׳ זהו לשון האלף.

—[3]) כך בכל ספרי הדפוס׳, ובכ״י רומא כילה, ובקטעי

כלה, ת"ז, לנק' כלה, מ"ר כלים, כלות,—מי שהוא כלה: ועיניך ראות וכלות[1] (דבר' כח לב).—ובסהמ"א: וכיון שאתה עושה זה בעניני עולמך הכלה כל שכן שתעשה כפלים בעניני אחריתך הקיימת (חו"ה, יחוד המעשה ו).

א. **כלה**[2]), ש"נ, כלתו, כלתה, כלתך, כלתך, מ"ר כלות, כנ' כלותיכם, כלותיהם,—א) אשת בנו, Schwieger-tochter; belle fille; daughter-in-law: ויקח תרח את אברם בנו וכו' ואת שרי כלתו אשת אברם בנו (ברא' יא לא). ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יי' וימתהו יי' וכו' ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך (שם לח י-יא). ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים (שם כד). ערות כלתך לא תגלה אשת בנך הוא (ויקר' יח יה). וכלתו (של עלי) אשת פינחס (בנו) הרה ללת (ש"א ד יט). ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה (רות א כב). כי כלתך אשר אהבתך ילדתו (שם ד יה). ותצא (נעמי) מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלתיה עמה וכו' ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה (שם א ז-ח). על כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה (הוש' ד יג) כי בן מנבל אב בת קמה באמה כלה בחמתה (מיכ' ז ו). ואיש את כלתו טמא בזמה (יחזק' כב יא). ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח (דהי"א ב ד).—ובתו"מ: בתו ובת בתו ובת בנו וכו' וכלתו הרי אלו פוטרות צרותיהן (יבמ' א א). כלתו של רבי הושעיא נכנסה מעוברת (ירוש' כתוב' א כה ג). באותה שעה נצטרע אבדן וטבעו שני בניו ומיאנו שתי כלותיו (יבמ' קה:).—ב) נערה ביום חתונתה, Braut (am Tage der Vermählung), fiancée (le jour de noce); bride (the day of wedding): התשכח בתולה עדיה כלה קשריה (ירמ' ב לב). והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ (שם ז לד). עוד ישמע במקום הזה וכו' בערי יהודה ובחצות ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין יושב ומאין בהמה קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את יי' צבאות (שם לג י-יא). יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה (יוא' ב יו). כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע' מט יח). כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (שם סא י). ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך (שם סב ה).—ובשיר החתן לכלתו: אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי וכו' לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד ענק מצורניך מה יפו דדיך אחתי כלה וכו' נפת תטפנה שפתותיך כלה וכו' גן נעול אחתי כלה (שה"ש ד ח-יב). באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי (שם ה א). — ובתו"מ: מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת (שבת כג ד). והכלה הופכת את פניה ואוכלת (פסח' ז יג). במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט' ח ז). בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות וכו' בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא הכלה באפריון בתוך העיר (שם ט יד). הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה (שבת לג.). עלובה כלה מזנה בתוך חופתה (שם פח:). ככלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ורדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה (פסח' פז.). מבטלין תלמוד תורה

הירוש', כ"י מהגני' (פרידי הירוש' דף 9) מכלה.

[1]) עפ"י דעת המדקדקים הקדמונ' והחדשים. וכבר שמתי בינ' קל בהערה שם.

[2]) מן ב.כלל, עי"ש. באשור' כלת, בארמ' כלתא, בערב' כנה a), אשת בנו ואשת אחיו. ולא נתברר מקור שם זה. י"א כי שם זה נגזר לא מן כלל אלא מן כלא, ונקראת כך ע"ש שהיא כלואה בחדר. ואחרים אומרים שפרוש כלה הוא קשורה, ר"ל קשורה לאיש. וכל זה רחוק ואינו מניח את הדעת. והנה כבר ראינו כי בערב' הוא כנה, והוא משרש כנן b), ובלשון זו יש גם פעל משרש זה, ומשמ' היא סתר וכסה דבר, ומשמש במשמ' זו בהרבה שמושים, ואחד מהם בענין האשה: אכתנת אלמראה ע'טת וג'ההא ושתרתה חיא' מנ אלנאש (לסאן אלערב), ובעבר': התכננת האשה כסתה פניה והסתירתם מפני בושה מאנשים. ודבר ידוע הוא כי היה גם מנהג ישראל מימים קדומים ועד הזמן האחרון שביום החפה היתה הכלה מכסה פניה מפני החתן, וכמו שאנו רואים ברבקה שמיד כשאמר לה העבד שהאיש שראתה הוא יצחק לקחה הצעיף ותתכס. ואפשר שהיה אז המנהג כי אבי החתן היה מכסה את פני הכלה, ולכן נקראת כלתו, שהוא היה המכסה פניה. ואולי היה מנהג זה גם אצל הערבים בזמן מן הזמנים הקדומים אלא שאצלם היה אולי נהוג כי מכסה פני הכלה יהיה אבי החתן או אחיו, ולכן נקראת בערב' כנה גם אשת הבן וגם אשת האח. וצריך לאמר, כי בלשון השמית הקדומה היה עקר השרש הזה כנן, ונשאר בערב' בהויתו וגם במשמ' הקדומה, ובמשפחה הצפונית נתחלף השרש כנן לכלל ונשאר ממנו רק השם כלה ובעבר' עוד השם כלולות.

a) كنّة b) كنّ

להוצאת מת ולהכנסת כלה (מגי׳ ג:). כל כ ל ה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים (שם י:). משל לכלה שהיא בבית אביה כל זמן שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה (תעני׳ כד.). התורה הסה על תכשיטי כ ל ה (יבמ׳ לד:). כיצד מרקדין לפני ה כ ל ה ב״ש אומרים כ ל ה כמו שהיא וב״ה אומרים כ ל ה נאה וחסודה (כתוב׳ יז:). אמרו עליו על ר״י בר אילעאי שהיה נוטל בד של הדס ומרקד לפני ה כ ל ה ואומר כ ל ה נאה וחסודה (שם). א״ר יונתן מותר להסתכל בפני כ ל ה כל ז׳ כדי לחבבה על בעלה (שם). מעשה בר״י בר׳ אלעאי שהיה יושב ושונה לתלמידיו ועברה כ ל ה לפניו אמר מהו זה אמרו לו כ ל ה שעברה אמר להם בני עמדו והתעסקו ב כ ל ה שכן מצינו בהקב״ה שנתעסק ב כ ל ה וכו׳ (אדר״נ ד). בנוהג שבעולם כ ל ה מקשטין ומבשמין אותה ואח״כ מכניסין אותה לחופה (מד״ר שמות כג). למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת לו כ ל ה רשות (שם ויקר׳ ט). מה כ ל ה זו מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטין וכו׳ מה כ ל ה זו צנועה כך תלמיד חכם צריך שיהא צנוע (שם שה״ש, נפת). כ כ ל ה זו שעריבה על בני אדם בחופתה (שם). עלובה היא ה כ ל ה שמקלקלת בתוך חופתה (שם, מי זאת). כ ל ה זו כשמלאו שבעת ימי חופתה חוזרת למלאכתה (פסיק׳ דר״כ, שוש אשיש). כ ל ה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה (מס׳ כלה א). כל המקבל כוס מיד כ ל ה ושותהו אין לו חלק לעוה״ב (שם). כ כ ל ה שהיא מתעברת מבעלה הראשון (פדר״א ח). וכחזן שהוא עומד ומברך את ה כ ל ה בחופתה (שם טז). עמדו משינתכם כבר בא החתן ומבקש את ה כ ל ה להכניסה לחופה (שם מא). — ומ״ר: ממשיכין יין ושמן בצינורות לפני חתנים ו כ ל ו ת (תוספתא שבת ז יז). — ואמר המשורר: תקרב (הלבנה) אלי שמש ותחבא בזבול כ כ ל ה יום כלוליה (ר״ש הנגיד, הנה יחידתי). יפו בך ימים כמו כ ל ה אשר תתיף בחח, אך מתגך תשים עלי אפם וימשכו בחח (רמב״ע, תרשיש א מד).—וכנוי לשבת: רבי ינאי (היה לובש בגדיו בכניסת שבת) ואמר בואי כ ל ה בואי כ ל ה (שבת קיט.). — ואמר הפיטן: לכה דודי לקראת כ ל ה, פני שבת נקבלה (ערב׳ ליל שבת). — ומליצה בענין הגשמים, יצא חתן לקראת כלה: מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כ ל ה[1]) (תעני׳ ו:).

ב. *כַּלָּה[1]), ש״נ, — אספת התלמידים בישיבות בבל לפני החגים הגדולים בחדשי אדר ואלול לשמע דרשות ראשי הישיבה בהלכות החג וכדומה[2]), וראש הכַּלָּה, ראש הישיבה שדרש לפני התלמידים בזמן הכלה: הנכנס לאגם בחלום נעשה ראש ישיבה ליער נעשה ראש לבני כלה[3]) (ברכ׳ נז.). מר׳ ורב׳ יעקב ראש כ ל ה גבור בתורה (אגר׳ לר׳ יעקב ראש כלה, כ״י גני׳ קסיל). ורב אשי האריך בישיבה ששים שנה שהיה מתעסק בכל שנה באלול ובאדר שהן חדשי ה כ ל ה והשלים התלמוד ב׳ פעמים (ר״ת ב״ב קנז:). תלמידי חכמים שרוצין לדרוש ב כ ל ה של אלול או ב כ ל ה של אדר (סוה, ערוך, ערך כל ה). שהיה רב ביבי טרוד בחדש ה כ ל ה במסכתא דכלה (ערוך, שם). — ואמר המליץ: ושים שיר ותהלה להשר ראש כלה[4]),

---

—[1]) ופרש ר״ת כשתרד הטיפה על הקרקע שכבר ירד בו מטר מעלת כמין אבעבועין. ע״כ. ורגמ״ה: כשיצאו מים התחתונים לקראת מים עליונים. ע״כ. ורש״י: שירדו כל כך שכשהטיפה נפלה יוצאה אחרת ובולטת כנגדה, מפי מורי, ל״א שהשווקין מקלחין מים שוק מקלח וזה מקלח כנגדו.

[1]) גם במקור שם זה נתלבטו החכמים ולא מצאו באור מספיק. י״א שנגזר מן כלל במשמ׳ כללות הדבר, מפני שאז היו נאספים כל התלמידים, וי״א שהוא דומה להשם הערבי כליה a) לבית מדרש עליון לחכמות, וי״א שהוא מן כליל, במשמ׳ עטרה. וכ״ז דחוק. ואולי גם כלה זו היא, כמו א.כלה, צורה צפונית מהשרש כנן שבערב׳, והשם כנ b) משמש בערב׳ במשמ׳ מחסה, ומקום מכסה שמגן מפני החמה והצנה, ואפשר שהאספות הללו, מפני רבוי העם, לא היו בתוך עצם בית הישיבה, שלא היה יכול להכיל כלם, אלא בחצר, בגן, תחת מחסה עשוי לכך מפני החמה הקשה בחדש אלול ומפני הצנה והגשמים בחדש אדר, וזהו הדבור נ כ נ ס ל כ ל ה, עייל ל כ ל ה (סוכ׳ כו:), דניעול ל כ ל ה (ב״ב כב.), ר״ל למקום המחסה ששם נאספים התלמידים, ודומה קצת להשם תרביצי, ואח״כ נקראת עצם האספה בשם זה, כנהוג.—[2]) בסגנון ארמי באגרת רב שרירא גאון: דאכלו ביה קורצא (על רבה בר נחמני) דקא מבטל יב אלפי גברי ירח בקוטא וירח בסיתוא דאינון תרי ירחי ד כ ל ה אדר ואלול. — [3]) כך בנוסח׳. וכעין זה בכ״י פ׳: נעשה ריש כ ל ה, וכך היתה הגרסה לפני רש״י, ופרש: ראש לתלמידי הרב והוא ראש לבני כלה שמפרש לתלמידים שמעת׳ אחר שעמד הרב והם מחזירין על שמועתן ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב בכל הצורך וזה מבינה להם. ע״כ. ובכ״י אחר: ראש לבני גולה.—[4]) הכונה לחסדאי.

---

a) كلية b) كنّ

אשר כליל כלה, גדורי החזרים (דונש, דעה לבי). ותגל הערבה, ותפרח בתנובה, לראש כ ל ה כי בא, בשמחה ובשירים (תשו׳ תלמידי מנחם).

***כִּלָּה**[1], ש״נ, — כעין אהל סביב המטה, עשוי מארג וכדומה, למחסה מפני יתושים וכדומה, Himmelbett Moskito-netz; lit à la duchesse, moustiquaire curtained bed, mosquito-net: כ י ל ה אסורה ומטה מותרת (שבת קלח.). אמר שמואל הישן ב כ י ל ה ערום מוציא ראשו חוץ ל כ י ל ה וקורא קריאת שמע (סוכ׳ י:). כ י ל ת חתנים[2]) מותר לנטותה ומותר לפורקה (שבת קלח:). מותר לישן ב כ י ל ת התנים בסוכה לפי שאין לה גג (סוכה יח.). כדיין שמותחין כ י ל ה על פניו ואינו יודע מה נעשה מבחוץ (מד״ר כראש׳ לו). מה ה כ י ל ה הזאת מצויירת במיני צבעונין כך היה המשכן מצוייר במיני צבעונין (שם במד׳ יג). רב התיר לו לרב אחא בר דלא לישן ב כ י ל ה בסוכה מפני יתושין (הלכ׳ פסוקות, סוכ׳). — ״הניח דבר ב כ י ל ה, שמרו ולא השתמש בו: מעשה באחד ששאל דלי מחבירו ונפחת בא לפני רב פפא אמר לו לך והבא עדים שלא שניתה בו ופטור אתה שלא להניחו ב כ י ל ה שאלתו (שם, ממונ׳). — וכעין ״אהל קטן: אמר אחד בשם בעלי האהלים מהערבים ושוכני המדברות והיושבים בכילות וכו׳ לא נדע מה נעשה בלי חלב לשתות ובלי בשר לאכול ולא צמר ולא בגד ללבוש ולא עור לבסות ולא כילת שער לעשות מכסה אהלים (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח ב ג).

[1]) כך גם בערב׳ כִלָּה a): ואלכלה אלשתר אלרקיק יח׳אט כאלבית יתוקי פיה מנ אלבק וכו׳ ע׳שא׳ מנ ת׳וב רקיק יתוקי בה מנ אלבעוצ׳ (לשאן אלערב), ובעבר׳: הכלה היא מסך דק נתפר כמו בית ויחסה בו אדם מן הפשפשים וכו׳ כסוי מן בגד יחסה בו אדם מן היתושים. בארמ׳ כילא: הזינא להו לכ י ל י דבי רב הונא דמאורתא נגידו ומצפרא חביטא (שבת קלח.), ופרש ר״ח שם: ואנו קבלנו מרבותינו כי נטויות היו מע״ש ומשוכות למעלה כמין כפולות ובבקר היו משפיעין ומשרבבין אותן למטה. — [2]) ואמרו בגמ׳ שם: לא אמרן אלא וכו׳ אבל נהית מפוריא טפח אסור. ופרש רש״י: כילת חתנים לא דמי לשאר כילות ששאר כילות פרוסות על גבי קינוף שהיא לד׳ רגלים ויש לה גג וכו׳ ושל חתנים על גבי נקליטין שאינם אלא שנים באמצעית המטה וקנה נתון עליהן והבגד נתון עליו ונופל לכאן ולכאן ואין לה גג טפח.

a) كلّة

***כִּלָּה**[1], ש״נ, — מדה ליבשים ולחים: אומר הוא אדם לחבירו תן לי כ ל ה של תבלין שכן בעל הבית דרכו להיות נותן כ ל ה של תבלין בתוך תבשילו (ירוש׳ כיל׳ ג סב:). — ואמר הפיטן: וכל עומר שבעת רבע וכלה והכלה אחד ממאה ועוד בסאה (שבת שקל׳, אז ראית).

כְּלוּא, ש״ז, — כמו כֶּלֶא: וירמיהו בא ויצא בתוך העם ולא נתנו אתו בית הַכְּלוּא[2]) (ירמ׳ לז ד). — ואמר המשורר: נקמת אדונינו נבקש עד רגלו נשלח מכלוא מוקשו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יב). — ובמליצה בהשאלה, כלוא הלב: הה נגלה סוד חשקי אחר היה ב כ ל ו א לבי לחוץ (שם ג).

כְּלוּב[3]), ש״ז, — א) סל לפרות וכדומה, Korb; panier basket: כה הראני אדני יי׳ והנה כלוב קיץ ויאמר מה אתה ראה עמוס ואמר כלוב קיץ (עמו׳ ח א-ב). — ב) כעין תבה עשויה קנים מרוחים זה מזה, להחזיק בה עופות, Vogelkäfig; cage: כִּכְלוּב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (ירמ׳ ה כז). — ואמר בן סירא: כעוף אחוז ב כ ל ו ב לב גאה וכמרגל יראה ערוה (ב״ס גני׳ יא ל). — ובתו״מ: הרשתות והמכמרות והמדף וכו׳ והאקון והרטוב והכלוב (כלים כג ה). אמר שמואל הללו (האוזים והתרנגלים) באין לכלובן לערב והללו (היונים) אין באין לכלובן לערב (ביצ׳ כד.). לעוף שהיה חבוש ב כ ל ו ב בא עוף אחד ועמד לו על גביו אמר לו אשריך מה מזונותיך מצויין לך (מד״ר קהל׳, שמח בחור). — ואמר המליץ: מה יצטער צעיר הזבובים קצוץ כנפים שקוע בכלא מעוך ב כ ל ו ב וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו (כתי״ע ג ג).

***כַּלּוּב**[4]), ש״ז, מ״ר כַּלּוּבִים, — כעין קרדום שבקצהו ברזל כפוף חזק לאחז בו ולהרם וכדומה, Hakenspiess harpon, harpoon: למלך שעשה סעודה והיה לו שני שונאים וזימן אותם ואמר לאותם המסובין קבלו את אלו שונאי בסבר פנים יפות וכן עשו לאחר שאכלו ושתו נטלו כ ל ו ב ין של ברזל והיו סותרין בפלטין של מלך (פסיק׳ דר״כ, זכור).

[1]) מן כול, ע״ד גל״ה.
[2]) כך לפי הקרי, והכתיב כליא, עי׳ זה הערך.
[3]) נמצא במכתבי תל אלעמרנה, לקוח מכנענ׳.
[4]) משק׳ עַמּוּד, וכך גם בערב׳ כַּלּוּב a), ובארמ׳ כולב, ועי׳ הערה לערך *כלבה.

a) كلّوب

***כִּלּוּי**, ש"ז,—שה"פ מן כִּלָּה, במשמ' השלמה: אין פאה אלא מחמת הכילוי וכו' שלא יהיו עניים יושבים ומשמרים כל היום ואומרים עכשיו הוא נותן פאה אלא ילכו וילקטו בשדה אחרת ויבואו בשעת הכילוי (ספרא קדוש' א א). — ובסהמ"א: כלוי מעשה אינו מעשה (ראב"ע שמות יב טו). שכלוי המלאכה שהיה ביום השביעי מלאכה הוא יותר תפל אצלי כי הנה כלוי המעשה אינו דבר בפני עצמו (ר"י אברבנאל, בראש'). פתח הכת' בלשון בריאה והויה וסיים בדרך כילוי והשלמה (מבחר המאמרים לר' נתן הרופא). — ובמשמ' *אִבּוּד: אין השמדה אלא כילוי בנים (מד"ר ויקר' י). זה כלוי בנים (רש"י דבר' ט כ). הוא לשון כלוי וגמירה וכו' כי כלוי העשב יאמר על האומה (מלמ' התלמי', זכור). דוקא הנאה שאין של כילוי אבל הנאה של כילוי כגון להאכיל לבהמתו (תוספ' יבמ' סו:). —ואמר הפיטן: פדה דבקיך מחרץ וכלוי, פלטם מצורר ותנם לעלוי (סליח' ה עי"ת, אזון תתן). —וכלוי זמן: שאוכל לעיין בש"ס בלי כילוי זמן בחיפוש (שו"ת חות יאיר קכג).

∴כְּלוּל, ש"ז,—שה"פ מן כִּלֵּל: רם עמם הועדה באהבה ובחמדה בישיבה ובעמידה, שמם בחיים התמידה בכלול חמדה (שבת שקל', אל מתנשא).

∴כְּלוּל, ש"ז, מ"ר כְּלוּלִים,—כמו כְּלוּלוֹת: מוליך לבנה על שבילים לא ידעה והוא ידע שביליה, תקרב אלי שמש ותחבא בזבול בכלה יום כלוליה, חזתה ימי חופה בתוך ביתה הורה ובושה מבתוליה (ר"ש הנגיד, שנה יתידתי). —ואמר הפיטן: ברח דודי עד שתחפץ אהבת כלולנו, שוב לרחם כי בלונו (יוצ' א פסח, ברח דודי).

כְּלוּלֹת[1], שם במ"ר, ככנ' כְּלוּלֹתַיִךְ,— הזמן שהנערה כַּלָּה, Brautstand, état de fiance; state of bride: זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כְּלוּלֹתָיִךְ לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ' ב ב).

***כְּלוּם**[2],—כמו מְאוּמָה, ומשמשת א) במאמר חיובי במשמ' איזה דבר, anything; qulque chose; etwas: משל למלך שמסר את בנו לפדגוג להיות יושב ומשמרו אמר אותו הבן בסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג עכשיו הריני משמרו כדי שיאכל וישתה וישן ואלך אני ואעשה רצוני וצרכי (ספרי דבר' שו). למלך שבא אצל בניו לפרקים כשהוא נפטר מבניו היו בניו וקרוביו מלוים אותו אמר להם בני שמא כלום צורך יש לכם שמא דבר יש לכם אמרו לו אבא אין לנו צורך וכו' אלא שתתרצה לאחינו הגדול (שם שמז). לא יטעום אדם כלום עד שיברך (תוספתא ברכ' ד א). הנהנה כלום מן העולם מעל (ירוש' שם ו ט ד). מסובין אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך (שם י.). אסור לאדם לטעום כלום עד שתחשך (שם פסח' י לז:). יבא עלי אם טעמתי כלום כל אותו היום (שם מו"ק ג ג:). ואותו היום גברה ידן של בית הלל וקבעו הלכה כמותן ולא היה שם אדם שערער בדבר כלום (כיל' כ:). אמר לו הקב"ה אם יאמר לך יתרו כלום מן השבועה אמור לו בעל השבועה התיר אותי מן נדרי (מד"ר שמות ד). ומי שהיה עולה בידו ה' סלעים אם היה בא לומר לו כלום היה משיבו משה אלו זכית לא היה שם פיתק לוי (שם במד' ד). אמר (יעקב) שמא נתקלקלתי אצל לבן בכלום וכו' והניתני הקב"ה (תנחומא חקת נה). רואים אתם כלום באחד מן ההרים הללו (פדר"א לא). —ובסהמ"א: מי שקידש אשה וקדם שישאנה נפלה ביניהם קטטה והוא מבקש לגרשה חייב ליתן לה כלום אולא (תשו' הגא', הרכבי יח). לא שאלו מה הקב"ה עושה בשעה זו לפי שמרומם ומעולה הוא מלהתעסק בכלום (שם רמד). ישראל שאבד לו כלום או שנגנב ממנו או שנטלוהו לסטין ונפל ביד גוי (רב שריר' גאון, שערי צדק ד א כ). בתמוז בבקר קודם שתטעום כלום שתה מים (הלכ' גדולות, מזוזה). סוכה ישנה צריך לחדש בה כלום (הלכ' קצוב' לר"י גאון, סוכ'). ואחברם יחד בספר שיהיה במפתח לאלו הסתומים ושיהיה התלמיד כאשר יצטרך לכלום מאלו הנזכרים ימצאם במהרה (ר' נסים, הקד' המפתח). המצניע כלום בחול שאינו כשיעור הוצאה (ר"ת שבת י א). ואם ח"ו יארע בהן כלום אשלם אנא חצי הפחת מכל מה שיפחתו (השטר' לר"י ברצלוני נט). לעיסה של שאור שהיא מגובלת ונפל בה כלום שאין ידוע איזהו (ערוך, ערך אלמנה). אם תחשדני שאני נוטל ממך כלום תענה בי צדקתי (רש"י בראש' ל לג). שייר כלום לעצמו בין קרקע בין מטלטלין (רמב"ם זכיה ח טו). אשה שתבעה כתובתה וכו' מעמידים לה אפוטרופוס ונזקקין משום חן האשה כדי שיהיה לה כלום שתנשא בו האשה לאחר (הוא, מלוה ולוה יב ג). —*מִכְּלוּם, מאיזה דבר

---

[1]) עי' ערך כַּלָּה והשרש ב.כלל.

[2]) בארמ' כלום, בסור' כולום, כילום, כלים, והסכימו חוקרי הלשון שהוא צמצום מן כָּל-אוּם, כָּל-מָה, כְּלוּ-מָה.

שיהיה: עזרא תקן טבילה לבריא המרגיל מ׳ סאה וכו׳ אבל לחולה לאונסו פטור מכלום (ברכ׳ כב:). הועד (השור) בבית שואל והחזירו לבעלים בעלים משלמין חצי נזק ושואל פטור מכלום (ב״ק מ.). פירות העכו״ם שגדלו בקרקע שקנה בא״י אם נגמרה מלאכתם ביד עכו״ם ומרחן העכו״ם פטורין מכלום (רמב״ם תרומ׳ א יא). אם לקחו שדה בסוריא הואיל והמעשרות שם מדבריהם אפילו חלקו הגדיש חלקו של עכו״ם פטור מכלום (שם כא). — ״ועם שֵׁם אחריה, במשמ׳ איזה שיהיה: בבל יכלתי ובכל כחי חיברתי זה הספר ואם יש בו כלום שגגה אל יחשוב עלי כי לא היתה כונתי אלא לשמו (הקד׳ ר״נ גאון לפרושו על הש״ס). ואם ראה הרואה בזה הספר כלום טעות ושגגה יתקן אותו (שם). — ״כְּלוּם דבר, איזה דבר: וא״ל שמעון לראובן אם יבוא לוי ויערער בכלום דבר ערבנותו עלי שאפייסנו מן ממוני בכל מה שירצה (תשו׳ הגא׳, הרכבי בג). ואם חס ושלום ערערתי עליו בכלום ערעור או שום טענה בעולם (השטר׳ לר״י ברצלוני ע). ואינו חושש אם יעשה בה חבירו כלום תבואה (רגמ״ה, ב״ב כט.). בעד אחד מקנחת בעלה לראות אם יש בעד כלום דם ובעד אחד מקנחת את עצמה (הוא, כרית׳ יח:). שמא סבלת כלום דבר כבד (ערוך, ערך הרהר). מחליק את המטוה של אריגה בסובין או בכלום דבר (שם, ערך טל). אם יש כלום תרבות שאינה כהוגן על זה תעמדו ותעידו בכתב ובפה (מעש׳ הגאו׳, תשו׳ ר׳ שלמה סא). מה איכפת לכלום אדם (שם). — ב) במאמר שלילי, במשמ׳ לא דבר, שום דבר, nothing; rien; nichts: דעו שאין בלבנו עליכם כלום (סנה׳ ו ו). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב כלום אלא מפני תקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין (גיט׳ ד ד). (שער) קיפונוס מן המערב משמש כניסה ויציאה (שער) טדי מן הצפון לא היה משמש כלום (מדות א ג). שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים ואין הנבילה יפה כלום (ב״ק ג ט). אפילו יש שם נכסים שאין להן אחריות אינו כלום עד שיהיו שם נכסים שיש להן אחריות יותר על שתי הכתובות (כתוב׳ י ג). אמרו לו הבא עדים וכו׳ הבא ראיה ואמר אין לי ראיה ולאחר זמן הביא ראיה ומצא עדים הרי זה אינו כלום (סנה׳ ג ח). ניטל הכבד ולא נשתייר הימנו כלום (חול׳ ג א). לנר שמונח על גבי מנורה ודלקו ממנו נרות הרבה ולא חסר אורו כלום

כך לא היתה חכמתו של משה חסרה כלום (ספרי במד׳ צג). אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום[1] (שם דבר׳ שיג). נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום (תוספתא פאה ב א). ואיזהו רוק תפל כל שלא טעם כלום[1] מבערב (שם נדה ח ח). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים ועמד כל אחד ואחד מהן והתחיל נוטל יראתו בידו וקורא ולא הועיל כלום כיון שראו שלא הועילו כלום אמרו לאותו יהודי בני קום קרא אל אלהיך (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). כל המוציא מעשרותיו כתיקנן אינו מפסיד כלום (שם תרומ׳ ד מב ד). לא נתייחדה עמו כדי בעילה אין חוששין לה משום כלום[1] (שם גיט׳ ז מח ד). ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות (בבל׳ ברכ׳ מג:). מכרה (את השדה) וחזר ולקחה אין לו עליו כלום (ב״ב סג.), שום טענה. אמר לו מה בידך א״ל אין בידי כלום (מד״ר בראש׳ כב). שנתקבלתי שכרי בעוה״ז ואין לי כלום לעתיד לבוא (שם מד). שאין בשתו של העולם הזה כלום אלא בושת עמידתו של העולם הבא (שם שמות ל). אם אין אתה אומר לי מהיכן הן איני טועמת כלום (שם ויקר׳ נב). שבטו של לוי שלא נטלו חלק בארץ אלא יושבים ומתפללים שתעשה א״י פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם שאין להם כלום בעולם אלא חסדו של הקב״ה (שם במד׳ ה). כיון שראה (עוג) את יצחק אמר מהו זה אין זה כלום באצבעי אני הורגו (שם דבר׳ א). נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום (שם קהל׳, גס מגבוה). ומעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלו כלום אלא מעצמן אמרו דבר זה (תנחומא לו י). נתן גט וחלץ אין אחר חליצה כלום (יבמ׳ ה ג), אי אפשר לבטל את הדבר. — אין בכך כְּלוּם, לא אכפת, אין זה מקלקל הדבר: אם הקדים מעשר שני לראשון אין בכך כלום (דמאי א ד). סדר את הלחם ואת הבזיכין לאחר שבת וכו׳ יניחנה לשבת הבאה שאפי׳ היא על השלחן ימים רבים אין בכך כלום (מנח׳ יא ח). גזוסטרא שהיא למעלה מן הים וכו׳ ואעפ״י שהמים צפין על גבה אין בכך כלום (תוספתא ערוב׳ ט כז). והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום (ברכ׳ יד.). אפילו סילק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום (מנח׳ לט.). (ואם הלין את המת) בדי שיבואו קרוביו ממקום

— [1]) ואפשר להטעים כלום זו גם במשמ׳ איזה דבר.

אחר מלינו ואין בכך כלום (שמחות יא).— לא אמר כלום, ר"ל אין במה שאמר שום כח שישיג מה שהוא רוצה: (המתכוין לומר) שאיני נהנה לזה ואמר לזה לא אמר כלום עד שיהו פיו ולבו שוין (תרומ׳ ג ח). מי שבא בדרך והיה ירא שמא תחשך והיה מכיר אילן או גדר ואמר שביתתי תחתיו לא אמר כלום (ערוב׳ ד ז). ואומרים לו (להעד) אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה וכו׳ אם אמר לפני החמה לא אמר כלום (ר"ה ב ו). (האומר) פטרוה (את אשתי) פרנסוה עשו לה כנימוס עשו לה כראוי לא אמר כלום (גיט׳ ו ה). מי שאחזו קורדייקוס ואמר כתבו גט לאשתי לא אמר כלום (שם ז א), אין הגט גט. זה גיטך לאחר מיתה לא אמר כלום (שם ג). נדר בנזיר ובקרבן ובשבועה בנדרי כשרים לא אמר כלום (נדר׳ א א), אין נדרו נדר. היה צבי רץ כדרכו או שהיו גוזלות מפריחין ואמר זכתה לי שדי לא אמר כלום (ב"מ א ד), לא זכה. האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא ירש עם אחיו לא אמר כלום שהתנה על מה שכתוב בתורה (ב"ב ח ה). (אם אמר העד) איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום עד שיאמר בפנינו הודה לו שהוא חייב לו מאתים זוז (סנה׳ ג ו). הרי זו תחת חטאת ותחת עולה לא אמר כלום (תמור׳ ה ו), אין זו תמורה. אם אמר הרי זו תרומת מעשר לא אמר כלום (תוספתא דמאי ח יא). (אם אמר) הילוכי (אסור) עליך דיבורי (אסור) עליך לא אמר כלום למה שמתפים את הנדר בדבר שאין בו ממש (ירוש׳ נדר׳ א לז.).— אין המעשה כלום, אין למעשה זה שום כח: ר"א אומר אין מעשה קטנה כלום (יבמ׳ יג ב).— ולא עשה כלום: אלו טעה (במעשר בהמה) והניח את השבט על שמיני ועל שנים עשר שלא עשה כלום (נזיר ה ג). מתו והניחו נשים ולהם אחין ובאו אחין ועשו מאמר ונתנו גט או חלצו לא עשו כלום (תוספתא יבמ׳ יא ב). חיסר אחת ממתנות לא עשה כלום (סנה׳ ד:). המוכר את בתו והלך וקדשה לאחר וכו׳ לא עשה כלום (מס׳ עבדים ה).—ועם הוספת ל״א לפניו, ולא כלום, לחזק: אין בין נידוי להפרה ולא כלום (נדר׳ ז:). אין אדם טועה ולא כלום (סנה׳ מ:). (שאל) רב אסי מר׳ יוחנן כמה ישהא בין בשר לגבינה א"ל ולא כלום (חול׳ קה.). תוהו ובוהו זה אדם הראשון שהיה ללמה (להבל) ולא כלום (מד"ר בראש׳ ב). לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן הציץ המלך ושמע את קולו קרא אותו ואמר לו מה אתה מוכר אמר לו לא כלום אמר לו אני שמעתי את קולך שהיית אומר הרי ארגמן ואתה אומר לא כלום (שם דבר׳ א). אחאב הרשע הוא שלא עשה מצוה ולא כלום אלא מנע מפיו סעודה אחת (מד"ז שה"ש, בובר 21). —לא עשה ולא כלום: באו אחים ועשו מאמר ונתנו גט או חלצו לא עשו ולא כלום (תוספתא יבמ׳ יא ב). שור תם שהזיק וכו׳ שחטו ומכרו ונתנו במתנה לא עשה ולא כלום (שם ב"ק ה א). אין תורמין מן הטמא על הטהור ואם תרם שוגג תרומתו תרומה מזיד לא עשה ולא כלום (ירוש׳ תרומ׳ ב מא.). רב יוסף אמר עשה כדברי ב"ש לא עשה ולא כלום (בבלי ברכ׳ יא.). היה תפוש נר חנוכה ועומד לא עשה ולא כלום (שבת כב:). הנותן את עירובו בתוך עיבורה של עיר לא עשה ולא כלום (ערוב׳ ס:). יבם ואח"כ חילק מהו לא עשה ולא כלום חילק ואח"כ יבם מהו לא עשה ולא כלום (כתוב׳ פב.). אלמנה ששמה לעצמה לא עשתה ולא כלום (שם צח.). חיסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום (זבח׳ לח.). שאם הקדים מעשה לחבירו לא עשה ולא כלום (שם מ.). העבירן שלא כסדרן או שהעביר שבעתן כאחד לא עשה ולא כלום (שם לה:). — ולא כלום: לפוטרו (את העוף) בולא כלום אי אפשר שכבר הוקש לבהמה (חול׳ כז:). דגים שנבראו מן המים הכשירן בולא כלום עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד (שם).—ומשל: טוב כלום מלא כלום (ספ׳ חסיד׳, תתרסו). — בכלום: שלא יפסיק בין נטילת ידים לברכת הלחם בכלום (תשו׳ הגא׳, הרכבי רלו). ולא בא ביד שמעון מן השותפות כלום ולא התעסק עמו בכלום (תשו׳ הגא׳, תכרון ד). ותעשה בו כל חפצת נפשה ולא יהא רשאי לערער עליה בכלום ממה שתעשה בשום ערעור שבעולם (שו"ת הרי"ף ב). —לכלום: איני יודע לו הכשר לכלום לא לספר תורה ולא לתפילין (ר"י ברצלוני, הלכ׳ ס"ת יד). ביני ובינך בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר (רש"י בראש׳ כג טו). — ועם שם אחריה: שמרי את השניה ואין כלום רע (אגדת בראש׳ עג). בכלום מקום (ר"ת תענ׳ י:). — ג) בשאלה, במשמ׳ האם איזה דבר: האומר לחבירו קונם שאיני נהנה לך אם אין אתה בא ונוטל לבניך כור אחד של חטין ושתי חביות של יין הרי

זה יכול להפר נדרו שלא על פי חכם ויאמר לו כלום אמרת אלא מפני כבודי זהו כבודי (נדר׳ ח ז). לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו נכנס אוהבו לבקשו הימנו ולהחזירו לביתו אמר לו כלום אתה מבקש ממני אלא מפני בני כבר נתרציתי לבני (מכי׳ בגלח ב ג). לאחד שנכנס במדינה אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו כלום עשית לנו שתמלוך עלינו מה עשה בנה להם את החומה וכו׳ (שם יתרו ה). אמר משה לפני המקום אדני כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם (ספרי במד׳ לה). הרי שיש בו עשר שערות לבנות כלום הן סימני טומאה (תוספתא נגע׳ ב ג). אמר הקב״ה לדוד וכו׳ כלום שלמה בנך בונה ב״ה לא להקריב בו קרבנות חביב עלי משפט וצדקה שאתה עושה יותר מן הקרבנות (ירוש׳ ברכ׳ ב ד.). מהו לשתותן (את ארבע הכוסות) בפיסקין כלום אמרו שישתה לא כדי שישתנה ולא ישתכר אם שתה בפיסקין אף הוא אינו משתכר (שם שקל׳ ג מז.). שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו (בבלי ברכ׳ י.). עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה אמר לו ר״ג חובה אמר להם ר״ג לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה (שם כז:). אמר להם ר״ג לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים (שם כח:). אמרה חנה לפני הקב״ה ג׳ בדקי מיתה בראת באשה וכו׳ ואלו הן נדה וחלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן (שם לא:). א״ל הקב״ה למשה משה רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל ועכשיו ישראל חטאו אתה למה לי (שם לב.). מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר״א והיה מאריך יותר מדאי א״ל תלמידיו רבינו כמה ארכן הוא זה אמר להם כלום מאריך יותר ממשה רבינו (שם לד.). אמר לו (הלל להאיש שרצה להתגייר על מנת שישימוהו לכה״ג) כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות (שבת לא.). (שאל) אביי מרבה יבשו מים בשבת מהו אמר לו כלום נעשית מחיצה אלא בשביל מים מים אין כאן מחיצה אין כאן (ערוב׳ כ.). כיון שהגיע (ר״ג) לכזיב בא אחד לישאל על נדרו אמר לזה שעמו כלום שתינו רביעית יין האיטלקי (שם סד:). אמרו כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו (פסח׳ סו.). כלום אדם זורע סאה אלא להכנים כמה כורין (שם פז:). אמר לפניו רבש״ע כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטל ממנו (שם קיח:). כלום אדם פושט אלא מה שלבש (יומ׳ לב.). עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל וכו׳ עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר הייתי טרוד הייתי בנכסי אומרים לו כלום עשיר היית יותר מר׳ אלעזר וכו׳ רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי אומרים לו כלום נאה היית מיוסף (שם לה:). אמרו (אוכלי המן) עתיד מן זה שתיפח במעיהם כלום יש ילוד אשה שטכנים ואינו מוציא (שם עה:). מעשה באדם אחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל ובא לפני ר׳ יוסי אמר לו ואלו היית יודע שעוברת על דעתו ועולה לרגל כלום הדרת׳ אמר לו לא (נדר׳ כג.). אמר לו ר׳ יהושע עקיבא דבריך בשני יבמין מה אתה משיב על יבם אחד אמר לו כלום חלקנו על יבם אחד ועל שני יבמין (שם עד:). אמר ר״א כשהלכתי לערדסקיא מצאתי את ר׳ יהושע וכו׳ אמרתי לו כלום אתה בקי ברבי יהושע בר ממל אמר לי הן (נזיר נו:). סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה אמר לה כלום את יודעת היכן יוסף קבור (סוט׳ יג.). אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא״י איכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי אמר לו הקב״ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני עליך כאילו עשיתם (שם יד.). כלום יש לך עבד שמברכין אותו ואינו מאזין (שם מ.). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון וכו׳ יכול לומר לו כלום הלויתני אלא על המשכון אבד המשכון אבדו מעותיך (ב״מ פא:). כלום יש עבד שמוכיח את רבו (ב״ב טז.). אמר (קין) לפניו רבש״ע כלום גדול עוני מששים ריבוא שעתידין לחטוא לפניך ואתה סולח להם (סנה׳ קא:). אמרה לו אמו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו א״ל כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי (שם קג:). עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום (שם קה.). כלום יש אב ששונא את בנו (שם). אמרו (דור המבול) כלום צריכין אנו לו אלא לטיפה של גשמים יש לנו נהרות ומעינות שאנו מסתפקין בהן (שם קח.). אמר לו (ר״ח לר״י בן

קיסמא) רבי מה אני לחיי העולם הבא אמר לו כלום מעשה בא לידך אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה והילקתים לעניים אמר לו אם כן מחלקך יהא חלקי (ע"ז יח.). פעם אחת חש רבי במעיו אמר כלום יש אדם שיודע יין תפוחים של נכרים אסור או מותר (שם מ:). כיון שנכנסו לביה"מ עמד השואל ושאל כלום חילקנו בין חבר לע"ה אמר לו ר"י לאו (בכור׳ לו.). אמרו לו לר"ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לנו ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דילועין אמר להם בן הדבר כלום אומר לא מצאתי אלא קטנית אלא שדילועין בכלל ירק ואין קטנית בכלל ירק (חול׳ קד.). כלום הגענו לסוף דעתו של ר"ש (מנח׳ ד.). לאחר שאכלו ושתו מדד לו שמן במאה ריבוא אמר לו כלום אתה צריך ליותר אמר לו הן אלא שאין לי דמים (שם פה:). כלום יש יבום אלא במקום שאין בן (ערכ׳ כה:). אמר הקב"ה בריותי אינם צריכין לבריותי ואני צריך לבריותי כלום שמעת מימיך אומרים השקה את הזית הזה שמן שהוא עושה שמן הרבה (פסיק׳ דר"כ, את קרבני). (כתוב) ויעקד את יצחק כלום יכול אדם לכפות בן של שלשים ושבעה וכו׳ אלא לדעתו (מד"ר בראש׳ נו). כאשה ברעה שבכל זמן שהוא נותן לה שכר היא נשמעת לו פסק הימנה שכר אומרת לו כלום הייתי משועבדת לך אלא בשביל השכר כך אמר הקב"ה לישראל כלום חסרתי אתכם עד שכפרתם בי (שם שמות לג). אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו (שם ויקר׳ יד). כלום האשה מתקשטת אלא לבעלה (שם שה"ש, מסכני). אמר להם (משה להמלאכים) משרתי עליונים כלום אתם יודעים מפני מה אני מתבקש לפני הקב"ה (שם איכ׳, פתית׳). משל לבני מדינה שעשו עטרה למלך הקניטוהו וסבלן הקניטוהו וסבלן אחר כך אמר להם המלך כלום אתם מקניטין אותי אלא בעבור עטרה שעטרתם לי וכו׳ כך אמר הקב"ה לישראל כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל איקונין של יעקב שחקוקה על כסאי (שם, איכה יעיב). כלום יש סעודה שאין בה הטרח (שם קהל׳, בכל עת). וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שאמר לו לאברהם כלום אברהם אני צריך לך אמר לפניו רבש"ע הן (דא"ר ה). אמר לו ריב"ז אליעזר בני כלום סעדת היום שתק שוב אמר לו ושתק שלה וקרא לאכסניא שלו א"ל כלום סעד אליעזר אצלכם (אדר"נ ו). בשעה שאדם נפטר מן העולם לא די שהוא נבהל ממלאך המות שכלו מלא עינים וכו׳ אלא שואל לו כלום עסקת בתורה ובגמילות חסדים (מס׳ חבוט הקבר ד).—וכמו ״שם, במשמ׳ דבר: ואין לי אצל אשתי וכו׳ ולא תחת ידיה ולא ברשותה שום כלום בעולם לא כסף ולא זהב וכו׳ (תקו׳ הגא׳, הרכבי כע). — ובלשון המחקרית: שידיעת היוצר בכל ממש ובכל כלום היא סבת כוונו (כרכ׳ הנקדן, פסקה כו).— ומ"ר ״כלומים: כי ידוע ומבואר שמנהג הטבע וכו׳ שהוא מניח כל ממש מובחר וכלום נסגל בתוך ומסביב סביבותיו כלומים וממשים אחרים זולתם (שם).

*כְּלוֹמַר[1], — מלה משמשת להורות הכונה של הדבר שנאמר קודם, das heisst; c'est à dire; that is to say: ואם לן (התלוי עפ"י בי"ד) עובר עליו בלא תעשה שנאמר לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי וגומר כלומר מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם ונמצא שם שמים מתחלל (סנה׳ ו ד). והקרובים (של המת מיתת בי"ד) באים ושואלין בשלום הדיינים ובשלום העדים כלומר דעו שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם (שם ו). באו לה עדים בבית חמיה שזינתה בבית אביה סוקלין אותה על פתח בית אביה כלומר ראו גידולים שגידלתם (כתוב׳ מה.). כלומר פרו ורבו כתרנגולים (גיט׳ נז.). החזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור (מד"ר בראש׳ סה). כלה זו כל ימים שהיא בבית אביה מצנעת עצמה ואין אדם מכירה וכשבאה ליכנס לחופתה היא מגלה פניה כלומר כל מי שהוא יודע לי עדות יבא ויעיד עלי (שם שמות מא). אמר פרעה ליוסף אעפ"י שאמרתי לך אתה תהיה על ביתי וכו׳ אני פרעה כלומר תהא אימת מלכותי עליך (שם במד׳ יד).—ומצוי מאד בסהמ"א אצל המפרשים בפרט: שהזיבול הוא ברייה להן (להאילנות) כלומר מאכל (ר"ח סוכ׳ מד:). מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו כלומר כי תתן שכרו של מי שקיים מצות מזוזה שיאריכו חיי בניו (ר"נ גאון שבת לב:). אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל כלומר שאף על פי שיש לו לומר ברכו גברך עדיף (אלפסי, ברכ׳ מ.). פרשה זו אליהו עתיד לדורשה כלומר שיש בה קושיות (רגמ"ה מנח׳ מה.). אמר

[1]) מצמצם מן כמו-לאמר, כאלו-לומר. וכך נקודה בהגדה עתיקה מצוירה ומנקד׳ כ"י בריט׳ מוז׳ Add 27210.

לו כמדומה אתה וכו׳ כ ל ו מ ר למה שמחת כל כך (הוא, חול׳ ז:). כודנייתא חיורייתא כ ל ו מ ר פרדות לבנות (שם). ושנים בבהמה לכתחלה לא כ ל ו מ ר בתמיהה (שם כז.). שלשה גובבין את הקומה כ ל ו מ ר כופפין את הקומה (ערוך, ערך גב). פרו לשון פרי כ ל ו מ ר עשו פירות (רש״י ברא׳ א כב). אם ענה תענה אותו לשון גזום כ ל ו מ ר סופך ליטול את שלך (הוא, שמות כב כב). שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע כ ל ו מ ר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו וכו׳ (רמב״ם, תשובה ה א). — וכך בכל שאר המחברים.

כְּלוֹת, ש״נ, — שהמ״פ מן כָּלָה, במשמ׳ השלים: שהשביתה והכלות שזכר הכתוב כאן יחסה למלאכת השם ומעשהו כמ״ש ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו וישבות וכו׳ והוא המורה שעל מלאכת השם ומעשהו נאמרה השביתה והכלות ההיא לא על התנועה החסרה שהתנועעה הארץ מעצמה (ר״י אברבנאל, ברא׳). — ובמשמ׳ השתוקקות: שאמרו חכמי הטבע היגון תלי הלב והדאגה היא כלות הלב (ר׳ יונה, פי׳ אבות ב ז).

כלח[1], ממנו א.כֶּלַח, כִּלַּח, כִּלְחִי.

א.כֶּלַח[2], ש״ז, כִּלְחוֹ, כִּלְחָהּ, — זקנה שלמה, שביעת ימים, hohes Alter; senilité; old age: וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כעשב הארץ תבוא בְכֶלַח[3] אלי קבר כעלות גדיש בעתו (איוב ה כה-כו). — והשתמשו בה במשמ׳ זו

[1]) בערב׳ כהל a), ועי׳ הערה להערך.
[2]) בערב׳ הפעל כַהַל b) הגיע לשיבה, והשם כהולה שנות השיבה של האדם, והשם כהל אדם שהגיע לכהולה. ונחלקו חכמי הערבים בזה, קצתם אומרים שהוא מבן שלשים ועד ארבעים, וקצתם שהוא עד שנת החמשים ועוד. ומשמשים הפעל והשם בלשון זו גם בענין הצמח במשמ׳ בשל וגמל. — [3]) משמ׳ מלה זו נלמד מהדמיון לגדיש בעתו, וכן פרשוה רוב הקדמונ׳ במשמ׳ זקנה ושביעת ימים. תרגום: בשלימות שניך. ואמר רש״י: תבא בכלה אלי קבר שתנצל מן הדבר ובכלח אין סמך במקרא להבין מליצתו ולפי ענין המליצה יפתר וילמד מענינו שהוא לשון גמר בישול התבואה כשבישלה כל צורכה. ע״כ. רק רה״ג פרש במשמ׳ אחרת, אמר וז״ל: כשיצאו ב׳ ג׳ קנים בין בתבואה ועשבים וירקות משורש א׳ שמו קלח וכן אנו מפרשין תבא בכלח שתניה בנים ובנות וכ׳ וק׳ פתרון אחד הוא.

a) كهل b) كَهُلَ

הסופרים והמשוררים: הדעת יקרא לב אוהב נפשו להחיותה עד עת כ ל ח (ראב״ע משלי יט ח). בטרם בוא ימי זקן וחלש עלי נועם ימי נער בכה לח, ומה יש אחרון זכרה ואולם תהי בא חיש אלי קבר ב כ ל ח (רמב״ע, תרשיש ח ב). אחר בלות תשוב (בת הגפנים) לעדנתה ואם תזקין ב כ ל ח ה חדשה ימיה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כז). פועל צדקות אם יהי ילווהו לבית עולמו, צופה בחכמה אם יהי עמו תלונן ב כ ל ח ו עד יום מותו (יוה״כ, מחז׳ רומני, כפר פדיון). התאמר האריך ימים במתושלח, וכבר הן שבת ותבא ב כ ל ח (משלי יל״ג ג ב). — ובמשמ׳ סתם זקנה: בני כלכל שיבת אביך ולא יהיה עמלו עליך לטרח שאהו כי פג טעמו ואל תבוז כ ל ח ו בכת בחוריך (ב״ס, תרג׳ ב״ז ג י-יא). — והשתמשו המשוררים במליצה אבד עליו כֶּלַח, במשמ׳ זקן מאד: עזבו שפה עליה אבד כ ל ח, עזבו ספרתה תפל בלי מלח (יל״ג, למי אני עמל).

כָּלַח, — קל לא נהוג.

— נפע׳, נִכְלַח, — נהיה חלש ורפה כח מפני זקנה: וגם יועיל ל נ כ ל ח י ם ולנפלגים (אסף הרופא 65, כ״י מינכן).
— פע׳, כִּלַּח, מְכֻלָּח, מ כ ו ל ח, — כמו הקודם: כל המכולחים והמפולגים בנגע פרליסאה (שם 126).
— נתפ׳, נִתְכַּלַּח, — כמו נכלח: כל המתנקים והמתכלחים והמתעוותים ידיהם ורגליהם (שם).

ב.כֶּלַח[1], ש״ז, בהפס׳ כָּלַח, — הריצות וזריזות בטפול העדר והשמירה עליו: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כָלַח[2]) בחסר ובכפן

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) פרשו רוב הקדמונ׳ מלה זו במשמ׳ א.כֶּלַח הקודם, או קרוב לו. תרגם רסע״ג הרם a), ר״ל זקנה מופלגת ורפיון כח. מנחם חבר אותה עם תבוא בכלח אלי קבר, ופרש מלא ימים. וכך ריב״ג, רש״י, ראב״ע, רד״ק וכל שאר המפרשים. אך כמה קשה מליצה זו: עליהם אבדה הזקנה, נראה ממה שהתלבטו החדשים להגיה בכתוב זה הגהות מתחלפות כדי לישב קצת המליצה ולתת לה טעם: במקום למה לי, כָּמָה לו, ובמקום כלח, כח, כלֹה, באה כָּלָה, כל חסד, לֵח, כל לה, כל חיל. ובכל אלה ההגהות אין אף אחת כדי להניח את הדעת ולתת לנו מליצה טבעית נאותה למקומה, ושלא תהיה רפה, דחוקה וקשה. והנה חציו הראשון של הפסוק הוא טבעי וברור

a) هرم

גלמוד הערקים ציה אמש שואה ומשאה (איוב ל ג).

ואינו נותן מקום לפקפק באמתת נוסחתו, והוא מוסב על אבות הצעירים שנזכרו קודם, שמאס בהם איוב לתתם עם כלבי צאנו, וזה מעיד גם על חציו השני, שמדבר בו כמו"כ על ענין זה בעצמו, ואין ספק בדבר כי בהמלה כלח יש איזה דבר של שמירת הצאן. וכבר נזכרה למעלה הגהת אולסה' כח במקום כלח, אבל גם הגהה זו כמו שהיא לא תוכל לרפא את מליצת הכתוב, כי השם כח במשמ' הרגילה או שהוא סותר למה שנאמר בחצי הראשון אדות כח ידיהם או שהוא מרפה את הכונה. ומלבד זה קשה, מאין באה הלמד באמצע, אם לא שנאמר כי היה כתוב כאן לא כח אלא כוח, מלא, ונשתבשה אח"כ הוו ללמד, שהוא דבר מצוי. ולזה יש סמך מת"י שתרגם חצי פסוק זה כך: עלויהן הוביד כוך. והנה לא ידוע בודאות באיזו משמ' השתמש כאן ת"י במלה כוך, עכ"פ, גם לפי דעת המבארים אותה במשמ' כוך של קבר, כמו שנראה לפי נוסחה אחרת בתרגום על פסוק זה בעצמו: להובדא בכוך קבורתא, תמוה מאד מה ראה המתרגם לבחר דוקא במלה זו לתרגם בה המלה כלח במשמ' קבר, הלא בשום מקום לא נמצאה המלה כלח במשמ' האמתית של כוך, ואם הוא פרש כלח במשמ' של מות וקבורה בכלל למה בחר במלה כוך ולא כתב קבורה בלבד. רק בדרך אחד אפשר לתרץ קושיה זו בהנחה כי היתה נוסחת הכתוב עלימו אבד כוח, וראה המתרגם כי אין להמושג כח מקום כאן לפי הענין, וסבר כי כוח היא הצורה העברית הקדומה להמלה המאוחרת כוך. ומה שבאה המלה כוכא כמו"כ בתרגום הפסוק תבוא בכלח אלי קבר ברור הוא כי היא הוספה מאוחרת עפ"י תרגום הפסוק עלימו אבד כלח, כאשר היתה כבר הנוסחה בפסוק זה כלח ולא כוח, ודבר זה מוכרח מעצם לשון התרגום שם: תעול בשלימות שניך בכוכא לקבורתא, ע"כ, שברור הדבר כי התרגום האמתי של כלח הוא בשלימות שניך, והמלה בכוכא הוסיף תלמיד אחרון עפ"י התרגום של אבד כלה. וזו המלה כ ו ח שהיתה כאן איננה כלל השם כח במשמ' חזק ואמץ, אלא מלה מיוחדה שישנה גם בלשון ערבית, ומשמשת בעניני השמירה והטפול בהעדר. עצם השרש כות a) בערב' משמש אמנם לא במשמ' זו אלא במשמ' נלחם בפלוני והכניעו ועשה לו רעה, והשם כאח, כוה, במשמ' צלע ושפוע ההר, אבל השם כואח b), בהדבור כואח מאל c), תרגמוהו המלונים הערבים אזאוה, ואזא' מאל פרש לשאן אלערב (ערך אזי): אד'א כאנ יחשנ רעיתה ויקום עליה, ובעבר': כשהוא מטפל היטב במרעיתו ועומד עליה. והתכון איוב לאמר בחצי פסוק זה כי לא חפץ בכח ידיהם לטפול הטוב והמעולה של צאנו כי לא היו ראוים אפילו לזה. והנה אמנם, המליצה עלימו אבד עוד לא נרפאה כלה, ואולי נשתבשה קצת המלה עלימו או המלה אבד, וכבר גזרו גם החדשים שהמלה אבד היא

a) كوح b) كواح c) كواح مال

כַּלְחִי, ת"ז, לנק' כַּלְהִית, כלחיות,—של כֶּלַח במשמ' זקנה, של זקנה ואפיסת כח: ואותו שיתחבר בו עם יבשו קור (צריך להתנהג) כהנהגת בעלי הדקה הכלחיית (קאנון ד ז ד ג).

כְּלִי[1], כְּלִי, ש"ז, נכנ' כֶּלְיְךָ, מ"ר כֵּלִים, כְּלֵי, כֵּלַי, כֵּלֵינוּ, כֵּלֶיךָ, כְּלֵיכֶם, כֵּלָיו, כֵּלֶיהָ, כְּלֵיהֶם,—א) כל דבר עשוי מבגד או מעץ או מחמר או מתכת ונועד לתשמיש מיוחד, Gerät ; ustensile ; utensil : כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך (בראש' לא לז). קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם ועינכם אל תחס על כְּלֵיכֶם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (שם מה יט-כ). ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת (שמות ג כב). כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר (שם כב ו). לכל כלי המשכן בכל עבדתו (שם כז יט). והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם (במד' יט יח). ואת כלי הזהב (עפלי הזהב ועכברי הזהב הנזכרים למעלה) אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז מצדו (ש"א ו ח). ובידו היו כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת (ש"ב ח י). וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור (מ"א י כא). ותלו עליו כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים (ישע' כב כד). הנה כלי בית יי' מושבים מבבלה וכו' לבלתי באו הכלים הנותרים בבית יי' ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה (ירמ' כז יו-יח). כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים (שם מו יט). ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם (יונ' א ה). אם יקחו ממנו (מעץ הגפן) יתד לתלות עליו כל כלי (יחזק' יה ג). ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם וכו' והוצאת כליך ככלי גולה יומם (שם יב ג-ד). הגו סיגים מכסף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). יש זהב

משבשת.—ובהיות שלשוננו עתה מיוסדה על המקרא כמו שהוא לפנינו, המלה כֶּלַח במשמ' כואת הערבי יש לה זכות אזרח של מלה עברית בלשוננו, אעפ"י שבאה בטעות במקום כוח.

[1]) רק עברית, ולא נתברר מקורה בודאות גמורה. רוב הקדמונ' אמרו כי נגזרה מן א.כלה, אך הסתעפות מושג כלי מזה השרש אינה טבעית ויש גוזרים אותה מן כול, וגם זה דחוק. גם הרבים כלים מן כלי קשה, ואמר קניג כי מפני רוב השמוש נשמטה היוד השרשית, אך יותר נראה דעת אולסה' שהרבים כלים הוא מן יחיד כֶּל, ונתמזגו שתי הצורות יחד.

ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (שם כ יה). לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז (איוב כח יז).—ובתו"מ: ולשם מוציא כל כלי תשמישו (שבת עוד). כל הכלים ניטלים בשבת (שם יז א). היו מעידין אותו שנכנס לביתו למשכנו שלא ברשות הוא אומר כליי נטלת והוא אומר לא נטלתי (שבוע' ז ב). אמר לו שני כלים נטלת והוא אומר לא נטלתי אלא אחד (שם). הלוקח כלי תשמיש מן הגוים (תוספתא ע"ז ח ב). סופו (של השכור) למכור את כל חפצי ביתו ואת כל כלי תשמישו וישתייר בלא בגד ובלא כלי תשמישי הבית (תנחומא שמיני ז).—ב) כלי שיש בו בית קבול לשים בו דבר מהדברים, יבשים או לחים, Gefäss ; vase ; vessel,—שק וכדומה: ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו (בראש' מב כה). ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו (ש"א יז מ). וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע (שם מט).—וכדים וכדומה: קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים (בראש' מג יא). וכל כלי חרש אשר יפל מהם אל תוכו וכו' וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא (ויקר' יא לג-לד). וכלי חרש אשר יגע בו הזב ישבר וכל כלי עץ ישטף במים (שם יה יב). ולקח הכהן מים קדשים בכלי חרש (במד' ה יז). ונתן עליו מים חיים אל כלי (שם יט יז). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן (דבר' כג כה). לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכניכי כלים רקים אל תמעיטי וכו' ויצקת (השמן שבאסוך) על כל הכלים האלה והמלא תסיעי וכו' ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד כלי ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד השמן (מ"ב ד ג-ו). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם (ירמ' יד ג). וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עשה בחמר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות (שם יח ג-ד). ונתתם (את שטרות המקנה) בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים (שם לב יד). אספו יין וקיץ ושמן ושמו בכליכם (שם מ י). ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי (שם מח יא). הכלנו המטנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק (שם נא לד). ונתתה אותם (את החטים וכו') בכלי אחד (יחזק' ד ט), כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית יי' (ישע' סו כ). — ובתו"מ: כלי הקדש שנקבו אם עושים הם מעין מלאכתן שהיו עושין והן שלמים מקדשין (זבח' ע ז). כלי עץ וכלי עור וכלי עצם וכלי זכוכית וכו' כלי חרס וכלי נתר (כלים כ א). המניח כלים תחת הצנור אחד כלים גדולים ואחד כלים קטנים אפילו כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה (מקוא' ד א). לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום (עוקצ' ג יב). קשים (דברי תורה) לקנותם כזהב ונוחים לאבדם ככלי זכוכית (ספרי דבר' מח). הנופח כלי זכוכית חייב משום בונה (ירוש' שבת ז י ד). הגודל כלי צורה והנופח כלי זכוכית והעושה כלי בדפוס (שם). עושין מחיצה בכלים ריקנין ובמלאין שאין דרכן להשתבר ואלו מלאים שאין דרכן להשתבר כלי מתכות ר"י אומר אף כלי כפר שיחין וכלי כפר חנניה אין דרכן להשתבר (בבלי שם קכ:).—ומשל בתמיהה: כלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול (ירוש' שבת י יב ד).—ולשתיה: וכל כלי משקה המלך שלמה זהב (מ"א י כא). קחי נא לי מעט מים בכלי ואשתה (שם יז י). וצמת והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים (רות ב ט). והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים (אסת' א ז).— וכלי אכילה: האכלים בשר החזיר ופרק פגלים כליהם (ישע' סה ד). — ולבשול: וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים (ויקר' ו כא).—ובתו"מ: בישל במקצת הכלי טעון מריקה ושטיפה כל הכלי (זבח' צו:).—*כלי ראשון וכלי שני, הכלי שעומד על האש והכלי שיערו אל תוכו ממנו: הכל מודין בכלי שני שהוא מותר מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני אמר ר' יוסי כאן (בכלי שני) היד שולטת וכאן אין היד שולטת (ירוש' שבת ג ו:). — ג) בגדים ותכשיטים: לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה (דבר' כב ה). כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (ישע' סא י).—ובתו"מ: ולא יפלה את כליו (שבת א ג). אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס עכו"ם וכו' אמר רשב"ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס עכו"ם שלשה ימים קודם לשבת (שם ח-ט). לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיוה"כ שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו (תעני' ד ח). כהן גדול משמש בשמנה כלים וההדיוט בארבעה

בכתונת ומכנסים מצנפת ואבנט (יומ׳ ז ח). המשרה את אשתו ע״י שליש וכו׳ נותן לה כפה לראשה והגור למתניה ומנעלים ממועד למועד ו כ ל י ם של חמשים זוז משנה לשנה (כתוב׳ ה ח). היה עליה (על הסוטה) כ ל י זהב וקטליאות נזמים וטבעות מעבירים ממנה כדי לנוולה (סוט׳ א ו). לוקחין מן הנשים כ ל י צמר ביהודה ו כ ל י פשתן בגליל (ב״ק י ט). זאת אומרת שאין אדם רשאי למכור כ ל י אשתו (ירוש׳ כתוב׳ ו ל ד). אל תקברוני לא ב כ ל י ם לבנים ולא ב כ ל י ם שחורים (שבת קיד.). בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו ויצא ב כ ל י פשתן ונהגו העם אחריו לצאת ב כ ל י פשתן (מו״ק כז:). ב כ ל י פשתן הדקים הבאים מבית שאן אם מתפחמין קימעא הן אבודין אבל כ ל י פשתן הארבליין כמה הם וכמה דמיהם (מד״ר ברא׳ יט). — כלי הבקר וביוצא בזה, הכלים שישימו על הבקר בעת החרישה וכדומה: ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לעצים (ש״ב כד כב). — ובמשנ׳: אלו כ ל י ם שאין האומן רשאי למוכרם בשביעית מחרישה וכל כ ל י ה העול והמזרה והדקר (שבי׳ ה ו). — ד) כלי עבודה ומלאכה, Werkzeug; instrument: והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו (מ״א ו ז). וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך (ירמ׳ כב ז). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו (ישע׳ נד יז). — כלי מפץ, לנפץ בו דברים: והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו (יחזק׳ ט ב). —*כלי אומנות, עי׳ *אומנות, והוספה: ב ש כ ל י אומנותו בידו וכו׳ בשאין כ ל י אומנותו בידו (כתוב׳ כד:). התורה אומרת אני הייתי כ ל י אומנותו של הקב״ה (מד״ר ברא׳ א). —*וכלי נגרות: לנגר שהיו לו כ ל י נגרות כיון שעמד בנו מסרה לו (ירוש׳ ר״ה א נז:). —ובהשאלה, תחבולה: וכליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (ישע׳ לב ז). — ובהשאלה במשמ׳ כל דבר שבו יעשה אדם דבר: שהוא (הרעש) כ ל י מ כ ל י ההשגחה להפיכת הארצות (ר״י אברבנאל, מ״א יט). —ה) כלי קטל להמית בו בע״ח בצידה ומלחמה, Waffen; arme; arms: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה (ברא׳ כז ג). ותחגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה (דבר׳ א מא). ויסעו משם וכו׳ שש מאות איש חגור כלי מלחמה (שופט׳ יח יא). ולחרש חרישו ולקצר קצירו ולעשות כלי מלחמתו (ש״א ח יב). איך נפלו גברים ויאבדו כלי מלחמה (ש״ב א כז). והקפתם על המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל השדרות יומת (מ״ב יא ח). בא (מלך אשור) על עית עבר במגרון למכמש יפקיד כליו (ישע׳ י כח). הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל וכו׳ ואספתי אותם אל תוך העיר הזאת (ירמ׳ כא ד). אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם (יחזק׳ לב כז). מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף (דהי״א יב לג). בכל כלי צבא מלחמה (שם לז). — כלי זעם, לכלות זעמו באויביו: באים מארץ מרחק מקצה השמים יי׳ וכלי זעמו לחבל כל הארץ (ישע׳ יג ה).—כלי מות: ולו הכין כלי מות חציו לדלקים יפעל (תהל׳ ז יד). —וכלי קרב: טובה חכמה מכלי קרב (קהל׳ ט יח). —*כלי לחם: כ ל י ל ח ם אל תתן לו (לרשע) למה בם יקביל אליך (ב״ס גני׳ יב ה).—נשא כליו, הנער שהיה נשא את כלי המלחמה של שר הצבא: ויקרא מהרה אל הנער נשא כליו ויאמר לו שלף חרבך ומותתני (שופט׳ ט נד). ויעל יונתן על ידיו ועל רגליו ונשא כליו אחריו (ש״א יד יג). ויסבו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום (ש״ב יח יה).—בית הכלים, שבו נשמרים כלי המלחמה: וישמח עליהם חזקיהו (על מלאכי מראדך) ויראם את בית נכתה וכו׳ ואת כל בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרתיו (ישע׳ לט ב). — ובתו״מ: כל כ ל י המלחמה טמאים הכידון והניקון והמגפיין והשירוין (כלים יא ח).—ו) כלי נגינה, musikal. Instrument: הפרטים על פי הנבל כדויד חשבו להם כלי שיר (עמו׳ ו ה). ויאמר דויד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשררים בכלי שיר נבלים וכנרות ומצלתים (דהי״א יה יו). כל מבין בכלי שיר (דהי״ב לד יב).—כלי ע׳ז: ומהללים ליי׳ יום ביום הלוים והכהנים בכלי ע׳ז ליי׳ (שם ל כא).—*כלי מינים: בשירות נבל ו כ ל י מינים וכן תאמרו בתרועה (ב״ס גני׳ לט יה).—ז) אניה לשוט בה: השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים (ישע׳ יח ב). —*כלי זין, עי׳ זין.—°כלי מציצה, עי׳ מציצה.—°כלי הר׳בע, עי׳ רבע.—°כלי נחשת, עי׳ נחשת.—°כלי השעות, עי׳ שעה. — ח) בגוף בע״ח, °כל אבר שנועד לתפקיד מיוחד, העינים הן כלי הראיה, הרגלים כלי ההליכה, וכו׳, Organ;-ne: אמנם הלשון הוא כ ל י לדבור ומניע

למזון אשר בפה (אכו סהל, פי' יליר' ו). וכליו (של הקול) כלי הדבור אשר הראשית הגרון והאחרית השפתים (שם א). והשלם ידבק בו מן המין האלהי אור שהוא נקרא השכל הפועל וכו' וישובו כליו ר"ל איברי האיש ההוא לא ישתמשו אלא במעשים היותר שלמים ובעתים היותר נכונים ובטוב שבענינים וכאלו כל כליו הם כלים לשכל הפועל לא לשכל ההיולי הנפעל שהיה בתחלה משתמש בהם (כוזרי א א). ומה שכלל מהפליאות המורות על כונת חכם וחפץ יודע ויכול באשר שם לקטן וגדול מהם מה שהוא צריך לו מחושים נסתרים ונראים ורוחות ואיברים ושם הכלים מפיקים ראויים לרוחות ושם לצבועים מדת הגבורה וכלי הדריסה והטרף ושם לארנבת ולאיל כלי הבריחה ומדת המורך ומי שמחשב בבריאת האיברים ותועלותיהם וערכם מן הרוחות יראה בזה מהצדק והסדור החכמי (שם ג יא). ולפי שהרגל כלי ההליכה המשיל העיון וההשתכלות במעלה ההיא ברגל (מלמד התלמיד', שמות). לפי שטבע הכלי ההוא (אבר הזכרות) מוכן מכל שאר איברי האדם להשיחו במותרות המגונות (שם, לך לך). והוא (הלשון) כלי חוש הטעם (מ' אלדבי, ב"א ד א). — וגם בצמחים: תהיה נפש הצומחת משמשת בכלי הצמיחה בגידול וההזנה והולדת הדומה (אמונה רמה א ו). — וכלי הנפש, שעל ידם תהיינה הפעולות הנפשיות שבגוף כמו המחשבה וכדומה: שתהיה (הנפש) עצם עומד בעצמותו מתואר בתארי המלאכים והעצמים האלהיים וכליה הראשונים הצורות הרוחניות המצטיירות באמצע המוח מהרוח הנפשי (כוזרי ה יב). שכבר נראה התפעל כלי הנפש מהדמיונים שהם יגיעו כלי הנפש להנעה מה הלא תראה שיחלום החולם ששוכב עם אשה ומאותו חלום יראה קרי כאלו היה עושה אותו פועל בהקיץ (ר"י אברבנאל, ויחלח). — ט) בקבלה, *אורות וכלים, מדרגות התגשמות הספירות: ואח"כ ירד השפע מא"ס וכו' ונכנס שם השפע בתוך הכלי של כתר ומלא אותה וכו' והנה מה שבתוך כלי הכתר נקרא אור פנימי (קבלת מהר"י סרוג). תחלה נאצלו י"ס בבחי' עיגולים והם י' כלים ובכל כלי מהם יש בו פנימית וחיצונית ובתוך הי' כלים אלו נתלבשו י"ס עצמות האורות (מהרח"ו, ע"ח, א"ק א ג). עתה נאמר איך נתהוו הכלים אשר בהם נתלבשו וכו' כל אחד מהה' אורות המתאצלות מאדם קדמון במחשבה עליונה יעמידו וימציאו עמו העולם הראשון והמעולה הנקרא עולם הא"ס וכו' אבל באור החמשי והאחרון המתאצל ממלכות אדם קדמון וכו' והיתה מסיבה שנעשה ממנו כעין כלי וקבול הוא אותו האור העב והכבד (ר"י אבוהב, תרג' שעה"ש לר"א הירירו ח ה).

א) שמות ופעלים כללים:

*אֹגֶן, אגני כלים. — אזן, *אזני כלים. — אָחוֹר, *אֲחוֹרַיִם של הכלי. — בטן. — *בית אחיזה. — *בית צביעה. — בריא. — גַּב. — געל, *הגעלה. — הַד. — *.ור במלאכת הסלים. — *דופן, דפנות. — *זרבובית. — *חרטום. — יד, ידות הכלי. — כן, כני כלים. — *כפה הכלי על פיו. — כרעים. — לַהַב. — *לְמוּד. — *כסוי. — מֹרֶק הכלי. — נִצָּב. — פה. — צואר. — *צמיד פתיל — *קרקר. — *רעוע. — שוּלַיִם. — שוף. — *שְׁלַב, *שליבה, כעין דד במפתח. — שפה. — תוך, *תוכו של הכלי. — *תושבת. — תחתית. — *תלוי. — *תלויה.

ב) שמות כלים[1]:

*אבוב, של קלאים. — אבנים. — אַגָּן. — *אוכף. — *אולר. — *אִזְמֵל. — אָח. — *אִימָה. — *אֵמוּם. — אניה. — אֲנָךְ. — אסוך. — אפריון. — *אָקוֹן. — ארובה, *של אופים. — ארון. — *אשיש, *אשישה. — אַשְׁפָּה. — אֵת.

*בָּדִיד. — *בזיך. — *בזך. — *בית תבלים וכדומה. — בַּקְבֻּק. — *בתולות.

גביע. — *גוד. — גרזן.

דוד. — *דָּכוֹן. — דלי. — *דף של נחתומין. — *דפופה. — *דֶּקֶר. — דרבן. — *דרדור.

הֲדֹם.

*זבורית. — *זָמָם.

חבל. — *חוליץ. — *חמור, של נפחים וכדומה. — חֵמֶת, *חמת חלילים, נוד המזמרים. — *חסינה. — *חצב, חצבים גדולים. — *חֲצוֹבָה. — *חצין. — חֶרֶב וכו', עי' מלחמה. — *חרחור. — *חרם. — חרמש.

טנא. — *טני. — *טְפִי. — *טפיח.

יורה. — יַלְקוּט. — יעה. — *יקם, יקמים. — *יתיך, יהזיקו בו הקדרה.

*כבכב, כסוי עשוי לכסות בו סלי הפת. — כברה. — כַּד. — *כדום, כדומים. — *כוז. — כוס. — *כופח. — *כּוּרֶת. — *כוש. — כיור. — *כירה. — כירים. — כישור. — *כַּלְבָּה. — כְּלוּב. — *כַּלּוּב. — כלי

[1]) רשימה מרוב הכלים הנזכרים במקרא ובתו"מ. השאר בערכים המיוחדים ובכרך המלואים.

זין.—כלי מלחמה, עי׳ מלחמה. — כלי נגינה, עי׳ נגינה.—כלי עבודת אדמה, עי׳ אדמה.—כלי צידה, עי׳ ציד.—*כליבה.—*כלכלה.—כלף. — *כנה. — כסא. — *כסת. — *כף. — *כפיפה.—*כפישה.— כַּר.—כשיל.

מאזנים. —*מארופה. —*מַגֵּב.—*מגדל. — מגל. — מָגֵן. — *מַגְרֵד.—*מגרדת. — מְגֵרָה.— *מגרפה.—מַגּשׁ.—מְדֹה.—*מדוכה.—*מדף.— מוקש.- מורג.—מזלג.— מַזְמֵרות. — מזרה. — מזרק. – מַחְבֵא.—*מחבוט.—מחוגה.—*מחט — מחלץ.—*מֵחם.—מחסום.— *מחץ.—מחרשת. —מחתה.—מטה, עי׳ זה.—*מטהרה.—*מטלטלים — *מינקת.—מכבר.— *מכבש.— מכונה וכליה. —*מכחול.—מכמרת.—מַכּוֹשִׁית.—*מַכְתֵּב.— מכתש.—מַלְמַד.—*מַלְקוֹט, של בקר. — מלקחים. — מנורה. — *מניפה. — מנקיה, מנקיות. — *מסננת.—מספרים.—מסרק.—*מַעְבֵר.—*מעגלה. —מעדר.— מעצד.—מַעֲרָצָה.—מפוח.— *מפסלת. —מפץ.—מַפְתֵּחַ.—מצודה.—מקבת.—*מקדח.— מקטרת. —*מַקְצֵעַ. —*מַר, *מָרָה. — מראָה. — *מְרֶדֶה. — *מַרְדֵעַ. — מרחשת. — *מריצה, — כעין עגלה קטנה בגלגל אחד.—מרכבה.—*מַרְכּוֹף. — *מרצוף. — מרצע. —משבר. — משוט. — *משחזת. —*משמרת.—משפֵּךְ.—*משפֵּלה. — משור.—מַשְׂרֵת.—מתג.

נוד.—נזם וכדומה, עי׳ תכשיטים.—*נַעַו.—נפה.

*סגנית.— סדן.— *סוגים, קופות גדולות מאד. —סולם.—סיר, סירות.—סכין.— סַל וכדומה, עי׳ זה הערך. — סַפְּה.—ספל.—*סרג.—*סרידה.

*עביט.—עֵט.—עגלה.—*עדשה.—*עיר של זהב, תכשיט.—*עֲכִירִים.—ע׳ל, עי׳ זה הערך.—עלי.— *ענבל. —*עציץ. —*עָקָל.—*עקרב. — *עֲרֵבָה. —*עריסה.—ערש.—*עששית.— *עתר.

פח.—*פחת.—פטיש.—פךְ.— פלךְ.— פֶּלֶס. — פעמון.—*פרכים.

צבת. —*צלוחית.—צלחת.—צִנָּה.—*צנור. —*צינורה.—צנצנת.—צפחת.—*צרצור.

קב.—*קדרה.—*קוד. —*קופה.—*קיתון.— *קִילֵב.—*קלל.—*קלת.—קֶסת.—קערה.—קרדום. —*קרויה.—*קרפית, קרפיות. —*קרקש.—קשוה, קְשָׂוֹת.

*רחוש.—רֵחַיִם.—רחת.—רסן.—רשת.

שבךְ.—שׁוֹט.—*שופין, עי׳ כלי מלאכה.—שׁוֹפר. —*שידה.—שֻׁלחן.—*שליף.—*שלשלת.—*שִׁעוֹן. —*שפוד.— *שפופרת. — שַׂק, וכו׳. — שקת.— *שרפרף.—שרשרת.

תֵּבָה.—*תמחוי.—תער. — ת׳ף וכדומה, עי׳ נגינה.—*תרים.—*תרמיל.

כָּלַי[1], פ״ע, עת׳ יִכְלָיוּן,—כמו כָּלָה: וכשל עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יִכְלָיוּן (ישע׳ לא ג).

כל״י,—ר״ת: כהנים לוים ישראלים.

כֵּלַי, ש״ז,—כמו כִּילַי, עי׳ זה הערך.

כְּלִיא, ש״ז, כמו כֶּלֶא: וירמיהו בא ויצא בתוך העם ולא נתנו אתו בית הכליא[2]) (ירמ׳ לז ד). ויצא אתו מבית הכליא[2]) (שם נב לא). — *כליא עורב, עי׳ עורב.

***כְּלִיבָה**[3]), ש״נ,—א) כלי שיש בו מגורות אחדות וישים בה החיט וכדו׳ מחטיו וחוטיו וכדומה: כליבה[4]) של חייטין טמאה טומאת מת פירש הימנה אבר אחד טמאה ושני אברים טהורה (תוספתא כלים ב״מ ע א).—ב) *מטה פשוטה לשאת עליה גופת המת להקבורה, Bahre, bier; brancard: הסלים שבקנתל והמטה של טרבל וקרן של כליבה[5]) (פרה יב ט). בראשונה היו מוציאין (מתים) עשירים בדרגש ועניים בכליבה[6]) והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל מוציאין בכליבה[6]) מפני כבודן של עניים (מו״ק כז:). נכנסו לבית קדשי הקדשים ומצאו שם שני כרובים נטלו אותן ונתנו אותן בכליבה והיו מחזרין אותן בחוצות ירושלם ואומרים לא הייתם אומרים שאין האומה הזאת עובדים ע״ז ראו מה מצינו להם (מד״ר איכ׳, פתיח׳). מעשה בבנו של ר״ח בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את רזן והרגוהו ומלאו פיו עפר וצרורות לאחר שלשה ימים נתנוהו בכליבא ובקשו לקלס עליו מפני כבוד אביו ולא הניחן (שם, ויגלם כתלן).

---

[1]) הצורה הקדומה של הפעל.

[2]) כך הכתיב, והקריא הכלוא, ובקצת ספרים הכלוא כתיב וקרי, עי׳ זה הערך.

[3]) י״א כליכה, ולא נתברר מקור השם. —[4]) כך הגרסה בכל הספרים. — [5]) רה״ג כליכה, ואמר: פי׳ כליכה זה הוא נעש המטה שנושאין בו המת שמה בל׳ הכמים כליכה נעש בטיית (כך צ״ל) וכו׳ ויש לאותה כליכה כמו קרן.—[6]) כך בכ״י ובשאילתות ובריה״ף ובס׳ האשכול, וכבר העידו ע״ז התוספות, ובנוסח׳ כליכה בכף, ועי׳ זה.

כִּלְיָה[1], ש"נ, מ"ר כְּלָיוֹת, סמי' כִּלְיוֹת, כִּלְיוֹתַי,—אבר הקרב הפנימי בגופות בע"ח שהוא כלי הפרשת השתן, Niere ; rein ; kidney,—בבהמה: ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד ואת שתי הַכְּלָיֹת ואת החלב אשר עליהן (שמות כט יג). ואת שתי הַכְּלָיֹת ואת החלב אשר עלהן אשר על הכסלים (ויקר' ג ד). חרב ליי' מלאה דם הדשנה מחלב אדם כרים ועתודים מחלב כִּלְיוֹת אילים (ישע' לד ו). — ובאדם: דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ הביא בְּכִלְיֹתָי בני אשפתו (איכ' ג יב-יג). יסבו עלי רביו יפלח כִּלְיֹתַי ולא יחמל (איוב יו יג). כלו כִלְיֹתַי בחקי (שם יט כז).—ובתו"מ: ניטל הטחול ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון (חול' ג ב). פעם אחת ביקש אגריפס המלך ליתן עיניו באוכלוסי ישראל א"ל לכה"ג תן עיניך בפסחים נטל כוליא מכל אחד ונמצאו שם ששים ריבוא זוגי כליות כפליים כיוצאי מצרים (פסח' סד:). שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב (תענ' כג.). אמרו עתידה חטה שתהא כשתי כליות של שור הגדול (כתוב' קיא:). הי"ב מנהיגים הם הלשון והשנים הושט האצטומכא הריאה המרה הטחול הכליות הבצים וכו' ואמנם הכליות כדי למצוץ יתרון הדם אשר שלחו הכבד למטה בגוף להיותו נזון כדי שלא יצא מן השתן ויאבד ולזה היה מראה הכליות כדמות בשר מעט אדמומית (פי' יצירה לאבו סהל). — וחשבו הקדמונים כי גם הן כמו הלב מקום המחשבה: ויי' צבאות שפט צדק בחן כְּלָיוֹת ולב (ירמ' יא כ). ויי' צבאות בחן צדיק ראה כְלָיוֹת ולב (שם כ יב). קרוב אתה (אלהים) בפיהם (של הרשעים) ורחוק מִכִּלְיֹתֵיהֶם (שם יב ב). בחנני יי' ונסני צרופה כִלְיוֹתַי ולבי (תהל' כו ב). כי אתה קנית כִלְיֹתָי (שם קלט יג).— וְהַכְּלָיוֹת תעלזנה, נרדף להלב ישמח: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ותעלזנה כְלָיוֹתַי בדבר שפתיך מישרים (משלי כג יה-יו). ושפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים (ברכ' יז.). — וְהַכְּלָיוֹת מְיַסְּרוֹת: אף לילות יסרוני כְלָיוֹתָי (תהל' יו ז), ועי' מוסר.—והשתונן הכליות, מפני צער וכעס: כי יתחמץ לבבי וְכִלְיוֹתַי אֶשְׁתּוֹנָן (תהל' עג כא). — ואמר המשורר: ישתוננו כליות אהבים בעדם יתנודדו לבו ויתחמצו (רמב"ע דיואן, רבבי גדודים), ועי' שנן. — ובתו"מ: כליות יועצות לב מבין לשון מחתך פה גומר (ברכ' סא.). שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה (שם). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון וכו' והמרה לקנאה והכליות מחשבות והלב גומר (מד"ר ויקר' ד). הדעת מתחלקת בארבע חלקים ב' בשתי הכליות וחלק אחד בפה וחלק אחד בלב (שם במד' י). מלמד שזימן הקב"ה לאברהם אבינו ב' כליותיו כשני חכמים והיו מבינות אותו ויועצות אותו ומלמדות אותו חכמה (אדר"נ לג). — ואמר הפיטן: אמיץ כליות חוקר, בכל קצוי ארץ משוטט וסוקר (שבת ב את"פ, ארגן). — והמשורר אמר: ויאמץ בהתיעץ במתניו וכליותיו וקבה להחיותו וכבד להפרותו וקדקד להורותו סעפי תבונותיו (ראב"ע, כשם אל).—ובהשאלה, כִּלְיוֹת חִטָּה: חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים עם חלב כִּלְיוֹת חטה (דבר' לב יד).

*__כָּלָיָה__, כלייה, ש"נ, — מש"פ מן כָּלָה, במשמ' אבוד והשמדה, Vertilgung ; extermination: גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת באה ושלא ליטל את החלה רעב של כליה באה (אבות ה ח). שנתת ארכה לדור המבול לעשות תשובה וכו' ולא גמרת להם כליה עד שהשלימו רשעם לפניך וכו' עשר מכות הבאת על המצריים במצרים ולא גמרת עליהן כליה עד שהשלימו רשען (מכי' בשלח ה). כל המשתף שמו של הקב"ה בעבודה זרה חייב כליה (שם משפט' יז). קשה היא הליצניות שתחילתה ייסורין וסופן כלייה (ירוש' ברכ' ב ה ג). אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה (מו"ק ט.). באותה שעה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה שהחניפו לו לאגריפס (סוט' מא:). יושב (הקב"ה) ודן את כל העולם כולו כיון שרואה שנתחייב עולם כליה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים (ע"ז ג:). א"ר יוחנן אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו רשעיהם של ישראל כליה (סנה' סג.). שביום הזה כל העולם עומדים בדין לפני הקב"ה והעולם מתחייב כליה מפני שבריותיו מלוכלכים בעבירות והקב"ה מזכה את עולמו (פסיק' רבתי מ).

---

[1]) גם בשאר הלשונות האחיות. באשור' כַּלִת, בארמ' כֻּליא, בערב' כֻּלְיָה a).

a) كُلْيَة

ראויים היו ישראל כ ל י ה בימי המן אלולי שנסמכה דעתן על דעת הזקן אביהם (מד"ר ברא"ש עו). אמר הקב"ה לשטן הבא לי מגילה ואכתוב עליה כליה (שם אס"ז, אס על המלך טוב). מחלוקת וכו׳ כ ל י ה מביא לעולם (תנחומא קרח כא). וזה האבדון הוא שקורין אותו הנביאים דרך משל באר שחת ואבדון ותפתה ועלוקה וכל לשון כ ל י ה והשחתה קוראין לו לפי שהיא ה כ ל י ה שאין אחריה תקומה (רמב"ם, תשוב׳ ח ה). —ואמר המשורר: לכל נוצר ונברא קץ וסוף כל תי ל כ ל י ה, ואתה הוא ולא יכלו שנותיך בכל בריה (ר"ש הנגיד, הכמות פליליה).

כִּלָּיוֹן, ש"ז, סמי׳ כִּלְיוֹן, — כמו *כָּלָיָה: כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כִּלָּיוֹן חרוץ שוטף צדקה כי כלה ונחרצה אדני יי׳ צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע׳ י כב-כג). —ואמר הפיטן: צח ואדום משעיר, נסיכה ב כ ל י ו ן תסעיר, כאיש מלחמות קנאה תעיר (סכת א את"פ, אין כמוך). נצחו מקוים ולישעו נשענים כי לא כלו רחמיו ב כ ל י ו ן (סליח׳ יוס ד, מלאכי רחמים). — כִּלְיוֹן העינים: ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן יי׳ לך שם לב רגז וְכִלְיוֹן עינים ודאבון נפש (דבר׳ כח סה). —ואמר המשורר במליצתו: הכה הקערות באבני נגף ו כ ל י ו ן, והיו כלם לשניו נקיון, והשקיט באכילתו כ ל י ו ן העינים ומתלון הרעיון (ר"י חריזי, תחכמ׳ ג). — וְכִלְיוֹן הגוף מפני מחלה וכדומה: והם שכלים מפשטים מחמרים קדומים עם הסבה הראשונה ואינם יראים ה כ ל י ו ן לעולם ותשוב נפש האדם השלם והשכל ההוא הפועל דבר אחד ולא יחוש ל כ ל י ו ן גופו ואבריו (כוזרי א א). כשיכלה שארו ולבבו וכו׳ ש כ ל י ו נ ו הוא כ ל י ו ן לגוף ומותו (ר"ם א"ת, יקוו המים 99). ומפסיד (רבוי המשגל) כח האדם ומראה הפנים ומוריש ה כ ל י ו ן במהירות ומחליש המוח (מ׳ אלדבי, ש"א ה ח). — ועי׳ עון.

****כִּלְיוֹתִי**, -תִיִּי, ת"ז, —מהכליות, מטבע הכליות: והמעיי יקובל מופת עליו בחבלים ורוחות וקרקורים וכו׳ ו ה כ ל י ו ת י י והמקויי יקובל מופת עליו בשנוי ענין השתן מן הראוי הטבעי (קאנון ג יד ב א).

****כֵּלְיִי**, ת"ז, לנק׳ כֵּלְיִית, מ"ר כֵּלְיִים, כֵּלְיוֹת, —אבר כֵּלְיִי, שהוא כלי לתפקיד מן תפקידי הגוף, היד היא אבר כֵּלְיִי למלאכה, והעין לראיה וכדומה: והגשם הטבעי אם כ ל י י ואם בלתי כ ל י י כלומר שישלמו פעולותיו בכלים או בלעדי כלים (כוזרי ה יב). כי כל כח מכחות אלה האברים ה כ ל י י ם חולקין קצתן על קצתן מצד הפכיות השקועות בהם (פי׳ יליר׳ לאבו סהל). מבואר שלא יצטרך הגרם השמימיי להיות כ ל י י (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ ג ה). הנה יחויב שיהיה בזרע כלי ההרגש וזה מבואר הבטול כי הוא מתדמה החלקים לא כ ל י י (שם ה ד). ותמצאהו (את גוף האדם) מורכב מאיבריו ה כ ל י י ם (תכר׳ חסדאי, תרג׳ ספ׳ היסודות לר"י ישראלי). הכח הזן שהוא פועל בכלי כ ל י י ומסגולת הכח המדמה שאינו פועל פעלו בכלי כ ל י י (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). הנפש שהיא עצם בחיי בגוף כ ל י י (תגמ׳ הנפש יד:). שהמזג הטבעי שיש לזה האבר החולה הוא צרכו ה כ ל י י ת וההרכבות שבה יפעול פעולתו המיוחדת מן הצד שהוא בו כלי פלוני לנפש לפעול (שם). ונקראים אברים כ ל י י ם כי הם כלים לנפש בשלמות הפעולות והתנועות (קאנון א א ה). שה׳ יתברך איננו שומע באמצעות חוש השמע ואיננו רואה באמצעות חוש הראות ה כ ל י י (מנח׳ קנא׳ לר"י מפיסא 22). כי הנפש אינה נמצאת כי אם באברים כ ל י י ם (שם 52). לפי שהחוש הוא כח כליי והשכל אינו כח כ ל י י (שם 67). כי איך יהיה בעל נפש מי שאינו גשם כ ל י י (רי"א, מפע׳ ה׳ ג ג). יחשב שהוא כח גשמי כ ל י י נולד עם הנפש (אינס ליס"ר, תשו׳ למשה מינץ). לפי שהנפש הזנה היא כ ל י י ת ואלו הכחות אין להם כלי אלא החום לבד (נוה שלום ז ב א).

***כְּלִיבָה**, ש"נ, —כמו כליבה, עי"ש, ואמר הפיטן: טסו עמונים ומואבים, והוציאו הכרובים, וב כ ל י ב ה[1]) היו אותם מסובבים (קינ׳ לת"ב, על תרבן ביהמ"ק).

א.**כָּלִיל**[2]), א) ת"ז, סמי׳ כְּלִיל, לנק׳ כְּלִילַת, — שָׁלֵם, לא חסר בו כלום, vollkommen; complet; perfect: ותיפי במאד וכו׳ ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כָּלִיל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (יחזק׳ יו יד). ועשית את מעיל האפוד כְּלִיל תכלת (שמות כח לא). ופרשו בגד כְּלִיל תכלת מלמעלה (במד׳ ד ו). אתה חותם תכנית מלא חכמה וּכְלִיל יפי (יחזק׳ כח יב). הזאת העיר שיאמרו כְּלִילַת יפי משוש לכל הארץ (איכ׳ ב יה). את אמרת אני כְּלִילַת יפי (יחזק׳ כז ג). —ב) תה"פ, במשמ׳ הכל, בשלמות, gänzlich ; entièrement ; altogether: ונשגב יי׳ לבדו ביום ההוא והאלילים כָּלִיל יחלף (ישע׳ ב יז-יח). —

---

[1]) כך בספר׳, וכבר הזכירו זאת התוספ׳ (מו"ק כז:).

[2]) מן א.כלל.

ואמר בן סירא: טוב ורע והיים ומות ומושלת בם כליל לשון (כ״ס גני׳ לז יח).—ג) ש״ז, קרבן שנשרף כלו ולא יאכל ממנו כלום[1]): ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה כָּלִיל ליי׳ (ש״א ז ט). וכל מנחת כהן כָּלִיל תהיה לא תאכל (ויקר׳ ו יו). ישימו קטורה באפך וְכָלִיל על מזבחך (דבר׳ לג י). אם תחפץ זבחי צדק עולה וְכָלִיל אז יעלו על מזבחך פרים (תהל׳ נא כא).— ובהשאלה במליצה: ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כָּלִיל ליי׳ אלהיך (דבר׳ יג יז).— ואמר הפיטן: ושרף (אברהם) אליל, והחליף כ ל י ל, ולא שמר ברית אחים (סדור תימני׳, יוה״כ, ישראל בחירי אל). חפצו אין ב כ ל י ל ולא בתמורת ערבו, טוב לב אוהב והזהיר עלי תשובת נדבו, יעזוב רשע דרכו (סליח׳ ג עי״ת, אנוש במה יצדק).

ב.**כָּלִיל**[2]), ש״ז,—עשן ואש מתלקח בתוכו, Rauch mit Feuer; fumée avec du feu; smoke with fire: והמשאת החלה לעלות מן העיר עמוד עשן ויפן בנימן אחריו והנה עלה כְלִיל[3]) העיר השמימה (שופט׳ כ מ).

ג.***כָּלִיל**[4]), ש״ז, מ״ר כְּלִילִים, — כתר, עטרה, Krone, couronne; crown: מעשה צעצועים ילדים מכוללים ב כ ל י ל י ם (מדר׳ תדשא, אפשטיין ב). ויעשו מהן כמין כ ל י ל ודומה לעין (ערוך, ערך עב). ויוצאה אשה ב כ ל י ל של זהב בראשה שאין יוצאה בו אלא אשה חשובה (רמב״ם שבת יט ו). — ואמר הפיטן: כתרת כ ל י ל לנפש משיבת, לשעבר קדמת מתן שבת (קרוב׳ שבה״ג, אלהים בלעדך). אלי עדתי והילילי יום בו נפל כ ל י ל י, ויהי לאבל כנורי ולקול בוכים חלילי (קינ׳ לת״ב, אלי עדתי). טוטפת כ ל י ל י גדלי, דגלי עז מגדלי (שלמה בר״י, יוצ׳ א׳ פסח, אור ישע).—והמשורר אמר: תקום ותתנער ותשא ראש למצא מנוחה מחבליה, כי אם מפצים אבדו משרה ו כ ל י ל כהונה מקהליה, הנה שתיהן נקבצו היום בבנו שמואל בן אציליה (ר״ש הנגיד, הנה יתידתי). אהה אללי וצר לי צר ומר לי מר ואויה לי, עלי אחי ובן אמי כ ל י ל ראשי ומכלולי (הוא, ככר שלמו). ואחרי מות בנו עבאם לביאת בנו עבאד אחזוני חבלים, שניהם רדפוני אך בראש זה כ ל י ל מלכות וזה מן הטפלים (הוא, הלי תעש). ומלבושם לבוש מלכות ורקמה ומכלולים ועל ראשם כ ל י ל י ם (שם). תדמה לכלה תעדה כליה, הכליון כ ל י ל י ה, והמעל מעיליה, והמכשולים שוליה, ונפתולי הקורות פתיליה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ב). אגדת פרחים נובלים לי לקחתי, בזמנם גם הם הדר יערם היו, ו ל כ ל י ל על קברך אותם הנחתי, מי־ראשי שתו דמעתי רויו (יל״ג, לגבמ׳ עובה הסתר).—*כְּלִיל הַמֶּלֶךְ[1]), שם צמח, Melilotus, משתמשים בשם זה המדברים עברית בא״י.

כְּלִילָה, ש״נ, — א) שה״פ מן א.כלל: ומן הגדול שבדברים שראוי לך לבחון בהם כ ל י ל ת[2]) מתנות האלהים לבעלי חיים וצמת האדמה בגשמים בעת הצורך אליהם וירידתם בעתם (חו״ה, הבחינה ה). ישתדל לספרם (את חסדי הבורא) ולעמוד עליהם בשכלו ולא ישיג את זה בעבור כלילתם[2]) ורובם והתמדתם ומשיכתם (שם, עבוד׳ אלהים ה). — ב) כמו ג.*כָּלִיל: ובהיותנו במצרים בתוך הגולה, אותנו משם דלה דלה והפאירנו לעטרת ו ל כ ל י ל ה, שנאמר בך בחר יי׳ להיות לו לעם סגולה (מ׳ אלדבי, הקד׳ ש״א).

— [1]) בכנעני׳ כלל במשמ׳ זו: כיבל אם בעו כ ל ל אם צועת אם שלם כ ל ל לכהנם כסף שקל (רשימ׳ מחיר הקרבנ׳ שנמצא במרסליה). צרב איל כ ל ל ם אם צועת וכן הערת לכהנם (כתב׳ קרת׳ חדת׳).

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) הקדמונים והחדשים הביאו גם שם זה בערך א.כליל, ופרשוהו במשמ׳ הכל, כל העיר, אך אין זה דבור טבעי: כל העיר עלתה השמימה. והתקון של ריב״ג שהכונה בו ע ש ן כל העיר, אינו מרפא המליצה, כי העקר, השם עשן, חסר. ועל כרחנו עלינו לאמר כי עצם השם כליל משמש פה במשמ׳ עשן, אלא שהכונה כאן לעשן שאש מתלקחת בקרבו, ויש לזה סמך מלשון הערבית, שבה משמש הפעל כלל גם בענין ענן שהברק מנצנץ בתוכו מעת לעת. אמר אלג׳והרי: שחאב מ כ ל ל אי מלמע באלברק, ע״כ,—ובעברית: ענן מכלל לאמר שהברק מנצנץ בתוכו. וכן לשאן אלערב. והנה הובא פעל זה בהמלונים הערבים בערך כלל במשמ׳ הרגילה כמו בעברית, אך אין זו הסתעפות טבעית ולכן יש לחשב כי הוא פעל מיוחד משרש מיוחד, וממנו נשאר בעברי׳ השם כליל שהיה אולי משמש כמו״כ בענין הענן וגם בענין ענן העשן שהאש מאירה מתוכו.

[4]) כך בארמ׳ כלילא, וכן בערב׳ אכליל a).—

[1]) בארמ׳ כליל מלכא (כתוב׳ עז:), וכן בסור׳, וכן בערב׳ אכליל אלמלכ a). ואסף תרגמו בארטימיסיא: עשב נקרא בלשון ארם כ ל י ל א ד מ ל כ א ובלשון יון ארטימיסיא (אסף 73, כ״י מינכן).

[2]) בגוף הערבי הוצ׳ דר׳ יהודה: עמום, עמומהם.

---

a) اكليل

a) كليل الملك

כְּלִילוֹת, ש"נ,—א) כמו כללות: וכל מה שהוא מוגבל בסופו מוגבל בתחלתו וביניהם בחינה אמצעית ובכלילותן זה מזה יחדיו יהיו תמים אל המקום הסובלן באמור (פלח הרמון כ א).—ב) לקוי באצבעות שאינם יכולים לשמש שום תשמיש[1]: ואני הוא שמחצתי אותם בעוה"ז בעורות עינים בחרשות אזנים בחגירות רגלים בכלילות אצבעותים בפילגות אברים בערלות שפתים באילמות פה ולשון ואני הוא שמרפא אותם לעולם הבא (מדר׳ א"ב דר"ע, ביה"מ ילינק ג).

כֶּלֶךְ[2], ש"ז,— צמח, משי גם דומה לצמר: השירים והכלך[2]) אין בהם משום כלאים אבל אסורים מפני מראית העין (כלא׳ ט ב). אין מדליקין (נר שבת) לא בלכש

[1]) כך נראה מהענין לפי מה שנאמר אדות שאר האברים, ולא נתברר מקור מלה זו.

[2]) כך נקוד במשנ׳ מנקד׳ דפוס ליבורנו, וכך בוקסד׳. לוי נקד כַּלָךְ. ולא נתברר לא מקורו ולא משמ׳ בדיוק, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) בגמ׳ ירוש׳ (שם ט לב.) אמרו: השיריין מטכסה והכלך אגבין קיסרי׳. והנה מטכסה היא מלה יונית ידועה ומשמ׳ היא משי כברייתו קודם שהתקינוהו כל צרכו. והמלים אגבין קיסרי׳, שבהן פרש הירוש׳ את השם כלך, לא נתברר פרושן. עכ"פ, כיון ששירין הוא משי ואינו כלאים בכלך על כרחנו שגם כלך הוא מין משי. ואמרו שם בירוש׳: אמר רבן שמעון בן גמליאל חיזרתי על כל מפרשי הים ואמרו כלכה שמו (בגמ׳ שבת שם (כ ד ג), כולכא במקום כלכה). ולפי זה אין כלך מלה עברית ואולי גם לא שמית. ובגמ׳ בבלי (שבת כ:) הביאו דבר זה בלשון ארמי׳ בשם שמואל: אמר שמואל שאלתינהו לכל נחותי ימא ואמרי כולכא שמיה, ע"כ, ובעבר׳: שאלתי כל יורדי הים ואמרו כולכא שמו. והביאו שם עוד פרוש אחר: רב יצחק בר זעירא אמר (כי כלך הוא) גושקרא, ופרש הערוך: הבינוני היוצא מן המשי לא המובחר. ורש"י פרש שהוא בית התולעת. וספרו שם עוד: רבין ואביי הוו יתבי קמיה דרבנא נחמיה אחוה דריש גלותא הזייה דהוה לביש מטכסא א"ל רבין לאביי היינו כלך דתנן א"ל אנן שירא פרנדא קרינן ליה מיתיבי השיראים והכלך והסיריקון חייבין בציצית תיובתא דרבין תיובתא איבעית אימא שירא לחוד ושירא פרנדא לחוד, ע"כ, ובעבר׳: רבין ואביי היו יושבים לפני רבן נחמיה אחיו של ראש גלות, וראהו שהיה לבוש מטכסה א"ל רבין לאביי זהו כלך ששנינו (במשנה) א"ל אנו קוראים אותו שירא פרנדא. השיבו עליו ממה שנאמר השיראים והכלך, מוכח ששיראים וכלך הם שני דברים, ואמרו שמזה באמת תשובה על דברי רבין, או כי שירא הוא דבר לבד ושירא פרנדא הוא דבר לבד. והנה מכל זה נראה ברור כי הכלך הוא מין משי, או מדרגה ממדרגות התקון של המשי.

ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן (שבת ב א). המוציא מצמר גפן ומצמר כלך מצמר גמלים ומצמר ארנביים ומצמר חיה שבים (תוספתא שם ט ג). צמר גמלים וצמר ארנבים נוצה של עזים והשירין והכלך והסריקין (גמ׳ שם כז.). השיראין והכלך והסירקין כולן חייבין בציצית (מנח׳ לט:). בזמן שאדם יבא ללבוש חלוק של צמר או של פשתן ואינו מוצא אויביו מבקשין ממנו השיראין והכלך שבכל המדינות (אדר"נ כ). כי כן נהגו כאן שבגדי פשתן ובגדי צמר גפנים אין הנשים לובשות צבועים אבל בגדי כלך ובגדי משי לובשים אותם הגברים צבועים בכל מיני צבעונים (רב שרירא גאון, בי"ת ג סד).

כֶּלֶךְ[1]), ש"ז,—צמח, מין ממיני החלתית ישתמשו בו לרפואה, Ferula communis: עץ הכלך זיעתו היא שריפת החלב היוצאת ממנו נקרא אממנייקון (אסף 73, כ"י מינכן). ועשב הכלך הקטן והגדול הנקרא פירולא הוא בלשון יון קיונילוס (בתי דוגולו, ספ׳ המרקחות).

***כְּלַךְ**[2]),—דבור של צווי במשמ׳ לֵךְ לְךָ: אמר (משה) לפניו רבש"ע למה אני מת וכו׳ לא טוב שיאמרו

והערוך ערך כלך כתב: פירוש כלך גושקרא מטכסא השיראין והסיריקון כולן ממין שירא פרנדא הן אלא משונין באריגתן יש מהן דקים ויש מהן עבין יש מהן בניר אחד ויש מהן בב׳ נירין ויותר יש שיש בהן צורה כדאמרינן ברוקם וחושב, ויש מפרשים כלך פסולת של משי אותן קליפות שנשארו מן המשי שמוציאין התולעין ואין נוחין לטוות. ע"כ. ובערך שר אמר: השירים והכלך פי׳ שירים שש טוב כלך מין בינוני. ע"כ. והרמב"ם בפרוש המשנה לכלאים אמר: שירים וכלך מיני משי הם וידמו כאילו הם צמר ופשתים מפני שאחד מהמינים ההם חלק כמו הפשתים והשני יש בו יבשות והוא שעיר כמו הצמר. ע"כ. וביד החזקה (כלא׳ י א) כתב וז"ל: ויש בברכי הים כמו צמר שגדל על האבנים שבים המלח תבניתו כתבנית הזהב והוא רך ביותר וכלך שמו. ע"כ. ולא נתברר לי מקור פרוש זה שאינו לפי פרושו בפרוש המשנה. ועי׳ עוד ערך משי וערך שיר.

[1]) בערב׳ במצר׳ כלח׳a), ובערב׳ הכללית אשק. ולא נתברר לי באיזה נקוד קראוהו אסף ושבתי, ואפשר שהיתה כונתם לקראו כמו כלך שבמשנה. ושמתיו סגול להבדילו בהברה.

[2]) כבר אמרו שהוא צמצום מן לכה לך, וסמך לזה ממקומות אחדים שנמצא שם את הדבור לכה לך בהויתו: נאמר מתן דמים בפר למטן ונאמר מתן דמים

a) كلخ

זה משה שהוציאנו ממצרים וכו׳ אמר לו (הקב״ה) כ ל ך משה גזירה היא מלפני שוה בכל אדם (ספרי דבר׳ שלט). שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכנים קטטה לביתך (שם רל). הרי שבא בעל הבית ומצאו (את חברו שתורם שלא ברשות) ואמר לו כ ל ך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל (תוספתא תרומ׳ א ה). א״ל ר׳ חייא בר אבא לר׳ אסי מפני מה עופות שבבבל שמנים א״ל כ ל ך למדבר עזה ואראך שמנים מהן (שבת קמה:). לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כ ל ך אצלי שאני שוברה וארפאנה (מו״ק כא:). אמר לו ראב״ע עקיבא מה לך אצל הגדה כ ל ך מדברותיך[1]) אצל נגעים ואהלות (חגי׳ יד.).—ובפרט במו״מ של הלכה, *כַּלֵּךְ לדרך זה, במשמ׳ עשה הקש אחר: שרץ אסור באכילה ובהמה טמאה אסורה באכילה מה שרץ אין שחיטתו מטהרתו אף בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה או כ ל ך לדרך זה טריפה אסורה באכילה ובהמה טמאה אסורה באכילה מה טריפה שחיטתה מטהרתה אף בהמה טמאה תטהרנה שחיטתה נראה למי דומה דנין דבר שאין למינו שחיטה מדבר שאין למינו שחיטה ואל תוכיח טריפה שיש למינה שחיטה או כ ל ך לדרך זה דנין דבר שמטמא במשא מדבר שמטמא במשא ואל יוכיח שרץ שאינו מטמא במשא (ספרא שמיני ד ו). הריני דן נאמר מתן דמים בפר למטה ונאמר מתן דמים בשעיר למטה מה מתן דמים האמורים בפר למטה שבע אף מתן דמים האמורים בשעיר למטה שבע או כ ל ך לדרך זו נאמרו בו דמים למעלה ונאמרו דמים למטה מה למעלה אחת אף למטה אחת נראה למי דומה דנים של מטה משל מטה ואין דנים של מטה משל מעלה או כ ל ך לדרך זו דנים דם השעיר מדם השעיר ואין דנים דם השעיר מדם הפר ת״ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר מה דם הפר למטה שבע אף דם השעיר למטה שבע (שם אחרי א ג). הלא דין הוא מיטמא במת ומיטמא בנדה מ״מ כשהוא מיטמא במת אינו סופר שבעה אלא לטומאה אחרונה אף כשהוא מיטמא בנדה לא יספור שבעה אלא לביאה אחרונה או כ ל ך לדרך זה היא מיטמאה ומטמאה את בועלה מה היא אינה סופרת שבעה אלא לראיה הראשונה אף כשהוא מיטמא בה לא יספור שבעה אלא לביאה ראשונה נראה למי דומה דנים טומאה שהיא ממקום אחר ממומאה שהיא ממקום אחר ואל יוכיחו דמים שהם מגופה או כ ל ך לדרך זה דנים טומאה שהיא מחמת דמים מטומאה שהיא מחמת דמים ואל תוכיח טומאת המת שאין מחמת דמים (שם מצורע, זבים ד ז). נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה להלן על גבי אבנים אף כאן על גבי אבנים או כ ל ך לדרך זו נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה להלן על הספר ובדיו אף כאן בספר ובדיו (ספרי דבר׳ לו). הואיל ונוחל (הבכור) עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים כאחד אף כשנוחל עם חמשה פי שנים כאחד או כ ל ך לדרך זו הואיל ונוחל עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים בכל הנכסים אף כשנוחל עם חמשה פי שנים בכל הנכסים (שם ריז). הואיל והזמן פוסל והערלה פוסלת מה הזמן עשה בו מקצתו ככולו אף הערלה עשה בה מקצתה ככולה או כ ל ך לדרך זו ערלה פוסלת וטומאה פוסלת מה טומאה לא עשה בה מקצתה ככולה אף ערלה לא עשה בה מקצתה ככולה נראה למי דומה דנין דבר שנוהג בכל הזבחים מדבר שנוהג בכל הזבחים ואל יוכיח דבר שאינו נוהג בכל הזבחים או כ ל ך לדרך זו דנין דבר שלא הותר מכללו מדבר שלא הותר מכללו ואל תוכיח טומאה שהותרה מכללה (תוספתא פסח׳ ג כ). ערות אחות אביך לא תגלה בין מן האב בין מן האם וכו׳ ודין הוא חייב כאן וחייב באחותו מה אחותו בין מן האב בין מן האם אף כאן בין מן האב בין מן האם או כ ל ך לדרך זו חייב כאן וחייב בדודתו מה דודתו מן האב ולא מן האם אף כאן מן האב ולא מן האם נראה למי דומה דנין איסור הבא מאיליו מאיסור הבא מאיליו ואל תוכיח דודתו שאין איסור הבא מאיליו או כ ל ך לדרך זה דנין קרובי האב מקרובי האב ואל תוכיח אחותו שקרובי עצמו (יבמ׳ נד:). נאמרו דמים למטה ונאמרו דמים

בשעיר למטן מה מתן דמים אמורין בפר למטן שבע אף מתן דמים אמורין בשעיר למטן שבע או ל כ ה ל ך לדרך הזו נאמרו דמים למעלן ונאמרו דמים למטן מה דמים אמורין בו למעלן אחת אף דמים אמורין בו למטן אחת נראה למי דומה דנין שלמטן משלמטן ואין דנין שלמטן משלמעלן או ל כ ה ל ך לדרך הזו דנין דם השעיר מדם השעיר ואין דנין דם השעיר מדם הפר (ירוש׳ יומ׳ ה מב ג). אעפי״כ פקפקו קצת החכמים ואמרו כי אין זה ממנהג הלשון של בעלי התלמוד.—[1]) בקצת כ״י חסר מדברותיך, ובקצתם כלך מדברותיך ו ל ך אצל.

למעלה מה מתן דמים האמורים למטה שנתנן במתנה אחת כיפר אף דמים האמורים למעלה שנתנן במתנה אחת כיפר או כ ל ך לדרך זו נאמרו דמים בפנים ונאמרו דמים בחוץ מה דמים האמורים בפנים חיסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום אף דמים האמורים בחוץ חיסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום נראה למי דומה דנין חוץ מחוץ ואין דנין חוץ מבפנים או כ ל ך לדרך זו דנין חטאת וארבע קרנות מחטאת וארבע קרנות ואל יוכיח חוץ שאין חטאת וארבע קרנות (זבח׳ לח.). נאמר הביא מנחה והביא מלח ונאמר הביא מנחה והביא לבונה מה לבונה מתוך ביתו אף מלח מתוך ביתו או כ ל ך לדרך זו נאמר הביא מנחה והביא מלח ונאמר הביא מנחה והביא עצים מה עצים משל צבור אף מלח משל צבור נראה למי דומה דנין דבר הנוהג בכל הזבחים מדבר הנוהג בכל הזבחים ואל תוכיח לבונה שאינה נוהגת בכל הזבחים או כ ל ך לדרך זה דנין דבר הבא עמה בכלי אחד מדבר הבא עמה בכלי אחד ואל יוכיחו עצים שאינן באין עמה בכלי אחד (מנח׳ כא:). ריבה כאן שמן וריבה במנחת כבשים שמן מה להלן שלשת לוגין לעשרון אף כאן שלשת לוגין לעשרון או כ ל ך לדרך זו ריבה כאן שמן וריבה במנחת פרים ואילים שמן מה להלן שני לוגין לעשרון אף כאן שני לוגין לעשרון (שם נא.). טימא בחולדה וטימא בעכבר מה חולדה מין הגדל על הארץ אף עכבר מין הגדל על הארץ או כ ל ך לדרך זו טימא בחולדה וטימא בעכבר מה חולדה כל ששמה חולדה אף עכבר כל ששמו עכבר אפי׳ עכבר שבים (חול׳ קכו:).—כַּלֵּךְ מדבר פלוני, סור ממנו: כ ל ך מלשון הרע (ב״ב קסד:).

א.*כִּלְכּוּל, ש״ז,—שה״פ מן א.כִּלְכֵּל: אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וגו׳ ואומר וכלכלתי אותך שם מה כ ל כ ו ל האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כ ל כ ו ל האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר (ספרי דבר׳ לח).—ובסהמ״א: ומן הזריזות שיהא אדם מתקן כל מה שיצטרך לו בעניני הפירנוס ו ה כ ל כ ו ל כדי הצורך (בית מדות, מעל׳ הזריזות).—ואמר הפיטן: לאמותם כ ל כ ו ל אנא שועו, וצור למלאכיו שח מני שנו (ר״ה קליר, קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי).

ב.*כִּלְכּוּל, ש״ז,—שה״פ מן ג.*כִּלְכֵּל, שערות שצומחות על הרקות: סיד כדי לסוד קטנה שבבנות ר׳ יהודה אומר כדי לסוד כ ל כ ו ל[1]) ר׳ נחמיה אומר כדי לסוד

[1]) כך בב״י וכן במשנ׳ שבמשנ׳ ובמשנ׳ שבירוש׳

אנדיפי (שבת ח ד). כשבאתי והרציתי דברים לפני ר׳ עקיבא אמר לי כ י ל כ ו ל (זה שאמר בן שלקית עד שתכלכל התינוקת) איני יודע (תוספתא נדה ו ו).

א.כִּלְכֵּל, כִּלְכַּלְתִּי, כַּלְכֵּל, אֲכַלְכֵּל, מְכַלְכֵּל, כִּלְכְּלוּ, כִּלְכְּלָם, כִּלְכַּלְתָּם, אֲכַלְכְּלֵם, יְכַלְכְּלֶךָ, כַּלְכְּלֶךָ,—כִּלְכֵּל את פלוני, נתן לו את צרכיו, מזונותיו וכדומה, Jem. mit Lebensmitteln versorgen; entretenir to sustain: וישבת בארץ גשן וכו׳ וכלכלתי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב (בראש׳ מה יא). ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם (שם נ כא). ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף (שם מז יב). וברזלי זקן מאד בן שמנים שנה והוא כלכל את המלך בשיבתו במחנים כי איש גדול הוא מאד ויאמר המלך אל ברזלי אתה עבר אתי וכלכלתי אתך עמדי בירושלם (ש״ב יט לג-לד). ויתנם (דוד את הנשים) בית משמרת ויכלכלם (שם כ ג). ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה יהיה על אחד לכלכל (מ״א ד ז). מהנחל תשתה ואת הערבים צויתי לכלכלך שם וכו׳ והערבים מביאים לו לחם ובשר (שם יז ד-ו). קום לך צרפתה וכו׳ הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך (שם ט). ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים (שם יח ד). ואחבא מנביאי יי׳ מאה איש וכו׳ ואכלכלם לחם ומים (שם יג). והיה לך (הילד) למשיב נפש ולכלכל את שיבתך (רות ד יה). הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל (זכר׳ יא יו). השלך על יי׳ יהבך והוא יכלכלך לא יתן לעולם מוט לצדיק (תהל׳ נה כג). וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו (נחמ׳ ט כא).—ובתו״מ: אשר יצר אתכם בדין ו כ ל כ ל אתכם בדין וסילק אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ד). שמכירת יוסף זכות היתה לו שהיא גרמה לו למלוך וזכות היתה לאחיו ולכל בית אביו

וכן בגמ׳ שם דף פ. ובגמ׳ נזיר דף ג. וכן בערוך ובגרא״ש, ובמשנ׳ שבגמ׳ כלכל. ושאלו בגמ׳ שם: מאי כלכול ומאי אנדיפי אמר רב צידעא ובת צידעא. ופרש ר״ח: בלשון ישמעאל אצדג והוא מקום מקצוע הפנים מן הצד מן סוף שער של בנות עד סוף הפנים סדין אותו בסיד ונקרא כלכול וסדים מצידו מקום אחד דק כמו חוט ונקרא בת צירעא. ע״כ. וכן הערוך, והביא עוד פרוש: פירוש כלכול צידעא שקורין בלעז טינפל״א אנדיפי בת צידעא לסוף הפרחת סכין שלא יהו שערות שיהא מצחן גדול (ערוך, ערך אנדיפי). ולא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ ב.*בלבל.

שכלכלם בלחם בשני רעבון (מד"ר במד' יג). בתו של לוט היתה נשואה לאחד מגדולי סדום ראתה עני אחד מדוקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו מה היתה עושה בכל יום כשהיתה יוצאת לשאוב מים היתה נותנת בכד שלה מכל מזון ביתה ומכלכלת אותו העני (פדר"א כה). אלו העוברים והשבים שהיה אברהם מכלכלן (אגדת בראש' יט). ממצרים גאלתנו יי' אלהינו מבית עבדים פדיתנו ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו (תפלת נשמת). אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב המוציא את בני ישראל ממצרים וכו' והמכלכלם במדבר והמנחילם את ארץ כנען (כוזרי א יא).—ואמר הפיטן: טוב לקוראיך בנפש רהב, טורחם נשא ולכלכל יהב (סלית' יוס א, אין מי יקרא).—ובהשאלה: כלכל עדני מתשישות, יסרני קשות מקוששות (יוצ' א' פסח, אור ישע). — ואת הנפש: לזמת אשה אנוש ירעיב לבבו ואת נפשו בפת חסד יכלכל (ר"י חריזי, תחכ' ג קל).—*מכלכל: אני עובד הבורא היכול המכלכל האחד המטריף אשר אין כמוהו (תו"ה, הכתתון ד). — כִּלְכֵּל דבריו, השתדל בהם וסדר אותם: טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט כי לעולם לא ימוט (תהל' קיב ה-ו) — כִּלְכֵּל דבר, א) כמו הֵכִיל, במשמ' נשא, סבל: ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל (ירמ' כ ט). ומי מכלכל את יום בואו ומי העמד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכברית מכבסים (מלא' ג ב). רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (משלי יח יד).—ואמר המליץ: הלאה יגון שמח ונטוש יגונך ואל תרגז לכל ילדי זמנך, ובצר לך חזק וסבול פגעיו היה כצור לכלכל ים שאונך, היה מראה זרוע עם גבורה בעת מקרה ופגע רע יאונך (רמ"ע פלקיירא, אגרת הויכוח ד).— ב) במשמ' החזיק בתוכו: כי האמנם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי (מ"א ח כז). ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יכלכלהו ומי אני אשר אבנה לו בית (דהי"ב ב ה). — ג) *כִּלְכֵּל דרך, החזיק, שמר: יחזקאל ראה מראה ויגד זני מרכבה וגם אזכיר את איוב המכלכל כל דרכי צדק (ב"ס גני' מט ח-ט).

—פע', כֻּלְכַּל, כֻּלְכְּלוּ[1], כֻּלְכְּלוּ,—שכלכלו אותו: ויפקד בן הדד את ארם ויעל אפקה למלחמה עם ישראל ובני ישראל התפקדו וכלכלו[1]) וילכו לקראתם (מ"א כ כו-כז). —ואמר הפיטן: צבאי כֻּלְכְּלוּ במן אבור טל, צדה שלח להם לשבע כעלות שכבת טל (ר"א קליר, אהגדה).

—התפ', *הִתְכַּלְכֵּל,—א) כלכל עצמו, התחזק, נשא וסבל: בהצהירו (השמש) ירתיח תבל לפני חרבו מי יתכלכל (ב"ס גני' מג ג). — ב) פרנסוהו: משה נתכלכל על ידי אשה על ידי בתו של יתרו וכו' ואליהו נתכלכל על ידי הצרפתית (פסיק' רבתי ד). אי אפשר לעולם בלא מים וא"א לעולם בלא יין וא"א לעולם בלא קונדיטון ואיש עשיר מתכלכל בשלשתן (סופרים יח ז).

ב. *כִּלְכֵּל[2]), כמו חלחל,—פועל לא נהוג.

—התפ', *הִתְכַּלְכֵּל, — כמו הִתְחַלְחֵל, הזדעזע מפני צרה וכדומה: עד עת עמד[3]) לא יופיע (האויב שמתראה לך לאוהב) ואם נמוט לא יתכלכל בשפתיו יתמהמה

---

[1]) עי' הערה לקמן.

—[1]) כמו כֻּלְּוּ במקום כֻּלּוּ עי' א. כלה, וכן כֻּסּוּ במקום כֻּסּוּ, עי' כסה, ולא נתבררה הסבה מדוע התחילו לתת גם לקול שורק זה קול קמץ באלה הפעלים.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) נוסחת חציו הראשון של הכתוב קצת קשה ומספקה, והגיהו בו המפרשים החדשים הגהות מתחלפות, עכ"פ הכונה ברורה שכל זמן שאתה מצליח אין האויב מראה מה שבלבו. בחציו השני של הכתוב אין ספק כי המלה נמוט משבשת וצ"ל תמוט, כמו בהתרגום הארמי: ואן תפול, וכן בתרגום היוני, וכן בנוסחה השניה של הגליון. ובמקום הפעל יתכלכל נאמר בהתרג' האר-י: לא מצא אנת חילה. והנה הכונה אינה ברורה, עכ"פ נראה שבמקום הפעל יתכלכל היה לפני התרגום הארמי פעל שהיה אפשר לפרשו במשמ' כח ועז. וכן התרגום היוני, ולפי הענין היה אפשר שהיה פה דבור כעין לא יתזיק בך, וכזה נראה מהנוסחה השניה של הגליון: ואם תפול לא יפול להצילך. בנוסחה זו קצת קשה הפעל יפול השני, לפי מה שנראה לבאורה שגם הוא עתיד מן נפל, שאין זו לשון טבעית לאמר נפל להצילך במשמ' מהר וכדומה. אבל, אולי אין יפול זה עתיד מן נפל אלא עתיד מן פלל, שהפע' ממנו בא במקרא: מי פלל, לא פללתי, וזה עתיד מן הקל וצריך לקרא יְפַלֵּל, והכונה בהמלים לא יפלל להצילך—לא יחשב ולא ימצא לנכון להצילך. והנה לו היה כתוב כאן ואם תמוט לא יכלכל היה אפשר לפרש כלכל זה במשמ' חזק, כמו החולה לא יכלכל, יכלכל מחלהו, אבל בהתפעל אין למליצה זו כונה טבעית אלא אם נפרש הפע' התכלכל במשמ' קרובה לדאגה, אכפת, או במשמע' עוד יותר חזקה כמו ותתחלחל המלכה.

צר ובלבו יהשוב מהמרות עמוקות (כ"ס גני' יב יה-יו).

ג.* **כלכל**[1], פ"י, — כלכל את שערותיו, הניחן לגדל קצת, wachsen lassen (die Haare); laisser croître (les cheveux); let grow (the hair): הריני מסלסל (שערותי) הריני מכלכל[2] הרי עלי לשלח פרע (נזיר ה א). אמר הריני מסלסל הריני מכלכל כאומר הריני מן המסלסלין מן המכלכלין (ירוש' שם ה נא:). לא אסלסל ולא אכלכל פחות משלשים (שם). — וכמו פ"ע, כלכל, כלכלה, גדלו קצת שערות הגוף: עד מתי תינוקת ממאנת עד שתביא שתי שערות דברי ר' מאיר ור' יהודה אומר עד שירבה שחור על הלבן (מרוב השערות) וכו' בן שלקית אומר עד שתכלכל (תוספתא נדה ו ה).

א.* **כלכלה**, ש"נ, מ"ר כלכלות, — סל, טנא לשים בו פרי הדגן וכדומה, Korb; panier; basket: המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר ה"ז גוזל את העניים (פאה ז ג). ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה (שבת כ ג). נוטל אדם את בנו והאבן בידו וכלכלה והאבן בתוכה (שם כא א). ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות וליקט אחד כלכלה של תאנים ושלהם היתה ושל שביעית היתה ואמר הרי כלכם מקודשות לי בכלכלה זו (קדוש' ב ז). הסלין של עץ משיחסום ויקנב וכו' בלכלה משיחסום ויקנב ויגמור את התלויה (כלים יו ב). מי שבא בדרך והיתה בידו כלכלה של פירות שאינה מתוקנת (תוספתא תרומ' ב ח). אמר ר' ישמעאל בר"י אבא היה נוטל עשר גרוגרות מן המוקצה על תשעים תאנים שבכלכ... (שם ד ב). אמר לו צא ולקוט לך תאינים מן התאינה אוכל ואינו חושש משום גזל צא ומלא לך כלכלה ה"ז חושש משום גזל (שם מע"ר ב ה). מצא כלכלה מחופה בעלין (ירוש' מעשר' ג ג ג). תינוק שחיפה כלכלה לשוק (שם ד נא:). בכלכלה פחותה (בבלי שבת קמב.). למלך שהיה מהלך במדבר ובא אוהבו וכבדו בכלכלה אחת של תאנים (מד"ר ויקר' ז). הביא לפניה כלכלה של תאנים והיתה בוררת יפה ובוררת ואוכלת (שם במד' ג). נטל (הזקן) כלכלה ומילא אותה ביכורים של תאנים יפות וקירב לפני אדרינוס וכו' שבן שלנו כיבד את המלך בכלכלה של תאנים (תנחומא קדוש' ח). — וככנ': מעשה בזקן אחד בערדסקות שהיה שוקל כלכלתו מליאה וחוזר ושוקלה ריקנית (תוספתא תרומ' ג ד). — ומ"ר: היו לפניו שתי כלכלות של טבל (דמאי ז ו). עד שיתחילו העם להכניס (התאנים היבשות) בכלכלות (נדר' ח ד). — והפרות שבתוך הכלכלה: הלוקט את הכלכלה לשלוח לחבירו לא יאכל עד שיעשר (מעשר' ד ב). מתנה אדם על הכלכלה ביום טוב ראשון ואוכלה בשני (ערוב' ג ח). כלכלת שבת ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין (שם, ועדי' ד י). הנודר מן הכלכלה והיו בה בנות שוח שבע אמר אילו הייתי יודע שבנות שוח בתוכה לא הייתי נודר אלא בשאר כלכלה הותר בבנות שבע ואסור בכלכלה (תוספתא נדר' ה א). הפודה כלכלה מיד הגזבר מהו שתיטבל למעשרות (ירוש' ב"ק ז ו). — וכלכלה להושיב בה תרנגולות: כלכלה לישב עליה תרנגולת (תוספתא שבת יד ג, שם מכשיר' ב יה).

ב.* **כלכלה**, ש"נ, — שהמ"פ מן א. כלכל, במשמ' הספיק צרכיו: על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה (ברכ' מד.). — והשתמשו הרבה בזמן האחרון במלה זו גם במשמ' הספקת הצרכים של הארץ, המדינה, העם, והטפול בזה וההשגחה וההכנה, Ekonomie, — כלכלת המדינה, polit. Ekonomie.

---

[1]) לא נתברר מקורו וגם משמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן. — [2]) ושאלו שם בגמ' (דף ג.): ממאי דהדין כילכול שערו הוא כדתנן סיד ר' יהודה אומר כדי לסוד כילכול ואמר רב בת צדעא אומא מיזן עניי כדכתיב ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו אמר שמואל הכא נמי שתפוס בשערו. ע"כ. ובעבר': מנין שזה כלכול שערו הוא, כמו ששנינו (במשנה) סיד וכו' ואולי הזנת עניים הוא ככתוב ויכלכל יוסף, אמר שמואל גם כאן (כמו בענין הסלסול) שהוא תפוס בשערו (ואמר הריני מכלכל). מזה מוכח כי הכונה בהפעל כלכל היא בענין השערות, ומהתוספתא בענין מאון התינוקת המובא בפנים מוכח שהכונה בהפעל כלכל גדול השערות או רבויין, וכך פרש רש"י (נדה נב:), וז"ל: שתכלכל לא שמעתי מהו ונראה בעיני שחברו במסכת שבת כדי לסוד כלכול וכו' הכא נמי עד שיהו שם שערות הרבה שיהא רצוף ומלובש בשער ואני מצאתי עד שתבלבל בבי"ת שער גדול כפוף ומבולבל ולא ישר בעיני. ע"כ. אבל, בענין רבוי השערות כבר אמר רבי יהודה עד שירבה השחור על הלבן, ובענין הנזיר כמו"כ קצת קשה לבאר הפעל כלכל במשמ' רבוי השערות וצפופן יחד, כי זה אינו בידו להרבותן או למעטן, ואיננו יכול לדר נדר להרבות שערותיו, ולכן יותר נראה כי הכונה היא גדול השערות, אלא שהוא כנראה המדרגה הראשנה מן הגדול, ואחריו הוא פרע. וכן הרמב"ם: ומכלכל גידול שער. ע"כ. ואין לפעל זה חבר בלשון ערבית.

א.כלל, ממנו כ״ל, כליל, א.כלל, מכלול, *כלל, ״כללות, ״כללי, ״כולל, ״כלילה, ״כלילות, ״התכללות.

א.כלל, פ״י, כללו, —א) כלל את הדבר, עשהו בשלמותו, vollenden; accomplir; to perfect : צור את אמרת אני כלילת יפי בלב ימים גבוליך בניך כללו יפיך (יחזק׳ כז ג-ד). שלטיהם תלו על חומותיך סביב המה כללו יפיך (שם יא). —ופעו׳ ״כלול, שלם בתכלית השלמות, ואמר הפיטן: הכירני והכרתיו באהבה כ ל ו ל ה, כדי הוא לך לשם ולתהלה (יוצ׳ א׳ שבוע׳, לן ממזרח). — ב) *כלל דבר בתוך דבר, חבר דבר לדבר, הזכיר הדבר ההוא בתוך הדבר השני, einschliessen; joindre; includ : אומר אבות וגבורות וקדושת השם ו כ ו ל ל מלכיות עמהן (ר״ה ד ה). כ ו ל ל של מינים ושל רשעים במכניע זדים (ירוש׳ ברכ׳ ב ה). מברכין ברכה ראשונה ו כ ו ל ל י ן של ירושלם בשל ארץ (שם). פותח בהן ו כ ו ל ל בונה ירושלם בברכת הארץ (בבלי שם מו). ב כ ו ל ל דברים המותרין עם דברים האסורין (שבוע׳ כג:). שאלה מטרונה אחת את רבי יוסי אמרה לו למה אין כתוב בשני כי טוב אמר לה אע״פ כן חזר ו כ ל ל ן כולן בסוף שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (מד״ר בראש׳ ד). ומצוי בסהמ״א. —ופעול *כלול: מפני שירידת גשמים כ ל ו ל ה בהן (ירוש׳ פסח׳ ה לב ג). המאושר שבכולן הללויה שהשם והשבח כ ל ו ל י ן בו (שם סוכ׳ ג נד). מה ראה לומר הפרשה הזו בבינוס וכו׳ לפי שכל הדברות כלולין בתוכה (תנחומא קדוש׳ ג). —ג) *כלל, עשה או דבר הכל י ח ד ולא כל אחד ואחד בלבדו, verallgemeinern; généraliser; generalise : יש פרשיות ש כ ו ל ל בתחלה ופורט בסוף פורט בתחלה וכולל בסוף וזו כוללה בתחלה וכוללה בסוף ופורט באמצעו (ספרי במד׳ קית). (האומר שבועה) שלא אשב בצל אסור לישב בצל סוכה וכו׳ לא סוף דבר כ ו ל ל אלא אפי׳ פורט (ירוש׳ שבוע׳ ג לד ג). מעשה בשטר אחד שהיה כתוב בו שש מאות וזוז אחד והרי הדבר ספק אם שש מאות זוז וזוז אחד או שש מאות אסתירא וזוז אמרו חכמים יטול שש מאות אסתירא וזוז שיד בעל השטר על התחתונה אם כן למה לא נאמר שש מאות פרוטה וזוז לפי שהפרוטות כ ו ל ל אותן הסופר וזוזין ואחר כך כותבן (רמב״ם, מלוה ולוה כז טו). — ומצוי מאד בסהמ״א. ואמר המשורר: ואחד (הוא הבורא) ואך לא הוא כאחד אשר נתן יסוד האנוש לחשוב ולכלול ספורותיו, ואחד ולא ירבה וימעט ויחלק כאחד אשר הוא ראש אלפיו ורבבותיו (ראב״ע, בשם אל).

—נפע׳, *נכלל, נכללו, — שכלל אותם כלם יחד: דברים ש נ כ ל ל ו ונפרטו דברים ש נ כ ל ל ו ולא נפרטו (ירוש׳ סוט׳ ז כא ד). —ומצוי בסהמ״א.

—פע׳, *כלל, מכלל, מכוללין, —עשוי בתכלית השלמות: מ כ ו ל ל י ם היו המעשים (של ששת ימי בראשית) והיו מותחין והולכין (מד״ר בראש׳ י).

—הפע׳, *הכלל, הוכלל, מוכלל, —א) כמוכלל: ממנו מוכלל יופיו של עולם (יומ׳ נד:). — ב) ״הכלל בתוכו, בא בתוכו: דברות שבהם י ו כ ל ל ו מציאותו ואחדותו ובו י ו כ ל ל הרחקת הגשמות שמעום ישראל באזניהם מפיו יתברך (מגח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 26). —ומצוי במשמ׳ זו בסהמ״א.

—הפע׳, ״הכליל, — א) הכנים הכל יחד בתוך דבור אחד וכדומה: אבל אנחנו גלאים מל ה כ ל י ל השמות הללו במלה אחת כאשר ה כ ל י ל אותם השכל (מלחמ׳ ה׳ ליעקב בן ראובן, REJ 1889, 50). מזכיר אחרי כן ואכלת ושבעת מ כ ל י ל הנזכרים למעלה שהם ליהנות הגוף באכילה ושובע (ר״י הדסי, האשכל א). ודבש מ כ ל י ל הוא כל ממתקיך (שם). כתוב עוד לא תחסר כל בה ל ה כ ל י ל בו כל דבר הנהנה ממנו בן אדם ממאכל ומשקה שבוהר (שם). החכם ר׳ שמואל ה כ ל י ל את השם עם החלק (ר״א הקראי, עץ חיים סג). כי לא ה כ ל י ל ה התורה על כל מה שתראה האשה מאותו המקום שיהיה טמא (הוא, ג״ע, טמאה וטהרה ב ד). —ב) עשה בתכלית השלמות: ואמר הפיטן: הנכאה והצמאה אשר תמיד לך תייליל, סמוך ידה בבן דודה הנקרא שמו חכליל, והכניסם לגן בשם וחופתם בהוד ת כ ל י ל, ותוליכם ותמליכם בהר ציון והגליל (בכת א׳ חנכה, שני זיתים).

—*שכלל, עי׳ ערך *שכלל.

ב.כלל[1], ממנו א.כלה, כלולות, ״כלול, ״כלול, ב.״כלל.

ב.״כלל, פ״י, —כלל את בתו, עשה אותה כלה, נתנה לאיש להיות לו לאשה: כ ל ל ת י את בתי עם בחור אחד ממבחר בחוריהם ובימי שמחתו עמה גזרת להשמיד את כל בית דוד (מעשה כוסתנאי).

—התפ׳, ״התכלל, — היות כלה: כלך ברה בנוצצים בעין קלל, אתי יפתי קשוריך ל ה ת כ ל ל, לבבתיני וארשתיך

[1] עי׳ הערה לערך כלה, שנתבאר שם שאולי הוא השרש כנג שבערב׳.

נוגשיך יתעולל (משולש כ"ר קלוני', כ פסח, פני סדיך).

ג׳ **כלל**[1], ממנו ב.כָּלִיל.

ד׳ ***כלל**, ממנו ג.*כָּלִיל, ״כְּלִילָה, ג.*כָּלַל.

ג׳ ***כָּלַל**, פ"י, פָעו׳ ״כָּלוּל, — שָׂם עליו כָּלִיל, עטרה, ואמר הפיטן: זרוים בעמים ובגוים נפרדים, חושה לקבץ ונהל נדודים, טוב בארץ צבי כפרי מגדים, ימלאו רחובות ילדות וילדים, כלולים מאוֹרים וכזוהר ורדים להפיח ריחם כפרים עם נרדים (מחז׳ תימני ליוה"כ, אנא אל). —פע׳, *כִּלֵּל, מכלל, מכוללים, —שכללוהו: מעשה צעצועים ילדים מכוללים בכלילים (מדר׳ תדשא, אפשעיין כ). —התפ׳, ״התכלל, —עטר א"ע בעטרה: סגולתי משכתיך חסד עטרת הלומים, התכללי בשלך שתים מותאמים, וגם שתים שלי בבתרך מושלמים (מנחם כר"י, סגולתי).

***כְּלָל**, ס"ז, מ"ר כְּלָלוֹת, כְּלָלִים, — א) מספר מה יחד, d. Ganze; total; the whole: חמשה שכתבו כלל[2]) בתוך הגט (גיט׳ ט ה). תנו רבנן (נשבע על) כלל אינו חייב אלא אחת פרט חייב על כל אחת ואחת דברי ר"מ ר׳ יהודה אומר שבועה (שאין בידי) לא לך ולא לך ולא לך חייב על כל אחת ואחת וכו׳ אמר שמואל כללו של ר׳ מאיר פרטו של ר׳ יהודה כללו של ר׳ יהודה פרטו של ר׳ מאיר וכו׳ ואיזהו כללו של ר׳ מאיר שבועה שאין לכם בידי (שבוע׳ לח.). — *כְּלָלָם של מספרים, סך-הכל שלהם: (שאל ממנו) אבא חליפא קרויא מר׳ חייא בר אבא בכללן (של בני יעקב כשבאו למצרים) אתה מוצא שבעים (שנאמר כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים) בפרטן (כשהוא מונה אותם אחד אחד) אתה מוצא שבעים חסר אחת (ב"ב קכג.). שאל קונטרוקום השר את רבן יוחנן בן זכאי בפרטן של לוים אתה מוצא עשרים ושנים אלף ושלש מאות בכללן אתה מוצא עשרים ושנים אלף (אותם) שלש מאות להיכן הלכו (בכור׳ ה.). (כתוב) כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות וכי אין ידוע שאלפים וארבע מאות הן למה צריך הכתוב לומר משקלן בכלל (אלא) לומר יכול בזמן ששקלן בבת אחת היו יתירים ובזמן שהיה שוקלן אחד אחד היו חסרים לכך צריך הכתוב לומר כל אחד ואחד משקלו ומשקל כולן בבת אחת שלא פחתו ולא הותירו (מד"ר במד׳ יד). —וביחוד מה שכולל בתוכו דברים הרבה, וההפך פרט, שאין במשמ׳ אלא דבר אחד: מן הבהמה כלל מן הבקר ומן הצאן פרט (ספרא א). חמור או שור או שה פרט וכל בהמה לשמור כלל (שם). בכל אשר תאוה נפשך כלל בבקר ובצאן וביין ובשכר פרט ובכל אשר תשאלך נפשך חזר וכלל (שם). מכל אשר יעשה מגפן היין כלל מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר פרט (ספרי במד׳ כד). מנחת זכרון כלל מזכרת עון פרט (ירוש׳ סוט׳ ג יח ד). כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא (י"ג מדות של ר׳ ישמעאל). נתקו הכתוב השואל מכלל השומר ואמרו ענין בפני עצמו (מכי׳ משפט׳ טז). אוב וידעוני בכלל מכשפים היו ולמה יצאו להקיש להם ולומר לך מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשפה בסקילה (יבמ׳ ד.). —ומ"ר כְּלָלוֹת: רבי ישמעאל אומר כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד (סוט׳ לז:). א"ר יוחנן אין למידין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ (ערוב׳ כז.). — ואמר הפיטן: ציר נאמן קראת לעלות, פניניך בארתו חמורות וקלות, ענשין ואזהרות פרטות וכללות, שכר המצות ושלום גמולות (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, תמכו כבוד). —ומ"ר בל"ז *כְּלָלִים: אלו שהן עושין ומקיימין תרי"ג מצות חוץ מן הכללי׳ ומן הפרטי׳ ומן הדקדוקי׳ (מד"ר שמות לב). —ומצוי מ"ר זה בספה"א: נפשי אשר מכרה לצורה את רוחה ולבה עם כסליה, עזבי לספר את פעולת אל בפרט וספרי את כלליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי). ויש מי שיספור הכללים והפרטים ויש שסופרים פעם הכללים לבדם והפרטים לבדם (ראב"ע, יסוד מורא ב). ומי יוכל לחזות הפרטים אשר שרים וילאה בכללים, אבל זה הכלל אין חן לשירה בלי שקר ובדברים בטלים (טודרוס הלוי, קטע כ"י גני׳ בכיה"ס לעדת ישראל בקהיר). —ובמחקר, ״כְּלָל גָּבוֹהַּ וּכְלָל שָׁפָל: כי יש כלל גבוה כולל שפלים ופרטים והנה נקרא הכלל השפל הקרוב אל כלל הגבוה מין גבוה והקרוב אל הפרטים מין שפל והנה הכלל הגבוה כמו גוף כולל האבנים והכוכבים והמתכות והצמחים והחיים והנה החי מין גבוה וכו׳ והאדם מין שפל כולל ראובן ושמעון (ראב"ע, יסוד מורא ב). ויש שם שהוא כלל גבוה כמו חַי כי כל הנמצאים תחת שלשה כללים גבוהים חי צומח ודומם ותחתיהם

---

[1]) עי׳ הערה לערך ב.כליל.

[2]) ופרשו בגמ׳ (שם פז.). כגון שכתבו: אנו פלוני ופלוני גירשנו נשותינו פלונית ופלונית.

כללים שפלים מהם ותחתיהם פרטים הנה חי הוא כלל לכל החיים העליונים והתחתונים והם המלאכים והגלגלים אדם ובהמה עוף ודג ורמש ותחתיהם כללים שפלים מהם ותחתיהם פרטים (רד"ק, מכלול, שער דה"ש). —*כְּלָלוֹ של דָּבָר, מה שכולל כל הפרטים שנאמרו קודם: (כתוב) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם מכאן אמרו נטל מקל או מלגז או כרכר או שרביט כולם אסורים בהנאה מה יעשה להם יוליכם לים המלח כללו של דבר כל הנהנה מע"ז יוליך הנאה לים המלח (ספרי דבר׳ נו). (כתוב) לא יהיה כלי גבר על אשה וכי מה בא הכתוב ללמדנו שלא תלבש אשה כלים לבנים ואיש לא יתכסה בגדי צבעונים ת"ל תועבה דבר הבא לידי תועבה זהו כללו של דבר שלא תלבש אשה מה שהאיש לובש ותלך לבין האנשים והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים וילך לבין הנשים (שם רכו). אעפ"י שאמרו שיכור מקחו מקח וממכרו ממכר וכו׳ עבר עבירה שחייבין עליה חטאת הרי הוא חייב חטאת סקילה הרי הוא חייב סקילה כללו של דבר שיכור הרי הוא כפיקח לכל דבר (תוספתא תרומ׳ ג א). העדים שאמרו מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה נתין ממזר עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מבודין אנו הרי אלו נאמנים משנחקרה עדותן ואמרו מבודין אנו אין נאמנים זה הוא כללו של דבר שהעדים שהעידו לטמא ולטהר וכו׳ לפיטור ולחובה עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מבודין אנו הרי אלו נאמנים משנחקרה עדותן וכו׳ אין נאמנים (שם כתוב׳ ב א). שנים אוחזין בטלית וכו׳ זה אומר כולה שלי וזה אומר שלישה שלי האומר כולה שלי ישבע שאין לו בה פחות מחמשה חלקים והאומר שלישה שלי ישבע שאין לו בה פחות משתות כללו של דבר אין נשבע אלא על חצי טענה בלבד (שם ב"מ א א-ב). (מצא) גזרי דינין ופרוסבולין הרי זה יחזיר למי שכתובין על שמו בין שמצאן בשוק ובין שמצאן בין שטרותיו של אביו כללו של דבר אם יש עמהם סימפונות יעשה מה שבסימפונות (שם ט). עולת נזיר ועולה יולדת ועולת מצורע ששחטן בני שנים עשר חדש וכו׳ יעלו לגבי מזבח וטעונין נסכים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה זהו כללו של דבר כל שאינו פוסל בעולה חובה וכל הפוסל בחטאת פוסל באשם (שם זבח׳ א ג). הכסף קונה את הזהב וכו׳ זהו כללו של דבר כל הירוד מחבירו קונה את חבירו (ירוש׳ ב"מ ד ט ג). ערבית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא כללו של דבר הכל הולך אחר החתום (בבלי ברכ׳ יב.). הקובר את מתו ב׳ ימים קודם הרגל מונה ה׳ ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים ועבדיו ושפחותיו עושים בצינעה בתוך ביתו ואין רבים מתעסקין עמו שכבר נתעסקו בו ברגל כללו של דבר כל שהוא משום אבל רגל מפסיקו וכל שהוא משום עסקי רבים אין רגל מפסיקו (מו"ק כ.). אזורה גדולה יש לי בידך אין לך בידי אלא אזורה קטנה פטור אבל אמר לו כור תבואה יש לי בידך והלה אומר אין לך בידי אלא לתך חייב וכו׳ כללו של דבר אינו חייב עד שיטעננו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין ויודה לו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין (שבוע׳ מג.). שבא (יהויקים) על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו דא"ר יוחנן כללו של דבר בפתח שיצא בו נכנס (מד"ר ויקר׳ יט). לא ישמח אדם בין הבוכים ולא יבכה בין השמחים ולא יהא ער בין הישינים ולא ישן בין הערים ולא עומד בין היושבים ולא ישב בין העומדים כללו של דבר אל ישנה אדם דעתו מדעת חביריו ובני אדם (דא"ר ז). —ובספהמ"א: וכן אם עירבו (השותפים) פירותיהן או ששכרו מקום בשותפות והניח זה כדו וזה חביתו שנשתתפו בהן הרי אלו שותפין כללו של דבר בכל הדרכים שקונה הלוקח באותן הדרכים עצמן קונים השותפין זה מזה הממון המוטל ביניהם להשתתף בו (רמב"ם, שלוח׳ ושותפ׳ ד א). אי זהו שרץ המים אלו הבריות הקטנות כמו התולעים והעלוקה שבמים והבריות הגדולות ביותר שהן חיות הים כללו של דבר כל שאינו בצורת הדגים לא דג טמא ולא דג טהור (שם, מאכ׳ אסור׳ ב יב). שלשה סנדלין הן של אדם טמא מדרס של מתכות של בהמה טמא טמא מת של שעם ושל צפירה טהורה מכלום כללו של דבר כל כלי שאינו ראוי למשכב או למרכב וכו׳ הרי הוא טהור מן המדרס (שם, כלים כז טז). ושים מגמתך וכונתך זך נפשך וכללו של דבר בקש זך הלב באיזה אופן שיתכן לך (כוזרי א א). והוא יתברך איננו משתנה ממדה אל מדה וכללו של דבר כי המדות מתחלקות זולתי השם המפורש יתברך לשלשה חלקים (שם ב ב). — *הַכְּלָל הָעוֹלֶה מהדברים: והנה כללה אחר כן כל מה שנאמר מהצלת הבן וענין אבשלום ואמרה כי הכלל העולה הוא כי ישמע המלך להציל אמתו מיד

האיש (מפ׳ לופים כ יג).— *דבר פלוני הוא בִּכְלַל דבר פלוני, הוא כלול בתוכו: המקדש את בתו סתם אין הבוגרת בכלל (קדוש׳ ג ח). שיורדי הים בכלל יושבי היבשה (נדר׳ ג ו). שהדלועים בכלל ירק וקטנית אינן בכלל ירק (פס ז ה). יש בכלל חמש שתים (נזיר ג ז). והנשים בכלל הנזק (כ״ק ה ג). אין ישמעאל בכלל זרעו של אברהם וכו׳ ואין עשו בכלל זרע יצחק (ירוש׳ נדר׳ ג לח.). יש בכלל מאתים מנה (כ״כ מה:). — בכלל דבריו: אמר להם (ריב״ז לתלמידיו) צאו וראו איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם ר״א אומר עין טובה ר׳ יהושע אומר חבר טוב ר׳ יוסי אומר שכן טוב ר״ש אומר הרואה את הנולד ר׳ אלעזר אומר לב טוב אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם (אבות ב ט), ר״ל שמדת לב טוב כוללת כל שאר המדות. —בא דבר לִכְלָל, לא בא דבר לִכְלָל, דבר זה הוא או אינו בתוך הדבר הנזכר: המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש ואינו לוקח ממנו וכו׳ ר׳ יהודה אומר אף לא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק ולא יהיה מטמא למתים ומשמש בבהמ״ד אמרו לו לא באו אלו לכלל (דמאי ב ג). —*יצא מִכְּלַל דבר: אני אומר כשם שהיא (שבועת שוא) פטורה מן הקרבן כך תהא פטורה מן המכות תלמוד לומר לא תשא את שם יי׳ וגו׳ מכלל קרבן יצאת מכלל מכות לא יצאת (מכי׳ יתרו ז). יצתה מכלל חיה ולכלל מתה לא באת (חול׳ קכח.).— מוצא מִכְּלַל דבר: והלא (אלמנה) מוצאה מכלל אב ומוצאה מכלל בעל (יבמ׳ פז.). נשיא מוצא מכלל יחיד ומשיח מוצא מכלל יחיד (הור׳ ז.).—עד ועד בִּכְלָל: (נשאלה להם שאלה מה שאמר ר׳ יהודה תפלת השחר זמנה עד ארבע שעות) עד ועד בכלל (וגם כשהגיעה שעה ארבע עוד לא עבר זמנה של תפלת השחר) או (אולי) עד ולא עד בכלל (וכיון שהגיעה שעה ארבע עברה זמנה) (ברכ׳ כו:). קטן שצריך לאמו יוצא בעירוב אמו עד בן שש וכו׳ אמר לך רב אסי עד ועד בכלל (ערוב׳ פכ:). ומ״ד (שצריך לאמר את ההלל) עד אם הבנים שמחה עד ועד בכלל וכו׳ ומ״ד עד בצאת ישראל סבר עד ולא עד בכלל (פסח׳ קיז:). עד עצם היום הזה עד עצמו של יום (וסובר) עד ועד בכלל (ר״ה ל:). עד מלאת הימים וכו׳ ר׳ יאשיה סבר עד ולא עד בכלל ור׳ יונתן סבר עד ועד בכלל (נזיר ו:). (שאל רב הונא מה שאמר שמואל שאם נפסק מן הצואר עד הוליה אחת טרפה) עד ועד בכלל או (אולי) עד ולא עד בכלל (חול׳ מו.). עד היכן היא בבל וכו׳ רב אמר עד בגדא ואוונא ושמואל אמר עד מושכני ולא מושכני בכלל (קדוש׳ עא:).—בא לִכְלַל דבר: הקטן (שהוא בן סורר ומורה) פטור שלא בא לכלל מצות (סנה׳ ח א). משה רבינו לפי שהיה בכלל כעס בא לכלל טעות ר״א אומר בג׳ מקומות בא לכלל כעס ובא לכלל טעות (ספרי במד׳ קנז). קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה (נדה מח:).—מִכְּלַל דבר, מתוך הדבר: שכן דברי תורה נדרשין מכלל הן לאו מכלל לאו הן (מכי׳ יתרו ח). מכלל לאו אתה שומע הן ומכלל הן אתה שומע לאו (ספרי במד׳ מו).— ובמשמ׳ ממה שנאמר קודם מוכח[1]: יש מהן (מהברכות) שפותח בהן בברוך ואין חותם בברוך וכו׳ והטוב והמטיב פותח בברוך ואין חותם בברוך מכלל דברכה בפני עצמה היא (ברכ׳ מו:). לא שנו (שמותר להשיא סכין ע״ג חברתה ביו״ט) אלא להעביר שמנוניתה אבל לחדדה אסור מכלל דבמשחזת אפילו להעביר שמנוניתה אסור (ביצ׳ כח.). ואמרו חכמים א״ר אלעזר בזמן שביהמ״ק קיים אדם שוקלו ומתכפר לו מכלל שאין שוקלין אלא בזמן שביהמ״ק קיים (רע״ג, סדר פורים עו כז). ויום ולילה לא ישבותו מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה (רש״י בראש׳ ח כב). — *מִכְּלַל הדברים, מתוך כלם יחד: ושמענו מכלל דבריו שמצות ספר תורה לכתבו על הגויל (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת יו). וטיטוס אויביהם (של היהודים) ספר עליהם מגבורתם ומכללם אמר כי שלשה בחורים אחים העמידו שער אחד משערי ירושלם ג׳ ימים פתוחה יומם ולילה נגד כל מחנהו להכעיסו (שבט יהודה ז). —*כְּלַל דבר, סתם הדבר, לא מפורש פרטי איכותו: אי זו היא כלל[2]) אבידה שהוא חייב בה (ב״מ ל:).—ג) *תנאי קבוע כולל להתנהג לפיהו בדבר מן הדברים, Regel: כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן

— [1]) בסגנון ארמי מצוי הרבה: אמר רבינא קא סברי רבנן על המזיק להרחיק את עצמו מכלל דרבי יוסי סבר על הניזק להרחיק את עצמו (ב״ב יח:). מדקאמר ליה בא וראך מכלל דאיכא דמשתני ואיכא דלא משתני (בכור׳ מ:). יצא מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד מדקאמר מסורס מכלל דמחותך בתקנו (נדה כט.).—[2]) ופרש רש״י: סתם אבידה.

הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד). כ ל ל אמר ר"ע כל שכיוצא בו מותר בארץ ישראל עושין אותו בסוריא (שבי' ו ב). כ ל ל אמרו במעשרות כל שהוא אוכל ונשמר וגדוליו מן הארץ חייב במעשרות ועוד כ ל ל אחר אמרו כל שתחלתו אוכל וסופו אוכל וכו' (מעש' א א). ועוד כלל אחר אמרו (בשבת) כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת חייב עליו חטאת (שבת ז ג). כ ל ל אמר אבא שאול כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (שם כג ג). כ ל ל אמר ר"ע כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת (פסח' ו ב). כ ל ל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת (יבמ' ב ג). כ ל ל אמרו בטהרות כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מאוכל הכלב (טהר' ח ו). כ ל ל אמר ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה דבר שחייב' על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועשאו בשבת בין בשוגג בין במזיד אסור לו ולאחרים (תוספתא שבת ג ו). —וכלל גדול: כ ל ל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית (שבי' ז א). כ ל ל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם ואין צ"ל לבהמה (שם ח א). כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחד (שבת ז א).—ובמשמ' עקר ויסוד: ואהבת לרעך כמוך ר"ע אומר זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כ ל ל גדול מזה (ספרא קדוש' ב ד, ירוש' נדר' ט מא ג, מד"ר ברא' כד). — זֶה הַכְּלָל: הביאו לפניו מלית תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת טפלה לו זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה (ברכ' ו ו). המעמר לגדיש יש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה זה הכלל כל המעמר למקום שהוא גמר מלאכה יש לו שכחה ממנו ולגרן אין לו שכחה (פאה ה ה). חרובין חדשים שכבשן ביין ישן וישנים בחדש חייבין בביעור זה הכלל כל שהוא בנותן טעם חייב לבער וכו' (שבי' ז ז). ויין שאינו מבושל (תורמין) על המבושל ולא מן המבושל על שאינו מבושל זה הכלל כל שהוא כלאים בחברו לא יתרום מזה על זה (תרומ' ב ו). מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מה שלקט לקט למעשר שני עד שישלים והשאר חולין אם בלל והפן לפי חשבון זה הכלל המתלקטים למעשר שני והנבללין לפי חשבון (מע"ש ב ה). זרק לעשות חבורה בין באדם ובין בבהמה ונזכר (שהוא שבת) עד שלא נעשית חבורה פטור זה הכלל כל חייבי חטאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה (שבת יא ו). הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצד והקודח כל שהוא חייב זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב (שם יב א). הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבה פסולה וכו' זה הכלל כל דבר שהוא מקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ אין מסככין בו (סוכ' א ד). אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים זה הכלל כל שהוא נידר ונידב קרב בבמה (מגי' א י). כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים זה הכלל דבר שמצותו ביום כשר כל היום (שם ב ו). מיאנה בו והחזירה נתן לה גט ונשאת לאחר ונתארמלה או נתגרשה אסורה לחזור לו זה הכלל גט אחר מיאון אסורה לחזור לו מיאון אחר גט מותרת לחזור לו (יבמ' יג ד). (האומר) המית שורי את פלוני או שורו של פלוני ה"ז משלם ע"פ עצמו (אם אמר) המית שורי עבדו של פלוני אינו משלם על פי עצמו זה הכלל כל המשלם יתר על מה שהזיק אינו משלם על פי עצמו (כתוב' ג ט). נסתרה לאחד ונטמאה ואח"כ החזירה לא היה מתנה עמה זה הכלל כל שתבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה (סוט' ב ו). (אמר קונם יין שאיני טועם) עד הקציר עד הבציר עד המסיק אינו אסור אלא עד שיגיע זה הכלל כל שזמנו קבוע ואמר עד שיגיע אסור עד שיגיע (נדר' ח ג). אמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום אע"פ שנתארמלה או נתגרשה בתוך שלשים יום ה"ז מופר נדרה בו ביום נתגרשה בו ביום החזירה בו ביום אינו יכול להפר זה הכלל כל שיצאת לרשות עצמה שעה אחת אינו יכול להפר (שם יא ט). אין חולקין את החצר וכו' ולא את המרחץ ולא את בית הבד עד שיהא בהן כדי לזה וכדי לזה זה הכלל כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין (ב"ב א ו). היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו ה"ז אינו גולה זה הכלל כל שבדרך ירידתו גולה ושלא בדרך ירידתו אינו גולה (מכות ב א). היכן שורי אמר לו מת וכו' והוא שנגנב או נאבד משביעך אני ואמר אמן חייב (אם אמר) נאבד או נגנב והוא שמת או נשבר או נשבה משביעך אני ואמר אמן פטור זה הכלל כל המשנה מחובה לחובה ומפטור

לפטור ומפטור לחובה פטור (וכל המשנה) מחובה לפטור חייב (שבוע׳ ת ו). הורו ב״ד וידע אחד מהן שטעו או תלמיד והוא ראוי להוראה והלך ועשה על פיהן וכו׳ הרי זה חייב מפני שלא תלה בבית דין זה הכלל התולה בעצמו חייב והתולה בבית דין פטור (הור׳ א א). אונקלי של דרגש טמאה ושל נקליטים טהורה של שידה טמאה ושל אקון טהורה של שלחן טמאה ושל מנורת העץ טהורה זה הכלל כל המחובר לטמא טמא והמחובר לטהור טהור (כלים יב ב). כל התלוים וכו׳ טהורין חוץ מתלוי נפה של סלתין וכו׳ ותלוי מגל הבלשין מפני שהן מסייעין בשעת המלאכה זה הכלל העשוי לסייע בשעת מלאכה טמא העשוי לתלוי טהור (שם טו ד). הקנים והתגין והזורד ואטדין מין אילן הן ואינן כלאים בכרם זה הכלל כל המוציא עליו מעיקרו ה״ז מין ירק וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו ה״ז אילן (תוספתא כלא׳ ג יח). איזה הוא שוטה היוצא יחידי בלילה וכו׳ והמאבד מה שנותנין לו פעמים שוטה פעמים חלום זה הכלל כל זמן ששוטה הרי הוא כשוטה לכל דבר חלום הרי הוא כפיקח לכל דבר (שם תרומ׳ א ג). — ובחכמות ומדעים, ״ההלכות והעקרים הכוללים: והכלל אשר נתנו בענין הזה הוא כל מרובע שהוא שוה בצלעותיו אלכסונותיו חולקים זה את זה על המחצית (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה והתשבור׳ ב מה). ועל כן לקחו הפלוסופים דרך אחרת ללמד כלל גדול להראות אות ברור על כל מרובע נכוחי שיהיה רבוע אלכסונו שוה לרבוע שני צלעי המרובע (שם מו). גם זה יוצא מהכלל אשר אמרנו כל קו נחלק לשני חלקים שוים וכו׳ (שם נד). ואני מזכיר לך כלל שאתה צריך אליו בחשבון הזה (שם קיד). והאות על זה הוא משני כללים וזכרתים בתחלת הספר הזה (שם קכב). ואני נותן לך כלל ראשונה במדידת הצורות אשר צלעותן וזויותן שוות והכלל הזה הוא כל תבנית וכל צורה אשר לה קוים ישרים וכו׳ (שם קכה). אלה כללי החכמה שצריכים לפרוט ואין זה עתה מקומו (כוזרי ב יו). כי הגדלנו לעשות בו בדרכים רבים בהזכירנו כללים מן הבנינים וכללים מן המלות הזרות וכללים בענינים רבים (ר״י א״ת, הקד׳ השרש׳ לריב״ג). והכלל כל מפעל שהוא עם סימן לשון יחיד מדבר באחרונה שהוא נון ויוד לעולם הוא פתוח (ראב״ע, צחות ג:). קודם שאדבר על זה הבנין אדבר כלל על בנין נפעל ובנין התפעל (שם, בנין התפ׳). ומצוי הרבה בסהמ״א. —ד) *כל הצבור, העם, האמה, Gemeinschaft; communité; -ty: רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ יח). זה בן רשע שהוציא את עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה יי׳ לי בצאתי ממצרים לי ולא לך ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל (שם יז). אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל (ברכ׳ מט:). —ואמר המשורר: שוקדי ועוטי, על סף רהיטי, בחורי חניטי, ילדי מעוטי, בעדת קשוטי, כללי ופרטי (רשב״ג, מנח׳ יוה״כ, שופי פליטי). —״עניני הכלל, עניני הצבור: שטר השוייה ואתה מוצאה על עניני הכלל שעושין אותה ב״ד או זקני העדה הבקיאין בכל עסקי העיר (השטר׳ לר״י ברצלוני עג), ומצוי בסהמ״א. —ויצא מן הכלל, במשמ׳ ״יצא מתוך עדת ישראל, השתמד: גם בפלורינציא היה שם שמד וגירוש ויצאו מן הכלל עם רב מן היהודים וגם אחר שיצאו לא נחו (שבט יהודה יא). —ה) *דבר ידוע לכל: א״ר יצחק לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשין לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד ועכשיו שאין התורה כלל היו מבקשין לשמוע דבר מקרא ודבר משנה (מד״ר שה״ש, סמכוני). — ו) *אחרי שלילה משמשת כלל במשמ׳ חזוק השלילה כמו שום בשלילה[1]: אמר שמואל אין משתמשים באשה כלל בין גדולה בין קטנה (קדוש׳ פ.). אין שואלין בשלום אשה כלל (ב״מ פז.). אמר שמואל לא שנו אלא שזרעה וצמחה ואכלה חגב אבל לא זרעה כלל לא (ע״ז קו.). —ובסהמ״א מצוי הרבה: וכן מלת הנקודה אני אומר אותה על דבר שאין לו ערך כלל לא אורך לא רוחב ולא עומק ולא שום שיעור (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה א ג). שרציתי ברצון נפשי ושלא באונס כלל ונטלתי וקבלתי ממנו כך וכך דינרין וכו׳ וקבלתי על עצמי אני פלוני לפרוע ממון זה הנזכר לפלוני זה לזמן כך וכך בלא שום איחור ועיכוב כלל (השטרות לר״י ברצלוני ז). אם יש נכסים ללוה לא יפרע מן הערב כלל אלא מן הלוה (רמב״ם, מלוה ולוה כה ג). שאמר

— [1]) ובסגנון ארמי: מי דמי התם נביא בדר״ח ליכא כלל הכא איתיה בערבית (שבת כד.). לא אמרן אלא דלא משא ידיה כלל אבל משא ולא משא לית לן בה (שם סב:). דליכא דין ייבום הכא כלל (יבמ׳ כח.). מה שני אליהו דלא הוי תבואה כלל אף הכא נמי דלא הוי תבואה

הערב ללוה אתה הרשיתני לערוב אותך וליתן והוא אומר מדעתך ערבת או לא ערבת כלל (שם כו ח). שני עצמיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל אשר בעבורו ישתתפו בשם הזה (מלות הגיון יג). שישים מחשבתו ועיונו בו ואל יסלק אותם מעליו כלל גם כן בעתי המאכל ושאר התענוגים (מלמד התלמיד, ויגש). ועוד הרבה.—ולחזוק יותר, °כלל וכלל[1], °כלל ועקר: כל הנדרים וכל שבועות וכו׳ אני מתחרט עליהם ומתנה עליהם שיהיו כלן בטלין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין ולא יהיו חלין כלל וכלל (סדר התרת נדרים לער״ה). מעלתו יפה עשה שאין לפסול איש על רינון וקול בעלמא ואין להחזיק הקול אלא בעדים ברורים ואין להרהר אחר זה כלל וכלל (שו״ת חת״ס, או״ח קעה). — °כלל ועקר: ברצון נפשנו הטוב בלי שום אונס כלל ועקר וכו׳ משימים כל טענותינו וכו׳ ביד אנשים נכבדים (שטר כ״ד מסג׳ ש״ג, שריד מעיר 53). ושמע והבן פירוש זה המאמר ולא יקשה כלל ועקר דאדרבה משם ראיה שיש להתבונן בס״ת (פסק ר״י דלטאש על הזהר).— ונהוג הרבה בדבור: אינני יודע כְּלָל, לא ראיתי כְּלָל, כְּלָל וּכְלָל, וגם בלי מלת השלילה, בתשובה שלילית על שאלה: העשית הַכֹּל?—כְּלָל! לאמר לא עשיתי כלום, שום דבר.—ז) בדקדוק, °שֵׁם כְּלָל: במסות שם כלל (ראב״ע דבר׳ ד לד). צפור הוא שם כלל לכל העופות (רד״ק, מכלול, שדה״ש). ופעמים השם הנופל על האחד יפול על רבים והוא שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור (שם). השם דבר שהוא שם כלל הוא המורה על רבים בצד חקוי אחד כמו ארץ שמורה על כל הארצות וכו׳ (ר״א בלמשי, מקנ״א, חלוקת השמות).

*כְּלָלָה, ש״נ, מ״ר כְּלָלוֹת,—כמו כְּלָל: כל מקום שאתה מוצא שתי כללות[2]) הסמוכות זה לזה הטל פרט ביניהן (שבוע׳ ה.).— ובסהמ״א, בחכמות ומדעים ובדומה: והכללות האלה אשר מסרתי לך בהוצאת העמוד והתשבורת הן נבונות במשולש אשר הוא שוה בצלעותיו (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה ב נח).

°כְּלָלוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא כְּלָל, קבוץ, Gesamtheit; ensemble, totalité; -ty: ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיחוד כמות המשפט (מלות הגיון ג). אם הגלגל בכללותו נופל בריקות (כל מלאכ׳ הגיון, הקש). על צד מה שיניח מנהיג המדינה המשובחת קצת האנשים במלאכה מה וקצתם במלאכה אחרת בדרך שישלם מכללותם סדור המדינה (רלב״ג, מלחמות ה׳ ה יא). שאל אחד בראם הוא הרכיבם והכינם וסדר תנועותיהם באופן ימשך מכללותם התועלת והטוב ההוא (רי״א, שמים חדשים ג). ואף שנאמר שהיתה השירה הזאת שגורה בפי דוד לאומרה בכל תשועה ותשועה שהושיעו השם הנה מפני כללותה (מכל הגבורות והתשועות) והיותה נאמרת בכל יום ויום שעזרו השם והושיעו מאויביו ראה כותב הספר להביאה שמה בבחינת כללותה ומעלתה זאת ולא עשה כן לשאר השירים והמזמורים להיותם פרטים ואמרם בזמן מיוחד (הוא, הקד׳ נכיא׳ ראשונ׳). והרמב״ם ז״ל זכר כללות סברותיהן ואמונותיהן הידועות בתקות השכר ויראת העונש (שעה״ש לר״י אבן לטיף א כס). — וּכְלָלוּת ישראל, כללות העם וכדומה: אבל כללות ישראל שאינם מבינים למה יכשילם הקב״ה במה שהם אינם יודעים (אגר׳ ר״א היכיני, REJ 212). לפי שכללות העם תמיד ישיג אמתת הדברים ולא יוכל הרמאי לראות את הכל (רי״א, נחלת אבות ג). לא ראיתי מעולם בעל שכל שיהיה לו שנאה עם היהודי ואין מי שישנא אותם כי אם כללות העם ויש להם בזה טעם (שבט יהודה ז). ומה גם אחר אשר ידענו כי כללות כל עדת בני ישראל איש אחד נקראו (חמדת הימים ג יא). כי לכללות האומה ייוחס הכבוד שיפגעו פרטיה להיותם גוי אחד בארץ (קול יהודה, כוזרי א קט).

°כְּלָלִי, ת״ז, לנק׳ כְּלָלִית, מ״ר כְּלָלִיִּים, כְּלָלִיּוֹת,—של כְּלָל: הנפש הכללית הסוגית (כוזרי ה יב). שאין להם ענין אחד כללי משותף להם וכו׳ שלא יורו על ענין כללי לכל פרטי האדם (ר״א בלמשי, מקנ״א, השמות). לא מהכללי ולא מהמיוחד (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 26). והדרך הראוי להתפלל אל הש״י הוא לבקש רצוננו בדברים כלליים לא בדברים מוגבלים פרטיים (מרפא לנפש לא.). ועוצם שבח רפואת תעלה כללית אשר הפליגו לספר ממנה בעלי אותה הכת (אהלות יעקב א מא).—ובדקדוק, °שֵׁם כְּלָלִי: והנה משה שם כללי ע״כ אמר ידעתיך בשם כי הוא לבדו יודע הפרטים וחלקיהם (ראב״ע, שמות לג כא).

---

[1]) כבר הזכיר שמוש זה ר״ד מהתפוחים ואמר: ולחזק יותר המניעה כפלו המלה ואמרו כלל וכלל (שמח דוד, ערך כלל).

[2]) המלה שתי בל״נ שלפני המלה כללות והמלה סמוכות בל״נ שלאחריה מעידות כי אין כללות זו ל״ר מהיחיד כלל אלא מיחידה כללה.

כלל (ע״ז קו.), ועוד.—

כלם[1], ממנו כלם, כלמה, כלמות, *הכלמה.

כָּלַם, — קל לא נהוג.

—נפע׳, נכלם נכלמת, הכלם, תכלם, תכלמי, יכלמו, הכלמו, נכלם, נכלמים, נכלמות, — חש בושה וצער, beschämt s.; être honteux; be ashamed: ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (במד׳ יב יד). ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם ויגדו לדוד וישלח לקראתם כי היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך שבו בירחו עד יצמח זקנכם (ש״ב י ד-ה). ויתגנב העם ביום ההוא לבוא העיר כאשר יתגנב העם הנכלמים בנוסם במלחמה (שם יט ה). ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם (ירמ׳ ג ג). גם בוש לא יבשו והכלם לא ידעו (שם ח יב). כי אז תבשי ונכלמת מכל רעתך (שם כב כב). בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (שם לא יח). בנות פלשתים הנכלמות מדרכך זמה (יחזק׳ טז כז). וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך את אחותיך הגדלות ממך אל הקטנות ממך (שם סא). בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל (שם לו לב). ויכלמו מעונותיהם וכו׳ ואם נכלמו מכל אשר עשו (שם מג י-יא). הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך (ישע׳ מא יא). בושו וגם נכלמו כלם וכו׳ ישראל נושע ביי׳ תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד (שם מה טז-יז). ואדני יי׳ יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש (שם נ ז). אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי (שם נד ד). יבשו ויכלמו מבקשי נפשי (תהל׳ לה ד). אל יבשו בי קויך אדני יי׳ צבאות אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל (שם סט ז). אל ישב דך נכלם (שם עד כא). אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש (עזר׳ ט ו). והכהנים והלוים נכלמו ויתקדשו ויביאו עלות בית יי׳ (דהי״ב ל טו).—ואמר בן סירא: לא כל בשת נאה לשמר ולא כל הכלם באמת נבחר (כ״ס גני׳ מא יו).—ובתו״מ: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שלא נחטא ולא נבוש ולא נכלם (יותר) מאבותינו (ברכ׳ יז:). יהי רצון שלא יבוש בעה״ב בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא (שם מו.). זה אבינו יעקב שנכנס בכרום פניו מתפחד בהכלמו אצל אביו ולבש בגדי גדי עזים (מד״ר שה״ש, אשכול הכפר).—ואמר המשורר: צורי חמל על דל ויום דינך אל נא יהי שב ממך נכלם (ר״י חריזי, הענק ג).—ובמשמ׳ חש והרגיש בזיון: ויראה לי שהמקלל את הקטן הנכלם לוקה (רמב״ם סנה׳ כו א).

—הפע׳, הכלים, הכלים, יכלים, מכלים, מכלם, הכלמו, הכלמנום, תכלימוה, תכלימוני, — צער אותו בדבור או במעשה, kränken; affliger, offenser; to hurt: ויבאו לישה ויראו את העם אשר בקרבה וכו׳ שקט ובטח ואין מכלים דבר בארץ (שופט׳ יח ז). כי נעצב (יהונתן) אל דוד כי הכלמו אביו (ש״א כ לד). הרעים אשר לך היו עמנו לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה (שם כה ז). גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה (רות ב טו). בדיך מתים יחרישו ותלעג ואין מכלם (איוב יא ג). עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני במלים זה עשר פעמים תכלימוני לא תבשו תהכרו לי (שם יט ב-ג). —ובתלמ׳: פעם אחת היה (דמא בן נתינה) לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה (קדוש׳ לא.). עדיין לא הגעת לחצי כיבוד כלום זרקה ארנקי בפניך לים ולא הכלמתה (שם:). — ובסהמ״א: אפילו נטלו (אבותיו) כים של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם (רמב״ם, ממרים ו ז). — והכלים את פלוני, במשמע׳ גרם לו בושה: אל תצא לרב מהר פן מה תעשה באחריתה בהכלים אתך רעך (משלי כה ח). ורעה זוללים יכלים אביו (שם כח ז). אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו (תהל׳ מד י). — ובתו״מ: שהיה (כלאב) מכלים פני מפיבשת בהלכה (ברכ׳ ד.). יהו מנאצים ומחרפים אותי ומכלימים אותי (פסיק׳ רבתי ל). ואל יבזך פיך ואל יקללך לשונך ואל יכלימוך שפתיך (דא״ז ג). — ומכלים בדבר: אמר דוד עד מתי אתם מכלימין בכבודי וקורין אותי בן ישי (פסיק׳ דר״כ, עניה סוערה). — ג) כמו פ״ע, כמו נפעל: גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו (ירמ׳ ו טו).

—הפע׳, הכלם, הכלמו, הכלמנו, — שהכלימו אותו: והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה (ש״א כה טו). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו

---

[1]) במשמ׳ זו רק בעבר׳ וארמית. קצת דומה לו בערב׳ כרב a), במשמ׳ צער ויגון עז.

a) كرب

ראשם (ירמ׳ יד ג). אלו אכיה ב״ו נוף עד שתהא מוכלמת ז׳ (ימים) (ספרי במד׳ קו).—ואמר הפיטן: מתבושש אני מחטאי ומוכלם אני מעונותי ונחפר מפשעי (ר׳ נסים הבבלי, וידוי ליוה״כ).—והכבוד הוכלם: כל כבוד תארינו הוכלם, וצור אורחותיו חסד כלם, כי לא יזנח לעולם (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה אספתו).

כְּלִמָּה, ש״נ, כְּלִמַּת, כְּלִמָּתִי, כְּלִמָּתְךָ, כְּלִמָּתֵנוּ, כְּלִמָּתָם, מ״ל כְּלִמּוֹת, — בּוּשָׁה, מה שאדם נכלם ממנו, Scham, Schmach; honte ; shame: והיה לכם מעוז פרעה לבשת והחסות בצל מצרים לכלמה (ישע׳ ל ג). בשו מאד כי לא השכילו כלמת עולם לא תשכח (ירמ׳ כ יא). ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך (יחזק׳ יו סג). יחדו הלכו בכלמה חרשי צירים (ישע׳ מה יו). משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלמה (משלי יח יג). עד מה כבודי לכלמה (תהל׳ ד ג). כל היום כלמתי נגדי (שם מד יו). מוסר כלמתי אשמע (איוב כ ג). —כסתהו הכלמה: נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי ליי׳ אלהינו חטאנו (ירמ׳ ג כה).—ואת פניו: בשנו כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית יי׳ (ירמ׳ נא נא). כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (תהל׳ סט ח). — הסתיר פניו מכלמה: גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק (ישע׳ נ ו). — נשא כלמה: גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך (יחזק׳ יו נב). אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם לו ז). — לבש כלמה: יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי ילבשו בשת וכלמה המגדילים עלי (תהל׳ לה כו). ילבשו שוטני כלמה ויעטו כמעיל בשתם (שם קט כט).—עטה כלמה: יבשו יכלו שטני נפשי יעטו חרפה וכלמה מבקשי רעתי (שם עא יג).—נסג לו כלמה: אל תטפו יטיפון לא יטפו לאלה לא יסג כלמות (מיכ׳ ב ו), עי׳ נסג. — ובתו״מ: הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה (ברכ׳ יז.). אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה (כ״ב עה.). עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בושה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותנו (זבח׳ קיג.).—ואמר המשורר: והובישו כמו גנב אשר נמצא במחתרת, ועטו על פניהם את כלמתם כאדרת (ר״ש הנגיד, סלח יונה). אנחנו נעשה סכות בשמחה והמה מכלמתם אבלים (הוא, סלי תעם).— °כְּלִמַּת הרופאים, כנוי לחלי כאב פרקי הרגלים: ולפי שהעם כינו חולי הלז בשם כלימת הרופאים דילי לדבר בגנות הרופאים (מעשה טוביה, בית חדש ה). נענש (אסא) דוקא בפודג״א שהיא כלימת הרופאים (שם).

כְּלִמּוּת, ש״נ,—כמו כלמה: ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח (ירמ׳ כג מ).

כלף[1], ממנו כֵּלַף, °כַּלָּפָה.

כֵּלַף[2], כֵּילַף, ש״ז, מ״ר כֵּלַפּוֹת, כֵּילַ׳,—כעין קרדום גדול בשן ברזל ארוכה וחדה, לחפר בה ולקעקע הבנין, Axt ; cognée ; axe: ועת פתוחיה יחד בכשיל וכלפות[3] יהלמון (תהל׳ עד ו).—ואמר הפיטן: ירדנו לחרפות, ונהי לשרפות, בכשיל וכילפות, בית קדשך הולמים (מחז׳ תימנ׳ ליוה״כ, ירלה שוע).—ומ״י °כֵּילַף, ואמר המשורר: ודמה גם המשיל, לכילף ולכשיל, חרבות ויכשיל, פתאים ונערים (דונש על מנחם, לדורש התכמות).

°**כַּלָּף**, ש״ז,—כתמים צהובים על הפנים כמו עדשים: ויועיל הקזתו מהכלף הוא עדשי הפנים ועכירות המראה (קאנון א ד כ). ויש לשעורים ולקמחם מירוק וטהרה והתרה ועל זה חובשים בו הפנים שיש בהם כתמים כגוף כלף ונמש (מפתח הרפואה, כ״י בריט״מ).

---

[1]) בערב׳ ח׳לף a), ועי׳ הערה להערך.

[2]) נחלקו בפרוש מלה זו מנחם ודונש ותלמידיו. אמר מנחם וז״ל: כשל השני בכשיל וכלפות יהלמון ממיני כלי ברזל מכלי קרב הוא. ע״כ. והשיג עליו דונש: ואמרת כי כשיל וכלפות כלי מלחמה הם ואין הם כי אם כלי חוטב עצים הכשיל הוא הקרדום כי כן הוא מתורגם ובקרדמות באו לה (ירמ׳ מו כב) וכמא דעלין בכשילין, וכלפות הם כפטישין בלשון הערב ולא מכלי קרב. ע״כ. והשיבו תלמידי מנחם: והשיבות עליו בפתרו כשיל וכלפות ממיני כלי מלחמה וגזרת כי הם כלי חוטבי עצים ושמת ערך לשון הערב הלא זה סכלות רב וגזרת בהם שהם פטישים ואילו היה כן לא נעדר מפתרון הפותר בהם כלי קרב ביען כי מצאנו כלי המלחמות פטישים וקרדומות. ע״כ. וכבר אמר ריב״ג כי הוא בערב׳ ח׳לפ a), ופרש אבן שידה מלה זו וז״ל: אלח׳לפ אלפאש אלעט׳ימה וקיל הי אלפאש בראש ואחד, ע״כ,—ובעבר׳: הח׳לף הוא הפאס (הקרדום) הגדול, וי״א פאס בראש אחד. וזה אחד השרשים שבהם באה בעבר׳ כ במקום ח׳ בערבי׳. — [3]) בהרבה ספרים כילפות מלא (י׳ כ״י וד׳ דפוסים ישנים), אבל ברוב הספרים כלפות חסר (י״ז כ״י וה׳ דפוס׳ ישנים), וברוב הספרים למד פתוחה ופה דגושה, אך בקצת ספרים למד קמוצה ופה רפה (גנזכ׳, מהד׳ תדבה).

---

a) خلف

***כְּלָפָּה**, ש"נ, — כמו כֵּלַף: כַּלְפַּה[1]) (היא) גרזן או כלי לגרר אבנים (צמח דוד לר"ד מהתפוחים).

***כְּלַפֵּי**[2]), — מלת הרמז להראות פְּנִיָּה לעומת דבר, gegen; vers; towards: האיש תולין אותו פניו כלפי העם והאשה פניה כלפי העץ (סנה' ו ד). הראש בימינו והוטמו כלפי זרועו וקרניו בין אצבעותיו (תמיד ד ג). הכיור היה בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי הדרום (מדות ג ו). שיהו נרות מקבילים את המנורה ומנורה את הנרות הא כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי מערב ואחת באמצע (ספרי במד' נט). וכבר שלחה מלכות של בית קיסר לכו וראו קבורתו של משה היכן הוא הלכו ועמדו למעלה וכו' ותציין למטה עליונים ראו אותו כלפי מטה ותחתונים ראו אותו כלפי מעלה (שם דבר' שנז). האומר תרומת הכרי הזה בצפונו מחציו כלפי צפון מדומע (תוספתא תרומ' ד ט). בא לו למזרח עזרה וכו' ושני שעירים היו שם פניהם כלפי העם אחוריהם כלפי הקודש וכה"ג פניו כלפי הקדש (שם יוה"כ ג ג). כיצד היו זקנים יושבין פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי קודש וכשמניחין את התיבה פניה כלפי העם ואחוריה כלפי קודש וכשכהנים נושאין את כפיהם פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי קודש וחזן הכנסת פניו כלפי קודש וכל העם פניהם כלפי קודש (שם מגי' ד כא). בית לתך כלפי צפון אני מוכר לך נותן לו בית לתך כלפי צפון (שם ב"ב ו כח). בני חכמים ותלמידי חכמים בזמן שיש להם דעת לשמוע הופכין פניהם כלפי העם (שם סנה' ז ט). העומדים ומתפללין בחוצה לארץ הופכין את פניהן כלפי ארץ ישראל וכו' העומדים ומתפללין בארץ ישראל הופכין את פניהן כלפי ירושלם וכו' העומדים ומתפללין בירושלם הופכין פניהן כלפי הר הבית וכו' העומדים ומתפללין בהר הבית הופכין פניהן כלפי בית קדש הקדשים (ירוש' ברכ' ד ח:). המטיל מים הרי זה הופך פניו כלפי צפון המיסך את רגליו הרי זה הופך פניו כלפי דרום (שם ט יד:). מבוי שנפרץ מצידו כלפי ראשו (שם ערוב' א יח ג). צפורן שפירש רובה וציצין שפרשו רובן ביד מותר בכלי חייב וכו' א"ר יוחנן והוא שפרשו כלפי מעלה ומצערות אותו (בבלי שבת לד:). ביאתו מירושלם לגבעון פניו כלפי במה (יומ' נג.). כיצד שואלין (באורים ותומים) השואל פניו כלפי נשאל (לעומת הכהן) והנשאל פניו כלפי שכינה (שם עג.). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם (תעני' כט.). (אם מת) פניו כלפי העם סימן יפה לו כלפי הכותל סימן רע לו (כתוב' קג:). מוצאי יו"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה נטה כלפי צפון עניים שמחים ובעלי בתים עצבין מפני שגשמי שנה מרובין ופירות מרקיבין נטה כלפי דרום עניים עצבים ובעלי בתים שמחין מפני שגשמי שנה מועטין ופירות משתמרין נטה כלפי מזרח הכל שמחין כלפי מערב הכל עצבין (ב"ב קמז.). הגיע לריצפה מחזיר פניו כלפי צפון והולך למזרחו של כבש בעשר אמות (זבח' סד.). כמין טס של זהב היה לה (להמנורה) על גבה כשהוא מטיבה דוחקו כלפי פיה כשהוא נותן בה שמן דוחקו כלפי ראשה (מנח' פח:). הכה על ראשה והלכה לה כלפי זנבה על זנבה והלכה לה כלפי ראשה (חול' נא.). אמר ר' טרפון מעשה והייתי עם אחי הכהנים בשורה והטיתי אזני כלפי כה"ג ושמעתי שאמרו (את שם המפורש) בתוך נעימת הכהנים (מד"ר במד' יא). שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים רוח צפון יוצא ומטה אותה כלפי צפון והחוח עוקצה אעפ"י כן לבה מכוון למעלה (שם שה"ש, כשושנה). — ובסהמ"א: משפיע אותה (את השפופרת) כלפי מטה ושם עיניו בקצה העליון לצפות ולהביט כלפי מטה (תשו' הגאו', הרכבי שיד). מחזירין ראשיהן כלפי נר מערבי (רגמ"ה מנח' לח:). שהניח את המחתה בארץ וידה של בזך כלפי בין זרועותיו (רש"י יומ' מט:). בית חציו מקורה וחציו שאינו מקורה בין שקרויו כלפי פנים בין שקרויו כלפי חוץ אין לו ארבע אמות (רמב"ם, שכנים ג ו). שנשברו (הצלעות) כלפי השדרה (הוא, שחיט' י ג). בית שחלקו בנסרים או ביריעות אם חלקו מן הצדדין או מכלפי הקורות (הוא, טומא' מת כד ג). וכמו כן תדע כי חצי גוף הירח שכלפי הארץ בכל עת ועת הוא שאפשר שיראו אותו בני אדם ויפלו עליו קוי הבטתם (יסו"ע לר"י ישראלי ג:). סבוב החמה ע"י מהלכה העצמית כלפי מזרח בכל

---

[1]) כך הכתיב והנקוד בגוף הספר.

[2]) מְצֻמְצָם מן כְּלַאפֵּי.

יום קרוב למעלה א׳ (נחמד ונעים קכח).—ואמר הפיטן: פאת קדימה פניהם יורה, כסודרי חוית כלפי מזרח (סלית׳ ער״ה, תפלה תקח). — ובמשמ׳ בכונה לפלוני: כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו וכו׳ כביכול כלפי מעלה (ספרי במד׳ פד). כי גוי אובד עצות המה ר׳ יהודה דורשו כלפי ישראל ר׳ נחמיה דורשו כלפי האומות (שם דבר׳ שכב). המגים דעתו כלפי מעלה (ברכ׳ יט.). אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית (שם לא:). חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על יי׳ מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה (שם). אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה (תענ׳ כה.). לא דבר איוב אלא כלפי שטן (ב״ב טז.). הודיעו הקב״ה (למשה) כך וכך עתיד פרעה לעשות בזמן שתלך בשליחותי כדי שלא יטיח דברים כלפי מעלה ואעפ״כ הטיח דברים כלפי מעלה (מד״ר שמות ג). התחילה (הגר) מטחת דברים כלפי מעלה אמרה רבון העולם אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך והיום הוא מת (שם). לשון נקיה הוא כלפי המלאכים (רש״י ברא׳ יח כ). שגנאי כלפי מעלה לקראותם אלוהות (הוא, שמות כ ג).— ועם ל אחריה, כלפי למעלה: ומי שאינו יודע לכוין את הרוחות הרי אילו מתפללין כלפי למעלן (ירוש׳ ברכ׳ ד ח:). הקיש קללות אב ואם לקללת המקום אבל אי איפשר לומר מכה כלפי למעלה (שם פאה א טו ג). — ומשל: חצפה[1]) אפילו כלפי שמים מועיל (סנה׳ קה.).— ובכנ׳ כלפיו: מצא מקום בכתבי ובלשוני להתרעם עלי ולדקדק בדברי ועל שרשי רגלי יתחקה באלו הטחתי דברים כלפיו אשר לא כדת והטלתי ח״ו קוצים בעיניו (שו״ת חות יאיר מה).—ובמשמ׳ *לפי: מלמד שהוא (שלמה) מחבבה (את בת פרעה) יותר מכולם וכלפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולם אמרו ביום שנתחתן שלמה עם בת פרעה ירד גבריאל נעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך של רומי (ספרי דבר׳ נב). איסי בן יהודה אומר כלפי שאמרה תורה לא יחמוד איש את ארצך מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה (פסח׳ ח:). ר״א בן יעקב אומר כלפי שאמרה תורה לא תשנא את אחיך בלבבך יכול כגון זו (העוברת על דתה ונסתרת עם שכניה שלא יקנא לה) ת״ל ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (סוט׳ ג.). כלפי שאמרה לו דבר קשה חזרה

—[1]) גוף המשל בארמ׳: חוצפא אפי׳ כלפי שמיא מהני.

ופייסתו (רש״י ש״א א טו).

כל״ש,—ר״ת: כוכב לבנה שבתאי.

כ״מ,—ר״ת: כל מה, כל מקום.

כמד[1]), ממנו כֶּמֶד.

כֶּמֶד[2]), ת״ז, לנק׳ כִּמְדָּה, מ״ר כְּמָדִים, כְּמָדוֹת,—אֶבֶן כְּמָדָה, מסתתה כעין שפה שקועה סביב, כמו האבנים הגדולות שבכותל המערבי, mit Randschlag versehen; taillé en bossage; bossed: כל אלה אבנים יקר׳ת כְּמָדוֹת[3]) גזית מגררות במגרה מבית ומחוץ וממסד עד

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש זה, ועי׳ בהערה להערך.

[2]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה זו בעבר׳, ועי׳ הערה לקמן.— [3]) ראו הקדמונים והחדשים במלה זו מ״ר מן השם מדה. אך זה דחוק מאד, כי בשום מקום לא מצאנו שלאבני גזית היתה מדה קצובה שאפשר יהיה לאמר כמו המדה של גזית, ואין ספק בדבר שמדת האבנים היו לפי מה שיצאו מתוך המחצב פחות או יותר ארוכות, והשתמשו בכ״א מהן לפי מה שנאות היה לצרכי הבנין, בארוכות במקום הצרך בארוכות, ובקצרות במקום הצרך בקצרות, ואין המלים כמדות גזית מבארות לנו כלום והן יתרות לגמרה, וכל מליצת הכתוב מעידה כי המלה כמדות היא אחת מתארי האבנים כמו יקרות שלפניה ומגררות שלאחריה, ורגלים לדבר כי אין כ של כמדות כ הדמיון אלא היא שרשית מעצם יסוד המלה, והעקר ליחיד הוא כֶּמֶד ולרבים כְּמָדוֹת כמו יקרות, ותאר בה הכתוב צורת סתות אבני הגזית שהשתמש בהן שלמה לבנין המקדש, והוא תאר במשק׳ פֶּעֶל, ומפני שזו מלה עתיקה לא שגורה בלשון כל העם אלא רק בפי בעלי המקצוע הבונים נשמרו התנועות בפיהם בהברתן העתיקה ולא נשתנה החירק הקצר לצירה כמו רוב המלים מזה המשקל. והנה, דבר ידוע הוא כי אבני הבנינים החשובים של היהודים היו מפסלות על קצותיהן כעין שפה שקועה סביב מארבע קצותיהן או רק משנים שלשה קצוות, הכל לפי הצרך או לפי רצון הבונה, ופני כל האבן היו בולטות, כמו למשל האבנים הגדולות בכותל המערבי וכיוצא בהן. והואיל שלפי המבואר למעלה המלה כמדות היא תאר לאיכות סתות האבנים יש להניח כי בה רמוזה זו הצורה של סתות האבנים. והנה אין לי סמך נכון לא בעברי׳ ולא בשאר הלשונות השמיות למשמ׳ קרובה לזו להשרש כמד. עצם השרש ישנו בערב׳ ובסור׳, אך בשתיהן הוא משמש במשמ׳ רחוקות ממשמ׳ של סתות אבנים. בערב׳ משמש כמד a) במשמ׳ יגון ורכוך הבגד וחמום האברים, ובסור׳ כמד במשמ׳ נבל הפרח ונכמש. רק בערב׳ ההמונ׳

a) كمد

הטפחות ומחוץ עד החצר הגדולה ומיסד אבנים יקרות אבנים גדלות אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות (מ"א ז ט-י).

משמש כ מ ד עוד במשמ' השוה פני המדרגה, וכדומה, ואולי יש קצת יחס בין משמ' זו ומשמ' אבנים כמדות. ואולם, אם עצם הצרוף כמד אין בערב' במשמ' קרובה לזו, הנה הצרוף המסורס דמכ משמש בלשון זו בשתי משמעות, האחת בענין מ ה י ר ו ת והשנית בענין חלק וממ'רט, poliert, glatt; poli, lisse; smooth, polished, ובהיות שאין בין שתי המשמעות, ששרש זה משמש בהן בלשון זו, שום קרבה, ודאי הוא שכאן נתמזגו ש נ י ש ר ש י ם דומים אך מתחלפים, ואפשר שמשמ' חלק וממרט היא היתה בתחלה לא לצרוף דמכ אלא לצרוף המסורס כ מ ד, שנסתרס אח"כ ונתמזג עם הצרוף דמכ. וזו האיכות של חלק וממרט היא היא איכות הסתות של השפה המקפת את אבני הגזית של רוב בניני היהודים הקדמונים. ואין לאמר כי הכונה בכמדות, במשמ' זו, היא לכל האבן, ר"ל שכל האבן היתה חלקה וממרטה, כי המציאות מעידה להפך, כי האבן כלה אינה חלקה וממרטה, רק השפה היא חלקה וממרטה. ואפשר שמפני שבתחלה היו אבני הבנין ממרטות רק בהשפה סביב ושאר האבן נשאר גויל לכן נקבע השמוש של כמד במשמ' חלק וממרט בנונע לאבנים מסתתות בצורה זו. וסוף דבר אין הכרח שהמלה כמדות תהיה שמית, אלא אפשר שהיא זרה ונכנסה בעברי' ע"י מסתתי האבנים שהיו אולי לא יהודים. ועוד היה לבי נקפי שמא צורה זו של סתות אבני גזית לא היתה נהוגה כלל אצל היהודים בזמנים הקדומים בימי שלמה, כי האבנים של כותל המערבי יש להניח שהן מבנין הורדוס, וצורה זו של סתות היתה בזמן ההוא נהוגה גם אצל היונים והרומאים. ונכנסתי לפרופ' ג' דלמן, ראש המכון הגרמני לחקירת עתיקות א"י, שהוא בן סמך גם בלשונות השמיות וגם בעניני העתיקות, ונשאתי ונתתי אתו בשאלה זו. ואחרי עיון הודה גם הוא כי מבחי' הלשונית ולפי הענין פרוש זה להמלה כמדות הוא נכון, ופתאם נזכר כי פרופ' ה' גרסמן בספר השנה של המכון הנזכר שנה ו (Prof. Dr. H. Gressman, Palästina Jahrb. jahrg. VI) פרסם מאמר על דבר אבני הבנין ודבר שם על צורה זו של סתות האבנים, ואמר וז"ל: Von hier aus versteht man auch am einfachsten den Ausdruck kemidot Gasit, nach der Art der Quadern (behauen) d. h. eben mit Randschlag versehen.— ובעבר': ולפי זה מובן בדרך היותר פשוט הדבור כמדות גזית, לפי האופן של גזית, ר"ל שהיה להן שפה שקועה. ראינו איפוא, כי לזה הפרוש להמלים כמדות גזית הגיע גם פרופ' גרסמן, רק מנקודה אחרת, לא מהלשונית אלא מתוך הענין של הכמת הבניה, ומסקנה זו משתי נקודות מתחלפות, מבלי השפעה זו על זו, מחזקת את ההשערה למדרגה של ודאות. ובדבר תחלת צורת סתות זה, אחרי העיון והחפוש נתברר לנו, כי אחרי החפירות בתענך ובמגדו אי אפשר יותר שום ספק בדבר זה ובודאות גמורה יש להחליט כי עוד קודם זמנו של שלמה כבר היתה נהוגה אצל היהודים. ואלה דברי פרופ' סלין בספרו על הפירותיו בתענך (Prof. Sellin, Tell Ta"anek, 24): Das auffallendste war die Art der Behauung der Steine in der obersten Schicht der Aussenseite, die besonders an der Nordmauer angewendet war. Während nämlich sonst auch diese Seite glatt behauen war, hatte man hier die Behauung vielfach nur durch einen Randschlag angedeutet und den Buckel stehen lassen. Diese Bossierung war aber in der denkbar primitivsten Form ausgeführt. Während nämlich bei den sonstigen Bauten in Palästina, bei denen man sie beobachtet hat, die Behauung von allen vier Seiten vorgenommen wurde, wodurch sich in der Mitte ein Buckel ergab, der in seiner Form dem ganzen Stein entsprach, liessen sich hier nur zwei solche Steine finden. In der Regel war nur von oben ein 5—20 cm breiter Rand geschlagen und alles anderes als unförmlicher Buckel stehen geblieben, etc. Auf diesem sah man deutlich die Spuren des etwa 2 cm breiten Steinhauer-Werkzeuges. ואת ההומה הזאת החליט פרופ' סלין לבנין המלך שלמה. והמהנדס שוהמכר בספרו על החפירות במגדו (Schuhmacher, Tell el-Muteselem I B. Die fünfte Schichte 92-94) אמר: Einen weitern Fortschritt in der Bearbeitung der äussern Mauer erkennt man an dem nunmehr verständnisvoller durchgeführten Randschlag der Quadern und an der Behandlung der Bossen. Wie Tafel XXIX 13 u. Abb. 139 zeigen, wurden die Quadersteine teils nur oben, wie an den untersten Schichten der Südmauer des Palastes, mit einem Randschlag versehen, weil dieser beim Versetzen unentbehrlich war; teils führte der Steinmetz diesen Randschlag rings um die Steinstirn, in den obern Schichten (vergl. Ta"anech, Sellin, S, 24). Die Bosse bleibt im allgemeinen roh und kräftig hervorstehend, doch ist auch in einzelnen Fällen eine Abglättung derselben mittelst eines Instrumentes mit cirka 0. 06 cm breiter Schneidefläche erkennbar.— ובסוף הספר כתב וז"ל: Die Grabkammer (בשכבה זו) ist von ganz besonderer Wichtigkeit nicht bloss für die Datierung der fünften Schichte wegen der in ihr gefundenen Skarabäen, die in das 20. Jahrh. hinaufführen dürfen. ובכן, כבר במאה העשרים לפני ספה"נ היתה נהוגה תכונה זו של הסתות. גם הכהן הדומיניקני המלומד האב וינסן (R. P. Vincint), שהוא בן סמך גדול בפרט במקצוע

כַּמָּה, כַּמֶּה,—א) מלה לשאלה אם הדבר שמדבר עליו הוא הרבה או מעט והמדה והמספר שלו, wieviel combien; how much, how many: ויאמר פרעה אל יעקב כַּמָּה ימי שני חייך (בראש׳ מז ח). ויאמר ברזלי אל המלך כַּמָּה ימי שני חיי כי אעלה את המלך ירושלם בן שמנים שנה אנכי היום (ש״ב יט לה-לו). כַּמָּה ימי עבדך מתי תעשה ברדפי משפט (תהל׳ קיט פד). כַּמָּה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הדיעני (איוב יג כג). ואמר אנה אתה הלך ויאמר אלי למד את ירושלם לראות כַּמָּה רחבה וְכַמָּה ארכה (זכר׳ ב ו).—ובשאלת הזמן, אם יארך הדבר הרבה זמן או מעט: כַּמָּה לא תשעה ממני לא תרפני עד בלעי רקי (איוב ז יט). כַּמָּה נר רשעים ידעך ויבא עלימו אידם (שם כא יז). אדני כַּמָּה תראה (תהל׳ לה יז).—ולשאלה לתדירות הדבר או לכחו ועזו: כַּמָּה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון וישובו וינסו אל וקדוש ישראל התוו (תהל׳ עח מ-מא).—עַד-כַּמֶּה: ויאמר אליו המלך עַד-כַּמֶּה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם יי׳ (מ״א כב יו).—ובמשמ׳ עד אימתי, ואמר המשורר: זמן בוגד עלי מה זה ולמה אלי אחי אהי תאב וצמא, ואם אתה גנבתו לי למתי תשיבהו ועד כַּמֶּה וְכַמֶּה (ר״ש הנגיד, זמן בוגד).—ובתו״ם, לשאלה: עד כמה מזבלין עד שלש שלש אשפתות לבית סאה (שבי׳ ג ב). שלשה אילנות של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן וכמה יהא ביניהם ר״ג אומר כדי שיהא הבקר עובר בכליו (שם א ה). שלשה משקין אסורים משום גלוי המים והיין והחלב ושאר כל המשקין מותרין כמה ישהו ויהיו אסורין כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה (תרומ׳ ח ד). הבונה כמה יבנה ויהא חייב (שבת יב א). כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה לצפונה או לדרומה כמה היה גבוה ולאין היה נוטה וכמה היה רחב (ר״ה ב ו). כמה תהא הסלע חסירה ולא יהא בה אונאה ר׳ מאיר אומר ארבעה איסרין (ב״מ ד ה). כמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר שנים עשר חדש (ב״ב א ה). כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת (מכות ג י). סלע שנפסלה והתקינה להיות שוקל בה טמאה עד כמה תפסל ויהא רשאי לקיימה עד ב׳ דינרין (כלים יב ז). כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ג). (כתוב) ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע וכמה רגע אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה (ברכ׳ ז.). והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום עד כמה ר׳ אמי ורב אסי טעמו עד שיעור רביעתא (שם יד.). כמה ישהה בין תפלה לתפלה וכו׳ כדי שתתחונן דעתו עליו (שם ל:). וכמה נשתייר מהם (מחיל סנחריב) רב אמר עשרה וכו׳ כמה נער יכול לכתוב עשרה (סנה׳ צה:). כמה רחבו של סולם (שראה יעקב בחלום) שמונת אלפים פרסאות (חול׳ צא:).—*בְּכַמָּה: היו בודקין אותן (את העדים) בשבע חקירות באיזה שבוע באיזו שנה באיזה חדש בכמה בחדש באיזה יום באיזו שעה באיזה מקום (סנה׳ ה א). לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח (ב״מ ד י). פרתך בכמה בכך וכך תמורך בכמה בכך וכך (גמ׳ שם מז.). בא ליקח ממנו ואמר לו קטנה זו בכמה אמר לו במאה רבוא והגדולה בכמה אמר לו באלף רבוא והבינונית בכמה אמר לו בח׳ מאות רבוא (מד״ר שמות כ). אמרו לו מה בידך אמר להם כלי זכוכית אמרו לו בכמה זו אמר להם שתים בסלע וכו׳ נכנסו אותם הלסטים וראו אותו יושב ומוכר אמרו לו בכמה זו אמר להם זו בעשרים זהובים (שם ל). מעשה בהלל הזקן שהיה מהלך בדרך ופגע בני אדם שמביאין חטין אמר להם סאה בכמה אמרו לו בשני דינרין ופגע באחרים אמר להם סאה בכמה אמרו לו בג׳ דינרין (אדר״נ יב).—וגם לאו לשאלה אלא במשמ׳ מספר מה לא קצוב: האבכה בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זה כַּמֶּה שנים (זכר׳ ז ג).—ובתו״מ: שאדם טובע בכמה מטבעות

הקירות הבנינים העתיקים, הגיד לי כי אין ספק בדבר כי צורה זו של סתות היתה נהוגה בא״י בזמן קדום מאד עוד לפני שלמה, ומימי אחאב נמצאו בזמן האחרון אבנים בצורת סתות זה בהתפירות בשמרון בשארית הבנין של היכל אחאב, שהכהן הנזכר בדק אותן היטב והן ממש בצורתן כמו אבני כותל המערבי. וכבר הזכיר זאת במאמרו בהקבץ Revue Biblique, שנת 1911, דף 130: la muraille apareillée à refends. והנה בסתות זה היו נהוגים שני אופנים, האחד שפני האבן נשארה גויל, בבריותה, כיציאתה מהמחצב, בלי סתות כל שהוא, והוא מה שנקרא בלשון צרפתית en bossage, לאמר בחטטרת, והשני הוא שגם פני האבן היתה מסתתה, רק לא חלקה וממרטה כמו השפה, והוא מה שנקרא בצרפתית à refends; וכך היו האבנים בבנין אחאב וכך בכותל המערבי, וכך בלי ספק היו גם האבנים בבנין שלמה, ובזה עוד יותר מבוארות המלים כמדות גזית, ר״ל שהן היו גם כמדות בהשפה סביב, וגם גזית על פני כלן.

בחותם אחד וכולן דומין זה לזה (סנה' ד ה). בן זומא אומר אורח טוב מה הוא אומר זכור בעל הבית לטוב כמה מיני יינות הביא לפנינו כמה מיני חתיכות הביא לפנינו כמה מיני קלוסקאות הביא לפנינו כל מה שעשה לא עשה אלא בשבילי (תוספתא ברכ' ז ב). אמר ר' ירמיה מאה ועשרים זקנים וכו' וכמה נביאין התקינו את התפלה הזאת (ירוש' שם ב ד ד). שהרי כמה פעמים נשאלה הלכה זו ביבנה (שם שבת ד ז). חשודה היא לעשות כמה חללים כדי לעשות בני צרתה ממזרין (שם יבמ' יו יה ג). אמר לו הקב"ה למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות (בבלי ברכ' סב:). שכשחטאו ישראל במדבר עמד משה לפני הקב"ה ואמר כמה תפלות ותחנונים לפניו ולא נענה (שבת ל.). משה רבינו גזר כמה גזירות ותיקן כמה תקנות וקיימות הן לעולם (שם). הפת שעיפשה חייב לבער מפני שראויה לשותקה ולחמע בה כמה עיסות אחרות (פסח' מה:). כשהוא מזה אינו מזה על הפרוכת אלא כנגד הכרופת אמר ר' אלעזר ברבי יוסי אני ראיתיה ברומי והיו עליה כמה טיפי דמים (יומ' נז.). ואם באו עדי טומאה אפילו יש לה כמה בנים תצא (יבמ' כד:). כיון ששמע פרעה כך (שהרג משה את המצרי) אמר כמה דברים שמעתי ושתקתי כיון שהגיע על שפיכות דמים תפסו אותו (מד"ר דבר' ב). —ובסהמ"א: ובתר רב נחמן בר יצחק מלכו כמה גאונים רב חמא בנהרדעא וכו' (אגר' רב שריר' גאון). ואמר החכם יעצוני כמה יועצים והוכיחוני כמה מוכיחים ולא הועילו בי תוכחת כתוכחת ימי השיבה (ראב' חכמה, דרך ארץ). בקשתי מכבודו כמה פעמים למוסרו בידי להדפיסו (מנשה בן ישראל, בראב' ספ' אוליס). — ואמר המליץ: מעלליו יעידו עליו כמה מרודים הושיע וכמה נודדים הרגיע ונפש נענה השביע (ר"י חריזי, תחכמ' מו). ומצוי עוד הרבה בסהמ"א. — והמלה כַּמָּה בסוף המאמר, במשמ' איזו מדה שתהיה או איזה מספר שיהיה: נסר שהוא מתוח מגג לגג אפילו רחב כמה אסור להלך עליו (ירוש' שבת ב ה:). אם יש בהן רוחב ארבעה אפי' גבוהין כמה כשר (שם סוכ' א נא ג). ר' יוסה (שאל) אילו מגדל שהוא עומד בתוך הבית גבוה כמה שמא אינו מותר להשתמש מתוכו לבית ומן בית לתוכו (שם שם ד). התלמידים יוצאין לתלמוד תורה שלא ברשות בתיהן שלשים יום הא ברשות בתיהן אפילו כמה (שם כתוב' ה ל.). — *אחד מִכַּמָּה, אחד ממספר רב: אמר לו אדוניו (של יוסף) מבקש אני לראותו (את הקב"ה) אמר לו יוסף הרי חמ' אח' מכמה שמשין שלו ואין אתה יכול להסתכל בו והיאך תוכל להסתכל בכבודו (מד"ר במד' יד). —וכמו מלת קריאה, במשמ' באיזו מדה, באיזה כח וכדומה: אמר ר' מאיר בא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם (אם גנב) שור שיש לו מלאכה משלם חמשה שאין לו מלאכה משלם ארבע (מכי' משפט' יב). כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת עד שחרש וזרע וכו' כמה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק אחד עד שגזז וליבן וכו' ותפר ואח"כ לבש (תוספתא ברכ' ז ב). כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר (שבת יב:). פתח ר' יהודה ואמר כמה נאים מעשיהן של אומה זו (שם לג:). אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר לו איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית (תענ' כ:). ואמר רבא בא וראה כמה טובה אשה טובה וכמה רעה אשה רעה (יבמ' סג:). א"ר יוסי בר אבין בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם (מפני מביאי הבכורים) עומדים (כל בעלי אומניות) מפני תלמידי חכמים אין עומדים (קדוש' לג.). —ואמר החכם: כמה מגונה הסכלות בזקן (מבח' הפנינ', שער החכמה). —והמשורר אמר: כמה לבבי יאבל כמה דמעה תשאבי, דבקת ביגונך עדי קבר בתוכו תחצבי (רשב"ג, מה לך יחידה). —על אחת כַּמָּה וְכַמָּה, עי' אחת, והוסיפה: ומה אם כשהקיפם דרך עקומה אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אלו באין בפשוטה על אחת כמה וכמה (מכי' בשלח ב, פתיח'). אמר לו ריקה בתבן כפרת בכסף וזהב על אחת כמה וכמה (שם יתרו ה). ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח וכו' כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי ולא לשבח על אחת כמה וכמה (ספרי במד' לט). מה אם נכסים (של עיר הנדחת) שאין בהן דעת וכו' אמרה התורה שישרפו המתכוין להטות את חבירו ומטהו מדרך טובה לדרך רעה על אחת כמה וכמה (ירוש' סנה' י כט ד). מה שן ועין שהן אחד מאיבריו של אדם עבד יוצא בהן לחרות יסורין שממרקין כל גופו של אדם עאכ"ו (ברכ' ה.). ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים יהודה חבירנו על אחת כמה וכמה (מו"ק יז.). ומה מי שאינו מצווה ועושה כך מצווה ועושה על אחת כמה וכמה (קדוש' לא.).

ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה (נדר׳ י.). משל לאדם אחד שאמר יכול אני לרוץ ג׳ פרסאות לפני הסוסים בין ביצעי המים נזדמן לו רגלי אחד רץ לפניו ג׳ מילין ביבשה ונלאה א"ל ומה לפני רגלי כך לפני הסוסים על אחת כמה וכמה ומה ג׳ מילין כך ג׳ פרסאות עאכ"ו ומה ביבשה כך בין ביצעי המים עאכ"ו (סנה׳ לו.). ומה דברים שאין דרכן לעשותן בצנעה אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשותן בצנעה על אחת כמה וכמה (מכות כד.). אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה (מד"ר כרא׳ ד). מה הנשבע באמת כך הנשבע על השקר על אחת כמה וכמה (שם במד׳ כב). וכביכול לא המתין בשמחתו ואמר לא בראתי את הכל אלא בשביל האדם ועכשיו הוא מת מה הנאה יש לי ומה אם הקב"ה לא המתין בני אדם על אחת כמה וכמה (תנחומא שמיני ג).—על אחת כמה וכמה שֶׁ: וא"כ ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה (מכות א ג). מה אם העובר עבירה אחת נוטל נפשו עליה העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתינתן לו נפשו (שם ג יה). ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת וכו׳ אפי׳ אות אחת על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). ומה אם דם פסח מצרים הקל שאינו אלא לשעה וכו׳ ואינו נוהג לדורות נאמר בו ולא יתן המשחית מזוזה שהיא חמורה שיש בה עשרה שמות מיוחדין וכו׳ על אחת כמה וכמה שלא יתן המשחית (מכי׳ בא יא). מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהא אדם חס על נכסיו (ערכ׳ כח.). מה אם זו (הגרושה מבעלה) שאין לה עליו מזונות ראה אותה בצרה ונתמלא עליה רחמים אתה שכתוב בך חנון ורחום ואנו בני ידידיך בני אברהם יצחק ויעקב על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים (מד"ר כרא׳ לג). ראה חכמה שיש בה (בהנמלה) וכל השבח הזה שיש בה שלא למדה מבריה ולא שופט ולא שוטר יש לה וכו׳ אתם שמיניתי לכם שופטים ושוטרים על אחת כמה וכמה שתשמעו להן (שם דבר׳ ה). — ב) בחכמת ההגיון, מאמר הכמה: ואמנם החלק השלישי בראו חמר וצורה בשנוי ותמורה וישיגנו השנוי בארבעה מאמרות הנודעות לחכמי הדורות והם במאמר העצם ובמאמר הכמה ובמאמר האיכות ובמאמר האנה (מכת׳ מנחם גילני לר"ד סכבלי, לקו"ק 47). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ואיך ומצטרף ואנה ומתי ומצב וקנין ופועל ונפעל (חו"ה, היחוד ז). והכמה ממנו מתדבק וממנו מתחלק (כל מלאכ׳ הגיון, כמה). שכבר התבאר שהכמה המתדבק מתחלק אל מה שאפשר שיתחלק ואם הונח שהשם יתברך יודע בשלמות מה שאפשר שיחלק אליו זה הבעל כמה במה שהוא בעל כמה הנה יהיה בכמה חלקים ידועים אצל הש"י בלתי מקבלים חלוקה (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ ג ב). ואמנם יקרה לו (להגשם) העדר התכלית מצד ההוספה או מצד החלוקה בכמה המתדבק לבד (שם ו יא). כל מה שילקח בשכל נכלל תחת עשרה סוגים אחד מהם העצב וכבר זכרנוהו ותשעה מקרים והם הכמה והאיכות והמצב וכו׳ (אמונה רמה א א). — ומ"ר: מיני הכמות הן ד׳ והן כמה נפרדות וכמה נמשכות וכמה מושכלות וכו׳ וכמה זמנית (ר"י אבן לטיף, רב פעלים עט.).

°כִּמָּה, פ"ע, עתי׳ יְכַמֶּה, — שאל כַּמָּה: ולכן אמר לא תכלה פאת שדך וגו׳ ולא זכר גבול הפיאה בשעורים וכמוהו כמה דברים הרבה בתורתך סדר האלהים ית׳ וגזר להוציאם בלי שעורים וגבולים או יכמה אותם מענהו כמה יהיה שיעורם ובכמה נכללים (ר"י הדסי, האשכל שמד).

כמה[1]), ממנו כָּמַהּ, °כֵּמַהּ, °כְּמִיהָה.

כָּמַהּ[2]), פ"ע, — כָּמְהָה האדמה, השתוקקה למים מפני חֹם וחרבוני קיץ וכדומה, ובהשאלה כָּמַהּ האדם לפלוני, השתוקק אליו תשוקה עזה: אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כָּמַהּ[3]) לך בשרי בארץ[4]) ציה ועיף בלי מים (תהל׳ סג ב). — ואמר הפיטן במשמ׳ העקרית למים: מודעת לגיא אות ברית בלי טובעת מים, נוצץ ברק בבהל להבריק כמהת מים, נוהם ברעש וקול רעם מרעים

---

[1]) רק בעברי׳ במשמ׳ זו. בערב׳ וסור׳ שרש זה משמש במשמ׳ אחרות רחוקות.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) תרגום: רגיג לך, ר"ל משתוקק לך. וכן רש"י: לשון תאוה. מנחם פרש במשמ׳ נמס, וכבר השיג ע"ז דונש ופרש במשמ׳ יבש, וכך ראב"ע. רוב החדשים כמו התרגום, אך סוף הפסוק מוכיח כי הכונה בהמלה כמה היא תשוקה למים כמו האדמה בארץ ציה.—

[4]) אולי בארץ וכו׳ אלי מים.

על המים (ר"א קליר, אקבטה כסל).—ובהשאלה: לאמותם עת כמהו משבר, יען כי גרון פתחו בקבר, להטות משפט גבר (ר"א קליר, קינו' לת"ב, איכה אצפתו). מביכי רוח תמהו, חזותם ישע כמהו, קדושינו אין כמוהו, עוזרם ומגנם הוא (מנחם בן מכיר, שבת חנכה, אין מושיע). כמהתי לאישי הראשון ונפשי לו צמאה (סליח' יוה ז, אל ימעט)· כמה לך נפשי יום וליל, כל ימי חדלי אהלל, כבוד שמך רב מחולל (ר"י נגארה, אעירה שחר). שאלוני סעפי התמהים למי תרוץ בגלגלי גבוהים, לאל חיי תשוקת מאויי ונפשי עם בשרי לו כמהים (רשב"ג, שאלוני). הרשיא דשאים והפריא, עץ פרי עושה פרי, כמהים בבוא עתם עת דודים, הציץ לבונה ופרי מגדים (יול' שבה"ג, האמיר). יקנאו בי בני גילי ביען לשירי כל בני דעת כמהים, בקין קם בהבל והרגו בעת שעה למנחתו אלהים (קבן שיריס[1]), כ"י כריט' מוז'). אתה מקדם קדושי לך מזמותי כמהים, הדרש לי בשיר רחשי אריך בשיחי ואהים (ר"י נגארה, יושב תהלות). —וכמו כנוי לישראל המשתוקקים לאלהים: כרסים רד בראש תלול, וכו' להדשיא פרחי אלול, כמהים שבע רצון להספק, בלחלות נגב להאפק (ר"א קליר, טל, אליס כיוס). נשמת יצורי להט עדת כמיהך תיקרך יום רעננים תופיעמו כזרות נגוהיך (ר"י בן אביתור, נשמת ידידים). נשמת המוני תמהי, אסופי כמהי, תהודך המאמץ ל'הי, יום קרוא ר'הי, השיבני ואשובה כי אתה יי' אלהי (ר"י הלוי, נשמת ידידי). נלחמים באנטוכיה עיר גדולה בעם זהוהים, נצחו בנים יוצאי צבא בושרו כמהים, וישמעו את קול יי' אלהים (שבת ב חנכה, אודך כי). צוה ישועות יעקב אשר לישעך כמהים (הושע' יוה א, אל ישעך). איש מוסריו הקשיבו כמהים, איש נענה באש משמי גבוהים (זמיר' למוצ"ש, אליהו הנביא). לך יראוך יצורי אדמה בקומך לערוץ עם כמהים, ולהחיות רוח שפלים אשר פני אל רוהים (תקון ליל שבת, אגר' שד"ל 512). — ועת' "אכמה, יכמה, יכמהו: לך אהמה בלב צמא ואכמה[2]) (רשב"ג, שחרתיך). יצמא לבי וגם יכמה[2]), אל דוד לצבי עופר דומה (ר"י נגארה, ילמא לבי). מהרו הרופא הוי רעיון עצבת, הן הוא לעג לו ובשיריו כנהו, רופא אליל בן משק בית המות, עתה אל אמרי פיו עיניו יכמהו (יל"ג, נקמת הרופא).

—[1]) שם המשורר לא ידוע.—[2]) עפ"י החרוז עם אהמה ועם דומה נראה כי ההא של אכמה יכמה נחה, שלא לפי השרש שההא של כמה היא במפיק.

"כמה, פ"ז, ככנ' כמהם, כמהי,— שהמ"פ מהפעל כמה: מיום כבודו נעלם מני אלך משוטט בעדו נדהם, כמהו שעפי לו בעברי ארץ נוד ואתי יעבור כמהם[1]) (ר"י חריזי, תחכמ' ג). השקני ממעיניך ישע ורוה כמהי, השיבני ואשובה כי אתה אלהי (מחז' תימנ' ליוה"כ, אחותי כסאתי).

***כמה[2]**), ש"ז, מ"ר כמהים, כמהות,—מין ממיני הפטריות הצמחים באדמה רטובה ומשקה, Trüffeln; truffe, truffles: רבי חייא בר אדא (שאל לפני) רבי יוחנן כמהין ופטריות מהו שיהו חייבין במעשרות אמר לו ר' יוחנן וכו' דבר שהוא נזרע ומצמיח יצאו כמהין ופטריות שאינן נזרעות ומצמיחות (ירוש' מעשר' א מח ד). מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ונתנגבה הארץ ויצאו ומצאו מדבר מלא כמהים (שם תעני' ג סז.). על המלח ועל הזמית ועל כמהין ופטריות אומר שהכל (בבלי ברכ' מ:). הנודר מן פירות הארץ אסור בכל פירות הארץ ומותר בכמהין ופטריות (נדר' נה:). — ומ"ר כמהות: אמר ר' איבו ככמהות הללו שהן מצפין למים (מד"ר בראש' סט).

כמה"ר,—ר"ת: כבוד מורנו הרב רבי.

כמו, כמוני, כמני, כמוך, כמכה, כמהו, כמוה, כמונו, כמוכם, כמוהם, (כמו אני, כמו אתה, כמו את, כמו הוא, כמו היא, כמו אנו, כמו אתם, כמו הם), — מלה להוראת הדמיון, ותשמש א) במשמ' האות כ בלבדה: ירדו במצולת כמו-אבן (שמות יה ה). וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו-נד נזלים (שם ח). מי זאת הנשקפה כמו-שחר (שה"ש ו י). חמוקי ירכיך כמו חלאים (שם ז ב). כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה (ישע' כו יז). תזרם כמו דוה (שם ל כב). הלוא חבלים יאחזוך כמו אשת לדה (ירמ' יג כא). היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו (שם יה יח). פתחו מאבסיה סלוה כמו-ערמים והחרימוה (שם נ כו). כלם מנאפים כמו תנור בערה מאפה (הוש' ז ד). אכתוב לו רבו תורתי כמו-זר נחשבו (שם ח יב). ואהי להם כמו-שחל כנמר על דרך אשור (שם יג ז). בטרם תגלה רעתך כמו עת חרפת בנות ארם וכל סביבותיה (יחזק'

[1]) נוסד על מליצת הכתוב: אתי יעבר כמהם (ש"ב יט לט), שהוא שם פרטי, ועשה ממנו המליץ שם מפשט.
[2]) בערב' כמאה a).

a) كمأة

יו נז). ויבא[1]) סגנים כמו-חמר וכמו יוצר ירמס טיט (ישע' מא כה). ושתו והמו כמו-יין (זכר' ט יה). על כן נסעו כמו-צאן (שם י ב). וירקידם כמו-עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים (תהל' כט ו). כמו-פתן חרש יאטם אזנו (שם נח ה). כמו חלב ודשן תשבע נפשי (שם סג ו). בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו-נד (שם עח יג). עד מה יי' תאנף לנצח תבער כמו-אש קנאתך (שם עט ה). ועשה קציר כמו-נטע (איוב יד ט). לבו יצוק כמו-אבן (שם מא טז). ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו-אבן במים עזים (נחמ' ט יא).—ובכנ' כמוני, כמוך, וכו': כי נחש ינחש איש אשר כמני (ברא' מד טו). בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ (שמות ט יד). נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יי' אלהיך (דבר' יח טו). מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני (שופט' ט מח). מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (ש"ב ט ח). חי חי הוא יודך כמני היום (ישע' לח יט). הבאת יום קראת ויהיו כמני (איכ' א כא). ומי כמוני יקרא ויגידה (ישע' מד ז). כי אנכי אל ואין עוד אלהים ואפס כמוני (שם מו ט). כי לא איש כמוני אעננו (איוב ט לב). האיש כמוני יברח ומי כמוני אשר יבא אל ההיכל וחי (נחמ' ו יא). אין נבון וחכם כמוך (ברא' מא לט). ואהבת לרעך כמוך אני יי' (ויקר' יט יח). כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים (שם לד). למען ינוח עבדך ואמתך כמוך (דבר' ה יד). נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו (שם יח יח). אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' (שם לג כט). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל (ש"א כו טו). על כן גדלת יי' אלהים כי אין כמוך ואין אלהים זולתך (ש"ב ז כב). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ"א ג יב). לא היה כמוך איש במלכים כל ימיך (שם יג). יי' אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (שם ח כג). גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יי' לאמר השבהו אתך אל ביתך (שם יג יח). מאין כמוך יי' גדול אתה וגדול שמך בגבורה (ירמ' י ו). מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו (מיכ' ז יח). יי' מי כמוך מציל עני מחזק ממנו (תהל' לה י). אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך (שם נ כא). יי' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה (שם פט ט). לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך (איוב לה ח). יי' אין כמוך ואין אלהים זולתך (דהי"א יז כ). — כמכה: מי כמכה באלים יי' מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא (שמות יה יא). איש אשר יעשה כמוה (כמו הקטרת) להריח בה ונכרת מעמיו (שם ל לח). ויאמר הכהן חרב גלית הפלשתי וכו' אין אחרת זולתה בזה ויאמר דוד אין כמוה תננה לי (ש"א כא י). כל הגנב מזה כמוה נקה וכל הנשבע מזה כמוה נקה (זכר' ה ג). ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים (שמות ט יח). לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן (שם י יד). והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף (שם יא ו). ובמתכנתו (של שמן המשחה) לא תעשו כמהו קדש הוא וכו' איש אשר ירקח כמהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו (שם ל לב-לג). תמת נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו (במד' כג י). הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי (דבר' ד לב-לג). ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם אשר בחר בו יי' כי אין כמהו בכל העם (ש"א י כד). ואחריו לא היה כמהו בכל מלכי יהודה (מ"ב יח ה). וכמהו לא היה לפניו מלך וכו' ואחריו לא קם כמהו (שם כג כה). כמהו (כמו הארבה הזה) לא נהיה מן העולם (יוא' ב ב). הוי כי גדול היום ההוא מאין כמהו ועת צרה היא ליעקב (ירמ' ל ז). ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואת אשר לא אעשה כמהו עוד (יחזק' ה ט). ובגוים הרבים לא היה מלך כמהו ואהוב לאלהיו (נחמ' יג כו). השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר (איוב א ח). הן אל ישגיב בכחו מי כמהו מורה (שם לו כב). ואם זרוע כאל לך ובקול כמהו תרעם (שם מ ט). ולא נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא (דהי"ב לה יח). אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר (ברא' לד טו). כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמנו ויחי (דבר' ה כג). אם נום ננום לא ישימו אלינו לב ואם ימתו חצינו לא ישימו אלינו לב כי עתה כמנו עשרה אלפים (ש"ב יח ג). גם אתה חלית כמונו אלינו נמשלת (ישע' יד י). גם לי לבב כמוכם לא נפל אנכי מכם (איוב יב ג). כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם (תהל' קטו ח).—כמוך כפלוני, כמוני כמוך: ויגש אליו

[1]) י"ג ויבם.

יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה (בראש׳ מד יח). ויאמר (גדעון) אל זבח ואל צלמנע איפה האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמוהם אחד כתאר בני המלך (שופט׳ ח יח). ויאמר (מלך ישראל) אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך (מ״א כב ד). — כמוהו כאין: מי׳ בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כמוהו כאין בעיניכם (חגי ב ג). — ובתו״מ: כל הכשר להצניע ומצניעין כ מ ו ה ו והוציאו בשבת וכו׳ וכל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כ מ ו ה ו והוציאו בשבת (שבת ז ג). ושואלים את הגדול שבהן (שבעדים) ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר והדיינין עומדין על רגליהן וקורעין ולא מאחין והשני אומר אף אני (שמעתי) כ מ ו ה ו והשלישי אומר אף אני כ מ ו ה ו (סנה׳ ז ה). השוחט (סימן) אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשרה ורובו של אחד כ מ ו ה ו (חול׳ ב א). האוכל ככותבת הגסה כ מ ו ה וכגרעינתה (יומ׳ ח ב). זה הכלל כל שאין כ מ ו ה חיה טרפה (חול׳ ג א). אמרתי לו בני כ מ ו ך ירבו נוזרי נזירות בישראל (נדר׳ ט:). למלך שנגלה לבן ביתו בלבוש נאה וכו׳ וא״ל עשה לי כ מ ו ה ו א״ל אדוני המלך וכי יכול אני לעשות כמוהו כך א״ל הקב״ה למשה עשה לי משכן אמר לפניו רבש״ע יכול אני לעשות כמוהו (מד״ר שה״ש, נאינה וראינה). — ובספהמ״א: ואל יאשימני אדני כי מרוב שיחי ובעסי דברתי עד הנה אבל (אדם) כ מ ו נ י ישגה וכ מ ו ה ו יסלח (מכת׳ חסדאי למלך הכוזרים). מחמר קורצת כ מ ו נ י ועושני עושך וכו׳ מאומה לא אבקש בלתי קשב ואם אל כ מ ו נ י יפנה כ מ ו ך איננו תמהון (אגר׳ מנחם להסגן חסדאי). — ואמר המשורר: ואמנם הוא וכל חכמי אדמה כמו שמש והמה כעננים, וכ מ ו נ י יאהב כי אשנה תהלותיו בפי כפעמונים (רשב״ג, עטה הוד). הכ מ ו נ י יהי טורף באפו ואם יטור לעולמים במותו, ואם אוכל להתאפק ודודי במים שפכה עלי חמתו (ר״ש הנגיד, הנרפא הזמן). בחי האל וחי עבדי אלהים וכ מ ו נ י יהי שומר שבועה, ברגלי אעלה סלע וארד אלי פחת במעמקים תקועה (הוא, נשמה). וחבר את כזביו העצומים והרבים באגרת חקורה, וחלילה לכ מ ו נ י לדבר בפי מלה תהי עליו נטורה (הוא, אלוה עז). — ב) להורות תחלת הזמן של פעולה מהפעולות, als; dès que; as soon as: וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט (בראש׳ יט טו). — ג) במשמ׳ כאלו, als ob; comme si; like if: הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (ישע׳ כו יח). — *כמו ש: דגים הללו גדלין במים כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כ מ ו שלא טעמו מים מימיהן (מד״ר בראש׳ לז). — ד) כמו, במשמ׳ כמו שהוא, הכל כמו שהיה: אם אמרתי אספרה כמו[1]) הנה דור בניך בגדתי (תהל׳ עג טו). — ואמר הפיטן: על הטובות לא עבדתיך, אחת לרבוא לא גמלתיך, אם אמרתי אספרה נא כמו, לא ידעתי ספורות למו (סהי״ת ליום א). — כמו רגע (איכ׳ ד ו), עי׳ רגע. — כמו רבו (זכר׳ י ח), עי׳ רבה. — כמו יתמללו (תהל׳ נח ח), עי׳ מלל. — *בכמו, ב כ מ ו כך וכך שנים, במשמ׳ קרוב לכך וכך שנים: נמשכים עוד בזמן ההוא ב כ מ ו ארבעים שנה בין רב למעט (ר״י אברבנאל, מפע׳ ס׳ נד).

כמו״ב, — ר״ת: כמו בן.

כמון, — עי׳ כמן.

כמוש[2]), — שם אלהי מואב ועמון[3]): וישלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי וכו׳ הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יי׳ אלהינו מפנינו אותו נירש (שופט׳ יא יב-כד). אז יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מואב (מ״א יא ז). וישתחוו לעשתרת אלהי צדנין לכמוש אלהי מואב ולמלכם אלהי בני עמון (שם לג). ויצא כמוש[4]) בגולה כהניו ושריו יחד (ירמ׳ מח ז). ובש מואב מכמוש כאשר בשו בית ישראל

—— [1]) דעת רוב החדשים כי הנוסח משבש, אך כבר השתמשו הסופרים בדבור זה במשמ׳ כמו שהוא.

[2]) במואבית כמש: ואעש הבמת זאת לכ מ ש בקרחה וכו׳ כי יאנף כ מ ש בארצה וכו׳ ויאמר לי כ מ ש לך אחז נבה על ישראל וכו׳ ויגרשה כ מ ש מפני (כתב׳ מישע מלך מואב). ולא נתברר מקור השם ומשמ׳ אולי כמו בערבי כמשׁ [a]), היו פניו איומים. והובא בספר פענח רזא בשם ספר שכל טוב: שהוא אבן אחת במדבר מששת ימי בראשית בדמות אשה שחורה (פענח רזא, חקת). וראוי לציין כי נקודו של כמוש הוא כנקוד המסור של שם המפרש, עי׳ במקומו. — [3]) יש מפקפקים אם היה כמוש גם אלהי עמון, ומפקפקים בשביל זה גם בנוסח הכתוב שם בשופט׳. — [4]) בך הקריא, והכתיב כמיש.

[a]) كمش

מבית אל מבטחם (שם יג).—עם כמוש, כנוי להמואבים: אוי לך מואב אבדת עם כמוש נתן בניו פליטם ובנתיו בשבית (במד׳ כא כט).—חי כמוש, לשבועה: אמר לו (המלך לבן סירא) חי כמוש לא אהרגך (א״ב של ב״ס ת).

***כָּמוּשׁ**[1], ת״ז, לנק׳ כְּמוּשָׁה, מ״ר כְּמוּשִׁים, כְּמוּשׁוֹת,—עלה כמוש, פרח כמוש, שנקמטו פניו מפני שהתחיל להתיבש וכדו׳, gerunzelt;ratatiné, ridé;wrinkled: ערבה גזולה ויבשה וכו׳ כמושה ושנשרו מקצת עליה (סוכ׳ ג ג). כל (עשב) שיש לו שרף יוצאין בו (ידי חובת מרור בפסח) וכו׳ בין לחין ובין כמושין ואין יוצאין בהן יבישין (תוספתא פסח׳ א לג). ושוין שיוצאין בהן (בעשבים שנזכרו שם) כמושין אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (גמ׳ שם לט:). שושנה זו שרב יוצא עליה והיא כמושה יצא טל היא מפרחת (מד״ר שה״ש, כשושנה).

***כְּמוֹת**[2],—מלת הדמיון כהמלה כְּמוֹ: עלה בידו מששים ואחד תרומה ויחזור ויתרום כמות שהוא למוד במדה במשקל ובמנין (תרומ׳ ד ג). מצא פירות בבלי או כלי כמות שהוא (מצא) מעות בכים או כים כמות שהוא (ב״מ ב ב). בלע טבעת טהורה נכנס לאהל המת הזה ושנה וטבל והקיאה הרי היא (טהורה) כמות שהיתה (מקוא׳ י ח). היתה עזה ונעשית כהה (או שהיתה) כהה ונעשית עזה הרי היא כמות שהיתה ובלבד שלא תתמעט מד׳ מראות (נגע׳ ד ז). בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח ומושכין ידיהם ממנו עד שישחט ובלבד שלא יניח את הפסח כמות שהוא (מכי׳ בא ג). השולח פירות לחבירו ונמלך להחזיר נוהג בהן כמות שהיה (תוספתא דמאי ד ל). ואין מחייבין לשרש את הלוף אבל מניחו כמות שהוא (שם שבי׳ ב יא). ולא ימלא את החבית ומוכרה כמות שהיא בלבלה ומוכרה כמות שהיא (שם ו יז). פודין מעשר שני כשער הזול כמות שחנוני לוקח ולא כמות שמוכר (שם מע״ש ג א). שאילו הוציאן כמות שהן הרי זה חייב (שם שבת ח יח). אין לך בידי אלא דלוסקומוס אחד ובתוכו שטר אחד כמות שהוא וכו׳ אין לך בידי אלא עבד אחד כמות שהוא (שם שבוע׳ ה יא). כשאני עושה בידי נמצאתי עובר על לא תעשה והרי הוא בידי כשאני מניחה כמות שהוא נמצאתי עובר על לא תעשה ואינה בידי (שם זבח׳ ח כג). מכר לו יד כמות שהיא וראש כמות שהוא ובני מעים כמות שהן (שם חול׳ ט ח). לא שמעת מן אביך כמה אדם צריך לגמות בכוס א״ל כמות שהיא אחת בצונין שתים בחמין שלש (ירוש׳ מעשר׳ ג נ ד). בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח בין בדבר שהוא נאכל חי כמות שהוא בין בדבר שאינו נאכל חי כמות שהוא (שם ערוב׳ ג כ ג). אמר רב כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים (מו״ק יב:). תורמוס אינו נאכל כמות שהוא חי ויש בו בישולי עכו״ם (יבמ׳ מו.).—לִכְמוֹת: ותנאי היה הדבר שאימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה וכו׳ אימתי שיבנה בית המקדש יחזור הדבר לכמות שהיה (מע״ש ה ב). (כתוב) לא תבנה עוד לכמות שהיתה אינה נבנית אבל נעשית היא גנות ופרדסים (סנה׳ י ו). יכולין להשרות ולחזור לכמות שהיו (נדה ז א). עד שתחזור בהרתו לכמות שהיתה (נגע׳ ח א). עד שיחזרו מראיו לכמות שהיה (תוספתא ע״ז ו א). רשב״ג אומר שילוח היה מוציא מים כאיסר אמרו נרחבנו וירבו מימיו הרחיבוהו ונתמעטו מימיו חזרו וגדרוהו וחזר לכמות שהיה (ירוש׳ סוכ׳ ד נה ד). חזר אבא יהודה (עשיר) לכמות שהיה ובא אצל רבותינו ושאל בשלומן (שם הור׳ ג מח.).—כְּמוֹת הצריך: וכל כמות הצריך להלוכם דינם לקוץ (רפ״י ב״מ קז:).—כְּמוֹת הללו: אומדין כמה אשה רוצה ליתן שישאילוה תכשיטין כמות הללו להוליכן לבית המשתה (רע״ב מעי׳ ה א).—ובכנ׳ כְּמוֹתִי, כְּמוֹתְךָ, כְּמוֹתוֹ, וכו׳: המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה אם יש ריוח ביניהן כמותן כשרה (סוכ׳ א ח). ויקחו להם (איש שה לבית אבות) וכי כלן היו לוקחין אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו (מכי׳ בא ג). ילמדו כל אדם דרך ארץ ממשה שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר לנו אנשים שהיה עושה אותו כמותו מכאן שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמותו (שם בשלח א). שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכניס קטטה לביתך (ספרי דבר׳ רל). מעשה בא לפני ר׳ טרפון ואמר כמותו ירבו כהנים גדולים בישראל אמר לו ר׳ יוסי כך אמר כמותו יתמעטו נתינים ממזרין בישראל (תוספתא בכור׳ ה ז). לא נתכוונתי

---

[1]) עי׳ ערך כמש.

[2]) המלה כמו בהוספת ת של תה״פ הנהוגה בהלשונ׳ השמיות, כמו רבת בערב׳, כענת בארמ׳, וכדומה (Barth, Pron. 89).

אלא להיות כמותה וכיוצא בה (ירוש׳ נזיר ד נג:). דנין אויין שעשה בהן זדון כשגגה מאויין כמותן ואל יוכיחו אויי ביטוי שפתים שלא עשה בהן זדון כשגגה (שם שבוע׳ ד לה ד). אם אתה הוא (הלל) לא ירבו כמותך בישראל (בבלי שבת לא.). פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא דרך כבושה היא אמרה לי לסטים כמותך כבשוה (ערוב׳ נג:). אמר לו השאילני הלוקך אמר לו הילך איני כמותך שלא השאלתני (יומ׳ כג.). בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטורת ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לפטם כמותן ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן (יומ׳ לח.). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים היו יודעין לאפות כמותן ולא היו יודעין לרדות כמותן (שם). אמרו לו מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה (שם סט.). אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך (תענ׳ כ:). אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל (שם). אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו שב בני שב כמותך ירבו בישראל (יבמ׳ טז.). כל מקום שאמר ר״ג רואה אני את דברי אדמון הלכה כמותו (כתוב׳ קט.). שני דברים שאמר חנן הלכה כמותו וכיוצא בו ושבעה דברים שאמר אדמון אין הלכה כמותו ולא כיוצא בו (שם). אמר רבש״ע לא פלפלתי תורה כמותו יצתה בת קול ואמרה לו תורה כמותו פלפלת תורה כמותו לא ריבצת (ב״מ פה:). אמר ר׳ יוחנן חלוק היה ר׳ ישמעאל אף בחנוק והלכה כמותו אף בחנוק (ב״ב קעו.). הלכה כמותו בטבעת הגדולה ואין הלכה כמותו בשאר טבעות (חול׳ יח:). הלכנו בארם נהרים ובארם נחור לא מצינו אשה נאה כמותך (מד״ר ברא׳ מ). שהיה (עבד אברהם) שליט ביצרו כמותו (שם נט). כיון שראו אותן ישראל שהם עשויים דגלים דגלים התחילו מתאוים לדגלים אמרו אלואי כך אנו נעשים דגלים כמותן (שם במד׳ ב). (כתוב) אלהים מושיב יחידים ביתה שהוא מזווג לכל אחד ואחד כמותן (שם ג). ואמרתי לו כמותך ירבו עושי רצון המקום בישראל (שם י). וילך (בלעם) עם שרי בלק ללמדך שהיה שמח בפורענות ישראל כמותן (שם כ). למלך שהיה לו איקונין נאה אמר לבן ביתו עשה לי כמותה אמר אדוני המלך וכי יכול אני לעשות כמותה וכו׳ כך אמר לו הקב״ה למשה ראה ועשה (את המשכן) אמר לפניו רבש״ע אלוה אני שאעשה כמותו (שם שה״ש, נאינה וראינה). למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכלן כיון שראהו המלך כשר במלאכתו יותר מדאי אחזו בידו והתחיל מטייל עמו וכו׳ ונתן לו המלך שכרו כמותן התחילו הפועלים מצירים אמרו לו אדוננו המלך אנו שיגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתים או שלש שעות ביום והוא נוטל שכרו כמותינו (שם, דודי ירד). מעשה בר״א שנתפס לשום מינות נטלו אותו הגמון והעלו על הבימה לדון אותו אמר לו רבי אדם גדול כמותך יעסוק בדברים בטלים הללו (שם קהל׳, כל הדברים). כיון שראה (ישעיה) את מלאכי השרת מקלסים להקב״ה וכו׳ (אמר) אילולי שיתפתי קילוסי עם קילוסם שלהם הייתי חי וקיים לעולם כמותם (פסיק׳ רבתי לג).— ובסהמ״א: א״ל רב נחמן לרב הונא הלכה כמותינו או הלכה כמותכם אמר לו הלכה כמותכם שמקורבין אתם לבית ראש גולה (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). אמר לו רב יוסף בנו כמי (פסקת את ההלכה) באיסי אמר לו הין וסבורין אנו כמותו (שם). הקב״ה יצילנו מלהיות כמותן (דונש על רסע״ג עט).— ואמר המשורר: הכמוני יהי טורף באפו ואם יטור לעולמים כמותו, ואם אוכל להתאפק ודודי במים שפכה עלי חמתו (ר״ש הנגיד, הנרפא הזמן). ועניני יקרים מפנינים ובבני שיר במאזני שיר שקולים, ואם השיר עקרה מלהוליד כמותן ואבות השיר שכולים (הוא, הלי תעם). לכו נא שאלו בעדי וחקרו הנמצא איש כמותי בזמנים (ר״י חריזי, תחכמ׳ כב).— כמותו של: תניא כמותו של מור בר רב אשי (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳).— *שכמות: קח לך את יהושע בן נון וגו׳ גברתן שכמותך קח לך (ספרי דבר׳ שה). מה לך אצל זקנה כלך אצל שכמותך ואל תשים קטטה בביתך (יבמ׳ מד.). פעם אחת היה מהלך ר׳ יהושע בשדה ומצא ריבה אחת אמרה לו מפני מה אתה מהלך בשדה אמר לה בדרך אני מהלך אמרה לו זו היא דרך שכבשוה ליסטים שכמותך (דא״ר ו). ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכמותו אין לי חפץ בעולם טוב ממך נפקדו ישראל המחכים לישועת הקב״ה וכו׳ עאב״ו (מד״ר שה״ש, נגילה). צאי והנשאי לבחור

שכמותיך (מדה"ג, ויסב). כגון קטליות נזמין וטבעות וכל שֶׁבְּמותן (הלכ' פסוק', גניס).—ובמשמ' קרוב ל...: והלך שמעון ועשה סחורה והפסיד כמות שליש הממון (תשו' הגא', הרכבי רלה).

·כַּמּוּת¹), ש"נ, מ"ר כַּמֻּיּוֹת, — שמ"פ מן כַּמָּה, כַּמּוּת של דבר, שעורו בשלשה רחקיו: ואיך נעלה על לב צורת דבר שאין לו כמות ולא איכות (כוזרי ה ג). ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיחוד כמות המשפט ונקרא מה שיורה עליו מענין החיוב והשלילה איכות המשפט דמיון זה אמרנו כל אדם חי נאמר זה המשפט כמותו כללי ואיכותו החיוב וכאשר אמרנו קצת האדם בלתי כותב נאמר זה המשפט כמותו חלקי ואיכותו השלילה (מלות הגיון ג). והמשל הרביעי כתארך הדבר במה שישיגהו מצד הכמות באשר הוא כמות כאמרך הארוך והקצר והמעות והישר ומה שדומה לזה (מו"נ א נג). שאינו בעל כמות שתשיגהו איכות המשגת הכמות באשר הוא כמות (שם). מאמר הכמות הוא בתארך הגוף בשיעורו בשלש רחקיו באמרך הארוך או הקצר הרחב או הצר הגבוה או הנמוך וזהו כמות המתדבק או באמרך האחד או השלשה וזהו כמות המתפרק (רות חן י). אי אפשר לה (להנפש) להתנענע באחת מששה התנועות הבאות ר"ל העצם הכמות האיכות והאנה (תגמ' הנפש ג:). כי המושכל אם לא תגדור לנו הקבלה כמותו ואיכותו וזמנו ומקומו ושאר עניניו לא יתכן לנו מצד שכלנו בלבד (חו"ה, יחוד המעש' ה). כי הדברים אשר יכינו לקבל הרשמים ההם האלהיים אינם ביכולת אדם ולא יוכלו לשער כמותם ואיכותם (כוזרי א עט). והצורה המינית האחת ימצא לחמר שלה רחב גדול בכמותה ובאיכותה (מו"נ ב יט). הדמיון משיג הענין ההוא ומצייר אותו ותופש תכונתו וכמותו בדמיונו עד שנשארו חקוקים שם (רות חן ג). שלא אדע אפילו לסדר את תמיהותי לרוב כמותם ואיכותם (רמח"ל, תוקר ומקובל א).—ומ"ר כַּמֻּיּוֹת: היה האחד סוג לכל הדברים כמו שהכמות סוג לכל הכמויות וזה דבר בלתי אפשר (רלב"ג, מלחמ' ה' ה יב). והמתבאר מדברינו הוא שהזמן והמקום אינם כי אם כמויות עיוניות המתעצמות בנבראים כולם הן רוחנים הן גשמיים והם נופלים בגדר הכמות המספרי (יריע' שלמה א). וישארו איכויותיהם וכמויותיהם שמורים (כל מלאכ' הגיון, הקש).—מעט הַכַּמּוּת ורב האיכות, מה שאינו גדול במדתו ומספרו אבל חשוב מאד מפני טיבו: כל אמרת אלוה צרופה מתורתנו הקדושה כלליה ופרטיה והציב לה ציונים ושרשים מעטי הכמות ורבי האיכות (הקד' מגיה הזהר, דפוס מנטובה). פירוש מעט האיכות ורב הכמות להיות מאיר נגד פני (מנה"מ, הקד' לנפ' יהודה). ועי' כמיה, כמיות. — ובמשמ' מדה וקצב בדברים גשמיים: ראובן שלח כמות קוצה לשמעון לויניציא למוכרה לו שם ולשלות לו משם סחורה אחרת (שו"ת מהרשד"ס, יו"ד סז). ואם לא יותן (האפיום) בכמות הראוי סם המות הוא (ר"כ מוספיא, ערוך, ערך אופיון).

·כַּמּוּתִי, ת"ז, לנק' כַּמּוּתִית, מ"ר כַּמּוּתִיִּים, כַּמּוּתִיּוֹת, —של כַּמּוּת, מטבע הַכַּמּוּת: אין לו (להבורא) דמות וכו' לא דמות כמותיי גשמיי וגופיי (רמ"ק, אילימה, עין כל א ט). אשר הוא אז ממאמר האיכות עם כל זה אתה יודע אותו אחר הביא התנועה הכמותיית והיא הצמיחה והחסרון (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ג). ולפי זה הזוית היא בכלל השטחים ואיך ישערהו קו הקף העגול שהמשער הוא ממין כמות המשוער במה ששניהם כמותיים כאשר נתבאר בהגיון (מעין גנים לים"ר מקנדיה).

·כַּמִּיָּה¹), ש"נ, נכנ' כַּמִּיָּתוֹ, מ"ר כַּמִּיּוֹת,—כמו כַּמּוּת: כבר השלמנו על המאמר הזה שני פנים מדרכי החקירה על כבוד השם הבורא יתעלה שמו בשני דרכים האחד להורות דרך מציאת כבודו השני השאלה על כמיית ו²) ואם הוא נכון לשאול עליו כמה הוא וצריכים אנו לשנות בשביל זה להתחיל מהשאלה שאומרים לה שאלת כמה הוא כדי שנדבק בה שאלת מהו (ר"י ברצלוני, פי' ילירה, בשם ר"ד הבבלי). וכן יראה שאצל השכל הפועל ידיעה בכמיות כי הוא ישגיח בתמונות האברים ויחסם קצתם אל קצת (רלב"ג, מלחמ' ה' א ז). הצורה המגעת אם בכמיות הדברים ואם באיכותיהן (רי"א, ראש אמנה יא). הם הם יסודות כל היצירות, ההוות ונפסדות בשפלים, בערוב ומזג מתחברות, בכמיות נלקחים שקולים, דומם צומח וחי ומדבר יוצרו מהם ומוגבלים (מסה ריאטי, מקדש מעט ג).— ואמר הפיטן:

---

¹) מן כמה, כמו כמיה, עי' זה הערך.

¹) בערב' כמיה a).—²) בגוף הספר נקוד כַּמִּיָּתוֹ, וכנראה זה נקוד קדום, ואעפי"כ אינו נכון לפי הדקדוק, שאין שום סבה לשונית להקל את דגשות המם.

---

a) كَمِّيَّة

כל הנראים והנשכלים, והמדעים בעשר בלולים, ושבע כ מ י ו ת וששת נדות, ושלש גזרות ועתות ומדות (שיר היחוד ליום ה).

∵כְּמִיהָה, ש"נ,—שה"פ מן כָּמַהּ: כפופים כמוסי כלאים, תכוין כ מ י ה ת ם בשופר (מוס׳ ר"ה, אסופים).

∵כְּמִירָה, ש"נ, — שה"פ מן כָּמַר: מי יראוי ביהודך, מי כובש כ כ מ י ר ת ך, מי לובש כלבנך (יוצ׳ יוה"כ, מי אדיר). כטהרתך כן ישרתך, כישרתך כן כ מ י ר ת ך, כ כ מ י ר ת ך כן לבישתך (שם, מי יתנה).

∵כְּמִירוּת, ש"נ, — שהמ"פ מן כמר: כאדם שמתאפק ומתחסן על כ מ י ר ו ת רחמיו (מחז׳ ויטרי, סימן רפז).

כמיש,—כמו כמוש, עי"ש.

∵כְּמִישָׁה, ש"נ,—שה"פ מן כָּמַשׁ: נבל תבל בתרגומו ולשונו לשון כ מ י ש ה כמו והעלה נבל (רש"י שמות יח יח).—ובמשמ׳ רזות: ולפעמים יקרה (התנועעות השנים) לכמישה תקרה בשינים ליובש גובר עליהם כמו שיקרה לנמלטים מחולי ולזקנים ולאותם שסבלו רעב רצוף וחסר להם מזון וכו׳ ואם תהיה הסבה כ מ י ש ה תושג במזונות וכו׳ ואם יהיה לְכ מ י ש ת השן לא יצליחו הרפואות כי לא יחשב שתושמן מהרה (קאנון ג ז ו).

כַּמֹּן[1], כַּמּוֹן, ש"ז,— מין זרע טוב הריח אדמדם הפרחים, Kümmel; cumin; cummin: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וְכַמֹּן יזרק ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת גבלתו וכו׳ כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כַּמֹּן יוסב כי במטה יחבט קצח וְכַמֹּן בשבט (ישע׳ כח כד-כז).—ובתו"מ: ואלו דברים מתעשרין דמאי בכל מקום הדבילה והתמרים והחרובים האורז ו ה כ מ ו ן (דמאי ב א). תנור שהסיקו ב כ מ ו ן של תרומה ואפה בו את הפת הפת מותרת שאין טעם כ מ ו ן אלא ריח כ מ ו ן (תרומ׳ י ד). מוהלין ופורעין ומוציצין ונותנין עליה איספלנית ו כ מ ו ן אם לא שחק מע"ש לועס בשבת ונותן (שבת יט ב). שוחק לה כ מ ו ן וטורף לה יין ושמן (תוספתא יו"ט ב יא). — ∵כַּמּוֹן כושי: גרגרי צינזבר כ מ ו ן כושי עלי עץ דלב וקלפתו (קאנון ד ו ס ז).

[1]) בארמ׳ כמונא, בערב׳ כַּמּוּן a), בפונ׳ כַּמָּן. ולא נתברר מקור שם זה. ובאה מלה זו גם בכל הלשונות הלועזיות בצורות מתחלפות.

a) كمون

יוקח פלפל לבן וכו׳ כ מ ו ן כושי ועלי עץ עבות (שם).

***כמן**[1]), ממנו *מִכְמַנִּים, *כָּמַן, *כְּמָנָה, *הַכְמָנָה.

***כָּמַן**[2]),—קל לא נמצא בספרות הקדומה.

—פע׳, *כִּמֵּן, מְכַמֵּן,—כמו טָמַן: הכובש השולק המולח בשדה חייב המכמן (פרי) באדמה פטור (מעשר׳ ד א).

—הפע׳, *הִכְמִין, — הטמין, הסתיר: כל חייבי מיתות שבתורה אין מ כ מ י נ ין עליהן חוץ מזו וכו׳ אם היה ערום ואינו יכול לדבר בפניהם מ כ מ י נ י ן לו עדים אחורי הגדר והוא אומר לו אמור מה שאמרת לי ביחוד והלה אומר לו (סנה׳ ז י). ביצד עושין לו להערים עליו מ כ מ י נ י ם עליו ב׳ עדים בבי. אדם בבית הפנימי ומושיבין אותו בבית החיצון ומדליקין נר על גביו כדי שיהו רואין אותו ושומעין את קולו שכן עשו לבן סטרא בלוד ש ה כ מ י נ ו לו שני תלמידי חכמים והביאוהו בב"ד וסקלוהו (ירוש׳ יבמ׳ יו יס ד). ה מ כ מ י ן עדיו אחורי גדר לא עשה כלום (שם סנה׳ ג כא ג). אם לא רצה המסית להסית לשנים מצוה ל ה כ מ י ן לו וכו׳ כיצד מ כ מ י נ י ן לו המוסת מביא שנים ומעמידן במקום אפל וכו׳ (רמב"ם עכו"ם ה ג).

—וכמו פִּע׳, הטמין, ואמר הפיטן: מהלך ארבע מאות פרסה נע ונד מכמורת לפרשה, סע משעיר ו ה כ מ י ן פרוסה עיף ויגע מבושיו לפרסה (שבת זכור, אזכיר סלה). חנון חון עמך אשר לשמך הוא מאמין, סניגור עלי תמנה אשר חטאתי יטמין וחובי בשמאל י כ מ י ן, וזכותי יעלה בימין ואפר יצחק יזמין (סליח׳ עיוה"כ, ירצה נוס).

—קל, ∵כָּמַן, לִכְמֹן, — כמו פִּע׳: שודדים כשמעו המולת ההמון, שקדו להקיץ המלך ו ל כ מ ו ן, שזפוהו מת מושכב בארמון (שבת א חנכה, אודך). — ופעו׳ ∵כָּמוּן, כמונים: כבדו פלח חצי תלאות ולא סרו במשמרתם כ מ ו נ י ם (ספ׳ המוסר לר"ז בן סעד׳ כב, כ"י תימנ׳).

***כְּמָנָה**[3]), ש"נ, מ"ר כְּמָנוֹת,—מקום שיוכל אדם להכמין א"ע בו: אין לך דרך שאין בה עקמימיות ואין לך דרך שאין בה כ מ נ ו ת[4]) ואין לך דרך שאין בה

[1]) כך גם בערב׳ כמנ a).

[2]) כך בערב׳ כַּמַנ b).

[3]) בארמ׳ כמנא: מארב (שופט׳ ט לה) ת"י כ מ נ א, וכן תרג׳ יצפינו (תהל׳ נו ז) ויששון כ מ נ א.—[4]) כך בב"י ובילקוט דבר׳ רמז תתד, ובנוסח׳ הדפוס כאן מ ק ו מ ו ת.

a) كمن b) كَمَنَ

פרשות (ספרי דבר׳ כ).

כמם[1], ממנו כָּמַס.

כָּמַס, פ״י, פָעו׳ כָּמוּס, — כמו *כמן, טמן: הלא הוא כָּמֻס עמדי חתום באוצרתי (דבר׳ לב לד).—ובמדר׳: שאמרו החרטומים אל פרעה עתיד נער להולד והוא יוציא את ישראל ממצרים וכו׳ עד שנולד משה ומשנולד אמרו לו הרי נולד והוא כמוס מעינינו (ילקוט שמות קסה).—ומצוי בסהמ״א: יהי רצון שיפתח הקב״ה לבך לתורה כפתחו של אולם וכל מה שישמעו אזניך יהיה כמוס בלבך (תשו׳ הגא׳, כ״י גני׳, גנזב׳ 283).—ואמר הפיטן: בכבוד לשבח אז הוטל שבוע וזר ירבוד, כמוס ונעוה יעורטל בהיכל אומר כבוד (רסע״ג, עבודה). יקומם מחה וזכרם בטל, יקר כעסם כחול וכאבן נוטל, יזורבו נצמתו בחרב וחם טל, כמוס גפר ולוויו מכל נוטל, כי מי נח זאת לי לעולם בלי לבטל (ר״א קליר, אאגרה). תתן להבהב נותצי פניניך, תקרא לשכרם כוס כמוס בפנך, תבא כל רעתם לפניך (הוא, קינות, שבת סורו מני). תקרא תגלה יום כמוס בלב, והטיבה לנו להסיר מנו מגנת לב (הוא, איכ׳ אספתו). פללתי לנורא ואיום, ראות כמוס יום (מסול׳ כר׳ קלוני׳, אפיק רנן). ירח אשר לא פענח לראשונים, כמוס לצפון חדשים וגם ישנים, לראש הושם לארבעה ראשי שנים (שבת החדש, אדון מקדם).—ואמר המשורר: סיג האויל כמוס בלבם ואת כסף אמונים מלבות הגו (רמב״ע, דיואן ל, כ״י כודל׳). — ועכ׳ ועתי׳: גדרת רקיע וכמסת חצי מים ומפירותם עבים יהשרו (יוסי בן יוסי, אתה כוננת). הלא טוב לו כמס ספריו בקברים (דונש על מנח׳, לדורש התכמות). חקר תבונות שכל סוד סתריה גלה ונפזרת שמה מאוספה, שלל שלליה וכמס באוצרותיו ובטח במחמדי זהבה וגם בספה (רסב״ג, מי זאת). והמדע בראש דרכי אלהים והאל ממאור כח כמסו, ושמהו כמו מלך עלי כל וכתב שם יקותיאל בנסו (הוא, כתר מהתלי). אל תחמוד איש כמס חיל וכחול הים קנין קוה (רמב״ע, תרשיש ט). בשמי ערוגות זרחו אבן ידי צפון צפוני מרקחיהם שסו, ריח אבק רוכל והרוח כמו רכיל בסודיהם אשר כמסו (הוא, עיני ענגים, כ״י כודל׳). והלך על נתיב מרי באישיו וגלות תוך בתוך לבב כמסתם (הוא, התלמוד מסומן, שם). כסף וזהב לרוב כונסת, מוציאה קימעא והרבה מכנסת, ואבני נזר באוצרותיה כומסת (תשב״ץ כח). וביום הכפורים מחשבת רעה יכמוס, ועון פלילי עליו יעמוס (עמני׳, מחבר׳ כה). כל זה כמס, ועל הגמלים עמס (ספר המוסר לר״ז בן סעד׳ יט, כ״י תימני׳). מי שהעלים את חכמתו ובתוך לבו יכמסנה מה תועלתו כי לא למד ממחשבה העליונה (שם א).

[1]) רק עברית וארמית.

—נִפע׳, *נִכְמַס,—שכמסוהו: יי׳ מה אדם גו נרפש ונרמס, מלא תוך ומרמה וגם און וחמס, כציץ נובל יצא וחם השמש ונמס, אם תפקוד עליו עונו הנכמס, אפך וגם קצפך איך ישא ועמס (רשב״ג, יי׳ מה אדם). טפלו שקר ונתנם למרמס, טרדום למדחפות אנשי חמס, יצאו מארצם וקץ חזרתם נכמס, ישבו בגוים והיו למס (רגמ״ה, סליח׳, איה כל). תגאל נפשי מתוך וחמס, שוב ידיד נכמס, אל תוך גן נחמס (ר״י נגארה, יאכל אם).

—הִפע׳, *הִכְמִיס,—כמו קל: הגיגו צייגם והגוום בל ימוטו לעולם, והכמיס אור החמוש לנוצרי חימוש שיכלם (ר״ד בן יפי, מתו׳ ויטרי, הקדמה בתודה).

א. כמר[1], ממנו א. כָּמַר, *כְּמִירָה, *כְּמִירוּת.

א. כָּמַר[2],—קל לא נהוג בספרות הקדומה.

—נִפע׳, נִכְמַר, נִכְמְרוּ,—נִכְמְרוּ רחמיו, נתעוררו ונתחממו, erregt w.; être ému; be moved: וימהר יוסף כי נִכְמְרוּ[3]) רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות (ברא׳ מג ל). ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נִכְמְרוּ רחמיה על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילדו החי והמת אל תמיתהו (מ״א ג כו).—ונחומיו: איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נִכְמְרוּ נחומי (הוש׳ יא ח).

[1]) במשמ׳ ששרש זה משמש בעברי׳ אין לו חבר בשאר הלשונ׳ האחיות אלא בארמ׳. ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) בכונת פעל זה אין ספק, אך משמ׳ העקרית לא נתבררה וכמו״כ לא ידוע חבר לו בשאר הלשונ׳ השמיות. השרש כמר בערב׳ אינו משמש במשמ׳ קרובה לזו. בסור׳ יש לו משמ׳ שחור, עצב, שאין ענין לכאן. ואולי יש לדמות לו הפעל ח׳מר a) בערב׳, שממנו השם ח׳מיר b), שהוא שאור, וח׳מר ליין, ומשמ׳ העקרית בענין תסיסה. וגם בארמ׳ ועברי׳ יש שארית משרש זה בהמלים חמירא לשאור, חמר ליין, והפעל יחמרו מימיו, וצריך להניח כי חלק מהשרש השמי הקדום ח׳מר נתרכב בעבר׳ וארמ׳ לחמר וחלק ממנו נתקשה באלו שתי הלשונות לכמר.

a) خمر b) خمير

—ובמדר׳: אחר ימים חלה הבן אמר בבקשה קראו לאבי שיראני באו ואמרו לאביו מיד נ כ מ ר ו רחמיו עליו ועלה אצלו (מד״ר שמות מו).—והלב נִכְמַר, ואמר הפיטן: לבן הגר נבל ולבו לא נ כ מ ר ואבי לא נשמר ולחם נתן לו (כנף רננים, אליכס הסליס).

—קל, *כָּמַר, יִכְמֹר, כְּמֹר,—כָּמַר רחמיו, עשה שיִכָּמְרוּ: זכות עקוד מור, אין רחמים לִ כ מ ו ר, זלעף בשר חמור (יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק רנן). צדקות לגלגל כ מ ו ר נחומים, לפניך תבא מדת הרחמים (סליח׳ ערב ר״ס, תפלה תקח). — וגם במליצה הפשוטה: ולי היה נאה לִ כ מ ו ר רחמים על בני יותר מכם ולמה יכמרו רחמיכם עליו יותר מרחמיי (יוסיפון, פרק לג).

—הפע׳, *הִכְמִיר, — הכמיר רחמי פלוני, עשה שיִכָּמְרוּ רחמיו: אנא זכור בן ה כ מ י ר רחמי אב באמירות שנים, חננתו גוים שנים ולאמים שנים (הושע׳ כ סכות, אנא אל אחד).—ובמליצה פשוטה: כי זה החקוי י כ מ י ר רחמי הנפשות ויעוררם (כאור ספר השירים לאריסטו סז).

ב׳ כמר[1]), ממנו ב׳ כָּמַר.

ב׳ כָּמַר, — קל לא נמצא.

—נפע׳, נִכְמַר,—נכמר העור וכדומה, נעשה עמ׳ק, מפני רעב, וכדומה, einfallen (Wangen u. dergl.); dev. creux (joues etc.); bec. hollow (cheecks): בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר עורנו כתנור נִכְמָרוּ[2]) מפני זלעפות רעב (איכ׳ ה ט-י).—ואמר המשורר: אש תאוה להט קרבינו ועורנו כמו תנור ביום נוד נ כ מ ר ו[1]), לא אשכחה יום זממו להלך ורחמינו עליהם עת פנותם נכמרו (רמב״ע, תרשיש ז נה). אמרו הים אני אם תנין ומילדי ענקים או כבן מנוח, העור הלא נ כ מ ר וכלה השאר גם עששה עצם וסף המוח (הוא, עד אן כגלות, כ״י כולל׳).—*ובנין וכדומה, נהרס ונפלו שבריו פנימה:

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) י״ג נכמר. ובמשמ׳ פעל זה נפלגו דעות הקדמונ׳ והחדשים. רובם פרשוהו מענין חם, שרפה, יבש וכדומה. ואמר ריב״ג וז״ל: ואמא עורנו כתנור נכמרו פמענאה האג׳ת אי יבשת לא ת׳ארת והד׳ה אללפט׳ה מתצרפה פי אלעבראני פי הד׳יין אלמעניין אעני פי אלת׳וראן ואליבש כתצרפ אלהיג׳אן פי אלערבי פיהמא פאן אלערב תקול האג׳ אלדם אי ת׳אר ותחרכ וכד׳לכ אלפחל ואלשר כמא קאל אלעבראניון כי נכמרו רחמיו יחד נכמרו ניחומי ותקול אלערב האג׳ אלבקל אד׳א יבש כמא יקול אלעבראניון עורנו כתנור נכמרו אי יבשת וג׳פת פאלמד׳הב פי עורנו כתנור נכמרו באלמד׳הב פי צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ ואלמתרג׳ם מחתאג׳ אלי מערפה מת׳ל הד׳א אלאשתראכ בינ אללע׳את חתי תכונ תרג׳מתה מבניה עלי אצול אלפצאחה מות׳קה עלי דעא׳ם אלבלאע׳ה, ע״כ, ובעבר׳: אבל עורנו כתנור נכמרו ענינו האג׳ת (בערב׳) ר״ל יבש ולא ת׳ארת (בערב׳, ר״ל המו), וזה הלשון משמש בעבר׳ באלה שתי המשמע׳ ר״ל במשמ׳ המה ויבש כשמוש הפעל היג׳ בערב׳ בשתיהן והוא שהערב יאמרו האג׳ אלדם, שר״ל המה והתנועע וכמו״כ הזכר וכדומה כמו שיאמרו העברים כי נכמרו רחמיו יחד נכמרו נחומי ויאמרו הערב האג׳ אלבקל כשהוא (הצמח) יבש כמו שיאמרו העברים עורנו כתנור נכמרו כשהוא יבש ונתקשה והטעם בעורנו כתנור נכמרו כטעם בצפד עורם על עצמם והמפרש צריך לדעת ההשתתפות הזאת שבין הלשונות כדי שיהיה תרגומו בנוי על שרשי הצחות מיוסד על עמודי ההגעה. רש״י: נתחממו. ראב״ע: כמו יבערו ויקדו. תרג׳ הארמי במשמ׳ שחור: משכנא היך תנורא אתקדרא, ע״כ, וכן רד״ק, וקצת החדשים. ר״י קרא: נקבץ העור ונכווץ קמטין קמטין כאלו נשרף בתנור אש. ע״כ. וכך קצת ההדשים. כ״ז מעיד שהדמיון נ כ מ ר כתנור במשמ׳ הללו ביחס לפעולת הרעב על העור איננו טבעי. ומלבד זה יש עוד להתבונן להדבור הזה בעצמו נכמר כתנור שהשתמשו בו בגמ׳ ירוש׳ בהמאמר המובא בפנים בענין הבנין שנהרס ונפלו אבניו. בדבר אמתת הנוסחה אין לפקפק, כי מלבד שכך הוא בכל הספר׳ גם עצם זרות דבור זה להענין המדבר עליו שם מוכיח שאין כאן שום שבוש וטעות, וכמו״כ שאין זה דבור ב ד ו י מבעל המאמר ולא השתמשות במליצת הכתוב, כי לא יעלה על דעת אדם להשתמש במליצה נכמר כתנור במשמ׳ נשרף או השחר או נתקמט לענין בנין שנהרס ונפלו אבניו. על כרחנו אנו צריכים להניח, כי הדבור הזה נכמר כתנור היה נהוג בלשון מזמן קדום לענין שבירה ונפילת השברים באיכות מיוחדה. והנה התנורים העתיקים בזמנים הקדומים, לפי מה שנראה משארית התנורים שנמצאו בהחפירות בא״י, היו עשוים כעין שפופרת רחבה של חרס שקועה בחפירה באדמה, ואם מפני סבה מהסבות נשברו הדפנות של חרס לא יכלו השברים לפ׳ל לחוץ מפני כתלי החפירה ונפלו ל ת ו ך השפופרת. ולכן יכלה שבירת התנור להקבע לדמיון לכל שבירה שהשברים נופלים לא לחוץ אלא לתוך הדבר שנשבר פנימה, ואין ספק בדבר כי זו היא משמ׳ העקרית של הדבור נ כ מ ר כ ת נ ו ר, לפי השמוש בגמ׳ ירוש׳. ואח״כ השתמשו בו בהשאלה בענין הגוף, עור הפנים וכדומה, כשנהיו בו מקומות עמקים כמו נקרות, כאלו נ כ מ ר כתנור. והנה, אין למשמ׳ זו להשרש כ מ ר דמיון בשאר הלשונות השמיות, אם לא שנדמה לו הפעל האשורי כַּמָרֻ במשמ׳ ה פ י ל ארצה. עב״פ השמוש התלמודי והשמוש המקראי יחד עושים פרוש זה לודאות גמורה.— [1]) מהפעל ל ה ט נראה כי כונת המשורר בהפעל נכמרו מענין שרפה.

תני (על מה שנאמר במשנה (כ"מ י א) הבית והעליה של שנים שנפלו וכו' רואין אילו אבנים ראויות להשתבר וכו') נכמר כתנור העליונות ראויות לישבר נפל לחוץ התחתונות ראויות לישבר (ירוש' כ"מ י יב ג).

ג. **כמר**[1]), ממנו כֹּמֶר, *כּוּמֶר, ג. "כָּמַר, "כְּמָרְיָה, "כְּמֶרֶת.

כֹּמֶר[2]), ש"ז, מ"ר כְּמָרִים, —כֹּהֵן, בפרט כהני קצת אלילי הגוים, heidn. Priester; prêtre païen; heathen priest: והשבית את הַכְּמָרִים אשר נתנו מלכי יהודה ויקטר[3]) בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם (מ"ב כג ה). לעגלות[4]) בית און יגורו שכן שמרון כי אבל עליו עמו וּכְמָרָיו עליו יגילו (הוש' י ה). ונטיתי ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלם והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שם הַכְּמָרִים עם הכהנים (צפני' א ד). —*וכוּמֶר: רבי יהושע אומר (יתרו) כומר היה (מכי' יתרו א). הקבר והגשר שאין להן בית דירה ובית עבודה זרה שאין לו בית דירה לכומרין (תוספתא ערוב' ו ד). כלים (של עבודה זרה) המשתמשות בהן ובגופה גנבום כומרים ומכרום הרי אלו מותרין (שם ע"ז ז יב). ויהונתן בן גרשום בן מנשה וכו' כומר היה לע"ז והאריך ימים (ירוש' ברכ' ט יג ד). אם היה כומר אסור (למכור לו לבונה) רופא מותר (שם ע"ז א לט ד). ע"ז שהיה לה גינה (ומרחץ נהנים מהם) בטובת הכומרין ושלא בטובת הכומרין (שם ד לט ד). על ידי שהיתה רבקה בת כומרים לא היתה מקפדת על טנופת ע"ז (מד"ר בראש' סה). אמרו רבותינו יתרו כומר היה לע"ז וראה שאין בה ממש וכו' וקרא לבני עירו ואמר להם עד עכשיו הייתי משמש אתכם מעתה זקן אני בחרו לכם כומר אחר עמד והוציא כלי תשמישי ע"ז ונתן להם הכל (שם שמות א). בדרכי הגוים יש נימוסין הרבה וכומרין הרבה כולן מתקבצין בבת אחת ואנו אין לנו אלא ה' אחד ותורה אחת (שם במד' יח). יתרו לא כומר של ע"ז היה וכיון שבא לפתחו של הקב"ה קיבלו (פסיק' רבתי לס). —ומשל: הך[5]) האלהים ויבעתו הכומרים (מד"ר שמות ט). הכומרים[1]) גנבו אלהים מי נשבע בו ומי יקריב לו קרבן (שם בראש' כו). — ומצוי בסהמ"א ככנוי לכהני אוה"ע גם של כנסת הנוצרים: כשראה המלך כן אמר אל כּוֹמֶר של מלך אדום ואל הישמעאלים לכו אל אהליכם וכו' ולמחר שלח המלך בשביל הכומר ואמר לו וכו' (מכת' מלך כוזר לחסדאי). ושאלו אותם על דבר הכומרים בני גוץ (מסע' ר' בנימין 80). וימסרו ספר המדע והמורה ביד הכומרים וגדולי הגלחים והצעירים (מכת' בני חסדאי לקהל' קשטיליא). שקבלו (אומות הנוצריות) אמונת ישו הנוצרי ע"י כּוֹמֶר אדומי (חזוק אמונה לר"י בר"א א ד). הייתי נכבד מן השרים והפרשים וההגמונים והכומרים והגלחים (גּוֹלַת ר"י א"ת, דרך טובים). וכבר נהגו הכל להעלות מס 'קרקעות לגלחים וכומרים (שו"ת רשב"א קסד). אם יש פיוט שעשה גלח או כומר לשבח לע"ז (ספר חסיד', תתקמ"ח). מעשה היה והביא גוי חלוק וכו' השליך החלוק באש ולא נשרף אמרו הגלחים והכומרים ליהודים הרי תדעו כי יש קדושות בחלוק (שם, תתר"ט). ואדוני האמונה פיפיור והגמונים חכמים גלחים וכומרים (מכת' ריבלין למז"ע בוניטו, גרץ 9, 529). איש נורא מאד יאהאן רייכלינגום שהדפיס ספרים בידיעה זו וזולתם עוד רוב ידועים לי ולך מכומריהם ואחרים המעיינים בזוהר (ר"א מודינא, ארי נוהם ב). שבתחבולה זו הכומרים היונים מדליקים נרותיהם בבית טעותם (מעשה טוביה, יסו"ע ב).

ג. **"כָּמַר**, — קל לא נהוג.

—התפ', "הִתְכַּמֵּר, — עשה א"ע כֹּמֶר: אין לך אלא כומרים שמתכמרין ומסרסין עצמן מלהוליד (ספר נצחון יסן).

ד. **כמר**[2]), ממנו מִכְמָר, מַכְמֹר, מִכְמֹרֶת, מִכְמֶרֶת, ד. *כָּמַר.

ד. ***כָּמַר**, פ"י, עת' יִכְמֹר, —שם בנהר וכדומה מכמרת לצוד דגים, Netze ausbreiten; étendre des filets; lay nets: מעשה בשנים שירדו לכמור מכמורת לירדן (ירוש' יבמ' יו יט ד).

—פע', *כִּמֵּר, מְכַמֵּר, —כמו קל כָּמַר: אמר ר' מעשה בשנים שהיו מכמרין מכמרות בירדן (תוספתא יבמ' יד ו).

ה. ***כמר**, ממנו *כֶּמֶר, *כֹּמֶר, ה. *כָּמַר.

---

[1]) לא נתברר משמ' העקרית של שרש זה, ועי' הערה להערך.

[2]) כבר אמר רד"ק שהשם הזה נסתעף ממשמ' שחור שהשרש כמר משמש בו בסור', מפני שהיו הכמרים לבשים שחורים, וכן ר"י אברבנאל. וקצת החדשים אמרו שהסתעף מן משמ' נפילה ששרש זה משמש בו באשור', וכל זה ספק. —[3]) י"ג ויקטרו. — [4]) יש מגיהים הגהות מתחלפות. —[5]) גוף המשל בארמ': מחי אלהיא ויבעתון כומריא. —[1]) גוף המשל בארמ': כומריא גנבו אלהיא מאן מומי ביה או מאן מקרב.

*כָּמֶר[1], כֹּמֶר, ש"ז, — פרי בסר שלא נבשל על האילן ושמוהו באדמה שיתבשל כל צרכו, Frucht gereift in der Erde ; fruit mâturé dans le sol ; fruit mautered in the ground : כֶּכֶּמֶר[2]) הזה של ענבים שהוא זב מאליו (ירוש' ברכ' כ ד:). כ ו מ ר של ענבים כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב (יבמ' לז.). על הכומר של זיתים וכו' על ה כ ו מ ר של ענבים (ב"מ עד.). — ובסהמ"א : שנתבשלו ב כ ו מ ר לאחר לקיטתן צוברן ומתחממות ומתבשלות (רש"י ישע' לד ד). ואשכב כאבן דומם, ונפשי תאבל ותשומם, טוב אעשה דבר, שפתותי ידובבו בקבר, ואהיה כענבים ב כ ו מ ר, והלבה בשמי נאמר (הקד' נודע ביהודה).

ד. *כָּמַר, פ"י, עת' יִכְמֹר, — כָּמַר ענבים או זיתים וכיוצא בזה באדמה, שם בסר באדמה כדי שיבשלו : לא היו בוצרים ענבים ו כ ו מ ר י ן אותן אלא בוצרין אותן ודורכין אותן מיד (תוספתא מנח' ט י). תמרין פגין שאין נכשרין לאכילה כלל ו כ ו מ ר י ן אותן בעפר להתבשל (ערוך, ערך כמר). — והשתמשו בפעל זה גם כמו פ"ע, במשמ' נעשה הפרי מבושל כל צרכו : לאחר מסיקתן (של הזיתים) צובר במעטן ושמנן מתאסף בתוכן ונוח לצאת ויש לו קנה להפכן בו ולבדוק אם כ מ ר ו כל צורכן ומגיען לבית הבד (רש"י שבת קכג:).

— הפע', *הִכְמִיר, — כמו קל כָּמַר : הכובש השולק המולח בשדה חייב ה מ כ מ י ר[3]) באדמה פטור (מעש' ד א).

— ובהשאלה, הִכְמִיר קנאתו בלבו, שמר אותה טמונה בלבו עד שתגמל : קנאתך הנעדרת בקרב לבבך ת כ מ י ר[4]), ובחמתך על הדלים לא ת כ מ י ר (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר ת).

כמר באשור' במשמ' נפל, אך זה דחוק. עכ"פ באשור' נהוג השם כמר במשמ' רשת.

[1]) בערב' כִּמר a), ולפי זה היה צריך להיות בעבר' כֶּמֶר. ואמר אבן מנט'ור : ואלכִמר מנ אלבשר מא לם ירטב עלי נח'לה ולכנה שקט פארטב פי אלארצ' (לשון הלערב), ובעבר' : והכמר מן הבסר מה שלא ירטב (לא הגיע למדרגת רטב, שהוא תמר שבשל כבר) על הדקל אלא נפל והרטיב באדמה. — [2]) כך בקטעי כ"י הירוש' גני' מצרים הכתיב והנקוד. ובנוסח' כומר.

[3]) כך בכ"י וכן גרסת הערוך, ובמשנ' שבירוש' המכמר, ובנוסח' הדפוס המכמן, עי' כמן. — [4]) ובהערה שם : הראשון מענין המכמיר באדמה והשני לשון נכמרו רחמיו.

---

a) كمر

*כֻּמְרוּת, כומרות, ש"נ, — א) משרת כֹּמֶר : לימים נודע למלך כי הכומר זייף והמלך צוה לתלותו אלא מפני עטרת ה כ ו מ ר ו ת קמו העם על הדבר וצוה המלך לגרשו אל האיים הרחוקים (שבט יהודה יט). — ב) ארץ ממשלת הכמרים : אחר הדברים האלה גדל המלך לגונסלו וישם את כסאו על כל השרים וימנהו הגמון באלקנטרה ובכל כ ו מ ר ו ת אלקנטרה (שבט יהודה י).

*כֻּמְרִיָּה, ־ריא, ש"נ, מ"ר כֻּמְרִיּוֹת, — א) בית כומרים, Kloster ; convent ; monastery : והתנה ליתן לי הבילות בגדים במשכון שהיו לו בפקדון אצל כ ו מ ר י א אחת וצוה לאנשי אותה כ ו מ ר י א ליתנם בידי לכשארצה (תשו' גא' מו"מ קנב, כי"ת ה). האש אשר בה שרפום הבעירוהו מן הנר הגדול שהיה דולק בבית הכור ה כ ו מ ר י א הגדול של פריש לפני המזבח (מכת' ר' הלל ע"ד ספרי הרמב"ם). — ב) שם לאשה נזירה, כמו כומר לאיש : למה לא נתן (האפיפיור) כח לכומריות שתבואנה אליהן הנשים להתוודות (ספ' נצחון ישן). שכומרייא אחת היתה ובתוכה כ ו מ ר י ו ת כולן בתולות וכו' ואמרו כל שא־ ה כ ו מ ר י ו ת לא זינתה אחותנו (שם). וטרם נחליט המאמר נעמידנה במקום המשתמר עם ה כ ו מ ר י ו ת הצנועות אשר לא יעבור אדם שם וכו' וההגמון צוה להוליך את האשה ההיא אל בית הכומריות היותר כבודות לפי הדת ההיא והיותר נבדלות מאדם מכל ה כ ו מ ר י ו ת כי המה סגורות ומסוגרות לבלתי בא שמה שום איש וכו' ויהי בעת לכתה היו עמה ו' גויות וב' ערונים ללותה אל בית ה כ ו מ ר י ו ת הנז' ותהי שם כל היום (תשו' מהר"י קולון קס).

כִּמְרִיר[1]), ש"ז, מ"ר כִּמְרִירִים, — ענגה כבדה, שחורה, מקדרת את השמש, עם רעמים וברקים : היום ההוא יהי השך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה יגאלהו חשך וצלמות תשכן עליו עננה יבעתהו כִּמְרִירֵי[2])

---

[1]) עי' בהערה לקמן. — [2]) השבעים קראו כנראה מארורי ותרגמו במשמ' קללה, כמו ארורי יום בפסוק ח' שבפרשה זו. ולזה נוטה גם דעת קצת החדשים. אך רוב הקדמונ' ראו במלה כמרירי מלה מרירי עם כ הדמיון ופרשו במשמ' מר. כך תרגום : היך מרירי יומא, ע"כ, וכך שאר הקדמונ', עי' ערך מריר. אבל אין לכף הדמיון מקום כאן לפי סדר מליצת הכתוב. קצת החדשים הגיהו כמרי, וכדומה, אבל אין זה מנית הדעת. ואולי באמת עקר הנוסחה היתה ארורי יום, אבל לפי הנוסחה של המסורה, שלענין שמוש הלשון היא העקר, כמו שכבר העירותי כמה פעמים, הפרוש האפשרי האחד הוא כדעת רלב"ג, שנחליט שהמלה

יום הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה (איוב ג ד-ו).

***כְּמָרִית**, ש"נ, — כמו כְּמָרִיָּה: ובלבד מכומרית אחת אחות אדונינו הקיסר (מכת׳ ריכלין למז"ט כוניטו).

***כֻּמֶּרֶת**, ש"נ, מ"ר כֻּמָּרוֹת, — כמו הקודם: ותחשבו כי תייאנט הכּוֹמֶרֶת נבראה מגופו (תולד׳ אלכסנדר 39). אם תחלה אחת מהכומרת רשאי הרופא להכנס לשם על פי ההגמון ולא אחר (תבו׳ מהר"י קולון קס). אין לפקפק ולומר שתאסר (האשה) מפני היחוד שנתיחדה בבית האחיות הכומרות ושהתה שם קצת (שם). יכולה (אשה יהודיה) ללבוש בגדי כומרת כדי שיהיו (הגוים) סבורים שהיא כומרת ולא ישכבוה (ר"י עמדין, כירת מ"ע, כשם ספ׳ חסידים).

כמש[1], ממנו *כָּמַשׁ, *כָּמֵשׁ, *כְּמָשׁ, *כְּמִישָׁה.

***כָּמַשׁ**[2], פ"ע, עת׳ יִכְמַשׁ, — כָּמַשׁ העלה, נהיה כָּמֵשׁ: מניחן עליו עד שיכמושו ופודה אותן מוצאי שבת מיד (ירוש׳ מע"ש ד נג ד), אבל אם ירדו גשמים וצמחו זרעים וחזרו ושנו כלומר כמשו מתריעין עליהן מיד (ר"ה תענ׳ יט).

—נפע׳, *נִכְמַשׁ, — כמו הקל, נהיה כמוש: שושנת העמקים ולא כשושנת ההר שנוחה להכמש אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת (מד"ר שה"ש, אני חבצלת). ויין צמוקים בין שנכמשו (הצמוקים) בגפן בין שנצטמקו על ידי החמה או על ידי האור (תבודרסס, מער׳ לשבת).

—התפ׳, *נִתְכַּמֵּשׁ, — כמו נכמש, במשמ׳ נקמט, גם בבגד וכדומה: ומתקבץ הבגד פי׳ יתכמש ונראה קמטין

כמרירי איננה מלה מרירי עם כף השמוש לדמיון אלא שהכף בה היא שרשית והמלה בעקרה היא במריר בפ"פ חרוקה או פתוחה כמו סגריר, ופרושה לפי הענין הוא מחזה מםחזות הטבע שמבעתים את האדם, ולפי האמור קודם לו: יגאלהו חשך וצלמות תשכן עליו עננה, רגלים לדבר כי גם כמריר הוא דבר בעין אלה, והסכימו לזה רוב החדשים ואמרו כי נגזרה המלה כמריר מן כמר בסור׳ במשמ׳ שחור, ואמרו כי הכונה בכמריר היא לקוי חמה, אך הואיל ולזה שמש בעבר׳ הקדומה שרש אחר, והוא קדר, לכן יותר נראה לפרש כמריר במשמ׳ עננה כבדה שחורה בפרט ברעמים וברקים שזה היה מטיל אימה על האנשים בימים הקדומים.

[1]) בערב׳ כמש a).

[2]) בערב׳ תכמש b) ממש במשמ׳ זו בענין עור הפנים, הבגד, וכדומה.

(a [illegible] (b تَكَمَّشَ

קמטין (ר"ה שב׳ קמ).

—פע׳, *כִּמֵּשׁ, מְכַמֵּשׁ, — קִמֵּט: ולוקחין עור ומרטיבין אותו במים ומשימין בו את העץ ומכניסין את העור בין כל חריץ וחריץ ומכמשים אותו והוא רטוב מכאן ומכאן עד שעושין בו דמות שי"ן שיש לה שלשה ראשין מימין (רמב"ם, הלכ׳ תפלין ג ב).

***כָּמוּשׁ**, ת"ז, מ"ר כְּמוּשִׁים, — כמו כָּמוּשׁ: בחזרת וכו׳ ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין כמושין[1]) אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (פסח׳ ב ו). — ולנק׳ *כְּמִשָּׁה, כמישה: מעשה בלפת שהביאו למחוזא יצא רבא וראה שהיא כמישה אמר זו וודי מאתמול עקרוה (הלכ׳ פסוק׳ לר"י גאון, יו"ט).

***כָּמֵשׁ**, ש"ז, — שם"פ מן כָּמַשׁ: את נטעי חמת כמש, תטריף לאסוף בר בפלוס גמש, מים נזל בנטפי אמש, וכאור בקר יזרח שמש (ר"א קליר, גשם, יפתח ארץ).

א. **כֵּן**[2]), — מלת הדמיון תורה דמיון בין שני מעשים ודברים, so, also; ainsi; so, thus: ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים וכו׳ ויהי כן (בראש׳ א ו-ז). מלא שבע זאת ונתנה לך גם את זאת וכו׳ ויעש יעקב כֵּן וימלא שבע זאת (שם כט כז-כח). אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם וכו׳ ויעשו כֵן (שם מב יט-כ). קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם וכו׳ ויעשו כֵן בני ישראל (שם מה יט-כא). ויעשו כֵן חרטמי מצרים בלטיהם (שמות ז כב). הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כֵּן משה לעיני זקני ישראל (שם יז ו). דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרת אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות ויעש כֵּן אהרן (במד׳ ח ב-ג). ואם לא תעשון כֵּן הנה חטאתם ליי׳ (שם לב כג). לא תעשון כֵּן ליי׳ אלהיכם (דבר׳ יב ד). ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה-כֵּן גם אני לא תעשה כֵן ליי׳ אלהיך (שם ל-לא). ויאמר שר צבא יי׳ אל יהושע של נעלך מעל רגלך וכו׳ ויעש יהושע כֵּן (יהוש׳ ה יס). ועתה הננו בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה ויעש להם כֵּן ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום (שם ט כה-כו). ויאמר יהושע פתחו את פי המערה והוציאו אלי את

---

[1]) כך בכ"י כמברידש, ובמשנ׳ שבירוש׳ כמושין, ובנוסח׳ הדפוס יבשין.

[2]) מן אות הרמז כ כמו בהמלה כה, כך, ככה, עם אות נ, כמו במלת עדנה, להלן, וכדומה.

חמשת המלכים האלה מן המערה ויעשו כן ויציאו אליו את חמשת המלכים (שם י כב-כג). קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז ואת המרק שפוך ויעש כן (שופט׳ ו כ). אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וכו׳ ויהי כן (שם לז-לח). ויעש אלהים כן בלילה ההוא (שם מ). אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו וכו׳ ויעשו כן בני בנימן וישאו נשים למספרם מן המחללות (שם כא כא-כג). ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום בעגלה (ש״א ו י). ויאמר דוד לא תעשו כן אחי (שם ל כג). אל אחי אל תענני כי לא יעשה כן בישראל (ש״ב יג יב). יי׳ אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כן (שם יז י). לא נעשה כן (ככל מה שכתוב שם ע״ד כסא שלמה) לכל ממלכות (מ״א י כ). ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרוש את יי׳ מאתו ואני שנאתיו כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע מיכיהו בן ימלה ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן (שם כב ח). וכל הנבאים נבאים כן לאמר עלה רמת גלעד והצלח (שם יב). תפתה וגם תוכל צא ועשה כן (שם כב). אם תראה אתי לקח מאתך יהי לך כן (כמו שבקשת) ואם אין לא יהיה (מ״ב ב י). הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל ויהי לו כן וירמסו אתו העם בשער וימת (שם ז יט-כ). ויעש כן הלך ערום ויחף (ישע׳ כ ב). הנבאים נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם ועמי אהבו כן ומה תעשו לאחריתה (ירמ׳ ה לא). וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן (אסת׳ ב ד). ועשה כן למרדכי היהודי (שם ו י). מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן (שם ז ה). ויאמר המלך להעשות כן (שם ט יד). מגיד דברו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום (תהל׳ קמז יט-כ). והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם וכו׳ ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים (נחמ׳ ה טו). ויאמרו כל הקהל לעשות כן כי ישר הדבר בעיני כל העם (דה״א יג ד). — והמלה כן לפני הפעל: ויאמרו כן תעשה כאשר דברת (בראש׳ יח ה). כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה (שם לד ז). וימלאו לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים (שם נ ג). כן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי (שמות כב כט). ושמרתם את משמרת יי׳ ולא תמותו כי כן צויתי (ויקר׳ ח לה). כן יהיה תמיד הענן יכסנו (במד׳ ט טז). ויענו בני גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר יי׳ אל עבדיך כן נעשה (שם לב לא). עיניך הראת את כל אשר עשה יי׳ אלהיכם לשני המלכים האלה כן יעשה יי׳ לכל הממלכות אשר אתה עבר שמה (דבר׳ ג כא). כן (כמו סיסרא) יאבדו כל אויביך יי׳ (שופט׳ ה לא). ויאמר אליהם (גדעון) ממני תראו וכן תעשו (שם ז יז). ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו הבחורים (שם יד י). ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך הבתולת מעילים (ש״ב יג יח). ויאמר אמן כן יאמר יי׳ אלהי אדני המלך (מ״א א לו). ולבני ברזלי הגלעדי תעשה חסד והיו באכלי שלחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך (שם ב ז). לא אבא עמך ולא אכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה כי כן צוה אתי בדבר יי׳ לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים (שם יג ח-ט). והוא לא כן ידמה (כמו שכתוב שם קודם) ולבבו לא כן יחשב (ישע׳ י ז). וקטר מחמץ תודה וקראו נדבות השמיעו כי כן אהבתם בני ישראל (עמו׳ ד ה). כה אמר יי׳ כן אמרתם בית ישראל ומעלות רוחכם אני ידעתיה (יחזק׳ יא ה). ואתה בן אדם אמר אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה (שם לג י). כן (כמו שכתוב שם למעלה) אזמרה שמך לעד (תהל׳ סא ט). הנה כי כן (כמו שמת׳אר שם) יברך גבר ירא יי׳ (שם קכח ד). כן (כמו שמת׳אר שם) ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א יט). כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסת׳ א ח). כי כן ימלאו ימי מרוקיהן (שם ב יב). — כ... כן, כאשר... כן: ככל אשר צוה אתו אלהים כן עשה (בראש׳ ו כב). ויהי כאשר פתר לנו כן היה (שם מא יג). ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו (שמות כה ט). כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו (ויקר׳ כד כ). כאשר יחנו כן יסעו (במד׳ ב יז). כגוים אשר יי׳ מאביד מפניכם כן תאבדון (דבר׳ ח כ). כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו (שם יב כב). כאשר שש יי׳ עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יי׳ עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם (שם כח סג). ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך (יהוש׳ א יז). כבשת גנב כי ימצא כן הבישו בית ישראל (ירמ׳ ב כו). כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן תעבדו זרים בארץ לא לכם (שם ה יט). ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (שם ה כז). כהקיר בור מימיה כן הקרה רעתה (שם ו ז). כאשר ידבק האזור אל מתני

איש כֵּן הדבקתי אלי את כל בית ישראל (שם יג יא). כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כֵּן ינצלו בני ישראל (עמו׳ ג יב). כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כֵּן מראה הנגה סביב (יחזק׳ א כח). כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כֵּן אשפט אתכם (שם כ לו). כאשר קרא ולא שמעו כֵּן יקראו ולא אשמע (זכר׳ ז יג). כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כֵּן אושיע אתכם והייתם ברכה (שם ח יג). כאיל תערג על אפיקי מים כֵּן נפשי תערג אליך אלהים (תהל׳ מב ב). כאשר שמענו כֵּן ראינו בעיר יי׳ צבאות (שם מח ט). כשמך אלהים כֵּן תהלתך (שם יא). כאש תבער יער וכו׳ כֵּן תרדפם בסערך (שם פג יה-יו). אל תאמר כאשר עשה לי כֵּן אעשה לו (משלי כד כט). כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו כֵּן הנחלתי לי ירחי שוא (איוב ז ב-ג). כמות זה כֵּן מות זה (קהל׳ ג יט). כל-עמת שבא כֵּן ילך (שם ה יה). —כַּאֲשֶׁר... כֵּן... וְכֵן, במשמ׳ בה במדה: וכאשר יענו אתו כֵּן ירבה וְכֵן יפרץ (שמות א יב). כרבם כֵּן חטאו לי (הוש׳ ד ז). —ויש שהמלה כַּאֲשֶׁר היא נשמעת בבה ואינה כתובה בפרוש: אכן בגדה אשה מרעה כֵּן בגדתם בי בית ישראל (ירמ׳ ג כ). היחתה איש אש בחקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כֵּן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנגע בה (משלי ו כז-כט). אכל בני דבש כי טוב ונפת מתוק על חכך כֵּן דעה חכמה לנפשך אם מצאת (שם כד יג-יד). כלה ענן וילך כֵּן יורד שאול לא יעלה (איוב ז ט). היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בלי מים עדנו באבו לא יקטף ולפני כל חציר ייבש כֵּן ארחות כל שכחי אל ותקות חנף תאבד (שם ח יא-יג). — ודמיון בין שני שמות: כשושנה בין החוחים כֵּן רעיתי בין הבנות כתפוח בעצי היער כֵּן דודי בין הבנים (שה״ש ב ב-ג). כעיני שפחה אל יד גברתה כֵּן עינינו אל יי׳ אלהינו (תהל׳ קכג ב). כחצים ביד גבור כֵּן בני הנעורים (שם קכז ד). כחמץ לשנים וכעשן לעינים כֵּן העצל לשלחיו (משלי י כו). כקול הסירים תחת הסיר כֵּן שחק הכסיל (קהל׳ ז ו). —ובין שֵׁם ופֹעל: וכפרשים כֵּן ירוצון (יואל ב ד). כדרכינו וכמעללינו כֵּן עשה אתנו (זכר׳ א ו). כציץ השדה כֵּן יציץ (תהל׳ קג יה). כי כמו שער בנפשו כֵּן-הוא (משלי כג ז). —ובתו״מ: שלשה שאכלו כאחד אינן רשאין לחלק וכן ארבעה וכן חמשה (ברכ׳ ז ד). תבואה שעלו בה ספיחי אסטים וכן מקום הגרנות שעלו בהן מינין הרבה וכן תלתן שהעלה מיני עשבים אין מחייבין אותו לנכש (כלא׳ ב ה). הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה בחלו כונס לתוך ביתו וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייב במעשרות (שבי׳ ד ז). אמר רבי אלעאי שמעתי מר״א אפילו היא כבית כור וכן שמעתי ממנו אנשי חצר ששכח אחד מהן ולא עירב ביתו אסור מלהכנים ומלהוציא לו אבל להם מותר וכן שמעתי ממנו שיוצאין בעקרבנין בפסח (ערוב׳ ב ו). מעשה באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא מדותיו מערב יו״ט ונותנן ללקוחות ביו״ט אבא שאול אומר אף במועד עושה כן מפני ברורי המדות וחכ״א אף בחול עושה כן מפני מצוי המדות (ביצ׳ ג ח). כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וכו׳ ומצית בהן את האור ומוליך ומביא ומעלה ומוריד עד שהוא רואה את חבירו שהוא עושה כן בראש ההר השני וכן בראש ההר השלישי (ר״ה ב ג). סדר תעניות אלו האמור ברביעה הראשונה אבל צמחים ששנו מתריעין עליהן מיד וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד (תענ׳ ג א). ירדו (גשמים) לצמחין וכו׳ אבל לא לבורות לשיחין ולמערות מתריעין עליהן מיד וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים וכו׳ וכן עיר שיש בה דבר או מפולת (שם ב-ד). זה בא בחביתו וזה בא בקורתו נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור וכו׳ ואם אמר לבעל קורה עמוד חייב וכן זה בא בנרו וזה בפשתנו (ב״ק ג ה). אמר לו רבי יהודה וכן הלכה (שם ט). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה וכו׳ וכן פרה שנגחה את השור ונמצא ולדה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה (שם ה א). וכשבאתי והרציתי דברים לפני ר׳ יהושע אמר לי יפה אמרת אלא כן אמרו הלכה (נזיר ז ד). (האומר לאשה הרי את מקודשת לי) על מנת שאני כהן ונמצא לוי וכו׳ אינה מקודשת וכן היא שהטעתו (קדוש׳ ב ג). האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו מקודשת לשני וכן האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שלשים יום ובא אחר וקדשה וכו׳ מקודשת לשני (שם ג א). וכשמת ר׳ ישמעאל היו בנות ישראל נושאות קינה ואומרות בנות ישראל אל ר׳ ישמעאל בכינה וכן הוא אומר בשאול בנות ישראל אל שאול בכינה (נדר׳ ט י). היתה עומדת ברשות הרבים וזרקו (הבעל את הגט) לה קרוב לה מגורשת קרוב לו אינה מגורשת וכו׳

וכן לענין קדושין וכן לענין החוב (גיט' ח ב-ג).— ובדבור שלילי: האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה (ברכ' ב ד). בחליקי אגוזים אפילו תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבוז לזה שומעין שאמר כהלכה בדלית ובדקל אינו כן אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד א-ב). יש במעשר ובבכורים מה שאין כן בתרומה שהמעשר והבכורים טעונים הבאת מקום וטעונים ודוי וכו' מה שאין כן בתרומה (ביכור' ב ב). רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שאדם אוכל משכרה בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ושאר כל אומניות אינן כן כשאדם בא לידי חלי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב אבל התורה אינה כן אלא משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו (קדוש' ד יד).—בְּכֵן, בדרך זה: ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי וכו' גם אני ונערתי אצום כן וּבְכֵן אבוא אל המלך אשר לא כדת (אסת' ד טו-טז). את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש עת אשר שלט האדם באדם לרע לו וּבְכֵן ראיתי רשעים קברים ובאו וממקום קדוש יהלכו (קהל' ח ט-י).—ובמדר' במשמ' א"כ: באיזה דין אדונך אם בדין אלהיך וכו' אם בדיני מלכות חייב אתה להרוג שכל מי שעובר שבועתו של מלך חייב להרוג בכן ענה צדקיהו הרגיני ראשון שלא אראה בדם בניי (פסיק' רבתי כו). —ומצוי שמוש זה בסהמ"א ובדבור. ואמר המשורר: והוא אחד ומיוחד, מלא כל הארץ כבודו, בכן יחד בלי כחד, בפחד נמתיק סודו (רמב"ע, תחנון, מתי מכל). — שֶׁכֵּן: רבי יהושע אומר (זמן קריאת השמע בשחרית הוא) עד שלש שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות (ברכ' א ב). המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתיפו חייב שכן משא בני קהת (שבת י ג). בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן שכן דרכם לסוך בחול (שם יד ד). והיכן היתה (השתחויה) יתרה כנגד דיר העצים שכן מסרת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז (שקל' ו א). — אִם־כֵּן, עי' אִם, והוסיפה: ויאמר אלהם ישראל אביהם אִם־כֵּן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ וכו' (בראש' מג יא). — ובתו"מ: וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר אם כן למה אמרו חכמים עד חצות (ברכ' א א). כל אדם קורא כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך (שם ג). ר' טרפון אומר לא ילקטו אלא עניי כהנים שמא ישכחו ויתנו לתוך פיהם אמר לו ר"ע אם כן לא ילקטו אלא טהורים (תרומ' ט ב). ר' יהודה אומר אף אשה אחרת מתקינין לו (לכה"ג בעיוה"כ) שמא תמות אשתו וכו' אמרו לו אם כן אין לדבר סוף (יומ' א א). הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך ה"ז אוכל פירות בחייה ואם מתה יורשה אם כן למה כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך (כתוב' ט א). אמר ר' צדוק עד שפותחין לו (להנודר) בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום אמרו לו אם כן אין נדרים (נדר' ט א). אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור וכו' וכן חיה ועוף כיוצא בהן אם כן למה נאמר שור או חמור (ב"ק ה ז). אמרו לו (לר"ש) מהו שיקרבו (שעירי יוה"כ) זה בזה אמר להם הן אמרו לו אם כן יהיו של יוה"כ קרבין בראשי חדשים (שבוע' א ה).—כֵּן וְכֵן, כמו כך וכך: שהודה בפני עדים שיש לפלוני אצלי כן וכן אם אמר לעדים אתם עידי יכול לומר משטה אני בך (הלכ' פסוק', ממונות). ראובן טען שמעון בממון כן וכן וכפר שמעון בכל (תשו' הגא', הרכבי סלג ב). התקינו שמביאין שופרות ותוקעין בפני הנשבע ומנדין וגוזרין בפניו ואומרין אתה פלוני אם גזלתה כן וכן ואם גנבתה כן וכן ואם אתה מכזב בדבר זה ארור אותו האיש כן וכן אותן קללות ותוקעין שופרות בפניו (רב נחשון, תשו' גא' קדמ' מג).—בְּכֵן וְכֵן ימים, שנים, וכדומה: ביום פלוני בשבת בכן יום לירח פלוני בכן וכן שנים לבריאת עולמים (ר"י הדסי, האשכל ט).—כֵּן־כֵּן, במשמ' אִם־אִם: ובידי גם שטר שלישות מכבוד מע"ל גם ספר כתוב וחתום מאת הרבני... כן על חלקי בשטר ההוא כן על חמשים אדומים כו' הכל כאשר לכל מידו ידרשו (מא"ג, קרית ספר פז).—ולהסכמה, *כֵּן הַדָּבָר, בתשובה חיובית על שאלה וכדומה: הנודר מן הירק מותר בדלועין ור"ע אוסר אמרו לו לר"ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין אמר להם כן הדבר (נדר' ז א). הנודר מן הבשר מותר ברוטב ובקיפה ור' יהודה אוסר אמר ר' יהודה מעשה ואסר עלי ר' טרפון בצים שנתבשלו עמו אמרו לו וכן הדבר אימתי בזמן שאמר בשר זה עלי (שם ו ו). — והמלה כֵּן בלבדה, לתשובה חיובית, במשמ' הֵן, ja; oui; yes:

או שאמר הערב פרעתי המלוה בפניך והלה אומר לא פרעת או שאמר לו כ ן פרעת ונתתי לך מה שפרעת (רמב"ם, מלוה ולוה כו ח). מנה יש לי בידך בודאי והנתבע אומר כ ן היה לך בידי אבל איני יודע אם החזרתי לך או עדיין לא החזרתי לך (הוא, טוען ונטען א ט). ומצוי שמוש זה בדבור ואצל הסופרים החדשים.—*שֶׁכֵּן, במשמ׳ יען, מִפְּנֵי שֶׁ: קטן שבא לכבות אין שומעין לו שכ ן[1]) שביתתו עליהן (שבת יו ו). אמר לו ר׳ יהושע לא אם אמרת בחטאת ששינה את שמה לשם עולה שכן שינה את שמה לדבר שיש בו מעילה תאמר בעולה ששינה את שמה לשם חטאת ש כ ן שינה את שמה לדבר שאין בו מעילה אמר לו ר"א והרי קדשי קדשים וכו׳ יוכיחו ש כ ן שינה את שמן לדבר שאין בו מעילה ומועלין בהן וכו׳ אמר לו רבי יהושע לא אם אמרת בקדשי קדשים וכו׳ ש כ ן שינה את שמן לדבר שיש בו איסור והיתר תאמר בעולה ששינה את שמה לדבר שכולו היתר (זבח׳ ז ו). אם אמרת בחולין (שאסר בו בשר בחלב) ש כ ן אסר מליקה בחולין תאמר במוקדשין שלא אסר מליקה במוקדשין (מכי׳ משפט׳ כ). החטים והזונין אינן כלאים זה בזה וכו׳ שכן מקומות מקיימין אותן ליונים (ירוש׳ כלא׳ א כו ד). מכיון שקיפלה (את המטלית) לא טהרה שכן שמשים אומנין רוצין בקיפולה (שם שבת כ ד ד). אין שינה עראי וכו׳ ש כ ן אדם משתקע בתוך שנתו א"ר אילא ש כ ן אדם ישן קימאה ודייו (שם סוכ׳ ב נג.). מה למזון (שטעון ברכה אחריו) ש כ ן נהנה ומה לתורה (שטעונה ברכה לפניה) שכן חיי עולם (בבלי ברכ׳ כא.). שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות החייטין והספרין והכובסין החייטין ש כ ן הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד הספרין והכובסין ש כ ן הבאין ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מותרין לספר ולכבס בחולו של מועד (מו"ק יג.). מה לפיו (שמחייבו שבועה) שכן מחייבו קרבן תאמר בעדים שאין מחייבין אותו קרבן (ב"מ ג:). מצא כלי טמון באשפה נוטל ומכריז ש כ ן דרך אשפה ליפנות (שם כה:). מה לשור (שאוכל בתלוש) ש כ ן אתה מצווה על חסימתו תאמר באדם שאי אתה מצווה על חסימתו (שם פח:). המקיים קוצים בכרם ר"א אומר קדש וכו׳ ש כ ן בערביא מקיימין קוצים בשדות לגמליהן (ב"ב קנו:). מה לחרש (שאסור לקללו) ש כ ן חרישתו גרמה לו נשיא ודיין יוכיחו מה לנשיא ודיין ש כ ן גדולתן גרמה להן (סנה׳ סו.). מה ליוצא דופן (שמותר להדיוט ואסור לגבוה) ש כ ן אינו קדוש בבכורה (מנח׳ ו.). מה לאדם (שמציל בבלוע אעפ"י שמטמא מחיים) ש כ ן צריך שהייה בבית המנוגע תאמר בבהמה שאינה צריכה שהייה בבית המנוגע (חול׳ עא:). מה לאמו (שנאסרה עמו בבשול) ש כ ן נאסרה עמו בשחיטה תאמר בפרה שלא נאסרה עמו בשחיטה (שם קיד.). מה לזכר (מצורע שמטמא ברוקו כמו הזב) ש כ ן טעון פריעה ופרימה ואסור בתשמיש המטה תאמר בנקבה דלא (נדה לד:). — ומשמשת כֵּן גם קצת במשמ׳ הדבר הזה, מה שנזכר קדם, בפרט בהרכבה עם המלה אַחַר, אַחֲרֵי, אחר-כֵּן, אחרי-כֵן, עי׳ אַחַר, אַחֲרֵי.—ובמשמ׳ הזמן הזה: והסגנים לא ידעו אנה הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשי המלאכה עד כֵּן לא הגדתי (נחמ׳ ב יו).—*לָכֵן, לזמן זה: הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו (ירוש׳ ברכ׳ א ב.).— ולדבר זה: יין של מע"ש שפיטמו אסור לסוך בו שמן של מע"ש שפיטמו מותר לסוך בו מה בין זה לזה זה דרכו ל כ ן וזה אין דרכו לכן (שם מע"ש ב נג:). ר׳ בא (אמר) והוא שייחדו (את הסולם) ל כ ן (שם עירוב׳ ז כד:). א"ר יוסה והוא שייחדו (את המקל) ל כ ן (שם מגי׳ ד עה ג).—*יתר מִכֵּן, יתר על כֵּן, עי׳ יוֹתֵר, יֶתֶר, והוספה: וגדר שנפרץ עד עשר אמות הרי הוא כפתח יתר מ כ ן כנגד הפרצה אסור (כלא׳ ד ד). עושה אדם את שדהו שלש שלש אשפתות לבית סאה יתר מ כ ן מחציב (שבי׳ ג ג). המדיר את אשתו מליהנות לו עד שלשים יום יעמיד פרנס יתר מ כ ן יוציא ויתן כתובה (כתוב׳ ז א). סלע שנפסלה והתקינה שיהא שוקל בה משקלות טמאה עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה לסלע שני דינרים וכו׳ יתר על כ ן יקוץ (ב"מ נב:).—ובמשמ׳ דבר יותר גדול מזה: פרצופות המטילין מים לכרכים לא יניח פיו על פי פרצוף וישתה מפני שנראה כנושק עבודה זרה אבל מקבל בידו ושותה יותר על כ ן אמרו לא יניח פיו על פי הסילון וישתה מפני סכנת נפשות (תוספתא ע"ז ו ו). — פָּחוֹת מִכֵּן: שיעור גדר עשרה טפחים פחות מ כ ן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח (שבי׳ ג ו). בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה וכו׳ פחות מ כ ן כנותן אצבע בעין (נדה ה ד). וטמאים (זוב ושכבת זרע) בכל שהן אפילו בעין

—[1]) כך במשנ׳ דפוס נאפולי ופיזרו ובב"י, ובנוסח׳: מפני ששביתתו עליהן.

החרדל ובפחות מכן (שם ג). סאה תרומה שנפלה למאה שביעית הרי אלו יעלו פחות מכן ירקבו (תוספתא תרומ׳ ו ג). סלע שבים גבוה עשרה טפחים אין מטלטלין מתוכו לים ולא מן הים לתוכו פחות מיכן הרי זה מותר (שם שבת י יב). כמה תיפחת (הסלע שנפסלה) ויהא רשאי לקיימה לסלע שני דינרים פחות מכן יקוץ (ב״מ נב.).—דהה מכן, עמק מכן: איזהו אדום כדם המכה שחור כחרת עמוק מכן טמא דיהה מכן טהור (נדה ב ז).—לפנים מכן: ימי החמה יתירים על ימות הלבנה אחד עשר יום שנבראו מלאין חמשה עשר צא מהן ארבעה לפנים מיכן הרי אחד עשר (סעו״ר, פרק ד).—*על מנת כן: כהן ולוי שקבלו שדה מישראל כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה ר״א אומר אף המעשרות שלהן שעל מנת כן באו (דמאי ו ג). עבדיי אתם על מנת כן פדיתי אתכם שאהיה גוזר ואתם מקיימים (ספרי במד׳ קטו). ואם התנה עמו מתחילה על מנת כן כופין אותו לחזור (תוספתא ב״ב ט א). אדם מוציא זבלו לרשות הרבים וצוברו כל שלשים יום כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ (ב״ק ל.), ועי׳ על-מנת.— כנגד כן: בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו וכו׳ אם אינם יכולין להתלש בעלין שלהן אסורין וכנגד כן מוצאי שביעית מותרין (שבי׳ ו ג). י״ח פעמים מזכיר האבות בתורה וכנגד כן קבעו חכמים י״ח ברכות שבתפלה (מד״ר ברא׳ סט), ועי׳ נגד.— כל-שכן, עי׳ כ״ל.—אף על-פי-כן, עי׳ א. אף, והוסיפה: המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני אמר לו אף על פי כן יקבל ממנו וכו׳ כיוצא בו רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אף על פי כן יקבל מהם (שבי׳ י ח). כיצד מפרישין הבכורים יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה וכו׳ רמון שבכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים ר״ש אומר אף על פי כן חוזר וקורא אותם בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע (בכור׳ ג א). מה בין שקלים לחטאת שלשקלים יש להן קצבה ולחטאת אין לה קצבה ר״י אומר אף לשקלים אין להן קצבה שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעים ובקשו לשקול דינרים אמר ר׳ שמעון אף על פי כן יד כלן שוה (שקל׳ ב ד). אמר ר״א ברבי צדוק אראה בנחמה אף על פי כן שהיה אבא כל אותן השנים אחר חרבן לא חזר גופו עליו במות שהיה (מד״ר איכ׳, תחת מבחוץ).

—ותוסף המלה כן בלי שום צרך בהדבור אלא אם כן, שאין המלה כן משמשת כלום, עי׳ אלא, והוסיפה: הלקט והשכחה והפאה של נכרי חייב מעשרות אלא אם כן הפקיר (פאה ד ט). לא ישחוט אלא אם כן היה לו עפר מוכן מבעוד יום (ביצ׳ א ב). מצודות חיה ועוף ודגים שעשאן מערב יו״ט לא יטול מהן ביו״ט אלא אם כן יודע שנצדו מערב יום טוב (שם ג ב). בהמה מסוכנת לא ישחוט אלא אם כן יש שהות ביום לאכול ממנה כזית צלי (שם ג). ומצורע טהרתו תלויה בתגלחתו ואינו מביא קרבנותיו אלא אם כן היה מעורב שמש (נזיר ו ו). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (ירוש׳ דמאי ב כב ד). ואין האורחין רשאין ליתן ממה שלפניהם לבנו ולבתו של בעה״ב אלא אם כן נטלו רשות מבעה״ב (חול׳ לד.).—על-כן, להורות הסבה: לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת על-כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו (בראש׳ ב כג-כד). אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על-כן באה אלינו הצרה הזאת (שם מב כ-כא). וישכימו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יי׳ וכו׳ על-כן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד (ש״א ה ד-ה). הילילו כי קרוב יום יי׳ כשד משדי יבוא על-כן כל ידים תרפינה וכל לבב אנוש ימס (ישע׳ יג ו-ז). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על-כן המו מעי לו רחם ארחמנו (ירמ׳ לא יט). אלהים לנו מחסה ועז וכו׳ על-כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים (תהל׳ מו ב-ג). לו שקול ישקל כעשי וכו׳ כי עתה מחול ימים יכבד על-כן דברי לעו (איוב ו ב-ג). אם אצדק פי ירשיעני תם אני ויעקשני וכו׳ אחת היא על-כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (שם ט כ-כב). תחת רשעים ספקם במקום ראים אשר על-כן סרו מאחריו וכל דרכיו לא השכילו (שם לד כו-כז). כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם וכו׳ ותלו אתו ואת בניו על העץ על-כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור (אסת׳ ט כד-כו). — ועם ה השאלה: יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה העל כן יריק חרמו ותמיד להרג גוים לא יחמול (חבק׳ א יו-יז).—כי-על-כן, קצת במשמ׳ הואיל ו: וסעדו לבכם אחר תעברו כי-על-כן עברתם על

עבדכם (בראש׳ יח ה). רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי-על-כֵּן באו בצל קרתי (שם יט ח). אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על-כֵּן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני (שם לג י). ויאמר (יהודה) צדקה (תמר) ממני כי-על-כֵּן לא נתתיה לשלה בני (שם לח כו). אל נא תעזב אתנו כי על-כֵּן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים (במד׳ י לא). ונפלתם בחרב כי-על-כֵּן שבתם מאחרי יי׳ ולא יהיה יי׳ עמכם (שם יד מג). ויאמר גדעון אהה אדני יי׳ כי-על-כֵּן ראיתי מלאך יי׳ פנים אל פנים (שופט׳ ו כב). ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כי על-כֵּן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא בנו בתים ושבו (ירמ׳ כט כז-כח). ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה כי על-כֵּן הוא מרפא את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת (שם לח ד).—לָכֵן, כמו על-כֵּן, עי׳ ערך לָכֵן.

ב. כֵּן[1]), א) ת״ז, מ״ר כֵּנִים, לנק׳ כֵּנָה, כֵּנִית, —אדם כֵּן, אנשים כֵּנִים, אמתים, שאין בהם שמץ פסול, שאינם רמאים או מרגלים וכיוצא בזה, redlich, zuverlässig honête; upright: כלנו בני איש אחד נחנו כֵּנִים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים (בראש׳ מב יא). אם כֵּנִים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם וכו׳ ואת אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם (שם יט-כ). בזאת אדע כי כֵנים אתם וכו׳ והביאו את אחיכם הקטן אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם (שם לג-לד).—ואמר המליץ: ירעה הארץ ותחץ לשונות במספר לאמיה לא נשאר לשון הקדש רק בפי בני עבר לבדם יען כי נמצאו כנים לפני אלהינו (רסע״ג, הקד׳ עבר׳ לספר האגרון).—ב) תה״פ, דבר כֵּן, עשה כֵּן, דבר, עשה כראוי, בצדק, בדעת: ויאמר משה כֵּן דברת לא אסף עוד ראות פניך (שמות י כט). ויאמר יי׳ אל משה לאמר כֵּן בנות צלפחד דברת נתן תתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם (במד׳ כז ו-ז). ויצו משה את בני ישראל על פי יי׳ לאמר כֵּן מטה בני יוסף דברים (שם לו ה).—לא-כֵן, לא כראוי, לא כמשפט: ויאמרו איש אל רעהו לא-כֵן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (מ״ב ז ט). ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא-כֵן על יי׳ אלהיהם (שם יז ט). ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא-כֵן כי גם נביא גם כהן חנפו (ירמ׳ כג י-יא).

[1]) לא נתברר מקורו. וי״א מן כון, עי״ש.

ג. כֵּן[1]), ש״ז, מ״ר כֵּנִים, כינים,— במלאכת המכונות, דבר עָגֹל עשוי עקמומיות וכריכות: ועל השלבים כֵּן[2]) ממעל וכו׳ ופיה עגל מעשה כֵן אמה וחצי האמה (מ״א ז כט-לא). — ובהשאלה במדר׳: מעיה של אשה עשויין כינים[3]) כינים פיקין פיקין (מד״ר ויקר׳ יד).

ד. כֵּן, ש״ז,—בעין יסוד, דבר שעליו מתכונן דבר מן הדברים, Gestell; base: נטשו חבליך בל יחזקו כֵן[4]) תרנם בל פרשו נס (ישע׳ לג כג).—ובהשאלה: כֵּן[5]) צדקה לחיים ומרדף רעה למותו (משלי יא יט).—ובמשנה: יצא והניחו (את המזרק) על כ ן[6]) השני שהיה בהיכל ר׳ יהודה אומר לא היה שם אלא כ ן אחד בלבד (יומ׳ ה ד).

ה. כֵּן[7]), ש״ז, מ״ר כִּנִּים,—בע״ח רחש מתהוה בשערות האדם והבהמות ובבגדים לא נקיים ומוצץ הדם, Laus; pou; louse: נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכִנִּם בכל ארץ מצרים וכו׳ כל עפר הארץ היה כִנִּים בכל ארץ מצרים ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הַכִּנִּים ולא יכלו (שמות ח יב-יד). אמר ויבא ערב כִּנִּים בכל גבולם (תהל׳ קה לא). — ולדמיון של זלזול: שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וישביה כמו-כֵן[8]) ימותון (ישע׳ נא ו).—ובתו״מ: עשרה מיני כנים

[1]) משרש *כנן שלהלן, במשמ׳ כרך, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) ממליצת לשון הכתוב נראה ברור כי כ ן זה הוא איזה קשוט או חלק מהמכונות למעלה, ועכ״פ לא תושבת כיון שהיה ממעל לשלבים, ומדברי הפסוק שלאחריו פיה עגל מעשה כן, מוכח כי הכ ן הוא דבר עגל. ואפשר כי נגזרה מלה זו מן השרש *כ נ ן, במשמ׳ עשה כריכות, וממנו גם הרבים כנים שבמדרש ויקרא המובא בפנים.—[3]) כך בערוך, ובילקוט איוב רמז תתק״ה כנין. ובנוסח׳ הדפו׳ קינין.

[4]) ב״נ כֶּן.—[5]) החדשים הגיהו הגהות מתחלפות, אך לפי נוסחה של המסורה הפרוש היותר נאות הוא במשמ׳ יסוד, הצדקה היא יסוד חיים.—[6]) הקריאה המסורה בצירה, וכן נקוד במשנ׳ מנק׳ נדפסות בליבורנו.

[7]) כמו עֵז עִזִּים, והוא איפוא משרש כנן. וי״ס כי היחיד מן כִּנִּים הוא כַּן (רמב״ע שמות ח יג, בשם יפת), ואינו נהוג אלא בעבר׳ במשמ׳ זו, ולא ידוע מקורו. קצת דומה לזה השם כלמתא בארמ׳ וסור׳, וגם בערב׳ קמל a).—[8]) ראו הקדמונ׳ במלה זו מלת הדמיון כֵּן, אך שני הדמיונות כעשן וכבגד להשמים והארץ לדמיון כמו מה יאבדו דרשים שגם להיושבים יהיה דמיון כזה ומעידים שהמלה

a) قمل

הביא הקב"ה על המצריים (תד"א ז). הקב"ה יושב וזן מקרני ראמים ועד ביצי כ י נ י ם (שבת קז:). אמר אביי עור דג וכוס חמין וביצים ו כ י נ י ם לבנים כולן קשין לדבר אחר (פסח׳ קיב:). עשרה קבים כ נ י ם ירדו לעולם תשעה נטלה מדי (קדוש׳ מט:). אל נא תקברני במצרים למה שסופה של ארץ ללקות ב כ נ י ם ויהיו מרחשות בתוך גופי (מד"ר ברא׳ לו). העלה על ראשם משפחות של כ נ י ם (שם ויקר׳ טו). עשרה חלקים של כ נ י ם בעולם תשעה בפרסיים ואחד בכל העולם (שם אסת׳, בשנת שלש). כל אותו הדור ששמעו קולו של הקב"ה בהר סיני זכו להיות כמלאכי השרת לא ראו טפת קרי בימיהם ולא משל בהם כל מיני כנים ובמותם לא שלטה בהם רמה ותולעה (פדר"א מא).—ובמשמ׳ *תולעים קטנים: במות אדם ינחל רמה ותולעה כ נים ורמש (כ"ס גני׳ י יא).—ותולעת בבני מעים: חמשה דברים נאמרו בשום משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה הזרע והורג כינים שבבני מעיים (ב"ק פב.).

א. **כֵּן**, ש"ז, ככנ׳ כַּנִּי, כַּנְּךָ, כַּנּוֹ,—כמו ד.כֵּן, א) יסוד לדבר: ועשית כיור נחשת וְכַנּוֹ נחשת לרחצה (שמות ל יח). —ובתו"מ: העושה כלים מן העשת וכו׳ מ כ נ י כלים ומאוגני כלים ומאוזני כלים (כלים יא ג). היו (הכלים) מחוסרין כ ן הוגן אוזן ויד (תוספתא שם ב"מ ב יז). אף הוא עשה כ נ י כלים ואוגני כלים וידות כלים וידות סכינין של יוה"כ של זהב (יומ׳ לז:).—ומצוי בסהמ"א: נעשית החבית (שאבן מונח עליה) כ ן לאבן (ר"ת שבת קמג.).—ואמר הפיטן: זך שמן למאור והקמת משכני, בגדי שרד כיור עם כ נ י (אזהר׳ לר"א הזקן, אמת יהגה חכי).—ב) בהשאלה, מצב, משרה שאדם עבד בה, Stelle; emploi place: והשיבך (פרעה) על כַּנֶּךָ ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (ברא׳ מ יג). ויהי כאשר פתר לנו כן היה אתי השיב על כַּנִּי ואתו תלה (שם מא יג). ועמד מנצר שרשיה כַּנּוֹ ויבא אל החיל (דני׳ יא ז). ועמד על כַּנּוֹ מעביר נגש הדר מלכות (שם כ). —ואמר המשורר: לביא פגשני קם אחריו נמר ואברתה מהם ואעזוב גני, מדי עבור אלה הנה דמות פרא קם בחצות ליל ישב על כ נ י (רשב"ג, שאלי יפה־פיה).—ג) *העקר, הגזע של ענף וכדומה, ובהשאלה להאם ביחס לילדיה: בתולה מעמיו יקח אשה להביא גיורת מכנה שהיא כשרה לכהונה (יבמ׳ עז:), ר"ל שהאם כבר היתה גיורת[1].—ואמר המליץ: כי מנצר כ נ ם עמדו הורינו אבינו אברהם אשר אהבו יצחק בחירו יעקב סגולתו וכל שבטי יה (רסע"ג, הקד׳ עבר׳ לספ׳ האגרון).—ובמשמ׳ העקרית: להרחיב הכרם חופרין בקרקע וכופין גפן שלמה באמצע ונוטעין אותה כפופה באותה חפירה וכשרואין שלקטה פוסקין אותה מ כ נ ה הראשון ואז שני ראשי׳ למעלה נזקפין (רגמ"ה ב"ב פג.).

ב. ***כַּן**[2], ש"ז,—כלי עץ או עצם קצת מחדד לשרטט בו: האולר והקולמוס והמטולטלת והמשקולות והכירים ו ה כ ן[3]) והכנה (כלים יב ח).

***כָּן**,—כמו *כאן: נוטל כדי תרומת מעשר וחלה ואומר אחד ממאה ממה שיש כ ן[4]) הרי בצד זה מעשר (דמאי ה א). כהן שלקה באצבעו כורך עליה גמי במקדש אבל לא במדינה אם להוציא דם כ ן ו כ ן[5]) אסור (ערוב׳ י יד). היה עומד בתוך בני אדם ואמר מי כ ן[6]) נאמן מי כ ן מעשר (תוספתא דמאי ה ה). מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני א"ר יוסי כ ן[7]) היד שולטת ו כ ן אין היד שולטת א"ר יונה כ ן ו כ ן אין היד שולטת אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני (ירוש׳ שבת ג ו:). א"ר לעזר כ ן[7]) התירה התורה להקדיש מחוסרי זמן (שם ר"ה א נו ג). מה חדשי שנאמר להלן אין מונין אלה מניסן אף חדשי שנאמר כ ן[7]) אין מונין אלא מניסן (שם שם ד). — ובסהמ"א: אמר לו רבא מי דומה שם יש להן הפסד ליתומים כ ן מה הפסד יש אלף זוז נתן אלף זוז לקח (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). לא תתמה שם מוכר עומד בנכסיו כ ן לוקח עומד בנכסיו (שם). שם על דעת שלשה ירדו

כֵּן היא ש"ד שכמוהו ימותו יושבי הארץ. וכבר אמר גזנ׳ ואחרים שהמלה כן היא יחיד מן כנים, ואעפ"י שהיחיד הנהוג בתו"מ הוא כִּנָּה, בכל זאת אין זו קושיה, כי כִּנָּה הוא שם לכנה אחת, והשם כֵּן הוא שם יחיד להמין כלו. וקצת החדשים אמרו כי היה גם כאן כתוב כנים ומפני ששתי אותיות י ם נמצאות גם בראשית המלה ימותון שלאחריה לכן נשתמטו, כנהוג במקרים כמו זה. וקצת החדשים קבלו המלה כֵּן כמו הקדמונ׳ והגיהו יתמון במקום ימותון.

[1]) כך פרש הערוך, ורש"י פרש בענין אחר.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) פרש רה"ג שהוא כמו ד.כֵּן, והביא עוד דעה שהוא מין מאזנים. אבל הרמב"ם פרש שהוא כלי שמשרטטים בו השורות: ו ה כ ן הוא המסטר (בערב׳) אשר יקוו בו השורות. ע"כ. ומפני שמלה זו היא בת זוגה של כנה נראה כי פרוש זה הוא העקר, ועי׳ הערה לג.*כנה.

[4]) כך במשנ׳ מנק׳ כ"י פלור׳, ובנוסח׳ כאן.—[5]) כך בכ"י.—[6]) כך בכ"י ארפ׳ הוצא׳ צוק"מ.—[7]) כך בקטעי

כ ן לא על דעת שלשה ירדו (שם). — ואמר הפיטן: דרך ארץ מקום שרכב מנהיג שם מושכים ופונים, ו כ ן מנהיג ומושך בעל כרחם נפנים (יוצ' אחרון פסח, אמץ גבורותיך).—מִכָּן, מִיכָּן: שתי אבנים שעשאן כירה ונטמאו סמך לזו אבן אחת מ י כ ן[1]) ולזו אבן אחת מ י כ ן (כלים ו ד). פאת ראשכם סוף ראשכם ואלו הם הצדעים מ י כ ן ו מ י כ ן (ספרא קדוש' ג ו). כיזה צד מערבין אותה נותן לחי מ י כ ן[2]) ולחי מ י כ ן קורה מ י כ ן וקורה מ י כ ן (תוספתא ערוב' ז ד). נאמנת אשה וקטן לומר מ י כ ן[2]) יצא נחיל זה (שם כתוב' ג ג). חותכו ונוטלו מבין שתי דפנות מ י כ ן ו מ י כ ן (שם חול' ט יג). אם היה עומד באמצע וקוצר מ י כ ן ו מ י כ ן אינו מפסיק (ירוש' פאה ב יז.). גנה קטנה שהיא מוקפת ערים אם יש בה מלא בוצר סלו מ י כ ן ומלוא בוצר סלו מ י כ ן תיזרע ואם לאו לא תיזרע (שם כלא' ו ל:). אבא שאול אומר מטיבורו אדם נוצר ומשלח שרשים מ י כ ן ו מ י כ ן (שם נדה ג נ ד). חייב' על (הקפת) הראש שתים אחת מ י כ ן ואחת מ י כ ן ועל הזקן שתים מ י כ ן ושתים מ י כ ן ואחת מלמטה (בבלי שבוע' ג.). כיון שבא המלך כאו עמו שמשין סיבבו מ י כ ן ו מ י כ ן מנורות של זהב לפניו (מד"ר במד' טו). מעות חולין ומעות מעשר שנתפזרו וליקט מ י כ ן ו מ י כ ן (רמב"ם, מע"ש ונט"ר ו א).—*מִכָּן, מהזמן הזה: הזר ועשה מהם (מהשברים) כלים מקבלין טומאה מ י כ ן ולהבא (כלים כ א). עד שלשה ימים ודאי מ י כ ן[2]) ואילך ספק (תוספתא תרומ' ד ח). שתלי בצלים עד שלש שנים אסורין מ כ ן ואילך מותרין (שם ח ח). עד כאן חשו למראית העין מ י כ ן ואילך לא חשו למראית העין (ירוש' כלא' ב כז ג). עד כאן לפתילות מ י כ ן ואילך לשמנים (שם שבת ב ד ג). והיתה אומרת לו מ י כ ן והילך אתה כבן בית (שם סנה' י כח ד). עד כאן לציבור מ י כ ן ואילך ליחיד (שם ע"ז א לט ג). עד זומם אביי אמר למפרע הוא נפסל רבא אמר מ י כ ן ולהבא הוא נפסל (בבלי סנה' כז.). והיה לכם לאזהרה ש מ י כ ן ואילך יזהירו להם (מד"ר במד' ז). כלל שנותיו (של התינוק) שתים עשרה ו מ י כ ן ואילך הוו סימן (תשו' הגא', הרכבי עד).— מִכָּן אמרו: מ כ ן[3]) אמרו חכמים כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו (אבות א ה). מ י כ ן[1]) אמרו מי שאינו מראה סימן ברכה במשנתו בתוך חמש שנים שוב אינו מראה (תוספתא שקל' ג כו). מ י כ ן היה ר"ע אומר לא יטעום אדם כלום עד שיברך (ירוש' ברכ' ו י.). ודברת בם מ י כ ן שיש לך רשות לדבר בם (שם ב ד:). כתיב כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע וכו' מ י כ ן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה (שם שבת ב ה:). זה קורא וזה מברך וכו' מ י כ ן שהשומע בקורא (שם מגי' ד עד ג). (כתוב) גם כי תרבו תפלה אינני שומע מ י כ ן שכל המרבה בתפילה נענה (שם תעני' ד סז ג). שהבושה מביאה לידי יראת חטא מ י כ ן אמרו סימן יפה לאדם שהוא ביישן (בבלי נדר' כ.). (כתוב) ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים היא א"ר אליעזר מ י כ ן שאין השד יכול לבראות בריה פחות מכשעורה (סנה' סז:). מקיש לידתה (של יוכבד) להורתה מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער מ י כ ן לנשים צדקניות שלא היו בפתקה של חוה (מד"ר שמות א). ויאמר מדוע מהרתן בא (היום) מ י כ ן שכל הימים באחרונה היו באות (שם).—ובפהמ"א: גרוטאות הוא לשון יון ופתרונו כלי מוכן להטיל בו התגר כלי נחשת או כלי ברזל שבורין שיזדמנו לו לקנותם קונה ומשליכן לאותו כלי כדי להתיכם וכו' ומ י כ ן נהגו לקרות לתגר גרוטאות (ר"ת שבת קכג:). כי אמתה רפי הוא ואילו היה אמה ממש כשפתר היה דגש אמתה כמות חמה חמתה ותמה יונתי תמתי מ י כ ן נתברר כי אמתה כמות הנה אמתי בלהה (תשו' דונש על רסע"ג א).—ואמר הפיטן: טעם חוק בדת מוכה, נזכר כי לא תשכח, יום בוא עמם להתוכה, מִכָּן צוית לעמך לא תשכח (שבת זכור, אלילי).

*כִּנָּה[2]), כינה, — שם היחיד מן כִּנִּים: ההורג כ י נ ה בשבת כאילו הורג גמל (שבת יב.). קרצתן כ י נ ה (ערוב' סה.). זה ההורג כ י נ ה בפני חבירו ונמאס בה (חגי' ה.).—ותולעת קטנה שבתבואה: הדירה וה כ נ ה שבתבואה כשרים מפני שאין בהם לחה (פרה ט ב). האוכל את הדירה ואת הנמלה ואת ה כ נ ה שבתבואה חייב (תוספתא תרומ' ז יא). טים מקודשין שנפל לתוכן שקצים ורמשים וכו' כגון הנמלה והדירה ו ה כ י נ ה שבתבואה (רמב"ם, פרה אדומ' ט יא).— ותולעת בבני מעים: י"ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה

כ"י גני', מהד' גנזב'.— [1]) כך במשנ' מנקד' כ"י פרמה, ובנוסח' הדפוס מכאן.— [2]) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"מ.— [3]) כך בכ"י.

—[1]) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"מ, ובנוסח' הדפו' מכאן.
[2]) עי' הערה לערך ה.כֵּן.

וכו׳ ונזקק לאשתו ואינו מתאוה לאשה אחרת והורגת כ י נ ה שבבני מעים (ב״מ קז:).

א.כנה[1]), ש״נ,—גן נטוע אילנות נותנים צל, beschat. Garten; jardin ombragé ; shad. garden : גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה וכו׳ כסו הרים צלה וכו׳ יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקד גפן זאת וכנה[2]) אשר נטעה ימינך (תהל׳ פ ט-יו).—ואמר המשורר: שושן חסדים וחבצלת יופי בשכל טוב מהוללת, ציצת יקר צמחה בכנת הוד יפעת הדרה לא מחוללת (ר״י הלוי, שושן חסדים). כ נ ה אמיריה עדי רום נגעו (רמב״ע, דיואן קכד, כ״י בודלי). והתלונן בצל כ נ ת בשמים עלי כל עץ בגן האל וקופה, סעפיה בלב ערץ ולארות בשמיה עדי ארץ כפופה (שם קנח, כרשפי הככי). ואיך גבר יקו לארות בידו פרי כ נ ו ת בצמאון שתולות (שם שם קה). קחה לך תשורה בדולח אמרים, ומה טוב מנחוה כמו זאת שלוחות, ו כ נ ו ת אהבים יסופון ארזים, בגן אל והן רעננות ולחות (הות, הקד׳ התרשיש). תשיב את שבותנו, כאפיקים בתוך כ נ ה, הרים יפצחו רנה, לזורעי קצירנו (מזמור לכבוד שבתי לבי, בקבץ עניני שבתי לבי). — ואמר הפיטן בכונה לישראל: פרצת גדר כ נ ה נטועה, צו לגדר ולהתפאר מטעה (מחז׳ רומ׳, קדוש׳ ליוה״כ, וחיות). רעה את צאנך אריות זרו, ושפוך חרונך באומרים ערו, וכ נ ת ימינך פרצו וארו, לא השאירו עוללותיה (ר׳ אברהם חזן, פיוט לר״ה, אחות קטנה). רחם על כ נ ה נטעתה ושלח לה נגיד ומצוה (ר״י נגארה, ידפוק לבבי). פקוד גפן כ נ ת ך, גורל וחבל מנתך, כרם חמד גנתך (שמעון בר״י, שבת ב אח״פ, אל אל תי). נטע כ נ ת ך למגזר ברזל וחריצים, נטשת ועזבת ובאו בה פריצים (סלית׳ ב עי״ת, תוחלת ישראל). —ובהשאלה, כנת חסדים וכדומה: כ נ ת חסדים עקרו ויתתרו אחר קציריה עדי התזו (רמב״ע, דיואן סא, כ״י בודלי). ואמרותיו (של הזמן) חמת תנינים ואם מחמאות חלקו המה פתוחות, וכי תקו חציר וכנות חסדים תת באש מות כסוחות (שם סא).

ב.*כנה, ש״נ,—כמו א.כן: נותן את ה כ נ ה[3]) ביניהם מן ה כ נ ה ולחוץ טהור מן ה כ נ ה ולפנים ומקום

[1]) לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) יש סופרים במציאות זו טלה בהעבר׳ החיה, ואומרים שהוא שבוש פשוט, במקום גנה וכדומה.

[3]) פרש רה״ג בסיס, וכן הרמב״ם.

ה כ נ ה טמא (כלים ז ו).—וככי׳: גבהה (של המצבה) מלבד כ נ ת ה (ק״ס, מוסדי ארץ, איטליה).

ג.*כנה[1]), ש״נ, — סרגל, כעין לוח צר שוה ישתמשו בו לעשות שרטוט ישר על הניר וכדומה, Lineal règle; ruler: האולר והקולמוס והמטולטלת והמשקולות והבירים והבן ו ה כ נ ה (כלים יב ח). ואחר כך יעשה כ נ ה[2]) שוה יהיה ארכה ארבעים או חמשים אצבעות ויחלק אצבע מהן בכנה[2]) לשנים ולשלשה וכו׳ וימדוד כל עור בכנה[2]) זו עד שידע כמה אצבעות יש בכל עור (רמב״ם, ספר תורה ט ד).

כנה[3]), ממנו הפעל כ נ ה, *כנוי.

כנה,—קל לא נמצא.

—פע׳, כנה, אכנה, אכנך,—כנה את פלוני, קרא לו שם נוסף מלבד השם הרגיל, Jem. ein. Beiname geben : donner à qqn. un surnom ; to surname : זה יאמר ליי׳ אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו ליי׳ ובשם ישראל יכנה[4]) (ישע׳ מד ה). ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני (שם מה ד). — ובמשמ׳ קרא דבר לא בשמו האמתי כדי להעלימו מהשומע, לבלתי ירע הדבר בעיני השומע, וכדומה: אדברה וירוח לי אפתח שפתי ואענה אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה כי לא ידעתי אכנה (איוב לב כ-כב).—ואמר בן סירא: רחם על עם נקרא בשמך ישראל בכור כ י נ י ת ה רחם על קרית קדשך ירושלם מכון שבתך (ב״ס גני׳ לו יז-יח). בצרכו אליך יפתה אותך ובתשואות חן חן ישר י כ נ ך (הות, תרג׳ כ״ו ו יג).—ובתו״מ, כנה דבר, במשמ׳ קרא את הדבר לא בשמו האמתי אלא בשם אחר: המכנה[5])

[1]) פרש רה״ג: פי׳ כמין אמת הבנין ששמו חפא בלשון הכמים וכמין זה שמסרגלין בו הספרים. וכן הרמב״ם: והכנה היא המסטרא (בערבית), והוא הכלי הנזכר.—[2]) כך גרסת תנחום ירוש׳, ובספרים קנה, אבל מהשמוש בל״נ, ארכה ולא ארכו, בכנה זו ולא זה, נראה ברור שגרסת ר׳ תנחום היא העקרית, וכבר העיר פרופ׳ בכר במחברתו לקוט׳ מתנח׳ ירוש׳ דף 142, כי קנה במשמ׳ הרגילה הוא זכר.

[3]) גם בארמ׳. בערב׳ כנא a).

[4]) י״ם כי צריך לקרא יכנה.—[5]) ואמרו בגמ׳ (שם כה.): תנא רב יוסף (שהכונה בזה היא מי שאומר במקום ערות אביך וערות אמך) קלון אביו וקלון אמו.

a) كنا

בעריות משתקין אותו (מגי׳ ד ט). (כתוב) והנוגע בהם כנוגע בבבת עינו וכו׳ בבבת עין אינו אומר אלא בבבת עינו כביכול כלפי מעלה אלא ש כ י נ ה הכתוב וכו׳ בצאתו מרחם אמו מרחם אמנו היה לו לומר כ י נ ה הכתוב (מכי׳ בשלח ו). (כתוב) אריה שאג מי לא יירא מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מ כ נ י ן אותו לשכך את האזן כיוצא בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וגו׳ מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מ כ נ י ן אותו מבריותיו לשכך האזן (שם יתרו ד). (כתוב) והנם שולחים את הזמורה אל אפם (אל אפי היה צריך לאמר) אלא ש כ י נ ה הכתוב וכו׳ כיוצא בו וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (כבודו היה צריך לאמר) אלא ש כ י נ ה הכתוב (ספרי במד׳ פד). (אמר משה) ואל אראה ברעתי (ברעתם היה לו לאמר) אלא ש כ י נ ה הכתוב (שם). (כתוב) ויאכל חצי בשרו חצי בשרנו היה צריך לאמר וכו׳ אלא ש כ י נ ה הכתוב (שם קה). חביבים ישראל כשהוא מ כ נ ן אין מ כ נ ן אלא בכהנים (שם קיט). כל המקראות הכתובין לגנאי מ כ נ י ן אותן לשבח כגון אשה תארש ואיש אחר ישגלנה בכל מקום שכתוב ישגלנה קורין ישכבנה (תוספתא מגי׳ ד לט). כתב הכתב ליחיד מ כ נ י ן אותו לרבים אין מ כ נ י ן אותו ליחיד (שם מה).—ובמשמ׳ קרא לפלוני שם של גנאי או של לצנות: ולא צעדתי בין החבירים ולא כ י נ י ת י שם לחבירי ולא שמחתי בתקלת חבירי (ירוש׳ תעני׳ ג סז). כל היורדין לגיהנם עולים חוץ מג׳ שיורדין ואין עולין ואלו הן הבא על אשת איש והמלבין פני חבירו ברבים ו ה מ כ נ ה שם רע לחבירו (ב״מ נח:).—ומצוי מאד בספהמ״א: על זה אמר שלמה אני ישנה ולבי ער כ נ ה הגלות בשינה והלב העד התמדת הנבואה (כוזרי ב כד). חשבו קצת אנשים כי המים הנזכרים בתחלת מעשה בראשית כנוי להיולי הזאת וכו׳ וכ י נ ה (הכתוב) בהעדר הצורה והתבור בחשך ותהו ובהו (שם ה ב). יש מקומות שאנשיהם עלגים ומפסידין את הלשון ומ כ נ י ן על דבר בדבר אחר (רמב״ם, נדר׳ א טז). שהיו ארמיים שלשון שבועה בלשונם מומתא והעלגים מ כ נ י ן אותה ואומרים מוהא (שם, שבוע׳ ב ה). כשהיה אחד מחביריו חפץ לאמר עליו דברים קשים הרבה היה מ כ נ ה אומר בלשון כאומר למי שאינו לנוכח (ר״מ אלשיך, איוב לב כא). על כן כ נ י ת י הדבר אליך ואמרתי תרשיע ולא אמרתי ירשיע (שם לד יח).—ואמר הפיטן: מים לא־רך כ נ י ת ה ברשם, להרגיע ברעפם לנפותי נשם, להחיות מזכירים גבורות גשם (ר״א קליר, גשם, אף ברי). דמני נאוה ותרוצה, כנני בלא פרצה, יפה את רעיתי כתרצה (שלמה בר״י, א פסח, אהבתך). שבתה בחכי ושירה בערבי אכנה למלכי בפחד ואימה (אחות:).

—נתפ׳, *נִתְכַּנָּה, — כִּנָּה את עצמו: ג׳ שמות נקראו לו (לשלמה) ידידיה קהלת ושלמה ריב״ל אמר שבעה וכו׳ אלא ש נ ת כ נ ה בהם והוצרכו להדרש (מד״ר במד׳ י).—ואמר הפיטן: דלותי צפות בקר, לילי לא ישתנה, אויב הבלי שוא בקר, ואני כך א ת כ נ ה, איך הוא ינעם בשקר, ובקשט אתענה (ר״י הלוי, יקדישון היום). כל היום וכל הלילה מזומנים, להזכיר קדושת אמונים, להעריץ זכירת גוי שומר אמונים, ובשם ישראל מ ת כ נ י ם (שבת זכור, אלהים אל דמי). זה מכר וזה קנה לאום בשפלות נ ת כ נ ה, ושפלה איננה (סליח׳ יוס ו, תוקף הכל). — ובחכמ׳ הלשון, *נִתְכַּנָּה, נעשה כנוי, ש״ת: ומפארור לא י ת כ נ ה ליחיד ולרבים ולנקבה מענין השחרות כאשר י ת כ נ ה ממלת שחרות (ר״א בדרשי, חות״ב, ערך פארור).

—פע׳, *כֻּנָּה, עת׳ יְכֻנֶּה, —שכנו אותו: בנו סכל י כ נ ה דל והלך, ובן חכם י כ נ ה שר ומלך (רס״ג, ירא האל). —ונהוג הדבור ראובן המכנה כך וכך: זה הכתב שלח אלי החכם הנכבד ר׳ שמואל בר יהודה בר שלמה דלוני״ל הדר בנרבונה ה מ כ ו נ ה דון שמואל בונגודש (מנח׳ קנא׳ לאבא מארי לס).—ובחכמת הלשון, שם מְכֻנֶּה, שנוסף עליו כנוי: דע כי הכנוים משתנים בהשתנות השמות ה מ כ ו נ י ם (הרקמה, שער יז). כי שמות העצם לא יבאו עם הכנוי וכל שאר השמות אפשר ש י כ ו נ ו (מקנה אברהם, בשם העצם).

—פעו׳, *כָּנוּי, כְּנוּיָה, כְּנוּיֹת[1], — שמכנים אותו: ראה גורל אוית הושם לרועים לעית, ולקאת מדבר הייתי דמות, גולה כנוית וסורה גנוית (ר״א קליר, איכה תפארתי).

—נפע׳, *נִכְנֶה, הַנִּכְנוֹת, —כמו פעל, נקרא בשם מן השמות: שקודם לכן לא היה (שלמה) שלם בחכמה ולא היה ראוי ל ה כ נ ו ת בשם חכם (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 12).

*כִּנּוּי[2], ש״ז, מ״ר כִּנּוּיִם, —כִּנּוּי דבר, א) לא שמו האמתי של הדבר אלא שם שנקרא כך לסבה מן הסבות, Beiname; surnom; by-name: המגדף אינו חייב עד שיפרש השם א״ר יהושע בן קרחה בכל יום דנין את

—[1]) צורת סימן הנקבה העתיק.

[2]) בערב׳ כִּנְוָה a) כִּנְיָה b) כִּנָאיָה c).

a) كَنْوَة b) كُنْيَة c) كِنَايَة

העדים בכינוי (שיאמרו במקום שם המפ׳רש) יכה יוסי את יוסי נגמר הדין לא היו הורגים (עפ״י עדות זו ששמעו את הקללה) בכנוי אלא מוציאים כל אדם לחוץ ושואלים את הגדול שבהן (שבעדים) ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר (סנה׳ ז ה). והמקלל אביו ואמו אינו חייב עד שיקללם בשם (אִם) קללם בכינוי ר׳ מאיר מחייב וחכמים פוטרים (שם ח). במקדש אומר את השם (בברכת כהנים) ככתבו ובמדינה בכינויו (סוטה ז ו). (כתוב) כה תברכו את בני ישראל בשם המפורש אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכינוי ת״ל ושמו את שמי על בני ישראל בשם המפורש ובמדינה בכינוי (ספרי במד׳ לט). מהו לקרוע על הכינויים (אם קלל את השם בכנוי) וכו׳ (זאת אומרת) שקורעין על הכינויין (ירוש׳ מו״ק ג פג:). בן נח שבירך את השם בכינוים (סנה׳ נו.). נאמר ונוקב שם יי׳ מות יומת יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד בלבד מניין לרבות את הכינויין תלמוד לומר איש איש כי יקלל אלהיו וכו׳ דברי ר״מ וחכ״א על שם המיוחד במיתה ועל הכינויין באזהרה (שבוע׳ לו.). זה שמי לעולם חסר וא״ו שלא יהגה אדם את ה׳ באותיותיו וזה זכרי לדור דור שאין אומר אותו אלא בכינוי (מד״ר שמות ג). —וכִנּוּי נדרים וכדומה: כל כנויי נדרים כנדרים וכו׳ האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך וכו׳ (נדר׳ א א). האומר לחבירו קונם קונח קונס הרי אלו כינויין לקרבן חרק חרך חרף הרי אלו כנויין לחרם נזיק נזיח פזיח הרי אלו כינויין לנזירות שבותה שקוקה נדר במותה הרי אלו כנויין לשבועה (שם ב). כל כנויי נזירות כנזירות האומר אהא הרי זה נזיר (נזיר א א). בית שמאי אומרים כינויי כינוין אסורין וב״ה אומרים כינוי כינוין מותרין (תוספתא שם א א). —*כִּנּוּי סופרים: שמנה עשר דברים כתובים בתורה ואינם כתובים כתיקונם וחכמי ישראל קורים אותם בתיקון סופרים לא שתיקנו אותם שמחקו וכתבו אלא שכתב משה רבינו בתורה ומה שכתבו הנביאים בשאר הספרים כשכתבום על כינוי כתבום הסופרים לא חיסרו ולא הותירו וראויים להקרות כינויי סופרים (דה״ט, סי׳ נז). —*ובכלל, במשמ׳ שם תאר: משביע אני עליכם וכו׳ בחנון ורחום בארך אפים ברב חסד ובכל הכנויין הרי אלו חייבין (שבוע׳ ד יג). לא ירבה בכנוים של שם ויאמר האל הגדול הגבור והנורא והחזק והאמיץ והעיזוז שאין כח באדם להגיע בסוף שבחיו (רמב״ם, תפלה ט ז). שלשה ישימו לך אהבת אוהבך זכה שתתחילהו בשלום כשתפגעהו ותרחיב לו מושב ותקראהו בחביב מן הכנויים (מבח׳ הפנינ׳, שער החברים). וזה הענין הוא פשוט בין בני מוסר לקרא איש לאחיו בחביב שבכנויין וכו׳ והקרוב אצלי שאמר בן יקא כנוי לבעל הדת המתחכם יותר בדרך ההיקש (מלמד התלמיד׳, ברא׳ש׳). שהשם קרא אברהם אהובי שהוא החביב שבכנויי השלמים כי האהבה היא העיקר (שם). כי התארים הנמצאים בתורה הנאמרים בבורא וכו׳ הם שמות מיוחסות לו ית׳ הנק׳ בלשון רז״ל מדות והם כל הכנויים כמו רחום וחנון ודומיהם (מבח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 22). — וקצת ״במשמ׳ רמז: ועתה אשר באתי לדבר אל המלך בכנוי עלי ועל בני כי יראני העם הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו (רס״י ש״ב יד טו).— ב) ״בדקדוק, כִּנּוּי, האותיות הנוספות להשם או הפעל לרמז להגוף, דְּבָ־רִי, דבר־ךָ, אהבתי־ךָ, אהבתי־הו: דע כי הכנויים משתנים בהשתנות השמות המכונים כי מן הכנוים מהם שיהיה בכנוי לפעול בו ומהם מה שיהיה כנוי למדבר בו וכל אחד מאלה הכנויים משתנה עוד מדרך הפרידה והקבוץ וענין הכנוי הוא שתסתיר השם הנגלה ותבא כנויו וצפונו על דרך הקצור (הרקמה, שער יז). ועתה דע לך מה הם הכנוים דע כי הם עשרה בין כנויי זכרים ונקבות (ספ׳ הגלוי לרי״ק קיג). והכנוים מורים על הפעול הידוע הנזכר ולפיכך נקראו כנוים כי הם במקום שם הפעול (רד״ק, מכלול, שדה״פ). אעפ״י שכנויי שמות הפעלים לפעמים יורו הפועל ולפעמים יורו הפעול וכו׳ הפעלים בעצמם לא יורו בכנוייהם אלא הפעולים בלבד (מקנה אברהם, במשפטי הכנו׳).—ג) ״בחכמת החשבון, כִּנּוּי השבר, המספר המורה לכמה חלקים נחלק המספר: והנה בדמיון הראשון נתיר כנוי השבר אל מרובע וזה שנכפול אותו עם איזה מספר עד שיהא מרובע וכו׳ ובדמיון השני נתיר כנוי של שבר המספר הפשוט (אילס ליס״ר מקנדיה, כתב מבה מין).

*כִּנּוּם, ש״ז, — סה״פ, מן כִּנֵּס: פיזור לרשעים הנאה להן והנאה לעולם וכו׳ כנוס לרשעים רע להן ורע לעולם (סנה׳ ח ה). זה הכלל העשוי לקבלה טמא (העשוי) לכנוס טהור (כלים יח ה). מה הפרט מפורש שהוא מקום כינוס שער ובנראה אף אין לי אלא מקום כינוס שער ובנראה (ירוש׳ קדוש׳ א נט ד). בית כינוס העצים (ב״ב סח.). כינוס על ידי הדחק (נדה מט:). זה שיבון לכינוס בהמה חיה ועוף (מד״ר ברא׳ש׳ לב).

א"ל הקב"ה למשה אספה לי למה שבינוסן של צדיקים הנייה להם והנייה לעולם אבל כינוסן של רשעים תקלה להם ותקלה לעולם (שם כמד׳ טו). דבר אל כל עדת ישראל מה ראה לומר הפרשה הזו בכינוס למה לא אמר דבר אל בני ישראל כשאר פרשיות (תנחומא קדוש׳ ג).

כִּנּוֹר[1], ש"ז, מ"ר כִּנֹּרִים, כִּנּוֹרֶיךָ, כִּנֹּרוֹת, כִּנּוֹרוֹתֵינוּ,—כלי נגינה בעל נימים, רחב, חלול ועמק, בעל צואר, Saiten-instrument ; instrument à corde ; mus. string instr. : ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כִּנּוֹר ועוגב (בראש׳ ד כא). ואשלחך בשמחה ובשרים בתף ובכנור (שם לא כז). ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים (ש"א י ה). יבקשו איש ידע מנגן בַּכִּנּוֹר והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ונגן בידו וטוב לך (שם יו יו). ולקח דוד את הַכִּנּוֹר ונגן בידו ורוח לשאול (שם כג). ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי׳ בכל עצי ברושים וּבְכִנֹּרוֹת ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים (ש"ב ו ה). ויעש המלך את עצי האלמגים מסעד לבית יי׳ ולבית המלך וְכִנֹּרוֹת ונבלים לשרים (מ"א י יב). והיה כִנּוֹר ונבל תף וחליל ויין משתיהם (ישע׳ ה יב). קחי כִנּוֹר סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (שם כג יו). שבת משוש תפים חדל שאון עליזים שבת משוש כִּנּוֹר (שם כד ח). על כן מעי למואב כַּכִּנּוֹר יהמו (שם יו יא). והיה כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח יי׳ עליו בתפים וּבְכִנֹּרוֹת (שם ל לב). והשבתי המון שריך וקול כִּנּוֹרַיִךְ לא ישמע עוד (יחזק׳ כו יג). עורה כבודי עורה הנבל וְכִנּוֹר אעירה שחר (תהל׳ נז ט). הודו ליי׳ בְּכִנּוֹר בנבל עשור זמרו לו (שם לג ב). אטה למשל אזני אפתח בְּכִנּוֹר חידתי (שם מט ה). גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי אזמרה לך בְכִנּוֹר קדוש ישראל (שם עא כב). עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בְּכִנּוֹר (שם צב ד). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון על ערבים בתוכה תלינו כִּנֹּרוֹתֵינוּ (שם קלז א-ב). ויהי לאבל כִּנֹּרִי ועגבי לקול בכים (איוב ל לא). לעשת חנכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתים נבלים וּבְכִנֹּרוֹת (נחמ׳ יב כז). בתרועה ובקול שופר ובחצצרות ובמצלתים משמעים בנבלים וְכִנֹּרוֹת (דהי"א יה כח).—ובתו"מ : שתי קרניו (של הכבש) שתי חצוצרות שתי שוקיו שני חלילין עורו לתוף מעיו לנבלים בני מעיו לכנורות (קנים ג ו). אין פוחתין מתשעה כנורות ומוסיפין עד עולם (ערכ׳ ב א). ר׳ יהודה אומר שבע נימין בכנור בזמן הזה (שם ז). היה (דוד) נוטל נבל וכינור ונותנו מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם (ירוש׳ ברכ׳ א ב ד). א"ר שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה באה רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו (בבלי שם ג:). נימת כנור שנפסקה לא היה קושרה אלא עונבה (ערוב׳ קב:). בן לוי שנפסקה לו נימא בכנור קושרה (שם קג.). עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו ליצים (סנה׳ קא.). כינור של מקדש של שבעת נימין היה (ערכ׳ יג:). כשראו הכהנים והלוים שנשרף בית המקדש נטלו את הכינורים ואת החצוצרות ונפלו באש ונשרפו (פסיק׳ רבתי כו). והוא (נבוכדנצר) קורא לשבטו של לוי ואמר להם הכינו עצמיכם עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפניי בכינורות שלכם וכו׳ ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הננס הזה מיד עמדו וכו׳ ותלו כינורותיהם בערבות שהיו שם (שם לא). הכנור שהיה מנגן בו דוד בעשרה נבלים (פדר"א יט). — ונחשב להמשבח בכלי הנגון : מהו כלי הנגון המשובח אצל בעלי הנגון תשובה הוא הכנור ואמר שיהיה ארכו כרחבו ועמקו כחצי הרוחב וצוארו כרביעית (המבקש לרש"ט פלקיירא). —ואמר הפיטן : איך תנחמוני הבל וכנורי נהפך לאבל, בנחלת חבל כבד עלי עול סבל (ר"א קליר, קינ׳, איך תנחמוני). לבכות ענותך אני תנים ועת אחלום שיבת שבותך אני כנור לשיריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי). —והמשורר : אני השר והשיר לי לעבד אני כנור לכל שרים ונוגנים, וגוי יהלוך על האדמה ורוחי תעלה על העננים (רשב"ג, אני השר, גרן ד, 38). ראו כנור בחיק עלמה ירנן וימשוך לב בהוד קולו וצביו (ר"י חריזי, תחכמ׳ לב). דודי לכה נסב אלי גנים, לארות נרדים בם ושושנים, כמה תהי יעלה בבין תנים, הקץ לכנורי ופעמוני, וכסוף ליין רקחי ורמוני (אהבה לפסח, הגדה מלוייטה, כ"י בריט"מ). ואהי כנור מנגן גדלך יומם ולילה חסדך ספרתי (עדלוס הלוי, קטע כ"י גנז׳ קסיר). —ונהגו בדבור ובספרות החדשה בזמננו לכנות בשם

---

[1]) בארמ׳ כנרא. בערבית כִּרַאן a), כנארה b), ונפלגו בפרוש שם זה חכמיהם, י"א שהוא החליל, וי"א שהוא התף וכדומה, וי"א שהעקר הוא כראנ, והוא פרסי, ועוד דעות מתחלפות, וגם מהחדש׳ יש מפקפקים אם זו מלה שמית (Nö.MG § 104) וגם ביוני׳ באה מלה זו κινύρα.

a) كِرَان b) كِنَارة

זה כלי הנגינה של מינים הרגיל, Geige; violine.— ועי׳ נגינה.

***כִּנּוֹרֶת,** ש״נ,—כמו כנור: הוי יודע כי כל החכמים המעיינים בענין זה הסכימו כלם על דעת אחת שהארץ עגולה כגון כדור או כנורת (ר״א בר״ח הנשיא, סעבור, שער א). חשקי צפנתיו ודמעתי ככנורת, לא תעזוב לאנוש אהבה מסותרת (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).

*כנימה, עי׳ *כִּנִּמָּה.

***כְּנִיסָה,** ש״נ, מ״ר כְּנִיסוֹת,—שה״פ מן כָּנַס, א) קבוץ, אספה, יום כְּנִיסָה, יום שהכל נאספים העירה, יום השוק וכדומה: כפרים ועיירות גדולות קורין (את המגלה) בי״ד אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה (מגי׳ א א). הואיל ונדחו עיירות גדולות ממקומן ידחו ליום הכניסה (תוספתא שם א ב).—בית כְּנִיסַת עצים, שאוספים שם עצים: המוכר את המרחץ וכו׳ לא מכר לא את הבריכות וכו׳ ואף לא בית כניסת עצים (תוספתא ב״ב ג ג).— ובמשמ׳ ״מסבה: כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור בעשיית מלאכה וכו׳ קל וחומר לאכול ולשתות ולהשתכר בפני רבים ובכניסת עמי הארץ ובסעודת מרעות (רמב״ם, סנה׳ כה ד). — ב) ביאה פנימה: ה׳ שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשין כניסה ויציאה קיפונוס מן המערב משמש כניסה ויציאה טדי מן הצפון לא היה משמש כלום (מדות א ג). ר׳ נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי (ברכ׳ ד ב). הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו (שם ט א). שנים שקידשו שתי נשים ובשעת כניסתן לחופה החליפו את של זה לזה ואת של זה לזה (יבמ׳ ג י). מקום שהורע כחו בכניסתה (לחופה) הורע כחו ביציאתה (כשנתגרשה) מקום שהורע כחו בכניסתה יפה כחו ביציאתה (כתוב׳ ח ד). אמת המים העוברת בחצר אין ממלאין הימנה בשבת אלא אם כן עשו מחיצה גבוהה עשרה טפחים בכניסה וביציאה (תוספתא ערוב׳ ט כו). נח בכניסתו לתיבה נאסרה לו תשמיש המטה (ירוש׳ תעני׳ א סד ד). ביהודה בראשונה היו מייחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת קודם כניסתן לחופה כדי שיהא לבו גס בה (כתוב׳ יב.). אמר ריש לקיש פועל בכניסתו (לעיר צריך לותר) משלו ביציאתו (לעבודה) משל בעל הבית (ב״מ פג:). אנשי אלכסנדריא היו מקדשין את נשותיהם ובשעת כניסתן לחופה באין אחרים וחוטפים אותן מהן (שם קד.). המזוזה נכתבת על הימין בכניסתו מן השוק לבית שער וכו׳ דרך כניסתו מבתים לאכסדרה (מס׳ מזוזה ב). וישם לך שלום שלום בכניסתך שלום ביציאתך שלום עם כל אדם (מד״ר במד׳ יא). לאחד שהיה שט על פני הנהר היה רץ ורצין אחריו אמרו לו מעוט בכניסה שלא תרבה ביציאה ותיגע (שם קהל׳, שמח בחור). לעולם תהא נאה בכניסתך ונאה ביציאתך (דא״ר ד). — *בֵּית כְּנִיסָה, מקום הכניסה: יצא (הכה״ג) ובא לו בדרך בית כניסתו ומתפלל תפלה קצרה (יומ׳ ס א). — וגם ״כְּנִיסָה לבד, מקום שדרך בו נכנסים: כניסת הבית חדר שלפני הטרקלין (רש״י ברכ׳ כב:).—ודברים לא בע״ח: בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת המים בבוסר (גיט׳ ג ח). המים אין בודקין (את הסוטה) אלא בדרך כניסתן בה (רש״י במד׳ ה כז). — ובמשמ׳ התחלת דבר: לקדשו (את השבת) בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו (של שבת) (מכי׳ יתרו ז). זוכריהו (את השבת) על היין בכניסתו (פסח׳ קו.). כניסת ר״ה שלהן אינה תלוי במעשה אלא משהגיע היום הוא ר״ה ומתחדשת השנה (רש״י ר״ה ז:).—ג) ״ההפך מן בליטה, כמו פגימה רחבה: עשו את חומת ההיכל במערב למטה שבעה אמות והוצרכו לגרוע מטנה אמה כנגד תקרת התא האמצעי להניח ראשי הקורות על אותה כניסה (תוספ׳ יומ׳ נב.). — ד) ״בסגנון הקראים, כמו בית כנסת[1]: צריכה כל כניסה לעשות חלונות מכוונות נגד המקדש (ר״א הקראי, ג״ע, תפלה).

***כְּנִיעָה,** ש״נ, מ״ר כְּנִיעוֹת,— שה״פ מן כָּנַע: מתודה אני לפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי בכפיפת ראש בכפיפת קומה בחלישות חיל בשבירת לב בכניעת נפש (ר׳ נסים הבבלי, וידוי ליוה״כ). וכאשר שוטטו רעיוני לחשוב במה שאנו חייבים לאחד האמת מספר רוממותו וגדלו מפני שאין כמוהו הוצרכנו לחבר אל זה שנכנע לו כפי יכלתנו שמתי את הכניעה שרש ששי לכלל מחובות הלבבות (חו״ה, הקדמה). הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה ומעוט ערכה אצלה והיא מדה ממדות הנפש (שם, הכניע׳ א). יהיה תמיד נכנע ושפל

---

[1]) כך בערב׳ כניש a).

---

a) كنيس

עד אשר תהיה לו הכניעה טבע דבק לא יפרד ממנו וכאשר ידבק בכניעה תרחיק ממנו כל פגעי הגאוה והגובה והגדולה (שם ה). ובקשת המחילה אות על כניעתו ושפלותו לפני האלהים (שם, התשובה ג). וההקדמות אשר ראוי למאמין להקדים לה בנפשו הם שני יחודי הלבבות ושתי כניעות וכו׳ אבל שתי הכניעות אחת מהן הכניעה לאלהים יתברך והשנית הכניעה ליראי האלהים ובחיריו (שם, אהב׳ ה׳ ג). כן הוא אלו היתה כניעתכם ברצון אבל היא בהכרח וכאשר תמצא ידכם תהרגו אויביכם (כוזרי א קיד). ייירא ויפחד ויבהל וישתומם ויחשב עצמו בריה שפלה ויכנע כניעה ראויה (מלמד התלמיד׳, ואתחנן). וכל זמן שאתם מאחרים כניעתכם אתם מאחרים גאולתכם ומי יתן וכבר עברו ימי הכניעה כי בכל יום שעובר אתם קרובים להשבית מלכותכם (שבט יהודה לג). ויחייבו אותו שתהיה תחילת ירידה וכניעה לפני אויביהם (חזוק אמונה לר״י בר״א א לו). כי אין ראוי לעבד להגביה רוחו בנגד אדונו וכו׳ כי אין טובה כמו הכניעה לפני אדונו (הרוקח, שרש ענוה). מודה חטאיו מלבו מציל מכניעה נפשו (כ״ז, תרג׳ כ״ס כ ד).

∵כְּנִיעוּת, ש״נ, — כמו כניעה: ואתה יודע מה שיש בקרבתה (של האשה) מהפחיתות ומה שיש בכניעות אל האשה מהגריעות (כוזרי ג נג). — ואמר המליץ: מתנפל על פנים שח על גחון בכניעות היל ושבירות הלב (מ׳ ריאטי, מקד׳ מעט ב).

כנם[1], ממנו אולי כִּנָּם.

כִּנָּם[2], ש״נ, — כמו ה.כֵּן, כִּנִּים: ויך את עפר הארץ ותהי הַכִּנָּם באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים (שמות ח יג).

***כְּנִמָּה**, ש״נ, מ״ר כְּנִמּוֹת, — תולעים קטנים שבתבואה וכדומה: המעלה פירותיו לגג מפני הכנימה וירד עליהם טל (מכשיר׳ ו א). מראשית השנה אני אברך אתכם במשא ובמתן בבנין ובנטיעה וכו׳ הם ברשותי ליתן בהם ברכה בבית כשם שאני נותן בהם ברכה בשדה לא כנימה ולא רקבובות תכנס בפירות ולא יין מחמיץ ולא שמן מדביש וכו׳ הם ברשותי ליתן בהם מארה בבית כשם שאני נותן בשדה כנימה ורקבובית בפירות (ספרי דבר׳ מ). המעלה האגודות לגג וכו׳ העלן מפני הכנימה וירדו עליהן גשמים (תוספתא מכשיר׳ ג א). והן שהרקיבו מן הכנימה אבל אם הרקיבו מתולע׳ כבריאין הן (ירוש׳ ב״ק ט ו ד).

***כְּנַמִּית**[1], ש״נ, מ״ר כְּנַמִּיּוֹת, — כמו כִּנָּם: א״ל ולא היו (בגדי דור המדבר) עושין כנמיות א״ל אם במיתתן לא עשו בחייהן עשו (מד״ר שה״ש, נפת).

א. כנן[2], ממנו ד.כֵּן, א.כַּן, ב.*כַּנָּה.

ב. *כנן[3], ממנו *כִּנֵּן, *כַּנְנִית.

***כָּנַן**, — קל לא נמצא.

— פע׳, *כִּנֵּן, מְכַנֵּן, — כִּנֵּן חבל וכדומה על דבר, כרך אותו על הדבר כריכות אחדות, winden; enrouler; to wind: המכנן את החבל (של הדלי) על יד על יד כשר ואם כננו[4] באחרונה פסול (פרה ז ז).

— פע׳, *כֻּנַּן, מְכֻנָּן, מכונן, — חבל מכונן על דבר, שכִּנְּנוּהוּ עליו: הממלא בחבית המים העולים אחריה ובחבל שהוא מכונן על צוארה ובחבל שהוא לצורכה (מכשיר׳ ד א).

∵כַּנָּן[5], ש״ז, — אח לגחלים: כַּנָּן[6] מחתה שעושים בה המגמר (ר״ד מהתפותים, למת דוד, ערך זה).

***כַּנְנִית**[7], ש״נ, מ״ר כַּנְנִיּוֹת, — כמו ג.כֵּן, עגול ועקמומית, ובפרט המעים בגוף בע״ח שהם עשויים כעין עגולים ועקמומיות: שברא הקב״ה כנניות באדם שאם נהפך אחת מהן אינו יכול לחיות (חול׳ נו:).

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) י״א כי זו מלה לבדה, ומדמים לו השם כלמתא בארמ׳ והשרש קמל a) בערב׳ במשמ׳ רחש, וממנו השם קַמלה b) במשמ׳ כִּנָּה, וכן בארמ׳ גם קלמתא ובאשור׳ כלמת. ור׳ יפת אמר: אומרים שההלוק בין כִּנִּים לכִנָּם הוא שכִּנָּם יחיד, והרבים ממנו כְּנִמִּים אמנם כִּנִּים הוא לשון רבים כמו קִנִּים תעשה את התיבה ויחידה כִּנָּה וי״א שכִּנִּים וכִנָּם שני שמות ואין לכִנִּים רבים וי״א עוד שהרבים ממנו כְּנִמִּים (לקו״ק דף 184).

a) ـمل b) قَمل

[1]) יש אומרים כי אין יחיד מיוחד לכנמית, ומ״ר כנמיות הוא מן כנם.

[2]) עי׳ הערה להערכים.

[3]) רק בעברית.

[4]) בקצת ספרים כיננו.

[5]) בארמ׳ כנונא: אמר רבא כי הוינן בי רב נחמן הוה מטלטלינן כנונא אגב קיטמא ואע״ג דאיכא עליה שברי עצים (שבת מז.). וכן בערב׳ כנון a), וכבר אמר פרנקל כי הוא לקוח מארמ׳. — [6]) כך נקוד בגוף הספר.

[7]) מן ב.*כנן. — [8]) כך בב״י (ד״ס), ובנוסח׳ כוגניות.

a) كون

כנם[1], ממנו כֶּנֶם, מִכְנָסַיִם, *הַכְנָסָה, *כְּנוּס, *כְּנִיסָה, *כִּנְסָה, *כְּנִסִיָּה, *כֶּנֶסֶת, ׳׳כְּנֵסָה, ׳׳הִתְכַּנְּסוּת.

כָּנַס, פ״י, כָּנַסְתִּי, כֹּ׳נֵס, כָּנוּס,—א) כָּנַס אנשים, דברים, אסף וקבץ יחד, sammeln, anhäufen; assembler ramasser; to gather: כָּנַסְתִּי לִי גם כסף וזהב וסגלת מלכים (קהל׳ ב ח). כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסף וְלִכְנוֹס (כסף וזהב) לתת לטוב לפני האלהים (שם כו). עת להשליך אבנים ועת כְּנוֹס אבנים (שם ג ה). לִכְנוֹס בהם לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים (נחמ׳ יב מד).— ומים וכדומה: כֹּ׳נֵס כנד מי הים (תהל׳ לג ז).—ואנשים: לך כְּנוֹס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי (אסת׳ ד יז). ויאמר דויד לִכְנוֹס את הגרים אשר בארץ ישראל (דהי״א כב ב). — ובתו״מ: כנס את תבואתו מסק את זיתיו כנס את קייצו (ב״ב ג א). והחרובים עד שלא כנסן לראש הגג מוריד מהם לבהמה (מעשר׳ ג ד). שכנס (עמלק) כל אומות העולם ואמר להם בואו וסייעוני על ישראל (מכי׳ בשלח א). לעולם יהא אדם כונס דברי תורה כללים שאם כונסן פרטים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות (ספרי דבר׳ טו). האשה שכנסה מי תשמישיו של נחתום ללוש בהן (תוספתא פסח׳ ב ז). מונבז המלך עמד וביזבז את כל נכסיו לעניים שלחו לו קרוביו ואמרו לו אבותיך הוסיפו על שלהן ועל של אבותיהן ואתה ביזבזתה את שלך ואת של אבותיך אמר להן וכו׳ אבותי כנסו (אוצרות) במקום שהיד שולטת בו ואני כנסתי במקום שאין היד שולטת בו וכו׳ אבותי כנסו ממון ואני כנסתי נפשות וכו׳ אבותי כנסו לאחרים ואני כנסתי לעצמי (ירוש׳ פאה א טו:). א״ר זעירא אמרה תורה פורטיהו במקדש וכנסיהו בגבולין (שם מע״ש ג נד ג). ת״ר הוא (אבא שאול בן בטנית) כנס שלש מאות גרבי יין מברורי המדות וחביריו כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות והביאום לפני הגזברין לירושלם (בבלי ביל׳ כט.). באותה שעה כנס פרעה כל המצריים ואמר להם השאילו לי את בניכם ט׳ חדשים וכו׳ (מד״ר שמות א). ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברוא את האדם) וכו׳ בשלישית כנס עפרו בד׳ גבלו וכו׳ (שם ויקר׳ כט).— ופעו׳ כָּנוּס: כחל שבשלו בחלבו מותר קבה שבשלה בחלבה אסור ומה הפרש בין זה לזה זה כנוס במעיו וזה אין כנוס במעיו (חול׳ קט:).—ב) *הביא דבר מחוץ פנימה, hereinbringen, faire entrer; bring in: הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה בחלו כונס לתוך ביתו (שבי׳ ד ז). זתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה וכו׳ הכניסו שליש כותש בשדה וכונס לתוך ביתו (שם ט). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה (ב״ק ו א). רוצח שנתערב באחרים וכו׳ כונסין אותן לכיפה (סנה׳ ט ג). נולדו לו חמשה באב וה׳ באלול וחמשה בתשרי כונסן לדיר להתעשר (בכור׳ נח.). בורות שיהין ומערות של יחיד כונסין[1] מים לתוכן (מו״ק ה.). הנמלה הזו שלשה בתים יש לה ואינה כונסת[1] (מאכלה) בעליון מפני הדלף ולא בתחתון מפני הטינה אלא באמצעי (מד״ר דבר׳ ה).— וגם ליחיד: ואם אמר לו בעל הבית כנוס לי גרני תרומתו תרומה (תוספתא תרומ׳ א ז). (האומר לאשה) כינסי לי פרה בשעת מתנה אמר לה הרי את מקודשת לי (שם קדוש׳ ב ז). (אמר לחברו) כנוס שורך ושמרו וכו׳ כנוס שורך ואני אשמרנו (ב״ק מח:). —ופעו׳ כָּנוּס: גודות העכו״ם וקנקניהן ויין של ישראל כנוס בהן (ע״ז ב ד).— ואמר הפיטן: הייתי כנתק לרעיה, כָּנוּס לכפה לדחיה, הייתי בארץ נכריה (שבת ה׳ את״פ, אלהים לא אדע).—ובמשמ׳ קח לך: אמר לה כנסי שטר חוב זה (גיט׳ ח ב).— כונס משקה, עי׳ כֹּ׳נֵס.—ג) *כָּנַס אִשָּׁה, לקחה לאשה, עשה בה מעשה נשואים: הנטען על השפחה ונשתחררה או על הנכרית ונתגיירה הרי זה לא יכנוס ואם כנס אין מוציאין מידו הנטען על אשת איש והוציאוה מתחת ידו אעפ״י שכנס יוציא (יבמ׳ ב ח). שלשה אחין שנים מהן נשואין שתי אחיות ואחד נשוי נכרית מת אחד מבעלי אחיות וכנס נשוי נכרית את אשתו וכו׳ מת הנשוי נכרית וכנס אחד מבעלי אחיות את אשתו (שם ג ו). הכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת וילדה (שם ד ב). שומרת יבם שנפלה לפני כהן הדיוט ונתמנה להיות כה״ג אעפ״י שעשה בה מאמר ה״ז לא יכנוס (שם ו ד). שני אחים אחד חרש ואחד פקח נשואים לשתי נכריות אחת חרשת ואחת פקחת מת חרש בעל חרשת מה יעשה פקח בעל פקחת כונס ואם רצה להוציא יוציא מת פקח בעל פקחת מה יעשה חרש בעל חרשת כונס ואינו מוציא לעולם (שם יד ט). הנושא את ארוסתו הכונס את יבמתו וכו׳ (סוט׳ ח ד). הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל וכו׳ יכולה

---

[1]) בארמ׳ כנס, וגם כנש.

[1]) קצת גם במשמ׳ אסף.

היא שתאמר אלו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי עכשיו שאבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות או כנוס או פטור (כתוב׳ יג ה). שומרת יבם שנפלו לה נכסים וכו׳ קדם הוא וזכה קדמה היא ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות כנסה הרי היא כאשתו לכל דבר (שם ח ו-ז). שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה (שם־ס׳ א). המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת כנסה סתם ונמצאו עליה נדרים תצא שלא בכתובה (קדוש׳ ב ה). זה אמר אני קדשתיה וזה אמר אני קדשתיה שניהם נותנים גט ואם רצו אחד נותן גט ואחד כונס (שם ג ז). עשה בה מאמר ולא הספיק לכונסה עד שנולד להם אח (תוספתא יבמ׳ ב א). רצה (היבם) לכנוס לשם תואר כונס לשם ממון כונס (ירוש׳ שם א ב:). מעשה באמו של ר״א שהיתה דוחקת בו לשאת את בת אחותו וכו׳ אעפ״כ כנסה ולא הכירה עד שהביאה שתי שערות (שם יג ג). לעולם אינו חייב עד שיכנוס ויבעול ויטעון טענת בתולים (שם כתוב׳ ד כח:). בשכנסה בחזקת בתולה ונמצאת מוכת עץ (שם א כה ג). עד שלא כנס ומשכנס לא בעל וגירשה (שם ה כט ד). הכונס את הבתולה פטור (מק״ש) ואת האלמנה חייב (ברכ׳ טז.). שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא אדם טורח בסעודה ג׳ ימים וכו׳ ובד׳ כונסה ומסכנה ואילך נהגו העם לכנוס בשלישי ולא מיחו בידם חכמים ובשני לא יכנוס ואם מחמת האונס מותר (כתוב׳ ג:). אבא שאול אומר הכונס את יבמתו לשם נוי ולשום אישות ולשום דבר אחר כאילו פוגע בערוה (יבמ׳ לט:). בת ישראל פקחית שנתארסה לכהן פקח ולא הספיק לכונסה עד שנתחרש (שם נו.).—ופעו׳ כְּנוּסָה: ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה (ירוש׳ סוט׳ ב יח:). — ואמר הפיטן: לקח יונתו תהי זוגתו כלה כנוסה יפה בתבל (פזמוני׳ תימני׳, לקח יונתו).—ד) במלאכת הבנין וכדומה, *כָּנַס הכותל וכדומה, עשה שלא ילך בקו ישר עם שאר הבנין אלא יעשה כעין פגימה רחבה: אבל בבקעה מקום שנהגו שלא לגדור אין מחייבין אותו אלא אם רצה כונס לתוך שלו ובונה (כ״ב א כ). אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים אלא אם רצה כונס לתוך שלו ומוציא (שם ג ח). מי שהיה ביתו סמוך לבית עבודת אלילים ונפל אסור לבנותו כיצד יעשה כונס בתוך שלו ארבע אמות ובונה (ע״ז ג ו). המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשים על שלשים עלה אמה וכנס אמה זה הסובב נמצא כ״ח על עשרים ושמנה (מדות ג א).— ופעו׳ כָּנוּס, כְּנוּסָה: כותל שצידו אחד כנוס מחבירו ושווה מבפנים ונראה פס מבחוץ (תוספתא ערוב׳ א י). שמואל אמר אפילו היא כנוסה כמה רואין אותה כאילו היא יוצא׳ (ירוש׳ סוכ׳ א נב.).

—פע׳, כִּנֵּס, כִּנַּסְתִּי יְכַנֵּס,—כמו קל, במשמ׳ קִבֵּץ: הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם קבצת כסף ונחשת וברזל וכו׳ וכנסתי אתכם ונפחתי עליכם באש עברתי ונתכתם בתוכה (יחזק׳ כב יט-כא). וכנסתים (את ישראל) אל אדמתם ולא אותיר עוד מהם שם (שם לט כח). בונה ירושלם יי׳ נדחי ישראל יכנס (תהל׳ קמז ב).—ובתו״מ: הלל הזקן אומר בשעת המכנסין פזר ובשעת המפזרין כנס (תוספתא ברכ׳ ז כד). האלל שכינסו ויש בו כזית (שם חול׳ ח טו). מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו (מו״ק ח.). דם דגים שכינסו (בתוך הכלי) אסור (כרית׳ כא:). ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן ידוע שאני ממשכנן תדע שאני פורקן (מד״ר ברא׳ מד). אמר ר׳ לוי באותה שעה כינס קרח עדתו ואמר להם הרביתם עלינו משוי יותר משעבוד מצרים (שם במד׳ יח). מעשה במונבז המלך שהיה מבזבז ממונו לעניים שלחו לו אחיו ואמרו לו מה שכינסו אבותיך אתה מבזבז אמר להם אבותי כינסו (אוצרות) בעולם הזה ואני כינסתי במצות (פסיק׳ רבתי כה). הרי כינס (נבוכדנצר) כל הלשונות (אגד׳ ברא׳ ז). — ובמשמ׳ חִבֵּר: ואם נרצה לדעת תשבורת הקטומה הזאת תכנס ראשה עם תושבתה (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה והתשבור׳ ב עת).—וכִנֵּס אשה, כמו כָּנַס במשמ׳ נשא: מי שקדש אחת משתי אחיות וכו׳ מת (ולו שני אחים) וכו׳ אחד חולץ ואחד מיבם קדמו וכִנְּסוּ[1]) אין מוציאין מידם (יבמ׳ ב ו). גרש אחד מבעלי אחיות את אשתו ומת נשוי נכרית וכִנְּסָהּ[1]) המגרש (שם ג ז).

—התפ׳, הִתְכַּנֵּס,—א) הצטמצם, התכוץ הגוף וכדומה יחד, ההפך מן השתרע, sich zusammenziehen; se contracter; to contract o. s.: כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס (ישע׳ כח כ).—ובמשנה: היתה (המחיה) עגולה או ארוכה ונעשית מרובעת מן הצד ונעשית מבוצרת מפוזרת ונתכנסה ובא השחין ונכנס בתוכה (נגע׳ א ו).—ב) *נתאסף: הגיע זמן המשמר

—[1]) כך מנק׳ במשנ׳ מנקד׳ דפוס ליבורנו.

לעלות כהנים ולוים עולים לירושלם וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן וקוראין במעשה בראשית (תעג׳ ד ב). כיצד מעלין את הבכורים כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר וכו׳ (ביכור׳ ג ב). וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמנה (מכי׳ בשלח ב ו). והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד וכו׳ אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר׳ לב). שהיו אומות ומלכים מתכנסות ובאים לפרגמטיא של א״י (שם שנד). מקום שאין נכנסין בשני ובחמישי הואיל ומתכנסין בה לא יתכנסו אלא בזמנה (תוספתא מגי׳ א ג). אורחין נכנסין ויושבין על הספסלין ועל הקתדריות עד שכולן מתכנסין (ירוש׳ ברכ׳ ו י ד). ערב שבת היתה ונתכנסו כל העיירות להספידו (שם כלא׳ ט לב:). היו אילו ואילו מתכנסין לבית דין הגדול שבלשכת הגזית (שם סנה׳ א יט ג). אם מתכנסין הן כל באי העולם אינן יכולין לבראות יתוש אחד ולזרוק בו נשמה (שם ז כה ד). אמר ר״ש בן לקיש אם יאמר לי אדם שיש דברי הימים בבבל הרי אני הולך ומביאו משם ועכשיו אם מתכנסין הם כל רבותינו אין יכולין הן להביאו משם (שם י כח.). אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ואנשי מעמד מתכנסין לבהכ״נ ויושבין (בבלי תעג׳ כז:). ר׳ יהודה אומר נתכנסו בהמה חיה ועוף לתבוע דמו של הבל (מד״ר בראש׳ כב). למלך שהיה נשוי למטרונה ילדה ממנו בן ראשון וגרשה שני וגרשה שלישי וגרשה וכיון שילדה ממנו בן עשירי נתכנסו כולם ואמרו לו השמע לנו שאין את מגרש את אמנו מעתה (שם נו). אמר ר׳ שמואל בשלשה מקומות נתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניח להם הקב״ה (שם פא). נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך (שם שמות יט). שאם מתכנסין כל אומות העולם ואומרין אנו מוכרים כל ממונינו ועושים את התורה וכו׳ (שם במד׳ ב). א״ר יוחנן כשמתכנסין מלאכי השרת לפני הקב״ה לומר אימתי ר״ה אימתי יוה״כ הקב״ה אומר להם לי מה אתם שואלים (שם דבר׳ ב). וכשהיה (רבי) מבקש ליכנס לדרוש היה אומר ראו אם נתכנסו כל הקהל (שם ז). בשלפי השמד נתכנסו רבותינו לאושא (שם שה״ש, סמכוני). למקום שישראל מתכנסין בעוה״ז שם הם מתכנסין לעוה״ב לעתיד לבא (שם קהל׳, כל הנחלים). וכיון שהכל מתכנסים ובאים הקב״ה אומר לשמים והארץ מה אתם עומדים וכו׳ אלא שראתה ציון שהגליות מתכנסות וכל ישראל והשמים והארץ שמחים להם (פסיק׳ רבתי לא). וכן דוד נתכנסו עליו צרות (אגד׳ בראש׳ נט).—ומצוי בסהמ״א: אם הניחה דבר שידוע כי קנאתו על מנת שאין לבעלה רשות בו או שניתכנס (סכום) בידה מהעדפה שעל ידי הדחק שהיה לה בחייה (תשו׳ הגא׳, הרכבי רסו). מים אינם מתכנסין במקום מדרון אלא נזחלין מעליו (רמב״ם, ת״ת ג ט).

—נפע׳,*נִכְנַס, לְהִכָּנֵס, לִכָּנֵס, ליכנס,— בא מחוץ פנימה, hineingehen; entrer; to enter: מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן (ברכ׳ א א). הגיעו להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה (ביכור׳ ג ד). הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים (שם ג). החמרים שנכנסו לעיר (דמאי ד ז). לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי (שבת א ב). פעם אחת לא נכנסו לנטל עד שחשיכה (ערוב׳ ד ב). מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר הואיל ולא היתה כונתו לכך לא יכנס ד״ר מאיר ר׳ יהודה אומר יכנס אמר ר׳ יהודה מעשה היה ונכנס ר׳ טרפון בלא מתכוין (שם ד). מי שיצא חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס (שם יא). הפסח נשחט בשלש כתות וכו׳ נכנסה כת הראשונה נתמלאת העזרה נעלו דלתות העזרה וכו׳ יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה יצתה שניה נכנסה שלישית (פסח׳ ה ה-ז). ומעשה ושאלו את ר׳ טרפון וכו׳ ונכנס לבית המדרש ושאל ואמרו לו לא יזיזם ממקומם (ביצ׳ ג ה). הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ונכנס להקטיר קטרת של בין הערבים ולהטיב את הנרות (יומ׳ ז ד). הגבאין שנכנסו לתוך הבית וכו׳ נאמנין לומר לא נגענו (חגי׳ ג ו). בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית (תעג׳ ד ו). השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר ר״א בן יעקב אומר זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו (נדר׳ ה א). המודר הנאה מחבירו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב (שם ד ד). הנודר מן העיר מותר ליכנס לתחומה של העיר ואסור ליכנס לעיבורה (שם ז ה). אמר קונם לביתך שאיני נכנס טפת צונן שאיני טועם לך מותר ליכנס לביתו ולשתות ממנו צונן (שם ח ז). קונם לבית זה שאיני נכנס שהכלב רע בתוכו או שהנחש בתוכו (שם ט ג). אם נותנים לך ממון הרבה אי אתה נכנס לע״א שלך ערום (ע״ז ג ד). כל הנכנסין להר

הבית נכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל (מדות ב ג). הר הבית מקודש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם החיל מקודש ממנו שאין ע"א וטמא מת נכנסים לשם עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם (כלים א ח). התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין (אבות ד טז). למלך שהיה לו שתי גנות זו לפנים מזו מכר הפנימי ובא הלוקח ליכנס לגן הפנימי ולא הניחו השומר (מכי' בשלח ד). אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלים על גבי קתדראות עד שנכנסו כלם וכו' הבא אחר שלש פרפראות אין לו רשות ליכנס ר' שמעון בן גמליאל אומר זה מנהג גדול היה בירושלם פורסין מטפחת ע"ג פתח כל זמן שהמטפחת פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה המטפחת אין רשות לאורחין ליכנס (תוספתא ברכ' ד ח). לא יכנס אדם להר הבית במעות הצרורות לו בסדינו ובאבקו שעל רגליו (שם ז יט). הכל נכנסים (למקדש) לבנות ולתקן ולהוציא את הטומאה (שם כל' ב"ק א יא). מעשה שמתה שפחתו של ר"א ונכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל נכנס מפניהם לחצר ונכנסו אחריו לבית ונכנסו אחריו (ירוש' ברכ' ב ה:). כל מי שאינו נכנס בבית הכנסת בעולם הזה אינו נכנס לבית הכנסת לעתיד לבא (שם ה ח ד). עד שיכנסו לסוכה בתאוה (שם סוכ' ב נג.). נכנס לבקר את החולה ולולבו בידו (שם ג נד.). פעם אחת חלה (ר"י בן בבא) ונכנסו הרופאים אצלו לבקרו אמרו לו אין לך רפואה אלא חלב רותח וכו' וכשביקשו חכמים להיכנס אצלו אמרו היאך אנו יכולין להיכנס והליסטים עמו בבית (שם סוט' ט כד.). והיתה אומרת לו מיכן והילך אתה כבן בית היכנס ובור לך וכיון שהיה נכנס היה שם צרצור מלא יין מן היין העמוני (שם סנה' י כח ד). אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם להתפלל בא אליהו זכור לטוב וכו' ואמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו (ברכ' ג.). אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס שהיה ר"ג מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש (שם כח.). דחק ונכנס אצל המלך (שם לא:). הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא ע"ג מטה ולא ע"ג כסא (שבת יב:). ואל תכנס לביתך פתאום כ"ש לבית חבירך (פסח' קיב.). אמר לה ה"ז גיטך על מנת שלא תכנסי לבית הכנסת (יומ' יג:). ארבעה נכנסו בפרדס ואלו הן בן עזאי ובן זומא אחר ור"ע (חגי' יד:).

אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו חמה לעיר וכו' לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב (תענ' יט:). הלכו ועמדו על פתח ביתו (של ר' דוסא) נכנסה שפחתו אמרה לו רבי חכמי ישראל באין אצלך אמר לה יכנסו ונכנסו (יבמ' טז.). אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י איכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי (סוט' יד.). שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה (נדר' לב.). מעשה באדם אחד שאמרו לו אשתו תותרנית היא ונכנס אחריה לחורבה לבודקה (ב"ב קמו.). משנכנסו לארץ נאסר להם בשר נחירה (חול' יז.). אמר לו הכנס (למרחץ) ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס ומאחר שתכנס (מד"ר בראש' ד). השערים נפתחים בכל שעה וכל מי שהוא מבקש ליכנס יכנס (שם שמות יט). גזר עלי הקב"ה ואני אין לי רשות ליכנס למחיצתך (שם ויקר' כו). כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אין רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא הבן מלובן ומזורז (שם במד' י). כשנכנסתי לספינה פגע בי איש אחד מסכן (שם קהל', שלח לחמך). — נִכְנְסָה האשה, במשמ' נשאה לאיש: מעשה שמתה אשתו של רבי טרפון עד כשהוא בבית הקברות אמר לאחותה היכנסי וגדלי את בני אחותך (ירוש' יבמ' ד ו: ומדר' קהל'). — ובהמה ועוף: מחיצת הקנים אם אין בין קנה להבירו שלשה טפחים כדי שיכנס הגדי (כלא' ד ד). צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו (שבת יג ו). ליונה שברחה מבן נץ ונכנסה לטרקלין של מלך וכו' נכנס בן נץ אחריה נעל המלך בפניו (מכי' בשלח ב ו). הצביים במדבר הם ישנים אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם (מד"ר במד' ח). — ודברים לא בע"ח: הדמאי אין לו חומש ואין לו ביעור ונאכל לאונן ונכנס לירושלם ויוצא (דמאי א ב). מעות נכנסות לירושלם ויוצאות ופירות נכנסין ואינן יוצאים רשב"ג אומר אף הפירות נכנסין ויוצאין (מע"ש ג ה). והדמאי נכנס ויוצא ונפדה (שם ו). מעשר שני שנכנס לירושלם ונטמא (שם ט). כתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחזקת יורשי האב (כתוב' ח ו). איזו היא חלון המצרית כל שאין ראשו של אדם יכול להכנס לתוכה (ב"ב ג ו). מעשה באשה אחת שבאת לפני אבא אמרה לו נכנסו ידי לאויר כלי חרש (ידים ג א). נשרפו הגלגלים של מטה והיו מוטות ומרכבות רצות ונכנסות בעל כרחן שהיו טעונות כלי כסף

וכלי זהב (מכי׳ בשלח ב ה). בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו (שבת לד:). כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית (סוט׳ כא:). (הירח נפגם ונקטן) על ידי שנכנס בתחומו של חבירו (מד״ר בראש׳ ו).—דבר פלוני נִכְנַס בתוך דבר פלוני, הוא מפסיק בין שני חלקי דבר פלוני: היה ראש תור חטים נכנס בתוך של שעורים (כלא׳ ב ז). היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה ירק אחר (שם ג ג).— ובחכמת הטבע, *הִכָּנֵס גשם בגשם, שכן בחלל שתפס גשם זולתו בה בעת יחד אתו: אם היה הרקות נמצא היה מתחייב אפשרות הכנס גשם בגשם אבל הכנס גשם בגשם הוא נמנע שאם לא, היה אפשר שיכנס העולם בגרגיר חרדל (ר״ח קרקשׂ, אור ה׳ א א א). — ודבר מפשט, התערב בתוכו: אי אפשר שיכנס בו הכזב בשום פנים (עקרים א יח).—*נִכְנַס לתוך דברי פלוני, הפסיק דבריו פתאם: חכם אינו מדבר לפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין ואינו נכנס לתוך דברי חבירו (אבות ה ז). ר״ש בן יוחי אומר מה ת״ל שמעו נא דברי אלא שבקשו (אהרן ומרים) ליכנס לתוך דברי המקום אמר להם המקום המתינו לי עד שאדרוש ק״ו שלא יהיה אדם נכנס לתוך דברי חבירו (ספרי במד׳ קג).—*נִכְנַס לרשות פלוני, התחיל פלוני להיות שולט בו: הבעל עד שלא תכנס לרשותו אומר לה כל נדרים שנדרת עד שלא תכנסי לרשותי הרי הן מופרין שמשתכנס לרשותו אינו יכול להפר (נדר׳ י ד). אין הבעל מפר עד שתכנס לרשותו (שם ה).—*נִכְנַס תחת פלוני, נהיה הוא החיב במקום פלוני: הניחה (את הבהמה) בחמה או שמסרה לחרש שוטה וקטן ויצאה והזיקה חייב מסרה לרועה נכנס רועה תחתיו (ב״ק ו ב).—*נִכְנַס לשבת, ליו״ט, התחיל את השבת, היו״ט: (ולמה אינו אוכל בע״ש ביום) כדי שיכנס לשבת בתאוה (ירוש׳ פסח׳ ט לז:). הבא ממדינת הים ומבית השבייה והיוצא מבית האסורין וכו׳ (מותרים להסתפר במועד) שלא יכנסו לרגל מנוולין (שם מו״ק ג פא ג). אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין מלספר ומלכבס ובחמשי מותרין מפני כבוד השבת וכו׳ שלא יכנסו לשבתן מנוולין (שם תעני׳ ב שם ד). לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה (בבלי פסח׳ צט:).—*נִכְנַס לגדולה, לזקנה, לח׳לי, הגיע לזה: הוא הושע עד שלא נכנס לגדולה הוא הושע משנכנס לגדולה וכו׳ הן הן עד שלא נכנסו לגדולה הן הן משנכנסו לגדולה (תוספתא ברכ׳ א יז). אם בא לידי חולי או נכנס לידי זקנה או למידה של יסורין ואינו יוכל לעשות מלאכה הרי הוא מת ברעב (ירוש׳ קדוש׳ ד סו ד). שאם יכנס אדם לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעשות במלאכתו ה״ז מת ברעב (סופרים טו א).—ונִכְנַס לצרה: אמר דוד לפני הקב״ה רבון העולמים כל צרה שהייתי נכנס לה אתה הייתה מרחיבה לי נכנסתי לצרתה של בת שבע ונתת לי את שלמה נכנסתי לצרתן של ישראל ונתתה לי את ביהמ״ק (ירוש׳ תעני׳ ב סה ד).—והזמן, הח׳דש, התחיל: משנכנס אב ממעטין בשמחה (תעני׳ ד ו). משנכנס אדר מרבין בשמחה (גמ׳ שם כט.).—ובסהמ״א: בעבור שיפול להם פסח קודם הכנס פרק האביב כפי חשבונם (כוזרי ד כט).

—הפע׳, *הִכְנִיס,—עשה שיכנס, בהמשמ׳ שמשמש בהן הנפעל, בכל מקום לפי ענינו: היה עובר בשוק ואמר טלו לכם תאנים אוכלין ופטורין לפיכך אם הכניסו לבתיהן מתקנים ודאי (אם אמר) טלו והכניסו לבתיכם לא יאכלו מהם עראי לפיכך אם הכניסו לבתיהם אינן מתקנין אלא דמאי (מעשר׳ ב ה). פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני או שנטל מתוכה והכניס (שבת א א). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך אבל מכניס חבלים לתוך ידו וימשוך (שם ה ג). אנשי חצר ששכח אחד מהן ולא עירב ביתו אסור מלהכניס ומלהוציא לו (עירוב׳ ו ו). המוצא תפלין (בשדה) מכניסן זוג זוג (שם י א). כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה (פסח׳ א א). מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים (מו״ק ב ג). מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו (תעני׳ ג ח). הקדר שהכניס קדרותיו לחצר בעל הבית שלא ברשות (ב״ק ה ב). הכניס שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות (שם ג). הכניס תרנגולין לתוך הבית וכו׳ הרי זו חזקה (ב״ב ג ה). כיצד בודקין את העדים היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן וכו׳ גמרו את הדבר היו מכניסין אותן (את בעלי הדין) הגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב (סנה׳ ג ו-ז). מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (שם ט ה). ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוה לבית ר׳ ישמעאל וייפוה וכו׳ (נדר׳ ט י). אם מתכנסים באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר׳ לג). שאם

היה הוא ילד והיא זקנה וכו' ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכניס קטטה לביתך (שם רל). יהי"ר מלפניך ה' אלהינו שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס לשלום אומר מודה אני לפניך שהכנסתני לשלום (תוספתא ברכ' ז יו). ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו והעומדין אומרין כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה ולחופה (שם שם יב). אין דרך בני אדם להיות מכניסין בצלים בין הירק (ירוש' פאה ג יז). הרוצה להכניס מאה תאנים מתוקנות לתוך ביתו (שם דמאי ז כו ג). אמר להם רב חסדא למה אתם מכניסין עצמיכם לספק הזה (שם תלה א נז ג). אמרו לו הרי מאתים זוז נתונין לך במתנה ושלוחיך יבאו וילקו אתה למה הכנסתה עצמך לספק (שם ר"ה כ נח.). הרי אתם מכניסין את ראשי בין שני ההרים הגבוהים (שם יבמ' א ג.). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה (שבת לא.). אמר רב יהודה מכניס אדם מלא קופתו עפר ועושה בה כל צורכו (שם נ.). אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק (פסח' ח.). מת אביו של חתן או אמו של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה (כתוב' ג:). כל המכניס את בנו (ללמוד תורה) פחות מבן שש רץ אחריו ואינו מגיעו (שם נ.). התקינו שיהו מושיבין (מלמדי תינוקות) בכל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ט"ז כבן י"ז ומי שהיה רבו כועס עליו מבעיט בו ויצא עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסים אותן כבן ו' כבן ז' (ב"ב כא.). בלעתו והוציאתו והכניסתו והקיאתו ויצא מאליו (חול' ע.). למחר אני מכניס לכם אמה של מים (מד"ר ויקר' כו). שאותם מלאכים כשנתראו תחלה לאברהם בדמות עוברי דרך נתראו לו והוא הכניסם לביתו כמנהגו והזמינם לאכול (שם במד' י). למלך שכעס על בנו ודחפו והוציאו חוץ לפלטין שלו ונשבע שלא יכניסו לבנו לפלטין מה עשה היתה בנויה וסתרוה וחזר ובנאה והכניסו נמצא מכניס בנו ומקיים שבועתו (שם קהל', גם במדען).—הִכְנִיסָה האשה לבעלה כך וכך, הביאה לו סכום נדן בנשואיהם: הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל (יבמ' ז א). פסקה להכניס לו אלף דינר (כתוב' ו ג). הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה (שם ה ז). למלך שארש אשה בת אבות ואמר לשושבינה מה היא מכנסת לי אמר לו שתי מרגליות מעולות (אגד' בראש' עג).—הִכְנִיסָה התבואה, הביאה פרי: זתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה (שבי' ד ט). התלתן משתצמח התבואה והזתים משיכניסו שליש (מעשר' א ג). (רוח) צפונית יפה לחטים בשעה שמכניסים שליש וקשה לזתים בשעה שחונטין (ספרי דבר' שו).—*הַכְנִיס שבת וכדומה, התחילה: וא"ר יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי (שבת קיח:).

—פע', *כִּנֵּס, מְכַנֵּס, מכונס, שכִּנְּסוּהוּ, שקבצוהו, אספוהו: מביאין עצים מן השדה מן המכונס ומן הקרפף אפילו מן המפוזר (ביצ' ד ב). ויפוצו אויביך אלו המכונסים וינוסו משנאיך אלו הרודפים (ספרי במד' פד). לא נחלקו ב"ש וב"ה על (העצים) המכונסין שבקרפיף שיביאו ועל המפוזרין שבקרפיף ושבשדות שלא יביאו על מה נחלקו על המכונסין שבשדות ועל המפוזרין שבקרפיף (תוספתא יו"ט ג י). חותל שהוא מלא גלעינים אם מכונסות ברובן אם מפוזרות ברוב כל פרידה ופרידה (ירוש' שבת א ד:). בעון חלה אין ברכה במכונס ומארה משתלחת בשערים (בבלי שם לב:).

—הפע', *הֻכְנַס מֻכְנָס, מוכנס: הגת והמתץ והמשפך של גוים רבי מתיר וחכמים אוסרין ומודה רבי בקנקנים שהן אסורות ומפני מה אלו אסורות ואלו מותרות אלו עשויות למוכנס ואלו עשויות שלא למוכנס (תוספתא ע"ז ח א). — ובמשמ' בא: ונשא את עונה הוא מוכנס תחתיה (רש"י במד' ל יו).

*כֹּנֶס, ש"ז, — שהמ"פ מן כָּנַס, במשמ' כְּנִיסָה, א) כֹּנֶס משקה וכדומה, ביאה פנימה: היו (הכלים נקובים) בכונס משקה (כלים י ח).—ב) כֹּנֶס הרחת וכדומה, הקצה שמכניסים אותו בתוך התבואה: כל שאין כונס שלו (של הרחת) רואה פני החמה (ב"מ קה.).

*כְּנֵסָה, כניסה, ש"נ,—כמו כְּנֶסֶת: כל כְּנִיסָה[1]) שהיא לשם שמים סופה להתקיים (אבות ד יא). — ואמר המשורר: ראו חצי אשר חולק בכפלו, אני חמש פעמים רב כגילו, ובי יקנו מתי ספים כספים, בעת נסה כְּנֵסָה[2]) נאספים (ר"ש שרביט הזהב, מריבת נסיתה).—ואמר הפיטן: מקים מעפר דל ואביון מאשפה, כְּנֵסָתְךָ[3]) בל תתן

[1]) כך נקוד במס' אבות בסדור תימני בנקוד עליון כ"י בריט' מוז' Or. 2227. — [2]) כך נקוד בהוצ' כהנא, אך לא נתברר לי ממי הנקוד ואם היה בגוף הכ"י, כנסה או כניסה. — [3]) לא נתברר לי מי הוא המנקד.

לכלה ולחרפה (סדר רע"ג, סלית׳ יוס כ׳, ישראל עמך). אל נשא ארנן בהתעלסה, אומץ עשה אגיד בכנסה, בסוד ברא ביושר אתחברה (רסב"י הבבלי, אל נשא).

*כְּנָסָה, ש"נ, —קבוץ, צבור, עדה וכדומה, Gemeinde, Communité ; -ty: כן מנהג הלשון במקומות רבים כי כשידבר בל׳ נקבה ידבר כנגד הכנסה[1] וכשידבר בל׳ זכר ידבר כנגד העם (רד"ק ישע׳ יע יד). וכשמדבר בלשון רבים מדבר כנגד הפרטים וכשמדבר בל׳ יחיד מדבר כנגד הכלל וכשמדבר בל׳ נקבה כנגד הכנסה[1]) (שם נא יב). בא הנה עם לשון נקבה כי רצונו על הכנסה[1]) (הנ"ל, ירמ׳ ח ה). לפי שהמשיל בן כנסת ישראל שהיא בלשון נקבה זכר הזית שהוא משל לה ג"כ בלשון נקבה כאילו זכר הכנסה[1]) ואחר כך שב לדבר בלשון זכר (שם יא טז). והכנסה[1]) נמשלת לאם על דרך כלל והפרטים לבנים (הנ"ל, הוש׳ כ ד). כלומר שלא תשאר בישראל כנסה[1]) כי יתפזרו בגלות אחד הנה ואחד הנה (שם ד ס).— ובמשמ׳ בית כנסת: ובעיר בגדד שמנה ועשרים בתי כנסיות ליהודים וכו׳ וכנסה[1]) גדולה של ראש הגולה מבנין עמודי שיש מכל מיני צבעים מצופים בכסף (מסע׳ ר׳ בנימין).

*כְּנֵסִיָּה[2]), כְּנֵסִיָּה, ש"נ, מ"ר כְּנֵסִיּוֹת, כְּנֵסִיּוֹת, —קבוץ, אספה, Versammlung; assemblée; gathering: ר׳ יוחנן הסנדלר אומר כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים (אבות ד יא). ר׳ דוסא בן הרכינס אומר שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת ילדים וישיבת כנסיות[2]) של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם (שם ג י). בשעה שישראל מתפללין אין אתה מוצא שכלן מתפללין כאחד אלא כל כנסיה וכנסיה מתפללת בפני עצמה (מד"ר שמות כא). משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו אמר המלך הלואי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו (שם איכ׳, פתיח׳). — ובספה"א: עצרת בוגדים כנסיות בוגדים (רש"י ירמ׳ ט א). מפטיר כנסיות אני (רגמ"ה חול׳ נא.).—וכמו כְּנֶסֶת, בֵּית כְּנֶסֶת: ומאחר שכל הכנסיות גומרות כל התפלות המלאך הממונה על התפלות נוטל כל התפלות שהתפללו בכל הכנסיות כולן ועושה אותן עטרות ונותנן בראשו של הקב"ה (מד"ר שמות כא). זו העיר טובה לי מכל המדינות בו אני בונה כנסיה ודר בתוכו (שם במד׳ א). מצוות שאנחנו חייבים לשמרם וכו׳ בבית המקדש ולא בשאר הכנסיות כמו זביחת הפסחים (פי׳ י׳ הדבר׳ לנסי בר נת, לקו"ק 10).—ונהגו המחברים החדשים לכנות בשם זה לארצות שאין מלך שליט עליהן אלא הצבור, הקהל, Republik ; -lique ; -lic: ממשלתם ממשלת כנסיה ומושליהם ימשלו בם בממשלה רפויה (שבי"ע ב, באמרקא). עם פרא הבלתי נודע לנו היטב תחת ממשלת כנסיה פראים אכזרים וחומסים (שם, אפריק׳ התיכונה). ממשלת החפשיות או כנסיות אשר אין להם מלך שוטר ומושל כי אם יתנהגו ע"י ראשים רבים אשר יתועדו מכל עיר ופלך אל מקום אחד להתיעץ (רמב׳ למוד׳ א י). כנסית שווייץ בכללה תחלק לי"ג פלכים או כנסיות קטנות אשר המה בעלי ברית יחד לעזור אחד את רעו לטובת כלל הכנסיה הן למלחמה הן לשלום (שם). בעת ההיא הגיעה השמועה על דבר ברית האון אשר השתפלה כנסית אמריקה לכרות עם בריטניה וכו׳ ומי האמין לשמועה כי תהפוך הכנסיה הזאת את שטתה לשים בריח ודלתים לפני מסחרה (מא"ג, דביר ב, מכת׳ מסח׳ ז). —ובזמן האחרון כנו בשם זה לאספה גדולה של מורשי הצבור או חברות שנועדים למקום אחד לדון בשאלות מיוחדות, Kongress ; congrés: הכנסיה הציונית, כנסית באי כח הממשלות, וכדומה.

*כְּנֶסֶת, ש"נ, מ"ר כְּנֵסִיּוֹת, —א) אספה, והכְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה, אספת גדולי חכמי ישראל בראשית בית השני שסדרו את עניני הצבור בזמן ההוא ותקנו תקנות והלכות בחיי ישראל: משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה (אבות א א). שמעון הצדיק היה משירי אנשי כנסת הגדולה (שם ב). וכיון שעמדו אנשי כנסת הגדולה החזירו הגדולה ליושנה (ירוש׳ ברכ׳ ז יא ג). אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות (בבלי שם לג.). למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה (יומ׳ סט:). אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל ושנים עשר דניאל ומגילת אסתר (ב"ב יה.). — ב) מקום שמתאספים שם להתפלל, Synagoge: חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול (יומ׳ ז א, סוט׳ ז ז). בכור שנסמית עינו שנקטעה ידו שנשברה רגלו

---

[1]) מהכתיב חסר י נראה כי הוא קרא כְּנָסָה ולא כְּנֵסָה.

[2]) כך נקוד במס׳ אבות בסדור תימ׳ בנקוד עליון כ"י בריט׳ מוז׳ Or.2227.—[2]) כך בסדור תימ׳ כ"י בריט"מ וכן במשנ׳ עם גוף פרוש הערבי להרמב"ם, ובנוסח׳ הדפו׳ בתי כנסיות.

הרי זה ישחט על פי שלשה בני הכנסת (בכור׳ ה ה). וכולן טהורין לבני הכנסת וטמאין לתרומה (זבים ג ב). מעשה בר׳ מאיר שקראה (את המגלה) של טיבעין מיושב והיו בני הכנסת יושבין (תוספתא מגי׳ ב ה). ר׳ יוסי אומר בני הכנסת לא יקחו את הרחבה (שם ג א). כל כהן שעומד בכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה (ירוש׳ נזיר׳ ז נו.). לא מצא בת גדולי הדור ישא בת ראשי כנסיות לא מצא בת ראשי כנסיות ישא בת גבאי צדקה (פסח׳ מט:). הכנסת הזו (מתפללת) תחלה ואח״כ הכנסת האחרת (מד״ר שמות כא). הוא יברך את כל אחינו ואחיותינו בני ישראל הבאים בכנסיות לתפלה ולצדקה (סדר רע״ג, תפל׳ ר״ח מו ת).—וגם ״מקום שמלמדים שם ילדים: כנסת שמלמדין בה הנערים קורין אותה בלעז אשקולא (ערוך, ערך אסכולא). — ועם המלה בית, בֵּית כְּנֶסֶת, עי׳ בית, והוסיפה: וכשהוא (הגֵר) בבית הכּנסת אומר אלהי אבותיכם (ביכור׳ א ד). אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו (מגי׳ ג ב). כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת (סוכ׳ ג יג). קונם לבית זה שאיני נכנס ונעשה בית הכנסת אמר אלו הייתי יודע שהוא נעשה בית הכנסת לא הייתי נודר (נדר׳ ט ב). כל עשרה בני אדם שנכנסין לבית הכנסת שכינה עמהם (מכי׳ יתרו יא). הנכנס לבית הכנסת ומצאן שקראו חצייה (של המגלה) וגמר עמהן (תוספתא מגי׳ ב ג). גוי שהקדיש קורה לבית הכנסת וכתוב עליה לשם בודקין אותו אם אמר לשום הקדש נדרתי גונזין אותו ואם אמר לשום בית הכנסת נדרתי גורדין את מקום השם (שם ג ה). המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע וכו׳ רב חונה אמר כל מי שאינו נכנס בבית הכנסת בעולם הזה אינו נכנס לבית הכנסת לעתיד לבא (ירוש׳ ברכ׳ ה ח ד). משהוא יודע לענות אמן בבית הכנסת (שם סוכ׳ ד נה ג). נהגו הרבים לקרותה (את המגלה) בבית הכנסת (שם מגי׳ ב עג:). מהו ליקח אבנים מבית הכנסת זו ולבנות בבית הכנסת אחרת (שם ג עג ד). אנטונינוס עשה מנורה לבית הכנסת שמע רבי ואמר ברוך אלהים אשר נתן בלבו לעשות מנורה לבית הכנסת (שם שם עד.). אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת (בבלי ברכ׳ ו.). בית הכנסת של כפרים, בית הכנסת של כרכין (מגי׳ כו.). הקב״ה מקפץ מבית הכנסת זה לבהכ״נ זה מבית מדרש זה לבית מדרש זה כל כך למה כדי לברך ישראל (מד״ר שה״ש, דומה דודי).—ומ״ר: מדליקין שמן שרפה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (תרומ׳ יא י). בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש (תוספתא מגי׳ ג ז). אמר דוד אזכה שיהו דברי נאמרין על שמי בבתי כניסיות ובבתי מדרשות (ירוש׳ ברכ׳ ב ד:). איכן הוא (הקב״ה) מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (שם ה ח ד). עתידין הן חבירין להתייגע מבתי כניסיות לבתי מדרשות (שם שבי׳ ד לה ג). ארבע מאות ושמנים בתי כניסיות היו בירושלם (שם מגי׳ ג עג ד). אם אין רוח הקודש אין בתי כניסיות ובתי מדרשות כביכול אין הקב״ה משרה שכינתו על ישראל (שם סנה׳י כח:). בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך הקב״ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו (בבלי ברכ׳ ג.). אמר לו הקב״ה (לאברהם) שב אתה סימן לבניך מה אתה יושב ושכינה עומדת כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין קריאת שמע והן יושבין לכבודי ואני על גבן (מד״ר בראש׳ מח). (כתוב) ותלך לדרוש את יי׳ וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים (שם סג). היה אחז סבור וכו׳ אם אין זקנים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אם אין בתי כנסיות ומדרשות אין הקב״ה משרה שכינתו בעולם מה עשה עמד ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה (שם אסתר א). — ואמר הפיטן: ושימני מבני העולם הבא מן המשכימים והמעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות אשר להם עוז בך (תפל׳ רסע״ג, ה׳ שפתי).—ובית כנסת של עכו״ם: (המוצא מעות) בבתי כנסיות של עכו״ם (ב״מ כד.).—*כְּנֶסֶת ישראל, האמה הישראלית: אמר ר״ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני (ברכ׳ לב:). כנסת ישראל (נמשלה) ליונה וכו׳ מה יונה כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן (שבת מט.). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע שמוני בניך כחולדה זו הגרה בעיקרי בתים (פסח׳ קיח:). אמרה כנסת ישראל רבש״ע אימת אני אהובה לפניך בזמן שתשמע קול תחנוני (שם). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אע״פ שדלה אני במצות לך אני ולי נאה להושיע (שם). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם החזק לי טובה שהודעתיך בעולם (מנח׳ נג.). אמרה שבת לפני הקב״ה רבש״ע לכולן יש

בן זוג ולי אין בן זוג אמר לה הקב"ה כ נ ס ת ישראל היא בן זוגך וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני אמר להם הקב"ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת כ נ ס ת ישראל היא בן זוגך (מד"ר בראש' יא). נמשלה כ נ ס ת ישראל לכלה (פסיק' רבתי לז).

כנע[1], ממנו כנע, ואולי כנעה, °הכנעה, °כניעה, °כניעות.

כָּנַע, — קל לא נמצא.

—נפע', נכנע, נכנעו, הכנע, הכנעו, תכנע, יכנע, יכנעו, יכנעו,—נכנע לפני פלוני, מפני פלוני, מלפני פלוני, קבל על עצמו מרותו ושלטונו של פלוני, עם לפני אויבו וכדומה, sich unterwerfen ; se soumettre ; to submit o. s. : ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם (שופט' ח כח). ויכם (יפתח את בני עמון) מערוער ועד בואך מנית וכו' מכה גדולה מאד ויכנעו בני עמון מפני בני ישראל (שם יא לג). — ויחיד לפני גדול ממנו וכדומה, השפיל עצמו : ויהי דבר יי' אל אליהו התשבי לאמר הראית כי נכנע אחאב מלפני יען כי נכנע מפני לא אבי הרעה בימיו (מ"א כא כח-כט). יען רך לבבך ותכנע מפני יי' בשמעך אשר דברתי על המקום הזה ועל ישביו וכו' ותקרע את בגדיך ותבכה לפני (מ"ב כב יט). ויעש (צדקיהו) הרע בעיני יי' אלהיו לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי יי' (דהי"ב לו יב). וכהצר לו חלה את פני יי' אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו (שם לג יב).—ונכנע תחת ידו של פלוני : ותכנע מואב ביום ההוא תחת יד ישראל (שופט' ג ל). וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם (תהל' קו מב). —ונכנע סתם : ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל (ש"א ז יג). ובראות יי' כי נכנעו היה דבר יי' אל שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם (דהי"ב יב ז). אך אנשים מאשר ומנשה ומזבלון נכנעו ויבאו לירושלם (שם ל יא). ולא נכנע מלפני יי' כהכנע מנשה אביו (שם לג כג). והעמיד האשרים והפסלים לפני הכנעו (שם יט). ובהכנעו שב ממנו אף יי' (שם יב יב). ויכנע יחזקיהו בגבה לבו (שם לב כו). ויכנעו שרי ישראל והמלך ויאמרו צדיק יי' (שם יב ו). ויכנעו בני ישראל בעת ההיא (שם יג יח). ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם (שם ז יד). ויהי אחרי כן ותעמד מלחמה

---

[1]) בערב' קנע a), וגם כנע b).

a) قنع b) كنع

בגזר עם פלשתים אז הכה סבכי החשתי את ספי מילדי הרפא ויכנעו (דהי"א כ ד).—ולבבו נכנע : אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם (ויקר' כו מא).—ואמר בן סירא : אל תסרב על האמת ועל אולתך ה י כ נ ע (כ"ס גני' ד כה).—ובתלמ' : הזידים נ כ נ ע י ן והצדיקים שמחים (ירוש' ברכ' ב ה.).

—הפע', הכניע, הכנעתי, עת' אכניע, תכניע, ויכנע, ותכנע, הכניעהו, אכניעם, יכניעם,—עשה שיכנע, unterwerfen, soumettre ; submit : ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל (שופט' ד כג). הוא ישמידם (את הגוים יושבי הארץ) והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר (דבר' ט ג). ויך דוד את פלשתים ויכניעם (ש"ב ח א). כי הכניע יי' את יהודה בעבור אחז מלך ישראל (דהי"ב כח יט). והכנעתי את כל אויביך (דהי"א יז י). לו עמי שמע לי וכו' כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי (תהל' פא יד-יה). ויבאו הבנים ויירשו את הארץ ותכנע לפניהם את ישבי הארץ הכנענים ותתנם בידם (נחמ' ט כד).—ואת פלוני, השפילו : ראה כל גאה הכניעהו והדך רשעים תחתם (איוב מ יב).—ובתלמ' : שופטינו בצדק שפטתנו בצדק ה כ נ ע קמינו ה כ נ ע ת ה קמינו (ירוש' ברכ' ב ד ד). —ואת לבו של פלוני : ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר (תהל' קז יב).—וגם דבר מפשט, הכניע את שאונו של פלוני וכדומה: כחרב בציון שאון זרים תכניע (ישע' כה ה).

—פעו', °כנוע : והשפילהו והכניעהו עם כל יועציו ויהיה כ נ ו ע וכבוש לפני בקשתי (יוסיפון, פרק ד). והאיש משה ענו מאד ושתק והיה כ נ ו ע בלבו (הרוקח, פרש ענוה).

—הפע', °הכנע, הכנעה, הוכנעה,—כמו נכנע : ותהיה בוש ממעשיך איך תשוב לו הנפש כאשר נתנה לך אילו ה ו כ נ ע ה והושפלה לשמים (הרוקח, פרש ענוה).

כִּנְעָה[1]), ש"נ, בכנ' כנעתך,—א) סחורה, רכוש, Habe, Ware ; effets, marchandise ; effects, goods : אספי מארץ כנעתך[2]) יושבתי במצור כי כה אמר יי' הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת והצרתי להם (ירמ' י יז-יח).—ב) °כמו כניעה[3]) : אלי וצור ישועתי,

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי' הערה לקמן. —[2]) ת"י : סחורתיך, ונראה כי ראה בשם זה שם נגזר מן כ נ ע ן במשמ' סוחר. וכן רש"י, וכן רבים מהחדשים. אבל זה דחוק.—[3]) כך פרש מנחם השם כנעה שבכתוב, וכן ריב"ג, אמר וז"ל : צ'מי צ'עתב ואנחטאטב אכת'ר מנ אנחטאט אלארצ', ע"ב,— ובעבר' : כנסי כנעתך ושפלותך

אליך קראתי מבור כ נ ע ת י, בקראי ענני יום אשפוך לפניך לבבי ודמעתי (רשב"ג, שחר׳ יוה"כ, אלהים אלי אתה). —ואמר המליץ: כ נ ע ה תמלט בעליה מפי אריה ומקל מפי כלב (אסף כא ד).

כנען, ש"ז,—שם העם מבני שם שישב בארץ ישראל לפנים ובפרט בערי צור וצידון, והצטינו בפרט במסחר והיו ידועים קצת לרמאים: כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב (הוש׳ יב ח).— שפת כנען, הלשון שדברו הכנענים, דומה ללשון העברית: ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (ישע׳ יט יח).— ובספהמ"א השתמשו בכנוי ל ש ו ן כ נ ע ן ללשון עמי הסלוים: פלצא בלשון כ נ ע ן (רגמ"ה חול׳ נד.). בלשון אשכנז ובלשון כ נ ע ן (רש"י דבר׳ ג ט). מה שקורים בלשון כ נ ע ן בילהא (אור זרוע, הלכ׳ ע"ש לא).

כנעני, שת"ז, לנק׳ כנענית, מ"ר כנענים, ככנ׳ כנעניה, —א) אחד מעם כנען: איש כנעני (כראש׳ לח ב). ושאול בן הכנענית (שם מו י).—ב) סוחר, תגר, Händler, marchand; merchant: מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ (ישע׳ כג ח). ולא יהיה כנעני עוד בבית יי׳ צבאות ביום ההוא (זכר׳ יד כא). סדין עשתה ותמכר וחגור נתנה לכנעני (משלי לא כד). יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל). —ואמר המשורר: אדמה ליצורים שוק וכלם בעלי חנות, ויש נוכל ב כ נ ע נ י ם ויש עושה באמנות, ויש אציל ומום אין בו לבד דלות ומסכנות (ר"ש הנגיד, בן משלי א נו).

א.כנה, ממנו כנף, א.כנף.

כנף, ש"נ, סמי׳ כנף, ככנ׳ כנפי, כנפך, כנפו, מ"ז כנפים, סמי׳ כנפי, ככנ׳ כנפיך, כנפיך, כנפיו, כנפיה, כנפיהם, מ"ר כנפות,—א) כנף העוף וכדומה, האבר שבו יעוף העוף, Flügel; aile; wing: ויברא אלהים את התנינם הגדלים וכו׳ ואת כל עוף כנף למינהו (בראש׳ א כא). וכל העוף למינהו כל צפור כל כנף (שם ז יד). וכאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי ולא היה (עוף) נדד כנף ופצה פה ומצפצף (ישע׳ י יד). ויהי נשר אחד גדול גדול כנפים ורב נוצה (יחזק׳ יז ז). הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הרקמה (שם ג). כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל׳ סח יד). ואם מן העוף עלה קרבנו ליי׳ והקריב מן התרי[illegible] ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל (ויקר׳ א יד-יז). כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דבר׳ לב יא). הנה כנשר ידאה ופרש כנפיו אל מואב (ירמ׳ מח מ). המבינתך יאבר נץ יפרש כנפו[1]) לתימן (איוב לט כו). כנף-רננים נעלסה אם אברה חסידה ונצה (שם יג). — ובתו"מ: נשתברו רגליה נמרטו כ נ פ י ה (חול׳ ג ד). מה נשתנה כ נ ף העוז מכל הכנפים (כלים יז יד). יונה כנפיה מגינות עליה (שבת מט.). ותרנגולת היתה לו לר"ש בן חלפתא שניטלה נוצה שלה והניחה בתנור וטלה עליה במטלית של טרסיים וגידלה כ נ פ י י ם האחרונים יותר מן הראשונים (חול׳ נז:). נוח להן לבריות להגדיל להן כ נ פ י ם ולפרוח באויר ואל ימסרו וישתעבדו תחת יד מלך חנף (מד"ר אסת׳ א). אפילו מתכנשין כל באי עולם להלבין כ נ ף אחד מן העורב אינן יכולין (שם שה"ש, ראשו כתם).—ושל ארבה, חגב וכדומה: ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כ נ פ י ם וקרסוליו וכ נ פ י ו חופין את רובו (חול׳ ג ז). ארבה וחסיל אפילו לא נראה בארץ ישראל אלא כ נ ף אחד מתריעין עליהן (תענ׳ כב.). — ובהרחבה גם הרגלים בבעלי חיים, וראשי כ נ פ י ם: כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך וראשי כנפים והסחוסים (פסח׳ ז יא). —בעל כנף, בעל כנפים, כנוי לעוף: כי חנם מזרה הרשת בעיני כל בעל כנף (משלי א יז). כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים יגיד דבר (קהל׳ י כ).— —ובדברים לא בע"ח או דמיונ׳ שיש להם צורת עוף וכנף: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת (שמות כה כ). ויפרשו את כנפי הכרבים ותגע כנף האחד בקיר וכנף הכרוב השני נגעת בקיר השני וכנפיהם אל תוך הבית נגעת כנף אל כנף (מ"א ו כז). וארבעה פנים לאחת (החיות שראה יחזקאל במרכבה) וארבע כנפים לאחת להם וכו׳ וידו[2]) אדם מתחת כנפיהם וכו׳ וכנפיהם פרדות מלמעלה (יחזק׳ א ו-יא). ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים וכו׳ בעמדם תרפינה כנפיהן (שם כד).—ומליצה, נשאו על כנפי נשרים, הביאו למקומו במהרה, בבטחה, תחת מחסה נאמן: ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי (שמות יט ד).—כנפי רוח, בהשאלה ע"ש מהירותן: וירכב על כרוב ויעף וירא[3]) על כנפי רוח (ש"ב כב יא). צרר רוח אותה בכנפיה (הוש׳ ד יט). השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח (תהל׳ קד ג). — עשה

יותר משפלות הארץ. וכעין זה גם רד"ק. אבל פרוש זה עוד יותר דחוק מהראשון. עכ"פ, על סמך זה כבר השתמשו במלה זו במשמ׳ כניעה.

---

[1]) כנפיו קרי.—[2]) וידי קרי.—[3]) בתהל׳ יח יא: וידא.

לו כנפים, מליצה לדבר שיעבר מהרה ולא יהיה: התעוף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר ועוף[1]) השמים (משלי כג ה). — חסה תחת כנפי פלוני, שפלוני הגן עליו לבלתי יארע לו כל רע: ישלם יי׳ פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יי׳ אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו (רות ב יב). באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (תהל׳ צא ד). — ובצל כנפיו: מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (תהל׳ לו ח). חנני אלהים חנני כי בך חסיה נפשי ובצל כנפיך אחסה (שם נז ב). — ובסתר כנפיו: אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך סלה (שם סא ה). — הסתיר את פלוני בצל כנפיו: שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני (שם יז ח). — רנן בצל כנפיו: כי היית עזרתה לי ובצל כנפיך ארנן (שם סג ח). — ובתו״מ: כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע רשע זה בא לאבד בניך מתחת כנפיך ספר תורה שנתת להם מי יקרא בו (מכי׳ בשלח, עמלק ב). הריני הולך לארצי ואגייר לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה (שם יתרו ב). כל המכנים בריה אחת תחת כנפי השמים מעלין עליו כאילו יצרו וריקמו (תוספתא הור׳ ב ז). ר׳ יוסי אומר (שלמה התחתן עם נשים נכריות כדי) למושכן לדברי תורה ולקרבן תחת כנפי השכינה (ירוש׳ סנה׳ ב כ ג). הולכין ליריד ולוקחים משם עבדים ושפחות וכו׳ אפילו (עבדים) גוים מפני שמקרבן תחת כנפי השכינה (שם ע״ז א לט:). שמקרבן תחת כנפות השמים (שם שם ג). ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה (בבלי שבת לא.). קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה (שם). שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה (נדר׳ לב.). שהיה משה מוטל בכנפי שכינה ומלאכי השרת אומרים צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל (סוט׳ יג:). ואף מבני בניו של אותו רשע (נבוכדנצר) ביקש הקב״ה להכניסן תחת כנפי השכינה אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מי שהחריב את ביתך ושרף את היכלך תכניס תחת כנפי השכינה (סנה׳ צו:). גר שבא להתגייר פושטין לו יד להכניסו תחת כנפי השכינה וכו׳ מכאן אמרו מקבלים מיני זבחים מרשעי ישראל כדי להכניסן תחת כנפי השכינה (מד״ר ויקר׳ ב). מי שבא לחסות תחת כנפיו של הקב״ה הוא לו צנה וסוחרה של אמת (שם במד׳ יב). — ב) בהשאלה, קצה דבר, כנף הבגד וכדומה: ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת (במד׳ יה לח). ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול וכו׳ ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף אשר לשאול (ש״א כד ד-ה). ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע (שם יה כז). בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכר׳ ח כג). הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד (חגי ב יב). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים (ירמ׳ ב לד). ולקחת משם מעט במספר וצרת אותם בכנפיך (יחזק׳ ה ג). — ומ״ר כסמי׳ כנפות: גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך (דבר׳ כב יב). — פרש כנפיו על אשה, נשאה לו לאשה, לקחה תחת מחסהו: אנכי רות אמתך ופרשת כנפיך על אמתך כי גאל אתה (רות ג ט). ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך (יחזק׳ יו ח). — גלה כנף פלוני, ראה ערותו, ובהעברה, שכב עם מי שהיתה אשתו: לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף[1]) אביו (דבר׳ כג א). ארור שכב עם אשת אביו כי גלה כנף אביו (שם כז כ). — ובהשאלה, *כנוי למקום תרפה של אשה: כנף שראה אביו לא יגלה (יבמ׳ ד.). — הוא בכנף בגדו, הוא בדד, יחידי, אין לו אשה ובנים: לא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו (רש״י שמות כא ג). — נגע בכנף מעילו, נגע נגיעה קלה: חלילה שאחד מהם ימלאהו לבו לגעת בך ולא בכנף מעילך (רי״א, כשלח). — כנף הארץ: מכנף הארץ זמרת שמענו (ישע׳ כד יו). ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (שם יא יב). בא הקץ על ארבעת[2]) כנפות הארץ (יחזק׳ ז ב). תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ (איוב לז ג). לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (שם לח יג). — כנפי נהר, קצותיו: ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וכו׳ וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע והיה מטות כנפיו מלא רחב ארצך (ישע׳ ח ז-ח). — כנפי השמש: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה (מלא׳ ג כ). — כנפי שחר: אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך (תהל׳ קלט ט-י). — ואמר המשורר:

—[1]) לעוף קרי.

—[1]) לא נתברר היטב טעם כנוי זה. —[2]) ארבע קרי.

הנרפא הזמן ממחלתו וחדש אחרי ארך בלותו, ואם לבש ענן בקר בשמש וסר מעל כ נ ף ש ח ר כסותו (ר"ם הנגיד, הנרפא הזמן).— ג) *כנפי העֹל, הקצוות המנקבות ששם עוברות הרצועות: העול של מתכת והקטרב ו הכ נ פ י ם המקבלות את הרצועות והברזל שתחת צוארי בהמה (כלים יד ד).—וקשוט העגלה: הטהורין שבעגלה העול המצופה ו כ נ פ י ם העשויות לנוי ושפופרת המשמיעות את הקול (שם ה). —כנפי החליל וכדומה, כעין כנף וכדומה נסגרת ונפתחת להחליף הקול: סימפוניה אם יש בה בית קבול כ נ פ י ם[1]) (כלים יא ו).—*כנפי הריאה: כל הצואר כולו כשר לשחיטה מטבעת הגדולה עד כ נ פ י ריאה התחתונה (חול' מה.). אלו כ נ פ י הריאה שמשם יוצא הקול (מד"ר ויקר' יח).—ד) *כנפים, בלשון החברים לפנים, במשמ' נטילת ידים לאכילה[2]): הבא לקבל עליו (דברי חברות) אם היה נוהג בתחילה בצינעא מקבלין אותו וכו' ומלמדין אותו והולכין ומקבלין ל כ נ פ י ם ואחר כך מקבלין אותו לטהרות ואם אינו מקבל עליו אלא ל כ נ פ י ם בלבד מקבלין אותו קיבל עליו לטהרות ולא קיבל עליו ל כ נ פ י ם אף על הטהרות אינו נאמן (תוספתא דמאי ב י-יא). — °כנף האהל, קצהו: היה כ נ ף האהל מרודד על הארץ וטומאה תחת כ נ ף האהל (רמב"ם, טומא' מת יח ח). —ה) °בענין יחוסי משפחה, בלשון הקראים: קרובי האדם הם לשלשה מעלות פרחים עקרים ו כ נ פ י ם ואין שלשתם במעלה אחת אלא שכל הקרוב זוכה מן הרחוק ממנו (ר"א הקראי, ג"ע, דיני ירושה א). בהכחד הפרחים הכתוב הזכיר ה כ נ פ י ם באמרו ונתתם את נחלתו לאחיו וידענו שהעקרים הם קרובים מן ה כ נ פ י ם ולמה הניח העקרים והזכיר ה כ נ פ י ם וכו' שדין הנחלות כבר קדם לנו הבאור שיש להם תליה בשכל והאדם חס לתת מה שיש לו לעקריו משיתן אותו ל כ נ פ י ו (שם ד). אם שתק הכתוב ולא הזכיר העקרים הזכיר ה כ נ פ י ם באמור ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו (שם ה). כל שני שארים אסורים על שני שארים וכו' וזה העקר יהיה בעקרים ובפרחים זולת ה כ נ פ י ם ר"ל גוף ושאר שארו שהרי אשה ובת אחותה מותרות לשני שארים (שם, עריות ח). ויש לך לדעת כי בכל מקום שדלגנו לשאר השאר בין בעקרים בין בפרחים בין ב כ נ פ י ם יש לך לעלות מעלה מעלה ולרדת מטה מטה לענין האסור אין לך לעמוד על גבול (שם, סוף יז). שכל הזוכה בירושתו יעמוד במקומו בין מפרח בין מעקר בין מ כ נ ף (אליהו בשייצי, סדר ירושות ח"ב ג). והאח והאחות נקראים כ נ פ י ם מפני שאין בהם טבעיות שאריות (מטה בשייצי, ספ' עריות ג).

אבר.—אגף.—°גדף.—מטה.—נדד.—נוצה.—פרש כנפיו.—רפרף בכנפיו.

א.**כָּנַף**,—קל לא נמצא.

—נפע', נכנף, יכנף,—הסתתר, sich verbergen; se cacher, to hide o. s.: ונתן לכם אדני לחם צר ומים לחץ ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך ראות את מוריך (ישע' ל כ).

ב.**כנף**[1]), ממנו ב.כנף.

ב.**כָּנַף**[2]), פ"י,—כנף דבר אל פלוני, על פלוני, הסבו אליו: ויהי נשר אחד גדול וכו' והנה הגפן הזאת כנפה[3]) שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק' יז ז).

כנר[4]), ממנו אולי כנור.

כְּנָת[5]), ס"ז, מ"ר כנות, ככנ' כנותיו,—חבר, בני סיעה אחת, Genosse; compagnon; colleague: ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת טבאל ושאר כנותו[6]) על ארתחששתא מלך פרס (עזר' ד ז).

---

[1]) פרש הרמב"ם: ובית קבול כנפים מקום ירכב בו בדים בדמיון כנף להשמיע הנגון. — [2]) לא נתברר טעם שמוש זה.

[1]) אולי כמו בערב' ח'נפ a), ועי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך הקרי למדנחאי במקום הכתיב כפנה למערבאי ולמדנחאי, ובמקצת ספרים כנפה גם הכתיב. וכבר העיד ר"ש פרחון וז"ל: ושמעתי כי בני דמשק כ נ פ ה קורין ולא כפנה וכל ספריהן המדוקדקין כותבין כך ומי שקורא לפניהם כפנה לועגין לו והדין עמהם (פרחון, ערך כפן). והנה משמ' המלה נראה מהענין לפי הכונה הנאותה כאן ולפי חציו השני של פסוק זה, ועכ"פ אינו משרש א.כנף, ואולי דמיונו בערבית שרש ח'נפ a) שהובא בהערה להשרש, שמשמש בערב' במשמ' הסב לצד אחד.

[4]) לא נתברר מקורו ומשמ' האמתית, ועי' הערה לערך כנור.

[5]) משק' מנת, והיא מלה ארמית: אדין רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון (עזר' ד ט)). פתגמא שלח מלכא על רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון די יתבין בשמרין (שם יז). — [6]) י"ם שנגזר שם זה מן כנה, ומשמ' היא מי שמכנה כמו חברו. אך קצת החדשים אמרו שהיא מלה אשור' כנת, במשמ' חבר.

---

a) خنف

כֵּס[1], ש"ז,—א) כמו נֵס, במשמ' מעשה פלא גדול, מה שנעשה בכח מחוץ לטבע הדברים, Wunder; miracle: ויבן משה מזבח ויקרא שמו יי' נסי ויאמר כי (הוא) יד (ציון) על כֵּס[2]) יה מלחמה ליי' בעמלק מדר דר (שמות יז יה-יו).—ב) *במשמ' כֵּסֵא[3]) : לנשיא שנכנס למדינה וראו אותו בני המדינה וברחו נכנס לשניה וברחו מלפניו נכנס לעיר חריבה וקדמו אותו והיו מקלסין אותו אמר הנשיא זו העיר טובה היא מכל המדינות כאן אני בונה כס נאה כאן אני דר (מד"ר במד' א). — ואמר הפיטן: שכבו ונדו חצץ להבריאני, שמעו כי נאנחה אני, כי תם

[1]) מלה מספקה, לא נתבררה מהותה ופרושה האמתי, ועי' הערה לקמן.—[2]) כך הנוסחה בכל הספרים, ולא נודע מה היתה הכונה בה, וראו בה הקדמונ' קצור מן המלה כסא, ואמרו כי הכונה בזה שבועה: היד על כסא אלהים כי מלחמה ליי' בעמלק. וכבר דרשו: נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק. אבל, זו מליצה דחוקה מאד ולא טבעית. ואמרו רוב החדשים כי הכתוב משבש וצ"ל נס במקום כֵּס, והיא נתינת טעם לקריאת שם המזבח יי' נִסִּי שבפסוק הקודם, שלכן קראהו משה יי' נסי מפני שיד על נֵס יה, ר"ל על דגל יה. ובעצם הדבר בודאי זהו טעם הכתוב בכללו, שהוא פרוש לקריאת שם המזבח יי' נסי, וא"כ באמת רגלים לדבר כי גם כאן העקר הוא נֵס, אלא שעוד המליצה קשה משתי פנים, כמו שכבר העיר אהרליך בהערותיו: מפני שמשמ' דגל לנס מוטלה בספק, ושנית, והוא העקר, המליצה יד על הדגל במשמ' שבועה היא לא מליצה עברית, כי אלה המנהגים לא היו כלל בזמן ההוא אצל היהודים להשבע ביד על הדגל. אבל, כבר פרשו קצת הקדמונ' את נסי שבפסוק הקודם במשמ' נֵס בזמן מאחר, בענין מעשה של פלא למעלה מהטבע, עי' ערך נס, ואין לתמה על זה שבמליצה עתיקה זו תבוא מלה במשמ' שמצאנוה בזמן מאחר, כי אפשר שדוקא בזמן הקדום שמשה המלה באמת במשמ' שמצאנוה משמשת בזמן המשנה, ואח"כ השתמשו בה בלשון הספרותית בשמוש אחר, במשמ' תרן וכדומה, ואולם בפי העם נשאר השמוש הקדום ואח"כ גבר שמוש זה שנית ודחק מהדבור את השמוש הספרותי, והוא דבר רגיל בטבעי הלשונות וכמו"כ גם בעברית, ויבֹאר זה בהמבוא. וגם השם יד אינו משמש כאן במשמ' הרגילה אלא במשמ' ויצב לו יד, והיא מצבת זכרון, וכונת הכתוב היא שבשביל זה נקרא המזבח יי' נסי שהוא יד, ר"ל אות וסימן ומצבת זכרון על הנס שעשה אלהים לישראל במקום הזה במלחמה עם עמלק. ובכח הכלל הקבוע אצלינו, כי לשוננו מיסדה על המקרא כמו שהוא לפנינו בנוסחה המסורה, לכן אנו חיבים לקבל את המלה כֵּס במקום נֵס, רק לפרשה במשמ' נֵס.—[3]) עפ"י הפרוש הרגיל של הקדמונ' וקצת החדשים שהמלה כֵּס שבכתוב היא כמו כסא.

חקתה ב כ ס אופניך, תשיב להם גמול כאז חזות פניך (ר"א קליר, קינ', שבת סורו). חקקם ב כ ס שביבי אש ארבעה ב כ ס מעלה ואחד ב כ ס מטה, כי כ ס מעלה מכון כנגד כס מטה (הוא, אין לשוחח). ואופנים ושאננים סובלים כ ס תעצומו, דובבים רון בקול גרון לאל נאדר במרומו (ר"י הלוי, יקיריס). יוף מכלל דבירך ישב יסד שתיות, כ ס ושם השלם מהשתמש בשתי אותיות (מאיר נהוראי, שבת ר"ח, אמונתך). אז בטרם נמתחו ואבני פנותיך יסדת, כ ס ישיבתך עלה במחשבת חשבת (ר' מסה, את פני מלך). — ואמר המשורר: אלוה חי תנה לו כ ס בגן עדן ובעליה, וזכהו לבנין עיר תהלתך ולתחיה (ר"ש הנגיד, הכמות פליליה).

כֶּסֶא[1]), כֶּסֶה, ש"ז,—זמן שהלבנה במלואה, Vollmond, pleine lune; full moon: כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הכסף לקח בידו ליום הַכֶּסֶא יבא ביתו (משלי ז יט-כ). תקעו בחדש שופר בַּכֶּסֶה ליום חגנו (תהל' פא ד).—ואמר הפיטן: אנא הנשא להעיר פלאות, וחטא בן היה נושא ומוחה שגיאות, בנשף ה כ ס א בא להראות, להשתחות למלך ה' צבאות (אגא הנשא, אגר' מד"ל 504).—ובמשמ' יום הקבוע[2]: ויועדו ביניהם להקבץ יחדו ביום מועד וישב כל אחד מהם לעירו וליום ה כ ס א נאספו שני הגדודים ותעל זעקתם וילחמו מקצת היום (יוסיפון, פרק ז). הצמר כבר נמכרה ליהודי אחר והלך להביא מעות וכו' אך אם היהודי לא יבא ליום ה כ ס ה אשר בינינו אמכרנה לך ברצון טוב (שו"ת תמת ישרים קלב).

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) תרגום: יומא דעידא, יום החג. מנחם פרש מענין חשבון ומנין: וליום הכסא יום המועד, יום המנוי הידוע בחשבון. וכעין זה ריב"ג. רש"י: לזמן המועד הקבוע. וכן רוב המפרשים. אבל ולג' תרגמה in die plenae lunae, ביום שהלבנה במלואה, ואי אפשר שהוא פרוש בדוי, כי לא יעלה על הדעת לבדא פרוש כזה שאין לו סמך בהמלים הנמצאים במקרא משרש זה, אלא ודאי כי זה הפרוש היה ידוע בקרב היהודים בזמן ההוא. ואת המלה ב כ ס ה ליום חגנו אמרו בגמרא שהכונה בה ראש השנה ופרשו בכסה מענין כסוי: איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה (ביצ' יו.). השבע' והולג' תרגמו מלה זו במשמ' אות וסימן. אבל הפשיטא תרגמה במלה ו ב כ ס א א, ופרוש המלה כסא בסור' אנו למדים מתרגום הפשיטא מ"א יב לב, שתרגמה במלה זו את המלים ב ח מ ש ה ע ש ר יום לחדש, ובדהי"ב ז י, שתרגמה במלה זו את המלים וביום עשרים ושלשה לחדש, ואמרו חכמי לשון הסורית כי פרושה של מלה זו הוא הזמן שהלבנה במלואה, או שהיא מתחלת להתמעט.

כִּסֵּא[1]), כִּסֵּה, ש"ז, בכנ' כִּסְאִי, כִּסְאֲךָ, מ"ר כִּסְאוֹת, כִּסְאוֹתָם, —א) כלי לשבת עליו, Sessel ; chaise ; seat : נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה (מ"ב ד י). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה (ישע' מז א).— ובתו"מ: כסא וספסל שלו טמאין מדרס (שבת ו ח). כסא של קטן שיש לו רגלים אעפ"י שאין בו גובה טפח (כלים כז ה). שרפרף שניטל אחד מראשיו טמא וכן הכסא שלפני קתדרא (שם כב ג). הנותן עצים להרש לעשות מהן כסא ועשה מהן ספסל ספסל ועשה מהן כסא (ב"ק קא.).—ובפרט כסא של כבוד למושב מלך, שופט, וכדומה, Thron ; trône ; throne : ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב מופז שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה מאחריו וכו' לא נעשה כן לכל ממלכות (מ"א י יח-כ). כשבתו על כסא ממלכתו (דבר' יז יח). הוא יבנה בית לשמי וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם (ש"ב ז יג). והקמתי את כסא ממלכתך על ישראל לעלם (מ"א ט ה). ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים (שם כב י). ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל (מ"ב כה כח). ובאו (המלכים) ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם (ירמ' א יה). הקים מכסאותם כל מלכי גוים (ישע' יד ט). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו (יחזק' כו יו). והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים (חגי ב כב).—כסא פלוני, כסא המלכות שלו, מלכותו: כי כאשר נשבע יי' לדוד כי כן אעשה לו להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה (ש"ב ג ט-י). לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (מ"א ב ד). וכסא דוד יהיה נכון לפני יי' עד עולם (שם מה). כאשר היה יי' עם אדני המלך כן יהי עם שלמה ויגדל את כסאו מכסא אדני המלך דוד (שם א לז). ייטב אלהיך את שם שלמה משמך ויגדל את כסאו מכסאך (שם מז). — ישב על כסא, מלך, שלט, עי' ישב. — שם את כסאו במקום פלוני, שלט עליו: ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים (ירמ' מט לח).—גדל ממנו הכסא, גדל ממנו רק בזה שהוא ישב על כסא המלכות: אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך (בראש' מא מ).—כסאו של המלך פלוני נקי, שום חטא לא נמצאה במלכותו: עלי אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי (ש"ב יד ט).—לכסאו יהיה שלום, מלכותו תתקיים: ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלום עד עולם (מ"א ב לג).—מגר לארץ כסאו של פלוני, הפילו, לקח את המלכות ממנו: הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו אף תשיב צור חרבו ולא הקמתו במלחמה השבת מטהרו וכסאו לארץ מגרתה (תהל' פט מג-מה).—ומושב של שופט וכדומה: ישבת לכסא שופט צדק (תהל' ט ה). ויי' לעולם ישב כונן למשפט כסאו (שם ח). כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד (שם קכב ה).—כסא דין: מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע (משלי כ ח).—ובתו"מ, *כסא דין של האלהות, מדת הדין, וכסא רחמים, מדת הרחמים: בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא דין בדין הוא עולה וכו' ובשעה שישראל נוטלין את שופריה' ותוקעין לפני הקב"ה עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים (מד"ר ויקר' כט).—ואמר הפיטן: ה' מלך יושב על כסא דין, סביביו שרפים עומדים על מדין (שחר' יוה"כ, ה' ממעתי). — כסא הוות, משפט של עוות הדין: היתחברך כסא הוות יצר עמל עלי חק (תהל' צד כ). — כסא אלהים, מקום שלטון האלהות: בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים לשם יי' לירושלם (ירמ' ג יז). —ומליצה: כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הדם רגלי (ישע' סו א), לאמר כי מלא כל העולם כבודו.—*כסא של כלה: כסא של כלה שניטלו חפויין (עדי' א יא, כלים כב ד).— כסא כבוד, מושב של כבוד בין גדולי עולם: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחלם (ש"א ב ח). ותקעתיו יתד במקום נאמן והיה לכסא כבוד לבית אביו (ישע' כב כג).—וכנוי להמקדש: כסא כבוד מרום מראשון[1]) מקום מקדשנו (ירמ' יז יב).—ובתו"מ,*כסא הכבוד, כנוי מליצי למקום מושב האלהות: כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא כבודו והראהו למשה אמר לו זה יתנו (ירוש' שקל' א מו:). בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם וכו' דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד (ברכ' נט.). אמר (משה) לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפוני (מלה"ש) בהבל שבפיהם אמר לו אחוז בכסא

---

[1]) בארמית כרסא, בערבית כרסי a), ולא נתברר מקור מלה זו ומשמ' העקרית. — [1]) המליצה קשה ויש מפקפקים בנוסחה המסורה ומגיהים הגהות מתחלפות.

a) كرسي

כבודי וחזור להן תשובה (שבת פח:). ר"א אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד (שם קנב:). שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח (פסח' נד.). אמר רבי לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד (יומ' פו.). שם (בערבות) אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי השרת וכסא הכבוד (חגי' יב:). שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד (סוט' יז.). שהעלו (יעקב והמלאך בהאבקם) אבק מרגלותם על כסא הכבוד (חול' צא.). עתידה ירושלם להתרחב ולעלות ולהיות מגעת עד כסא הכבוד (מד"ר שה"ש, נואכך). ויתפלל מרדכי אל ה' ויאמר גלוי וידוע לפני כסא כבודך אדון העולמים כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן (שם אסת', ותאמר אסתר). ז' מדות שמשמשות לפני כסא הכבוד אלו הן חכמה צדק ומשפט חסד ורחמים אמת ושלום (אדר"נ לז). והדום רגליו כאש וברד ותחת כסא כבודו כאבן ספיר וכאש מתלקחת סביבות לכסאו (פדר"א ד). קרא הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים כסא כבודו ואמר להם בואו ונבלבל את לשונם (שם כד). ובת רחל בתו של שותלח היתה הרה ללדת ורמסה בחומר עם בעלה ויצא הולד מתוך מעיה ונתערב בתוך המלבן עלתה צעקתה לפני כסא הכבוד ירד מיכאל המלאך ולקח את המלבן בסים שלו והעלהו לפני כסא הכבוד (שם מח).—ובמליצה, במשמ' דבר שאדם נשען עליו: אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע ומה כסא של שלש רגלים (האבות אברהם יצחק ויעקב) אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך כסא של רגל אחד (משה) על אחת כמה וכמה (ברכ' לב.).—*בֵּית הַכִּסֵּא, לשון נקיה לבית מחראות: ומדורה היתה שם (בבית הטבילה) ובית הכסא של כבוד וזה היה כבודו מצאו נעול יודע שיש שם אדם פתוח יודע שאין שם אדם (תמיד א א). הפרסיים הן צנועין באכילתן וצנועין בבית הכסא וצנועין בדבר אחר (ברכ' ח:). בשמים של בית הכסא ושמן העשוי להעביר את הזוהמא (שם נג.). עור כיסוי של בית הכסא (ערוכ' יט:).

גב.—יד, ידות.—יָשַׁב.— מושב.—*סמוכות.— רגל.—שֶׁבֶת.

*כְּסְבַּר[1], כֻּסְבַּר[2], ש"ז,—גַּד: האוג והחומץ שביהודה והכסבר (דמאי א א). כרישין וכרישי שדה

[1]) כך גם בערבית.—[2]) כך נקוד בטרב"ם.

כוסבר וכוסבר שדה חרדל והרדל מצרי (כלא' א ב). כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות (שבי' ט א). הגופנין והכוסבר והברקס אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (תוספתא כלא' א א).

*כְּסְבֶּרֶת, ש"נ,—כמו כֻּסְבַּר: ולא יהא מערב מים ביין וכו' וכוסברת בפילפלין (תוספתא כ"כ ה ו).

כֶּסֶה,—עי' כֶּסֶא.

א. כִּסֵּה—כמו כִּסֵּא, עי"ש.

ב. כֶּסֶה[1]), ש"ז,—כמו כסה בנוי להירח: צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם מאחז פני כֶסֶה[2]) פרשז עליו עננו (איוב כו ח-ט).

כסה[3]), ממנו כִּסָּה, כִּסּוּי, כְּסוּת, מִכְסֶה, *כִּסּוּי, *הִתְכַּסּוּת.

א. כָּסָה, פ"י, כֹּסֶה, כָּסוּ, יְכַסֶּה,—כָּסָה דבר, פרש על הדבר דבר אחד להסתירו מעיני רואים וכדומה, decken; couvrir; to cover, וגם דברים מפשטים, במשמ' הסתיר: אדם ערום כֹּסֶה דעת ולב כסילים יקרא אולת (משלי יב כג). אויל ביום יודע כעסו וכֹסֶה קלון ערום (שם יז).—ופעו' כסמי': אשרי נשוי פשע כְּסוּי חטאה (תהל' לב א).—ואמר המשורר: חטאיהם כוסים וחקתו בוסים ואותו מכעיסים במיני הבליהם (רמב"ע, דיואן נב, כ"י כודל'). — ובמשמ' העקרית: הכי יְכַסֶּה פניו בתשבץ נצניו ובכתנת פסים, ומאין לב יגיל בבת תעדה עגיל ותתיף בשבים (שם, זמן יקרא). — ועבי' *כְּסַת במקום כָּסְתָה: לגדי שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה מה עשתה עמדה ושחטתו והפשיטתו ונתנתו בתוך המטה וכסת עליו סדין (מד"ר בראש' נא).—*כְּסוּי עֵינַיִם, מי שעיניו כהות ואינו רואה היטב: (אמר אבימלך לשרה) יהי"ר שיהו לך בני[4]) כסויי עינים ונתקיים בזרעה דכתיב ויהי כי זקן יצחק

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) בקצת ספרים כסא באלף. והנה ראו כל הקדמונ' במלה זו את השם כסא כִּסֵּה הרגיל במשמ' כלי שיושבים עליו, ואמרו כי הכונה בה כאן לכסא הכבוד או להשמים. אבל, לכסא הכבוד בודאי אין מקום כאן. ולהשמים, אעפ"י שנאמר השמים כסאי, בכ"ז אין דרך שמוש פיטני זה טבעי למחבר ספר איוב. ולכן יש לקבל השערת אהרליך ושאר החדשים אחרים כי זו היא המלה כֶּסֶא כֶּסֶה במשמ' לבנה במלואה, ואין הכרח גם לשנות הנקוד, כי אפשר להניח צורה שניה למלה זו.

[3]) בארמ' כסא, בערב' ע'שי a).

[4]) בקצת כ"י שיהו בניך, ובקצתם בנים כסויים.

a) غشي

ותכהין עיניו מראות (כ"ק לג.).

—נפע', נכסה, נכסתה, הכסות,—שכסו אותו: עלה על בבל הים בהמון גליו נכסתה (ירמ' נא מב). נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות (יחזק' כד ח). — ובתו"מ, במשמ' הסתתר: מת לו (להכה"ג) מת אינו יוצא אחר המטה אלא הן נכסין והוא נגלה הן נגלין והוא נכסה ויוצא עמהן עד פתח העיר (סנה' כ א). מה צבי זה נראה וחוזר ונכסה כך גואל הראשון נראה ונכסה וחוזר ונראה וכמה נכסה מהם ר' תנחומא אמר שלשה חדשים (מד"ר שה"ש, דומה דודי). — ונכסה החדש, נתכסה הירח: וכל החדשים אינן נכסין וכו' והלא ניסן חדש נכסה ויש לו חג בפני עצמו אלא איזהו חדש שנכסה ויש לו חג וחגו בן יומו אי אתה מוצא אלא בחדש תשרי (מד"ר ויקר' כט).

— פע', כסה, כסתה, כסיתי, כסית, כסו, כסינו, מכסה, מכסים, כסות, לכסות, אכסה, תכסה, תכס, תכסי, יכסה, ויכס, יכסו, כסהו, כסמו, כסתני, כסיתו, כסיתיך, כסוך, לכסתו, כסונו, אכסך, אכסנו, תכסה, יכסך, יכסך, יכסנו, יכסהו, יכסנה, יכסימו, תכסני, תכסך, תכסהו, יכסהו,—כמו קל: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם (בראש' ט כג). ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה וכו' ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה (שם לח יד-יה). ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה (שמות כח מב). יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה לכסתו (שם כו יג). ופרשו עליהם בגד תולעת שני וכסו אתו במכסה עור תחש (במד' ד ח). ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה (שופט' ד יח). ואת כביר העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד (ש"א יט יג). והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו (מ"א א א). שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף (ישע' ו ב). כי תראה ערם וכסיתו (שם נח ז). פניך תכסה ולא תראה את הארץ (יחזק' יב ו). ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך וכו' ואחבשך בשש ואכסך משי (שם יו ח-י). ותקחי את בגדי רקמתך ותכסים (שם יח). לחמו לרעב נתן וערום כסה בגד (שם יח יו).— ויחסר הגוף שאותו מכסים: גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה (דבר' כב יב). ר"ל אשר תכסה את גופך. ויעבר (המלך) אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר (יונ' ג ו), ר"ל כסה את גופו בשק.— כסה דבר וכדומה במכסה: וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל שמה שור (שמות כא לג). —ובעפר וכדומה: ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקר' יז יג). וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך (דבר' כג יד). כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר (יחזק' כד ז). משפעת סוסיו יכסך אבקם (שם כו י).—והחלב וכדומה: ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב (שמות כט כג). כי כסה פניו בחלבו (איוב יה כו).—ומים: נשפת ברוחך כסמו ים (שמות יה י). ויבא עליו את הים ויכסהו (יהוש' כד ז). כמים לים מכסים (ישע' יא ט). מצרים כיאר יעלה וכנהרות יתגעשו מים ויאמר אעלה אכסה ארץ (ירמ' מו ח). בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים (יחזק' כו יט). כמים יכסו על ים (חבק' ב יד). גבול שמת (למי הים) בל יעברון בל ישבון לכסות הארץ (תהל' קד ט). ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר (שם קו יא). ושפעת מים תכסך (איוב כב יא).—ובע"ח: ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים (שמות ח ב). הנני מביא מחר ארבה בגבלך וכסה את עין הארץ (שם י ה). ותעל השלו ותכס את המחנה (שם יו יג). הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ (במד' כב ה). שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה (ישע' ס ו). יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם (איוב כא כו). — וענן את השמים וכדומה: ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר וישכן כבוד יי' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (שמות כד יה-יו). וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן וכו' כן יהיה תמיד הענן יכסנו (במד' ט יה-יז). ויפנו אל אהל מועד והנה כסהו הענן (שם יז ז). וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי את ככביהם שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו (יחזק' לב ז). המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר (תהל' קמז ח). —וענן של עשן וכדומה: ונתן את הקטרת על האש לפני יי' וכסה ענן הקטרת את הכפרת (ויקר' יו יג). —ונגה, הוד, וכדומה: כסה שמים הודו (חבק' ג ג). —ואפל, השך: כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים (ישע' ס ב). כי לא נצמתי מפני חשך ומפני[1] כסה אפל (איוב כג יז). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות (תהל' מד כ).—וצרעת וכדומה, פשתה על כל המקום: ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע וכו' וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו (ויקר' יג יב-יג).—ובושה, כלמה,

[1]) קצת החדשים מגיהים ופני, ואין בזה צרך, כי הוא שם, מפנה ע"מ מבנה, עי' זה הערך.

וכדומה: ותרא איבתי ותכסה בושה (מיכ׳ ז י). בשנו כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית יי׳ (ירמ׳ נא נא). נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי ליי׳ אלהינו חטאנו (שם ג כה). מחמס אחיך יעקב תכסך בושה (עובד׳ א י). כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (תהל׳ סט ח). כל היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתני (שם מד יו).—ופלצות וכדו׳: וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות (יחזק׳ ז יח). יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות (תהל׳ נה ו).— כסה את פלוני בצל ידו, הסתירו, היה עליו למחסה: ואשם דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך (ישע׳ נא יו).—ומליצה, כסתה הארץ על ההרוגים, שלא נודע דבר מותם וכדומה: וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה (ישע׳ כו כא).— לא כסתה הארץ דמי פלוני, כדי שידרש דמיו שנשפכו בלא צדק: ארץ אל תכסי דמי (איוב יו יח).— ובתו"מ: לא כסהו מבעוד יום לא יכסנו משתחשך כסהו ונתגלה מותר לכסותו (שבת ד ג). שברי עריבה לכסות בהן את פי החבית שברי זכוכית לכסות בהן את פי הפך (שם יז ה). אם לא הביא כלי מערב שבת מביאו בשבת מגולה ובסכנה מכסהו על פי עדים (שם יט א). מצאן צבתים או כריכות מחשיך עליהן ומביאן ובסכנה מכסן והולך לו (ערוב׳ י א). שחט חיה יכסנה ואחר כך ישחוט את העוף וכו׳ כסהו (את הדם) ונתגלה פטור מלכסות (חול׳ ו ד). במה מכסין (את הדם) ובמה אין מכסין (שם ז). לימד על בנות ישראל שיהיו מכסות ראשיהן (מד"ר במד׳ ט). — וכסהו במשמ׳ הלבישהו בגד: פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבוא לביתי אכסנה ברשותי אלא מכסה ועודה בבית אביה (כתוב׳ ו ה). — ב) בהשאלה, כסה מפלוני, הסתיר, לא הודיע לו, verheimlichen; cacher; to hide: ויי׳ אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה (בראש׳ יח יז).—ועל פלוני: לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחום עינך עליו ולא תחמל ולא תכסה עליו כי הרג תהרגנו (דבר׳ יג ט-י).— ואת החטא, הסתיר חטאו: אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני (איוב לא לג). חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ליי׳ (תהל׳ לב ה). שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה (משלי י יב). מכסה פשע מבקש אהבה (שם יז ט). מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (שם כח יג). — ואמר בן סירא: איש עצה לא יכסה שכל זר ולץ לא יקח תורה (ב"ס גני׳ לה יח). — ובתו"מ: זה המגלה דברים שכיסה עתיק יומין (פסח׳ קיט.). הואיל וכיסית ממני ולא גלית שהוא אישך וגרמת אלי הצער הזה (ב"ק נג.). —ובמשמ׳ *העלים: שמא כסה ממון מן השותפות וסלק עצמו מן השותפות (תשו׳ הגא׳, שערי צדק לה). חייבנו השבועה להאלמנה כתיקון חכמים שלא החביאה ושלא הבריחה וכו׳ ושלא כסתה מנכסי פלוני בעלה שום דבר (ר"י ברגלוני, השטר׳ כ). — וכסה החטא, במשמ׳ סלח, כפר: נשאת עון עמך כסית כל חטאתם (תהל׳ פה ג). והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שביה ואל תכס על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחה (נחמ׳ ג לו-לז). — כסה צדק וכדומה, נמנע מלספר: צדקתך לא כסיתי בתוך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי (תהל׳ מ יא). הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (משלי יא יג).— ואמר בן סירא: עם פותה אל תסתייד כי לא יוכל לכסות סודך (ב"ס גני׳ ח יז).— כסה את פני השופט וכדומה, שלא יראה הצדק: ארץ נתנה ביד רשע פני שפטיה יכסה (איוב ט כד). — *ואת העין, שלא יראה ולא ידע דבר: אמר להם אתם כסיתם מני את העין (מד"ר בראש׳ נב).

—פע׳, כסה, כסו[1]), יכסה, יכסו, מכסים מכסות,—שכסו אותו: והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים (בראש׳ ז יט). כסו הרים צלה (תהל׳ פ יא). והנה עלה (השדה) כלו קמשונים כסו פניו חרלים (משלי כד לא). והזקנים מכסים בשקים על פניהם (דהי"א כא יו). והחלונות מכסות (יחזק׳ מא יו). — ובתו"מ: אבנים שזועתן המחרישה או שהיו מכוסות ונתגלו (שבי׳ ג ז). כסות שהיא מכוסה מן העין (מד"ר בראש׳ נב).—ובהשאלה: כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה (קהל׳ ו ד). — ובמשמ׳ *נעלם, ואמר בן סירא: לא יודע בטובה אוהב ולא יכוסה ברעה שונא (ב"ס גני׳ יב ח). במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות (חגי׳ יג. בשם בן סירא). שבעה דברים מכוסין מבני אדם ואלו הן יום המיתה ויום הנחמה וכו׳ (מכי׳ בשלח ד ה). דברים שהם מכוסין מן הבריות נתגלו לר׳ עקיבא וחבריו (מד"ר שה"ש א ב, סולא׳ גר"ה).— ואמר הפיטן: חקור פעליו רק אליו אל תשלח ידך, כי תדרוש בסוף ובראש במופלא ובמכוסה (ר"י הלוי, אופן לר"ה, יה סמך).

— התפ׳, התכסה, מתכסה, מתכסים, יתכסה, ויתכס, ותתכס, יתכסו,—כסה את עצמו: והוא מתכסה בשלמה

—[1]) כמו כלו וכדומ׳, עי׳ במבוא בחלק הדקדוק.

חדשה (מ"א יא כט). ויקרע את בגדיו ויתכס בשק ויבא בית יי' וישלח את אליקים וכו' ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים אל ישעיהו (ישע' לז א-ב). ותקח הצעיף ותתכס (ברא' כד סה). ויתכסו שקים האדם והבהמה (יונ' ג ח). — ובתו"מ: ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תהא הנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא (ברכ' ג ד). אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר (קונם) פשתן עולה עלי מותר להתכסות באניצי פשתן וכו' קונם צמר ופשתים עולים עלי מותר להתכסות ואסור להפשיל לאחוריו (נדר' ז ג). נותן לה כלים של חמשים זוז בימות הגשמים והיא מתכסה בבלאותיהן בימות החמה (כתוב' ה ח). לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן ומתכסין בכסות עצמן (תמיד א א). הרי שיצא חייב לחבירו מנה בב"ד ועליו כסות במאתים לא יאמר לו מכור כסותך והתכסה במנה ותן לי מנה (מכי' משפט' יט). אמר קונם כסות שאיני לובש (קונם) לבוש שאיני מתכסה וכו' אמר קונם כל דבר שדרכו להתכסות ודרך היוצא ממנו להתכסות (ירוש' נדר' ז מג). שתים הם שנתכסו בצעיף וילדו תאומים רבקה ותמר (מד"ר ברא' ס).—ובמשמ' *הסתתר: מה ביאתו (של השמש) משיתכסה מן הבריות אף יציאתו לכשיתודע לבריות (ירוש' ברכ' א כ ג). ומחציו של חדש אלו ב' ענגים הופכים את פניהם לרוח מזרחית פאת הלבנה שיצא מתחלה מתחיל ונכנס ומתכסה בין שניהם בלילה הראשון מדה אחת בלילה השנית מדה שנית עד סופו של חדש עד שמתכסה כלו (פדר"א ז).— ואמר המשורר: וסהר בכל מזל ביומו יהי חונה להשלים ימי חדש בחדשו ולשנותיו, ויתכס ויתגלה וישח ויתעלה ויחסר וימלא להאיר בחקותיו (ראב"ע, כסא אל). — ובמליצה בהשאלה, התכסה בדבר, השתמש בו כאלו היה לבוש: קוריהם לא יהיו לבגד ולא יתכסו במעשיהם (ישע' נט ו).

גג, להבית. — חפה — *חִפּוּי.—טוח.— טמן.— כסות.—כפֹּרת.— מכסה.—צמיד פתיל. —צפה.— צִפּוּי.—צָעִיף, וכו'. —שְׂמִיכה.

ב. *כָּסָה,—עי' כֶּשֶׂה.

***כִּסּוּחַ**, ש"ז,— שה"פ מן כִּסַּח: מניין לניכוש ולעידור ולכיסוח (מו"ק ג.). לחרישת קנים שלא היה יכול אדם להיכנס בתוכה וכו' מה עשה פקח אחד כסח ונכנס וכו' דרך הכיסוח ויצא דרך הכיסוח התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך כיסוחו (מד"ר ברא' יב).

כְּסוּי, ש"ז,—דבר שמכסים בו, Decke; couverture covering: ונתנו עליו כסוי עור תחש ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה (במד' ד ו).

***כִּסּוּי**, ש"ז, מ"ר כִּסּוּיִים, — שה"פ מן כִּסָּה, א) עצם שה"פ: כסוי הדם נוהג בארץ ובחו"ל (חול' ו א). שחט מאה חיות במקום אחד כיסוי אחד לכולן (שם ד). (כתוב) ושפך וכסה מי שאינו מחוסר אלא שפיכה וכסוי יצא זה שמחוסר שפיכה פדייה וכסוי (גמ' שם פד.).—*כִּסּוּי הלב, לקוי בגוף בע"ח יגרם התעלפות, syncope: כסוי הלב (אלגשי בערב') הוא בטול רוב הכחות המניעים והמרגישים וחלישות הלב ושיתקבץ הרוח כולו אליו (גרי הגוף לנתן פלקיירא ג ט, כ"י בריט"מ). ואחזהו כסוי הלב בסוף אותו היום ומת באותו לילה ומהם מי שיתחדש להם כסוי הלב וחוזר להם החלי (שם).—ב) כמו כְּסוּי שלמעלה, דבר שמכסים בו: (טומנין) בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן כיצד הוא עושה נוטל את הכסוי והן נופלות (שבת ד ב). כל כסויי הכלים שיש להם בית אחיזה ניטלים בשבת (שם יז ח). הכף דומה לתרקב גדול וכו' וכסוי היה לו (תמיד ה ד). כסוי כדי יין וכדי שמן וכיסוי חביות (כלים ב ה). כסוי טני של מתכת של בעלי בתים (שם יב ג) כסוי טני של מתכת שעשה בו מראה (שם יד ו). וכל הכסויין טהורין חוץ משל מיחם (שם ג). כיסוי מיחם שהוא מחובר לשלשלת (פרה יב י). מצרים היה ארבע מאות פרסה על ד' מאות פרסה ומצרים אחד מששים בכוש וכוש אחד מששים בעולם ועולם אחד מששים בגן וגן אחד מששים בעדן ועדן אחד מששים בגיהנם נמצא כל העולם כולו ככיסוי קדירה לגיהנם (פסח' צד.). שניהם (השמים והארץ) לא נבראו אלא כאלפס וכסויה (מד"ר ברא' א). מנהגו של עולם אין עושין כסוי לגיגית לא של כסף ולא של זהב וכו' אלא של חרס מפני שהוא מין במינו (פסיק' דר"כ, שור או כשב).

***כָּסוּל**[1], ת"ז,—שאחת מירכותיו גבוהה: בעל חמש רגלים או שאין לו אלא שלש ושרגליו קלוטות כשל חמור והשחול והכסול איזה הוא שחול שנשמטה ירכו וכסול[2] שאחת מירכותיו גבוהה (בכור' ו ז).—ואמר הפיטן: כח הסבל הכשיל נטל, כסול ושחול הנשאר

---

[1]) מן כסל, עי"ש.—[2]) ואמרו בגמ' (שם מ.) איזהו כסול ואיזהו שחול שחול שנשמטה ירכו כסול שרגלו אחד בתוך הכסל ורגלו אחד ע"ג הכסל.

מקטל (רסנ"י הבבלי, סליח', אין כמדת).

∴כִּסּוּף, ש"ז, — שה"פ מן הפעל כ ס ף במשמ' תשוקה: אותה התשוקה ו ה כ ס ו ף שכספתי בעולם על הכל לפיכך אני חולה (מדר' נעלם, זהר, חיי שרה). אותו הגוף שנצטער עמי באותו העולם ולא היה לו הנאה ו כ ס ו ף בו מפני יראת קונו (שם). אין תאותם ו כ ס ו פ ם אלא ליהנות מזיו השכינה וליזון מזיוה (שם, תולדות). אמר רבי יעקב באותם העולמות שהם ימים באותם ההנאות ו ה כ ס ו פ י ן שהוא נוחל (שם, חיי שרה). כל נשמתן של צדיקים למעלה בעדן הן ומה ממה שיורד מעדן ישגא החכמה בעולם לעומדים בו ונחגין מהנהותיו ו כ ס ו פ י ו עאכ"ו (שם).

כְּסוּת[1]), ש"נ, ככנ' כְּסוּתְךָ, כְּסוּתֹה, כְּסוּתוֹ, כְּסוּתָהּ, כְּסוּתָם, — א) שהמ"פ מן כסה, וכל דבר שמכסים בו, וביחוד כְּסוּת עֵינַיִם, לשים על העינים, ובהשאלה, נתן כסות עינים לפלוני, עשה מעשה להסתיר אמתת ענינו: ולשרה אמר (אבימלך אחרי תתו לה לצאת מביתו) הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כְּסוּת עינים[2]) לכל אשר אתך ואת כל ונכחת (ברא' כ יו). — והשתמשו במליצה זו הסופרים: כי ערות הארץ באתם לראות וכדי לכסות תכלית ביאתכם באתם פה לשבר מעט אוכל הזה להיות זה לכם כ ס ו ת ע י נ י ם (ר"י אברבנאל, מקץ). — ב) כל דבר שאדם מכסה בו גופו, בגד, לבוש, Kleid ; vêtement ; cloth: אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כְּסוּתֹה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב (שמות כב כה-כו). אם אחרת יקח לו (לאשה) שארה (של אמה העבריה) כְּסוּתָהּ וענתה לא יגרע (שם כא י). גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כְּסוּתְךָ אשר תכסה בה (דבר' כב יב). ערום ילינו מבלי לבוש ואין כְּסוּת בקרה (איוב כד ז). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כְּסוּת לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם (שם לא יט-כ). — ובתו"מ: מוכרי כ ס ו ת מוכרין כדרכן וכו' תופרי כ ס ו ת תופרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (כלא' ט ה-ו). פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבא לביתי אכסנה ב כ ס ו ת י אלא מכסה ועודה בבית אביה (כתוב' ו ה). הנודר מן ה כ ס ו ת מותר בשק וביריעה ובחמילה (נדר' ז ג). גזלו לסטים את כ ס ו ת ו ונתנו לו כ ס ו ת אחרת (ב"ק י ב). אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד שעבר ממשיחתו מחזירין (במותם) את הרוצח וכו' לפיכך אמותיהן של כהנים מספקות להן מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו (סנה' ב ו). לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן ומתכסין ב כ ס ו ת עצמן (תמיד א א). כבדהו (את יום השבת) במאכל ובמשתה ו ב כ ס ו ת נקיה (מכי' כא ט). אין טומנין חמין משחשיכה אבל מוסיפין עליהן כ ס ו ת וכלים (ירוש' שבת ד ז). כל

---

[1]) מן כסה. — [2]) התחכבטו הקדמונ' והחדשים הרבה בפרוש פסוק זה, וקצת החדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות, ופרשו רוב החדשים הדבור כסות עינים במשמ' שבר ופצוי. אבל, גם אחרי הגהות החדשים אין מליצת הכתוב מתישבת בדרך טבעי, וגם לפי פרוש הקדמונ' אין הדבר מובן מה היתה כונתו של אבימלך ובמה רצה לכסות את העינים. והנה אין ספק בדבר כי בעילת אשת איש היתה נחשבת לחטא גדול מאד גם בעיני אנשי גרר, עד שעדיף היה להם לרצח את בעל האשה רק לא להכשל בעון אשת איש, ולכן ירא אברהם שמא יהרגוהו על דבר אשתו, וכמו שאמר אבימלך בעצמו לאברהם: מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי. ואולם על הפנויה לא נצטוו בני נח ולא נחשב בעיני הבריות כלל חטא שיקח לו המלך בתולה ויבעלנה לא בחפה וקדושים לשם אישות וישיאנה אח"כ למי שהוא נוטה חסד ממקורביו, ואדרבה זה היה אות כבוד גם להנערה, כמו שהוא נהוג עוד גם עתה בקצת ארצות מזרחיות. ואבימלך היה איש חסיד וירא אלהים באמת, וכשנודע לו כי שרה היתה אשת איש מהר להשיבה מבלי לנגע בה, אבל עוד השש למה יאמרו הבריות שלא יאמינו שהוא לא נגע בה ותהיה חרפה גדולה לו וגם לשרה אם יתברר אח"כ שהיא אשתו של אברהם, ולכן מצא תחבולה שלא לפרסם הדבר שהיא אשת אברהם אלא להניח השמועה שהעביר אברהם בעצמו שהיא אחותו ופנויה, ועתה אחרי שהיתה אצלו לילה יתן לאחיה בגללה מתנות ויתננה לו לאשה, שגם זה לא נחשב לחטא לישא אחות מהאב בלבד. וזהו מה שאמר אבימלך לשרה: הנה נתתי אלף כסף ל א ח י ך (לא ל ב ע ל ך) הנה הוא לך ל כ ס ו ת ע י נ י ם לכל אשר אתך (קצת החדשים מבארים אתך כמו פע' אִתָּךְ, לאטר לכל אשר קרה אותך) שהכל יאמינו כי כפנויה ולא כבעולה היית אצלי, ועכשיו ת נ ש א י לאחיך ותהיי א ש ת ו לעיני כל. וזו התחבולה שהיא ת נ ש א ע ת ה לאברהם אמר אבימלך בהמלה ונכחת, שכבר התלבטו בה כל המפרשים הקדמונ' והחדשים, ובאורה האמתי הוא שאיננה נפע' מן יכח אלא קל מן נכח, שהוא כמו בערב' נכחת a) אל מראה, האשה נשאה לאיש. ורגלים לדבר כי שתי המלים ואת כל הן מלה אחת ואתכל, והוא עתיד מן תכל, והכונה היא אסדר הדבר כראוי. ועי' ערך נ כ ח וערך ת כ ל.

---

a) نكحت

המחובר לכסות הרי הוא ככסות (שם ו ת:). שתהא הכסות לפי השא' שלא יתן לה את (הכסות של) הילדה לזקינה ולא את (של) הזקינה לילדה וכו' שתהא הכסות לפי העונה שלא יתן של קייץ בימות הגשמים ולא של גשמים בקייץ (שם כתוב' ס ל:). כסות אשת חבר וחיי עם הארץ כסות אשת חבר קודמת לחיי עם הארץ מפני כבודו של חבר (שם הור' ג מח.). סוחרי כסות היוצאים בטליתות מקופלות ומונחות על כתיפן בשבת (בבלי שבת קמז.). אמר רב פפא משמחו (את יום השבת) בכסות נקיה ויין ישן (פסח' קט.). תכפוהו אבלין זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים (מו"ק יז:). כתב לה פירות כסות וכלים שיבואו עמה מבית אביה לבית בעלה (כתוב' מז.). אמר רב הונא בודקין (את העני אם הוא עני באמת) למזונות ואין בודקין לכסות (ב"ב ט.). אמר ר' פנחס בנוהג שבעולם אדם מכבס כסותו בימות הגשמים בכמה יגיעות הוא יגע עד שלא ינגבה (מד"ר ויקר' כח).— ובהשאלה להעור: כסות היורדת עם אדם לשאול היא באה עמו (ירוש' כלא' ט לב:).—ומשל: הדר בני אדם כסותן (דא"ז י).— ובמליצה: אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (ישע' נ ג). — ואמר המשורר: לבש ענן בקר בשמש וסר מעל כנף שחר כסותו (ר"ש הנגיד, הנרפא הזמן).—ובמשמ' דבר המסתיר מעיני רואים: ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון (איוב כו ו), שאין האבדון נסתר מעיניו.—ובמליצה, ״כסות הבשת וכדומה: כי כל אשר יעשה מכל אלה הדברים המגונים שזכרנו אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשוט כסות הבושת מעליו (תו"ס, הכתיב' ה). הפרישות כסות בשר הערוה ושבר הרעבון (שם, הפרים' ג). — ומ"ר ״כסותים[1]), כסותיו: שלא יביא אדם בהן לידי תקלה ויטלה (הציצית) מכסותיו ויטילה לכסות אחרת (תשו' הגא', כ"י גני', גנזכ' דף 333). — ומ"ר ״כסיות[2]): קדירות שטומנין בהן והן ברמץ מערב שבת ומכסין אותן בכסות הראוי כגון גלופקרין ובסדינין ובשאר כיסוית הראויות (שם, דף 159).

כסח[3]), ממנו כסח, *כסוח, ״כסיחה.

—[1]) כמו זנותיכם, שבותיכם, וכמו גם ״גלותים מן גלות.
—[2]) כמו גליות מן גלות.
[3]) בארמית כסח, וגם בערבית ההמוני' כשח a).

a)

כסח, פ"י, פעו' כסוח,—כסח קוצים וכדומה, קטע אותם: והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים באש יצתו (ישע' לג יב). — ובתו"מ, כסח קוצים כסוחים, עשה מעשה שאין בו צרך מפני שכבר נעשה: קוצין כסוחין כסחתי (ירוש' מעשר' ג נ ד). —*קוצים כסוחים, דבר נבזה וקל הערך: אמר הקב"ה לאברם אותן אוכלוסין שהרגת קוצים כסוחים היו (מד"ר כראש' מד).—ואמר הפיטן: שמע מכסת פסחים, אשר כסו פסוחים, היא צמתה בסלוחים, להציתם כקוצים כסוחים (שבת החדש, קיחת עלית). ראה יראו יערי שיחים, אם איש אחזה בלהים, אז ינועו יבשים כסוחים (ר"א קליר, אומץ אדירי).— ועבר וכינ': מה עשת פקת אחד כסח[1]) ונכנס כסח ונכנס (מד"ר בראש' יב). למגל כוססת כובין (שם מט). הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכסחת וקצרת ועמרת ודשת ועשית תבואה בגרניה אם אין הקב"ה מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי (שם ויקר' כח).—ואמר הפיטן: כלו זמורותי חדר ותימא, כסחו נטישותי יטור נפיש וקדמה (אילת השחר, אגי הכרם). — ובהשאלה, כסות באש, אכול, נשרף: וכנה אשר נטעה ימינך וכו' שרפה באש כסוחה (תהל' פ יו-יז).— ואמר הפיטן: כסא להקפות חדש ליקוב, כסוחים בלהטו להבהב לרקוב (מוס' א ר"ה, אף אורח). — ואמר המשורר בהשאלה: והכרם אשר שורק נטעו באש בגד בלי עון כסחו (רמב"ע, דיואן סח, כ"י כודל'). ואמרותיו (של הזמן) חמת תנינים ואם מחמאות חלקו המה פתוחות, וכי חקו נצור חציר וכנות חסדים תת באש מות כסוחות (שם סא). וכמה גבורים ברחו בגופות נכאבות, אשר אין בהם לבבות, וגויות כסוחות, מבלי רוחות (ל"י חריזי, תחכמ' ז), ר"ל שרופות, אבודות.

—פע', *כסח,—כמו קל: תלתן שהעלה מיני צמחים אין מחייבין אותו לנכש אם נכש או כיסח אומרים לו עקור את הכל חוץ ממין אחד (כלא' ב ה). ממרסין באורז בשביעית ר"ש אומר אבל אין מכסחין (שבי' ב י). —ועתי': ומותר למרס באורז בשביעית אבל לא יכסח (רמב"ם, שמיט' ויובל א טו). אין עץ בעולם שיתפשט לכאן ולכאן כמו עץ הגפן אם לא יכסחוהו (ספ' הגלוי לרי"ק קנט).

—נפע', *נכסח, — שבכסחוהו: אינו אומר עקורה אלא כסוחה וכל דבר שנכסח מחליף (מדר' תהל' פ ז).

[1]) במד"ר קהל': כיסח.

כָּסִי[1], כמו כָּסָה,—קל לא נמצא.

—פע׳ עת׳ ככל׳, יְכַסְיֻמוּ,—כמו יְכַסּוּמוּ: תהמת יכסיֻמו[2] ירדו במצולת כמו אבן (שמות יה ה).

***כְּסִיחָה**, ש״נ, — שה״פ מן כָּסַח: ותשבות הארץ מן הזריעה ומן החרישה ומן הכרמים מן הכסיחה ומן הזמירה (והזהיר, בהר).

***כְּסִיָּה**, ש״נ,—שה״פ מן כסה: אל תקרי כסות (עינים) אלא כסיית[3] עינים (מגי׳ כח.).

כְּסִיל[4], ש״ז, מ״ר כְּסִילִים,—א) אדם עצל, אויל, שוטה, untüchtig, Tor; vaurien, sot ; fool: כי יראה חכמים ימותו יחד כְּסִיל ובער יאבדו (תהל׳ מט יא). בן חכם ישמח אב ובן כְּסִיל תוגת אמו (משלי י א). ומוצא דבה הוא כסיל (שם יח). לך מנגד לאיש כְּסִיל (שם יד ז). תחת גערה במבין מהכות כְּסִיל מאה (שם יז י). פגוש דב שכול באיש ואל כְּסִיל באולתו (שם יב). למה זה מחיר ביד כְּסִיל לקנות חכמה ולב אין (שם יו). ילד כְּסִיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל (שם כא). את פני מבין חכמה ועיני כסיל בקצה ארץ כעס לאביו בן כְּסִיל וממר ליולדתו (שם כד-כה). לא יחפץ כְּסִיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (שם יח ב). שפתי כְּסִיל יבאו בריב ופיו למהלמות יקרא פי כְּסִיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו (שם ו-ז). באזני כְּסִיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך (שם כג ט). אל תען כְּסִיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו (שם כו ד-ה). ככלב שב על קאו כְּסִיל שונה באולתו (שם יא). כשלג בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לִכְסִיל כבוד (שם א). כצרור אבן במרגמה כן נותן לִכְסִיל כבוד (שם ח). נכונו ללצים שפטים ומהלמות לגו כְּסִילִים (שם יט כט). שוט לסוס מתג לחמור ושבט לגו כְּסִילִים (שם כו ג). חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כְּסִילִים (שם ח). כי בא החלום ברב ענין וקול כְּסִיל ברב דברים

[1]) צורה הקדומ׳ של פעלי נל״י. —[2]) צורה הקדומ׳ של עתיד נל״י, ועי׳ בהמבוא בחלק הדקדוק. ואמר ריב״ג: וישמוהו (את השורק) במקום החולם בתהומות יכסיומו וגם לא תעבורי מזה ובישפטו הם ובתשמרם (הרקמה, שער ח). — וכן ראב״ע: ומלת יכסימו אולי בא כן (בשורק) בעבור היות התנועה בתחלה בשורק וכבר הזכרתי כי תנועת השורק קרובה אל תנועת החולם על כן יחליפו זאת בזאת (צחות, שער האותיות ו).

[3]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, ובכ״י כהות עינים.

[4]) מן שרש כסל, עי״ש. בערב׳ כַּסִל a), כסלאנ b).

a) كَسِل b) كسلان

(קהל׳ ה ב). לב חכם לימינו ולב כְּסִיל לשמאלו (שם י ב). החכם עיניו בראשו והַכְּסִיל בחשך הולך (שם ב יד). לב חכמים בבית אבל ולב כְּסִילִים בבית שמחה טוב לשמע גערת חכם מאיש[1]) שמע שיר כְּסִילִים (שם ז ד-ה). אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כְּסִילִים ינוח (שם ט).—ואמר בן סירא: חכם יחריש עד עת וכסיל לא ישמר עת (כ״ס גני׳ כ ז). מכאוב ונדדי שינה וצער ותשניק ופני הפוכות עם איש כסיל (שם לד כ). מרבה חמר לכסיל מוקש מחסר כח ומספק פצע (שם ל).—ובתו״מ: אפילו דברים שאת כסיל בהן (ירוש׳ פאה א יה:). בני אדם גדולים היו (המרגלים) ועשו עצמן כסילים (מד״ר במד׳ יו). — ולנק׳ *כְּסִילָה: שלא תחוייב ממאמרך שהאבן איננה חכמה שתספר עליה שהיא כסילה (כוזרי ב ב). וקילל לאשתו וכו׳ ואמר הוי כסילה מה תקפידי על בן קטן כזה (סו״ת חות יאיר עב).—ומשל: אמרו חכמים אם יתלבן השק יתלבן הכסיל ואם יעלה חמור בסולם תמצא דעת בכובם (פרקי רבנו הקדוש ז).—ואמר החכם: רצון החכם בחכמה ורצון הכסיל באולת (מבח׳ הפניג׳, שער החכמה). הזהרו מן הכסיל שעובד ומן החכם החוטא (שם). מי שיושב בין החכמים מכובד ומי שיושב בין הכסילים נבזה (שם). בני הזהרו מן הכסיל יותר ממה שאתם נזהרים מן האש (מעל׳ המדות לרש״ט פלקיירא, הסכלות). ושאלו לחכם מה תכלית אשר תשים אליו כוונתך והשיב להשמר מן הכסילים (שם).—והמשורר אמר: אהבת הכסיל ושנאת חכם לב העלו בחנים בפלס ומשקל, מצאו כף שנאת חכם לב למול כף אהבת הכסיל נקלה כמץ קל (ר״ש הנגיד, בן משלי א לב). — ב) שֵׁם לכוכב מהכוכבים, למזל מהמזלות: עשה כימה וּכְסִיל[2]) והפך לבקר צלמות (עמו׳ ה ח). עשה עש כְּסִיל וכימה וחדרי תימן (איוב ט ט). התקשר מעדנות כימה או מושכות כְּסִיל תפתח (שם לח לא).—וכמו שֵׁם כללי לכוכבים: כי כוכבי השמים וּכְסִילֵיהֶם לא יהלו אורם (ישע׳ יג י).—ובתו״מ[3]): מצפון לדרום עש עולה כסיל הגלגל כימה (בריתא דשמואל הקטן א).

—[1]) יש מגיהים מִשְּׁמֹעַ.— [2]) לא נתברר מקור שם זה, ואמרו הקדמונ׳ כי הוא הכוכב הנקרא בערב׳ שׁהיל a), שהוא בלעז Canopas, אמר רסע״ג וז״ל: ומא כאנ מתושט אלצ׳ו וישמי נוגה וכו׳ ומא כאנ חארא בטבעה פישמי כסילים כמא יקול ביכוכבי השמים וכסיליהם עלי אשמ סהיל אלד׳י הו כסיל. ע״כ. וכן רדב״א באגרונו: כסיל שם כוכב נודע בשם סהיל (לקו״ק רי). — [3]) בסגנון ארמי:

a) - سهيل

אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (ברכ׳ נח:). כימה מעדנת את הפירות וכסיל מושך בין קשר לקשר (מד״ר ברא׳ י).—ואמר הפיטן: טבע בשני כסילים נחרזים טכס עשר כאילה (ר״א קליר, אביעת). זיהר שני המאורות, הבדיל בין יום ובין לילה להורות, ועמם כסילִים ומזרות (מוס׳ יוה״כ, אבאר קלת). מולד לבנה כפי ארכך והמחזה שומה לדתבך ובה הראית סתריך, נראה בתמוז כסיל בך יעלה כי שאר כל החדשים לבד זה בהדריך (ר׳ אברהם חוזה, קינ׳, ציון קחי). כטיעת נטע על יבלי מיִם ביציאת כסיל וכימה בשמים (אמת מה נהדר, Elb. GJG 186) יונתי זיו יפעתך דמה לכסיל וכימות, ואני לאהבתך אשיר שיר על עלמות (פזמ׳ תימנ׳, יונתי).—ואמר המשורר: והראני כסיל מאיר לעומת בני עיש כמו שליט ושריו (ר״ש הנגיד, עלי כל אים). הבינותי כבר שירה ועתה תהלה המאירה ככסילים (הוא, הלי תעב). זכרתימו (את הידידים) והמדבר כסותי ועל ראשי כסיל ערום ועריה, ועש יורה נתיב שחק לבניו ויורני נתיבי בשאיה (הוא, הכל היום). כאהל אפרשנו (את המעיל הקרוע) ליל באישון וכוכבי רום ישימון בו מאורה, בתוכו אחזה סהר וכימה ויופיע כסיל עליו נהרה (ראב״ע, מעיל ים ני). שיאי עלי אף שוטני העלו עדי ערש לרגלי על כסיל רבדו (רמב״ע, דיואן לט, כ״י בודל׳). עליו בנות עיש כיונים יהמו אליו כמו נשר כסיל יקריה (שם עט). מלאם לבם להתגורר באיש לו על גבי כסיל מעלה בנויה (שם פ). היתכן עלות אישים לשחק ואם ירדו אלי ארץ כסילים (הוא, תרשיש א). למה כסילים על פני שחק אהלים תקעו, יובל להנים נום בני חשק בליל תקעו (שם ז). לבי לבי הומה לצבי טרם נברא הוא לו רועה, מיום נודו לא טעם נום עינו וכסיל שחק רועה (שם). מה לי ולכסילִים בליל הברה מעל פני שחק כעוף עפו, ובליל נדוד דמו לפסחים מלכת ולו פשע מאד עפו (שם). ושמת ראש תלי מרכבתך וכסיל הדום אל רגלך (טדרוס הלוי, קטע כ״י גני׳ קהיר). עבי שחקים אמרו לו קום רכב על ראש כסיל לנו ותלינו (שם). פותים לעש עש יאמרו וכסיל לכסיל וכימה יאמרו כי מה (ידע׳ הפניני, שורי נרכס 12). מי יערוך עש להעיש וכסיל לכוכב כסילי, או בן המור לגמלי או בן גמלי לעגלי (ר״ב בונפיד, אטמון כתבי).

שמואל אמר אין עבר ההן זיקא בכסיל מתריב העולם (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג).

כְּסִילוּת, ש״נ, — טבע הכסיל: אשת כְּסִילוּת המיה פתיות ובל ידעה מה (משלי ט יג).—ומצוי בסהמ״א: וכאשר האבן פתותה משתקבל החכמה והכסילות כן העצם האלהי יתברך מרומם מלקבל החיים והמות (כוזרי ב ב). מי שלבש בבקשת החכמה לבוש הבושת ילבוש מהכסילות אפוד ומעיל ועל כן תקרעו מעיל הבושת בבקשת החכמה (מבח׳ הפנינ׳, שער התכמ׳). ושאלו להכם האיך נאה לזקן שילמוד ואמר אם הכסילות גנאי הוא לו תלמוד נאה לו (שם). ולמה בכסילותיו הכסיל שמח לכל (שאלות הראב״ע קנז). אם תכתשהו במכתש לא תסיר מעליו אולתו, ואם תכהו בפטיש לא תחדל כסילותו (הוא, חי בן מקיץ).—ואמר המשורר: ואמרה די לי הלך על מהלכי ימים וכמה אהיה פורע, נבהל בתטאו מעמד לפני גביר ובים כסילות מתמול טובע (רשב״ג, לבי כאימת אהבה). ולא מצאו לבד תנף ומרע ויום לחם שעורים ולקוטים, וחיים בעפר בגד קבורים בתכריכי כסילותם הנוטים (רמב״ע, דיואן סד, כ״י בודל׳). מתי הוד ומדות צניפים ומדות ומשיג אבוסים ועול בריאים, ומפת פתיות שבעים וסכלות ומיין כסילות ימותם סבואים (שם קל).—״כְּסִילוּת קְדוֹשָׁה, אולת ושטות בכונה רצויה, sancta simplicitas: כי מבין ובלתי מבין שוה לשמוע בספר הזהר ווי להון לחייבא וכאה הולקא דצדיקיא וזו נקרא ליודעים כסילות קדושה כי בינם להבריהם אשר בחלקם זה ה׳ חפץ מאד יותר מן הראשון הוא היודע ובוחן לבות (ר״א מודינא, ארי נוהם כו).

״**כְּסִימָה**, ש״נ,—שה״פ מן כָּסַם: זוג שעשוי לכסימת שער (ערוך, ערך נגסטר).

״**כְּסִיסָה**, ש״נ,—שה״פ מן כָּסַס: כל דבר שהוא אוכלו שלא בדרך אכילתו (נקרא) כוסס וכו׳ שבלע (את הפירות) בלא כסיסה (רש״י יומ׳ פא.). שכל שאין דרכו באכילה קרוי כסיסה (המאירי, שם ח).

***כֶּסֶךְ**[1], ש״ז, מ״ר כְּסָכִים, בכנ׳ כִּסְכָיו, — רצועה או פתיל לתלות את הנוד או הכלה: הגוד בכסכיו[2] מותר לנטותה בשבת (שבת קלח:). מתעטף אדם בכילה ובכסכיה[2]) ויוצא לרשות הרבים בשבת ואינו חושש (שם קלט:).

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו.—[2]) גרסת הערוך, וכן ברי״ף, ובנוסח׳ בכיסנא, בכסכסיה. ופרש ר״ח: חמת שיש עליה חוטין או משיחות קשורין מצדדיה מותר לנטותה בשבת באותן היתידות המוכנין לה. ע״כ. וכן בענין הבילה: פי׳ בוסביא חוטין ומשיחות שעליה.

***כסכום**[1], ש"ז,—שם"פ מן א.*כסכס: כסכום דמי לכבוס (רש"י שבת קמא.). כיבום לא הוי אלא ע"י כיסכום (הוא, זבח' לד:). וצריך לכסכם שלש פעמים על כל סם וסם ומוליך ומביא בכל כסכום (רמב"ם, איסורי ביאה ט לז).

א.*כסכס[2], פ"י,—כסכס את הבגד, שפשף ומלל אותו מקצתו במקצתו כדי להסיר מעליו טיט וכדומה: שבעה סממנין מעבירין על הכתם וכו' וצריך לכסכס שלשה פעמים לכל אחד ואחד (נדה ט ו-ז). נטל טיט על בגדיו הרי זה ממרחו בידו אחת ובלבד שלא יכסכס (ירוש' שבת ז י.). אמר רב כהנא טיט שעל גבי בגדו מכסכסו מבפנים ואין מכסכסו מבחוץ (בבלי שם קמא.). טיט שע"ג מנעלו מגררו בגב סכין ושעל בגדו מגררו בציפורן ובלבד שלא יכסכס (שם).

ב.*כסכס[3], פ"י,—כסכס דבר קשה בשניו, לעסו ושברו בשניו, zerkauen; broyer avec les dents; gnaw: שהיה (יהודה) נוטל אפונין של ברזל ונותנן לתוך פיו ומכסכס בהן וחמתו עולה (תנחומא, ויגש ח). עדשים מבושלים מרבים הזרע וכך יעשה לגלגל דק וישים בעדשים וביום יאכלם ואם ירצה לשתות יכסכס בשיניו את הגלגל ויבלע וישתה (ספ' חסיד', תתקס"א).—ובמשמ' הכה בשניו אלה על אלה: כיון שנכנסה (אסתר) לחצי קנקל הרביעי התחיל (אחשורוש) מהרק שניו ומכסכס (מדר' תהל' כב). כשאתה ממתגם (את הסוס והפרד) בו במתג הוא בולם פיו ומכסכס ברסנו (רש"י תהל' לב ט).

***כסכס**, ש"ז, מ"ר כסכסים,—כמו כסף: מתעטף אדם בכילה ובכסכסיה[4] ויוצא לרה"ר בשבת ואינו חושש (שבת קלט:). שאין כיסכסין עשויין אלא לנטותם באהל (רש"י שם).

כסל[5], ממנו כסיל, כסילות, כסל, כסל, כסלה, *כסול.

כסל, ש"ז, כהפס' כסל, מ"ר כסלים, כסלי,—א) העצלים הפנימים של הירך בגוף בע"ח סמוך להכליות[6], innere Lende; flanc; loin: ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן אשר על הכסלים (ויקר' ג ד). כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כסל (איוב טו כז).—*נתן כסליו לנשים, התחבר להן, ואמר בן סירא: ותצבר כברזל זהב וכעפרת הרבית כסף ותתן לנשים כסליך ותמשילם בגויתך ותתן מום בכבודך ותחלל את יצועיך (ב"ס גני' מז יח).—ובתו"מ: כאדם ששמן מבפנים ועושה כסלים מבחוץ (ספרי דבר' שיח). מעשה בפרה של בית מנחם שהושיבוה על עכוז ומיעכוהו בביצים ולא יצאת אלא אחת ונשחטה ונמצאת שניה דבקה על הכסל (תוספתא בכור' ד ח). איזהו פסול כל שהכסלים יוצאין (שם י). יודעין רשעים שדרכם למיתה ויש להן חלב על כסלם (שבת לא:). ביום שיזועו שומרי הבית אלו הכסלים והצלעות (שם קנב.). שרגלו אחד בתוך הכסל ורגלו אחד ע"ג הכסל (בכור' מ.). חמשה חוטין יש בבהמה וצריך ליטלן של כסלים ושל כליות ושל טחול וכו' ושביד ושבלחיים (הטוסיר, ויקר'). וחלב שבעיקרי הירכות מבפנים חייבין עליו כרת והוא החלב שעל הכסלים (רמב"ם, מאכ' אסור' ז ו).—ובמליצה, כסליו מלאו נקלה, חש מכאובים, במשמ' היה בצער גדול: כי כסלי מלאו נקלה ואין מתם בבשרי (תהל' לח ח).—ואמר הפיטן: להבה השיקתני מלהטת כסל וטוחות, מספד מר אגדיל וארחיק שמחות, כי ביום זה נשתברו הלוחות (סליח' י"ז תמוז, אזי בנגדי).—ואמר המשורר: ועמנו גברים ככפירים ועם הרבה כארבה או חסילים, ואישים לא ברוב בשר כבדים ולא חלב אשר על הכסלים (ר"ש הנגיד, סלי תעם). הבינותי מקומך בין כסלי ותקעתי לך אהל בלבי (רשב"ג, זמני). כוס היגונים לאט, הרפי מעט, כי כבר מלאו כסלי ונפשי ממרוריך (ר"י הלוי, ציון הלא). מחכים ברזת פיו לבב פתי ורוק עטו דמי כסל זמן הדיה (רמב"ע, דיואן עט, כ"י בודלי'). יתעו בתבל רעיונים, כי לעד יהיו בתוכה רעננים, וחצי זמן לירות כסליהם שננים, ואין רואה ומקיץ כי כלם ישנים (הוא, פזמ' ליוה"כ, התרבים שמעו). בטן ברכות היא כדוב שוקק שמני כסליו כחזיר יער, קראו שמו נאמן והוא חנף לא יאמין בו רק אנוש בער (ר"י חריזי, תחכמ' מו).—ב) כמו כסילות: זה דרכם כסל[1] למו ואחריהם בפיהם ירצו (תהל' מט יד). ולדעת רשע כסל והסכלות הוללות

---

1) בגמ' בסגנון ארמי: אמר רבא כל כיבום דלית ליה כיסכוס לא שמיה כיבום (זבח' לד:).

2) רק בעברית וארמית.

3) רק בעברית.

4) לפי גרסת נוסח' קצת הספרים.

5) גם בארמ'. בערב' כשל[a] במשמ' עצלות וכדו'.

6) לפי דעת דר' פרוים (BTM, 71) הוא עצם הירך Beckenknochen.

a) كسل

---

1) כך רד"ק בפרוש: בשש נקודות. והעיר ע"ז מנחת שי ואמר: רד"ק אמר שהוא בשש נקודות אבל בס"ם בחמש נקודות וכן במסורת ולדעת רשע כסל לית סגול.

(קהל׳ ז כה). — ואמר המשורר: בני כסל חצות לילה ישנים ומשנה בני שכל נעורים, יהלו את פני האל ואולי יהי נושא עון יצר נעורים (רמב"ע, תרשיש ח). מעיר לעיר ארוץ ואמצא אהלי כסל ידיהם מתחו מתוח (שם, דיואן נט, כ"י בודלי).

כֶּסֶל, ש"ז, בכנ׳ כסלי, כסלך, כסלו, כסלם, — תקוה ומבטח, Hoffnung; espoir; hope: אשר יקוט כסלו ובית עכביש מבטחו (איוב ח יד). אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי (שם לא כד). למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם וישימו באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי אל (תהל׳ עח ו-ז). — ומצוי בספה"א: ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקדש מליצים בערו בעשר מלות כנגד עשר המדרגות האלה והם מבטח ומשען ותקוה ומחסה ותוחלת וחכוי וסמיכה וסבר ומסעד וכסל (חו"ה, הבטחון ז). — ואמר הפיטן: יום תאוה יגלה יחישה, וסות גאוה יה אותי הלבישה, ובן נעוה מכסלו יובישה (מחזור׳ לפסח, יוס תחוה, כ"י בריט"מ). —והמשורר אמר: על הדמי תבטח בחול חילך או בבכי כואב תשים כסלך, עד מה לבכות תהיה שואל דמי כבד והוא נדיב בהשאילך (רשב"ג, קטע כ"י גני׳ בביה"ס היסודי בקאהיר). דורך עוז אשר יעוז במעלתו ומרכבו, ושם כסלו וימי הבלו ברוב חילו ובזהבו (ר"י הלוי, ילו האג). ישים על אל מבטחו לא על נברא כי כסלו יקוט (ר"י חריזי, הענק ג). —ומ"ר בכנ׳: ולקחו בספיהם, לנפשם כסליהם, והיו עובדיהם, וזונים אחריהם (רמב"ע, דיואן נב, כ"י בודלי). אשר בחשו בקונם, ובטחו בקנינם, וכסליהם בהונם, והוא מכשול עונם (סוה, פזמ׳ ליוה"כ, התרשים). — וחרז הפיטן את השמות כֶּסֶל וכֶסֶל בשתי המשמעות: ולא תעשה פסל, ברשע ובכסל, ולא תשים כסל, להקניאו בזרים (אזהר׳ רשב"ג, כלל שדי). —והמשורר בשלשת המשמ׳: נפש אשר צחה תאהב איש שכל ותשנא כל בני כסל, תחשוק באיש דל מדרוש חכמה לא רץ עשה פימה עלי כסל, לא נכלמו לעד אשר שמו בו מבני אדם לבד כסל (רמב"ע, תרשיש א). נבל שם אל זהב כסלו, כים זהב עשה פסלו, אבד הכים וברוב כסלו אין עוד כסלו, כי אין כים לו (רע"פ, הקד׳ מתק שפתים). —והשתמשו במלה זו גם במשמ׳ סעד: אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כי תבא כי יי׳ יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד (משלי ג כו-כז).

כָּסַל, פ"ע, עת׳ יכסל, יכסלו, — כסל האדם, היה כסיל: ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא (ירמ׳ י ח). —ואמר המשורר: כסלו כסילים קו הליכותם כמו תעו שנים עשר ושבעתים (רמב"ע, עינות תהום, כ"י בודלי).

כִּסְלָה, ש"נ, —א) כמו כֶּסֶל, במשמ׳ שטות: אשמעה מה ידבר האל יי׳ כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה[1] (תהל׳ פה ט). — ב) כמו כֶּסֶל, במשמ׳ תקוה: הלא יראתך כסלתך תקותך ותם דרכיך (איוב ד ו). —ואמר הפיטן: טפחתה ותרב לשום בך כסלה, יהרה אז ושבה לכסלה (פתיח׳ תרי"ג מצות לרסע"ג).

כִּסְלֵו[2], כסליו, — שם החדש התשיעי מהחדש שבו חג הפסח, חדש השלישי בשנה מהחדש שבו יחגו היהודים ראש השנה: בארבעה לחדש התשעי בכסלו (זכר׳ ז א). ויהי בחדש כסלו שנת עשרים (נחמ׳ א א). — ובתו"מ: עד מתי ארבעים יום וארבעים לילה עד כ"ז בכסלו (סעו"ר, פרק ד). על ששה חדשים השלוחין יוצאין (להודיע את קדה"ח) על ניסן מפני הפסח וכו׳ על כסליו מפני חנוכה ועל אדר מפני הפורים (ר"ה א ג). בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה (שבת כא:). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין וכו׳ תשרי מרחשון וכסלו מהלכת בימים כדי לייבש את הנהרות (פסח׳ לד:). דברים שאמר חנני לנחמיה בכסליו אמרן נחמיה למלך בניסן (ר"ה ג:). חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף (מד"ר ברא״ש לד). —ואמרו הרופאים הקדמונים על טבעו: הוא (חדש כסלו) חדש הנטעים ובו יגביר השגעון להתגרות בבעלי המרירה השחורה לצוות להאכיל בו בשר התרנגולין והכבשים וכו׳ וראוי להרבות השכיבה עם הנשים (אסף 37, כ"י מינכן). — ואמר המשורר: כסלו הוא החדש השלישי, ירבה בו המנהג בן נמשי, ושחין רע שירפא בקשי (ראב"ע, שמעו נא). מיטב החדשים כסלו, כי בו הלב שאנן ושלו (ר"י חריזי, תחכמ׳ ה). בעת יקד יקוד יגזן בלבך תכבדהו במי הכוס בכסלו, ואם ירבו חרדות מזמן רע בכוסך תהיה שקט ושלו (שם). בכסלו אהיה שליו ואודה לצור רוכב בגאותו שחקים, וכו׳ ונרות אהיה מדליק שמונה ושיקויי בנופת צוף מתוקים (עמנ׳, מחבר׳ ט). — ומלאך הממונה עליו אדוניאל: ואם נולד בחדש כסליו ששם מלאך ראש משמרתו

---

[1]) המליצה קשה והגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות.

[2]) באשור׳ כסלו. בארמ׳: ב...ל כסלו הו יום.. לירח... (מגל׳ הגמא של אלפנתין).

שמולו אדוניאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו (חרס הגדול בספר הזכרונות של ויניה).

כסלות, ש"נ, — כמו כסילות: יש לדעת כי מלת בעור מצאנוה משתתפת לענינים מצאנוה לענין כסלות כמו ואני בער ולא אדע (ר"א הקראי, ג"ע, ענין סכת ט).

כסם[1]), ממנו כסם, כסימה.

כסם, פ"י, כסום, יכסמו, — כסם את ראשו, חתך שערות ראשו, הסתפר, abscheren; couper les cheveux, shave: וראשם לא יגלחו (הכהנים) ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהם (יחזק' מד כ). — ואמר המליץ: אחדי אחד שם, ולו שערו כסם, ופיהו בו חסם, ונחשב בשורים (תחו' תלמידי דונש).

כסם, ש"ז, — היחיד להרבים כסמים.

כסמת[2]), ש"נ, מ"ר כסמים, — זרע נאכל ממין הדגן, spelt; épeautre: והחטה והכסמת לא נכו (בברד) כי אפילת הנה (שמות ט לב). הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת גבלתו (ישע' כח כה). — ומ"ר: ואתה קח לך חטין ושערים ופול ועדשים ודחן וכסמים ונתת אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק' ד ט). — ובתו"מ: חמשה דברים חייבין בחלה החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון (חלה א א). אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו (חובת מצה) בפסח בחטים ובשעורין בכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון (פסח' ב ה). פת שעורים ופת כוסמין מברך על של שעורים והלא כוסמין יפין משעורין אלא שהשעורין ממין שבע (מיני הדגן שנזכרו בשבחה של א"י) והכוסמין אינם ממין שבע (תוספתא ברכ' ד יא). סבור ר"י בן פזי שמנחת העומר באה מן הכוסמין (ירוש' חלה א נז:). החטים אין מצטרפין עם הכל אלא עם הכוסמין (שם).

***כסן**[3]), ש"ז, מ"ר כסנים — שקדים וקליות ותבלים ומיני מתיקה להתקין בהם הפת, Gewürze, Füllsel; épice, fareissure; spice: פת הבאה בכסנין[4]) אחר המזון (תוספתא ברכ' ה יג). מה עשו בנו להן קנקלין מבית הישימון עד הר השלג והושיבו שם נשים מוכרות מיני כיסנין הושיבו את הזקינה מבחוץ ואת הנערה מבפנים והיו ישראל אוכלין ושותין (ירוש' סנה' י כח ד). כסנין של מיני מתיקה (תשו' הגא', כ"י גני', מהד' גנזכ' 68). מוכרי פת כסנין שקורין (בלעז) אובליש (רש"י ברכות' מ טז). עיסה שלשה בדבש או בחלב או שעירה בה מיני תבלין וכיוצא בו והיא נקראת פת הבאה בכיסנין (ליד' לדרך א ג כב).

כסן, פ"י, — כסן עגה יבשה וכדו', אכל ממנה אכילה קלה: ונקר' (פת) כיסנין ע"ש שכוסנין אותה לתיאבון בעלמ' (הלכות או"ת קסח ו).

א. **כסם**[1]), ממנו א. כסם, ואולי מכסה.

א. **כסם**, עת' תכם, תכסו, עכ' כסתי[2]), כסת, — כס על דבר, נמנה עליו והיה במספר המשתתפים בדבר, rechnen; se compter; to number: ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על השה (שמות יב ד).

— נפע' כמו שלמים, נכסס, — נמנה: יום יום ירקב כמו סס, אם תפקוד עליו עונו הנכסס, כמו שבלול יהלוך וכדונג ימסס (רשב"ג, מוס' יוה"כ, יי' מה אדם).

— התפועל, התכוסס, — כמו קל, במשמ' השתתף, היה בתוך: אל תתכוסס בהמון מרעים וזכור כי ה' יפקוד על עונך (כ"ז, תרג' ב"ס ז טו).

ב. ***כסם**[3]), ממנו ב. *כסם, כסיסה.

ב. ***כסם**[4]), פ"י, כוסס, — כסם דבר יבש בשניו, חתכו ולעסו, zerkauen; grignoter; grind: קוגם גרים או חטה שאיני טועם מותר לכוס היין (נדר' ו י). הכוסס חטים (תוספתא ברכ' ד ו). הכוסס את

---

[1]) רק בעברית, ולא נתברר מקורו.

[2]) לא נתברר מקורו. ואין ספק בדבר שהוא ממין החטה, וכך אמרו בפרוש בגמ': כוסמין מין חיטין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין (מנח' ע.). וכבר ברר הדבר לֿו בספרו על שמות הצמחים בארמית (Löw, Pfln. § 72).

[3]) בסור' כסנא, ועי' הערה לקמן. — [4]) הביא הערוך בשם רה"ג ור"ח וז"ל: פי' רב האיי גאון הם כעכי והיא פת בין מתובלת ובין שאינה מתובלת שעושין אותה כעכין יבשין וכוססין אותה בבית המשתה ושלא בבית המשתה ומנהג בני אדם שאוכלין ממנו קמעא וכו' ורבינו חננאל פירוש זו הפת עשויה כמין כיסין מלאים סוקר ושקדים ואגוזים וכיוצא בהן שעושין אותו כמין כעכין ולועסין אותן בבתי משתאות. ע"כ. ונראה כי ר"ח פרש השם כסנין מן כיס, אבל אין ספק בדבר כי זו מלה מיוחדה כסן, ומשמשת גם בסור' במשמ' ששמשה בעבר' בזמן התלמוד, ותרגם בר עלי השם כסנא אלחנטא אלמקלוה ואלפאכה אליבשה, ע"כ, ובעבר': חטה קלויה ומיני פירות ותבלים יבשים.

[1]) רק בעברית.

[2]) ר"י חיוג.

[3]) רק בעברית וארמית.

[4]) בארמ': אמר רבא כס פילפלי ביומא דכפורי פטור כס זנגבילא ביומא דכפורי פטור (יומ' פא:).

האורז (שם ז). הכוסם חטים של תרומה (ירוש׳ שבת יד יד ד). וכן הוא שביקש לוכל תרדין חיין או לכוס חיטין חיות (שם שבי׳ ח לח.). אדם מביא חיטין חיטין כוסס פשתן פשתן לובש (יבמ׳ סג.). (אמר קונם גרים שאני טועם אסור לבשל ומותר לכוס גריסין שאני טועם אסור לכוס ומותר לבשל גרים גריסין שאני טועם אסור בין לבשל בין לכוס (נדר׳ נג:). אכלה שום וראתה ואכלה בצלים וראתה כססה פלפלים וראתה (נדה סג:). העכברין כוססין ומקרטמין דברים שאין אדם ולא עוף ולא בהמה כוססין אותן (ערוך, ערך גגס). שעושין אותה כעכין יבשין וכוססין אותה בבית המשתה (שם, ערך כסן א). כי מעט (השנים) הטחינה כלומר שלא יוכלו השנים לשחוק ולכסוס המאכל כי אם מעט (ברשי רד״ק, מעט).

א. כסף[1], ממנו כֶּסֶף, *כַּסָּף, ואולי כָּסַף.

כֶּסֶף[2], ש״ז, כהפס׳ כָּסֶף, בכנ׳ כַּסְפִּי, כַּסְפְּךָ, כַּסְפֵּךְ, כַּסְפּוֹ, כַּסְפֵּנוּ, כַּסְפְּכֶם, כַּסְפָּם, מ״ר בכנ׳ כַּסְפֵּיהֶם[3], ובלי כנ׳ *כְּסָפִים, — א) המתכת הלבנה היקרה, היותר יקרה אחרי הזהב, Silber ; argent ; silver: ואת גביעי גביע הַכֶּסֶף תשים בפי אמתחת הקטן (ברא׳ מד ב). ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כֶסֶף וכלי זהב (שמות ג כב). וארבעים אדני כֶסֶף תעשה תחת עשרים הקרש (שם כו יט). והאדנים לעמדים נחשת ווי העמודים וחשוקיהם כֶּסֶף וצפוי ראשיהם כָּסֶף (שם לח יז). קערת כֶּסֶף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כֶּסֶף שבעים שקל בשקל הקדש (במד׳ ז יג). עשה לך שתי חצוצרת כֶּסֶף מקשה תעשה אתם (שם י ב). אם יתן לי בלק מלא ביתו כֶּסֶף וזהב לא אוכל לעבר את פי יי׳ אלהי (שם כב יח). תורי זהב נעשה לך עם נקדות הַכָּסֶף (שה״ש א יא). עמודיו עשה כֶסֶף רפידתו זהב (שם ג י). כי עץ מיער כרתו (את הפסל) מעשה ידי חרש במעצד בְּכֶסֶף ובזהב ייפהו (ירמ׳ י ג-ד). ותעדי זהב וָכֶסֶף ומלבושך ששי ומשי (יחזק׳ יו יג). כהתוך כֶּסֶף בתוך כור (שם כב כב). כֶּסֶף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים (תהל׳ יב ז). צרפתנו כצרף כָּסֶף (שם סו י). כי יש לַכֶּסֶף מוצא ומקום לזהב יזקו (איוב כח א). הגו סיגים מִכָּסֶף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). אשר כַּסְפִּי וזהבי לקחתם ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם (יואל ד ה). כה אמר בן הדד כַּסְפְּךָ וזהבך לי הוא (מ״א כ ג). כי שלח אלי לנשי ולבני וּלְכַסְפִּי ולזהבי ולא מנעתי ממנו (שם ז). כַּסְפֵּךְ היה לסיגים (ישע׳ א כב). ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כַסְפּוֹ ואת אלילי זהבו (שם ב כ). צפוי פסילי כַסְפֶּךָ (שם ל כב). כַּסְפָּם וזהבם עשו להם עצבים (הוש׳ ח ד). ויעשו להם מסכה מִכַּסְפָּם כתבונם (שם יג ב). — ואמר בן סירא: ותצבר כברזל זהב וכעפרת הרבית כסף (כ״ס גני׳ מז יח). — ובתו״מ: הזהב קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הזהב (ב״מ ד א). אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם שעשו את העגל (ברכ׳ לב.). שהיו בה בני אדם שמכובלין בכסף ובזהב (שבת נד.). אמר שמואל כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים (פסח׳ קיט.). בשעה שנכנסו עכו״ם להיכל הכל נפנו על כסף וזהב והם נפנו על בנות ירושלם (יבמ׳ עז:). היה משתמש בכלי זהב ישתמש בכלי כסף בכלי כסף ישתמש בכלי נחשת (כתוב׳ סח.). הרבה שוקים תקננו הרבה מרחצאות עשינו הרבה כסף וזהב הרבינו (ע״ז ב:). שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים (בכור׳ ה:). ביקשו לגנוז כל כסף וזהב שבעולם מפני כספה וזהבה של ירושלם (שם ג.). בנוהג שבעולם אדם יש לו זהב וכסף אבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעולם וטובה ודעת אין בו (מד״ר ויקר׳ א). — ועל שם גונו של הכסף השתמשו בו המליצים בענין שערות השיבה, ואמר המשורר: התקבצו שרים תמוה על שער אשר שנה וגם צפו, ואנחמה אותם באמרי כי ימים ככסף שערי צפו (רמב״ע, תרשיש ה). אראה שער ראשי אשר הלבין אחר אשר היה תמול מוצהב, ואומרה הה על תמורתי אוי על קחת כסף ותת זהב (תרוז׳ כסוף מלחמ׳ החכמ׳ והעשר). — °וכֶסֶף הַיּוֹם, גון לבנת אור היום: שתה ביום עדי יפן ושמש עלי כספו יצפה זהבו (רמב״ע, דיואן כו, כ״י בודל׳). — °כֶּסֶף חַי, מתכת נ׳זלית שגונו דומה לגון הכסף, Quecksilber ; vif-argent; mercure: כלי שנותנין בו כסף חי סותם פיו בזפת או בגפרית (רש״י שבת עח:). הכסף החי הממית הבנימה (רמב״ן ברא׳ מא לג). הרפואות התדות החמות החריפות כמו זרניך ואלשק וכסף חי מומת (קאנון ד ו א ג). הכסף החי תולדתו וטבעו בשני פנים האחד יש לו מוצא ומקור כשאר

---

[1]) לא נתברר מקור משמ׳ זה השרש.

[2]) גם בכנע׳ כסף: אי אדלן כסף אי אדלן חרוץ (כתב׳ תכנת). — בארמ׳ כספא, וגם באשור׳ כַּסְפּוּ. י״א ע״ש גונו התֹּהַר. — [3]) כמו טרפֵי, נסכֵּיהֶם, רִשְׁפֵּי, ועי׳ במבוא בחלק הדקדוק.

הכסף והסבה שאינו נקפה הוא מפני רוב הלחות שבו וכו׳ וקצת חכמים כתבו כי החמר הקרוב לכל מיני המתכות הוא הכסף החי והגפרית (שער השמים ג ג). שקצת בני אדם מהחכמים יתנו מזג חדש לכסף החי להיות כסף אמתי או יחדשו זהב טוב על ידי מעשה (ר״י פרובינצלו, סו״ת בלמוד התכמות). שידיעותיו הם כמו כסף חי שיתהפך ולא יתקיים (מאזני צדק, אלגזלי 93).—ב) כמות של כסף במשקל וקצב שהשתמשו בה לשלם במחיר דבר שקנה אדם, Geld; argent money: כי מכרנו ויאכל גם אכול את כַּסְפֵּנוּ (ברא׳ לא יה). יליד ביתך ומקנת כַּסְפֶּךָ (שם יז יג). נתתי כֶּסֶף השדה קח ממני וכו׳ וישקול אברהם לעפרן את הַכֶּסֶף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כֶּסֶף עבר לסחר (שם כג יג-יו). ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כַּסְפֵּיהֶם (שיתנו במחיר הבר) איש אל שקו וכו׳ ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כַּסְפּוֹ והנה הוא בפי אמתחתו ויאמר אל אחיו הושב כַּסְפִּי וגם הנה באמתחתי (שם מב כה-כח). ונפתחה את אמתחתינו והנה כֶסֶף איש בפי אמתחתו כַּסְפֵּנוּ במשקלו ונשב אתו בידנו וְכֶסֶף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל וכו׳ כַּסְפְּכֶם בא אלי (שם מג כא-כג). ויתם הַכֶּסֶף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו להם ולמה נמות נגדך כי אפס כָּסֶף (שם מז יה). ויצאה חנם אין כָּסֶף (שמות כא יא). בעל הבור (שנפל לתוכו שור או חמור) ישלם כֶּסֶף ישיב לבעליו (שם לד). וכי יכה איש את עבדו וכו׳ אם יום או יומים יעמד לא יקם כי כַסְפּוֹ הוא (שם כ-כא). ומכרו את השור החי וחצו את כַּסְפּוֹ (שם לה), ר״ל הכסף שלקחו במחיר השור. אם כֶּסֶף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה לא תשימון עליו נשך (שם כב כד). כי יקנה נפש קנין כַּסְפּוֹ (ויקר׳ כב יא). את כַּסְפְּךָ לא תתן לו בנשך (שם כה לז). ונתתה (את המעשר) בַּכָּסֶף וצרת הַכֶּסֶף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך בו ונתתה הַכֶּסֶף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר (דבר׳ יד כה-כו). ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בַּכָּסֶף (שם כא יד). תנה לי את כרמך וכו׳ אם טוב בעיניך אתנה לך כֶּסֶף מחיר זה (מ״א כא ב). איש יבא בפריו (של הכרם) אלף כָּסֶף (שה״ש ח יא). הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כָּסֶף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כֶסֶף ובלוא מחיר יין וחלב (ישע׳ נה א). כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הַכֶּסֶף לקח בידו ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז יט-כ). כַּסְפּוֹ לא נתן בנשך (תהל׳ יה ה). ויש אשר אמרים לוינו כֶסֶף למדת המלך (נחמ׳ ה ד). — ואמר בן סירא: קנו לכם חכמה בלא כסף צואריכם בעלה הביאו ומשאה תשא נפשכם (כ״ס גני׳ נא כה-כו). — ובתו״מ: (האשה) נקנית בכסף בשטר ובביאה (קדוש׳ א א). שום כסף ושוה כסף בפני ב״ד (ב״ק א ג). כל שהכסף בידו ידו על העליונה (ב״מ ד ג). כל האשמות שבתורה באין בני שתים ובאין בכסף שקלים (זבח׳ י ה). וכולם נפדין בכסף ובשוה כסף (בכור׳ ח ז). המוציא שטר חוב כתוב בבבל גובה עליו כסף בבל (היה כתוב) בארץ ישראל גובה עליו כסף ארץ ישראל וכו׳ כסף שדיברה בו תורה בכל מקום זו היא כסף צורי איזהו כסף צורי זה ירושלמי (תוספתא כתוב׳ בסוף). לעולם יהא כספו של אדם מצוי בידו (ב״מ מב.). זה שמזונותיו תלויין בכספו (יבמ׳ סג:).—ותתיכות שקולות שלכסף: הנה נתתי אלף כֶּסֶף לאחיך (ברא׳ כ יו). וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כָּסֶף (שם לז כח). וענשו אתו מאה כֶסֶף (דבר׳ כב יט). וישקלו את שכרי שלשים כֶּסֶף (זכר׳ יא יב).—ובתו״מ: האונאה ארבעה כסף מעשרים וארבע כסף לסלע (ב״מ ד ג). הטענה שתי כסף וההודאה בשוה פרוטה וכו׳ שתי כסף יש לי בידך אין לך בידי אלא פרוטה (שבוע׳ ו א). וענשו אותו בממון מאה כסף כסף צורי (ספרי דבר׳ רלח). גוזרי גזירות שבירושלם אומרים נטיעה בת שנתה שתי כסף בת שתי שנים ארבעה כסף (ב״ק נח:).— ובסה״מ: אמר אחד מחכמי המוסר לתלמידיו מי יתן והיו חייכם יקרים בעיניכם שוה כסף אחד (המאירי משלי ג). —ומ״ר *כַּסְפִּים: פסקה להכנים לו כספים סלע כסף נעשה ששה דינרים (כתוב׳ו ד). מקום שנהגו שלא לפחות מן השום ושלא להוסיף על הכספים אין משנין ממנהג המדינה (תוספתא שם ו ו). בג׳ דברים נתחלקה ארץ ישראל בגורלות באורים ותומים ובכספים (ירוש׳ יומ׳ ד מא:). כספים אין להם שמירה אלא בקרקע (פסח׳ לא:). ויהיו כל הארצות באין ולוקחין. מכם פירות ומעשרין אתכם בכספים (מד״ר ויקר׳ לה). ויש מקומות שכל מה שהוא שוה כסף כותבים את דמיו שני כספים וכשבאין לגבות אין גובין אלא אחד (נוסח כתוב׳ אסה לרס״ג, הפסגה ג מז).—ומשלים: אמר ר׳ יהושע בן לוי כסף מטהר ממזרים (קדוש׳ עא.). — ואמר המליץ: הוא המוציא האדם מעבדות לחירות, והכסף מטהר כל ממזרות (המבקש לרש״ט פלקיירא). אדם בלי כסף ומטבע, לכסיל יחשב וחסר דיעה (מרפא המוסר ו). הכסף

נכסף הדמים תמים אני הגבר, הזהב הב הב וממון במטמון יחפש בקבר (שם כ).

***כַּסָּף**, ש"ז, מ"ר כַּסָּפִים, — אומן עושה מלאכה בכסף: ולא היו יושבין מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכספין בפני עצמן ונפחים בפני עצמן (תוספתא סוכ' ד ו). ס' ריבוא בני אדם עשו אצלם רד"ו שנים מהם כספים ומהם זהבים שנוטלים בשכרן דינר ליום (מד"ר כרא"ש' סא). יצא כורש לטייל במדינה וראה המדינה שוממה אמר מה טיבה של מדינה זו שוממת איכן הם הזהבים איכן הם הכספים (שם שה"ש, קמתי אני). כאדם שהוא אומר לחבירו מה מלאכתו של פלוני כסף נגר חצב (והזהיר, כי תשא).

אגורה. — גֵּרָה. — *זוז. — °חַלְפָן. — חִנָּם. — כִּכָּר. — מחיר. — *מטבע. — *ממון. — *מעה, ו*מעות. — *מקח. — *סלע. — עֹבֵר לסוחר. — *פְּרַע. — *פֵּרָעוֹן. — *צרף. — שחד. — שִׁלֵּם. — שלמון. — שֶׁקֶל.

ב׳ כסף[1], ממנו אולי כָּסַף, °כִּסּוּף, °כֹּסֶף.

כָּסַף, פ"ע, עת' יִכְסֹף, תִּכְסֹף, — כָּסַף לְדָבָר, השתוקק לו ורצה בו מאד, sich n. etwas sehnen; désirer to desire: דמינו כאריה יכסוף לטרף (תהל' יז יב). למעשה ידיך תכסף (איוב יד יה). — ומצוי בסהמ"א במשמ' זו: שמואל בן יוסף, שמע דברי כוסף (ר"ש הנגיד, כאשמרת ערב). הנה לתאבה אכספה לשכון בהיכל קדשך, לעמד לשרת אשאפה לא לאכל צוף דבשך (ר"י הלוי, יען כתוך, לש"ת). שנאמין כי יש לעולם בורא וכו' ושנכסוף לרצונו וניחד מעשינו לשמו (הקד' תו"ה). והרכיב הבורא יתעלה בנפש האדם עוד מדות וכחות יכסוף בהם כאשר ישתמש בהם (שם, עבוד' ה' ב). וסר מן הדברים המגונים וכוסף למדות הטובות (שם, הכטחון ג). לא יכסוף לזולת מה שבחר לו האלהים (שם ז). ואח"כ ישתדל להוסיף על מה שיש ביכלתו ויכסוף לו בלבו ויעלה אליו במחשבתו (שם, חשבון הנפ' ג). תטה במחשבתה אליו ותכסוף לו כדי לבקש המנוחה ממדוי גופה ופגעיו ככסוף האדם לרופא בקי כשהוא חולה וכו' תטה במזימתה אליו ותדבק בו במחשבתה ותעבירהו ברעיונה ומתאוה אליו וכוספת לו וזאת תכלית האהבה הזכה (שם, אהב' ה' א). אפילו אם יהיה פלוסוף חכם עושה טוב כל ימיו כוסף אל המעלות ההם (כוזרי א קי). ואילו לא היה לה (לא"י) מעלה אלא התמדת השכינה בה באורך תת"ק שנה היה מן הדין שתכספנה הנפשות היקרות לה ותזכנה בה (שם ב כג). והמניעים הם המאויים והם שני מינים אם מניע להביא מועיל והוא הכוסף ואם מניע לדחות מזיק והוא הכועס (שם ה יב). וכל נפש תכסוף להשתמש בכחותיה כאשר הוכנה לה וכו' והאדם הוא בלי ספק לבו ריק מן התאוות המופלגות וכוסף אל מדרגה למעלה ממדרגתו (שם ו). השם יתברך פועל תמיד כל הנמצאות ואליו יהיה חשק כל אחד מהמשיגים כי כל אחד מהם כוסף שיגיע לו שלמותו (רלב"ג, מלחמ' ה' ה יא). עורה ולעבודת אלהיך כסוף כי דוד ואח לא יעזרו אותך בעת מותך (ר"י חריזי, תחכמ' לג). ולזה תמצא היות האדם כוסף אל מוחשי הראות והשמע ממוחשי הריח (העקרים ג ב). שגם העשיר עם היותו כוסף הכבוד פעמים ישנא את הרבנות (ר"י אברבנאל, שופט' ט). האנשים שיבלו ימיהם בטוב כוספים מתי יגיע קץ הפלאות (נסר פיכון מד:). ומזכרת המדרגות מהדיבוק אשר היו לה מימי קדם אתו ואיך כוספת לידבק בדיבוק ההוא עוד (ר"י דון יחייא, הקד' לפי' שה"ש). חשקה נפשך המתאוה לעלות במעלת העושר והכבוד כי הוא דבר שיכספו הו הכל (מכת' יהושע אלורקי לדון שלמ' הלוי). ולזה היה משה רע"ה כוסף ותאב להכנס לארץ (מרפא לנפש יט:). כל פועל כוסף וחושק תמיד שיגיע מפעולתו התכלית המכוון (שם לד:). עיני אני אשא אל אֵל בלב כוסף ממציא צרכי לי ביום ובלילה (סעד' בן יוסף, מטמ' מסתר' כח). ירחק לא יאסף, ושמשך עוד לא יבא, קרבתך לבי כוסף, אש אהבתך בקרבו (ר"י נגארה, ירחק). — ופעו' °כָּסוּף, כְּסוּפִים, כמו כֹּסֵף: לאמותם לבבו עוללי סוף, איזה יום הכסוף, לבם הכין לשורר מסוף, ה' ימלוך בזרוע חשוף (ר"א קליר, קינ', איכה את). — ועי' עוד נִכְסַף.

— נפע', נִכְסַף, נִכְסְפָה, נִכְסֹף, נִכְסַפְתָּה, — א) כמו הקל: ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך (ברא"ש' לא ל). נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי' (תהל' פד ג). — ובמדרש: שהיה (נפתלי) רץ לעשות רצון האל והיה נכסף בעשיית רצונו (מס"ג, ויחי). — ואמר הפיטן: תהומות הדום לרסיסי כסופים, וכל נאות דשא לו נכספים (ר"א קליר, טל, כדעתו אביעה). פן תניף ברזל על אבני מזבחי ותחלל בנינים נכספים, פרוד גרושה בלי לשוב לקחתה וכהן גדול פן יטמא באספים (אזהר' ר"י ברגלוני). מים ומזרח ומצפון ותימן שלום רחוק וקרוב שאי מכל עבריך, ושלום אסיר תקוה נותן דמעיו כטל חרמון ונכסף לרדתם על הרריך (ר"י

---

[1]) רק בעברית וארמית.

סלוי, ליון הלה). דמם שירי וקולי לא יסף, והנני לשמעו שוקק ונכסף, דלף ביתי ומסתרי נחשף, והוסר תמידי וכל שבן מוסף (מחז' תימנ' ליוה"כ, הפסו בעוני). ישמרו נכספים בחצרות מעט מקדשו, בפחד ויראה להעריצו ולהקדישו (יול' ה סבוע', ועתה בניס). — ומצוי כמו"כ במליצה הפשוטה: ונפשותם מואסות בעולם ובהונו ונכספות לעולם הבא אל המות (תו"ה, הפרים' ג). וראוי לך אחי שתיסר נפשך בפרישות מכל מה שצוך האלהים לפרוש ממנו עד שתגיע מן התעוב והמאוס במיני התענוגים המנועים והתאוות האסורות עד תכלית שיהיה שוה לזה בטבעך המתועב מן האסור עם מה שנכספין לו ממנו (שם ה). ואיננו סובל מרירות הרפואה אלא מי שהוא נכסף לבריאות אבל מי שאינו נכסף לבריאות לא יסבול קושי הרפואה (שם, עבוד' ה' ה). מפני ששמעתי שמעו ונכספה נפשי אליו (כוזרי ה יז). וכשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בעל תכלית יכלה הכוסף כשישיגנו ותעמוד השמחה או תפסק אבל כשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בלתי בעל תכלית אי אפשר שיכלה הכוסף (העקרים ב טו). נצטוינו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו כעבד ישאף צל וימנה תמיד מתי יבא העת הנכסף אליו שיצא לחירות (החנוך, המור סו). וענין המציאות מבואר בעינו שהוא נכסף אצל כל אדם (גופת לופים סז).—ואמר המשורר: גדי להלחם בארי נכסף, ולעזר לו שועלים אסף (יהודה בן שבת, תשוב' על מנחם). והוא נכסף לשומו יש כמו חושק אשר נכסף לדודו (רסב"ג, הובה בס' המוגה רמה ד ב). כאבו נוסף ביוסף, לדמותו אכסף, אללי כי אאסף, ולא אביט לתמונתו (עלי קוהת, מספד כסדור תימנ'). ובכל ערב ועוב, ישב (השועל) ויארוב ארב, אולי ימצא פתח פתוח, כי היתה נפשו נכספת, לגיע עד תוך הרפת (משלי יל"ג ג ג).—ב) נחביש: התקוששו וקושו הגוי לא נִכְסָף (לפנ' ב ה). —ואמר המשורר: תלונתי עלי מריב אשר לא יהי נכלם בתוכחתו ונכסף, היתוכח אנוש יזוב כבדו לדוד כלה מאד אליו ונכסף (רמב"ע, תרשיש ז כה). — ג) *נִכְסַף, נעשה קצת חִוֵּר: ואלו הן סימנין של בוגרת ר"א בר' צדוק אומר משיתקשו הדדין ר"י בן ברוקא אומר משיכסף[1]) ראש החוטם (תוספתא נדה ו ד).

—הִפע', *הִכְסִיף,—א) הִכְסִיפוּ פני השאור וכדומה, נעשו פניו בגון חור אדמדם: ואיזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו (פסח' ג ה). — והירק: מרור ירק מר ופניו מכסיפין ויש לו שרף (ירוש' שם ב כט ג).—ב) הכסיפו פני רקיע, נעשו קצת הוֹרים: כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום הכסיפו זהו בין השמשות השחירו וכו' זהו לילה (ירוש' ברכ' א ג:). כ"ז שפני מזרת מאדימין יום הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות הכסיף העליון והשוה לתחתון לילה (בבלי שבת לד:).—וחטם הדדים: אלו הן סימני בוגרת ר"א ברבי צדוק אומר כשיתקשקשו הדדים ר"י בן ברוקה אומר משיכסיף ראש החוטם (נדה מז.). — ג) הִכְסִיפָה[1]) האדמה, נעשתה כחושה ושוה פחות: בעל שמכר קרקע לפירות לא עשה ולא כלום מ"ט אביי אמר חיישי' שמא תכסיף (כתוב' פ:). מכרה לו (את השדה) במנה והשביחה ועמדה על מאתים וכו' מכרה לו במאתים והכסיפה ועמדה על מנה (ערכ' ל.).—וכמו"כ האדם: נמכר (העבד) במנה והשביח ועמד על מאתים וכו' נמכר במאתים והכסיף ועמד על מנה (קדוש' כ.). שבזמן שאדם יוצא לדרך אם אין שמלה הוא מכסיף (מד"ר שמות ג).— ד) פ"י, הִכְסִיף, בִּיש: זהב סגור שהיה מכסיף בעד כל הזהבים שהיו שם (ירוש' יומ' ד מא ד). ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים וכי בסף היה והלא זהב היה ולמה קורין אותו כסף שהיה מכסיף בעד כל בעלי[2]) זהבים וממנו היו נעשים כל הכלים (מד"ר שה"ש, עמודיו).

—פִע', ˙˙כִּסֵּף, — כמו הקל: תחנתו אוה וְכִסֵּף, לו הזהב והכסף (מסול' כר קלוני', אפיק רנן).

—הָפע', ˙˙הֻכְסַף, יוּכְסַף,—שיכספו לו: הם המונעים מראות מה שיוכסף לראותו וכן כל מה שיוכסף להשיגו בדבר מן החושים (המוגה רמה ב ג). — וכמו קל או נפעל: ואני בחסד אל נמלטתי מיד צר כי יודע אלהים נפשי הוכספה לחצרות קדשו (ה' מפו, הס"ל ג).

••כֹּסֶף, כוסף, ש"ז, — שהמ"פ של פעולת מי שנִכְסַף, כמו תשוקה, ואמר הפיטן: מועד ראית חגיגת אסף, נתמך בחלשי לחוגגי בכוסף, סכה ופור נזל להעדף לי בתסף (ר"ה קליר, ב' סכות, ארחן בנקיון). חפשו עם מפרך בכוסף, חשוקי חמד זהב וכסף (במעון כר"י, ז' פסח, שבעי יה).—ובמליצה הפשוטה: ואפשר שתהיה

---

[1]) כך בכ"י ארפ' וכן בנוסח' הדפוס', ובגמ' שם (דף מז.) משיכבסיף. — [1]) בערב' ח'שׂפ a), נפחת מהירו, ח'אשׂפ b), נעשה כחוש.— [2]) במד"ר שמות לה: שהיה מכסיף כל הזהבים שהיו שם.

a) خسف b) خاسف

המחשבה במצוה והכוסף לעשותה מיראת אלהים (סקד׳ תו״ה). ומי שמוצא במדותיו ובטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות ויהיה גופו ראוי לה ויוכל לסבול את טורחה יחזור עליה וישים אותה סיבה להבאת מזונו (שם, הבטחון ג). מהרו אל עבודת האלהים לשמו לגדל ולרומם בכוסף ובלבב שלם בעבור ידיעתם אותו והכרתם את ענינו (שם, עבוד׳ ה׳ ד). אמרה הנפש כוספי חזק וצערי גדול לפרוע מה שתשיג ידי ממה שיש לאלהי עלי וכו׳ לא פסק חפצי מהיותי רפה וכוספי כוזב מעת העירו אותי דברי הימים הקדמונים שחלפו (שם ה). אם יהיה כוספך לו אחר ידיעה ברורה בעוצם מה שאת חייבת לאלהים מן הגמול וכו׳ כוספך אמת וחפצך נחוץ ואם לאו הוא שקר (שם). ויכסוף לידיעת אלה הדברים כפי אמתתם כוסף טבעי אלא שהוא ירצה להגיח הכוסף הזה ולהגיע לידיעת כל זה בדבור אחד (ר״י א״ת, מו״נ א לד). והוא הדין בעצמו שלא יכסוף תכלית הכוסף אבל לא יערה הכוסף להם לגמרי (ידע׳ הפניני, פי׳ תהל׳ לג). מי שהוא זקן והתאוה והכוסף למותרות בטבעו (שם). הכוסף הטבעי הוא סבה אל שישיג האדם מה שישיג באופן מה (רלב״ג קהל׳ ז). שכל מבקש איזה דבר כפי ערך הדבר ההוא המבוקש ומדרגתו יהיה הכוסף אליו והשמחה בהשגתו וכשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בעל תכלית יכלה הכוסף בשישיגנו (העקרים ב טו). וכאשר יכבוש מבקש המעלה מדותיו הבהמיות וימשל עליהם אפילו מעט ימשך לו כוסף בזה ואותו הכוסף יביאהו אל תוספת הכיבוש ותוספת הכבוש תוסיף בכוסף (אמונה רמה ו ב). והנה על הפך זה יעיד הכוסף הטבעי אשר בנו לדעת את המושכלות האלהיות (ספורנו, אור עמים מד). וזה הכוסף נקרא אצל רז״ל יצר טוב (שם מ.). ואעפ״י שראיתי את כספו גדולה מהשגתי אמרתי בלבי אין מסרבין לגדול וכו׳ שמתי מגמת פני למלאות כספו (הקד׳ ריב״ת להמסורה). על הר גבוה מהכוסף עלה עליתי (הקד׳ ר״י דון יחייא לפי׳ שה״ש).

כסת[1]), ממנו אולי כֶּסֶת.

כֶּסֶת[2]), ש״נ, מ״ר כְּסָתוֹת, ככנ׳ כְּסְתוֹתֵיכֶנָה,—כעין כיס ממלא נוצות או מוך רך ישימה האדם תחת ראשו

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) רק בעברית. כך נקוד בקטע כ״י משנ׳ כלים מנק׳ כ״י אדלר 1487, וכן בקטע כ״י משנ׳ מנק׳ כ״י בודל׳ Ms. heb. d 63, וכן בבתי הנפש והלחשים המובא בפנים, וכן מוכח מהחרוז עם כנסת, מרפסת, אפרכסת, שבהמשלים

לשכיבה[1]) ולתשמיש אחר, Kissen; coussin; cushion: הוי למתפרות כְּסָתוֹת על כל אצילי ידי וכו׳ הנני אל כְּסְתוֹתֵיכֶנָה אשר אתנה מצדדות שם את הנפשות (יחזק׳ יג יח-כ). — ובתו״מ: ב״ש אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן וב״ה אומרים (מניחה) על הכסת (ברכ׳ ח א). ממלא את הקיתון ונותן תחת הכר או תחת הכסת (שבת ד ב). ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם ומפתחות העזרה בידם ופרחי כהונה איש כסתו בארץ (תמיד א א). הכר והכסת של עור (מקוא׳ ז ו). כסת עגולה והכדור והאמום (שם י ב). עור הכר עור הכסת מדרס (כלים כו ה). כסת שעשאו מטפחת ומטפחת שעשאה כסת (שם כח ה). וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת וכו׳ שיניח תחתיו (מכי׳ בשלח, עמלק א). מפני שהוא נותנה (את המטפחת) על הכסת וישן עליה (ירוש׳ כלא׳ ט לב.). אין נותנין את המוכין לא לתוך הכר ולא לתוך הכסת ביו״ט (שבת מח.). שהיתה ציצתו נגררת על גבי כרים[2]) וכסתות (גיט׳ נו.). שהיתה כסתו מוטלת בין גדולי רומי (שם).— ומ״ר: הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים (כלא׳ ט ב). הכרים והכסתות והשקין והמרצופין שנפחתו (כלים כ א). בשעה שהיה (דוד) יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא ע״ג קרקע (מו״ק טז:). —בין כר לכסת: לא יניח אדם תפיליו תחת מרגלותיו מפני שנוהג בהם דרך בזיון אבל מניחן תחת מראשותיו וכו׳ בין כר לכסת (ברכ׳ כד.).—כֶּסֶת הַסַּבָּל, שהוא נותן תחת המשא: כסת הסבלין טמאה מדרס (כלים כח ט). — ואמר המליץ: מרעש לכל כסת כי תפול על השכם (קטע כ״י גני׳ מספר הגלוי לרסע״ג). ולא תקום (התורה) לך מתוך עדנים ולא בישון עלי כֶּסֶת וכרים (בתי הנפ׳ והלחש׳ א, כ״י פריז). וישימוני חזן הכנסת, ויתנו לי הכר והכסת (ספ׳ המוס׳ לר״ז בן סעד׳ כג). ויכעום עליו ויוציאהו למרפסת, בחשך בלא כר ובלא כסת (שם מג). לפנו כל חכם לב עשיתי עצמי כאסקופה הנדרסת, שנאתי הליכות עולם דומה לאכסדרה ומרפסת, לא נתכונתי להתגדר ולשבת על כסא מרומי כר וכסת, ולשמיע דברי חכמים עשיתי אזני כאפרכסת (הקד׳ ספר הירת במנח׳ קנא׳ לאבא מארי). — ובהשאלה, בשר רך

המובאים בפנים. — ואין לשם זה חבר בלשונות האחיות ולא ידוע מקורו. — [1]) אמר רבנו נתן: פירוש כסת הוא קטן שמשים תחת מראשותיו (ערוך, ערך כר).—[2]) כך בערוך, ובנוסח׳ גבי כסתות.

בגוף בע"ח, כמו העגבות וכדומה: עשה לו (הקב"ה להאדם) כסתות לתחתיתו שלא יהא מצטער בשעת ישיבתו (מד"ר קהל׳, כי מקרה, ופס כרא׳ יז).

***כַּסָּת**, ש"ז, — אומן שמלאכתו לעשות כסתות: בן ציצית הכסת[1]) (גיט׳ נו.).

***כַּעַב**[2]), ש"ז, מ"ר כְּעָבִים, — כמו כַּעַךְ: איזהו עיסת כלבים ר"ש בן לקיש אמר כל שעירב בה מורסן וכו׳ רבי יוחנן אמר כל שעשה כעבין (ירוש׳ חלה א נח.). — וכבר השתמשו במלה זו במשמ׳ עגות מתקנות במתיקה וכרומה ויבשות, biscuit: כעבים יבשים וכו׳ והם הנקראים בישקוביש (שו"ע או"ח קסח ז). — ואמר המליץ: ולבנון אין די בער לשרפה מאכלם עד אשר יאפו להם משונה מעשה רשת כעבין ולחמניות ועליהן דבש והדבדבניות (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סה:). בקר נאספו יחד משפחה משפחה להתעלז באהבים, סעודה לאכול לביבות לחמניות וכעבים (בן זאב, מליצה לפורים).

***כְּעוֹם**, ש"ז, — מקום עקיצת נחש וכדומה, שהארם נכנס בו מיד ומסמם את הגוף: שמטילות (בנות ירושלם) מור ואפרסמון במנעליהן ומהלכות בשוקי ירושלם וכיון שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהם ומכניסות בהן יצר הרע כארס בכעוס[3]) (שבת סב:).

***כָּעוּר**, ת"ז, לנק׳ כְּעוּרָה, מ"ר כְּעוּרִים, כְּעוּרוֹת, — מאד לא יפה, häßlich; laid; ugly, nastry: קונם שאיני נושא את פלונית כעורה והרי היא נאה וכו׳, מותר בה לא מפני שהיא כעורה ונעשית נאה וכו׳, אלא שהנדר טעות (נדר׳ ט י). אין לי אלא בזמן שהיא יפת תואר מנין אעפ"י שהיא כעורה (ספרי דבר׳ ריא). יהיה אותו האיש כעור ומפוחם (מד"ר ברא׳ לו). הלכנו בארם נהרים ובארם נחור לא מצינו אשה נאה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום כעורים ושחורים (שם מ). אלו תלמידי חכמים שאעפ"י שנראין כעורין ושחורין בעולם הזה לעתיד לבא מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו (שם שה"ש, ראשו כתם). אמרה לו (ושתי לאחשורוש) אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי והורגים אותך ואם רואין אותי כעורה את מתגנה בי (שם אסת׳, ותמאן המלכה). למלך שזימן לבנו אשה נאה וכו׳ אמר אביו מה אני עושה אם אומר לו איני מראה אותה לך עכשיו הוא אומר כעורה היתה לפיכך לא רצה להראותה (תנחומא שלח ז). — ועינים וכדומה: אמר רבי לוי כל כלה שעיניה כעורות כל גופה צריך בדיקה ושעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה (מד"ר שה"ש, הנך יפה). — וצבע וכדומה: הנותן צמר לצבע וכו׳ צבע כעור[1]) אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה (ב"ק ט ד). — ודברים, כלים וכדומה: נתן לחרש לעשות לו כסא נאה ועשה לו כעור ספסל נאה ועשה לו כעור (תוספתא ב"ק י ח). יש אדם שהוא נאה ולבושו כעור הוא כעור ולבושו נאה (מד"ר במד׳ כג). — ובמוסריות, במדות וכדומה: אנשי דור המבול היו כעורים בטובה וכשבאתה עליהם פורענות קבלוה בעל כרחם והלא דברים ק"ו ומה אם מי שהוא כעור בטובה נאה בפורענות כל שכן מי שהוא נאה בטובה שיהא נאה בפורענות (ספרי דבר׳ לג). לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח וישיא בתו לת"ח משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענפי הסנה דבר כעור ואינו מתקבל (פסח׳ מט.). לא יגרש אדם את אשתו אלא אם מצא בה ערות דבר מצא בה דברים כעורים לגרשה אינו יכול שלא מצא בה ערוה לקיימה אינו יכול שמצא בה דברים כעורים (מד"ר במד׳ ט). יש בני אדם ששמותם נאים ומעשיהם כעורים שמותם כעורים ומעשיהם נאים (שם טז). אעפ"י שנראות (פרשיות התורה) כאלו הן כעורות ושחורות לאומרן ברבים כגון הלכות זיבה ונגעים נדה ויולדת אמר הקב"ה הרי הן עריבות עלי (שם ויקר׳ כט, שה"ש, ראשו כתם). — ועי׳ *כָּאוּר, מאוס.

---

1) לפי הפרוש בגמ׳ שם: שהיתה ציצתו נגררת על גבי כרים וכסתות, ע"כ, נראה שהם קראו גם מלה זו כסת, אך נראה כי פרוש זה אינו אלא מדרש מלים המוני, והעקר הוא שאומנתו היתה לעשות כסתות, והוא היה עשיר גדול אולי ממלאכה זו.

2) נשתבש מן כעכ, אבל כבר השתמשו בו.

3) בקצת כ"י נוסח׳ אחרות: כארס נחש, כארס נחש כעוס (ד"ס), אבל בנוסח׳ הדפוס׳ וגם בערוך כמו בפנים. ופרש הערוך בכעס, אמר וז"ל: פירוש רוקו של נחש בכעס שהוא ממית כמו שאנו אומרים ארס של נחש בכעס בשיניו הוא עומד וכו׳ פי׳ אחר בכעום כמו שתכעום החיה ותכה בכעס ומכתה שמשלחת ארס. ע"כ. וכעין זה רש"י: נחש בעוסה. אבל, זה דחוק לפי הלשון שנראה שהוא מדמה איכות כניסת יצר הרע לתוך הבחורים כמו הארס בתוך הכעוס, ולכן נראה כי הכונה בהמלה כעוס מקום שהארס של הנחש מחלחל ומסמם את הדם, והוא מקום העקיצה, אעפ"י שאין מקור במשמ׳ זו להמלה כעוס.

1) כך בכ"י פלורנץ ורומי, וכן במשנ׳ דפוס נפולי, וכן ברי"ף והרא"ש, ובנוסח׳ כאור, עי׳ זה.

***כִּעוּר**, ש"ז,—דבר כָּעוּר, במראה וכדומה: דבר שהוא כ ע ו ר בזה ובזה מום בזה ואין מום בזה אבל דבר שהוא נויי בזה ומום בזה כגון (זו הקרחת אעפ"י שהוא מום לא הזכירה) (ירוש' קדוש' כ סב ד). תמורת עושר עוני תמורת זרע שממה תמורת חן כ י ע ו ר תמורת ממשלה עבדות (ילירס ד א). — ובמוסריות: אמרו חכמים רחק מן ה כ י ע ו ר ומן הדומה ל כ י ע ו ר (תוספתא יבמ' ד ז). ר"א אומר לעולם יהא אדם בורח מן ה כ י ע ו ר ומן הדומה ל כ י ע ו ר (שם חול' ב כד). (כתוב) ותלכנה אחרי האיש ש כ ע ו ר לאיש להיות מהלך אחר האשה (מד"ר ברא' ס). ש כ י ע ו ר ורע יש לעבד כשהוא חוזר לרבו הראשון (שם אסת' א).—ומ"ר כִּעוּרִים, בכנ' כִּעוּרַי, ואמר הפיטן: ואשב משומם בפתח שערי, ואשא עוני קלוני וציעורי, ואמרטה משער ראשי בזכרי כ י ע ו ר י, בשתי ונכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (מחז' תימני' ליוה"כ, אחזתי בסאתי).—ומשל: ה כ ע ו ר שומר הנשים (משלי חכמים, דרך טובים). אין שומר לנשים כי אם כ ע ו ר פנים (עמנ', מחבר' א).—ועי' יֹפִי.

***כְּעִיסָה**, ש"נ,—שהמ"פ מן כָּעַס: זכור את אשר עשה, ויהי לבז ולמשסה, וגזעו יעקר ב כ ע י ס ה, בטא אל וחטאו אל תשא (ר"ה קליר, פבת זכור, זכור את).

***כְּעִירוּת**, ש"נ,—סגולת דבר כָּעוּר: היא עצמה מביאה לידי כ ע י ר ו ת והוא נותן את עיניו לגרשה (ירוש' גיט' ט נ ד). עשרה חלקים של נוי בעולם תשעה במדי ואחד בכל העולם עשרה חלקים של כ ע י ר ו ת בעולם תשעה במזרח ואחד בכל העולם (מד"ר אסת', בסנת סלם).

***כַּעַךְ**[1], ש"ז, מ"ר כְּעָכִים,—מין מעשה מאפה בצורת טבעת, Kringel ; gimblette ; bretzel: עשאה (את העיסה) כ ע כ י ן חייבת עשאה לימודין פטורה (תוספתא חלה א ז). אמר ריב"ל לא שנו אלא ביכרות של בבל שנושבות זו מזו אבל כ ע כ י ן לא וכו' א"ר חנינא אפילו כ ע כ י ן (פסח' מח:).—ומצוי בסהמ"א: זו הפת עשויה כמין כיסנין מלאים סוכר ושקדים ואגוזין כמין כ ע כ י ן ולועסין אותן בבתי משתאות (ערוך, ערך כסן). על דבר ה כ ע כ י ן המשוחין באליה אם יש לאסרן (שו"ת מהרי"ט ב יח). ומסנן המשקה וכו' ושורה בו כ ע כ י ן והנותר שותהו (שו"ת פרי הארץ, יו"ד יג).

[1]) כך גם בערב' כעכ a), אבל כבר אמרו חכמים כי היא מלה שאולה מארמית, ועקרה פרסית.

a) كعك

כעס[1]), ממנו כַּעַס, כַּעַס, "הכעסה, "כעיסה, "כעסיי, "כעסן, "כעסני.

כַּעַס, ש"ז, בהפס' כָּעַס, מ"ר כְּעָסִים, כַּעְסִי, כַּעַסְךָ, כַּעְסוֹ, — א) עזות והצפה של גאוה, Frechheit ; arrogance ; insolence: אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם לולי כַּעַס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידנו רמה ולא יי' פעל כל זאת (דבר' לב כו-כז). כי אתה עמל וָכַעַס תביט (תהל' י יד).—ב) רגש של צער מפני מעשה לא טוב, Verdruss ; affliction ; grief: וירא יי' וינאץ מִכַּעַס בניו ובנתיו (דבר' לב יט), ר"ל מפני הצער אשר גרמו לו בניו ובנותיו. אל תתן את אמתך לפני בת בליעל כי מרב שיחי וְכַעְסִי דברתי עד הנה (ש"א א יו). חנני יי' כי צר לי עששה בְכַעַס עיני נפשי ובטני כי כלו ביגון חיי (תהל' לא י-יא). כַּעַס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו (משלי ז כה). כי ברב חכמה רב כָּעַס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהל' א יח).—ג) רגש של לא רצון עז בשביל מעשה שנעשה שלא כהגן, Ärger ; dépit, colère; anger: וכעסתה צרתה גם כַּעַס בעבור הרעמה (ש"א א ו). על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל בְּכַעְסוֹ אשר הכעים את יי' אלהי ישראל (מ"א יה ל). אך לא שב יי' מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה על כל הַכְּעָסִים אשר הכעיסו מנשה (מ"ב כג כו). ויזבחו שם את זבחיהם ויתנו שם כַּעַס קרבנם (יחזק' כ כח). כבד אבן ונטל החול וְכַעַס אויל כבד משניהם (משלי כז ג). טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדונים וָכָעַס (שם כא יט). אויל ביום יודע כַּעְסוֹ (שם יב יו). שובנו אלהי ישענו והפר כַּעַסְךָ עמנו (תהל' פה ה). כי כל ימיו (של האדם) מכאובים וָכַעַס ענינו גם בלילה לא שכב לבו (קהל' ב כג). טוב כַּעַס משחוק כי ברע פנים ייטב לב (שם ז ג). והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך (שם יא י).—ובתו"מ: ר"ש בן אלעזר אומר אל תרצה את חבירך בשעת כ ע ס ו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו (אבות ד יח). משה רבינו לפי שהיה בכלל כ ע ס בא לכלל טעות (ספרי במד' קנז). א"ר אילא כ ע ס הוא לפני המקום מי שהוא אומר עשיתי והוא לא עשה (ירוש' סוט' ט כד.). מלך בשר ודם וכו' שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כ ע ס ו כ ע ס עולם (בבלי ברכ' כח:). כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כ ע ס ך (שם לב.). אפילו בשעת כ ע ס ו של

[1]) רק בעברית וארמית.

הקב"ה זוכר את הצדיקים (שם נד:). בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו (ערוב' סה:). הרי שהיתה רדופה לילך לבית אביה או שהיה לה כעס בבית בעלה (יבמ' מב:). אמר (הקב"ה) לסמאל הרשע צא והבא נשמה של משה מיד לבש כעס וחגר חרבו ונתעטף אכזריות והלך לקראתו של משה (מד"ר דבר' יא).—היה בְּכַעַס: אמר לו הקב"ה למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם (ברכ' סג:). אמר לבני העיר דעו שהמלך עליכם בכעס והוא מבקש לשלוח לגיונות על העיר להחריבה (פסיק' דר"כ, דרשו). לא כן אמרתי כשאהיה בכעס אתה מרצה אותי וכשתהיה בכעס אהיה מרצך (מד"ר שמות מה). אמר לו הקב"ה (למשה) לא יהיו שתי הפנים בכעס וכו' (שם דבר' ג).—ומ"ר: והאיש הזה (הסובל ממחלת הקיבה) יזיקהו הפחות שבכעסים וצום ודאגה ויגון וסכה מניעה חליחות (קאנון ג יג א יג).—ואמר הפיטן: זכות איתנים תזכור לבנים שוכן מעונים וכובש כעסים (סד' עבודה, סדור תימני, אמוני לבכן). גחון גח מבין עכסים, דראונו להזכיר לרקב כעסים (ר"א קליר, שבת זכור, אזכיר סלה). בגדנו והרבינו חימות וכעסים, למרמס אנו מעושים, כי אין בנו מעשים (ר"א בר שמעיה, סליח', אתה תלקי). — ואמר החכם: מי שכעסו במחשבה ייראה עליו הישוב וההדר ומי שכעסו שלא במחשבה תראה עליו השטות (תקון מדה"נ לרשב"ג מ). כאשר הגרב מחולי הגוף כן הכעס מחולי הנפש (שם, והוא מאמר אפלטון). הכעס הוא שונא השכל (מאזני צדק, אלגזלי 141). אל תקצף קצף ויבהלך בחרונך, פן תקרע בכעסך אשר לא תתפור ברצונך, אל תהרס בזעמך אשר לא תבנה בהתנחמך (מבחר פנינים למנחם המאירי, כ"י). יאות לאדם לדעת שיעור הכעס ואל יהי כעסו חזק וארוך ולא חלש וקצר כי האחת ממדות זאבי היערים והשנית ממדות הנערים (מ' אלדבי, ש"א ה). ובספר בן סירא (כתוב) הכעס כאש בוער (ר"א מודינא, צמח צדיק יא).

כָּעַס, פ"ע, אֶכְעַס, יִכְעַס, לִכְעוֹס — כָּעַס פלוני, היה בכעס: והנחתי חמתי בך וסרה קנאתי ממך ושקטתי ולא אֶכְעַס עוד (יחזק' יו מב). ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו וַיִּכְעַס הרבה וילעג על היהודים (נחמ' ג לג). וַיִּכְעַס אסא אל הראה (שדבר לו דברים קשים) ויתנהו בית המהפכת (דהי"ב יו י). גם כל ימיו בחשך יאכל וְכָעַס הרבה וחליו וקצף (קהל' ה יו). רשע יראה וְכָעָס[1]) שניו יחרק ונמס (תהל' קיב י)—ובתו"מ: ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבות ה יא). הדבר דומה לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו (מכי' בשלח ב ג). למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך לו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך אמר לו צא ובקש לי מאבא (ספרי במד' פו). אמר ר' יוחנן בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס (ברכ' ו:). שהיה (בלעם) יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה (שם ז.). אמר להן הקב"ה לישראל דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שם). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם (שם כח:). משל למלך שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה (שם לב.). נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך קפץ וברך על הפרגיות לגלג עליו חבירו כעס בר קפרא אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס (שם לט.). ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומנחתו (שם סא:). כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור (שם סג:). טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעוה"ז משחוק שמשחק הקב"ה עם הרשעים בעוה"ז (שבת ל:). כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו (פסח' סו:). כל שכועס אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים מורידין אותו (שם). שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו (שם קיג:). רבש"ע עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לעמוד לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות כעסת עליהם אינן יכולין לעמוד השפעת עליהם טובה אינן יכולין לעמוד (תעני' כג.). דור שאבות מנאצים להקב"ה כועס על בניהם ועל בנותיהם ומתים כשהם קטנים (כתוב' ח:). כשכועס עליה (הבעל על אשתו) אומר לה טלי כתובתיך וצאי (שם פב:). שם בן ארבעים ושתים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משתכר (קדוש' עא.). אמר לו אליהו לר' נתן אכול שליש ושתה שליש והניח שליש לכשתכעוס תעמוד על מילואך (גיט' ע.). א"ר יונתן כל הכועס

[1]) בס"א וְכַעַס, עין פתוחה.

כל מיני גיהנם שולטין בו (נדר׳ כב.). למלך ב״ו שהיה לו בן אחד ואותו הבן היה מגדל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו וכשהוא נשבע אומר בחיי כלב אבא כששמע המלך על מי הוא כועס על הבן הוא כועס או על הכלב הוא כועס (ע״ז נד:). אמר הקב״ה כעסתי על אחז ונתתיו ביד מלכי דמשק (סנה׳ קג.). א״ר יוחנן מתחילה עשה לו (מנשה להפסל) פרצוף אחד ולבסוף עשה לו ד׳ פרצופים כדי שתראה שכינה ותכעוס (שם:). ולמה נקרא שמה עכסה שכל הרואה אותה כועס על אשתו (תמור׳ טז.). א״ר הונא בשלשה מקומות כעס משה ונתעלמה ממנו הלכה (מד״ר ויקר׳ יג). כשבאו המרגלים והוציאו דבה על הארץ כעס עליהם משה (שם במד׳ כב). ואמר יהושע לפני הקב״ה רבש״ע בשביל אלו כעסת על בניך הרי הם נתונים לפניך (שם). למלך שהיו לו שני בנים כעס על הראשון נטל את המקל וחבטו והגלהו (שם איכ׳, פתיח׳). ישראל באים לידי סרחון והקב״ה כועס עליהם ומביא עליהם מרדות והם באים לידי חיסרון (פסיק׳ רבתי יא). אפילו נטלו (הוריו) כים של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם ולא יכעוס כנגדם (רמב״ם, ממרים ו ז).—ואמר החכם: הכועס אין לו עינים וכל דבר האמור או עשוי מתוך כעס אי אפשר שיהיה בצדק (ר״א מודינא, צמח צדיק יא). בג׳ דברים נתנהג עם הכועס לשון רכה שתיקה וההפרד מאצלו (שם).—ופעו׳, *כעוס, כעוסה, כעוסים, כעוסות: עלה לו (משה) אצל הקב״ה כעוס אמר לו בניך חוטאין וכו׳ עשה עצמו כאילו כעוס על ישראל (מד״ר דבר׳ ג).—ובסהמ״א: אין לאדם להרבות שיחה אפילו אם אשתו אלא אם צריך לארצויה כגון שהיא כעוסה ובא לרצותה (ר״ת חגי׳ ה:). שהיה כעוס ומתכוין להקניטו (רש״י שבת קכא:). ועל זה היה כעוס וזעוף (ר״י קמחי, הגלוי עא). אחר השלשה ימים בא החכם והראה עצמו כעוס ובפנים זועפות (שבט יהודה לב). שיהא האדם מראה את עצמו כעוס ובעל דברי ריבות (המאירי משלי יג י).—ופנים כעוסות: אמר לו הקב״ה (למשה) לא כך התניתי עמך כשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך וכשיהיו פני כעוסות יהיו פניך מרצין את פני (מד״ר שמות מה).

—פע׳, כעס, פ״י, כעסוני, כעסתה,—גרם לו כעס: הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם (דבר׳ לב כא). וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה (ש״א א ו).

—הפע׳, הכעיס, הכעסת, הכעסתי, הכעיסו, להכעיס, מכעיסים, יכעיס, יכעס, תכעיסו, יכעיסו, יכעסו, הכעיסו, הכעיסוני, הכעיסני, להכעיסו, אכעיסם, תכעיסנה, יכעיסוהו, יכעסהו—הכעיס את פלוני, כמו פע׳, גרם לו כעס: בכעסו אשר הכעיס את יי׳ (מ״א טו ל). הכעיס אפרים תמרורים (הוש׳ יב טו). ועשיתם הרע בעיני יי׳ אלהיך להכעיסו (דבר׳ ד כה). כי תעשו את הרע בעיני יי׳ להכעיסו במעשה ידיכם (שם לא כט). יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו (שם לב טז). ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם (שם כא). ויעזבו את יי׳ אלהי אבותם וכו׳ וילכו אחרי אלהים אחרים וכו׳ וישתחוו להם ויכעסו את יי׳ (שופט׳ ב יב). מדי עלתה בבית יי׳ כן תכעסנה ותבכה ולא תאכל (ש״א א ז). ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני (מ״א יד ט). יען אשר עשו את אשריהם מכעיסים את יי׳ (שם טו). אל הכעס אשר הכעסת ותחטא את ישראל (שם כא כב). ויעבד את הבעל וישתחוה לו ויכעס את יי׳ אלהי ישראל (שם כב נד). ויתמכרו לעשות הרע בעיני יי׳ להכעיסו (מ״ב יז יז). יען אשר עשו את הרע בעיני ויהיו מכעסים אתי (שם כא טו). אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים למען הכעיסני בכל מעשה ידיהם (שם כב יז). והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים למען הכעסני האתי הם מכעסים נאם יי׳ הלוא אתם (ירמ׳ ז יח-יט). אשר עשו להם להכעסני לקטר לבעל (שם יא יז). ולא תכעיסו אותי במעשה ידיכם ולא ארע לכם (שם כה ו). ותרבי את תזנתך להכעיסני (יחזק׳ טז כו).—והכעיס הלב: והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך בגוים (יחזק׳ לב ט).—והכעיס לנגד פלוני: כי הכעיסו לנגד הבונים (נחמ׳ ג לז).—ואמר בן סירא: כי מזיד בוזה אביו ומכעיס בוראו מקלה אמו (כ״ס גני׳ ג טז).—ובתו״מ: שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול (אבות ה ב). היו מכעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו וכו׳ לא הושיען כבני אדם שהם עתידין להכעיס אלא כבני אדם שאינם עתידין לבגוד בו עולמית (מכי׳ יתרו, בחדש א). יש שמחה לפני המקום כשיאבדו מכעיסים מן העולם (ספרי במד׳ קיז). למלך שהיה לו בן והיה חביב עליו יותר מדאי מה עשה המלך נטע לו פרדס וכו׳ ובשעה שהיה מכעיסו היה מקציץ כל נטיעותיו (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי (סנה׳ קג:). אמר הקב״ה בטובה שהשפעתי להן בה מכעיסין אותי ובה אני דן אותם (שם קח.). כאן במומר אוכל

נבילות לתיאבון כאן במומר אוכל נבילות להכעיס (ע"ז כו:). אוכל נבילות להכעיס מין הוא (שם). למלך שהיה לו בן והכעיסו וגזר עליו גזירה קשה (מד"ר שמות כא). אמר לו הקב"ה למשה מנה להם כל המקומות היכן הכעיסוני (שם במד׳ כב). ואני עליתי בחלק הבעל להכעיס את בוראי (שם). למלך שכעס על אשתו טרפה והוציאה מביתו שמעו בו השושבינין וכו׳ והלכו אצלה ואמרו לה עד אימת את מכעסת אותו (שם דבר׳ א). אמר לו הקב"ה (למנשה) הא רשע בדין הוא שלא אענה אותך שהכעסת אותי (שם ב). (מי) שעושה רצון יוצרו מכעים את יצרו (שם רות, באמר תמותי). אם כן (עשה הקב"ה) למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו (שם איכ׳, על הר ציון). אמר (חזקיהו) לפניו רבש"ע חזרתי על רמ"ח איברים שיצרת בי ולא מצאתי שהכעסתיך באחד מהן (שם קהל׳, כי ברוב). —והכעים לפלוני, כמו את פלוני: שכן בימי הושע הכעיסו להקב"ה (שם במד׳ ב).

—התפ׳, *התכעס,—התחיל לכעס: למלך שבנה פלטין ע"י אדרכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על אדרכל (מד"ר בראש׳ כז).—ובסהמ"א: וזכרו החכמים שהמתכעס אינו טועם מה שאוכל ואינו משכיל מה שעושה חיין ימאס גופו נמס ישנא לעצמו ימאסוהו חבריו (רי"א, נחל׳ אבות ה).

·:כַּעֲסִיִּי, ת"ז, לנק׳ כַּעֲסִיִּית, מ"ר כַּעֲסִיִּים, כַּעֲסִיּוֹת, — של כעס: ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים והכעסיים והתאויים (כוזרי ג ה). ובפרט בכח התאוויי והכעסיי כמו האהבה והשנאה והכעס והשחוק ודומיהן (ר׳ הלל, תגמ׳ הנפ׳ מה.). קדחת יום כעסיית הנה יתחדש להפלגת תנועת הרוח אל החוץ בענין הכעס (קאנון ד א טו).

·:כַּעֲסָן, ש"ז,—מי שטבעו לכעס, מי שכּעס מהרה: אין אוהב להפכפך ואין אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן ואין סלסול לכילי ולא חבורה לכעסן (מבח׳ הפנינ׳, שער המוסר). ואל תחלוק עם אדם כעסן כי אתה מצער אותו (שם, מלות החכם לבנו). ונראה על פני הכעסן כאילו הוא עמום ומתחמם גופו הרבה ומתנדנד לבו נדנוד גדול ודופקו דופק בחוקה (תקון מדות הנפש מ). אין הכעסן נמצא שמח (שם). וראוי למי שהוא כעסן שיקראוהו כסיל ודבר שאי אפשר הוא שיינצל הכעסן מן החטא הגדול (שם). שבהסכמת האנשים המתחלפים בדעות קצתם עם קצתם יתקיים הכלל כלו כי כשתמצא ההסכמה בין הכעסן והסבל ובין הכילי והמפזר ובין שאר המדות ההפכיות תמצא המעלה (העקרים ד נא). שהאדם הכעסן מדון והקטטה נמשכים אחריו לעולם ואינו נמלט מהם (פי׳ מבלי לזרח׳ הלוי טו יח). הייתי מחשב מה יעשה אדם ולא יכעוס והתחלתי להתנמנם ובעודי מתנמנם הרגשתי כמי שאומר לי הרוצה שלא יהיה כעסן יהיה משכיל (ראב׳ חכמה, שער הענוה ה).—ומ"ר: (שהיו) כעסנים ומגרשין נשיהן מחמת כעס (רגמ"ה ב"ב קס:). אנשים מרי נפש כעסנים שיש בסיעתנו (רש"י שופט׳ יח כה).

·:כַּעֲסָנִי, ת"ז, — מטבע הכעסן: רמז בו אל הכח הכעסני וכו׳ שמדרגת הכח הכעסני יותר עליונה ממדרגת הכח התאוני (ראב"ע, אגר׳ חי בן מקיץ). וזו המדה (האכזריות) מגונה עד מאד מעוטה ורובה ותהיה כשתחזק הנפש הכעסנית על האדם (תקון מדות הנפ׳ לה). והנפש האחרת אשר יקראו אותה הראשונים הכעסנית אמנם חוברה אליך מפני שתתגבר עמה על הנפש המתאוה (המעל׳ לרש"ט פלקיירא ב). וצאת מהאמצעות אי אפשר לה מבלתי שתחזק בכח הכעסני כי הגבורה והכח לזו הנפש והקש הנפש הכעסנית אצל המדברת כהקש כלב האדם הצייד אל הצייד (שם). והרע (יוצא) אם מכחו הכעסני או המתאוה או זולת זה (אמונה רמה ו ב). ולכן גזרו שכל המדות המעולות הנכללות בכח המתעורר המתחלק בכלל אל הכח התאוני והכעסני אינם רק כסולם לעלות אל המעלות השכליות (ראב׳ דעת לר"מ אלבילא ג א).—ואשה כַּעֲסָנִית: וצריך שיבחרו לו (להילוד) מינקת שתהא נערה בינונית וכו׳ ולא כעסנית ולא דואגת לפי שרוע הלב היא סבה להפסד החלב (מ׳ אלדכי, ש"א ה). —וכמו שֵׁם: ויגער בכעסני (בכח הכעסני) ובתאוני מהטות החפצי והניעו והטרידו במה שיש אצלם מהכעס והתאוה (כוזרי ג ה). וזאת הרוח מתגברת והיא הכעסנית והנשמה היא העליונה (ראב"ע, יסוד מורא ז).

***כער**[1], ממנו *כָּעוּר, *כְּעוּר, *כְּעִירוּת, *כָּעַר.

***כָּעַר**,—קל לא נמצא.

—פע׳, *כִּעֵר, מְכֹעָר, מְכוּעָר, מְכֹעָרִים, מְכוּעָרִים, מְכֹעָרוֹת, מְכוּעָרוֹת, — כמו כָּעוּר, לבני אדם ודברים, במשמ׳ מוסרית: עשיר מדבר ועזריו רבים ודבריו מכוערים מהופים (ב"ס גני׳ יג כב). פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו (יומ׳ פו.). רוכל יוצא ואשה חוגרת בסינר אמר

---

[1]) רק בעברית וארמית.

רבי הואיל ומכוער הדבר תצא (יבמ׳ כד:). מכוער הדיין שנוטל שכר לדון (כתוב׳ קה.).—ובחמריות וגופניות: אל תהלל אדם בתארו ואל תתעב אדם מכוער[1]) במראהו (כ"ס גני׳ יא ב).—ובתו"מ: המתעטש בתפלתו סימן רע לו ויש אומרים ניכר שהוא מכוער (ברכ׳ כד:). כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו (שם ה.). אי חכמה מפוארה בכלי מכוער (תענ׳ ז.). מעשה שבא ר"א ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו וכו׳ נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו שלום עליך רבי ולא החזיר לו אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר לו איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית (שם כ:). יפיפיות שבהן (שבבנות ירושלם) מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי מיוחסות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם למשפחה לפי שאין האשה אלא לבנים מכוערות שבהן מה היו אומרות קחו מקחכם לשם שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים (שם לא.). הלבישה שבעה חלוקים והוציאה למוכרה בא אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו הראני את יופיה (גיט׳ נח.). אם היו (בגדים) שחורים נאים לה (להסוטה) מכסין אותה בגדים מכוערים (סוט׳ ח:). שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה באשת איש ואפילו מכוערת (ע"ז כ.). בזמן שהאשה מתעברת פניה מכוערות ומוריקות כל ג׳ חדשים הראשונים (אדר"נ א). וזו אכילת בן סורר ומורה שאינו נחרג אלא על אכילה מכוערת שאכל (רמב"ם, ממרים ז א).

—התפ׳, *התכּער,—נהיה מכֹעָר: אמורה הייתי להנשא לאחי אמי ועל ידי שגדלתי עמו בבית התכערתי בעיניו והלך ונשא לו אשה אחרת ואינה נאה כמוני (מד"ר כראש׳ יז). שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין מתכערת[2]) ומתעזבת (שם מה).—ובספהמ"א: ובעת שמתרחקת מהם (החיות האלהית מישראל) מסתכלת עצתם ויתכערו[3]) גופיהם וישתנה יופים (כוזרי ב סב).

—הפע׳, °הכער, הוכער,—כמו נתפ׳, נעשה כעור: הנשים ההגונות לכם ישיבה, הוכערו וסערה בם נשבה (ר"א קליר, קרוב׳ לפורים, הנכים).

[1]) בגוף הכ"י חסרות שתי האותיות ו ע.—[2]) כך בכ"י וכך בקצת דפוס׳, וכן נראה מהמשל באדר"נ, פניה מכוערות, המובא בפנים. ובכ"י אחר מתכארת, עי׳ ערך *כאר.—[3]) בקצת ספרים יתבערו.

—פע׳, °כּער,—עשה מכֹעָר: דמה העתר ההוא העולה מקטרתם לרוח היוצא מלמטה לכער מעשיהם ולגנות קטרתם (הפרפ׳ לריב"ג, זמר).

— נפע׳, °נכער,—כמו הפע׳ ונתפ׳, נעשה מכֹעָר: גולה ונקלה הובאבתי ונכערתי, הונעתי חגתי ורויתי רוש ונשברתי (ר"א בר אמעיה, סליח׳, אריה כיער).

—הפע׳, °הכעיר,—כמו פע׳ כער: הרי כשגזר איש פלוני יקח אשה פלונית והנה אחד מהם ממשפחה יקרה והקב"ה יודע שלא יתחתן במשפחה גרועה מקדים להכין תחילה בילדות כדי שבעת בחרות לא יעכב דבר שמענה הגדול או מכעירו בקומה או מלקהו באחד מאבריו וכו׳ ומתחתן במי שנגזר לו (ספ׳ חסידי׳, תתתתכלה).

כַּעַשׂ, ש"ז, כהפס׳ כָּעַשׂ,—כמו כַּעַס: כי לאויל יהרג כעש ופתה תמית קנאה (איוב ה ב). ותכה מכעש עיני ויצרי כצל כלם (שם יז ז). לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד (שם ו ב). תחדש עדיך נגדי ותרב כַּעַשְׂךָ עמדי (שם י יז).

*אָחַר, גמל א׳חר.—אָנַף.—°אֶנֶף.—אַף.—גָּעַר.—זַעַם.—זָעַם.—זַעַף.—זָעֵף.—זָעַף.—חֵמָה.—*חָמוּם, ידיו חמוסות, מהיר לזעם ולעשות מעשים קשים בזעמו.—חָרָה, חרה אפו.—חָרוֹן.—חֳרִי.—חָרַק שניו.—התמרמר.—הֵסִית.—עברה.—עשן, עלה עשן באפו.—צהב, היו צהובים זה לזה.—קוֹץ, *קוצים אתה מטיל בעיני.—°קָטֵב.—קלל.—*קנט, הקניטו.—*קפד, הקפיד.—קֶצֶף.—קָצַף.—רֹגֶז.—רָגַז.—*רגזן.—*רטננית.—רעם, הרעים, התרעם.—רצה, רִצָּה אותו.—רקע ברגליו.—רתח.—*רתיחה.—°רתחן.—שכך, שככה חמתו.—שַׁמַּי, היה קפדן, רגזן.—שִׂטְמָה.—*תרעומות.

(במקרה נשמטה קבוצה זו ממקומה אחרי ערך כַּעַס).

כַּף[1]), ש"נ, כַּף, כַּפִּי, כַּפְּךָ, כַּפֵּךְ, כַּפְּכָה, כַּפּוֹ, כַּפָּהּ, מ"ז כַּפַּיִם, כַּפַּיִם, כַּפַּי, כַּפַּי, כַּפַּי, כַּפֵּינוּ, כַּפֶּיךָ, כַּפַּיִךְ, כַּפָּיו, כַּפֶּיהָ, כַּפֵּיהֶם, כַּפֵּימוֹ, מ"ר כַּפּוֹת, כַּפֹּת, כַּפֹּתָיו,—א) כַּף היד, הקצה הרחב והשטוח של היד בבע"ח שאליו מחברות האצבעות, hohle Hand ; paume (de la main) ; palm: ואתן את הכוס על כַּף פרעה (בראש׳ מ יא). וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בְּכַפּוֹ (שמות ד

[1]) מלה קדומה משתפה לכל הלשונות השמיות. בארמ׳ כפא, בערב׳ כַּפ a), באשור׳ כַּפ, וגם במצרי׳ הקדומה,

a) كَفّ

ד). ולקח הכהן מלג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית (ויקר' יד יה-יו). ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח (שם ט יז). ויקח שלשה שבטים בכפו (ש"ב יח יד). הנה עב קטנה ככף איש (מ"א יח מד). אשר יסמך איש עליו (על קנה רצוץ) ובא בכפו ונקבה (מ"ב יח כא). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (ישע' כח ד). שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (תהל' קכט ז). וקצתה את כפה (של האשה ששלחה ידה להחזיק במבשי האיש) לא תחום עינך (דבר' כה יב). ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו (שמות כט כד). ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון (במד' ה יח). וירדהו (את הדבש) אל כפיו וילך הלוך ואכל (שופט' יד ט). וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו ויגהר עליו (מ"ב ד לד). ויקח משה אתם מעל כפיהם ויקטר המזבחה (ויקר' ח כח).—ומ"ר כפות: וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן (ש"א ה ד). ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ"ב ט לה). והנה יד נגעה בי ותניעני על ברכי וכפות ידי (דני' י י).—מלא הכף, כמה שאפשר להחזיק בתוך כף היד: טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח (קהל' ד ו). — ובתו"מ: הכהן נוטל את הזרוע וכו' ורקיק מצה אחד ונותן על כפי הנזיר ומניפן ואח"כ הותר הנזיר לשתות יין (נזיר ו ט). זאת תורת הנזיר בין שיש לו כפים (להניף) בין שאין לו כפים (גמ' שם מו:). מן הלוחות נטל משה זיו הפנים עם שנתנו לו הלוחות מכפים לכפים משם נטל זיו הפנים (מד"ר דבר' ג).—ומ"ר ככנ': שקושרין לוקטי עצים על כפותיהן כדי שלא יכם קוץ (רמב"ם כלים ז ג).—רחץ כפיו בנקיון: ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יי' (תהל' כו ו).—פרש את כפיו אל ה', לתפלה וכדומה: כצאתי את העיר אפרש את כפי אל יי' הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד (שמות ט כט). ויפרש כפיו אל יי' ויחדלו הקלות והברד (שם לג). כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה (ירמ' ד לא). ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל יי' אלהי ואמרה אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך (עזר' ט ה-ו). אם אתה הכינות לבך (אל אלהים) ופרשת אליו כפיך (איוב יא יג). אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר (תהל' מד כא).—וכמו"כ פרש כפיו השמימה: ויעמד שלמה לפני מזבח יי' נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמים ויאמר יי' אלהי ישראל אין כמוך אלהים (מ"א ח כב-כג). קם מלפני מזבח יי' מכרע על ברכיו וכפיו פרשות השמים ויעמד ויברך את כל קהל ישראל (שם נד-נה).—ואל המקדש וכדו': כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם וכו' ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת (שם לח-לט). ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע (ישע' א יה).—ופרש כפיו לפלוני, כדי לתת לו דבר: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון (משלי לא כ).—וכמו"כ נשא את כפיו, לתחנה: קומי רני בליל לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על נפש עולליך (איכ' ב יט). בשמך אשא כפי (תהל' סג ה).—ובתו"מ, נשא כפיו, לברך העם: כה תברכו את בני ישראל בנשיאות כפים (ספרי במד' לט). ואם אין שם כהן אלא הוא (הש"ץ) לא ישא את כפיו ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו רשאי (ברכ' ה ד). בג' פרקים בשנה נושאין (הכהנים) את כפיהן ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף במנחה ובנעילת שערים (תענ' ד א). כל כהן שהוא עומד בבית הכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה (ירוש' ברכ' ג ו.). כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו (בבלי שם לב:). כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו (סוט' לט.). ולא פסעתי על ראשי עם קודש ולא נשאתי כפי בלא ברכה (שם).—ונשא כפיו אל דבר, מפני תשוקה להדבר ורצון להשיגו: ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי ואשיחה בחקיך (תהל' קיט מח).—שטח אליו כפיו: קראתיך יי' בכל יום שטחתי אליך כפי (תהל' פח י).—שך כפו על פלוני, שלא יוכל לראות וכדו': והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי והסרתי את כפי וראית את אחרי (שמות לג כב-כג).—תפשו בכפו, אחז בו, החזיק בו: בתפשם בך בכף[1]) תרוץ (יחזק' כט ז). ויתן אתה (את החרב) למרטה לתפש בכף היא הוחדה (שם כא יו).—כף פלוני בידו, הוא אחז את פלוני, תפש אותו לעשות בו כרצונו: ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם (שופט' ח ו).—בא בכף פלוני, נתפש, נלכד בידו: עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך (משלי ו ג).—נתנו בכף פלוני, שפלוני ישלט בו: ועתה נטשנו יי' ויתננו בכף מדין (שופט' ו יג). נתתי את ידדות נפשי בכף איביה (ירמ' יב ז).—נתפש בכף: יען הזכרכם

ולא נתברר אם נגזר באמת מן כפף, או שהיא מלה קדומה יסודית.— [1]) כך הקרי, והכתיב בכפך.

בכף תתפשו (יחזק׳ כא כט). — הושיעו, הצילו, מלטו, פדהו, גאלהו מכף פלוני, הצילו וכו׳ משלטונו, מעריצותו: לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שופט׳ ו יד). ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו (ש״א ד ג). כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש (הרוצה) להשמיד אתי ואת בני יחד (ש״ב יד יו). המלך הצילנו מכף איבנו והוא מלטנו מכף פלשתים (שם יט י). ומכף מלך אשור אצילך (ישע׳ לח ו). שם יגאלך יי׳ מכף איביך (מיכ׳ ד י). והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עריצים (ירמ׳ יה כא). לשום במרום קנו להנצל מכף רע (חבק׳ ב ט). ויצילנו מכף אויב ואורב על הדרך (עזר׳ ח לא). פלטני מיד רשע מכף מעול וחומץ (תהל׳ עא ד).—הכה כף, לאות שמחה: וימלכו אתו וימשחהו ויכו כף ויאמרו יחי המלך (מ״ב יא יב).—ולצער וצרה: ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל חרב שלישתה (יחזק׳ כא יט). כה אמר אדני יי׳ הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל (שם ו יא). וגם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי (שם כא כב). והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך (שם כב יג).—ואמר המשורר: לזאת אבכה, וכף אכה, ובפי תמיד קינה (ראב״ע, אהה ירד).—ומחא כף לשמחה וששון, ובמליצה, עצי השדה: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (ישע׳ נה יב).—תקע כף, לשמחה: כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה (תהל׳ מז ב).—ותקע כף על פלוני, לאות שמחת נקמה: אין כהה לשברך נחלה מכתך כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא עברה רעתך תמיד (נחו׳ ג יט).—ספק כפיו, מפני כעס וחמה וכדו׳: ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים (במד׳ כד י).—וספק עליו כפים להשתוממות ותמהון: ספקו עליך כפים כל עברי דרך שרקו וינעו ראשם על בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל הארץ (איכ׳ ב יס). ישאהו קדים וילך וישערהו ממקמו וכו׳ ישפק עלימו כפימו וישרק עליו ממקמו (איוב כז כא-כג).—ולצער ואבל, ואמר הפיטן: לזאת אכף, ואספוק כף, ביום חמש קראוני (רשב״ג, סלית׳ י״ז תמוז, שעה נאסר).—והמשורר אמר: אתמוך באבלי עוד ואשתומם ימים ובף אל כף אהי סופק, לא אעשה שפם ולא אעש משתה כמתנחם ומתאפק (ר״ש הנגיד, האחרי חדש). ויש אוהב אשר כפו ספוקה בצרתך וצר שנו הרוקה, ויש

מראה לך טובה ביום טוב ויום צוקה יהי חבר לצוקה (סוא, ידידותך). — תקע כף לפלוני, נתן לו ידו לאות ערבה גמורה שיקים הדבר: בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך וכו׳ עשה זאת אפוא בני והנצל (משלי ו א-ג). אדם חסר לב תקע כף ערב ערבה לפני רעהו (שם יז יח). אל תהי בתקעי כף בערבים משאות אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך (שם כב כו-כז). —ובסהמ״א: כדרך שנוהגין בגמר המקח שתוקע כפו לכף חבירו ובזה נגמר המקח (ר״ת, מובא בטחו״מ רא ב). —שם נפשו בכפו, העמיד את עצמו בסכנה: ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל בני עמון ויתנם יי׳ בידי (שופט׳ יב ג). וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתי (ש״א יט ה). ותאמר אליו (בעלת האוב לשאול שבקש ממנה להעלות לו את שמואל מקברו הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך (שם כח כא). על מה אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח (איוב יג יד-יה). נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי נתנו רשעים פח לי ומפקודיך לא תעיתי (תהל׳ קיט קט-קי).—שם כף לפיו, לסימן שתיקה: שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם (איוב כט ט).—ואמר המשורר: שמו מלכים כף לפיהם והמון שרים במליהם לך עצרו (רשב״ג, בימי יקותיאל). — שם עליו כפו, לשמרו לבלי ימלט, שיהיה מוראו עליו: שים עליו (על הלויתן) כפך זכר מלחמה אל תוסף (איוב מ לב). אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה (תהל׳ קלט ה). אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר כפך מעלי הרחק ואמתך אל תבעתני (איוב יג כ-כא).—יגיע כפיו של פלוני, עבודתו, מלאכתו, עי׳ יגיע.—פרי כפיו, עי׳ פרי.—נקיון כף, בלא כונה רעה: ויאמר (אבימלך) אדני הגוי גם צדיק תהרג הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובנקין כפי עשיתי זאת (בראש׳ כ ד-ה).—רחץ כפיו בנקיון, נשמר מכל חטא ועון: אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום (תהל׳ עג יג-יד). — הזך בבר כפיו: אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבר כפי אז בשחת תטבלני (איוב ט ל-לא).—נקי כפים, שלא חטא: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה (תהל׳ כד ד).—ונהוג בדבור: פלוני נקי כפים, שאינו נגע בשל חברו כלום, שאינו מלכלך ידיו במעשה לא נאה, שאינו לוקח שחד.—דבק בכפו מאומה, נגע בשל אחרים: אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך

לבי ובכפי דבק מאום אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו (איוב לא ז-ח).—כפיו נגאלו בדם, רצח נפשות וכדומה: כי כפיכם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון (ישע׳ נט ג).—בכפו חמס, עול וכד׳, שהוא עשה מעשי חמס: מעשיהם מעשי און ופעל חמס בכפיהם (ישע׳ נט ו). וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם (יונ׳ ג ח). יי׳ אלהי אם עשיתי זאת אם יש עול בכפי (תהל׳ ז 7).—אין חמס בכפו, לא חטא בכלום: אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח (דהי״א יב יז). פני חמרמרה מני בכי ועל עפעפי צלמות על לא חמס בכפי ותפלתי זכה (איוב יו יו-יז).—פ׳על כפיו, מעשיו: בפעל כפיו נוקש רשע (תהל׳ ט יז).—תבונות כפיו, עי׳ תבונה.—תמכה כפו דבר, עי׳ תמך.—נער כפיו מתמך בדבר, נמנע מזה: הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד (ישע׳ לג יס).—נשאהו על כפים, כמו שנשאים את הילד, מליצה במשמ׳ טפל בו, שמר עליו: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך על כפים ישאונך פן תגף באבן רגלך (תהל׳ צא יא-יב).—חק את פלוני על כפים, רשם אותו על כף היד לבלי ישכחהו: הן על כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד (ישע׳ מט יו).—הרע כפים, מעשה עון שעשו ידיו: על הרע [1]) כפים להיטיב השר שואל והשפט בשלום (מיכ׳ ז ג).—ואמר המשורר: ואבכה על הרע כפים, אזיל נצח דם עפעפים, ואקרא במעל ידים, צם ומתפלל לפני אלהי שמים (רמב״ע, מוס׳ יוה״כ, אומללנו). ואל אם הדרך עמד בין המשפתים, ובא לאדמתו בהרע כפים (שלמ׳ בן גיאת, שחותי וגדכיתי).—כפיו בעננים, הוא מרבה חסדיו ונדבותיו: והוא לאביונים, כמו אב לבנים, וכפיו בעננים, לעורכי השירים (דונש בן לברט, דעה לבי). גביר דומה כשחק על אדמה וגם כפיו להמטיר כעננים, בהעצרם ימותון הנפשות וימלאון בהמטירם רננים (רשב״ג, שאלתם עללבבי).—ובקצת החיות שיש ברגליהן אצבעות, כמו הכלב והחתול וכדומה: וכל הולך על כפיו בכל החיה ההלכת על ארבע (ויקר׳ יא כז).—כף הרגל, חלק השטוח של הרגל בבע״ח שבקצהו האצבעות, ובפרט צד התחתון שלך הדרש בארץ, Fusssohle; plante (du pied); sole (of the foot): יככה יי׳ בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך (דבר׳ כח לה). הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ (שם נו). ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך (שם סה). כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (שם ב ה). כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה (שם יא כד). ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה (בראש׳ ח ט). ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזק׳ א ז).—וכף פעמיו: ואחרב בכף פעמי כל יאורי מצור (ישע׳ לז כה).—ומ״ר כפות: והיה כנוח כפות רגלי הכהנים נשאי ארון יי׳ אדון כל הארץ במי הירדן יכרתון (יהוש׳ ג יג). נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה (שם ד יח). את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם בתוך בני ישראל (יחזק׳ מג ז).—נתנו תחת כפות רגליו של פלוני, הכניעהו תחתיו: עד תת יי׳ אתם (את הגוים אשר נלחם בם דוד) תחת כפות רגלו (מ״א ה יז). — היה אפר תחת כפות רגליו, היה לו למרמס: ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם (מלא׳ ג כא).—השתחוה על כפות רגלי פלוני, לסימן הכנעה: והלכו אליך שחות בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (ישע׳ ס יד).— ובתלמ׳: וחמשים איש רצים לפניו וכו׳ כולן נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים היו (סנה׳ כא:).—וכף לבד, במשמ׳ כף הרגל, ואמר המשורר: וצר אלי סר, וצור מני סר, והחריב בקצפו מקום מדרך כפו, והצית בזעפו מזוזתו וספו (ר״י הלוי, יונה נשאתה). כפות משיחכם בוששות, הרפוני טוחי עששות, כלפיד אש בחששות סמכוני באשישות (משול׳ בר׳ קלוני׳, אפיק רנן). — ב) דבר עשוי בצורת כף, כף הירך, הראש הכפוף של הירך, Kopf des Oberschenkels; capus femoris: ויגע (המלאך) בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו (בראש׳ לב כו). על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה (שם לג).—ובתו״מ: ואינו נוהג (גיד הנשה) בעוף מפני שאין לו כף (חול׳ ז א). (הולך אדם) אצל טבח הרגיל אצלו ואומר לו תן לי כף אחת או ירך אחת (כיל׳ כט:). בהמה שנשמט הירך שלה מעיקרו ויצא מן הכף שלו אם נתאכלו גיביו והן היתדות שבעצם הכף שיוצאת על העצם הזכר ואוחזת אותו (רמב״ם שחיט׳ י ג).—וגם בשר גבוה מעל להערוה באשה ובאיש: כשם שאמרו שלשה סימנים מלמעלה כך אמרו שלשה מלמטה פגה מלמעלה לא הביאה סימנין מלמטה בוחל מלמעלה הביאה סימנין מלמטה צמיל מלמעלה פשטה את הכף מלמטה (תוספתא נדה ו 7). עד אימתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות

—[1]) המליצה קשה לפרש, וקצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות. וכבר השתמש המשורר במליצ׳ זו במשמ׳ הפשוטה.

וכו׳ ר״ש אומר עד שתתפשט הכף (ירוש׳ יבמ׳ א ג ד). אלו הן סימני בוגרת ר״א בר׳ צדוק אומר כשיתקשקשן הדדין וכו׳ ר״ש אומר משנתמעך הכף[1] (נדה מז.).—ולזכר: מאימתי הוא (בן סורר ומורה) מזיד משתתפשט הכף (ירוש׳ סנה׳ ח כו.). אמר שמואל ב׳ שערות שאמרו אפילו אחת על הכף ואחת על הבצים (בבלי נדה נכ:). —ג) כלי חקוק שיש בו בית קבול, :Schale; vase; bowl וקרבנו קערת כסף אחת וכו׳ כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת (במד׳ ז יג-יד). עשרה הכף בשקל הקדש (שם פו). חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף[2]) קמח בכד ומעט שמן בצפחת (מ״א יז יב).—ומ״ר כפות: ונתנו עליו את הקערת ואת הכפֹּת ואת המנקית (במד׳ ד ז). כפות זהב שתים עשרה מלאת קטרת וכו׳ כל זהב הכפות עשרים ומאה (שם ז פו). ויעש את הכלים אשר על השלחן את קערתיו ואת כפֹּתיו ואת מנקיתיו (שמות לז יו). — ובתו״מ: הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף וכו׳ ונטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו (יומ׳ ה א). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הכף הכף דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק שלשה קבים (תמיד ה ד). וחמשה כלים בידם הטני ביד אחד והכוז ביד אחד והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף וכסויה ביד אחד (שם ז ב).—ד) *כלי שקצהו האחד רחב וחקוק קצת לקחת בו דבר: מגריפה שניטלה כפה (כלים יג ד). כף שכהנים גובלים בה (תוספתא כלי׳ ב״ב ב ד).—וכף לאכול, Löffel; cuiller; spoon: זומא לסטרא שניטלה כפה טמאה מפני המזלג ניטל המזלג טמאה מפני כפה (כלים יג ב). שאלו לא מצא הכף שחקקו לא היו שורפין החרדל שלו (ר״ת פסח׳ כח.). התוחב כף חולבת בקדרה של בשר (שו״ע יו״ד לד א). אם בשלו מים בקדרה חדשה ותחבו בה כף חולבת ואח״כ חזרו ובשלו בה מים פעם אחרת ותחבו בה כף של בשר ושתי הכפות היו בני יומן (שם ה). קח משניהם מלוא הכפיים וקמח וסולת מלוא הכף (אסף הרופא 22, כ״י מינכן).—ונהוג בלשון ומצוי הרבה בסהמ״א.—ומשל: האומן שחק הכף[3]) אותו הכף עצמו שורף פיו בחרדל (רד״ק עובד׳ א א).—*כף סיד, שלוקח בו הסיד לטוח על הכתל: חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד (שבת ח ה). כדי ליתן על פי כף של סיידין (גמ׳ שם פ:).—כף המנעול וכדו׳, ידו, בית האחיזה שלו: קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר על כפות המנעול (שה״ש ה ה). —כף הקלע, בית קבול האבן שבהקלע: ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע (ש״א כה כט).—ואמר המשורר: יקלע (הזמן) בכף קלע יחידתי (יהודה אבן גיאת לרי״ס, מכין עפאים).—ואמר המליץ: ואשרי אנוש יחזק עוז לבבו ביום צר כיום גיל וממיו שבעים, וישליך יהבו עלי אל לעזרו ואויביו יקלע בכפות קלעים (ר״ש כונפיד, תגי קול, בספ׳ ד״ח פז).—*והקצה הרחב של המכחול: מכחול שניטל הכף טמאה מפני הזכר ניטל הזכר טמאה מפני הכף (כלים יג ב).—וכלי מלאכה של מנפץ הפשתן: (זה המנפץ פשתן כשהוא עושה בקופנה חייב) משם דש במערובה משם טוחן באפסטיתה משם זורה בכף משום בורר (ירוש׳ שבת ז י.). — *כף מאזנים, כעין קערה במאזנים שעליה ישימו את הדבר הנשקל ולעומתו המשקלת, Wagschale; bassin de balance; scab of the bal.: אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור״א בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם (אבות ב ח). השוקל ענבים בכף מאזנים (תוספתא ע״ז ז ד). למלך שהיו לו שתי מרגליות טובות ונתנן בכף מאזנים לא זו גדולה מזו ולא זו גדולה מזו (מד״ר שה״ש, שני שדיך). והקב״ה פורט את זכיותיהם של ישראל מהו עושה נוטל קנה של מאזנים ושוקל את העונות כנגד הזכיות וכו׳ אלו כנגד אלו ושתי הכפות של מאזנים נמצאים מעויינות והשטן הולך להביא עונות וליתן בכף העונות ולהכריעה וכו׳ הקב״ה נוטל את העונות מתוך הכף ומטמינם (פסיק׳ רבתי מה).—ובהשאלה, *כף זכות וכף חובה: נושא בעול עם חבירו מכריעו לכף זכות מעמידו על האמת (אבות ו ו). עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה (תוספתא קדוש׳ א יג). שאין בידו מצוה אחת שיסייע לו לכף זכות (ירוש׳ שם א סא ד). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב״ה מכריעו לכף זכות (שם). כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בנתים (יצירה ג א).—ודן את פלוני לכף זכות, לכף חובה: והוי דן את כל האדם לכף זכות (אבות א ו). שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות (ברכ׳ לא:). ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעוה״ז והקרן קיימת לו לעוה״ב

—[1]) וישאלו שם: מאי כף אמר רב הונא מקום תפוח יש למעלה מאותו מקום כיון שמגדלת מתמעך והולך. —[2]) יש מפרשים כף זו במשמ׳ העקרית של כף היד. —[3]) גוף המשל בגמ׳ בארמ׳: היינו דאמרי אינשי כפא דחטא נגרא בגווה נשרוף חרדלא (פסח׳ כח.).

ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים וכו׳ והדן את חברו לכ ף זכות (שבת קכז.).—ה) כנוי לכִפַּת השמים, Himmelsgewölbe ; voûte céleste ; celest. vault: נשא לבבנו אל כַּפַּיִם[1]) אל אל בשמים (איכ׳ ג מא). על כַּפַּיִם כסה אור ויצו עליה במפגיע (איוב לו לב). —*ולהעננים: א״ר אלעזר בר״א ככפים הללו שלא נטפו בבנין בית המקדש כלום (ירוש׳ ברכ׳ א ג ג).—ואמר המשורר: אל אל אשר נעלם והוא נגלה ועב ירכב וכסה אור עלי כפים (ר״י חריזי, הענק ג).—ה) כַּף של תמר, מ״ר כַּפּוֹת תמרים, הענף של התמר: ולקחתם לכם ביום הראשון (של חג הסכות) פרי עץ הדר כַּפֹּת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל (ויקר׳ כג מ).—ו) *לבוש היד, Handschuhe; gant; glove: כף לוקטי עצים (כלים כו ג). כף של עור שקושרין לוקטי קוצים על כפותיהן כדי שלא יכם קוץ (רמב״ם כלים ז ב).—ז) *הגלד התחתון של הנעל: סנדל שנתפסקו אזניו ונתפסקו טרסיותיו או שפרש ממנו רוב כף אחת טהור נפסקה א׳ מאזניו או אחת מטרסיותיו או שפרשה ממנו כל כף אחת טמא (תוספתא כלים ב״ב ד ה). — ח) *שֵׁם האות האחת עשרה באלף-בית העברית[2]): אם אתה עושה בית כף אתה מחריב את כל העולם (מד״ר ויקר׳ יט). כף זה כף שבועה כף שהוא מכה זו על גב זו בשמחה רבה בסעודתן של צדיקים לעוה״ב (א״ב דר״ע, אות כ).—ואמר הפיטן: כַּף כפיו אל יספוק בשמח אום מאמות, בנחלת שלש מאות ועשרה עולמות (בנימין בר זרח, אהלל בגלגלי במע). —ומ״ר: כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים לביתים כפים ולכפים ביתים (ספרי דבר׳ לו). שלא יכתוב אלפין עיינין אלפין ביתין כפין כפין ביתין (שבת קג:).—וגם ״כּוּף: שלא יכתוב אלפין עינין עינין אלפין ביתין כופין כופין ביתין (ר״י ברגלוני, הלכ׳ ס״ת לב).—ט) ״כַּף המפרכסת, שם לאחד המזלות: עוד בעלת הכסא והיא צורת אשה יושבת על כסא ראשה לצד קו המשווי ורגליה לצד הקוטב הצפוני וכוכביו יג ובה הכף המפרכסת (יעקב אנטולי, תרג׳ ספ׳ אלפרגני, כ״י, RSO III 240). — י) ״כַּף הַקֶּלַע, אחד ממיני העִנויים של הרשעים בגיהנם שיקלעו מקצה העולם ועד קצהו: כשהלכו היהודים מבית החיים בא מלאך אחד אכזרי ושבט של אש בידו והכה בשבט על קברי מיד נבקע הקבר וכו׳ אמר לי אותו המלאך רשע רשע קום בדין מיד לקח אותי ושמני בכף הקלע וקלע אותי בפעם אחת מן עיר ראשיט עד לפני הפתח של גיהנם (עמה״מ, תיקו׳ התשובה ג).—ואמר המשורר: נפש חכמה היא בצל שדי אך הסכלה היא בכף הקלע (ר״י חריזי, הענק ג). כפטר חמור יערפוהו, ומאור אל חשך יהדפוהו, פעם יקולע בתוך כף הקלע, ויאמרו לו אהבת כל דברי בלע (עמנ׳, מחבר׳ התופת והעדן). פעם על העץ יוקיעום, ופעם כשסע את הגדי ישסעום, ופעם בכף הקלע יקלעום (שם).—ועי׳ קלע.

א. **כֵּף**[1]), ש״ז, מ״ר כֵּפִים,—א) צור שיש בו נקרה, מערה, hohler Fels; rocher creux; hollow rock: מקול פרש ורמה קשת ברחת כל העיר באו בעבים ובכֵפִים עלו כל העיר עזובה ואין יושב בהן איש (ירמ׳ ד כט). מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב בערוץ נחלים לשכן חרי עפר וכֵפִים (איוב ל ה-ו). — ואמר המשורר: לשמעו נבהלו אנשי תעודה ובצור הובאו יחדיו וכפים (רמב״ע, גדודי ליל, כ״י בודל׳).—ב) *כמו כִּפָּה, Gewölbe, voûte, arc; vault: וכן בית הבד שהוא בנוי בסלע וגנה אחת על גביו ונפחת הרי בעל הגינה יורד וזורע למטה עד שיעשה לבית בדו כיפין (ב״מ י ד). וכבש היו עושין מהר הבית להר המשחה כיפין ע״ג כיפין וכיפה כנגד האוטם מפני קבר התהום (פרה ג ו). הכיפין פטורות (ממזוזה) ר׳מאיר ורבי יהודה מחייבין אבל הכל שוין שאם היה הבנין מלמטה והכיפין מלמעלה הרי אלו חייבות במזוזה (מסכ׳ מזוזה א). — ובהשאלה, *כֵּפֵי הגל, כשהגל מתנשא באויר וחוזר ונתך הוא עושה באמצעיתו בעין כֵּף: וכיון שנטבלו רגלי הכהנים במים עמדו מי הירדן במקומן וכו׳ שהיו המים נגדשין למעלה כיפין על כיפין שלש מאות מיל וראו אותן כל מלכי האומות (תוספתא סוט׳ח ג, ירוש׳ שם ז כא ד). מטבילין בראשין ואין מטבילין בכיפין לפי שאין מטבילין באויר (חגי׳ יט. חול׳ לא:). הכה את הים וקרם הכיפין של מים ויחזרו המים למקומם (מד״ז, שה״ש ב א).

ב. ***כֵּף**, ש״ז, מ״ר כֵּפִים,—אגודה קטנה של ירק וכדו׳ שיש בה שלשה קלחים, klein. Bündel; faisceau; bundle: מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין את הכיפין[1]) אבל לא את הזירין (שבת כז ב).—ובמשמ׳

---

[1]) פרשו קצת הקדמונ׳ עננים ושמים. רש״י: ד״א אל כפים אל העננים אל שמים וכו׳ וכן אל כפים כסה אור. ע״כ. וכך רד״ק.—[2]) צורת אות זו בכתב העברי הקדום דומה קצת לכף היד באצבעות,—עי׳ צורתה בראש השער.

[1]) ושאלו בגמ׳ שם (דף קנט.): א״ר הונא הן הן פקיעין הן הן כיפין, פקיעין תרי כיפין תלתא.

רצועה, סרט וכדו׳: כף של נייר שהתקינה לחגור בה את מתניו טמאה כף של סיב שהתקינה לחגור בה את מתניו טהורה שתי כיפין של סיב שתפרן זו בזו והתקינה לחגור בה את מתניו (תוספתא כל׳ ב״ב ה ה).

ג.*כִּפָּה, ש״ז, מ״ר כִּפִּים,— עקר הריות הדקל במקום שהן מחברות בהאילן: אמר רבי מאיר מעשה באחד שכיפת שתי כיפין של תמרה להיות יושב עליה (תוספתא כלי׳ ב״ב ב ה). אוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער רשב״ג אומר אוכלין על של בין הכיפין ואין אוכלין על שבין השיצין (פסח׳ נג:).

א.כִּפָּה, ש״נ, ככנ׳ כִּפָּתוֹ, מ״ר כִּפּוֹת,—כמו כַּף משמ׳ ה, ענף התמר, Palmzweig; palme; palm,—ומליצה כִּפָּה ואגמון, גדול וקטן: ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב כִּפָּה ואגמון יום אחד (ישע׳ ט יג). ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש וזנב כִּפָּה ואגמון (שם יט יה). בלא יומו תמלא וְכִפָּתוֹ לא רעננה (איוב יה לב).

ב.*כִּפָּה, ש״נ, מ״ר כִּפּוֹת,—א) בנין עשוי בצורת קשת, Gewölbe; voûte; vault: הגיעו לכיפה שמעמידין בה עבודת אלילים אסור לבנות (ע״ז מ ז). —ובהשאלה, קלות של מים שנופל כפוף: אמר אביי (סימן הסרים הוא) כל המטיל מים ואינו עושה כיפה (יבמ׳ פ.).—ובפרט כִּפַּת הרקיע: וכיון שחמה מגעת לקרן מערבית צפונית מקפת וחוזרת אחורי כיפה (ב״ב כה:). הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה ומתחת הבריכה כיפה מזעת טיפים עבות והן יורדין לתוך מים המלוחים ואינן מתערבין (מד״ר בראש׳ ד). שהעלהו הקב״ה למעלה מכיפת הרקיע ואמר לו מן אותו המזל שאתה רואה שאין אתה עתיד להוליד ממנו אני מראה לך שאתה מוליד (שם במד׳ ב).— מֶלֶךְ בְּכִפָּה, תחת כל כִּפַּת השמים, על כל העולם: שלשה מלכו בכיפה ואלו הן אחאב ואחשורוש ונבוכדנצר (מגי׳ יא.). מלכי בית דוד שעתידים לעמוד ממנו שמלכו בכיפה בים וביבשה כגון שלמה ומלך המשיח (מד״ר במד׳ יג). — ב) חדר בנוי תחת חדר אחר, וגם בעמק האדמה: בית אבטינס ובית הניצוץ היו עליות והרובין שומרים שם בית המוקד כיפה ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם (תמיד א א). המסדר קנקנים בכיפה (תוספתא מכשיר׳ א ו).—וביחוד, חדר קצר, ישתמשו בו למשמר, לכלא: מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (סנה׳ ט ה). ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ (שם). רוצח שנתערב באחרים וכו׳ כונסין אותן לכיפה (שם ג). מה יעשו להן (להפרה וולדיה) כונסין לכיפה עד שעה שימותו (תוספתא ב״ק ה ה). מתרין בו פעם ראשונה ושנייה ובשלישית כונסין אותו לכיפה (שם סנה׳ יב ז). כיפה ר״מ מחייב במזוזה (ערוב׳ יא:). פעם שלישית אין מלקין אותו אלא מכניסין אותו לכיפה והוא מקום צר כפי קומתו ואינו יכול לשכב בו (רמב״ם, סנה׳ יח ד). הצד ארי אינו חייב עד שיכניסנו לכיפה שלו שהוא נאסר בה (הוא, שבת י יט).—כִּפָּה של אבנים, אבנים מסדרות זו ע״ג זו בעין כִּפָּה: למה הדבר דומה לכיפה של אבנים כיון שנתרעעה אחת מהן נתרעעו כולן (ירוש׳ מו״ק ג פג ג). והלך שמעון והצניע (את הפקדון) בחדרו שהיא כיפת אבנים תחת מטתו (שו״ת תרומת הדשן שלג).—ובית שהוא בנוי בעין כִּפָּה: א״ר יוחנן כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלם וכל מי שמבקש לחשוב הולך לשם (מד״ר שמות נב). — ג) חנות של סחורות גדולה: וניתן רשות מהאלופים הנ״ל להרב ר׳ יוסף ירוחמש הנ״ל לישב בכיפה ובחנות וכו׳ למכור ולקנות סחורה וכו׳ ושוב לא יצטרך הר״ר יוסף הנ״ל ליתן שום נתינה ומתן דמים לקופת הקהל וכו׳ מחמת זה אשר יושב בהכיפה וכו׳ הוראת שעה היתה להחיות את נפשו ונפש בני ביתו בכל משא ומתן בעולם בכל כיפה אשר ירצה כל ימי היותו (פנק׳ קראקא לג, שנת תפ״ו). ביום השלישי פעלו השתדלנים להוציאני מן הבית הזה ולתנני בבית הסוהר וכו׳ והבית ההוא היה ברחוב אשר כיפת היהודים שמה ולא חסרו יהודים ממני תמיד משבת עמדי (מגי׳ איבה, רי״ט הלר יד).

*כִּפָּה, כִּפָּה, ש״נ, מ״ר כִּפּוֹת, —כעין מכסה להראש לנשים וכדומה, Kopfbedeckung; coiffure; cap: ונותן לה כפה לראשה וחגור למתניה ומנעלים ממועד למועד (כתוב׳ ה ח). נימי הסדין והסודרין וכו׳ והרדיד והחלוק והטלית שלש אצבעות נימי כפה של זקנה והגומדין של ערביין וכו׳ והמעפורת והפרגוד נימיהן כל שהן (כלים כט א). נדה שישבה עם הטהורה במטה כפה שבראשה טמאה (זבים ד א). היא (הסוטה) פירסה סדין לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחה תחת רגליו (תוספתא סוט׳ ג ג). לוקחין מן האשה בחמשה דינרים כדי שתקח בהם כפה לראשה (שם ב״ק יא ה). כפה של זקינה שהיא טמא מדרס (שם כלים ב״ב ו י). כיפה של צמר היתה מונחת בראש כהן גדול ועליה ציץ נתון,

(חול׳ קלח.).—ומצוי בסהמ״א: כיפה של צמר שעשויה מכמה צבעונין וארוגה ארג מרוקם (תשו׳ הגא׳, הרכ׳ שסז). ולעצמה (של הכלה) מלבושים יקרים מן הכפה ועד הנעל (ספ׳ המוסר לר״ז בן סעד׳ ח). והיא עומדת ביניהן בלא רדיד ובלא מטפחת אלא בבגדיה וכיפה שעל ראשה כמו שהאשה בתוך ביתה (רמב״ם, סוט׳ ג ד).

א.*כפה[1], ש״נ, — כפת המרחץ, מין צמח: כפת המרחץ[2]) פטורה מן הודאי ואין צריך לומר מן הדמאי (תוספתא דמאי א כט).—כפת הירדן, מין צמח טוב תריח: מעלה עשן כל שהוא רבי נתן אומר אף כיפת הירדן כל שהוא (ירוש׳ יומ׳ ד מא ד).

ב.*כפה, ש״נ,—חתיכה כמו גוש, כעין כדור פחות או יותר גדול: וכיפת הברד והשלג והכפור והגליד והמלח (אהל׳ ח ה). כיפת שאור שיחדה לישיבה בטלה טומאתה (חול׳ קכט.).

א.כפה[3]), ממנו א.כפה.

א.כפה, פ״י, עתי׳ יכפה, — כפה האף, הכעס, שכך אותו, beschwichtigen; apaiser, calmer; appease, calm: מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק חמה עזה (משלי כא יד).—ובתלמ׳: אף כופה (מתנה לעני) חמה אינה כופה (ב״ב ט:).—ומקו׳ כפות, לכפות, ואמר הפיטן: גמוני פז לאגוד ולכפות, דשאי אשלים בם אף לכפות (ר״א קליר, ב סכות, הרחן בנקיון).—וכפה כעס: קבל בפה סגור לימות עצב, וכעס כפה מלב יום תעצב (יצחק בן גיאת, את מחוז).—וכפה ממנו, דחה: הוי שמח במתנה שנתת מתוך ביתך כדי שיכפה ממך מלאך המות (ר״י בן עקנין, אבות ד כט).

—נפע׳, נכפה[4]), נכפתי, יכפה, אכף, — נכפה לפלוני, הראה א״ע ענו ונכנע: במה אקדם יי׳ אכף[5]) לאלהי מרום (מיכ׳ ו ו).—ואמר הפיטן: לישעך אחכה יה ואצפה, בלבב נשבר נדכה ונכפה (סדור תימנ׳ ליוס״כ, מכולה עכורה).—נכפית התמה: חימה עזה שאינה נכפית בשביל השוחד בחיק (רגמ״ה ב״ב ט).

[1]) לא נתברר קריאתה של מלה זו, ויש קוראים אותה בכף תרוקה, וכמו״כ לא נתברר משמ׳ בדיוק.—[2]) לא נתברר מהותו של הצמח הזה.

[3]) רק בעברית.

[4]) כל זה ר״י חיוג. ועי׳ הערה לקמן.—[5]) אמר ר״י חיוג: ועקרו אכפה כמו תגל שראוי להיות תגלה. ע״ב. והעיר ע״ז רד״ק וז״ל: כתב רבי יהודה בזה השרש אכף לאלקי מרום ואולי מצאו בספרו קמוץ ורבי יונה אמר שהוא מפעלי הכפל כי מצאהו פתוח וכן מצאנוהו אנחנו פתוח (מכלול, שרס״פ). וכבר התפלפל בזה ריב״ג במשתלחק.

—פע׳, כפה, אכפה. — כפה חמתו, כמו הקל, שכך אותה, ואמר הפיטן: בקר אערך לך ואצפה, אולי חמת המלך אכפה, נא השמיעני פה אל פה, חמת המלך שככה (סדור תימני׳ ליוס״כ, יי׳ אתה הוא).

ב.*כפה[1]), ממנו ב.*כפה, ב.*כפייה.

ב.*כפה, פ״י, — כפה אותו, הכריחו לעשות דבר על כרחו ושלא ברצונו, zwingen; contraindre; to force: היבמה שאמרה בתוך שלשים יום לא נבעלתי כופין אותו שיחלוץ לה לאחר שלשים יום מבקשים הימנו שיחלוץ לה ובזמן שהוא מודה אפילו לאחר י״ב חדש כופין אותו שיחלוץ לה (יבמ׳ יג יב). אפילו הכניסה לו (האשה לבעלה) מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה מביאה לידי זימה (כתוב׳ ה ה). האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא (את אשתו) אמר רשב״ג בד״א במומין הקטנים אבל במומין הגדולים כופין אותו להוציא (שם ז ט). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב כלום אלא מפני תקנן העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו (גיט׳ ד ד). כופין אותו (למי שממאן להשתתף בהוצאות החצר) לבנות בית שער ודלת לחצר וכו׳ כופין אותו לבנות לעיר חומה ודלתים ובריח (ב״ב א ה). בארבעה פרקים אלו משחיטין את הטבח בעל כרחו אפילו שור שוה אלף דינרין ואין לו ללוקח אלא דינר כופין אותו לשחוט (חול׳ ה ד). תרומת חבר ותרומת עם הארץ שנתערבו כופין את עם הארץ ליטול חלקו (תוספתא דמאי ג ג). אין האיש כופה את אשתו להניק את בן חברו ואין האשה כופה את בעלה שתניק את בן חברתה (שם כתוב׳ ה ה). הכותב נכסיו בשום חבירו אין כופין אותו להזור ואם התנה עמו מתחילה על מנת בן כופין אותו לחזור (שם ב״ב ט א). (האומר) יטול פלוני בנכסיי יקנה פלוני בנכסיי וכו׳ לא זכה וכופין את היורשין לקיים דברי המת (שם יג). שאין כופין את החבר שיעשה טהרות על גב עם הארץ (שם ע״ז ג י). עבד שיצא עם רבו לחזור כופין אותו לחזור שלא לחזור אין כופין אותו לחזור (שם יח). א״ר הונא הנייתי עליך כופה ומשמשתו (ירוש׳ נזיר ט נז ג). כל הכופה אשתו לדבר מצוה הויין לו בנים שאינן מהוגנים (ערוב׳ ק:). כופין אותו עד שיאמר רוצה אני (ר״ה ו.). כפאו ואכל מצה יצא

[1]) בארמית כפי.

וכו' אמר רב אשי שכפאוהו פרסיים (שם כח.). הוא אומר לעלות (לא"י) והיא אומרת שלא לעלות כופין אותה לעלות (כתוב' קי:). כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמדי תינוקות ולא אחד מבני בעלי אומניות ולשכנו אינו כופיהו רשב"ג אומר אף לשכנו כופיהו (ב"ב כא:). אלו תלמידי חכמים שכופין את עצמן ללמוד התורה אלו מאלו (מד"ר ויקר' ל). שאין הבורא כופה בני אדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם (רמב"ם, תשוב' ה ג). אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב גולמי בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע אין הדבר כן אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל וכו' וכן שאר כל הדעות ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים (שם ב). וכן מי שכפאו אנס לעשות בשביעית בחנם (הוא, שמיטה ויובל א יא). וכן כופה את הראויין להיות שרים וממנה אותם שרי אלפים ושרי חמשים (הוא, מלכים ד ה). אע"פ שעמדו כך שנים רבות בלא מחיצה כופהו לעשות מחיצה בכל עת שירצה (הוא, שכנים ב יד). וכן בגינה כופהו להבדיל גינתו מגינת חבירו במחיצה גבוהה עשרה טפחים (שם טז). שהרי הוא חמסן מפני שכופה את המוכר למכור שלא ברצונו (הוא, מכיר' י ה). שאם הוזלו (הקרקעות) לא נכפה את הלוקח לקנות בשעת היוקר (רשב"ם ב"ב קג:). אמר לו הודה לי בפני עדים והוא משיב לו הייתי מודה לך אלא שירא אנכי שתכפני לפרוע (טוחו"מ לב כג, בשם בעל המאור). ראובן יש לו חוב בשטר על שמעון ושמעון על לוי אחיו ובא ראובן לגבות מלוי וטוען לוי אחי גמלני חסד והלוני להחזיק ידי והתנה עמי שלא יכפני לפרוע אלא לכשארצה (שם פו ו, בשם הרא"ש). כאשר נדרת נדבה לא כפאתך שום בריה לנדור אלא מדעתך נדבת (חזקוני, כי תצא כג כד).—ואמר המשורר: אבעים בנות ימים ונגדן אצתקה כי צועקות מי זה אשר יכפנו, האת הדפתנו ואין כח בך או יד יקותיאל עלי ערפנו (רשב"ג, כוכב אשר דרך).

—פע', כֻּפָּה, מכֻפֶּה, מכֻפִּים, מכופים,—שכֻּפּוּ אותו, מוכרח: רבותינו ז"ל בעת השמד לא היו מעברים וכו' לא מפני שרצונם היה שלא לעבר נמנעו מלעבר אבל היו מוכרחים ומכופים שלא לעבר כאשר היו מוכרחים שלא למול את בניהם (ר"א בר"ח הנשיא, העבור ג ה).

ג.*כפה[1]), ממנו ג.*כִּפֵּה, א.*כִּפְּיָה.

ג.*כָּפָה[2]), פ"י,—כִּפָּה כלי על פיהו, שָׂם אותו בפיהו למטה ובהיצונית קרקעיתו למעלה, umverfen, renverser; invert: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה ועל צואה של קטן ועל עקרב שלא תישך (שבת טז ז). כופין את הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו (שם יח ב). ובשבת היה כופה עליהן (על הגחלים) פסכתר (תמיד ה ה). וכן הכופה את הסל ועושה על גביו כירה (כלים ז ב). המצניע החבית שלא תשבר או שכפאה על פיה על מנת לנגבה (פרה ז ח). יכול יכפה עליו (על הדם) כלים יכפה עליו אבנים ת"ל עפר (ספרא אחרי ח יא). למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשה לו צלמים וטבע לו מטבעות לאחר זמן כפו לו איקונותיו שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו (מכי' יתרו ח). חבית שכפאה על פיה ומרחה בטיט מן הצדדים (ספרי במד' קכו). של"ה רבן גמליאל גנזו (את תרגום ספר איוב) ר"י בר' יהודה אומר עריבה של טיט כפה עליו (תוספתא שבת יג ג). חבית שכפאה על הכותל ומירח שפתותיה עם הכותל (שם כלים ב"ק ז ה). קדרה שכפאה על פי חבית ומירח שפתותיה עם דפנות החבית (שם יב). שני לפסין ושתי קדרות שכפאן זו ע"ג זו (שם יג). מאימתי כופין את המיטות משיצא המת מפתח החצר וכו' וכשמת ר"ג כיון שיצא מפתח החצר אמר ר"א לתלמידיו כפו את המיטות וכשנסתם הגולל א"ר יהושע כפו את המיטות אמרו לו כבר כפינום על פי הזקן (ירוש' ברכ' ג ה ד). בערב שבת הוא זוקף את מיטתו ובמוצאי שבת הוא כופן (שם). ביצה שנולדה ביו"ט סומכין לה כלי בשביל שלא תתגלגל אבל אין כופין עליה את הכלי ושמואל אמר כופין עליה כלי (שם שבת ד ו ד). אם לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד ומה שהוא משייר יניחנו בצינעה וכו' כיצד הוא עושה כופה עליו כלי כפה עליו כלי ולא מצאו אני אומר יד נטלתו (שם פסח' א כו ג). איקונין אחת טובה היתה לי בתוך ביתך וגרמתני לכפותה אף אתה כפה מיטתך (שם מו"ק ג פג.). אמר איני כופה את המיטה הרי אני ישן ע"ג הספסל אין שומעין לו מפני שאמר

[1]) בערב' כפא a)

[2]) בערב' כַפא אלשי, תקלב ט'הרא לבטנ.

a) كفا

איני כופה את המיטה וכו׳ משהוא זוקפה שוב אינו כופה וכו׳ (שם). ושאלו לר׳ יוסי מהו לכפות את המיטה א״ל לא צריך (שם). אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה פתילות כפה עליה כלי עולה לכמה בני אדם לא כפה עליה עשאה כמין מדורה ואפילו לאחד נמי אינה עולה (בבלי שבת כג:). כפה סאה וישב עליה כפה תרקב וישב עליה (שם, נט.). א״ר חסדא אע״פ שאמרו אין נותנין כלי תחת תרנגולת לקבל ביצתה אבל כופה עליה כלי שלא תשבר (שם מג:). ומודה רב שאם כפאה (את הספינה) על פיה שאין מטלטלין בה וכו׳ אלא שכפאה לזופתה (ערוב׳ לו:). הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה ואפילו יש לו עשר מטות בעשרה מקומות כופה את כולן ואפי׳ חמשה אחין ומת אחד מהן כולן כופין ואם היתה מטה המיוחדת לכלים אין צריך לכפותה דרגש אינו צריך לכפותו אלא זוקפו (מו״ק כז.). וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבילות (כתוב׳ ד:). כפה עליו גיגית ופרע עליו מעזיבה (סנה׳ עז.). שכפה הקב״ה עליהם את ההר כגיגית (שבת פח.).—ופעו׳ כָּפוּי, כְּפוּיָה: היתה (החבית) כפויה ופיה לאויר התנור (כלים ח ג). ואם היה כלי קטן ואין בו טפח על טפח וכפוי על פיו (תוספתא כלים ב״ק ז ו). סאה כפויה על פיה חבית כפויה (שם אהל׳ יב ב). מתוך שהוא ישן על מיטה כפויה הוא נוער בלילה ונזכר שהוא אבל (ירוש׳ ברכ׳ ג ו.). ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברהו על מטות כפויות ואם לאו יברהו על מטות זקופות (מו״ק כו:). מדור הלבנה בין ענן לערפל עשויין כמין שתי קערות כפויות זו על גב זו והיא יוצאת בין שניהם (פדר״א ז). חבית שכפויה על פיה אעפ״י שמירחה בטיט מן הצדדין (רמב״ם, טומא׳ מת כא ג).—ובהשאלה, כִּפָּה את התהום: רבי אליעזר אומר תהום כפה עליהם מלמעלה ועברו בו ישראל כדי שלא יצטערו (אדר״נ לג).— *כִּפָּה אדם, הטילו ארצה על פניו, ובפרט בענין אדם שיש לו חולי נפילה: דרכו של שד נכנס לאדם וכופה אותו (ספרי דבר׳ שיח). ודומה עליו כמי שכפאו שד (נדר׳ כ:). — כִּפָּה סיח את המנורה[1], משל לשחד שמבטל שחד אחר: מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף מלאות כסף ומחוקיהם כסף שוב מעשה באחד[1]) ששילח ביד בנו שתי מדות של זהב מליאות זהב ומחוקיהם זהב אמרו כפה סייח את המנורה (ספרי במד׳ קלא). — *כְּפוּי טוֹבָה, כְּפוּיֵי טובה, כְּפוּיַת טובה, כְּפוּיוֹת טובה, מי שמטיל את הטובה שעשו לו על פניו שלא יראוה, undankbar; ingrat ungrateful: ויבא עמלק שבא בעצה וכו׳ אחרים אומרים יבא עמלק כפוי טובה ויפרע מן העם כפויי טובה וכן הוא אומר ואלה המתקשרים עליו וגו׳ יבאו אלו כפויי טובה ויפרעו מן יואש כפוי טובה שנאמר ולא זכר יואש המלך החסד וגו׳ (מכי׳ בשלח, עמלק א). ובאת אל הכהן וכו׳ ואמרת אליו שאינך כפוי טובה (ספרי דבר׳ רלח). אמר להן משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה בשעה שאמר הקב״ה לישראל מי יתן והיה לבבם זה להם היה להם לומר תן אתה (ע״ז ה.). אותה שעה כשתעשה לנו ניסים האלו אין אנו כפויי טובה אלא אף אנו אומרים שירים וזמרים (פסיק׳ דר״כ כט). ג׳ כפויי טובה הן הארץ והאשה והנפש הארץ שנאמר ארץ לא שבעה מים האשה מנין אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און הנפש מנין גם הנפש לא תמלא (מד״ר ויקר׳ ד). —ומצוי בסהמ״א: ראיתי אחים חברים אהובים ובדבר קטן כרגע נהפכו לאויבים ויש ממעשים אלו כמה בכל יום ובפרט כפויי טובה שיש מי שקבל מחבירו חסדים וטובות הרבה ומפני שהכעיסו בפעם אחת נהפך לאויב לו (תורת מיסור לתאגיז ג). ראוי לנו שלא נהיה מעדת כפויי טובה אבל ראוי לנו להזכיר לברכה המפרשים הראשונים (תוסב מבפט לאיוב, חתימ׳ הספר). וממנה (מן הגאוה) תצאנה רעות רבות אין מספר ומהן לבזות הגדולים ממנו וכו׳ להנקם על כל דבר קל להיות כפוי טובה להכנס בגבול שאינו שלו (צמח צדיק לר״א מודינא לה).—ובהרחבה, גם בדברים לא בע״ח: כי אין מלאכה כפוית טובה בעולם כמלאכת הבקורת ובפרט בקרת שירים (אגר׳ יל״ג א קלה).—והפעל כִּפָּה טובתו של פלוני, נהיה כפוי טובה לו: כי יי׳ אלהיך ברכך לפיכך לא תכפו את טובתו להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים (רש״י דבר׳ ב ז). ולבן אשר רצה לכפות טובתו של יעקב (יריע׳ שלמה א).

---

[1]) דבור זה מקורו בספור אחר והוא: מעשה באשה אחת שכיבדה לדיין מנורה אחת של כסף והלך אנטיריקוס שלה וכיבדו סיח של זהב למחר אתת אתתא ואשתכח דינא הפיך א״ל מרי ינהור דינא קדמך כההיא מנרתא דכספא אמר לה ומה אעביד לך כפה סיח את המנורה (פסיק׳ דר״כ, איכה).—[1]) בירוש׳ (יומ׳ א לח ג) הגרסה: ובא אחר ושילח וכו׳, וכן במד״ר (ויקר׳ כא) ועמד אחר ושלח, וכך גם בפסיק׳ דר״כ, אחרי מות.

—נִפְע׳, *נִכְפָּה, לנק׳ נִכְפֵּית, נִכְפֵּת,—א) שֶׁכָּפוּ אותו על פיהו: דרגש נזקפת ואינה נכפית (ירוש׳ ברכ׳ ג ה ד). שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית (רש״י שמות יט יז).—ואמר הפיטן: ויצא הדר אום בכסף נחפת, ותמורו אפר על ראשה חפת, ונרות נכבו ומנורה נכפת, כפשעו בלחם ופת (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה ישבה חבצלת). — ב) *אדם נִכְפָּה, נפל על פניו מחלי הנפילה, נהיה נִכְפֶּה: בין קמיע שבכתב ובין קמיע שבעיקרין יוצאין בו ואין צריך לומר (אדם) שניכפה (כבר פעם) אלא (אפילו אדם שדואג) שלא יכפה ואין צריך לומר דבר שיש בו סכנה אלא אפילו דבר שאין בו סכנה קושרו ומתירו בשבת (תוספתא שבת ד ט). המשמש מטתו על מטה שתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה (פסח׳ קיב:). ומעשה באחד שנכפה ואמרו המומחים לכתוב קמיע על קלף צבי (שו״ת שער אפרים לו). ועי׳ *נִכְפֶּה.—ג) בחכמת התשברת, ״נִכְפְּתָה הזוית על זוית אחרת וכדומה: וכן כל הזויות הניצבות שבעולם הן שוות זו לזו הואיל וכולן הן נכפות במחשבה זו ע״ג זו ואין שום אחת מהן עודפת על חברתה ולא חוסרת ממנה כלום (יסו״ע לר״י ישראלי א ג).

*כְּפוּי, כפוי טובה,—עי׳ ב.*כָּפָה.

*כָּפוּל, ש״ז,—חוט כפול: (הנוגע) בנפש המסכת ובשתי העומד ובכפול שהעבירו על גבי הארגמן (כלים כח א).—ועי׳ כָּפֵל.

∵כִּפּוּל, ש״ז,—שה״פ מן כִּפֵּל, בחכמת החשבון, כִּפּוּל מספר: האחד אינו מנין אבל הוא מלת המנין ומכיפולו נהיו השנים (ר׳ נסים, פרוש יצירה).

*כְּפוּלָה, ש״נ,— א) שה״פ מן כָּפַל, במשמ׳ קמט, קִפּוּל: ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו ומכופל כמה כפולות (מד״ר ויקר׳ טז). כשאתה פושטתה (את המגלה) מכפולתה נמצאת עשרים על עשרים (ר׳ נתנון, תשו׳ הגא׳, גנזכ׳ 36). נטויות היו (הכִּלּוֹת) מע״ש ומשוכות למעלה כמין כפולות ובבקר היו משפיעין ומשרבבין אותן למטה (ר״ת שבת קלח:). — ב) ״שֵׁם מַטְבֵּעַ: היה שולח לפניו הבעלי דינים ועשה שיתנו לו הקהל פרס שלשים כפולות (שו״ת ריב״ש ס). יום אחד הגיעה פה ספינה ממיורקה ובה מ״ה נפשות מאנוסי מיורקה ובלנסיאה וברצלונה והשר היה רצונו להכניסה בעיר לאהבת התועלת כי היה לוקח מהם כפולה לגלגלת (שם סא). שכל ערך הנדונדיא שנדר לתת לבתו שהיה ק׳ כפולות יתננה במטלטלים וכו׳ וקנה משלו ענק פנינים ותכשיטין אחרים שוה הכל כ״ה כפולות וכו׳ וזה היה אמוד שהיה שוה שלו ק״ק כפולות קודם שנשא אשה (שם קד). אותו הנפח שעשה לה שני מפתחות בהסתר פנים מן הבעל ולקח בערכם ממנה כפולה אחת ראוי ליענש (שם קח). והניחה בתורת ירושה לבנה חצי כפולה (שם קסט). ראובן שנשא לאה וכתב לה בכתובה ששת אלפים כפולות והיה לו קרקעות ומכרם ואח״כ כתב לה כל נכסיו במתנת בריא ושייר לעצמו מקום ישיבתו בב״ה ועוד נתחייב לה באותו שטר מתנה אלפים כפולות שתגבם מנכסים שיקנה אח״כ (שו״ת הרא״ש נה ז). והבת הוציאה שטר חוב שיש לה על אביה בסכום אלף כפולות (שם יג טו). ועוד עשה לו שטר על עצמו באלף כפולות והתנה שלא יתחייב בזאת המתנה וכו׳ רגלים לדבר שהקנה לו אלף כפולות יותר על נכסיו (שם עט ה, מובא בטחו״מ ק כ). ואם יש לו (להיהודי) מאתים זהובים מיד לובש בגדי משי ולבניו רקמה מה שלא יעשו השרים אשר להם הכנסת אלף כפולות לשנה (שבט יהודה ז). יכריזו בגלילות שמי שיביא שום עדות יתנו לו חמש מאות כפולות וביתו חפשי (שם ח). אמר לי אדוני אם תהרוג היהודי החזיר הזה אתן לך לבוש משי יקר מאד ועשרים כפולות (שם). וכשהגיע המלך דון אנדריא למדינת בורגז תבע לציבור חמשים ואלף כפולות והיו בצרה גדולה (שם, כתב לר״ש גרלה). וגם פה העירה ובשאר המדינות הן רבים עתה עם הארץ פדויי ה׳ על ידינו כיד ה׳ הטובה עלינו מאתים ועשרים נפשות ויקר פדיון נפשם עשרת אלפים כפולות זהב (מכת׳ רי״א לר״י מפיסא, או״ג כ סז). בחליפי איסקודוס של כסף עם כפולות של זהב או איסקודוס של כסף עם פרוטות של נחושת (שו״ת מים רבים, יו״ד לח). ולפרעון המקומות הללו נתן לוי הנ״ל למוכר הנ״ל שלש מאות סקודי וכו׳ ועוד כ״א כפולות ספרד (שו״ת שמש לדקה א מט). שיתנו כל שנה ושנה אחרי פטירתו משך עשרה שנים רצופות א׳ כפולה ספרד להשיא בתולה או בתולות ממדינה זו וכו׳ ועוד יתנו לה א׳ כפולה ספרד לכל חדש וחדש בעד מזונותיה (שם ב יח).

א.כָּפוּף,— עי׳ כָּפַף.

ב.∵כָּפוּף, ש״ז,—כמו א.*כְּפִיפָה, כעין סל לצוד דגים: הדגים בין שצדן בחרם בין בכפוף[1]) בין במצודה

---

[1]) כך בכל נוסח׳ הדפוס, ומקור הלכה זו בתוספתא מכשיר׳ ג יב, ושם הגרסה בכפיפה.

אם לא ניער את המצודה עליהן לא הוכשרו ואם ניער הוכשרו (רמב"ם, טומא' אוכל' טז ב).

א. **כְּפוֹר**, כְּפֹר, ש"ז, — בעין שלג דק מאד מתהוה מאיד שקפא, Reif ; frimas ; hoar frost : ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס דק כַּכְּפֹר על הארץ (שמות יו יד). הנתן שלג כצמר כְּפוֹר כאפר יפזר (תהל' קמז יו). מבטן מי יצא הקרח וּכְפֹר שמים מי ילדו (איוב לח כט).—ואמר בן סירא: צדקת אב לא תמחה וכו' ביום צרה תזכר לך כחם על כ פ ו ר להשבית עוניך (ב"ס גמי' ג יד-יה). תואר לבנה יגהה עינים וממטרו יהמה לבב וגם כ פ ו ר כמלח ישפך ויציץ כספיר ציצים (שם מג יח-יט). — ובמשנה: השלג והברד ו ה כ פ ו ר והגליד (מקוא' ז א). — ובסהמ"א: ו ה כ פ ו ר הוא האיד הקופא קודם שישתנה למים (ר"ש א"ת, אותות השמים, כענן וכמטר). — ואמר המשורר: היו בעינינו זהב פרוים, זהר לבנה מרחבי רקיע, שני מעורב עם כ פ ו ר שמים (רע"פ, מתק שפתים 84).

ב. **כְּפוֹר**, ש"ז,—בעין כוס של כסף או זהב: כְּפוֹרֵי זהב שלשים כְּפוֹרֵי כסף משנים ארבע מאות ועשרה (עזר' א י). וְלִכְפוֹרֵי הזהב במשקל לִכְפוֹר וּכְפוֹר וְלִכְפוֹרֵי הכסף במשקל לִכְפוֹר וּכְפוֹר (דהי"א כח יז).—ואמר המשורר בהשתמשו במלה זו בשתי משמעותיה: כבה יקוד לבי במי אשכול ומלא לי כ פ ו ר, ושתה עלי לבנת פני ארץ אשר לבשה כ פ ו ר (רמב"ע, תרשיש כ ג).

כִּפּוּר, כִּפּוּרִים,—עי' כִּפֵּר.

כְּפוֹרִי, ת"ז, לנק' כְּפוֹרִית,—הַלֵּחָה הַכְּפוֹרִית, שמראה כמו הכפור, הברד: בלחות ה כ פ ו ר י י בזוג הראשון החלול מזוגי עצבי המוח למה שישקע בלחות ה כ פ ו ר י י מצבעי הגשמים הנראים (אמונה רמה א ו). ויש מי שהעתיק (את השם אלגלידא להלחה שבעין) כ פ ו ר י י וכו' כי הוא לחות לבן זך ספידיי עגול (רמב"ל דורנ, מג"א, ח"י ד). כאשר יהיה הליחה הביצית (שבעין) רבה והיא ה כ פ ו ר י ת עמוקה ולא יהיה חזקות האורה וכו' ותבא מפני הליחה ה כ פ ו ר י ת בעבור אחת מג' סבות (פי' אבן רשד על תרופי אבן סינא).

כַּפֹּרֶת,—עי' כַּפֹּרֶת.

כִּפּוּשׁ, ש"ז,—שה"פ מן כִּפֵּשׁ, הִכְפִּישׁ: ממקומו יצף כחש רטפושי, לפאר ימיר אפר כ פ ו ש י, מעוצב עבודה קשה להנפישי (ר' קלונ' כר"י, יול' יוה"כ, אדכרה תחנונים).

***כִּפּוּשָׁה**, ש"נ,—כמו *כְּפִישָׁה, וכנוי של זלזול לאפריון של כלה מכוערה: יש אדם בחור ואשתו מכוערת נתונה בתוך אפריון ואומרים אבוד הבחור הזה על הכפושה[1]) הזו ואם הכלה נאה ובעלה מכוער אומרים אבודה הכלה הזו באיש הזה (ילקו' שמעוני, איוב כט).

א. *כָּפוּת, — עי' כָּפַת.

ב. ***כַּפּוּת**[2]), ש"ז, מ"ר כַּפּוּתִים,— חתיכה מעץ, אבן או מתכת, שנותנים תחת כרעי מטה וכדומה שלא תגענה באדמה ותשחתנה: כ פ ו ת י ן שתחת הרגלים אעפ"י שחקוקות ומקבלין (תוספתא כלי' ב"מ ח ג).

ג. ***כַּפּוּת**, ש"ז, מ"ר כַּפּוּתִים, — כמו קבות, קבותים, כלי ששמרים בו דברים כבושים: כ פ ו ת י ן[3]) של מוריים שגפסן עם השפה (תוספתא כלים ב"ק ז ז).

***כִּפֵּחַ**, כיפח, ת"ז,—גבה קומה ביותר, hoch gewachsen, de haute stature ; tale : הכושי והגיחור והלבקן ו ה כ י פ ח[4]) והננס והחרש (בכור' ז ז). הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת ה כ י פ ח[5]) ואת הננוס אומר ברוך משנה הבריות (תוספתא ברכ' ז ג).

א. ***כְּפִיָּה**, ש"נ,—שה"פ—מן ג. *כָּפָה, א) כפיית המטה וכדומה: שבת שחל ט"ב להיות בתוכה אסורין מלספר ומלכבס וכו' ר' יהודה מחייב ב כ פ י י ת המטה ולא הודו לו חכמים (תענ' ד ז). מי שקיים כ פ י י ת המיטה שלשה ימים קודם לרגל לא יכפה לאחר הרגל (תוספתא מו"ק ב ט). המלך אינו חייב ב כ פ י י ת המיטה (ירוש' סנה' ב כ.). אבל חייב ב כ פ י י ת המטה (מו"ק יה.). אבל כ פ י י ת הכלי על הביצה אינו ביטול (ר"ח שבת מג.). ענין ה כ פ י ה שפני הכלי למטה וגבו למעלה (רד"ק, שרש כפה).—*וּכְפִיַּת טובה: סוקראטי אמר אין רע ככפית הטוב ואין דבר מקיים האהבה בין האנשים כהכרת הטובה (ר"א מודינא, צמח צדיק לו). הנני מזכיר לך עון כ פ י ת טובה אשר היה בך נגד קונך (ר"מ אלשיך, איוב ה יט). דעו איפה עד היכן מגיע יד הכפיית טובה כי על אשר לא הכיר חסד אל ובעט בטובה נמשך להתפקר עד גדר זה (שם יח כא). — ואמר המשורר: אבל הפחד מפני פרעה ו כ פ י ת טובה מאת אחי לא ישיבוני מדרכי להציל את עמי מרעתו (יל"ג,

---

[1]) במדר' תהלים הגרסה: נתונה באפריון בכפישה הזאת וכו' אבוד הבחור הזה בכפישה הזו.

[2]) אולי כמו כ֗פת, עי"ש.

[3]) כך בכ"י ארפ' מהד' צוק"מ, ובנוסח' כפיתים, ובמשנ' (כלים י ה) קבותים.

[4]) גרסת הערוך, ובנוסח' ק פ ח בקוף. — [5]) כך הגרסה בכ"י ובדפוס', ובגמ' (שם נח:) קפח, ובכ"י כופה (ד"ס), אך בפרוש מיוח' לרסע"ג כיפח.

את לגרה).—ב) ״כפיית החולה הנכפה: אם ישאף בעל הכפייה ריח גלבנום יתעורר הנכפה (ראב״ע, ספר הנסיוג׳ ג, כ״י פריז). הנכפה בעת כפייתו (רמב״ם, עדות ט ט). לפעמים יזדמן האדם שוכב על ערפו כל הלילה ויקדם אז אליו חדוש השתוק והיגונים והכפייה בבטני המוח (פרקי משה ט).הכפיה הוא חולי ימנע האברים מפעולות החוש והתנועה והעמידה וכו׳ וכתב גאלינוס הכפייה הוא כווץ יקרה לכל הגוף אלא שאינו מתמיד אלא כלה במהרה וכו׳ וכתב אבוק׳ הכפייה תהיה כשיסתמו נקבי המוח לא בתכלית הסתום (נתן פלקיירא, צרי הגוף, כ״י בריט״מ). הכפיה היא עלה מונעת האברים הנפשיים מפעולות החוש והתנועה וההתיצבות מניעה בלתי שלמה (קאנון ג א ה ד). שנוי הבחורים בעלי הכפייה יעשהו ביחוד שנוי השנים והזמנים והמקומות א״ה הכפייה היא האפילוציאה (פרקי אבוקרט ב מז, כ״י ברלין). לרפואות הכווץ וההתר. והכפיה (אילס ליס״ר מקנדיס, כתב משה מין). ויוליד לפעמים חולאים יותר רעים ונאמנים והם רעש אברים והכווץ והשתוק והכפיה והשקוי (מעשה טוביה, בית חדש י). ובמלון חולי אנסו שהיה עלול מכפיה ופתע פתאום שם נפל מהחולי הנז׳ (שה״ת פרח מטה אהרן עז). — ועי׳ אם הנערים, בערך אם.

ב. **כְּפִיָּה**, ש״נ,—שה״פ מן ב. *כָּפָה, במשמ׳ הכרח: כל המשתמדים אחר שנאבקו במינות אינם שבין ואם שבין ממהרין למות מתוך צרה וכפיית יצרם (רש״י ע״ז יז.). מצינו שהרבה בני אדם כופין אותם בשוטים באש ובמים ובכל מיני כפיות עד שיודו בפיהם דברים שנכשלו בהם וסובלים כל הכפיות ואינם מודים שום דבר בפחדם שיתחייבו בהודאתם הריגה (מנוה״מ נה). כח והרשאה נתונה לאותו מלוה לעשות כל הכפיות לחתום ההוא (פנק׳ ליטא, האסיף תרנ״ד קנז).

כְּפִילָה, ש״נ, — שה״פ מן כָּפַל, א) כמו *כפולה, קמיטה, כפילת היריעה אל מול פני האהל (ר״ת שבת לט.). להיות לו לשפה כפילתו (רש״י שמות כח ל). — וכמו התכוצות: הכפילה והפשיטה (של העצבים בהצואר) בצדדים שבנגדם (קאנון א א ג ב). —ב) ״חזרת שתי פעמים: כי כפילת אדמדם שהוא מן אדום וירקרק שהוא מן ירוק קושי הוא וכו׳ לפי שכפילת אילו האותיות למעט אילו הגוונין קודם הגעתן לחוזק האדום והירוק (תבו׳ דונש על רסע״ג לה). מוסיף לכפול על כפילתו של רבי (רש״י סוכ׳ לט.). מצאנו שהשגיח הבורא ביצירתם (של אברי הבע״ח) השגחה נפלאה וכו׳ על צד היותר טוב כמו כפילת החושים הנמצא בבעל חי (העקרים א ו).—ג) ״בחשבון ותשברת, כמו ״כפל: משליך את סך החשבון הנקבץ מכפילת המספר ז׳ ז׳ וישמור הנשאר (ר״א בר״ח הנשיא, העבור כ ו). כפילת המעלות והשברים אם אתה כופל מספר המעלות במספר מהם וכו׳ (הוא, חשבון המהלכ׳, כ״י בריט״מ). המין הג׳ בכפילה הנה הכוונה בזה לכפול מספר מה במספר אחר (קטור המספר לר״י בן בירגה, כ״י פריז).

א. **כְּפִים**[1], ש״ז, מ״ר כְּפִיסִים,—קטע מעץ או מאבן או מלבנה משתמשים בו לבנין, Stück (Holz od. Stein), pièce (de bois ou de pière); piece (of wood or stone): כי אבן מקיר תזעק וכפיס[2] מעץ יעננה (חבק׳ ב יא). — ובתו״מ: השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין[3] לבנים בונים הכל כמנהג המדינה בגויל זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים בגזית זה נותן טפחיים ומחצה וזה נותן טפחיים ומחצה בכפיסין זה נותן טפחיים וזה נותן טפחיים בלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם (ב״ב א א). היתה (חצר) אחת מהן גבוהה עשרה טפחים ומיעטה באבנים ובכפיסים[4] ובסולם הצורי או שהביא נסר שהוא

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) מהמלה מעץ שאחרי המלה כפים למדו קצת הקדמונ׳ כי כפים הוא תתיכת עץ. כן השבעים, שתרגמו כפים במשמ׳ קורה, וכן הירונ׳ שתרגם כפים במשמ׳ עץ הנתון בין אבני הבנין לחזק הכותל. וכן גם רוב החדשים. ואולם שמוש מלה זו במשנה ב״ב המובא בפנים איננו מניח שום ספק שהכונה בה היא אבן או לבנה, כמו שנראה מכל הענין והלשון וכמו שנאמר שם בסוף המאמר שאם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם, ולא נזכר עץ כלל, ואמרו שם בגמ׳ (דף ג.) בפרוש כי כפיסין הוא ארחי, ר״ל אריח, חצי לבנה, ואמרו שם שהוא גמרא, ר״ל בקבלה נודע להם פרוש מלה זו, ואין כלל לפקפק בו. ולחנם התאמץ ש׳ קרוים להוכיח בספרו עתיקות התלמוד (S. Kr. Talm. Arch. I 292), כי אפשר שגם שם במשנה ב״ב הכונה היא לקורה של עץ. והנה אפשר אמנם שנשתנה השמוש, ומה ששמש בימי חבקוק במשמ׳ התיכת עץ שמש אח״כ בזמן המשנה במשמ׳ חצי לבנה, אך באמת אין כל הכרח מהכתוב שהכונה בכפים היתה לחתיכת עץ, כי הלא בכתוב לא נאמר וכפים עץ אלא וכפים מעץ, והמלה מעץ מקבילה להמלה מקיר שבחצי הראשון של הפסוק, ואין המלה מעץ מתארת את המלה כפים. ואפשר שהכונה בהמלה מעץ דומה קצת להמלה מקיר, והוא כותל פנימי בנוי מלבנים או כפיסים.—[3]) עי׳ הערה הקודמת. — [4]) כך הגרסה כאן בכ״י ארפ׳ הוצ׳ צו״מ,

רחב ארבעה טפחים וקבעו בה (תוספתא ערוכ׳ יא כ).
—ואמר המשורר: ועמי זעקו מקיר אבניו ומעץ יענה עמי כפיסו, אמת כי אין לך דמיון בתבל היש שיר בלעדי שירי ואפסו (רשב״ג, כתר מהחלי). והבתים ירננו ומקיר צרור יענה ומעצים כפיסים, ופנים זועפים לבשו עליצות ועליזים מתי יגון וששים (ראב״ע, דיואן קכה).

ב.*כַּפִּים[1], ש״ז,—כלי מלאכה של הסיד: לא היו סדין אותן (את ההיכל והמזבח) בכפים[2] של ברזל שמא יגע ויפסול (מדות ג 7).

א.*כְּפִיפָה, ש״נ, מ״ר כְּפִיפוֹת,—סל עשוי מהוצי כפות תמרים, Korb (von Palzmweigen); panier (de branches du palmier); basquet (made of palm twigs): ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה[3] מצרית (שבת כ ב). היה מביא את מנחתה (של הסוטה) בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה כדי ליגעה כל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת וזו תחילתה בכפיפה מצרית וסופה בכלי שרת (סוט׳ ב א). סנדל עמקי וכים של שנצות ר״י אומר אף כפיפה מצרית (כלים כו א). הרי הוא כשרוי עם נחש בכפיפה אחת (תוספתא דמאי ג ט). הוצין כדי לעשות אוזן לכפיפה מצרית (שם שבת ח י). בין שצדן (את הדגים) בחרם ובין שצדן בכפיפה ובין שצדן במצודה (שם מכשיר׳ ג יב). שאין חמור נוהק אלא מתוך כפיפה של חרובין (ירוש׳ יומ׳ ח מה ג). לכפיפה שאין לה אזנים (יבמ׳ כא.). אין אדם דר עם נחש בכפיפה (כתוב׳ עב.). פיל שבלע כפיפה מצרית (כ״ב כב.). כגון כפיפה של גמי שמניחה על פי הגת (ר״ת ע״ז נו:). עקל שם הכפיפה שעוצרין בה הזיתים והיא עשויה כמין קופה (ערוך, ערך עקל). הכלי שהקמח יורד לתוכו שהוא כמו כפיפה של עץ (רמב״ם, מכיר׳ כח ה).—ומ״ר: תולה כפיפות בצוארי בהמה ונותן לתוכן מאותו המין (תרומ׳ ט ג). כלי חלף והוצים וכיוצא בהן מכפיפות שדורכין בהן יין (רמב״ם, מאכל׳ אסור׳ יא כג).

ב.*כְּפִיפָה, ש״נ, — שה״פ מן כָּפַף: לך כריעה לך כפיפה לך השתחויה לך בריכה (ירוש׳ ברכ׳ א ג ד). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתסמכנו מנפילתינו ותזקפנו מכפיפתינו כי אתה הוא סומך נופלים וזוקף כפופים (שם). כפיפת קומתו (סנה׳ סה.). קידה כפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ (רש״י כראש׳ מג כו).—ואמר הפיטן: מתודה אני לפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי בכפיפת ראש בכפיפת קומה בנמיכת רוח (נסים הבבלי, ודוי ליוה״כ).

*כְּפִיפוּת, ש״נ—כמו ב.*כְּפִיפָה: אפילו (היתה ידה) כפופה ופשטתה הוי פירכוס וכו׳ משמע שפשטתה מכפיפותה והחזירה (רש״י חול׳ לח.).

כְּפִיר[1], ש״ז, מ״ר כְּפִירִים, ככנ׳ כְּפִירָיִךְ, כְּפִירֶיהָ, —ארי בימי נעוריו, שכבר יצא משנות הגור, jung. Löwe; jeune lion; joung lion: ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו (שופט׳ יד ה). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וּכְפִיר ומריא יחדו (ישע׳ יא ו). שאגה לו כלביא ושאג כַּכְּפִירִים וינהם ויאחז טרף (שם ה כט). הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן כְּפִיר קולו ממענתו בלתי אם לכד (עמו׳ ג 7). כי אנכי כשחל לאפרים וְכַכְּפִיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל (הוש׳ ה יד). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער כִּכְפִיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ׳ ה ז). עזב כַּכְּפִיר סכו (ירמ׳ כה לח). יחדו כַּכְּפִרִים ישאגו נערו כגורי אריות (שם נא לח). מה אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כְּפִרִים רבתה גוריה ותעל אחד מגריה כְּפִיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזק׳ יט ב-ג). קול יללת הרעים כי שדדה אדרתם קול שאגת כְּפִירִים כי שדד גאון הירדן (זכר׳ יא ג). דמינו כאריה יכסוף לטרף וְכִכְפִיר ישב במסתרים (תהל׳ יז יב). על שחל ופתן תדרך תרמס כְּפִיר ותנין (שם צא יג). כְּפִירִים רשו ורעבו ודרשי יי׳ לא יחסרו כל טוב (שם לד יא). הַכְּפִירִים שאגים לטרף (שם קד כא). נהם כַּכְּפִיר זעף מלך (משלי יט יב). שאגת אריה וקול שחל ושני כְּפִירִים נתעו (איוב ד י).—ובהשאלה, כנוי לאדם גבור, עריץ, קשה ואכזר: עליו ישאגו כְּפִרִים נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה (ירמ׳ ב טו). איה מעון אריות ומרעה הוא לַכְּפִרִים וכו׳ הנני אליך נאם יי׳ צבאות והבערתי בעשן רכבה וּכְפִירַיִךְ תאכל חרב (נחו׳ ב יב-יד). שבא ודדן וסחרי תרשיש וכל כְּפִירֶיהָ יאמרו לך הלשלל שלל אתה בא (יחזק׳ לח יג). אלהים הרס שנימו (של הרשעים)

אבל בפרק י י ובכפסים, בך מנקד, וכן בפרק ט יו, אבל בפרק ט יה ובכפתים, בתו.

[1]) מלה מספקה, ולא נתברר מקורה ומשמ׳.—[2]) כך בנוסח׳, ופרש רמב״ם: רדידה של ברזל שמחליקין בה הבנאין הכתלין. ע״כ. ובערוך כפים, כנראה מ״ר מן כף ה.

[3]) כך גם בקטע כ״י משנ׳ מנק׳ ב״י אדלר 1487, ונקוד כְּפִיפָה.

[1]) רק בעברית, ולא נתברר מקור מלה זו.

בפימו מלתעות כפירים נתוץ יי׳ (תהל׳ נח ז). השיבה נפשי משאיהם (של האויבים הרשעים) מכפירים יחידתי (שם לה יז).—ואמר המשורר: הלי תעש בכל שנה פעלים כפעלך לאבות ואצילים, ולי תשחט כפירים כצפירים ולי תזבח שחלים כרחלים (ר״ש הנגיד, הלי תעש). ויום קטב אשר יפיל כפירים עלי ערש דוי טרם חיותו, ישחק בו כמו צפור בבאו וכנעל לכף רגלו ישיתו (הוא, הנרפא הזמן). ולב עמק כמו ים סוף ואולם כמשה מלבב הים משיתו, ואיש ינהה בשבטו הכפירים ואולם את כצאן משה נחיתו (שם). — והשתמשו המשוררים הרבה בשם זה במשמ׳ כנוי לגבור, לגדול בעמו וכדו׳: ואבד באב״ד מלכו שמואל ותוחלתו כבר אזלה וסרה, וחרה לי וחרה לאלהים ואפו בו כאש נשק וחרה, אזי עמד כפיר עמים ועצר בעמו אחרי אביו עצרה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). מי יהרס שני כפירים שואגים לטרוף שאר צאן אבדות נערו (רשב״ג, בימי יקותיאל). ועוד לא אשקטה מהר מזימות עד כי אעלה לטרוף כפיריו (הוא, כשורש ען). ואם טרף בכור מות כפיריו אמור מה יעשו עדרי טלאיו (רמב״ע, לשמש כה, כ״י בודל׳). אגשי חיל גבורים, ושרים אדירים, אצילים וברים, להם חן עפרים, ולבות כפירים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ז). ויצאו מהם בתחלה שני גבורים, כאלו הם שני כפירים, להם זרוע עם גבורה, ולהם קול גערה (שם). —*כפיר המליצה, החכמה, וכדומה: כפיר אמר ומשכילים לפניו לשונותם כלואות (רמב״ע, עד מה כגרון, כ״י בודל׳). הכמות קראוהו כפירנו, ולו אנשי חבורה אמרו ארינו (טודרוס הלוי, קטע כ״י גני׳ קאהיר).

א.*כְּפִירָה, ש״נ,—שה״פ מן כָּפַר, א) כפירה בעניני טענה וממונות: שע״י טענה וכפירה הן באין (לדין) ונשבע (ב״מ ד.). כפירת ממון אשם ביטוי שפתים חטאת (שם לו.). לפי שאין משלמים חומש על כפירת שיעבוד קרקעות (ב״ק קה.). אמר רב כפירת טענה שתי כסף (שבוע׳ לט:).—ובסהמ״א: ואם נפלה ביניהם (בין הלקוח והחנוני) כפירה החנוני נשבע ונוטל[1]. אינו צריך לומר אותן שיש בהן כפירת ממון אלא אפילו אלו שכפירת דברים בעולם הן אינו נאמן (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳). ורבותי הורו שכפירת הטענה הוא משקל י״ט שעורות וחצי שעורה מן הכסף (רמב״ס, טוען ונטען ג ב). שיכחיש את העד ויכפור בעדותו וישבע

[1]) נשמט המראה-מקום, אך לפי ניר הפתקה נראה שהוא מתשו׳ הגאונים.

על כפירתו (שם ד ח). הלוהו ותבעו וכפר בו והגיע השמטה והוא בכפירתו והודה אחר שעברה שביעית (הוא, שמט׳ ויובל ט ח).—ב) *בעניני אמונה וכדומה, כְּפִירָה, מי שאינו מאמין בעקר מעקרי האמונה וכדו׳: ואם יאמינו (הנוצרים) בשילוש אינו מפני כפירת האחדות כי אם מפני שאמרו כי הוא האחדות (שבט יהודה ז). ונראה בעיניכל אלו הדברים ככפירה ח״ו לומר שהספירות הקדושים היו מעורבים בסט״א בתחלה (רמח״ל, חוקר ומקובל ה).— ומ״ר: וכיון (הרשע) בזה המאמר שני דברים ושתי כפירות האחת שלא היתה המצוה אלהית ולא צוה בה השם וכו׳ וכפירה שנית בענין התכלית וכו׳ בנים משחיתים בכפירות שונות (רי״א, זבח פסח, רשע מה הוא אומר).

ב.*כְּפִירָה, ש״נ,—נקבת הכפיר: עליהם יבכיון גיני יענים ותרקד בת שעירה הצעירה, ויכרו על לחמימו כפירים ותניח לגוריה כפירה (ר״ש הנגיד, אלוה עז).

*כְּפִירוּת, ש״נ,—כמו א.*כְּפִירָה: ויצא מפי לוי דבר כפירות ואמר אחד מהם לחבירו שמעת עכשיו מלוי דבר כפירות אמר לו הן (תנו׳ הגה׳, תכרון פג).

א.*כְּפִישָׁה[1]) ש״נ, —כעין סל מכפות תמרים וכדו׳ ישמש שמושים מתחלפים, Korb ; panier basquet: אוחז את המגל בסיב או בוצר בצור ונותן לתוך הכפישה[2]) ומוליך לגת (אהל׳ יח א). האשה שהיא טבולת יום לשה את העסה וקוצה לה הלה ומפרשתה ומנחתה בכפישה מצרית או בנחותא (טבו״י ד ג). הבור והדות שבבית וכפישה נתונה עליו וכו׳ או כוורת פחותה וכפישה נתונה עליה (אהל׳ ה ו). כפושה שהיא נתונה על היתדות מבחוץ טומאה תחתיה כלים שבכפישה טהורים (שם ז). החדות שבבית ומנורה בתוכה והפרח שלה יוצא וכפישה

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) במשמ׳ המלה אין ספק, שהוא כלי לשים בו דברים, ופרש רה״ג (אהל׳ ה ו), וז״ל: פי׳ כמין קרטליתא שנותנין בו ענבים משבוצרין בו את הכרם כדתנן באידך פרקא ונותנין לתוך הכפישה ומוליך לגת ובית מושבה רחב. ע״ב. ובגמ׳ (חול׳ קז.) פרש רש״י חמת וכפישה מיני נודות של עור הן. ומלה דומה לזו במשמ׳ דומות לאלה היא המלה חִפשׁ[a]) בערב׳, שפרשוה המלוגים הערבים בהמלים ועא אלמע׳אזל, ואלשפט, ואלדרג׳, ובעבר׳: יעה שנותנים בה המטוה, וסל (להביא ענבים וכדומה) ותיבה קטנה לבשמים וכדומה.

[a]) حِفش

נתונה עליו שאם תנטל המנורה הכפישה עומדת על פי החדות (שם יא ח). כפישה שנתן בה טיט עד חציה והשקיע בה את הכלים (תוספתא כלי׳ ב״ק ז ט). היתה כפישה ויש לה ליזבז טפח (שם אהל׳ יב ה). מגופה שהתקינה לכלי נוטלין הימנה לידים החמת והכפישה אעפ״י שפחותין נוטלין מהן לידים (שם ידים א ו). — מדד לפלוני בכפישה, מדד לו במדה גסה, לא כראוי, והיא מליצה למי שעובר הגבול הראוי במעשיו שלא כהגן: אמרו בית הלל לב״ש מעשה באשתו של פישון הגמל שמיאנו לה חכמים שלא בפניה אמרו להן ב״ש משם ראייה לפי שמדד בכפישה לפיכך מדדו לו חכמים בכפישה (ירוש׳ יבמ׳ יג יג ג). אמר ר״א אין הקב״ה מודד בכפישה אלא הכל במשפט (תנחומא תזריע י).

ב. ‥כְּפִישָׁה, ש״נ, — שם״פ מן א. כפש: והתפלשי בעפר וכו׳ ענין כפישה (מנחם, ערך פלש).

*כְּפִיתָה, ש״נ, — שם״פ מן *כפת: שלשלת שיש בה בית נעילה וכו׳ העשויה לכפיתה (כלים יב א).

כפל[1], ממנו כֶּפֶל, כָּפַל, מַכְפֵּלָה, *כָּפוּל, ‥כִּפּוּל, *כְּפוּלָה, *כְּפִילָה, *כַּפָּל, ‥מַכְפִּיל.

כֶּפֶל, ש״ז מ״ר כִּפְלַיִם, — א) מה שהוא בשנים, Verdoppelung; doublement; doubling: מי גלה פני לבושו בכפל רסנו מי יבוא (איוב מא ה). דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד יי׳ כפלים בכל חטאתיה (ישע׳ מ ב). ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלמות חכמה כי כפלים לתושיה (איוב יא ה-ו). — ובתו״מ: תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה (סנה׳ א א). אין חומש ואשם משתלם במקום שיש כפל (ב״ק סה:). — כִּפְלַיִם, פי שנים: המקבל שדה מחבירו מקום שנהגו ליתן פולין בשעורים נותן פולין בשעורים שעורין כפליים בחיטין נותנים כפליים בחיטין (תוספתא ב״מ ט י). מעשה בבנו של בוהיין שנתן אביו פיאה ללפת ובא ומצא עניים עומדין על פתח גינתו אמר להם בניי לא נחוש לדברי חכמים תשליכו מה שבידכם השליכו מה שבידן ונתן להם כפליים במעושר (שם פסח׳ ב כ). פעמים שהיו בה כפלים כיוצאי מצרים (שם סוכ׳ ד ו). ת״ר שותה כפלים דמו בראשו (פסח׳ קי.). א״ר יוחנן קשין מזונותיו של אדם כפליים כיולדה (שם קיח.).

[1]) גם בארמית. בערב׳ כפל a).

a) كفل

כשם שקשה (הקזת דם) למטה כפלים כך יפה למעלה כפלים (גיט׳ ע.). שהיה קשה (מיתתם של בני אהרן) לפני הקב״ה כפלים מאביהן (מד״ר ויקר׳ כ). הנה אדוננו המלך הליץ על היהודים כפלים ממה שהלצתי (שבט יהודה ז). — *בְּכִפְלַיִם: כשם שהוא מקללה בכפליים כך הוא משמחה בכפליים (ירוש׳ תענ׳ ג סז.). ליתן שכר לאלו בכפלים ולהפרע מאלו בכפלים (מד״ר כרא׳ ע). — בְּכִפְלֵיהֶם: אמר להן הניחו מה שבידכם והניחו מה שבידן ונתן להם בכפליהן מעושרין (ירוש׳ פסח׳ ד לא:). — ‥כִּפְלֵי כִּפְלַיִם: כתועפות ראם פי׳ כפלי כפליים (פענח רזא, בלק). — ובדרכי הלשון, כפל ענין במלות שונות, אותו הענין או הרעיון שנאמר פעמים אלא במלות מתחלפות: רבים (פרושו) כמו רבי המלך כלומר חשובים בבנין יפה וכן גדולים וטובים והוא כפל ענין במלות שונות (רד״ק ישע׳ ה ט). וחשש להבה הוא כפל ענין במלות שונות (שם כד). מאזרי זיקות כפל הענין במלות שונות (שם נ יא). — ב) ‥כִּפְלֵי היריעה וכדו׳, מה שנכפל זה על זה ביריעה וכדו׳: שהיה נותנו בתוך כפלי החשן (רש״י שמות כח ל). ויש בו סביב שפתו עובי שני כפלים כפולים ודבוקים (סוא, כתוב׳ עו:). אם נקרע (השטר) בכפליו (כאה״ג חו״מ נב א בשם הסמ״ע). — ג) בדקדוק, ‥כֶּפֶל אות, שאות אחת כפולה במלה: והרבה מן הנפרדות האל השניות רצוני לומר שהם משתי אותות אשר תקרה אותם הדגשות בקבוץ ובחבור לא שמשו בהם בכפל באשר בידינו מן המקרא כמו גן גנים וכו׳ ויראה הכפל בהם בקצת המקומות וכו׳ ומן השקר שיעלה בדעת כי הדגשות הזאת להבלע כפל (הקד׳ השרש׳ לריב״ג). — ‥בעלי הַכֶּפֶל, שרשים שיש בהם אות כפולה, שע״פ ול״פ שלהן היא אות אחת כפולה, כמו דמם, צרר, וכדומה: ולפי דעתי שמלת גד מגזרת גדוד מבעלי הכפל (ראב״ע, שפת יתר יג). אך הרבה מן הנפרדות האל יתברר לנו שהם מפעלי הכפל וכו׳ כמו פת ופתים ופתי ופתך אשר יתברר לנו שהם מבעלי הכפל באמרו פתות אותה פתים (ר״י א״ת, הקד׳ השרב׳ לריב״ג). רחוק להיות גוך וגום הדגושים מבעלי הכפל (שם). וזה ספר מחברת פעלי הכפל שהאות השנית שהיא העין דומה לשלישית שהיא הלמד ועל כן נקראו פעלי כפל לאמר כי נכפלה העין מהם (ר״מ ג׳יקטליה, ספר פעלי הכפל לר״י חיוג). חפשתי ובקרתי פעלי הכפל שהעין והלמד מהם אות אחת כפולה ומצאתי להם דרכים ופנים (שם). ויחבר שני ספרים מאירים כספירים ספר בעלי הרפיון וספר

בעלי הכפל (רד"ק, הקדמ' המכלול). — ד) בחכמת החשבון, *כפל, שעור פי שנים בשעור המדבר בו: ושני המרבעים האלה הם קמ"ח והמנין הזה שוה לכפל מרבע ה' אשר הוא מחצית הקו הראשון ויעלה ג' ולכפל מרבע ז' וכו' ויעלה צ"ח (ר"א בר"ח הנשיא, המשיח' והתשבר' א לב). תמצא רבוע הקו בעצמו שוה לרבוע כל אחד מחלקיו בעצמו ולכפל רבוע האחד מחלקיו בחלק השני (שם כז). ואלה שני המרבעים שוים שניהם לכפל מרבע מחצית הקו הראשון בלא הנוסף (שם לב). והשנים המעוברות כפול אותן בשלשה ואם בידך חדשים שלא השלימו שנה כפול אותן בארבע וכלול הכפלים האלה והוסיף עליהן שנים לעולם (סוד, העבור ב ו). ועתה שוב אל המולד והשלך חלקיו ז' ז' ישארו בידך חמשה והשלך משעותיו ז' ישארו ששה כפול אותן בשנים והיו י"ב וקח ליום האחד ששה ויהיו כל הכפלים האלה כ"ג (שם). כאשר חוברו שני מספרים והיה תוספת אחד מהם על מספר מונח שוה לחסרון האחד מהמספר המונח הנה שניהם מחוברים שוים לכפל המספר המונח (רלב"ג, מעשה חושב א כח). — וביחוד *מעשה חשבוני שמחשבים מספר אחד כל כך פעמים כמנין האחדות שיש במספר השני, Multiplikation ; -cation : השער הא' שער הכפל לכפול חשבון על עצמו או על אחר או לכפול חשבון אחד על שנים (ראב"ע, הקדמ' המספר). ששה שהוא כפל שלשה וכו' שנים והם כפל האחד (שם ב). והכלל כפל מעלות על איזה מין שיהיה יעמוד אותו המין בעצמו וכפל ראשונים על ראשונים יהיה העולה שניים וכו' וכפל שניים על שניים יהיה הנכפל רביעיים וכו' וכפל שלישיים על שלישיים ששיים עד שיהיה כפל שלישיים על רביעיים (שם ה). ואחר שהתבאר אופן כפל השברים בכל מיניהם הנה נבאר לך מה תעשה ממה שלא הגיע לחלוק וכו' והוא השני כפלים שוים והם ק"ב (רלב"ג, מעשה חושב ב ה).

כָּפַל, פ"י, כָּפְלָה, כָּפוּל, — א) כָּפַל את היריעה וכדומה, שם את חלקה האחד על גבי חלקה השני מבלי לקרעה לשתי חתיכות נבדלות, zusammenfalten : plier : to fold וחברת את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד וְכָפַלְתָּ את היריעה הששית אל מול פני האהל (שמות כו ט). רבוע יהיה (החשן) כָּפוּל זרת ארכו וזרת רחבו (שם כח יז). — ובתו"מ: מנחת ישראל כופל א' לשנים ושנים לארבעה ומבדיל מנחת כהנים כופל[1] א' לשנים ושנים לארבעה ואינו מבדיל (מנח' ו ד). חזן הכנסת עומד עליו ורצועה של עגל בידו כפולה אחד לשנים ושנים לארבעה (מכות ג יב). ומטלית שטלייה על השפה אם פשוטה נמדדת פשוטה ואם כפולה נמדדת כפולה (כלים כז ו). אזן הגדי שהיתה כפולה אמרו חכמים בזמן שהוא עצם אחד מום (בכור' ו ט). שמא פניה נאות טרוטות הן שמא אזניה נאות כפולות הן (נדר' סו:). — ב) *עשה או נתן פי שנים, verdoppeln; doubler : to double מקום שנהגו לכפול (בקריאת ההלל) יכפול לפשוט יפשוט (סוכ' ג יא). מקום שכופלין כתובה אינו גובה אלא מחצה (תוספתא כתוב' ד יג). והלה כותב לו אם אני חוזר בי הריני כופל לך ערבונך (שם ב"מ א יז). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ובדרייתן ולא רצו ללמד שלחו והביאו אומנים מאלכסנדריאה וכו' והיתה מעפשת וכו' שלחו אחריהם ולא רצו לבוא עד שכפלו להן שכרן שנים עשר מנה היו נוטלין ונתנו להן עשרים וארבע (ירוש' יומ' ג מא.). צריך להתנות ולומר אם טבל עלה בידי הוא מעשר ואם מעשר עלה בידי הרי הוא עשוי תרומת מעשר א"ר יונה צריך לכפול תנייו ולומר ואם לאו לא עשיתי כלום ר' יוחנן אמר אינו צריך לכפול תנייו (שם דמאי ז כו ג). האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שירדו גשמים ירדו גשמים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת רבי מאיר אומר בין ירדו בין לא ירדו מקודשת עד שיכפול תנאו וכו' ולשני אינה מקודשת שלא כפל הראשון את תנייו (שם ערוב' ג כא:). כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו (בבלי ברכ' סג.). שכופלין שלום למלך (גיט' סב.). כל מי שכפל שמו בברכתו של משה היה גבור וכל מי שלא כפל שמו לא היה גבור (מד"ר ברא' לה). בשביל לכפול להם שכר (שם במד' ג). שדרך חתן להיות כופל כתובה של כלה (שם שה"ש, גן נעול). למלך שכעס על מטרונה וטרדה מתוך פלטין שלו לימים בקש להחזירה אמרה יכפול לי כתובתי ואני חוזרת (פסיק' רבתי כא). — ואמר המשורר: ולא נח עד אשר אסף חייליו עמלק ואדום ובני קטורה, וכו' וכפל את נסיעותיו ומהר כעוף ירכב כנף רוח וידא (ר"ש הנגיד, אלוה עז). — ופעו' *כָּפוּל, פי שנים: שיעור המלבן וכו' כמלא רחב הסיט כפול (שבת יג ד). היה מרוכך מעודן מפונק כל שכן שכפול בו צערו (מכי' משפט', נזיק' ח). לשונות כפולין הן (השבע שבועה, לאסר אסר וכדומה) והתורה דיברה בדרכה (ירוש' נדר' א לו ג). וב"ש ששכרכם כפול לכו לביתכם

[1]) כך במשנה שבמשנ'. במשנ' שבגמ' קופל, בקוף, ופרשו רגמ"ה ורש"י קופל כמו כופל את החלה לשתים.

לשלום (מו"ק כח:). לימר על כבש הבא עם העומר שמנחתו כפולה וכו' כשם שמנחתו כפולה כך יינו כפול (מנח' פט:). הוא קילסה בלשון כפול והיא קילסתו בלשון פשוט (מד"ר שה"ש, הנך יפה). — ואמר המשורר: אני אעש לאל שירים כפולים, עלי נסים אשר עשה כפולים (ר"ש הנגיד, הלי תעג).—*אותיות כפוּלוֹת, אותיות מנצפך שיש להן שתי צורות: כל האותיות הכפולים באלף בית כותב את הראשונים בתחילת התיבה ובאמצע התיבה והאחרונים בסוף (סופרים ב יא). — וכמו"כ *אותיות בגד כפרת שיש להן שתי הברות קשה ורפה: כ"ב אותיות שלש אמות ושבע כפולות וי"ב פשוטות (ספ' יצירה א א). שבע כפולות בג"ד כפר"ת וכו' משתמשות בשתי לשונות ב"ב ג"ג ד"ד כ"כ פ"פ ר"ר ת"ת רך וקשה (שם ד א). — וכמו פ"ע, כָּפַל, היה כָּפוּל: לכבש העומר שאעפ"י שכפל עשרונותיו לא כפל נסכיו אף איל העולה אעפ"י שכפל עשרונותיו לא כפל נסכיו (ספרי במד' קז).—ג) *בחכמת החשבון, כָּפַל שני מספרים, שני שטחים, עשה בהם כֶּפֶל, multiplizieren;-plier ;-ly: ואם אתה כופל מדת החדש י"ב פעמים במספר חדשי השנה הפשוטה יעלה בידך מדת שנה פשוטה שנ"ד יום (העבור ג ו). ואם אתה לוקח סימן המולד לתשעים שנה פשוטה ותכפול אותו ארבע ועשרים פעמים כמנין שעות היום וכו' והנשאר כפלהו בשנים והיוצא כפול אותן בששה (שם). ואם תכפול תשעה על שמונה יהיה המחובר ע"ב וכו' וכאשר תכפול ט' על ב' יהיה המחובר י"ח (ראב"ע, הקד' ספמספר). ואחר שתשים המספרים במה שיהיו בטור העליון והאחרים בטור השפל כפול הראשון של הטור העליון על הראשון שבטור השפל והעולה כתוב אותו למטה כנגד הטור הראשון (שם א). וכשחלקנו מותר שנת השמש על שנת הלבנה וכפלנו אותו בי"ט שנה אשר הוא מספר שני המחזור היה המתקבץ מאותו מותר ז' חדשי השנה (רמב"ם, תכון העבור, בפפ' ד"ת כד). דרך אחר לכפול שלמים ושברים על שלמים ושברים (רלב"ג, מעשה חושב ב ה). חמין הג' בבפילה הנה הכוונה בזה לכפול מספר מה במספר אחר (קצור המספר לר"י בן כירגה, כ"י פריז). וכאשר נכפול ג' וחצי על י"א יעלה ל"ח וחצי (נחמ' וגעים א כט).

—נפע', נִכְפַּל, עת' יִכָּפֵל, — א) נעשה כפול, פי שנים: ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף וְתִכָּפֵל[1]) חרב שלישתה חרב חללים היא חרב חלל הגדול החדרת להם (יחזק' כא יט).—ובתו"מ: והיה בן שמונים שנה ונכפלו לו שניו (ירוש' כלא' ט לב ג). אמר ר' אבא בר כהנא כל מי שנכפל שמו יש לו בעולם הזה וישלו לעולם הבא (מד"ר בראש' ל). — ב) *הונח זה ע"ג זה: הדלתות היו נכפלין לאחוריהם (מד"ר בראש' סו). שיהיו נכפלות לאחור כאשר אנחנו רואים היום בדלתות הנכפלות (הפרשים לריב"ג, גלל). באדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ (רש"י דבר' לב יה). לוחות של פרקי' מחוברות ע"י חוליות והן נפתחות וכשרוצה נכפפות ונכפלות זו על זו (רע"ב מקות ד א).—ג) *בחכמת החשבון, נעשה בו כֶּפֶל: והמספר המנוי במספר אחר הוא המספר הנכפל פעמים אשר מנינם כמנין האחדים אשר במספר השני אשר הוא נמנה בו כמו שתי פעמים שלש או שתי פעמים עשרה (ר"א בר"ח הנשיא, ספ' יסודות התבונה א כב). החשבון השני נכפול זה על זה יעלו אלף ומ"ה נחלק אותו על הנכפל שהוא כפל ה' על ה' והוא מ' ויעלו כ"ו (ראב"ע, ספמספר ה). אם היו המספרים הנכפלים אלה על אלה רבים אתה צריך לכפול אותם במכתב ט' אותיות שהראיתיך (שם א). והיה זה כן לפי שנכפל כל אחת מצלעות השטח על ק"פ וכו' (רלב"ג, מעשה חושב ג ה).

—פע', *כִּפֵּל, מְכַפֵּל, מְכֻפֶּלֶת, מְכוּפֶּלֶת, — א) נעשה פי שנים, ובכלל יותר מפעם אחת: כשהוא בקעה הרי היא עושה בית כור כשהוא הר הרי היא עושה בית כור בצפון בית כור בדרום בית כור במזרח בית כור במערב בית כור מלמעלה נמצא ה' מכופלת (ספרי דבר' לט). שכל מי שהוא קבור בתוכה (במערת המכפלה) בטוח ששכרו כפול ומכופל (מד"ר בראש' נח).—ואמר הפיטן: על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו הוציאנו ממצרים עשה בהם שפטים וכו' (הגד' של פסח). טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו לאמר, רבה עטרים במדבר כנגדם אחד לתמ'ר (ר"מ נהוראי, אור יום הנף).—ב) מונח זה על גב זה: ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו ומכופל כמה כפולות (מד"ר ויקר' טו).—ג) *בחכמת החשבון, נעשה בו כפל: משליך את סך החשבון הנקבץ מכפילת המספר שבעה שבעה וישמור הנשאר ואחר כך הוא משליך את המספר המכופל שבעה שבעה (סעכול ב ו).

— פֻּע', *כֻּפַּל, — עשה פי שנים: מנחת כהנים כופל א' לשנים ושנים לארבעה ואינו מבדיל מנחת כהן המשיח

— [1]) כך נוסח' המסורה, ונראה כי כך היתה הנוסחה פני המתרגמים הקדמונ'. ופקפקו בה קצת החדשים, ושנו קצתם רק את הנקוד בפע' במקום נפעל וקצתם הגיהו

לא היה מכפלה[1]) (מנח׳ ו ד).

—הפע׳, *הכפיל,—א) הכפיל סכין וכדומה, קפל אותה וסגרה: (נדר מדבר) עד שיעבור הקיץ (צריך להמתין עד שיכפילו[2]) המקצועות (נדר׳ ח ד).—ב) ״עשה פי שנים: אעורר מאמר שלומות, שבספרים רשומות, גם עלומות להכפילה (קטעי מכת׳ גני׳, JQR. Oct. 1911).

—הפע׳, *הכפל, הוכפל,—נעשה כפול, ובמשמ׳ נתחבר: גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות קאת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער קצף על עולמו וחמס ממנו נפשות (מו״ק כה:). קללה באה והוכפלה בעולם (רש״י שם).—ואמר הפיטן: אמץ יום מימים אחד אותו לתמימים, מעין עולם הבא עניניו מסוימים, מוכפל בלחמו וענשו ואזהרתו ושיריו הנעימים (אמתי ב׳ שפטיה, אפיתה כדכרי).

—נתפ׳, ״נתכפל,—נעשה כפול: והאות הזו נתכפלה בתחילת התיבה ונתכפל בסופה באדמם (תשו׳ דונש על רסע״ג יס). — ובמשמ׳ נעשה מונח זה על גב זה: מצה שנתכפלה בתנור באפייתה מה תורתה (שו״ת תרומ׳ הדשן קכו).

***כפל**, ש״ז, ככנ׳ כפלו, או כפלו,—כמו כפל: האיש נמכר בגניבו ולא בכפילו (ירוש׳ סוט׳ ג יט:). ואם משבאו עדים הודה משלם תשלומי כפל ואשם והומשו עולה לו בכפילו (ב״ק סה.).

א. **כפן**[3]), ממנו כפן.

כפן[4]), ש״ז,—רעב, Hunger; faim; hunger: בשוט לשון תחבא ולא תירא משוד כי יבוא לשד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא (איוב ה כא-כב). בחסר ובכפן גלמוד הערקים ציה (שם ל ג), ועי׳ אכילה, רעב. —ואצל המקובלים, שם למלאך רע הממונה על הרעב: שני מחבלים של סטרא אחרא היוצאים מהיכל הטמא שהם כנגדו הנקראים שוד וכפן המביא רעב לעולם (עמה״מ, עולם הבריאה׳ כב). וכאשר יש רעב בעולם ח״ו הרוח הזה הנקרא שוד מזדווג עם אחר הנקרא כפן לשודד בני העולם ולהמיתם (ראש׳ חכמה, סירוש יג).

ב. **כפן**[5]), ממנו א.כפן.

ותשכל במקום ותכפל.—[1]) בקצת ספרים מקפלה, בקוף. —[2]) כך במשנ׳ שבירוש׳, וכן בגמ׳ בבלי (שם סא:), וכן גרם רש״י, ובנוסח׳ שיקפילו, בקוף.

[3]) עברית וארמית.

[4]) בארמ׳ כפנא.

[5]) שרש מספק, ועי׳ הערה להערך.

א. **כפן**[1]), פ״י, לנק׳ כפנה,—כפן האילן שרשיו, הטם לצד מן הצדדים: ויהי נשר אחד גדול גדול כנפים ורב נוצה והנה הגפן הזאת כפנה[2]) שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק׳ יז ז).

ב. ***כפן**, פ״ע, פעו׳ כפון,—כפון אל דבר, שיש לו תאוה עזה להשיגו כאלו היה רעב: זה לבן שבא כפון על ממונו (של יעקב) לשודדו (מד״ר כרא״ש׳ עט).

—הפע׳, ״הכפן, הוכפן, מוכפנים,—מענים ברעב: ויסבבו שם את המבצר שמנת ימים ויצורו עליה עד כי כל אשר בתוכו היו מוכפנים וצמים (מגי׳ עיפה לר׳ בבתי כהן). עניים ודווים וסחופים ועיפים ועטופים ברעב ומוכפנים שואלים ללחם ואין פורש (שם). — ואמר הפיטן: רבץ (מרדכי) תינוקות לפניו ימים שלשה צמים ומוכפנים, בקול יעקב לחלוש ידי עז פנים (תענ׳ אסת׳, אכן הראשה).

***כפנית**[3]), ש״נ, מ״ר כפניות,—פרי התמר בתחלתו מיד אחרי הנצה, בעודנו בתוך קלפה: הקור הרי הוא כעץ לכל דבר אלא שהוא נלקח בכסף מעשר כפניות[4]) אוכלין ופטורות מן המעשרות (עוקצ׳ ג ז). ואין מרכיבין בכפניות של ערלה (ערל׳ א ט). כפניות הרי הן כפרי לכל דבר (תוספתא עוקצ׳ ג יא). שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן גדגדניות וכפניות ופגי תמרה (ברכ׳ נז:). מערבין בפעפועין ובחלגלוגות ובגודגדניות אבל לא בחזיז ולא בכפניות (ערוב׳ כח.). דקלים זכרים שעושין כפניות ואינם נעשים תמרים לעולם וכפניות הוא גמר פירן ולוקטים אותן בניסן (רש״י שם). דקל טעון כפניות והן תמרים קטנים שלא בישלו וקצץ הדקל לעצים והפסיד כפניות (שם, פסח׳ נב:). והוא שישתנו הנכסים כגון כרמל שנעשו

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך למערבאי, ועי׳ הערה לערך ב.כנף, כי למדנחאי הנוסח כאן הוא כנפה. וגם לפי נוסחה זאת פרשו הקדמונ׳ כמו כנף במשמ׳ אסף, כמו כנופיא בארמ׳. ועי׳ פרוש המלה לפי הענין בערך ב.כנף. ויש מגיהים כאן ספנה.

[3]) כך נקוד במשנ׳ מנק׳ ליבור׳ ואמשט׳. בסור׳ גופרא, ותרגמה ב״ע בערב׳ אלג׳פרי a).ואלטלע b). והנה המלה גפרי בערב׳ היא כנראה שאולה מסור׳, וישנה בערב׳ גם עם כ בראשה כפרי c), והמלה טלע היא ערבי׳ במקורה, ומשמ׳ היא פרי התמר בתחלתו מיד אחרי הנצה. וכן תרגם רה״ג כפניות: טלע בטיית, וכן פרש הרמב״ם: כפניות הם עוקצי התמרים בתחלת צמיחתן והם מכוסים בקרום.—[4]) כך הכתיב בכל ספרי הדפוס וגם בתוספתא, ובקצת כ״י כפוניות, וכן במשנ׳ ירוש׳.

a) جفرى b) طلع c) كفرى

שבלים וכפניות שנעשו תמרים (רמב"ם, נתלות ג ד).

כפם[1]), ממנו כפים.

***כפע**[2]), ממנו *כפע.

***כָּפַע**,—קל לא נמצא.

—כפע׳, *הִכְפִּיעַ,—הכפיע דבר, חתך וקטע ושבר אותו: למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה סיידה וכיירה וציירה כעס המלך על בנו והרגו מה עשה נכנס לתוך החופה התחיל לשבר בקנים ומכפיע[3]) בחיצאות ומקרע בכיליות אמר המלך כלום עשיתי זו אלא בשביל בני בני אבד וזו קיימת (מד"ר ברא׳ כח).

כפף[4]), ממנו כַּף, א.כִּפָּה, כַּפַּף, ב.*כִּפָּה, ב.*כְּפִיפָה.

כָּפַף[5]), פ"י, כָּפוּף, אֶכְפֹּף וכו׳, וגם כַּף, אָכֹף, לָכֹף,

—א) כפף דבר, עשהו בצורת קֶשֶׁת, beugen; courber bend, courve: הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הֲלָכֹף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע (ישע׳ נח ה). —ואמר הפיטן: אכוף לך ראש יי׳ חילי, אכרע לך ברך לחתל מחלי, אכתירך בשיר משירי מחולי (ר"א קליר, קינ׳, אאדה עד תוג שמים).—ופעו׳ כָּפוּף, כפופים: סומך יי׳ לכל הנפלים וזוקף לכל הַכְּפוּפִים (תהל׳ קמה יד).—ובתו"מ: ומלקטין משם מורביות של ערבה ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח (סוכ׳ ד ה). שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב וכו׳ בתעניות בשל זכרים כפופין ופיהן מצופה כסף (ר"ה ג ג-ד). אילו (האותיות) פשוטים ואילו כפופים (ירוש׳ שבת יג יג ד). לולב כפוף קווץ סדוק עקום דומה למגל (סוכ׳ לא:). היתה ידה (של הבהמה בשעת הפירכוס) כפופה ופשטתה דבר שהמיתה עושה (היתה) פשוטה וכפפה דברים שאין המיתה עושה (חול׳ לח.). הפורץ גדר בפני בהמת חבירו והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה (ב"ק נה:). אמרה לו (אשת פוטיפרע ליוסף) השמע לי וכו׳ הריני כופפת קומתך (יומ׳ לה:). ומפני מה כפוף ראשו (של יוד) מפני שצדיקים שבו כפוף ראשיהם מפני מעשיהן שאינן דומין זה לזה (מנח׳ כט:). מה יוד זה קומתו כפופה כך הן הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבא (מד"ר ברא׳ יב). אמר רבי אבהו שכפף הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה (שם נח). עשאה ווין זיינין ווין (אותיות) כפופים פשוטים פשוטים כפופים פתוחים סתומים סתומים פתוחים (מס׳ מזוזה א).—ואמר המשורר: אל ילכו רומה בני תבל כי אם כפופי ראש כמו אגמון (רמב"ע, תרשיש ח).—ובדרך הכפולים: אין הכהנים רשאים לכוף קשרי אצבעותיהן עד שיחזרו פניהם מן הצבור (סוט׳ לט:). — *כַּף אזנו לשמע דבר: אמר רבי אליעזר כוף אזניך לשמוע (ספרא, צו ח יב). אלו אדם אחר אמרן היית צריך לכוף אזניך ולשמוע הדברים האלה ויותר שאמרם שלמה ואלו מדעתו אמרן היית צריך לכוף אזניך ולשמעם ויותר שאמרן ברוח הקדש (מד"ר שה"ש א א).—ואת הָעֹרֶף, לסימן שעבוד: ערפנו כוף לך להשתעבד, באהבה וביראה אותך לעבוד ולכבד (ר׳ יהודה החסיד, סלית׳, אלהים בישראל). —*ישב כָּפוּף לפני פלוני, מפני הכבוד והמורא וכדומה: ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים (שבת יז.). א"ר פפא בא וראה כמה (ת"ח) מחבבין זה את זה שאילו ר׳ יוסי קיים היה כפוף ויושב לפני רבי (שם נא.). ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי ממלא מקום אבותיו היה והיה כפוף ויושב לפני רבי (סנה׳ כד.). — כָּפוּף לפלוני, נכנע לו: (לא מכם אני לוקח רשות) ואיני כפוף לכם (רש"י סנה׳ ה.). שאדם חייב לצאת מידי הבריות ואפילו מיד אשתו ובניו ואעפ"י שכפופין לו כדי שלא יתגנה עליהם (בכל טוב, ויצא). כך היה המשפט באותן הימים שכל אדם שהיה כפוף לאדם אחר נותן ידו תחת ירכו לאות שהוא אדוניו (תזקוני, חיי שרה כד ב).—וכפוף תחתיו, במשמ׳ זו: קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה (רמב"ס ברא׳ מט י).—ב) *כַּפַּף את פלוני, כמו ב.*כִּפָּה, הכריחו לעשות דבר: שהוא כופף[1]) את עבדו (לשתות יין ולהטמא למתים) ואינו כופף את אשתו (ירוש׳ מעש׳ נזיר ט א). בשכפפו רבו או בשלא כפפו רבו (שם ט נו ג).—ובדרך הכפולים: השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן (ב"מ ז א). כפפו רבו לדבר אחד מהו שיכוף אותו לכל הדברים (ירוש׳ נזיר ט נו ג). ואל תביאני לא לידי חטא ולא

---

[1]) לא נתברר משמ׳ בדיוק.

[2]) אולי כמו בערב׳ כבע a).

[3]) כך בג׳ כ"י וכן גרסת הערוך, ובקצת כ"י ומפקיע, ובכ"י אחר ומבקיע, ומכניע.

[4]) גם בארמית וערבית.

[5]) בערב׳ כפ b).

a) كبع b) كفّ

—[1]) במשנ׳ שבבבלי כופה.

לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וכוף את יצרי להשתעבד לך (בבלי ברכ׳ ס:). אסור לאדם שיכוף אשתו לדבר מצוה (ערוב׳ ק:). מי שמת חמיו או חמותו אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת (מו״ק כ:). עליונים מבקשין את רבי והתחתונים מבקשין את רבי יהי רצון שיכופו תחתונים את העליונים (כתוב׳ קד.). כותבין שובר אחת כדי שיכוף לפורעו ואחת כדי שיגבה מזמן ראשון (ב״ב קעא.). שלא יניחו לנזיר לעבור על גזירתו שאם יראו שירצה לבטל נזירותו יכופו אותו כדי לקיים דבריו (מד״ר במד׳ י). זה אברהם שכף את יצרו ועמד בעשר נסיונות (שם יד).—ובסהמ״א: ואם שמא חס ושלום הייתי מעכב לזה הזמן הנזכר שקבלתי עלי לפרעון מיד יהא רשאי לכופני ולנגשני בין בדיני ישראל בין בדיני אומות העולם (ר״י ברצלוני, השטר׳ נה). וכל דיין הראוי לדון שנתנו לו בית דין שבארץ ישראל רשות לדון יש לו רשות לדון בכל ארץ ישראל וכו׳ אבל בחו״ל אין רשותן מועלת לו לכוף את בעלי דינין אע״פ שיש לו לדון דיני קנסות בחו״ל אינו דן אלא למי שרוצה לדון אצלו אבל לכוף את בעלי דינין ולדון להם אין לו רשות (רמב״ם, סנה׳ ד יד).— ועת׳ אִכַּף, עי׳ נִפעל.

—נפע׳ נִכַּף, אִכַּף,—א) אִכַּף¹) לפלוני, אשלח לו כף ידי, לתחנה והגשת מנחה: במה אקדם יי׳ אִכַּף²) לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה (מיכ׳ ו ו). —ב) *נִכְפַּף, שכפפו אותו, נעשה כמין קשת: האומר הרי עלי שרביט מלא קומתי מביא מלא קומתו שרביט שאינו נכפף (תוספתא ערכ׳ ג א). אמר רב יהודה האומר קומתי עלי נותן שרביט שאינו נכפף מלא קומתי עלי נותן שרביט הנכפף (גמ׳ שם יט.). שכל ימים שהיה ביהמ״ק בנוי וקיים היה צוארן של ישראל פשוט בין אוה״ע וכיון שחרב ביהמ״ק כביכול נכפף צוארן של ישראל (שם שה״ש, כמגדל דוד). מיד נטלו משאוי והניחו

—¹) גם בערב׳ תכפפ a), בהפעל במשמ׳ שלח יד לבקש דבר, למשל עני וכדומה.—²) פרשו רוב הקדמונ׳ והחדשים במשמ׳ אהיה כפוף, אך לפי הענין ולפי הפעל קדם שלפניו יותר נאותה כאן המשמ׳ של שליחת יד להגשת מנחה, ושמוש לשון הערבי׳ בבנין תפעל במשמ׳ זו מסיע לזה, אעפ״י שבערב׳ הכונה היא בקשה לתת לכף היד. ואולי אכף שלנו אינו נפע׳ כלל אלא עתיד קל. הפרוש הוא של ד׳ ילין.

a) تكفف

על כתיפם עד שנכפפת קומתם מפני המשאוי (פסיק׳ רבתי כח). שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנים לו על צוארו עד שנכפפה קומתו והוא צועק ובוכה (שם לו). — ואש וכדומה: כאן בקולחת (השלהבת) כאן בנכפפת (יומ׳ מא:). בד״א (שאם עברה האש ד׳ אמות פטור) בקולחת אבל בנכפפת ועצים מצויין לה אפילו עד מאה מיל חייב (ב״ק סא.). תבערה שאין דולקת למעלה אלא נכפפת והולכת ומבערת צדה צדה (תפו׳ הגא׳, גני׳, גנזכ׳ 247). — ובמשמ׳ חוזר לאחור: ר״א אומר עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפונית אינה מסובבת וכיון שהגיע חמה אצל קרן מערבית צפונית נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע (ב״ב כה:).—וכמו נכפל: ר׳ לוי אמר נכפפה היריעה שעל הארון וראו בו (מד״ר במד׳ ה).

—פוע׳, °כּוּפַף, ואמר המשורר: ואיך ישפיל אשר ביתו בארץ למי שחק מעונתו וביתו, ואיך אוכל לכופף לב בעיניו ימי חייו ביום קלון במותו (ר״ש הנגיד, הנרפא הזמן).

—הפע׳, °הִכְפִּיף, — כמו קל: האמת להשביח, ולכבות להדיח, וחרדי אל וחכמי תורתו להכפיף ולהכחיש ולהשיח (יהודה הדסי, אשכול הכפר, JQR VIII 437).

אגמון.—בָּרַךְ.—*גָּהַן.—∞גמיש.—∞גמישות.— °גָּמַשׁ.—וָו.—כרע.—*רצף, שפוד שנרצף.— שחה.— השתחוה.—וההפך: זקף, פשט.

א. כפר, ממנו א.כֹּפֶר, א.כַּפָּר.

א. כֹּפֶר¹), ש״ז,—כעין זֶפֶת או חֵמָר: עשה לך תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בַּכֹּפֶר (ברא׳ ו יד).—°כֹּפֶר היהודים, החֵמר של ים המלח: גם ילקטו על חוף הים ההוא (ים המלח) כפר שחור הנקרא כפר היהודים (שבי״עג, טורקיה כאזיה).

ב. כפר, ממנו ב.כֹּפֶר, ב.כַּפָּר, כְּפִר, *כַּפָּרָה, °כַּפְרָן, ואולי גם כַּפֹּרֶת.

ב. כֹּפֶר, ש״ז, בכנ׳ כָּפְרוֹ, כָּפְרְךָ,—כסף וכדומה שאדם נותן כדי להציל נפשו ממות, Lösegeld; rançon; ransom: ואם שור נגח הוא וכו׳ והמית איש או אשה השור יסקל וגם בעליו יומת אם כֹּפֶר יושת עליו

¹) אמר ריב״ג: הו אלקפר a) והו אלזפת, ע״ב, ובעבר׳: הוא (בערבית) הקפר והוא הזפת. ובכ״י אחר: הו אלקפר אליהוד והו אלחמר, ובעבר׳: הוא קפר היהודים והוא החמר.

a) قفر

ונתן פדין נפשו ככל אשר יושת עליו (שמות כא כט-ל). כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כֹּפֶר נפשו לי׳ בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל (שם ל יב-יג). ולא תקחו כֹּפֶר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת ולא תקחו כֹּפֶר לנום אל עיר מקלטו (במד׳ לה לא-לב). ענו בי נגד יי׳ ונגד משיחו את שור מי לקחתי ותמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כֹּפֶר ואעלים עיני בו (ש״א יב ג). כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם צררי צדיק לקחי כֹּפֶר ואביונים בשער הטו (עמו׳ ה יב). כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם לא ישא פני כל כֹּפֶר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לד-לה). כֹּפֶר נפש איש עשרו (שם יג ח). כי חמה פן יסיתך בשפק ורב כֹּפֶר אל יטך (איוב לו יח). — ובכלל דבר שבשבילו נמחל לאדם עונו, בשבילו ינצל ממות: אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כֹּפֶר (איוב לג כג-כד). אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו (תהל׳ מט ח). —ובתו״מ: שור שנגח את האדם ומת מועד משלם כופר ותם פטור מן הכופר (ב״ק ד ה). יש בן חייב בכופר וחייב במיתה חייב במיתה ופטור מן הכופר (תוספתא שם ד ו). המית עבד עברי נותן כל כופרו (שם ח). הכהו הראשון הביית מיתה ובא השני ובילבלו וכו׳ הראשון נותן נזקו והשני נותן כופרו (ירוש׳ שם ד ד ג). —ובהשאלה, פלוני הוא כֹּפֶר פלוני, שהוא יענש במקום פלוני: כֹּפֶר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד (משלי כא יח). כי אני יי׳ אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך (ישע׳ מג ג). — ואמר המשורר: ומי ישמע מרי שיחי ויתעשת להותי, יחידתי היי כפר לאח יולד לצרתי (ר״ש הנגיד, ימהר יום פקודתי). ואלו צר אחזהו הדפתיהו ברב חילי, ולו ישוב במו כפר פדיתיהו בכל יש לי (סות, ככר שלמו). ואגיד פלאך בעדת חסידים ונסיך בתוך עוטי גדולים, גאלתני ושמת לי לכפר ביום איד זה כמו שנה אוילים (סות, הלי תעם). מטע אהבים ועפר, בו נקבצו חן ושפר, נפשי פדות לו וכפר (ראב״ע, איך ישניו). מי יתנני כפרך אחי ובי תפגע תמותה בל קרוב אליך, נדתי ימי חיי עלי נודך והן אתאו קבר הוא מנת חבלך (רמב״ע, קטע כ״י גנז׳ קמסיר). —ומ״ר *כפרים, כופרים: כופר אחד ונו׳ ולא ב׳ כופרין (ב״ק מ.). חייבי כופרין (שם). —ואמר המליץ: וזכור את יום דין האיום אין בו פדיום גם כופרים (מ׳ אלדכי, ב״א ז).

ג. **כֹּפֶר** [1], ש״ז, מ״ר כְּפָרִים, —צמח טוב הריח בצורת אשכול, Cyperblume (Lawsonia inermis): אשכל הַכֹּפֶר דודי לי בכרמי עין גדי (שה״ש א יד). שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים (שם ד יג). — ובמשנה: הוורד והכפר והקטף והלוטם (שבי׳ ז ו). —ואמר המשורר: הרי בשמיה מרעה עפרים, נצי כרמיה נרד עם כפרים, רקחה וסמיה מלאו עברים (ר״י הלוי, נודע בכל). לי ציצים לי פרי לי עלים, לי שושן לי כפר ואהלים (ראב״ע, אל אתד). צרור מר ומבחר עפרים, זכרו כנרד וכפרים (סות, איך ישליו). אמיר בשם בגן מוסר כפריו נתנו ריח ונרדו (רמב״ע, דיואן לה, כ״י בודל׳). ולכל דוה לבב לבו התענגו בצבי כפרינו ונרדינו (שם מז).

ד. **כֹּפֶר**, ש״ז—כמו כָּפָר: כל ערי פלשתים לחמשת הסרנים מעיר מבצר ועד כֹּפֶר הפרזי (ש״א ו יח). —ובמדר׳: שלש מאות וששים וארבע מיני בתי שלחים היו מקיפין סביבות ירושלם ובכל אחד ואחד היה בו כופר והיו מלאים כל מיני בשמים והיו כהנים יוצאים לשם (מדר׳ שה״ש, שלחיך, כ״י, הול׳ גרינהט׳).

כָּפָר [2], ש״ז, מ״ר כְּפָרִים, — מקום מושב קטן לאנשים מוקף שדות וכרמים, Dorf; village: לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים (שה״ש ז יב-יג). ועל האצרות בשדה בערים ובכפרים ובמגדלות יהונתן בן עזיהו (דהי״א כז כה). —ובתו״מ: אי זו היא עיר גדולה כל שיש בה י׳ בטלנים פחות מכאן הרי זה כפר (מגי׳ א ג). כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בט״ו כפרים ועיירות גדולות קורין בי״ד אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה (שם א). עד

[1]) באשור׳ כפר, בארמ׳ כופרא. —ואמר ריב״ג: וראית פי שרח משחא דכופר לרבינו שרירא גאון ז״ל אנה ע׳צב אלחנא והד׳א אלתפשיר ענדי הו אלצחיח לאן אלחנא מנ אלטיב ולה ענקוד, ע״כ, —ובעבר׳: וראיתי בפרוש משחא דכופר לרבינו שרירא גאון ז״ל שהוא עץ אלחנא (בערבית) וזה הפרוש הוא האמתי אצלי יען אלחנא הוא מן הריחניים ויש לו אשכולות. והסכימו לזה גם החדשים. אך ערוך אמר כי כפר הוא הפרח ג׳ירופלי, והרמב״ם הביא שני הפרושים ולא הכריע.

[2]) באשור׳ כפר, בארמ׳ כפרא, בערב׳ כַפר a), אולי שאולה מארמ׳. ולא נתברר מקור מלה זו ומשמ׳ העקרית.

a) كفر

מתי מותר להחזיר (המטבע החסרה) בכרכים עד כדי שיראה לשולחני ובכפרים עד ערבי שבתות (ב"מ ד ו). אף הוא העיד על כפר קטן שהיה בצד ירושלם והיה בו זקן אחד והיה מלוה לכל בני הכפר וכותב בכתב ידו ואחרים חותמין (עדי' ב ג). ערים ולא כרכים ערים ולא כפרים (ספרי דבר' קפ). יחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך וכו' ישעיה דומה לבן כרך שראה את המלך (חגי' יג:). בן כפר שהלך לעיר בין כך ובין כך קורא עמהן (מגי' יט.). המגרש את אשתו לא תנשא בשכונתו ואם היה כהן לא תדור עמו במבוי אם היה כפר קטן זה היה מעשה ואמרו כפר קטן נידון כשכונה (כתוב' כח.).—ואמר המשורר: סלעים וצורים והרים בצורים באונך, וקריות וערים מדינות וכפרים בגאונך (ילחק בן גיאת, קינך).—ומצוי בסהמ"א.

א. **כָּפַר**, פ"י, כפרת, — כפר אניה וכדומה בכֹפר, צפה אותה בכֹפר לבלתי יכנסו המים לתוכה דרך בין הסדקים וכדומה: עשה לך תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר (ברא' ו יד). — *כפר בטיט וכדומה: תנור של סדקין שעשה טפלה לכל אחד ואחד ומקום הסדקים מגולה טמא נתן חול או צרורות טהור כפרן טיט על גבי הסדק טמא (תוספתא כלי' ב"ק ד י).

ב. **כָּפַר**[1],—קל לא נמצא.

—פע', כפר, כפר, כפרתם, כפר, אכפר, אכפרה, יכפר, יכפר, כפרתהו, כפרי, כפרה, כפרך, תכפרם, יכפרנה, —א) כפר פניו של פלוני במנחה וכדו', נתן לפלוני מנחה כדי לרצותו ולשכך חמתו: ואמרת (לעשו כאשר יפגשך וישאלך למי כל העדרים האלה) לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדני לעשו וכו' גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני (ברא' לב יט-כא).—וכפר את החמה: חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה (משלי יו יד).—ב) כפר על דבר, עשה על הדבר מעשה שעל ידי זה יסלחו עונות וחטאים וכדומה: וכפר אהרן על קרנתיו (של המזבח) אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם (שמות ל י). וחטאת על המזבח בכפרך עליו וכו' שבעת ימים תכפר על המזבח (שם שם טו-לו).—ג) כפר על פלוני, עשה מעשה שבגללו נסלח לפלוני עונו, למשל הקריב בעדו קרבן וכדומה: ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל יי' אולי אכפרה בעד חטאתכם (שמות לב ל). ואת כל חלבו (של הפר) יקטיר המזבחה וכו' וכפר עליו הכהן (על האיש אשר חטא) מחטאתו ונסלח לו (ויקר' ד כו). והקריבו (הכהן את הכבש וכדומה) לפני יי' וכפר עליה (על האשה הטמאה) וטהרה ממקר דמיה (שם יב ז). ועשה הכהן את החטאת וכפר על המטהר מטמאתו (שם יד יט). וחטא את הבית בדם הצפור וכו' וכפר על הבית וטהר (שם נב-נג). והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו (שם יו יא). וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם (שם יו). וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר (שם לג). ויאמר דוד אל הגבענים מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת יי' (ש"ב כא ג).—והקרבן יכפר: כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש יכפר (ויקר' יז יא).—ובתו"מ: שקרבנות ציבור מרצין ומכפרין בין ישראל לאביהם שבשמים (תוספתא שקל' א ו). כשם שהחטאת מכפרת על ישראל כך צדקה מכפרת על עכו"ם (ב"ב י:). מה קרבנות מכפרים אף בגדי כהונה מכפרין כתונת מכפרת על שפיכות דם וכו' וציץ מכפר על עזות פנים (זבח' פח:).—ד) עשה החוטא בעצמו דבר שבשבילו יסלח לו עונו: העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יי' לכפר על נפשתיכם (שמות ל יה). ואם דל הוא (המצורע) ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו (ויקר' יד כא). ושעיר חטאת אחד (תעשו) לכפר עליכם (במד' כח כב). ונקרב את קרבן יי' וכו' לכפר על נפשתינו לפני יי' (שם לא נ).—ה) כפר אלהים לפלוני, לעונו, סלח לו חטאתו: כי ביום הזה (ביום הכפרים) יכפר (אלהים) עליכם לטהר אתכם (ויקר' יו ל). וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו כפר לעמך ישראל אשר פדית יי' (דבר' כא ז-ח). ואתה יי' ידעת את כל עצתם עלי למות אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי (ירמ' יח כג) למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך לכל אשר עשית (יחזק' יו סג). דברי עונת גברו מני פשעינו אתה תכפרם (תהל' סה ד). והוא רחום יכפר עון ולא ישחית (שם פח לח). עזרנו

[1]) לא נתברר בודאות מקור פעל זה. רוב הקדמונ' אמרו שהוא מן מושג של כסוי או של מחה וקנה דבר, והחדשים הביאו לזה סמך מן הפעל כפר באשור' שמשמש במשמ' שפשף וכמו"כ במשמ' כפרת עון.

אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך (שם עט ט).—וכפר בעד: כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר יי׳ הטוב יכפר בעד (דהי״ב ל יח).—ובתו״מ: אנא בשם כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעוו ושפשעו ושהטאו לפניך עמך בית ישראל (יומ׳ ו ב). מיתה ויוה״כ מכפרין עם התשובה תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה ועל החמורות היא תולה עד שיבא יוה״כ ויכפר (שם ח ח). (האומר) אחטא ויוה״כ מכפר אין יוה״כ מכפר (שם ט). כל זמן שביהמ״ק קיים מזבח מכפר על ישראל ועכשיו שלהנו של אדם מכפר עליו (ברכ׳ נה.). כך היא מדת הדין נותנת מוטב יבא זכאי ויכפר על החייב ואל יבא חייב ויכפר על החייב (יומ׳ מג:). על מה קטורת מכפרת על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי (שם מד.). א״ר יוחנן אוי להם לעכו״ם שאבדו ואין יודעין מה שאבדו בזמן שבהמ״ק קיים מזבח מכפר עליהן ועכשיו מי מכפר עליהן (סוכ׳ נה:). בזמן שהיא (האשה) צנועה בתוך ביתה כשם שהמזבח מכפר כך היא מכפרת על ביתה (תנחומא ויחלח).—ו) כפר צרה, מנע אותה: ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי (ישע׳ מז יא).

—פע׳, כפר, יכפר תכפר,—א) כפר בפלוני, נעשה ע״י פלוני מעשה לכפר על עון: ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את ידם לקדש אתם (שמות כט לג).—ב) כפר לו להעון: ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו (במד׳ לה לג). — וכפר העון: וסר עונך וחטאתך תכפר (ישע׳ ו ז). אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון (שם כב יד). לכן בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו (שם כז ט). בחסד ואמת יכפר עון (משלי טז ו).—ג) כפרה ברית, הופרה, בטלה: וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (ישע׳ כח יח).

—נפע׳, נכפר,—כמו כפר: כפר לעמך ישראל וכו׳ ונכפר להם הדם (דבר׳ כא ח).

—התפ׳, התכפר, יתכפר, מתכפר, — כמו הקודם: ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם (ש״א ג יד). — ובתו״מ: רוח הקדש מבשרתן אימתי שתעשו ככה הדם מתכפר להם (סוט׳ ט ו). הוו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלויין בו עד סוף העולם (סנה׳ ד ה). הורה בפני עצמו ועשה בפ״ע מתכפר לו בפני עצמו הורה עם הצבור ועשה עם הצבור מתכפר לו עם הצבור (הור׳ ב ב). בזבח ובמנחה אין מתכפר לו אבל מתכפר לו בתפילה (ירוש׳ ר״ה ב נח:). שאלו לקב״ה חוטא מהו ענשו אמר להן יעשה תשובה ויתכפר לו (שם מכו׳ ב לא ד). ר׳ יוחנן אמר נתכפר מקצת החט נתכפר כולו ר״ש בן לקיש אמר נתכפר מקצת החט לא נתכפר כולו (שם הור׳ ג מז:). א״ר יוחנן המקדיש מוסיף חומ״ש והמתכפר עושה בה תמורה (יומ׳ נ:). בזמן שב״ה קיים אדם שוקל שקלו ומתכפר לו עכשיו שאין ב״ה קיים אם עושין צדקה מוטב (ב״ב ט.). אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה (שבוע׳ יב.). חטאת ששחטה על מנת שיתכפר בה נחשון (זבח׳ ט:). וכי איזה כת מרובה כת מכפרין או כת מתכפרין הוי אומר כת מתכפרין (שם כג:). אמרו ישראל כשבהמ״ק קיים היינו מקטירין חלבים ואמורין ומתכפרין ועכשיו הרי חלבנו ודמינו ונפשותינו (מד״ר במד׳ יח). — ואמר הפיטן: היינו קדם מתכפרים, היום בשעירים ופרים, ועתה נשארנו חפורים (הפסו מכפרי, קטע כ״י גני׳ קאהיר).

ג.*כפר[1], ממנו ג.*כפר, *כופר, *כפירה, *כפירות, *כפרן, *כפרנות, *כפרנית.

ג.*כפר, פ״ע, עת׳ יכפר—כפר במעשה וכדו׳, אמר כי לא היה המעשה ההוא, verleugnen; nier; deny:

כפרו שניהם (שני העדים) כאחד שניהם חייבין וכו׳ כפר אחד והודה אחד הכופר חייב היו שתי כיתי עדים כפרה הראשונה ואחר כפרה השניה שתיהן חייבות (סנה׳ ד ד). אינן חייבין עד שיכפרו בהן בבית דין (שם ה). טענו כלים וקרקעות והודה בכלים וכפר בקרקעות (או שהודה) בקרקעות וכפר בכלים (שם ו ג). הטוען טענת גנב בפקדון אינו חייב עד שיכפור במקצת ויודה במקצת (ב״ק קו:). הכופר במלוה כשר לעדות (ב״מ ד.). שעל מה שכפר הוא נשבע (שם).—וכפר בפלוני, אמר כי פלוני איננו, או כי פלוני איננו מה שהוא אומר או מה שאומרים עליו: ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (מכי׳ כא יח). האומות כששמעו שאבד פרעה ומצרים בים ובטלה מלכותם ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהן כפרו כלן בעבודה זרה שלהן (שם בשלח ח). בשר

---

[1]) גם בארמ׳ וסורית. בערב׳ כפר a).

a) كفر

ודם יש לו קרוב אם היה עשיר הוא מודה בו ואם היה עני כ ו פ ר בו (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). קרי לה יהודיה על שום ש ב פ ר ה בע״א (מגי׳ יג.). חמורה ע״א שכל ה כ ו פ ר בה כמודה בכל התורה כולה (קדוש׳ מ.). פלוני זה כ פ ר באלהי ישראל (כ״מ עא.). א״ר זירא אם י כ פ ו ר רבי יוחנן בר׳ אלעזר תלמידו י כ פ ו ר בר׳ ינאי רבו (כ״כ קנד:). אחאב כפר באלהי ישראל לפיכך אין לו חלק באלהי ישראל (סנה׳ קב:). שאיני מניחתך עד ש ת כ פ ו ר בתורת משה רבך (שם קו.). אדם שהוא נוטל אשה ועושה עמה ימים הרבה אפילו העני אשתו אינה כ ו פ ר ת בו אלא אומרת בשעה שהיה עשיר האכילני והלבישני ועכשיו שהעני איני כ ו פ ר ת בו (מד״ר שמות לג). עם אחד אשר יש בינינו נבזה מכל העמים וכו׳ ו כ ו פ ר י ם במי שעשה להם טובה (שם אסת׳, אס על המלך). אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות ו כ ו פ ר י ם בך (פסיק׳ רבתי ל). מאימתי מקבלין אותם מ ש כ פ ר ו בהר גריזים והודו בירושלם ובתחיית המתים (מס׳ כותים ב). לבעל הבית שהיה לו בן והכעיסו הבן עבר אביו וראה את הלבלר יושב וקרא אותו ואמר לו לך כתוב שאני כ ו פ ר בבני והלך וכתב ולא היה שם עדים ולא חתם אחר זמן הלך הבן ונפל לרגלי אביו ובקש הימנו וקבלו ואחר כך עבר אביו אצל אותו הלבלר ואמר לו הלבלר מה לך הנחת אגרת שכתבת ל כ פ ו ר בבנך ואמרת לי להביא עדים לכתוב שאני כ ו פ ר בבני אמר לו שמא אמרתי לך בכעסי אכפור בו חס לי וכי יש לי אחר בעולם אלא הוא אין אני כ ו פ ר בבני (אגדת בראש׳ יד).— כִּפֵּר את פלוני, אמר עליו שהוא כופר: אמר לו (ר״א לר׳ עקיבא) רבי אל ת כ פ ר נ י[1]) בשעת הדין כך מקובלני ממך (פסח׳ סט., ע״ז מו:).

כִּפֻּר, ש״ז, מ״ר כִּפֻּרִים, — בהמ״פ מן כִּפֵּר: ופר חטאת תעשה ליום על הַכִּפֻּרִים וחטאת על המזבח בכפרך עליו (שמות כט לו). מדם חטאת הַכִּפֻּרִים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם (שם ל י). העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יי׳ לכפר על נפשתיכם ולקחת את כסף הַכִּפֻּרִים מאת בני ישראל (שם יה-יו). מלבד איל הַכִּפֻּרִים אשר יכפר בו עליו (במד׳ ה ח). — ובמשנה: אונן טבול יום מחוסר בגדים מחוסר כ פ ו ר י ם שלא רחץ ידים ורגלים (זבח׳ ב א). עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כ פ ו ר י ם נכנס לשם (כלים א ח). מחוסר כ פ ו ר י ם אסור בקדש ומותר בתרומה ובמעשר (שם ה).—יום הַכִּפֻּרִים, שֵׁם יום העשירי בחדש תשרי: אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הַכִּפֻּרִים הוא מקרא קדש יהיה לכם וכו׳ וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כִּפֻּרִים הוא לכפר עליכם לפני יי׳ אלהיכם (ויקר׳ כג כז-כח). בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הַכִּפֻּרִים תעבירו שופר בכל ארצכם (שם כה ט).—ובתו״מ: במחוייבי חטאות ואשמות וודאין שעבר עליהן י״ה שמביאין אחר יום ה כ י פ ו ר (ירוש׳ שבוע׳ א לג ד). על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום כ י פ ו ר מכפר (יומ׳ פה:).—ומ״ר: שלח לו ר״ג (לר׳ יהושע) גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכ י פ ו ר י ם שחל להיות בחשבונך וכו׳ נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום ה כ פ ו ר י ם להיות בחשבונו (ר״ה ב ט). יום ה כ פ ו ר י ם אסור באכילה ובשתיה וברחיצה (יומ׳ ח א). התינוקות אין מענין אותן ביום ה כ פ ו ר י ם (שם ד). קדש הקדשים מקודש מהם שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום ה כ פ ו ר י ם בשעת העבודה (כלים א ט).

*__כַּפָּרָה__, ש״נ, מ״ר כַּפָּרוֹת, — א) בהמ״פ של הפעולה לכפר עון, Sühne; pardon; atonement: תהא מיתתי כ פ ר ה על כל עונותי (סנה׳ ו ב). וראויה כ פ ר ה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם (סנה׳ פב:). — ואמר הפיטן: ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה את יום הכפורים הזה וכו׳ למחילה ולסליחה ו ל כ פ ר ה ולמחול בו את כל עונותינו (בחר׳ יוה״כ, אתה בחרתנו). — ובמליצה, מי כַּפָּרָה, ואמר הפיטן: בשרו עמי להעלות נר סליחה במושבותם, מ י כ פ ר ה לדלות ממעיני ישועתם (ר״ת כר במעיה, סדור תימני ליוה״כ, עם יי׳).—*הריני כַּפָּרָתְךָ, דבור של רגשי כבוד וחבה לאדם: וכשהוא (הכה״ג) מתנחם מאחרים כל העם אומרים לו אנו כ פ ר ת ך והוא אומר להן התברכו מן השמים (סנה׳ ב א). ר׳ ישמעאל אומר בני ישראל אני כפרתן הרי הן כאשכרוע לא שחורים ולא לבנים אלא בינוניים (נגע׳ ב א). מעשה בשני כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש וקדם אחד מהם לחבירו ברחוק ד׳ אמות נטל סכין ותקע לו בלבו וכו׳ ואח״כ בא אביו של תינוק אמר להם אחינו הריני כ פ ר ת כ ם עדיין בני מפרפר ולא נטמאת הסכין (ספרי במד׳ קסא). אמר ריש לקיש הריני כ פ ר ת ר׳ חייא ובניו (סוכ׳ כ.). כך אמר אבא מרי הריני כ פ ר ת משכבו (קדוש׳ לא:). הריני כ פ ר ת בן בתי כוזא שמאכילני

[1]) גרסת הערוך וכן בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ תכפירני. זה פרושו של הערוך.—וכך שמוש הפעל בערבי׳.

בתרומה ואיני **כפרת** בן בתי כדא שפוסלני מן התרומה (יבמ׳ ע.).—ב) קרבן שמביא אדם לכפרה: הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן בין שהביאו **כפרתן** ובין שלא הביאו **כפרתן** והלך ועשה על פיהן (הור׳ א ג). מלמד שהמתים צריכים **כפרה** (ספרי דבר׳ רי). מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור **כפרה** מפני שזנו עיניהם מן הערוה (שבת סד.). אמר להן משה לישראל שמא חזרתם לקילקולכם הראשון אמרו לו לא נפקד ממנו איש אמר להן אם כן **כפרה** למה אמרו לו אם מידי עבירה יצאנו מיד הרהור לא יצאנו (שם). אין **כפרה** למתים (זבח׳ ע:). שלמו כל **הכפרות** כולן (שם נב.). אמר לו (אברהם להקב״ה) באיזו זכות (אירש את א״י) אמר לו **בכפרות** שאני נותן לבניך וכו׳ רבי שמעון בן יוחאי אומר כל **הכפרות** הראה לו ועשירית האיפה לא הראה לו (מד״ר בראש׳ מד).—ג) ״מעשה של מנהג בקרב היהודים בפרט בערב יום הכפרים לקחת תרנג׳ל לאיש ותרנגלת לאשה ולקרא עליו קצת פסוקים וסובבים את התרנג׳ל והתרנגלת סביב הראש ואומרים זה חליפתי זה תמורתי זה **כפרתי** זה התרנג׳ל ילך למיתה ואני אכנס ואלך לחיים טובים וארוכים ולשלום, ושוחטים ונותנים בשרן לעניים כעין קרבן **לכפרה** על האיש או האשה: בענין התפלות ונוסח שבהם ומנהגים ישנים שערערו עליהם קצת מפרשים כגון מנהג **הכפרה** על ידי תרנגול ונוסח כל נדרי (המאירי, סוף יומא). מה שנוהגים לעשות **כפרה** בערב י״ב לשחוט תרנגול על כל בן זכר ולומר עליו פסוקים יש למנוע המנהג ההוא (ר״י קארו, שו״ע או״ח תרה). ונהגו ליתן **הכפרות** לעניים או לפדותן בממון שנותנים לעניים (רמ״א שם, בשם מהרי״ל). סוד הכפרות הוא להראות שהדין נשלם על הפדות והכופר (עמה״מ, ריפא דז״א ח). ואנשי חיל יראי אלהים יש להם לנהוג מנהג ותיקין לשחוט כפרות בעד נפשו ובעד נפשות אנשי ביתו באשמורת עיה״כ אחר הסליחות וכו׳ ולכן טוב שיהיו (הכפרות) לבנים (חמה״י ד, עיה״כ א). כבר נתפשט המנהג לעשות **כפרות** בערב יוה״כ דהיינו שלוקחין תרנגול זכר לזכר ותרנגולת לנקבה וכו׳ ואפילו שני בני אדם יכולים ליקח **כפרה** אחת וכו׳ שנשרש בלב ההמון שכל כפרת יוה״כ תולה בזה וכמעט **שכפרות** ואכילת מצה נחשב להם למצוה א׳ (חיי אדם, הלכ׳ יוה״כ, קמד).— ודבור המוני, ״נצרך לי זה לכפרות, לאמר לעשות בזה **כפרה**, להמיתו, לאמר אין לי בזה שום צרך: מה שאתם אומרים שלא יש בו אפיקורסות אני באמת לא קריתי בו ולא רציתי אפילו להביט בו למה לי זאת על **כפרות** אני צריך זאת (כותן לדיק, מכת׳ ה).

״כַּפָּרוֹן, ש״ז,—כמו כפרה: תתחתן בנכריות בלי פרון, ולחטאתיך אין להם **כפרון** (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר ח).

***כְּפָרִי**, כופרי, ת״ז, לנק׳ כפרית, מ״ר כפריים, — של הכֹּפֶר, של הכְּפָר, וביחוד כנוי של לוי למין כלב ולמין בצל: הזאב והכלב כלב **הכופרי**[1]) והשועל (כלא׳ א ו). כלב **כופרי** מין חיה (תוספתא שם ה ח). לא יהא מביא כלבים **כופרים** והולדות הסנאין והתולין וקופות למוכרן לגוי (שם שבי׳ ה ט). מגדלין כלבים **כופרין** והתולים וקופים וחולדות סנאים מפני שעשויים לנקר את הבית (ב״ק פ.). מעשה בכלבא אחת **כופרית**[2]) שעלתה לראש הסלע ושימשה עם זכר (מד״ר איכ׳, דרכי ציון). תורמין בצלים מבני המדינה על **הכופרים** אבל לא מן **הכופרים** על בני המדינה (תרומ׳ ב ה). קונם בצל שאיני טועם שהבצל רע ללב אמרו לו הלא **הכופרי** יפה ללב הותר **בכופרי** ולא **בכופרי** בלבד הותר אלא בכל הבצלים (נדר׳ ט ח).

״כַּפְרִי, כפרי, כפריי, ת״ז, לנק׳ כפרית, מ״ר כפריים, כפריות,—כמו הקודם: וכאשר הגיעה עת האבל והנה **הכפרי** בא לקראתנו בשמחתו ויביאנו אל ביתו וכו׳ וראיתי בבית **הכפרי** תרנגל ארך האבר וגדול רך וטוב וכו׳ ואמר אל **הכפרי** אתה הגדלת טובתך עלינו ולערוך תודה לך חובה עלינו וכו׳ ואני מתאוה לאכול מבשר זה התרנגול אמר לי **הכפרי** אלו התאוית בשר בני לא חסה עליו עיני וימהר **הכפרי** הוא ואשתו אחרי התרנגול לקחתו (ר״י חריזי, תחכמ׳ י). על מה אתה מכה את חמורך אדם **כפריי** והשיב לו לא הייתי יודע שחמורי היה לו אדם קרוב כמוך (גורל סמול, כלק). הלא תראה **שהכפריים** האוכלים השעורים והמאכלים הגסים יתרונם מעט על הבהמות (מלמד התלמיד׳, עקב). ופיזר הרבה ברופאים ולא הועילו עד כי זקנה **כפרית** עשתה לו רפואה (מעשה טוביה, בית חדש א ח). **כפרי** אחד אשר לשמע אזן שמע מעודו את שם העיר תרצה היפה וכו׳ התאוה תאוה ללכת תרצתה לראות ביופיה (הקד׳ תעוד׳ ביפרא״ל).

״כַּפְרִיּוּת, ש״נ,—סגולת הכפרי וטבעו: לבן מלך נער בן שנה וכו׳ שנגנב והוליכוהו למרחוק אלף פרסאות

---

[1]) לא נתברר היטב לאיזה מין כלב ובצל הכונה בכנוי זה. ועי׳ הערה לערך כלב. — [2]) הערוך גרס קורטית.

או יותר ונתגדל בבית כפרי ונתלמד מעשה כפריות ולא חשב ולא זכר אחר מלכותו (אורח׳ צדיק׳, יראת שמים).

***כַּפְרָן,** ש״ז, מ״ר כַּפְרָנִים, — מי שדרכו לכפ׳ר בכל דבר: תן מנה לפלוני פקדון שיש לו בידי חייב באחריותו ואם בא לחזור אינו חוזר וכו׳ א״ר זירא כשהוחזק כפרן (גיט׳ יד.). מה להצד השוה שבהן שכן לא הוחזק כפרן תאמר בעדים שכן הוחזק כפרן (כ״מ ד). מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי כלום והעדים מעידים אותו שיש לו וחזר ואמר פרעתי הוחזק כפרן לאותו ממון (שם יז.). היה חייב לחבירו שבועה בב״ד ואמר נשבעתי והעדים מעידין אותו שלא נשבע וחזר ואמר נשבעתי הוחזק כפרן לאותה שבועה (שם). שהוחזק לוה זה כפרן פעם אחרת לפיכך אין נאמן לומר פרעתי (רש״י שם יז:). שטר שיש בו נאמנות ונמצא המלוה כפרן בדבר אחר (תשו׳ ר׳ משולם ב״ר קלונ׳, מובא בטתו״מ עח). ולעולם אין אדם מוחזק כפרן עד שיכפור בבית דין ויבאו שני עדים ויכחישוהו במה שכפר (רמב״ם, טוען ונטען ו ב).—ובמשמ׳ *כופר בדעות ואמונות: ומי ימרה בזה אין צורתו בצורת המשכילים מפני כי אשר זו צורתו ידוע כשרותו קודם דעת המורה ית״ש ומזה היו הכפרנים בעיקר יודעים זה (ישועה בן יהודה הקראי, פי׳ בראש׳). אבל כבר ידענו קיומו בלבד הכפרנים המכחשים לבורא העולם (הוא, ספ׳ העריות).

***כַּפְרָנוּת,** ש״נ, —שהמ״פ מן כפרן: מלוה שהיא נעשית בו כפרנות אינה נשמטת כפרנות שהיא נעשית מלוה משמטת וכו׳ מלוה שהיא נעשית כפרנות גובה כפרנות שהיא נעשית מלוה גובה בבינונית (ירוש׳ גיט׳ ה מו ג). מי שאמר אין לך בידי כלום לענין הוחזק כפרן או לא משום שחזר ואמר פרעתיך יכול לומר אין זה כפרנות שזה שאמרתי לך אין לך בידי כלום לא באתי לומר אלא פרעתיך (שו״ת הרי״ף פא).—ובדעות ואמונות: וזהו טעות הנוצרים שאומרים על הקב״ה שהוא חי בחיים שהוא רוח הקדש וחכם בחכמה שהיא המאמר והוא שקורין לה בן וזהו כפרנות ממש וכו׳ מביא הקב״ה לידי ריכוב ומחליף עליו החילוף וכופר כפרנות גדולה שהוא משים הבורא מרוכב (ליקוטים מר״ד הבבלי, הליכ׳ קדם 72). כפרנות דת זדים הנוצרים אשר חברו כסא הוות עם אלהים יתעלו תושבחותיו ותהלותיו שהוא ה׳ אחד ואמרו כי הוא אב ובן ורוח הקדש (ר״י הדסי, אשכל הכפר, JQR VIII,432). ואמ: כי הדבור בו בכל אשר הורה עליו השכל ובאה בו גם מצות התורה כמו הכפרנות והרציחה והטעם בו שהוא לחזוק לבד (ר״א הקראי, ג״ע, חג המצות ה). ובחרם בדרך הרעה ולא בטובה ובכפרנות בלי אמונה ועל כן יוזקם טרם הבראם (מעביות א, כיה״מ ילינק ה).

***כַּפְרָנִית,** ש״נ, —א) כמו כַּפְרָנוּת: מלוה שהיא נעשית כפרנית אינה משמטת כפרנית שהיא נעשית מלוה משמטת (ירוש׳ שבי׳ י לט ג).—ב) *אשה כֹּפֶרֶת: ואם תתמה ברחב שנתגיירה וכנסה יהושע כפרנית היתה ולא משבעה גוים (הלכ׳ פסוק׳, כבוד׳).

כַּפֹּרֶת, ש״נ, —כסוי על גבי כלי עשוי מתכת, Deckel couvercle; covering: ועשית כַפֹּרֶת זהב טהור וכו׳ ונתת את הַכַּפֹּרֶת על הארן מלמעלה (שמות כה יז-כא). ויתן את העדת אל הארן וישם את הבדים על הארן ויתן את הַכַּפֹּרֶת על הארן מלמעלה (שם מ כ).—ובתו״מ: קינין וגוזלי עולה עצים ולבונה זהב לכפורת (שקל׳ ו ה). אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקדש ואורים ותומים (יומ׳ כא:).—בֵּית הַכַּפֹּרֶת, כנוי לקדש הקדשים בבית המקדש: ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם וכו׳ וחדריו הפנימים ובית הַכַּפֹּרֶת (דהי״א כח יא).—ובתו״מ: נתן לה (להזונה) זהב ר״י בר׳ יהודה אומר אין עושין אותו ריקועין אפילו אחורי בית הכפורת (תוספתא תמורד, ח).—ב) *בבתי כנסת היהודים, כעין מסך קטן מעל להפרכת אשר על ארון ספרי התורה, נהוג בדבור העם.

:כפרת, —צרוף ארבע האותיות משבע אותיות שיש להן הברה כפולה רפה ודגושה: שבע כפולות בגד כפרת יסודן חיים ושלום וכו׳ משתמשות בשתי לשונות ב״ב ג״ג ד״ר כ״כ פ״פ ר״ר ת״ת רך וקשה (ספ׳ יצירה ד א).

א.כפש[1], ממנו א.כָּפַשׁ, *כְּפוּשׁ, ב. *כְּפִישָׁה.

א.כָּפַשׁ, —קל לא נמצא במקרא.

— הפע׳, הִכְפִּישׁ, ככנ׳ הִכְפִּישַׁנִי, — הכפישו באפר, שם עליו אפר לאות אבל וצרה ולכלך אותו: השביעני במרורים הרוני לענה ויגרם בחצץ שני הִכְפִּישַׁנִי באפר (איכ׳ ג יה-יו).—ואמר הפיטן: ויחמום וינצל מעדיו להכפישי, ומגבה לתהום הרפישי, ותזנח משלום נפשי (ר״א קליר, קינ׳, איכ׳ אכפתו). תביט בדבינו ועוד בל תכפישנו, תקרא דרור במאז בו להחפישנו, תת המון לאומים תחת נפישנו (קרוב׳ שקל׳, מעתיק פלוסים).—ואמר המשורר:

---

[1]) רק עבר׳, ולא נתברר היטב מקורו ומשמ׳ העקרית.

נכעים בנות ימים בזכרו עד יאש לעד באפר בוז להכפישנו (רמב"ע, דיואן קלב, לפני זמן).—ובמליצה, הכפישו ברפש, הכניסו בדברי שטות: בכה עם לא בינות יכפישו ברפש (יל"ג, רפסודות).

—הפע׳, *הכפש, מכפש, מוכפשת,—שהכפישוה: כל זמן שהיא מוכפשת באפר כביכול וכו׳ באותה שעה הם כל בשר מפני יי׳ (מד"ר ברא׳ עה, םס בה"ם, אתי מלבנון).

—קל, ״כפש, פעו׳ כפוש,—כמו מכפש: פץ רועה נאמן, כפוש באפר ומודמן, צאן אשר חיקי הואמן, איך גזו בלא זמן (ר"א קליר, קינ׳, אז בהלוך).

—התפ׳, ״התכפש באפר,— הכפיש את עצמו: קמתי על כן בקהל אשוע מבקש צדקה חנם רוגש בבית הועד ומתכפש בעפר (בנימ׳ בר זרח, אקוס חלות לילה).

—נפע׳, ״נכפש,—שהכפישוהו: איך חוללה יפעתך נכפשה ברפש, איך חרבות הערלים באו לבך (יל"ג, אדו"מ ט).

ב.*כפש[1]), ממנו א.*כפישה, ב.*כפש, ב.״כ׳פש, ״כפש.

ב.*כפש[2]), פ"י, פעו׳ כפוש, כפושה, — מדד במדה כפושה, דבור ישמש במשמ׳ עבר על המדה הראויה עשה דבר שלא כהגן: אמרו להן בית הלל לבית שמאי והלא פישון הגמל מיאנה אשתו שלא בפניו אמרו להן ב"ש לבית הלל פשון הגמל במדה כפושה[3]) מדד לפיכך מדדו לו במדה כפושה (יכמ׳ קז:).

ג.״כפש[4]), פ"ע, פעו׳ כפוש, כפושה, — כפוש בחשך וכדומה, כמו כלוא, סגור: וגויתו בגיא נטושה, בתחתית ארץ רטושה, באישון חשך כפושה, באשטנים רפושה, בטמון חבושה (מבול׳ בר קלוני׳, יוה"כ, מי יתנה).

א.*כפש, ס"ז, — סל גדול ישימו בו זיתים שיתרככו קדם הכתישה: המניח את זיתיו בכופש[5]) שימתינו שיהו נוחין לכתוש (טהר׳ ט ה).

ב.״כפש, ס"ז,—בה"פ מן א.כפש, הכפיש באפר: כופר פדיון נפש, פדה מטביעת רפש, מיחליך בעגוי וכופש, תחיים בטללי נופש (מחז׳ רומני ליוה"כ, כופר פדיון).

״כפש, ס"ז,—כמו הקודם: אורח לחופש, אקו לדולי מכפש, בלבי אל יהי טפש, בחובי אל יהי עפש (פתיח׳ תרי"ג מצות לרסע"ג).

*כפת, ממנו *כפיתה, א.*כפת, *כפת, *כפתה.

א.*כפת, פ"י, — קשר ידיו או רגליו יחד, binden, fesseln; lier, ligoter; to tie: כיצד מלקין אותו כופת שתי ידיו על העמוד הילך והילך וחזן הכנסת אוחז בבגדיו וכו׳ (מכות ג יב). לא היו כופתין את הטלה אלא מעקדין אותו (תמיד ד א). כפתוה (את הפרה האדמה) בחבל של מגג ונתנוה על גבי המערכה ראשה בדרום ופניה למערב (פרה ג ט). היה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו חייב עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו פטור (ב"ק ו ה). המניח עם הארץ בתוך ביתו לשמרו וכו׳ אפילו מובל אפילו כפות (טהר׳ ז ה). ר׳ טרפון אומר (הלולב) צריך שיהיה כפות ואם (היה) פרוד יכפתנו (ספרא אמור יב טז). תפשו את משה והעלוהו לבימה וכפתוהו והניחו הסיף על צוארו (מכי׳ יתרו א). אמר רבי יעקב אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו (ספרי דבר׳ פא). לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא כופתו ומחתך ברגלו כדי לראותו (תוספתא שקל׳ א ו). כפת ידיו ורגלו וישב לו באמת המים (שם מקוא׳ ז א). כל המשיא בתו לעם הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני ארי (פסח׳ מט:). אמר רבא כפתו ומת ברעב וכו׳ כפתו בחמה ומת בצינה ומת וכו׳ כפתו לפני ארי (סנה׳ עז.). כפתוהו על העמוד ורץ סב"ד (שבוע׳ כח.). אמר ר׳ יהושע בן פרחיה בתחילה כל האומר עלה לה (לשררה) אני כופתו ונותנו לפני הארי (מנח׳ קט:). בשעה שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו אמר לו אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך ושמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה מיד ויעקד את יצחק כלום יכול אדם לכפות בן של שלשים ושבעה וכו׳ אלא לדעתו (מד"ר ברא׳ נו). א"ר יהושע בן לוי כשהגלה נבוכדנצר את ישראל היו כפותים מאחריהם (שם שמות כז). כך ישראל באין אומות העולם והובטין אותם ממקום למקום וחובשים אותן וכופתין אותן בקולרין (שם לו). זה יצחק שהיה כפות ועקוד על גבי המזבח (שם ויקר׳ ל). מה עשה הקב"ה נטל שר הארץ וכפתו והפילו לפניהם (שם במד׳ כג). פרעה מלך מצרים ותרהקה מלך כוש היו באותו הנס ובאו

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ של שרש זה בעבר׳.

[2]) עי׳ הערה להשרש, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) בירוש׳ (שם יג ג) בכפישה, עי׳ זה הערך. ופרש רש"י במדה כפויה, אך אין למשמ׳ זו יסוד ואין לה טעם כאן לפי כונת הענין.

[4]) לא נתברר מקור פעל זה במשמ׳ שהשתמש בו הפיטן.

[5]) כך בערוך וכן בתוספתא, ובנוסח׳ בכותש.

לסייע לחזקיהו הרגיש בהן סנחריב ומה עשה להם סנחריב הרשע בערבית כפתן בחצי הלילה יצא המלאך ונגפן לחיילותיו של סנחריב וכו׳ בשחרית השכים חזקיהו ומצאן כפותין אמר דומה שלא באו אלו אלא לסייעני (שם שה״ש, אתי מלבנון). כיון שבא משה אצל אבות העולם אמרו לו מה עשו האויבים בבנינו אמר להם מהם הרגו ומהם כפתו ידיהם לאחוריהם (שם איכ׳, פתיח׳). בשעה שנכנסו שונאים לביהמ״ק תפשו את הבחורים וכפתו ידיהן לאחוריהן והיו בוכין (שם, ודמעתה). ומה עשה הקב״ה כפת את שרו (של סיחון) של מעלה והפילו ומסרו ביד משה (תנחומא, הוספ׳ לדבר׳ ח). אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין (רש״י דבר׳ א טו). וכן יש לו (להדין) לכפות ידים ורגלים ולאסור בבית האסורים (רמב״ס, סנה׳ כד ט).

—נִפע׳, *נִכְפַּת, — שכפתוהו: זה יצחק שנכפת על המזבח (מד״ר שה״ש, אשכול הכופר). והרי (לולב) זה פרוד ואין אתה יכול לכפותו שיהו ענפיו הפרודים כאן וכאן נכפתים ומתמעכים אצל אביהם שהן מחוברים בו לפי שקשים הן (רש״י סוכ׳ לב.).

—פִּע׳, *כִּפֵּת,—אגד יחד: מעשה באחד שכיפת שתי כיפין של תמרה להיות יושב עליה (תוספתא כלי׳ ב״ב ב א).

—פֻּע׳, *כֻּפַּת, מְכֻפָּת, מכופת, מכופתין,—כמו נִכְפַּת: של זהב היו (המטות) והיו מכופתין בכפאתין של כסף (מד״ר אסת׳, חור כרפס).

—הִפע׳, *הִכְפִּית,—כמו כָּפַת, ובהשאלה, חבר יחד: נביא מכפית[1]) ידיו ורגליו ויושב לו לפני כהן גדול (ירוש׳ הור׳ ג מח:).

*כֶּפֶת, ש״ז, מ״ר כְּפָתִים, כפאתין,—קשר, עניבה, Knoten; noeud; knot: של זהב היו (המטות) והיו מכופתין בכפאתין[2]) של כסף (מד״ר אסת׳, חור כרפס).

ב. *כַּפַּת[3]), פ״י, — כִּפַּת שמן וכדומה, שפך: שכרנו שבאנו ללמוד תורה שכפת לנו תורה כשמן המורק מכלי לכלי ואין קולו נשמע (מד״ר ויקר׳ ג).

א. *כֻּפֶּת[4]), כֻּפָּת, כופת, שזו״נ, א) חתיכה גדולה של עץ וכדומה, Klotz; bloc; block: כופת שקבעו

---

[1]) כך בשרידי הירוש׳ מהגניז׳, ובדפוס קורוצ׳ין מכפת ידיו ורגליו.

[2]) כך הכתיב בכל הנוסח׳ ולא נתברר סבת הדבר.

[3]) בערב׳ ההמונ׳ כַּפַּת a), שפך משקה במהירות.

[4]) בא״מ׳ כופתא.

---

a) كفت

בנדבך קבעו ולא בנה עליו בנה עליו ולא קבעו (כלים כ ה). כופת שסירקו וכרכמו ועשאו פנים (שם כב ט). כופת[1]) בין חקוק בין שאינו חקוק מטלטלין אותה בשבת (תוספתא שבת יג-יד יז). כופת[2]) חלקה שאין בה גובה טפח (שם כלים ב״ב ב א). שני כפותין[3]) זה על גבי זה ואבן על גבי הכפותין (שם אהל׳ יב א). ראשי כלונסות שיושבין עליהן האומנין וכו׳ וכן כופת של תמרה שהוא יושב עליו אפי׳ גבוה טפח (רמב״ס, כלים כה י).—ב) כֻּפֶּת שאור וכדו׳, חתיכה של בצק: תינוק שנמצא עומד בצד כופת[4]) של בצק (תוספתא טהר׳ ג יב). א״ר שמעון בן אלעזר בצק שעשאו כופת בטל (ירוש׳ פסח׳ ג כח ד). כופת[5]) שאור שייחדה לישיבה (בבלי שם מה:).

ב. *כֻּפֶּת[6]), כופת, ש״ז,—מעיל רחב: סגוס עבה וכופת[7]) עבה (אהל׳ יח א).

*כְּפָתָה[8]), ש״נ, מ״ר כְּפָתוֹת, כְּפָתוֹת, כפתותיהם, — כעין שק, תרמיל ישימו בו צידה לדרך וכדומה, Satteltasche; sac, saccoche; saddle-bag: באיזו זכות ניצולו (הכנענים) בזכות חסד שעשו עם אבינו יעקב ומה חסד עשו ר״א אמר אזורי מתניהם התירו ור״ל אמר קשרי כפתותיהן[9]) התירו (מד״ר בראש׳ ק).

כַּפְתּוֹר, כַּפְתֹּר, ש״ז, כַּפְתֹּרֶיהָ, ־רֵיהֶם,—א) דבר עבה קצת עגול, כמו מה שמתהוה בצמחים במקום שיציץ שם הציץ או יסתעף הסעיף, Knospe; bouton; leafknot: שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כַּפְתֹּר ופרח וכו׳ ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כַּפְתֹּרֶיהָ ופרחיה וְכַפְתֹּר תחת שני הקנים ממנה וכו׳ כַּפְתֹּרֵיהֶם וקנתם ממנה יהיו (שמות כה לג-לו).—ודבור, *כַּפְתּוֹר ופרח, לדבר נאה מאד: בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר׳ טרפון היה אומר כפתור ופרח ובשעה

— [1]) גרס׳ הערוך, ובנוסח׳ כיפת, ובצוק״מ כרפת. — [2]) כך בכל הנוסח׳, ובצוק״מ כיפת. —[3]) כך גרס׳ ר״ש (במשנ׳ אהל׳ יא ג), ובנוסח׳ כפיתין. — [4]) כך בנוסח׳, בצוק״מ כיפת.—[5]) בגמ׳ חול׳ (דף קכט.) כיפת שאור.

[6]) לא נתברר מקורו.—[7]) פרש רה״ג: וכופת דומה לבדנוס ואין לו איתקה. ע״כ. וכן הערוך ערך קפל.

[8]) בערב׳ כפית a). — [9]) בקצת נוסח׳ הדפוס כתפותיהן, וכן בירוש׳ (סוט׳ א יז:), ואין לכתף ענין כאן, ובספר׳ מדויקים כתוב כפתותיהן. ופרשו קצת המפרשים קשר, חבילה, ויותר נראה שהוא כמו המלה הערבי׳ שבהערה הקודמת.

---

a) كفت

שהיה אומר דבר של בטלה היה אומר לא ירד בני עמכם בדרך אשר תלכו בה (מד״ר ברא׳ נא).—ומצוי דבור זה בסהמ״א: וזה כפתור ופרח (גרור המור, חיי כ״ה). אמנם כפי מה שכתבנו יבא כפתור ופרח (ר״מ אלבילה, ראש׳ דעת ה). והנה הר״מ אלמושנינו ז״ל השיב בזה דברים נכונים כפתור ופרח (רסב״ל דורא׳ן, מגל׳ ספר עג:). כפתור ופרח אין להימין ואין להשמאיל מכל אשר דברת (רמח״ל, דרך חכמה יז).—ולהפך, ״לא כַפְתּוֹר ולא פרח: המעיין יראה כי אין שם לא כפתור ולא פרח (הקד׳ ערך מלין, סי׳ ז). — ב) ראש העמוד, Säulenkapitäl; chapiteau (d'une colonne); capital (of column): ראיתי את אדני נצב על המזבח ויאמר הך הַכַּפְתּוֹר וירעשו הספים (עמו׳ ט א). גם קאת גם קפד בְּכַפְתֹּרֶיהָ ילינו (צפנ׳ ב יד).—ג) ״השתמשו בזמן מאוחר בשם זה לחתיכה קטנה קצת עגולה עשויה מעץ, עצם או מתכת, תשמש לחבר יחד שני חלקי בגד תכנס בתוך פתיחה שבחלק השני, Knopf; bouton; bud, נהוג בספרות החדשה ובדבור.—ד) ״כעין צביה בריאה וכדומה: בר אווזות שנמצא בשלהי ושט סמוך לקורקבן כמין כפתורים או בועות וכשנפתחים מונחים בתוכם תולעים חיים וכו׳ שרוב אותם הכפתורים המה מחלק הקורקבן ולא מחלק הושט (שו״ת תת״ס, יו״ד כח).

כ״צ, — ר״ת: כהן צדק.

כֵּצַד,—עי׳ *פֵּיצַד.

כצ״ל,—ר״ת: כן צריך להיות.

א. **כַּר**[1], שז״ג, מ״ר כָּרִים, — בעין שק ממלא תבן או מוכים לשבת עליו או לשכב עליו, Polster; carreau; bolster: ורחל לקחה את התרפים ותשמם בְּכַר הגמל ותשב עליהם (ברא׳ לא לד).—ובתו״מ, כסת

[1]) בערב׳ כּוּר a), בעין אכף של גמל, וכַר b) מחצלת, שטיח. בארמ׳ כר, כרא: אמר לה בתי כריסי כרי (גיט׳ מז.). ר׳ יונה תרי מרטוטה ויהב לה תחות כרה (ירוש׳ תענ׳ א סד ג). ובערוך: כר הוא ששוכב עליו, ומביא ראיה מן כריסי כרי. וכן נראה ברור מהמאמר ראת על הכר, שבודאי לא על מה שהאשה מניחה את ראשה היא רואה כתם, וכן מהמאמר שהיא נעשית כר לבעלה. וכן רד״ק: וכר בדבריהם הוא ששוכבים עליו. ע״כ. וכן בתוספ׳ ע״ז (דף סה. ד״ה ה״ג): והוא כסת קטנה שיושב עליה או נותן תחת ראשו למראשותיו וכר הוא הגדול ששוכב עליו והעולם טועים שאומרים לקטן כר ולגדול כסת. ע״כ. והרמב״ם בפרוש המשנה (שבת ד ב) אמר ששניהם מניחין תחת הראש אלא שהכסת הוא גדול מהכר.

a) كُور b) كَرّ

ארכה במטה תחת גוף השוכב, Matratze; matelas; mattress: ממלא את הקיתון ונותן תחת הכר או תחת הכסת (שבת ד ב). הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו וכו׳ ואם היה מאכל בהמה או שהיה עליו כר או סדין מנענעו בידו (שם כ ה). מעות שעל הכר נוער את הכר והן נופלות (שם כא ב). שומטין את הכר מתחתיו (של המת) ומטילין אותו על החול בשביל שימתין (שם כג ה). מחזיר את הכר בלילה ואת המחרישה ביום (ב״מ ט יג). וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת וכו׳ שיניח תחתיו (מכי׳ בשלח, עמלק א). עור העריסה וכו׳ בכר אין פחות מחמשה ובכסת אין פחות משלשה (תוספתא כלים ב״מ ו ב). כר מלא תבן כסת מלאה מוכין (שם אהיל׳ יב ב). נותן לה (הבעל לאשתו) כר נר ופתילה כוס וחבית וקדירה ר׳ יוסי אמר כר אין לה שאין נשי העניים ישנות על הכר (ירוש׳ כתוב׳ ה ל:). ראת (כתם) על הכר נאמנת לומר כזה ראיתי (שם נדה ב נ:). (מצא את התפלין) בין כר לכסת שלא כנגד ראשו (בבלי ברכ׳ כד.). אין נותנין את המוכין לא לתוך הכר ולא לתוך הכסת ביו״ט (שבת מח.). מגדלת (האשה) שער כלילית ויושבת ומשתנת מים כבהמה ונעשית כר לבעלה (ערוב׳ ק:).—ומ״ר: הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים ובלבד שלא יהיה בשרו נוגע בהם (כלא׳ ט ב). בשעה שהיה יושב (דוד) בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא ע״ג קרקע (מו״ק יו:).

ב. **כַּר**, ש״ז, מ״ר כָּרִים,—א) כבש שמן, עמד לטביחה, לאכילה, fettes Lamm; mouton gras; fat lamb: חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כָּרִים ואילים (דבר׳ לב יד). ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הַכָּרִים ועל כל הטוב (ש״א יס ט). ומישע מלך מואב היה נקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כָּרִים ומאה אלף אילים צמר (מ״ב ג ד). השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כָּרִים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמו׳ ו ד). הדשנה מחלב מדם כָּרִים ועתודים מחלב כליות אילים (ישע׳ לד ו). אורידם כְּכָרִים לטבוח באילים עם עתודים (ירמ׳ נא מ). ואכלתם בשר ושתיתם דם וכו׳ אילים כָּרִים ועתודים פרים מריאי בשן כלם (יחזק׳ לט יז-יח). כי רשעים יאבדו ואיבי יי׳ כיקר כָּרִים (תהל׳ לז כ), עי׳ יקר.—ב) בהשאלה, כלי מלחמה, כמין איל של ברזל וכדו׳ לנגח בו תחומה: ונתתה עליה מצור ובנית עליה דיק וכו׳ ושים עליה כָּרִים[1]) סביב

[1]) קצת המפרשים פרשו במשמ׳ שרי מלחמה.

(יחזק׳ ד ב). לשום כָּרים על שערים לשפך סללה לבנות דיק (שם כא כז).—ג) בעין גליל של אבן שמעבירים על מסלה כבושה לכבש יותר העפר: מה היו עושים להם (להיהודים) היו מרביצים אותן בפולטריות ומעבירין כ ר י ם[1]) עליהם (מד״ר כרא״ש׳ סט).

ג׳ **כַּר**[2]), ש״ז, מ״ר כָּרים,—שליח מהיר, ממהר בהליכתו, רץ, Eilbote; courrier; express: שלחו כַר[3]) מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון וכו׳ הביאו עצה עשי פלילה שיתי כליל צלך בתוך צהרים סתרי נדחים נודד אל תגלי יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו מפני שודד (ישע׳ יו א-ד).—ב) ״גמל מהיר מאד: אם יכול אדם להלך אפילו על הסוס מירושלם ללוד מבקר עד ערב אינם זוממין ואם לא הרי אלו זוממין ואין אומרים שמא כ ר[4]) קל ביותר נזדמן להם וקפלו את הדרך (רמב״ם, עדות יט א). — ואמר המשורר: שמחות נעלו על הררי מור ועל גבעת לבונה הם כנוסים, ועל כנפי שחרים קול מבשר בתבל לא ע״י כרים וסוסים (רמב״ע, הריח מור).

ד׳ **כַּר**[5]), ש״ז, מ״ר כָּרים, — שדה מרעה, Weideplatz, pâturage; meadow: ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת האדמה והיה דשן ושמן ירעה מקניך ביום ההוא כַר נרחב (ישע׳ ל כג). ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה לבשו כָּרים הצאן

—[1]) כך כאן, ושם מ״א כתוב רדיה, ובילקוט דדין.

[2]) בערב׳ כַּאר a) היה מהיר בהליכתו, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) פרשוהו רוב הקדמונ׳ והחדשים כמו ב.כר, במשמ׳ צאן, אך כבר העירו החדשים על דחק פרוש זה כי אין לצאן מקום כאן לפי הענין. ואין ספק בדבר כי כונת הכתוב היא שהנביא יעץ למלך מואב לשלח שליח לירושלם בבקשה להסתיר את פליטי מואב מהאויב, ולכן השם כר הוא כנוי לשליח, וביחוד שליח מהיר, רץ, ויש סמך למשמ׳ זו מערב׳ שהמלה כ א ר שהובאה למעלה משמשת במשמ׳ היה מהיר בהליכתו. ותרגמו המלונים הערבים: כאר אלרג׳ל אשרע פי משיתה, ובעבר׳: כאר האדם, היה מהיר בהליכתו. ואפשר שכך היה שם השליח המהיר בלשון המואבית, והשתמש בו ישעיהו בדרכו להשתמש במלים לא רגילות בלשון.—וריב״ג פרש גמל, כמו כרכרות: הוא בן הגמל ונקרא מושל ארץ בעבור מרוצתו ומהירותו והגעתו אל המקומות אשר יכוון אליהם. —[4]) עפ״י פרושו של ריב״ג, והוא במקום גמלא פרחא שבגמ׳ (מכות ה.).

[5]) רק בעברית. ולא נתברר מקורו.

a) كار

ועמקים יעטפו בר (תהל׳ סה יג-יד).—ואמר המשורר: כ ר י ם מעיל תולע וחור עטו עלי בגד תכלת בעדם פרשו (רמב״ע, עיני ענוים, כ״י כודל׳).

כֹּר[1]), כור, ש״ז, — מדה לדברים יבשים ולחים: ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כֹּר סלת וששים כֹּר קמח (מ״א ה ב). ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כֹּר חטים מכלת לביתו ועשרים כֹּר שמן כתית (שם כה). מעשר הבת מן הַכֹּר עשרת הבתים חמר (יחזק׳ מה יד). נתתי חטים מכות לעבדיך כֹּרים עשרים אלף (דהי״ב ב ט). ויתנו לו בני עמון בשנה ההיא מאה ככר כסף ועשרת אלפים כֹּרים חטים (שם כז ה).—ובתו״מ: לא יאמר אדם לחבירו הלויני כ ו ר חטים ואני אתן לך לגורן (ב״מ ה ט). אומר אדם לחבירו הלויני כ ו ר חיטין וקוצץ לו דמים (גמ׳ שם עה.). ארבעת קבין לכ ו ר זרע (שם קה:). כ ו ר בשלשים אני מוכר לך יכול לחזור בו אפילו בסאה האחרונה (ב״ק קה.). — ומ״ר: השוכר את השדה מחבירו בעשרה כ ו ר י ם חטין לשנה ואומר לו תן לי מאתים זוז ואפרנסנה ואני אעלה לך שנים עשר כ ו ר י ן לשנה (ב״מ סט:). לשני בני אדם שהיו להם שני כ ו ר י ם אחד של חטים ואחד של שעורים (מד״ר כרא״ש׳ מא). — ומ״ז כֹּוריים: ארבעים סאה בלה שהם כ ו ר י י ם ביבש (אהל׳ ח א). אפילו כור ואפילו כ ו ר י י ם (ערוכ׳ סז:). — בֵּית כֹּר, שדה כדי לקחת ממנו כֹּר או לזרע בו כֹּר: האומר לחבירו ב י ת כ ו ר עפר אני מוכר לך (ב״ב ז א). אפילו בית כ ו ר אפילו בית כ ו ר י י ם (תוספתא שבי׳ ב יח). שני אחים וכו׳ לאחד תשעה בנים ולאחד בן אחד ולפניהם בית חמשת כ ו ר י ן תשעה נטלו בית לתך ואחד נטל בית לתך (שם ב״ב ז ט).

כ״ר,—ר״ת: כבוד רבי.

***כרב**[2]), ממנו ״כָּרַב, ״כְּרִיבָה.

״**כָּרַב**[3]), פ״י,—חרש חרישה קלה בימי הקיץ: שחורשין את השדה פעם אחרת בימות הגשמים לבד מכריבה ראשונה שכ ו ר ב י ן בימות החמה חורשין אותה בימות הגשמים סמוך לזריעה לפי שתהא נוחה לזרוע

[1]) בערב׳ כֹּר a), מדת משא ששה חמורים.

[2]) בארמ׳ כרב. וכן בערב׳ כרב a).

[3]) בגמ׳ בארמ׳: חזו אינשי דקא כ ר ב י וזרעי (בכת לג:). בא״י קאי דזרעי ברישא והדר כרבי (שם עג:).

a) كُرّ b) كرب

וכו' דפחות מב' ימים יכול לכורבה (רגמ"ס ב"ב יג).

*כרבול[1], ש"ז, —א) בגד רחב להתעטף בו: ים למו הבקיע, ותעל תפלתם פני מעביב רקיע, שערי זבול שבו מזבח סבול, והשר מקטיר עליו כמכהן בכרבול (סלית' ג עי"ת, בעלי במיס). —ב) *שם נגינה: ויש בין השופר המכרבל הסמוך לזקף ובין הסמוך לשופר מורם הפרש שהסמוך לזקף יצא בכרבול שלם והסמוך למורם יהיה במקצת כרבול (סור' סקורא, בעל הטעמ' 96), — ועי' שופר.

א. כרבל[2], כרבלת [3]), כרבלתי, מכרבל, מכרבלים, מכרבלה, מכרבלת, מכרבלות, לווי כרבל, עת' אכרבל, — פוע' לא נמצא במקרא.

—פע', כרבל, מכרבל, —לבוש ועטוף, gehüllt; enveloppé, clad-ped: ודוד מכרבל במעיל בוץ (דהי"א יה כז). —ואמר הפיטן: שרד מכורבלים עת תשיב בקדש, פאר מגבעות ציץ נזר הקדש (סכת א' תנכה, אור כבודו).

— התפ', *התכרבל, —התעטף: טומאתה החניפה תבל, ונעלה רב החובל, וענן אבק רגליו כאבל, ואין מתכרבל בכהני ארבל (ר"א קליר, קינ', איכה ישבה).

—*כרבל, —התעטף בכרבל: חיילם במשמרת מלהשמץ כמטהר וטובל, קניינים שלש וברכות שבע לכרבל, קרואים לזמן במסיבת כירה רגל להטבל (שמעון הגדול, מרבות סוכן, מחז' ויטרי תפג). — *שופר מכרבל, עי' למעלה כרבול, ועי' *מכרבל, שופר.

ב. *כרבל[4], פ"י, —כבר בכברה: והכברה בידו והיה מודד עפר ומכרבל (ילמדנו[5], ברא' כב כא).

*כרבלת[6], ש"נ, —כרבלת התרנג', כעין מסרק אדום שבראש התרנגל, Kamm d. Hahnes; crête crest: הרוצה שיסרס תרנגול יטול כרבלתו ומסתרם מאליו (שבת קי:). תרגגול הבר וכרבלתו כפולה (רש"י ויקר' יא יט). —ואמר המשורר: התרנגול נגר טורא הודו כפות ומסובלת כרבלתו, בטנו כערמת חטים כרב היושב על ממשלתו (יל"ג, הגפרדעים).

---

[1]) בארמ' כרבלא.

[2]) נגזר מהשם כרבלא בארמ', במשמ' בגד רחב. —

[3]) זה והבאים אחריו רד"ק (מכלול, שדס"פ).

[4]) מן כבר בהוספ' ל, וכמו בערב' ע'רבל a). —

[5]) הובא בערוך.

[6]) בארמית כרבלתא: כי חיורא כרבלתא דתרנגולא (כרכ' ז.). לישמטיה לכרבלתיה דההוא תרנגולא (ערוכ' ק:). — בערב' ערף b), קצת דומה לזה.

---

a) غربل b) عرف

א. כרה[1]), ממנו א. כרה, מכרה, *כריה.

א. כרה[2]), פ"י, כריתי, כרו, כ'רה, יכרה, כרוה, —א) כרה בור וכדומה, חפר, graben; creuser; to dig: ויט (יצחק) שם אהלו ויכרו שם עבדי יצחק באר (ברא' כו כה). וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו (שמות כא לג). באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחקק במשענתם (במד' כא יח). — ובתו"מ: אם הפותח חייב הכורה לא כל שכן (מכי' משפט' יא). בשעה שכרה דוד שיתין (של ביה"ק צף התהום ורצה לשטוף העולם) (סוכ' נג.). בורה אחר כורה (כ"ק נא.). —ומליצה, כרה שוחה לפלוני, חבל תחבולות רעות עליו: הישלם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי (ירמ' יח כ). כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (שם כב). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל (תהל' ז יו). כרו לפני שיחה נפלו בתוכה (שם נז ז). כרו לי זדים שיחות (שם קיט פה). כ'רה שחת בה יפל וגלל אבן אליו תשוב (משלי כו כז). — ואמר המשורר: יום תת פקודתם שנת תת היתה ביום אשר שוחה לפניו כרו, היה יקותיאל כסלע יקתאל בו נשמטו זרים וגם זורו (רשב"ג, בימי יקותיאל). רבו ידידים וגברו, ומשחתים שוחה כרו, ויקוצו מפניהם ופרו, בני ישראל כחול הים (ר"י הלוי, מי כמוך). פתו בני ימים סכלים יום כרה להשביעם בטוב כרו, להם כזבים הוא ותחתיהם שוחה עמוקה לחתוף כרו (רמב"ע, תרביב ח). ערוכה אש מלהטת לזקן וזה כמה באר שחת כרויה (תרוזים כספ' מריכת קדם). —ובהשאלה, כרה אזנים לפלוני, עשה לו אזנים, עשה שישמע: זבח ומנחה לא חפצת אזנם כרית[3]) לי (תהל' מ ז). —ובסהמ"א: אין אזנים של מעלה כרויות אלא לשמוע תפלתן של ישראל (ר' בחיי, ברא'). — ואמר הפיטן: ישאו עין ויכרו אזן ויפצו פה ולשון וניב שפתותיהם (ר"א קליר, מוס' ר"ה, ואתה אזון). —ב) כרה רעה, חבל תחבולות רעות: איש בליעל כ'רה[4]) רעה ועל שפתיו כאש צרבת (משלי יו כז). — וכרה על פלוני, במשמ' זו: אף על יתום תפילו ותכרו[5]) על ריעכם (איוב ו כז).

---

[1]) בערב' כרי a).

[2]) בערב' כרי b), וכן במואבית: ואנך כרתי המכרתת לקרחה באסר ישראל (כתבת מישע, שור' כה-כו). —

[3]) יש מפקפקים בנוסחה זו. —[4]) פרשו המפרשי' הקדמונ' ורוב החדש' כמו חרש רעה, אך המליצה קשה ולכן הגיהו קצת החדשי' הגהות מתחלפות. —[5]) גם מליצה זו קשה.

---

a) كرى b) كرى

ב. **כרה**, ממנו כֵּרָה, ב.כָּרָה.

כֵּרָה, ש"נ,—סעודה, ובפרט סעודה שעושים לכבוד אורח וכדומה, Gastmahl; banquet: ויכרה להם (לשליחי מלך ארם) כֵּרָה גדולה ויאכלו וישתו וישלחם וילכו אל אדניהם (מ"ב ו כג).

ב. **כָּרָה**, פיו"ע, עת' יִכְרֶה, יִכְרוּ,—כָּרָה לו כֵּרָה, עשה לו סעודה: וַיִּכְרֶה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו (מ"ב ו כג). יִכְרוּ[1]) עליו (על הלויתן) חברים יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל).—ואמר המשורר: עליהם יבכיון ניני יענים ותרקד בת שעירה הצעירה, ו י כ ר ו על לחמימו כפירים ותגית לגוריה כפירה (ר"ש הנגיד, הלוה עז). פתו בני ימים סכלים יום כרה להשביעם בטוב כ ר ו (רמב"ע, תרשיש ח).

—הפע', הִכְרָה, הַכְרוֹת, לְהַכְרוֹתוֹ,—הכרה את פלוני, עשה לו כֵּרָה, עשה שיאכל בַּכֵּרָה: ויבא כל העם לְהַכְרוֹת[2]) את דוד לחם בעוד היום וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (ש"ב ג לה).—ובתלמוד: בתחלה (רצה העם) ל ה כ ר ו ת ו ולבסוף להברותו (סנה' כ.).—ובסהמ"א: המשרה (פרושו) המכרה (רש"י כתוב' סד:).

ג. **כָּרָה**[1]), פ"י, כָּרִיתִי, עת' אֶכְרֶה, אֶכְרֶה,—קָנָה, שָׂכַר, kaufen; acheter; to buy: בקברי אשר כָּרִיתִי לי בארץ כנען שמה תקברני (בראש' נ ה). אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תִּכְרוּ מאתם בכסף ושתיתם (דבר' ב ו). וָאֶכְּרֶהָ[2]) לי (את האשה הזונה) בחמשה עשר כסף וחמר שערים ולתך שערים (הוש' ג ב).—ופעו' כָּרוּי, קנוי: חסידים אלו והריגתם זכור, חנן כ ר ו י י בלתך וכור (שבת א חנכה, אודך כי).

א. **כְּרוּב**[3]), ש"ז, מ"ר כְּרוּבִים, כְּרֻבִים, — מין ממיני המלאכים: ויגרש את האדם (מגן העדן) וישכן מקדם לגן עדן את הַכְּרֻבִים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים (בראש' ג כד). ואראה והנה אל הרקיע אשר על ראש הַכְּרֻבִים כאבן ספיר כמראה דמות כסא (יחזק' י א). וירא לַכְּרֻבִים תבנית יד אדם תחת כנפיהם וכו' פני האחד פני הַכְּרוּב ופני השני פני אדם וכו' וישאו הַכְּרוּבִים את כנפיהם וירומו מן הארץ וכו' היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כְרוּבִים המה (שם ח-כ).—ודמות כְּרוּבִים שעשו במקדש: ועשית שנים כְּרֻבִים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת ועשה כְּרוּב אחד מקצה מזה וּכְרוּב אחד מקצה מזה מן הכפרת תעשו את הַכְּרֻבִים על שני קצותיו והיו הַכְּרֻבִים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו אל הכפרת יהיו פני

והגיהו החדשים בכתוב הגהות מתחלפות. ולפי הנוסחה המסורה פרשו קצת המפרשים פעל זה במשמ' מכירה, משא ומתן וכדומה.

[1]) כך תרג': יעבדון עלו חכימיא ש י ר ו ת א. וכן ריב"ג, וכן ראב"ע ורד"ק. — [2]) כבר העידו חכמי התלמוד כי כך היה ה כ ת י ב בזמן ההוא, ואמרו: כתיב להכרות וקרינן להברות (סנה' כ.). וכן הביא מנחם בן סרוק להכרותו במחברת כר. והעיד ריב"ג כי גם ר"י חיוג בספר אותיות הרפיון הביא הנוסחה להכרותו, אמר וז"ל: וקיל פי ד'לך אלכתאב אן להברות את דוד יכתב באלכאף ויקרא באלבא וג'איז פיה אן יכונ אלמכתוב מנ ויכרה להם כרה גדולה וכו' ואמא נחנ פמא וג'דנאה פי מצחף צחיח ולא פי מסורת כמא זעמא, ע"כ,—ובעבר': ונאמר בספר ההוא (ספר אותיות הרפיון לר"י חיוג שהזכיר למעלה) כי להברות את דוד נכתב בכף ונקרא בבית ואפשר שיהיה הכתיב מן ויכרה להם כרה וכו' אבל אנחנו לא מצאנוהו בספר מדויק ולא מסורת כאשר אמרו. וכן העיד רד"ק בשם ר"י חיוג, והעיד גם הוא כי לא מצא נוסחה זו בכל הספרים המדויקים שראה. והנה בספר אותיות הרפיון של ר"י חיוג שבידינו (תרגום ראב"ע) לא נזכר בשרש כרה הכתוב להכרותו, אך אין ספק בדבר כי בגוף הספר בערבי' היה כתוב כך, ואעפ"י שגם ריב"ג וגם רד"ק לא מצאו נוסחה זו בשום ספר מדויק, מ"מ עדותם של חכמי התלמוד נאמנה עלינו כי היה כתיב זה בספריהם, וכן נמצא גם בקצת כ"י של די רוסו וקניקוט, וכן בקצת כ"י שהזכיר גנז"ב במהד' החדשה של התנ"ך, ובארבעה כ"י להכרות כתיב וקרי. וכדיים הכתיב ומנחם ור"י חיוג להחליט הפעי' זה להפעל כרה.

[1]) בערב' כרי a).— [2]) לא נתברר טעם הדגש בכף. ואמר רד"ק: וכן דרכם לחזק האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק והוא שתהיה האות שוואית כמו מקדש ואכרה לי ובעצבות לב (מכלול, שדה"פ).

[3]) לא נתברר מקור שם זה. בעלי התלמוד אמרו: מאי כרוב א"ר אבהו כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא (חגי' יג:). לפיכך נקראו כרובים שהם רבים (תנחומא בראש' כה). והחדשים אמרו שנגזר מלשון אשור', שהפעל כרב משמש בה במשמ' ברכה. ואין טעם לזה. ואולי נסתעף השם ממשמ' יגין ופנים זעפים שיש לשרש כרב b) בערב'. כך תארו קצת הקדמונים את הכרובים: הכרובים הם מלאכים בדמות שדים וקראן כרובים מלשון כרוב ותני זרעי והדר כרבי (פענח רזא, בראש').הכרובים צורות מפחידות את רואיהן ובידם להט החרב המתהפכת שיש לה להט משני צדדיה (תוקוני, בראש' ג כג).

---

a) كرى b) كرب

הכּרֻבים (שמות כה יח-כ). ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן עשר אמות קומתו וחמש אמות כנף הכּרוב האחת וחמש אמות כנף הכּרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו וכו׳ ויתן את הכּרובים בתוך הבית הפנימי ויפרשו את כנפי הכּרֻבים ותגע כנף האחד בקיר וכנף הכּרוב השני נגעת בקיר השני וכנפיהם אל תוך הבית נגעת כנף אל כנף ויצף את הכּרובים זהב (מ״א ו כג-כח). — ועל המכונות במקדש דמות כּרובים: ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וּכרובים (שם ז כט).—וצורת כּרובים באריגה בתוך היריעות: ואת המשכן תעשה עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותלעת שני כּרֻבים מעשה חשב תעשה אתם (שמות כו א). ויעש את הפרכת תכלת וכו׳ מעשה חשב עשה אתה כּרֻבים (שם לו לה).—ובין הכּרובים, מקום התגלות האלהות במקדש: ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכּרֻבים אשר על ארון העדת (שמות כה כב). ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכּרֻבים (במד׳ ז פט). — ישב הכּרובים, תאר מליצי להאלהות: וישאו משם את ארון ברית יי׳ צבאות ישב הכּרֻבים (ש״א ד ד). ארון האלהים אשר נקרא שם שם יי׳ צבאות ישב הכּרֻבים עליו (ש״ב ו ב). יי׳ צבאות אלהי ישראל ישב הכּרֻבים אתה הוא האלהים לבדך (ישע׳ לז יז). ישב הכּרֻבים הופיעה (תהל׳ פ ב). יי׳ מלך ירגזו עמים ישב כּרובים תנוט הארץ (שם צט א).— ופתוחים בעץ או אבן בדמות כּרובים: ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם מקלעות כּרובים ותמרת ופטורי צצים וצפה זהב וירד על הכּרובים ועל התמרות את הזהב (מ״א ו לב). ועשוי (מעל להפתח) כּרובים ותמרים ותמרה בין כּרוב לכרוב ושנים פנים לכּרוב (יחזק׳ מא יח). — וכנוי של גדולה למלך וכדומה: את כּרוב ממשח הסוכך ונתתיך בהר קדש (יחזק׳ כח יד). — ובתו״מ: אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים (יומ׳ כא:). בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלגלין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה (שם נד.). בשעה שנכנסו עכו״ם להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה הוציאון לשוק ואמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים הללו (שם:). —וכנוי למלאכים: רקיע ששם כסא הכבוד וכו׳ וחיילים של זעף שנאנים של אש וכרובים של לפיד (היכלות, ביה״מ ילינק ה).— ואמר הפיטן: המולת מעופף ואופן מטפף באונך, וכרוב ינופף כנף לעופף בגאונך (ילחק אכן גיאת, קינין). דהרות כרובו, בקצות נשמעו, עקבות רכובו, אולם לא נודעו (ר״י הלוי, אופן, יה כפי קדוכים).—והמשורר אמר: ידידי אם אני נושה ידידים אהי נושה עשרה הכתובים, ואם אלמד עשה עון לחבר עוני ילמדו עלי כרובים (ר״ש הנגיד, אבא חסאן). —ובמליצה, ״לבו ישוטט בין כּרובים, עסוק בדברים עליונים, רוחניים: ולו לבב ישוטט בין כרובים, ורעיוניו יעופפון בין שרפים (רמב״ע, גדודי ליל, כ״י בודל׳). —וברכה למת, הכּרובים יסוככו עליו בכנפיהם: ירגע (המֵת) ועליו הכרובים סוככים יהיו באברת חן ובכנפים (סוא, עינות תהוס). — וכנוי של חבה לידיד ואהוב: יהמה לבבי על נדוד כרובי וגואלי (גאולה לפסח, כ״י כריט״מ). הידעתם ידידי הצבי ברח ממלוני, מתי ישוב מעוני, יגיד לכם כרובי, אחרי נשא לבבי, איך אשא מעצבי (שם).

ב.*כְּרוּב[1], ש״ז, — ירק מאכל, בצורת ראש מעלים רחבים כרוכים זה על זה, Kohl ; chou ; cabbage : הלפת והנפוץ והכרוב והתרובתור התרדים והלעונין (כלא׳ א ג). חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה (שבי׳ ט א). כרוב של שקיא עם כרוב של בעל (תרומ׳ י יא). וקולסי כרוב ודלעת יונית (ערל׳ ג ז). זבל וחול הדק כדי לזבל קלח של כרוב (שבת ח ה). הנודר מן הכרוב אסור באיספרגוס מן האיספרגוס מותר בכרוב (נדר׳ ו י). שרשי קולסי הכרוב והלפות תרדין והלפת (עוקצ׳ א ד). עלי ירקות וכו׳ הלבנים מצטרפין בכרוב מפני שהן אוכל (שם ב ו). היה מביא מינין הרבה בקופה כרוב מלמעלה וכרוב מלמטה ומין אחר באמצע (תוספתא תרומ׳ ג ח). לא היו נותנין (פאה) אלא ללפת וכו׳ ר״י אומר אף לכרוב (שם פסח׳ ב כ). ירקות שיבשו באביהן כגון כרוב ודלעת (שם עוקצ׳ ב יא). כרוב למזון ותרדין לרפואה (ברכ׳ מד:). אמר ר״ש בן תחליפא קלח של כרוב הניח לנו אבא והיינו עולים ויורדים בו בסולם (כתוב׳ קיא:). ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין וכו׳ (ע״ז כט.). כתוב בספרי רפואות כי יש בכרוב כח שמונע מן השכרות (תבו׳ הגא׳, הרכבי שעט).

---

[1]) מיונית κρ βη. בארמ׳ כרובא, בסור׳ כרבא.

****כְּרוּבִיאֵל,** — שֵׁם המלאך הממונה על הכרובים: עשר כתות מלאכים כפי מעלותיהן ואלו הן שרפים שמועיאל ממונה עליהם וכו׳ אופנים רפאל ואיכפניאל ממונה עליהם כרובים כ ר ו ב י א ל ממונה עליהם וכו׳ (מסכ׳ אצילות ה).

∞כְּרוּבִית, ש״נ,—שֵׁם למין כרוב שראשו מלא דבר לבן כהה דומה קצת לגרעינים לבנים, Blumenkohl chou-fleur; cauliflower, נהוג בדבור העברי בא״י.

***כָּרוֹז**[1], ש״ז, מ״ר כָּרוֹזִים,—אדם שמכריז דברים להודיע בקהל, Ausrufer, Herold; crieur (public); public crier: נתונייא חופר שיחין גביני כ ר ו ז[2]) בן גבור על נעילת שערים (שקל׳ ה א). מצאו לו (להנדון בבי״ד) זכות פטרוהו ואם לאו יוצא ליסקל ו כ ר ו ז יוצא לפניו איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית ופלוני ופלוני עדיו כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו (סנה׳ ו א). אמר רבי אבא בר כהנא כ ר ו ז אחד עמד לי בדור המבול זה נח (מד״ר ברא׳ ל). מעשה בשלטון אחד שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים והיו הכל מליזין עליו שאינו עושה כראוי מה עשה הוציא כ ר ו ז במדינה ואמר כל עמה לקומפון מה עשה הביא חולדות ונתן לפניהם מנות והיו החולדות נוטלות את המנות ומוליכין אותן להורים למחר הוציא כ ר ו ז ואמר כל עמה לקומפון וכו׳ וסתם את החורים וכו׳ לומר שאין הכל אלא מן הקבלנין (מד״ר ויקר׳ ו). כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כ ר ו ז בכל המחנה ואומר צאו לחפור והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן (שם איכ׳, פתיח׳). לעתיד לבא הקב״ה מוציא כ ר ו ז ומכריז ואומר כל מי שלא אכל בשר חזיר מימיו יבא ויטול שכרו (שם קהל׳, מה ססיה). למלך שאמר לבני המדינה שיבנו פלטין ובנו אותו והיו בני המדינה על פתח פלטין ומצעקין ואומרים יכנס המלך בפלטין מה עשה המלך נכנס בפישפש ושילח את ה כ ר ו ז ואמר להם אל תצעקו שכבר באתי לפלטין (פסיק׳ רבתי ה). מטרונת שאלה את ר׳ יוסי אמרת לו מה ראת למד להיות גבוה מכל האותיות אמר לה מפני שהוא כ ר ו ז ודרכו של כ ר ו ז להיות עומד במקום גבוה ומכריז (שם כב). וכיצד מכריזין ה כ ר ו ז יוצא בבקר פעם אחת בשעת הכנסת פועלין ופעם אחת בערב בשעת הוצאת פועלין שדה פלונית שסימניה כך וכך ומיצריה כך וכך עומדת לימכר (טוח״מ קט א). — ומ״ר: אמר ריב״ל אוקוניא מהלכת לפני האדם ו ה כ ר ו ז ו ת כורזין לפניו ומה הן אומרים תנו מקום לאיקונין של הקב״ה (מד״ר דבר׳ ד).

***כְּרוֹז,** ש״נ,—הדבר שהכָּרוֹז מכריז, דבר שמודיעים בקהל על ידי כרוז וכדומה, Ausruf; proclamation: שמא יהא ולד בן קיימא ונמצא אתה מצריכה כ ר ו ז לכהונה (יבמ׳ לו.). יצא חרב בן הומרד לעולם והוציא כ ר ו ז בכל מלכותו כי מי שלא יבוא לדתו ימות בחרב וממונו לאוצרות המלך (שבט יהודה ד).

****כְּרוֹזִיאֵל,**—שֵׁם מלאך הממונה על התשובה: ומיד יצא כרוז מאת שר התשובה שהיא בינה של עולם התהו הנקרא כ ר ו ז י א ל כי הכרוז יוצא מאבא ואמא ליסר הבנים או לגזור גזירה (עמה״מ, קרית ארבע יא).

כְּרוּם[1], ש״ז, — א) שֵׁם עוף רב הצבעים שמשתנים ומתחלפים לאור השמש: כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות כ כ ר ו ם וכו׳ עוף אחד יש בכרכי הים ו כ ר ו ם שמו וכיון שהחמה זורחת (עליו) מתהפך לכמה גוונין (ברכ׳ ו.).—ואמר המליץ: בכרכי הים עוף דעהו, כ ר ו ם שמו וכשחמה תנהר עליו יאור ויזהיר מראהו (מ׳ ריאטי, מקדש מעט ז). מכזביך פניך יתחלף בכ ר ו ם, ובתוך הקבר תולעים תרום (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר יה). —ב) *כְּרוּם הַפָּנִים, התחלפות גוני הפנים מפני בושה וכדומה: זה אבינו יעקב שנכנס ב כ ר ו ם פניו מתפחד בהכלמו אצל אביו (מד״ר שה״ש, אשכול הכפר). — ג) **עוף דמיוני, שבכל מקום שיעוף ירדו גשמים מרבים כמו מבול: וראיתי (בחזיון) חיה אחת גדולה דמות לה כעוף נשף יעופף על הארץ מגוונים הרבה והיא עולה מים המלח ותתן על המבצר אשר מצד הנהר ואומר לזקן מה זאת אדוני ויאמר אלי היא אם התנינים הגדולים היושבת בכרכי הים ו כ ר ו ם שמה הגורמת זלות לבני אדם והיה מקבל כח מקץ כל בשר ובנסוע העוף הזה נפתחו ארובות השמים ובאים גשמים על כל המקומות שהוא מעופף עליהם לולי הברית אשר נתן אלהים בינו

---

[1]) באר״מ׳ כרוזא (דני׳ ג 7), וגם בערב׳ בפרט ההמונית משמש השם כארז a) במשמ׳ דרשן, ודעת רוב החכמים היא שזו מלה שאולה מיונית. אך יש מפקפקים וסוברים כי השרש הוא שמי.—[2]) פרש גאון: גביני כרוז איש שהיה ממונה במקדש להכריז לכהנים בתחלת היום בהשכמה (תשו׳ הגא׳, גנז״ב 345).

a) كارز

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. יש אומרים שהיא המלה היונית χρῶμα, במשמ׳ צבע, אך זה דחוק.

ובין כל בשר בהיותם חטאים בארץ יחזור העולם לתוהו (תית קיה, מראות אלמה מולכו).

***כרוע**, ש"ז,—כמו *אברוע: ואחר זה ישתו שני זוזים משמן כרוע הוא קיקיון (קאנון ג יג ד כ).

כרותה,—עי' כרתה.

***כרז**, ממנו *כרוז, *כרוז, *כרז, *הכרזה.

***כרז**,—קל לא נמצא בהמקורות הקדומים.

—הפע', *הכריז, — הודיע דבר לקהל בקריאה בקול, בתקיעת שופר וכדומה, ausrufen; crier, proclamer annonce: והמוצא שוה פרוטה חייב להכריז (כ"מ ד ז). הלוקח פירות מחבירו או ששלח לו חבירו פירות ומצא בהן מעות הרי אלו שלו אם היו צרורין נוטל ומכריז (שם כ ד). כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים חייב להכריז ועד מתי חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכיניו (שם ה-ו). שום היתומים שלשים יום ושום ההקדש ששים יום ומכריזין בבקר ובערב (ערכ' ו א). מצא בה מציאה אם רוב ע"א אינו צריך להכריז ואם רוב ישראל צריך להכריז מחצה למחצה צריך להכריז (מכשיר' ב ח). גבאי קופה ביו"ט לא היו גובין ומכריזין ביו"ט כדרך שגובין ומכריזין בחול (תוספתא דמאי ג יז). בראשונה היו מכריזין עליה (על המציאה) שלשה רגלים ואחר רגל האחרון שבעת ימים ומשחרב ביהמ"ק התקינו שיהו מכריזין עליה שלשים יום (שם ב"מ ב יז). מצא באשפה חייב להכריז שדרך האשפה להיטלטל (ירוש' שם ב ח ג). כאן בדברים שמכריזין עליהן כאן בדברים שאין מכריזין עליהן ואלו הן דברים שאין מכריזין עליהן העבדים והמטלטלים והשטרות (כתוב' ק:). משחרב בית המקדש שיבנה במהרה בימינו התקינו שיהו מכריזין (על המציאה) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ב"מ כח:). לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן (מד"ר דבר' א). מעשה ברוכל אחד שהיה מסבב בעיירות והיה מכריז ואומר מי יבקש סם חיים (תנחומא מלורע ה). הכריז ר' אלעזר בן עזריה בארבע מאות שופרות כל המקבל כוס מהכלה אין לו מחילה לעולם (כלה רבתי א). שמע פרעה ועמד מכסאו וקרע את בגדיו וילבש שק ואפר והכריז בכל עמו שיצומו כל עמו שלשת ימים (פדר"א מג). — ובמשמ' אמר בדברים מפרשים, בקול גדול: הכריז עליהם אנשים הללו של שוא הם של תהו הם (ברכ' סג.). — ובמליצה: אמר ריב"ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (אבות ו ב). א"ר יוחנן שלשה דברים מכריז עליהם הקב"ה בעצמו ואלו הן רעב ושובע ופרנס טוב (ברכ' נז.). שלשה מכריז עליהן הקב"ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח' קיג.). אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי (סוט' ג.). מה עשה הקב"ה באותה שעה הכריז בכל שער ושער של רקיע ורקיע בכל ב"ד וב"ד שלא יקבלו תפלתו של משה ולא יעלו אותה לפניו מפני שנחתם עליו גזר דין (מד"ר דבר' יא). ולא עוד אלא כשמכריזין בשמים הקול קול יעקב השמים רועשים (פדר"א לג).

—קל, *כרז, כורז, כורז,—כמו הכריז: שש מעלות היו לכסא של שלמה וכו' והיה הכרוז עומד לפני כסאו של שלמה כיון שהיה עולה מעלה הראשונה היה כורז לא תטה משפט מעלה השנייה היה כורז לא תכיר פנים שלישית היה כורז לא תקח שחד וכו' (מד"ר דבר' ה). אוקוניא מהלכת לפני האדם והכרוזות כורזין לפניו (שם ד). שיש מקומות שנוהגין שלא לכרוז לעולם מפני שיש בני אדם שלא ירצו לקנות אם יכריזו (טוחו"מ קט ו). וכשהמלאך כורז האדם בשלום וכו' ומניין שהמלאך כורז לפניו שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ (לחי הגוף לנתן פלקיירא).

***כרח**[1], ממנו כֹּרַח, *כרח, *הכרח, *הכרחה, *הכרחי, *הכרחיות.

***כרח**[2], כורח,—מה שאינו נעים ולא רצוי לאדם, ומשמש בפרט עם המלה על, בעל, על כרחי, על כרחך, על כרחו, על כרחה, על כרחנו, על כרחכם, על כרחם, בעל כרחי, בעל כרחך, בעל כרחו וכו', במשמ' נגד רצוני, נגד רצונך וכו': ודע שהכל לפי החשבון ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה (אבות ד כב). נמחקה המגילה ואמרה (הסוטה) איני שותה מערערים אותה ומשקים אותה בעל כרחה (סוט' ג ג). בארבעה פרקים אלו משחיטין את הטבח בעל כרחו (תול' ס ד).

---

[1]) בערב' כרה a), במשמ' לא רצון, נתעב.
[2]) עי' הערה להשרש.

a) كُرْه

ויסע משה את ישראל שהסיען בעל כרחן במקל שכיון שראו בפגרי האנשים שהעבידום בפרך וכו׳ אמרו כמדומה לנו שלא נשתייר אדם במצרים נתנה ראש ונשובה מצרימה (מכי׳ בשלח ד א). אנ״י סדום ועמורה היו בעורים בטובה וכשבאתה עליהם פורענות קבלו אותה בעל כרחם (שם דבר׳ לג). הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ובאחרונה אמר לא לקחתי וכו׳ אם יש עדים שלקח ומכר מוציאין ממנו בעל כורחו (תוספתא ב״מ ד כב). שכרו לעדור וגמר את שדהו אומר לו על כורחו בוא ונכש שתי גפנים (שם ז ו). המשיכה (את הבהמה) קרא לה ובאת אחריו נתחייב בה לשלם כשואל וכו׳ על כורחה היא מהלכת (ירוש׳ כלא׳ ח לא ג). האומר אין עולה מכפרת אי אפשי שתכפר לי אינה מכפרת לו על כרחו וכו׳ אי אפשי שיכפר לי (יוה״כ) מכפר הוא לו על כורחו (שם יומ׳ ח מה:). עבודה זרה שעבדה ישראל על כורחו אינה בטילה לעולם (שם ע״ז ה מה.). א״ר אמי מלמד שהשאילום (המצריים את ישראל) בעל כרחם[1] (בבלי ברכ׳ ט:). הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו אביי אמר מותרת (פסח׳ כה:). מה לגירושין שכן ישנן בעל כרחה (קדוש׳ מא.). אב מקבל גט לבתו קטנה בעל כורחה (גיט׳ כא.). ויאמר אברהם על שרה אשתו אחותי היא על כורחה שלא בטובתה (מד״ר בראש׳ נב). אם קלה היא (האומנות לזוג זוגים) בעיניך קשה היא לפני הקב״ה בקריעת ים סוף הקב״ה מה עושה להם מזווגן בעל כרחן שלא בטובתן (שם סח). ויט אליה אל הדרך בעל כרחו שלא בטובתו (שם פה). לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על כרחה שלא בטובתה (שם פו). ובזמן שאין (ישראל) עושין רצונו (של מקום) הוא רודה אותן כעבד מה העבד בטובתו ושלא בטובתו משמש לאדוניו בעל כרחו כך אתם תעשו רצונו של מקום בטובה ושלא בטובה על כרחכם (שם שמות כד). אין דעתי משתוית עמכם אלא בעל כרחכם תהיו עמי (שם במד׳ ב). אמר (קרח) אם אני משיבו (למשה) יודע אני בו שהוא חכם גדול ועכשיו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי מוטב שלא אזקק לו (שם יח). והראני בני אדם שמאכילין אותן חול דק והיו מאכילים אותם בעל כרחם ושיניהם נשברות (מסכ׳ גיהנם ב). לא יחבול כלים שעושין בהם אוכל נפש כגון הרחים וכו׳ ואם חבל מחזיר בעל כרחו (רמב״ם, מלוה ולוה ג ב). — ואמר הפיטן: נעם אהלי בעל כרחי שודד, רבתי עם איכה ישבה בדד (ר״א קליר, קינ׳, אז בהלוך). וגאולים השיבו לא יצאנו ברשותם, כי אם ביד רמה בעל כרחם שלא בטובתם (יול׳ ז׳ פסח, חסדי יי׳). העז יהיר ונאץ מול שלוחך, וגם מי יי׳ אשר שלחך, זעם ועברה בו באף בשלחך, חזר בעל כרחו עשות משלחך (אחרון פסח, אימת נוראותיך).—ואמר המשורר: ואחזנו בציצת ראש זמן רע עדי הפר בעל כרחו בריתו, וכמהו יהי תומך באח לא תשונה לו לעולם אחותו (ר״ש הנגיד, הנרפא הזמן). בטרם יום אהי עלי למשא ויום יכבד קצתי על קצתי, ואכנע בעל כרחי ויאכל עצמי עש ונלאו משאתי (ר״י הלוי, אדני נגדך). עזבתיה בעל כרחי ולילות בהורי מבני ימים מכורות (רמב״ע, תרשיש ה). בעל כרחו אנוש יולד לעמל, וכל יצר מחשבותיו און ועמל (הוא, נפשי אויתיך). ואני מבני שם והם מבני חם, ועל כן הם עבדי כל ימי נצחם, ברצונם או על כרחם (ר״י חריזי, תחכמ׳ לט).—ובלי כנוי: שולחה פרוכה בעל כרח מסתולל ותצאנה כל הנשים אחריה בתוף לחולל (בנימין בר זרח, שבה״ג, אתי מלבנון). — ואמר המשורר: חכמים חמדו חכמת אמריו ולמדו האמת מפיו פלילים, והודו לו המון רעיו ועדיו בעל כ̇רַח[1]) וכלהם פלילים (רמב״ע, תרשיש א רפו). ושרש האנוש עפר ואותו בעל כ̇רַח[2]) יהי מושך לשרשו (הוא, הגיאני זמן, כ״י בודל׳).—על כ̇רְחֲךָ אתה אומר, אתה חייב לאמר כן גם אם אינך רוצה: אמר ר׳ יוסה על כורחך את א׳ מרחיצין את הקטן (ירוש׳ שבת ח יב.). ורב ששת אמר על כרחך הקישן הכתוב (נדה לז:), אתה אנוס להודות בזה.

*כָּרַח[3]),—קל לא נמצא.

—הפע׳, *הִכְרִיחַ,—הִכְרִיחַ את פלוני לעשות דבר, כפה אותו לעשות אעפ״י שזה היה לא לרצונו, zwingen; contraindre, forcer; to force: לפי שהיו (האומות) מונין לישראל ואומרים ויעבידו מצרים את בני ישראל אם בעשותן[4]) הן מכריחין כל שכן בגופן ובנשותיהם (מד״ר שה״ש, גן נעול).—ובהשאלה, *הִכְרִיחַ דבר מדבר, הוכיח בראיות ברורות מהדבר שעל כרחנו אנו צריכים להודות בזה: ואע״פ שפרשת ציצית הכריחו קריאתה

---

[1]) ואמרו שם: איכא דאמרי בעל כרחם דמצרים וא״ד בעל כרחם דישראל.—[1]) כך מנקד בשני כ״י.—[2]) כך מנק׳ בנקוד קדום.

[3]) עי׳ הערה לערך פ̇רח.—[4]) לא נתברר פרוש מלה זו.

מדכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך לא תחשוב שהיא מצוה בפני עצמה (מלמד התלמיד׳, ואתחנן). אלה הם דברי הרב להכרית קבלת חז"ל מפאת הכתובים (ר"י אברבנאל, בראש׳). והביא זאת ההקדמה כדי להכרית ממנה שמחלוף צדדי התנועה והמהירות והאיחור בגלגלים שהוא חלוף פעולותיהם יתבאר שהגלגלים הם מתחלפים (הוא, שמים חדשים א). ועוד הכריתו פירוש זה מדקדוקי הסוגיא וכתבו לענין פסק הלכה (מגיד משנה, שחיט׳ ז ג). כי אמתת ענייני העולם נודעת מפי רבוי בני אדם המעידים על אותו אמת יותר מהמכריחים דבריהם מצד שכלם וחקירתם (הקד׳ ספ׳ החינוך). שהכרחנו בראיות ברורות במה שהקדמנו שיש בורא לעולם ממציא כל הנמצאות (מעשה טוביה, עולם העליון ג א). ולולא שאין לי פנאי ודעתי מטורפת עלי הייתי מכרית דברי אלה בראיות ברורות (שו"ת שמש לדקה א ד).

— הפע׳, הֻכְרַח, הוכרח, מוכרח, — שהכריחו אותו, ובהשאלה, טענה מוכרחת, שעל כרחנו אנו צריכים לקבלה, שיש לה ראיות ברורות: והשב הרלב"ג שאין הטענה הזו מוכרחת וכו׳ (ר"י אברבנאל, נח).—ודבר מוכרח: והנה ענין הירח אשר לא יראה מפני מניעות הוא מוכרח על מה שהוא עומד עליו מחלקי כדוריותו (ג"ע לר"א הקראי, קדוש החדש יא).

כָּרִי[1]), ש"ז,—גדוד הַכָּרִים, והם השלוחים המהירים שהיו למלך ישראל: ויקח את שרי המאיות לַכָּרִי [2]) ולרצים ויבא אתם אליו בית יי׳ ויכרת להם ברית (מ"ב יא ד). ויקח את שרי המאות ואת הַכָּרִי [2]) ואת הרצים ואת כל עם הארץ וירידו את המלך מבית יי׳ (שם יט).—וגם ליחיד, כמו ב.כַּר: ומחשק שלחנוהו ביד כרי לארץ נוא, ולסובא נתנוהו להתרונן באגנו (ר"ש הנגיד, שמואל מת).

***כְּרִי**[3]), ש"ז, בכנ׳ כְּרְיוֹ, מ"ר כְּרָיִים, — כְּרִי של תבואה וכדומה, צבור של תבואה רחבה למטה וצרה למעלה, heap; tas; Getreidehaufe: המקבל שדה מחבירו ולא עשתה אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב לטפל בה אמר ר׳ יהודה מה קצבה בכרי אלא אם יש בה כדי נפילה (ב"מ ט ה). וכן כרי של תבואה או גל של צרורות (אהל׳ יח ז). לא נתן מן הגדיש נותן מן הכרי עד שלא מירח (תוספתא פאה א ה). תורמין מן המוץ על הכרי אבל לא מן הכרי על הערימה (שם תרומ׳ ג יז). מצא תבואה ממורחת עשויה כרי אסורה משום גזל (שם מע"ר ב יז). הריני נזיר על מנת שיהא בכרי הזה מאה כור (שם נזיר ב ט). הפריש בכורים מכרי ממורח (ירוש׳ פאה א יו ג). העושה כרי מן הלקט ומן השכחה ומן הפיאה (שם כלא׳ ו ל:). היו לפניו שתי סאין וכרי אחד ואמר אחת מן הסאות הללו עשויה תרומה על הכרי הזה (שם תרומ׳ ג מב:). היה יושב על גבי כרי וברר צרורות כל היום (שם שבת ז י:). עשה כרי והשתחוה לו ומירחו ואח"כ אכלו (שם פסח׳ ב כט.). עד שלא נתמרח הכרי לא נתחייב כריו תרומה ביקש לעשות כל כריו תרומה אינו עושה (שם פאה א טו.). הבורר צרורות מתוך כיריו של חבירו (שם כלא׳ ב כז ג). במתכוין לפטור את כיריו (שם תרומ׳ ד מב ד). הממרח כריו של חבירו שלא מדעתו (שם מע"ש ה נב.). תרם את כירייו ואמר לא יהא תרומה אלא למחר (שם גיט׳ ז מח ג). היו לפניו שני כריים אחד הפריש ממנו מקצת תרומות ומעשרות ואחד הפריש ממנו תרום׳ ומעשרות מהו שיתרום מזה על זה (שם תרומ׳ ב מא:). היו לפניו שני כריים וסאה אחת ואמר הרי זה תרומה על אחד מן הכריים הללו (שם ג מב:). אילו שני כריים ותרם מאחד מהן על חבירו שמא לא פטר חבירו (שם שקל׳ ג מז ג). התחיל למוד (את הגרן) אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה (בבלי ב"מ מב.). לא הפריש מן העומרין יפריש מן הכרי (סנה׳ פח.). שיבולת שמרחה בכרי ושתלה (מנח׳ ע.). עכו"ם שהפריש תרומה מכריו בודקין אותו (ערכ׳ ו.). באו לגורן ויצא בעה"ב לזרותה הלך לו המוץ ברוח נטל את התבן והשליכו על הארץ ונטל את הקש ושרפו נטל את החטים ועשה אותן כרי (מד"ר בראש׳ פג). מעשה באחד ששכח ולא הכנים כרי של חטים לתוך ביתו ועלה לרגל וכשבא מצא אריות מקיפין לחטים (שם שה"ש, מה יפו). מי יכול למנות מצות שישראל עושים זורע וכו׳ העמיד הכרי נותן תרומה וכו׳ לפיכך הם מתרבים בארץ (פסיק׳ רבתי יא).—ואמר הפיטן: כרם לא כלאים פן יקד אש כריו, יעבוד עציץ נקוב והוסיף נאסר במריו (אזהר׳ ר"א הזקן, אמת יהגה).—וכְרִי של דינרים וכדומה: אמר להן (יעקב לבניו) כרי של דינרין נתתי לעשו (מד"ר שמות לא).

---

[1]) עי׳ ב.כַּר הערה שם.—[2]) רוב הקדמונ׳ פרשוה כמו המלה שלהו כר לפי פרושם, במשמ׳ נגידי מלחמה, ואמרו כי כרי הוא במקום כרים, או שהוא שם הקבוץ. והחדשים אמרו שהוא שם אמה, ור"ל כרי בני האומה ההיא Karer, כמו השם כרתי. אך אין דבר מכריח לקבל פרוש זה, ולכן נוכל לסמך על דעת קדמונינו, עפ"י משמעת המלה שלהו כר שנתבארה בערך ב.כַּר.

[3]) לא נתברר מקורו.

***כְּרִיבָה**, ש"נ,—שה"פ מן כָּרַב: שחורשין את השדה פעם אחרת בימות הגשמים לבד מכריבה ראשונה שכורבין בימות החמה חורשין אותה בימות הגשמים וכו׳ שבכריבה ראשונה יש מלאכה לפועל אחד לחרוש בימות החמה כל היום כולו וכו׳ בין כריבות הללו (יש) פעולה ליום (ר"ת ב"ב יב.).

***כְּרִיזָה**, ש"נ,—שה"פ מן *כָּרַז: כי בעבור הנפלאות אשר עשה הארון נתפרסם בכריזה מופלאת שם ה׳ צבאות בין בארץ פלשתים ובין בקרב ישראל (ר"י אברבנאל, ש"ב ו), ר"ל בפרסום.

***כְּרִיָּה**, כְּרִיָּיה, ש"נ, — שה"פ מן ב.כָּרָה: נפל לפניו מקול הכריה חייב לאחריו מקול הכריה פטור (ב"ק ה ו). שעל עסקי פתיחה ועל עסקי כרייה באה לו (גמ׳ שם מט:). אם על פתיחה חייב על כרייה לא כל שכן (שם נא.).—וכמו נקרה: נקרת הצור כריית הצור (רש"י שמות לג כב). — ובהשאלה, *כְּרִיַּת האזן: כי לא תועיל פתיחת העין כאשר יהיה הלב עור ולא יעוז כריית האזן ולא יועיל גודל הגוף וארכו כאשר יהיה הלב רק משכל (רסב"ג, מכת׳ הפניני׳, דרך ישרה).

***כְּרִיךְ**[1], ש"ז, מ"ר כְּרִיכִים,—כעין ירוקה שעולה על פני מים עומדים וכדומה, Moos; mousse; moss: משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כל זמן שהמעין לתוכה היא עושה כריכין[2]) כך כל מי שהולך אצל אשתו נדה עושה בנים מצורעים (מד"ר ויקר׳ יט).

***כְּרִיכָה**, ש"נ, מ"ר כְּרִיכוֹת,—א) שבלים אגודות יחד בין במחבר לקרקע בין שנקצרו, klein. Getreide-bund; petite gerbe; small sheaf: אם אמרת בעומר אחד שהוא כגדיש תאמר בשני עמרים שהן ככריכות (פאה ו ו). כיצד היו עושים (בקצירת העמר) שלוחי בית דין יוצאים מערב יום טוב ועושים אותו כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח לקצור (מנח׳ י ג). לא יעשה אותן (את השבלים) כריכות אבל מניחים צבתים (שם ט). (מצא) כריכות ברשות היחיד (ב"מ כ ב). אגד את הכריכה בין לפנים מכשיעור בין יותר מכשיעור (תוספתא עוקצ׳ א ב). (מצא) כריכות ברה"ר הרי אלו שלו ברה"י נוטל ומכריז והאלומות בין ברה"ר ובין ברה"י נוטל ומכריז (ב"מ כב:). — ובכלל אגדה כרוכה היטב: מצאן (את התפלין) צבתים או כריכות[1]) מחשיך עליהן ומביאן (ערוב׳ י א). שהפקידו לו (ממון) בב׳ כריכות (ב"מ נז.).—ב) שה"פ מהפעל כָּרַךְ: מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות (תנחומא וירא ד).—ג) כְּרִיכָה של ספרים, מגלות אגודות יחד: וכתבי הקודש אע"פ ששניהם רוצים לא יחלוקו אמר שמואל לא שנו אלא בכרך אחד אבל בשתי כריכות חולקין (ב"ב יג:).—ונהגו לקרא כך מלאכת חבור דפי הספר יחד, Buchbinden; réliure; book binding, — וקבוץ כל הדברים שמתקינים לכריכת הספר, הלוחות והגב וכו׳.

***כְּרִיעָה**, ש"נ, מ"ר כְּרִיעוֹת,—שה"פ מן כָּרַע: לא היתה (ההשתחואה במקדש) שהייה אלא כריעה ופשיטה בלבד (תוספתא שקל׳ ב יז). לך כריעה לך כפיפה לך השתחויה לך בריכה (ירוש׳ ברכ׳ א ג 7). אי זו כריעה ואי זו בריכה ר"ח רבא הראה בריכה לפני רבי ונפסח ונתרפא ר׳ לוי בר סיסי הראה כריעה לפני רבי ונפסח ולא נתרפא (שם שם ג). קידה על אפים וכו׳ כריעה על ברכים וכו׳ השתחואה זו פשוט ידים ורגלים (בבלי שם לד:). כשהיה (ר"ע) מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח הצבור וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות (שם לא.).— ואמר הפיטן: מתודה אני לפניך וכו׳ בקידה בבריכה בכריעה בהשתחויה (ר"נ הבבלי, וידוי ליוה"כ). גועים בתפלה ומתפרקים בכריעה, דופקים שעריך ואומרים ה׳ שמעה (סלית׳ מנח׳ יוה"כ, אמוגים).—ומצוי בסהמ"א.

***כְּרֵישׁ**[2]), ש"ז, מ"ר כְּרֵישִׁים,—מין ירק נאכל, קצת דומה לבצל, Lauch; poireau; leek (Allium Porrum): עולשין ועולשי שדה כרישין וכרישי שדה (כלא׳ א ב). עלה הלוף השוטה ועלה הדנדנה העולשין

---

[1]) לא נתברר בודאות מקור שם זה ומשמעתו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) מהענין ומהמשל לילדים מצורעים נראה כי הכונה בשם זה מה שמתהוה על פני המים במקום שהם עומדים כעין ירוקה וחזזית, ובמשמ׳ זו פרשו יסטרוב. ואעפ"י שאין לו חבר בשאר הלשונות במשמ׳ זו, מ"מ אפשר למצא לו קצת דמיון בערב׳ השם כרג׳ a), שמשמש במשמ׳ הנקודים שמתהוה על הלחם, ובלשון ההמונ׳ גם במשמ׳ מים שנקוו ועומדים במקום אחד.

a) كرج

---

[1]) ושאלו בגמ׳ שם (דף נז.): מאי צבתים ומאי כריכות אמר ר"י אמר רב הן הן צבתים הן הן כריכות צבתים זווי זווי כריכות דכריכן טובא.

[2]) בערבית כ׳ראת׳ a).

a) كرّاث

והכרישין והרגילה ונץ החלב (שבי׳ ז א). את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק כגון הכרישין ונץ החלב (שם ח ג). מרחיקין את המשרה מן הירק ואת הכרישין מן הבצלים ואת החרדל מן הדבורים (ב״ב ב י). ושאר כל ירקות השדה וכו׳ חוץ מכרישי שדה והרגילה ונץ החלב (עוקצ׳ ג ב). (הנודר) מן הכרישין מקום שקוראין לקפליטות כרישין אסור מן הקפליטות (תוספתא נדר׳ ג ו). טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים (ברכ׳ מד:). שום ירק כרישין חצי ירק (ערוב׳ נו.).

*כְּרֵישָׁה, ש״נ,—קלח אחד של כרישין: זבל וחול הדק וכו׳ כדי לזבל כרישה (שבת ח ה). הממחק את הכרישה והסוחט שערו בכסותו (מכשיר׳ א ה). הממחיק את הגג ואת הכרישה אעפ״י שהמים יורדין מצד העליון לתחתון (תוספתא שם א ה). כמה יחרוש ויהא חייב ר׳ מתתיה אמר כדי ליטע כרישה (ירוש׳ שבת ז ט ד).

*כְּרִית,—פת הַכְּרִית, פרח הכרית, עי׳ פות, פרח.

*כְּרִיתָה, ש״נ, מ״ר כְּרִיתוֹת,—א) שה״פ מן כרת: כנגד שלש כריתות שכרת הקב״ה עם ישראל (מכי׳ משפט׳ כ).—ב) כמו השם כָּרֵת: כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם (מכות ג יה). שלשים ושש כריתות בתורה הבא על האם ועל אשת האב וכו׳ (כרית׳ א א). חמורות כריתות ומיתות בית דין (ירוש׳ שבוע׳ א לג:). א״ר יוסי בר״ח שלש כריתות בעכו״ם למה אחת לבדרכה ואחת לשלא כדרכה ואחת למולך (בבלי סנה׳ סד:).—ג) ״במלאכת הרפואה, כריתת חבורה וכדומה: בכריתת החבורה וזולתה אם יצטרך לגלותה וכו׳ אמנם סכיני הכריתה החדים משתי פיות (קאנון ד ד א ז). היה נער (אחד) ומצאו מורסא והיתה נכונה להכרת ופחד מן הכריתה ולקח מן הטריאק ועשה ממנו תחבושת והניח עליו (פרקי משה כד). ואם לא (יתרפא) יכרות אותו הרופא הבקי במלאכת רפואת העין ותהיה הכריתה בארך ולא ברחב (גלוי הגוף לנתן פלקיירא, כ״י בריט״מ).—״כְּרִיתוֹת דרכים, עי׳ ד. כָּרַת.—כְּרִיתַת האותיות, כמו ״חִתּוּךְ האותיות, הוצאתן בכלי הדבור: כי הדבור הוא הקול הנחדש על אופן בראיה וכו׳ עם היותו אותיות כרותות הכריתה המוסגלה (ישועה בן יהודה הקראי, העריות).

כְּרִיתוּת, כְּרִיתֻת, ש״נ, מ״ר בכנ׳ כְּרִיתֻתֶיהָ,—א) ספר כְּרִיתֻת, כתב שהבעל נותן לאשתו כשהוא מגרשה, גט, divorce ; Ehescheidung : כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כְּרִיתֻת ונתן בידה ושלחה מביתו (דבר׳ כד א). כה אמר יי׳ אי זה ספר כְּרִיתוּת אמכם אשר שלחתיה (ישע׳ נ א). וארא כי על כל אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כְּרִיתֻתֶיהָ אליה (ירמ׳ ג ח).— ובתלמ׳: הרי שהלכה זו ונישאת לאחיו של זה שנאסרה עליו ומת בלא בנים לא נמצא זה עוקר דבר מן התורה הא למדת שאין זה כריתות (גיט׳ פג.).— ובמליצה, ״נתן ספר כריתות לחכמה וכדומה, עזב אותה, ואמר המשורר: והיית כעונות עזאזל ודמית קאת מדבר וכוסו, כתוב ספר כריתות לתבונה והתיר לזולאות הבין וקרסו (רשב״ג, כתר מהתלי). ספרי כריתות כתבי אל גיל לקחי כלי תנות מקום נבל (רמב״ע, דיואן כג, כ״י בודלי׳). תבל כאשת פתיות הבל הדרה והודה, תמתיק אמרים ואבן תחת לשונה מצודה, סכל עצתה אחי בין תמיר בקלון כבודה, הושה ותן לצמיתות ספר כריתות בידה (שם מא). מאס הנדבה ומאן לבוא בסודה, וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו). — ב) ״במלאכת הרפואה, נתוח וחתוך במקום לקוי לרפואה, Chirurgie : מלאכת הכריתות זהו צירורגיאה היא כשני ענינים בבשר ובעצם בבשר כמו חתוך ותפירה וכוייה וכו׳ כמו דבוק השבר והשבת ההקעה (שטינשנ׳, רשימ׳ כ״י המבורג). מגמתי לסדר שאר החליים הבאים מפנים או מחוץ מן החלק הראוי לעיון רופא הכריתות (ספ׳ כריתות ב, כ״י ותיקן). שאלת ממני זה ימים רבים אוהבי הנכבד אשר באומר קצר ופתוח אכתוב לך ברפואת הכריתות מקובץ לכלל וכו׳ א״כ נאמר שהכריתות היא החלק האחרון מן הרפואה כי חלקי הרפואה הם שלשה שבאמצעותם יוכל הרופא מסבת החולי לעזור הראשון הנהגת השמירה הב׳ הנהגת המשקיות הג׳ הכריתות השמירה הוא הראשון המובחר וכו׳ השני הוא השקאה ומזה אמר גלינוס שאם נוכל להסיר החולי בהשקאה לא נרוץ אל הכריתות א״כ תהיה ההנהגה השלישית היא הכריתות במדובר שמטוב פעולתה תוסר עלת החולי שלא יוכלו להסיר שנים הראשונים (ר׳ הלל, תרג׳ ספ׳ הכרית׳, תגמ׳ הנפ׳ מג.).

כרך, ממנו תַּכְרִיךְ, *כְּרִיכָה, *כֶּרֶךְ, *כָּרָךְ.

*כֶּרֶךְ[1], ש״ז, מ״ר כְּרָכִים,—א) דברים צרורים ואגודים בצרור אחד, bundle ; paquet ; Bündel : השוכר

---

[1]) רק בעברית וארמית.

את הפועל לעשות עמו חצי היום באיסור וחצי היום בהיתר ונתן כולן בכרך אחד כולן אסורות אלו בפני עצמן ואלו בפני עצמן ראשונות אסורות ושניות מותרות (תוספתא ע"ז ז י). נתנן כולן בכרך נוטל דמיהם בכרך אלו שרוצה מוכר לשום חולין ואלו שרוצה מוכר לשום מע"ש (שם מע"ש ד יא). שהפקידו לו (מעות) בכרך אחד (ב"מ לז.). לאה הפקידה כרך א' אצל ישמעאלית אחת שפחתה וכשנפטרה לאה לקח לוי הכרך מיד השפחה ונתנו לשמעון אבי שאול ולא עיין מה היה בו וכו' ושאלו לשאול היאך בא השטר לידו או מתי והשיב כי מן הכרך הנפקד שנתן לוי לשמעון לקחו (טור חו"מ רמג, בשם הרא"ש).. — ב) *כֶּרֶךְ של מגלה, ספר וכדומה, דפים כתובים ברוכים יחד וע"ז, Bücherrolle; rôle (d'un livre); roll (of a book): כרך אחד של ארבע פרשיות וכו' כשם שביד כרך אחד כך בראש כרך אחד (מכי' בא יז). מצא ספרים קורא בהן אחד לשלשים יום וכו' ולא יקראו שלשה בכרך אחד ולא יפתח בספר יותר משלשה דפין (תוספתא ב"מ ב כא). וכתבי הקודש אע"פ ששניהם רוצים לא יחלוקו אמר שמואל לא שנו אלא בכרך אחד אבל בשתי כריכות חולקין (ב"ב יג:). מרדכי ואסתר כתבו אגרות ושלחו לכל בני הגולה ואמרו מקבלים אתם עליכם להיות עושים את שני הימים האלה שלחו ואמרו לא דיינו צרותיו של המן אלא שאתם מטריחין עלינו לעשות שני הימים האלה ואמרו להם אם מדבר זה אתם מתייראין והרי היא כתובה בין הכרכים (מד"ר רות, והנה בועז). — ובבלל "ספר שלם אחד, Band; volume: והנה נראה לי שיאות לצרף עם כרך הבורי זה שחברתי עוד ג' ענינים (ר' הלל, הוספ' לתגמ' הגפ'). — וכמו"כ "כל אחד ואחד מחלקי ספר עשוי בכריכה לבדו: ספר דינו של בן ציון היה הולך ועב וכו' דף על דף נוסף ויהי לכרך גדול (יל"ג, ספור בניסם כאחד). — ג) *עצם פעולת הכריכה: חוט של כרך (שכורך על הציצית) עולה לה מן המניין (מנח' לט.). למלך שהיה לו פרדס מסרו לארים והיה בו שני אילנות כרוכים זה לזה בכרך אחד (מד"ר בראש' סא). —וכסהמ"א: והאבנט שחוגר במתניו ארכו שתים ושלשים אמה ומקיפו ומחזירו על גופו כרך על כרך (החינוך, תלוה לט). כורכין הרצועות לבנות של המנעל סביב למנעל ה' כרכים סביב השוק ואויר גדול יש בין כרך לכרך ומיהו אין קפידא בכרכים אם הם זה על זה (הגה' מרדכי, יבמ', סוף פר' החולץ). — ד) *שתה כוסות בְּכֶרֶךְ אחד, שתה אותן בבת אחת, בלי הפסקה בין כוס לכוס: מהו לשתותן (את ארבע הכוסות) בכרך אחד וכו' שתיין בכרך אחד יצא (ירוש' פסח' י לז ג)

*כָּרַךְ[1], פ"י, —כָּרַךְ דבר על דבר, שם דבר ארוך על דבר הרבה פעמים זה על גב זה, wickeln, umbinden; enrouler; twine around: מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן (שבי' ב ד). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך אבל מכנים חבלים לתוך ידו וימשוך ובלבד שלא יכרוך (שבת ה ג). נייר מחוק כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה (שם ח ב). ואין עושין לה חלוק בתחילה אבל כורך עליה סמרטוט וכו' כורך על אצבעו ומביא (שם יט ב). מביאין בלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך במשיחה (ר"ה ב ב). ונותנין סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו (סנה' ז ב). כרכן (את עץ הארז והאזוב) בשירי הלשון והשליך לתוך שרפתה (פרה ג יא). עור שכורך בו את הקטיע (תוספתא כלי' ב"מ א יב). כורכין תורה במטפחות תורה וחומש במטפחות חומשין (שם מגי' ד ב). וכיון שגרמו עונות היו כורכים כל אחד ואחד בספרו ושורפין אותו (ירוש' תעני' ד סט.). וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה וכורכין בשיער וטולין במטלית ודובקין בדבק ותופרין בגידין (שם מגי' א עא ד). היו כורכין אותו (את השמיר) מוכין של צמר ונותנין אותו לתוך טני של אבר מלא סובין (שם סוט' ט כד:). שצבען בשמן וכרכן במשיחה (בבלי שבת ג.). הרי שהיה שם כתוב על בשרו וכו' כורך עליו גמי וטובל (יומ' ח.). הביאוהו (את ר"ח בן תרדיון) וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור (ע"ז יח.). תכלת שכרך רובה כשרה ואפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת וכו' רבי אומר כדי שיכרוך וישנה וישלש (מנח' לט.). כשעלה לביתו נתן עליה ספוג יבש וכרך עליה גמי מבחוץ (מד"ר ויקר' טו). עמד בחצי הלילה פרש טליתו ונטל את הכלים וכרכן בטליתו וביקש לירד ונפל ונשברה מפרקתו (כלה רבתי ט). —כָּרַךְ דבר, כְּרָכוֹ בזרועותיו, חבקו: כשהלך ניקנור להביא דלתות (המקדש) מאלכסנדריא של מצרים בחזירתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו נטלו אחת מהן והטילוה לים ועדין לא נח הים מזעפו בקשו להטיל את חברתה עמד הוא וכרכה אמר להם הטילוני עמה (יומ' לח.). —וכָרַךְ דברים יחד: הלל הזקן היה כורך שלשתן (פסח מצה ומרור) באחת

[1]) עי' הערה להשרש.

וכו׳ ר״י כ ו ר ך מצה ומרור (ירוש׳ חלה א נז:). יהא כ ו ר כ ן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן (פסח׳ קיה.).—ופעו׳ כָּרוּךְ: אפילו המלך שואל בשלומו (בשעת התפלה) לא ישיבנו ואפילו נחש כ ר ו ך על עקבו לא יפסיק (ברכ׳ ה א). איזה הוא תכריך של שטרות כל שחוט או משיחה או דבר אחר כ ר ו ך עליו מבחוץ (תוספתא ב״מ א יד). אם היה (ספר התורה) כ ר ו ך במפה (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). הרי (התורה) כ ר ו כ ה ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבא וילמוד (קדוש׳ סו.). בפנים ב ר ו כ ו ת אני מהלך (מד״ר כראש׳ עח).—שני דברים כְּרוּכִים יחד, מחברים זה בזה: רשב״י אומר ככר ומקל ירדו כ ר ו כ י ם מן השמים אמר להם הקב״ה לישראל אם תעשו את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו (ספרי דבר׳ מ). נכנס פנחס ומצא אותם שקבעם הקב״ה זה עם זה והיו כ ר ו כ י ן זה בזה (מד״ר ויקר׳ לג). שתי אילנות כ ר ו כ י ם זה לזה ב כ ר ך אחד (שם כראש׳ סא). — ואמר החכם: התורה והבדידות בצימצום החיים יצאו כ ר ו כ י ן זה בזה בלי ספק (רש״ט פלקיירא, אגרי היגון טו).—קרנים כְּרוּכוֹת, שיש להן כעין קלפה חיצונה וזכרות תקועה בו: אם היו קרניו כ ר ו כ ו ת[1] בקרני השור (רמב״ס, מאכ׳ אסור׳ א י). — "ספר כָּרוּךְ, עשוי בכריכה: וחפקיד ראובן אצל שמעון ספר חומש כ ר ו ך (שו״ת הרי״ף ריז).—ובהשאלה, הוא כָּרוּךְ אחריו, דבק בו, נמשך אחריו תמיד: מי שבנו כ ר ו ך אחריו יצא זכר שאין בנו כ ר ו ך אחריו (חול׳ עח:). ראה חזיר שכ ר ו ך אחר רחל (בכור׳ כד.). כהן מיוחס שיצא הוא ואשתו שידענו שהיא כשירה למדינה אחרת ובא הוא והיא ובנים כ ר ו כ י ן אחריהן (רמב״ס, אסורי ביאה כ ו).—ובדברים מפשטים: אל תהיו כ ר ו כ י ם אחר תענוגים כאשר אתם עתה (רש״י ישע׳ ל כ).—ובהשאלה, *כָּרַךְ קריאת פסוק וכדומה, קראהו בלי הפסקה במקום הראוי, ohne Pause lesen; lire sans pause; read without proper pauses: ששה דברים עשו אנשי יריחו וכו׳ מרכיבין דקלים כל היום ו כ ו ר כ י ן[2] את שמע וכו׳ (פסח׳ ד ח).

—נפע׳, *נִכְרַךְ, עתי׳ יִכָּרֵךְ,—שכרכו אותו: אמר ר׳ יונתן י כ ר ך המת בסדינו (ירוש׳ תרומ׳ ח מו:). שמא ת כ ר ך נימה אחת על בשרו (בבלי יומ׳ סט.). ולא נתפרין (יריעות ספר תורה) בגידן ולא נ כ ר כ י ן בשערן (סופרים א).—ובהשאלה, "נִכְרַךְ אחר פלוני, היה כָּרוּךְ אחריו: שמא בניו מן האחרת הם ו נ כ ר כ ו אחר זו המיוחסת (רמב״ס, אסורי ביאה כ ז).—"תנועות נִכְרָכוֹת, מדבקות: וזה כי לא יתכן שיהיה מהתנועות ה נ כ ר כ ו ת זמן מרובק נצחי (ללב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו א יא).

—הפע׳, *הִכְרִיךְ,—כמו הקל: ה מ כ ר י ך סמרטוטין על עיניו ועל שוקיו ואומר תנו לסומא למוכה שחין זה סוף שהוא אומר לאמתו (אדר״נ ג).

*כְּרַךְ[1], ש״ז, מ״ר כְּרַכִּים, כְּרָכִּים[2], כְּרַכִּים, כְּרָכֵי[3],—עיר גדולה, grosse Stadt; grande ville; great town: כיון שהגיע ל כ ר כ י ן ראה בני אדם שהם מקדימין אותו מכל כ ר ך ו כ ר ך (מגי׳ תעני׳ יא). הנכנס ל כ ר ך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו (ברכ׳ ט א). כ ר כ י ן המוקפין חומה מימות יהושע בן נון (מגי׳ א א). בן עיר שהלך ל כ ר ך ובן כ ר ך שהלך לעיר (שם ב ג). בחמשה עשר בו קורין את המגילה ב כ ר כ י ן ומתקנין את הדרכים (שקל׳ א א). תרם את הראשונה לשם ארץ ישראל ושניה לשום כ ר כ י ם המוקפין לה והשלישית לשום בבל (שם ג ד). אין מוציאין מעיר לעיר ו מ כ ר ך ל כ ר ך אבל באותה הארץ מוציאין מעיר לעיר ו מ כ ר ך ל כ ר ך אבל לא מעיר ל כ ר ך ולא מ כ ר ך לעיר (כתוב׳ יג י). (אמר שהוא) בן עיר ונמצא בן כ ר ך בן כ ר ך ונמצא בן עיר (קדוש׳ ב ג). עד מתי מותר להחזיר (המטבע החסרה) ב כ ר כ י ם עד כדי שיראה לשולחני ובכפרים עד ערבי שבתות (ב״מ ד ו). המשכיר בית לחבירו בימות הגשמים אינו יכול להוציאו מן החג ועד הפסח בימות החמה שלשים יום ו ב כ ר כ י ם אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים שנים עשר חדש ובחנויות אחד עיירות ואחד כ ר כ י ם שנים עשר חדש (שם ח ו). ומפני מה לא נדבר עמו (אלהים עם משה) תוך ה כ ר ך מפני שהיתה מלאה שיקוצים וגילולים (מכי׳ בא, פתיח׳). ביום שנתחתן שלמה עם בת פרעה

— [1]) בגמ׳ בתוך סגנון ארמי: והרי עז דיש לו קרנים וטלפים וחלבו אסור ב ר ו כ ו ת בעינן והרי שור ד כ ר ו כ ו ת וחלבו אסור (חול׳ נט:) ושאלו בגמ׳ (שם נו.): היכי עבדי אמר רב יהודה אומרים שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד ולא היו מפסיקין רבא אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך דמשמע היום על לבבך ולא למחר על לבבך. ע״כ. ונחלקו המפרשים בין מה לא היו מפסיקין, עכ״פ אין ספק בעצם משמ׳ הפעל כרך בענין זה.

[1]) בארמ׳ וסור׳ כרכא. לפי דעת פלישר (ספר׳ גלוי) מקורו ביונית χάραξ, מחנה מבוצר בקורות וכדומה. ויש ס׳ברים שזו מלה שמית. ואולי באשור׳ כרה, מבצר, עיר בצורה.—[2]) כך קריאת האשכנזים, לפי הארמ׳ כַּרְכֵי: אם בפצחין אם בכרכין (ת״א, במד׳ יג יט), ועוד.—[3]) קריאת הספרדים, וכן במשנ׳ מנקד׳ דפוס מנטובא וליבורנו.

ירד גבריאל נעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך של רומי וביום שהעמיד ירבעם ב׳ עגלים עמד רמולו ורומולו ובנו שני כרכין ברומי (ספרי דבר׳ נב). ערים ולא טירים ערים ולא כרכים ערים ולא כפרים (שם קפ). חל להיות ערב שבת כרכין המוקפין חומה מקדימין ליום הכניסה ועיירות גדולות קורין בו ביום א״ר יוסי אומר אני שלא יקדמו בני כרכין לבני עיירות אלא קורין עמהן בארבע עשר (תוספתא מגי׳ א ב). יריד שבאותו הכרך אין הולכין לאותו הכרך ולא לעיירות הסמוכות לו מפני שהוא כנראה הולך ליריד (שם ע״ז א ה). המניח ייננו בספינה ונכנס לכרך אעפ״י ששהה לזמן מרובה (שם ז יג). אין בונין אותן (את ערי המקלט) לא כרכים גדולים ולא טירים קטנים (שם מכות ג ח). בנות כרכין (הסימן) התחתון בא תחלה מפני המרחצאות בנות כפרים העליון בא תחלה מפני שטוחנות ברחיים (שם נדה ו ט). כגון בית ירח וצינברויי שהן מגדלות כינרים וחרב הכרך ונעשה של גוים (ירוש׳ מגי׳ א ע.). חולו של מועד הרי הוא אסור בעשיית מלאכה והן מספקין מזון לאחיהם שבכרכים (שם:). בן עיר מהו שיוציא בן כרך ידי חובתו (שם ב עג:). הדירה שלא תרחצי במרחץ בכרכים שבת אחת ובכפרים שתי שבתות שלא תנעלי מנעל בכפרים ג׳ חדשים ובכרכים מעת לעת (שם כתוב׳ ז לא:). כל הצלמים אסורין וכו׳ מפני שהן נעבדין בכרך גדול שברומי פעמים בשבוע (שם ע״ז ג מב:). מאימתי חמץ כותים מותר לאחר הפסח של בעלי בתים שלש שבתות של אפייה ושל נחתומין בכרכים אחר ג׳ ימים בכפרים אחר שלשה תנורים (שם פ מה.). היה מהלך חוץ לכרך וראה אור (בבלי ברכ׳ נג.). בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום וכו׳ בקש לצאת אומר יר״מ יי׳ אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום (שם ס.). אמבטיאות של כרכין מטייל בהן ואינו חושש (שבת מ.). מותר לאדם לומר לחבירו לכרך פלוני אני הולך למחר (שם קנ:). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות ושבועת שוא (ערוב׳ כא:). א״ר יוחנן שלשה מכריז עליהן הקב״ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח׳ קיג.). שלש מאות וששים וחמשה שווקין בכרך גדול (שם קיח:). אמר ריב״ל כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נדון ככרך (מגי׳ ג:). כרך שחרב ולבסוף ישב נידון ככרך (שם). שישיבת כרכים קשה (כתוב׳ קי:). הרבה גשרים גשרנו הרבה כרכים כבשנו וכו׳ תיקנתם גשרים ליטול מהם מכס כרכים לעשות בהם אנגריא (ע״ז ב:). הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל (חול׳ ז.). שכל אחד ואחד מאומות העולם הלך ובנה לו כרך גדול לעצמו והעלה לו על שם הרי ארץ ישראל (שם ס:). בנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו שתים ג׳ שנים בכרך והוא קושר לו אהבה (מד״ר בראש׳ נד). בשוקים וברחובות בכרכים ובמדינות (שם שה״ש, מלאוני). אלו כרכי אומות העולם שכפרו בהקב״ה (שם, לכה דודי). — כְּרַכֵּי הַיָּם, הערים הגדולות שבמדינות הים, ממערב לים התיכון וכדומה: שמע שיש זונה בכרכי הים והיתה נוטלת ד׳ מאות זהובים בשכרה (ספרי במד׳ קטו). והלא בכרכי הים מורישין לולביהן לבניהן (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ג). עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שהחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין (בבלי ברכ׳ ו:). עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו (שבת כא.). עץ אחד יש בכרכי הים ותנון שמו (שם נד:). אמר רבי כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה (ר״ה כו.). כשהלכתי לכרכי הים מצאתי גר אחד שנשא אשת אחיו מאמו (יבמ׳ לא.). רבי נתן אומר פעם אחת הלכתי לכרכי הים באתה אשה אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת וכו׳ (חול׳ מז:). שכן בכרכי הים קורין לנדה גלמודה (מד״ר בראש׳ לא). א״ר חנינא נאמר בכרכי הים מה שלא נאמר בדור המבול (שם שה״ש, משכני). שכן קורין בכרכי הים לכלה בנאיתה (אדר״נ 7).

כַּרְכֹּב[1], ש״ז, בכנ׳ כַּרְכֻּבּוֹ, — א) בליטה פחות או יתר רחבה עשויה בקיר של בנין, Einfassung, Gesims moulure: ונתתה אתה (את המכבר) תחת כַּרְכֹּב[2]

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ העקרית בודאות ודיוק. ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כבר בימי התלמוד היו מפקפקים בדיוק משמ׳ מלה זו ושאלו בגמ׳ (זבח׳ סב.) איזהו כרכוב רבי אומר זה כיור ר׳ יוסי ברבי יהודה אומר זה הסובב וכו׳ ת״ר איזהו כרכוב בין קרן לקרן מקום הילוך רגלי הכהנים אמה אטו הכהנים בין קרן לקרן הוו אזלי אלא אימא ומקום הילוך רגלי הכהנים אמה והכתיב תחת כרכובו מלמטה עד חציו אמר רב נחמן בר יצחק תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא נשתרקו. ע״כ. ונראה כי לא היתה בידם קבלה ודאית בענין זה. ת״א תרגם סובבו. ריב״ג אמר וז״ל: כרכב המזבח תחת כרכבו שרג׳ב יעני שטחה וד׳לב אנ אלמזבח כאנ ינתא׳ מנה שטח משי עליה

המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח (שמות כז ה). ויעש למזבח מכבר מעשה רשת נחשת תחת כרכבו מלמטה עד חציו (שם לח ד).— ואמר הפיטן: צמצם שכננו מרכבי, יום חנוך כרכובי, צפיתי פה עכובי, על משכבי (יוצ' א פסח, אור ישע).—ב) בהשאלה, "אגד עב סביב אבר שבור וכדו': ואמנם הנהגת הקעת הפחד למטה הוא שימתח הרגל ואחר יחזירהו ויקשרהו אחרי שיניעהו ימין ושמאל עד שיתנפח בו מה שירד אליו ויוקח חגורה או חבל ויושם כרכב לרגל ויקושר על השוק (קאנון ד ה א כו).

*כִּרְכֵּב[1], פ"י,—כִּרְכֵּב כלי, תקן צורתו במלאכת עגול, : drechseln; tourner; to turn (on a lathe etc.) ואלו הן גולמי כלי מתכות שהן טהורין כל שהוא עתיד לשוף ולגרר ולכרכב[2] לשבץ ולהקיש בקורנוס (תוספתא כלים ב"מ ג י).

כרכוב,—עי' כרכב.

*כרכום,— עי' *כרכם.

*כִּרְכּוּר, ש"ז,—שה"פ מן כִּרְכֵּר: כמה כירכורים כרכר (הקב"ה) בשביל להשיח עמה (עם שרה) ויאמר לא כי צחקת (מד"ר בראש' כ, מה, מח).—ובסהמ"א: ואולם יופי הנערים שיהיו מוכנים אל חמשה דברים ר"ל מרוצה רכיבה האבקות פזוז כרכור (נופת צופים ב יח).—ובהשאלה, "כִּרְכּוּרֵי דברים: אם יש ביניהם איזה כרכורי וערעורי דברים (פלא יועץ, ערך תמיו).

*כַּרְכְּיָה[3], כרוכיה, כורכיאה, מ"ר כַּרְכִּיּוֹת, כורכיאות,— שם נרדף לעגור: דע אדוני המלך כי יש בקבוצינו תרנגול החזן וכו' והעורב הקוסם והכרוכיה השומרת (ר' קלוני', אגר' בע"ח ב ז). ואמנם הכרוכיה השומרת היא זאת העומדת בשדה ארוך הצואר והרגלים קצר הזנב רב הכנפים (שם). כל טורף עם נטרף זאב עם טלה ונמר עם גרי פרה ודוב נשרים עם תורים ברוכיה ועזניה יונה ובת היענה אין ביניהם לא שטן ולא פגע רע (שם א ב). ובעוד שהם כזה במקצת החבורות באה עליהם כרכיה והיא תצעק וכו' והיתה הכרכיה מבקשת דמו (מוסרי הפלסופ' א ג). והוא מביט ימין ושמאל מבקש עוזר ורואה ולא מצא עוזר ונשא עיניו אל השמים וראה כרכיות תעופינה באויר (שם). (מי) שעיניו טרוטות שרואה מאחד שנים אני רואה במקום פלוני שני כרוכיות (גראני"ק) והפקח ידע כי הגמל הוא שראה שרואה מאחד שנים ובחלישות ראותו נדמה לו כי הוא כורכיאה (גראני"ק) ובעבור עוות ראותו נדמה לו שהם שנים (כוזרי ד ג). הגיעו אלי כתבים מן האלוף התורני מהר"ר אפרים וכו' והנו צועק ככרוכיא עבור קליעת או אריגת שערותיו כמשא ככד הכבידו על ראשו (מעשה טוביה, בית חדש א ח).

*כַּרְכֹּם, כרכום, ש"ז,— צמח טוב הריח מצבע דומה לגון תפוחי זהב, ומפריש צבע, Safran; •ron (crocus): נרד וְכַרְכֹּם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה (שה"ש ד יד). —ובתו"מ: הכינרים והכרכום והסיאה (תוספתא כלא' ג יב). ר"ש אומר משום ר"א כרכום אינו ניקח בכסף מעשר לפי שאין בו טעם אלא מראה (שם מע"ש א יד). מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה (ירוש' יומ' ד מא ד). שהחזירה (את חלקת השדה) לבעליה והיתה חביבה עליו כשדה מליאה כרכום (שם סנה' ב כ ג). ונפנין לאחורי הגדר ואפילו בשדה מליאה כרכום (ב"ק פא.).— ואמר המשורר: שלח יונה מבשרת ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל כנפיה מחוברת, מאודרת במי כרכום ובלבונה מקוטרת (ר"ש הנגיד, שלח יונה).—ומ"ר כַּרְכֻּמִּים: ובשעה שהוא משתקע אפילו בשדה שהיא מליאה כורכמין (ירוש' ברכ' ב ה ד). עולא היה רוצה לקללן (את בני רוכל) שהן זורעין כורכמין בכרם (שם כ"ב ע יז:). —*קרן כַּרְכֹּם: חמשה דמים טמאים באשה האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה וכמזוג (נדה ב ו).

*כִּרְכֵּם, פ"י,—כִּרְכֵּם דבר, צבע אותו בכרכם: כופת שסירקו וכרכמו ועשאו פנים (כלים כב ט). סרקן (את הכלים) או כרכמן (שם יח ב). ומצא שם

אלכהנים מת'ל אלשטח אלמשמי פי אלמשנה זיז קאל חפץ פי כתאב אלשראיע ואמא כרכב המזבח פכאלזיז אלנאתי מנ אלבנא' ואהל אלשאם ישמונ ד'לכ שרג'בא, ע"כ,—ובעבר': כרכב המזבח תחת כרכבו בערבי שרג'ב והוא שטח המזבח והמזבח היה יוצא ממנו שטח שהיו הכהנים מהלכין עליו כמו השטח הנקרא במשנה זיז אמר חפץ בספר המצות כרכב המזבח הוא כזיז היוצא מן הבנין ואנשי מזרח קורין לו שרג'ב.

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כך בתוספתא כ"י ארפ' (הוצ' צו"מ), וכך בנוסח' הדפוס וכן בגמ' בבלי (חול' כה.) בנוסח' הדפוס', וכן היתה גרס' הספרים שהיו בידי רש"י, הואיל והוא מפרש מלשון כרכב המזבח: שחוקק בהן חקיקות גדולות וכרכוב כדרך שעושים בכיסוי תיבות וספסלים. ע"כ. והערוך גרס לכרכם, ועי' זה הערך.

[3]) בארמ' כרוכיא: וצווח ריש לקיש כי כרוכיא (קדוש' מד.). ובערבי' כ'רכי[a].

a) كُركِي

אבן אחת יצא וסירקה וסתתה וכרכמה אמר הרי עלי להעלותה לירושלם (מד"ר שה"ש א). וכן בול של עץ אע"פ שסרקו וכרכמו ועשאהו פנים לשער וביוצא בו אינו כלי (רמב"ם, כלים כה י).

—נתפ', *נִתְכַּרְכֵּם,—נעשה כגון הכַּרְכֹּם, ובהשאלה הפנים, נעשו ירוקים, מבושה וכדומה: אמרה להן (אמו של ר"י לחכמים) געורו בישמעאל בני שאינו נוהג בי בכבוד באותה שעה נתכרכמו פניהן של רבותינו אמרו איפשר אין ר' ישמעאל נוהג בכבוד אבותיו (ירוש' פאה א טו ג). בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו כגון ריב"ז מינה את ר"א ואת ר' יהושע ור' יהושע את ר"ע ור"ע את ר' מאיר ואת ר' שמעון אמר ישב ר' מאיר תחילה נתכרכמו פני ר' שמעון אמר לו ר"ע חייך שאני ובורך מכירין כוחך (שם סנה' א יט.). כיון שעלו הזקנים לרומי שאלו את רבן גמליאל א"ל לכמה הנחש מוליד ולא יכול להשיבו ונתכרכמו פניו (מד"ר בראש' כ). למטרונא שאמר המלך עברי לפני ועברה לפניו ונתכרכמו פניה וכו' (שם מו). פעם אחת ירד (אבא יודן) מנכסיו וראה רבותינו שם (שבאו לקבץ כסף) ונתכרכמו פניו (שם ויקר' ה). אמר לו משה רבש"ע אם נטמא זה במה תהא טהרתו לא השיבו באותה שעה נתכרכמו פניו של משה (שם במד' יט). ר' אלעזר (הלך למקום אחד אמרו לו פרוס את שמע אמר להם אין אני חכם לעבור לפני התיבה אמרו זהו ר"א זהו שמשבחים אותו על חנם קוראים אותו רבן) נתכרכמו פניו והלך לו אצל ר' עקיבא רבו (שם שה"ש, כשושנה). לעתיד לבוא הקב"ה מושיב מלך המשיח לימינו ואברהם לשמאלו ופניו מתכרכמין ואומר בן בני ישב על הימין ואני על השמאל (מדר' תהל' יח לה). ולעתיד לבא החמה והלבנה בושים וכו' כך אברהם ויצחק פניהם מתכרכמות בשביל בניהם (פסיק' רבתי יא). — *ומפני חֹם השמש וכדומה: לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה על ראשו ונתכרכמו פניו (מד"ר שה"ש, אל תראוני).

—פע', *כִּרְכֵּם, מְכֻרְכָּם,— שכרכמו אותו, ובהשאלה, פניו מְכֻרְכָּמוֹת, שנתכרכמו: שמעון ולוי יצאו אף הם (מלפני יַעֲקֹב אביהם) פניהם מכורכמות והיה מתירא יהודה שלא יזכור לו מעשה תמר (מד"ר בראש' לט).—ובמשמ' העקרית: שיצבע הטבע צבע בינתים בינוני בין שני גוונים אדמדם ומכורכם וירוק וכו' לא מכורכם ולא מוצהב (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 230). ירקרק שם לגון המכורכם (שרשי רד"ק, ירק).

כַּרְכְּמוּת, ש"נ, — צבע הכַּרְכֹּם: והכרכומות והאודם יורה על השווי וכו' והכרכומות והצהיבות מורים על החם (קאנון א כ ב ג).

כַּרְכְּמִי, כרכומי, ת"ז, מ"ר כַּרְכֻּמִּיִּים, כַּרְכֻּמִּיּוֹת,— מגון הכַּרְכֹּם: והמראה (של הקשת) אשר קרא אלכסנדר כרכומי קרא בן רשד אדום מוסכי נוטה אל השחרות (ר"ש א"ת, אותות השמים). ואם נמצאת (הכליה) מליאה מים שמראיהם רע אבל לא היו עבים ועכורים אלא מראיהם כרכומי כמראה הדבש (שו"ע יו"ד מד ב). וצוה (האפיפיור על היהודים) לשאת חותמות גדולות מבגד פלטרי אדום או כרכומי וכל איש שילך זולתו יומת (שבט יהודה סד, שנת קעט). ויהיו עפעפיו (של החושק) כבדות ומראהו כרכומי לתגבורת המרה השחורה (מ' אלדבי, ש"א ה ח).—ולנק': כי הם (גוני הקשת) שלש מראות העגלה העליונה אדומה והשנית ירוקה והשלישית כרכומית (שער השמים א ז). ולפעמים ראיתיה יותר רטובה ופחות אדומה והיא הנקראת ביחוד הכרכומית ולפעמים ראיתיה שנתערב בה ליחה לבנה דקה או ליחות מימיות (פרקי משה ב). ופעמים תהיה (מחלה בגיד הנשה) משפיכת לחות הדם מעורבת במרה כרכומית תצלול ותסתתר בכף הירך (מ' אלדבי, ש"א ד). והסבה השביעית (למחלת הקולנג') מחום אשי כרכומי ר"ל ממרה כרכומית שירבה על המעי הזה (שם). העין הזרקה (אזרק בערב') היא תכליתית אשר בתכליותה כרכמית כאילו היא צבועה בזעפרן (תולד' אד' ליוסף ישרא' פורלין ג לג). — ומ"ר: סימני מזג הירוקה אלה הם וכו' פניהם כרכומיים או נוטה לגוון האדום (מעשה טוביה, עולם הקטן ב). מדוע באיזה מקומות האנשים הם שמחי וטובי הלב פניהם צהובים ונאים ובמקומות אחרים תמצאם זועפים ופניהם כרכומיים ומשונים וגם מרי נפש (שם, יסודי עולם ג).

כַּרְכְּמִיּוּת, ש"נ, — כמו כַּרְכְּמוּת: שלא יקווה מן הכושי כרכומיות בשערו ולא מהאשכנזי שחרות שערו (קאנון א ב ב ג).

***כִּרְכֵּם**, פ"י, מְכַרְכֵּם,—כִּרְכֵּם פניו כנגד פלוני, כִּוֵּן אותן לעומתו בחזקה, בכעס וחרון: משה ואהרן מהלכין וכל ישראל אחריהן והיו ישראל רואין אבן והיו עומדין ומקיפין אותה ואין דור שאין בו ליצנין והיו הנוקרנין אומרין אין אתם יודעין שבן עמרם רועה של יתרו היה ורועים פקחים במים והוא מבקש למשכינו להיכן שיש בו מים ולומר לנו הרי הוצאתי לכם מים ולטעות

אותנו אילו בן יוציא לנו מן האבן הזו או מזו וזו והקב"ה כך צווהו מכל סלע שרוצים הוציא להם ומשה הפך פניו סבור שישראל אחריו והיו אותם עשויין כיתות על האבנים אמר להם בואו עמי שאוציא לכם מים אמרו לו מזה אנו מבקשין אם מן הסלע הזה אי אתה מוציא אף מן האחרת אין אנו מבקשין והוא מ כ ר כ ם[1] פניו כנגדן ונשבע שאינו מוציא להם מים אלא מאותה שהוא מבקש (ילמדנו חקת, הובא בילקוט וסופו בערוך).

כִּרְכֵּר[2], פ"ע, מְכַרְכֵּר, —א) קִפֵּץ ורקד, בפרט בסבוב, kreisen, ~~tanzen~~; tourner, danser; dance, turn: ודוד מְכַרְכֵּר[3]) בכל עז לפני יי' (ש"ב ו יד). ותרא (מיכל בת שאול) את המלך דוד מפזז וּמְכַרְכֵּר לפני יי' (שם יו).—ובתו"מ: כמה כירכורים כ ר כ ר בשביל להשית עמה (מד"ר בראש' כ).—ואמר הפיטן: צהל כסוס מיוזן ו כ ר כ ר, צבאיו במשתה שמנים השכר (שבת א' תגכה, אודך כי).—ובמליצה להזמן: וכי תראה הימים נעימים והזמן מפזז ומכרכר והרגע הולך להרגיעך (כתיב' עולם ד).—ב) *כמו קרקר, דבר וצעק: למלך שהיה עומד ו מ כ ר כ ר על פתח פלטין שלו כיון שראוהו עסוק דוכום אומר עמי הוא עסוק איסטרטילום אומר עמי הוא עסוק כיון שראו אותו אוחז ביד בנו אמרו עם בנו הוא עוסק וכו' כך היה הקב"ה כשעמד ו מ כ ר כ ר על הר סיני (פסיק' רבתי כא).

---

[1]) כך בערוך גם בדפוס' קדמונ', רק בכ"י אחד ובדפוס ויניציה כרכם, בשם, ובילקוט ונתכרכמו. אך ממה שערך זה הובא בערוך לא אחרי ערך כרכום אלא אחרי כרכמיש מוכח, כי רבנו נתן כתב כרכם ולא כרכם, מפני שכך מצא בילמדנו שלפניו. ובאמת, המליצה כרכם פניו כנגדו וכן נתכרכמו פניו כנגדם אינה טבעית כאן, כי אין אדם מכרכם פניו ברצונו אלא זה נעשה מעצמו, ושמוש נתכרכמו פניו נהוג בענין בושה ולא בכעס, והלשון נתכרכמו פניו כ נ ג ד ם ג"כ קשה, ולכן צריך לקבל הגרסה כרכם כמו שהיא ברוב הדפוסים, ושהיא היתה בודאי הגרסה שמצא ר"נ בילמדנו וכתב אותה בהערוך שלו, ועצם פעל זה כרכש a) נמצא גם בערבי' במשמ' השיב דבר, ואפשר שהשתמשו בו בעבר' קצת במשמ' אחרת.

[2]) בערב' כרכר b) גם במשמ' סבב, למשל כרכר אלרחי, סבב את הריחים. — [3]) במדרש פרשו כרכר זה במשמ' אחרת: מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו זו על זו וטופח (מד"ל במד' ד), וזה נהוג אמנם בשעת הרקודים בארצות המזרח, אך מהמליצה כמה כרכורים כרכר נראה בכ"ז כי עקר פרוש כרכר הוא בענין רקד.

---

a) كَرَس b) كَرْكَر

כִּרְכָּרָה[1], ש"נ, מ"ר כִּרְכָּרוֹת, — גמל מהיר המרוץ, Dromedar; dromadaire; dromadory: והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים וּבַכִּרְכָּרוֹת[2]) על הר קדשי ירושלם אמר יי' (ישע' סו כ).

***כַּרְכֶּשֶׁת**[3], ש"נ, מ"ר כַּרְכְּשׁתוֹת, כַּרְכְּשׁוֹת, כַּרְכְּשָׁאוֹת, —מְעִי: והטבחים שלוקחין ה כ ר כ ש ת ו ת מן הכשרות נקרא שפיר בשכר אעפ"י שאין לוקחין כלום מן הטרפות כיון שאם לא נטרפה היה נוטל נמצא זה שכרו ועוד ה כ ר כ ש ת ו ת שנותנין לו מן הכשרות הן הן שכרו גם על הטרפות (טור חו"מ שו ט). וחשותט דמתא מכר אחד או שנים מ ה כ ר כ ש ו ת ומחולים (שאילת יעבץ א מ).—ובפרט מעי ממלא בבשר וכדומה, Wurst; saucisson; sausage: ויאכל אפילו תרנגולת שלימה וביצה צלויה וכו' וכן כ ר כ ש א ו ת ממולאות (מסכ' חסיד', מול"ם ו ה). והורה להם לעשות מאותו בשר כ ר כ ש ו ת ושאר מיני ממולייתא ולמלחו ולעשנו (שו"ת שמש צדקה א לט). בשר ששהה שלשה ימים בלא מליחה אם מותר לחתכו דק דק ולערב בו שומן ותבלים ולמלאת ממנו מעי בהמה הריקנים כמעשה ה כ ר כ ש ת ו ת הנהוגות (שם). הגוים שמוכרים כמה מיני אסורים בחנות אחת היינו כ ר כ ש א ו ת וקודלי דחזירי וחלב (שו"ת מים רבים, יו"ד יג). ראובן הוליך בידו סך כמה ממולאות וטבחות של בשר שחוטה וכשרה למכרן ורצה להבריחם מהמכס ותפשוהו וכו' ולקחו מידו הטבחות ו ה כ ר כ ש ו ת הנ"ל (שם ג). ו ה כ ר כ ש ת ו ת היבשים אין מועיל הדחה כי איך תועיל ההדחה למולייתא שבפנים (הלכות, או"ת תמז ה).

א. כרם[4], ממנו כֶּרֶם, כֹּרֵם, כּוֹרֵם, וי"א גם כַּרְמֶל.

כֶּרֶם, ש"ז, כהפס' כָּרֶם, כַּרְמִי, כַּרְמְךָ, מ"ר כְּרָמִים, כַּרְמֵי, כְּרָמֵינוּ, כַּרְמֵיכֶם, כַּרְמֵיהּ, כַּרְמֵיהֶם, — עפי"ר אדמה נטועה גפנים, Weinstock; vigne; vine: ויחל נח איש האדמה ויטע כָּרֶם וישת מן היין וישכר (בראש'

---

[1]) רק בעבר', ועי' הערה לקמן. — [2]) כך פרשו הקדמונ' שהכונה במלה זו היא גמלים קלי המרוץ, וכן גם רוב החדשים. ויש מי שפרשו כרכרות במשמ' עגלות מרקדות.

[3]) בארמ' כרכשא: כ ר כ ש א ומעייא והדרא דכנתא (חול' קיג.), ופרש הערוך: הוא המעי הדבוק בפי הטבעת. ע"כ. ולא נתברר מקורו.

[4]) גם בארמ' וסור', ערב' ואתאפ'. ולא נתברר בודאות מה היתה משמ' העקרית של שרש זה ואיך נסתעף ממנו השם כֶּרֶם.

ט כ-כא). כי יבער איש שדה או כרם וכו' מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם (שמות כב ד). כן תעשה לכרמך לזיתך (שם כג יא). וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט (ויקר' יט י). שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך (שם כה ג). ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו (דבר' כ ו). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך (שם כג כה). כי תבצר כרמך לא תעולל אחריך (שם כד כא). ויעמד מלאך יי' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה (במד' כב כד). כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התלעת (דבר' כח לט). לכו וארבתם בכרמים וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שופט' כא כ-כא). אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו ויקו לעשות ענבים ויעש באשים וכו' שפטו נא ביני ובין כרמי מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באשים (ישע' ה א-ד). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע (שם יו י). ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים (שם לו יז). בני אמי נחרו בי שמני נטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי (שה"ש א ו). אשכל הכפר דודי לי בכרמי עין גדי (שם יד). אחזו לנו שעלים שעלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר (שם ב יה). לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן (שם ז יב-יג). כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לנטרים איש יבא בפריו אלף כסף (שם ח יא). עוד תטעי כרמים בהרי שמרון (ירמ' לא ד). הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים עשיתי לי גנות ופרדסים (קהל' ב ד-ה). כרמי חמד[1]) נטעתם ולא תשתו את יינם (עמו' ה יא). ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים (שופט' ט כז). ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח (ש"א ח יד). ונתתי לה את כרמיה משם (הוש' ב יז). שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים (נחמ' ה ג).—וגם כרם זית: ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופט' יה ה).—ומצוי מאד בתו"מ ובסהמ"א: כרם שהוא נטוע ערבוביא (כלא' ה א). הנוטע את כרמו י"ו אמה על י"ו אמה (שם ד ט). המוכר את השדה מכר את האבנים שהם לצורכה ואת הקנים שבכרם שהם לצורכו (ב"ב ד ח). המפקיר את כרמו ולשחר

[1]) יש מגיהים כרמי חמר,

עמד ובצרו (נדר' מד:). בשר ודם שראה גתו מלאה ענבים והכרם לבצור (מד"ר שמות טו). לשועל שמצא כרם והיה מסוייג מכל פנותיו והיה שם נקב אחד ובקש להכנס בו (שם קהל', כאשר יצא).—*כלה קוצים מן הכרם, משל להשמדת רשעים מתוך הקהל: שלח לו ר"י בן קרחה חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה שלח לו קוצים אני מכלה מן הכרם שלח לו יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו (ב"מ פג:).—*כרם רבעי, עי' רבעי. — *כרם דל, עי' ב.דל. —*כרמים העבודים: אין מביאין (יין) מן הדליות אלא מן הרגליות ומן הכרמים העבודים (מנח' ח ו). — *מחול הכרם, עי' מחול.—*קרחת הכרם, עי' קרחת. — ובהשאלה במליצה, כרם אהבה, ואמר המשורר: היש לעג כתהפוכות ידידים וכרם אהבה שועל מחבל, בת קמה בלי פשע באמה ובן משכיל כבוד אביו מנבל (רמב"ע, דיואן, כ"י בודלי).—בן כרם, בת כרם, הגפן: וכל גויה בהתגלח שעירה תהי אחר אשר היתה חלקה, ויש פרי בבן כרם ויוסף פרי אחר זמירה ועזקה (ר"ש הנגיד, ידידותך). חושו תנו כל הון ואם יקר בבת כרם ועוד תהיו לסובאים מונים (קטע קובץ פיריס בכ"י בריט"מ).—דמעת כרמים, היין: כוסות בדלח מבלי יין צחות לבנות הן מזוקקות, יתמלאון דמעת כרמים אז אראם אדמדמות ירקרקות (יעקב בן אלעזר, כוסות בדלח). — ועי' גפן.

כֹּרֵם, כורם, ש"ז, מ"ר כורמים, כורמים,—מי שעסק בעבודת הכרם, Winzer; vigneron; wine-grower: ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליגבים (ירמ' נב יו). ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר (יהיו) אכריכם וכרמיכם (ישע' סא ה). כי מקנה רב היה לו (לעזיהו) ובשפלה ובמישור אכרים וכרמים בהרים ובכרמל כי אהב אדמה היה (דהי"ב כו י).

ב.***כרם**[1]), ממנו *כרם.

***כָּרַם**, פ"י,—כרם בגדים וכדומה על כסא, צבר אותם והניחם זה ע"ג זה, anhäufen; entasser; pile up: וכסא של כובס שהוא כורם[2]) עליו את הכלים (כלים כג ד).—ובהשאלה: עזן גדי שכרמתי[3]) לי (שבת פח:).

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ' בדיוק.

[2]) במשנ' עם גנף פרוש הערבי של הרמב"ם הגרסה כורס, אך העקר כורם כנראה מהמאמר שלקמן.— [3]) ושאלו שם: מאי משמע דהאי כרמי (של הפסוק בכרמי עין גדי) לישנא דמכניש הוא? וענו: כדתנן כסא של כובס שכורמים עליו את הכלים.

כַּרְמִיל[1], ש"ז,—צבע אדֹם, כמו שָׁנִי, והארג העשוי בצבע זה, Karmesin; cramoisi; crimson : ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת (דה"ב ב ו). יודע לעשות בזהב ובכסף וכו׳ בארגמן בתכלת ובבוץ ובכַּרְמִיל ולפתח כל פתוח (שם יג). ויעש את הפרכת תכלת וארגמן וכרמיל ובוץ (שם ג יד).

כַּרְמֶל[2], ש"ז, בכנ׳ כַּרְמִלּוֹ, — גרגרי החטה והשעורה כשעודם בשבלת ולא יבשו עדין, frische Körner, blé frais; fresh early grains : ואם תקריב מנחת בכורים לי״י אביב קלוי באש גרש כַּרְמֶל תקריב את מנחת בכוריך (ויקר׳ ב יד). ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם (שם כג יד). ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וכרמל בצקלנו (מ"ב ד מב).—והשתמשו בשם זה גם במשמ׳ התבואה קדם שנעשה שבלים : כגון כרמל שנעשו שבלים וכפניות שנעשו תמרים (רמב"ם, נזקות ג ד).

"כַּרְמְלִי, ת"ז,—של כרמל : ולא תאכל קלי, ולחם וכרמלי, בטרם תביא לי, ראשית הקצירים (הזהר׳ רשב"ג, כלל מדי אחסם).

***כַּרְמְלִית**[3], ש"נ,—מקום שאינו לא רה"י ולא רה"ר : ארבעה רשויות לשבת רשות היחיד ורשות הרבים וכרמלית ומקום פטור (תוספתא שבת א א). הים והבקעה והכרמלית ואיסטוונית והאיסקופה אינן לא כרשות הרבים ולא כרשות היחיד (שם ד). המזיק בכרמלית משלם נזק שלם (שם ב"ק א ו). אפילו זורק בכל הים פטור שכל הים נקרא כרמלית (ירוש׳ שם א ב ד). כל המעכב דריסה ברה"ר נקרא כרמלית (שם יא יג.).—ומ"ר : שתי כרמליות סמוכות זו לזו מטלטלין מזו לזו (שם יג:).

[1]) מלה זרה, בפרס׳ כרמין a), מן כרם b), תולעת.
[2]) משק׳ בַּרְזֶל, ולא נתברר מקורו ומשמ׳ הראשון. וי"א שהוא נסתעף מן כֶּרֶם, אבל זה דחוק. בעלי התלמוד פרשו בדרך דרש בו"ת : רך ומל, או כר ומלא (מנח׳ סו:).
[3]) לא נתברר מקור מלה זו ומאיזה מושג נסתעפה. בגמ׳ ירוש׳ (שבת א ב ד) אמרו : תני ר׳ חייא כרמל רך מלא אינו לא לח ולא יבש אלא בינוני והכא אינה לא רה"ר ולא רשות היחיד אלא כרמלית, ע"כ, אך אין זה אלא דרש.

a) کرمین b) کرم

***כַּרְמֶת**[1], ש"נ,—גפן משוכה על גדר הכרם : אין מביאין (יין) לא מן הכרמת[2] ולא מן הדלית אלא מן הרגליות המיוחדות לכן (תוספתא מנח׳ ט י).

***כרס**[3]), ממנו *כֶּרֶס, *כַּרְסָן, *כַּרְסְתָן, *כַּרְסִי.

***כֶּרֶס**, כְּרֵס, ש"נ,—א) כמו כָּרֵשׂ, הבטן, ובפרט הבטן הפנימי : הכרס הפנימית שניקבה או שנקרע רוב החיצונה (חול׳ ג א). נטל את הקרביים ונתנן למי שזכה בהם להדיחן והכרס מדיחין אותה בבית המדיחין כל צרכה (תמיד ד ב). מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (סנה׳ ט ה). דדיו שוכבים כשל אשה כרסו צבה טבורו יוצא (בכור׳ ז ה). אמרו עתיד (המן) לתפח בתוך כריסינו להרגנו יש לך ילוד אשה שאין מוציא מה שאוכל (ספרי במד׳ פח). המסמא את עינו והמצבה את כריסו והמקפח את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיחלה כך (תוספתא פאה ד יד). אמר לו צא ולקט לך עשרים תאינים מתוך שלי ואני אמלא כריסי מתוך שלך (שם מע"ר ב ו). נותנין כלי מיקר וכלי מתכות על גבי כריסו של מת (שם שבת יז-יח יח). היה משמר ארבעה והמשה מקשאות לא יהא ממלא כריסו מאחת מהם אלא אוכל מכל אחת ואחת לפי חשבון (שם ב"מ ח ו). ולא שיערו חכמים לא ביתך שהוא נאה ולא בכוסך שהוא קטן ולא בכריסי שהיא רחבה (ירוש׳ מעשר׳ ג ב ד). לאחר ג׳ ימים הכרס (של המת) נבקעת על פניו (שם מו"ק ג פב:). זו תמות וח׳ כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד (בבלי ברכ׳ סג:). הסופגנין וכו׳ אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל אכילת כזית מצה (פסח׳ קב.). מביאין שוורין המצריים שכריסותיהן רחבות והתינוקות יושבין על גביהן (סוכ׳ כא:). שאפי׳ עוברים שבמעי אמן אמרו שירה וכו׳ כרס נעשה להן כאיספקלריא המאירה וראו (סוט׳ לא.). מיד הוציא יראתו מחיקו ומחבקו ומנשקו עד שנבקעה כריסו ונפלה יראתו לארץ (סנה׳ סד.). טפח בוושט סמוך לכרס זה כרס הפנימי (חול׳ מד.). אמר ר׳ יוחנן מקום צר יש בכרס ואיני יודע איזהו (שם נ:). האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת מביאין סכין

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בכ"י ארפ׳ הוצ׳ צוק"מ, ובנוסח׳ הדפוס׳ כדמת. ולא נתברר הדבר בודאות.
[3]) בארמ׳ כרסא, בערב׳ כרש a).

a) كرش

ומקרעים את כריסה ומוציאין את הוולד (ערכ׳ ז.). אמרו לו (לר׳ טרפון) ישב לו קוץ בכריסו לא י-לנו אמר להם לא והלא כריסו נבקעת אמר להן מוטב תבקע כריסו ואל ירד לבאר שחת (נדה יג:). א״ר אבהו טובה גדולה עושה הקב״ה עם אשה זו בעה״ז שלא התחיל בצורת הולד בגידים ועצמות שאלו התחיל כן היה מבקיע כריסה ויוצא (מד״ר ויקר׳ יד). שאנו מתאוים למלאות כרסינו מן מים של אותה הארץ (שם במד׳ כג). הכרם הזה הלב מכאן והכרעים מכאן והוא בתוך (שם שה״ש, ידיו). — ומ״ר ״כרסים: נמצאו שני כרסים (רמב״ם, שחיט׳ יט).—כרסה בין שניה, דבור מליצי לאשה מעברת: האיך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה (ר״ה כ ת). אף לזו יש עדים שהרי כריסה בין שיניה (כתוב׳ יג:). — פי הכרס: ואלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה (נדה ע ת).—ומשלים: אמר ר׳ יוחנן טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים (יומ׳ ט:). אמר ר׳ חייא ציפרנן של אבות ולא כריסן של בנים (מד״ר בראש׳ מה). יקר[1]) לגבך ושוה לכרסך (ב״מ נב.), ר״ל לבגד קנה דבר יקר ולאכילה רק דבר בזול. הכרס[2]) טוענת הרגלים (מד״ר בראש׳ ע).—כרס מלאה, שאכל הרבה: שאין אומרים הלל אלא על נפש שבעה וכרס מלאה (תענ׳ כו.).—ואמר הפיטן: חמודי אוצריהם, הביאו בהיכליהם, מלאו כרסיהם (מנחם בר״י, קינ׳, מעוני שמים). ואל תבוא לתוך פרדס, עדי תאכל מלא כרס (פזמ׳ לתימנ׳, כיליתך).—ואמר המשורר: ודע כי לא אנוש יקנה תבונה כאיש יקנה מעט כסף בכיסו, ואיש מלא מעיו בין ואחר ימלא מעפר ארץ כריסו (רשב״ג, כתר מהתלי). טוב מראות נוכל ורש נפש אשר יבנה ביד ימין ובשמאל הורס, ירמה בעיניו מכסילות כי במור יסוך ופניו טח בפרש ברם (ר״י בן ששל, בשבח רמב״ע). — ואמר החכם: הממלא בכל יום כריסו, מחריב בנין גופו ומהרסו (ספ׳ שעשוע׳ לר׳ זבדה 28). ויאמר אלי הנני רואה כי שמחת על הצלי ותאכל אותו בשמחה ואל תתן לקיבתך מנוחה ואולי יקרה לך כאשר קרה למלך אשר נהפכה לו השמחה ליגון ואנחה ואומר אליו המתן מעט עד שיהיה כרסי מלא בשר ואח״כ תספר לי את אשר קרהו (שם 30).—״דעת הכרס, דעת או סברה שיצאה מכרסו של אדם, ר״ל שאין לה יסוד

[1]) גוף המשל בארמ׳: עשיק לגביך ושוי לכריסך. —[2]) גוף המשל בארמ׳: הכריסא טענא רגליא.

וראיה: רעיון רוח ודעת הכרם (קסעגגי׳ JQRXIII,358). הלא זה דברי שאמרתי שאתה נותן טעמים בלא ראיות אלא מדעת הכרס ואין בהם ממש (שו״ת ר״ת מת ת). —ב) בהשאלה, ״חלק תפוח ובולט בכלי: כלי נחושת יש בו טבעת וכרס ואם ובנות ורשת ובריח וסוס ורוכבו וכו׳ הכרס אשר בו קבוע הטבעת והוא בליטה יוצאת מן האם (ראב״ע, כלי נחשת א).

״כַּרְסִי, ברסיי, ת״ז,— של הכרס: מלונכוניה מראקיות כלומר הכרסיי (קאנון ג יג ב ב).

כִּרְסֵם[1]), פ״י, יכרסמנה, כרסמת[2]), מכרסם, מכרסמים, מכרסמת—כרסם חזיר את הגפן וכדו׳, התך וקטעהו בשניו, abfressen; ronger, dévorer; to gnaw, devour: למה פרצת גדריה (של הגפן) וארוה כל עברי דרך יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה (תהל׳ פ יג-יד).—ואמר הפיטן: זולתך בעלוני אדני, זדים עונוני מעדני, הזיר כרסם מעדני, עזרי מעם ה׳ (ר״א קליר, שבת הפסק׳ א, אחור וקדם).—יושבי נוף כגער, חית קנה יגער, יחלצני ממכרסם מיער (משול׳ בר קלוני׳, אפיק רנן). — פע׳, ״כֹּרְסַם, — שכרסמו אותו: והפועל שלא הוזכר פועלו מהפעלים הרבעים יהיה על פועלל והעתיד שלו יפועלל תאמר כורסם יכורסם (הרקמה, שער יד).

״כַּרְסָן, ש״ז,—בעל כרס, נהוג בדבור.

״כַּרְסְפִּית, כרספת, ש״נ,—אחד ממיני הארבה: למינהו להביא את הכרספית[3]) ואת השחלנית (חול׳ סה:).

״כַּרְסְתָן[4]), ש״ז,— בעל כרס גדולה: שור כרסתן ופרסתן (חול׳ ס.).—״כרסתן צהב, שם זוחל: כרסתן צהוב וכו׳ בעל כרם צהוב וכו׳ כרסתן הצהוב שוגה מאד באהבת אשתו עד כי בעת דודים לא ישים לבו לכל סביבותיו (תוה״ט, הזוחלים 121).

כרע[5]), ממנו כֶּרַע, ואולי כָּרַע, ״הכרע, ״הכרעה, ״כריעה.

כֶּרַע[6]), ש״נ, מ״ז כרעים,—רגלים דקות בבע״ח, כמו של הצאן, thin legs; jambes minces; dünne Beine:

[1]) כמו קרסם, עי׳ זה הערך. בערב׳ כרשם a), נשך והחריב.—[2]) ראב״ע (צחות, שער ז) ורד״ק (מכלול, שדה״פ).

[3]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ כרספת, ובערוך עוד כרפסת, ובכ״י אחר כרגפת.

[4]) כך בסורית כרסתנא.

[5]) בארמ׳ וכמו״כ בערב׳ כרע b).

[6]) בערב׳ כראע c), רגלי הכבשים וכדומה.

a) كرشم b) كرع c) كراع

כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל (עמו׳ ג יב). ואת האיל נתח לנתחיו וכו׳ ואת הקרב ואת הכרעים רחץ במים (ויקר׳ ח כ-כא). צלי אש ראשו (של השה) על כרעיו ועל קרבו (שמות יב ט). ואת האיל תנתח לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו (שם כט יז).—ושל הארבה וכדומה, החלק האמצעי של הרגל, שבה הם מנתרים, Springbein; pied sauteur, saltatorial leg: מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא[1]) כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ (ויקר׳ יא כא).— ובתו״מ: אברין (כשרים שנתערבו) באברי בעלי מומין ר״א אומר אם קרב ראש אחד מהן יקרבו כל הראשין כרעו של אחד מהן יקרבו כל הכרעים (זבח׳ ח ה). כיצד צולין את הפסח מביאין שפוד של רמון תוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו (פסח׳ ז א). חתך את הראש ונותנו למי שזכה בו חתך את הכרעים ונתנן למי שזכה בהן (תמיד ד ג). נמצאו כלן עומדין בשורה והאברים בידם הראשון בראש וברגל וכו׳ הששי בקרבים הנתונים בבזך וכרעים על גביהם מלמעלה (שם ג).— וגם בכלים, *כרעי מטה, שלחן וכדומה: הסומך סוכתו בכרעי המטה (סוכ׳ ב ב). ניטלה קצרה (של המטה) ושתי כרעים (כלים יח ה). כרע שהיתה טמאה מדרס ותברה למטה (שם ז). וכרע של שלחן ויד של סכין (תוספתא שבת יג יח). לקח לו עז וקשרה בכרעי המיטה והיה יונק ממנו חלב רותח (שם כ״ק ח יג). מטה שגרד בה שני לשונות אלכסון או שתי כרעיים אלכסון (שם כלים ב״מ ח ס). כרע (של מטה) שפרש עם הארוכה ועם הקצרה (שם ח). ביצה שנולדה ביו״ט אין מטלטלין אותה לא לכסות בה את הכלי ולא לסמוך בה כרעי המטה (ביצ׳ ג:).

כָּרַע, פ״ע, כרעו, כ׳רע, כ׳רעים, כ׳רעות, אכרע, אכרעה, יכרע, נכרע, נכרעה, יכרעו, יכרעו, יכרעון, תכרענה, כר׳ע, מכר׳ע,—כרע פלוני, וכרע על ברכיו, כפף את רגליו במקום הברך קצת לאחוריו והקריבה אל השוק, knien; se mettre à genou; knell,— כרע לרבץ: כרע רבץ כאריה (בראש׳ מט ט). — ומאין כח: בין רגליה כרע נפל שכב (שופט׳ ה כז). ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש״א ד יט). ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו (מ״ב ט כד). תכרענה (האילות) ילדיהן תפלחנה (איוב לט ג). כרע בל קרס נבו וכו׳ קרסו כרעו יחדו (ישע׳ מו א-ב). המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד (תהל׳ כ ט).—וכדי לשתות וכדומה: וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות וכו׳ וכל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים (שופט׳ ז ה-ו).—וכרע לפלוני, לפני פלוני, להראות לו כניעות ולבקש ולהתחנן לפניו: ויבא שר החמשים השלישי ויכרע על ברכיו לנגד אליהו ויתחנן אליו (מ״ב א יג). קם מלפני מזבח יי׳ מכר׳ע על ברכיו (מ״א ח נד). כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון (ישע׳ מה כג). לפניו יכרעו כל יורדי עפר (תהל׳ כב ל). לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו (שם עב ט). באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי׳ עשנו (שם צה ו). ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל יי׳ אלהי (עזר׳ ט ה). וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כ׳רעים ומשתחוים להמן וכו׳ ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה (אסת׳ ג ב). וירא המן כי אין מרדכי כ׳רע ומשתחוה לו וימלא המן חמה (שם ה). ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו (דה״ב ז ג). וככלות להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו (שם כט כט).—וכרע לטבח: ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו (ישע׳ סה יב).—והברכים כ׳רעות: והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל (מ״א יט יח).—ומרפיון כח: כושל יקימון מליך וברכים כ׳רעות תאמץ (איוב ד ד).—ובתו״מ: המלך משהוא כורע אינו נזקף עד שהוא משלים כל תפילתו (ירוש׳ ברכ׳ א ג ג). וכשהיה (רשב״ג) כורע היה נועץ גודלו בארץ וכורע ומיד היה נזקף (שם סוכ׳ ה נה ג). כשהוא כורע כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם (בבלי ברכ׳ יב:). הכורע בהודאה ה״ז מגונה (שם לד:). שמצוה לכל האנשים ולנשים לראות הכתב ולכרוע ולומר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (סופרים יד יד). — ואמר המשורר: אקוץ ברעיוני ואלחום בהמון יגון בלבי ואני כורע, ואומרה די לך הלוך על מהלכי ימים וכמה אהיה פורע (רשב״ג, לכי באמת). הללו נשמות עשית, כרעו גויות קנית, שורורו בנות שיר בנית (ר״י הלוי, שא לך). אך בערוגה סוב שתה בימי אלול, וכרע בכל רגע לענפי עץ פרי, וסגוד לציץ הגן והשתחוה לבול (ר״י חריזי, תחכמ׳ ס). בן איש זכר כי יצרך אויב אך על לבבך כארי כרע (סוה, סענק ג קלט). —"כורע על ברכיו, אחת מצורות המזלות: ז׳ (הצורה השביעית) הכורע על ברכיו (ר״א בר״ח הנשיא, חשבון מהלך הכוכבים).—כרע

—[1]) כך הכתיב, הקרי לו.

על אשה, לבעל אותה: תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין (איוב לא י).—ב) *בהשאלה, למאזנים וכדומה, נטתה למטה: הזב בכף מאזנים ומשכב ומושב כנגדו כרע הזב טהורין כרעו הן טמאין (זבי׳ ד ה). שהיתה היא (עבודה זרה) בכף מאזנים ואחרים בכף מאזנים וכרעה ע״ז (ר״ש שבת פג.).—ובהשאלה: מי שאין לו מצות שתכרע לו על זכיותיו (מד״ר קהל׳, זכוכי מות).—הפע׳, הכריע, הכרע, תכריע, הכרעתני, — א) הכריע את פלוני תחתיו, עשה שיכרע לפניו, שיהיה נכנע לו: ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני (ש״ב כב מ). דמינו (של האויב) כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים קומה יי׳ קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע (תהל׳ יז יב-יג). — והכריע את פלוני, במשמ׳ הביא עליו צרה גדולה: ויהי כראותו אותה (יפתח את בתו שיצאה לקראתו) ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני[1]) ואת היית בעכרי ואנכי פציתי פי אל יי׳ (להעלות לעולה את מי שיצא לקראתי) ולא אוכל לשוב (שופט׳ יא לה).—ובמדר׳: אני מכריע את אוהבי (ילקו׳ בראש׳ קיד).—ב) *הכריע את הדבר, הטהו לצד אחד, כגון כלי וכדומה, beugen; fléchir incliner; to bend: החרס שאינו יכול לעמוד מפני אזנו או שהיה בו חדוד והחדוד מכריעו (כלים ד א).—ואת המאזנים וכדו׳: והייב להכריע לו (את המאזנים) טפח (ב״ב ה יא). אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור״א בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם (אבות ב ח). שלא יעיין במקום שמכריעים ולא יכריע במקום שמעיינים וכו׳ אמר הריני מעיין במקום שמכריעין או הרי אני מכריע במקום שמעיינים לפחות מן הדמים או להוסיף על הדמים (ספרי דבר׳ רלד). מקום שנהגו וכו׳ להכריע (במשקל בעת המכירה) מכריע לו כל צורכו וכו׳ מקום שנהגו שלא להשפיע ושלא להכריע נותן לו גירומין (תוספתא ב״ב ה ג). היה מבקש ממנו עשר ליטרין לא יאמר לו שקול לי אחת אחת והכריעה אלא שוקל לו כולן בבת אחת ונותן הכרע אחד לכולן (גמ׳ שם פט.). — ובהשאלה: נושא בעול עם חבירו מכריעו לכף זכות מעמידו על האמת (אבות ו ו). עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה (תוספתא קדוש׳ א יג). הקב״ה חוטף שטר אחד מן העבירות והזכיות מכריעות (ירוש׳ פאה א טז:). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב״ה מכריעו לכף זכות (שם קדוש׳ א סא ד). כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בינתים (ילירה ג א). — *הכריע כסף על פלוני, הכריע המאזנים נגדו בכסף שנתן: שאם היה קשה עליך באוכל תשברו ואם לא הכרע עליו כסף (ירוש׳ שבת א ג ג). אמר לה (שכם בן חמור לדינה) אביך בשביל שדה אחת ראה כמה בזבז וכמה ממון הכריע אני שיש לי ליתן לך כמה נטעים וכמה שדות וכו׳ (מד״ר בראש׳ פ). — ג) בהשאלה, *הכריע בין שתי דעות, בין שני אנשים, החליט כדעת אחד מהם נגד דעת השני: אמר לו ר׳ אליעזר הדבר עדיין שקול מי מכריע אמר לו ר׳ יהושע אני אכריע (תוספתא פסח׳ ב ו). אמרה לו (שרה לאברהם) הואיל ואני אומרת כך ואתה אומר כך יכריע המקום בינותינו הכריע על דברי שרה (שם סוט׳ ה יב). ר״י אומר הרי הוא אומר ולא תזנה הארץ מזנין הן הפירות הכריעו חכמים לסייע דברי ר״י (שם קדוש׳ א ד). אנדרוגינוס בריה בפני עצמה הוא ולא יכלו חכמים להכריע עליו אם הוא איש או אשה (בריית׳ סוף ביכור׳ ה). זו דברי ר״י ור״ע בא להכריע על דברי ב״ה (ירוש׳ שבת א ד.). כל היום היו דנין אלו כנגד אלו עד שבא אחי אבא והכריע ביניהן (שם ערוב׳ ג כא ד). נאמר כאן מכשפה לא תחיה ונאמר להלן לא תחיה כל נשמה מה לא תחיה שנאמר להלן מיתה בחרב אף לא תחיה שנאמר כאן מיתה בחרב אמר ר״ע מן הדבר הזה אני מכריעו מוטב שילמד לא תחיה מלא תחיה ואל יוכיח לא יחיה (שם סנה׳ ז כה ד). הביאו לפניו שמן והדס ב״ש אומרים מברך על השמן ואח״כ מברך על ההדס וב״ה אומרים מברך על ההדס ואחר כך מברך על השמן אמר ר״ג אני אכריע שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדס לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו א״ר יוחנן הלכה כדברי המכריע (בבלי ברכ׳ מג:). תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא (שבת כח:). כל מקום שאתה מוצא שנים חלוקין ואחד מכריע הלכה כדברי המכריע (שם לט:). חבית של יין של תרומה שנטמאת בש״א תשפך חבל ובה״א תעשה זילוף אמר ר׳ ישמעאל בר״י אני אכריע בשדה תשפך חבל בבית תעשה זילוף וכו׳ אמרו לו אין הכרעת שלישי מכרעת (פסח׳ כ:). המכריעים לפני חכמים אומרים נראין דברי רבי טרפון בשן ועין שהתורה

—[1]) יש סוברים שהוא כמו העכר העכרתני.

וכתה לו (קדוש׳ כד:). ר׳ יוסי אומר כוי בריה בפני עצמה היא ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה אם מין בהמה (חול׳ פ.). סדר הדין כך הוא הדיין יושב והנידונין עומדין והסרסור מכריע ביניהם התובע תובע והנתבע משיב והדיין מכריע ביניהן (מד״ר קהל׳, ה׳ לך).—ובסהמ״א: הרי הכרענו לך בין בדבר משנה ובין בשיקול הדעת שדברי (מי) שמכשיר עדותו בטלין הן (תשו׳ הגא׳, הרכבי תקיא).

—דעת מכרעת: הדעת מכרעת לידי מיתה שאילו יבוא הוא מכחש (ירוש׳ כתוב׳ ב כו:). הדעת מכרעת ירך התחילה בעבירה תחילה ואח״כ הבטן לפיכך תלקה הירך תחילה ואח״כ הבטן (שם סוט׳ א יז.). ר״י אומר (גיד הנשה) אינו נוהג אלא באחת (מן הירכות) והדעת מכרעת של ימין (בבלי פסח׳ פג:).—כתוב מכריע: וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם (ברייתא דר׳ ישמעאל). כתוב אחד אומר כי מן השמים וכתוב אחר וירד יי׳ על הר סיני ביצד יתקיימו שני מקראות הללו הכריע השלישי מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה (מכי׳ יתרו ט). מקרא אחד מכריע שני מקראות (ירוש׳ סוט׳ א יז.). — ״הכריע בדעתו, בלבבו: בזמן שאי אפשר להעלות את הדבר לבי״ד הגדול ויש שתי תשובות לשני גאונים עושה הדיין מה שהוא רואה ומה שהוא מכריע בלבבו שאין לו אלא מה שעיניו רואות (תשו׳ הגא׳, הרכבי סמז).—״טענות מכריעות: ואני שומע טענותם יותר מכריעות ויותר מפיקות לפשט התורה (כוזרי ג כג).

— הפע׳, ״הכרע, מוכרע, — שהכריעוהו, דבר מוכרע, שהדעת מכרעת לצדו: שעיקרי הדברים מוכרעין בדברי רבינו (רמב״ן, הקד׳ למלחמ׳). הדבר מוכרע שאם אמרה אשה צריך (לחלל על החולה את השבת) וכל האחרים אומרים אין. אנו יודעין שאף זה בכלל ספק נפשות להקל הוא (ר״נ על הרי״ף, יומ׳ ד:).

א. **כַּרְפַּס**[1], ש״ז,— מין בד יקר עשוי מצמר גפן דק, fein. baumwoll. Zeug; tissu fin en coton; fine cotton cloth: חור כַּרְפַּס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן (אסת׳ א ו).

[1]) הסכימו האחרונ׳ כי זו מלה זרה שאולה מפרסי׳ כרפאש a), ונתקבלה גם ביונית κάρπασος, וכן ברומית carbasus, ובערב׳ בצורה שבאה בעבר׳ כרשפ b), ומקורה

a) كرباس b) كرسف

ב. ***כַּרְפַּס**[1]), ש״ז,—מין ירק נאכל, כמו החס וכדומה, Selleri; céleri; celery: כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות (שבי׳ ט א).—״כַּרְפַּס התמור[2]), הוא גץ החלב, Petersilie; persile; parsley, — והוא כרפס מדברי, כרפס הסוס: יוקח סמריון והוא כרפס מדברי ונודע בכרפס הסוס (קאטן ג יח ב ז). פטראסליון כלומר זרע כרפס מדברי (שם יג א כג).—ומ״ר ״כַּרְפַּסִּים: זרע הכרפסים הוא סלינון מכתן את הקרביים ומעביר את המצוקה וטוב לקדחת ולכל נגעי הכליות ולכל רוח שהוא מתגרה בגוף (אסף 32, כ״י מינכן).

״**כַּרְפַּסִּי**, ת״ז,—מטבעו של הכרפס, מגונו: ומראיתם (של העלוקות הרעות) שחור או כרפסי או פתוך בכחל (מפתח הרפוא׳, כ״י בריט״מ).

א. **כרר**, סמנו א. כַּר, *כָּרָר.

***כָּרָר**, ש״ז,—עושה כרים: מביאין כלים מבית האומן כגון כר מבית הכרר[3]) וכוס מבית הזגג (מו״ק יג:).

***כַּרְשִׁין**[4]), ש״ז, מ״ר כַּרְשִׁינִים, סמי׳ כַּרְשִׁינֵי, — שם צמח קצת דומה לעדשים והוא מאכל לבהמה, Erve; vesce noir; bitter vetch: ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה (שבת כ ג). כרשיני תרומה מאכילין אותם לבהמה ולחיה ולתרנגולים ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה (תרומ׳ יא ט). מקום שהיקל בכרשינים ובתלתן (מע״ש ב ב). כרשיני מעשר שני יאכלו צמהונים (שם ד). וכן פרה לא תאכל מכרשיני הקדש (מעי׳ ג ו). בית ה׳ במורד ובמעלה נותן רובע כרשינים על בורך המחרישה עד מקום שיצמחו שלשה כרשינין זו בצד זו (אהל׳ יז א). לאדם שהיה לו עגל והיה מפשפשו ומגרדו ומאכילו כרשינים בשביל שיהיה חורש בו (ספרי דבר׳ שיח).

אולי בסנסקר׳ karfasa, צמר גפן.

[1]) בערב׳ כרפש a), וכבר אמרו שהוא שאול מארמ׳.—[2]) השם בצורה ארמ׳: ירק עשב הנקרא בלשון ארם כרפסא דחמרי ובלשון יון פטרוסיליון איזמרנייון ופריו שחור וכמוש (אסף 85).

[3]) כך בכ״י וכן גרס׳ הערוך, וכן הביאוהו ריב״ג ורד״ק בשרש כרר, ובכ״י אחר כדר וכן בנוסח׳ הדפוס׳.

[4]) כך לפי צורת הרבים כרשינים שברוב נוסח׳ הדפוס׳, והנקוד במשנ׳ המנק׳ הנדפס׳, ובכ״י כרשנין. בערב׳ אלכרשנה b).

a) كرفس b) كرسنة

מביא קופתו ותולה בצוארי בהמה ונותנין לתוכה מאותו המין ר"ש אומר נותן לתוכה כרשינין והן יפות להן מהכל (תוספתא תרומ׳ ח ג). ואיזו היא הלעטה כל שמאכילו מעומד ומשקהו מעומד ונותן מים בפני עצמן וכרשינין בפני עצמן (שם שבת יח ג). חמור שאכל כרשינין פרה שאכלה שעורים (שם ב"ק א ח). לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך (ברכ׳ לב.). כרשינין לעשות מהן טחינין עדשים לעשות מהן רסיסין (חול׳ ו.).

*כַּרְשִׁינָה, ש"נ,—שֵׁם היחיד מן כרשין, גרגר אחד מן הכרשינים: ניקבה (אזנו) מלא כרשינה (בכור׳ ו א).—וכמו עדשה לשעור מדה קטנה: עד כמה תינקב (האזן) עד כרשינה ר׳ יוסי בר"י אומר תיבש עד כעדשה (תוספתא בכור׳ ד א). ויירצע הסחוס פחות מן הכרשינה שמא יבוא לידי כרשינה (ירוש׳ קדוש׳ א נט ד). כמה נקיבת האוזן מלא כרשינה ר"י בר׳ יהודה אומר בבעדשה (בכור׳ לז:).

*כַּרְשֵׁן, ש"ז, מ"ר כַּרְשְׁנִים, כַּרְשְׁנֵים[1]),—כמו כרשין, עי"ש.

כָּרֵשׁ, פ"ז, נכנ׳ כְּרֵשׂוֹ, — כמו *כָּרֵס: אכלנו המסנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כרשו מעדני הדיחנו (ירמ׳ נא לד).

א. כרת[2]), ממנו כְּרִיתוּת, א. כָּרֵת, כְּרָתָה, *כְּרִיתָה, *כָּרֵת, *הַכְרָתָה.

א. כָּרַת, פ"י, כָּרַתִּי, כָּרַת, כָּרֹת, אֶכְרֹת, אֶכְרְתָה, תִּכְרֹת, תִּכְרָת-, יִכְרֹת, יִכְרָת-, כְּרָתוּ, כָּרַתְנוּ, נִכְרֹת, נִכְרָת, נִכְרְתָה, תִּכְרְתוּ, תִּכְרֹתוּן, יִכְרְתוּ, יִכְרֹתוּ, כְּרוּת, כְּרוּת-, כְּרוּת, כִּכְרֹת-, לִכְרֹת, לִכְרָת, כְּרֹת, כְּרָת-, כָּרְתָה, כִּרְתוּ, כֹּרֵת, כֹּרְתִים, כֹּרְתִי, כָּרְתִי, נִכְרְתֶנּוּ, יִכְרְתֵהוּ,—א) חָתַךְ, abschneiden; couper; cut, cut off, כָּרַת אֵבֶר מהגוף וכדומה: ותקח צפרה צר וַתִּכְרֹת את ערלת בנה (שמות ד כה). וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימתתהו וַיִּכְרָת בה את ראשו (ש"א יז נא). וַיִּכְרְתוּ את ראשו ויפשטו את כליו (שם לא ט). וַיִּכְרְתוּ את ראש שבע בן בכרי (ש"ב כ כב).—ופעו׳, כְּרוּת, שכרתו אחד מאבריו: ומעוך וכתות ונתוק וכרות[3]) (ויקר׳ כב כד). — כְּרוּת שפכה, עי׳ שָׁפְכָה. — *כְּרוּת צואר, עי׳ צואר.—ועץ וכדומה, חתך אותו מגזעו: כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון ואת אשריו תִּכְרֹתוּן (שמות לד יג). ויבאו עד נחל אשכל וַיִּכְרְתוּ משם זמורה ואשכול ענבים אחד וכו׳ על אדות האשכול אשר כָּרְתוּ משם (במד׳ יג כג-כד). ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לִכְרֹת העץ (דבר׳ יט ה). לא תשחית את עצה (של העיר הנצורה) לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תִכְרֹת וכו׳ רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וְכָרָתָּ (שם כ יט-כ). והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך ואת האשרה אשר עליו תִּכְרֹת ובנית מזבח וכו׳ והעלית עולה בעצי האשרה אשר תִּכְרֹת (שופט׳ ו כה-כו). כי נתץ את מזבח הבעל וכי כֹּרַת האשרה אשר עליו (שם ל). ויקח אבימלך את הקרדמות בידו וַיִּכְרֹת שוכת עצים וישאה וישם על שכמו וכו׳ וַיִּכְרְתוּ גם כל העם איש שוכה וילכו אחרי אבימלך (שם ט מח-מט). ועתה צוה וְיִכְרְתוּ לי ארזים מן הלבנון וכו׳ כי אתה ידעת כי אין בנו איש ידע לִכְרָת עצים כצדנים (מ"א ה כ). אשר עשתה מפלצת לאשרה וַיִּכְרֹת אסא את מפלצתה וישרף בנחל קדרון (שם יה יג). הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבת וְכָרַת את האשרה וכתת נחש הנחשת (מ"ב יח ד). גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הַכֹּרֵת עלינו (ישע׳ יד ח). וכרת הזלזלים במזמרות (שם יח ה). אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון וְאֶכְרֹת קומת ארזיו מבחר ברושיו (שם לז כד). כי כה אמר יי׳ צבאות כִּרְתוּ עצה ושפכו על ירושלם סללה (ירמ׳ ו ו). כי עץ מיער כְּרָתוֹ מעשה ידי חרש במעצד (שם י ג). וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וְכָרְתוּ מבחר ארזיך והפילו על האש (שם כב ז). ובקרדמות באו לה כחטבי עצים כָּרְתוּ[1]) יערה נאם יי׳ כי לא יחקר (שם מו כב-כג). לִכְרָת לו ארזים ויקח תרזה ואלון (ישע׳ מד יד). וַיִּכְרְתֻהוּ (את הארז) זרים עריצי גוים ויטשהו אל

---

[1]) כך בב"י וכך מנק׳ בקטעי כ"י משנ׳ מנק׳ מכ"י של א׳ אדלר 1487.

[2]) רק עבר׳, ואולי גם מואבית.

[3]) ואמרו בתלמ׳: כולן בביצים דברי ר׳ יהודה ר"א בן יעקב אומר כולן בגיד ר׳ יוסי אומר מעוך וכתות בביצים נתוק וכרות בגיד (תוספתא יבמ׳ י ה).—[1]) כבר העיר רד"ק על המחלקת בין המדקדקים בדקדוק מלה זו ואמר: לפיכך נפלה המחלקת בקריאת כרתו יערה כי יש אומר׳ שהשוא נח וקוראים הקמץ חטף כי מפרשים המלה צווי כמו חרבו מאד ויש אומרים כי השוא נע וקוראים הקמץ רחב כי מפרשים המלה עבר כמו שמרו עדותיו והיא הקריא הנכונה (עט סופר׳, שער הנקוד). וכן במכלול שער דה"ש ובהשרשים, והעיד שם וז"ל: וכן מצאנוה בספרים מדוייקים הכף מעמדת בגעיא. ע"כ. ותמוה, כי במסורה גדולה של גנז"ב, מערכת כרת, הובאה מסורה: כְּרְתוּ ב׳ וסימן

ההרים (יחזק׳ לא יב). כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרות עצי לבנון (דהי״ב ב ז). והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים (שם ט). ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך (שם יה). — ובגד וכדו׳: ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף (המעיל) אשר לשאול (ש״א כד ד-ה). כי בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה ופשע (שם יא). ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי (ש״ב י ד). — ועגל וכדומה, כרת אותו לשתים וכדו׳: העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמ׳ לד יח). — ובתו״מ: אמר ר׳ אליעזר כ ו ר ת י ן עצים לעשות פחמין (שבת יט א). נותנין לו שהות ל כ ר ו ת ארזים מן הלבנון (ירוש׳ כ״ק ס ה.). במקומו של ר״א היו כ ו ר ת י ם עצים לעשות פחמים בשבת (יבמ׳ יד.). בכדי שיודיעוהו וישכור פועלים ויכרות ארזים ויכסנו (כ״ק נג.). יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה (כ״ב קכא:). — ובמשמ׳ הפריד פרוד גמור בין שני אנשים: ספר כ ו ר ת ה (את האשה המגורשת מבעלה) ואין דבר אחר כורתה (קדוש׳ ג:). דבר הכורת בינו לבינה (גיט׳ כא:). — ב) בהרחבה, כרת ברית את פלוני, עם פלוני, לפלוני, עשה אתו ברית לקיים דבר וכדו׳[1]), בין אדם לחברו: ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית (בראש׳ כא כז). תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך (שם כו כח-כט). ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך (שם לא מד). ויכרת יהונתן ודוד ברית באהבתו אתו כנפשו (ש״א יח ג). כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך להסב אליך את כל ישראל ויאמר (דוד) טוב אני אכרת אתך ברית (ש״ב ג יב-יג). — וגם בלי המלה ברית: כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (ש״א כב ח). — ובמליצה, בין הלויתן והאדם: הירבה (הלויתן) אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם (איוב מ כז-כח). — ובין אדם לאלהות: ביום ההוא כרת יי׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת (בראש׳ יה יח). הנה דם הברית אשר כרת יי׳ עמכם על כל הדברים האלה (שמות כד ח). הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאת (שם לד י). כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל (שם כז). אלה דברי הברית אשר צוה יי׳ את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב (דבר׳ כח סט). לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם וכו׳ כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל וכו׳ והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם (ירמ׳ לא לא-לב). שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם (ישע׳ נה ג). ונתתי פעלתם באמת וברית עולם אכרות להם (ישע׳ סא ח) ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים (עזר׳ י ג). ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת (לו) את ארץ הכנעני (נחמ׳ ט ח). אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח (תהל׳ נ ה). — ובין עם ועם, בין מלך ומלך, לחיות בשלום, לא להלחם זב״ז: לא תכרת להם ולאלהיהם ברית (שמות כג לב). השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ (שם לד יב). החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם (דבר׳ ז ב). ויאמרו אליו (הגבעונים ליהושע) ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית ויאמרו איש ישראל אל החוי אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית (יהוש׳ ט ו-ז). ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם (שם יה). ואתם לא תכרתו ברית לישבי הארץ הזאת (שופט׳ ב ב). ויעל נחש העמוני ויחן על יביש גלעד ויאמרו כל אנשי יביש אל נחש כרת לנו ברית ונעבדך ויאמר אליהם נחש העמוני בזאת אכרות לכם בנקור לכם כל עין ימין (ש״א יא א-ב). ויכרת לו (מלך ישראל למלך ארם) ברית וישלחהו (מ״א כ לד). דברו דברים אלות שוא כרת ברית (הוש׳ י ד). וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (שם יב ב). — ובמליצה: כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה (ישע׳ כח יה). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים (הוש׳ ב כ). — ובין ראש העם והעם, בין המלך והעם, בענין משפט המלוכה והחקים: ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהוש׳ כד כה). אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר תאוה נפשך (ש״ב ג כא). ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה

כ ר ת ו יערה נאם יי׳ (ירמ׳ מו כג) כ ר ת ו עצה ושפכו על ירושלם סללה (ירמ׳ ו ו). ע״כ. אם כן לפי מסורה זו הכף של כרתו חרוקה והוא צווי כדין. וגם התרגומים הקדמונ׳ השבעים ות״י ראו בכרתו זה צווי. — [1]) עי׳ ברית. וס׳ברים כי הוא על שם המנהג הקדום שהיה נהוג ל כ ר ת עגל וכדו׳ לבתרים ולעבר בתוכם לאות קיום הברית. ודעת נלד׳ (Nö. Anm. zu I. Löw, Lex. 291), שהוא אולי ע״ש המנהג לשרוט שריטות בבשר מהדברים כדי לקיים דברי הברית.

ויכרת להם המלך דוד ברית בחברון לפני יי׳ (שם ה ג). ויקח (יהוידע הכהן) את שרי המאיות לכרי ולרצים ויבא אתם אליו בית יי׳ ויכרת להם ברית וישבע אתם בבית יי׳ (מ״ב יא ד). ויכרת יהוידע את הברית בין יי׳ ובין המלך ובין העם להיות לעם ליי׳ (שם יז). ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית לפני יי׳ ללכת אחר יי׳ (שם כג ג). אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור (ירמ׳ לד ח). ותשבו אתם היום ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית לפני (שם טו).—כרת ברית על פלוני, באיבה לפלוני, קשר עליו קשר לרעתו: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו (תהל׳ פג ו), ועי׳ ברית. — וכרת אמנה: אנחנו כרתים אמנה וכתבים (נחמ׳ י א), ועי׳ אמנה.—ובתו״מ: אמר (אברהם) לפני הקב״ה רבון העולמים כרת ברית עם נח שאינך מכלה את בניו (מד״ר בראש׳ מד). אז נגלה עליו אדון כל ב״ה והושיבו בחיקו ונשקו על ראשו וכרת לו ברית ולזרעו (ספר יצירה, סוף ו). — ומליצה, *ברית כרותה לדבר, עי׳ ברית, והוסיפה: שכשם שהברית כרותה לכהונה כך ברית כרותה ללוים (ספרי במד׳ קיט). כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם (רש״י במד׳ יח כג). ובדבור יראה היתרון בין בני אדם ובו תהיה ברית כרותה ביניהם ובין האלהים ועבדיו (חו״ה, הכתיבה ה). — ג) כרת את פלוני מהארץ וכדו׳, אבדו, השמידו: נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים ושמו לא יזכר עוד (ירמ׳ יא יט).—ובמשמ׳ *גזר מיתה על אדם: עשרים שנה (הראשנות של האדם) שאין בי״ד של מעלן עונשין וכורתין (ירוש׳ ביכור׳ ב סד ג).—ד) *כרת דבר, החליט החלטה גמורה: כרתי שכורתים דבריהם (ברכ׳ ז.).—ה) *כרת[1] הדרך, שלל ובזז: ושבט ראובן הוא נגדם מאחורי הררי פארן ויש ביניהם שלוה ואחוה וביחד מלחמותם וכריתות הדרכים שכורתים בדרך מדי ודרך בבל וכו׳ ושבט אפרים וכו׳ והם זעומי נפש וקהויי לב בעלי סוסים דרכים יכרתו להם ולא יחוסו על אדם (מד״ר בראש׳ אדות ד׳ השבטים, כ״י פראג, בספ׳ אלדד הדני, מהד׳ אפשטיין).—ו) *כרת מעות, חתך מעט ממטבעת כסף, זהב וכדומה: אחר ימים אירע שבא גוי אחד ובידו מעות כרותות כמו שלש מאות ובא ראובן ואמר לו מה זה בידך והשיב מעות כרותות שנשארו לי משלש מאות לבנים שנתן לי שמעון אמש (שו״ת מהרשד״ם, יו״ד קכד). בהיות שהר׳ יוסף הדר פה רודיש מכר להר׳ יקותיאל וכו׳ סך לבנים כרותים וכו׳ והלבנים הכרותים היו ממושכנים ביד רבי שלמה (שם, חו״מ ק).—ז) *אות כרותה, יוצאת היטב במבטא: שיהיה (הקול) כרות באותיות (ישועה בן יהודה הקראי, מבוא לספ׳ העריות). כי הדבור הוא הקול הנחדש על אופן בראיה וכו׳ עם היותו אותיות כרותות הכריתה המוסגלה (שם). שמע קולו אותיות כרותות במלולו הנשמעות ונכרתות ונדברות מגרונו (אשכול הכפר לר״י הדסי, פתיחה כז).

—נפע׳, נכרת, נכרת, נכרתה, נכרתה, נכרת, נכרתו, נכרתנו, יכרת, תכרת, יכרתו, יכרתו, יכרתון, הכרת, —א) נכרת אדם, נכרתה ארץ וכדומה, נאבד, נשמד, מת, ברעב, במבול, וכדומה: והקמתי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול (בראש׳ ט יא). והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא תכרת הארץ ברעב (שם מא לו).— נכרתה הנפש מעמה, הומת האיש אם בידי אדם או בידי שמים: וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (בראש׳ יז יד). כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל (שמות יב טו). כי כל העשה בה (בשבת) מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה (שם לא יד). כל נפש אשר תאכל כל דם ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (ויקר׳ ז כז). כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים וכו׳ וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההוא מלפני אני יי׳ (שם כב ג). והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יי׳ הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה כי דבר יי׳ בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה (במד׳ טו ל-לא). ונכרתו הנפשות העשת מקרב עמם (ויקר׳ יח כט). ואיש אשר יקח את אחתו וכו׳ חסד הוא ונכרתו לעיני בני עמם וכו׳ ואיש אשר ישכב את אשה דוה וכו׳ ונכרתו שניהם מקרב עמם (שם כ יז-יח). דם כל בשר לא תאכלו וכו׳ כל אכליו יכרת (שם יז יד). — ובכלל נאבד, נשמד, שלא נשאר ממנו כלום: וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו (ישע׳ יא יג). כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כט כ). תרם ידך על צריך וכל איביך יכרתו (מיכ׳ ה ח). כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל כלה נכרת (נחו׳ ב א). והיה בכל הארץ נאם יי׳ פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יותר בה (זכר׳ יג ח). מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם (עובד׳ א י). כי מרעים יכרתון וקוי יי׳ המה יירשו ארץ (תהל׳ לז ט). כי יי׳ אהב משפט ולא

—[1]) לפי לשון הערב׳: קטע אלטריק.

יעזב את חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת (שם כח). בהכרת רשעים תראה (שם לד). ופשעים נשמדו יחדו אחרית רשעים נכרתה (שם לח). פי צדיק ינוב חכמה ולשון תהפכות תכרת (משלי י לא). — ובתו"מ: כל נפש מכם לא תאכל דם להזהיר גדולים על הקטנים יכול יהיו נכרתים על ידיהם ת"ל האוכלת האוכל נכרת יכול לא יהיו נכרתים על הקטנים שאין הקטנים נכרתים ע"י עצמם אבל יהיו נכרתים ע"י גדולים שהרי גדולים נכרתים ע"י עצמם ת"ל כל אוכליו יכרת אינם נכרתים לא ע"י קטנים ולא ע"י גדולים (ספרא אחרי ח י). והיא (התהלה שישראל מהללים לקב"ה) גרמה להם שלא נכרתו בגלות (מד"ר במד' ה).—ב) נכרתו מי נהר וכדומה, נפסקו: מי הירדן יכרתון המים הירדים מלמעלה ויעמדו נד אחד (יהוש' ג יג). ויעמדו המים הירדים מלמעלה וכו' והירדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו (שם יו). אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יי' בעברו בירדן נכרתו מי הירדן (שם ד ז).— ובמשמ' חדל, לא היה יותר: הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יי' חרה בעם (במד' יא לג). הלוא נגד עינינו אכל נכרת (יוא' א יו). — והיין וכדומה מפיו, שאין לו לשתות: הקיצו שכורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסיס כי נכרת מפיכם (יוא' א ה).—ואנשים: ועתה ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים ושאבי מים (יהוש' ט כג). ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך ונפל בחרב וחסר לחם (ש"ב ג כט). לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (מ"א ב ד). לא יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל (שם ח כה). לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (שם ט ה). כי כה אמר יי' לא יכרת לדוד איש ישב על כסא בית ישראל ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה (ירמ' לג יז-יח). לא יכרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים (שם לה יט).—ואנשים מהארץ וכדומה, לא יהיו בה יותר: וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל (עובד' א ט). ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן העיר (זכר' יד ב).—והשם: וגם את רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו (רות ד י). לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני (ישע' מח יט). והיה ליי' לשם לאות עולם לא יכרת (שם נה יג). —והאמונה: אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (ירמ' ז כח). —ומלחמה: ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים (זכר' ט י).—והתקוה: כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כג יח).—וקולו של פלוני, ואמר המשורר: לא אעשה שפם ולא אעש משתה כמתנחם ומתאפק, כי קול נהי אצלי וקול אחי נכרת ולא נשמע ולא דופק (ר"ש הנגיד, האתרי תדש).—ונכרת המשא מעל היתד וכדומה, נתק ונשמט מעליה: ביום ההוא נאם יי' צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן ונגדעה ונפלה ונכרת המשא אשר עליה (ישע' כב כה).—ג) במשמ' העקרית, נכרת העץ וכדומה, כרתוהו בגרזן: כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף וינקתו לא תחדל (איוב יד ז). — ובתו"מ, נכרת אבר וכדומה: כל שנכרת הגיד (יבמ' ח ב). בין שנכרת הגיד בין שנכרתו ביצים בין שנכרתו חוטי ביצים (גמ' שם עה:).—וברית: ואין לך כל דבר ודבר שלא נכרתו עליו ארבעים ושמונה בריתות[1] (תוספתא סוט' ח יא).—ובתשברת, קו נכרת: ואפשר שיגוחו בו שלשה קוים נכרתים על זויות נצבות (אמונה רמה א א). — וברפואה, בנתות המורסות וכדו': המורסות הנקראות יציאות כשיכרתו ימצאו מהם מינים שונים (פרקי משה כד). היה נער (אחד) ומצאו מורסא והיתה נכונה להכרת ופחד מן הכריתה (שם).

—פע', כרת[2], כרת, כרתה,—כרת העץ וכדו', שכרתוהו, גדעוהו: והנה נתץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרתה (שופט' ו כח). — וכרת כמו כרת: ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת[3] שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת (יחזק' יו ד).

—הפע', הכרית, הכריתה, הכריתו, הכרתי, אכרית, אכרתה, תכרית, יכרית, יכרת, נכרית, תכריתו, הברית, הכרתיך, הכרתיו, תכריתך, נכריתנה, הכריתך,—א) הכרית בהמה ואדם מפלוני, ממקום פלוני, מתוך, מקרב, עשה שיכרתו, שיאבדו ממנו, שלא יהיו יותר שם: למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק

—[1]) במהד' צוק"מ כריתות. — [2]) עי' הערה לקמן.— [3]) כך ברוב הספרים, כ קמוצה וריש דגושה. ובקצת כ"י (במנה, בתנ"ך גנז"ב מהד' תדשה) כ בחטף קמץ. ודגשות הריש כבר הזכיר ר"י ברצלוני: אבל הר' ישנה ברגש ורפא כמו שכתוב לא כרת שרך ובמים לא רוחצת (פי' ילירה 231). והזכירו גם ראב"ע בצחות, אות הריש: אע"פ שמצאנו מרה כלענה, כרת שרך, ידועים הן והן מעטים כי משפטו כמשפט אותיות הגרון. ע"כ. וכן רד"ק: ונמצאת הריש דגושה במקומות מועטים לא כרת שרך וכו' (מכלול, פדה"פ), וכבר הזכיר שם ר"א בחור מסורה ישנה וז"ל: א"א מצאתי במסורת ישנה כי ז' רישין דגושין והם אלו שזכר. ע"כ. ולא נתברר טעמה ומהותה של דגשות זו, ועי' הערה לאות ר, ובמבוא חלק הדקדוק.

ביאר תשארנה (שמות ח ה). ונתתי פני בנפש האכלת את הדם והכרתי אתה מקרב עמה (ויקר׳ יז ו). אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים (במד׳ ד יח). כי יכרית יי׳ אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך (דבר׳ יב כט). ויכרת את הענקים מן ההר (יהוש׳ יא כא). כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות (ירמ׳ ט כ). והיה ביום ההוא נאם יי׳ והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבתיך (מיכ׳ ה ט). והכרתי שופט מקרבה וכל שריה אהרוג עמו (עמו׳ ב ג). ושברתי בריח דמשק והכרתי יושב מבקעת און ותומך שבט מבית עדן וכו׳ והכרתי יושב מאשדוד ותומך שבט מאשקלון (שם א ה-ח). ונתתי פני באיש ההוא וכו׳ והכרתיו מתוך עמי (יחזק׳ יד ח). והשלחתי בה (בהארץ החטאת) רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה (שם יג). והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע (שם כא ח). והכרתיך מן העמים והאבדתיך מן הארצות (שם כה ז). ונטתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה (שם יג). והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם (זכר׳ ט י). יכרת יי׳ לאיש אשר יעשנה ער וענה מאהלי יעקב (מלא׳ ב יב). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי׳ כל פעלי און (תהל׳ קא ח).—ומעל פני האדמה: בהכרת יי׳ את איבי דוד איש מעל פני האדמה (ש"א כ יה). והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם (מ"א ט ז). והכרתי את האדם מעל פני האדמה (צפנ׳ א ג). — והכרית הבהמה, הגוי, הזרע, השמיד, הרג, אבד: והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם (ויקר׳ כו כב). וכל הגוים אשר הכרתי (יהוש׳ כג ד). ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען (שפט׳ ד כד). השבעה לי ביי׳ אם תכרית את זרעי ואם תשמיד את שמי מבית אבי (ש"א כד כא). כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום (מ"א יא יו). והקים יי׳ לו מלך על ישראל אשר יכרית את בית ירבעם (שם יד יד). ויהי בהכרית איזבל את נביאי יי׳ ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם (שם יח ד). כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע׳ י ז). ואל תעמד על הפרק להכרית את פליטיו (עבד׳ א יד). הנני שם פני בכם לרעה ולהכרית את כל יהודה (ירמ׳ מד יא). בשפך סללה ובבנות דיק להכרית נפשות רבות (יחזק׳ יז יז). למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (ישע׳ מח ט). הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם (צפנ׳ ג ו). יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם (תהל׳ קט יג).—והכרית אויביו מפניו, בשבילו, למען ישאר הוא במקומם: כי יכרית יי׳ אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך (דבר׳ יב כט). ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את כל איביך מפניך (ש"ב ז ט).—והכרית לפלוני, כמו מפלוני: לכן הנני מביא רעה אל בית ירבעם והכרתי לירבעם משתין בקיר עצור ועזוב בישראל (מ"א יד י). למה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה (ירמ׳ מד ז). על היום הבא לשדוד את כל פלשתים להכרית לצר ולצידון כל שריד עזר (שם מז ד). — ודברים לא בע"ח: והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם (ויקר׳ כו ל). הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידעני מן הארץ (ש"א כח ט). והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך (מיכ׳ ה יב). ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד (ישע׳ ט יג). מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה (נחו׳ א יד).—וערים וכדומה: והכרתי ערי ארצך והרסתי כל מבצריך (מיכ׳ ה י). אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה (ירמ׳ נא סב).—וטרף: והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה (נחו׳ ב יד).— והחרב תכרית: שם תאכלך אש תכריתך חרב תאכלך כילק (נחו׳ ג יה).—ודברים מפשטים, הכרית שמו, זכרו, וכדו׳: וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ (יהוש׳ ז ט). וקמתי עליהם נאם יי׳ צבאות והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד (ישע׳ יד כב). והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שם הכמרים עם הכהנים (צפנ׳ א ד). והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד (זכר׳ יג ב). פני יי׳ בעשי רע להכרית מארץ זכרם (תהל׳ לד יז). יהיו נגד יי׳ תמיד ויכרת מארץ זכרם (שם קט יה). — והסדו מפלוני, מנעהו ממנו: ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם (ש"א כ יה).—הכרית גאונו: והכרתי גאון פלשתים (זכר׳ ט ו).—וכשפים: והכרתי כשפים מידך ומעוננים לא יהיו לך (מיכ׳ ה יא).—ושפתי חלקות: יכרת יי׳ כל שפתי חלקות (תהל׳ יב ד).—ובמשמ׳ הפסיק, החדיל: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי (ש"א ב לג). ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עבר ושב (יחזק׳ לה ז).—הכריתו מגוי, עשה שלא יהיה יותר גוי בגוים: בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי (ירמ׳ מח ב).

—הִפְעִ׳, הִכְרִת, — שֶׁהִכְרִיתוּהוּ, עשו שלא יהיה יותר, א) הכרת משם, חדל: הכרת מנחה ונסך מבית יי׳ (יואל א ט).—ב) *בדקדוק, מכרת, מ ו כ ר ת, ההפך מן דבק וסמוך, א) בטעם מפסיק: כי הסמוך ו ה מ כ ר ת לעולם יתיצב בקמץ ופתח ובשתי נקודות ובשלש נקודות וכו׳ לעם אחד סמוך וכו׳ וירדו קבל עם מ ו כ ר ת וכו׳ ארץ ישראל סמוך וכו׳ אמללה ארץ מ ו כ ר ת (דה״ט, סי׳ לו).—ב) מקור מכרת: וכן נעשה מן הסמוך כל מ כ ר ת נעשה מן לבנות לה בית בנות וכו׳ ומן לקנות חכמה קנות (תשו׳ דונש על רסע״ג 112).—ושם מכרת: והמלה בסמוך ו ב מ ו כ ר ת שוה (ראב״ע כרא״ב ו יח). אחת בפתח קטן תחת האלף כשהוא מ ו כ ר ת ואם הוא נסמך יבא בפתח גדול (שם יח א). אמרו כי הוא (אדמה) דבק ואיננו כי אם מ ו כ ר ת (הוא, לחות כסוף). וכבר פרשתי שניהם שהם (ברוגז, אלוה) מ ו כ ר ת י ם (שם). ובסוף המלה ימצא סגול עם הא נעלם אם היה מקום מ ו כ ר ת כמו את כל מעשה בעבור להפריש בין ה מ ו כ ר ת והסמוך כי הסמוך לעולם הוא בקמץ קטן כמו את מעשה אלהים (הוא, הקד׳ מאזנים). רגלי סמוך ורגלים מ ו כ ר ת (שם). וידוע כי בית לעולם מ ו כ ר ת ובית בצרי סמוך (שם). וכן ובחדר משכבך ה מ ו כ ר ת ממנו חדר (רד״ק, מכלול, בדה״ש, פעל). מצבה ובסמוך מצבת ויתבן שיאמר גם כן ב מ ו כ ר ת כמו ממלכה ממלכת מלחמה מלחמת כמו שכתבנו וכן בא ב מ ו כ ר ת ותשם את המקבת בידה (שם, חסרי פא).

ב.כרת[1], ממנו ב.כָּרַת.

ב.כָּרַת[2], פ״ע, יִכְרַת, תִּכְרַת, — כָּרַת לו דבר, היה הדבר נעים ומתוק לו, Jem. angenehm s.; être agréable à; be agreeable to: על הר גבה ונשא שמת משכבך וכו׳ ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך כי מאתי גלית ותעלי הרחבת משכבך וַתִּכְרָת[3] לך מהם אהבת משכבם יד חזית (ישע׳ נז ז-ח).

כֹּרֶת[1], ש״ז, — מקום שהרועים חונים שם עם עדריהם: והיתה חבל הים נות כְּרֹת[2] רעים וגדרות צאן (צפנ׳ ב ו).

*__כָּרֵת__[3], ש״ז, מ״ר כְּרֵתוֹת, כריתות, — מיתה בידי שמים לפני הזמן הטבעי תשיג את האדם לענש על קצת החטאים: כל שחייבין עליו כרת בידי שמים (יבמ׳ ד יג). על אלו חייבים על זדונם כ ר ת ועל שגגתן חטאת (כרית׳ א ב). כל שחייבים עליה כ ר ת בידי שמים הולד ממזר (ספרי דבר׳ רמח). יש כאן שני לאוין ו כ ר ת אחד (ירוש׳ שבת ז ע ד). תמיד שאין מחייבין על עשייתו כ ר ת דוחה את השבת (שם פסח׳ ולג.).

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי׳ הערה להפעל.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) ראו הקדמונ׳ וגם החדשים בפעל זה עתי׳ מן א.כרת, ולכן התלבטו בפרוש הכתוב ולא מצאו דבר מתישב על מליצת הכתוב ולפי הדקדוק. כי בהיות א.כרת פ״י, לא תוכל ו ת כ ר ת להיות אלא עתי׳ לנכחת, והיה צריך להיות ותכרתי, ואעפי״כ אלמלא היה אפשר לישב ענין הכריתה כאן בדרך טבעי כי אז היה אפשר להניח שמוש הנכח גם לנכחת, כמו שנמצא שמוש כזה במקומות אחרים במקרא, אבל אין שום מקום לכריתה ותתוך כאן. הקדמונ׳ ורוב החדשים אמרו כי הכונה בזה היא לכריתת ברית, אבל המלה ברית חסרה כאן, ועוד שלשון כריתת ברית משמשת עם המלים את, עם, ולא עם מן, ומלבד זה ענין כריתת ברית כאן מחליש המליצה המדברת במעשי הזונה עם עוגביה. וכדי להמלט מכל קושי זה הגיהו החדשים וַתִּכְרִי לך במקום ותכרת, במשמ׳ שכירה, כמו ו א כ ר ה לו במליצת הושע ביחס ללקיחת אשה זונה. אבל גם תקון זה אינו מרפא את מליצת הכתוב בדרך טבעי, כי חסרה פה עכ״פ מלה עוגבים וכדומה, ולכן החליטו קצת החדשים כי כל החלק האחרון של הכתוב הוא משבש ואין למצא לו תרופה. אבל כבר העירותי כי עד כמה שאפשר עלינו לשא פנים להנוסחה המסורה, שכבר נתאמתה בהרבה מקומות שהרבה מהחדשים גזרו שהם משבשים מפני שנעלמה מהם הכונה האמתית של המלים, ובפרט אין לנו לקבל הגהה אם גם היא דחוקה ואינה נותנת להכתוב סגנון טבעי ונאה. ולפי הנוסחה המסורה של הכתוב הזה, כדי שתהיה המליצה נכונה לפי הדקדוק וגם נאותה לפי הכונה על כרחנו אנו צריכים להניח, כי הפעל ותכרת הוא לנסתרת, והמלה מהם הבאה אחריה היא ש״נ מֵהֶ, והכונה היא כי הַמֵּהֶ שלהם (של העוגבים) כָּרְתָה לך. והנה מהאה a) בערב׳ הוא יפי מבהיק, ומושג זה נאות להענין כאן, ור״ל כי יפים המבהיק של העוגבים מצא חן בעיניך והיה מתוק לך ואהבת משכבם. ולפי זה צריך ליחס להפע׳ כרת זה משמ׳ של מצא חן והיה נעים ומתק, אעפ״י שלא מצאתי למשמ׳ זו סמך בשאר הלשונות.

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך הנוסחה המסורה, ובקצת ספרים כרות מלא. ולא נתברר מקור מלה זו ומשמ׳ בודאות. רוב הקדמונ׳ והחדשים ראו בה מ״ר מן כָּרָה, ונתחלפו בפרושה, קצתם אמרו שהוא במשמ׳ חפירה, וקצתם במשמ׳ סעודה, מן כרה גדולה, וקצת החדשים התליטו כי המלה כרת היא יתרה, ואולי באמת אינה אלא כפל נות. עכ״פ, לפי הנוסחה המסורה היותר נכון הוא לראות בהמלה כר֗ת שֵׁם במ״י, במשמ׳ מקום חניית הרועים עם עדריהם.

[3]) משק׳ גָּזֵל וכדומה. וי״א שהוא קצור מן הִכָּרֵת.

a) مهاة

משיבין דבר שהוא כ ר ת על דבר שאינו כ ר ת (שם יבמ׳ ת ט ג). קדש חמור שכן ענוש כ ר ת (בבלי שבת כה:). מת בחמשים שנה זו היא מיתת כ ר ת (מו״ק כח.). דברים שאינן נאכלין אין חייבין עליהן כ ר ת משום טומאה (שבוע׳ ז.). גוי שהוא ראוי כ ר ת (מד״ר כראש׳ כח).—ומ״ר כְּרֵתוֹת[1]: וכתב הרמב״ן ז״ל כי הכרתות הנזכרים בתורה בנפש הוא בטחון גדול בקיום הנפשות אחר המיתה (מ׳ אלדכי, ש״א ט).

*כֹּרֶת[2], כורת, ש״ז,—חלק האמצעי של האילן: כורת מכוון ונוף אין מכוון הרי זה כרם נוף מכוון וכורת אין מכוון הרי זה אינו כרם (תוספתא כלא׳ ג ד). עץ חיים מהלך חמש מאות שנה אמר ר׳ יודה בר״א לא סוף דבר נופו[3] אלא אפילו כ ו ר ת ו וכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחתיו (ירוש׳ ברכ׳ א כ ג). נתנו (את הערוב) באילן למעלה מעשרה טפחים וכו׳ שהיתה כ ו ר ת ו ארבעה (שם ערוב׳ ג כא.).—ומ״ר כרתים: כשאין הכרתים[4] מכוונים אבל אם היו הכרתים מכוונין אוסר בשש עשרה (שם כלא׳ ד כט:). שורה החיצונה שאינה מכוונת כנגד הכרתין (שם ה כט ד). שהיו הכרתין נתונין מקצתן בתוך ד׳ אמות ומקצתן חוץ לארבע אמות (שם ו ג:).

כְּרֻתָה[5], ש״נ, מ״ר כְּרֻתוֹת,—כרתה של ארז וכדומה, קורה עבה של עץ, beam ; poutre ; Balken: ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור כְּרֻתֹת ארזים (מ״א ו לו). על ארבעה טורי עמודי ארזים וּכְרֻתוֹת ארזים על העמודים (שם ז ב).

*כַּרְתָּה,—עי׳ *כַּרְתִּי.

א. כְּרֵתִי[6], — שֵׁם לגדוד מגדודי מלכי ישראל: וירד צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע וְהַכְּרֵתִי והפלתי וירכבו את שלמה על פרדת המלך וילכו אתו על גחון (מ״א א לח). ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר וכו׳ ושושא ספר ובניהו בן יהוידע על הַכְּרֵתִי והפלתי (דהי״א יח יה-יז).

—[1]) ואולי צריך לקרא כך גם הרבים כריתות שבמשנה (מכות ג יה, כרית׳ א וא), ולא כְּרִיתוֹת, כמו שכתוב בערך *כ ר י ת ה.

[2]) לא נתברר מקור שם זה.—[3]) כך בכ״י, ובנוסח׳ הדפוס׳ טפו.—[4]) הר״ש גורס כורתין, מלא.

[5]) מן א.כרת.

[6]) הסכימו החדשים שהם היו גדוד מגוי הכרתים (צפנ׳ ב ה, ועוד), וקצת הקדמונ׳ פרשו שהוא שם משפחה בישראל, ובעלי התלמוד אמרו שהם הכהנים נושאי האורים והתמים: כרתי שכורתים דבריהם (ברכ׳ ד.).

ב. ·כְּרֵתִי, ת״ז, לנק׳ כְּרֵתִיִּית, — של כָּרֵת: המיתה הטבעית הבאה באחרית החלד שהצדיקים זכו אליה כי לא תבואם מיתה מקרית ולא כרתיית (ר״י אברבנאל, תיי שכה). שהיה דעתם שעתיד היה אוריה לנפול במלחמה או למות מיתה טבעית או כרתיית ותנשא בת שבע לדוד להוליד ממנה משיח אלהי יעקב (הוא, ש״ב יב). שהמתות הם שלשה אם כרתית או טבעית או מקרית כי השם יגפנו ירמוז על המיתה הכרתית והיא מיתת העונש על החטא (מרפא לנפש כח:).

*כַּרְתִּי[1], ש״ז,—כמו *כְּרֵישׁ: מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר״א אומר בין תכלת לכרתי[2] (ברכ׳ א ב). אתרוג הכושי וכו׳ והירוק ככרתי[3] (סוכ׳ ג ו).

·כַּרְתִּיּוּת, ש״נ,—סגולת גון הכרתי: אמנם הכרתיי בחליים הנה הוא אות רע וכו׳ וכרתיותו ומיתת הכח מורים על שהקיא הכרכומי וכו׳ יתר במי שכבדו יש בו מזג חם מאד (קאנון ג יג ה ד).

·כַּרְתִּיִּי, ת״ז, לנק׳ כַּרְתִּיִּית, — מגון הַכַּרְתִּי: המומו (של הגוף) בסבת ליחה אדומה או כרתיית (קאנון א א ג). ויקרה לבעלי המורסא החמה בכבד קיא אדומיי ואחריו קיא כרתיי ואחריו קיא זנגריי (שם ג יג ה ד).

*כַּרְתָּן[4], ש״ז, — כמו כַּרְתִּי: משיכיר בין תכלת לכרתן[5] (ברכ׳ א ב). הירוק ככרתן[6] (ירוש׳ סוכ׳ ג ו).—ואמר המליץ: ובכל יום משכימים לקרותה בגן הביתן, בטרם יכיר איש בין תכלת לכרתן, ויהגו בה בשחריתם, קודם תפלתם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה).

[1]) בארמ׳ וסור׳ כַּרְתָּא, אך הקריאה המקבלה היא כַּרְתִּי, והוא משק׳ מַשְׁעִי, שְׁכִוִי, ואעפ״י שאלה מלים מספקות, אך כבר נתקבלו בלשון עפ״י הכלל שלשוננו מיסדה על לשון המקרא לפי הנוסחה המסורה, וכבר נכנסו שמות ממשקל זה מלשון ארמ׳ ללשוננו. ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסח׳ המשניות וכן בכ״י, ובערוך הובאה הגרסה כרתה, ובמשנ׳ שבתלמ׳ ירוש׳ כרתן, וכן במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה, עי׳ זה הערך. והקריאה המקבלה של ספרד׳ ואשכנז׳ היא כַּרְתִּי, וכן מנק׳ במשנ׳ מנקד׳ ליבורנו ואמשט״ד.—[3]) כך בנוסח׳ וכן גם בכ״י, אך בדפו׳ נאפולי ופיזרו ככרתן, וכן בתלמ׳ ירוש׳ וכן בה״ג ורי״ף (ד״ס).

[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) כך במשנ׳ שבתלמ׳ ירוש׳ בנוסח׳ הדפוס׳, וכך מדב״מ, וכך בקטעי הירוש׳ כ״י מהגני׳ בשרידי הירוש׳, וכמו״כ במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה, ושם מנקד לְכַרְתָּן.— [6]) בבבלי בנוסח׳ הדפוס כרתי, עי׳ זה הערך.

*כִּשּׁוּף, ש"ז, מ"ר כִּשּׁוּפִים, — שה"פ מן כִּשֵּׁף: שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם עכו"ם גילוי עריות ושפיכות דמים וכו׳ ר"ש אומר אף על הכישוף ר׳ יוסי אומר כל האמור בפרשת כישוף בן נח מוזהר עליו (סנה׳ נו:). התחיל אותו ישראל מפייסו ואומר לו לא כשוף ולא כשפים עשיתי אלא כך וכך הסחתי לה באזנה ועמדה וחרשה (פסיק׳ רבתי יד). — ומצוי בסהמ"א: כי ההפרש בין הכשוף והפלאים שהכשוף דמיון והפלאים ענין קיים (אמונה רמה ו א). ובני עמלק מכשפנים הם ויש להם יכולת בשנים עשר מזלות ובעת שאין בו מזל אין כשוף מצליח (חזקוני, בבלת יז ט). — ועי׳ כֵּשֶׁף.

·כַּשּׁוּף, ש"ז, מ"ר כַּשּׁוּפִים, — כמו כַּשָּׁף: חנמל ברד ורשפים, זלעף בעלי כשפים, קרסו כרעו כשופים, עפר ארץ שואפים (ר"א קליר, יוצ׳ שבה"ג, תי וקיס).

*כְּשׁוּת[1], ש"ז, — א) צמח בצורת פתילים ילפף על קצת קוצים, מר הטעם, השתמשו בו למעשה שכר תמרים וכדו׳ ולרפואה, Cuscuta: ואין מרכיבין כשות ע"ג האיזמא ולא תרד ע"ג ירבוז מפני שירק בירק ואין מרכיבין כשות על האגא מפני שירק באילן (תוספתא כלא׳ א יא-יב). כשות וחזיז מערבין בהן ומברכין עליהן בורא פרי האדמה (ערוב׳ כח.). לא תאכל (המינקת) עמו דברים הרעים וכו׳ כגון כשות וחזיז ודגים קטנים (כתוב׳ ס:). אמר רב יהודה כשות וחזיז אין בהן משום גזל[2] (ב"ק קיט:). רב יהודה התיר לתלוש פשתן ולתלוש כשות ולעקור שומשמין אמר לו אביי לרב יוסף הנח פשתן ראוי לחפיפה כשות ראוי לשכר אלא שומשמין למה הן ראויין (הלכ׳ פסוק׳, מועד). כשות שאינה מנוקה ויש בה עשבים רעים כשמטילין אותם בתמרים ועושין ממנו שכר אותו שכר נפסד (ערוך, ערך כס). — והשתמשו בשם זה גם לצמח אחר קצת דומה לו בתכונתו ובגון פרחיו ומשתמשים בו בארפה למעשה שכר שעורים, Hopfen; houblon; hop: ושכר של גוים של תמרים ושל צמוקים שאין בו כשות בלשון כנען כמל בין מבושל בין שאינו מבושל (מעש׳ הגאו׳, תשו׳ פח). — ב) כעין שערות דקות מאד על פני קצת הפרות, כגון הקשואים וכדומה: כשות[1] של קישות (עוקצ׳ ב א). — וכמו"כ השערות הדקות מאד על עור הילד וכדומה: כשות[2] של קטן (מקוא׳ ט ד). קרום שעל המכה הרי הוא כעור הבשר לענין מגע טומאות וכשות שעל הקטן אינה כעור הבשר וכו׳ אם היה קטן טמא ונגע הטהור בכשות שלו (רמב"ם, טומא׳ מת א ד).

כַּשִּׁיל[3], ש"ז, מ"ר כַּשִּׁילִים, — כעין קַרְדֹּם גדול, Axt; hache; axe: ועת פתוחיה יחד בְּכַשִּׁיל וכילפות יהלמון (תהל׳ עד ו). — ובתו"מ: מה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו ובכשיל[4]) של בעל הבית (ב"ק י י). ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו של עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש לחזור הרשות בידן לקפח את שוקיו שתחלת ניסה נפילה (סוט׳ ח ו). לפי שהיו דורו (של נח) אומרים וכו׳ אנו נוטלים כשילים וקרדומות ומבקעים את התיבה (ספרי דבר׳ שלז). — ואמר הפיטן: רדנו לחרפות, ונהי לשרפות, בכשיל וכילפות, בית קדשך הולמים (יצחק בן קפרון, סליחה, יגרתי מפני). עצבים בתבונם מעשה כשילים, סוגדים

---

[1]) כך, כשואית, במשנ׳ מנקד׳ מנטובא וליבורנו, וכך ע׳ לו (Cuscuta, ZAss. XXIII), והעיר כי להגרסה כישות והנקוד כְּשׁוּת אין יסוד בהמקור. בארמית וסורית כשותא, בערב׳ כַּשׁוּת׳ a), ופרש אלג׳והרי: נבת יתעלק באע׳צאנ אלשג׳ר מנ ע׳יר אנ יצ׳רב בערק פי אלארצ׳, ע"כ, ובעבר׳: צמח יתכרך בענפי האילנות מבלי שיכה שרש בארץ. וכן בתלמ׳, שהוא גדל על היזמי והיגי: האי מאן דתלש כשותא מהיזמי והיגי מיחייב משום עוקר דבר מגידולו (שבת קז:). חזינן דקטלינן לה להיזמתא ומייתא כשותא (ערוב׳ כח:). וכבר הזכיר רה"ג שכך שמו גם בערב׳ ובאר טיבו של צמח זה: והגאון רב האיי אמר כמו כן נקרא בל׳ ישמעאל כשות והוא כמין הוטין ירקרוקין בגון של ברקת שעיקרן בארץ ופרין על קוצין הנקראין היזמי ועוד פי׳ צמח כדמות זהב נמשך בחוטין למעלה מהקוצים (ערוך, ערך כשות). — [2]) והוסיפו שם: באתרא דקפדי יש בהן משום גזל. — [1]) פרש רה"ג: זגב בטיית, והוא זע׳ב a), והוא הנוצות הדקות והרקות של האפרוחים, וכמו"כ השערות שעל עור הילדים. — [2]) פרש רה"ג: כשם שיש לקישות כשות ששמו בטיית זגב אלביאר (כצ"ל במקום וזב אלנואר, או וגבאלנואר) כך יש לקטן שיער והוא כשות. ע"כ. וכן הרמב"ם: אלזע׳ב.

[3]) ת"י ובקרדומות באו לה (ירמ׳ מו כב) וכמה דעיילין בכשילין. — [4]) ואמרו בגמ׳ שם (דף קיט:) אמר רבא באתרא דתנא דידן איכא תרתי חציני לרבתי קרי לה כשיל ולזוטרתי קרי לה מעצד באתרא דתנא ברא חד הוא דאיכא וקרו לה מעצד.

---

a) كشوث

a) زغب

להם ואליהם מתפללים, נותנים להם כבוד והלולים (רפכ"י, יול' כ' פבוע', תעתועים).—ואמר המשורר: ודמה גם המשיל, לכילף ולכשיל, חרבות ויכשיל, פתאים ונערים (דונש על מנח', לדורש התכמות).

כֶּשֶׁךְ[1], ש"ז, סמי' כֶּשֶׁךְ,—חֶבֶר, גדוד של אנשי בליעל עושים מעשי תרמות, Gesindel; canaille; rabble: כי נמצאו בעמי רשעים ישור כֶּשֶׁךְ[2] יקושים הציבו משחית אנשים ילכדו ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו (ירמ' ה כו-כז).

••**כִּשְׁכּוּשׁ**, ש"ז,—שה"פ מן *כִּשְׁכֵּשׁ: כשכשה (הבהמה) בזנבה כשכוש[3] רב (רמב"ם, נזקי ממון א יא).

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה זו בעברית, ועי' הערה לקמן. — [2]) ראו הקדמונים ורוב החדשים במלה זו מלה שַׁךְ עם כ הדמיון, ונתחבטו בפרוש הכתוב ולא מצאו דבר מתישב לפי הענין ולפי דקדוק הלשון בדרך טבעי. כי הפעל ישור הוא יחיד, וצ"ל ברבים אם הוא מוסב על הרשעים הנזכרים לפניו, ואת המלה כשך החליטו קצת המפרשים מקור מן שכך, במשמ' שקט, ופרשוהו במשמ' הנחה, וקצתם מן נשך, ופרשוהו במשמ' נשיכה, אך מלבד שכל זה דחוק עפ"י הדקדוק אין זו מליצה טבעית לאמר ישור (כ"א מהם) כמו הנחת או נשיכת יקושים. ולכן גזרו קצת החדשים כי הכתוב לקוי ומשבש, והגיהו קצתם במקום ישור כשך: ישו רכש, וקצתם: יעשירו עשר וכדו'. וגם אחרי הגהות אלה לא נרפא הכתוב ולא יצא מידי דחקו ולא-טבעיותו. רק דרך אחד יש להציל את הנוסחה המסורה ולתת להכתוב גם כונה נאה ומליצה טבעית יפה, והוא שנראה בכף הראשנה של כַּשַׁךְ לא כ הדמיון אלא אות שרשית פ"פ ויהיה כֶּשֶׁךְ סמיכ' מן כֶּשֶׁךְ, ונפרש שם זה לפי הענין במשמ' חֶבֶר וגדוד, ובזה מליצת הכתוב הלכת עפ"י דקדוק הלשון, כי הפעל ישור מוסב להשם כֶּשֶׁךְ שאחריו, וכבר פרש אותו ריב"ג מלשון כנמר על דרך אשור וכדו', במשמ' הולך ושוטט ממקום למקום. והנה אין אמנם להשם כשך, במשמ' שיחסתי לו, חבר בלשונות האחיות ממש בצורה זו, אך יש דומה לו מחבור אותן האותיות רק בצרוף מסרס, והוא השם שׁבִיכה a) בערב', וגם שַׁבַּכ b), ופרשוהו המלונים בהשם הערבי פרקה c), שהוא חבורה, גדוד, ובפרט: ג'מעאת מנ אלעשכאר יכונונ פרקה (לשאן אלערב), — ובעבר': חבורות אנשי צבא שתהיינה גדוד. ויקושים הוא רבים מן יקוש, במשמ' איש מעמיד מוקשים, עי' ערך יקוש, וכונת הכתוב היא: ישוטט גדוד יקושים הנה והנה בחוצות ובשוקים במקום שעוברים בני אדם והם מציבים משחית ולוכדים אנשים לשלל אותם וכדומה.

[3]) בגמ' בארמ': כשכוש יתירא (כ"ק יט:).

a) شَبِيكَة b) شَبَكٌ c) فِرْقَة

*כִּשְׁכֵּשׁ, פ"ע,—א) כִּשְׁכְּשָׁה הבהמה בזנבה, הניעתו הנה והנה, schütteln (d. Schweif); mouvoir; to move: השוחט המסוכנת וכו' עד שתפרכס ביד או ברגל או עד שתכשכש בזנבה (חול' ב ו). אפילו הטילה רעי וכשכשה בזנבה אין זה פירכוס (גמ' שם לח.). ועוף אפילו לא רפרף אלא גפו ולא כשכש אלא זנבו ה"ז פירכוס (שם לח:).—וגם באזן וכדומה: אמר רב גועה והטילה ריעי וכשכשה באזנה ה"ז פירכוס (חול' לח.). כשכשה באמתה מהו (ב"ק יט:). — וגם אדם בראשו: שהיתה מרקדת לפני חתנים בידיה וברגליה ומכשכשת בראשה (רש"י מ"כ ע לה). — והסנפירים של דג וכדו': כל הסנפירין הוא יכול לכשכשן (רש"י חול' סו.). — והכלב בזנבו, לאות חִבָּה: המשליך אותו (את העצם) לכלב ונהפך לו לאוהב ומכשכש לו בזנבו (נפש החכמה, סוד לולב). —וכשכש האדם זנבה של הבהמה, הניעו הנה והנה: התחיל (בעל הבהמה) מכשכש בזנבה (של הבהמה) אמר להן ראו נקיבה היא (ירוש' כיל' ב סא ג).—ובכלל במשמ' ועזע: הנה היתה הברזא בחבית יין תקועה ומהודקת כדרך שאר הברזאות ובאת ריבה אחת עבריה וכשכשה הברזא להוציא מן היין ולא יכלה ותבא האמה והניעתה והנידתה ולא יצאה טפת יין לחוץ (תשו' ר"ת קיג).—ב) *כִּשְׁכֵּשׁ את פלוני, נגע בו נגיעות קלות, streicheln; passer doucement la main; to pat: הסום הזה את ממתגו והוא בולם מכשכשו[1] והוא בולם מקשטו והוא בולם (פסיק' דר"כ, זכור).

••**כַּשְׁכָּשׁ**[2], ש"ז,— פְּרָגִים: וגם אני שולח לך כלי אחד כשכש אם תוכל לספר אותו אז יעלה בלבך אולי תוכל לעמד על קצת חיילותיו וכו' וישלח ידו אל הכלי ויקח מזרע הכשכש וישלח אל פיו (תולד' אלכסנדר, הול' י' לוי יג). בסחיטות החזקות הקור הידועות מהירקות והכשכש והפירות (קאנון ג י ה 7). ואם יהיה התילדות החולי בסבת חום נרפאהו בשליום

[1]) ופרש הערוך (ערך כל 7) מחככו והוא בועט.

[2]) בערב' ח'שח'אש a), וכבר הזכיר שם זה אסף, ואמר שהוא בלשון ארמ': עשב נקרא שמו בלשון ארם כשכש ובלשון יונן מיקנום וקורין אותו עוד פפברי עליהו רחבים כחזרת וזרעו דק וכלי זרעו דומה לביצה והזרע בתוכו והוא לבן ויש אשר יהיה הזרע שחור (אסף 82).

a) خشخاش

ושמן ורדים וכו' או כ ש כ ש עם חלב (מ' אלדכי, ב"א ד).

°כשכשי, ת"ז, לנק' כשכשית, מ"ר כשכשיות,—של כשכש: והתחבושות הכ ש כ ש י ו ת עם כזברה וענבי השועל (קאנון ג כג ד ח).

כשל[1], ממנו כשל, כשלון, מכשול, מכשלה, °כשל.

כשל, פ"ע, כשלה, כשלת, כשלו, כשלנו, יכשל, כשול, כשל, כושל, כשלות,—כשל האדם בהליכתו, העמיד את רגלו לא כמו שצריך להליכה ונטה לנפל בגלל זה, strauchelu; broncher, trébucher; to stumble: ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל יבוא אין עיף ואין כושל בו (ישע' ה כו-כז). ויי' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזר (שם לא ג). אל ינוס הקל ואל ימלט הגבור צפונה על יד נהר פרת כשלו ונפלו (ירמ' מו ו). הרבה כושל גם נפל איש אל רעהו (שם יו). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו (ישע' מ ל). כשלנו בצהרים כנשף (שם נט י). המה כשלו ונפלו (תהל' כז ב). ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר (שם קז יב). ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל (שם קה לז). כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ (איוב ד ד). וינהלום בחמרים לכל כושל ויביאום ירחו (דהי"ב כח יה). — והברכים כשלו מאין כח וכדומה: ברכי כשלו מצום ובשרי כחש משמן (תהל' קט כד). חזקו ידים רפות וברכים כשלות אמצו (ישע' לה ג). — כשלו אחור, כשלו ונדחו לאחור: למען ילכו וכשלו אחור ונשברו (ישע' כח יג).—כשל בדבר, התנגש בדבר וכשל: וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אין (ויקר' כו לז). וכשלו בם (באבני הנגף וצורי המכשול שנזכרו שם) רבים ונפלו ונשברו (ישע' ח יה). הנני נתן אל העם הזה מכשלים וכשלו בם אבות ובנים יחדו (ירמ' ו כא). כי גבור בגבור כשלו יחדו נפלו שניהם (שם מו יב). בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו (איכ' ה יג). —ואמר בן סירא: האח למות כי טוב הקיץ לאיש אונים וחסר עצמה איש כ ו ש ל ונוקש בכל סרב ואבד תקוה (כ"ס גני' מא ב).—ואמר הפיטן: ויוציאם בכסף וזהב ואין כ ו ש ל במחנותם, נפל פחדם על מצרים ושמחו בצאתם (רסב"י, ז' פסח, חסדי יי').— והמשורר אמר בשירת נצחון שלו: ה ל כ ו ש ל ולנופל תקומה, ולנודד ולאובד תנומה, ואם יש לי במוט רגלי ואם יש לקרסלי אשר מעד תרומה (ר"ש הנגיד, הלכושל).— ובהשאלה, במוסריות, כשל פלוני, באה עליו צרה: וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה (הוש' ד ה). שובה ישראל עד יי' אלהיך כי כשלת בעונך (שם יד ב).—וגם לדברים לא בע"ח: כי כשלה ירושלם ויהודה נפל (ישע' ג ח).—ובמליצה, האמת וכדו': והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע' נט יד). — והכ"ח כשל: כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה כשל בעוני כחי ועצמי עששו (תהל' לא יא). ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה (נחמ' ד ד).—ובהשאלה, בדיני ממונות וכדו', *כושל, מי שחסר לו כח בתביעותיו, שאין לו ראיות חזקות: מי שמת והניח אשה וב"ח ויורשין והיה לו פקדון או מלוה ביד אחרים ר' טרפון אומר ינתנו ל כ ו ש ל[1]) שבהן (כתוב' כ ט). אחת ביכרה ואחת שלא ביכרה וילדו שני זכרים אחד לו ואחד לכהן ר' טרפון אומר היפה שבהן ר' עקיבא אומר ה כ ו ש ל שבהן (תוספתא בכור' ב י). ר' יוסי בר"ח אמר ל כ ו ש ל שבראיותיו כגון מלוה בעדים ומלוה בשטר יינתנו למלוה בעדים ר' יוחנן אמר ל כ ו ש ל בגופו וכו' אמר רבי אחא ל כ ו ש ל בגופו ועני (ירוש' כתוב' ט לג.). בחוב פלוני שאין לי ערב ממנו או שאני כ ו ש ל בראייתי (התרומות כ א).—°כשול, כמו כשל, ואמר הפיטן: מנוחה לדלולים, שעה נא ל כ ש ו ל י ם, הרימה לנפולים (סדור תימני' ליוה"כ, אתחנן בבקשה).

—נפע', נכשל, נכשלו, נכשלו, תכשל, יכשלו, יכשלו, נכשל, נכשלים, הכשל, בהכשלם, בכשלו,—נכשל פלוני, כמו כשל: קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל (ש"א ב ד). על כן רדפי יכשלו ולא יכלו (ירמ' כ יא). אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה (שם לא ח). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו (ישע' מ ל). יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם (נחו' ב ו). והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד (זכר' יב ח). בשוב אויבי אחור יכשלו ויאבדו מפניך (תהל' ט ד). בלכתך לא יצר צעדך ואם תרוץ לא תכשל (משלי ד יב). בנפל אויביך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (שם כד יז). וישב פניו למעוזי ארצו ונכשל ונפל (דני' יא יט). — —ובמליצה: וענה גאון ישראל בפניו וישראל ואפרים יכשלו בעונם (הוש' ה ה). כי ישרים דרכי יי' וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם (שם יד י). דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו (משלי ד יט). כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה (שם כד יו). ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו (דני' יא יד).

---

[1]) רק עברית.

[1]) ואמרו בגמ' (שם פד.) מאי לכושל ר"י בר"ח

ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה וכו' ובהכשלם יעזרו עזר מעט (שם לג-לד). — ובתו"מ, נכשל באצבעו וכדומה: נפטר לביתו נכשל באצבעו וקרא (על עצמו) רבים מכאובים לרשע (ירוש' שבת יד טו ג). כשעלה ר' נכשל באצבעו הקטנה (מד"ר ויקר' טו). לצור גבוה שהיה עומד בפרשת דרכים והיו בני אדם נכשלין בו (פסיק' דר"כ, סוכה).—ובמשמ' טעה: יה"ר מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וכו' ולא יכשלו חברי בדבר הלכה (ברכ' כח:). אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל[1]) בהן (גיט' מג.). — ובמשמ' נלכד ונפל בדבר: בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה שחייבין עליה מיתה בידי שמים (ירוש' סוט' א יז.). שהוא הוציא את אשתו משום ערוה והלה נכשל בה (שם). שובי לעפריך ואל יכשלו ביך בני אדם (תעג' כז.), לאמר שלא יבואו לידי עברה ע"י יפיה. שלפי שהרהרתי אחר מעשיו נכשלתי (מד"ר שמות ו). מי שרצה לקדש עצמו שלא יכשל בזנות יזיר עצמו מן היין (שם במד' י).

—הפע', הִכְשִׁיל, הִכְשַׁלְתֶּם, תַּכְשִׁילִי, יַכְשִׁילוּ, הַכְשִׁיל, יַכְשִׁילְךָ, יַכְשִׁילֻהוּ, לְהַכְשִׁילוֹ,—הכשיל את פלוני, עשה שיכשל, במשמ' העקרית ובהשאלה: וַיַּכְשִׁלוּם[2]) בדרכיהם שבולי עולם ללכת נתיבות דרך לא סלולה (ירמ' יח יח). כי אם בא אתה עשה חזק למלחמה יכשילך האלהים לפני אויב כי יש כח באלהים לעזור ולהכשיל (דהי"ב כה ח). והם (אלהי הנכר) היו לו להכשילו ולכל ישראל (שם כח כג). כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו[3]) (משלי ד יח). —ואת הכח, החלישו: הכשיל (אלהים) כחי נתנני אדני בידי לא אוכל קום (איכ' א יד). —והכשיל את פלוני, במשמ' עשה שיטעה, שיעשה דבר שלא כהגן: ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה (מלא' ב ח). ויכשילהו עלימו לשונם (תהל' סד ח). — ואמר בן סירא: אל תתן לדון נפשך ואל תכשילך בעצתך (כ"ס גני' ל כא). וגם על היין אל תתגבר כי רבים הכשיל תירוש (שם לד כה) .— ובתו"מ: כל פירצה שהיא סגה בעפר אסור לגודרה בשביעית ושאינה סגה את העפר מותר לגודרה בשביעית בשאינה מכשלת את הרבים אבל אם היתה מכשלת את הרבים אע"פ שאינה סגה את העפר מותר לגודרה (ירוש' שבי' ג לד ד). — ובמשמ' מוסרית: אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (ר"ה א ו). אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהן שכר (ב"ק טז:). אמר (הנחש) הואיל ואיני יכול להכשיל את האדם אלך ואכשיל את חוה (אדר"נ א).—ואמר הפיטן: ותרחיק יצר הרע ממני וכו' ואל יכשילני מדרכיך הטובים (סדר נפילת אפים, רבון כל).—ופיו הכשילו, ע"י דבור שיצא מפיו גרם לו שנפל, שבאה עליו צרה: אמר רב אשי (אנשי רומי שמכריזים בימי אידם אחיו של אדוננו הוא זיפן ואינם אומרים זיפן הוא אחיו של אדוננו) הכשילן פיהם (ע"ז יא:), שבזה יוצא מפיהם הדבור אדוננו הוא זיפן. אף הם (דתן ואבירם) עמדו ברשען ולא נזדקקו להשיבו ויאמרו לא נעלה פיהן הכשילן לרשעים וברית כרותה לשפתים (תנחומא קרח טו), שהדבור לא נעלה שיצא מפיהם היתה כעין נבואה שיבלעו באדמה.

—הפע', הָכְשַׁל, מֻכְשָׁל, מֻכְשָׁלִים,—שהכשילוהו: אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי והיו[1]) מֻכְשָׁלִים לפניך (ירמ' יח כג).—ואמר הפיטן: הוכשל בנאפוף, בזרת גפוף, הוצג בריב צפוף (ר"א קליר, מוס' ר"ה, אחת דעי).

—פע', *כִּשֵּׁל,—כִּשֵּׁל את הרוח וכדומה, החלישו: אמר ר' יהושע בן חנניה בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב"ה משברו בהרים ומכשלו[2]) בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק בריותי (ירוש' ברכ' ט יג ג).

—התפ', *הִתְכַּשֵּׁל,— כמו נכשל: ודמות המלך הראשון איש ישיש ואינו זקן הרבה והמלך שפל ברך עיניו יפות ושערו נאה שחור והן (העמים) מתכשלין בו (תפל' רשב"י, ביה"מ ילינק ז).

***כֹּשֶׁל**, ס"ז, —כמו כִּשָּׁלוֹן: כלו חייהם ביגון ואנחה, כושל רבה וערבה שמחה, לישע חוכים והנה צוחה (סליח' לתענ' ב, אזון תחן). גרם לבית בחירתך, ישע לראשם בתתך, דלם מכשל תגרתך, ותסוכבם בגין אברתך (יוצ' ב סכות, אנא תרב).

כִּשָּׁלוֹן, ס"ז, — שהמ"פ מן כָּשַׁל, במוסר': לפני שבר גאון ולפני כִשָּׁלוֹן גבה רוח (משלי יז יח).—ואמר בן סירא: רפיון ידים וכשלון ברכים אשה לא תאשר

---

[1]) קצת דומה לזה משל ערבי: מא ירגע פארש חתי יתהרש (A. Fischer, Marok. Sprw. MOS, I, 224), ובעבר': אין אדם נהיה פרש אלא א"כ תשברנה עצמותיו.—[2]) יש מגיהים וישלכו מנתיבות.—[3]) כך הקרי, והכתיב יכשולו.—[1]) הקרי ויהיו.—[2]) במדרש (ברא"ש כד) הגרסה ומרשלו, ושם (קהל', הולך אל דרום) הגרסה ומתשלו, עי' זה.

אומר לכושל שבראיה.

את בעלה (כ"ס גמ' כה כג).—ובתו"מ: אפילו בשעת כשלונה של ירושלם לא פסקו ממנה אנשי אמנה (שבת קיט:). בכל מקום שאתה מוצא יין אתה מוצא כשלון (תנחומא נח כא). — ואמר החכם: כי פרי המהירות חרטה ופרי העקשות העזות ופרי הגאוה השנאה ופרי העצלות הכשלון (מבח' הפנינ', מגות החכם לכנו). ידוע הדבר בכל מצות התורה כי כל דבר לפי הכשלון שמצוי בו יותר ירחיקנו האל ממנו (החינוך, כי תלא, תקמט). — ובמשמ' חטא: הקל עליהם הכפרה בחטאים האלה הנזכרים להיות כפי עושר בני אדם ועניים לפי שכשלונם קרוב אצל בני אדם שאין ספק כי חטא הלשון קרוב ותמידי יותר מחטא המעשה (שם ויקר' קכג). — וכשלון כח, רפיון הכח: הזקן שהגיע להיות רותת ורועד כשהוא עומד החולה כשהוא רועד מפני חוליו וכשלון כחו (רמב"ם, ביאת המקדש ז יב). לפי שאין לי פנאי מפני כשלון כחי וקוצר רוחי (הוא, אגר' לר' יונתן הכהן).

כשף[1], ממנו כֶּשֶׁף, כַּשָּׁף, כִּשֵּׁף, מְכַשֵּׁף, מְכַשֵּׁפָה, *כִּשּׁוּף, *כַּשְׁפָן, *כַּשְׁפָנוּת, *כַּשְׁפָנִית, *מְכַשְּׁפוּת.

כֶּשֶׁף, ש"ז, מ"ר כְּשָׁפִים, ככנ' כְּשָׁפַיִךְ, כְּשָׁפֶיהָ,—מעשה פלא חוץ מדרך הטבע שקצת אנשים אמרים שהם יכולים לעשות בפרט בכח השדים ושאר רוחות הטמאה שמחוץ להטבע, Zauberei ; sorcellerie ; -cery: והכרתי כְשָׁפִים מידך ומעוננים לא יהיו לך (מיכ' ה יא). עמדי נא בחבריך וברב כְּשָׁפַיִךְ באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי (ישע' מז יב).—ובתו"מ: הזנות והכשפים כילו את הכל (סוט' ט יג). מרבה נכסים מרבה דאגה מרבה נשים מרבה כשפים מרבה שפחות מרבה זמה (אבות ב ז). הרושם על העור כתבנית כתב פטור אמר להן ר"א והלא בן סטדא לא הביא כשפים ממצרים אלא בכך (ירוש' שבת יב יג ד). שבנות ישראל מקטרות לכשפים (ברכ' נג.). שכל היושב וממשמש אפי' עושין כשפים באספמיא באין עליו (שם סב.). ואין מעבירין על האוכלין א"ר יוחנן משום רשב"י לא שנו אלא בדורות הראשונים שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים אבל בדורות האחרונים שבנות ישראל פרוצות בכשפים מעבירין (ערוב' סד:). עשרה קבים כשפים ירדו לעולם תשעה נטלה מצרים (קדוש' מט:). מפני שרוב נשים מצויות בכשפים (סנה' סז.). בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן בלילה בקטנותה שמא תתפתה וכו' הזקינה שמא תעשה כשפים (סנה' ק:, בשם ב"ס). הכשרה שבנשים בעלת כשפים (סופרים טו י). התחיל פרעה משחק עליהם וכו' ואומר להם וכו' אין אתם יודעין שכל הכשפים ברשותי הן וכו' שהיה סבור שמעשה כשפים הן מה שעשו משה ואהרן (מד"ר שמות ט). ועשו מצרים כלבים של זהב בכשפים שאם יבא אדם לשם יהיו נובחים (שם כ). —*ראה בכשפים: שלח (פרעה) וקרא לכל חרטומיו ומכשפיו אמר להם ראו לי בכשפים מי עתיד למות בשנה זו מן האומנים האלו (פסיק' רבתי יד). —"ובמו דבר ממשי: פעם אחת היה לה (לאשה כשפנית) שכיר יום בביתה והיא הלכה לבית האשה היולדת ושמע השכיר קול הכשפים מתקשקשין בכלי כמו שהולד מקשקש במעי האם ובא ופתח את מגופת הכלי והכשפים יצאו והולד נולד (רש"י סוט' כב.).—"התיר הכשפים: אחד צדיק היה נוטה למות ובא אחד שנעשה לו ולאשתו כשפים שלא היתה הרה וביקש כשילך לפני הקב"ה תחילה שיבקש לו שתהר ונדר לו ומת באותה שנה התירו הכשפים לה והרתה (ספ' חסידי' תתתשסו).' — וקצת במשמ' כח למשך אנשים ביפי או בתחבולות אחרות: עד זנוני איזבל אמך וּכְשָׁפֶיהָ הרבים (מ"ב ט כב). מרב זנוני זונה טובת חן בעלת כְּשָׁפִים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בִּכְשָׁפֶיהָ (נחו' ג ד).—ואמר המשורר: לחיה כשושנה כדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה (רשב"ג, מי זאת).

כַּשָּׁף, ש"ז, מ"ר כַּשָּׁפִים, ככנ' כַּשָּׁפֵיכֶם,—כמו מְכַשֵּׁף, מי שעושה מעשה כשפים: ואתם אל תשמעו אל נביאיכם ואל קסמיכם ואל חלמתיכם ואל ענניכם ואל כַּשָּׁפֵיכֶם אשר הם אמרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל ((ירמ' כז ט).

כִּשֵּׁף, פ"י,—עשה מעשה כשפים: והוא העביר את בניו באש בגי בן הנם ועונן ונחש וְכִשֵּׁף ועשה אוב וידעוני (דהי"ב לג ו). —ובתלמ': בערב הפסח תלאוהו לישו והכרוז יוצא לפניו מ' יום (ואומר ישו) יוצא ליסקל על שכישף והסית והדיח את ישראל[1] (סנה' מג.).—ובסהמ"א: ישא הרוח אותן פירורי לחם שאתם מכשפות בהן (רש"י פסח' קי.). יה"ר שימרטו אותן שערות שלכם שאתם מכשפות בהן (שם). ישא הרוח אותו ברכום חדש שאתם אוחזות

---

[1]) רק עברית במשמ' זו, ולא נתברר מה היתה משמ' העקרית של שרש זה וממה נסתעף המושג של כשפים.

[1]) נמצא בדפוסים קדומים, ובמהדור' החדשות המשיטתו רשות הכנסת הנוצרית.

בידכם לכשף בו (שם:). איש שלקח אשה וכשפו אותם שאין יכולים ליזקק יחדיו (ספ׳ חסידים, תתנסח). —ובהשאלה, כִּשֵּׁף אותו ביפיו וכדומה, הפליאו, משכו, ואמר המליץ: מי הנער הזה אשר משך הלבבות ביפיו וכשף הנפשות באור לחיו (ר״י חריזי, איתיאל י).
— פע׳, ״כֻּשַּׁף, מְכֻשָּׁף, — שעשו בו מעשה של כשוף: ואם תרצה לדעת האדם אם הוא מכושף או לא כתוב אלו השמות מיכאל ומשמשיו על ביצה בזעפראן ותן אותה תחת המטה שלו שהוא ישן עליה ותשבור אותה בבקר אם תמצא אותה צלויה יש בה טיפת דם דע שהוא מכושף (ספר חכמ׳ הכשדים, PSBA XXII, 349). כשאינו תאב לתשמיש יקח שערה אחת מזנב החמור בשעה שמשמש ויתלהו עליו וכו׳ ואם הוא מכושף יתעשן בעשן של מת (מ׳ אלדכי, פ״א ד). ומי שמכושף אין תקנה כמו שיצא מן העיר וידור בעיר אחרת ויקח בעיר אחרת אשה (ספ׳ חסידים, תתנלו). וכן מי שהוא מכושף שנה או שנתים ושלש שאינו יכול ליזקק לאשתו יגרש את אשתו (שם תתנסב). אם אדם מכושף ורודף אחרי אשה הרי לבו נמשך אחרי האשה (שם תתתפט). להכיר האיש או האשה אם הם מכושפים קח קערה אחת מלאה שמן ויראו האיש והאשה פניהם בתוכה אם הם מכושפים לא יראו פניהם בתוכה ואם אין מכושפים יראו פניהם (ספ׳ סגולות, כ״י דר׳ גסטר).

***כֶּשֶׁף**[1]), ש״ז, — מין שרף, Gummi; gomme; gum: אמר ר׳ הונא כל השרפין יפין לדיו ושרף כשף[2]) יפה מכולם (שבת כג.).

״כַּשָּׁפוּת, ש״נ, — מעשה הכשף: לא מכשפות מכשף זכר ולא מכשפות מכשפה נקבה וכו׳ לא יצלח ולא יועיל עוד (רש״י כרכ׳ סב.). אמר להם (שמעון בן שטח לשמנים הבחורים) הזהרו בהן (בהמכשפות) שהן שמנים ובשעה שתכנסו הגביהו איש אחת מהן מן הארץ ושוב לא ישלוט בכם כשפותן ואם לאו לא נוכל להן (נ״י על הרי״ף, סנה׳ יד:).

***כַּשְׁפָן**, כושפן, ש״ז, — מְכַשֵּׁף: ריב״ל אמר עמלק כושפן היה מה היה עושה היה מעמיד בני

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בערוך, וכך בתשו׳ הגא׳ כ״י מהגני׳. ובנוסח׳ קטף. ופרשו שם בתשו׳ הגא׳: כשף זהו שרף שמעולה לדיו מכל השרפין ושמו צמג ערבי ובארמית קומא (תשו׳ הגא׳, מהד׳ גנז״כ 322). והערוך אמר: ושרף כשף יפה מכולם שמענו ששמו בלעז פורוגנו, ע״כ, והוא אחון. וכן רש״י: פרוניי״ל של יער. ע״כ. אך דעת הגאו׳ מכרעת.

אדם (למלחמה) ביום גינוסיא שלו לומר לא במהרה אדם נופל ביום גיניסיא שלו מה עשה משה עירבב את המזלות (ירוש׳ ר״ה ג נט.).

״כַּשְׁפָן, ש״ז, — כמו *כַּשְׁפָן: מעשה היה בשלטון אחד שדן ביום אחד כשפנין ונואפים ורצחנין (מדר׳ תהג׳ פ). אמרו המלכים (שהיו עם נמרוד) אחיו של אברהם כשפן גדול הוא וצבר את האור וסלסלה (מדר׳ אבר׳ אבינו, ביה״מ ילינק ה). כי בכל הפעולות אשר יעשו הכשפנים אין בכחם לפעול שום דבר (רמ״ע ספרוט, פרד׳ רמונ׳, נזיקין).

״כַּשְׁפָנוּת, ש״נ, — כמו כֶּשֶׁף, כשפים: אין עושין כשפנות בפתיתין (ר״ת ערוב׳ סד:). יוחני בדרך כשפנות היתה אוסרת הנשים המעוברות שלא תלדנה ובהגעת לידתן היו מצטערות והיא מראה עצמה צדקת והיו באות אצלה ואומרין לה אולי תבקשי רחמים על פלונית שתלד והיא מתרת הכשפנות ומיד יולדת (ערוך, ערך יוחני). התחילו לשאול לו (ליונה) על המלאכה שנא׳ מה מלאכתך שמא מכשף או חרטום אתה ובכשפנות וקסמים הביא הסער עליהם (ר״א כר״ת הגנזה, הגיון הנפ׳ ג). קשור דתם מדת מצרים כי ישנו מהם נתלמד וגרים מספריהם ומכשפנותם ולהטיהם של מצרים (ר״י הדסי, האשכול, א״ב נט, JQR VIII, 439). — ואמר הפיטן: טפשים האבילו לחם אלהים לאשה זונה והללה מכשפה בבית עבודתם, טרפה ופלטה הלחם מפיה לתוך ידה לעיני קצתם, טעם נתנה שהוא לצורך כשפנותם, שבתם וקימתם אני מנגינתם (שבתי סופר, סליחה מכ״י שנת ש״ן, השחר ג ד).

***כַּשְׁפָנִית**, ש״נ, מ״ר כַּשְׁפָנִיּוֹת, — אשה מכשפה: מפני שרוב הנשים כשפניות[1]) (ירוש׳ סנה׳ ז כה ד). (כלב שוטה) רב אמר נשים כשפניות משחקות בו (יומ׳ פג:). —ומצוי גם בסהמ״א: ולכן הביא אותו מעשה מאותה כשפנית שהיתה רוצה לכשף בעפר רגליו (רמ״ע ספרוט, פרד׳ רמונ׳, נזיקין). כי היה (ישמעאל) דומה לאמו המצרית והכשפנית אעפ״י שילדתו לאברהם (צרור המור, וירא). נשים כשפניות שיש באשקלון (נ״י על הרי״ף, סנה׳ יד:). אשה כשפנית שהיתה עוצרת רחם הנשים היולדות בכשפים (רע״ב סוט׳ ג ד).

[1]) ולחש למי שפגש בנשים כשפניות, בארמ׳: אמר אמימר אמרה לי רישתינהי דנשים כשפניות האי מאן דפגע בהו בנשים כשפניות נימא הכי חרי חמימי בדיקולי בזייא לפומייכו נשי דחרשייא וכו׳ (פסח׳ קי.), ובעבר׳: צואה רותחת בסלים קרועים לפיכן נשים מכשפות.

כשר[1], ממנו א. כשר, כשרון, *כשר, ב. *כשר, *כשרות, *הכשר, *הכשרה, *הכשרות.

א. **כשר**, פ"ע, עתי' יכשר, — א) כשר הדבר, הצליח, עלה יפה, gelingen; réussir; to succeed: בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים (קהל' יא ו).— ב) כשר הדבר לפני פלוני, היה טוב בעיניו, הוא מצאו ראוי ונכון, angemessen sein; être convenable; be right: ותאמר (אסתר המלכה) אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים (אסת' ח ה). — ובמדר' וסהמ"א במשמ' זו: כששמע פרעה ועבדיו דבר זה כשר הדבר בעיניו ועשו כן (מדר' ויוסע). כששמע הקב"ה דברי התורה כשרו לפניו דבריה לקחה והניחה לפניו (מדר' י' הדברות, ביהמ"ד ילינק א). ומפני כל אלו הדברים כשר בעיני לבאר דרכי חשבון זה (רמב"ם, קדוש החדש יא ג). ואספסינוס כשמעו את דבריהם כשרו בעיניו (יוסיפון, פרק עז). ויכשר להיות מהשער הזה על אשר מריתם את פי למי מריבה כלומר על מי מריבה וכו' ויכשר שיהיה עוד האזרח בבני ישראל קריאה (ר"י א"ת, הרקמה, שער ו). ויכשר בעיני מאד שיהיה כמוה מם שבי דומם (שם).— ג) *היה הדבר טוב ונאות לפי התורה: והלא דין הוא ומה עולה שלא כשרה לבא נקבות כזכרים כשרה לבא מן העוף שלמים שכשרו לבא נקבות כזכרים אינו דין שיכשרו לבא מן העוף (ספרא ויקר' ו ז). במנחות הבאות קודם לעומר שלא כשרו לא לגבוה ולא להדיוט (ספרי במד' קמח). ודין הוא ומה אם החיטין שכשרו לשאר כל המנחות לא כשרו למנחת העומר כוסמין וכו' שלא כשרו לשאר כל המנחות אינו דין שלא יכשרו למנחת העומר (ירוש' פסח א נז:).

— הפע', הכשיר, הכשיר, — עשה שיכשר, א) הכשיר החכמה וכדומה, עשאה נאותה וראויה לדבר, recht machen; faire convenable; make convenient: אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר ויתרון הכשיר[2] חכמה (קהל' י י).— ב) *עשה שיהיה אפשרי וראוי, fähig machen; faire capable; make fit: כל שתכתי בשמירתו הכשרתי את נזקו (ואם הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו (ב"ק א ב). ומלבשתו (התורה) ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד וישר ונאמן ומרחקתו מן החטא (אבות ו א).— ג) *החליטו טוב ונאות עפ"י דיני הדת: סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה ר' יהודה מכשיר (סוכ' א א). מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין (שם ב ז). חלצו (הצרות) ב"ש פוסלין מן הכהונה וב"ה מכשירין נתייבמו ב"ש מכשירין וב"ה פוסלין אעפ"י שאלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מבית הלל (יבמ' א ד). שטר שזמנו בשבת או בעשרה בתשרי ר' יהודה מכשיר ור' יוסי פוסל אמר לו ר' יהודה מעשה בא לפניך בציפורי והכשרתה אמר לו ר' יוסי אני לא הכשרתי ואם הכשרתי הכשרתי (תוספתא מכו' א ג). מעשה בא לפני ר' והכשיר בשטר (ירוש' קדוש' א נח ג). הואיל ולשמו מכשירו בזמנו ושלא לשמו מכשירו שלא בזמנו (פסח' ס:). א"ר יוחנן אף כשהכשירו ב"ה לא הכשירו אלא לטהרה מידי נבילה אבל באבילה אסורה (חול' יח.).—וגם בענינים אחרים, בלשון וכדומה, הכשיר דבר, אמר שזה אפשר ונכון לפי חקי הלשון: ואלו היו יודעים האנשים האלה מהעברות הלשונות ושמושיהם מה שנדעהו לא היו מונעים מה שהכשרנוהו וכו' וכבר עשו הערב גם כן באמרם כך וכך כדי להראות למי שאיננו רגיל ולא ישתומם ממה שהכשירוהו העבריים (ר"י א"ת, הקדמ' הרקמה). כי הפעל חולף יותר ראוי למקום הזה מהשם אבל לא היה אפשר כי הלשון לא יכשירהו (שם, שער ה). וכבר הכשרתי בואין מעמד בספר הקרוב והישור פנים אחרים טובים גם כן (שם, שער טו). וכלל אומר כי אפילו לא היה מנהג להבליע מה שהכשרתי להבליעו לא היה הכשרו נמנע אצלי (שם, שער כב). ועל כן הכשירו העברים להביא קצת הקבוץ על דמיון מלת המשנה והכשירו ברוב המשנה שיהיה על דמיון מלת הקבוץ (שם, שער כד).

— הפע', *הכשר, הוכשר, — הכשירו אותו, נעשה ראוי לדבר עפ"י חקי הדת וכדומה: השוחט בהמה חיה ועוף ולא יצא מהן דם כשרים ונאכלים בידים מסואבות לפי שלא הוכשרו בדם ר"ש אומר הוכשרו בשחיטה (חול' ב ה). פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר כל שנתו כבן שנתו וכו' פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבא

---

[1]) גם בארמ' וסור'. באשור' כשר, הצליח.

[2]) המליצה קשה, וקצת החדשים הגיהו בכתוב זה הגהות מתחלפות.

ממין אחד (מכי׳ כא ד). כל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוכשר לזה והצניעו ובא אחר והוציאו (שבת עו.). במה הוכשר אהרן לבא אל הקדש בפר בן בקר לחטאת (יומ׳ ג.). אם ראית רקיע שקיהה כברזל מלהוריד טל ומטר בשביל מעשה הדור שהן מקולקלין וכו׳ מה תקנתן יתגברו ברחמים וכו׳ כל שכן אם הוכשרו מעשיהן (תעני׳ ז:). ומה בני יונה שלא הוכשרו בגדולים הוכשרו בקטנים תורים שהוכשרו בגדולים אינו דין שהוכשרו בקטנים (חול׳ כב:). ומה עגלה שלא הוכשרה בשחיטה הוכשרה בעריפה פרה שהוכשרה בשחיטה אינה דין שהוכשרה בעריפה (שם כג:). עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל ארצות לומר שירה (ערכ׳ י:). אוציא את ישראל שלא הוכשרו לעלות בהר ולא אוציא את הזקנים שהוכשרו לעלות בהר (מד״ר במד׳ יד). לכך אמר כל הבקר לעולה מגיד שכולם הוכשרו לעולה (שם). ספר תורה האמור לא כל שכן שלא יוכשר לכתבו על אחת מן העורות השלשה (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת יד).

—התפ׳, *הִתְכַּשֵּׁר, — הראה עצמו מוכשר: למלך שהיה לו פרדס והכנים לתוכו פועלים ובנה אוצר על פתחו אמר כל מי שהוא מתכשר במלאכת הפרדס יכנס לאוצרו וכל מי שאינו מתכשר במלאכת הפרדס אל יכנס לאוצרו (מד״ר בראש׳ ט). למלך שהיה לו פרדס ובנה בו מגדל גבוה וצוה המלך שיתנו לתוכו פועלים שיהיו עוסקין במלאכתו אמר המלך כל מי שמתכשר במלאכתו יטול שכרו משלם וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס (שם שמות ג). למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכולן (שם שה״ש, דודי ירד). שהיו המעשים מתכשרין מעצמן (תנחומא בראש׳ לד). —ומצוי בסהמ״א.

—פע׳, *כִּשֵּׁר, בישר, — כִּשֵּׁר את עצמו, עשה שיכשר: למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים אריסין אף המלך זקף לה כנגדן שני אריסין איבדה מטרונה את שלה אף המלך נטל את שלו לאחר ימים עמדה וכישרה את עצמה והביאה אותן שני אריסין אף המלך הביא את שלו (מד״ר דבר׳ ג). בו בפרק חזרה (הגר) וכישרה את מעשיה אחר שקרא אליה מלאך אלהים (פענח רזא, וירא).

—נפע׳, *נִכְשַׁר, נִכְשָׁרִים, —דבר נִכְשָׁר וכדומה: ואחריו זה השיר, אשר עתה אשיר, לפתח ולהישיר, דרכי נכשרים (דונש, דעה לבי). כי יחלף קמוצים ויסלף דברים נכשרים (תשו׳ תלמידי מנח׳ על דונש). ואשרי הנפש הנכשרת אשר היא באדם נקשרת אם סודה חוקרת (מ׳ אלדבי, ש״א ו).

ב. *כָּשֵׁר, ת״ז, לנק׳ כְּשֵׁרָה, מ״ר כְּשֵׁרִים, כְּשֵׁרוֹת, — דבר כָּשֵׁר לענין מהענינים, נאות וראוי לזה, tauglich, bon, apte à; fit, available: כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת חייב עליו חטאת וכל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוציאו בשבת אינו חייב אלא המצניעו (שבת ז ג). — ב) מה שהוא טוב ועשוי לפי התורה, לפי הדת, לפי ההלכה, ההפך מן פסול: פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול שטרי חוב המוקדמים פסולים והמאוחרין כשרים (שבי׳ י ה). אב ובנו וכל הקרובין כשרין לעדות החדש (ר״ה א ז). כל עדות שאין האשה כשרה לה אף הן (העבדים וכו׳) אינן כשרים לה (שם ח). כל השופרות כשרים חוץ משל פרה (שם ג א). הכל כשרין להוליכו (את שעיר המשתלח) אלא שעשו הכהנים גדולים קבע (יומ׳ ו ג). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסככין בהן וכולן שהתירן כשרות וכולן כשרות לדפנות (סוכ׳ א ה). שכל היום כשר ללולב (שם ג ט). הכל כשרין לקרות את המגילה (מגי׳ ב ד). כל היום כשר לקריאת המגילה (שם ה). אחד אומר בפני נכתב ושנים אומרים בפנינו נחתם כשר נכתב ביום ונחתם ביום וכו׳ בלילה ונחתם ביום כשר (גיט׳ ב א-ב). הכל כשרין לכתוב את הגט (שם ה). ג׳ גיטין פסולין ואם נשאת הולד כשר (שם ט ד). ישראל שנשא חללה בתו כשרה לכהונה (קדוש׳ ד ו). אמרה (הסוטה) איני שותה מגילתה נגנזת ומנחתה מתפזרת על הדשן ואין מגילתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת (סוט׳ ג ג). הכל שוחטין ושחיטתן כשרה (חול׳ א א). ואלו כשרות בבהמה ניקבה הגרגרת או שנסדקה וכו׳ (שם ג ב). ועד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות (מכי׳ בא, פתיח׳). עד שלא נבחרה ירושלם היתה כל ארץ ישראל כשרה למזבחות (שם). הכל כשרים לעלות במעלות האולם (תוספתא סוט׳ ז ח). שחטה ואכלו זאבים בני מיעיה כשירה (ירוש׳ כיל׳ ג סב.). היה הגימל מכלה את הגויל אם גורדו ונשתייר שם ירך קטנה כשר ואם לאו פסול (שם מגי׳ א עא ג), ומצוי הרבה בסהמ״א. — וכמו תה״פ: וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר (מגי׳ ב ד), ומצוי מאד. —ג) *אדם כָּשֵׁר, אדם טוב, יָשָׁר, מתנהג בדרכי המוסר, tugendhaft, vertueux; worthy: אמר להם אין טבי עבדי כשאר

כל העבדים כשר היה (ברכ׳ ב ז). טוב שברופאים לגיהנם והכשר שבטבחים שותפו של עמלק (קדוש׳ ד יד). אמרה (המשנה) אפילו כשירין מזנין (ירוש׳ כתוב׳ א כה ד). הכשירה שבנשים בעלת כשפים (שם קדוש׳ ד סו ג). כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר (בבלי מו״ק כה.). לא הוזהרו כשרות להנשא לפסולין (יבמ׳ פד:). ראה (המלך) ענייה יתומה בת אבות ביקש ליטול אותה אמר לשושבינו אל תנהוג בה כראשונות זו בת אבות היא צנועה היא במעשיה וכשרה (מד״ר במד׳ א). בנות ישראל הכשרות והצנועות (שם בה״ב, אחזו לנו). נשי דור המדבר כשרות היו כיון שהגיעו לאותו מעשה עמדו ונמלכו עצמן ולא נתנו כלום מנזמיהן למעשה העגל (שם, נכבתני).

*כֹּשֶׁר, ש״ז, — שהמ״פ מן כּשֵׁר, סגולת מה שהוא כּשֵׁר, היתה לו שעת הכֹּשֶׁר, שעה שהוא היה כּשֵׁר: סרים אדם הולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכושר סרים חמה לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת הכושר (יבמ׳ ח ד). חטאת פסולה אין דמה טעון כבוס בין שהיה לה שעת הכושר בין שלא היה לה שעת הכושר (זבח׳ יא ג). אם אמרת בבהמה טמאה שלא היתה לה שעת הכושר תאמר בטריפה שהיתה לה שעת הכושר (חול׳ ד ד). היתה לה שעת הכושר ונפסלה דמה טעון כיבום (תוספתא זבח׳ י ט). טמאה לא היתה לה שעת הכושר טריפה היתה לה שעת הכושר (גמ׳ שם ע.). מה לשוחט בפנים ומעלה בחוץ שהיתה לו שעת הכושר תאמר בשוחט חוץ ומעלה בחוץ שלא היתה לו שעת הכושר (שם קח.). כאן (שאמר מטמא) שהיתה לה שעת הכושר כאן (שאינה מטמאה) שלא היתה לה שעת הכושר (מנח׳ קא:). — בחזקת כּשֶׁר, בחזקה שהוא כּשֵׁר: בני מעים בחזקת כושר (ירוש׳ ברכ׳ ט יד.). שחטה ואכלו זאבים בני מיעיה כשרה שחזקת בני מיעים לכושר (שם כיל׳ ג סב.). — בְּכֹשֶׁר: אי זהו סרים חמה ר׳ חייה בשם ר״י כל שלא ראתו החמה בכושר אפילו שעה אחת (ירוש׳ יבמ׳ ח ט ד). — והשתמשו הפיטנים והמשוררים הרבה במלה זו: מאחז שביל יושר והולך נתיב כושר ויטוש כמו נשר לחפצו וברצוניו (רה״ג, מכת׳ לר״א בן עטא, JQR, NS I, 240). כרתי ברית לבחירי לפסוח ולשמור ימים כמדובר, כושר מאכל צלי ופת חריבה וארוחת ירק ובשביתת ימי קדש תתגבר (אזהר׳ ר״י ברצלוני, אמנם כי). אסירים אשר בכשר שעשעת, בענם שוע צקונם שעת, גוי ואלהיו יחד הושעת (ר״א קליר, ב׳ פסח, אסירים). גדלך מצפצפת ויחודך תומכת, דרכי מסלולך בכשר דורכת, היום כמה שנים עלך מושבת (ר״י בן אביתור, הושע׳, אלהים אמן). והעם חרדו ותמהו ופחדו ויגידו פועל אלהים, דברו בכושר נדיבי יושר ועשו כל אשר צוה אלהים (אזהר׳ רשב״ג, אמון יום זה). לעמו הנחיל מדבש מתוקים, כשר אמונת עתים חשוקים, ידיעת חסן וישועת נזיקים (רשב״י, ב׳ שבוע׳, תחתיות ארץ). בתמו הלך ובכשרו עמד, יוצרו אהבו ובעיני נחמד (הוא, בכורי מעשהו). צצו שועלים מחבלים כרמים להכרית מגפן שורש וזכרון, צררום בפרך נאקו ונושעו בכושר הררי קדם הוחק לזכרון (מוס׳ ב ר״ה, אפחד במעשי). עיר ויושביה בכשר בחזותה, עלצה ותלך עמה שפחתה, על יו׳ השליכה יהבתה (שבת א חנכה, אודך כי). היום הזה צוית לעשות לכפר פשע וקשר, בדם פרים ושעירים הנזרקים במזבח כושר (סליח׳ מוס׳ יוה״כ, מלכי מקדש). משאת כפי מנחת ערב רצה נא בכושר, תכון תפלתי קטורת לפניך בתום וביושר (מנח׳ יוה״כ, משאת כפי). חדל ישר מעט כשר אבל נסמך ובטוח, להודות לך כרב גדלך ערב שיחי כניחוח (ר״י הלוי, ישראל בחירי). הגו בישר נעשה בכשר ונשמע כל אשר ידבר אלהים (הוא, יום נקול).

כִּשְׁרוֹן, ש״ז, — א) תועלת, Nutzen ; utilité ; -ty: ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כִּשְׁרוֹן לבעליה כי אם ראית עיניו (קהל׳ ה י). — ואמר המליץ: ושאר סכמניו ובתי נכאת וצרי אשר הפיל חבלים לנפשו בנעימותם מה כשרון לו מהם כי אם ראות עיניו (כחי״ע א ה). — ב) מה שמכשיר את האדם למעשים גדולים, Tüchtigkeit ; habilité ; -ty: כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת וּבְכִשְׁרוֹן ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (קהל׳ ב כא). וראיתי אני את כל עמל ואת כל כִּשְׁרוֹן המעשה כי היא קנאת איש מרעהו (שם ד ד). — והשתמשו בזמן החדש במלה זו הרבה בשמ׳ כח השכל והמחשבה שיש לאדם למלאכה, לחכמה ומדעים, לשירה, לאמנות, וכדומה, Talent. — ג) *סגולת הַכָּשֵׁר: ישר איש ומעללו, אם ירבה פלולו, ונשמע קולו, כשרון צדק פעלו, הנון דלים מעמלו, אם אדוניו יתן לו (ינא׳ בן ראובן, פחדתי מיולדי). דלי מעש וריקי כשרון קוראים אליך למו המצא (אליהו בן שמעיה, אדון בשפטך). באתי לחשוב עם נפשי אם רב הכשרון על החובה (רמב״ת, דרכי נעם יב). והקטרת היתה באה להכשיר הקרבן ואם הקרבן אין נרצה לפני למה תטרחו להביא הכשרון שהוא הקטרת (רד״ק ירמ׳ ו כ).

***כַּשְׁרוּת**, ש"נ,—סגולת דבר כָּשֵׁר: כל ארצות בחזקת כשרות הן עומדות (קדוש' עג:). כל משפחות בחזקת כשרות הן עומדות (שם עו:). אמר ר' יוחנן (סרים חמה הוא) כל שלא ראה שעה אחת בכשרותו (יבמ' פ.). שבתחלה הבריות נוהגות בכשרות ובדבריו אלו (של בלעם) היו נוהגין בעריות (מד"ר במד' כ). אמר להם המלך מה לכם מצירין יגע זה בשתי (שעות) בכשרות מה שלא יגעתם אתם כל היום (שם קהל', מתוקה).—ומצוי בסהמ"א: כי צריך העד להיות תחלתו וסופו בכשרות (תבו' הגה', הרכבי מ). כל מי שחטא ולקה חוזר לכשרותו (רמב"ם, סנה' יז ז). כל טבח שהוא יודע הטריפות האלו והרי הוא בחזקת כשרות מותר לו לשחוט ולבדוק וכו' ואם יצאת טריפה מתחת ידו מנדין אותו ומעבירין אותו ואינו חוזר לכשרותו עד שילך למקום שאין מכירים אותו (הוח, בחיט' י יד). לא יצטרך השכל לדעת בכשרות זה אל התורה מפני כי השכל כבר שפט בכשרותו (ישועה בן יהודה הקראי, פי' מעשה כראש').—ואמר הפיטן: תמימות וכשרות ועבדות וחרות באונך, וישוב וגרות וגבהות ושררות בגאונך (ר"י אבן גיאת, קינינך).

כֶּשֶׂב, ש"ז, מ"ר כְּשָׂבִים, — כמו כֶּבֶשׂ: שור או כשב או עז (ויקר' יז ג). והכשבים הפריד יעקב (בראש' ל מ). הסר משם כל שה נקד וטלוא וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקד בעזים (שם לב). שה כשבים ושה עזים (דבר' יד ד).—ואמר המשורר: אמת שהת כמו מבלא ומות כמו רועה וכל היקום כשבים, לאט אותם יהי נוהג לשחת וישים תעלולים בם כשבים (רמב"ע, תרשיש ח).

כִּשְׂבָּה, ש"נ, — כמו כִּבְשָׂה: נקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים (ויקר' ה ו).—ואמר המשורר: תהי תפלה תמור עולה ותשובה תמור כשבה, ושית עטרת מול קטורת לכפר שפת דבה (רמב"ע, מרי שגיון).

כשה[1], ממנו כָּשָׂה.

כָּשָׂה[2], פ"ע, כָּשִׂיתָ, — כָּשָׂה פלוני, נמלא מטעמים ונהיה גס וקשה ערף: וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כשית[3] ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו (דבר' לב יה-יו).

---

[1]) בערב' כשי a), ועי' הערה להערך.

[2]) בערב' כַּשִׁי b), ועי' הערה לקמן. — [3]) רוב הקדמונ' ראו בפעל זה את הפעל כסה בסמך ואמרו כי

---

a) كَسِي b) كَشِّي

***כַּת**, ש"נ, מ"ר כִּתִּים, כִּתֵּי, כִּתּוֹת,—קְבֻצָה מיוחדה של אנשים, מַחְלֹקֶת, חבורה, Abteilung, Partei; division, parti; party: הפסח נשחט בשלש כיתות[1]) וכו' קהל ועדה וישראל נכנסו כת הראשונה נתמלאת העזרה וכו' יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה יצתה שניה נכנסה שלישית וכו' מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי' מפני שעמה מועטין (פסח' ה ה-ז). מעשה במסוכן אחד שהיו מוליכין אותו מגיניסר לחמתן והיו הכתות מתחלפות עליו ובאחרונה נמצא מת בידן ובא מעשה לפני חכמים ולא טמאו אלא כת האחרונה בלבד (תוספתא טהר' ו ז). היא (הכת הג' של שוחטי הפסח) היתה נקראת כת עצלים (ירוש' פסח' ה לב ג). חביבה עלי כת קטנה שבארץ ישאל מסנהדרין גדולה שבחו"ל (ירוש' נדר' ו מ.). מפני כת של פריצים שהיו באין להזדוג לי (שם כתוב' ב כו ג). עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה (בבלי ברכ' סג:). שלש כיתות של שלשים שלשים בני אדם (פסח' סד:). מעשה בר"א שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יו"ט יצתה כת ראשונה (לסעוד לפני גמר הדרשה) אמר הללו בעלי פטסין כת שנייה אמר הללו בעלי חביות כת שלישית אמר הללו בעלי כדין כת רביעית אמר הללו בעלי לגינין כת חמישית אמר הללו בעלי כוסות התחילו כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה וכו' שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (ביצ' יה:). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה (תענ' כט.). בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כיתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו וכו' בשעה שהרשע נאבד מן העולם שלש כיתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו (כתוב' קד.). ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה כת ליצים וכת חניפים וכת

הכונה היא כסית לבך בחלב. והחדשים בארוה עפ"י הפעל כשי בערב' שמשמש גם במשמ' נמלא במטעמים. וכבר העיר דר' א"ש יהודה (Dr. A. S. Yahuda, Bibl. Exeg. 10), כי זה הפעל בעצמו, וכמו"כ מגזרת הכפו' כש a), משמש בפרט בדבור ההמוני במצרים ובמרוקו גם במשמ' נהיה גס ועקש, ויש לחשב כי בעבר' היה משמש בשתי המשמ' יחד.

[1]) כך בנוסח', ובקצת כ"י כתים.

---

a) كَشّ

שקרנים וכת מספרי לשון הרע (סוט׳ מב.). שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום (חול׳ נא:). הלך (אבר ם) שמח לעשות רצון יוצרו והיו המלאכים מתקבצין כתות כתות מלמעלן (מד״ר ברא׳ נו). כל אותו הלילה נעשו מלאכי השרת כתות כתות והבורות חבורות והיו פוגעין (בחיילותיו של עשו) (שם עח). לעולם אין כת של מעלה מקלסת ושונה אלא בכל יום בורא הקב״ה כת של מלאכים חדשים והן אומרים שירה הדשה לפניו והולכין להן (שם). לשלטון שנכנס למדינה ועמו כיתות כיתות של ליסטים (שם ויקר׳ ט). היתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותה אפילוסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעליה וכשהיתה רואה כת של בחורים היתה רופסת עליה והיה אותו הריח מפעפע בהן כארס של עכנה (שם טז). כאותן כתות של מלאכי השרת שהם יראים ומושלמים לי (שם במד׳ ב). שבשעה שנפטר (הצדיק) מן העולם ג׳ כתות של מלאכי השרת מקדימין אותו בשלום (שם יא). נפל מחלוקת בישראל ועמדו שבט יהודה במריבה והרגו מישראל כתות כתות (שם כב). שאני עתידה להעמיד כתים כתים וחבורות של צדיקים כיוצא בי בעולמך (שם שה״ש, אם תומה). ומשה הפך פניו סבור שישראל אחריו והיו אותם (ליצנים) עשויין כיתות על האבנים (ילמדנו, פרש׳ חקת).—ושל בע״ח: לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתיירא מהם וישב לו ביניהם (מד״ר ברא׳ פד).—כִּתֵּי בנות, מאמהות מתחלפות: מי שיש לו שתי כתי בנות משתי נשים (קדוש׳ ג ט).—כִּתֵּי עֵדִים, שכל אחת מהן מעידה לא כמו הכת זולתה: מי שהיה שתי כיתי עדים מעידות אותו אלו מעידים שנזר שתים ואלו מעידים שנזר חמש (נזיר ג ז). שתי כיתי עדים המכחישות זו את זו (ב״ב לא:). לא נחלקו ב״ש וב״ה על שתי כיתי עדים שאחת אומרת מנה ואחת אומרת מאתים שיש בכלל מאתים מנה על מה נחלקו על כת אחת שאחד אומר מנה ואחד אומר מאתים (שם מא:). — ובמשמ׳ חבורה של בני אדם מתחלפים בדבר מן הדברים מזולתם: ד׳ כיתין נעשו על הים אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדן ואחת אומרת נצווח כנגדן (מכי׳ בשלח ב ב). בית שמאי אומרים שלש כיתות הן (ליום הדין) אחת לחיי עולם ואחת לחרפות לדיראון עולם (תוספתא סנה׳ יג ג). אמר ר׳ ירמיה בר״א (דור הפלגה) נחלקו לג׳ כיתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעלה ונעבוד עכו״ם ואחת אומרת נעלה ונעשה מלחמה (סנה׳ קט.). בשעה שבא הקב״ה לבראת את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים וחבורות חבורות מהם אומרים אל יברא ומהם אומרים יברא (מד״ר ברא׳ ח). — ואמר החכם: ולמד לדבר עם כל כת מכתות בני אדם (חו״ה, יחוד המעשה ה). החברים שלש כתות מהם כמזון שלא תוכל לעמוד מבלעדיו ומהם כרפואה אשר אתה צריך לעתים ומהם כמדוה אשר אין אתה צריך לעולם (מבח׳ הפנינ׳, שער החברים).—ובפרט בדעות דתיות ומחקריות: א״ר יוחנן לא גלו ישראל עד שנעשו עשרים וארבע כיתות של מינים (ירוש׳ סנה׳ יכט ג). ואח״כ נתחדשה כת אחרת נקראת צדוקין וביתוסין על שם המעין הנרפש והמקור המשחת אשר מהם שאבו מים כמו שנודע בקבלה וכבר בטלו כל אלו הכתות במיעוטן בארצותינו אלו (הקד׳ פעה״מ לר״י אבן לטיף). יש לערער עליו בטענות המשאיים כת ארסטו שעשו לקיים דעת קדמות העולם (רי״א, מפע׳ ה׳ א ב). ושתי הכתות ר״ל בין חכמי הקראים ובין חכמי הרבנים מודים בזה (ר״א הקראי, ג״ע, חג השבוע׳ ה). והנה בדורנו זה ראינו הכמי האומות נחלקים לכתות ונעשו קרחות קרחות מהם מחזיקים בדעת הזה וכו׳ (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 11).—ובענין שני צדדי בעלי דין: יש לדיינים לשמוע טענות הכתות מפיהם שמא מתוך דבריהם ילמדו ויבינו מי הוא טוען באמת ולא שיבאו בטענות מסודרות מפי אחר (לבוש חו״מ יג ג). —ושתי חבורות של משא ומתן: בפנינו עח״מ היקרה דונה שמחה ובעלה יעקב פארדו כת אחת והיקרה דונה וכו׳ ובעלה משה וידאל כת אחרת מדעתם ורצונם הגמור בלב שלם ונפש הפצה התפשרו ביניהם בזה האופן שבמחצית הכותל המפסקת בין רשות כה״ר שלמה ובין החלל הנזכר של האחים במחצית הפונה לצד החצר באותו מחצית הכותל יזכו הכת הא׳ ויהיה שלהם לבנות עליה וכו׳ ועל האופן הזה יוכלו הכת הב׳ לבנות בחלל הנזכר שלהם (שו״ת פרח מטה אהרן יג). ראובן ושמעון כת א׳ ויהודה ויששכר כת אחרת עשו שותפות וחברה בסחורות ובכל מילי והוציא כל כת מהם לקרן קיים בשותפות סך מה (שם פט).—וגם דברים לא בע״ח: כוכבים (עשויים) כתות כתות שאין להם מנין (ספרי דבר׳ מז). — ודברים מפשטים: אמנם אשים כונת חקירה זו אם היא מכת האפשר לשום לעולם זמן קצוב לכללו או לחלק מחלקיו (הקד׳ פעה״מ לר״י אבן לטיף). לפי שהמקובלות הם מכת המפורסמות לא מהאמתיות המופתיות (ר״י אברבנאל,

מפע׳ ה׳ כ ד). ואמנם בחקירה הראשונה מצאנו ראינו כ ת ו ת דעות לבני אדם כ ת מהם תחשב וכו׳ ואמנם הכ ת השנית תסבור וכו׳ (הוא, שמים חדשים ד ו). מה שהוא מ כ ת הגימטרייות או מצירוף אותיות ולא מכת השמות והצורות והקמיעות אשר ישמשו בהן בעלי השמות כותבי הקמיעות (זרח׳ הלוי לר׳ הלל, או״ג ב קלג).

כתב[1], ממנו כְּתָב, כְּתַב, כְּתֹבֶת, מִכְתָּב, *כְּתוּב, *כְּתָבָה, *כְּתִיבָה, *כּוֹתְבָן, ״כַּתָּב, ״כְּתֻבּוֹת, ״כְּתִיב.

כָּתַב, פ״י, כָּתַבְתָּ, כָּתְבוּ, אֶכְתֹּב, אֶכְתָּב-, תִּכְתֹּב, תִּכְתְּבוּ, יִכְתְּבוּ, כּוֹתֵב, כּוֹתְבִים, כָּתוּב, כְּתוּבָה, כְּתֻבִים, כְּתוּבוֹת, כָּתוֹב, כִּתְבוּ, כִּתְבוֹ, בִּכְתוֹב, לִכְתֹּב, כְּתֹב, כְּתָב-, כָּתְבָהּ, כְּתָבוּ, כְּתַבְתֶּם אֶכְתֲּבֶנָּה, יִכְתְּבוּהָ, כְּתָבָם,—כתב על אבן, על עץ, על חרס וכדומה, רשם אותיות שהן סימני קולות הדבור שעי״ז הקורא יודע מה היתה כונת הכותב לאמר, schreiben ; écrire ; write: כְּתֹב זאת זכרון בספר (שמות יז יד). כְּתָב-לך את הדברים האלה וכו׳ וַיִּכְתֹּב על הלחת את דברי הברית עשרת הדברים (שם לד כז-כח). ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כָּתַבְתִּי להורתם (שם כד יב). פסל לך שני לחת אבנים כראשנים וְכָתַבְתִּי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים (שם לד א). מחני נא מספרך אשר כָּתָבְתָּ (שם לב לב). וְכָתַב את האלת האלה הכהן בספר (במד׳ ה כג). איש את שמו תִּכְתֹּב על מטהו (שם יז יז). וְאֶכְתֹּב על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים (דבר׳ י ב). וְכָתַב לו את משנה התורה הזאת על ספר (שם יז יח). וְכָתַב לה ספר כריתת ונתן בידה (שם כד א). וְכָתַבְתָּ על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב (שם כז ח). ועתה כִּתְבוּ לכם את השירה הזאת (שם לא יט). ויהי ככלות משה לִכְתֹּב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם (שם כד). וַיִּכְתְּבֵם על שני לחות אבנים (שם ד יג). וּכְתַבְתָּם (את הדברים האמורים שם) על מזזות ביתך ובשעריך (שם ו ט). וַיִּכְתָּב-שם על האבנים את משנה תורת משה אשר כָּתַב לפני בני ישראל (יהוש׳ ח לב). וַיִּכְתֹּב אליו את שרי סכות ואת זקניה (שופט׳ ח יד). וַיִּכְתֹּב בספר וינח לפני יי׳ (ש״א י כה). וַיִּכְתֹּב דוד ספר אל יואב (ש״ב יא יד). וַתִּכְתֹּב ספרים בשם אחאב (מ״א כא ח). קח לך גליון גדול וּכְתֹב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז (ישע׳ ח א). ושאר עץ יערו מספר[1]) יהיו ונער יִכְתְּבֵם (שם י יט). וקראת במגלה אשר כָּתַבְתָּ מפי את דברי יי׳ באזני העם (ירמ׳ לו ו). ואת ברוך שאלו לאמר הגד נא לנו איך כָּתַבְתָּ את כל הדברים האלה מפיו ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כּוֹתֵב על הספר בדיו (שם יז). שוב קח לך מגלה אחרת וּכְתֹב עליה את כל הדברים הראשנים (שם כח). וָאֶכְתֹּב בספר ואחתם ואעד עדים (שם לב י). העדים הַכֹּתְבִים בספר המקנה (שם יב). שדות בכסף יקנו וְכָתוֹב בספר והתום (שם מד). הדבר אשר דבר ירמיהו הנביא אל ברוך בן נריה בְּכָתְבוֹ את הדברים האלה על ספר מפי ירמיהו (שם מה א). נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אֶכְתֲּבֶנָּה[2]) והייתי להם לאלהים (שם לא לג). והיו העצים אשר תִּכְתֹּב עליהם בידך לעיניהם (יחזק׳ לז כ). יי׳ יספר בִּכְתוֹב[3]) עמים זה ילד בה (תהל׳ פז ו). תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך וכו׳ כָּתְבֵם על לוח לבך (משלי ג א-ג). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף כי תִכְתֹּב עלי מררות ותורישני עונות נעורי (איוב יג כה-כו). הן תוי שדי יענני וספר כָּתַב איש ריבי (שם לא לה). ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כָּתְבוּ שטנה על ישבי יהודה וירושלם (עזר׳ ד ו). אנחנו כרתים אמנה וְכֹתְבִים ועל

[1]) משתף בכנעני׳ וארמ׳, וגם בערב׳ כתב a), במשמ׳ שהוא משמש בהאחיות הצפוניות, אלא שהוא משמש בלשון זו עוד במשמ׳ אחרות, במשמ׳ קבוץ ובמשמ׳ תפר וכדו׳, ולעצם מושג הכתיבה השתמשה הלשון הערב׳ עוד בצרוף אחר, ח׳ט b), ולכן פקפק פרנק׳ (S.Fr. Aram. Lehnw. 249) ביחוסו הערבי של פעל זה לענין כתיבה וחשד כי בהיות שאצל הערבים הקדומים ישבי המדברות לא היתה מלאכת הכתיבה כ״כ צרך גמור לא יצרו הם בעצמם כל המלים הנצרכות למלאכה זו וכשבא הזמן שגם אצלם פשטה יותר מלאכה זו שאלו המלים הנצרכים לה מלשונות האחיות הצפונ׳ בפרט מהארמית, כמו שהוכיח שם פרנק׳ כי רוב המלים כמו דיו, ספר, מגלה, שאולות מלשון הארמית, וכן גם אולי הפעל כ ת ב במשמ׳ כתיבה שאול אולי מארמי׳. ועי׳ אדות המלים השאולות בלשונות השמיות בהמבוא. עכ״פ לא נתברר מה היה עקר משמ׳ של השרש כתב בזמן קדום, שממנה נסתעפה אח״כ משמ׳ הכתיבה במשפחה הצפונית של הלשונות השמיות. לפי דעת נלד׳ (Nö. J. Löw, Lexik. 291) עקר משמ׳ כתב תחב, ומזה בסור׳ מכתבא, מרצע, ומכתבא דאשכפא, מרצע של רצען, וכן בדבור הסורי.

a) كتب b) خط

[1]) מזה, וכמו״כ מהכתוב יי׳ י ס פ ר ב כ ת ו ב עמים, שער ד׳ ילין כי אולי עקר משמ׳ הפע׳ כתב היה בתחלה במשמ׳ מנה, כמו ספר שממנו סופר.—[2]) כך ב״א, וב״נ אכתבנה, בחטף פתח, ולא נתברר טעם שני הנקודים האלה.—[3]) ואולי זה שֵׁם, כמו כְּתָב.

החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמ׳ י א). ויהלקום בגורלות וכו׳ ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר (דהי״א כד ה-ו). להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים (אסת׳ ח ה). ויכת׳ב בשם המלך אחשורוש ויחתם בטבעת המלך (שם י). ותכת׳ב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית (שם ט כט).—ופעו׳ כתוב, ביחס להדבר שעליו כתבו, הלוח וכדומה: לחת אבן כתבים באצבע אלהים (שמות לא יח). לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים (שם לב יה). ויפרש אותה (את המגלה) לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזק׳ ב י). — וביחס להדברים שכתבום על הלוח וכדומה: כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת (דבר׳ כח סא). כל דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה (שם נח). ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה (שם כט יט). הלא היא (השירה) כתובה על ספר הישר (יהוש׳ י יג). ויקנן דוד את הקינה הזאת וכו׳ הנה כתובה על ספר הישר (ש״ב א יז-יח). ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו הלוא הם כתבים על ספר דברי שלמה (מ״א יא מא). ויתר דברי ירבעם וכו׳ הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (שם יד יט). חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר (ירמ׳ יז א). ויכתב ירמיהו את כל הרעה אשר תבוא אל בבל אל ספר אחד את כל הדברים האלה הכתבים אל בבל (שם נא ס). לעשות בהם משפט כתוב (תהל׳ קמט ט). הנה כתובה לפני (ישע׳ סה ו). וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית (עזר׳ ד ז).—הכתוב, ככתוב, מה שכתוב: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וכו׳ למען תשמר לעשות ככל הכתוב בו (יהוש׳ א ח). כאשר צוה משה עבד יי׳ את בני ישראל ככתוב בספר תורת משה (שם ח לא). ויעשו אנשי עירו וכו׳ כאשר כתוב בספרים אשר שלחה (איזבל) אליהם (מ״א כא יא). כי גדולה חמת יי׳ אשר היא נצתה בנו על אשר לא שמעו אבתינו על דברי הספר הזה לעשות ככל הכתוב עלינו (מ״ב כב יג). והבאותי על הארץ ההיא וכו׳ את כל הכתוב בספר הזה (ירמ׳ כה יג). ויפרש אותה (את המגלה) לפני וכו׳ וכתוב אליה קינים והגה והי (יחזק׳ ב י). ואגרת פתוחה בידו כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אמר אתה והיהודים חשבים למרוד (נחמ׳ ו ה-ו). ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו אלה בני המדינה וכו׳ (שם ז ה-ו). וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יי׳ ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי (שם ח יד). וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (אסת׳ ו ב). — ואדם כתוב, ששמו רשום לענין מן הענינים: וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עלהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה (במד׳ יא כו). בני לוי ראשי האבות כתובים על ספר דברי הימים (נחמ׳ יב כג). ויבאו אלה הכתובים בשמות (דהי״א ד מא).—כתב את הארץ, רשם וכתב את גבוליה ושמות עריה וכדומה: הבו לכם שלשה אנשים לשבט ואשלחם ויקמו ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם (יהוש׳ יח ד). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים (שם ו). ויצו יהושע את ההלכים לכת׳ב את הארץ לאמר לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי וכו׳ וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על ספר (שם ח-ט).—וצורת בית ותבניתו: צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכו׳ הודע אותם וכת׳ב לעיניהם (יחזק׳ מג יא).—ובתו״מ, כמו במקרא: הכותב שתי אותיות והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות (שבת ז ב). כתב במשקין במי פירות באבק דרכים באבק סופרים ובכל דבר שאינו מתקיים וכו׳ נתכוין לכתוב חית וכתב שתי זיינין (שם יב ה). אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות במועד (מו״ק ג ד). כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו (שם). הכל כשרין לכתוב את הגט וכו׳ האשה כותבת את גיטה והאיש כותב את שוברו (גיט׳ ב ה). אמרו לו נכתוב גט לאשתך ואמר להן כתובו אמרו לסופר וכתב ולעדים וחתמו אעפ״י שכתבוהו וחתמוהו ונתנוהו לו וחזר ונתנו לה הרי הגט בטל עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו (שם ז ב). הלומד לילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלומד לזקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אבות ד כ). ומעשה בר׳ מאיר שהלך לאסיא לעבר שנה ולא מצא שם מגילה כתובה עברית כתבה מפיו וקראה מתוכה (תוספתא מגי׳ ב ה). הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה (ירוש׳ שם א עא ד). אילולא שהדבר כתוב לא היה אפשר לאומרו (שם סוט׳ א יז ג). שטר שכתוב בו ריבית (בבלי ב״מ עב.). אין כותבין (את התורה) לא עברית ולא ארמית ולא מדית ולא יוונית וכו׳ עד שתהא כתובה אשורית מעשה בה׳ זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל (סופרים א ו-ז). — *כתב לפלוני את נכסיו וכדו׳, כתב בצואה לפני

מותו שנכסיו ינתנו לפלוני: הכותב נכסיו לבניו צריך שיכתוב מהיום ולאחר מיתה וכו׳ הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו האב אינו יכול למכור מפני שהן כתובין לבן (ב״ב ח ז). שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים (שם ט ו). שהכותב חייתו לבנו ר״מ אומר כתב לו כלב וחכמים אומרים לא כתב לו כלב (תוספתא כלא׳ ה ז). הרי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחר ואח״כ בא בנו וכו׳ אין מתנתו מתנה שאלמלא היה יודע שבנו קיים לא היה כותבן (ב״ב קמו:).—ובמכר וכדו׳: היה חייב לו מעות וכתב לו שדהו במכר (ירוש׳ ב״מ ד י:).

—נפע׳, נכתב, נכתב, יכתב, תכתב, יכתבו, יכתבון, — נכתב המכתב וכדו׳, שכתבו אותו: בסוד עמי לא יהיו ובכתב בית ישראל לא יכתבו ואל אדמת ישראל לא יבאו (יחזק׳ יג ט). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו (איוב יט כג). אם על המלך טוב יכתב לאבדם וכו׳ ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום בו ויכתב ככל אשר צוה המן וכו׳ בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם בטבעת המלך (אסת׳ ג ט-יב). ויקשב יי׳ וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו (מלא׳ ג יו). תכתב זאת לדר אחרון ועם נברא יהלל יה (תהל׳ קב יט). ויכתב כל המשקל בעת ההיא (עזר׳ חלד).—ובתו״מ: אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית רשב״ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית (מגי׳ א ח). המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיט׳ א א). כל הגיטין שנכתבו ביום ונחתמו בלילה פסולין (שם ב ב). כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול (שם ג א). שהעיד (הנביא) להם על התורה שתכתב אשורית (זבח׳ סב.). גדול שלום ששם הגדול שנכתב בקדושה אמר הקב״ה ימחה במים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו (מד״ר ויקר׳ ט). כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך (שם איכ׳, כלע ה׳).—להכתב, לכתב, ליכתב: והלא היה ראוי זה (חדש טבת) ליכתב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתיקנן (ר״ה יח:).

—פע׳, כתב, כתבו, מכתב,—כמו קל, בנחץ הפעולה: הוי החקקים חקקי און ומכתבים עמל כתבו (ישע׳ י א). —ואמר המשורר: אומר לפי הנח לזותך כי מכתב מהיר יכתב את לזות לשון ושפה (ר״ש הנגיד, לכל זמן). כל דוברי צחות לפניו נואלו ומכתבי ספר ובין נשאו, מסתופפים בכנף שלומיו ויישנו במתלעות ימים ולא ייראו (רמב״ג, עד מה בגרון, כ״י בודל׳). ראה העט ביד השר יכתב אבל ירקום וכברק ירוצץ (שם קעג).

—הפע׳, *הכתיב,—א) עשה שאחר יכתב: והלא כבר הכתבתי בכל ביתי נאמן הוא וכו׳ והלא כבר הכתבתי אח לצרה יולד (מכי׳ בשלח ב ג). כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי (שם יתרו ז). אמר לו הקב״ה (למשה) אני הכתבתי עליך שאתה עניו ואתה מקפיד על דבריו (מד״ר שמות ו). שאלו היה ראובן יודע שהקב״ה מכתיב עליו ויצילהו מידם היה טוענו (את יוסף) ומוליכו אצל אביו ואלו היה יודע בועז שהקב״ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי עגלים פטומים היה מאכילה (שם ויקר׳ לד). וכי כל ימי חייו שפט שמואל את ישראל וכו׳ אלא אמר הקב״ה הריני מכתיב עליו כל ימי חייו שיקבל שכר כל ימים שהיה בעולם (שם במד׳ ג). שלמה בנה בית המקדש וכו׳ ובשביל שנתן דוד נפשו על ביהמ״ק שנבנה וכו׳ לא קיפח הקב״ה שכרו אלא הכתיבו על שמו מזמור שיר חנכת הבית לדוד לשלמה אין כתוב כאן אלא לדוד (שם יב). ואילו היה יודע אהרן שהקב״ה מכתיב עליו הנה הוא יוצא לקראתך בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו (שם רות, ויאמר לס). אמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע הכתבת לנו בתורתך זכור את אשר עשה לך עמלק לי עשה ולך לא עשה לא החריב את מקדשך (שם איכ׳, זכור ה׳). אמר (הקב״ה) הכתבתי בתורתי לא תקום ולא תטור את בני עמך אבל נוקם את לאומות העולם (שם קהל׳, באשר דבר). אמר לו הקב״ה שלמה וכתוב יושר דברי אמת כבר הכתבתיהו על ספר הישר (שם, ויותר שהיה). אמרו לו ישראל רבון העולמים עד אימתי כך לא הכתבת בתורתך שלם ישלם המבעיר את הבערה ואתה הוא שהבערת (פסיק׳ רבתי גג).—והכתיב את פלוני, במשמ׳ קרא לו מפיו למען יכתב לפי הקריאה, diktieren dicter; dictate ואמר כי אביו ז״ל הכתיב לו כמה וכמה גיטין ובכלם כתוב ימהא באלף (תשו׳ מהר״י קולון קסב).—ופשט שמוש זה בזמן החדש בדבור בפרט בבתי ספר העברים בא״י. — ב) *כמו קל, בפרט בהדבור הכתיבה המלכות אנשי צבא, גזרה וקראה ואספה אנשים לצבא, z. Kriegsdienst ausheben; recruter consign: זו מלכות אדום שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם (מד״ר בראש׳ מב). למדינה שהיתה מכתבת ענקמון למלך והיתה שם אשה אחת והיה לה בן ננס והיתה קוראה אותו מקרוא לפרוס אמרה בני

מקרוא לפרוס ואין אתם מכתיבין אותו אמרו אם בעיניך מקרוא לפרוס בעינינו הוא ננס שבננסים (סם סה).—ובמשמ׳ זו הכתיב עצמו, בא ורשם שמו שהוא רוצה לעבד בצבא: בנימוסיות שלנו כל מי שהוא מכתיב עצמו שרגיון למלך הוא כופר באבותיו (פסיק׳ רכתי כג). משל למי שהיה מכתיב טירוניא ובא אחד להכתיב לו את בנו אמר לו ראה לבני מה בחור מה גבור מה בעל קומה (אגד׳ כראש׳).

—הפע׳, *הכתב, הוכתב, מוכתב,— שהכתיבוהו, בפרט לעבודת הצבא וכדומה: מי שהיה מוכתב באסטרטיא של מלך (קדוש׳ ד ס). — ובמשמ׳ רשום לענש, להריגה: המוכר עבדו לחבירו ונמצא גנב וכו׳ או שהיה מוכתב למלכות הרי זה מקח טעות (תוספתא ב״ב ד ז). ליסטים מזויין או מוכתב למלכות (כתוב׳ נח.).—ידו מכתבת למלכות, לקטעה: אומדין כמה אדם רוצה ליתן לקטוע לו ידו המוכתב למלכות בין סייף לסם (ב״ק פה.). ידו מוכתבת לרבו ראשון (שלא יעשה בה מלאכה לרבו השני) (ערכ׳ יט:).—ובסהמ״א: הלא אנכי יצאתי בורח מלפניו והוא בקש להרגני ואני מוכתב למלכות והיה כל מוצאי יהרגני (ר״י אברבנאל, במות).

אָבָק, *אבק סופרים.—∞אַבְרוֹן.—אגרת.—*אות, אותיות. — *אלפבית, אלף=בית. — *אשורי, כתב אשורי. —*גויל. — גליון.— גרד. — ״גרסה.— דיו. — ״הֶעְתֵּק, ״העתקה.—*זִיּוּף הכתב.—זִכָּרוֹן, ״זכרון דברים. — חקק. — *חתימה. — חתם. — ״טשטוש. — *טשטש.—יתד, ״כתב יתדות.—*כותב אומן.—*כן.— כְּתֹבֶת.—״כתיב.—כתם.—*לבונאי, כתב לבונאי.— לוח.—״לפוף, אותיות לפופות. — מגלה.—״מחברת. — מחה. —*מחק. —מִכְתָּב.—*מַכְתֵּב.—∞מכתבה. — מלה. — מסמר, ״כתב המסמרות. —∞ מספג. — מְרֻבָּע, *כתב מרבע.—״נוסח. —״נוסחה. — ״נוצה.— *נייר.—סופר.—*ספג.—ספר.—*סרגל.—*סתומה.— עט, עי׳ במקומו.—*פתוחה.—*פתקה.—קו.—*קלף. —קסת.— קרא. —״רש״י, — כתב רש״י. — רשם.— *שורה. —*שטב.—*שטר.—*שיטה.— *שרטוט.— שרט.—*שריטה.—*תֵּבָה.—*תָּג.

כְּתָב, ס״ז, נכנ׳ כְּתָבָהּ, כְּתָבָם,—א) הסימנים המצויירים שהם משמשים כאותיות להברת הקולות, die Schrift, caractères; character: וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה כִּכְתָבָהּ ואל עם ועם כלשונו (אסת׳ א כב). ואל היהודים כִּכְתָבָם וכלשונם (סס ח ט).— ובתו״ם: ארבעה לשונות נאין להשתמש בהן העולם ואלו הן לעז לזמר וכו׳ עברי לדיבור ויש אומרים אף אשורי לכתב אשורי יש בו כתב ואין בו לשון עברי יש בו לשון ואין בו כתב בחרו להם (היהודים בימי עזרא) כתב אשורי ולשון עברי׳ (ירוש׳ סוט׳ ז כא ג). כתב אשורי ניתנה התורה וכו׳ ככתב ספרים כן כתב תפילין ומזוזות (סס מגי׳ א עא ג). כתב (ספר תורה) בכל לשון בכל כתבים לא יקרא בו עד שתהא כתובה אשורית (סופרים א ו).—ובמשמ׳ מלים כתובות, דברים רשומים באותיות, Geschriebenes; écrit; writing: הכל בִּכְתָב מיד יי׳ עלי השכיל כל מלאכות התבנית (דהי״א כח יט). אבל אגיד לך את הרשום בִּכְתָב אמת (דני׳ י כא).—ואמר בן סירא: על כן מראש התיצבתי והתבוננתי ובכתב הנחתי מעשי אל כלם טובים לכל צורך בעתו יספוקו (כ״ס גני׳ לט לב-לג). חוקרי מזמור על חוק ונושאי משל בכתב (סס מד ה). לזכרון בכתב חרות למספר שבטי ישראל (סס מה יא).—ובתו״מ: כתב אות אחת סמוך לכתב וכתב על גבי כתב (סבת יב ס). הרחיק את העדים מן הכתב מלא שני שיטין וכו׳ כמה יהו עדים רחוקין מן הכתב ויהא כשר כדי שנקרין עמו (תוספתא גיט׳ ט יא). בשעה שהכתב רבה על הנקודות את דורש את הכתב ומסלק את הנקודה ובשעה שהנקודה רבה על הכתב את דורש הנקודה ומסלק את הכתב (ירוש׳ פסח׳ ט לו ד). ספר שאין עליו מפה הופכו על הכתב כדי שלא יתבזה הכתב (סס מגי׳ א עא ד). כתבו (את הגט) על טס של זהב ואמר לה מקום הכתב שליך ובין השיטים שלי (סס גיט׳ כ מד:). נמצאת השורה בין כתב ובין ריוח מאה ועשרים וארבע אצבעות (תבו׳ סגא׳, גנז״ב דף 35).—״כְּתַב סתרים: והוא בענין כתב סתרים שמשתמשים בו המלכים וכו׳ שאפשר לכתוב כתב שאם יקראוהו עשרה בני אדם כל אחד יבין דבר זולת חברו (יס״ר מקנדיה, מלרף לתכמ׳ יא). — *כְּתַב ידו של פלוני, צורת הכתב שלו: נאמן אדם לומר זה כתב ידו של אבא וזה כתב ידו של רבי וזה כתב ידו של אחי (כתוב׳ כ י). העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה אבל אנוסים היינו וכו׳ הרי אלו נאמנים ואם יש עדים שהוא כתב ידם או שהיה כתב ידם יוצא ממקום אחר אינן נאמנין זה אומר זה כתב ידי וזה כתב ידו של חברי וכו׳ נאמן אדם לומר זה כתב ידי (סס ג-ד). אמרו עליו על ר׳ יוסי הכהן (ויש אומרים) על ר׳ יוסי החסיד שלא נמצא כתב ביד עכו״ם מעולם (סבת יט.). אמר לו המלך ומה אתה מבקש שאתרצה לה

הבא הנייר והלבלר משלך והרי כתב ידי (מד"ר דבר' ג). ומצאתי גירסא זו בספר כתב ידו של רבינו גרשום בן יהודה (רש"י סוכ' מ.). —כְּתַב יד, כִּתְבֵי יד, ספר כתוב בידי אדם, לא נדפס בדפוס, Handschrift manuscript, נהוג בספרות החדשה ובדבור העברי.— ב) *מלאכת הכתיבה: עשרה דברים נבראו בערב שבת ואלו הן הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר הכתב והמכתב והלוחות (אבות ה ו). תורי זהב נעשה לך זה הכתב עם נקדות הכסף זה הסרגל (מד"ר שה"ש, תורי זהב).—והמעשה לכתב: אדם מישראל שקידש אשה מי צריך ליתן שכר כתב קדושין (מד"ר דבר' ג). —*בִּכְתָב, ההפך מן על פה: נאמרו דברים בפה ונאמרו דברים בכתב ואין אנו יודעין אי זה מהן חביב וכו' אם שימרת מה שבפה וקיימת מה שבכתב אתה מקבל שכר (ירוש' פאה ב יז.). א"ר אלעזר תורה רוב בכתב ומיעוט על פה (גיט' ס:). דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב ושבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה (תמור' יד:). אמר (משה) לפניו רבש"ע אכתוב אותה (את התורה) להם אמר לו איני מבקש ליתנה להם בכתב מפני שגלוי שאוה"ע עתידין לשלוט בהם וליטול אותה מהם וכו' ומה אני עושה להם נותן את המקרא בכתב והמשנה והתלמוד וההגדה בעל פה (מד"ר שמות מז). ואם המרת אותו ועשית מה שבעל פה בכתב ומה שבכתב בעל פה אינך מקבל שכר (שם), ועי' תורה. —דבר כִּכְתָבוֹ, כמו שהוא כתוב: במקדש אומר את השם (בברכת כהנים) ככתבו ובמדינה בכינויו (סוט' ז ו). אמר ר' הילא יאמרו הדברים (האמורים בפסוק לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה) ככתבן (ירוש' יבמ' ח ה ד). ר"י אומר דברים ככתבן לגר בנתינה ולנכרי במכירה (בבלי פסח' כא:).— ג) דבר כתוב, גליון, מגלה, Schriftstück écrit; writing: בסוד עמי לא יהיו ובכְתָב בית ישראל לא יכתבו (יחזק' יג ט). ויאמר חורם מלך צר בִּכְתָב וישלח אל שלמה (דהי"ב ב י). כי כְתָב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב (אסת' ח ח). ואת פתשגן כְּתָב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו (שם ד ח). אלה בקשו כְתָבָם המתיחשים ולא נמצאו (עזר' ב סב).—ובתו"מ: לא במסורת אני אומר לכם וכו' לא כתבים אני משגר לכם לא עדים אני מעמיד אלא אתם ראיתם (מכי' יתרו ב). משל לכתבין של מלך שנכנסו למדינה וכל מדינה ומדינה שהיו כתבין מגיעין היו בני המדינה עומדין על רגליהן ופורעין את ראשיהם וקוראים אותם באימה וביראה (מד"ר ויקר' יא). —*כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ, בפרט התורה והנביאים: כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה בין שקורין בהם ובין שאין קורים בהם (שבת טז א). בזמן ששניהם רוצים אפילו בפחות מכאן יחלוקו וכתבי הקדש אעפ"י ששניהם רוצים לא יחלוקו (ב"ב א ו). —וכמו אגרת, מכתב: ושמעון טוען שהגיע כתבך אלי לתת לאבי וראובן אומר לא כתבתי אלא לתת לאביך (תשו' הגא', הרכבי נט).—כְּתַב חליפים, עי' *חִלִּיף, והוסיפה: ראובן הוציא כתב חליפים על שמעון וכו' (שו"ת דברי ריבות תד). ראובן היה חייב לשמעון מנה בעד כתב חליפין ונפטר לבית עולמו (תשו' מהרש"ך ב קטו). —וכתב חלוף, עי' *חִלּוּף, והוסיפה: בדרך הסוחרים השולחים ממונם לפקידיהם במקום אחר אשר ע"י כתבי הלוף מסודרים יפרעו סך כך וכך לפלוני מהממון שיש להם (בינה לעתים מו).—כְּתַב תִּיּוּר, כתב שנותנת הממשלה לאדם בלכתו בדרך, כתוב בו שמו של בעל הכתב ומהותו וכדו': בדרך לא עבר בה איש יהודי מבלי כתב תיור מיוחד (יעבץ, מגלת ספר פא).—כְּתַב עִתִּי, כִּתְבֵי עִתִּים, כמו עִתּוֹן: בדמשק היה משפטי לקבוע ישיבתי שעה אחת ליום באחד מבתי המשתה הגדולים לקרוא את כתבי העתים ולשמוע את השיחות אשר בני מרום העם משוחחים איש את רעהו (מא"ג, דביר, ליל שמור' א). בעל הבית יצא מעל פני בפחי נפש להודיע את נזקי לפקידי העיר ולפרסמו בכתבי העתים (שם ב). גם אל הצפרתים ערכתי שיחי בספר ערוך בשפת צרפת אשר נדפס עד תומו בכתבי העתים (שם ב, מכת' מסתור).—ואמר המשורר: זה עשה עשר וילך אי כתים, וזה המיר דתו נמכר לעקר, ובישראל אין אז כתבי העתים, לדרוש אחרי הבעלים להכחיש שמועות שקר (יל"ג, קוצו של יוד). ובנחה לא יבלה עתו בהבל, כי יהגה בספרים יכתוב ויחבר, יקרא כתבי העת יפרוט על נבל, או במושב חכמי לב נגידים ידבר (שם). בין כה נמצא כתוב בכתבי העתים, כי אנית הסוחרים נחש עקלתון, נשברה אל הסלע על חוף אי כתים, וכל קהלה אבד בים ביום האסון (שם). ותאמר אין זה כי אם מצאתהו רעה אלבה ואכתבה מודעה בכתבי העתים (הוא, נסלא נסלא).—כְּתַב אור, כמו ציור אור: כי כל מעשיכם נכתבים בספר, אך לא בכתב אנוש כאשר תחשובו, לא בדיו וקסת ובאמרי שפר, כי בכתב האור יוחקו ונצרו (יל"ג, בירח בלילה).—כְּתַב המסמרים, עי' מסמר.

∵כַּתָּב, ש"ז, מ"ר כַּתָּבִים,—א) מי שאומנותו לכתֹב, סופר: יש מקומות שקורין לסופר כתב בדגש התיו(ר"א כחור, התשבי, ערך כתב).— ב) כנוי לכוכב: י"י מן התוכנים שקוראין לכוכב שבגלגל השלישי כתב לפי שהוא ממונה על הלמוד והכתיבה (שם).– ג) ∞בזמן החדש קראו כַּתָּב למי שאומנותו לכתב מכתבים בעתונים על הדברים הנעשים במקום מושבו, Correspondant, ונהוג בדבור העברי בא"י ובעתונים.

∵כֹּתֵב, ש"ז, עי' *כּוֹתֵב.—וכנוי לכוכב: וכן נקרא אחד מהם (משבעה כוכבי לכת) עד היום כותב וכן יציירוהו המציירים לשבעה כוכבי לכת לפי כוחותם ופעולתם עד היום (ר"ש אבן תבון, יקוו המים י). ויש מי שקורא אותו (לכוכב) כותב (פרוש לרמב"ם הלכ' יסוה"ת ג א). ומפרש מיימוני מהלכ' יסודי התורה כתב שיש מי שקורא אותו כותב וכן מצאתי אותו אני הכותב בספרים ישנים כי הדבר מנוסה שכל הנולדים בשעת ממשלת כוכב המה חכמים מביני מדע חדודי השכל לומדים וכותבים וסופרים (נחמ' ונעים א ח).

***כְּתֻבָּה**[1], כתובה, ש"נ, נכנ' כְּתֻבָּתָהּ, מ"ר כְּתֻבּוֹת,— שטר הנשואים שהבעל כותב ונותן לאשה שהוא נושא עפ"י החק הקבוע, Heirats-Vertrag; Contrat de marriage; mar.-contr.: בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה (כתוב' א א). אלמנה גרושה וחלוצה מן הנשואין כתובתן מנה (שם ד). לא כתב לה כתובה בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה מפני שהוא תנאי בית דין (שם ד ז). נכסים בחזקתן כתובה בחזקת יורשי הבעל (יבמ' ד ג). כנסה הרי היא כאשתו לכל דבר ובלבד שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון (שם ד). הנזקין שמין להן בעידית וב"ח בבינונית וכתובת אשה בזיבורית (גיט' ה א). אם אמרה (הסוטה) טמאה אני שוברת כתובתה ויוצאת (סוט' א ה). ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה וכו' ושבעלה בא עליה בדרך נוטלת כתובתה ולא שותה וכו' מעוברת חבירו ומניקת חבירו לא שותה ולא נוטלת כתובה (שם ד א-ג). מעידין אנו באיש פלוני שגירש את אשתו ולא נתן לה כתובתה וכו' אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו (מכות א א). נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל (מפריה ורביה) אלא יוציא ויתן כתובה וכו' נישאת למי שאין לו אשה ובנים תצא שלא בכתובה מפני שנישואיה נשואי טעות (תוספתא יבמ' ח ד). אשה יש לה כתובה פילגש אין לה כתובה (ירוש' כתוב' ה כט ד). ראה (ריב"ז) ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים וכו' אמרה לו רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי אמר להן לתלמידיו זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה (בבלי שם סו:). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים התקינו שיהיו מניחין אותה בבית אביה ועדיין כשהוא כועס עליה אומר לה לכי אצל כתובתיך התקינו שיהיו מניחין אותה בבית חמיה וכו' ועדיין כשכועס עליה אומר לה טלי כתובתיך וצאי (שם פב:). למלך שנטל אשה ראשונה ולא כתב לה כתובה גירשה ולא כתב לה גט כך לשנייה ולשלישית ולא היה כותב להם כתובה ולא גט וכו' ראה ענייה יתומה בת אבות ביקש ליטול אותה אמר לשושבינו אל תנהוג בה כראשונות וכו' וכתוב לה כתובה (מד"ר במד' א). אני נותן את בתי בכתובתה במדינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ובחמדתה שהיא בת מלך (שם שה"ב, כרם היה). למלך שנשא מטרונת וכתב לה כתובה מרובה וכו' הניחה והלך לו למדינת הים והיו חברותיה מונות לה וכו' והיתה נכנסת לתוך חופתה ופותחת כתובה וקורא בה ומוצאה אותה כתובה מרובה ומתנחמת לימים בא המלך וכו' אמרה לפניו אדוני המלך אילולי כתובתי מרובה שכתבת לי כבר היו חברותי מאבדות אותי ממך (פסיק' רבתי כא). וישבתי על ספסל של שיש טהור שנתן לי אלישע אבי כי מחפץ יולדתי היה שהכניסה לו בכתובתה (ברייתא מפרקי מרכבה).—ומ"ר: שני גיטין ושתי כתובות גובה שתי כתובות (כתוב' ט ט). שיהיו שם נכסים שיש להן אחריות יותר על שתי הכתובות דינר (שם י ג). — ואמר המליץ: ואתמול שוטטו למצא מנוחה ועמי מצאו חפצן בשוטן, בעל בהן ואם תרצה לגרשן כתוב היום כתבתן וגטן (יצחק אבן עזרא, פיוטי השיר). הדבר יצא מפי (שהסכמתי להשדוך) וימהרו ויקראו הסופר, והביא העט והספר,

---

[1]) משק' סגֻלָּה, חֻתֻלָּה. כך הכרת המסורה של מלה זו אצל ספרדים ואשכנזים ותימני', וכבר העיד על זה דוד מהתפוחים בפרוש וז"ל: כְּתוּבָּה השטר שעושה הַבעל לאשתו בשעת הנשואים נקרא כְּתֻבָּה סתם וכו' ואין כותבין כתובה בלי וו ואעפ"י שהבית דגושה (למח דוד, ערך כתובה).

וכתב לה כתבה, מני ים רחבה וכו׳ ויקראו סופר לקים כל מהר כתבתה בפרושים, ויכתבו עלי שטר מחזק שריר בתוספת והחדושים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו). וכאשר נכתבה הכתבה קראוה נגד היהודים, ואכתוב בספר ואחתום ואעד עדים (שם).

כַּתָּבָה, נ״ג, מ״ר כַּתָּבוֹת,—מה שהכַּתָּב כּוֹתב להעתון על המארעות שבמקומו, Korrespondenz; -nce.

***כִּתְבוֹת**[1], ס״נ,— דברי בדיחות ולצנות וחדודים: עוד רע נמצא בכתיבה וכו׳ והוא מה שקורין ההמון כתבות לכתבי עמל ואון של הולכי רכיל בעלי שחוק וליצנות (ר״י עמדין, מגד׳ עז, עליית הכתיבה).

***כִּתְבִי**, ת״ז, — של הכתב: והתקון הכתבי מקל וחמר שיהיה כן מחמת שמשפטו כמשפט תקון הלשון (יהושע בן יהודה הקראי, ספ׳ העריות).

***כַּתְבָן**, ש״ז, מ״ר כַּתְבָנִים,—מי שאומנותו לכתב, מי שכותב כתב יפה: של בית חגירה כותבנים אומנים היו בירושלם (ירוש׳ מגי׳ א עא ד).

***כַּתְבָן**, ש״ז,—כמו הקודם: ר׳ מאיר היה כתבן טוב מובחר (מד״ר קהל׳, ובנאתי אני).

כְּתֹבֶת, ש״נ, — א) כמו כְּתָב, בפרט כְּתֹבֶת קעקע: ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתבת קעקע לא תתנו בכם (ויקר׳ יט כח), עי׳ קעקע.—ב) מַעַן, שֵׁם ומקום דירה ששולח מכתב כותב על גב מכתבו למען ידעו למצא את האיש שאליו נשלח המכתב, Adresse: גם מאביך היקר גם מאחי לא הגיעוני דברים על דבר התעודה אשר שלחתי לו על פי כתובת אביך (מה״ג, דניל ב, מכת׳ כג). והנה כתובתי רצופה בזה ואתה אדוני האירה פניך על עבדך והשיבני דבר (יל״ג, מכת׳ לריב״ל, כאר יצחק קפט). גם גלית את אזן רעי הנ״ל להודיעני במכתב לשלוח למקום שבתך עשרים עקזעמפ׳ מספרי על כתבתך וכן עשה (הוא, אגרות א א).— ובפרט השתמשו בזמן החדש בשם זה להדברים הכתובים והרותים על אבנים וכדומה, Inschrift; inscription.

***כָּתוּב**, ש״ז, מ״ר כְּתוּבִים,—א) מאמר כתוב בתורה או בנביאים וכו׳: ועליו הכתוב אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ (פאה טו). ועליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (תענ׳ ג ח). שאין הכתוב מדבר אלא בנאכלות שנאמר במקום קדוש תאכל (זבח׳ יא א). נמצאו שני כתובים קיימים אשם לה׳ ואשם לכהנים וכו׳ (בקל׳ ו ו). ואם ימעט הבית מהיות משה בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח (מכי׳ כא ג). כתוב אחד אומר כי מן השמים וכתוב אחר וירד יי׳ על הר סיני כיצד יתקיימו שני מקראות הללו (שם יתרו ט). וכי ימכור איש את בתו בקטנה הכתוב מדבר וכו׳ אם מוציאה הכתוב מיד מכר החמור קל וחומר מיד רציעה קלה (שם משפט׳ ג). כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט את הדמות (תוספתא יבמ׳ ח ד). וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם (ברייתא דר׳ ישמעאל). כתוב אחד אומר שש כנפים שש כנפים לאחד וכתוב אחד אומר וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת (חגי׳ יג:). אי אתה מוצא לא נשך בלא תרבית ולא תרבית בלא נשך ולא חלקן הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין (ב״מ ס:). וטומאתו עליו בטומאת הגוף הכתוב מדבר (זבח׳ מג:). שני כתובין הבאין כאחד וכל שני כתובין הבאין כאחד אין מלמדין (חול׳ קיז.). גדול הוא השלום שאמר הכתוב דברים של בדאי ליתן שלום בין יוסף לאחיו בשעה שמת אביהן היו מתיראין שלא ינקום להן ומה אמרו לו אביך צוה לפני מותו וכו׳ ואין אנו מוצאין שצוה יעקב אבינו אלא אמרו הכתובים דברי בדאי מפני דרכי שלום (מד״ר דבר׳ ה).—ב) כנוי להספרים תהלים משלי איוב: שיר השירים וקהלת מטמאין את הידים וכו׳ אמר ר״ע חס ושלום לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים וכו׳ שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים (ידים ג ה). אי אתה מוצא שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד (סעו״ר כח). זה הכותב תורה נביאים וכתובין ומשאילן לאחרים (כתוב׳ נ.). שלשה כתובים גדולים הם הרואה ספר תהלים יצפה לחסידות משלי יצפה לחכמה איוב ידאג מן הפורענות ג׳ כתובים קטנים הם הרואה שיר השירים בחלום יצפה לחסידות קהלת יצפה לחכמה קינות ידאג מן הפרענות (ברכ׳ נז:). אמר ר׳ יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב״ה אתה מוצא ענוותנותו דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים (מגי׳ לא.). סדרן של כתובים רות וספר תהלים ואיוב ומשלי קהלת שיר השירים וקינות דניאל ומגילת אסתר עזרא דברי הימים (ב״ב יד:).

---

[1]) אמר רא״ב וז״ל: בימים קדמונים היו בעלי צחיות ומושלי משלים כותבים דבריהם על פתחי בתי הנדיבים או ברחובות הומיות בסתר בדי שלא יודע מי הוא הכותב וכן מנהג עוד היום ברומא ואותן הדברים נקראין כתבות (התשבי, ערך כתבות).

אמר שמואל הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא (מגי' יט.).

כְּתִיב[1], ש"ז, מ"ר כְּתִיבִים, — א) צורת המלה כמו שהיא כתובה במקרא, אעפ"י שהקריאה המסורה היא אחרת: ותקנו (בעלי המסרה) הספרים ההם בתכלית מה שאפשר וכו' ובמקומות אשר השיגם (את הספרים) ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא (האפודי ז). אם היה הקרי וכתיב כפי מה שמצאו בספרים המחולפים וכו' אם כן איפה למה בפירוש הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתיב וכו' היה לו לשום נוסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הנקודה והכתיב ישים מבחוץ וכו' והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספר ירמיהו כשתעיין בם ובעניינם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיהו כן בטעות ובשגגה וכו' אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה וכו' לא נמצאו בו מקרי וכתיב אלא מעט מזער (ר"י אברבנאל, הקד' פי' ירמ'). והנה כאשר נתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה בענין קרי וכתיב עוד זה מצאתי שלא נמצא קרי וכתיב על ענין חסר ומלא לעולם ר"ל שלא נמצאת מלה בכל המקרא שהכתיב הוא מלא והקרי הוא חסר או להפך (ר"א בחור, הקדמ' ג למסור' המסורת).—ב) כמו כְּתָב: יראה ספר כתוב והוא לא הכיר הסופר באחד החושים שהקדמנו אך כתיבו מעידה עליו אם חכם באומנתו אם לא (ר"י קמחי, הקד' ספר הגלוי). — ג) ∞צורת המלים של הלשון כמו שהן צריכות להכתב עפ"י הדקדוק, Rechtschreibung, Orthographie, נהוג בדבור העברי בא"י.

***כְּתִיבָה**, ש"נ, מ"ר כְּתִיבוֹת, — שה"פ מן כָּתַב: כתבו (את הגט) במחובר (לקרקע) תלשו וחתמו ונתנו לה כשר ר' יהודה פוסל עד שתהא כתיבתו וחתימתו בתלוש (גיט' כ ז). כתיבה בשנים וחתימה בשנים חתימה בשנים כחה מיופה וכתיבה בשנים אין כחה מיופה (ירוש' שם כ מז.). בזמן שהוא מעיד על הכתיבה ועל החתימה (שם נדר' א מד.). משום דדרך כתיבת בכך וכו' (לכתוב ביד הימנית אבל בשמאלית) אין דרך כתיבה בכך (שבת קג.). שתהא כתיבה תמה (שם:). כתב אות אחת בטבריא ואחת בציפורי חייב כתיבה היא אלא שמחוסר קריבה (שם קד:). מאימתי מוציאין (את הגט) לפירות ר' יוחנן אמר משעת כתיבה ור"ל אמר משעת נתינה (גיט' יז:). — ומצוי בסהמ"א: כך היינו מפרשין כתב עיקר הכתיבה היאך אדם יודע לחוק סימנין ואותות לדברים (תשו' הגא', הרכבי כט). ומן הזריזות בכתיבה שאם יתקבצו למדין או נונין או קופין או כפין בשטה אחת שלא תהיה אחת קצרה מחברתה ולא ארוכה מחברתה (צוואת ר"י אבן תבון לבנו). חקק ר"ל רשם הלא תראה שהוא לא אמר ברא כי הכתיבה בכל האומות הם רשמים וחקיקות מונחים כפי ההסכמה בין ב"א להורות בהם על המאמר (דונש בן תמים, פי' יציר' כג.). — ואמר המשורר בהשאלה: ומימי שחרות דודי דבקים בדודיך כמו דבק רגבים, ובדיו החלבים נכתבו על קרבי מן ימי ינוק חלבים, ולא יוכל זמן למחות כתיבת דיו חלב עלי לוח קרבים (ר"ש הנגיד, אבא חסאן). —*וכמו כְּתָב: שבעים זקנים כתבו התורה לתלמי המלך כתיבה יונית (מסכ' ס"ת א ח). — וביחוד כנוי להכתב המרבע, כתב האשורי: ומה שאנחנו קוראין שאר הכתב כתיבה גם זה מטעותי האשכנזים שמקצרים בלשונם כי שמה כתיבה אשורית לפי שהעלו אותו עמהם מאשור לפי דעת רז"ל גם יש יהודים רבים שקוראים אותה כתיבה מרובעת ואנחנו קוראים אותה כתיבה לבד ומניחין (המלה) אשורית או מרובעת כדי לקצר הדיבור (ר"א בחור, מכתב אליהו, כ"י כיה"ס חכי"ת). — כְּתִיבָה וחתימה טובה, מטבעת ברכה מאדם לחברו אצל קצת היהודים בפרט בימי ראש השנה. — ובלשון הדפוסים וכדומה, דברים כתובים על גליון לסדר אותם באותיות הדפוס.

***כְּתִישָׁה**, ש"נ, מ"ר כְּתִישׁוֹת, — שה"פ מן כָּתַשׁ: שכן עני אוכל פתו בלא כתישה (שבת עד.). השמן הזה אין משתבח אלא ע"י כתישה (מד"ר שה"ש, לריח שמניך). — ובסהמ"א: כתישת סממנין ותיקון הקטורת קרי פיטום (רש"י, סדור, תלד). אך האויל בעבור כל כתישות והכאות שבעולם לא תסור קליפת האולת מעליו (ספר הגלוי לרי"ק קיב).

כָּתִית, ת"ז, — א) שכתתו אותו במכתש וכדו', gestossen, broyé; pounded: ואתה תצוה את בני ישראל ויקח

---

[1]) בארמ' כתיב כמו כתוב, ובלשון המסורה בפרט במשמ' הרשומה בפנים: ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה וכו' ויעלה כתיב (ע"ז כד:). ויבא כל העם להברות את דוד כתיב להכרות וקרינן להברות (סנה' כ.). הוצא כתיב היצא קרי (מסור' כרא"ש ח יז, ועוד). י"ד מלין כתיב ה בסוף תיבות' וקורין ו (אכלה ואכלה, סי' קיג). כתי' שבות וקרי' שבית (שם קמג). כתי' ובעפלים וקרי ובטחורים (שם קצ).

אליך שמן זית זך כָּתִית למאור להעלת נר תמיד (שמות כז כ). ועשרן סלת בלול בשמן כָּתִית רבע ההין (שם כט מ). עשרים אלף כר חטים מכלת לביתו ועשרים כר שמן כָּתִית (מ״א ה כה). — ב) *חבורה שנעשית ע״י חתוך וכדומה, Wunde ; plaie ; scab : דבש כדי ליתן על הכתית שמן כדי לסוך אבר קטן (שבת ח א). כדי ליתן על פי הכתית (גמ׳ שם עז:). כל מה שברא הקב״ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית וכו׳ (שם).—ג) *סמרטוטים רכים ישימו בתוך הקב של הקטע וכדו׳ שלא יסקב העץ את העצם[1] וכדו׳, weiche Fetzen; chiffon, charpie; rags : (קב של קטע אם) יש לו בית קיבול כתיתים (שבת ו ח). נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכתו אבל לא גמי יבש ולא כתיתין יבישין על גבי מכתו (תוספתא שם יב יד).—ד) *דברים כתותים לאכילה: לעירוני שנכנס למדינה וראה אותן שמוכרין מיני כתיתין וכל דבר אמר מי יוכל לשבוע מאלו (מדר׳ תהל׳ טו).

·כְּתִיתָה, ש״נ, מ״ר כְּתִיתוֹת,—שה״פ מן כתת: ישברהו עד שיהיה כתות כתיתות דקות (רד״ק ישע׳ ל יד). — ובלשון הרפואה, בשבירת העצם, כשהעצם נרצץ לחתיכות אחדות: והנה אם יפול (השבר בעצם) ברוחב יקרא בתור ואם יפול באורך ואין מספרו רב יקרא שסוע ואם יהיה מספרו רב יקרא כתיתה (קאנון א ג א ד).

כֹּתֶל, ש״ז, ככנ׳ כָּתְלֵנוּ, מ״ר *כְּתָלִים,—כֹּתֶל הבית וכדו׳, קיר, דופן, Wand; mur; wall : דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה זה עומד אחר כָּתְלֵנוּ משגיח מן החלנות מציץ מן החרכים (שה״ש ב ט). — ובתו״מ: בית שנפחת וסיכך על גביו אם יש מן הכותל לסיכוך ארבע אמות (סוכ׳ א י). השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע וכו׳ אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם (ב״ב א א). כותל חצר שנפל מחייבין אותו לבנותו וכו׳ סמך לו כותל אחר אעפ״י שלא נתן עליו את התקרה (שם ג). הכותל והאילן שנפלו לרשות הרבים והזיקו וכו׳ נתנו לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכותל ונפלו בתוך הזמן (ב״מ י ד). הקורה מוטה על הכותל ותולה אותו כדרך שהטבחין עושין (סנה׳ ו ד). דף של נחתומין שקבעו בכותל (כלים טו ב). כותל המשמש את הבית ידון מחצה למחצה כיצד כותל שהוא לאויר והטומאה בתוכו וכו׳ כותל שבין שני בתים והטומאה בתוכו (אהל׳ ו ג-ד). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל (ב״מ י ה). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכותלו של חבירו שלשה טפחים (ב״ב ב א). מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו לא יסמוך לו כותל אחר (שם ד). כתב על שתי כותלי הבית (שבת יב ה). כל הכתלים שהיו שם (בהר הבית) היו גבוהים חוץ מכותל המזרחי (מדות ב ד). השוכר בית מחבירו מעמיד בו ריחים של חמור אבל לא ריחים של יד לא ירתף על גבו יין מפני שטוען את הכתלים ולא יגדל בו את התרנגולים מפני שמחטטין את הכתלים ולא יעשה בו מכתשת קבועה מפני שמזעזע את הכתלים (תוספתא ב״מ ח ל). ר׳ יהודה אומר כתליה (של העיר) וזיזיה מתעברין עמה (שם ערוב׳ ו ד). אשר לו חומה פרט לבית הבנוי לחומה דברי ר׳ יהודה ר״ש אומר כותל החיצון הוא החומה (ירוש׳ מעשר׳ ג נא.). סלעים מרחיקין אותן מן הכותל וכו׳ שהן עושין חלודה והן מלקין ארעיתו של כותל (שם שבת ג ו ד). אם היה כותל גוהה סותרו ובונהו (שם תענ׳ ד סט:). זיזין וכתלין היו יוצאין מיכן ומיכן כדי שלא יציצו הכהנים (שם שקל׳ ד מח.). המצניע קוצותיו וזכוכיותיו לתוך כותל של חבירו ובא בעל כותל וסתר כותלו ונפל לרה״ר (בבלי ב״ק ל.). שאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים (שם כט:). מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה (ברכ׳ כח.). אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו (ב״מ נט:). המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה משתמש בזיזיה ובכתליה עד ד׳ אמות (ב״ב ו:). האומר לחבירו בור וכותליה אני מוכר לך צריך שיהא הכותל שלשה טפחים (שם יז:). למלך בשר ודם שבנה פלטין והבריות נכנסין לתוכה ואומרים אלו היו העמודים גבוהין היתה נאה אלו היו הכותלים גבוהין היתה נאה (מד״ר בראש׳ יב). למלך שצוה את עבדו ואמר לו בנה לי פלטין על כל דבר ודבר שהיה בונה היה כותב עליו שמו של מלך והיה בונה כתלים וכותב עליהן שמו של מלך (שם ויקר׳ א).—*אזנים לַכֹּתֶל, דבור מליצי, לאמר שצריך אדם להזהר להוציא סוד מפיו אפילו אם אין בבית שום איש כי סוף סוף יגלה ברבים: רבי לוי אמר אזנים לדרך ואזנים לכותל (מד״ר ויקר׳ לב).—הפך פניו לַכֹּתֶל, כדי שלא יראו מה הוא עושה: אם אינו יכול (האבל)

---

[1]) בערב׳ ההמונית כתית a), מוך של צמר וכדו׳.

---

a) [illegible]

לעשות מחיצה הופך את פניו כנגד הכותל ואוכל (ירוש׳ מו״ק ג פג:).—ומפני צער ובושה לבכות: ומעשה במונבז המלך ובזוטוס בניו של תלמי המלך שהיו יושבין וקורין ספר בראשית כיון שהגיעו לפסוק זה ונמלתם את בשר ערלתכם הפך זה פניו לכותל והתחיל בוכה וזה הפך פניו לכותל והתחיל בוכה הלכו שניהם וגימולו (מד״ר ברא׳ מו).—הטיח ראשו בכתל, מרוב צער: התחיל (הפלסוף ששאל לר״ג לכמה הנחש מוליד) מטיח ראשו בכותל אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד (מד״ר ברא׳ כ).

—הקיז דם לכתל, עשה דבר מהנמנעות, מתפאר בדבר נמנע: זה (פרוש) המקיז דם לכתלים (סוט׳ כב:).

—כתל ברזל עומד בפניו, ר״ל לא יכול בשום אופן לעשות מה שרוצה: בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל׳ שנה בן מ׳ שנה משמוציא יציאותיו הוא בא ליזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד מי גרם לו שלא יקרב לה איזה כותל ברזל יש ביניהם ואי זה עמוד ברזל ביניהם וכו׳ אי זה עקרב עקצו שלא יקרב לה (מד״ר שה״ש, שרכך).—°השליך עליו כתל גדול, הכריחו לדבר: קראת לחברך בדיני ישראל ולא רצה לבא השלך עליו הכותל הגדול שלא יוכל להשמט כלומר שיבא עליו בדיני גוים (סמ״ג מ״ע קז, בשם ר״י טוב עלם).—°הולך ישר יכה ראשו בכתל, מי שמתנהג בישר סופו שינזק: ואמור יאמר האיש בזמן הזה כל ישר הולך יכה ראשו בכותל ולא יוכל לאכול אפילו סובין (פלא יועץ, ערך ממון). — כתל מערבי, הכתל המערבי של הר הבית שחלק ממנו נשאר קים ולא החריבוהו הרומאים ועדיין הוא קים ועומד והיהודים מתפללים אצלו ובוכים על חרבן הבית: אם מקדם קדושך לא זז מכותל מערב אות היא כי יחיש חפשך יפדה אסירי עני (ר״י נגארה, יונת גדודים).—ובהשאלה, *כתלי בית הרחם: נעקרו כותלי בית הרחם (חול׳ ע.). כותלי בית הרחם העמידוהו (את הדם) (נדה ג.).— °ובארג וכדומה: כרובים היו מצויירין בהן (בהיריעות) באריגתן ולא ברקימה שהיא מעשה מחט אלא באריגה בשני כתלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה (רש״י שמות כו ב).

אבנים.—בעט, *כותל בועט.—גביש.—גדר.—*גהה, כתל גוהה.—*גויל.—*דפן, דפנות.—*חזית.—חומה.—חיץ.—טיח.—כרתה.—*מחצה.—*מריש.—*סורג.—פרץ.—קורות,—קיר.

א. כתם[1]), ממנו כתם, ב.*כתם.

כתם,—קל לא נהוג.

—נפע׳, נכתם,—נעשה כתם, נשאר כתם, befleckt s. être taché; be stained: כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני נאם אדני יי׳ (ירמ׳ ב כב).

—ובסהמ״א, נכתם, שיש עליו כתמים: יועיל לכל מיני שחפת וקדחת ולנכתמים בירקון (אסף 93, כ״י מינכן).

— ואמר הפיטן: חטא חז בי בעון נכתמנו, תמור כי בצחיון נזהמנו, חסדי יי׳ כי לא תמנו (ר״א קליר, איכה אספתו). הבר אשמים בצרור נחתמים, הרי פשעים עליו נכתמים, המס ימס בגחלי רתמים (רסב״ג, אדני מה אדם). אבינה ואזכרה ימי קדם, אשר קראוני כנכתם אדם, אדותם אגידה ולא אדדם (סבת א חנכה, אודך כי).

—פע׳, *כתם, מכתם,—מלכלך בכתם: מכתם לדוד אמר דוד מכותם[2]) אני (מדר׳ תהל׳ טז יג).

—קל, °כתם, ופעו׳, °כתום, כתומים: בכפות לבנות בעלי מעשים נעימים, בעבות לבנות ישרים במצות חתומים, בערבה לבנות בשמצה כתומים (ר״א קליר, אקחה ברחמן).

—הפע׳, °הכתים,—בסגנון חכמי הקראים, הכתים בדבר, עשה בו רשם, פעולה: כי העושה לא יכתים בנשאר והראיה כי לא יכתים העושה בנשאר היא הכתיבה אשר לא יוכל להוסיף בה בעת שהיא נשארה ואין לזה עלה אלא כי העושה לא יוכל שיכתים בנשאר (ישועה בן יהודה הקראי, באלה בתדוב העולם). העושה אינו מכתים בעשוי אלא בשעת העשייה (ר״א הקראי, עץ חיים ד). שלא להאמין שהפועל אחר שימציא הפעל לא יכתים בנותר אלא אומרים כל זמן המצא הפעל הוא מפעולת פועל (שם). ואפשר שכל צווי ואזהרה יהיו מכתימים בטוב וברע (שם פ). ממאמר את אשר תאפו אפו יאסר להניח הלחם בתנור או הבשול על המוקד אשר יכתים בבשול (הוא, ג״ע, ענין שבת יח). אחר שיום השמיני הוא המכתים בזיבות מה טעם ימים רבים (שם, טמאה וטהר׳ ז).

—הפע׳, °הכתם, מכתם, מוכתם,— נעשה כמו כתם: שכשנצבוע מוך במימי רגליה מוכתם אך לא כמראה דם (שו״ת באר עשק ב).

ב. כתם[3]), ממנו א.כתם.

---

[1]) רק עברית וארמית.

[2]) כך במהד׳ בובר, ובנוסח׳ מכתים.

[3]) לא נתברר משמ׳ העקרית של שרש זה. י״א

א. **כֶּתֶם**[1], ש"ז, כהפס' כֶּתֶם,—זהב ממין משבח, בפרט כֶּתֶם אופיר: אוקיר אנוש מפז ואדם מִכֶּתֶם אופיר (ישע' יג יב). נצבה שגל לימינך בְּכֶתֶם אופיר (תהל' מה י). לא תסלה (החכמה) בְּכֶתֶם אופיר בשהם יקר וספיר (איוב כח יו).—וכֶתֶם פָּז: ראשו כֶּתֶם פז קוצותיו תלתלים שחרות בעורב (שה"ש ה יא). — וכֶתֶם בלבד, בתאר טוב: איכה יועם זהב ישנא הַכֶּתֶם הטוב (איכ' ד א). אם שמתי זהב כסלי ולַכֶּתֶם אמרתי מבטחי (איוב לא כד). נזם זהב וחלי כֶתֶם מוכיח חכם על אזן שמעת (משלי כה יב).—ואמר בן סירא: והיתה לך רשתה (של החכמה) מבון עז וחבלתה בגדי כ ת ם (ב"ס גני' ו כט). —והמשורר אמר: ויוציא יקר מזול, והקדש מן החול, ו ה כ ת ם מן החול, והזהב יבדיל, מאבן הבדיל (ר"י הלוי, מכת' ליהוס' בן דוסא). — ומ"ר: לשמי כ ת מ י ם וגנזי ברומים באונך, ורקמת גלמים ורקח וסמים בגאונך (ר"י אבן גיאת, קנינך). והשחק כמו אהל תכלת בפניו פתחו אבני לשמים, חרוזים הם בצוארו וכימה ועיש על שתי אזניו נזמים, וליל יעטה שקו וברק יקרץ בעדו חוטי כתמים (רמב"ע, הכיתותי הדסי). מקור חכמה אשר אמצא בפיהו מקום הפז ומחצב הכתמים (ר"י הלוי, ידעגוך גדוד). הן לעקור שאר שרשי צר נוטר, ו ב כ ת מ י יקר תרשישי יתעטר (הוא, לאן אבדות). תרשישים ושוהמים וכסף ועפרות זהבים ו כ ת מ י ם (ר"י הדסי, האשכל מא).

ב. ***כֶּתֶם**, ש"ז, מ"ר כְּתָמִים,—לכלוך עשוי ע"י דם, שומן, דיו, וכדומה, Fleck; tache; stain: נתר ובורית וכו' כדי להעביר על ה כ ת ם (שבת ע ה). כתם שנמצא בחלוק מטמא למפרע עד שיאמר בדקתי את החלוק הזה ולא היה בו כ ת ם (נדה ז ב). כל ה כ ת מ י ן הבאין מרקם טהורין וכו' מפני שלא נחשדו על כ ת מ י ה ן (שם ג). הרואה כ ת ם על בשרה כנגד בית התורפה (שם ח א). שבעה סממנין מעבירין על ה כ ת ם רוק תפל וכו' ואשלג (שם ט ו). כל הנשים שאמרו חכמים דיין שעתן כ ת מ ן מטמא למפרע חוץ מן הקטנה וכו' שאין לה כ ת מ י ם (תוספתא שם ג א). פעמים ש ה כ ת מ י ם מביאין את האשה לידי זיבה (שם ה). מעשה בטביתה שפחתו

כי הוא השרש כתם a) המשמש בערב' במשמ' הסתיר, ובעין זה באשור' כַּתָמ במשמ' סגירה. אך כל זה דחוק.

[1]) קצת החכמים אמרים כי גם בסבאית משמשת מלה דומה לזו בזו המשמ', וכן באה בתור מלה שאולה בלשון המצרית.

a) كتم

של ר"ג שהיתה מכתפת ייגות לנסבין והיתה בודקת על כל חבית וחבית אמרה לו רבי ראיתי כ ת ם ונזדעזע רבן גמליאל (ירוש' שם ב מט ד). אין רואין כ ת מ י ם בלילה (שם שם ב:). כשם שהיא מראה מראה כ ת מ ה כן תהא מראה מראית נגעים (שם). אם באת אשה לפניך לבית המדרש לשאול לך שאלה על כ ת מ ה ועל נדתה תהא רואה אותה כאילו שיצאת מירכיך ואל תתן עיניך בה (מד"ר שה"ש, הנה מטתו).— ומצוי בסהמ"א לא לבד לכתם של דם: כתם לבן שימצא בעור שחור מכה בעור שחור היתה ולפיכך נעשה שם כ ת ם לבן (ערוך, ערך אכס). שבולו גוון אחד ובמקום אחד או ב' או ג' כ ת ם מגוון אחר (שכל טוב, ברא' ל לב). נמר והיא חיה שעורה כ ת מ י ם כ ת מ י ם (ברשי רד"ק, נמר). נקוד הוא רשם הַכ ת מ י ם הקטנים נקודות נקודות וטלוא הוא ש כ ת מ י ו רחבים (שם, טלא). — ואמר הפיטן בהשאלה לְכִתְמֵי העון: ואל מרומם ומתנשא, נעלה בדין על כסא, הטוב בעיניו יעשה, חק פזורה כי תפקוד, כ ת מ י טלוא ועקוד, הסר משם כל שה נקוד, זכור צדק ואל תאחר, וכל לבן בו תבחר (יצחק בן ראובן, פתדתי מיולדי). עבדיך לטוב תערוב צו כתמם למחקה, זכרה מצוקי תבל פעולתם אם פסקה (אליעזר ב' שלמה, בין כסא לעשור). מחה עונם להלבינם להעביר בגדים צואים, ו ה כ ת מ י ם הרשומים העקודים והטלואים, מהה ועבור כי תעבור היום בצל צאנך (סדור תימנ' ליוה"כ, יבראל בתידי אל).—ואמר המליץ: וכאשר פנו לערוב ימי עלומים, וחטאי נעורים היו כתולע אדומים, והפכו כצמר צחר והלבינו ה כ ת מ י ם (רב"ע פלקיירא, פתיח' המבקש).

כתן[1]), ממנו כְּתֹנֶת, *כַּתָּן.

***כַּתָּן**, ש"ז,—פִּשְׁתְּנִי, אומן עוסק בנפוץ הפשתן, וכדומ': עור ה כ ת ן[2]) עור הכתף עור הרופא (כלים כו ה).

כְּתֹנֶת[3]), ש"נ, ככנ' כֻּתָּנְתִּי, כֻּתָּנְתְּךָ, כֻּתָּנְתּוֹ, סמי' כְּתֹנֶת, מ"ר כֻּתֳּנוֹת, סמי' כָּתְנוֹת, ככנ' כָּתְנֹתָם,—א) לבוש ילבשוהו על עצם הבשר: ויקחו את כְּתֹנֶת יוסף וישחטו

[1]) לא נתברר הדבר אם זה שרש שֵׁמִי מעקרו. באשור' יש ממנו אמנם השם כתנ במשמ' פשתן, וממנו כפי הנראה השם כתנת שלקמן, אבל בשום אחת מהלשונות השמיות לא נסתעפו משרש זה עוד מלים, ולכן יש מקום לפקפק בשמיותו.

[2]) ופרש רמב"ם: העור אשר יחגור אותו הפשתני בעת נפצו הפשתן. ע"כ. וכן ר"ש ושאר המפרשים.

[3]) בארמ' כתונא, בעצם משמ' כתנת בעברי'. ומזה ביונ' χιτών. ובארמ' כתנא במשמ' פשתן, וכמו"כ

שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם וכו׳ הכר נא הכתנת בנך הוא אם לא ויכירה ויאמר כתנת בני (בראש׳ לז לא-לג). ויפשיטו את יוסף את כתנתו (שם כג). פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה״ש ה ג).—כתנת של עור: ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (בראש׳ ג כא).—כתנת של פסים: וישראל אהב את יוסף מכל בניו וכו׳ ועשה לו כתנת פסים (בראש׳ לז ג). וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם (שם לב). ועליה כתנת פסים וכו׳ ובתנת הפסים אשר עליה קרעה (ש״ב יג יח-יט).—ולבוש של הכהנים: ולבני אהרן תעשה כתנת[1]) ועשית להם אבנטים (שמות כח מ). והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד (שם כט ה). ויעשו את הכתנת שש מעשה ארג (שם לט כז). כתנת בד קדש ילבש (ויקר׳ יו ד). וישאם (את בני אהרן שמתו) בכתנתם אל מחוץ למחנה (שם י ה). וכתנות כהנים ששים ושבעה (נחמ׳ ז עב). — ובתלמ׳: מעשה בישמעאל בן פואבי שעשת לו אמו כתונת משתי ריבות והיה עומד ומקריב על גבי המזבח ומעשה בר״א בן חרסית שעשתה לו אמו כתנת בן מאה מנה ועלה להקריב על גבי המזבח והורידוהו אחיו הכהנים מפני שנראה מתוכה ערום (תוספתא יוה״כ א כב-כג). זכורני כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והוציאוני מבית הספר והפשיטוני את כותנתי והטבילוני (כתוב׳ כו.).—ולבוש של רבי המלכות, ומליצה, הלבישהו את כתנת פלוני, נתן לו את משרתו: והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וממשלתך אתן בידו והיה לאב ליושב ירושלם ולבית יהודה (ישע׳ כב כ-כא).—ובהשאלה, ״כתנת פסים להגן כשהוא עוטה דשא ופרחים, ואמר המשורר: כתנות פסים לבש הגן וכסות רקמה מידי דשאו, ומעיל תשבץ עטה כל עץ ולכל עין הראה פלאו (רמב״ע, דיואן, כ״י בודל׳).—וכן כתנת משי: בגן ביתן אשר החן סביבו והיופי לארבעת רבעיו, מלובש כתנות משי ועטוי מעיל תולע ושש ושלל צבעיו (הנ״ל, קראני גביר).—וברוחנ׳, ״פשט כתנת האמת וכדו׳, ואמר המשורר: לבשו (ההוללים) לבוש הפך ובגד בוגדים עטו, וכתנות האמת פשטו, נשכו בשניהם ושלום קראו וכמדקרות חרב התולים בטו (רמב״ע, דיואן שם, כ״י בודל׳).—ב) ״כתנות העינים, מחצות הלחיות שבעין: ויש בהן (בהעינים) עשרה דברים משלימין אותן וכולם צריכים אל הראות ואלו הן שלשה לחות ושבע כתנות והן מחיצות אל הלחות (שער השמים ט). כתונת הענביית שבעין יש לו שעירות רך וטוב כדי שיהיה קולט הקדחיית כמו קלישת הספוג (פרקי משה א). הליחות הגלדיית והבציית והזכוכיית וכן הכתונת הקרניית אין העורקים בהם כלל (שם ג). כשיקרע הכתונת הענביית קריעה מגונה תזול הליחות הביציית ותצא לחוץ מן הכתונת הענביית ותקרע הכתונת הקרניית (שם). העינים וכל כתנותיהם ולחותיהם (עלילות דבר׳, או״נ ד קפו).

כתף[1]), ממנו כתף, *כתף, *כתף, ״כתוף, ״כתפי.

כָּתֵף[2]), ש״נ, סמי׳ כתף, בכנ׳ כתפי, כתפם, מ״ר כתפות, סמי׳ כתפות, בכנ׳ כתפיו, כתפיה, מ״ז *כתפים,—א) חלק הגוף בבע״ח שתחת הצואר מעבר מזה ומעבר משם הזרועות יוצאות, Schulter; épaule; shoulder: ונשא אהרן את שמותם לפני יי׳ על שתי כתפיו לזכרן (שמות כח יב). כי עבדת הקדש עלהם בכתף ישאו (במד׳ ז ט). ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח וישם על כתפיו ויעלם אל ראש ההר (שפט׳ יו ג). וכידון נחשת בין כתפיו (ש״א יז ו). ישאהו על כתף יסבלהו (ישע׳ מו ז). והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה (שם מט כב). בעלטה הוצאתי (את כלי הגולה) על כתף נשאתי לעיניהם (יחזק׳ יב ז). בתפשם בך בכפך תרוץ ובקעת להם כל כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל מתנים (שם כט ז). נבוכדראצר מלך בבל העביד את חילו עבדה גדולה אל צר כל ראש מקרח וכל כתף מרוטה (שם יח). יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הנחלות (שם לד כא). אם הנפתי על יתום ידי וכו׳ כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר (איוב לא כא-כב). וישאו בני הלוים את ארון האלהים וכו׳ בכתפם במטות עליהם (דהי״א יה יה). — ובתו״מ: ואלו הם אבני כתף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד דברי ר״מ ר׳ יוסי אומר אבני כתף כשמן כל שהן

בערבי׳ כתאנ a). וכבר אמר פרנק׳ בי היא שאולה מארמי׳. ועי׳ הערה להשרש.—[1]) בקצת ספרים כתנות, בשוא לבד.

a) كتّان

[1]) גם בארמי׳. בערבי׳ כתפ a).

[2]) בארמ׳ כתפא, בערבי׳ כתפ b), כתף c), שתי צורות כמו בעברי׳.

a) كتف b) كَتِف c) كِتْف

נטלות שתים שלש על הכתף (שבי׳ ג ט). המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתיפו (שבת י ג). וכל מי שאין לו מקום לתלות (את הפסח) ולהפשיט מקלות דקים חלקים היו שם ומניח על כתיפו ועל כתף חבירו ותולהו ומפשיט ר״א אומר ארבעה עשר שחל להיות בשבת מניח ידו על כתף חבירו ויד חבירו על כתיפו ותולה ומפשיט (פסח׳ ה ט). איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו (חגי׳ א א). במדינה כהנים נושאין את ידיהם (בברכת כהנים) כנגד כתפיהן ובמקדש על גבי ראשיהן (סוט׳ ז ו). לובש אדם שתי חלוקות זו על גבי זו וכו׳ ובלבד שיתן את המשיחה ויקשור בה בין כתיפיו (תוספתא כלא׳ ה יה). מי שהיו מימיו על כתיפו הרי זה קורא את שמע ומתפלל (ירוש׳ ברכ׳ ג ה.). ונותן את הסל על כתיפו ונוטל את העלי בידו וכו׳ מביא עצים ועושה אותן כמין שלבים וכו׳ ונותנן על כתיפיו (שם תעני׳ ד סח:). כלתו של ר׳ ישמעאל מיאנה ובנה על כתיפה (שם יבמ׳ יג יג ג). נתן (ר״ח בן דוסא) עקבו ע״פ החור (של הערוד) יצא ונשכו ומת אותו ערוד נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש (בבלי ברכ׳ לג.). ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (יומ׳ לה:). שאם היה חולה מרכיבו על כתיפו (שם סו:). שאפילו בנה מורכב לה על כתפה ממאנת והולכת לה (יבמ׳ ק:). הנושא משאוי על כתיפו והגיע זמן תפלה (ב״מ קה:). אמר ר״ש בר נחמן רכוב הייתי על כתיפו של זקיני ועולה מעירו לכפר חנן וכו׳ (מד״ר ברא׳ ע). כזה שהוא טוען צלובו בכתפו (שם נו). היה לו (ליהודה) להוליכו (את יוסף) על כתיפו אצל אביו (שם פה). אבא שאול ארוך בדורו היה ור׳ טרפון מגיע לכתפו היה (שם במד׳ ט). אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה ותבילתו מונחת לו על כתפו (שם קהל׳, לך אכול). למלך שעשה חופה לבתו ואמר אדם אחד מגדולי המלך נאה לה לבת המלך וכו׳ להרכיבה על כתפים להראות את יופיה (פסיק׳ רבתי כ).—ואמר המשורר: ומהללו בירת בהלו ומעללו כמו פלג בצמא, והמעלה עלי כתפו צרורה והמשרה עלי שכמו חתומה (יוסף בן חסדאי לר״ש הנגיד, הלבבי תן).—*תבואה מגיעה לכתפים, שכבר בשלה במעט ואינה צריכה לקרקע אלא עוד זמן מועט: כאן (שבע״ת אינו גובה משבח השדה) בשבח המגיע לכתפים[1]) כאן (שגובה גם מהשבח

—[1]) ופרש רש״י: צריכין לקרקע דבר מועט.

בשבח שאין מגיע לכתפים (ב״מ קי:). (שאל רבא) שבח ששבחו נכסים מאליהם מהו (אם יחלקו היורשים או אין) בשבח המגיע לכתפים (אין מקום לשאלה כי זה דומה כמו) נפלו לו נכסים ממקום אחר (השאלה היא) בשבח שאינו מגיע לכתפים[1]) (ב״ב קלה:). השביח השתות מאליו ואח״כ מת לוי אם שבח מגיע לכתפים הוא כגון ענבים שהגיעו להבצר הרי השבח הזה כנכסים שנפלו לו מאחרים ויחלקו בהן (רמב״ם, נחל׳ ד ח).—ושל הבהמה: ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרותם (ישע׳ ל ו).—ולאבילה: אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מלא (יחזק׳ כד ד).—ומליצה, נתן כתף סררת, מאן להכנע, לעשות מה שמצוים לו: וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע (זכר׳ ז יא). ותעד בהם להשיבם אל תורתך והמה הזידו ולא שמעו למצותיך וכו׳ ויתנו כתף סוררת וערפם הקשו ולא שמעו (נחמ׳ ט כט).—*חלץ כתפו, לסימן אבלות, עי׳ א.חלץ, והוסיפה: על אביו ועל אמו חולץ כתיפו ומוציא זרועו מן החלוק עד שיתגלה כתיפו וזרועו (רמב״ם, אבל ח ג).—בין כתפיו נכנס עם פלוני: כיוון (פנחס) את הרומח כנגד הקיבה שלה כדי שתהא זכרותו נראית מתוך קיבה שלה מפני הנוקרנים שלא יהו אומר׳ אף הוא בין כתפיו נכנס עמהן ועשה את צרכיו (ירוש׳ סנה׳ י כח ד).—ב) בהשאלה, בבגד, החלק שיכסה את הכתף: שתי כתפת חברת יהיה לו אל שני קצותיו (שמות כח ז). כתפת עשו לו (להאפוד) חברת (שם לט ד). ושמת את שתי האבנים על כתפת האפד (שם כח יב). ויתנם על שתי כתפת האפד מלמטה (שם לט יט).—ג) בחצר, בבית, וכדומה, קצהו: וחמש עשרה אמה קלעים לכתף (של חצר האהל) וכו׳ ולכתף השנית חמש עשרה קלעים (שמות כז יד-יה). פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית (מ״א ו ח). ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש על כתף הבית משמאלו ואת הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה ממול נגב (שם ז לט). ויעמדו הרצים איש וכליו בידו מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית (מ״ב יא יא). ותמרים מפו ומפו אל כתפות האולם (יחזק׳ מא כו).—ואמר המשורר: לרגל אמרך תשאך עש על גבה וסהר על כתפו, ובגללו תהי יורד לשחת ומחדרי שאול תשכון כתפו (רמב״ע, תרשיש י).—ד) בכלים, קצוות בולטות: וסרני נחשת וארבעה פעמתיו כתפת להם מתחת לכיר הכתפות יצקות (מ״א ז ל). וארבע כתפות אל ארבע פנות המכנה האחת מן

—[1]) ואמרו שם: כגון דיקלא ואלים ארעא ואסקה שירטון.

המכנה כתפיה (שם לד). — ובתו"מ: צלוחית שאוגנה מעוך לתוכה וכתפותיה גבוהים וכן לגין שאוגנו מעוך לתוכו וכתפותיו גבוהין אין לו טהרה עולמית (תוספתא מקוא׳ ו כב).—ה) בפתח, כתפות הפתח, השער, חלק הכתל הסמוך להפתח: ורחב הפתח עשר אמות וכתפות הפתח חמש אמות מפו וחמש אמות מפו (יחזק׳ מא ב). והרצפה אל כתף השערים לעמת ארך השערים (שם מ יח). ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות ואל הכתף האחרת אשר לאלם השער שנים שלחנות ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף השער (שם מ-מא). ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום אחד אל כתף שער הקדים (שם מד). ויביאני במבוא אשר על כתף השער (שם מו יט). — ו) בכתיבת הארצות, כתף הארץ, כתף הים, וכדומה, הצד הקיצוני: וירד הגבל ומחה על כתף ים כנרת קדמה (במד׳ לד יא). ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב (יהוש׳ יה ח). ונסב הגבול מבעלה ימה אל הר שעיר ועבר אל כתף הר יערים מצפונה וכו׳ ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה (שם י-יא). ועלה הגבול אל כתף יריחו מצפון וכו׳ ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה (שם יח יב-יג). וירד (הגבול) גי הנם אל כתף היבוסי נגבה וכו׳ ועבר אל כתף מול הערבה צפונה וירד הערבתה ועבר הגבול אל כתף בית חגלה צפונה (שם יו-יט). ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם (ישע׳ יא יד). לכן הנני פתח את כתף מואב מהערים מעריו מקצהו (יחזק׳ כה ט).—ז) *בשריגי הגפנים, הענבים המחברים להשריג בפסיגים דקים: איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף אם יש לה כתף או נטף של בעל הבית (פאה ז ד). איזהו כתף פסיגין המחוברות בשדרה זו על גבי זו (תוספתא שם ג י). —*הם כתף אחת, כמו איש אחד, בלב אחד: נעשו ישראל כתף אחת במצרים (פסיק׳ דר"כ, במעו). בעוה"ז היו האומות והבריות חולקין על הקב"ה אבל לעוה"ב כולן שוין כתף אחד לעבדו (תנחומא נח כח).

אצילה.—*בית השחי.—*כתף.—*כתף.—שכם.

*כתף, ש"ז, מ"ר כתפים,—מי שנושא דבר על כתפו, Träger; porteur; porter: עור הכתן עור הכתף עור הרופא (כלים כו ה). אונקלין של כתפין (שם יב ב). כתף אע"פ שמשאו על כתיפו הרי זה קורא (תוספתא ברכ׳ ב ז). מקום שנהגו להעלות שכר כתף למעות מעלין וכו׳ שמין עגל עם אמו וסייח עם אמו ואעפ"י שמעלה שכר כתף למעות ואינו חושש משום ריבית (שם ב"מ ה ו). נמסר (המת) לרבים אוכל בשר ושותה יין נמסר לכתפים כמי שנמסר לרבים (ירוש׳ ברכ׳ ג ו). הכתפים אסורין בנעילת הסנדל שמא יפסוק סנדלו של אחד מהם ונמצא מתעכב מן המצוה (שם:). א"ר פנחס (בא מעשה לפני) ר׳ ירמיה ועשה שליח עד והייבו שבועה על ידי הכתף (שם קדוש׳ ב סג.). החמרים והכתפים וכל העושין בשביעית שכרן שביעית (שם ע"ז ה מד ג). החמר שמסר לכתף הכתף חייב הכתף שמסר לבנאי הבנאי חייב (ב"מ קיח:).

*כתף,—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע׳, *כתף,—א) נשא על כתפו: כיתף עמו חבית בחבית (ירוש׳ ע"ז ה מד ג). מעשה בטביתה שפחתו של ר"ג שהיתה מכתפת יינות לנסכין והיתה בודקת על כל חבית וחבית (שם נדה ב מט ד). היה טעון אוכלים ומשקין וכו׳ עמד לפוש פטור לכתף חייב (שבת ה:). עמוד ברשות היחיד גבוה י׳ ורחב ד׳ אסור לכתף עליו (שם ט.). עמוד תשעה ברה"ר ורבים מכתפין עליו וזרק ונח על גביו (ערוב׳ לג.). היה בעל קורה ראשון ובעל חבית אחרון נשברה חבית בקורה פטור ואם עמד בעל קורה חייב וכו׳ כשעמד לפוש אבל עמד לכתף פטור (ב"ק לא.).—ב) *הגביה את כתפיו: הרואה לבנה בחדושה מברך וכו׳ וצריך לברך מעומד ולכתף כשהוא מברך (אבן ירחי, המנהיג, הלל מד).

—קל, *כתף[1]),—שם על כתפו, כתוף בדבר, עמום על כתפו בדבר: אלו שבע מצות שהן כתופין בהם (מדר׳ תהל׳ ב).

*כתפי, ת"ז,—של הכתף: ואחד הורידים האלה ימשך על הכתף והוא הנקרא הכתפי (קאנון א א ה ג).

א. כתר[2]), ממנו א. כתר, כתר, כותרת.

א. כתר[3]),—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע׳, כתר, כתרו,—א) כתרו את האויב, הקיפוהו מכל צד, umgeben; investir; invest: כתרו (ישראל) את בנימן הרדיפהו מנוחה הדריכהו (שפט׳ כ מג). סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני (תהל׳ כב יג).—ב) כת־

---

[1]) בערב׳ כתף a), במשמ׳ זו.

[2]) רק בעברית. וקצת גם בסור׳ שמשמש שרש זה במשמ׳ אגד סביב, ובמשמ׳ עמד ושהה והתבונן. בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ אחרות רחוקות ממשמ׳ בעבר׳.

[3]) עי׳ הערה להשרש.

---

a) كَتَف

לו, המתין: ויסף אליהוא ויאמר כַּתַּר לי זעיר ואחוך (איוב לו א-ב).—ואמר המשורר: כ ת ר מעט מות וידיך אסוף מה תערוץ דלים ביד נסכרו (רשב"ג, בימי יקותיאל). אלו יצו תבל להמוט אזי תהיה ממהרת וחשה, ולו צוה עלי שמש לכתר אזי לא היתה לרוץ מחישה (הוא, הספור).

—ג) שָׂם עליו כֶּתֶר: ישועה צמחה לנצורי כבבת, כתרת כליל לנפש משיבת (ר"י טוב עלם, אלהים בלעדך). כבדם וענדם וכתרם, ומעץ הגן הזהירם (ר"י הלוי, אכתר קלת).

—הפע', *הִכְתִּיר, הִכְתִּירוּ, — שָׂם עליו כתר, ובמליצה, הכתיר את פלוני, נתן עליו כתר, של חכמה וכדומה: נתיעץ במכתיר (עירוב' נג:). — והכתיר בקדושה וכדומה: בכל יום ויום העליונים מכתירין להקב"ה שלש קדושות (מד"ר ויקר' כד).

—הפע', *הָכְתַּר, הוכתר, מוכתר,—ששמו עליו כתר, ובהשאלה: מרדכי מוכתר בנימוסו היה (מגי' יב:). —ובסהמ"א: שנותן (הנשיא) רשות לסמוך ולקרותו רבי ומאז והלאה הוא כשר להיות מוכתר ליקרא רבי (רמ"י עירוב' נג:).—ואמר הפיטן: תת קדושה למקרה אוירים, המושגב ומוכתר בכתרי כתרים (רשב"י, א' שבוע', ועתה בניס). ביום חשבון תסתרו, וכתר עמך נדבות בו תוכתרו (סדור תימני ליוה"כ, עם יי').

—קל, ‎*כָּתַר, ופעו' ‎*כָּתוּר, כְּתוּרִים,—מוקף מכל צד: יאגדו ממרחק כל קרואיה, כתורים למכון הר ציון ועל מקראיה (ר"א קליר, ב' סוכ', אוי סכת דוד).

ב.כתר, ממנו ב.כָּתַר.

ב.כָּתַר[1]),—קל לא נהוג.

—הפע', הִכְתִּיר, מַכְתִּיר,—הכתיר את פלוני, התנהג אתו בערמה ואכזריות נוראה, listig u. grausam behandeln; traiter avec perfidie et atrocité; treat crafty and cruelly: על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מַכְתִּיר [2]) את הצדיק על כן יצא משפט מעקל (חבק' א ד).

ג.כתר[3]), ממנו ג.כָּתַר.

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) הקדמונ' פרשו הפעי' זה כמו כַּתֵּר משמ' א' מן א.כתר, במשמ' הקיף, אך אין זה די חזק כאן. ונראה שהוא שרש מיוחד, כמו ח'תר a) בערב', במשמ' ערמה ורמאות ואכזריות. וכבר נתברר בודאות גמורה בהערות לקצת שרשי אות כף חלוף כ עברית בח' ערבי'.

[3]) בערב' כת'ר b).

---

a) ختر b) كتر

ג.כָּתַר,—קל לא נהוג.

—הפע', הִכְתִּיר, עתי' יַכְתִּיר, יַכְתִּרוּ,—הרבה: נחלו פתאים אולת וערומים יַכְתִּרוּ[1]) דעת (משלי יד יח).

ד.כתר[2]), ממנו ד.כָּתַר.

ד.כָּתַר,—קל לא נהוג.

— הפע', הִכְתִּיר, עתי' יַכְתִּיר, יַכְתִּרוּ, — הכתיר בדבר, התפאר בו: הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יַכְתִּרוּ[3]) צדיקים כי תגמל עלי (תהל' קמב ח).

כֶּתֶר, ש"ז, מ"ר כְּתָרִים,—א) כֶּתֶר המלך, תכשיט עגל של זהב וכדומה, שהמלך נותן בראשו לאות מלכותו, Krone; couronne; crown: להביא את אסתר המלכה לפני המלך בְּכֶתֶר מלכות (אסת' א יא). ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים וכו' וישם כֶּתֶר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי (שם ב יז). ואשר נתן כֶּתֶר מלכות בראשו (שם ו ח).—ובתו"מ, גם במשמ' העקרית וגם בהשאלה במשמ' קשוט רוחני: ר' שמעון אומר שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן (אבות ד יג). ואל תתאוה לשלחנם של מלכים ששולחנך גדול משולחנם וכתרך גדול מכתרם (שם ו ד). ג' הניחו כתרן בעה"ז וירשו חיי העוה"ב ואלו הן יונתן בן שאול ואלעזר בן עזריה וזקני בתירה (ירוש' פסח' ולג.). ועומד (המלאך) אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו (חגי' יג:). רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן (קדוש' סו.). אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד (חול' ס:). והיה פרעה מנשקו (את משה כילדותו) ומחבקו והוא

---

[1]) פרשו רוב הקדמונ' והחדשים במשמ' א.כתר, אבל אין זה מתישב לפי הענין, ולכן יש מהחדשים שגזרו שהכתוב משובש, וקצתם הגיהו יכברו וכדו', ולפי הנוסחה המסורה הפרוש היותר מתישב הוא לפי השרש כת'ר בערב' במשמ' הרבה.

[2]) עי' הערה להערך.

[3]) גם יכתירו זה פרשו הקדמונ' במשמ' א.כתר. קצתם במשמ' כֶּתֶר, ת"י: אמטולתי יעבדון לך כליל דשבח צדיקיא, ע"כ, וכן רש"י: בשבילי יכתירוך צדיקים ויודו לשמך. ע"כ. אבל זה דחוק מאד. וקצת החדשים פרשו במשמ' הקף, וגם פרוש זה אינו נותן להכתוב משמ' טבעית. והנה הפרוש היותר נכון לפי כונת הענין הוא של רד"ק שאמר כי הכונה היא שהצדיקים יתפארו בו, וכן מצו"ד, אלא שהם פרשו עצם הפעל יכתירו במשמ' כֶּתֶר, וזה דחוק, ולכן צריך להניח כי היה פעל מיוחד הכתיר במשמ' התפאר, ואעפ"י שאין לו חבר בשאר הלשונות האחיות.

נוטל כ ת ר ו של פרעה ומשימו על ראשו וכו׳ והיו שם חרטומי מצרים ואמרו מתייראין אנו מזה שנוטל כ ת ר ך ונותנו על ראשו (מד"ר שמות א). וראיתי כתות כתות של מלאכי השרת יושבין ואורגין בגדי ישועה ועושין כ ת ר י חיים וקובעין בהם אבנים טובות ומרגליות וכו׳ וראיתי כתר אחד משונה מכל ה כ ת ר י ם וחמה ולבנה וי"ב מזלות קבועין בו אמרתי לו כ תר זה המשובח למי אמר לי לדוד מלך ישראל (כרייתא מפרקי מרכבה). והנה דוד מלך ישראל בראש וכל מלכי בית דוד אחריו וכל אחד ואחד כתרו בראשו ו כ ת ר ו של דוד מובהק ומשובח מכל ה כ ת ר י ם (שם).—ואמר הפיטן: יזמו לרדוף ולהסיר כ ת ר, טרח עבודה ונצול חתר (רשב"י, ז׳ פסח, תרגלת עמוסים). — והמשורר אמר: במלחמת מזמות מאוייו, ו כ ת ר י הוד ושכל טוב בזוזיו, יקנה כל בני חורים לעבדיו, בצוף לקחו וחסדו לא בזוזיו (ר"י בר תנחום הירוש׳ לר"ד נכד הרמב"ם). אלהים גם כלל שרים חמודים בעולם זה בעוז ישא וירים, ויום יחיו באחריתם ישו את רצון חסדו עלי ראשם כ ת ר י ם (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק ל).—ב) בהשאלה, *קוים דקים על ראש קצת האותיות, תגים: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כ ת ר י ם לאותיות (שבת פט. מנח׳ כט:). כ ת רים ותגים הכתובין בספר תאגי המסורין אלינו במלאכת שימוש ספר תורה (ר"י ברצלוני, הלכ׳ ס"ת לג).—ג) בלשון המקבלים, הספירה הראשונה: ואלו הן (עשר הספירות) הראשון נקרא כ תר שמתחלק לתר"ך נתיבות ותרבות אורה (ברייתא מסכ׳ אצילות). ואחר כך האציל ממנו נקודה אחת אצילות אחת והיא ה כ ת ר הנקרא אין לרוב דקות נקודתו ואדיקותה במקורה (פלח הרמון ה א). כי ה כ ת ר מרוב דקותו אין אנו יכולין לדרוש בו כלל ועיקר (עמה"מ, שער א"ק סתם ט). ואפילו ה כ ת ר ראש לכל הנמצאים ממנו הוא חדשו והמציאו שכבר קדם אליו העדרו (ר"א אוקרי, פרדס ה). ו ה כ ת ר הוא העיגול העליון המקיף כל העשר (ספירות) והשני חכמה והשלישי בינה וכו׳ (משנ׳ חסיד׳, בריא׳ א"ק כ). כי בחינת ראשונה היינו כ ת ר עליון הוה כמו מקור המקורת שאין שם השגה כלל והכל שם במציאות נעלמה מאד (רמח"ל, חוקר ומקבל יא). ומבינה מתגלה לת"ת במקומה כנשמה שהוא בכל האיברים כן דעת הנעלם מגלה כוחו בכל הספירות ולזאת קוראים כ ת ר הנעלם והוא סוד (שם).

*כלילה.—נֵזֶר.—עטר.—עטרה.—צפירה.—*תג.

כת"ר,—ר"ת: כבוד תפארת רום.

כֹּתֶרֶת, ש"נ, מ"ר כֹּתָרוֹת,—קישוט עגול על ראש העמוד, Kapitäl; chapiteau; capital: ושתי כֹתָרֹת עשה לתת על ראשי העמודים מצק נחשת חמש אמות קומת הכֹּתֶרֶת האחת וחמש אמות קומת הַכֹּתֶרֶת השנית שבכים מעשה שבכה גדלים מעשה שרשרות לַכֹּתָרֹת אשר על ראש העמודים (מ"א ז יו-יז). ושבכה ורמונים על הַכּוֹתֶרֶת סביב (ירמ׳ נב כב).—*ובהשאלה: אין לך פרשה בתורה שאין לה כ ו ת ר ת מלמעלן ובסים מלמטן (תנחומא נשא א).

כתשׁ, ממנו כָּתַשׁ, מַכְתֵּשׁ, *כְּתִישָׁה, *כֹּתֶשׁ, *מַכְתֶּשֶׁת.

כָּתַשׁ, פ"י, עתי׳ תִּכְתּוֹשׁ,—כָּתַשׁ חטים וכדו׳ במכתש, הכם בדבר כבד למען יתפוררו ויהיו לפרורים קטנים, stossen; piler, broyer; to pound: אם תִּכְתּוֹשׁ את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב).—ובתו"מ: זיתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה הכניסו חצי לוג כ ו ת ש וסך בשדה הכניסו שליש כ ו ת ש בשדה וכונס לתוך ביתו (שבי׳ ד ט). היו לו חבילי תלתן של טבל כ ו ת ש ומחשב כמה זרע יש בהם ומפריש את הזרע ואינו צריך להפריש את העץ אם הפריש לא יאמר א כ ת ו ש ואטול את העץ ואתן את הזרע אלא נותן העץ עם הזרע (תרומ׳ י ו). הזית הראשון מגרגרו בראש הזית ו כ ו ת ש ונותן לתוך הסל (מנח׳ ח ד). שחור שיש בו אפר כ ו ת ש י ן אותו ושאין בו מניחין אותו (פרה ג יא). (כסה את הדם) בזבל דק בחול דק בסיד ובחרסית ובלבינה ובמגופה ש כ ת ש ה (ספרא אחרי ח יא). זיתים של שביעית וכו׳ כ ו ת ש ומקפה בעריבה (תוספתא שבי׳ ו כז). אין כ ו ת ש י ן את המלח במדוך של עץ (שם שבת יד יו). לא היה טוחנן (את הזיתים) בריחים אלא כ ו ת ש ן במכתשת (שם מנח׳ ט ו). הגע עצמך שהיתה שעורה של אורז נהת רוח הוא לאדם להיות כ ו ת ש כל שהוא (ירוש׳ תרומ׳ א מ ד). (תרם) זיתין על הזיתין והוא עתיד ל כ ו ת ש ן ענבים על ענבים והוא עתיד לדורכן תרומה ויחזיר ויתרום (שם). מביא מלילות שלא הביאו שליש ו כ ו ת ש ן ועושה אותן כחלות חריע ונותן בקדירה (שם פסח׳ ג כט ד). במביא גרגרין ו כ ו ת ש ן שם (שם חגי׳ ג עט ג). אין כ ו ת ש י ן במכתשת גדולה אבל כ ו ת ש י ן במכתשת קטנה (בבלי ביצ׳ יד.). לבנה ומגופה ש כ ת ש ן (חול׳ פח:). הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כ ו ת ש ה היא משתבחת (מד"ר בראש׳ לב). מביאין פרה ושורפין אותה ו כ ו ת ש י ן אותה ונוטלין את אפרה (שם

כמד׳ יט). — ובסהמ״א: אמר רב פפא משכותשין שעורים בעילי (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳). ויכתוש המרקחת בכל כוחו בתוך העלי (שבתי דונולו, ספ׳ המרקחות ג). ואם הפריש תרומת מעשר שבלים כמו שנתנו לו ה״ז כותש ונותן לכהן את הזרע ואת התבן ומפני מה קנסוהו לכתוש מפני שלקה המעשר שבלים והפקיע ממנו תרומה גדולה (רמב״ם, תרומ׳ ג יד). ולא יעשה זיתים בבית הבד אבל כותש הוא ומכנים לתוך בד קטן ביותר (הות, במיט׳ ד כג). הכותש את הריפות וביוצא בהן בתוך שלו ובעת שמכה מגדנה לחצר חבירו (הות, שכנ׳ יא ג). — *כתש על הלב, הכה באגרופו לסימן חרטה וצער: אלו הצדיקים שנותנין מיתתן כנגד לבן ולמה כותשין על הלב (לומר שהכל שם) (מד״ר קהל׳, טוב ללכת). —*אשה כתושה לפני איש, שנבעלה לו: תירגם עקילס הגר לפני ר״ע והיא שפחה נחרפת לאיש בכתושה לפני איש (ירוש׳ קדוש׳ א נט.). —*כתוש, שבור, פצוע, אברים כתושים: והוא (צוף הדבש) עוד מרפא לאברים הכתושים בשיושם (הצוף) עליהם (רלב״ג משלי טז). — ובהשאלה, במשמ׳ נחרב, ואמר הפיטן: שלומים רחק והצר דחק ועצמם שחק ושמה כתושה, משרה לוקחה וערבה כל שמחה ותהי כשפחה כבושה (ר״י הלוי, איכה כלילת יפי). —*שער כתש של גפן וכדום׳, ענפים דקים נסרחים על הגדר: הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר ואם היה שער כותש[1] אינו מפסיק אלא נותן פאה לכל (פאה ב ג). שומרה שבכרם גבוהה עשרה ורחבה ארבע זורעין בתוכה ואם היה שער כותש אסור (כלא׳ ה ג).

—נפע׳, *נכתש, — שכתשו אותו: אין תורמין שמן על זיתים הנכתשים ולא יין על האבנים הנדרכות (תרומ׳ א ח). העצם בין כך ובין כך היה נכתש וחולקים אותו לשלשה חלקים (פרה ג יא). שהניחן (את הזיתים) ליכתש (תוספתא טהר׳ י י). — ומצוי בסהמ״א בענין כתישת הסמים: לידע הבשמים והזיעות הנכתשות במכתש ונכברות בכברה (שבתי דונולו, ספר המרקחות א).

—פע׳, *כתש, —א) כמו הקל, כתש: א״ר יוחנן (חול דק נקרא) כל שאין היוצר צריך לכתשו (חול׳ פח.). —ב) כתשו על דבר, התקוטטו והכה זא״ז: שני עניים שהיו מכתשין על העומר ובא עני אחד ונטלו מאחוריהן הרי זה זכה (תוספתא פאה ב ב). שהיו ד׳ מלכיות מכתשות זו את זו זאת אומרת על שמי יקרא וזאת אומרת על שמי יקרא (ילקוט שמעוני, יהוש׳ טו).

—התפ׳, *התכתש, —התכתשו על דבר, כמו כתשו: שהיו ד׳ מלכיות מתכתשות זו אומרת יקרא על שמי וזו אומרת יקרא על שמי והלא דברים ק״ו פסולת א״י ד׳ מלכיות מתכתשות עליה ק״ו לשבחה של א״י (ספרי דבר׳ לז). שנים שהיו מתכתשין על העומר ובא עני אחר וחטפו מלפניהן זכה בו (ירוש׳ פאה ד יח:).

***כתש**, ש״ז, —כלי שכותשין בו את הזיתים לעצר אותם: המניח את זיתיו בכותש[1] שימתונו שיהו נוחין לכתוש (טהר׳ ט ה).

כתת[2], ממנו כתית, כתת, מכתה, *כתיתה.

כתת, פ״י, כתותי, אכת, יכת, יכתו[3], כתות, כתו, כתות, —א) כתת דבר, שבר אותו בהכאה לרסיסים, zerschlagen; broyer; to crush: ואשרף אתו (את העגל) באש ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר (דבר׳ ט כא). ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד (ישע׳ ל יד). ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו ליי׳ (ויקר׳ כב כד). —ובהשאלה, כתת את אויבי פלוני, שברם שבר גמור: לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף (תהל׳ פט כג-כד). —ובסהמ״א: שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכם לכבשן האש (רש״י בראש׳ יא כח). —ופעו׳: עד אשר יתרככו היטב כמות כתות ואז יתנם על הבשמים הכתותים והנכברים (שבתי דונולו, ספר המרקחות). מרוח אשך וכו׳ שפחדיו מרוססין שבוצים שלו כתותין (רש״י ויקר׳ כא כ). — ב) כתת ברזל וכדו׳, הכה בפטיש עליו לעשותו כלי: קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה כתו אתיכם לחרבות ומזמרתיכם לרמחים החלש יאמר גבור אני (יואל ד ט-י).

—פע׳, כתת, כתתו, — א) כתת דבר, שברהו לרסיסים דקים: הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבת וכרת את האשרה וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה (מ״ב יח ד). וינתץ את המזבחות ואת האשרים והפסלים כתת להדק (דהי״ב לד ז). — כתת את הארץ, שברה, החריבה: כי לא אחמול עוד על ישבי הארץ נאם יי׳

---

[1]) ואמרו בגמ׳ ירוש׳ (שם ב יז.) מה כותש ועולה כמכתש או כותש על גבי גדר מן מה סער כותש אין הגדר כותש הדה אמרה כותש על גבי גדר.

[1]) נ״א בכופש, עי׳ זה.

[2]) עברית וארמית.

[3]) ר״י חיוג.

והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו וביד מלכו וכתתו את הארץ ולא אציל מידם (זכר׳ יא ו). — ובתו"מ: גירר (חזקיהו) עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו כיתת נחש הנחושת והודו לו (ברייתא פסח׳ ד ט). ללסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים וכו׳ עבר פקח אחד וראה שאין בו תוחלת לגזול לו כלום התחיל מכתתו (מד"ר בראש׳ כב). שד הוא ושמו שאייה מכתת שערים וכותלי בית שאין אדם דר בתוכה (רש"י ב"ק כז.). תנור שנטמא ולא רצה לכתתו (רמב"ם, כלים טז ב).—ובהשאלה: כתתו עצמותיכם על דברי תורה (ברכ׳ סג:). כמה דורות אבד יצר הרע דור אנוש ודור הפלגה ודור המבול כיון שעמד אברהם אבינו וראה שאין בו תוחלת התחיל מכתתו (מד"ר בראש׳ כב).—ואמר הפיטן: זכור טפש מהערימה, ירד וכתת עמי עד חרמה (שבת זכור, זכור אשר). —ובהשאלה, *כתת גאון וכדו׳: מחץ לשון הנבונים משכיל יפחד ויחת, כי בו יכתת גאון כל גאה בלי בין ויחת (רמב"ע, תרשיש י). — *כתת רגליו, בהשאלה, הלך הרבה ופצע את רגליו בהליכה: אלו ת"ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (ב"ב ח.). אותם המכתתין רגליהם ויושבים ועוסקים בתורה אני פורק מהם עול מלכות (פסיק׳ דר"כ, וזאת הברכה). — ומצוי בספה"א: הולכים ושטים ומכתתים רגליהם מעיר לעיר לכל צד הם פונים לבקש עזרה (מגי׳ עיפה לר׳ שבתי כהן). וכה משפטו כל ימי חייו מדי שבת בשבתו לכתת רגליו בשווקים וברחובות בבתים ובחצירות לילה ויום (עמה"מ, קרית ארבע קיב). בימי גזירת תתנ"ו והרועים וכדומה התירו גדוליהם להמכתתים רגליהם לשנות מלבוש ולגלח זקנם שלא יכירום האויבים (שו"ת חת"ס, או"ח קנט).— ב) כתת ברזל, הכהו בפטיש לעשות כלי: ושפט (מלך ישראל) בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישע׳ ב ד).

—*כותת, כותתים, — כמו פ"ז: סופו של ארז זה באין כותתין ומכתתין אותו ומסבבין (צ"ל ומסכבין) בו בתים והשאר מניחין על האור (דא"ר ד).

—הפע׳, הכת, ויכתו: וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים ויכתו[1]) אתכם בשעיר עד חרמה (דבר׳ א מד). וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום ויכתום[1]) עד החרמה (במד׳ יד מה).

—פע׳, כתת, יכת, יכתו, — שכתתו אותו: וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש (מיכ׳ א ז).—ובהשאלה, הגבורים יכתו: מדוע ראיתי המה חתים נסגים אחור וגבוריהם יכתו ומנוס נסו ולא הפנו (ירמ׳ מו ה). מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו (איוב ד כ). — כתת בפלוני, כתת זא"ז, במלחמה וכדו׳: ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל ישבי הארצות וכתתו גוי בגוי ועיר בעיר (דהי"ב יה ה-ו).— ובתו"מ: בזמן שהיא (השדרה) בתוך הקבר אפי׳ משוברת ואפילו מכותתת (תוספתא אהל׳ ב ה). השדרה והגולגולת אפי׳ מכותתין אפילו מפורקין (ירוש׳ נזיר ז נו ג). — ובספה"א: עצים מכותתין כעין קנה מרוסס (ר"ח ב"ק כב:). שעורים מכותתות ומבושלות (תפו׳ הגא׳, הרכבי רלו).—ואמר המשורר: פזר נקבצים ונצמתו, וככלי נפוץ כותתו, נבהלו מפניו ונבעתו, ורעשו מפניו דגי הים (ר"י הלוי, מי כמוך). חמרי יכת ורגביו יתפרדו, מפלי הגויה הם זיקי הנפש, יטשו לויותם יותכו יפלו (יל"ג, הוי את א). כוכב אור ממסלתו נפל משמים, ויכת לשביבים ויפזר ברוח, ובנפלם עוד הפיצו השביבים קרנים, וכמו נרות אלהים נתנו אור זרוח (הוא, איבעי לכו).

—נפע׳ *נכתת: מגופה שנכתתה היא ושבריה (שבת קכד:). מי שנמעכו הביצים שלו או אחת מהן או נכתתו וכו׳ או נתקו (רמב"ם, ביאת המקד׳ ז ח).

—התפ׳, *התכתת, —כמו כתת במשמ׳ העקרית: אדמה שהיא קרוב להתפרך ולהתכתת ואינה אבנים ולא לבנים שרופות (ר"ח שבת פא.).—ובהשאלה: ובימים ההם ובעת ההיא יתכתתו גוי בגוי חרב איש ברעהו וישראל יהיו ביניהם בצער גדול (אלימה לרמ"ק, עין כל ה כד).

— [1]) כך דעת קצת הקדמונ׳ והחדשים שהוא הפעיל מהכפולים, ועי׳ שרש יכת.

שער הלמד

ל ל

ל אות השתים עשרה [1]) באלף-בית העברי ושמה לָמֶד, עי׳ זה הערך.

מוצא אות זו מן השִנַים, ר״ל שֶקוּלָהּ מתהוה ע״י סגירת חלל הפה בהדוק מרפרף של קצה הלשון בהשנים, והיא אחת מאותיות הדליקה [2]), עי׳ ערך ב. "דליקה, והברתה דומה כמעט בפי כל היהודים, רק שהיהודים ברוסיה ה׳ברים אותה קצת קשה כמו קול הלמד הקשה הרוסית [3]). ובקצת ארצות הבדילו בין הברת ל במלת אֵל שקראוה קצת דגושה והברת ל במלת אֶל שקראוה רפויה [4]). ל נחה לפני י מונעת באחת התנועות היו היהודים לפנים ה׳ברים לפעמים, בפרט בקריאה נגינית חגיגית, בהברה חִכִּית רכה מאד עד שהיתה מתמזגת עם הברת היוד שלאחריה [1]).

[1]) עי׳ אדות מקום האות באלף-בית בהערות לאותיות הקודמות. בהפרשיות והמזמורים המסודרים עפ״י סדר א״ב באו הפסוקים המתחילים באות ל אחרי הפסוקים המתחילים באות כ, איכה א יא-יב: כל עמה נאנחים וכו׳ לוא אליכם כל עברי דרך, ושם ב יא-יב: כלו בדמעות עיני וכו׳ לאמתם יאמרו איה דגן ויין, וכן בשאר הפרשיות. וכמו״כ באותם מזמורי תהלים שפסוקיהם מסודרים עפ״י א״ב: כפירים רשו ורעבו וכו׳ לכו בנים שמעו לי (תהל׳ לד יא-יב), וכן עוד במזמורים אחרים. וכמו״כ במשלי לא: כפה פרשה לעני וכו׳ לא תירא לביתה משלג.— [2]) ריב״ג: ואותיות הדליקה שבע אלה השלש רצוני לומר הלמד והנון והרש וכו׳ כי מוצא הלמד מקצה הלשון נוגע בשרשי השנים המשנים (הרקמה, שער ב).— [3]) גם בערב׳ יש ל קשה או עבה זו, אבל רק בהשם אַלְּלָה a), וכבר הזכיר ל זו רסע״ג בפרושו לספר יצירה, אמר וז״ל: ואמא אללאם אלצ׳ח׳מה פפימא בינ אללאם אלמרשלה ואלנונ, ע״כ, ובעבר׳: והלמד העבה היא מה שבין הלמד השלוחה והנון (ר״י ברצלוני, פרוש יציר׳ 229).— [4]) כך העיד רשב״צ דוראן, אמר וז״ל: ובהגיית הלמד יש ג״כ שנוי במקומות יש הוגים אותה כהגיית הלמד הדגושה בהדביק הלשון בעליון החיך וכזה אנחנו שגדלנו בארצות אדום הלועזים מבדילים בין אל הנקוד בצירי בין לאל הנקוד בסגול כי להיות הצירי תנועה גדולה מטים קריאתה אל דגש כמשפט אנא ימה וחביריהם והסגול הוא תנועה קטנה ע״כ תורפין אותה ונשארה הלמד רפויה אבל אין הכלל הזה עולה בידינו בכל מקום ואין לנו בזה אלא הרגל לשוננו וכן הוא בלשון הנוצרים והישמעאלים שאין להם כלל בהבדלת קריאתם אלא ההרגל וקצת סמך יש לזה להבדיל בהגיית הלמד בין רפויה לשאינה רפויה ממ״ש בפ׳ הגוזל יש תלמוד קאמר מר או ישתלמו קאמר מר (ב״ק קד:) וזהו סיוע להגייתנו כי להגיית ארץ ישמעאל הגיית יש תלמוד והגיית ישתלמו שוה (מגן אבות, חלק יעקב ג ד). והנה הוכחתו של רשב״צ אינה כ״כ מוכרחת, כי אדרבה מפקפוקו של בנו של רב הונא נראה באמת כי לא היה שום הבדל בקריאת ישתלמו ובין קריאת יש תלמוד, ונראה כי רב הונא לא היה מדגיש את הלמד, ונראה מזה עוד כי הדלת בסוף הברה לא היתה מרגשת כ״כ, לפחות בדבורו של רב הונא, ושתנועת י איתן במלת ישתלמו היתה דומה לתנועת י במלת יש. עכ״פ אין ספק בדבר, כי במקומו של רשב״צ היו היהודים ה׳ברים את הלמד בשני מיני הברות מתחלפות זו מזו. — [1]) אדות הברה זו של האות ל, הנקראת בלעז ההמוני mouillé, ובלשון המדעית הברה חִכִּית, palatale, אין לנו עדות מפ׳רשת, אך יש להכריח זאת מהמשנה (סוכ׳ ד ה) בענין הקפת הערבות במקדש בחג הסכות. במשנה זו נמסרו הדברים שהיה הצבור אומר בשעת ההקפות, ונחלקו שם החכמים בנוסח הדברים שהיו אמרים במשך ההקפות ובשעת פטירת העם. וכבר הובאה משנה זו בערך והו, שהעיד ר״י שהיו אמרים בשעת ההקפות אני והו הושיעה נא, והוכחתי בהערה שם, כי כונת עדות

a) الله

בצרופי שרשי המלים העבריות אין אות ל מתחברת עם אות ר ואין בהן צרוף לר[1]), יצאה המלה *אולר שצרופה מספק ונראה שאין מקורה עברי.

בתוך הלשון העברית בעצמה וכמו"כ בינה ובין שאר הלשונות השמיות תתחלף אות ל באות נ, כמו לשכה-נשכה, כלה ובערב׳ כנה a), צלם ובערב׳ צנם b), וכמו"כ באות ר, כמו ארמון-אלמון, שרשרת-שלשלת, אלמנה-ארמלתא, ובערב׳ ארמלה c), ובמו"כ עם מ, כמו גלגלת ובערב׳ גמגמה d), ועם ד, כמו אזל ובתלמוד אזדא.

בבניני קצת השמות תתוסף האות ל בסוף השרש, כמו גבעל, כרמל, קרסל, וכדומה. ובקצת שמות בתוך המלה, כמו שלאנן[2]) במקום שאנן.

בשרש לקח תפל ל פ"פ בצווי: קח במקום לקח, ותבלע בע"פ בעתיד אקח, יקח, וכמו"כ בשם מקח וכדו׳.

ל[1]) היא גם אות שמושית, ומשמשת בהוראה כללית של נטייה והתנועעות למקום ולמטרה, ותתחבר בראש המלה במלות הגוף ושמות ומקורות של פעלים, ותנוע בשוא נע ל לפני אות מונעת באחד המלכים: לדרכך (מ"א יט יה), לאלם (שם ז כא), לשברך (ירמ׳ ל יב), ללוט (בראש׳ יג ה), למישרים (שה"ש ז י), לנכרי (דבר׳ יד כא), לנגע (ויקר׳ יג ב). ובקמץ ל בפרט בהפסק גדול או קטן: ולא שת לבו גם לזאת (שמות ז כג), ונגד זה: לזאת יקרא אשה (בראש׳ ב כג), בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע (דבר׳ יז ח), בין מים למים (בראש׳ א ו), ובכ"ז: וימס לבב העם ויהי למים (יהוש׳ ז ה), בין טוב לרע (ויקר׳ כז לג), ובכ"ז: האדע בין טוב לרע (ש"ב יט לו), להבין בין טוב לרע (מ"א ג ט), פה לפה (מ"ב י כא), צו לצו (ישע׳ כח יג), מדור לדור (שם לד י). ובחבור עם קצת שמות שנהיו כמו תה"פ: לבטח, לטרח, למס, לנצח, אך: לנצח נצחים (ישע׳ לד י), לעד, לבז, לרב, לריק, אך: לריק יגיעה (איוב לט יו), לשבע, אך: לשבע נפשו (משלי יג כה). ועפי"ר בהתחברות עם מלים בנות הברה אחת או מקור פעלים מלעיל ולא בסמיכות: לבוא, לגעת, לגשת, לקב, לקום, לצאת, לשאת, לריב, לקחת, לשבת, לתת, ולעומת זה: לבא חמת (במד׳ יג כא), לשבת אברם (בראש׳ יו ג), לצאת בני ישראל (שמות יט א). ובחירק בחבור עם מקורי פעלים ובגד כפת אחריה דגושה: לבגד (ישע׳ לג א), לבכות (בראש׳ מג ל), לזכר (שם ט יו), לכבוש (אסת׳ ז ח), לכתב (דבר׳ לא כד), ללבן (שמות ה ז), ללבש (בראש׳ כח כ), למכור (נחמ׳ י לב), לנבח (ישע׳ נו י), לנגוע (איוב ו ז), לנגף (שמות יב כג), לנדח (דבר׳ כ יט), לנדר (במד׳ ו ב), לנפל (שם יד ג), לסבב (שם כא ד), לסבל (בראש׳ מט יה), לסגור (יהוש׳ ב ה), לספר (בראש׳ יח ה), לסתום (דהי"ב לב ג), לפתר (בראש׳ מא יה), לצבא (ישע׳ לד א), לקבר (בראש׳ כג ח), לרגום (במד׳ יד י), לרדף (יהוש׳ ח יו), לרכב (ש"ב יו ב), לרפא (הוש׳ ה יג), לשבר (בראש׳ יט ט), לשכב (שם לד ז), לשכן (במד׳ ט כב), לשכר (דהי"א יט ו), לשפט

זו היא, שהמלים אנא יהוה, שקראו בקריאה נגינית חגיגית נשמעו כמו אני והו. ואמרו עוד במשנה שם: בשעת פטירתן מה הן אומרין יופי לך מזבח יופי לך מזבח רבי אליעזר אומר ליה ולך מזבח ליה ולך מזבח. ע"כ. והנה גם כאן, אעפ"י שעצם פרוש המלים שבשתי הנוסחאות מובן ואינן תמוהות כמו המלים אני והו, אעפי"כ קשה מאד, כי הלא אין זה דבר התלוי בשקול הדעת אלא במסורת ואיך קרה הדבר שהמסורים, ששמעו באזניהם במקדש, מסרו שתי נוסחאות כל כך מתחלפות זו מזו? על כרחנו עלינו לאמר כי גם כאן באמת יש רק הבדל שמיעת האזן, ושתי הנוסחאות אינן אלא הברות מתחלפות של אותן המלים שהיו אומרים בשעת פטירתם. ורגלים לדבר, שהיו אמרים ליה ולך מזבח, אלא שבקריאה הנגינית נתמזגה האות ל עם האות י, ונתחברה עם הברת האות ו שנמתה בהקריאה הנגינית להברת האות פ רפה, עד שהמלים ליה-ו-לך נשמעו לאזן כמו יפ-לך. וכבר אמרו קצת החדשים, שהברה זו של האות ל היתה נהוגה גם בעבר׳, ובזה בארו את הצורה דליו שוקים במקום דללו, כמו בצרפתית fille, שהברתה היא fiie, וכן נהוגה הברה חכית זו בקצת אותיות אחרות בקצת לשונות השמיות, כמו האותיות ר נ בסור׳ והאות ג בערב׳ ההמונ׳ (כל זה Kö. 2, 475). ועוד דבר אחד נלמד משמיעת קריאת ליה-ו- כמו יפ, והוא, שכבר בזמן המשנה התחיל קול פתח ארוך בקריאה ממשכה ונגינית לנטות לקול החולם, והתפשטה נטייה זו מעט מעט ונהיתה לכללית אחר כך בא"י בפרט בזמן קביעת הנקוד, ולציין השתנות זו של קול הפתח הארוך קבעו המנקדים את התנועה קמץ. ועי׳ אדות זה בהמבוא, חלק הדקדוק. — [1]) מנחם בן סרוק בהמחברת. וכן בערב׳, יצאה המלה ח׳לר e). — [2]) החדשים אמרים כי זה שבוש פשוט ובחיי הלשון לא היתה נהוגה הכנסת ל בתוך השמות. — [1]) כך שמוש אות ל גם בשאר לשונות השמיות, וסברו קצת חכמי הלשון (P. Lagarde ואחרים), כי זה קצור מן המלה אל, בערב׳ אלי. אך כבר דחה נלד׳ דעה זו, ודעת רוב החכמים היא כי הברת קול זה נקבע לכתחלה בלשונ׳ השמיות להוראה זו של פנייה והעתק, ורגלים לדבר כי תנועתה העקרית הקדומה היתה ל, ואח"כ נשתנית בעבר׳ לפי דרכי הלשון העברית ומנהגיה, ונעה בתנועות מתחלפות כמו שרשום בפנים.

a) كنّة b) صنم c) ارملة d) جمجمة e) خلر

(שמות יח יג), לשפך (ישע׳ נט ז), להפור (קהל׳ ג ז), לתפש (יחזק׳ כא יו).—וגם עם בגד כפת רפויות: לבדוק (דהי״ב לד י), לנתוש ולנתוץ (ירמ׳ א י), לצבא צבא (במד׳ ד כג), ולא נתברר טעם שנוי זה.—לפני א ה ח ע פתוחה בפתח: לחטב (דבר׳ יט ה), לחמם (ישע׳ מז יד), לחפר (יהוש׳ ב ב), לחצב (ירמ׳ ב יג), לחקור (משלי כג ל), לחשב (משלי יו ל), לחשף (חגי ב יו), לחתות (ישע׳ ל יד), לחתם (דני׳ ט כד), לעזר (דהי״ב יט ב), לעשר (דבר׳ כו יב). ועם חטף פתח אחריו: לאבלי (ישע׳ סא ג), לאסורים (שם מט ט), לאשר (בראש׳ מג טז), לחבוק (קהל׳ ג ה), לחבש (ישע׳ סא א), לחטוף (תהל׳ י ט), לחשב[1] מחשבת (שמות לא ד), לעזר (יהוש׳ י לג), לעצר (דהי״ב כב ט). ותנוע בפתח גם לפני אותיות אחרות, כשנשמטה אחריה אות פתוחה והוטלה תנועתה על הלמד: לראתכם (דבר׳ א לג), במקום להראתכם, לצבות בטן (במד׳ ה כב), במקום להצבות, וכדומה. ועם סגול לפני אלף שואית: לאסר אסר (במד׳ ל ג), לאסר שריו (תהל׳ קה כב). ולפני א: לאסור את שמשון (שופט׳ יה י). בהמלה השגורה מאד ל א מ ר נחה האלף והלמד תנוע בצירי, לאמר, וכן לאלהים (בראש׳ יז ז), לאלהו (חבק׳ א יא), לאלהיהן (במד׳ כה ב). ובפתח בהשם לאדני (בראש׳ כד לו), לאדני (שם יח ל), לאדניך (מ״א יח ח), לאדניו (שמות כא לב), לאדניה (שם ד). ותשמט ה הידיעה אחריה ותקבל תנועת ה הנשמטה: לאלהים (שמות כב יט), לאנשים (בראש׳ יט ח), לאמרי (במד׳ כב ב), לבתים (יהוש׳ ז יד), לבמות (דהי״ב יא יה). ליושב (ישע׳ כח ו). וכמו״כ תשמט לפעמים ה במקור נפע׳ בקצת פעלים עם ל השמוש בראשם ותנוע הלמד בצירי: לענת (שמות י ג), במקום להענות, לראות (שם לד כד), במקום להראות, וכן לאור (איוב לג ג), במקום להאור, וכמו״כ לביא (ירמ׳ לט ז), במקום להביא. ופשט דרך שמוש זה בזמן המשנה ואח״כ, כמו: לבטל, ליבטל (יבמ׳ ו ו), להרג, ליהרג (ערכ׳ א ג), להנות, ליהנות (כתוב׳ ז א), לטהר, ליטהר (כלים ג א), לטמא ליטמא (מעי׳ ד ו), לכנס, ליכנס (ב״ב ג ו), לסקל, ליסקל (סנה׳ ו א), לעשות, ליעשות (עדי׳ ה ו), ועוד. לפני י נחה תנוע הלמד בתנועת חירק ארוך: ליהודה (במד׳ א ז).—ותתחבר עם מלות הגוף: לי, לך, לך, *לכי, לו, לה, לנו, לכם,-כן, להם,-הן, להנה, עי׳ כ״א במקומה.—ועם שמות ופעלים ותשמש[2], א) להורות הפנייה וההעתק ממקום למקום: ויבא הלך לאיש העשיר (ש״ב יב ד). ובאו להם בית ישראל (עמו׳ ו א). כלם נקבצו באו לך (ישע׳ מט יח). מלכך יבוא לך (זכר׳ ט ט). ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת למו (דבר׳ לג ב). שלחוני ואלכה לאדני (בראש׳ כד נו). ואלכה אל מקומי ולארצי (שם ל כה). הנני הולך לעמי (במד׳ כד יד). ויתהלכו משם בני ישראל בעת ההיא איש לשבטו ולמשפחתו (שופט׳ כא כד). שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך (בראש׳ לא ג). שובו לכם לאהליכם (דבר׳ ה כז). שבתי לירושלם ברחמים (זכר׳ א יו). שובו לאשר העמיקו סרה (ישע׳ לא ו). השב תשיבם לאחיך וכו׳ והשבתו לו (דבר׳ כב א-ב). אלהים חושה-לי (תהל׳ ע ו). ישובו לי יראיך (שם קיט עט). חושה לי האזינה קולי (שם קמא א). עלי לשלום לביתך (ש״א כה לה). עלית כלך לגגות (ישע׳ כב א). אז ירדו לשערים עם יי׳ (שפט׳ ה יא). רד לביתך (ש״ב יא ח). דודי ירד לגנו לערוגות הבשם (שה״ש ו ב). ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל (יהוש׳ ח יד). וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע (דהי״ב כ כ). צאו לערי יהודה (שם כד ה). ולא נסור איש לביתו (שפט׳ כ ח). ויברחו איש לשדהו (נחמ׳ יג י). וינגף ישראל וינסו איש לאהליו (ש״א ד י). ויפצו מעל העיר איש לאהליו (ש״ב כ כב). וישב לבן למקמו (בראש׳ לב א). ואתם רצים איש לביתו (חגי א ט). רגליהם לרע ירצו (ישע׳ נט ז). ואת כל איש ישראל שלח איש לאהליו (שפט׳ ז ח).—ובהשמטת עצם פעל הפנייה וההעתק מפני שהוא נשמע בכח: לאהליך ישראל (מ״א יב יו).—ועם פעלים של פנייה, הבטה וכדומה: ונבט לארץ והנה חשך (ישע׳ ה ל). כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו (שם נג ו).—ובחסרון הפעל פנה שנשמע בכח: ופניהם לבית (דהי״ב ג יג).—ועם הפעל הגביה: העמק שאלה או הגבה למעלה (ישע׳ ז יא).—ועם הפעל פרש: ונפרש כפינו לאל זר (תהל׳ מד כא).—ואחרי הפעלים של פנייה ותנועה להורות הנגיעה במטרה: דבקה לארץ בטננו (תהל׳ מד כו). מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (שם קב ו). דבקה לעפר נפשי (שם קיט כה). תדבק לשוני לחכי (שם קלז ו). וכנף הכרוב האחד אמות חמש מגיע לקיר הבית והכנף האחרת אמות חמש דבקה לכנף הכרוב האחר (דהי״ב ג יב). ותקרב לשחת נפשו (איוב לג כב).—ועם הפעל נשק: גשה נא ושקה-לי בני

—[1]) כך בנוסח׳, ויש ספר׳ ח שואית.—[2]) בסדור שמושי הלמד הלכתי בהקדמונים בפרט בעקבות ריב״ג בהרקמה שהזכיר במעט כל שמושיה, ובהחדשים הלכתי בפרט בעקבות מחברתו של פ׳ גיזברכט, F. Giesebrecht, Die hebr. Präposition Lamed, וספרי הדקדוק של גיז׳ קויץ ושל קניג, ומלונו של גיז׳ בוהל.

ויגש וישק לו (בראש׳ כז כו-כז). וישק יעקב לרחל (שם כט יא). וישק המלך לאבשלום (ש״ב יד לג). ותשק ערפה לחמותה (רות א יד).— ב) להוראת הפנייה והנטייה והקרבה לעת מעתות הזמן: ותבא אליו היונה לעת ערב (בראש׳ ח יא). ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השאבת (שם כד יא). לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם (דבר׳ לב לה). ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע וירידום מעל העצים (יהוש׳ י כז). ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלאכים וכו׳ ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו (ש״ב יא א-ב). ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו (מ״א יא ד). רק לעת זקנתו חלה את רגליו (שם יה כג). כי לתשובת השנה מלך ארם עלה עליך (שם כ כב). לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישע׳ יז יד). ויאמר לה בעז לעת האכל (רות ב יד). והיה לעת ערב יהיה אור (זכר׳ יד ז). ויהי יי׳ משגב לדך משגב לעתות בצרה (תהל׳ ט י). תשיתמו כתנור אש לעת פניך יי׳ באפו יבלעם ותאכלם אש (שם כא י). על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (שם לב ו). אל תשליכני לעת זקנה (שם עא ט). כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל׳ ט יב). יבא לעתים מזמנים (עזר׳ י יד). וירד לקץ שנים אל אחאב (דהי״ב יח ב). ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם (דני׳ א יח). ולקץ שנים יתחברו (שם יא ו). ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין (שם יב יג).—וגם לשעה קבועה בזמן העתיד: התפאר עלי למתי אעתיר לך וכו׳ ויאמר למחר (שמות ח ה-ו). והיו נכנים ליום השלישי (שם יט יא). והיה נכון לבקר (שם לד ב). התקדשו למחר (במד׳ יא יח). צרור הכסף לקח בידו ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז כ). להיות עתידים ליום הזה (אסת׳ ג יד). וגם למחר אני קרוא לה (שם ה יב).—ועם המלה מועד: אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת (בראש׳ יז כא). למועד אשוב אליך כעת חיה (שם יח יד). ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר דבר אתו אלהים (שם כא ב). את חג המצות תשמר וכו׳ למועד חדש האביב (שמות כג יה). ואתה לא באת למועד הימים (ש״א יג יא). — ובמשמ׳ כאשר יבוא: ומה תעשו ליום פקדה (ישע׳ י ג). מה תעשו ליום מועד וליום חג יי׳ (הוש׳ ט ה). שמה ושערורה נהיתה בארץ וכו׳ ומה תעשו לאחריתה (ירמ׳ ה ל-לא). היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (יחזק׳ כב יד). והיו לי אמר יי׳ צבאות ליום אשר אני עשה סגלה (מלא׳ ג יז). — ובפעולה נמשכת להורות העת שעד אז תמשך הפעולה:

ולא ילין לבקר זבח חג הפסח (שמות לד כה). ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר (דבר׳ יו ד). וייחל שבעת ימים למועד אשר (אמר) שמואל (ש״א יג ח). חמאה ודבש יאכל לדעתו מאס ברע ובחור בטוב (ישע׳ ז יה). וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר (עמו׳ ד ז).—ואחרי המלה עד: ואני ישב משומם עד למנחת הערב (עזר׳ ט ד). וכל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העלה (דהי״ב כט כח).— ולפני המלים דור, נצח, עד, עולם: זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר (שמות ג יה). לדור ודור ישכנו בה (ישע׳ לד יז). אתה יי׳ לעולם תשב כסאך לדור ודור (איכ׳ ה יט). ויהודה לעולם תשב וירושלם לדור ודור (יוא׳ ד כ). וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לדור דורים (ישע׳ נא ח). קרבם בתימו לעולם משכנתם לדור ודר (תהל׳ מט יב). הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר (שם עז ח-ט). הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לדר ודר (שם פה ו). עד עולם אכין זרעך ובניתי לדר ודור כסאך (שם פט ה). ואתה יי׳ לעולם תשב וזכרך לדר ודר (שם קב יב). לעולם יי׳ דברך נצב בשמים לדר ודר אמונתך (שם קיט פט-צ). כי לא לעולם חסן ואם נזר לדור דור (משלי כז כד). ותהי ליום אחרון לעד עד עולם (ישע׳ ל ח). ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו׳ א יא). לא החזיק לעד אפו (מיכ׳ ז יח). שפת אמת תכון לעד (משלי יב יט). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד).—ומזה אחרי הפעלים אמר, דבר, נתן, ענה, עשה, שלח, הרע, היטיב, וכיוצא בהם, שיש בהם ענין של פנייה והעתק גשמי או רוחני מאיש לאיש, מדבר לדבר.—וכמו״כ בפעלים שמשג הפנייה וההעתק הוא דמיוני: דמה לו, חם לו, חרה לו, טוב לו, מר לו, נעם לו, וכיוצא בהם.—ותבוא אחרי קצת פעלים בכנוי הגוף להטעים את הפעל, ברח לו, דמה לו, הלך לו, וכיוצא בהם: ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי (בראש׳ כז מג). סב דמה לך דודי לצבי (שה״ש ב יז). לך לך מארצך וממולדתך (בראש׳ יב א). קח נא את בנך וכו׳ ולך לך אל ארץ המריה (שם כב ב). ימאסו כמו מים יתהלכו למו (תהל׳ נח ח). חדלו לכם מן האדם (ישע׳ ב כב). חדל לך מאלהים אשר עמי (דהי״ב לה כא). הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הלם (שפט׳ כ ז). הבו לכם עצה מה נעשה (ש״ב יו כ). שבו לכם פה עם החמור (בראש׳ כב ה). נטה לך על ימינך או

על שמאלך (ש"ב ב כא). פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי (דבר' א ז). עתה קמו ועברו לכם את נחל זרד (שם ב יג). על הר גבה עלי לך מבשרת ציון (ישע' מ ט). ואתם פנו לכם וסעו המדברה (דבר' א מ). קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך (שה"ש ב י). שובו לכם לאהליכם (דבר' ה כו). השמר לך פן תשיב את בני שמה (ברא' כד ו). השמרו לכם פן יפתה לבבכם (דבר' יא יו).—וגם בזמן עבר: לך מזה ופנית לך קדמה (מ"א יז ג). לך ובאת לך ארץ יהודה (ש"א כב ה).—ואחרי עתיד: ותבטח לך על מצרים (ישע' לו ט).—ולנסת': ותלך ותשב לה מנגד (ברא' כא יו). וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו (שמות יח כז). רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום (תהל' קכ ו). רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים (שם קכג ד). — ולמד"ב: יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו (יחזק' לז יא).—ג) במשמ' בשביל טובתו של פלוני, בשביל כבודו וכדו': ונשמרתם מאד לנפשתיכם (דבר' ד יט). הלנו אתה אם לצרינו (יהוש' ה יג). את מי אשלח ומי ילך לנו (ישע' ו ח). ידעתי כי אלהים לי (תהל' נו י). יי' לי לא אירא (שם קיח ו). לולי יי' שהיה לנו (שם קכד א). ואמרתם ליי' ולגדעון (שפט' ז יח). ליה ולך מזבח (סוכ' ד ה).—ד) להורות הקנין: יש לי רב אחי (ברא' לג ט), ועי' ערך יש. ולרש אין כל (ש"ב יב ג), ועי' ערך אין. הנה נא לי שתי בנות (ברא' יט ז). ויהי לי שור וחמור (שם לב ו). ויקח לו למך שתי נשים (שם ד יט). לך אני וכל אשר לי (מ"א כ ד). כי לי כל חיתו יער (תהל' נ י). ליי' הארץ ומלואה (שם כד א). השמים שמים ליי' והארץ נתן לבני אדם (שם קיה יו).—ובמשמ' פלוני עשה דבר: לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל' עד יו). לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם (שם פט יב). אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו (שם צה ה). התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני (יחזק' כט ג). יען אמר יאר לי ואני עשיתי (שם ט).—ומי שעשה מזמור וכדו': מזמור לדוד (תהל' כג א). לדוד מזמור (שם כד א). לדוד (שם כה א).—ולהורות השיכות: המת לירבעם (מ"א יד יא), מאנשי ירבעם ומבני ביתו.—וכמו סמיכות: הצפים לשאול (ש"א יד יו). חלקת השדה לבעז (רות ב ג). פתח הבית לאלישע (מ"ב ה ט). ויברחו שני עבדים לשמעי אל אכיש (מ"א ב לט). בערי השפלה והנגב ליהודה (דהי"ב כח יח). ראשי האבות ללוים (דהי"א יה יב). אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב (ירמ' ו כה).—ובמשמ' מוכן לו: כי יום ליי' צבאות על כל גאה ורם (ישע' ב יב). הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד (שם כח ב).—ועם מקור אחריו להורות המעשה המוטל עליו: הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות וכו' ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך (ש"א כג יט-כ). ויאמר להם זרבבל וישוע ושאר ראשי האבות לישראל לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו (עזר' ד ג).—ומה שבכחו ויכלתו של פלוני: יש לאל ידי לעשות עמכם רע (ברא' לא כט). ליי' הישועה (תהל' ג ט). יש ליי' לתת לך הרבה (דהי"ב כה ט).—ובמשמ' זה ברצוננו או לא ברצוננו לעשות: ואין לנו איש להמית בישראל (ש"ב כא ד), לאמר אין ברצוננו להמית אדם בישראל.—ובמשמ' זה נאות וראוי: הס כי לא להזכיר בשם יי' (עמו' ו י). לא לך עזיהו להקטיר ליי' כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר צא מן המקדש כי מעלת ולא לך לכבוד מיי' אלהים (דהי"ב כו יח). אין להם לסור מעל עבדתם (שם לה יה). אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין (משלי לא ד).—ואחרי מספרים להורות זמן, קצת כמו ב: בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר (מ"ב כה ג). בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש (ברא' ז יא). בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (שם ח ה). בתשעה לחדש בערב (ויקר' כג לב). בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש (חגי א א).—ה) בשמוש יחס הפעול גם אחרי פעלים יוצאים, במקום את: אל נא רפא נא לה (במד' יב יג). לשחת לעיר בעבורי (ש"א כג י). ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר (ש"ב ג ל). ויקרא את כל אחיו בני המלך ולכל אנשי יהודה עבדי המלך (מ"א א ט). הנני רפא לך (מ"ב כ ה). והוא לא יוכל לרפא לכם (הוש' ה יג). כרפאי לישראל (שם ז א). ויקח רב טבחים לירמיהו (ירמ' מ ב). האכלים למעדנים נשמו בחוצות (איכ' ד ה). גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז כו). כי תאמרו מה נרדף לו (איוב יט כח). הלאל ילמד דעת (שם כא כב). ואשלחה לאליעזר לאריאל וכו' ואוצאה אותם על אדו הראש וכו' ואשימה בפיהם דברים לדבר אל אדו (עזר' ח יו-יז). ויבדל דוד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן (דהי"א כה א), ונהוג שמוש זה של ל עם הפעל הושיע.—ובפרט אם הפעול קודם להפעל: לכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות (ש"א כב ז). כמים לים מכסים (ישע' יא ט). לכלם בשם יקרא (שם מ כו). כי לאויל יהרג כעש (איוב ה ב).—ו) להורות יחס האמור לדבר מן הדברים: ויגדל המלך שלמה מכל

מלכי הארץ לעשר ולחכמה (מ"א י כג), לאמר שגדולתו היתה בעשר ובחכמה. ויבנו בני ראובן וכו' מזבח גדול למראה (יהוש' כב י). לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לר׳ע (בראש' מא יט), ר"ל שלא ראה רעות כהנה. ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים (איוב ל א). הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה (בראש' יט כא). זאת התורה לכל נגע הצרעת (ויקר' יד נד). אם לכ׳ח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני (איוב ט יט). לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר (דבר' כד ה), בענין כל דבר. ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים (ישע' לו ט).—ובמשמ' על אדות: אמרי לי אחי הוא (בראש' כ יג). ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר (שמות יד ג). פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופט' ט נד). — ז) כעין באור ופרוש להאמור קדם: יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את בדק הבית לכ׳ל אשר ימצא שם בדק (מ"ב יב ו). ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכ׳ל באי שער עירו (בראש' כג י). והיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום התפת הטמאים לכ׳ל הבתים אשר קטרו על גגתיהם (ירמ' יט יג). ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים לכ׳ל העיר האלהים את רוחו (עזר' א ה). ורכב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל (יהוש' יז יו). כל כלים לזהב ולכסף חמשת אלפים (עזר' א יא). — ובתחלת מאמר במשמ' במה שנגע בענין פלוני: ועשית סירתיו וכו' לכל כליו תעשה נחשת (שמות כז ג). ולבני ישכר תולע ופואה ישיב ושמרון ארבעה (דהי"א ז א). ולבני אהרן מחלקותם בני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר (שם כד א). למחלקות לשערים לקרחים משלמיהו בן קרא (שם כו א). והבית הזה אשר היה עליון לכל עבר עליו ישם (דהי"ב ז כא).—ולחלק: עץ פרי עשה פרי למינו וכו' עשב מזריע זרע למינהו (בראש' א יא-יב). כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש על הארץ למשפ׳תיהם יצאו מן התבה (שם ח יט). ואיש על דגלו לצבא׳תם (במד' א נב), כל צבא וצבא בלבדו. בני מררי למשפ׳תם לבית אבתם (שם ד כט). אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבא׳תם ביד משה ואהרן ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם (שם לג א-ב).—ובמשמ' לכאו"א מן: וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה (במד' ה ט). ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה (שם יח ח). ונקרבתם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר

ילכדנו יי' יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה יי' תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יי' יקרב לגברים (יהוש' ז יד). ועתה התיצבו לפני יי' לשבטיכם ולאלפיכם (ש"א י יט). וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים (שם כט ב). — ובמשמ' כמו, במדה, בכמות, בצורה: יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דבר' לב ח). ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראש' לג יד). ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח (ישע' יא ג). —ועם פה, לפי, עי' ערך פה.—ח) להורות כונת דבר, כמו כונת כת׳בת וכדומ': קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז (ישע' ח א). ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו (יחזק' לז יו).—ט) בפעלי מלואים לפעלים משכים אחריהם פעל אחר כמו אבה, חפץ, יכול, החל, חדל, הוסיף, כלה, מהר, מאן, קוה, וכיוצא בהם.—ולפני מקורי פעלים להורות מטרת הפעולה: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (בראש' ג כב). וירד יי' לרא׳ת את העיר ואת המגדל (שם יא ה). ושמרו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט (שם יח יט). ויבא אברהם לספ׳ד לשרה ולבכ׳תה (שם כג ב). ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך (שם כח ד). ולבן הלך לגז׳ז את צאנו (שם לא יט). ויבא הביתה לעשות מלאכתו (שם לט יא). כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב (שם לד ז). אם תהיו כמנו להמ׳ל לכם כל זכר (שם יה). לא תהיה אחרי רבים לרע׳ת ולא תענה על רב לנט׳ת אחרי רבים להט׳ת (שמות כג ב). וישב העם לאכ׳ל ושתו ויקמו לצחק (שם לב ו). או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב (ויקר' ה ד). ויקדשהו לכפר עליו (שם ח יה). והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ (במד' יד לו). ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יי' לשאול לכם מלך (ש"א יב יז). כי כן אעשה לו להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל (ש"ב ג ט-י). כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש (שם יד יו). ושמרת את משמרת יי' אלהיך ללכת בדרכיו לשמ׳ר חקתיו מצותיו ומשפטיו (מ"א ב ג). אשר שמר מצותי ואשר הלך אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך (שם יד ח-ט). כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה (ישע' לז ג). מפיל אני תחנתי לפני המלך לבלתי השיבני בית יהונתן (ירמ' לח כו). אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית להכעסני במעשי ידיכם

לקטר לאלהים אחרים (שם מד ז-ח). כי אתה עמל וכעס תביט לתת בידך (תהל׳ י יד). כן בקדש חזיתך לראות עזך וכבודך (שם סג ג). וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם (שם עח יח). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי׳ כל פעלי און (שם קא ח). מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן (שם קד יד-יה). כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (שם קיא ו). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי (משלי ח לד). שאת פני רשע לא טוב להטות צדיק במשפט (שם יח ה). ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת (נחמ׳ יג יח).—וכמו״כ תבוא קודם הפעל העקרי: לראות את ערות הארץ באתם (ברא׳ מב ט). לגור בארץ באנו (שם מז ד). אם לקרא לך באו האנשים (במד׳ כב כ). כי לחפר את כל הארץ באו (יהוש׳ ב ג). לאסור את שמשון עלינו (שפט׳ יה י). לזבח ליי׳ באתי (ש״א יו ב). כי לחרף את ישראל עלה (שם יז כה). ותקח את אשת אוריה החתי להיות לך לאשה (ש״ב יב י). הוי החקקים חקקי און ומכתבים עמל כתבו להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם (ישע׳ י א-ב). — ויבא פעל המטרה בלי הוספה אחריו: אשר ברא אלהים לעשות (ברא׳ ב ג). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד (ש״ב יד כה). והללתם את שם יי׳ אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם (יוא׳ ב כו).—ואחרי שם: כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא (משלי כו ב).—והפעל לאמר אחרי פעל דבר וכדו׳.—ובמשמ׳ מה שיהיה ממעשה מהמעשים: ויהי האדם לנפש חיה (ברא׳ ב ז). ויבן יי׳ אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה (שם כב). ואעשך לגוי גדול (שם יב ב). קח נא את בנך וכו׳ והעלהו שם לעלה (שם כב ב). על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים (שם מג יח). כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד על עמי ישראל (ש״א ט יו).—וכעין זה השמוש יצא וכדו׳, לדבר: יצא להפשי (שמות כא ב). לחפשי ישלחנו (שם כו). יצאתי לשטן (במד׳ כב לב). ויקם שדה עפרון וכו׳ לאברהם למקנה (ברא׳ כג יז-יח). וענתה השירה הזאת לפניו לעד (דבר׳ לא כא). לקום אלי לארב כיום הזה (ש״א כב יג). אלהים בארמנותיה נודע למשגב (תהל׳ מח ד).—וגם בלי הפעל, והוא נשמע בכח: בת עמי לאכזר כיענים במדבר (איכ׳ ד ג), ר״ל נהיה לאכזר. בני איש עד מה כבודי לכלמה (תהל׳ ד ג), ר״ל יהיה לכלמה. כי בחטאינו ובעונות אבתינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבתינו (דני׳ ט יו).

—י) מה שצריך שיעשה, שעתיד להעשות: וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות (דבר׳ לא יז). ויהי השער לסגור (יהוש׳ ב ה). ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס (ישע׳ ה ה). ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער (שם ו יג). ותהי להשאות גלים נצים ערים בצרות (שם לז כו). יהי אחריתו להכרית (תהל׳ קט יג).—ואחרי מה: מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך (מ״ב ד יג). —ואחרי עלינו, להורות הצרך והחובה: ועלי לתת לך עשרה כסף וחגרה אחת (ש״ב יח יא). כדבריך עלינו לעשות (עזר׳ י יב).—ואחרי ל, לי, לך וכו׳: הלא לכם לדעת כי יי׳ אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם (דהי״ב יג ה).—והמקור לבדו: ויאמר (היה צריך) להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה (מ״ב יג יט). ואפרים להוציא אל הרג בניו (הוש׳ ט יג). ותמיד להרג גוים לא יחמול (חבק׳ א יז). כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום (תהל׳ לב ט). בערוץ נחלים לשכן (איוב ל ו). ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים (דהי״א ט כה). ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליי׳ להגדיל למעלה (שם כב ה).—ועם ו להמשיך פעל שקדם לו: מלאו ידכם היום ליי׳ כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה (שמות לב כט). הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם (תהל׳ קד כא). כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה (קהל׳ ט א).— יא) לשבועה, במשמ׳ באמת: וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים לתורה ולתעודה אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר (ישע׳ ח יט-כ).—*וקצת כמו אות הקריאה: הוי למות מה מר זכרך לאיש שוקט על מכונתו וכו׳ האח למות כי טוב חקיך לאיש אננים וחסר עצמה (ב״ס גני׳ מא א-ב). — ובתו״מ, ברוב השמושים שבעברית העתיקה. —ובמקום ב: שטעם טעם פשפש לתוך פיו (תרומ׳ ח ב).—ובמקום יחס הפעול: כרשיני תרומה מאכילין אותם לבהמה ולחיה ולתרנגולים (תרומ׳ יא ט). נוטלין לידים לחולין ולמעשר ולתרומה (חגי׳ ב ה). יכולה היא שתאמר לאחיך הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל (כתוב׳ ז י). שאין מקרבין לו לאדם

אלא לצורך עצמן (תכות כ ג). מצאו (משה) להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות (שבת פט.).—ואחרי קצת נפעלים: ונאכלין בכל העיר לכל אדם וכו׳ אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם (זבח׳ ה ו). ואינו נאכל (הפסח) אלא למנויו (שם ז). — ובשמושי הזמן: לא יאכלו למוצאי שבת עד שיעשרו (מעשר׳ ד ב). ר׳ יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת ר׳ יוסי ור"ש אומרים לשתי שבתות (שבי׳ ב ו). שאינן עושין אלא לשלש השנים (כלא׳ ב ה). קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה ולאחד עשר ושנים עשר (שבת יט ה). ואחר לשלשים יום גזברין פותחין אותה (שקל׳ ה ו). מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום (ב"מ ב ח). נאפה (לחם הפנים) בערב שבת ונאכל בשבת לתשעה חל יו"ט להיות ערב שבת נאכל לעשרה שני ימים טובים של ראש השנה נאכל לאחד עשר (מנח׳ יא ט). —ותשמש להוראת הזמן בצרוף עם כְּשֶׁ-, לִכְשֶׁ-, במשמ׳ כַּאֲשֶׁר יבוא הזמן: מי שבא בדרך ולא היה בידו לולב ליטול לכשיכנס לביתו יטול על שלחנו (סוכ׳ ג ט). אמרו לו (לר׳ עקיבא) לא תהא כהנת כפונדקית אמר להן לכשתהא פונדקית נאמנת (יבמ׳ יו ז). האונס נותן (את הקנס) מיד והמפתה לכשיוציא (כתוב׳ ג ג). הנושא את האשה ופסקה עמו כדי שיזון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים נשאת לאחר וכו׳ לא יאמר הראשון לכשתבוא אצלי אזונה אלא מוליך לה מְזונותיה למקום שהיא אמה (שם יב א). הריני נזיר לכשיהיה לי בן (נזיר ב ז). מי שנתחרש בעלה או נשתטה או שהיה חבוש בבית האסורין וכו׳ לכשיצא בעלה מבית האסורין ישקנה (סוט׳ ד ה). ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה (אבות ב ד). הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי לכשאגיע לעיר וכו׳ פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר עשויין תרומה ומעשרות על פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר (תוספתא תרומ׳ ב ח). שור זה הקדש לכשאקחנו בית זה הקדש לכשאקחנו וכו׳ תנו גט לאשתי לכשאקדישנה (שם נדר׳ ו ו). מצוה לראות גדולי מלכות לכשתבוא מלכות בית דוד יהא יודע להפריש בין מלכות למלכות (ירוש׳ ברכ׳ ג ו.). לכשארצה אהא נזיר (נדר׳ ג:). אדם אוסר דבר שברשותו לכשיצא מרשותו (שם מז.). — ובצרוף עם שֶׁ, לְשֶׁ-: לשעבר אדם נברא מן האדמה וחוה בראת מאדם מכאן ואילך בצלמינו כדמותינו (מד"ר

בראש׳ ח). לשעבר כשהיתה הפרוטה מצויה היתה נפש אדם מתאוה לשמוע דבר הלכה ודבר אגדה (סופרים טו ד).—ולחֵלֶק: כל שלשה דלועין לבית סאה (כלא׳ ג ז). כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה (שם ה א). עושה אדם את שדהו שלש שלש אשפתות לבית סאה (שבי׳ ג ג). המסלת קב או קבים לסאה (תרומ׳ יא ה). ילושו במי פירות או יתחלקו לעיסות (שם ה א).— ולהורות המטרה: המעמר לכובעות ולכומסאות לחררה ולעמרים (פאה ה ח). הלוקח בהמה לזבחי שלמים או חיה לבשר תאוה (מע"ש א ג). אמרו לו לר"ג מה אנו לירד (מהספינה להגמל) (ערוב׳ ד ב). דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה (סנה׳ ד א). השוחט את הזבח לזרוק דמו בחוץ וכו׳ להקטיר את אמוריו בחוץ וכו׳ לאכול בשרו בחוץ (זבח׳ ב ב). שחטו על מנת לתנו על גבי הכבש (שם ג ו).—ובמשמ׳ בענין: שלש ארצות לחלה (חלה ד ח).— ובמשמ׳ בתנאי כך וכך: בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע (פאה ה ה). אין מושיבין חנוני למחצית שכר (ב"מ ה ד). — ובמשמ׳ מוכן, נועד לדבר: הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון (אבות ד כב).—ומה שנעשה בדבר: ואין חותכין את הפתילה לשנים (ביצ׳ ד ד). ורצועה של עגל בידו כפולה אחד לשנים ושנים לארבעה (מכו׳ ג יב).—ולפני השם אור, קרא לְאוֹר, העיד לְאוֹר, במשמ׳ בפני, בעזרת: ולא יקרא לְאוֹר הנר (שבת א ג). מעידין לאור הנר ולאור הלבנה (יבמ׳ יו ו). ולא נר בידו אלא מהלך לאור המערכה (תמיד א ד). — ואחרי אפשר: כל מלאכה שאפשר לעשותה מע"ש אינה דוחה את השבת ושאי אפשר לעשותה מערב שבת דוחה את השבת (שבת יט א). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (מכי׳ בא יד). אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד (חול׳ ס:).—ואחרי צריך: אם ראית שמן שהוא מתחלק בעזרה אין אתה צריך לשאול מה הוא (זבח׳ י ח).—ואחרי רשאי: הכהנים רשאין לשנות באכילתן (שם ז).—ועם כנויי הגוף אחרי קצת פעלים להטעימם: נפל לו עליה ופירש טליתו עליה (פאה ד ג). מי שהוא מבקש נסכים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממונה על החותמות וכו׳ בא לו אצל אחיה שהוא ממונה על הנסכים ונותן לו חותם ומקבל ממנו נסכים (שקל׳ ה ד). בא לו (הכהן) אצל פרו (יומ׳ ג ח) בא לו למזרח העזרה (שם ט). בא לו אצל פרו שנייה (שם ד ב). בא לו אצל פר ושעיר הנשרפין (שם

ו ז). בא ל ו כהן גדול לקרות (שם ז א). נפטרו זקני ירושלם והלכו להן (סוט׳ ט ה). הלך (בעל החמור) ומשך לו ואמר הואיל ועליך מצוה (לפרק) אם רצונך לפרוק פרוק (ב״מ ב י). בא וישב לו אצל אחיו הכהנים עד שהשערים נפתחים ויוצא והולך לו (תמיד א א). נשמט השני והלך לו (שם ז ג).— אחרי יש, אין, בכנוי ישנה, אינה, תבוא לפעמים הלמד בראש שם ללא צרך: אמר רשב״ל משום לוי סבא אינה לשחיטה אלא בסוף ור׳ יוחנן אמר ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף (חול׳ כט:), במקום אין שחיטה, יש שחיטה.—ולפני ב בהמלה לכתחלה, עי׳ תחלה.— במקורי פעלי פ״א תשמט לפעמים א פ״פ ואחרי למד השמוש תבוא ו נחה, לוכל במקום לאכ׳ל, לומר במקום לאמ׳ר, לוסר במקום לאסור. — לפני עולם, לעולם, הלמד בקצת כ״י עתיקים קמוצה, לעוֹלם, עי׳ עולם. — יב) *להגיית אווי[1]), במשמ׳ הניח אותו לעשות: אמרו להם בית שמאי תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול בת חורין אינו יכול ליבטל והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה (עדי׳ א יג), האם נניח אותו שיבטל. — יג) *להורות הסבה, במשמ׳ בשביל, בגלל, מפני: ולא ירצו להמיתו להיותו איש צדיק (יוסיפון, פרק עה). איני דורש החכמה לתקוה שאגיע עד קצה (מכת׳ הפניני, שער החכמה). מי שלא הגיעה מדרגת עיונו להאמין הכתובים בדרך מסבים אל האמת ומאמין אותם כפשטם ועלה מזה בידו דעת כוזב להיותו חושב שזהו דעת התורה (העקרים א ב). ולזה לא באו בהם מהנבואות כ״א המתיחסות לעניני אותם השופטים והמלכים ולספוריהם כי להיותם הכרחיות לידיעת הספור היה ראוי ומחוייב שיתחברו עמהם ויבאו בתוכם (רי״א, הקד׳ לנביא׳ א׳).

במספרים תשמש ל במקום המספר שלשים: אל״ף חד למ״ד תלתין ה״א חמשה (ירוש׳ שבת ז ט:). למ״ד שלישים יו״ד עשרה הרי מ׳ (מד״ר במד׳ ז).

לֹא[2]), וגם לוא, ל׳ה,—מלת השלילה, no; non; nein. א. לשלל פעולה, להורות התנגדות לדבר שנאמר שם, שאינו כך, ההפך מן הֵן, כֵּן, ותשמש, א) עם פעל עבר: לֹא הביט און ביעקב (במד׳ כג כא). וְלֹא יכלה עוד הצפינו (שמות ב ג). לֹא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לֹא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל (יהוש׳ ח לה). לֹא ישבתי בסוד משחקים ואעלז (ירמ׳ יה יז)—ועם עתי׳: ועתה לֹא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראש׳ יא ו). לֹא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך (יהוש׳ א ה). וְלֹא ישמע אלכם פרעה (שמות ז ד). וְלֹא תקיא הארץ אתכם (ויקר׳ יח כח).—ובמשמ׳ צווי: וְלֹא תותירו ממנו עד בקר (שמות יב י). לֹא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שם כ ג). לֹא תרצח לֹא תנאף לֹא תגנב (שם יג-יה). וְלֹא תעלה במעלת על מזבחי אשר לֹא תגלה ערותך עליו (שם כ כו). לֹא תעשו לכם אלילם (ויקר׳ כו א). וְלֹא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלח מפניכם (שם כ כג). ונתנו אתו (את הרוצח) ביד גאל הדם ומת לֹא תחוס עינך עליו (דבר׳ יט יב-יג). לֹא ימוש ספר התורה הזה מפיך (יהוש׳ א ח). ויהי דבר יי׳ אלי לאמר לֹא תקח לך אשה וְלֹא יהיו לך בנים ובנות במקום הזה (ירמ׳ יו א-ב).—ועם בינוני: והוא לֹא שׂנֵא לו מתמל שלשם (דבר׳ ד מב). ותעשה אדם כדגי הים כרמש לֹא מֹשֵׁל בו (חבק׳ א יד). וְלֹא יודע עול בשת (צפנ׳ ג ה). גם לי לבב כמוכם לֹא נֹפֵל אנכי מכם (איוב יב ג).—ופעמים אחדות המלה לֹא זו אחרי זו: ארץ מצרים נבוא אשר לֹא נראה מלחמה וקול שופר לֹא נשמע וללחם לֹא נרעב (ירמ׳ מב יד). לֹא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ וְלֹא יעלה על לב וְלֹא יזכרו בו וְלֹא יפקדו וְלֹא יעשה עוד (שם ג יו). לֹא שמעה בקול לֹא לקחה מוסר ביי׳ לֹא בטחה אל אלהיה לֹא קרבה (צפנ׳ ג ב). לֹא כרת שרך ובמים לֹא רחצת למשעי והמלח לֹא המלחת והחתל לֹא חתלת (יחזק׳ יו ד). הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לֹא יפקד הנער לֹא יבקש והנשברת לֹא ירפא הנצבה לֹא יכלכל ובשר הבריאה יאכל (זכר׳ יא יו). — וכמו כן בצווי: לֹא תאבה לו וְלֹא תשמע אליו וְלֹא תחוס עינך עליו וְלֹא תחמל וְלֹא תכסה עליו (דבר׳ יג ט).—ויש שתפסיק מלה אחרת בין לֹא ובין הפעל, כדי להטעים את הדבר שכונת המדבר אליו: לֹא מים עיף תשקה

---

[1]) —באר׳ מצוי שמוש זה של האות ל בראש פעלים: ליתני, ר״ל הניחה שילמד, לימא, הניחה אותו שיאמר.

[2]) במקום לַא הקדומה, ומשתפות במלה זו כל הלשונות השמיות במשמ׳ זו. באשור׳ לַא, בפתח ארוך, בארמ׳ לָא, בערב׳ לָא a), בלי המזה וגם לפעמים בהמזה, ואצל הפלחים לפעמים גם בקול ע (Bauer, Pal. Ar. 94). והנה קצת החדשים אמרו, כי אין מלה זו קדומה בצורה קצרה זו ונקבעה לכתחלה כך למשמ׳ השלילה, אלא שהיא נגזרה מן פעל לאה, וכדומ׳. אבל אלה השערות רחוקות ורחוקות, ואין כל צרך בהן, כי דבר טבעי הוא שלהוראת מושג קדום וטבעי כמו השלילה הפשוטה נקבע בלשון הברה אחת, שהיא הברה היותר קלה גם להילד להגותה בזעזוע הלשון.

---

a) لا

ומרעב תמנע לחם (איוב כב ז). אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל (קהל׳ י י). לא יי׳ שלחני (במד׳ יו כט). ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם (דבר׳ ח ט). ידך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו (ש״ב ג לד). כי לא במותו יקח הכל (תהל׳ מט יח). אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה (שם עד ט). לא לנצח יריב ולא לעולם יטור לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונתינו גמל עלינו (שם קג ט-י). כי לא לפניו חנף יבוא (איוב יג יו). לא יעקב יאמר עוד שמך (בראש׳ לב כט). כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם (ש״א ח ז).— ופעמים אחדות זו אחרי זו: לא יום אחד תאכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום (במד׳ יא יט).—ובפעל עם מקורו לפניו תבוא לא בין המקור והפעל: וְהַצֵּל לא הצלת את עמך (שמות ה כג). אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך (שפט׳ יט יג). הידע לא נדע כי כל נבל ימלא יין (ירמ׳ יג יב). ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך (שם ל יא).—ויש שתבוא לא גם לפני המקור: ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון (בראש׳ ג ד). אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב (עמו׳ ט ח). אח לא פדה יפדה (תהל׳ מט ח).—ועם שם לשלילת הדבר של השם: כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי (ישע׳ נה ח). כי לא אל חפץ רשע אתה (תהל׳ ה ה).—ועם מלת הגוף: תהום אמר לא בי היא (איוב כח יד).—ובמאמר יחסי: כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזר לו (איוב כט יב). —ועם תאר: שאת פני רשע לא טוב (משלי יח ה). ועם שֵׁם: לא איש דברים אנכי (שמות ד י). לא איש אל ויכזב (במד׳ כג יט). לא נביא אנכי (עמו׳ ז יד). חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה (ישע׳ כב ב). העם הזה אמרו לא עת בא עת בית יי׳ להבנות (חגי א ב). אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דמיה לי (תהל׳ כב ג). כי לא איש כמוני אעננו (איוב ט לב). זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ (שם יח יז). בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם (שם כא ט). אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם (שם כב יו). הן אל שגיא ולא נדע מספר שניו ולא חקר (שם לו כו).— ומשמש כנשוא המשפט: ויאמר הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה (בראש׳ כט ז). כחשו ביי׳ ויאמרו לוא הוא (ירמ׳ ה יב).—ובמשמ׳ לבלתי: שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע (שמות כח לב), ר״ל לבלתי יקרע. ויחזקהו במסמרים לא ימוט (ישע׳ מא ז). — ועפי״ר עם ו, וְלֹא: רדו שמה ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות (בראש׳ מב ב). ונשמע קולו בבאו אל הקדש לפני יי׳ ובצאתו ולא ימות (שמות כח לה). ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו (דבר׳ יז יז). אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך (ש״ב יג כה). במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק (ירמ׳ י ד).—ובמקום הַאִם לא: הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו (שמות ח כב), האם לא יסקלנו. אם ידע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אגיד לך (ש״א כ ט), האם אפשר שלא אגיד אותה לך. — ואחרי אִם, אם לא, בדבור של שבועה, בפרט אחרי חי אני: לכן חי אני נאם אדני יי׳ אם לא יען את מקדשי טמאת (יחזק׳ ה יא). חי אני נאם אדני יי׳ אם לא במקום המלך הממליך אתו אשר בזה את אלתו ואשר הפר את בריתו אתו בתוך בבל ימות (שם יז יו). חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו (שם לג כז). חי אני נאם אדני יי׳ אם לא יען היות צאני לבז וכו׳ לכן הרעים שמעו דבר יי׳ (שם לד ח-ט). חי אני וכו׳ אם לא דם שנאת ודם ירדפך (שם לה ו). לכן כה אמר אדני יי׳ אם לא באש קנאתי דברתי על שארית הגוים (שם לו ה). אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם ז). ובקנאתי באש עברתי אם לא ביום ההוא יהיה רעש גדול (שם לח יט).—ואחרי תנאי, המלה לא בלבד לשלל את התנאי שקדם לה: הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה (בראש׳ יח כא). ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם (שם מב יו). ואמר לו כי עתה התן ואם-לא לקחתי בחזקה (ש״א ב יו). אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם-לא חדלו (זכר׳ יא יב).—ב) בתשובה שלילית על דבר, תשלל המלה לא בלבדה את כל האמור קדם: הִנֶּה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו-לא כי ברחוב נלין (בראש׳ יט ב), ר״ל לא נסור ולא נלין אצלך. ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא כי צחקת (שם יח יה), ר״ל לא כמו שאמרת לא צחקתי אלא צחקת. ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר אכל (שם מב ט-י), לא כמו שאמרת כי מרגלים אנו. ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא כי אני שר צבא יי׳ (יהוש׳ ה יג-יד), לא כמו שעלה על דעתך כי לצריכם אני. הברב כח יריב עמדי לא אך הוא ישם בי (איוב כג ו).—ועם וְ, וָלֹא, במשמ׳ אם לא: ויבא אבשלום אל המלך ויאמר הנה נא גוזים לעבדך ילך

נא המלך ועבדיו עם עבדך ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך ויפרץ בו (אבשלום בהמלך) ולא אבה ללכת ויברכהו ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי (ש"ב יג כד-כו). ויפצר בו (נעמן באלישע) לקחת (ממנו מתנה) וימאן (אלישע) ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה (מ"ב ה יו-יז).— ולשלילת מלה אחת: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי (ברא' כ יב).—ג) ותבוא עם המלה השלולה כאלו היתה מלה אחת, עם שמות: הם קנאוני בלא-אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא-עם בגוי נבל אכעיסם (דבר' לב כא). וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנגה ממטר (ש"ב כג ד).—ומצוי שמוש זה בפרט בספרות החדשה: בקר לא-עבות אחד, לאמר בקר שהשמים טהורים, לא מעננים. כהניף שבט את מרימיו כהרים מטה לא-עץ (ישע' י יה). ונפל אשור בחרב לא-איש וחרב לא-אדם תאכלנו (שם לא ח). ויתעם בתהו לא-דרך (איוב יב כד). הושעת זרוע לא-עז (שם כו ב). ואמרתי ללא-עמי עמי אתה (הוש' ב כה). השמחים ללא דבר (עמו' ו יג). מה עזרת ללא-כח וכו' מה יעצת ללא חכמה (איוב כו ב-ג). והיה כהן ללא אלהים (דהי"ב יג ט).—וכמו"כ בחבור עם תאר: ומן הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים (ברא' ז ב). שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא-חסיד (תהל' מג א). יתיצב על דרך לא-טוב (שם לו ה).— ועם שם בבנוי, לא פשעי, וכדומ', במשמ' לא פשעתי: הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא-פשעי ולא-חטאתי יי' (תהל' נט ד).— ובמשמ' בלא: ובני נדב סלד ואפים וימת סלד לא בנים (דהי"א ב ל). וימת יתר לא בנים (שם לב).—ד) בלא: ואשה כי-יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה (ויקר' יה כה). ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה (במד' לה כב). בלא יומו תמלא (איוב יה לב). ואת הגר עשקו בלא משפט (יחזק' כב כט). האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה (תהל' יז א). מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף ולעדר בלא לב ולב (דהי"א יב לג). קדר הלכתי בלא חמה (איוב ל כח). ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה (ישע' נה א-ב). תמכר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם (תהל' מד יג). ועמי המיר כבודו בלוא יועיל (ירמ' ב יא).—וגם לפני עתי': נעו עורים בחוצות נגאלו בדם בלא יוכלו יגעו בלבשיהם (איכ' ד יד).— ועם מקור: או בכל אבן אשר ימות בה (הדפו) בלא ראות (במד' לה כג).—וגם לפני פעול עם כ הדמיון: כי אכלו את הפסח בלא ככתוב (דהי"ב ל יח).—כלוא, כאלו לא: ושתו ולעו והיו כלוא היו (עבד' א יו).— ללוא, ללא: נדרשתי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני (ישע' סה א). וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה (דהי"ב יה ג).—ולפני מלת הגוף: הקשיח בניה ללא לה (איוב לט יו).— שלא: ברוך יי' שלא נתננו טרף לשניהם (תהל' קכד ו). שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (שם קכט ז). כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו (קהל' ב כא). גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (שם ז יד). —ותשמש בחבור עם שמות להיות לשם עצם פרטי של מקומות ואנשים וכדומ': לא דבר (ש"ב יז כז), מקום בגלעד.—לא עמי: ותהר ותלד בן ויאמר קרא שמו לא עמי (הוש' א ח-ט). ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה (שם ו).—ובתו"מ כמו במקרא.—ושנוי פעמים אחדות: העומר אינו מציל לא את העומר ולא את הקמה (פאה ו ח). מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהן (שם ח ט). לא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בגדרים ובשחוק ולא יהיה מטמא למתים (דמאי ב ג). אין קושרין את הסוס לא לצדדי הקרון ולא לאחר הקרון ולא את הלובדקים לגמלים (כלא' ח ד). אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן ולא בפתילת המדבר וכו' ולא באליה ולא בחלב (שבת ב א). הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לשוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (ב"ק א ד). לא הסיר לא את המוראה ולא את הנוצה ולא את בני מעים היוצאין עמה ולא ספגו במלח (זבח' ו ו). אין חייבין עליו לא משום זרות ולא משום טומאה ולא משום מחוסר בגדים ולא משום רחוץ ידים ורגלים (שם יד ג). אין מביאין לא מבית הזבלים ולא מבית השלחים ולא מבית האילן (מנח' ח ב). אין מביאין לא מתוק ולא מעושן ולא מבושל (שם ו). לא יטיף אדם שמן לא לתוך נר חדש ולא לתוך המדורה ולא לתוך דבר המאבד (תוספתא דמאי ח י). הקוצין הללו אינם לא מתכבשין ולא נזרעים (מד"ר ברא' מה). — ואחרי אין: הסלת והשמן אינם מעכבין את היין ולא היין מעכבן (מנח' ד א).—ותשובה שלילית על שאלה: אמר להן (ר"ג לחכמים) אם בזמן שהוא עומר אחד ובו סאתים ושכחו אינו שכחה וכו' אמרו לו לא (פאה ו ו). אמרו ב"ה לב"ש הואיל וטהורה

אסורה לזרים וטמאה אסורה לכהנים מה טהורה עולה אף טמאה תעלה אמרו להם ב"ש לא (תרומ' ה ד). הבשר מגע נבלה דברי ר"מ וחכ"א מגע טריפה שחוטה (אמרו לו חכמים לר"מ) מה מצינו בטרפה ששחיטתה מטהרתה אף שחיטת בהמה תטהר את האבר אמר להם ר"מ לא אם טיהרה שחיטת טריפה אותה דבר שהוא גופה וכו' מה בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה אף טריפה לא תטהרנה שחיטתה לא אם אמרת בבהמה טמאה שלא היתה לה שעת הכושר תאמר בטריפה שהיתה לה שעת הכושר (חול' ד ד). א"ר עקיבא אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר לו השב אמר לו לא אם אמרת במעילה וכו' אמר לי חייב על כל אחת ואחת וכו' אמרתי לו לא אם אמרת בנדה שיש בה שתי אזהרות (כרית' ג ט-י).— בְּלֹא: ולא יקרבו כולן בלא נסכים (מנח' ד ג). אני אומר יקרבו כבשים בלא לחם שהכבשים מתירין את עצמן בלא לחם לחם בלא כבשים אין לו מי יתירנו (שם ג). כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא עזר בלא שמחה בלא ברכה בלא כפרה (מד"ר ברא' יז). — בְּלֹא הם: כמו לחם ומים שאי אפשר בלא הם וכו' כל מה שבעולם שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם שלא בראם כי אם לתענוג (תוספ' ברכ' לז.). — שֶׁלֹּא: התלמידים יוצאים לת"ת שלא ברשות שלשים יום (כתוב' ה ו). כל גט שנכתב שלא לשם אשה (גיט' ג א). שלא משלה בהן האור (זבח' פה:). הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת (מד"ר ברא' לג).— ובמשמ' מי שלא: מחוסר כפורים שלא רחץ ידים ורגלים (זבח' ב א). ההיכל מקודש ממנו שאין נכנס לשם שלא רחוץ ידים ורגלים (כלים א ט). — שֶׁלֹּא הוא: בזמן שאין להן אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא (סנה' ג ג), ועי' שֶׁ. — וללשון נקיה שלא לפתח פה לשטן ישתמשו בהמלה לא, שלא, לפני דבור של רעה לישראל אעפ"י שהכונה היא בחיוב: על כל צרה שלא תבא על הציבור מתריעין (תענ' ג ח), הכונה על כל צרה שתבוא.—ותבא לפני עוד אֶלָּא, ולא עוד אֶלָּא, במשמ' ולא בלבד האמור למעלה אלא אפילו יותר מזה, עי' *אֶלָּא, והוסיפה: מי לנו גדול כיוסף שלא נתעסק בו אלא משה וכו' ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו ועם יוסף הארון והשכינה וכו' ושבעה ענני כבוד ולא עוד אלא שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים (מכי' בשלח ב). אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנאמר יחילו דרכיו בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין וכו' ולא עוד אלא שרואה בצריו וכו' (ברכ' ז:). הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה ולא היה אדם ששואלני בהן דבר (סנה' סח.). אמר לו הקב"ה (לאברהם) מנת לא העמדתי מגינים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד מגינים של צדיקים ולא עוד אלא בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם ומכריעו עליהם (מד"ר ברא' מד). והיה אברהם מתפלל (על אבימלך ובני ביתו) וכולם מתרפאים מן עצירתם ולא עוד אלא עיברו כל בני ביתו של אבימלך וילדו זכרים (פסיק' רבתי מב). גר שקיבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים (תנחומא ויקר' ג). ועי' ערך עוד.—עד שֶׁלֹּא, קודם שֶׁ: המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות (פאה ד ח). המקדיש את כרמו עד שלא נודעו בו העוללות (שם ז ז). מעשה בר' יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא שכור לנו פועלין הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן שהן בני אברהם יצחק ויעקב אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (ב"מ ז א). המחליף פרה בחמור וילדה וכן המוכר שפחתו וילדה זה אומר עד שלא מכרתי וזה אומר משלקחתי (שם ח א). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו אם עד שלא נתמלאה המידה למוכר משנתמלאה המידה ללוקח (ב"ב ה ח). נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה תצא ותרעה בעדר (סוט' ט ז). עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות (זבח' יד ד). המביא אשם תלוי ונודע לו שלא חטא אם עד שלא נשחט יצא וירעה בעדר (כרית' ו א). עד שלא פשט ידו בביהמ"ק ישבון כיון שפשט ידו בביהמ"ק נפל (מד"ר ברא' מה). אמר (אברהם) עד שלא מלתי היו באים ומזדווגים לי (שם מו). לֹא-כִי אֶלָּא, עי' *אֶלָּא, כִּי, והוסיפה: היא אומרת מוכת עץ אני והוא אומר לא כי אלא דרוסת איש את (כתוב' א ז). והכבשים אינן מעכבין את הלחם דברי ר"ע אמר ר"ש בן ננס לא כי אלא הכבשים מעכבין את הלחם (מנח' ד ג).

ב. עם הַ השאלה לפניה, הֲלֹא, הֲלוֹא, ותשמש א) לתת טעם וסבה לדבר שאח"כ, קצת במשמ' הנה, זה דבר ברור: מקנהם וקנינם וכל בהמתם הֲלוֹא לנו הם אך נאותה להם

וישבו אתנו (בראש׳ לד כג). ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם (שם לז יג). כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל הלוא צויתיך חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת (יהוש׳ א ח-ט). ותשלח (דבורה) ותקרא לברק בן אבינעם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה יי׳ אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור (שופט׳ ד ו). לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתיך (שם ו יד). — וקצת במשמ׳ אמנם, בודאי: ויאמר (עשו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא אצלת לי ברכה (בראש׳ כז לו). ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף הלוא לאלהים פתרנים ספרו נא לי (שם מ ח). ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני (ירמ׳ לח טו). שמעת חזה כלה ואתם הלוא תגידו השמעתיך חדשות מעתה (ישע׳ מח ו). הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט היסר גוים הלא יוכיח (תהל׳ צד ט-י). כי שאל נא לדר רישון וכו׳ הלא הם יורוך יאמרו לך (איוב ח ח-י). הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם לו (שם יב יא). הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו ואמרת מה ידע אל (שם כב יב-יג). על מה אתם בטחים וישבים במצור בירושלם וכו׳ הלא תדעו מה עשיתי אני ואבותי לכל עמי הארצות (דה״ב לב י-יג). —ובהתחלת דבור, להעיר הדעת ולהטעים: ויבא (דוד) אל אכיש מלך גת ויאמרו עבדי אכיש אליו הלוא זה דוד מלך הארץ הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש״א כא יא-יב). ויקרא דוד אל העם ואל אבנר בן נר לאמר הלוא תענה אבנר (שם כו יד). ויאמר נתן אל בת שבע אם שלמה לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן חגית ואדנינו דוד לא ידע ועתה לכי איעצך נא עצה (מ״א א יא-יב). ויסער לב מלך ארם על הדבר הזה (שנודע לישראל סודו) ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם הלוא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל (מ״ב ו יא). ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וכו׳ הלוא צויתי את הנערים לבלתי נגעך (רות ב ח-ט). ותאמר לה נעמי חמותה בתי הלוא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך ועתה הלא בעז מדעתנו אשר היית את נערותיו הנה הוא זרה את גרן השערים (שם ג א-ב). ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו לאמר הלוא ראית מה העם הזה דברו לאמר שתי המשפחות אשר בחר יי׳ בהם וימאסם (ירמ׳ לג כג-כד). הלך ואמרת לאיש יהודה וליושבי ירושלם הלוא תקחו מוסר לשמע אל דברי (שם לה יג). ואמר שמעו נא ראשי יעקב וקציני בית ישראל הלוא לכם לדעת את המשפט (מיכ׳ ג א). הלוא כבני כשיים אתם לי בני ישראל נאם יי׳ הלוא את ישראל העליתי מארץ מצרים (עמו׳ ט ז). אמר נא לבית המרי הלא ידעתם מה אלה (יחזק׳ יז יב). ויאמרו אלי העם הלא תגיד לנו מה אלה לנו כי אתה עשה (שם כד יט). כה אמר אדני יי׳ לצור הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (שם כו טו). כה אמר אדני יי׳ הלוא ביום ההוא בשבת עמי ישראל לבטח תדע (שם לח יד). הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה (משלי ח א). הלא צבא לאנוש על ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז א). הלא אתה הוא אלהים בשמים וכו׳ הלא אתה אלהינו הורשת את ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל וכו׳ והנה הם גמלים עלינו לבוא לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו אלהינו הלא תשפט בם (דה״ב כ ו-יב). —ולפני כי: ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ויאמר הלוא כי משחך יי׳ על נחלתו לנגיד (ש״א י א). — וקצת במשמ׳ על כל פנים, לפחות: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר יי׳ אשר דברת (כי בימי בני יהריב מלך אשור את ירושלם) ויאמר הלוא אם שלום ואמת יהיה בימי (מ״ב כ יט). —ומצוי בדבור הלא דבר פלוני הוא שם, כתוב שם, במשמ׳ זה ידוע שהוא שם, וכדומה: ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל הלא המה בעבר הירדן (דבר׳ יא כט-ל). כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלא הוא ברבת בני עמון (שם ג יא). וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר (יהוש׳ י יג). ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו הלוא הם כתבים על ספר דברי שלמה (מ״א יא מא). — ב) להטעים ולחזק ולתת סבה להחלטה, לשאלה או לתמיהה, ותבוא אחרי המוטעם וקודם לו. — א ח ר י המוטעם, ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי (בראש׳ יג ח-ט). הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי (שם יט כ). ויאמר אדני הגוי גם צדיק תהרג הלא הוא אמר לי אחתי הוא (שם כ ד-ה). ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני (שם כט כה). העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (שם לא יד-טו). ויאמרו איש

אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש (שם מב כא-כב). למה שלמתם רעה תחת טובה הלוא זה אשר ישתה אדני בו (שם מד ד-ה). מה המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני (שם יה). ויאמר יי׳ אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי יי׳ ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך (שמות ד יא-יב). ויחר אף יי׳ במשה (שמאן ללכת בשליחות לפרעה והתנצל שהוא כבד פה) ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא (שם יד). מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים (שם יד יא-יב). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו (שמות לג יו). ויאמרו הרק אך במשה דבר יי׳ הלא גם בנו דבר (במד׳ יב ב). ויאמר יי׳ אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (שם יד). ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצרימה (שם יד ג). הליי׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך (דבר׳ לב ו). חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי (שם לג-לד). וביי׳ אל תמרדו ואותנו אל תמרדו בבנתכם לכם מזבח מבלעדי מזבח יי׳ אלהינו הלוא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף (יהוש׳ כב יט-כ). ותאמר דברה אל ברק קום כי זה היום אשר נתן יי׳ את סיסרא בידך הלא יי׳ יצא לפניך (שפט׳ ד יד). מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פקידו (שם ט כח). איה איפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו הלא זה העם אשר מאסתה בו (שם לח). ועתה יי׳ אלהי ישראל הוריש את האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יי׳ אלהינו מפנינו אותו נירש (שם יא כג-כד). למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש"א א ח). ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם הלוא כאשר התעלל בהם וישלחום וילכו (שם ו ו). ולמי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך (שם ט כ). למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש (שם יז ח). ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלוא דבר הוא (שם כט). ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי (שם כ ל). ויאמרו שרי פלשתים מה העברים האלה ויאמר אכיש אל שרי פלשתים הלוא זה דוד עבד שאול מלך ישראל (שם כט ג). ובמה יתרצה זה אל אדניו הלוא בראשי האנשים ההם הלוא זה דוד אשר יענו לו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (שם ד-ה). אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם (ש"ב ד יא). המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלוא בעבור חקור את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך (שם י ג). וישלח דוד וידרש לאשה ויאמר הלוא זאת בת שבע (שם יא ג). מדוע נגשתם אל העיר להלחם הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רכב מעל החומה (שם כ-כא). למי אני אעבד הלוא לפני בנו (שם יו יט). היום יומת איש בישראל כי הלוא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל (שם יט כג). מי פשע יעקב הלוא שמרון ומי במות יהודה הלוא ירושלם (מיכ׳ א ה). הוי המתאוים את יום יי׳ למה זה לכם יום יי׳ הוא חשך ולא אור וכו׳ הלא חשך יום יי׳ ולא אור ואפל ולא נגה לו (עמו׳ ה יח-כ). העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז וכו׳ הלוא זאת תעשה לך עזבך את יי׳ אלהיך (ירמ׳ ב יד-יז). מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלוא יי׳ זו חטאנו לו (ישע׳ מב כד). מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלוא אני יי׳ ואין עוד אלהים מבלעדי (שם מה כא). ואמר אל המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה המה אלה ואמר לא אדני (זכר׳ ד ד-ה). מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כמהו כאין בעיניכם (חגי ב ג). ואמרתם במה אהבתנו הלוא אח עשו ליעקב נאם יי׳ ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי (מלא׳ א ב-ג). —ולהרץ הקושיה: ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך ויען (בלעם) ויאמר הלא את אשר ישים יי׳ בפי אתו אשמר לדבר (במד׳ כג יא-יב). ויאמר בלק אל בלעם גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו ויען בלעם ויאמר אל בלק הלא דברתי אליך לאמר כל אשר ידבר יי׳ אתו אעשה (שם כה-כו). ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים וכו׳ ויאמר בלעם אל

בלק הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי יי׳ (שם כד י-יג). ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה (דבר׳ לא יז). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו חכמות שרותיה תעננה אף היא תשיב אמריה לה הלא ימצאו יחלקו שלל (שפט׳ ה כח-ל).—ולפני המוטעם: ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה (במד׳ כב ל). ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי (שם לז). הלא ממצרים העלנו יי׳ ועתה נטשנו יי׳ ויתננו בכף מדין (שפט׳ ו יג). ויאמר יי׳ אל בני ישראל הלא ממצרים ומן האמרי מן בני עמון ומן פלשתים וכו׳ ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם ואתם עזבתם אותי (שם י יא-יג). ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם (שם יא ז). הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים ומה זאת עשית לנו (שם יה יא). ויען שאול ויאמר הלוא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצערה מכל משפחות שבטי בנימן ולמה דברת אלי כדבר הזה (ש״א ט כא). ויאמר שמואל הלוא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וכו׳ ולמה לא שמעת בקול יי׳ (שם יה יז-יט). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדניך המלך (שם כו יה). הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה ועד מתי לא תאמר לעם לשוב מאחרי אחיהם (ש״ב ב כו). ויאמר דוד אל אוריה הלוא מדרך אתה בא מדוע לא ירדת אל ביתך (שם יא י). הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי ומדוע מלך אדניהו (מ״א א יג). הלוא השבעתיך ביי׳ ואעד בך לאמר ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות וכו׳ ומדוע לא שמרת את שבעת יי׳ (שם ב מב-מג). הלא הגד לאדני את אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי יי׳ וכו׳ ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני (שם יח יג-יד). הלוא אתה מקדם יי׳ אלהי וכו׳ למה תביט בוגדים (חבק׳ א יב-יג). יי׳ עיניך הלוא לאמונה הכיתה אתם ולא חלו (ירמ׳ ה ג). הלוא מחזה שוא חזיתם ומקסם כזב אמרתם ואמרים נאם יי׳ ואני לא דברתי (יחזק׳ יג ז). הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו (מלאכי ב י). הלא אדני המלך כלם לאדני לעבדים למה יבקש זאת אדני (דהי״א כא ג). ויאמר דוד אל האלהים הלא אני אמרתי למנות בעם ואני הוא אשר חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו (שם יז).—ולפני הודעה והערה: התיצבו וראו את הדבר הגדול הזה אשר יי׳ עשה לעיניכם הלוא קציר חטים היום אקרא אל יי׳ ויתן קלות ומטר (ש״א יב טז-יז). ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות וכו׳ ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד (שם כג יט-כ). ויאמר המלך אל עבדיו הלוא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל וכו׳ ישלם יי׳ לעשה הרעה כרעתו (ש״ב ג לח-לט). ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים (שם יט יד).— ולתת טעם למה שאח״כ: אמר אמרתי כי שנא שנאתה ואתננה למרעך הלא אחותה הקטנה טובה ממנה תהי נא לך תחתיה (שפט׳ יה ב). אנא יי׳ הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברח תרשישה (יונ׳ ד ב). הלא מעט ימי יחדל ישית ממני ואבליגה מעט (איוב י כ). הלא יי׳ אלהיכם עמכם והניח לכם מסביב וכו׳ עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרש ליי׳ אלהיכם (דהי״א כב יח-יט). — ג) תשובה לסתור האמור קודם, להתנגד, במשמ׳ לא, אלא: ותאמר (האשה שנחלה בנה) השאלתי בן מאת אדני הלא אמרתי לא תשלה אתי (מ״ב ד כח). ויאמר אליהם רבשקה העל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה (שאתה מבקש לדבר ארמית) הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם ולשתות את שיניהם עמכם (שם יח כז). הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק (ישע׳ כח כד-כה). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון ליי׳ הלוא זה צום אבחרהו פתח הרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו הלוא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית (שם נח ה-ז). ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו וכו׳ הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מראש לכם הלוא הבינותם מוסדות הארץ (שם מ יח-כא). הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלוא חנוף תחנף הארץ ההיא (ירמ׳ ג א). האתי הם מכעסים נאם יי׳ הלוא אתם למען בשת פניהם (שם ז יט). היש בהבלי הגוים מגשמים ואם השמים יתנו רבבים הלא אתה הוא

יי׳ אלהינו ונקוה לך (שם יד כב). התמלך כי אתה מתחרה בארז אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו (שם כב טו). אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם יי׳ הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם יי׳ (שם כג כד). מיכיה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה ויאמר אל כל עם יהודה לאמר כה אמר יי׳ צבאות ציון שדה תחרש וכו׳ ההמת המתהו חזקיהו מלך יהודה וכל יהודה הלא ירא את יי׳ ויחל את פני יי׳ (שם כו יח-יט). ויאמר ירמיהו אל כל העם (שאמרו לו שבל זמן שהיו מקטרים לעבודה זרה היו מצליחים) וכו׳ הלוא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחוצות ירושלם וכו׳ אתם זכר יי׳ ותעלה על לבו ולא יוכל יי׳ עוד לשאת (שם מד כ-כב). החפץ אחפץ מות רשע נאם אדני יי׳ הלוא בשובו מדרכו וחיה (יחזק׳ יח כג). הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם לא יתכן (שם כט). החנם ירא איוב אלהים הלא את שכת בעדו ובעד ביתו (איוב א ט-י). הטוב כי יחקר אתכם אם כהתל באנוש תהתלו בו וכו׳ הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם (שם יג ט-יא). ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עשים הלוא ביראת אלהינו תלכו (נחמ׳ ה ט). — ולתת טעם שלילי על הקדם: על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר (ישע׳ נז ד). מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו (תהל׳ ס יא-יב). הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התעבות האלה הלוא תאנף בנו עד כלה (עזר׳ ט יד). — וגם על מה שלא כתוב בפרוש אלא נמשך בבח: רעה אפר לב הותל הטהו (את העושה פסילים) ולא יציל את נפשו ולא יאמר (למה אני עושה כל זה) הלוא שקר בימיני (ישע׳ מד כ). — ובתו״מ, לתשובה והשגה על הקודם עפי״ר עם ו, והלא: מאימתי כל אדם מותרין בלקט וכו׳ בזיתים משתרד רביעה שניה א״ר יהודה והלא יש שאינם מוסקין את זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה (פאה ח א). אין עושין הילמי בשבת אבל עושה הוא את מי המלח וטובל בהן פיתו ונותן לתוך התבשיל א״ר יוסי והלא הוא הילמי בין מרובה ובין מועט (שבת יד ב). רשב״א אומר ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני (קדוש׳ ד יד). הנודר מן הירק מותר בדלועין ור״ע אוסר אמרו לו לר״ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין (נדר׳ ז א). מי יגלה עפר מעיניך ריב״ז שהיית אומר עתיד דור אחר לטהר ככר שלישי שאין לו מקרא מן התורה שהוא טמא והלא עקיבא תלמידך מביא לו מקרא מן התורה שהוא טמא (סוט׳ ה ב). (כתוב) בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה בן אמציה מלך יהודה אפשר לומר כן והלא שניהם מלכו כאחד אלא שמלך מלכות מנוגעת (סדר עו״ל יט). שאלו תלמידיו את ריב״ז באיזו כלים פרה נעשית אמר להם בבגדי זהב אמרו לו והלא למדתנו רבינו בבגדי לבן (ספרי במד׳ קכג). (כתוב) ואת הנפש אשר עשו בחרן והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכנים בו נשמה אינן יכולים לבראותו (שם דבר׳ לב). הרי הוא אמר וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים וגו׳ הלא אין דרכם של ערביים להיות נושאין אלא עורות ריח רע ועטרן (תוספתא ברכ׳ ד יד). ר׳ מאיר אומר (זמן קריאת שמע בערבית הוא) משעה שהכהנים טובלין לאכול בתרומתן א״ל ר׳ יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים (גמ׳ שם ב:). א״ר אליעזר הואיל וארבעה מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים וכו׳ כך אי אפשר לעולם בלא מים אמר לו ר׳ יהושע והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה (תענ׳ ב:). היאך אתם מעידין על שטר זה והלא ביום פלוני עמנו הייתם במקום פלוני (סנה׳ לב.). וכי סמיכה מכפרת והלא אין כפרה אלא בדם (זבח׳ ו.). וכי מראין לו לאדם מה שהיה והלא אין מראין לו לאדם אלא מה שעתיד להיות (חול׳ לב.).

ל״א, — ר״ת: לשון אחר, במשמ׳ פרוש אחר.

א. **לאב**[1]), ממנו תלאבה.

ב. **לאב**[2]), ממנו לאיב.

לאה[3]), ממנו לאה, תלאה, לאות.

לאה, פ״ע, תלאה, ילאו, ותלא, לאיתי וכו׳, — לאה האדם לעשות דבר, יגע ועיף, sich abmühen se fatiguer; be wearied: ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וילאו למצא הפתח (בראש׳ יט יא). הנסה דבר אליך תלאה וכו׳ הנה יסרת רבים

---

1) בערב׳ לאב a), במשמ׳ צמא, ואדמת טרשים. ועי׳ הערה לערך תלאבות.

2) בערב׳ לעב b), ועי׳ הערה להערך.

3) בערב׳ לאי c), בארמ׳ לעי.

a) لأب b) لعب c) لأى

וידים רפות תחזק וכו׳ כי עתה תבוא אליך ותלא תגע עדיך ותבהל (איוב ד ג-ד). — ובספה״א: כעור ימשש נגד השמש מוכים בסנורי הפתיות לואים למצא פתחי תשובה המושמת נגד פניהם (כתי׳ עולם טז). כי הנפש תלאה ותעבור המחשבה בהתמדת עיון הדברים הכעורים כמו שילאה הגוף בעשותו המלאכות הכבדות (ח׳ פרקים לרמב״ם ה). להיות שכל האדם לואה מהשיג הדברים על אמתתם (פתיח׳ העקרים). שיש לו יכולת בלתי בעל תכלית כלומר שאינו לואה מלהשפיע (שם ב כד). כשנאמר עליו יתברך שהוא יכול ראוי שיובן גם כן שיכולתו בלתי ב״ת שאם היה ב״ת כבר אפשר שידומה יכולת גדול יותר ממנו ויהיה א״כ לואה אחר שאין בו היכולת היותר גדול המדומה ההוא (שם כה). — ואמר הפיטן: לאה ציר ופחד ותר מעת לעת ספור אחד, וצור פץ לו ויחר, מערב עד ערב מנות אחד (ר״א קליר, פרס׳ החדש, תי וקים). התענג להתנאות, קלוט יציאות, טוען משאות, נוח מללאות (רסב״י, סכת כראש׳, אל נשא). ויה אל מקנא באשר שנא כי שם יענה עליו אידו, לאו ילאו מתים כי ינעו ועיניו יראו עדי בידו (ר׳ שמואל, ההכה, בכנו לנוגס). — ואמר המשורר: את דבר חידתי שמעו נבונים נפלאו, אך דעו כי כל חכמי לב להגידה לאו (ראב״ע, חידות, סט). ועל כנפי שיר נשאוך, ואולם בפה השיאוך, ולאו בעת שקראוך (רמב״ע, תחנ׳ לעי״ת, ממרום).

—פעו׳, לאוי, לאויה, — שאין לו כח יותר לסבל: אומה עזובה שדודה וכו׳ כלואה כלויה מדודה לאויה להויה ביון רפודה (ר״י הדסי, שיר בסוף האשכל).

— נפע׳, נלאה, נלאיתי, נלאית, נלאו, — נלאה פלוני לעשות דבר, היה קשה עליו הדבר ולא יכול לעשותו: והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז יח). והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישע׳ טז יב). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא (שם א יד). ואת חמת יי׳ מלאתי נלאיתי הכיל (ירמ׳ ו יא). למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו (שם ט ד). ואט את ידי עליך ואשחיתך נלאיתי הנחם (שם טו ו). ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל (שם כ ט). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי נלאית ברב עצתיך (ישע׳ מז יב-יג). טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו (משלי כו טו).

—הפע׳, הלאה, תלאו, הלאות, הלאני, הלאתיך, ילאוך, — הלאה את פלוני, עשה שילאה: שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי (ישע׳ ז יג). עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי (מיכ׳ ו ג). כי את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים (ירמ׳ יב ה). אך עתה הלאני (איוב טז ז).

*לאו[1], — כמו לא: אם יכולים להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו (ברכ׳ ג ב). אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (שם ה ה). שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן (שם ז ה). אם שייר קלח אחד סומך לו משום פאה ואם לאו אינו נותן אלא משום הפקר (פאה א ג). אם נקצרה (השבלת) עם הקמה הרי היא של בעה״ב ואם לאו הרי היא של עניים (שם ה ב). אם באת רשות העני באמצע אינן מצטרפין ואם לאו הרי אלו מצטרפין (שם ו ט). אם יש בו לכוין שתים כנגד שלש הרי זה כרם ואם לאו אינו כרם (כלא׳ ה א). הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר״ה מתעשרין לשעבר ומותרים בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה (שבי׳ ב ט). השוחט את הפרה וחלקה בראש השנה אם היה החדש מעובר משמט ואם לאו איננו משמט (שם י ב). קנה של זתים אם יש קשר בראשו מקבל טומאה ואם לאו אינו מקבל טומאה (שבת יז ג). האבן שבקרויה אם ממלאין בה ואינה נופלת ממלאין בה ואם לאו אין ממלאין בה וכו׳ פקק החלון ר״א אומר בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו ואם לאו אין פוקקין בו (שם ו-ז). אם יכול להזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער ואם לאו מבטלו בלבו (פסח׳ ג ז). כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלין (ר״ה ג ח). אם היה (הכה״ג) חכם דורש ואם לאו תלמידי חכמים דורשין לפניו אם רגיל לקרות קורא ואם לאו קורין לפניו (יומ׳ א ו). אם עתיד לחזור למקומו קורא כמקומו ואם לאו קורא עמהן (מגי׳ ב ג). גר שמת והניח זבחים אם יש לו נסכים קרבים משלו ואם לאו קרבים משל צבור (שקל׳ ז ו). אם מיאנה (הקטנה) מיאנה ואם לאו תמתין עד שתגדיל (יבמ׳ יג ז). אם נתנה לו בתוך ל׳ יום מגורשת ואם לאו אינה מגורשת

[1]) בסור׳ לו, ואמרו החכמי׳ שהוא צמצום מן לא הוא.

(גיט׳ ז ה). אם יש באחת מהן שוה פרוטה מקודשת ואם לאו אינה מקודשת (קדוש׳ ב א). זה הכלל כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין (ב״ב א ו). אם שמעו אומרים להם ואם לאו באין להם לאותן שעל פתח העזרה (סנה׳ יא ב). אם עושים הם מעין מלאכתן שהיו עושין והם שלמים מקדשין ואם לאו אין מקדשין (זבח׳ ט ז). שאמר לו השיבני אם אתה ממנה פרנסים אם לאו (ספרי במד׳ קה). בזמן שהתורה יוצאה מפיו הרי הוא כמלאכי השרת ואם לאו הרי הם כחיה וכבהמה שאינה מכרת את קונה (שם קיט). אם יש לו פרנסה במקום אחר מוציא לפי חשבון ואם לאו נוטל את החולין כדי תרומת מעשר (תוספתא דמאי ה יב). בצק שבסידקי עריבה עשאו לחיזוק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ (שם פסח׳ ב א). אם היו מעורבות בשפופרת הנוד קדוש אחד לכולן ואם לאו צריכה קדוש לכל אחד ואחד (שם פרה ה ט). מביא שתי שבולים ואומר אם לקט היא הרי זה יפה ואם לאו הרי מעשרותיה קבועין בזו (ירוש׳ פאה ד יח ד). אם יש בה טעם דגן הייבת בחלה ואם לאו פטורה (שם חלה ג נט:). שאם היה קשה עליך כאוכל תשברו ואם לאו הכרע עליו כסף (שם שבת א ג ג). אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי (בבלי ברכ׳ סג.). אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (שבת לג.). לב ב״ד מתנה עליהם אם הוצרכו הוצרכו ואם לאו יהו לכלי שרת (כתוב׳ קו:). שלשה שאלות אני שואל אתכם ואם השיבותם לי הרי מוטב ואם לאו הרי אני משמד אתכם (מד״ר בראש׳ פב). שהיו מריבין זה כנגד זה זה אומר אני טוען בארון וזה אומר לאו אלא אני טוען (שם במד׳ ד). אדוני המלך הריני נוטע אם אזכה אוכל מפירות נטיעתי ואם לאו יאכלו בני (תנחומא קדוש׳ ח). נתקל לאו פושע הוא (ב״מ פב:). נכרים שבחוצה לארץ לאו עובדי ע״א הן אלא מנהג אבותיהן בידיהן (חול׳ יג:). אמרו לו רבך לאו כהן הוא (מד״ר שמות ה).— ובתשובה על שאלה, אמר הן או לאו: בודקין אותו שלשה פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו (גיט׳ ו א). א״ל (בנו של עקביא לאביו) שמא עילה מצאת בי אמר לו לאו מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך (עדי׳ סוף ה). נכתוב גט לאשתך והוא אומר הין לאמך והוא אומר לאו לאשתך והוא אומר הין לבתך והוא אומר לאו (ירוש׳ גיט׳ ז מח ד). מעשה באחד שבא לפני ר״י ואמר לו נתגיירתי ביני לבין עצמי אמר לו ר״י יש לך עדים אמר לו לאו יש לך בנים אמר לו הן (יבמ׳ מז.). שאל אנטונינוס את רבינו א״ל מאימתי יצר הרע נתון באדם וכו׳ א״ל עד שלא ממעי אמו אמר לו לאו שאילו היה נתון בו עד שהוא במעי אמו היה חותט את בני מעיה ויוצא (מד״ר בראש׳ לד). אמר (אברהם) לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה אמרו לו לאו (שם נו). הרי מסורה בידכם ברשותכם אם אמרתם הן הן אם אמרתם לאו לאו (שם שמות טו). אמרו לו (לבן עזאי) שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק אמר להן לאו (שם ויקר׳ טז). ואת סבור מפני שהיה (אלעזר) אדם גדול היה נותן לאחרים שיטענו את הכלים שהיה עשוי לטעון אותם לאו אלא הוא עצמו היה טוען (שם במד׳ ד). שמא תאמר אבא שאול ננס היה לאו אלא אבא שאול ארוך בדורו היה ור׳ טרפון מגיע לכתפו היה (שם ט). אמר לו הים רבי אם כן יתערבו מימי המתוקין במלוחים אמר לו לאו כל אחד ואחד יש לו אוצר בפני עצמו (שם יח). אמר לו ר׳ יהושע לר״ג רבי רצונך שנקבל פני פולסופוס חבירנו א״ל לאו (דא״ר ה). אמר המלך לבנו בני רצונך לסעוד עם האורחים אמר לו לאו (פסיק׳ דר״כ, קומי אורי). אמר המלך פלוני אוהבי שם אמרו לו לאו אמר גם אני איני הולך לשם (תנחומא חקת מח). תאמר שהם עובדים אותה במטמוניות לאו אלא לפרסם עצמם (פסיק׳ רבתי לא). ובנוהג שבעולם אדם יהא לפניו שתי קערות מלאות יכול הוא לפנות אחת לתוך אחת לאו (שם, שור או כשב). מפני מה אתה בוכה שמא מצטער אתה שאתה חורש על גבי המענה אמר לו לאו (פדר״א א).— ומצוי בסהמ״א: ואני איעצכם שלא תשבעו בו לא באמת ולא בשקר אמרו הן או לאו (תו״ה, תקון הנפש ב). ואמר אדם לחברו אני רוצה לרחקך בשביל שמדברים בך בני אדם אמר לו שמעתני מדבר באחרים אמר לו לאו (אמר לו) אם כן הרחק המדברים (מכת׳ הפניני׳, שער לשון הרע). כשאדם רוצה לומר הן כופף ראשו וכשרוצה לומר לאו מנענע ראשו לצדדין (ספ׳ חסידים תתשלו). —*הן ולאו: שכן דברי תורה נדרשין מכלל הן לאו מכלל לאו הן (מכי׳ יתרו, החדש ח). ממשמע לאו את שומע הין (ירוש׳ נדר׳ א לז.).— וכמו שֵם: לאו שניתן לאזהרת מיתת ב״ד וכל לאו שניתן לאזהרת מיתת ב״ד אין לוקין עליו (שבת קנד.). אין לוקין על לאו שבכללות (פסח׳ מא:). לאו שיש בו מעשה, לאו שאין בו מעשה (שבוע׳ ג:). לאו הבא מכלל עשה אין לוקין עליו (זבח׳ לד.).— ובסהמ״א: אבל הדברים האפשריים לעתיד אין אנו יודעים היהיו או לא יהיו ומת

יצדק מהם ההין או הלאו אין דעתנו יכולה להשיג אותו (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין כ טז).—ומ״ל: האוכל אבר מן החי עובר בלא תעשה חלב מן החי חייבין עליו משום שני לאוין משום חלב ומשום חי (תוספתא חול׳ ז י). שני לאוין וכרת אחת לאוין חולקין כריתות (ירוש׳ נכת ז ט ד). כל המונה את ישראל עובר בלאו וכו׳ ר״נ בר יצחק אמר עובר בשני לאוין (יומ׳ כב:). חייבי לאוין (יבמ׳ כ.). זה הוא עושק זהו גזל ולמה חלקן הכתוב לעבור עליו בשני לאוין (ב״מ קיא.). —ואמר הפיטן: אחוה דעי אתכם בהוראת לאוין מאתים ושבעה ושבעים (אזהר׳ ר״י ברגלוני, אתוה). יסוד לאוי נחלי איתן ומצות סרום (שם, אספרה).

·לְאוּט, ליאוט, ש״ז,—שה״פ מן לָאַט, ומשמש בסגנון הקראים במשמ׳ לְמוּד והרגל אדם לאט לאט בהדרגה בענין מהענינים, במצוה מן המצות וכדומ׳: אז התחיל לצוות ליהושע לנהל את ישראל בליאוט בכל הלך (ר״י הדסי, אשכל הכפר נסד). כי אם יחקרו וידרשו בליאוט ובניהול בלי כעס על המחוייבים עד שיבינו חיובם וזכותם (שם נעג). שאע״פ שהתשובה מחוייבת בכל עת קבע זמן על ידי ליאוטים לטהרם מכל פשע וזדון וחטאת לרשת חיי העולם הבא (ר״א הקראי, ג״ע, יוס תרועה). צריך להתנהג בכל ענין שמענה הנפש לבד שלא יהיה בו חלול היום כי אלו הם ליאוטי התשובה שבה יהיה כפור העונות (שם, ענין יוה״כ). שיש לחוש אדות התשובה כי לא תהיה מקובלת אלא כשתעשה עם כלל תנאיה וליאוטיה וכו׳ כי בליאוטי התשובה בזה היום יש ענינים שהם תלויים בזמן שביהמ״ק קיים ויש אשר כולל אנשי הבית ואנשי הגלות ואלו הם הודוי והענוי (שם ד). הואיל והצום הוא מדרכי ליאוטי התשובה אין ראוי להמנע מלצום וכו׳ כי כל מה שהוא מליאוטי התשובה אין ראוי להמנע וכו׳ אבל בהיות כלם צדיקים מה צורך להוסיף בליאוטי התשובה חוץ ממה שגזרה התורה (שם ה). ואולם הרמת הקול (בשעת התפלה) וכו׳ דמיון להשמיע רצונם אל השם ית׳ ואע״פ שהוא יודע רצון השואל בלי דבור ראה אחרי התקון שיהיה בהרמת קול וכל זה על צד הליאוט שתהיה מחשבתו ודבורו כאחד להשמיע אחד לאחר תוקף תהלתו (שם, תפלה). שזאת הציצית צוה אותה נותן התורה היות על צד נהול וליאוט כאשר אמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יי׳ ולא בארה התורה צד נהולה וליאוטה אע״פ כן מהקרבת דעתנו נעיר אופני נהולה וליאוטה (שם ו). הכשיר אכול החי על ידי שחיטה להקל הכאב בהוציא נפש החי לתקנה מנשוא פנים לשמירת מין האדם והוא ליאוט למצווים והכשר השחיטה הוא הליאוט לא השחיטה עצמה שאם היתה השחיטה היא הליאוט היתה השחיטה בחיוב כי הליאוטים כלם חובות (שם, שחיט׳ יס). והתורה לקצת מקומות בארה במצות התוריות באיזה צד הם לאוטים לנו למצות השכליות והמעט יהא הקש על הרב ואם תקצר דעתנו למקומות במצות התוריות ולא נשיג באיזה צד הם לאוטים לנו יש לנו להשען בחכמת המצוה וכו׳ בשמרנו המצות שהם לאוטים לנו כ״ש בבאר התורה איכות הלַאוט במצוה מעויינת (שם, טמא׳ וטהרה). אחרי שמצות התורה ליאוטים למצות הדעת אם לא היתה כוללת אותם התורה מנין היה נודע שמצות התורה ליאוטים למצות השכל (שם, ענין עריות). כי מצות לא תעשה היא רעה מפני שהיא שיחות לדבר אחר לא שיש בעצמו רוע וא״כ גם החוב מן התורה הוא מפני היותו לאוט לדבר אחר (שם, מילה ז). אמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו על צד הליאוט לשמירת מין האדם (שם, ענין נזיקים).

לְאוֹם,—עי׳ לְאֹם.

·לְאוּת, ליאות, ש״נ,—סגולת אדם לֹאֶה, שאין לו כח ויכלת לעשות דבר: טורח הדרך וליאות משא (רפ״י הוס׳ ד יב). צריכה הנפש ג״כ להתעסק במנוחת החושים בעיון לפתוחים ולענינים הנאים עד שיסור ממנה הליאות (ח׳ פרקים להרמב״ם ה).—ואמר הפיטן: זעות בלי לאות מחיל כסא, חשות ברצוא ושוב מרעישות כסא (ר״א קליר, מוס׳ ר״ה, וחיות אשר). מלך אביון בלה ורד שחת, בשאול ובתחת, בלאות בלי נחת (שם, מלך עליון). —ובסגנון המחקרי: הוא גוף מורכב מהיסודות כשאר המורכבים מן ההפכים והרכבתם זאת היא סיבת ליאות עמידתם (מלמד התלמיד׳, בראשי׳). לא יפול עליו השינה והשכחה והליאות ודומיהן (העקרים א טו). שיגיע אל חכמת מדידת הארץ והשמים מבלי שישיגהו בזה לאות או חולשה (אמונה רמה א ז). כי בהיות כחו בלתי בעל תכלית ובלתי מתפעל ובכן לא יקרה לו לאות (ספורנו, אור עמים מה).—וברוחניות, לְאוּת השכל וכח המחשבה וכדומ׳: אמנם ענין הנטיה הנזכרת ברחב נגה וכוכב כבר בארתי לך וכו׳ ובטלמיוס גילה הלאות בזה כמו שראית (מו״נ ב כד).

לאט[1]), ממנו אולי לאט, ואולי לאט, °לאוט.

לאט[2]),—תה"פ, לא ישתנה ליחיד ורבים ולמדב"ע ונכח ונסתי, ומשמש לבדו בלי פעל אחריו, ועם מלת הגוף לי, לאט לי לפלוני, במשמ' צווי ועצה להתנהג עם פלוני בזהירות: ויצו המלך את יואב ואת אבישי ואת אתי (שיצאו למלחמה על אבשלום) לאמר לאט[3]) לי לנער לאבשלום וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים על דבר אבשלום (ש"ב יח ה).—ואמר הפיטן: ואם שכיר יהי לך ועבדך, חשוב אותו כאלו הוא ילידך, ואם הקל לעבודתו ל א ט לו ושלם חיש שכירותו ופעלו (רה"ג, ירא הא').—ואחרי פעל הלך וכדומ', מים ההלכים לאט, במתינות, לא בשפע ובעז: יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט ומשוש את רצין ובן רמליהו ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור (ישע' ח ו-ז).

א.**לאט**[4]), פ"י, — לאט את פניו, חבא, הסתיר פניו, verbergen; cacher; hide: והמלך לאט את פניו ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני (ש"ב יט ה).—ואמר המשורר: תמונתה כבת היענה, ואחריתה מרה כלענה, פניה בצעיפה ל ו א ט ת, רעה ושולטת (ר"י חריזי, תחכ' ז). והאדמה פניה באור שמש לואטת, והצהרים פרשו עליה כנפי אש מלהטת (הוא, איתיאל יד).

ב.**לאט**[1]), פ"ע,—לאט עם פלוני דבר, דבר אתו דברים בנחת, ברצון, sanft sprechen; parler doucement, speak gently: המעט ממך תנחומות אל ודבר לאט[2]) עמך (איוב יה יא).—ובסהמ"א: ובאחרית דברי ל א ט ת י דבר עם האשכנזים (מא"ג, דביר ב, מכת' מסחור).—ואמר המשורר: כן יום אחר יום על השעפים פסחו, כן ימים אחדים הלפו ברחו, ובראות כי אין איש התאוששה אמו, ובנדבות פיה ל א ט ה הדבר עמו (יל"ג, בומרת יכס).

—הפע', °הלאיט, — כמו קל: ואם דופי מום נסתר הוא ואינו מונע לפריה ורביה אין עליו על זה להפר ולבטל דברי יולדו עליו לקיימם ו ל ה ל א י ט הדבר בלאט (ר"י הדסי, אשכל הכפר שעא).

°**לאט**, ש"ז,—דבר שמדברים בלאט, תפלה וכדומה שאת צופים וצפופים כשיר שרפים ירצה, דבר ל א ט י ומבטי ומשפטי אור יצא (אופן לר' יעקב תם, יום הודו).

לאט,—עי' לט.

לאיב[3]), ש"ז, מ"ר לאיבין, (-בים),—מי שאהב לשחק ומי שמשחקים בו, בפרט בעניני פריצות ונבול, מי שמשתפר ומתיפה כדי שישחקו בו בעניני פריצות: על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה על כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם ל א י ב י ן; [4]) ילבט (הוש' ד יג-יד).

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) לא נתברר בודאות שרשו, ועי' הערה לקמן. — [3]) עי' ערך אט בהערה שם דעת ריב"ג ושאר המדקדקים הקדמונים ורוב החדשים כי המלה היא אט והלמד היא שמושית. אבל כבר הובאה שם דעת ר"י חיוג שהחליט מציאות שרש ל א ט, אמר בשרש לוט וז"ל: ויתכן להיות מעקר זה על דרך שמוש שלם לאט את פניו לאט לי לנער לאבשלום לשון צווי על משקל לקח פר אחד בן בקר ושם הפועל גם לאט ההלכים לאט וכו' ויש מי שאומרים שהלמד הזאת מודבקת אל המלה ואינה מעקרה לפי שנאמר ויהלך אט ויתכן שתפל הלמד מן אט כמו שנפלה למד לקח מן קח על מים רבים. ע"כ. וכן ריב"ג הביא כל זה בשרש לאט, וכן רד"ק. וכבר הכרעתי שם בערך אט כי השמוש לאטי בזאתנהלה ל א ט י מוכיח שעקר המלה ההיא הוא אט, והבאתי בשער ההוא גם את המלה לאט שבכתוב מי השלח ההלכים לאט. אבל הדבור לאט לי לנער לאבשלום יותר מורה כי הלמד היא שרשית, ונרדף שרש זה קצת עם השרש אט, או נסתעף ממנו אח"כ ע"י הרחבה והוספת האות ל. ומזה אולי גם הפעל לאט, עי' זה הערך. ונרדף עוד עם שרש זה השרש לוט וממנו לט, בלט, עי' זה הערך. ואין לשרש לאט חבר בשאר הלשונות במשמ' זהירות ומתינות. עצם השרש לאט נמצא אמנם גם בערב' והוא משמש בלשון זו במשמ' אחרות, במשמ' הציק לפלוני בבקשות ובמשמ' פגע בו בחץ וכדומ', ועוד במשמ' הביט אחריו ולא הסיר עינו ממנו עד שהסתתר ממנו, ואולי משמ' זו האחרונה היא המשתפת בשתי הלשונות, רק בקצת שנוי.

[4]) רוב בעלי המלונים החדשים הביאו פעל זה בשרש לוט, אבל אין יסוד מספיק לזה, ועדיף לאמר כי זה פעל מיוחד מלגזור, כדעת רוב החדשים, כי במקום לאט צ"ל לאט, ושהוא רק מלא במקום לט. וכבר השתמשו המליצים הקדמונ' בפעל זה באלף הגויה.

[1]) עי' הערה לערך לאט. ועי' הערה לקמן.—[2]) קצת החדשים מפקפקים באמתות נוסחה זו. השבעים תרגמו כאלו היה כתוב ודבר לאט. אך לפי הנוסחה המסורה, זה הפרוש היותר מתישב לפי הענין, וכך ת"י ומלא בנוח. וכן רש"י: לאט הנעים ולשון פעל הוא ולא שם ולכן הוא נקוד חציו קמץ וחציו פתח.

[3]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה זו בעברית, ועי' הערה לקמן. — [4]) כך כתובות אלה שש האותיות האחרונות בתוך הנוסחה המסורה, ומפני שארבע אותיות האחרונות י ב י ן הן גם צרוף האותיות של עתיד נסתר מן הפעל בין, ראו בהן בעלי הנקוד עתיד זה וינקדוהו

א. לאך[1]), ממנו א.מלאך, מלאכה, מלאכות, *מלאכותי.

ב. לאך[2]), ממנו ב.מלאך.

יבין והפרידוהו מן האותיות ל א, שנדמה כמו המלה ל א, ולכן הוכרחו לעשות מן האותיות הקודמות ו ע ם המלה ועם, ויצא הדבור ועם ל'א יבין. אך אין דבור זה במקומו לפי האמור קודם, והתאר עם לא יבין הוא כל כך רפה וחלש לפי העונות שהנביא מונה בהם בכל הפסוקים האלה, והמליצה ועם לא יבין ילבט היא לא טבעית ומחלשת את כחה של התוכחה שלפניה. אבל, הכתוב בעצמו נותן לנו המפתח לפרושה האמתי. כי הנה בכתוב הזה בעצמו כתוב הצרוף עם, ועם פעמים, ושם קראום גם הקדמונ' לפי הכונה האמתית עם, ועם, ואין ספק בדבר כי גם המלה ועם שלפני המלים לא יבין צרך לקרא לא ועם אלא ועם, וכך קרא גם ת"י: ועם דרא, וזה מביא מעצמו לידי השערה כי בהאותיות לא יבין מסתתר שם במ"ר כמו הקדשות שלאחרי המלה ועם הראשנה וכמו הזנות שאחרי המלה עם שלפניהן, ואנו באים לידי החלטה ודאית כי אין כאן שתי מלים, לא יבין, אלא מלה אחת לאיבין. ועי"ז מליצת הכתוב היא טבעית ויפה: כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לאיבין ילבט. רק שבהפעל ילבט נשמטה אולי ו הרבים, אעפ"י שאין זה הכרח גמור, יען דבר רגיל הוא במליצת הכתובים שאומרת ביחיד במקום רבים. ופרוש שתי המלים לאיבין וילבט אנו למדים מהמלים הקודמות המקבילות להן בכתוב זה, זונות וקדשות לעומת המלה לאיבין ויפרדו ויזבחו לעומת המלה ילבט, ורשאים אנו להחליט כי לאיבין הוא מ"ר מן לאיב, בצורה ארמית מ"ר, כמו מדין (שפט' ה י), רצין (מ"כ יא יג), מלין וכדומ', והכונה במלה זו לנקבות או זכרים מיועדים למשחק של פריצות וכדומה. ויש גם מלה דומה לזו בערב' רק בעין במקום האלף, והיא לעוב a), משרש לעב b), שמשמש בערב' במשמ' שׂחק, אללעוב, מפרשים המלונים הערבים אלחשנה אלדל, ר"ל נערה מתיפה ומתגנדרת ומשתדלת כדי למצא חן בעיני הזכרים. ועי' פרוש הפעל ילבט בערך לבט.

[1]) בערב' לאכ c), אלכ d), במשמ' שלח, וכמו"כ באתיאפ'. אך בעבר' וארמ' לא נשאר מפעל זה שום שארית.

[2]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה ולא בהמלה ב.מלאך, במשמ' אחרת זולתי השם א.מלאך. אך אין משמ' זו נאותה כלל להמלה מ ל א כ כ ה שבנחום ב יד, שהכתוב מדבר שם על אדות כפירים וטרפם, כמו שנאמר שם מקודם: אריה טרף בדי גורותיו ומחנק ללבאותיו וכו' והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה, ואין כאן כל ענין למלאך במשמ' א, מלאך יי'. ולכן גזרו קצת החדשים כי הכתוב משבש והגיהו מהלכך, ואמרו כי הכונה בזה קול הליכות האריה לחטף את טרפו. אבל, להליכה אין קול כ"כ עושה בנפש רשם של אכזריות שידבר עליו הנביא במליצתו ברצותו לתאר שיחדל מעשה ההרג של עיר היונה ניגוה, ואין הגהה זו מרפאה מליצת הכתוב. אך כבר כון יפה אחד הקדמונ' לאמתו של פרוש מליצה זו, והוא ר"י בן בלעם, שפרש קול מלאככה קול השנים אוכלות הטרף, ואמר שזו מלה פרסית, כי בלשון זו מלאככה משמ' ריחים, והוא כמו השם טוחנות להשנים. פרוש זה נותן למליצת הכתוב משמ' טבעית נאה ועזה, אלא שהגזרה מלשון פרסית אינה מתקבלת על הדעת והיא דחוקה ביותר. ובאמת אין צרך בדחק זה, והמלה מלאככה מתפרשת בזו הכונה בעצמה ועוד יותר בדרך טבעי ע"י שרש שמי טהור, והוא השרש לוכ a) בערב' שהוא נרדף עם שרש עלכ b) בערב', ומשמ' שניהם לעס בשנים דבר קשה והשמיע קול קשקוש הטוחנות אלה באלה. אמר לשאן אלערב וז"ל: אללוכ אהונ אלמצ'ע' וקיל הו מצ'ע' אלשי אלצלב אלממצ'ע'ה תדירה פי פיכ קאל אלשאער ולוכהם גדל אלחצי בשפאההם כאנ עלי אכתאפהם פלקא צח'רא וכו' וקד לאכ אלפרש אללג'אם, ע"כ, ובעבר': לוכ הוא הקל שבלעיסה וי"א לעיסת דבר קשה תסובב את הלעום בפיך ואמר המשורר ולעיסתם הקשה בהצץ בשפתותיהם כאלו היה על כתפותיהם פלח סלע וכו' וכבר (יאמרו) לאך הסוס את המתג (שבפיו). ואמר אלג'והרי בערך עלכ: עלכ אלפרש אללג'אם יעלכה אד'א לאכה פי פיה קאל אלשאער ח'יל צאימ וח'יל ע'יר צאימה תחת אלעג'אג' ואח'רי תעלכ אללג'מא, ע"כ, ובעבר': עלך הפרש המתגר"ל לעסהו בפיו ואמר המשורר סוסים צמים וסוסים לא צמים תחת האבק ואחר יעלך המתג. וכן לשאן אלערב, והוסיף: עלכ נאביה חרק אחדהמא באלאח'ר פהדת' בינהמא צות וכו' וטעאם עאלכ ועלכ מתינ אלמצ'ע'ה, ע"כ, ובעבר': עלך הניבים חרק אותם זה בזה ונתהוה ביניהם קול וכו' ומאכל עאלך קשה הלעיסה. ראינו איפוא מכל זה, כי שני אלה השרשים, לוך ולעך, משמשים בערב' במשמ' אחת, והם מתרגמים בהמלונים הערבים זה בזה. בשני אלה השרשים משתפות שתי אותיות ל כ, והשלישית מתחלפת בהם, שבאחד מהם היא ו ובהאחד ע, ומשמ' שניהם היא לעס בשנים כמו הסוס את המתג הנתון בין שניו, וכמו"כ הקשת השנים זו בזו עד שמשמיעות קול, וכן לעיסת מאכל קשה. וכבר הביאו המלונים הערבים גם הפעל לאך במשמ' שליחות, שממנו מלאך, בשרש לוך. והנה בין שני השרשים לוך ועלך השרש לאך הוא האמצעי ביניהם, וממנו בעבר' השם ב.מלאך לעצם הפעולה הזאת של השנים או להשנים המתקשקשות זו בזו בשעת טרפת הטרף. ועי' ערך ב.מלאך.

a) لعوب b) لعب c) لاك d) ألك

לאל[1]), פ"ז, — כמו כח ועז: יה השרה שכינתך בק־בם, יעלו לחוג לבית נום, בהכונן עיר מושבם,

[1]) עשה הפיטן את המלה לאל מהדבור יש לאל ידי (בראש' לא כט), כאלו היתה הלמד מהשרש.

a) لوك b) علك

כח ולאל תשגבם, צור עוזם ומשגבם (יוצ׳ כ׳ סכות, אגא תרג). ירד והגיד לחבריו מאמר אל, וצוה הבליעל להרגם בכח ולאל, ושנים מהם הוציאו תחלה שהם גדולי ישראל (מוס׳ יוה״כ, אלה אזכרה).

לאם[1]), ממנו לְאֹם, ״לְאֻמִּי ״לְאֻמִּיּוּת.

לְאֹם, לְאוֹם, ש״ז, כנו׳ לְאֻמִּי, מ״ר לְאֻמִּים, לְאֻמִּים,— שֵׁם נרדף עם גוי, עַם, אֻמָּה, Volk ; peuple ; people : שני גיים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ (בראש׳ כה כג). יעבדוך עמים וישתחו לך לאמים (שם כז כט). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע׳ יז יב). קרבו גוים לשמע ולאמים הקשיבו (שם לד א). חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ׳ נא נח). הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו (ישע׳ נא ד). החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח (שם מא א). ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (שם מג ד). כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים (שם ט). כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יי׳ (שם ס ב). למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק (תהל׳ ב א). ועדת לאמים תסובבך (שם ז ח). והוא ישפט תבל בצדק ידין לאמים במישרים (שם ט ט). תשימנו משל בגוים מנוד ראש בלאמים (שם מד יה). ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו (שם מז ד). אודך בעמים אדני אזמרך בלאמים (שם נז י). משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים (שם סה ח). יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם ישמחו וירננו לאמים כי תשפט עמים מישר ולאמים בארץ תנחם (שם סז ד-ה). לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים (שם קמט ז). מנע בר יקבהו לאום וברכה לראש משביר (משלי יא כו). ברב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רזון (שם יד כח). — ואמר המשורר: לאם במדבר נחיתו, בצל חסדך כסיתו, סכותה בענן, ומליל וקרתו, ומשמש והמתו, בצל שדי יתלונן (ר״י הלוי, יום נחית).

״לְאֻמִּי, ת״ז, לנק׳ לְאֻמִּית, מ״ר לְאֻמִּיִּים, לְאֻמִּיּוֹת,— של הַלְאֹם, מטבע הַלְאֹם, נהוג בפרט בספרות החדשה ובדבור במשמ׳ רוחנית, דבר שהוא נוגע לכל הלאם כלו, או להעם בתור לאם לבדו, national. — רעיון הלאמי וכדומה. — איש לאמי: אלה יוכיחוני כי אינני לאמי, וזה בין הלאמיים יקב את שמי, ושניהם ינדוני יתירו את דמי (יל״ג, מי אני).

״לְאֻמִּיּוּת, ש״נ, — סגולת הַלְאֹם, מהותו של עם בתור לְאֹם לבדו, Nationalität ; -lité ; -ty : רעיון הלאמיות, נהוג בספרות החדשה ובדבור.

לֵב[1]), ש״ז, לֶב-[2]), לִבִּי, לִבְּךָ, לִבֵּךְ, לִבּוֹ, לִבָּהּ, לִבֵּנוּ, לִבְּכֶם, לִבָּם, לִבָּן, לִבְּהֶן, לִבּוֹת, לִבּוֹתָם, לִבֹּתָם,— א) אבר עצלי בקרב גוף בע״ח כעין כיס שבו מתקבץ הדם וממנו נשלח לכל האברים, Herz; coeur; heart, ובהרחב׳ גם לחלק החיצוני של הגוף שממול הלב ומכסה עליו: ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן (שמות כח ל). ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבאו אל הקדש (שם כט). ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום (ש״ב יח יד). ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו (מ״ב ט כד). אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא (הוש׳ יג ח). שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך (שה״ש ח ו). חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה (תהל׳ לז יד-יה). חציך שנונים עמים תחתיך יפלו בלב אויבי המלך (שם מה ו). היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (שם לג טו). לבו (של הלויתן) יצוק כמו אבן (איוב מא יו). גם בשחק יכאב לב ואחריתה שמחה תוגה (משלי יד יג). תוחלת ממשכה מחלה לב ועץ חיים תאוה באה (שם יג יב). קשרם (את מצות אביך ואמך) על לבך תמיד ענדם על גרגרתך (שם ו כא). קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך (שם ג ג). — קירות הַלֵּב: מעי מעי אוחולה קירות לבי (ירמ׳ ד יט). — סְעַד לִבּוֹ וכדומה, אכל וחזקו כחותיו: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו (בראש׳ יח ה). ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך פת לחם ואחר תלכו (שפט׳ יט ה). — ובתו״מ: ניקב קרום של מוח ניקב הלב לבית חללו (חול׳ ג א). מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם שלשים בפיסת הרגל וכו׳ שמנה בצואר ששה במפתח של לב חמשה בנקביו (אהל׳ א ח). כל האיברין

---

[1]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. י״א שהוא השרש אמם, שממנו אם, *אמה, עי׳ הערה שם, וי״א שנסתעף משרש לאם בערב׳ במשמ׳ קבץ. אך כ״ז רחוק.

[1]) מלה שמית קדומ׳ משתפת לכל הלשונ׳ השמיות באשור׳ לִבּ, בארמ׳ לִבָּא, בערב׳ לֹב a), ומשמשת בכלן ברוב המשמ׳ שהיא משמשת בעברי׳. ולא נתברר לנכון מה היתה משמ׳ העקרית והקדומ׳ של מלה זו. — [2]) כשהוא נסמך למלה זעירה או למלה מלעיל (רד״ק, מכלול, בדה״ש).

a) لُبّ

תלויין בלב והלב תלוי בכים (ירוש׳ תרומ׳ ח מו:). הרגיל בקצת אינו בא לידי כאב לב (בבלי ברכ׳ מ.). כליות יועצות לב מבין לשון מחתך (שם סא.). אמר רב כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב כל מיחוש ולא מיחוש ראש (שבת יא.). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול וכו׳ והכליות מחשבות והלב גומר (מד״ר ויקר׳ ד). האוכל משקל דינר קצת לבו נעקר ארבעים אגוזים לבו נעקר ארבעים ביצים לבו נעקר רביעית של דבש לבו נעקר (כלה רבתי א). לב בגוף כמלך במלחמה (יצירה ו ג).—וחלק הגוף מפנים לעומת הלב: וכהן אוחז בבגדיה (של הסוטה) אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבה וסותר את שערה ר״י אומר אם היה לבה נאה לא היה מגלהו (סוט׳ א ה).עור העריסה עור הלב של קטן עור הכר (כליס כו ה).— ב) לפי אמונת הקדמונים מקום מושבת הרבה סגולות של בע״ח ומדות נפשיות, כמו גבורה ודעת ורגש וכיוצא בזה; מקום הכח והגבורה לטוב ורע: והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה (ש״ב יז י). ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם (שמות ד כא). ויחזק יי׳ את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל (שם י כ). כי מאת יי׳ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה (יהוש׳ יא כ). והבנים קשי פנים וחזקי לב (יחזק׳ ב ד). ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא (עמו׳ ב יו). חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי׳ (תהל׳ כז יד). שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה (ישע׳ מו יב). אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם (תהל׳ עו ו).—מצא את לבו, מצא כח ואמץ לדבר: על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת (ש״ב ז כז).—היה לו לב לעשות, היה לו אמץ ברוחו: ונבנה את החומה ותקשר כל החומה עד חציה ויהי לב לעם לעשות (נחמ׳ ג לח).—"הוא כלו לב, הוא גבור ואמיץ רוח: ובני אדם אומרים על מי שהוא גבור שהוא כלו לב (אוהב משפט לאיוב נח.).—ואמר החכם: הרוצה להאריך ימים יזמין למקרים לב אמיץ (מ׳ אלדכי, ש״א ה ט).—ולהפך, לבו היה כלב אשה, שנשבר כחו: והיה לב גבורי אדום ביום ההוא כלב אשה מצרה (ירמ׳ מט כב).—נמס לבו וכדומה: ואחי אשר עלו עמי המסיו את לב העם (יהוש׳ יד ח). בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים (נחו׳ ב יא). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח (יחזק׳ כא יב). ויירא (שאול) ויחרד לבו מאד (ש״א כח ה). אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו (איוב לז א). ותגד לו אשתו (לנבל) את הדברים האלה (שדבר דוד) וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן (ש״א כה לז). למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (יחזק׳ כא כ). פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג וכו׳ היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (תהל׳ כב יד). כי אפפו עלי רעות וכו׳ עצמו משערות ראשי ולבי עזבני (שם מ יג).—ומקום המחשבות וכו׳: וירא יי׳ כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום (בראש׳ ו ה). כי יצר לב האדם רע מנעריו (שם ח כא). ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך (שמות לא ו). וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה יי׳ (שם לה י). ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב אשר נתן יי׳ חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש וכו׳ כל איש חכם לב אשר נתן יי׳ חכמה בלבו (שם לו א-ב). וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (שם לה כה). ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע (דבר׳ כט ג). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ״א ג יב). ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני יי׳ והיו לי לעם (ירמ׳ כד ז). כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם (משלי ב י). חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט (שם י ח). עכר ביתו ינחל רוח ועבד אויל לחכם לב (שם יא כט). לחכם לב יקרא נבון (שם טז כא). בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני (שם כג יה). שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (שם ג).—קנה לב, השיג דעת וחכמה: קנה לב אהב נפשו שמר תבונה למצא טוב (משלי יט ח).—ולהפך, אין לב, שאין לו דעת: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו (הוש׳ ז יא). שמעו נא זאת עם סכל ואין לב עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו (ירמ׳ ה כא). למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב-אין (משלי יז יו).—ואבד לבו, אבדה דעתו ואינו יודע מה יעשה: והיה ביום ההוא נאם יי׳ יאבד לב המלך ולב השרים ונשמו הכהנים והנבאים יתמהו (ירמ׳ ד ט).—חסר לב, חסר דעת: וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב (משלי ז ז). מי פתי יסר הנה חסר לב אמרה לו (שם ט ד). בשפתי נבון תמצא חכמה ושבט לגו חסר לב (שם י יג). בז לרעהו חסר לב ואיש תבונות יחריש (שם יא יב). עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים חסר לב (שם יב יא). אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת (שם

יה כח). שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לב ימותו (שם י כא). וגם בדרך כשהסכל הלך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא (קהל׳ י ג).—לב הכסיל, הנער: אדם ערום כסה דעת ולב כסילים יקרא אולת (משלי יב כג). אולת קשורה בלב-נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב יה). —ומקום משכן הרצון והכונה.—היה לבו אחרי פלוני, רצה בפלוני להמליכו וכדומה: ויבא המגיד אל דוד לאמר היה לב איש ישראל אחרי אבשלום (ש״ב טו יג). —לבו על פלוני, הוא כ׳עס עליו: וידע יואב בן צריה כי לב המלך על אבשלום (ש״ב יד א). — *ולבו עליו, דעתו עליו, הוא בדעתו, דעתו מיושבת עליו: אומרים לו לאדם לב זה עליך אם אמר לאו מתירין אותו (נדר׳ כא:).—*ובלבו על פלוני, במשמ׳ הקוד׳: והקרובים (של הנדון למיתה) באים ושואלין בשלום הדיינים ובשלום העדים כלומר דעו שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם (סנה׳ ו ו). אמר משה רבון העולם הריני מפויים שמחלת לישראל אלא הודיע לעיני כל האומות שאין בלבך עליהם (מד״ר שמות נא).—ועל הדבר, במשמ׳ הוא חשב עליו ועסק בו: אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק ועל המרוצה לעשות (ירמ׳ כב יז).—*ועל פלוני, במשמ׳ זו: וכי יש אשה שמנאפת תחת אישה אלא זו היא שפגעה באיש אחר ונתנה עיניה בו והיא משמשת עם בעלה ולבה עליו (מד״ר במד׳ ט).—וכמו״כ לפלוני: בזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמש׳ עמו ולבה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך ניאוף גדול מזה (שם).—לבו עם פלוני, נוטה אליו רצון וידידות: אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך (משלי כג ז).—לבו במקום פלוני, בחר במקום ורצה בו ומוכן לכל מי שיבקשהו שם: הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים (מ״א ט ג).—דבר על לבו של פלוני, דבר אליו דברי רצון, להטותו לדבר, לפתותו, לאמץ לבו: ויאהב את הנער וידבר על לב הנער (בראש׳ לד ג). וינחם אותם (יוסף את אחיו) וידבר על לבם (שם נ כא). ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה להשיבו[1]) (שפט׳ יט ג). ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך (ש״ב יט ח). ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך (רות ב יג). הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (הוש׳ ב יו). וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב ליי׳ ויאכלו את המועד שבעת הימים (דהי״ב ל כב).— היה בלבו, עם לבו לעשות, היתה דעתו וכונתו לעשות דבר: עד מתי היש בלב הנבאים נבאי השקר ונביאי תרמת לבם (ירמ׳ כג כו). ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יי׳ (דהי״ב כד ד).—ובלי הפעל היה: חלקו מחמאת פיו וקרב לבו (תהל׳ נה כב).—ובתו״מ: היה בלבו לתרום מיין על יין (תוספתא תרומ׳ ד ח). שהיה בלבו לעשות תפושה אחת ונמלך לעשותו שתי תפושות (ירוש׳ שם ב מא:). בגד זה ארגתיו בטהרה ולא היה בלבי לשומרו בטהרה (בבלי חגי׳ כ.). מכבדו עד שלא לוה ממנו שיש בלבו ללות ממנו (מדר׳ תנא׳ דבר׳ כג כא).—*היה בלבו על דבר, היתה כונתו על הדבר: הושיט ידו בסל וכו׳ והמגריפה בתוך הסל והיה בלבו על הסל ולא היה בלבו על המגריפה (חגי׳ כ.).—בא על לבו לעשות, עלה בדעתו וברצונו לעשות: ויכל שלמה את בית יי׳ ואת בית המלך ואת כל הבא על לב שלמה לעשות בבית יי׳ ובביתו (דהי״ב ז יא).—ועלה על לבו, במשמ׳ זו: כל כסף אשר יעלה על לב-איש להביא בית יי׳ (מ״ב יב ה). ובנו במות התפת אשר בגי בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי (ירמ׳ ז לא). —ובתלמ׳: וכי עלתה על לבנו שזקני ב״ד שופכי דמים הם (ספרי דבר׳ רי).—ובמשמ׳ זכר דבר: בימים ההמה נאם יי׳ לא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו (ירמ׳ ג יו). הלוא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחצות ירושלם וכו׳ אתם זכר יי׳ ותעלה על לבו (שם מד כא). כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב (ישע׳ סה יז).—ומקום המחשבה הפנימית, הנסתרת של האדם: כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און (ישע׳ לב ו). ויי׳ צבאות שפט צדק בחן כליות ולב (ירמ׳ יא כ). אני יי׳ חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו (שם יז י). שאול ואבדון נגד יי׳ אף כי לבות בני אדם (משלי טו יא).— אמר אל לבו, דבר אל לבו, חשב בנפשו ולא הוציא מפיו: ויאמר יי׳ אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה (בראש׳ ח כא). ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (שם יז יז). אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת (שם כד מה). ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי (שם כז מא). וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע (ש״א א יג). ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד (מ״א יב כו). שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורידני ארץ (עובד׳ א ג).

—[1]) להשיבה קרי.

ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד (ישע' מז י). ואמרו אלפי יהודה בלבם אמצה לי ישבי ירושלם ביי' צבאות אלהיהם (זכר' יב ה). אמר בלבו בל אמוט (תהל' י ו). אמר בלבו שכח אל (שם יא). על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרש (שם יג). אמר נבל בלבו אין אלהים (שם יד א). אל יאמרו בלבם האח (שם לה כה). אמרו בלבם נינם יחד (שם עד ח). אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה (קהל' ב א). ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני (שם יה). ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני (אסת' ו ו). — ועם לבו, במשמ' זו: דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה (קהל' א יו).—זעק בלבו: ולא זעקו אלי בלבם כי יילילו על משכבותם (הוש' ז יד). — חשב בלבו: אשר חשבו רעות בלב כל יום יגורו מלחמות (תהל' קמ ג).—נקם וכדומ' בלבו: כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה (ישע' סג ד). רבות מחשבות בלב-איש ועצת יי' היא תקום (משלי יט כא). מרמה בלב-חרשי רע וליעצי שלום שמחה (שם יב כ). מים עמקים עצה בלב-איש ואיש תבונה ידלנה (שם כ ה). תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים ישלח (שם ו יד). כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו (שם כו כה).—צפן דבר בלבו: בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך (תהל' קיט יא).—שמח בלבו: הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד יד).—הגיד לו את כל לבו, כל מה שטמון בקרבו: ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים וכו' ויגד לה את כל לבו ויאמר לה מורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלהים אני מבטן אמי אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי ככל האדם ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו ותשלח ותקרא לסרני פלשתים לאמר עלו הפעם כי הגיד לה[1]) את כל לבו (שפט' יו יז-יח).—*מה בלבו: ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו (פסח' נד:).—*בטל בלבו: מבטלו (את החמץ) בלבו (פסח' ג ז). בשבת מבטל בלבו בחול מוציא בשפתיו (נדר' עז:).—*דבר המסור להלב: לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי הדבר מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך (ב"מ נח:).— *דבר שבלב: אמר רבא הוי דברים שבלב ודברים שבלב אינם דברים (קדוש' מט:). ביקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה (ר"ה כא:). — *תנאי שבלב וכדומ': ראו אותו מיסב אינה חזקה אני אומר על התנאין שבלבו הוא מיסב (ירוש' דמאי ב כב ד). בשהן משביעין אותו אומרים לו הוי יודע

—[1]) לי קרי.

שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך (נדר' כה.). — *גרושת הלב, שבסתרי לבו החליט לגרשה: בני שנואה בני נידוי בני תמורה בני מריבה בני שכרות בני גרושת הלב בני ערבוביא בני חצופה (נדר' כ:). —*כונת הלב: אחר כוונת הלב הן הן הדברים (ברכ' יה.). תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלט הברכה בהן (מד"ר במד' יא). — *לבו ושפתיו: באומר בלבו היום ומוציא בשפתיו סתם (נדר' כח.).—לבו את פלוני, הוא אוהב אותו באמת: ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שפט' יו יה).—בלב ולב, שאין תוכו כברו: שוא ידברו איש את רעהו שפת חלקות בלב ולב ידברו (תהל' יב ג). וההפך, בלא לב ולב: מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף ולעדר בלא לב ולב (דהי"א יב לג).—*אחד בפה ואחד בלב, לא כמו שהוא מדבר כן הוא חושב באמת: שלשה הקב"ה שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי (פסח' קיג:). ולא ידבר אחד בפה ואחד בלב (ב"מ מט.).— —*ומשל: אנוש בפה מתוק ולבו מר פנימו לא כחיצונו, כמו תפוח אשר הותלע ונאה הוא בחזיונו (מרא"ה המוסר ו). —וההפך,*פיו ולבו שוים, כמו שהוא מדבר כן מחשבתו: המתכוין לומר תרומה ואמר מעשר וכו' לא אמר כלום עד שיהו פיו ולבו שוין (תרומ' ג ח). בני אדם מתוך הקפדה הם נודרין וכו' וזה מתוך יישוב נדר ופיו ולבו שוין (ירוש' נדר' א לו ד).— *הלשון והלב: ושתסדרנה (את הבקשה) לאט עם הסמוך לה ואל יקדים בה לשונך את לבך (תו"ה, אהב' ה' ו).—*הוא ולבו, גם בסתרי לבו: אתה ולבך יודעים המעשים שעשית והייסורים שהבאתי עליך (ספרי דבר' לב).—עשה דבר מלבו, מדעת עצמו, לא עפ"י מצות זולתו: בזאת תדעון כי יי' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי (במד' יו כח). לא אוכל לעבר את פי יי' לעשות טובה או רעה מלבי אשר ידבר יי' אתו אדבר (שם כד יג). בחדש אשר בדא מלבד[1]) (מ"א יב לג). לא נהיה כדברים האלה אשר אתה אומר כי מלבך אתה בודאם (נחמ' ו ח). כי לא ענה מלבו ויגה בני איש (איכ' ג לג). ואמרת לנביאי מלבם שמעו דבר יי' (יחזק' יג ב). ואתה בן אדם שים פניך אל בנות עמך המתנבאות מלבהן והנבא עליהן (שם יז). כי שאל נא לדר רישון וכונן לחקר אבותם וכו' הלא הם יורוך יאמרו לך ומלבם יוצאו מלים (איוב ח ח-י).—*הוציא דבר מלבו של פלוני,

—[1]) נמסר: לבו קרי.

להראות שלא כמו שהוא חשב: מטמאין היו הכהן השורף את הפרה ומטבילין אותו להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים במעורבי השמש היתה נעשית (יומ׳ כ.). אמרו עליו על ר״ש בן חלפתא שעסקן בדברים היה והיה עושה דבר להוציא מלבו של ר׳ יהודה שהיה ר׳ יהודה אוסר אם ניטלה הנוצה פסולה (חול׳ נז:). (אמר לו פוטיפר ליוסף יודע אני) שלא פשעת בדבר וכו׳ אלא כדי להוציאה מלבן של בריות אני מיסרך (מד״ר כרא׳ פז). — בכל לב, ברצון שלם: ויכרת את הברית לפני יי׳ ללכת אחר יי׳ ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש (מ״ב כג ג). והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כי ישבו אלי בכל לבם (ירמ׳ כד ז). ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי (ירמ׳ לב מא). הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב (תהל׳ קיט לד). חליתי פניך בכל לב חנני כאמרתך (שם נח). בטח אל יי׳ בכל לבך ואל בינתך אל תשען (משלי ג ה). — לב אבן, שממאן לשמע, לב בשר, נכנע: והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר (יחזק׳ לו כו). — וישם לבו שמיר: וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע ולבם שמו שמיר משמוע את התורה (זכר׳ ז יא-יב). — לב אחד, דעה אחת: ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים (ירמ׳ לב לט). וגם כל שרית[1]) ישראל לב אחד להמליך את דויד (דהי״א יב לח). גם ביהודה היתה יד האלהים לתת להם לב אחד לעשות מצות המלך והשרים בדבר יי׳ (דהי״ב ל יב). ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים (סוכ׳ מה:). — כלבו, כרצונו וכחפצו: בעבור דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת (ש״ב ז כא). ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל (ירמ׳ ג יט). — וייחסו להלב תארים ופעולות רבות מתחלפות לענינים מתחלפים. — לב אנוש: עקב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו (ירמ׳ יז ט). — *לב ברור: א״ר יצחק אפי׳ הדיוט אם אומר לחבירו כזה גנאי הוא לו ומשה אמר למה ה׳ יחרה אפך בעמך אלא לבו ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא צורכן של ישראל (מד״ר דבר׳ יא). — גבה לב: תועבת יי׳ כל גבה לב (משלי יו ה). — *לבו גס בפלוני: והארוסות ינשאו חוץ מן הארוסות שביהודה מפני שלבו גס בהן (יבמ׳ ד י). וכל הרוצה לראות בא לראות חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גס בהן (סוט׳ א ו). מייחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת כדי שיהא לבו גס בה (תוספתא

כתוב׳ א ד). — והגס לבו: מתרחק מן הכבוד ולא מגיס לבו בתלמודו (אבות ו ו). — לב הותל: רעה אפר לב הותל הטהו ולא יציל את נפשו (ישע׳ מד כ). — לב חדש, ברגשות ומחשבות אחרות: השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה ולמה תמתו בית ישראל (יחזק׳ יח לא). ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם (שם לו כו). — *לב חלוק, מפקפק: הפרש (יש) בין שאדם רואה בין שאחרים משיחין לו כשאחרים משיחין לו פעמים לבו חלוק אבל כאן אתם ראיתם (מכי׳ יתרו ט). אותה שעה (שעמדו ישראל לפני הר סיני) לא היה בהם וכו׳ לא טפשין ולא חלוקי לב (מד״ר שה״ש, כלך יפה). — חנף לב: וחנפי לב ישימו אף לא ישועו כי אסרם (איוב לו יג). — לב טהור: לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (תהל׳ נא יב). — וטהור הלב, מי שיש לו לב טהור: אהב טהור לב חן שפתיו רעהו מלך (משלי כב יא). — טוב לב, שמח: וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה יי׳ לדוד עבדו ולישראל עמו (מ״א ח סו). כל ימי עני רעים וטוב לב משתה תמיד (משלי יה יה). ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב (אסת׳ ה ט). — לב טוב: ותבא אביגיל אל נבל והנה לו משתה בביתו כמשתה המלך ולב נבל טוב עליו והוא שכר עד מאד (ש״א כה לו). לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב-טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (קה׳ ט ז). — ובזמן החדש ישמש במשמ׳ הנטייה לעשות טובה לזולת, וכדומה. — ישר לב: מגני על אלהים מושיע ישרי לב (תהל׳ ז יא). כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (שם יא ב). — נמהר לב: אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו (ישע׳ לה ד). — נדיב לב: כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז (שמות לה כב). — נצרת לב: והנה אשה לקראתו שית זונה ונצרת לב (משלי ז י). — סוג לב: מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב (משלי יד יד). — לב סורר, ממרה: ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו (ירמ׳ ה כג). — לבו סמוך, בוטח: סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו (תהל׳ קיב ח). — נעוה לב: לפי שכלו יהלל איש ונעוה לב יהיה לבוז (משלי יב ח). — *עור לב: ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים (ראב״ע, כראש׳ כה לד). — לב עמק: יחפשו עולת תמנו חפש מחפש וקרב איש ולב עמק (תהל׳ סד ז). — לב עקב, עי׳ לב אנוש. ואמר בן סירא: לב עקוב יתן עצבת ואיש ותיק ישיבנה בו (ב״ס גני׳ לג כה). — *לב עקור: שאם עשה אדם תשובה

---

[1]) שארית קרי.

שלמה שלבו עקור עליו הקב"ה מוחל לו (מדר׳ תהל׳ לג). —עקש לב: עקש לב לא ימצא טוב (משלי יז כ). תועבת יי׳ עקשי לב ורצונו תמימי דרך (שם יא כ). —ערל לב, שאינו רוצה לשמע: כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב (ירמ׳ ט כה). כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי (יחזק׳ מד ט). —*לב קטן, ההפך מן נדיב: ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (כ"ס גני׳ יד ג). —*קצר לב, מקנא, קמצן: שלא יהא קצר הלב שהוא מבזה את היקרים (כלה רבתי ג). —קשה הלב: כי כל בית ישראל חזקי מצח וקשי לב המה (יחזק׳ ג ז). —לב רגז: ונתן יי׳ לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש (דבר׳ כח סה). —"רחב לב, גאותן, מתגאה: בני מחוזא שהן רחבי לב ומקפידין על לבושיהן להיות מכוונים (רש"י ור"ג על הרי"ף, שבת מח:). —לב רע, עצוב, נוגה: מעדה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשרים על לב-רע (משלי כה כ). —ובמשמ׳ שרוצה ברעת חברו: כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב-רע (שם כו כג). —לב נשבר, שבור הלב: לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהל׳ נא יט). הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם (שם קמז ג). —"לב שחור, עצב, נוגה: אמר לו לב"ם לבי שחור ומכוער ונפשי מרה ואיני יודע ממה א"ל מפני סם המות שאכלת ולבך שחור שצרה קרובה ממך (א"כ בל כ"ס לג). —ובזמן החדש השתמשו בדבור זה במשמ׳ מדות מגונות. —לב שלם: אנה יי׳ זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי (ישע׳ לח ג). ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה (דהי"א כח ט). —לב שמח: לב שמח ייטב גהה ורוח נכאה תיבש גרם (משלי יז כב). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (ישע׳ כד ז). —לב תמים: יהי לבי תמים בחקיך (תהל׳ קיט פ). —ועם פעלים מתחלפים[1]: לך אמר לבי בקשו פני (תהל׳ כז ח). א"ל לבך אנסך (שבוע׳ כו.). בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי (שם כח ז). בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר (משלי לא יא). —גבה לבו, התגאה: יען גבה לבך ותאמר אל אני (יחזק׳ כח ב). גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך (שם יז). וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל ביי׳ אלהיו (דהי"ב כו טז). יי׳ לא גבה לבי ולא רמו עיני (תהל׳ קלא א). לפני שבר יגבה לב-איש ולפני כבוד ענוה (משלי יח יב). —ובמשמ׳ עשה מעשים גדולים:

ויגבה לבו בדרכי יי׳ ועוד הסיר את הבמות (דהי"ב יז ו). —יגיל הלב: בנפל אויביך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (משלי כד יז). ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך (תהל׳ יג ו). — דבר הלב: עיניך יראו זרות ולבך ידבר תהפכות (משלי כג לג). —הגה הלב: לבך יהגה אימה (ישע׳ לג יח). לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות (משלי יה כח). כי שד יהגה לבם ועמל שפתיהם תדברנה (שם כד ב). —הלך לבו, הוא לא הרגיש בדבר: ויאמר אליו אלישע (לגחזי שהלך לבקש מתנה מנעמן) מאן גחזי ויאמר (גחזי) לא הלך עבדך אנה ואנה ויאמר אליו (אלישע) לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך (מ"ב ה כה-כו). — והלך הלב אחר דבר, נמשך אחריו, רצה בו: כי אחרי גלוליהם לבם הלך (יחזק׳ כ יז). — ואחר העינים, התאוה למה שראו עיניו: אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי (איוב לא ז). —המה הלב לפלוני, הצטער: לבי למואב כחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה (ירמ׳ מח לו). —לב זונה: אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי (יחזק׳ ו ט). —זעף לבו: אולת אדם תסלף דרכו ועל יי׳ יזעף לבו (משלי יט ג). — זעק לבו: לבי למואב יזעק (ישע׳ יה ה). — לבו יחיל: לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תהל׳ נה ה). —חם הלב, מכעס וכדומ׳: נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש (תהל׳ לט ג-ד). —*לבו חפץ: אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (מו"ק יז.). — הלב חרש מחשבות: לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח). —הלב חשב: לב אדם יחשב דרכו ויי׳ יכין צעדו (משלי טז ט). — הלב ידע: לב יודע מרת נפשו (משלי יד י). כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם את קללת אחרים (קהל׳ ז כב). ועת ומשפט ידע לב חכם (שם ח ה). —יצא הלב, מפחד: ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו (בראש׳ מב כח). —ובתלמ׳: אמר לו ר"ש לר׳ ישמעאל רבי לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג (מכי׳ משפט׳ יח). —הוציא הלב דבר: אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים (קהל׳ ה א). — הלב ירא: אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי (תהל׳ כז ג). — לקדו לבו: מה יקחך לבך ומה ירמזון עיניך (איוב יה יב). —מלאו לבו לעשות, העיז, מצא די עז בנפשו: מי הוא

—[1]) כבר העירו הקדמוני׳ על זאת, אמרו וז"ל: הלב רואה הלב שומע הלב מדבר הלב יודע הלב עומד הלב נופל הלב מהלך הלב צועק הלב שמח הלב מתנחם (פסיק׳ דר"כ, נחמו).

זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן (אסת׳ ז ה). אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע (קהל׳ ח יא).—ובתו"מ: אמר לו ר׳ גמליאל היאך מלאך ליבך לעבור על דברי חביריך (תוספתא דמאי ה כד). אמר ר׳ יושע מימיי לא מלאני לבי לומר לאדם צא ולקוט לך תמרות של תלתן (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד). אע"פ שהייתי אומר כן לא מלאני לבי מימי לעבור על דברי חבירי (שם שבת יד יד ג).—נמלך לבו עליו, חשב ובקש עצה והחליט: וימלך לבי עלי ואריבה את החרים ואת הסגנים (נחמ׳ ה ז).—נאץ לבו דבר: ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי (משלי ה יב).—לבו נדבו: מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי (שמות כה ב). כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה (שם לה כט).—הלב נהג, בחכמה וכדומ׳: ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות (קהל׳ ב ג).—הלב נטה: וידברו אחי אמו עליו באזני כל בעלי שכם את כל הדברים האלה ויט לבם אחרי אבימלך כי אמרו אחינו הוא (שפט׳ ט ג).—ובתלמ׳: אמר רב אדם הראשון צדוקי היה שנאמר ויקרא ה׳ אלהים אל האדם ויאמר לו איכה אן נטה לבך (סנה׳ לח:). — לבו הכהו על דבר, הרגיש כי לא טוב עשה בדבר ונתחרט על זה: ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף (המעיל) אשר לשאול (ש"א כד ה). ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך וכו׳ ויך לב דוד אתו אחרי כן ספר את העם ויאמר דוד אל יי׳ חטאתי מאד אשר עשיתי (ש"ב כד ט-י).—נפל לבו, נבהל ונשאר בלי רוח: ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה (ש"א יז לב).—ובתלמ׳: נתמנה לו גבור אחד אמר לו מלך אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום (ספרי דבר׳ ב יג).—הלב נצר דבר: בני תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך (משלי ג א).—*נקפו לבו, כמו לבו הכהו: מי שלבו נוקפו אומר כן (ברכ׳ ו:). לבו נוקפו ופורש (נדה ג:). כיון שהרג אבינו אברהם את כל אותן האוכלסין נקפו לבו אמר אפשר שלא היה בהם צדיק (מדר׳ תהל׳ קי), ועי׳ עוד נקף.—נשאו לבו לעשות דבר, התעורר בקרבו רצון לעשות: וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את העזים (שמות לה כו). ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יי׳ (שם כא). — ובמשמ׳ התגאה: הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך (מ"ב יד י).—צעק הלב: צעק לבם אל אדני (איכ׳ ב יח).— לבו קבץ:

לבו יקבץ און לו (תהל׳ מא ז).—לבו קנא: אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יי׳ כל היום (משלי כג יז).—הלב קנה דעת וכדומה: לב נבון יקנה דעת (משלי יח טו).—לבו ראה: אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה וכו׳ ולבי ראה הרבה חכמה ודעת (קהל׳ א יו).—רם לבו, התגאה: שבעו וירם לבם על כן שכחוני (הוש׳ יג ו).—רחש לבו: רחש לבי דבר טוב אמר אני מעשי למלך (תהל׳ מה ב).—הלב ירנן: לבי ובשרי ירננו אל אל חי (תהל׳ פד ג).—שב לבו לפלוני: אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית יי׳ בירושלם ושב לב העם הזה אל אדניהם אל רחבעם מלך יהודה (מ"א יב כז).—שש הלב: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה (ישע׳ סו יד).—שטה הלב אל דבר: אל ישט אל דרכיה לבך אל תתע בנתיבותיה (משלי ז כה).—שכב לבו, נח: כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו (קהל׳ ב כג). — השכיל הלב: לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם (ישע׳ מד יח). — שמח הלב: כי לבי שמח מכל עמלי (קהל׳ ב י). כי בו ישמח לבנו (תהל׳ לג כא).—הלב שמע, הבין: ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע (מ"א ג ט).—*התנה הלב: לב ב"ד מתנה עליהם (מנח׳ עט:).—ועם פ"ע ונפעלים.—דוה הלב: על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו (איכ׳ ה יז). מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ׳ ח יח).—נהפך הלב, מצער ויגון: איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי (הוש׳ יא ח). ראה יי׳ כי צר לי מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי (איכ׳ א כ).—לבו חלל: כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי (תהל׳ קט כב). — חלק הלב: חלק לבם עתה יאשמו (הוש׳ י ב).—לבו חרד, מדאגה לדבר: כי היה לבו חרד על ארון האלהים (ש"א ד יג). — טוב הלב, שמח, היה מרצה: ויהי כי טוב לבם ויאמרו קראו לשמשון וישחק לנו (שפט׳ יו כה). הואל נא ולין ויטב לבך (שם יט ו). ראו נא כטוב לב אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו (ש"ב יג כח). וישת וייטב לבו ויבא לשכב (רות ג ז).—טפש הלב: טפש כחלב לבם (תהל׳ קיט ע).—יבש הלב, מרעב, מצער: הוכה כעשב ויבש לבי כי שכחתי מאכל לחמי (תהל׳ קב ה).—*לבו מישב: לא יתחיל (הכתף לקרא) לא בשעה שהוא פורק ולא בשעה שהוא טוען מפני שאין לבו מיושב (ירוש׳ ברכ׳ ב ה).—כבד הלב: ויאמר יי׳ אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם (שמות ז יד). — לבו נכון: נכון לבי אלהים

נכון לבי אשירה ואזמרה (תהל׳ נז ח). — לבו נכון עמו, נאמן: ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו (תהל׳ עח לו-לז). —הלב נסוג אחור: לא נסוג אחור לבנו ותט אשרינו מני ארחך (תהל׳ מד יט). — סר הלב מן: ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן יי׳ יסור לבו (ירמ׳ יז ה). —הלב סחרחר: לבי סחרחר עזבני כחי (תהל׳ לח יא). —נסער לבו על דבר, נתרגז ונתרגש: ויסער לב מלך ארם על הדבר הזה ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם הלוא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל (מ״ב ו יא). —עטף הלב: מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לבי (תהל׳ סא ג). —עלץ הלב: עלץ לבי ביי׳ רמה קרני ביי׳ (ש״א ב א). — עמד הלב, התחזק: היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (יחזק׳ כב יד). — לבו ער: אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי (שה״ש ה ב). — פג לבו: ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם (בראש׳ מה כו). — פחד הלב: שרים רדפוני חנם ומדבריך פחד לבי (תהל׳ קיט קסא). —*והתפחד: לבו מתפחד עליו ודעתו אינה מיושבת (אדר״נ ז). —לבו נפתה על דבר: אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי (איוב לא ט). ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי (שם כז). — *רפה לבו: נשפכו מים על שוקיו ורפה לבו כשעוה (מד״ר בראש׳ מד). —נשבר לבו, מצער ויגון: נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמתי (ירמ׳ כג ט). — השתומם הלב: ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי זכרתי ימים מקדם (תהל׳ קמג ד-ה). —ועם פעולות על הלב והלב הוא הנפעל. —אבד את הלב: כי העשק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה (קהל׳ ז ז). —*אמץ הלב, הקשה אותו: משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוט׳ מז:). —אשר הלב בדרך: שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך (משלי כג יט). —הביא הלב לדבר: הביאה למוסר לבך ואזניך לאמרי דעת (משלי כג יב). — בחן הלב, לדעת מחשבות האדם: ואתה יי׳ ידעתני תראני ובחנת לבי אתך (ירמ׳ יב ג). מצרף לכסף וכור לזהב ובחן לבות יי׳ (משלי יז ג). —*גלה לבו לפלוני, הגיד לו סוד: לכל בשר אל תגל לבך ואל תדיח מעליך הטובה (בן סירא גני׳ ח יט). —גנב וגנב את לבו של פלוני, הסתיר ממנו כונתו האמתית: ויגנב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי ברח הוא (בראש׳ לא כ). ויעש אבשלום כדבר הזה לכל ישראל אשר יבאו למשפט אל המלך ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש״ב יה ו). —הפך לו לב אחר, נתן לו מחשבה ורגש אחר: והיה כהפנתו שכמו ללכת מעם שמואל ויהפך לו אלהים לב אחר ויבאו כל האתת האלה ביום ההוא (ש״א י ט). —והפך לבו לעשות דבר: הפך לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו (תהל׳ קה כה). —זכה לבו: מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי (משלי כ ט). —החיה הלב: ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (ישע׳ נז יה). — היטיב את לבו, אכל ושתה ושמח: ויאכלו וישתו המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית (שפט׳ יט כא-כב). — יאש את הלב: וסבותי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש (קהל׳ ב כ). —הכאה את הלב: יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו (יחזק׳ יג כב). —כבד והכביד הלב, שלא ישמע בקול המצוה: ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את העם (שמות ח כח). ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (ש״א ו ו). —כבס הלב מעון וכדומ׳: כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי (ירמ׳ ד יד). — הכין לבו לדבר: כי לא הכין לבו לדרוש את יי׳ (דהי״ב יב יד). דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו (תהל׳ עח ח). אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך (איוב יא יג). — הכניע לבו: ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר (תהל׳ קז יב). — הכעים הלב: והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך בגוים על ארצות אשר לא ידעתם (יחזק׳ לב ט). — מנע את הלב מדבר: לא מנעתי את לבי מכל שמחה (קהל׳ ב י). — נוא, הניא את לבו מדבר, לבלי עשות דבר: ולמה תנואון[1]) את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (במד׳ לב ז). ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (שם לב ט). — הטה, נטה את לבו אחרי דבר, אל דבר: ויטו נשיו את לבו (מ״א יא ג). הט לבי אל עדותיך (תהל׳ קיט לו). נטיתי לבי לעשות חקיך (שם קיב). אל תט לבי לדבר רע (שם קמא ד). להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה (משלי ב ב). פלגי מים לב-מלך ביד יי׳ על כל אשר יחפץ יטנו (משלי כא א). — נצר לבו: מכל משמר נצר לבך (משלי ד כג). — נתן לבו לפלוני, התחבר אליו, שמע לו: תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תרצנה (משלי כג כו). — ונתן הלב לדעת וכדומ׳: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה (קהל׳ א יג). אשר נתת את לבך להבין ולהתענות (דני׳

—[1]) הקריא: תניאון.

י יג).—ובמשמ׳ התבונן: את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש (קהל׳ ח ט).—ובמשמ׳ התענין בדבר: גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך אשר לא תשמע את עבדך מקללך (קה׳ ז כא). — נתן לבו כלב פלוני, חשב את עצמו גדול כמותו: ואתה אדם ולא אל ותתן לבך כלב אלהים (יחזק׳ כח ב).—הסב את לבו: ענני יי׳ ענני וידעו העם הזה כי אתה יי׳ האלהים ואתה הסבת את לבם אחרנית (מ״א יח לז). והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים (עזר׳ ו כב).—הסיר הלב: מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך (איוב יב כד).—ערב את לבו, העיז: מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי (ירמ׳ ל כא).—*פנה את לבו לדבר: הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה (אבות ג ד). — *פתח לבו: הוא יפתח לבנו בתורתו וישים בלבנו אהבתו ויראתו (תפל׳ שחר׳, ברוך אלהינו).—צפן הלב מדבר: כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם (איוב יז ד).—הקשה את לבו: ואני אקשה את לב פרעה (שמות ז ג). אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כח יד).—הקשיח לבו מדבר: למה תתענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (ישע׳ סג יז). — הרחיב לבו, עשה לו נחת רוח, תענג: דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי (תהל׳ קיט לב).—ובמשמ׳ *האריך רוחו, המתין: הרחב[1]) לי לבך עד שאפרש אותו (כוזרי א כט).—רחק לבו: בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק[2]) ממני (ישע׳ כט יג).—הרך לבו: על כן מפניו אבהל אתבונן ואפחד ממנו ואל הרך לבי ושדי הבהילני (איוב כג יה-יו).—שבר לבו של פלוני: חרפה שברה לבי ואנושה (תהל׳ סט כא).—ובמשמ׳ *שבר איבתו: מצוה לפרוק עם השונא כדי לשבור את לבו (תוספתא ב״מ ב כו). — ובמשמ׳ *הבהיל: שלא אמרו היאך נחזור לאחורינו שלא לשבור לב טף ונשים שעמם (מכי׳ בשלח ב א).—השיב הלב אל פלוני, שיאהבהו כמקדם: הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי׳ הגדול והנורא והשיב לב-אבות על בנים ולב בנים על אבותם (מלא׳ ג כג-כד).—שם את לבו אל דבר, חשב אדות הדבר, חשש לו, השגיח בו: הירא את דבר יי׳ מעבדי פרעה הנים את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳ ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה (שמות ט כ-כא). ולאתנות האבדות לך היום שלשת הימים אל תשם את לבך להם כי נמצאו (ש״א ט כ). אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל (שם כה כה). ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך (יחזק׳ מ ד). הראשנות מה הנה הגידו ונשימה לבנו ונדעה אחריתן (ישע׳ מא כב). השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר (איוב ב ג). — ואמר בן סירא: שמעו אלי וקחו שכלי ועל דברי שימו לב (ב״ס גני׳ יו כד).—שת לבו, כמו שם לבו: ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת (שמות ז כג). ותדברנה הנצבות עליה אל תיראי כי בן ילדת ולא ענתה ולא שתה לבה (ש״א ד כ). ועתה אחותי החרישי אחיך הוא אל תשיתי את לבך לדבר הזה (ש״ב יג כ). הציבי לך צינים שמי לך תמרורים שתי לבך למסלה דרך הלכתי (ירמ׳ לא כ). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה (תהל׳ מח יג-יד). הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי (משלי כב יז). ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר (שם כד לב). ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים (שם כז כג). מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו (איוב ז יז-יח).—וקצת במשמ׳ שמח על דבר: אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כי ינוב אל תשיתו לב (תהל׳ סב יב).—*שלח הלב אנה ואנה, התעסק בדברים מתחלפים: ואם תשלחו לבכם אנה ואנה תפסידו הקרן בידכם כי לא תלמדו (מוסר [מיוח׳ ל]הרמב״ם לבניו).—שפך לבו, התחנן, התפלל: קומי רני בליל לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני (איכ׳ ב יט).—שמחת הלב: מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תדשן עצם (משלי יה ל). פקודי יי׳ ישרים משמחי לב מצות יי׳ ברה מאירת עינים (תהל׳ יט ט).—תכן הלב: כל דרך איש ישר בעיניו ותכן לבות יי׳ (משלי כא ב). כי תאמר הן לא ידענו זה הלא תכן לבות הוא יבין ונצר נפשך הוא ידע והשיב לאדם כפעלו (משלי כד יב).—ובסמי׳ לשם אחר, כסומך או נסמך.—גבה הלב: ויכנע יחזקיהו בגבה לבו (דהי״ב לב כו).—דרכי הלב: והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך (קהל׳ יא ט).—הגות הלב: פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות (תהל׳ מט ד).—התגלות הלב: לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי יח ב).—זדון הלב: זדון לבך השיאך (עובד׳ א ג).—חזון הלב: חזון לבם ידברו לא מפי יי׳ (ירמ׳ כג יו).—חקקי הלב: בפלגות ראובן גדלים חקקי לב (שפט׳ ה יה).—טוב לב, כאב לב: הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע׳ סה יד).—*מאויי לב: נראה בסדורם כל מאווי לב ונראה בקלקולם כל רעה (כוזרי ה כ). — מגנת לב:

—[1]) בגוף הערבי: אתסע.—[2]) השבעים: רחק.

תתן להם מגנת לב תאלתך להם (איכ׳ ג סה).—מחשבות לב: עצת יי׳ לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר (תהל׳ לג יא).—מכשול לב: ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני (ש״א כה לא).—מער־י לב: לאדם מערכי לב ומיי׳ מענה לשון (משלי יו א).—משאלות לב: והתענג על יי׳ ויתן לך משאלת לבך (תהל׳ לז ד).—משוש לב: שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו (איכ׳ ה יה).—נהמת לב: נפוגתי ונדכיתי עד מאד שאגתי מנהמת לבי (תהל׳ לח ט).— עצבת לב: לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה (משלי טו יג).—ר׳חב לב: ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורחב לב כחול אשר על שפת הים (מ״א ה ט). רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת (משלי כא ד).—ר׳ע לב, עצבון, יגון: מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב (נחמ׳ ב ב).— רעיון לב: כי מה הוה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש (קהל׳ ב כב).—°שברון לב, צער ויגון: וישוב אומר קינות לשברון לב ועגמת נפש (סדור רס״י תו).—שרירות לב: שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך (דבר׳ כט יח). ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע (ירמ׳ ז כד). ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם (תהל׳ פא יג). — °שימת לב: כי שימת לב וההשגחה בדבר תקרא פקיחת עין (ספורנו ברא׳ ג ז).—שמחת לב: ביום חתנתו וביום שמחת לבו (שה״ש ג יא).— ובמדר׳: אמר לפניו רבון העולמים בגילת נפשי ובשמחת לבי אני מקבל עלי על מנת שלא יאבד אחד מישראל (פסיק׳ רבתי לו).— תאות לב: תאות לבו נתת לו וארשת שפתיו בל מנעת (תהל׳ כא ג).—ועוד קצת מבטאים.— שלח מגפות אל הלב: כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך (שמות ט יד).—היה כאש בלב: ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת (ירמ׳ כ ט).—דאגה בלב: דאגה בלב-איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה (משלי יב כה).—הסיר כעס מהלב: והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך (קהל׳ יא י). — מלא הלב דבר: וגם לב בני האדם מלא רע (קהל׳ ט ג).—בטח בלבו: בוטח בלבו הוא כסיל (משלי כח כו).—ישר בלבו: היטיבה יי׳ לטובים ולישרים בלבותם (תהל׳ קכה ד).—נועצו לב, התיעצו יחד בכונה של איבה וכדומ׳: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו (תהל׳ פג ו). —כתב על הלב: נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה (ירמ׳ לא לג).—נשכח מהלב: נשכחתי כמת מלב (תהל׳ לא יג).—נגע בלבו: החיל אשר נגע אלהים בלבם (ש״א י כו). *שלחה ואמרה לו דברים שהן נוגעין בלבו (מד״ר אסת׳, ותמאן).—ונגע עד הלב: זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך (ירמ׳ ד יח). — נתן בלבו דעת לעשות דבר: ולהורת נתן בלבו (שמות לה לד). לשמע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבו (מ״א י כד).—ונתן לו מחשבה ורצון לעשות דבר: ברוך יי׳ אלהי אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית יי׳ אשר בירושלם (עזר׳ ז כז). *השוכן בבית הזה יתן בלבך ותשמע דברי חבריך ויקרבוך (מדות ב ב).—ובמשמ׳ קבע דבר בדעתו לשעות בו: גם את העלם נתן בלבם (קהל׳ ג יא).—נתן דבר אל לבו, התבונן ושעה בו וחשב בו: כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה (קהל׳ ט א). טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו (שם ז ב). — תר בלבו, חקר וחשב בסתרי נפשו: תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי (קהל׳ ב ג).—התעצב אל לבו, היה בעצב ותוגה: וינחם יי׳ כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו (ברא׳ ו ו).—העלה דבר על לבו, זכר אותו, התחיל לשעות בו: האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם ומכשול עונם נתנו נכח פניהם האדרש אדרש להם (יחזק׳ יד ג).—תפש את פלוני בלבו, במחשבותיו ומזמותיו: למען תפש את בית ישראל בלבם אשר נזרו מעלי בגלוליהם (יחזק׳ יד ה). — השיב אל לבו, התחיל לחשב, ענה לעצמו: והשיבו אל לבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שביהם (מ״א ח מז). זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל (איכ׳ ג כא). זכרו זאת והתאששו השיבו פושעים על לב (ישע׳ מו ח).—שם אל הלב, כמו שם את לבו: לשום המלך אל לבו (ש״ב יט כ). ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב (ישע׳ מב כה). לא שמת אלה על לבך לא זכרת אחריתה (שם מז ז). — *רפרף בלבו: לפי שרפרפה בלבה לפיכך תביא קרבן מרופרף (מד״ר ברא׳ כ).—°יש לו לב על ראשי סלעים, הוא חכם גדול, גבור גדול וכדומ׳: ואתהלך בבקעה עם בני איש ויש לי לב עלי ראשי סלעים, וענותי כמו תדע ואולם לאט אקרע בלב צרי קרעים (ר״ש הנגיד, דבריך כתוך לבי). —°שפכה דמי לבו, נלכד באהבתה: או תשאלי לשלום ידידך משאול אשאל בדודיך ובשלומיך, אכן עלי שפכך דמי לבי שני עדים לחייך ושפתותיך (ר״י הלוי, מה לך צביה).—°רדף הלב את הפה: כי יבוא עת שתרצו (ללמוד) ולא תוכלו ואפילו מה שתוכלו תתיגעו עם מעט תועלת כי לא ירדוף הלב את הפה ואפילו במה שירדפהו לא יחזיקהו כי ישכחהו

(מיות׳ לרמב״ס לכנו).—וקצת משלים: כמים הפנים לפנים כן לֵב האדם לאדם (משלי כז יט). לֵב חכם לימינו וְלֵב כסיל לשמאלו (קהל׳ י ב).*ל ב אנוש ישנא פניו אם לטוב ואם לרע (ב״ס גני׳ יג כה). *ל ב אנוש יגיד שעיותיו משבעה צופים על מצפה (שם לז יד). *ה ל ב יודע אם לעקל או לעקלקלות (סנה׳ כו.), ר״ל בסתרי נפשו הוא יודע למה היתה כונתו.—*הלב טוען את הרגלים, כשהלב שמח יש כח ברגלים ללכת: כיון שנתבשר בשורה טובה טען ל ב ו רגליו (מדה״ג ויסב, כ״י תימני). ״ה ל ב והעינים הם מרגלים לגוף מסרסרים לו את העבירות (רש״י ברא׳ טו לח). ״ל ב ו ת החכמים יש להם עינים רואות מה שאינם רואים הפתאים (חו״ה, תכון הנפ׳ ב). ״הקולמוס שליח ה ל ב (הקדמ׳ כסאות לבית דוד).—ד) ״כנוי לקצת כוכבים[1]).—לֵב האריה: ל ב אריה הוא הנקרא (בערב׳) קלב אל עסר מכבוד הא׳ והוא במזל אריה שבעה עשר מעלות שלשים ואחד דקים (ראב״ע, כלי נחוש׳ כט). ואין כוכב לא מבעל כבוד הראשון ולא מבעל כבוד השני שהוא בתוך המזלות רק ל ב אריה לכן הוא דבוק בעגולת המזלות (שם א). והנה בימי בטלמיוס החכם וכו׳ מצא ל ב האריה על שתים מעלות והנה היום על שמנה עשרה וידוע כי לעולם הוא ל ב האריה על תשע מעלות כנגד הצורה (הוא, עמו׳ ה ח). כי ל ב האריה על דרך משל כשיהיה על אמצע המזרח וכו׳ (אמונ׳ רמה ד ג). הכוכב הנקרא ל ב האריה הוא תקוע בט׳ שעות ות׳ רגעים ממזל אריה (יסו״ע לר״י הישראלי ו).— ״לֵב העקרב: כסיל הוא לנוכח כימה ואיננו אחד רק רבים ו ל ב העקרב מהם (ראב״ע עמו׳ ה ח). והכוכב הנקרא ל ב העקרב הוא תקוע בי״ח רגעים מהמעלה העשירית (יסו״ע לר״י ישראלי כה:).—ה) בהשאלה, לֵב דבר, התוך והאמצע של דבר[1]), Mitte; milieu; midst: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בְּלֶב-ים (שמות יה ח). ותמלאי ותכבדי מאד בְּלֵב ימים וכו׳ רוח הקדים שברך בְּלֵב ימים וכו׳ וכל אנשי מלחמתך אשר בך ובכל קהלך אשר בתוכך יפלו בְּלֵב ימים ביום מפלתך (יחזק׳ כז כה-כז). על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בְּלֵב ימים (תהל׳ מו ג). והיית כשכב בְּלֶב-ים וכשכב בראש חבל (משלי כג לד). דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בְלֶב-ים ודרך גבר בעלמה (שם ל יט).—לֵב השמים: וההר בער באש עד לֵב השמים חשך ענן וערפל (דבר׳ ד יא).—לֵב האלה: ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בְּלֵב האלה (ש״ב יח יד).—ואמר המשורר: רוח לאט רגלה בין הערוגות ומ ל ב ההדס גלתה אהבה מסותרת, ויצפצפו בעלי כנף ויונת רחוקים לענת פה לי צחות מדברת (ר״י הלוי, עין נדיבה).—ו) בצמחים,*הגזע והקלח האמצעי שממנו מסתעפים הענפים: תמר אין לו אלא ל ב אחד (סוכ׳ מה:). התמרה וארז ל ב ן מכוון למעלה (מד״ר ברא׳ מא). רוח דרומית יוצאה וממה אותה (את השושנה) כלפי צפון והחוח עוקצה ואעפ״י כן ל ב ה מכוון כלפי מעלה (שם ויקר׳ כג).—ז) ״לֵב הלחם, לֵב הפרי, תוכו, הדבר הרך שתחת הקלפה[1]), Frucht-Fleisch, pulp; pulpe: ובשעה השביעית יקח לב לחם ביין מזוג (קאנון ג י א לז). ויעשה דייסא מ ל ב לחם עם דבש ושקדים (מ׳ אלדבי, ש״א ד). ואחרי כן יעתיקהו לאבילת שרף ל ב הפת (שם). וחלות הריע וזה שמוציאין ל ב ו ושוחקין אותו ועושין ממנו עוגות (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם עוקצ׳ ג ה). ל ב גרגרי צנובר הגדולים (קאנון ג ב א). ובסעודת הלילה חלמון ביצה עם ל ב הקשואים (שם שם י א לז). ויקח מ ל ב הבדנגאן שעור חצי אוקיה (שם שם יב ב). והקלפה ו ל ב האילן וכו׳ יצמחו מן הלחות ומהם מי שיקרא ל ב האילן כחס ומהקדמונים מי שקראוהו מעי האילן (קלוני׳ בר קלוני׳, ספר הנמחים, כ״י פריז). יקח ל ב לוזים קלופים וישימם בפיו כל הלילה (מ׳ אלדבי, ש״א ד א). ואל יאכל מפירות זולתי ל ב המלפפונות ולב הקשואים (שם). ותשחוק ל ב תאנים היטב ותלושנו בחלמון ביצה (שם). תשתה חלב אתון או חלב עזים עם ל ב זרע קשואים או ל ב זרע אבטיחים ודומיהם (שם).

לבא[2]), ממנו לְבָאָה, לָבִי, לְבִיא, לְבִיָּה.

לְבָאָה[3]), ש״נ, מ״ר לְבָאוֹת, ככנ׳ לְבָאֹתָיו,—כמו לְבִיאָה: בית לְבָאֹת (יהוש׳ יט ו). אריה טרף בדי גרותיו ומחנק לְלִבְאֹתָיו וימלא טרף חריו (נחו׳ ב יג).— ואמר הפיטן: גמר פקודיו בין שני ל ב א ו ת, דרך היכל מלך רץ להראות (ר״י הלוי, אסיר מבחר). ותמיד בתוך ל ב א ו ת, יחלתי לאלהי הצבאות (ר״י טוב עלם, אריות הדיתו).

—[1]) בערב׳ משמש במשמ׳ זו השם השני שיש בלשון זו להלב, הוא קלב a).—[1]) כך בערב׳ לֻבּ b).

[2]) שרש קדום ונגזר ממנו שם בעה״ח בלשונות השמיות ועבר גם ללשונ׳ ההודיות הגרמנ׳. בערב׳ לבי c), ולא נתברר מה היתה משמ׳ העקרית. בערב׳ משמש לבי במשמ׳ אכילה מרבה, ולא ידוע אם הפעל נגזר מהשם או השם מהפעל.

[3]) בערב׳ לבאה d), ועי׳ לבי.

a) قلب b) لُبّ c) لبى d) لباة

א.לבב[1], ממנו לב, לבב, א.לבב, לבה, *לבוב, "לבבי, "לבוב, "לבי.

לבב[2], לבב, ככנ׳ לבבי, לבבך, לבבך, לבבך, לבבו, לבבה, לבבנו, לבבכם, לבבכם, לבבות, לבבהן, *לבבים, — כמו לב, ומשמשת באותם השמושים, א) במשמ׳ העקרית: ואמהתיה מנהגות כקול יונים מתפפות על לבבהן[3] (נחו׳ ב ח).—סעד את לבבו, באכילה ושתיה: ויאמר אבי הנערה סעד נא לבבך והתמהמהו עד נטות היום ויאכלו שניהם (שפט׳ יט ח).—כלה לבבו, מפני צרותיו: כלה שארי ולבבי (תהל׳ עג כו). — ב) מקום משכן החכמה והגבורה ורגשות מתחלפים: למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה (תהל׳ צ יב). חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד).—יש לו לבב, הוא חכם: גם לי לבב כמוכם לא נפל אנכי מכם (איוב יב ג).—איש לבב, איש חכם: אנשי לבב יאמרו לי וגבר חכם שמע לי (איוב לד לד). לכן אנשי לבב שמעו לי (שם י).—בר לבב, ההפך מרמאי וכדומ׳: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה (תהל׳ כד ד). אך טוב לישראל אלהים לברי לבב (שם עג א).—לבב ישר: ויאמר אליו היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך (מ"ב י טו).—ישר לבב: כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים (דהי"ב כט לד). —נכאה לבב: יען אשר לא זכר עשות חסד וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת (תהל׳ קט טז). — לבב עקש: לבב עקש יסור ממני (תהל׳ קא ד).—רחב לבב: מלושני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל (תהל׳ קא ה).—רך הלבב, ההפך מגבור: ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו (דבר׳ כ ח). ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (דהי"ב יג ז).—ובסמי׳ עם שמות: וידעו העם כלו אפרים ויושב שמרון בגאוה ובגדל לבב לאמר (ישע׳ ט ח). אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (שם י יב). — טוב לבב, שמחה ונחת רוח: תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל (דבר׳ כח מז). — ישר לבב: לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם (דבר׳ ט ה). כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך (מ"א ג ו). אודך בישר לבב בלמדי משפטי צדקך (תהל׳ קיט ז). אני בישר לבבי התנדבתי כל אלה (דהי"א כט יז).—מורשי לבב: ימי עברו זמתי נתקו מורשי לבבי (איוב יז יא).—מחשבות לבב: ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך (דהי"א כט יח).—משכיות לבב: יצא מחלב עינמו עברו משכיות לבב (תהל׳ עג ז).—נגע לבב: אשר ידעון איש נגע לבבו (מ"א ח לח). — ערלת לבב: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דבר׳ י טז). העלו ליי׳ והסרו ערלות לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם (ירמ׳ ד ד).—פחד לבב: בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה (דבר׳ כח סז).—צור לבב: צור לבבי וחלקי אלהים לעולם (תהל׳ עג כו).—צרות לבב: צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני (תהל׳ כה יז).—שמחת לבב: השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר יי׳ אל צור ישראל (ישע׳ ל כט). ויהי דבריך לי לששון ולשמחת לבבי (ירמ׳ יה יו). אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב בשאט נפש (יחזק׳ לו ה).—תם לבב: הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובנקין כפי עשיתי זאת (בראש׳ כ ה). ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב ובישר לעשות ככל אשר צויתיך (מ"א ט ד). וירעם כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם (תהל׳ עח עב).—תמהון לבב: יככה יי׳ בשגעון ובעורון ובתמהון לבב (דבר׳ כח כח).—ומקום הנטייה והרצון והכונה.—היה לבבו לדבר, נטה לזה: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים (דבר׳ ה כו).—אשר בלבבו, כלבבו, מה שרצה, כרצונו: ויאמר לו נשא כליו עשה כל אשר בלבבך נטה לך הנני עמך כלבבך (ש"א יד ז). בקש יי׳ לו איש כלבבו ויצוהו יי׳ לנגיד על עמו (שם יג יד). והקימתי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה (שם ב לה). יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא (תהל׳ כ ה). וכל אשר בלבבך אגיד לך (ש"א ט יט). ויאמר נתן אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי יי׳ עמך (ש"ב ז ג). ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב (מ"ב י ל).—ועם לבבו, במשמ׳ זו: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון (דבר׳ יה ט). ואשב אתו דבר כאשר עם לבבי (יהוש׳ יד ז). ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם יי׳ אלהי ישראל (מ"א ח יז). יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לבבך (שם יח). ותבא (בת שבע)

---

[1]) עי׳ הערה לערך לב.

[2]) כמו חמר, ענב, שער. — [3]) במקום לבביהן. וי"א שצריך לקרא לבבהן ביחיד.

אל שלמה ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבבה (שם י ב). אני היה עם לבבי לבנות בית לשם יי׳ אלהי (דהי״א כב ז). שמעוני אחי ועמי אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי׳ (שם כח ב). יען אשר היתה זאת עם לבבך ולא שאלת עשר נכסים וכבוד (דהי״ב א יא). עתה עם לבבי לכרות ברית ליי׳ אלהי ישראל (שם כט י). — ידע עם לבבו, ידע ידיעה פנימית: וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי׳ אלהיך מיסרך (דבר׳ ח ה). — לבבו היה שלם עם פלוני: רק לבב אסא היה שלם עם יי׳ כל ימיו (מ״א יה יד). והיה לבבכם שלם עם יי׳ אלהינו ללכת בחקיו ולשמר מצותיו (שם ח סא). ולא היה לבבו שלם עם יי׳ אלהיו כלבב דוד אביו (שם יא ד). אנה יי׳ זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי (מ״ב כ ג). — היה לבבו נאמן לפני פלוני: ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמ׳ ט ז-ח). — בכל לבבו: ובקשתם משם את יי׳ אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (דבר׳ ד כט). ואהבת את יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך (שם ו ה). לאהבה את יי׳ אלהיכם וללכת בכל דרכיו ולשמר מצותיו ולדבקה בו ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם (יהוש׳ כב ה). וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר יי׳ אלהיכם עליכם (שם כג יד). אם בכל לבבכם אתם שבים אל יי׳ הסירו את אלהי הנכר מתוככם (ש״א ז ג). אל תסורו מאחרי יי׳ ועבדתם את יי׳ בכל לבבכם (שם יב כ). אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני באמת בכל לבבם ובכל נפשם (מ״א ב ד). ולא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר הלך אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני (שם יד ח). ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם (שם ח מח). ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם ונמצאתי לכם (ירמ׳ כט יג-יד). שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד (יואל׳ ב יב). ויבאו בברית לדרוש את יי׳ אלהי אבותיהם בכל לבבם ובכל נפשם (דהי״ב טו יב). אודך אדני אלהי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם (תהל׳ פו יב). — תר אחרי לבבו, עשה כתאותו: ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם (במד׳ יה לט). — נתן את לבבו כלבב פלוני, חשב א״ע גדול כמוהו: לכן כה אמר אדני יי׳ יען תתך את לבבך כלב אלהים וכו׳ (יחזק׳ כח ו). — ומקום המחשבה הנסתרת של האדם: לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותו אם לא (דבר׳ ח ב). — אמר בלבבו: ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה (דבר׳ ח יז). כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם לא תירא (שם ז יז-יח). אל תאמר בלבבך בהדף יי׳ אלהיך אתם (את הגוים) מלפניך לאמר בצדקתי הביאני יי׳ לרשת את הארץ הזאת (שם ט ד). ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ישע׳ יד יג). ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו ולא אמרו בלבבם נירא נא את יי׳ אלהינו (ירמ׳ ה כג-כד). וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אלה ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך (שם יג כב). ופקדתי על האנשים הקפאים על שמריהם האמרים בלבבם לא ייטיב יי׳ ולא ירע (צפנ׳ א יב). ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד (ישע׳ מז ח). ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה (שם מט כא). רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו (תהל׳ ד ה). — ללבבו: ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי (הוש׳ ז ב). — ברך בלבבו: אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם (איוב א ה). — התברך בלבבו: והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי (דבר׳ כט יח). — דבר בלבבו: הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו (תהל׳ טו ב). — חמד בלבבו: אל תחמד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (משלי ו כה). — חשב בלבבו: ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם (זכר׳ ז י). — נסה בלבבו: וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם (תהל׳ עח יח). — צפן בלבבו: ואלה צפנת בלבבך ידעתי כי זאת עמך (איוב י יג). — רעה בלבבו: אל תמשכני עם רשעים ועם פעלי און דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם (תהל׳ כח ג). — שם בלבבו: קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כב). — שח עם לבבו: אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי (תהל׳ עז ז). — שנא בלבבו: לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקר׳ יט יז). — בפיו ובלבבו: כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו (דבר׳ ל יד). — ובלי פעל, בלבבו, יש בסתרי לבבו מחשבה: והצליח מרמה בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים (דני׳ ח כה). — והלבב יפעל: חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים ליי׳ (תהל׳ לא כה). פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישע׳ ו י). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך ויגבה לבבך בחילך (יחזק׳ כח ה). כל ראש לחלי וכל לבב דוי (ישע׳ א ה). יהללו יי׳ דרשיו יחי לבבכם לעד (תהל׳ כב כז). ראו ענוים ישמחו דרשי אלהים ויחי לבבכם (שם סט לג). פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו

והשיגו (דבר׳ יט ו). כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן (תהל׳ עג כא). בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא יחרף לבבי מימי (איוב כז ו). והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע׳ י ז). לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם (שפט׳ יט ט). אתה ידעת את כל הרעה אשר ידע לבבך אשר עשית לדוד אבי (מ״א ב מד). או אז יכנע לבבם הערל (ויקר׳ כו מא). ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם (יהוש׳ ב יא). ונעו אלילי מצרים מפניו ולבב מצרים ימס בקרבו (ישע׳ יט א). ויגד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפרים וינע לבבו ולבב עמו (שם ז ב). —סר לבבו: ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד (דבר׳ יז יז). —פחד ורחב לבבו: אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך (ישע׳ ס ה). —פנה לבבו: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי׳ אלהינו (דבר׳ כט יז). ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים (שם ל יז). —פתה לבבו: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים (דבר׳ יא יו). —רך לבבו: אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו וכו׳ (דבר׳ כ ג). יען רך לבבך ותכנע מפני יי׳ בשמעך אשר דברתי על המקום הזה (מ״ב כב יט). השמר והשקט אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה (ישע׳ ז ד). —רם לבבו: ורם לבבך ושכחת את יי׳ אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים (דבר׳ ח יד). לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול (שם יז כ). —רע לבבו: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך יי׳ אלהיך (דבר׳ יה י). למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש״א א ח). —תעה לבבו: תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חשקי שם לי לחרדה (ישע׳ כא ד). ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם תעי לבב הם והם לא ידעו דרכי (תהל׳ צה י). —

ופעולות על הלב. — אמץ לבבו, לבלתי יכנע, לבלתי ירחם: כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך (דבר׳ ב ל). לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (שם יה ז). ויקש את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל יי׳ אלהי ישראל (דהי״ב לו יג). —גנב את לבבו: ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות חרב (בראש׳ לא כו). —זכה לבבו: אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי (תהל׳ עג יג). —יחד לבבו: הורני יי׳ דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך (תהל׳ פו יא). — כבד לבבו: ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (ש״א ו ו). — הכין לבבו: הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשתרות והכינו לבבכם אל יי׳ ועבדהו לבדו (ש״א ז ג). כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי׳ ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזר׳ ז י). —מל את לבבו, הסיר ערלתו, עשה שישמע לקול המצוה: ומל יי׳ אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך (דבר׳ ל ו). —המס את לבבו: אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצרת בשמים (דבר׳ א כח). — הטה את לבבו: ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם אל יי׳ אלהי ישראל (יהוש׳ כד כג). ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד וישלחו אל המלך שוב אתה וכל עבדיך (ש״ב יט יה). ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים (מ״א יא ד). —נשא לבבו: נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים (איכ׳ ג מא). — נתן לבבו: עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליי׳ אלהיכם (דהי״א כב יט). ואחריהם מכל שבטי ישראל הנתנים את לבבם לבקש את יי׳ אלהי ישראל (דהי״ב יא יו). —סעד ושמח לבבו: ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ולחם לבב אנוש יסעד (תהל׳ קד יה). — העיר לבבו על פלוני, התעורר להלחם בו: ויער כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול (דני׳ יא כה). — קרע לבבו, לסימן חרטה ותשובה: וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל יי׳ אלהיכם (יוא׳ ב יג). —הקשה לבבו: אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר (תהל׳ צה ח). —שם לבבו: שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום (דבר׳ לב מו). כה אמר יי׳ צבאות שימו לבבכם על דרכיכם זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה (חגי א ה-ו). ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה (שם ב טו). —שפך לבבו, בתפלה ובקשה: בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם אלהים מחסה לנו (תהל׳ סב ט). —ומבטאים אחרים, עם פעלים ושמות. — נהפך לבבו, נתחרט על מה שעשה: ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (שמות יד ה). —היה לו לבב על פלוני, חשב עליו לטובה: ויצא דויד לפניהם ויען ויאמר להם אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו

ויוכח (דהי"א יב יח).—ולרעה: וישב ארצו ברכוש גדול ולבבו על ברית קדש ועשה ושב לארצו (דני' יא כח). —דבר בלבבו: וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם ואחריו אל המתים (קהל' ט ג). עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום איבי עלי (תהל' יג ג). אשרי אדם עז לו בך מסלות בלבבם (שם פד ו).—הביא מֹרך בלבבו: והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף (ויקר' כו לו). — נתן דבר בלבבו: ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי (ירמ' לב מ). — לקח דבר בלבבו: בן אדם את כל דברי אשר אדבר אליך קח בלבבך ובאזניך שמע (יחזק' ג י).—שׂם דבר בלבבו: וישם דוד את הדברים האלה בלבבו וירא מאד מפני אכיש מלך גת (ש"א כא יג).—שמר דבר בלבבו: אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך (משלי ד כא). — השיב אל לבבו: וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד (דבר' ד לט). —היה דבר על לבבו, זכר אותו: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (דבר' ו ו).—העלה על לבבו: זכרו מרחוק את יי' וירושלם תעלה על לבבכם (ירמ' נא נ).—שׂם על לבבו: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם (דבר' יא יח). — סר דבר מלבבו: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך (דבר' ד ט).—ובתו"מ ובסהמ"א: כמגדל הלבנון וכו' שכל הלבבות שמחות בו (מד"ר שה"ש, נואלך). בא הכתוב להזהיר את הכהנים בשעה שעובדין עבודה שלא יהיה להם שתי לבבות אחד לפני הקב"ה ואחד לדבר אחר (תנחומא כי תבוא ב). שאמר אברהם להקב"ה וכו' אתה יודע מה בלבבות והיית מנסה אותי לא היה גלוי לך שאני שוחטו (פסיק' רבתי מ). אני אוהבך ונפשך קשורה בנפשי אבל אין לבבי שלם לראות תבניתך נבדל מתבניתי (יוסיפון, פרק ו). ושאלו לחכם מהו האהבה אמר נטות הלבבות והתחברם יחד (מבח' הפנינים, שער האהבה). — ואמר המשורר: חמסי על לבבי כי ביום בוז כחול יכבד ולא אוכל שאתו (ר"ש הנגיד, הנרפא הזמן). ואם אראה שחוק יבכה לבבי לחיתי שהיא מני קטופה (רסב"ג, מלילתי). עורה לבבי מה לך נרדם עורה והקיץ רעיוניך (מחה"ר 1300, כפס רסב"ג). קדשו עצרה ורחצו והתקדשו, הברו סיג לבבות והתאוששו (רמב"ע, נפשי אויתיך). הסר תאוה מקרבך, תמצא צורך תוך חכך, מתהלך לאט בלבבך (ר"י הלוי, מי כמוך). אני חבר מחבר התהלות, ובלבבי לכל חכמה מסלות (ר"י חריזי, תחכמ' יד). בה יגברו לבבות חלושים ושבו כזכרים הנקבות (שם מו). — ומ"ר *לבבים, לבבין: א"ר אבא כך עשה אברהם אבינו וכו' שעשה שני לבביו וב' יצריו (ילקוט תהל' מד יא). —ואמר המשורר: בידך לעקור איבת לבבים, ולטעת בתוך לבב אהבים (ר"ש הנגיד, בן משלי ג). בחר מאהובים שכוני לבבים ועל מי אהבים וצדק אמונים (רמב"ע, תרשיש כ א).—*רכּוּת הלבב: וימצא איש אחר בתכלית רכות הלבב עד שיחמול על הריגת עכבר או נמלה (העקרים א כה).—*סגור הלבב, במשמ' סכלות, פתיות: ויאמרו לו (החכמים להמלך) אין זה כי אם בקש סנדאבר ללמד את הנער וכראותו סגור לבבו השקהו משקה לפתח לבו והמשקה אחז לשונו ויאלם (משלי סנדאבר). —ג) לבב הים וכדומה, תוכו: ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עברו (יונה ב ד).—ד) במשמ' *לב הפרי: ומזוגותיה מהירקות הקרות והלבבות כמו לב קשואים ודלעת (קאנון ג י ג א). ואמנם הלבבות כלב פסתק ולוז ושקד מר וכו' (שם ג יד ד יב). הערמונים והלבבות אשר אין בהם חדות (שם ד ה ב יח). קליפת הזרע ולבבו (Monats. 1893, 332).

א. **לָבַב**[1],—קל פֹּעל לא נמצא.

—פע', לִבֵּב, תְּלַבֵּב, לִבַּבְתִּנִי,—א) עשה לביבות: תבוא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לבבות וכו' ותקח את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו (ש"ב יג ו-ח). — ב) לִבֵּב את פלוני, נגע ומחץ את לבבו, בחץ וכדומה[2],

---

[1]) משרש לבב, ועי' הערה לערך לֵב. — [2]) כך פרש ר"י בן גנאח, אמר וז"ל: אמא לבבתיני פתרג'מתה קלבתיני אי אצבת קלבי בשהם עיניך וקד קיל פי אלמשנה עורות לבובים יריד ג'לוד אלחיואנאת אלמקלובה אי אלמשתח'רג'ה אלקלוב וד'לך אנה כאן מן שראיע בעץ' אלאמם לא שימא אליונאניין פי ד'לך אלזמאן אן ישתח'רג' קלב אלחיואן אלחי באן ישק צדרה ויח'תלע אח'תלאעא ויקרב ללמעבוד עלי מא וג'דנאה מנקולא פי אח'באר אליונאניין ורא'ינאה ת'אבתה פי את'ארהם, ע"כ, ובעבר': ופרוש לבבתיני מצאת את לבבי בחץ עיניך ונאמר במשנה עורות לבובים ר"ל עורות בהמות שהיו מוציאים לבם מחיים וזה היה מנהג קצת האומות ובפרט היונים שמוציאים לב הבהמה מחיים שהיו מבקעים חזה שלה ושולפים את הלב ומקריבים אותו לע"ז לפי מה שמצאנו כתוב בדברי ימי היונים וראינוהו קיים בקבלותיהם. — ואחרים פרשו לקחת את לבי, משכת את לבי. וכבר השתמשו הפיטנים והמשוררים והמליצים במשמעות המתחלפות של פעל זה.

ובהשאלה בהבטת עין: לִבַּבְתִּנִי אחתי כלה לִבַּבְתִּנִי באחד מעיניך באחד ענק מצורניך (שה"ש ד ט).—ואמר המשורר: פני אד'ם וצת לבבי לבבו, חמסי על צבי נתנני שבי, בפרך ירד בי, ולא נעתר לאת קרביו נצרבו (ר"י הלוי, פני).—ואמר המליץ: לשון רכה לב הארי מרכא, ותמשך לויתן בחכה, ובשוט חמתה מכה, תשב אנוש עד דכא, תלבב לבאים ותכבש פראים, ותפיל רפאים ותקים רפאים (ר"י חריזי, הקדמ' תחכמ'). — ג) *חזק את לבו, ermuntern, encourager; -age: משל למלך שהיה לו כלב אגריון וארי נמירין והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי שאם יבא הכלב להזדווג לו יאמר לו המלך ארי לא היה יכול לעמוד בו ואתה מבקש להזדווג לו (מד"ר ברא' עז). למלך שהיה לו ארי אימירון וכלב אגריון מה עשה המלך זיווג את הארי והיה מלבבו כנגד בנו והיה אומר שאם יבא הכלב להזדווג לבני יאמר בני לארי יכלתי ולכלב איני יכול (שם שה"ש, מי זאת עולה). לגבור שהוא מתגושש באבן של מסית ועבר אחד וראה אותו אמר לו יפה כחך לבב כח גבור (פסיק' דר"כ כו). למה (נגלה האלהים למשה בהר חורב) בלבת אש כדי ללבבו כשיבא לסיני ויראה אותה האש ויתיירא לפיכך (נגלה אליו) בלבת אש (תנחומא שמות יב). — ובסהמ"א: סוף דבר איני משבח ואיני מלבב את התלמיד היהודי שיעסוק כי אם בפסוק ובתלמוד (ר"י פרובינצלו, סו"ת כלמוד החכמ'). — ואמר המליץ: ראיתיך נעים ונאה, ונחמד למראה, תלבב הלבבות ביפיך, ותמשוך הנפשות בזיו לחיך (ר"י חריזי, תחכמ' ו). מה נחמד סוס ירוץ וידהר, לאורו הולך חשך ינהר, ילבב כל מהיר ונמהר, וידאה כנשר מהר אל הר (שם לב). אני חבר מלבב הלבבות, בטוב מלי ומבהיל מחשבות (שם לד). נפתה לבבך בתמונה הלבנה ובאשפה היפה ובמראה הנאה והרקה החשוקה ולבבוך העינים ותאמי השדים וחולש המתנים (שם לה). ילבבו בחן כל בני שם וגדולה, ובחר לו השר שמואל לסגולה (שם נ).—ואמר הפיטן: ואתה מתעסק בגלוליך עצביך כסף וזהב הבלי הכל לבבוך ואל משכיותם סבבוך (רמב"ע, אבכך את יי'). שלך הם עבדיך ועמך, לבב כימי קדם מנעימיך, משכנו אחריך שימנו ברשומך (סליח' יום א', תבא לפניך).—ובמשמ' אמוץ הלב ומשיכת הלב השתמשו סופרי הזמן החדש הרבה: במה לבבתני או אחי במה משכתני לוקח נפשות (הקד' סכי"ע ג). בעיניך תלבביני ובנעימות אמריך תרהיביני בנפשי עוז (א' מפו, אהב"צ כה). ועזריקם ראה בדבר תימן עם אמנון ידידות ויתבונן בתמר כי תלבבהו בעיניה ותמשכהו חסד (שם ו). — ד) *במשמ' דבר אל הלב: לאמותם לבבו עוללי סוף, איזה יום הכסוף, לבם הכין לשורר מסוף (קיני', איכה את אבל).

—נפע', נִלְבַּב, עתי' יִלָּבֵב,—יהיה לו לב, יהיה לו דעת: ואיש נבוב יִלָּבֵב ועיר פרא אדם יולד (איוב יא יב).—ומצוי בסהמ"א, נִלְבָּב, במשמ' אדם שיש לו לֵב, שיש לו דעת: ועל כן צריך לאדם החכם הנלבב שישתדל בכל כחו להגיע אל התכלית (רשב"ג, תקון מדות הנפ'). וראוי לאיש המשכיל הנלבב השלם להניח השתי הקצוות וינהג במדה הבינונית (שם). והמשכיל הנלבב יספיק לו המעט מהתוכחת והמלה האחת מן ההכמה יקבענה לחובה (מבח' הפניני', דרך ישרה). כאשר יבין הנלבב את העולם ימצאנו אויב שלובש כסות אוהב (שם, פריבות). ואחר כך הסכימה דעתם למנות עליהם איש נכרי נלבב ונבון (תו"ה, עבוד' יי' ט). וכן ראוי לאדם הנלבב אחר היותו בן ארבעים שהגיע לבינה ורעננותו הולך וחסר וכו' (מלמד התלמיד', חג הסכות). ולכן האיש הנלבב ילך שובב לא תטה אשורו מפחד הזמן (רב"ט פלקיירא, אגרי הויכוח 5). צריך האדם הנלבב להראות שכלו בעת צרתו (שם 14). והמשכיל הנלבב ישתדל להפשיט קליפות המלות ונשמותם מעל הענין (מ' אלדבי, ש"א א). כל אדם הנלבב ישתדל בכל כחו להגיע לתכלית הטובה (הקד' אורח' צדיקים). וזאת תורת האדם הנלבב להרגיל עצמו בכל ימי חלדו להשים אל לבו על כל פגע ומקרה בלתי טהור (מעבר יבק, קרבת תענ' ד ג). — ומקו' *הִלָּבֵב: על זה יש על כל איש לבוב להלבב כי לא יתכן כדבר הזה (ספ' הגלוי לרי"ק יא). כבהמה הוא (האדם) בעת לדתו אלא שעתיד להלבב ולהשכיל מעט מעט (שרשי רד"ק, ערך ביב). — ובמשמ' הבין, ואמר הפיטן: אגודים אחודים תוך וסוף וראש, פה ולב אבלום מדדוש ומחרוש, גבה ועמק נעוצים בסובב, חכם לב ונבון לא ילבב, סובל הכל ומלא את כל, ובהיות הכל אתה בכל (שסי"ת ליום ג, אמנם). —ובמשמ' *שיש לו אמץ וגבורה: כי באנאמי וגדודו הערו למות נפשם ויחצו באש ובדם עד צואר עד בואם אל קצה הסוללה אבל לא כל עם המלחמה היו אבירי לב בערכם וכו' ובעוד המה מתמהמהים שבו קוט' ויער' שרי גדודי רוסיא כדובים שכולים ויקיפו את הנלבבים האלה ויכלו את חמתם בם (מא"ג, הצרפתי' ברוסיה).

—פעו', *לֻבּוּב,—א) עי' *לִבּוּב.— ב) שיש לו לב, דעת: ואיש לבוב לא ישקט ולא ינוח גם בזה (רי"א, זבח פסח). על זה יש על כל איש לבוב להלבב כי לא יתכן

כדבר הזה (רי"ק, ספ׳ הגלוי יח). אמנם יהיה ל ב ו ב וזריז ובעל תהבולה במלאכה (ר׳ הלל, ספ׳ הכרית׳, תגמ׳ הנפ׳ מג).—פע׳, ״לִבֵּב, מְלַבֵּב, — א) לבוש על הלב: מלבושו כבוד מעטיהו תהלה, משרת כמלאך ברעד וחילה, משוח מחבירו בשמן גילה, מלובב אוריך שמו לנדגלה (מבול׳ כר קלוני׳, עבודה, אבוחת).—ב) שישלו לב, דעת וישר לבב: ומהם אשר ישפוט בן הכל או הרוב או המלובבים והטובים והישרים בלבותם שהוא טוב ויותר מעולה וכו׳ כי המלובבים מבני אדם כבר יאמרו ביצירתם המעלות והטובות מה הם וכמה הם (גופ׳ לופיס כ יו).

ב. **לָבַב**[1], כמו לבה ממנו לַבָּה, ב. לַבַּב.

ב. **לָבַב**,—קל אינו נהוג.

—פע׳, ״לִבֵּב, מְלַבֵּב, — כמו לִבָּה: ועושין מערכה כמין מגדל ומפתחין בה חלונות כדי שתהיה האור מלבבת בהן (רמב"ם, פרה אדומה ג ב).

—פע׳ ״לִבֵּב, מְלַבֵּב, — כמו לִבָּה, מִלַבָּה: גם אם תהיה האש בלתי מ ל ו ב ב ת ואינה מעלה שלהבת רק גחלת לבד (רבב"ל דורלון, הקד׳ תפארת ישראל).

לְבִבָה[2], לביבה, ש"נ, מ"ר לְבִבוֹת, לביבות, — בצק עשוי בצורה מן הצורות לבשול: וישכב אמנון ויתחל ויבא המלך לראותו ויאמר אמנון אל המלך תבוא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לְבִבוֹת[3] ואברה מידה וכו׳ ותלך תמר בית אמנון אחיה והוא שכב ותקח את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו ותבשל את הלבבות ותקח את המשרת ותצק לפניו וכו׳ ותקח תמר את הלבבות אשר עשתה ותבא לאמנון אחיה החדרה (ש"ב יג ו-י).—ומצוי בסהמ"א: והאריות קפצו לקראתם כי לא טרפו טרף מתמול שלשם ויבלעום כ ל ב י ב ו ת ואת עצמותיהם כרסמו (יוסיפון ח ג). קמח של אחד מחמשת המינין שבשלו בקדרה בין לבדו בין שעירבו עם דברים אחרים כגון ל ב י ב ו ת וכיוצא בהן (רמב"ם, ברכ׳ ג ד). הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא מדברים שמרתיחין אותן בקדרה כגון ריפות ו ל ב י ב ו ת וכיוצא בהן (הוח, נדר׳ ע ז). ואסור לבשל חטים או ריפות במים או ל ב י ב ו ת או קמח או סולת (ר"א הקראי, ג"ע, חג המצות ג). ומצאתי בשם הר"ר אביגדור כהן צדק וצ"ל אפי׳ ל ב י ב ו ת או מקרוני מבושלים עם גבינה נקראין שני תבשילין (שבלי הלקט, תעני׳ רסה). ל ב י ב ו ת עם גבינה בחנוכה (כוכה תוכחת).—ואמר המשורר: ובמסבת בניו הגדולים עם הקטנים, ישב לשלחן מלא ממתקים ומעדנים, הל ב י ב ו ת המשולשות מורבכות במרק, ומוראה ממולאה בארוחת הירק (יל"ג, ובמחת כחגן).

·**לְבָבִי**, ת"ז, לנק׳ לְבָבִיִּת,—של הלבב: כי המלובבים מבני אדם כבר יאמרו ביצירתם המעלות והטובות מה הם וכמה הם וכו׳ כי מה שתכספהו היצירה הל ב ב י י ת הוא טוב מוחלט (גופ׳ לופיס כ יו).

לְבַד, לְבַד, לְבַדִּי, לְבַדְּךָ, לְבַדֵּךְ, לְבַדּוֹ, לְבַדָּהּ, לְבַדָּם, לְבַדְּהֶן, לְבַדְּנָה, מִלְּבַד, מִלְּבַדּוֹ,—מלת תה"פ, א) ההפך מן יַחַד, להורות שאין שני דברים מחברים יחד, שאין עם הדבר דבר אחר, apart; à part; allein: וחברת את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד (שמות כו ט). ויחבר את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד (שם לו יו). כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב תציג אותו לבד וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות (שפט׳ ז ה). וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דויד לבד ונשיהם לבד משפחת בית נתן לבד ונשיהם לבד משפחת בית לוי לבד ונשיהם לבד משפחת השמעי לבד ונשיהם לבד כל המשפחות הנשארות משפחת משפחת לבד ונשיהם לבד (זכר׳ יב יב-יד).—ועם הכנ׳: ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לְבַדְּהֶן ויאמר

---

[1]) עי׳ הערה לערך לִבָּה.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) כך חסר בכל הספרים. והנה מהכתוב בעצמו נראה שזה מין מאכל עשוי מבצק שמבשלים אותו ויוצקים אח"כ בקערה. אך לא נתברר בדיוק איזו צורה היתה לחתיכות הבצק. י"א שהיתה לו צורת לב וע"כ נקראה לביבה. וי"א: שמושכין הלב לתאות המאכל (ר"ש בר"ש כהמלילה, הול׳ בכר 18). השבעים תרגמוה κολλυρίδες, ר"ל בצורת ככר לחם גס. ולג׳ Larbitiuncula, שר"ל משקה, וגם מרק. אך שני אלה אינם נותנים לנו צורה מדויקה להלביבה. תרגום: חליטתא. רסע"ג תרגם זלאביה a) בערב׳, והביא ריב"ג עוד תרגום אחר קטאיף b). והנה את מהותה של זלאביה תארו המלונים הערבים כך: עג׳ינ ימד עלי נחו טול שבר פי ערצ׳ ת׳לאת׳ אצאבע ויקלי באלזית ת׳ם יעקד באלדבש, ע"כ, ובעבר׳: בצק ימתח כארך טפח ורחב שלש אצבעות ויקלה בשמן ואח"כ יטגן בדבש. ואת הקטף פרשו המלונים הערבים מין ממיני המתיקה עשוי מבצק. פרחון אמר: חלות עשויות מן בצק רך מאד אפוי בטיגון לתוך שמן רותח ולכשיתבשלו יפה מטבלין אותו בדבש ומעלין אותו על שלחן מלכים, ומי שמפרש כי הלביבות הוא בצק טוי אינו אלא טועה. ע"כ.

a) زلابية b) قطايف

רש"י: ותחלוט סולת מורבכת במים רותחין תחלה ואח"כ בשמן. ע"כ. רד"ק: הוא הבצק הרקיק שקולין אותו במשרת. ובזמן החדש השתמשו במלה זו למאפה בצק רך נפוח מטגן בשמן ובדבש וכדומה.

אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה ויאמר כי את שבע כבשת תקח מידי (בראש׳ כא כח-ל). וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן (שם ל מ). ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו (שם לב יז). וישימו (הלחם) לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האכלים אתו לבדם כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים (שם מג לב). ויחלקו להם את הארץ לעבר בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך אחד לבדו (מ״א יח ו).—ב) כמו רק, אך, allein; seulement; but: יי׳ אלהינו בעלונו אדנים זולתך לבד-בך נזכיר שמך (ישע׳ כו יג). לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים (קהל׳ ז כט).—ג) עם הכנוי לבדי, לבדך, לבדו וכו׳, במשמ׳ רק הוא ולא אחר, allein; seul; one: לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו (בראש׳ ב יח). ויקחם (יעקב את בני ביתו) ויעברם את הנחל ויעבר את אשר לו ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו (שם לב כד-כה). אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שמות יב יו). ונגש משה לבדו אל יי׳ והם לא יגשו (שם כד ב). ומת האיש אשר שכב עמה לבדו ולנער לא תעשה דבר (דבר׳ כב כה-כו). והוא ישב בעלית המקרה אשר לו לבדו (שפט׳ ג כ). אל יאמר אדני את כל הנערים בני המלך המיתו כי אמנון לבדו מת (ש״ב יג לב). וירא והנה איש רץ לבדו וכו׳ ויאמר המלך אם לבדו בשורה בפיו (שם יח כד-כה). לא היה אחרי בית דוד זולתי שבט יהודה לבדו (מ״א יב כ). ונשגב יי׳ לבדו ביום ההוא (ישע׳ ב יא). לעשה נפלאות גדלות לבדו (תהל׳ קלו ד). נטה שמים לבדו ודורך על במתי ים (איוב ט ח). כי הוא כסותה לבדה (שמות כב כו). את חצור לבדה שרף יהושע (יהוש׳ יא יג). אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב (שפט׳ ו לז). לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה (במד׳ יא יד). איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם (דבר׳ א יב). אני נותרתי נביא ליי׳ לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש (מ״א יח כב). ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה (שם יט י). אנכי יי׳ עשה כל נטה שמים לבדי רקע הארץ מי אתי (ישע׳ מד כד). הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם (שם מט כא). פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי (שם סג ג). ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך (איוב א יה). ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה (שם לא יז). וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו וכו׳ ויברחו בהחבא ואני נשארתי לבדי (דני׳ י ז-ח). מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב (שמות יח יד). כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך (שם יח). ונשאו אתך במשא העם ולא תשא אתה לבדך (במד׳ יא יז). מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך (ש״א כא ב). כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני אדם (מ״א ח לט). אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ (מ״ב יט יה). לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי (תהל׳ נא ו). אבוא בגברות אדני יי׳ אזכיר צדקתך לבדך (שם עא יו). וידעו כי אתה שמך יי׳ לבדך עליון על כל הארץ (שם פג יט). יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך (משלי ה יז). אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא (שם ט יב). ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת (דבר׳ כט יג). והושבתם לבדכם בקרב הארץ (ישע׳ ה ח). רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה (בראש׳ מז כו). ורחוב ואיש טוב ומעכה לבדם בשדה (ש״ב י ח). ושניהם לבדם בשדה (מ״א יא כט). חפשו וראו פן יש פה עמכם מעבדי יי׳ כי אם עבדי הבעל לבדם (מ״ב י כג). חי אני נאם אדני יי׳ אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו והארץ תהיה שממה (יחזק׳ יד יו). והמלכים אשר באו (הם היו) לבדם בשדה (דהי״א יט ט). — וגם *לבד, במשמ׳ זו: אין פוחתין משתי הצוצרות ומוסיפין עד לעולם אין פוחתין מתשעה כנורות ומוסיפין עד לעולם והצלצל ל ב ד (ערכ׳ ב ה). —ד) לבד מן, מ-, מ-, כמו חוץ מן, להורות שהדבר המדבר עליו אח״כ לא נכלל בכלל הדבר שנאמר קדם, ausser, ausgenommen ; excepté, en déhors de besides : אלה תעשו ליי׳ במועדיכם לבד מנדריכם ונדבתיכם (במד׳ כט לט). כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד (דבר׳ ג ה). ויפלו חבלי מנשה עשרה לבד מארץ הגלעד והבשן (יהוש׳ יז ה). ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זהב לבד מן השהרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין ולבד מן הענקות אשר בצוארי גמליהם (שפט׳ ח כו). ויתפקדו בני בנימן ביום ההוא מהערים עשרים וששה אלף איש שלף חרב לבד מישבי הגבעה התפקדו שבע מאות איש בחור (שם כ יה). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וכו׳ ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבסים (מ״א ה ב-ג). ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל ושמנים אלף חצב בהר לבד משרי הנצבים לשלמה (שם ה כט-ל). ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב לבד מאנשי התרים ומסחר הרכלים

(סס י יד-יח). וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד וכו' לְבַד מחטאתו אשר החטיא את יהודה (מ"ב כא יז). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לְבַד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה (אסת' ד יא).—ה) מִלְּבַד, כמו לְבַד מִן: ויהי רעב בארץ מִלְּבַד הרעב הראשון (בראש' כו א). כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מִלְּבַד נשי בני יעקב (סס מו כו). ויקטר על המזבח מִלְּבַד עלת הבקר (ויקר' ט יז). להקריב אשה ליי' עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו מִלְּבַד שבתת יי' וּמִלְּבַד מתנותיכם וּמִלְּבַד כל נדריכם וּמִלְּבַד כל נדבתיכם אשר תתנו ליי' (סס כג לז-לח). האשם המושב ליי' לכהן מִלְּבַד איל הכפרים (במד' ה ח). זאת תורת הנזיר אשר ידר קרבנו ליי' על נזרו מִלְּבַד אשר תשיג ידו (סס ו כא). ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מִלְּבַד המתים על דבר קרח (סס יז יד). ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם מִלְּבַד עלת הבקר (סס כח כב-כג). אלה דברי הברית אשר צוה יי' את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מִלְּבַד הברית אשר כרת אתם בחרב (דבר' כח סט). חלילה לנו ממנו למרד ביי' ולשוב היום מאחרי יי' לבנות מזבח לעלה למנחה ולזבח מִלְּבַד מזבח יי' אלהינו אשר לפני משכנו (יהוש' כב כט). כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים מִלְּבַד עבדיהם ואמהתיהם (עזר' ב סד-סה). כל בני דויד מִלְּבַד בני פילגשים (דהי"א ג ט). וקורא בן ימנה הלוי השוער וכו' מִלְּבַד התיחשם לזכרים (דהי"ב לא יד-יז). —ולפני אֲשֶׁר: והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מִלְּבַד אשר נתן לה כיד המלך שלמה (מ"א י יג). אלה המשרתים את המלך מִלְּבַד אשר נתן המלך בערי המבצר (דהי"ב יז יט).—ובתו"מ, *בִּלְּבַד, במשמ' רק: האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים וכו' ובאתה ואמרה מת בעלי תנשא וכו' בית הלל אומרים לא שמענו אלא בבואה מן הקציר בלבד ובאותה המדינה (יבמ' טו א-ב). צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (ב"מ ז א). כל הכלים יש להם אחוריים ותוך וכו' לידים הטמאות והטהורות אמר ר' יוסי לא אמרו אלא לידים הטהורות בלבד (כלים כה ז). לא היו מזין עליו אלא בשלישי ובשביעי בלבד (פרה ג א). ולא סוחרי כסות בלבד אמרו אלא כל אדם (בבת קמז.). מאמר לב"ש אינו קונה אלא לדחות בצרה בלבד (יבמ' כט.). —*ובלבד, במשמ' אבל, רק: אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה וחיה וכו' שבעטתו פרדה וחיה

ובלבד פרדה לבנה (ירוש' יומ' ח מה:).—וּבִלְּבַד שֶׁ, במשמ' בתנאי שֶׁ: נותנים פאה מתחלת השדה ומאמצעיתה ר"ש אומר ובלבד שיתן בסוף כשיעור (פאה א ג). ומחללים אותו (את הדמאי) כסף על כסף וכו' ונחשת על הפירות ובלבד שיחזור ויפדה את הפירות (דמאי א ב). אוכל עמו בשבת הראשונה ואע"פ שאינו מאמינו על המעשרות ובלבד שיאמר לו מעושרין הן (סס ד ב). ואם היו כהן או עני למודים לאכול אצלו יבואו ויאכלו ובלבד שיודיעם (סס ד). כל הכלים הניטלין בשבת שבריהן ניטלין עמהן ובלבד שיהו עושין מעין מלאכה (שבת יז ה). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי (סס כב ג). שואל אדם מחבירו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני (סס כג א). מותר להקריב (הפסים) לבאר ובלבד שתהא פרה ראשה ורובה בפנים ושותה מותר להרחיק כל שהוא ובלבד שירבה בפסין (ערוב' ב ב). הגיע להר מבליעו וחוזר למדתו ובלבד שלא יצא חוץ לתחום (סס ה ד). מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד ובלבד שלא יכוון את מלאכתו במועד (מו"ק ב ג). בכסף ע"י עצמו ובשטר ע"י אחרים ובלבד שיהא הכסף משל אחרים (קדוש' א ג). התגר נוטל מחמש גרנות ונותן לתוך מגורה אחת וכו' ובלבד שלא יהא מתכוון לערב (ב"מ ד יב). כותבין גט לאיש אעפ"י שאין אשתו עמו ושובר לאשה אעפ"י שאין בעלה עמה ובלבד שיהא מכירן (ב"ב י ג). ואפילו הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות שומעין לו ובלבד שיהא ממש בדבריו (סנה' ה ד). שהשחיטה כשרה בזרים בנשים ובעבדים ובטמאים אפילו בקדשי קדשים ובלבד שלא יהיו טמאים נוגעים בבשר (זבח' ג א). בכור (של בהמה) שאחזו דם אפילו הוא מת אין מקיזין לו דם דברי ר"י וחכ"א יקיז ובלבד שלא יעשה בו מום (בכור' ה ב). בעשרים נחלקין ובלבד שלא יהא בהן אחד שהפטיר את עצמו מן הזימון (תוספתא ברכ' ה כ). שלשה אילנות בתוך בית סאה הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן ובלבד שתהא מטעתן מטע עשרה לבית סאה (סס שבי' א א). ר"י אומר (תורמין יין) אף שאינו צלול על הצלול ובלבד שיתרום מן היפה (סס תרומ' ד ג). סך אדם שמן על גבי מכתו ובלבד שלא יטול במוך ובמטלית ויתן על גבי מכתו (סס ט יג). ורשאי הלוקח ליקח לו בלמה שירצה ובלבד שלא יקח בהן לא כסות ולא עצים (סס ב"מ ד כא). אם היה (הנחש) מרתיע ובא כנגדו הרי זה מסתיר מלפניו ובלבד שלא

יפסיק את תפילתו (ירוש׳ ברכ׳ ה ט.). חבל דלי שנפסק וכו׳ כורך עליו פונדא או פסקיא ובלבד שלא יענבנו (בבלי שבת קיג.). חבל שבאיבום קושרו בפרה ושבפרה קושרו באיבום ובלבד שלא יביא חבל מתוך ביתו (שם). מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ובלבד שלא ימדוד ושלא ישקול ושלא ימנה כדרך שהוא עושה בחול (מו״ק יב.). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ובלבד שלא ידוש בפרות (שם:). ואע״פ שאמרו אין מגדלין בהמה דקה אבל משהה הוא קודם לרגל שלשים יום וקודם משתה בנו שלשים יום ובלבד שלא ישהה את האחרונה שלשים יום (ב״ק עט:). והטבח לוקח ושוחט לוקח ושוהה ובלבד שלא ישהה העגונה שבהן ל׳ יום (שם פ.). ילך ויעשה מעשה ובלבד שלא ירמה (ב״ב קל:). תילוש במי פירות או תתחלק לעיסות ובלבד שלא יהא במקום אחד כביצה (בכור׳ כב:). כל שפושטת צוארה ורועה ובלבד שלא תאנס (חול׳ מה.). אמר להם אותו טיפש (אחשורוש להשרים) כלי (ר״ל האשה) שאותו האיש משתמש בו אינו לא מדית ולא פרסית אלא כשדית מבקשים אתם לראותו אמרו לו הן ובלבד שתהא ערומה (מד״ר אסת׳, להביא).

*לבד[1], ממנו *לְבַד, *לָבוּד.

*לֶבֶד[2], ש״ז, מ״ר לְבָדִים,—צמר כבוש יחד שנהיה בגד בלי אריגה, Filz; feutre; felt: לבדים אסורין מפני שהם שועים (כלא׳ ט ט). מנין לרבות את הלבדים ת״ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז (ספרא קדוש׳ ד). העושה חלוק מן הלבד אם יש בו שלשה על שלשה וכו׳ שאין בלבדין פחות משלשה על שלשה (תוספתא כלי׳ ב״ב ה ג). הפמליאות והחמילות והלבדין (שם יא). הלבדין והעורות והאוהלין הרי אלו מטמאין בנגעים (שם נגע׳ ה א). והלבדין והסנסון והכרים והכסתות אין מצטרפין בנגעים עד שיראו באריג ובמוכין (שם יד). — ובסהמ״א: הבגדים העבים ביותר כגון הלבדין והנמטין הקשין (רמב״ם, כלים כב ב). ונתן לגוי קונבוס או משי לתופרם הלבד והמנעלים בקנבוס כי אמר אם יהיו המנעלים תפורים בפשתן והלבד בקנבוס או במשי ואחר כך יתפור הלבד במנעל וכו׳

[1]) בערב׳ לבד a) דבק לדבר.
[2]) בערב׳ לִבד b) במשמ׳ זו.

a) لبد b) لِبد

הרי הוא שעטנז (ספ׳ חסידים, תתתסה).

*לִבֵּד, פ״י, עתי׳ יְלַבֵּד,—לִבֵּד את פלוני, הכריז עליו שהוא לבדו ואין זולתו, וביחוד לִבֵּד את האלהים, הודה והכריז שאין אלהים אחר זולתו: כי לומדי לקחך בלהקם ילבדוך, כי מחנות מעופפים במהלל יאדירוך (יוצ׳ יוה״כ, כי אדוקי). יחידיך וידידיך סלה פקדוך, בל נדמית שגבוך לבדוך, משבי הדרירם והכל יודוך (שבת א חנכה, באו אכן).

—פע׳, לֻבַּד, עתי׳ יְלֻבַּד,—הכרז שהוא לבדו: לא טוב פצת היות לבד, נאור כי לך השגב ילובד (יוצ׳ יוה״כ, לא אומר).

לַבָּה[1]), ש״נ, סמי׳ לַבַּת, — לשון האש שנפח ולבה, להבה, Flamme: וירא מלאך יי׳ אליו בְּלַבַּת-אֵשׁ[2]) מתוך הסנה וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל (שמות ג ב).—ואמר הפיטן: בללי יפיך במכה לא שולטת, בחן אם תבקשי השלוה מחלטת, לבת לבי אף כי קולטת, קרבתך לי טוב הולטת פולטת (שלמה הקטן, אתשבה).—והמשורר אמר: דם ובשר איך יצא שלם מתוך לבה, ואם אתה לא תפצה ותפליא לעשות סבה (ר״י הלוי, ילורים). רק הוא כמו יער והם שכניו עצים והמות כמו לבה (ר״י חריזי, הענק גקנא).

לִבָּה, ש״נ, בכנ׳ לִבָּתֵךְ, לִבָּתִי, מ״ר לִבּוֹת, — כמו לֵב: מה אמלה לִבָּתֵךְ נאם אדני יי׳ בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת (יחזק׳ יו ל).—ואמר המשורר: עלי מה אקרעה מלבוש ומדים ולבתי כבגד עש ועדים, ולמה תעלו חמר עלי סות ומורשי כמו בארות כשדים

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) אמר ריב״ג: ויחשג אנ יכונ איצ׳א מנ הד׳א אלמעני בלבת אש אי פי ד׳את נאר או פי נפש נאר אלא אנה קד פשר פיה פי צ׳רים נאר את׳ד׳ מנ קול אלמשנה אחד המבעיר ואחד המלבה אלד׳י הו אלמצ׳רם ומא יבעד פיה הד׳א אלתאויל אלא אנה ליש יכונ חינהז מנ הד׳א אלאצל אלד׳י נחנ פיה בל מנ פעל לאמה הא׳ עלי זנה רק בכל אות נפשך, ע״כ, ובעבר׳: ויכשר להיות עוד מן הענין הזה בלבת אש כמו בעצם האש אלא שכבר פורש בו בלהב אשר נלקח מדברי המשנה אחד המבעיר ואחד המלבה אשר הוא המעלה הלהב ואיננו רחוק אך לא יהיה על הפרוש הזה מהשרש הזה אשר אנחנו בו כ״א על פועל שלמדו הא על משקל רק בכל אות נפשך. וכן ראב״ע: אמר ר׳ אדונים כמו להבת אש ואינו נכון כי לא יעדר הה״א כי אם בסוף המלה שדומה לאל״ף המשך א״כ אין פירש כ״א בלב אש ואין טענה למה לא נקדים זכר האש כי לא יזיק בעבור שנפתח הלמ״ד שמשקלי השמות משתנים אין קץ להם וכמו וכגנה אשר מים אין לה (בפת יתר קמ). ואעפי״כ נראה יותר הפירוש במשמ׳ להבה, שלהבת, ועקרו הוא ב.לבב, עי׳ הערה לזה השרש.

(ר"פ הגיד, עלי מה). וקום וקרא תהלתי במקרא עם ובעצרת, ושית אותה כטוטפת עלי ידך מקושרת, ותכתב בלבתך בעט ברזל ועפרת (הוא, בלת יונה). שחרתיך מחולל כל נפשים בזמרתי מקום קרבן ואשים, מגמתי להללך נכונה ולבתי ליחדך בין קדושים (הוא, בחרתיך). שכינתך שכנה בתוך לבות, סגולתך בנים וגם אבות, וחיתך לרתם במרכבות, ומלאתי זהר בלבתי, מנורתי תאיר לעמתי (רשב"ג, לך אל חי). דות נפש נכאה ולבתה אמלה, למכתה רפואה תעלה (רמב"ע, סליחה, דות נפש). ביד עפרת ערב נפשי חבולה ולבתי בעיניה קרועה, בשפה מדמי לבי צבועה ובת עין בבת עיני קרועה (הוא, תרשיש ז).

*לבה[1], ממנו *לִבָּה, *לִבּוּי.

*לָבָה,—קל לא נהוג.

—פע', *לִבָּה,—לִבָּה הָאֵשׁ, נפח בפיו או במפוח על גחלים וכדומ' להעלות להב, anfachen; souffler; enkindle: אחד הביא העצים ואחד הביא האור וכו' בא אחד וליבה המלבה חייב ליבתה הרוח כולן פטורין (ב"ק ו ד). מלבה עליה (על הכירה) נעורת של פשתן (ירוש' שבת ג ה ג). לא שנו אלא שמסר לו גחלת וליבה אבל מסר לו שלהבת חייב (בבלי ב"ק נט:). כגון שליבה מצד אחד ולבתו הרוח מצד אחר (שם ס.).

—נתפ', *נִתְלַבָּה, נִתְלַבֵּת,-תָה: קטמה (את הכירה) ונתלבת מתו (ירוש' שבת ג ה ג). א"ר חייא קטמה ונתלבתה סומכין לה (בבלי שם לז.). דרכה (של גחלת) להתלבות ע"י נדנודו של חרש המטלטלה (תוספו' ב"ק נט:). ואם לא היתה המדורה מתלבה כי אם מצד אחד היה הולך וכבה (שם ס.).

—פע', ״לֻבָּה, מְלֻבָּה, מלובה,— אור מלובה, שלִבּוּ אותו: שמסר אור מלובה לחרש (רש"י ב"ק ט:).

*לָבוּב, ת"ז, לנק' לְבוּבָה, מ"ר לְבוּבִים, לְבוּבוֹת,—שיש לו דבר מכסה את הלב: זכרים (של הצאן) יוצאין לבובין[2] רחלות יוצאות שהוזות כבולות וכבונות (שבת ה ב).—ובמשמ' נקוב במקום הלב: ועורות לבובין (ע"ז ב ג). לוקחין עורות מכל מקום לספרים לתפילין ומזוזות ואין חוששין שמא עורות לבובין הן (סופרים א ג).

״לִבּוּב, ש"ז,— שה"פ מן א.לִבֵּב: הכתר והכבוד לחי עולמים, הלקח והלבוב לחי עולמים (ר"א קליר, האדרת). נועדים ביום קרב ונלחמים, מול אבן נגף מתלחמים, לבוב תרועתם שעה ממרומים (הוא, מוס' ר"ה, תפן במכון). על כל נצוח ונגינה, על כל מען ומלה, על כל לבוב ולהיגה, על כל כבוד וכריעה (יוצ' יוה"כ, מי יתנה). וטוב זה הרגש (חוש המשוש) הוא סימן ליבוב וזכות הנפש וחולשתו הוא סימן סכלות (מ' אלדבי, ש"א ו). והלבוב היא מעלת השכל (נופ' צופים ב ב).

*לָבוּד, ת"ז, לנק' לְבוּדָה, מ"ר לְבוּדִים, לְבוּדוֹת,—מחבר עם: לבוד מרוח אחת (ערוב' ע:). וכל פחות משלשה סמוך לדופן כלבוד (סוכ' ז.).— ״ובהכמת השעור: וראה איך הוא לבוד לעולם ובכל עת על אלכסון (יסו"ע לר"י ישראלי ל.). כי האלכסון הזה מאלכסוני החגורה הוא שעליו הוא לבוד לעולם עמוד משופע צל הארץ (שם מט.). והיא קבועה באמצע הכל והמים היסודיים סמוכים לה ולבודים עליה (שם כא.). — ובהשאלה, ״לבוד בפלוני, דבוק ואדוק בו: יושבת ברודה דמויה כי חשופה קלון שוליך ונגלית ונדלל כבודיך, כל מחזיקים בנזרך הם יצאוך דחופים ובהולים והם היו לבודיך (ר' מאיר הדרשן, קינ', ציון צפירת).

״לִבּוּט, ש"ז,—שה"פ מן לִבֵּט: לבוט לשון טורח הדרך וליאות משא (רש"י הוש' ד יד).—ואמר הפיטן: אנהים במר יחידתי, בתכף לבוט עדתי, כהיום נתאחרו בפקודתי (סליח' י"ז תמוז, מתו' רומ').

*לִבּוּי, ש"ז,—שה"פ מן לִבָּה: ליבה ולבתה הרוח אם יש בלבויו כדי ללבותה (ב"ק ס.). שהאש כשמתאחזת בהן אינן צריכין ליבוי (ר"ח שם כב:). שלא נפח ממש אלא בנשימה כדרך המחמם בנשימתו את ידו שאין זה ליבוי כלל (רש"י שם ס.). שאין המלבה המסייע עם הרוח חייב כשיש בלבוי לבדו כדי ללבות וכו' אעפ"י שגם הרוח מחזיק הלבוי (לבוש, נזקי ממון תיח ט).

*לִבּוּן, ש"ז,—שה"פ מן לִבֵּן, עשה לָבָן, לִבּוּן צמר: אין ליבון (הצמר) בשינוי (ירוש' ב"ק ט ו ד). מצינו ליבון (הצמר) בלא צופים שמא יש צופים בלא ליבון (שם). —לִבּוּן לְבֵנִים, שרפן באש עד שתלבנה: ומשום לבון רעפים נגעו בה (כיל' לד.).—ולִבּוּן סכין: בסכין גדולה

---

[1]) רק בעברית.

[2]) ואמרו בתוספתא: ואלו הן עורות לבובין כל שנקוב כנגד לבו ועשוי כמין ארובה (תוספתא ע"ז ד ז). —ובגמ': מאי לבובין אמר רב הונא תותרי מאי משמע דהאי לבובין לישנא דקרובי הוא דכתיב לבבתני אחותי כלה עולא אמר עור שקושרין להם כנגד לבם כדי שלא יפלו עליהן זאבים וכו' רב נחמן בר יצחק אמר עור שקושרין להן תחת זכרותן כדי שלא יעלו על הנקבות (שבת נג:).—הפרושים המתחלפים האלה מעידים כי כבר בימיהם לא היה ידוע להם בודאות הכונה בהמלה לבוב, ואפשר ששמשה בכל אלה המשמעות.

צריכה ליבון והליבון צריך שיהו ניצוצות מנתזין ממנה (ירוש׳ ע״ז ה מה:). ליבון והוא הדין להגעלה, הגעלה והוא הדין לליבון (בבלי שם עו.). ליבן סכין ושחט בה וכו׳ חידודה קודם לליבונה (חול׳ ח.). —ועצם שה״פ: אל תראוני שאני משונה במעט ששזפתני השמש והיא ששינת דמותי מן ליבון לשינוי (תפו׳ דוגם על רסע״ג לה). כתנת של פשתן שנתכבסה והרי היא קשה ומשפשפה בין שתי ידיו והיא מתרככה ואף הליבון שלה מצהיל על ידי השפשוף וכו׳ שמקפיד על ליבונו וצוהרו של סודר (רש״י שבת קמ.). מה שעושים מלבון הבגדים ותקון הספרים (ר״א הקלאי, ג״ע, חג המצות ב).—*ימי הלִבּוּן, הימים הראשנים אחרי עצם הוסת באשה: ואמרתי לה בתי ביטי נדותך מה הוא אצלך אמרה לי חס ושלום אפילו באצבע קטנה לא נגע בי בימי לבוניך מהו אצלך (אמרה לי) אכל עמי ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר (שבת יג:).—ובהשאלה, במשמ׳ טהרה: והתשובה היא לבון הכתם (רד״ק ישע׳ א יח). אבל שאר העם אשר אינם משכילים לא יהיה להם כח להגיע אל הבירור כל שכן אל הלבון הזה (הגיון הנפש ד). אולם הנשמות אשר צריכים שטיפה והגעלה ומתעכבים בגיהנם איזה זמן מועט הם מהבינונים והצריכים ליבון הם נשמות הרשעים (שבט מוסר כו). יתשוף יערות השמעתות להציבם אל ברים ולהעמידם על מתכונת לבונם וצרופם (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 2).

לְבוֹנָה, ש״נ,— עי׳ לְבֹנָה.

לְבוּשׁ, ש״ז, בֶּגֶד, Kleid; vêtement; clothing: ויאמר לאשר על המלתחה הוצא לְבוּשׁ לכל עבדי הבעל ויצא להם המלבוש (מ״ב י כב). ערום ילינו מבלי לְבוּשׁ ואין כסות בקרה (איוב כד ז). אם אראה אובד מבלי לְבוּשׁ ואין כסות לאביון (שם לא יט). כי אין לבוא אל שער המלך בִּלְבוּשׁ שק (אסת׳ ד ב). יביאו לְבוּשׁ מלכות אשר לבש בו המלך וכו׳ ונתון הַלְּבוּשׁ והסוס על יד איש משרי המלך וכו׳ ויקח המן את הַלְּבוּשׁ ואת הסוס וילבש את מרדכי (שם ו ח-יא). ומרדכי יצא מלפני המלך בִּלְבוּשׁ מלכות תכלת וחור (שם ח יה).—ובתו״מ: קונם כסות שאיני לובש לבוש שאיני מתכסה (ירוש׳ נדר׳ ז מ ג). וכי מצרי היה משה אלא לבושו מצרי והוא עברי (מד״ר שמות א).—ובהשאלה, לְבוּשׁ השבלת, החטה: והשדרה של שבולת והלבוש שלה (עוקצ׳ א ב). חיטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין (סנה׳ צ:). — ומליצה, ״שָׂם מלבוש ליל לבושו: ושמתי מלבוש ליל לבושי ותפרתי כסות בכסות שחריו (רשב״ג, כתרם ען).—״ולבוש דשא, ואמר המשורר: בואי שתו עמי בצל קורה על קול מטר שחק בירח בול, כי פשטה תבל לבוש דשא גם נחשפו שיחים וכלה בול (רמב״ע, תרשיש ב י). — ״ולבוש כעס: כשיגבר מדת הכעס וכו׳ נאמר שלבש לבוש הכעס (יין לבנון, פי׳ לאבות ו).

לבט[1]), ממנו לְבַט,*לֶבֶט, ״לְבוּט.

לָבַט[2]),—קל לא נמצא במקרא.

—נפע׳ עתי׳, יִלָּבֵט, — א) נלבט פלוני, שכב ונתגלגל, sich legen u. wälzen; se rouler; to wallow: לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין יִלָּבֵט[3]) אם זנה אתה ישראל אל יאשם

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) נחלקו הקדמונ׳ במשמ׳ מלה זו. ת״י: אתרטש. מנחם: יתחייב. ריב״ג: להד׳ה אללפט׳ה תרג׳מתאנ כלאהמא מג׳אנש ללפט׳ אלערבי אחדאהמא והו אלאקרב אי אנ יקאל פיה ילבט בה אי יצרע ואלאח׳רי אנ יקאל ילתבט ואלאלתבאט אשוא׳ אלערג׳, ע״כ, ובעבר׳: למלה זו שני פרושים ושניהם דומים אל לשון הערב אחד מהם והוא הקרוב הוא ענין נפילה ילבט בה כלומר יפול והשני יתלבט ואלאלתבאט בלשון הערב הוא הפסחות הרע. רש״י פרש במשמ׳ טרח הדרך. ראב״ע: בלשון ישמעאל כמשתבש שלא ידע מה לעשות. ר״י קמחי פרש גם הוא עפ״י לשון ערבי׳ בשתי משמ׳ מתחלפות, אחת במשמ׳ הנפילה, והשנית במשמ׳ מהירות. רד״ק פרש ילבט יתעות. אבל כל אלה המשמ׳ אינן מתישבות על הענין, בפרט לפי מה שהוכחתי בהערה לערך לאיב, כי אין הכתוב מדבר כאן בעם שאינו מבין אלא שהמלה ועם צריך לקרא וְעִם ושתי המלים לא יבין הן מלה אחת לאיבין, שהוא מ״ר מן לאיב במשמ׳ זכרים או נקבות שמשחקים בהם בעניני זנות, ועל כרחנו אנו צריכים לאמר כי הפעל ילבט מקביל לשני הפעלים האחרים שבפסוק זה, עם הקדשות יזבחו ועם הזונות יפרדו, ושהכונה בהם היא פעולה של התרועעות והשתעשעות של זמה. ובמשמ׳ נאותה היטב לכונה זו משמש פעל לבט a) בערב׳ בהתפע׳ תלבט b), במשמ׳ שכב והתגלגל על הארץ. אמר אלג׳והרי: ותלבט אי אצ׳טג׳ע ותמרע׳, ע״כ, ובעבר׳: תלבט פרושו שכב על צדו והתגלגל. והביא בלשאן אלערב דברי הנביא: אוליכ יתלבטונ פי אלע׳רפ אלעלא מנ אלג׳נה, ופרש: יתמרע׳ונ ויצ׳טג׳עונ, וכונת הנביא בהמלים יתלבטונ פי אלע׳רפ אלעלא מנ אלג׳נה, היתה: תשכבון ותתגלגלון בהחדרים העליונים של הגן עדן. והביא שם עוד בלשאן אלערב: ויקאל פלאנ יתלבט פי אלנעים, ובעבר׳: ואומרים פלוני יתגלגל בגן העדן. והפעל מרע׳ שבו מתרגמים המלונים הערבי׳ את הפעל

a) لبط b) تلبط

יהודה (הוש׳ ד יד-יה). חכם לב יקח מצות ואויל שפתים יִלָּבֵט (משלי י ז).— ב) "נתחיב: לפני התגלע הריב נטוש ענינו יורה עליו ופתרונו לפני הלבט[1]) והתחייב הריב נטוש (מנחס, ערך גלע). — ג) "נכשל ונפל: ולקט הקציר, ופרט הבציר, עזוב לבלי תציר, לדלים נארים, ואלימו הבט, בהענק ובהעבט, ותן פן תִּלָּבֵט, נדבות ונדרים (אזהר׳ רסב"ג, שמור לבי). מי שילחין יכשל ומי שימהר ילבט וכל המרבה להשוב ימלט (מוסרי הפלסופ׳ א י). מרבה דברים ילבט וכל מחריש ימלט (ר"י חריזי, תחכמ׳ מד). לכל אוהב חכמות, להבין בנעלמות, לבלתי ילבט, ההרה ימלט (מנח׳ קנא׳ להכא מארי פכ). ואין אחרי בלות האיש עדנה, וסוגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה, והזקנים בצרות הזמן ילבטו, ובטלו הטוחנות כי מעטו (עמנו׳, מחבר׳ ד). ואנשי מלחמתו גם המה ששו לקראת המלחמה כי נלבטו בטורח הדרך הקשה אשר לא ראו קץ לו בלתי אם במלחמת תנופה (מא"ג, הצרפתי׳ ברוסיה).—והלב נלבט: כשל בעוני כחי ולבי סחרחר וילבט, כי יסר יסרני יה ואותי יום יום כקצח חובט (איל׳ הבחר, יוס ה, מאגה הגחס).—ד) "נשחת ונתקלקל: שמעי בת! עמך בית אביך תשכחי, שכחי כי שבת משבטך השבט, אל תבכי למו אל נא תתיפחי, פן תכה עינך פן יפיך ילבט (יל"ג, אדו"מ י).

—קל, *לַבֵּט, פ"י,—לַבֵּט את פלוני, הוגיע אותו והטריחו הנה והנה, bemühen, herumtreiben; incommoder; to incommode: חביבה ראייתו (את הארץ) של אברהם אבינו יותר מראייתו של משה שבאברהם לא לבטוהו ומשה לבטוהו באברהם מה הוא אומר שא נא עיניך וראה וכו׳ ובמשה מה הוא אומר עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך

לבט משמש גם ביחוד במשמ׳ רביעת זכר בע"ח עם הנקבה, ומזה השם מראע׳ה לאתון, ובפרט אתון שאינה בורחת מהזכרים: ואלמראע׳ה אלאתאן וקיל אלאתאן אלתי לא תמתנע מנ אלפחול, ע"כ, ובעבר׳: אלמראע׳ה היא האתון, ואומרים האתון שאינה מונעת א"ע מהזכרים. וכבר כנה אלאח׳טל בשם זה גם אשה אחת: ובד׳לכ לקב אלאח׳טל אמ גריר פשמאה אבנ אלמראע׳ה אי יתמרע׳ עליהא אלרג׳אל, ע"כ, ובעבר׳: ובזה כנה אלאח׳טל את אמו של גריר וקראהו בן המראע׳ה, ר"ל שיתגלגלו עליה האנשים. מכל העדיות האלה נתברר בודאות גמורה שאי אפשר לפקפק בה, שהפעל לבט בהתפעל משמש בערב׳ במשמ׳ שכב והתגלגל, ובכלל גם בענין זכר ונקבה, ומשמ׳ זו נאותה מאד להפעל ילבט עם לאיבין בהכתוב בהושע ומסימת אותו יפה אחרי שני הפעלים הקודמים לו באותו פסוק המדברים כמו"כ על העסק עם זונות וקדשות.— [1]) עפ"י פרושו את הפעל ילבט שבמקרא במשמ׳ יתחייב.

(מכי׳ בשלח, עמלק ג). — ובמשמ׳ "עִנָּה אותו, plagen; tourmenter; to vex, annoy: בלע מעליטי, שרו מלעיטי, בזר שומטי וחובטי ולובטי (רסב"ג, שופי פליטי). דרך תועים יישר יער וכרמל, לבוטים ירפא ומתיר חבוש ועמל (שבת ברא׳ש, אחשכה לדעת).

—התפע׳, *התלַבֵּט,—התלַבֵּט בדרך, יגע ע"י הליכה הנה והנה, sich abmühen; se fatiguer en route; be troubled: לבני אדם שאמרו למלך הנראה שתגיע עמנו אצל מושל עכו הגיע לעכו הלך לו (המושל) לצור הגיע (המלך) לצור הלך לו לצידון הגיע לצדון הלך לו לאנטוכיה הגיע לאנטוכיה התחילו בני אדם מתרעמים על המלך שנתלבטו על דרך זו המלך צריך להתרעם עליהם שבשבילם נתלבט על דרך זו (ספרי במד׳ פד).—ובסהמ"א: וכל כך היתה השכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ (רש"י דבר׳ א כ). כל הדרך הזה נתלבט (סנחריב) כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו איצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנה (הוא, ישע׳ י לב). אדם הטורח מהזיר ולהוט לעשות דבר נופל בו לשון מתנקש כלומר מוטרף ומתלבט (הוא, תהל׳ קט יא).

—פע׳, "לִבֵּט, — עִנָּה מאד: שבט מלבט מחבט גדע ושבור, תעיר קנאה תריע תצריח כגבור (סלית׳ יוס ז׳, אפס הוד). ענני אל בדל שואל בבואי לדפוק ביתך ולבט מחריבי (מחז׳ רומ׳ ליוה"כ, אלהי אל תדינני). לישע חוכים (ישראל) והנה צוחה, לבטום קמים וכרו שוחה (סלית׳ ה׳ עי"ת, אזון תתן).

—פע׳, "לֻבַּט,—עֻנָּה: אותות קנות לובטה מחולי, עת כי שבחתי מחוללי (ר"א קליר, קינ׳, איכה אלי). כהפקד לשלישו בחט נחם, לובט להלחם בלוחמי לחם (הוא, שבת זכור, אזכיר סלה). ליל שמורים לובטה יראתם ולקה, בוקה ומבוקה ומבולקה (ר"מ נהוראי, ליל שמורים). קדוש ישראל הביטה, קלון רעיתך המלובטה, ירדה מכבודה ונתמוטטה, רפה שבריה כי מטה (סלית׳ ב עשי"ת, אדון בינה).—ולֻבַּט בדרך: אמרו אוי לנו כמה לובטנו[1]) בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מענוי הדרך (רש"י במד׳ יא א).

***לֶבֶט**, ש"ז, מ"ר לְבָטִים, — צער ויסורים: הביא עליו (לוט על עצמו) לבטי לבטים[2]) מה להלן לא יבא

—[1]) כך כי"ר (דר׳ ברלינר).

[2]) כך בכ"י וכן בילקוט שמעוני משלי י. ובקצת כ"י ליבוטים, לבוטים.

טמא לכל דבר אף כאן לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ (מד״ר כרא״ש׳ נכ).

לְבִי[1], ס״ז, מ״ר לְבָאִים, — אחד משמות האריה: בתוך לְבָאִם אשכבה להטים בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל׳ נז ה). —*ובהשאלה: זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה (ירוש׳ פאה א יו).

⁘לְבִי, ת״ז, לנק׳ לְבִית, לביית, מ״ר לְבִיִּם, לְבִיּוֹת, — של הלב, שצריך להלב: הנה יש לנו ברפואות הלביות מאמר נפרד וכו׳ רוב הרפואות המריקות מזיקות לגוף ולכן ראוי שיחבר בהם רפואות לביות (קאנון ג יא ב א). כי הטבע אם יהיה חזק יבדיל בין המקרר והמחמם וישא המקרר אל הלב וישא החמים הלביים אל הרוה (שם). והתרופות הלביות טובות במקום הזה כי הן מחזקות הכח החיוני (שם א ד ט). יושם עלי זרע הדם ודבש קובץ בין הדבקות והשמנות והיא רפואה לביית כלומר מחזקת הלב (פרקי משה יג). שהוא נכון לבוא אל בית השם שהוא ציור לבי לא ציור דמיוני (פי׳ אבן כספי על ראב״ע, כ״י קמבר׳). שאחר חקירתו הלביית והשכלית בכל זה כנז׳ גוזר ואומר שאין הטוב ר״ל התכלית לאדם וכו׳ רק שישמח במעשיו (ראש׳ דעת לר״מ אלבילא רי). לבלתי נשוא ראש ולעשות הסכמה לביית וגבורת רוח בשום דבר (ר״א מודינא, קול סכל).

לָבִיא, ס״ז, — כמו לְבִי: כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו (כרא״ש׳ מט ט). הן עם כְּלָבִיא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (במד׳ כג כד). כְּלָבִיא שכן וטרף זרוע אף קדקד (דבר׳ לג כ). בארץ צרה וצוקה לָבִיא וליש (ישע׳ ל ו). שאגה לו כְּלָבִיא ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מציל (שם ה כט). אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כְּלָבִיא חית השדה תבקעם (הוש׳ יג ח). שניו (של הארבה) שני אריה ומתלעות לָבִיא לו (יוא׳ א ו). איה מעון אריות ומרעה הוא לכפרים אשר הלך אריה לָבִיא שם (נחו׳ ב יב). התצוד לְלָבִיא טרף וחית כפירים תמלא (איוב לח לט). ליש אבד מבלי טרף ובני לָבִיא יתפרדו (שם ד י).

לְבִיָּא, לְבִיָּה, ס״נ, — נקבת הלָבִיא: מה אמך לְבִיָּא בין אריות רבצה בתוך כפרים רבתה גוריה (יחזק׳ יט ב). —ואמר המשורר: אמרה לי בראותך הצביה, הטורפת כלביה, תדע כי אין בלשוני רמיה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו).

[1] משק׳ צְבִי, צְבָאִים. וי״א כי מזה גם מ״ר לבאותיו, עי׳ לבאה, ועי׳ הערה שם.

***לְבִישָׁה**, ס״נ, — שה״פ מן לָבַשׁ: מה לבישה בקידוש ידים ורגלים אף פשיטה בקידוש ידים ורגלים (ספרא אחרי ד). לבישה מעכבת ואין קידוש ידים ורגלים מעכבת (ירוש׳ יומ׳ ג מ ג). (אסרתי לך) לבישת כלאים התרתי לך סדין בציצית (מד״ר ויקר׳ כב). וקצר בענין לבישת אהרן ובניו וכו׳ ולא בא עכשיו אלא לסדר לו שעת הלבישה (רמב״ן שמות מ ב).

⁘לָבָךְ[1], ס״ז, — שם אילן גדול, עליו דומים לעלי האגוז, והוא שטה המצרית, ägypt. Akazia; accacia d'Egypte; egypt. accacia: שרש התותים וכו׳ וקלפת לבך מן האילנות (קאנון ג יו ה ג). ערטניתא ובכור מרים וקליפת שרש לבך (שם שם ד).

א. ***לִבְלֵב**, פ״ע, — לִבְלְבָה הגפן וכדומה, הוציאה לולבים: אלו הן לולבי גפנים כל שלבלבו מר״ה ועד יוה״כ (יומ׳ פא:). —ובהרחבה, כל אילן מלבלב[2], מתחיל לציץ ציץ: מה יער מלבלב אף בית המקדש מלבלב דאמר רב הושעיא בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירות (יומ׳ לט:). — ואמר הפיטן: בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל, זהב פרוים פירות פרחיו עוד מהאמל (ר״מ גהורא׳, אור יום הנף). —⁘וגם התבואה, תחלת צמיחתה: אפילו עדיין לא לבלבו החיטים (כס״י קדוש׳ סב:). —ובהשאלה, ⁘לִבְלֵב השֶׁמֶשׁ, התחיל מעט מעט לצאת ולזרוח: בשעה שמאדים העולם וחמה מלבלבת לצאת כמות עשבים ואילנות שמבקשים להוציא עלין (תשו׳ הגא׳, גמי׳, גנז״כ 92).

ב. ***לִבְלֵב**, פ״ע, — צעק[3], ובהשאלה, ⁘לִבְלֵב תפלה וכדומ׳: נטפו טוחי זיע עולב, טפסת חן בבואי ללבלב, ימסוך פי צוף וחלב, יכין לו מחשבות לב (פתיח׳ תרי״ג מלות לרסע״ג). —⁘לִבְלֵב הזמר[4], הוציא הקול המיוחד לו: שור גועה אריה שואג וכו׳ ראם מצלצל גרפית מלבלב אדם מרנן (כסא שלמה, ביהמ״ד ילינק ה).

ג. ⁘**לִבְלֵב**[5], — פועל לא נמצא.

[1] בערב׳ לבח׳ה a).

[2] בארמ׳: האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי (ברכ׳ מג:). היך דיקלא ילבלב פריו (ת״י תהל׳ לב יג).

[3] בארמי׳: נלבלבא לקובליהון (ת״י שמות יד יג). —[4] בערב׳ לבלב b) קול הכבש והתיש.

[5] עי׳ הערה לקמן.

a) لبخة b) لبلب

—התפ׳, ״התלבלב, מתלבלב, —התלבלב האדם, התחכט: ועניין לתנא נלקת מזה כלומר שמתלבלבים[1] ומתנועעים בעת זכרה (הפרפ׳ לריב״נ, חגג).

א. ״לַבְלַב[2], ש״ז, —שם צמח מטפס, ומשמש ברפואות לקצת מחלות, Winde; liseron; bindweed: ומי החלב ומי הלבלאב הוא ממה שיועיל בכמו העת הזאת (קאנון ג ד ד). והנה זכרו קצתם כי מי הלבלאב טוב מאד בכמו העניין הזה (שם).

ב. ״לַבְלַב[3], ש״ז, — בשר רך על המעי אם שנים עשר, Bauchspeicheldrüse; pancreas[4]: לבלב[5]) בשר הרך שעל הכנתא (ר״ש בר״ש, המליצה 61).

לבן[6], ממנו לָבָן, לָבַן, לָבֵן, לְבָנָה, לְבֵנָה, ואולי גם לִבְנֶה, לִבֹנָה, *לֹבֶן, *לִבּוּן, *לַבְנוּנִית, *לַבְנוּת, ״לַבְנִי, ״לַבְנִיּוּת, ״לַבְנוּנִי, ״לַבְנִינוּת, ״הַלְבָּנָה, ״הִתְלַבְּנוּת.

לָבָן[7], א) ש״ז, —מה שהוא כגון השלג או הסיד וכיוצא בהם, ההפך מן שחור, das Weisse; couleur blanche; white colour: ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלאים ואת כל העזים הנקדות והטלאת כל אשר לבן בו (בראש׳ ל לה). מחשף הלבן אשר על המקלות (שם לז). — ב) ת״ז, לנק׳ לבנה, מ״ר לבנים, לבנות, weiss; blanc; white: והוא כזרע גד לבן (שמות יו לא). והנה אין בה שער לבן (ויקר׳ יג כא). וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם (שם מב). —ולנק׳: ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו (ויקר׳ יג ד). והנה שאת לבנה בעור (שם י). בהרת לבנה אדמדמת (שם כד). ויפצל בהן פצלות לבנות (בראש׳ ל לז). והנה בעור בשרם בהרת כהות לבנ׳ת (ויקר׳ יג לט). ובמרכבה השלשית סוסים לבנים (זכר׳ ו ג). בכל עת יהיו בגדיך לבנים (קהל׳ ט ח). —הפך לבן, נהיה הגון לבן: ושערה לא הפך לבן (ויקר׳ יג ד). כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן (שם יו). —ובתו״מ: והשאת בקרום ביצה שניה לה כצמר לבן (נגע׳ א א). התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת (מנח׳ ד א). ראה מים חלוקים או עכורים וכו׳ לבנים ונמשכים (מקוא׳ ח ג). עד מתי תינוקת ממאנת עד שתביא שתי שערות דברי ר״מ ור״י אומר עד שירבה שחור על הלבן (תוספתא נדה ו ה). התורה שנתן לו הקב״ה למשה נתנה לו אש לבנה חרותה באש שחורה (ירוש׳ שקל׳ ו מט ד). אמר ר׳ אסי (המן היה) עגול כגידא ולבן כמרגלית (בבלי יומ׳ עה.). קונם שאני נושא לפלונית כעורה והרי היא נאה שחורה והרי היא לבנה קצרה והרי היא ארוכה (נדר׳ סה:). לבן לא ישא לבנה שמא יצא מהם בוהק (בכור׳ מה:). במלקט (שערות) לבנות מתוך שחורות (מכות כ:). — *פרי לבן, כגון אגסים וכדומ׳: החרובין משינקדו וכל השחורים משינקדו וכו׳ וכל (הפרות) הלבנים משיקרחו (מעשר׳ א ג). — *כלי לבן, מה שעשוי מבד לבן, כגון חלוק וכדומה: אמר רשב״ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס נכרי שלשה ימים קודם לשבת (שבת א ט). היתה (הסוטה) מתכסה בלבנים מכסה בשחורים (סוט׳ א ו). שהלבנים קשין לכבסן יותר מן הצבועין (תוספתא שבת א כב). בדברים הנעשין בבגדי לבן מבפנים (יומ׳ ס.). —״הלבנים של

—[1]) כך תרגם ר״י א״ת את הפעל יח׳תבטונ a) שבגוף הערבי, ולא נתברר מאין לקח ר״י א״ת משמ׳ זו לפעל זה.

[2]) בערב׳ לבלאב b).

[3]) עי׳ הערה לקמן. —[4]) תרגום דר׳ מזיא. —[5]) לא נתברר באיזה ספר מצא ר״ש בר״ש מלה זו. עכ״פ במשמ׳ אין לפקפק, וכך נקרא בשר זה בלשון ההמוני׳ של הערבי׳ בא״י לבלוב c), מ״ר לבאליב d), וצולים ואוכלים אותו. והעיר דר׳ מזיא ע״ז לאמר: בספרותנו העתיקה אין שם מיוחד להאבר הזה, ורק האחרונים קוראים לו כבד הלבן: ונוטל הדרא דכנתא ומקליף קרום של חלב ממקום שמונחת עליה כבד הלבן (חסג ילתק, הלכ׳ ניקור א י). ובמקום אחר שומן הכנתא: והן בני מעים שמונחין בצורת פ׳ ומחוברין בשומן ועליו מונח הכבד לבן והפוסקים קוראים אותו שומן הכנתא וכו׳ והיא מלאה חוטין דקין של דם וכו׳ והמנהג דאין מבשלין כ״א צולין תחלה (שם סג יב).

[6]) בערב׳ לבנ e), ועי׳ הערה להערך.

[7]) רק בעבר׳ בשמוש המיוחד הזה של גון הלבן, בארמ׳ משמש במשמ׳ זו חור, שישנו גם בעבר׳ וגם בערב׳. ובערבי׳ משמש במשמ׳ זו המלה אביצ׳, מן שרש ביצ׳, והשם לַבַנ f) נתיחד בערב׳ רק להחלב. והנה נראה לכאורה כי שתי הלשונות האחיות, העברי׳ והערבי׳, התרחקו מאד בעניין המושג הטבעי הזה, וכ״א מהן השתמשה במלה זולתי המלה שהשתמשה בה אחותה, ושתי המלים לבן ואביצ׳ הן רחוקות זו מזו. אבל, רק לכאורה נראה כי התרחקו, ובאמת אינו כן. שני השרשים, גם ביצ וגם לבן, הם שמיים קדומים, ושניהם נשארו בשתי הלשונות העבר׳ והערב׳. מהשרש ביצ יש בשתי הלשונות חשם ביצה, ביצ׳ה, וע״ש מראה הלבן של קלפת הביצה השתמשה הלשון הערבי׳ בשרש זה לגון הלבן. ובעבר׳ נשאר רק השם ביצה. והשרש לבנ היה בודאי בלשון השמית שם להלב, ונשאר ממנו בערב׳ רק השם המיוחד הזה והלשון העברי׳ השתמשה בו לגון הלבן כמו שהשתמשה הערב׳

---

a) يتخبطون b) لبلاب c) لبلوب d) لباليب e) لبن f) لبن

הזמן, הטובות שלו: וידי בזמן תמיד קשורה ואקשור יד לבניו על שחוריו, ושמתי מלבוש ליל לבושי ותפרתי כסות בכסות שחריו (רמב"ג, כמרם ען). — שְׂדֵה לָבָן[1]), שדה של תבואה, בנגוד לשדה אילן: עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות אמר ר"ש נתת תורת כל א' וא' בידו אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת (שבי' ב א). צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן שלא כדרכו במועד ובשביעית וחכ"א משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו (מו"ק א ד). במה דברים אמורים (שצריך י"ח חדש לחזקת שדה הבעל) בשדה לבן אבל בשדה אילן כנס את תבואתו מסק את זיתיו וכו' הרי אלו שלש שנים (ב"ב ג א).— ג) *כמו שֵׁם, כנוי לפול הלבן: הלבן[2]) והשעושית (ירוש' כלא' א כז).—ד)*הלבן שבעין: הגלגל הזה של עין אין אדם רואה מתוך הלבן שיש בו אלא מתוך השחור (מד"ר ויקר' לא). — ה) "שֵׁם מטבע של כסף: וגם יתנו לך בכל שבוע כל אחד ואחד עשרה לבנים לעולם (שו"ת שער אפר' קכט). כראובן שהלך לדיין וטען שמעון שחייב לו עשרת אלפים לבנים והשליכוהו בבית האסורים (תולד' יצחק לר"י קארו, בסר סיני). ראובן נתן לשמעון ה' אלפים לבנים בזמן שהיה שוה כל גרוש קרוב לש' לבנים (שו"ת מהרי"ט ב מב). שהשליכו עלינו מן המלכות לקחת אלף לבנים מכל מי שפורע מס (תשו' ר"א מזרחי פט). עוד אמר שאם לא ייבם אחד מאחיו שיתנו להם ק' לבנים שלא לעקור תורת ירושה (תשו' רלב"ח לו). ושקלו כנגדם ז' לבנים מכסף ממטבע של הארץ הזאת אשר היא תחת ממשלת האדון אדונינו שולטן שוליימן יר"ה (שו"ת בנימין זאב נו). אברהם הנזכר השכיר אותו בכמה מאות לבנים שישתדל לו כתב מק"ק שלנו (שו"ת מהרש"ל יד). יתנו ללוי הנז' לבן אחד ומג' לבנים הנשארים יחלוקו בין שניהם (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד פח). והניח פה נכסים וחובות יותר מק"ק אלפים לבנים (שם, חו"מ מ). שידוע ומפורסם לכל העולם ששמעון עשאו פקידו ומורשה שלו על יותר ממאתים אלף לבנים (שם). שיש בתופרים מי שאינו מרויח רק ארבעה או חמשה לבנים ליום להיותו תופר בגדים גסים ומי שמרויח עשרים או שלשים לבנים ליום להיותו תופר בגדים דקים ומועילים (מנח' מלונזנו, דרך חיים). איש יון סוחר וכו' בא ועשה עמהם סחורה וכו' ולקח כל אשר להם של אחרים ושלהם בגדי משי חשובים וטובים ששוים כך וכך לבנים בהקפה וכו' ודעו וראו שהיון הזה הוא עשיר וכו' חובותיו שוים בכסף מלא יותר ממאה אלפים לבנים (ר"י עוכד', אגר' דפי הזמן). וככה היו עושים מדי שנה בשנה בל ישנו את תפקידם שמנה לבנים לראש כל אדם (שם). כי אדוני הארץ מיכאל אוגלי הזה זה כמו עשר שנים לוה ממנו כמו המשים אלף לבנים וכו' ועשה עמהם פשרה בשלשים אלף לבנים ונתנם ביד פרנסי הקהל וכו' (שו"ת תמת ישרים יד). מודה אני יהודה לפני החתומים איך נתחייבתי למרת קאליי ששת אלפים לבנים ממדודים שקבלתי ממנה ות"ק לבנים מזהב טווי (שם קט). ארבע מאות ושבעה עשר לבנים נפרעים לו מדי חדש בחדשו (שו"ת מהרש"ך א פ). הגרושים היו שוים באותו הזמן ערך תשעים לבנים (שם ב יא). ונתפשרו ביניהם לפרוע לי לערך חמשים לבנים בכל שבוע ממזונותיה (שו"ת תורת אמת כג). ונתנו לנו מעזבון אביהם שמנה עשר אלפים לבנים יפים וטובים (שם לו). שיש לו על הבית הנ"ז סך שמנה עשר אלפים ושלש מאות לבנים שחייבת לו מרת שמחה הנ"ז בשביל הוצאות שהוציא על ארוסתו (שו"ת תורת חסד עו). ראובן היה חייב לבנו שמעון עשרים אלפים לבנים (שם רכט). ראובן ושמעון היו בעיר אחת ונתן ראובן לשמעון מאה אלף לבנים למחצית שכר (שו"ת פרח מטה אהרן קטו). קבלנו ונטלנו מהיקר ונעלה כה"ר חסדאי וכו' סך חמשה ושלשים אלפים ומאתים לבנים יפים וטובים (שם קיח). תגבה כל נדוניתה ואלף לבנים בעד בתוליה והסבלונות וטבעת קידושיה גם כן (שם סג).

∞אֹפֶר.—בהק.—ביצה.—חִוֵּר.—חלב.—כסף.—*לָבוּן.—סיד.—צחר.—קמח.—*שחף.—שלג.— וההפך: שחור וכו', עי' במקומו.

לָבֵן[1]), ת"ז, סמי' לְבֶן,—כמו לָבָן: חכלילי עינים מיין וּלְבֶן[2]) שנים מחלב (בראש' מט יב).

למושג זה בהשרש ביצ.—[1]) בערב' אלביאצ'ה[a]), הלבן, כנוי להחטה.— [2]) כך אמרו שם: כיני מתניתא הלבן והשעועית, ולא פול הלבן, כמו שכתוב בנוסח' המשנה.

[a]) البياضة

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) הקדמונ' לא העירו כלום על צורה זו של הסמיכות, והכשירו סמיכות זו מן פָּעָל, אמר הרד"ק (מכלול, מחק' פָּעָל), וז"ל: ויש בצירי כמו חָלָב חלב גוים ומן לבן וּלְבֶן-שנים והוא בסגול מפני המקף. ע"כ.

לָבַן, פ"י, לְלַבֵּן, נִלְבְּנָה, — לָבַן לְבֵנִים, עשה לבנים: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה (בראש׳ יא ג). לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם (שמות ה ז). — ובתו"מ: אין שורין טיט ברשות הרבים ואין לובנין לבנים (ב"מ י ה). הלובן לבנים בבית הפרס (תוספתא כלי׳ ב"ק ג ז).

—הפע׳, הִלְבִּין, אַלְבִּין, לַלְבֵּן כמו לְהַלְבֵּן,—הִלְבִּין הדבר, א) פ"ע, נהיה לָבָן, weiss w. devenir blanc; be white: שם (הארבה) גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הלבינו שריגיה (יוא׳ א ז). אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישע׳ א יח). —ובמליצה, במשמ׳ נעשה טהור וכדומ׳: תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין (תהל׳ נא ט).— ובתו"מ: לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל וכשהגיע שעיר למדבר היה הלשון מלבין (יומ׳ ו ח). הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב (האשה) עד שתלבין ראשה (כתוב׳ י ה). שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין וכו׳ עיקרן מלבין וראשן משחיר (נגע׳ ד ד). היו שחורות והלבינו אחת שחורה ואחת לבנה והלבינו שתיהן (שם א ו). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה לשון של זהורית מלבין משמת שמעון הצדיק פעמים מלבין פעמים מאדים (ירוש׳ יומ׳ ו מג ג). בראשונה היה הטל יורד על הקש ועל התבן והם מלבינין אבל עכשיו יורד על התבן והקש והן משחירין (שם סוט׳ ט כד:). — והירק: משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כל זמן שהמעין לתוכה ירקה משחיר פסק המעיין הלבין ירקה (מד"ר ויקר׳ יח). כגנה שנחסם מעייניה והלבין ירקה (שם איכ׳, ויתמוס).—ב) פ"י, עשהו לבן, weiss machen, rendre blanc; make white, ובמליצה בהשאלה, עשהו נקי וזך וברור: לצרוף בהם ולברר וְלַלְבֵּן עד עת קץ (דני׳ יא לה).—ובתו"מ: אפילו אם מתכנשין כל באי עולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין (מד"ר בה"ב, רא׳ כתס). — ובהשאלה, *הִלְבִּין פני פלוני, בִּיֵּשׁ אותו מאד: המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמלבין פני חבירו ברבים וכו׳ אין לו חלק לעולם הבא (אבות ג יא). נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים (ברכ׳ מג:). כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים (ב"מ נח:). דור שבן דוד בא בו נערים ילבינו פני זקנים וזקנים יעמדו לפני נערים (סנה׳ צז.).—ובמליצה: למה נקרא שמו (של כלי הזמר) נבל שהוא מלבין כמה מיני זמר (ירוש׳ סוכ׳ ה נה ג).— ואת העונות, טִהֵר: ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל (ספרי דבר׳ כח). — *הִלְבִּין שִׁנַּיִם לפלוני, הראה לו שנים לבנות, הסביר לו פנים: אמר ר׳ יוחנן טוב מלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב (כתוב׳ קיא:).

—פִּע׳, *לִבֵּן,— עשה לבן, לִבֵּן צמר, פשתן וכדומ׳: והגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו (שבת ז ב). המלבן והמנפץ והצובע והטווה (שם יג ד). לא הספיק ליתנו לו (את הצמר לכהן) עד שצבעו פטור לבנו ולא צבעו חייב (חול׳ יא ב). כמה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק אחד עד שגזז וליבן ונפס וצבע וטווה וארג (תוספתא ברכ׳ ז ה). לא שילבננו (את הצמר) ויתננו לו אלא שילבננו כהן (חול׳ קלח.).—וכ׳תל בסיד וכדומ׳: ומלבנים אותן (את האבנים בסיד) פעמים בשנה אחת בפסח ואחת בחג וההיכל פעם אחת בפסח רבי אומר כל ערב שבת מלבנים אותו במפה מפני הדמים (מדות ג ד). — ולִבֵּן או ברזל באש: ואין מלבנין את הרעפים לצלות עליהן (ביצ׳ ד ס). הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי מה שדרכו להטביל יטביל להגעיל יגעיל ללבן באור ילבן באור השפוד והאסכלה מלבנו באור (ע"ז ה יב). ליבן סכין ושחט בה (חול׳ ח.). ליבן שפוד והכה בו (שם). בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באש (מד"ר שה"ש, השבעתי).—ובהשאלה, לִבֵּן את העונות, טִהֵר: שהוא עתיד ללבן עונותיכם כשלג (מד"ר בראש׳ ע). —ובמשמ׳ בֵּרר, ואמר הפיטן: סדר יסוד עולם לבררה וללבנה, מונים אמונים יודעי לעתים בינה, תקופות מניסן לחמה ושנים מתשרי ללבנה (שבת הפסק׳ א, אור זרוע). — ומשל: לבן השק ואל תלבן את הכסיל (פרקי רבנו הקדוש ד ח).

—פעֻ׳, *לֻבַּן, מְלֻבָּן,—א) שעשוהו לָבָן: לוקחים ממנו עורות של נקבה ואין לוקחים ממנו צמר מלובן וצואי (בכור׳ ד ז). וכמה הוא נותן לו (ראשית הגז לכהן) משקל חמש סלעים ביהודה שהן עשר סלעים בגליל (צמר) מלובן ולא צואי כדי לעשות ממנו בגד קטן (חול׳ יא ב).—וברזל באש: אני אומר בחרב מלובנת נכווה וחיה (ירוש׳ יבמ׳ יו יח ג).—ובהשאלה, יפה וטוב: (ג׳ חדשים) אחרונים (של המעוברת) יפה (התשמיש) לאשה ויפה לולד שמתוך

וגם קצת החדשים מסכימים לזה, ובקש קניג (Kö. 2, 510) טעם לנקוד זה בפעולת האות נ על קול הפתח להרימו לקול סגול. אך יתר נראה דעת אולסה׳ וברט ואחרים מהחדשים שהניחו צורה מיוחדה לָבֵן.

כך נמצא הולד מלובן ומזורז (נדה לא.). כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אינן רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מזורז ומלובן (סנה׳ ע:).—ובמשמ׳ זו אפילו בדבר של גנאי: רבי ברכיה אמר לגנאי (נקרא שמו לבן לומר) מלובן ברשע (מד״ר כרא״ש ס).—ובהשאלה, מְלֻבָּן, ברור וידוע: שבעצת התורה המלובנת בדברים ברא הקב״ה עולמים וכו׳ שהתורה מלובנת בדבריה (מד״ר כמד׳ יב).—ב) ״עין מְלֻבָּנָה, חולה ולקויה, שיש בה לֹבֶן: יטיף מן מימיהם (של הבצלים) בתוך העינים המנושפות והמלובנות (אסף, כ״י מינכן 48).

—התפ׳, הִתְלַבֵּן,—נהיה לבן, ובהשאלה, נהיה זך וברור: יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים (דני׳ יב י).—ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: השתי משישלק והערב מיד והאונין של פשתן משיתלבנו (נגע׳ יא ח). אבן שהכובס מכה בגדים עליה עד שיתלבנו (רמב״ם, פכני׳ ט ה).—ובאש: החזירן (את הקנקנים) לכבשן האש ונתלבנו (ע״ז לג:).—ובמשמ׳ נעשה נקי: השלמה הזאת מתלכלכת וחוזרה ומתלבנת (מד״ר במות כג). לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה וכו׳ נכנס למדינה במעט מים ומעט מרחץ מן המרחציות נתלבן גופו וחזר ליופיו כמו שהיה (פס פס״ם, אל תלאי).—ובהשאלה, ״נעשה טהור מעונות: יבוא כבוד הלבנון לך ותתלבני כבני עדרים בני אדר גדריך (קינ׳ לת״כ, ליון ידידות). בחרי לך היום אם עבדות אם פדיום הבררי והתלבני ומהרי ונהרי והטהרי והחליפי שמלותיך מעליך והשליכי תעתועיך והבלי שעשועיך (רמב״ע, כרכי נפשי).—״הִתְלַבֵּן הזמן לפלוני, נהפך לטוב לו, התחיל מצחק לו, הסביר לו פנים: ואם יכרה זמנך בור לך יפול בבור כרה, וכו׳ ויתלבן לך אחר אשר היה כפי כירה (ר״ש הנגיד, אחי מוסר).

—נפע׳, ״נִלְבַּן, —נִלְבְּנָה העין, לקתה בלֹבֶן: לעינים הנלבנות והכהות והעמומות (אסף, כ״י מינכן 117).

*לֹבֶן, לובן, ש״ז, — א) עצם הגון הלָּבָן, d. Weisse: le blanc; the white ומטמא (שער הנגע) בכל מראה לובן (נגע׳ ד א).—ואמר המשורר: שחקה ללֹבן שערת ראשי כי ראתה אותו כמו כרמל (רמב״ע, תרשיש ס).—וכנוי ״למדות נאות וכדומה: ולהעיר על הענין הזה צותה התורה על כבוס בגדים והנהיגו ללבוש טלית לבנה נאה כי הלובן במקום המדות הנאות (מלמד התלמיד׳, מטות). והחסד תתיחס בלובן (עסיס רמונ׳ י ג).—ב) *זָבָה לבנה שיוצאת מן הגוף: טומטום ואנדרוגי׳ נותנים עליהם חומרי האיש וחומרי האשה מטמאים בדם כאשה ובלובן כאיש (זכי׳ ב א). טומטום ואנדרוגינוס שראו בין לובן בין אודם אין שורפין עליהן את התרומה וכו׳ ראו לובן ואודם כאחד שורפין עליהן את התרומה (תוספתא שם ב ג). ראה לובן ונכנס למקדש וכו׳ ראה אודם ונכנס למקדש (ירוש׳ שבוע׳ ב לג ד).—ג) *זרע הזכר: הלובן מן האיש שממנו מוח ועצמות והגידים והאודם מן האשה שממנה העור והבשר והדם (ירוש׳ כלא׳ ח לא ג). הצבוע הזה מטפה של לובן הוא ויש לו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונים (מד״ר כרא״ש ז). בא וראה הטווס שבו שלש מאות וששים מיני צבעונין והוא נוצר מטיפה אחת של לובן ולא תאמר בעוף אלא אפי׳ באדם מטיפה אחת של לובן הוא נוצר (תנחומ׳ תזריע ג).—*לֹבֶן שבעין, הלבן שבו: שלשה שותפין יש באדם הקב״ה ואביו ואמו אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידים וצפרנים ומוח שבראשו ולובן שבעין (נדה לא.).—ומ״ר *לְבָנִים, החלקים הלבנים שבגוף: אביו מזריע בו (בהילד) לובן שממנו הלובנים והמוח והצפרנים (מד״ר קהל׳, כרכות הטובה).—ד) *לֹבֶן ביצה, החלבון: חלב של אשה ולובן של ביצה (שבת עז:). לובן ביצה סולד מן האור (גיט׳ נז.). זוב דיהה ודומה ללובן ביצה המוזרת ש״ז קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (נדה לה:).—ונהוג גם בסהמ״א: אִם תרצה לכתוב בזהב תטרוף לובן ביצה היטב ותתיך בו צמג ערבי (מ׳ אלדכי, פ״א ד).—ה) ״חלי בעין, שיש בה כתם לבן או קרום לבן, Leucoma, Macula cornae [1]: לעינים הנשופות והעמומות וללובן שיהיה בעין לבלתי ראות (אסף, כ״י מינכן 111). ויתן מהם (מהמים הנזכרים שם) בתוך העין יסירו הלובן ואת הנשף והעמום (שם 48).

:לַבָּן, ש״ז, — מי שמלבן בגדים וכדומ׳: אני תלמיד אני רבן, אני כובס אני לבן, אני צורף ושלחני, אני כשם וחנוני (עמג׳, מחכר׳ ט).

לִבְנֶה[2], ש״ז, — שם אילן לבן (העץ או הקלפה) נותן הרבה צל, Baum-Art.; esp. d'arbre; sp. of tree: ויקח לו יעקב מקל לִבְנֶה לח ולוז וערמון (ברא׳ ל לז). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הוש׳ ד יג).—ונפלגו בזה הקדמונ׳, קצתם אמרו שהוא האילן לבן הקלפה ממשפחת

---

[1]) באור ותרגום דר׳ מזיא.

[2]) כמו אִשֶּׁה, תִּפְתָּה, והוא במקום הסוף -י

הערבות[1]), Weisspapel; peuplier blanc; abele, וקצתם אמרו שהוא האילן עורי העלים לבן הפרח, בלעז styrax.— וקצת החדשים כנו בשם זה את האילן לבן הקלפה שדר, בלעז Birke; bouleau; birch-tree: עץ לבנה גם הוא ממין עצי היער ועץ שלו טוב להדליק וקליפתו לבנה (רמב״ם למוד׳ א ז).

לְבֵנָה[2]), ש״נ, סמי׳ לְבֵנַת, מ״ר לְבֵנִים, לִבְנֵיכֶם,— א) חמר שמן עשוי בצורה מן הצורות, עפי״ר מרבעת, ייבשוהו בשמש או ישרפוהו באש וישתמשו בו לבנין בתים, Ziegel; brique; brick: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן (בראש׳ יא ג). וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה (שמות א יד). לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם וכו׳ ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם (שם ה ז-ח). תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שם יו). לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן לבנים תתנו וכו׳ לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (שם יח-ט). לבנים נפלו וגזית נבנה (ישע׳ ט ט). קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר (יחזק׳ ד א). זבחים בגנות ומקטרים על הלבנים (ישע׳ סה ג).— ובתו״מ: מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין לבנים בונים וכו׳ בלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה (ב״ב א א). אין שורין טיט ברשות הרבים ואין לובנין לבנים (ב״מ י ה). מכסין (את הדם) בזבל הדק ובחול הדק ובסיד ובחרסית ובלבנה ובמגופה שכתשן (חול׳ ו ז). מלמד שבלע את הדרבן לבינה שבלעה את הטבעת (כליס ט ו). ישראל שזקף לבינה להשתחות לה ובא עכו״ם והשתחוה לה (ע״ז מו.). — ובהשאלה, *בכתיבת השירים, אריח ולבנה[1]), עי׳ ערך אריח.— ב) לוח של אבן: ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת[2]) הספיר וכעצם השמים לטהר (שמות כד י).

*אריח.— *גַבל.— חמֶר.— כבשׁ.— לָבַן, *לִבֵּן.— מלבן.— רעף.— שרף.

לִבְנָה, ש״נ, סמי׳ לִבְנַת[3]),— ש״מ, עצם גון הלבן: מראה לתפוח כמו מראה לבנת פני עופר בעת הוביש (רמב״ע, תרשיש ב). כבה יקוד לבי במי אשכול ומלא לי כפור, ושתה עלי לבנת פני ארץ אשר לבשה כפור (שם). השקיושקי עפרה את פי בשפת שניובלבנת שן, ובגוף נקי אותי חבקי כי אין חשקי רק עשת שן (שם ד). דודים בלבנת יעלה אם לא ידעתוה תמול אל תבטחו בטות, כי ראתה עיני שחורה משחור שבה לבנה אחרי הטות (עמנ׳, מחב׳ יז). על חלקת מצחך יד יוצרך לא שמה, לבנת השלג וברי צמר צחר, ובמטוה עורקי לחיך לא רוקמה, יפעת ארגמן תכלילות השחר (יל״ג, תנה). אור נחמד נשקף מגלות עיניה, כיקר אור בהיר מעפעפי שחר, גם אדם לחיה על לבנת פניה, כיפי רקמת שני על צמר צחר (הוא, אדו״מ א).

לְבֹנָה[4]), לבונה, ש״נ, ככנ׳ לבֹנתה,— שרף מעץ שבהשרפו הוא מעלה עשן טוב הריח, Weihrauch; encens; incense: קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים

הקדום. בערב׳ לֻבְנַי a), ועי׳ הערה לקמן.— [1]) כך תרגמו השבעים λεύκη. רסע״ג וריב״ג תרגמוהו בהשם הערבי לבני, שהוא האילן styrax בלעז. והנה אין ספק בדבר כי המלה העברית לבנה היא היא המלה הערבי׳ לבני, ובמשמ׳ בלשון זו אין פקפוק וחלוקי דעות, וכל הערבים משתמשים בה במשמ׳ אחת לאותו האילן. אמר אלג׳והרי: ואללבני שג׳רה להא לבן כאלעשל ורבמא יתבח׳ר בה קאל [אמרו אלקיס ובאנא ואלויא מנ אלהנד ד׳אכיא] (המלים האלה הסגורות אינן בהצאאת של אלג׳והרי והובאו בלשאן אלערב) ורנד או לבני ואלכבא אלמפתרא, ע״כ, ובעבר׳: לבני אילן יש לו שרף כמו דבש ועפי״ר יתקטרו בו אמר (המשורר אמרו אלקיש ובן ואהלות מן הודו טובי הריח) וער או לבני וכבא שריחם נודף. ובאחד משני המקומות במקרא שבאה המלה לבנה, בענין המקלות ששם יעקב לפני הצאן, אפשר כי הכונה היתה לזה העץ, אבל במקום השני, ששם ישבת אילן זה כי טוב צלו, בודאי אין הכונה להלבני הערבי, כי הוא אילן קטן, דל, ואינו נותן צל. וצריך לאמר, כי העברים כנו בהשם לבנה אילן אחר לא אותו שכנו הערבים בהשם לבני, או שבעברי׳ נשתנית משמע׳ השם לבנה בזמן מאוחר או בפרט בבבל.

[2]) בארמ׳ לבינתא. בערב׳ לַבִנ b), ולא נתברר היטב ע״ש מה נקראת כך הלבנה ואם יש לשם זה איזו שיכות לגון הלבן.— [1]) עי׳ בהערה לערך אריח.— [2]) כבר פרשו הקדמונים שם זה במשמ׳ לבנה, ת״א: כעובד אבן טבא. ואמרו בגמרא: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכו׳ איכן דרכה של לבנה להינתן שם היא נתונה (ירוש׳ סוכ׳ ד נד ג). וכך גם רבים מהמפרשים הקדמונ׳ וגם החדשים.

[3]) כך פרש ריב״ג את השם לבנה שבמקרא.

[4]) בכנענ׳ פונית לבנת, בארמ׳ לבונה, לבונתה, בערב׳ לֻבָאנ a), וי״א גם באשורית לִבַנ, וגם ביונית λιβανος. וכפי הנראה ע״ש גון הלבן של המין הטוב של הלבונה.

---

a) لُبْنَى b) لَبِن

a) لُبَان

ולבונה זכה (שמות ל לד). ויצק עליה (על המנחה) שמן ונתן עליה לבונה והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קמצו מסלתה ומשמנה על כל לבונתה (ויקר' ב א-ב). ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר המזבח ריח ניחח אזכרתה ליי' (שם ו ח). מבאים עלה וזבח ומנחה ולבונה (ירמ' יז כו). שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו (ישע' ס ו). לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה (שם מג כג). מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל (שה"ש ג ו). עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה (שם ד ו). ויטהרו הלשכות ואשיבה שם כלי בית האלהים את המנחה והלבונה (נחמ' יג ט).—ובתו"מ: ושנים בידם שני בזיכי לבונה של לחם הפנים (יומ' ב ה). הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה (ירוש' יומ' ד מא ד). היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין כדי שתטרף דעתו (סנה' מג.).—ואמר המשורר: שלח יונה מבשרת ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל כנפיה מחוברת, מאודרת במי כרכום ובלבונה מקוטרת (ר"ש הנגיד, שלח יונה). ושכבתי ובין שדי קוצות מריקות מר עלי רקה אדמה, והימין מחבקת לבנה והשפה מנשקת לחמה, והמטה מקטרת לבונה והערש בכל בשם פטומה, ונעמתי בחזיוני עד כי הקיצותי והנה אין מאומה (יוסף בן חסדאי, הגלבי תן).

א **לבנה**[1], ש"נ, מ"ר *לבנות,—שם נרדף עם ירח: וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי' צבאות בהר ציון ובירושלם (ישע' כד כג). והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים (שם ל כו). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה (שה"ש ו י). — ובתו"מ: ומכניסין את הגדול שבהן (שבעדים) ואומרים לו אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה (ר"ה ב ו). דמות צורות לבנות היו לו לר"ג בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה (שם ח). התחיל גלגל חמה לשקע ותחלת גלגל לבנה לעלות זהו בין השמשות (ירוש' ברכ' א ב:). אין הלבנה זורחת בשעה שהחמה שוקעת (שם). טימיה של חמה לא ראתה פגימתה של לבנה (שם ר"ה כ נח.). אחד עשר יום שהחמה עודפת על הלבנה בכל שנה (שם:). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם (בבלי ברכ' נט:). אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן (יומ' כח:). הישן בצל דקל יחידי בחצר והישן בצל לבנה דמו בראשו (פסח' קיא.). ולד לבנה אמר שתתחדש (סנה' מב.). א"ר יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד א"כ למה נבראת לבנה למועדים כדי לקדש בחשבונה ראשי חדשים ושנים (מד"ר ברא' ו). אמר הקב"ה הואיל והלבנה הזו מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה גוזר אני עליה בשעה שהיא יוצאת שיהו הכוכבים עמה (שם). בלילה אם אין הלבנה נראית ברקיע החושך בעולם ואין אדם יכול להלך אפילו תוך המדינה כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך (שם שמות יה). — ואמר המשורר: בנפשי יעלות ביופי כלולות בשער כלילות ובפני לבנות, באמנן לכנור ועוגב בחיק; תדמם לאמות מניקות לבנות (רמב"ע, תרשיש ב). —*חצי לבנה, חצאי לבנה, קו כפוף ישתמשו בו בכתיבה לסגור בין שני חצאי לבנה דבור צדדי: רק שבכתוב שמתי המספרים בין שני חצאי מרובע כזה [ ] ובפרוש בין שני חצאי לבנה כזה ( ) בצדו (הקדמ' מגיה פי' ר"י אברבנאל לנביא' א').—*מוזרות בלבנה: עד שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה (סוט' לא.), ועי' מזר.—ועם הפעל טוה: ששמע מהנשים הטוות לאור הלבנה נושאות ונותנות בה שזינתה (רמב"ס, סוט' א ח). האמינו הבלי זקנות משיחות כשטוות לאור הלבנה (שבט יהודה ו). *ושלטון הלבנה בעולם התחתון לפי אמונת הקדמונ'[1]: לבנה ממונה על מפתחי שמים וארץ וערב הוא לעולם לרעה ולטובה (ברייתא' ר"ש הקטן ט). הליחה גם היא רביעית הגוף וכו' והנוהג בה כוכב לבנה (אסף, כ"י מינכן 11). ולבנה ממונה על החיים ולכן הנולד בו' יחיה (תולד' יצחק לר"י קארו, ויצא). ואמרו כי ישפע מהלבנה כח רוחני יתפשט בכל העולם (רש"ט פלקיירא, המבקש פג). ומגלגל לבנה כח הצמיחה והגדול אשר הוא שרש לכל הכחות טבעיות (מנח' קנא' לר"י מפיסא 55).—*ושמושי הלבנה בימי השבוע: והם משרתים לשבעה ימי השבוע יום א' כוכב חמה יום ב' צדק לבנה יום ג' נוגה מאדים (פדר"א ו). בשבת משמש כוכב ואחריו לבנה ואחריו שבתי (רש"י ערוב' נו.). —*ונפשה של הלבנה: העליון שבתי ומלאכו והוא נפשו

---

[1]) כנראה ע"ש גון הלבן והכהה של אור הירח, בנגוד לאור השמש המבהיק. ועי' ערך ירח.—

[1]) בארמ': האי מאן דבלבנה (נולד) יהי גבר סביל מרעין בנאי וסתיר סתיר ובנאי אכיל דלא דיליה ושתי דלא דיליה ורזוהי כסיין אם גנב מצלח (שבת קנו.).

קפציאל וכו׳ והה׳ נוגה ונפשו ענאל והו׳ כוכב ונפשו מיכאל והז׳ התחתון לבנה ונפשה גבריאל (מסכ׳ חסיד׳, המלאכ׳ והרקיע א).—ועי׳ ירח.

גבריאל, ״נפש הלבנה.—״חבור ונגוד.—*חדוש הלבנה.—ירח, ״ירחי.—*לקוי הלבנה.—*מולד הלבנה, עי׳ במקומו.—״מחזור הלבנה.—״מחנות הלבנה.—״מנת הירח.—סהר.—*פגימת הלבנה.—*קדוש החדש.—קדר, קדרות.—״שנוי מראית הלבנה.

ב. ״**לְבָנָה**, ש״נ,—הלחה הלבנה שבגוף בע״ת: כי החום כשיהיה יותר נוטה אל האידיות וכו׳ אותו החום הוא מהלבנה כי הליחה מפני עביה ודבקותה לא יותך הנתך ממנו בשוה (פרקי משה י). ונאמר שהלבנה היא על ב׳ פנים טבעית ובלתי טבעית (ספ׳ הקדח׳ ג א, כ״י ברלין). והתמידית (שבקדחות) המפסקת היא קדחת הבאה מלבנה מעופשת (שם).

״**לַבְנוּנִי**, ת״ז, לנק׳ לַבְנוּנִית, — קצת לבן: זרע לחה סרוחה לבנונית (הקדמ׳ ספ׳ הרוקח).

****לַבְנוּנִית**, ש״נ, — סגולת דבר לבן קצת: ב׳ שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין וכו׳ כמה יהא בלבנונית ר״מ אומר כל שהוא (נגע׳ ד ד). וכמה תהיה לבנוניתה כשלג (ספרא תזריע, נגע׳ ב). הרצועות יהיו שחורים שלא יהא עליו כלל צד לבנונית (תוספ׳ ב״ק נט:). צרעת עור הבשר הוא שילבין מקום מן העור ותהיה הלבנונית בקרום ביצה (רמב״ם, טומא׳ צרע׳ א א). והלכה ובדקה את עצמה מיד ומצאה על העד לחלוחית לבן ולא לבן לגמרי אלא כמראית בגד לבן שנפל עליו אבק שהוכהה לבנוניתו (שו״ת תרומ׳ הדשן רמו).

****לַבְנוּת**, ש״נ,—כמו לֹבֶן, לַבְנוּנִית: אין הקב״ה צר את האדם אלא מטפה של לבנות (מד״ר ויקר׳ יד). אם של אשה מלא דם עומד וממנו יוצא למקו׳ נדתה וברצונו של הקב״ה הולכת טיפה של לבנות ונופלת לתוכו מיד הולד נוצר (שם). הבריות מפקידין אצל נשותיהן טיפה של לבנות והקב״ה מחזיר להם אותה טיפה בריה נאה שלימה (שם קהל׳, ברכות הטובה). —ובסהמ״א: בהרת עזה כשלג ספחת שניה לבהרת כלומר שלבנותה פחותה ממנה (הפרש׳ לריב״ג, ספח). ואין הפרש בין שיהיה עין הדם עמוק או יהיה נוטה אל הלבנות (ר״א הקראי, ג״ע, טמא׳ וטהרה).

״**לַבְנִי**, לבניי, ת״ז, לנק׳ לַבְנִיִּת, מ״ר לַבְנִיִּים, לַבְנִיּוֹת,—מטבע הלחה הלבנה: והלבן הוא לבניי והולדו מלחה לבנה מלוחה (קאנון ג ו טו). הבשריי יהיה הסבה בו ליחה מימיית לבניית מתפשטת עם הדם באברים (שם ג יד ד ג). הקף הקדחת הלבניית הוא כ״ד שעות וכו׳ וזה שהקדחת הלבניית הבאה בכל יום מתחלת העונה א׳ עד תחלת העונה השנית יש כ״ד שעות וכו׳ אז תדע שזה יש עמו ג׳ קדחות לבניות (פרקי משה י). הקדחות הלבניות הנה סבת הרתה בהם סבת הקדחת (שם). ברפואת הקדחת הלבניית המפסקת (ספ׳ הקדח׳ ג ב, כ״י ברלין).—ובמשמ׳ ״קר הטבע, קצת עצל, phlegmatisch; -tique; -tic: והכלל שלא היה יוסף לבניי עצל כבד הפעולות גם לא היה אדומיי מהיר המעשים (ר״י אברבנאל, ויגש). שיש ארבעה מיני המזגות דמיי אדומיי לבניי שחוריי וכו׳ האדומיי מוכן לקדחות שלישיות והלבניי לקדחת בכל יום ויום (תולד׳ יצחק לר״י קארו, תזריע). ומי שהוא לבני רחוק הוא שישיג חכמה וכו׳ כמו הנשים שהן לבניות והן שכחניות (רשב״ל דוראן, מג״א ה יג). האורה רענן הוא דמיי לבניי (ר״י עמדין, מגדל עוז לז.)—והלחה הלבניית בעין: כענין מי שירדו המים בעיניו ויתעבה הליחות הלבניית אשר לפני הכפוריי (אמונה רמה א ו).

״**לַבְנִיאֵל**,—שם מלאך, ממונה על עין הרע: לבניאל ושמשיאל מלאכים הממונים על עין הרע (תולד׳ אדם, סגולה פ).

״**לַבְנִיּוּת**, ש״נ, — כמו לַבְנוּת: ושזה הנייר עצם ולבניותה מקרה (אמונ׳ רמה א ז). שמלבניות האורה נראה תהום (ר״מ אלשיך, איוב מא כג). והלבנה בחזק לבניותו ומימיותו (קאנון ג יב ב). והמימיות (של הדם) והלבניות שלא יתדבק הדם בגוף דבוקו הטבעי (שם ג יד ה).

״**לַבְנִינוּת**, ש״נ,—כמו לַבְנוּנִית: כמו שהלבנינות באשה בסות לבמה מומין (שבט יהודה ח). ובהגיעם להרים אשר סביב לירושלם היה הרבוי (של הצאן) כל כך עד שלא נראה דשא כי כלו הפך לבן מלבנינות הצמר (שם סד). וישאר (האור) בלבנינותו הקודם כמו שהיה (ראש׳ חכמה, שער האהבה יא).

״**לבם**[1], ממנו ״לָבַם.

״**לָבַם**[2], פ״י, לְבָמוֹ, עתי׳ יִלְבֹּם,—לָבַם את פלוני בדם וכדומ׳, רמסו ולכלכו וגאלו בדם, in Blut niedertreten; fouler qqn. dans le sang; trample in blood: ציון גברת לממלכות מציריך, רבי שלומים שאי

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) פעל יצרו הפיטן, ופרושו לפי ענינו. המפרש

מאת אסיריך, יחמץ לבבי לקול נתנו ראמים בני שעיר ומואב בתוך היכל דביריך, לבסו משיחי בדם קדקד סגנים טרוף שוע וקוע רמוס עמי בחיריך (קינ׳ לת״ב, ליון גברת).

לבר[1], ממנו לבר.

לבר[2], פ״י, נכנ׳ לברו,—לבר אותו לדבר, בחר בו ויעד אותו להדבר, wählen, bestimmen ; choisir, destiner; to destin: מה גדלה שבלות איש אשר יין החשק עברו, ושכח כי להשקיף על סודותיו האלהים לברו[3], ומה גדלה אשמת איש ידור נדר לאלהים ויחל דברו, ואיש יראה צניעות וקדושה ואין תוכו כברו (עמנ׳, מחכר׳ י).

לבש[4], ממנו לבוש, לבש, מלבוש, תלבשת, *לבישה, הלבשה, התלבשות.

לבש[5], לבש, פ״י, לבשה, לבשתי, לבשת, לבשו, לבוש, ללבש, לבש, לבשי, לבשו, תלבש, תלבשי, תלבשי, ילבש, ילבשו, תלבשן, לבשים, לבוש, לבש, לבוש, לבשם[6], ובעתי׳ ע״פ קמוצה, אלבשנה, ילבשני, ילבשם[1],—לבש בגד, שם בגד על גופו לפי צורת הבגד, anziehen (ein Kleid); mettre (un habit), to cloth o. s. with a garment: ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש (בראש׳ כח כ). ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה (שם לח יט). ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו וכו׳ שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו (שמות כט כט-ל). ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבאו אל הקדש (ויקר׳ יו כג). ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו (שם ו ג). כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו וכו׳ ורחץ במים את בשרו ולבשם (שם יו ד). ולא ילבש גבר שמלת אשה (דבר׳ כב ה). לא תלבש שעטנז (שם יא). וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש (ש״א יז ה). ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים (שם כח ח). ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך הבתולת מעילים (ש״ב יג יח). התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל (שם יד ב). התחפש ובא במלחמה ואתה לבש בגדיך (מ״א כב ל). פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה (שה״ש ה ג). ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב (ירמ׳ ד ל). אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסרינות (שם מו ד). והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חרדות ילבשו על הארץ ישבו (יחזק׳ כו יו). את החלב תאכלו ואת הצמר תלבשו (שם לד ג). ושם יניחו בגדיהם אשר ישרתו בהן כי קדש הנה ולבשו[2]) בגדים אחרים (שם מב יד). האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו (שם ט יא). ופקדתי על השרים ועל בני המלך ועל כל הלבשים מלבוש נכרי (צפנ׳ א ח). לבוש ואין לחם לו (חגי א ו). ויהושע היה לבוש בגדים צואים (זכר׳ ג ג). ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (שם יג ד). ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר (אסת׳ ד א). ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר

חפש לו מקור, אך לא עלה בידו כלום: לבסו כמו בלסו והוא לשון לכלוך וטינוף או הוא כפשוטו לבסו מל׳ בוססו מקדשך והוא ענין רמיסה וגיאול ובזיון או הוא לשון עירוב מל׳ עיסה בלוסה בתלמוד ול׳ פסוק ובולס שקמים. ע״כ. וכל זה דחוק.

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) אין ספק בדבר כי המליץ השתמש כאן בהמלה לברם האלהים (קהל׳ ג יח), שלפי הנקוד המקובל המם היא כנוי לרבים נסתרים, ועשהו המליץ לפעל עם כנוי ליחיד נסתר. והנה שם דעת הקדמונ׳ היא כי הלמד שבראש המלה היא שמושית, ואם שם המליצה קשה ואינה מתישבת יפה ביחס לרבים נסתרים, כאן אי אפשרית, בבוא לברו אחרי האלהים. וכבר שער פרופ׳ בכר גם שם כי אין הלמד שמושית אלא שרשית, ורצה לפרשו עפ״י השרש האשורי לבר במשמ׳ זקן, עי׳ שם בהערה, שדחיתי השערה זו שם. ואולם כאן דבר ברור הוא כי המליץ השתמש במלה זו כאלו היתה הלמד שרשית, ואולי היתה דעתו כי גם בקהלת הלמד שרשית ובמשמ׳ בחירה ויעידה.

[4]) שרש שמי קדום משתף, באשור׳ לבש, ארמ׳ לבש, ערב׳ לבשׂ a).

[5]) בערב׳ לבשׂ a).—[6]) ובנכחים מחלקת בין קצת המדקדקים. רד״ק אמר סתם: ואשר הם לגזרת פעל בצירי יחוברו ג״כ בצירי וכו׳ וכן שאלך שאלינו, ואם לא נמצאו, ע״כ, ונראה כי כונתו היא גם אותם הכנוים שלא נמצאו. ולפי זה צריך לאמר לבשך לבשכם. ומ׳ רבינו׳ נקד לבשכם. ומכ״ר הורה כי צריך לאמר לבשכם, ע״פ פתוחה, ע״מ זקנכם (תה״פ, סי׳ רכט). וכך היא דעת בטכ׳ (Bö. § 1043), אך קניג (Kö. I, 290) נקד לבשך, לבשכם.—[1]) כבר העירו הקדמונ׳ על הקמץ בע״פ: אך מה שבא מהם על יפעל בלי ואו עינו יהיה בהדבקו בבנוי הפעול בו נמשך בקמץ גדול ואיש אחר ישכבנה ילבשם הכהן וכו׳ (הרקמה, 84). וכן רד״ק: או יהיו כל אלה קמוצים מפני שהם מגזרת אפעל יפעל בפתח לפיכך יעמדו עם הכנוים כמו שהם טרם הכנוים אלא שהם קמוצים מפני נח השוכן וכו׳ כי כן מצאנו מהם גם בלא אות גרונית איככה אלבשנה, צדק לבשתי וילבשני וכו׳ (מכלול, מדה״פ).—[2]) כך הקרי, והכתיב ילבשו.

---

a) لبس b) لَبِسَ

(בגדי) מלכות (שם ה א). יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך (שם ו ח). ויקראו צום וילבשו שקים מגדולם ועד קטנם (יונ׳ ג ה). אם יצבר (הרשע) כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלק (איוב כז יו-יז). לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים (משלי לא כא). — ובהשאלה, לבש הגוף רמה וכדומ׳, נתכסה ברמה: לבש בשרי רמה וגיש עפר (איוב ז ה). — לבשה הארץ את העם, נמלאה: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם יי׳ כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע׳ מט יח). —והשדה צאן וכדומ׳: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר (תהל׳ סה יד). —ודברים מפשטים, לבשה אותו רוח אלהים, בא עליו הרוח, התעורר: ורוח יי׳ לבשה את גדעון ויתקע בשופר ויזעק אביעזר אחריו (שפט׳ ו לד). ורוח לבשה את עמשי ראש השלושים לך דויד ועמך בן ישי שלום (דהי״א יב יח). ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם כה אמר האלהים למה אתם עברים את מצות יי׳ (דהי״ב כד כ). — לבש גאות, עז, הוד, הדר, צדקה, נקמה, בשת, כלמה, קללה וכדומ׳: יי׳ מלך גאות לבש לבש יי׳ עז התאזר (תהל׳ צג א). יי׳ אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת (שם קד א). עורי עורי לבשי עז זרוע יי׳ (ישע׳ נא ט). עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם (שם נב א). וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת (שם נט יז). כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו (תהל׳ קלב ט). וילבש קללה כמדו (שם קט יח). ילבשו שוטני כלמה (שם כט). שנאיך ילבשו בשת (איוב ח כב). כהניך יי׳ אלהים ילבשו תשועה (דהי״ב ו מא). —לבש הצדק אותו, הצדק מלא את כל נפשו: צדק לבשתי וילבשני (איוב כט יד). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: אין הכהנים לובשין לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים (כלא׳ ט א). מוציא כל כלי תשמישו ולובש כל מה שיכול ללבוש ועוטף כל מה שיכול לעטוף (שבת יו ד). אין לובשין מנעלין וסנדלין חדשים אלא אם כן לבשן והלך בהן מבעוד יום (ירוש׳ שם ו ח.). בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים וכו׳ אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים (שם ר״ה א נז:). קונם שאיני נהנה לאיש פלוני כל הזמן שהוא לבוש שחורים לבש לבנים מותר (שם נדר׳ ט מא ג). כלי פשתן אין בהן משום גיהוץ אבל אסור ללובשן בשבת שחל תשעה באב להיות

בתוכה (בבלי תענ׳ כט:). בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו (את יוסף) בדברים בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית בגדים שלבשה לו ערבית לא לבשה לו שחרית (יומ׳ לה:). ונדמו לחיילות של מלך מהן לובשי ברזל ומהן רוכבי סוסים ומהן יושבי קרנות פגע בלובשי ברזל א״ל משלמי אתם (מד״ר ברא׳ עה). —ותפלין וכדומ׳: כל שאינו כאלישע בעל כנפים לא ילבש תפילין (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ג). כאן ביכול ללובשן כאן בשאינו יכול ללובשן (שם). שיש שהות ביום ללבשן (בבלי שם כג.). ר׳ ינאי היה לובשן אחר חוליו שלשה ימים (פסיק׳ רבתי כב). — ולבש סתם, במשמ׳ לבש מלבושים, ואמר בן סירא: נוגע בזפת תדבק בידו וחובר אל לץ ילבש דרכו (ב״ס גני׳ יג א). אומרין לו לבוש כדרך שהוא לבוש (תוספתא סנה׳ ו ב). לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו (חול׳ פד:). —*לבשה לו נקמה: למלך שנשבה בנו ולבשה נקמה למלך והלך ופדה את בנו (פסיק׳ רבתי טו). — *לבש מלאכות: להלן שהיתה שכינה על גביהן קראן אנשים כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו מלאכות (מד״ר ברא׳ נ). —*ולבש כח וכדומה: כגון רבי צדוק שלבש כח לכוף יצרו להתגבר בחפצי קונו (רש״י קדוש׳ מ.). —*לבש צורה: כל מתחדש היה אחר שלא היה ואפילו היה החמר שלו נמצא ואמנם הפשיט צורה ולבש צורה אחרת (מו״נ ב יז). והוא שיפשוט צורה וילבש צורה עד שישתנה עצמו וישוב עצם אחר וכו׳ באמרך עצם הזרע נשתנה מצורתו ולבש צורה חיונית (רות תן י).

—הפע׳, הלביש, הלבישה, הלבשת, הלבישו, הלבש, להלביש, אלביש, תלביש, וילבש, ותלבש, הלבישני, הלבשתם, הלבשתיו, מלבישכם, אלבישך, תלבישני, ילבשם, ילבשהו, ילבישום, — א) הלביש את פלוני ועל פלוני, שם עליו בגד באופן שהבגד עשוי לכך, bekleiden; vêtir; to clothe: ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (ברא׳ ג כא). ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל החמדת אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן ואת ערת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו (ברא׳ כז יה-יו). וילבש אתו בגדי שש (שם מא מב). ולבני אהרן תעשה כתנת וכו׳ והלבשת אתם את אהרן אחיך (שמות כח מ-מא). ואת בניו תקריב והלבשתם כתנת (שם כט ח). ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את המעיל (ויקר׳ ח ז). והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו

וכו׳ ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אתם את אלעזר בנו (במד׳ כ כו-כח). וילבש שאול את דוד מדיו וכו׳ וילבש אתו שריון (ש״א יז לח). בנות ישראל אל שאול בכינה המלבשכם שני עם עדנים (ש״ב א כד). והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו (ישע׳ כב כא). ואלבשך רקמה ואנעלך תחש (יחזק׳ יו י). והלבש אתך מחלצות וכו׳ וילבשהו בגדים (זכר׳ ג ד-ה). ותשלח בגדים להלביש את מרדכי (אסת׳ ד ד). יביאו לבוש מלכות וכו׳ והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו וכו׳ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר (שם ו ח-יא). כי סבא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה (משלי כג כא).—ובהשאלה, הלביש את הגוף עור ובשר: עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני (איוב י יא). — ואת צואר הסוס רעמה: התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה (איוב לט יט).—ובגדי ישע וכדומ׳: כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני (ישע׳ סא י). — הלביש את השמים קדרות: אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (ישע׳ נ ג).—והלבישו ישע: וכהניה אלביש ישע וחסידיה רנן ירננו (תהל׳ קלב יו). — ובשת: אויביו אלביש בשת (שם יח). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: אומרין לו לבוש כדרך שהוא לבוש או הלבישהו כדרך שאתה לבוש (תוספתא סנה׳ו ב). מי שהוא מביא את הדור הוא מלבישו (ירוש׳ כלא׳ ט לב:). להלך אחר מדותיו של הקב״ה מה הוא מלביש ערומים וכו׳ אף אתה הלבש ערומים (סוט׳ יד.). שהיא מקשטת את בנותיה ומלבשתן זהורית ומעטרת אותן בזהב (פסיק׳ רבתי כו). —*ובהשאלה, כסה על: עור הדג והנייר שהלביש בהן את החבית וצדדן למטה (תוספתא כלים ב״ק ז יא). —*ודברים מפשטים: משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק (אבות ו ה). שיקול הדעת וראיית החכמה מכריחים אותנו להודות כי יש בעולם צורה שהיא נוצרת ומלבשת הגוף (הגיון הנפש א). — ב) *הלביש מעות בסחורה, שם מעות בסחורה, קנה סחורה בעד המעות, הכניס מעות בעסק ובמסחר[1]: ראובן נתן לשמעון הדר בעיר פ׳ מעות דרך עסקא להלבישם במשי שם בעירו למחצית שכר הנהוג וכו׳ ואיך יצוייר שהלך להלביש והלביש המשי ובא ואלו המעות לא הלבישם (שו״ת מהרי״ט ב כא). ראובן שהפקיד מנה לשמעון והלך שמעון והלביש אותו מנה בסחורה (שו״ת בנימין זאב שם). ראובן הפקיד מעותיו ביד שמעון שם ויניציא׳ ונתן לו רשות להלבישם או לתתם דרך קאמביו כמנהג הסוחרים (שו״ת מהרשד״ס, חו״מ קיד). ולא היה מלביש בהם מעותיו (פסקי ריקנטי לה). ראובן נתן לשמעון סחורה להוליכה למצרים ולמוכרה שם בעדו ולהלביש דמיה בסחורה אחרת על מנת לתת ולפרוע לו פרס ידוע בשכר טרחו (שו״ת מבי״ט ב ג). ראובן מסר ליד שמעון בגדים להוליכם במצרים להלבישם שם בב״ב אניי״ר (שם פו). ראובן בא מאישקופיאה להלביש מעותיו פה שלוניקי בסחורה ראויה לו וטרם כלותו להלביש הכל באה לו שמועה שמתה אשתו וכו׳ וקודם צאתו את העיר לקח בידו צרור הכסף הנשאר בידו שלא מצאה ידו להלביש בסחורה וכו׳ אמצא חן בעיניך שתלביש בעדי הגרושוש האלה ודמי הגביע הזה בכל כך סחורה ראויה לי (שם קג). ראובן שלח את חנוך בנו למצרים עם סך ממון וכסף להלבישם שם והפקידו לשמעון (שו״ת תורת אמת קלא). לא ערער נגד ראובן שום דבר על ענין לקיחתו יותר ריוח בעבור מעות השפחה ואחר ימים בהיותם בבורון והלבישו המעות של השותפות ושל השפחה בסחורות גמרו ביניהם שילך ראובן עם הסחורות לעיר שאלוניקי (שו״ת תורת חסד רט). והיו שולחים ממקום למקום סחורות ומעות להלביש בסחורות במנהג הסוחרים (שם קלב). שמעון ויששכר היו שותפים ומתעסקים בסחורה ושולחים לארץ אחרת למוכרם ולהלביש המעות בסחורה אחרת וכו׳ כמה מעות יש לך תנהו לי ואני אלבישנו בסחורה שאנו מלבישים (שו״ת דברי ריבות לב). (ראובן) שלח לשמעון תושב עיר ליוורנו יע״א סך מה ממעות מחושבים כדי שילבישם בדבר העושה פירות ושהפירות הללו יהיו לתועלת פדיון שבויים (שו״ת מים רבים, יו״ד לט). כמו סוחר טוב שמבקש להוציא מעותיו ולהלבישם בסחורות שמרויח בהן הרבה (פלא יועץ, ערך ספר).

—פע׳, לבש, מלבש,—א) כמו לבוש: ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון (מ״א כב י). ויעמידו הכהנים מלבשים בחצצרות והלוים בני אסף במצלתים להלל את יי׳ (עזר׳ ג י). והלוים המשררים וכו׳ מלבשים בוץ (דהי״ב ה יב).—ובתו״מ: יצא הוא ושמונים זוג של תלמידי חכמים מלובשין תירקי זהב (ירוש׳ חגי׳ ב עז ד). המוציא כליו מקופלים ומונחים על כתפו וסנדליו וטבעותיו בידו חייב ואם היה מלובש בהן פטור (שבת קמב.). אלעזר מלובש אורים ותומים ויהושע וכל ישראל

—[1]) באיטלקית investire.

עומדים לפניו (כ"כ קכב.). גדול האחין הנושא ונותן בנכסים ויש תועלת לקטנים במה שהוא מלובש יפה כדי שיהיו דבריו נשמעים (עתו"מ, נחל' רפו, כבסר' יבעיה). —ובהשאלה: מלבן שהוא מלובש[1] בפיקות (תוספתא אהל' יג ס). — "והענן בשמש, ואמר המליץ: הנרפא הזמן ממחלתו וחדש אחרי ארך בלותו, ואם לבש ענן בקר בשמש וסר מעל כנף שחר כסותו (ר"ש הנגיד, הנרפא הזמן). — ב) "בלשון המסחרי, לבשו המעות בסחורה, קנה סחורות במחירם: שהוא טוען שודאי היו מעותיו מלובשים כי להלבישם נתנם (שו"ת מהרי"ט ג כא). צריך שאותם הפרחים עצמם שמקבל הלוה מהמלוה יהיו מלובשים באותו המשכון בעצמו (שו"ת בנימין זאב כסד). ראובן היה לו מעות מלובשים בסחורה ביד שמעון בעיר אחרת (שו"ת מהרש"ך ג קמח).

—נתפ', *נתלבש,—א) כמו לבש: שאם חל (עצרת) להיות בשבת שיום טבוח אחר השבת ואין כהן גדול מתלבש בכליו (חגי' ב ד).—ובהשאלה, נתלבש ברחמים: יה"ר מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך (ברכ' יז:). — "נתלבש הרוח בבשר, נהיה הרוח לבשר, Fleisch u. Blut w.; s'incarner; incarnate o. s.: אבל שנאמר שהאל נתלבש בבשר יראה חסרון באלוה כי עשינו מה שהוא אלוה שאינו אלוה (ספר יסודה לג). לפי שהאל היה צריך לכפר עון הבשר ולכן נתלבש בבשר כדי שהבשר יקבל עונש ואז יתכפרו כל העם החוטאים (שם סד). שנתלבש בן האל באלהות ואישות וקבל מיתה ויסורין גדולים (קונן ויכוחים י). האמן בו שנתלבש בשר באחד מתאריו (שם יא:).—והמלאכים בגוף אוירי: והמלאכים הנקראים בשם אנשים הם המתלבשים בגוף אוירי דק נראה לחסידים (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה כח).—והנפש בעונות וכדומ': מהעונות נעשה לבוש חלאת טומאת העון שבהן תתלבש נפשו (ר"מ אלשיך, איוב א כא).—והדמיון בהרהור: אל תשפיל נפשך להביט אל בעלי חיים בהתחברם כי חרפה היא לך כי יתלבש דמיונך בהרהור המפעל ההוא (ר"ש אלעמי, אגר' המוסר). — והנפש בהאור: האור הבהיר שהיא מתלבשת בו ונבללת ממנו אשר מתוכו צופה ומביט (ר"מ גבאי, סקד' עבוה"ק).

—הפע', "הלבש, הולבש,—בהשאלה, הלבש תאוה וכדומ': שמחמת ביאה ראשונה נתאוה האשה והולבשה תאוה (רש"י ערוב' ק:).

—[1]) כך גרסת ר"ש (אהל' יב ד).

לֹג[1]), לוג, ש"ז, מ"ר לגים, לוגים,—מדה קטנה למשקים, kl. Mass f. Flüssigkeiten; pet. mesure pour les liquides; small measure of liq.: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ולג אחד שמן (ויקר' יד י). ולקח הכהן מלג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית (שם יה).—ובתו"מ: צלוחית של זהב מחזקת שלשה לוגים היה ממלא מן השילוח וכו' בלוג היה מנסך כל שמונה (סוכ' ד ט). המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין וכו' וחצי לוג שמן וקב גרוגרות (כתוב' ה ח). היה מביא פיילי של חרס חדשה ונותן לתוכה חצי לוג מים מן הכיור (סוט' ב ב). ועל חצי קב עצמות ועל חצי לוג דם (נזיר ז ב). שבע מדות של לח היו במקדש הין וחצי ההין ושלישית ההין ורביעית ההין לוג וחצי לוג ורביעית לוג וכו' מדה יתירה של לוג ומחצה היתה שם שבה היה מודד למנחת כהן גדול לוג ומחצה בבקר ולוג ומחצה בין הערבים (מנח' ט ב). ובלוג היה מודד לכל המנחות אפילו מנחה של ששים עשרון נותן לה ששים לוג (שם ג). ישראל שהיה מוכר זיתים בששים לוג טבולים אמר לו תנם לי ואני נותן לך ששים לוג מתוקנין (ירוש' דמאי ו כס ג). משורה שהיא אחד משלשים ושלשה בלוג (ב"מ סא:). מביא אשמו ולוגו עמו ואומר אם של מצורע הרי זה אשמו וזה לוגו (זבח' עו.). תחילתו (של שמן המשחה) לא היה אלא י"ב לוגין כמה יורה בולעת וכו' כמה האור שורף ובו נמשח משכן וכליו (כרית' ה:). בנוהג שבעולם זה שעובר על גב הנהר אי אפשר לו שלא ישתה ב' או ג' לוגין מים (מד"ר במד' כא).

לַגָא[2]), ש"ז, מ"ר לגאים, סמי' לגאי,—חרוף וגדוף ולעג ולצנות, Spötterei, Neckerei; agacerie, moquerie; sneering, scoffing: חננו יי' חננו כי רב שבענו בוז רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאי[3])

[1]) רק בעברי' במשמ' זו. בסור' לגתא, קערה וגם מדה. אך לא ידוע אם זו מלה סורית מקורית או שאולה מעברי'. ולא נתברר מה מקורו.

[2]) סגול לפני א, כמו גֶּמֶא, ועי' הערה לקמן.

—[3]) כך הקרי לפי המסורה: כתיב חד וקרינן תרי, ע"כ, וזו אחת מחמש עשרה המלים הכתובות מלה אחת וצריך לקרא שתי מלים. ומסורה זו מקוימת בפרוש במסכת סופרים ז ג: אלו כותבין דבר אחד וקוראין שנים בא גד אש דת וכו' לגאיונים וכו'. והנה כבר הבאתי בערך גאיון דעת המקימים את הכתיב ומחליטים שזו מלה אחת, וזו דעת גדולי הקדמונ' שלנו וגם דעת החדשים, עי' לקמן

יונים (תהל' קכג ג-ד).

בהערה לערך לגאיון, ואעפי"כ אין לדחות מסורה זו, ובפרט שהיא מקוימת בפרוש במסכ' סופרים, ועל כרחנו עלינו לאמר כי לפחות בעלי המסורה, שהם מסרו לנו את המקרא בצורתו המקובלה, הם קראו כאן שתי מלים לגאי יונים, וקריאתם מספקת לתת למלה זו זכות קיום, לפחות בתור מלה של בעלי המסורה, אפילו אם יתברר לנו בודאות גמורה בלי שום ספק שיש כאן מלה אחת ולא שתים. ומסכימים לקריאה זו עוד שנים מרבי הלשון שלנו, והם דונש בן לברט ורש"י. ר' אדונים אמר: לפי שלגאי יונים שתי תיבות נפרדות (תשו' על רסע"ג, סי' יכ). ורש"י בפרושו להושע הביא את המסורה כתיב חד וקרינן תרי. אך אם אין ספק בדבר שבעלי המסורה קראו כאן שתי מלים, הנה יש לפקפק איזו משמ' שמעו בעלי המסורה בשתי מלים הללו, כי מבעלי המסורה בעצמם לא נשאר לנו שום רמז על זה, ור' אדונים ורש"י המסכימים עם בעלי המסורה בחלוק המלה לשתים נתחלפו בפרושיהם לשתי המלים. דונש בן לברט אמר שם וז"ל: גאי מן גאה ויונים מן לא תונו ופתרונו כי הרבה שבעה נפשנו מלעג השאננים ומבוז הגאים היונים כמו חרב היונה לשון אונאה. ע"כ. ורש"י פרש: שבזו את גיא היונים היא ירושלם. ע"כ. ונראה מזה שרש"י קרא לא לגאי אלא לגא. ולפרושו של דונש לפי דעת בעלי המסורה הסכים גם רד"ק: ובא הקרי בשתי מלות להוסיף בו ענין כי גאי הוא גאים ויונים מענין העיר היונה. וכך מפרשים גם החדשים את הקרי של המסורה. עכ"פ, גם דונש וגם רש"י ראו בהלמד שבראש התבה הראשונה אות שמושית, וזו דעת גם רוב המחזיקים בהכתיב ורואים כאן מלה אחת. וזה נאות לפי פרוש רש"י שהכונה בהבוז לגא יונים היא שהם בזו את ירושלם, אלא שעצם פרושו של רש"י אינו אלא בדרך דרש ולא לפי פשוטו של מקרא. אבל לפי פרושו של דונש ורד"ק והחדשים, שהכונה היא הבוז שבזו הגאים, שמוש הלמד של לגאי הוא קצת קשה, כי כאן צריך לפי הענין לא יחס שאליו כ"א יחס שממנו, כמו לעג השאננים, של השאננים. ועוד קשה הנקוד גאי שהיה צ"ל לפי הדקדוק גאי, וכבר העירו ע"ז רד"ק והחדשים בעצמם. ולכן נראה, כי הלמד של המלה לגאיונים אינה שמושית אלא שרשית, וכבר החליט כך רסע"ג, עי' הערה לערך לגאיון, וזה שרש ל ג א דומה לשרש ל ע ג, ומשמ' היא חרף וגדף ולגלג וכדומ', ולפי קריאת בעלי המסורה לגאי יונים, לגאי הוא סמיכ' רבים מן לגא. ויש בערב' שרש דומה ללגא במשמ' של לעג וחרוף, הוא לע'י a), שהוא משמש גם במשמ' הנזכרה, והפעל לאע'ה b) התלוצץ בו והתקלס בו, וכלמה לאע'יה c) פרשו המלונים הערבים קביח'ה ופח'שה, ר"ל רעה ומגונה. — ועי' עוד בהערה לערך ל ג א י ו ן.

---

a) لغى b) لاغه c) كلمه لاغيه

לְגַאֲיוֹן[1], ש"ז, מ"ר לְגַאֲיוֹנִים, — מי שמתקלס ומדבר דברים רעים, מי שמחרף ומתלוצץ ומלגלג על חברו, Spötter; moqueur, railleur; mocker, scoffer: חננו יי' חננו כי רב שבענו בוז רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאיונים[2] (תהל' קכג ג-ד).

---

[1]) משק' דומה למשק' אפריון, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך, במלה אחת, כתוב ברוב הספרים, וכבר מסרה המסורה בעצמה בפרוש כי הכתיב הוא חד מלה, אלא שצריך לקרא שתי מלים. וכבר הבאתי בהערה לערך גאיון ולמעלה בהערה לערך לגא דעת המקימים את הכתיב, והם מהקדמונים רסע"ג (תשו' דונש על רסע"ג, סי' יב), ריב"ג (הרקמה והשרשים), ראב"ע (שפת יתר סי' יח, ופרוש תהל'), ורד"ק (בשרשיו ובפרוש תהל'), וכמו"כ רוב החדשים. ואעפ"י שאמרתי בהערה לערך לגא שאין אנו רשאים לדחות את הקרי של בעלי המסורה ולפי קריאתם קבעתי ערך לגא, אעפי"כ אין ספק בדבר כי להכתיב יש זכות בלשון, כמו שכבר נתברר בראיות תותכות כי עפי"ר הכתיב היא הצורה הקדומה של המלה כמו שהיתה נהוגה בלשון בזמן קדום, והקרי גם הוא אינו דבר בדוי אלא שהוא עפי"ר צורת המלה כמו שהיתה נהוגה בזמן מאוחר, ולשניהם, גם להכתיב וגם להקרי, יש זכות בלשון. ועוד יתבאר הדבר בהמבוא. ולכן, במלון הלשון העברית של כל הזמנים יש זכות של מלה אמתית גם להכתיב וגם להקרי, ר"ל שבזמן קדום היתה בלשון המלה בצורת הכתיב, ובזמן מאוחר, זמן מה קודם בעלי המסורה ובזמנם, היתה נהוגה המלה בצורת הקרי. והנה כבר הזכרתי למעלה בהערה לערך לגא כי גם המחזיקים בהקרי וגם רוב המקימים את הכתיב ראו בהלמד שבראש התבה לגאיונים למד שמושית והעירותי על הדחק שיש בדבר והבאתי דעת רסע"ג שהלמד היא שרשית. דעתו זו של רסע"ג הובאה בתשובות דונש עליו, אמר וז"ל: ופירש (רסע"ג) לגאיונים מלה אחת והן שתי תיבות ואמר כי היא מלשון המשנה והתלמוד שקורין למחנה לגיון והרבה לגיונים. ע"כ. ואעפ"י שר' אדונים ושאר הקדמונ' דחו דעתו זו של רסע"ג בכ"ז היא יותר מתישבת על מליצת הכתוב, כמו שהוכחתי למעלה בהערה לערך לגא, ולפי הכתיב במלה אחת לגאיונים הוא מ"ר מן לגאיון. משקל זה אינו מצוי במשקלי השמות שבמקרא, אך כבר הזכרתי השם אפריון שהוא דומה לו, ודעת רוב החדשים שאפריון היא מלה זרה איננה ודאית. וכבר הורה הגדול במדקדקינו, הוא ריב"ג, הלכה מפרשת כי משק' זה אפשרי בלשון, אמר (הרקמה, מבק' פעליון) וז"ל: ויבוא על פ י ע ל י ו ן כמו קיקיון. ע"כ. וקבל מציאות משקל זה גם החביב והביאו גם אברהם הבלמשי: פעליון הפא בחירק והעין נחה והלמד בקמץ והיוד הנוספת בחולם. ע"כ. וזה משק' פעליון הוא המשק' לגאיון ממש. וכבר נכנס בלשון השם אזביון, אעפ"י שאין ספק כי עפ"י טעות נתהותה צורה זו ועקרה היא אזב יון. וכמו שמשק' פעלון משמש גם במשמ' שם דבר וגם במשמ' תאר כמו אהרון,

לְגַב[1], ב"ז, מ"ר לְגָבִים, כמי' לְגָבִי, — כמו רֶגֶב, לִגְבֵי חֹמֶר, רִגְבֵי חֹמֶר: זכרניכם משלי אפר לְגַבֵּי[2]) חמר גביכם (איוב יג יב).

לגג[3], ממנו אולי ל"ג.

***לגז**[4], ממנו *לָגַז, *מַלְגֵּז.

***לָגַז**, פ"י, —לָגַז החציר וכדומ' במַלְגֵּז, אחזהו בהמלגז מהארץ והגביהו: שנים אוחזים במלגז ולוגזין[5]) בכרכר ושובטין (ספרא ויקר' ע ז).

אביון, כן גם משק' פעלי.ן יוכל לשמש בשני השמושים. מכל זה אנו רואים כי מהדקדוק אין שום סתירה לדעתו של רסע"ג כי לגאיונים הוא רבים מן יחיד לגאיון. אבל, פרושו של הרסע"ג להשם הזה בודאי אינו נכון. כי השם לגיון שבמשנה היא מלה זרה, רומאית, ואפילו אם נאמר כי מזמור זה הוא אחד מהמזמורים המאוחרים, קשה לחשב כי נשתמש המשורר במלה זרה זו שעכ"פ, אפילו אם כבר היתה ידועה ליהודים, עוד לא נכנסה בלשון כמו בזמן בעלי התלמוד. אך אין שום צרך לבקש פרוש מלה זו בלשון זרה, כי יש לה מקור בלשון העברית בעצמה, בשרש לעג, ובלשון הערבי' בשרש לע'י a), כמו שבארתי בהערה לערך לגא.

[1]) משק' זְמַן, מְעַט, אך אין חכמי הלשון העברית מודים במציאות מלה זו, ועי' הערה לקמן. — [2]) ראו הקדמונים ורוב החדשים במלה זו את המלה גב עם ל השמוש. אבל, כבר הרגישו קצת החדשים בקושי הלשון, שלפי הענין אין כאן מקום ליחס שאליו, והיה צריך, לפי ההקבלה עם משלי, גַּבֵּי בלי ל. אבל, גם עצם המלה גַּבֵּי מן גַּב כאן אינה במקומה, לפי כונת הכתוב שנתבארה בערך גב ובערך זכרון. ולכן יש לחשב כי הלמד של לְגַבֵּי אינה שמושית אלא שרשית, ולפי הענין היא נרדפת עם רגבים. ואולי הנקוד האמתי הוא לא לְגַבֵּי אלא לִגְבֵי, כמו רִגְבֵי, אבל, גם לְגַבֵּי אפשרי לפי הדקדוק ויש חבר לצורה זו במשק' זמן ומעט, ולכן נוכל להגיח הנקוד בלי שום שנוי, ואעפי"כ לפרש המלה במשמ' החדשה היותר נאותה לפי הענין. ואפשר שבחר הכותב כאן בהצורה לָגַב לְגַבֵּי כדי שיהיה לשון נופל על לשון.

[3]) שרש זה ישנו אמנם בלשון הערבי' ומשמש בה במשמ' המון מי הים ומשבריו ועמקו, ומשמ' זו רחוקה מאד מן משמ' השם ל"ג, וקשה לשער שהשם ל"ג בעבר' נסתעף ממנה. וגם שמושי לגג באשורי', במשמ' אגד, אינם נותנים מקור טבעי להשם ל"ג העברי, וצריך לאמר כי זו מלה עברית בלבד שצמחה על הקרקע של הלשון העברית, ולא נודע מאיזה מושג נוצרה.

[4]) בערב' לגד' b) אחזה (הבהמה) בקצה שניה. וי"א שהוא השרש ולג שממנו מזלג, עי' זה הערך.

[5]) כך גם בתוספתא (שבת ט י), וכן בגמ' (שבת

a) لغى b) لجذ

***לְגִימָה**[1], ש"נ, מ"ר לְגִימוֹת, —שה"פ מן *לָגַם, במשמ' טעימה, אכילה או שתיה קלה: כדי לגימת שלש ביצים מגולגלות זו אחר זו (ירוש' סוט' ה טז ג). — ומ"ר: כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי דוד (ר"ה יח.). —ובכלל, אכילה ושתיה. צעקת לגימה, עסקי לגימה, וכיוצא בזה: כל מי שיש לו צעקת לגימה על חבירו ודומם שוכן בסנה (גיט' ז.). בשביל חנופה שהחניפו לקרח על עיסקי לגימה חרק עליהן שר של גיהנם שניו (סנה' נכ.). גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים (שם קג:). —"וההפך: גדולה לגימה שמקרבת רחוקים (מרפה המוסר יו).

***לִגְלֵג**[2], פ"ע, —א) לִגְלֵג בפלוני ועַל פלוני, צחק עליו והתלוצץ בו, jem. verspotten; se moquer de; to sneer: מעשה בחסיד אחד שהיה מלגלג בגילוי יין פעם אחת לקה בדלקת וראו אותו יושב ודורש ביוה"כ וצלוהית של מים בידו (ירוש' תרומ' ח מה ג). (שני תלמידים ישבו לפני בר קפרא) הביאו לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיות נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך קפץ וברך על הפרגיות לגלג עליו חבירו כעס בר קפרא אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס אם חבירך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם אתה על מה לגלגת עליו (ברכ' לט.). (ישב רבן גמליאל ודרש) עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר הרה ויולדת יחדיו ליגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת השמש וכו' (ישב ודרש עוד) עתידים אילנות שמוציאין פירות בכל יום וכו' ליגלג עליו אותו תלמיד אמר והכתיב אין כל חדש תחת השמש (שבת ל:). פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלם ולא היה להם מים לשתות הלך נקדימון בן גוריון אצל אדון אחד אמר לו הלויני שתים עשרה מעינות מים לעולי רגלים ואני אתן לך שתים עשרה עינות מים ואם איני נותן לך הריני נותן לך שתים עשרה ככר כסף וקבע לו זמן כיון שהגיע הזמן ולא ירדו גשמים וכו' שלח לו שגר לי או מים או מעות שיש לי בידך שלח לו עדיין יש לי שהות ביום ליגלג עליו אותו

לכ:), ופרש רש"י: מאספין השיבלין.

[1]) משרש *לגם, עי"ש.

[2]) גם בארמ' לגלג, במשמ' זו. בערב' לגלג a) במשמ' גמגם וכדומ', חזר המלה בפיו פעמים אחדות.

a) لجلج

אדון אמר כל השנה כולה לא ירדו גשמים ועכשיו ירדו גשמים (תענ׳ יט:). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה״ר ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך ליגלג עליו לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה״ר ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד וכו׳ (כ״ק נ:). (ישב ר׳ יוחנן ודרש) עתיד הקב״ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהן שלשים על שלשים אמות וחוקק בהם עשר ברום עשרים ומעמידן בשערי ירושלם שנאמר ושמתי כדכוד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וגומר לגלג עליו אותו תלמיד וכו׳ אמר לו רבי דרוש ולך נאה לדרוש כשם שאמרת כך ראיתי אמר לו ריקה אם לא ראית לא האמנת מלגלג על דברי חכמים אתה (סנה׳ ק.). שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב״ה על שרה ולא הקפיד על אברהם (רש״י ברא׳ יז יז).—ב) *לִגְלֵג בדבר, זלזל בו: אמר רבן שמעון בן גמליאל אל תהי מלגלג בדין שהוא אחד משלשה רגלי העולם (מד״ר דבר׳ ה).

*לַגְלְגָן, לוגלגן, ש״ז, — מי שטבעו ללגלג, Spötter moqueur; sneerer: א״ל בר קפרא (להתלמיד שלגלג על חבירו) לא לזה גורגרן (אני כועס) אלא לך לוגלגן[1] זה עשה בגרגרנותו אתה למה לגלגתה (ירוש׳ ברכ׳ ו יג).

*לַגְלֹגֶת[2], ש״נ, מ״ר לגלוגות,—כמו חלגלוגה: שמן וורדים עם מעט קמח שעורים ומי הלגלוגות (מ׳ הלדכי, ש״ה ד). ותתבוש הרחם בסמים משככים מחזקים האבר כמו לגלגות ושליו׳ עם שמן וורדים (שם). זרע חסא או זרע לוגלוגות (שם). ויתבשנה בלוגלוגות כתושים (שם).

*לִגְלוּג, ש״ז, — שה״פ מן לגלג, במשמ׳ גמגום, הברה לא נכונה של הלשון: אמר ר׳ יששכר תינוק שקורא למשה משה לאהרן אהרן לעפרן עפרן אמר הקב״ה וליגלוגו עלי אהבה (מד״ר שה״ש, הכיתני).

*לגם[3]), ממנו *לֹגֶם, *לְגִימָה, *לְגִמָה.

*לֹגֶם[4]), לוגם, ש״ז, בכנ׳ לגמו, לוגמו, מ״ר לגמים, לגמיו, —חלל בפה בין הלחי והשנים כשיש שם אכל ומשקים:

[1]) כך בכ״י סיריליאו, ובנוסח׳ הדפוס לוגלן, ובדפוס קושט׳ לגלגן.

[2]) עי׳ הערה לערך חלגלוגה, והובאה גרסה זו בערוך.

[3]) בערב׳ לקם a) במשמ׳ לקיחת מאכל בפה.

[4]) בערב׳ לקמה b), מה שאדם נותן בפה בבת אחת.

a) لقم b) لقمة

מפני לוגמו של בן אבטיח שהיה מחזיק יותר מרביעית (ירוש׳ יומ׳ ח מד ד). משקין בולען שא״א לסלקן לאחד מלוגמיו ולברך ולא לפולטם שמפסידם (רש״י ברכ׳ נ:). —מלא לגמיו, כמות אכילה או שתיה שאדם לוקח בבת אחת לפיו: האוכל ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה והשותה מלא לוגמיו חייב (יומ׳ ח ב). וכל המשקין מצטרפין למלא לוגמיו (שם). הקומץ את המנחה והחופן את הקטורת והשותה כמלא לוגמיו ביום הכיפורים (כליס יז יא). המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא (ערוב׳ עט:). לא מלא לוגמיו ממש אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו (יומ׳ פ.).

*לְגְמָא,—עי׳ לגמה.

*לְגְמָה, לוגמא, ש״נ, — עצם כמות האכילה והשתיה שאדם נותן בבת אחת לפיו: כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת עד שחרש וזרע וקצר וכו׳ ואפה ואח״כ אכל (תוספתא ברכ׳ ז ה). — *וכמו לֹגֶם: מלוא לוגמיו שהוא ניתן ללוגמא אחת (ירוש׳ יומ׳ ח מד ד).

*לגן[1]), ממנו אולי *לְגָנָה.

*לְגָנָה[2]), ש״נ, מ״ר לגנים, — תלם סביב חלק שדה שהאכר רוצה לחרש בבת אחת ועצם חלק שדה מוקף בתלם, Saatstreifen; bande de terre; strip of land: מאה לגנה[3]) של תרומה ואחת של חולין

[1]) עי׳ בהערה להערך.

[2]) בארמ׳ ליגנא, בערב׳ לגנה a), ועי׳ הערה לקמן.— [3]) כך הגרסה במשנה שברוב ספרי הגמרא בבלי, וכך בערוך, וכך במדמ״ע מהד׳ Lowe, וכן ברמב״ם (הלכ׳ תרומ׳ יג ב): מאה לגנה של תרומה. ובכ״י קופמ׳ ליגנה. במשנ׳ שבמשניות לגינה. ת״י תרגם המלה שורה (ישע׳ כח כה) ליגנין: כזרעי חטין על לגנין (כך מהד׳ ויניליה, וכן מתורגמן ר״א בתור). והנה הערוך הביא זה בערך לגין במשמ׳ כד, ופרש כנראה מאה לגנה מדת מאה לגינין. אך זה דחוק גם מפאת הענין וגם מפני שבכל המקומות הרבים שבא השם לגין במשנה ובגמ׳ לא בא בשום מקום בצורת לגנה או מ״ר ליגנין. וכבר העיר ע״ז ש׳ קרוים (S. Kr. Lehnw. 603) כי לגין בכ״מ הוא זכר וכאן נקבה, כמו שנראה משמוש המספר אחת, עי׳ לקמן. וכך נראה ברור גם מת״י לישע׳ כזרעי חטין על לגנין, שאי אפשר לפרש במשמ׳ לגין. ויותר נכון לפי הענין פרושו של הרמב״ם: לגנה שם למקום זרוע מן הארץ. ע״כ. אלא שלפי לשון ת״י המובא למעלה נראה שאין זה דוקא חלק זרוע אלא בכלל חלק מחלקי שדה המחלק לחלקים לכונה מן הכונות. ובדבר מקור מלה זו הנה כבר העיר גלדקה (S. Fraenkel Aram. Lehnw. 130) על המלה לגתא בסור׳ ולגנה a)

a) لجنة

כולן מותרין בדבר שזרעו כלה אבל בדבר שאין זרעו כלה אפילו מאה של חולין ואחת [1]) של תרומה כולן אסורין (תרומ׳ ט ה). ק׳ ל י ג נ י ן של תרומה ואחת של חולין וכו׳ אפילו ק׳ חולין ואחת תרומה לא תעלה (תוספתא שם ה ד).

לגרמיה[1]), לגרמין,—שם אחד הטעמים וצורתו קו נצב בין שתי מלים: פזר גדול בן יומו לגרמין פסקן (ר״י חיוג, שער שמות הנקוד). הראשון פזר, הוא הקול יפזר, השני רביע, לטעמים יופיע, השלישי לגרמיה והוא פסקה, מקל למעלה ובין תיבות חקוקה (סור׳ סקולא 73). ל ג ר מ י ה נקרא כן כי הוא כדמות עצם שבור וצורתו מעידה על זה כי הוא פסק[2]) ממש ונקרא ל ג ר מ י ה כאשר הפסק הוא בין שני שופרי ישרים ואחר הישר השני רביע וכו׳ ונגינתו נגינת הפסק אם תקרא נגינה כי היא הפסק מה ואין לו קול מיוחד וכאלו נשבר העצם להיותו בין שני שופרות (מקנה אברהם, שער המכתא והטעמ׳).

*לגש,—עי׳ *לכש.

לדה, ש״נ, ככנ׳ לדתו, לדתך[3]), לידתו, לידתך, מ״ר לדות בנפרד ובסמיכות[4]),—א) מקור מן ילד, עי׳ שם.— ב) שה״פ מן ילד: אפרים כעוף יתעופף כבודם מלדה ומבטן ומהריון (הוש׳ ט יא).—ובתו״מ: ויום הלידה ויום המיתה (ע״ז א ג). על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו), ר״ל בשעה שהן יולדות. הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה (יבמ׳ יא ב). אשרי אדם ששעת מיתתו כשעת לידתו מה שעת לידתו נקי כך בשעת מיתתו יהא נקי (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ד), ר״ל שהוא נולד. הכרת העובר לחדשים שלימין ולידתו לחדשים מקוטעין (שם נדה א מט:). הרי הוא אומר בנים אשר יולדו להם דור שלישי הכתוב תלאן בלידה (יבמ׳ עז:). זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות שנאמר אשר

בערב׳. המלה הסורית נמצאת בבן סירא בתרגום הסורי (לח כו): כ ל ג ת א דזרעא. והמלה הערב׳ ל ג נ ה במשמ׳ זו אינה נמצאת בהמלונים הערבים, אבל בר עלי ובר בהלול תרגמו בה את השם לגתא הסורי, והוסיף בר בהלול בסור׳: אן הוטא דדברא פדנא חד יומא, ובערב׳: מא יח׳ט אלפדאן ויבד׳ר צאע זרעה ותקטיע חרת׳ זרעה, ר״ל מה שהצמד יחפר ויזרה צאע זרע, וקטע חרישה של זרע. וכבר השתמש במלה ערבית זו ובמשמ׳ זו ריב״ג בגוף הערבי של השרשים שלו, אמר בערך ענה וז״ל: כבחצי מענה הו אלחט אלד׳י יח׳טה אלחראת׳ הואלי אלמבאנ אלד׳י יריד חרת׳ה והו אלמשמי לגנה, ע״כ, ובעבר׳, בתרגום ר״י א״ת: הוא הקו אשר יחרש החורש סביב המקום שרוצה לחרש אותו. ע״כ. והנה זה תרגום נכון של המאמר עד שלש המלים האחרנות: והו אלמשמי לגנה, שאותן השמיט המתרגם, מפני שאין בהן תועלת להקורא בעברי׳, אבל לנו, לפרוש המלה לגנה של המשנה, אלה שלש המלים הן החשובות, ותרגומן בעבר׳ הוא: והוא מה ששמו (בערבית) ל ג נ ה. מכל זה מוכח בודאות גמורה, כי הפלחים הערבים בקצת ארצות השתמשו בהשם לגנה במשמ׳ קו חפור סביב חלק מהשדה לצין בו החלק שבדעת האכר לחרוש בשעה זו. ונהוגה מלה זו גם אצל הפלחים בארץ ישראל, מן מרג׳ עיון (עיון העתיקה מצפון למטלה) ועד ירושלם. כך העיד פרופ׳ דלמן במאמרו על מדות החרישה והזריעה בא״י בהקבץ הגרמני לחקירת א״י (ZDPV, 28, 33, Pflügelänge (Saatstreifen u. Erntestreifen in Bibel u. Mischna), ובאר שם כי בהיות שהפלח צריך לזרע הזרע ביום החרישה והוא צריך לדעת כמה כבר נזרע בשדה זה, הוא חורש קודם תלם סביב כברת האדמה שיש בדעתו לזרע, והוא חורש וזורע אותה כלה, ואח״כ הוא עושה כך בחלק אחר שאחרי החלק שכבר חרש וזרע. לחלקים אלה אין מדה וצורה קצובה, אלא הכל לפי רצונו וכחו של הפלח, אבל עפי״ר החלקים האלה הם ארוכים וצרים כעין רצועות פחות או יותר רחבות. ובלי יסוד מספיק דחה ש׳ קרויס בעתיק׳ התלמ׳ (S. Kr. Arch. d. Talm. II, 562) משמ׳ זו להשם לגנה במשנה. ובדבר מקור מלה זו, הנה ר״נ פרשו מן השם לגין, וקרויס ודלמן הפשו לו מקור במלים יווניות. אבל כבר העיר ע״ז ס׳ פרנקל בהקבץ הגרמני ההוא (דף 222), שקשה לחשב כי הפלחים או האכרים היהודים לפנים לקחו מלה זרה יונית ויחסו לה משמ׳ שאין לה בעצם הלשון היונית. וכבר העיר נלדקה בספרו של ס׳ פרנקל שם במקום הנזכר למעלה, כי רגלים לדבר כי זו מלה שמית והשתמשו בה היהודים בזמן האחרון, אולי באה להם מלשון הארמית, במקום השם שורה (ישע׳ כח כה) ומענה, שהשתמשו בהן במשמ׳ זו קודם, ולקחוה אח״כ גם הפלחים הערבים, כמו שלקחו גם השם מענה במשמ׳ זו, עי׳ זה הערך.—[1]) כך בערוך, וכך בתוספתא, וכך ברמב״ם, בהלכ׳ תרומ׳ (יג ג) א ח ת. ובמשנ׳ שבגמ׳ בבלי ברוב הספרים **אחד**.

[1]) מלה ארמית, במשמ׳ לבדו. וי״מ מהשם גרם במשמ׳ עצם.—[2]) וסבר פריטוריוס (Praetorius, ZDMG 1899, 686) כי הפסק הוא יותר עתיק מהלגרמיה, ונולד עוד קדם תקון הטעמים, והלגרמיה הוא בן זמנם של שאר הטעמי׳.

[3]) כך רד״ק בפרוש: אבל בלדה נהגו בקריאתו מנהג צאה לקיים הצירי לדתו לדתך ואולי נהגו כן מפני שהלמד והדלת ממוצא אחד שלא לחטוף האחת על חברתה. (מכלול, שדה״ש).—[4]) כך רד״ק שם: ובסמוך בשוא שנות חמות עדות אבל דעות צאות לא ישתנו וכן לדות.

ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים (סוט׳ יב.). מקיש לידתה להורתה מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער (שם). — ומ״ר: א״ר יוחנן הלידה הזאת ככל הלידות שבתורה מה הלידות שבתורה עד שיצא ראשו ורובו וזו עד שיצא ראשו ורובו (ירוש׳ נדה ג כ ג).

לָהּ[1], — מלת הגוף לנסתרת: אמר לָהּ, נתן לָהּ, וכדומה. — ולהטעים הפעל, *הלכה לָהּ, *ישבה לָהּ: יצאת בת הראשונה וישבה לה בהר הבית (פסח׳ ה י). למלך שקנה לו שתי שפחות וכו׳ על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טירודין ישבה לה אותה השפחה תוהא ובוהא (מד״ר ברא׳ ב).

לֹה, — במקום ל״א, במלת הלֹה במקום הלא: הנה ערשו ערש ברזל הלֹה הוא ברבת בני עמון (דבר׳ ג יא).

°לְהָאָה[2], ש״נ, — בעין לשון קטנה בשרית דבוקה בחך ויורדת אל הגרון, Zäpfchen; luette; uvula: רצוננו לאמר בגרון החלל אשר בו מעבר הנשימה והמזון בו התוספות הנקראות הלהאה ושני השקדים (קאנון ג ט א). ואמנם הלהאה היא עצם בשרי תלוי על עליוני שפוי כובע במסך ופעולתו הדרגת האויר פן ימתיץ בקורו את הריאה פתאם וישמנע האבק והעשן ושיהיה כמהלם להקול (שם). ואמנם אברי החזה ואברי הנשימה פעם יונעו בקול הכבד והגדול ופעם בקול החד מעורב ביניהם ויהיה זה תנועה לפה וללהאה וללשון ולצואר (שם א ג כ כ). ועל פי הושט יש כמו כסוי הנקרא להאה והוא הלשון הקטן התלוי בחך (מ׳ אלדכי, ש״א ד).

להב[3], ממנו לַהַב, לֶהָבָה, לַהֶבֶת, שַׁלְהֶבֶת, °לִהֵב, °לַהֲבִי, °לְהוּב, °לָהוּב, °הִתְלַהֲבוּת.

לַהַב[4], ש״ז, מ״ר לְהָבִים, סמי׳ לַהֲבֵי, — א) כעין לשון אש דולקת, Flamme: ויהי בעלות הַלַּהַב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יי׳ בְּלַהַב המזבח (שפט׳ יג כ). סופה וסערה וְלַהַב אש אוכלה (ישע׳ כט ו). כקול לַהַב אש אכלה (יוא׳ ב ה). נפשו גחלים תלהט וְלַהַב מפיו יצא (איוב מא יג). כי הנה יי׳ באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בְּלַהֲבֵי אש (ישע׳ סו יה). — ובמדר׳: וכשהייתי בן ג׳ חדשים התנבאתי ואמרתי שעתיד אני לקבל תורה מתוך להבי אש (מד״ר דבר׳ יא). — ואמר הפיטן: מלך עליון קדושיו להב, קורא מי רהב, קרוב לקוראיו באהב (מוס׳ א ר״ה, מלך עליון). זהרי גו מחוץ ומגו יקודי להבי רשפים, הקוקי הוד בלב ומאד תהלתך מטיפים (שבת א׳ אח״פ, ארוגי עוז). קנינך שנאה ואהב וכסף וזהב באונך, וזרם ולהב ושפלות ורהב בגאונך (יצחק אבן גיאת, קניניך). כלה בעסו והצית להבו, ובתכלית ששה מאורי אור בבו, כי לא ענה מלבו (ר״א קליר, קנות, איכה אספתו). תהלה לכל, ולא יכול, מאור נוגה בשלהבו, אשר ברכו, לפי ערכו, להעלות נר בלהבו (אפר׳ בר״י, שבת ב חנכה, אשר יצר). מלך עליון סתרו עבים, סביביו להבים, רכובו כרובים, משרתיו שביבים (רשב״י, א׳ ר״ה, מלך עליון). אמור לנדוד וירף מקרביו, ואל ישליט עלי נפשי רגזיו, ומוקד אהבה ישקיט להביו, ואולי יתנו פוגה מחזיו (ר״י הלוי, נאם אסף). הקדמת ארבעה הוגי דת תושיה, דניאל חנניה מישאל ועזריה, זה נצל מאריות ואלה מלהביהם (סליח׳ תענ׳ אסתר, אגגי בהעמקו). — והמשורר: ואש מות אכלתם ותמו כמו עצים בתנור חם וכירה, כאלו צוררי כלם בעפר חשש להב בקרב המדורה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). המון עם זהר לתגות בטהר סביב סין ההר חמד אלהים, ומתוך להבים הנחיל אהובים לוחות כתובים באצבע אלהים (ר״י הלוי, יום בקול המולה). וכאשר באנו אל השוק מצאנו צלי אש תאוה לעינים, יושב בין תנור וכירים, וכו׳ ולשון הלהב בשל נתחיו, ורתח רתחיו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כא). — פני לְהָבִים, פנים אדמים ממורא ובהלה: ונבהלו צירים וחבלים יאחזון כיולדה יחילון איש אל רעהו יתמהו פני לְהָבִים פניהם (ישע׳ יג ח). — °הנצב אחר הַלַּהַב, העומד אצל להב האש, ר״ל המבשל: וסביבנו משרתים חמודים, במנורות לפנינו עומדים, להביא כל מאכל נעים ונאהב, וכל אחד מהם ממהר ואתו כלי מצהב, המשקה בידו כום זהב, ויבא גם הנצב אחר הלהב[1], ובידיו גדיים תלויים, וזרועו יקבץ טלאים רבים ונאים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). — ובהשאלה, ע״ז ה״ם הרגש, האהבה וכדו׳מ׳: צבי פניו

---

[1]) ונמסר: שלשה רפין בקרי׳ וסימני׳ נבח בביתא דבעז, והם: ויקרא לָהּ נבח בשמו (במד׳ לב מב), לבנות לָהּ בית (זכר׳ ה יא), ויאמר לָהּ בעז (רות ב יד).

[2]) בערב׳ לַהָאה a). ולא נתברר ע״ש מה נקרא כך בלשון זו. השרש להי b) משמש בערבי׳ במשמ׳ השתעשע ובמשמ׳ דבק בדבר, ואפשר אמנם כי תוספת בשרית זו נקראת להאה ע״ש שהיא דבקה בהחך, ואעפי״כ זה קצת דחוק.

[3]) בערב׳ להב c) במשמ׳ זו. וגם באשור׳ לאב.

[4]) בערב׳ לַהַב d).

a) لَهَاة b) لهى c) لهب d) لَهَب

— [1]) השתמש המליץ במליצת הכתוב במשמ׳ זו בדרך מליצה.

פנינים קודהים איש וגביע בידו זיק מאזר, באור זה נשקו רשפי להבי ואור זה את לבבי גיל מאור (רמב"ע, תרשיש כ). וישלח השכל את ידו ויגע אל פי, וקדח להבי רשפי (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). — ותשוקה עזה לדבר מהדברים: ועתה בני הנצלו ואל תעצלו, והנזרו והזהרו והטהרו, והתנגשו והתקדשו, והבעירו בקרבים, להבים, והקירו מסלעי הצלעות, דמעות, והעירו עם הלבבות, קרבות (שם כ).—ולהב השיר וכדומה, עז מליצתו: ואם אקדח יקוד השיר במזרח ילהט שוכני מערב להבי, ואכניע מתי שכל ואקרע סגור לבם ואוכלם שם כלביא (שם ט).— *בעלת הלהב, צורה מצורות המזלות: הד' (הצורה) בעלת הלהב וכוכביה י"א (ראב"ע, ראש' חכמה א).— ב) ברק אור הנוצץ מדבר ממ׳רט כמו מברזל הממ׳רט של חרב וכדומה: פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית (נחו' ג ג).— ועצם הברזל החד הממ׳רק וממ׳רט ומבריק, Klinge ; lame ; blade: ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו ויבא גם הנצב אחר הלהב ויסגר החלב בעד הלהב כי לא שלף החרב מבטנו (שפט' ג כא-כב). עליו תרנה אשפה להב חנית וכידון (איוב לט כג). —ואמר המשורר: וכוכבי רום כלהבי החניתות והסהר כסוחרה וצנה (ר"י הלוי, לכית תן). ומי הוא זה אשר יעמוד לפני ומי הוא אשר יסבול להבי, והשטן אשר יעמד ירופף לנצבי ויגיע אליו להבי (רס"ע אבן דנאן, כסוף הסרבים שלו).—ובהשאלה *לנצוץ כוסות היין: ואל תתאו חמר, זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר, כשוקט בשמרים, שתותו לרהב, בכוסות הזהב, ולראות לו להב, בכוסות ספירים (דונש, דעה לבי).

*לָהַב[1], פ"ע, עתי' ילהב, ילהבו.— להב, היה לו להב, ובהשאלה, היה לו ברק: שנאנים שאננים בניצוצים ילהבו, להטיהם ומעטיהם כעין קלל יצהבו (רשב"ג, שנאנים). גבהי שמים איומים ילהבו, לפני הכבוד לנצח נצבו, והתנוצצו ורצו והתפלצו ושבו (ר' חייא דאודי, גבהי שמים).—והפנים: וישא יהודה את עיניו וירא בין השמים והארץ איש לבוש בלבוש זהב ורוכב על סוס ודמות הסוס כמראה להב וביד האיש רמח ואחוריו נגד צבא החשמונאים ופניו ילהבו נגד מחנה יון (יוסיפון, פרק כב).—והלב, יבער, יחם מצער וכדומ': וזלעפה אוחזת עד לב השמים, על כי אבדה לשון הזהב, וכל לב באשו ילהב, כי רחק הדוד הנאהב (ספ' המוס' לר"ז אלל'הרי מה).—*להוב, חרב להובה, שיש לה להב, שהיא מרוטה: זכור עריץ בעמונים נחבא, פרץ כרתי עין גדי כהובא, צורכו איש באחיו בחרב להובה (ר"א קליר, זכור איש). החל לבוא מראש במחבא, דגר שנית בחרב להובה, גש בשלישי בעלי בחובה (שם, תמימים). — ובמשמ' שרוף באש: הקריב אילו ושל עדת אהובים, המוספים וחלבי חטאת להובים, רץ וקידש ופשט ורחץ (מסול' כר' קלוני', עבודה, אשוחח).

—נפע', *נִלְהַב,—נדלק, נשרף: באשם נלהבים, ובגחלתם נכוים, ובפארם הם נאלמים (ר"א קליר, החדש, הוא נקרא).— ובזמן החדש השתמשו בו בהשאלה, אדם נלהב וכדומ', שמתעורר בקרבו ח"ם רוחני לכל דבר טוב וכדומה.

—פע', *לִהֵב,—דלק ושרף: מעשה תמיד של בין הערבים, שילם כסדר לבותן קריבים, ליהב קטורה למזבח פרוים, מנורה ונרותיה העלה בערבים (מסול' כ"ק, עבודה, אשוחח).

—הפע', *הִלְהִיב,—הדליק: כמס דוב רשפי להב מלהיב ללהב, כרה שוחה לעד לחומו להבהב (קרוב' לפורים, הכתולות כהקנן).—ובזמן החדש השתמשו הרבה בפעל זה בהשאלה, הלהיב אותו לדבר, העיר בקרבו רגשות קנאה עזה לדבר מהדברים: ואחרי עשותו את כל אשר תכסיסי המלחמה דורשים מידו הלהיב את לבב אנשי המלחמה בדברים היורדים חדרי לבב ויעוררם הוא וראשי כמריו (מא"ג, הלרפתי' ברוסיה).

—פע', *לֻהַב, מלֻהב, מלוהב,—כמו נלהב: אלו עמודי האש והעשן המלוהבים בפאות העולם (ר"ש פרחון, ערך ברק).

—התפ', *הִתְלַהֵב, — התלהבה האש, נדלקה, התחילה לבער: כי כל גוף מהיר התנועה מתלהב ומלהיב יקרא בשני השמות האלה (ר"ש א"ת, אותות השמים). אילו היתה האש היסודית מאירה היינו רואים באויר כולו בלילה מתלהב אש (עמנ' מרומא, פרוש התורה, Merx, Arch. 374).—ובהשאלה, נתלהב הפצע וכדומ', נהיה חם, נפלה בו דלקת: הנה זה אות כי המורסא חמה מתלהבת (מ' אלדכי, ש"א ד). — ובזמן החדש השתמשו הרבה במשמ' התעוררות רוחנית עזה: וההתלהבות אשר התלהבו האנשים האלה בנגנם את זמירות השבת נתנה עדיה כי ממעמקי לבבם היא יוצאת (מא"ג, דכיר, מכת' מא"י ב).

*לֶהָבָה, ש"נ, מ"ר לְהָבוֹת, — כמו להב: כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב בעלי במות ארנן (במד' כא כח). ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה (ישע' ד ה). כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה (שם ה כד). והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד (שם י יז). לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה (יוא' ב ג). כי אש אכלה

1) עי' הערה להשרש.

נאות מדבר ולהבה להטה כל עצי השדה (שם א יט). והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום (עבד׳ א יח). כי אש יצא מחשבון ולהבה מבין סיחן ותאכל פאת מואב (ירמ׳ מח מה). ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב (איכ׳ ב ג). כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך (ישע׳ מג ב). הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה (שם מז יד). כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים (תהל׳ פג יה). נתן גשמיהם ברד אש להבות בארצם (שם קה לב). ותבער אש בעדתם להבה תלהט רשעים (שם קו יח). קול יי׳ חצב להבות אש (שם כט ז). ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה (דני׳ יא לג). — ובמדר׳: גלגלי מרכבה ושרפי ל ה ב ה (מד״ר דבר׳ יא). —ואמר הפיטן: ל ה ב ה השיקתני מלהטת כסל וטוחות, מספד מר אגדיל וארחיק שמחות (רשב״י, י״ז תמוז, והרן שפל). —ובמליצה, °להבות הלשון וכדומ׳, עז מליצותיו: ומלהט יקודיה אוחזות לבבות וכבות, בניבות ערבות, מ ל ה ב ו ת חצובות (ר״י חריזי, תחכמ׳ א). ולי לשון בעת ישון ברקיו יכסה עין מאורים להבותיו (שם טז).

°לַהֲבִי, ת״ז,—של להב, מטבע הלהב: שהאור הלהבי נראה בפגישת הגופים (ר״י אבן לטיף, רב פעלים סט). ההתלהבות והכאב הלהביי בו יותר (קאנון ד ג א ה).

לַהֶבֶת, ש״נ,— כמו להבה, א) להבת החרב וכדומה: והץ חניתו כמנור ארגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל (ש״א יז ז).—ב) להבת האש: הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תכבה להבת שלהבת (יחזק׳ כא ג).—והשתמש המשורר בשתי המשמ׳: אשחה בדמעותי ואמצא תוך לבי יקוד ייקד כלהבת, תוך ליל כאורך עץ חנית אבן שחר בקצהו כ ל ה ב ת (רמב״ע, תרשיש ז מ).

להג[1]), ממנו לַהַג, לָהַג, °לְהִיגָה.

לַהַג[2]), ש״ז,— א) שקידה ועיון ומחשבה וחקירה רבה בדבר, Nachdenken, studieren; méditation, étude; study, meditation: דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג[3]) הרבה יגעת בשר (קהל׳ יב יא-יב). — ובמדרש כמו״כ במשמ׳ זו: אם יגעת הרבה ב ל ה ג דברי חכמים הקב״ה מבשרך בשורות טובות (מד״ר במד׳ יד).—והשתמשו בו במשמ׳ זו גם בסהמ״א: דורשה לבו לא ימרך, חוקרה תלמודו לעד מבורך, ו ל ל ה ג ספרים לא יצרך (דה״ע, סי׳ 2). למרוב הלהג אשר עשרים וארבעה ספרים היו בפי סדורים עשיתי גדולים ונפלאים ספרים (קטע כ״י תלמ׳ תוי, JQR 1901,365). ולהיות הנפש השכלית על משמרתה עומדת, ועל דלתי החכמה שוקדת, ולאל יוצרה עובדת, ולתור ללבי מנוחה, מלהג הרבה שהוא יגיעת בשר ולנפש עצבון ואנחה (הקדמ׳ המבקש לרש״ט פלקיירא). ודעו בני כי יואן ואלינסיאו המחבר לאטינו בקש למצוא דברי חפץ בטעמי הנגינה זרקא וכו׳ הכתובים בספרינו הקדושים ואחרי הלהג והיגיעה הרבה לא מצא אלא זה בלבד (שלטי הגבורים ד). השכל האלקי הוא צריך ל ה ג ועיון הרבה כי נראה לו מתחלה דבר רחוק מהענין הזה וכאשר הוא לוהג בהם הרבה טועם בהם טעם בשר כי על ידי העיון הרב הוא עומד עליו (באה״ג ב).— ב) °דבור מפ׳רש וצח[1]), d. Reden; parole; speech: כל ותיקי וסת בכושר מכללים ה׳ מלך, אלו ואלו ב להג מלהגים ה׳ ימלוך (רשב״י, קרוב׳ ב׳ ר״ה, כל שנאני). לט מצחו בנזר בקדש, ל ה ג פיתוחו ליי׳ קדש, לרצות טומאות החוקרו בקדש (מסול׳ כר קלוני׳, עבודה, אבותח). — ולהפך, במשמ׳ דברים מרבים בלי דעת ובלי יסוד: חלילה לי אתחבר אל עם רשע לדרוך מסלולו, או מלפנות אל תעתועיו הכזב או אל מהתלו, או לנטות אל להג ספריהם השקר או אל הבלו (ר״מ דרעי הקראי, לקו״ק עד). השיר ישנא

[1]) בערב׳ להג a), ועי׳ הערה להערך.

[2]) בערב׳ לַהַג׳ b) במשמ׳ דבקות ואהבה מיוחדה לדבר והתעסקות בו. ועי׳ הערה לקמן. — [3]) תרגמו המתרגמים הקדמונ׳ במשמ׳ האמורה בפנים. השבעים μελέτη, שר״ל עיון ועסק בדבר בשקידה רבה ובהתבוננות גדולה והתרגשות בדבר. ולג׳ meditatio. ונראה כי כך פרשו גם חכמי התלמוד, שאמרו וז״ל: ולהג הרבה יגיעת בשר א״ר פפא בריה דרב אחא בר אדא משמיה דרב אחא בר עולא מלמד שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת מתקיף לה רבא מי כתיב לעג להג כתיב אלא כל ה ה ו ג ה בהן טועם טעם בשר (ערוב׳ כא:). כך, כל ההוגה בהן, הגרסה בכל הספרים וגם בכ״י. אך הרמ״א (שו״ת, סי׳ לא) הביא גרסה: כל ה ל ו ה ג בהם. עכ״פ, בין לגרסת הספרים ובין לפי גרסה זו, הכונה היא בלי ספק במשמ׳ עיון ומחשבה וחקירה ודרישה. וכעין זה מנחם: ענין הגיגי, כותבי ספרים לפי הענין, ויתכן להיות מגזרתו הגות והגיון וישבות הלמד מיסוד המלה ויהי פתרונו ל ה ג ו ת הרבה. ע״כ. ובמשמ׳ זו גם החדשים. —[1]) בערב׳ משמש השם להג במשמ׳ כנוי להלשון של בע״ה, וגם במשמ׳ השאולה לדבור וצלצול הדבור, ואומרים פציח אללהג, במשמ׳ צח הלשון.

a) لهج b) لهج

מטבעו להג הרבה אפס כי הרשות בידינו לכלול הדרו בתמונות שונות מה שאין כן במשל (אגר׳ יל״ג א ג). ובאחרית דבריך קפצת ותשבע כי לא תוסיף עוד לבוא אתי בלהג הרבה ובדברים ארוכים (שם ד).

**לָהַג[1], פ״ע, — לָהַג פלוני, דִּבֵּר, אָמַר בצחות לשון, :sprechen, sagen; parler, dire; to speak, say איכה כונת בכעסך, לכלות ביד כושלים כרמך, ולא זכרת לא לזנוח לעולם אשר למדת ללקוחיך, ובכן להגנו זכור יי׳ מה היה לנו (ר״א קליר, איכה אלת). יער עצים ולשפות דרך, כמה ותמה יחיד ורך, להג איה השה הנערך, להקדישו לה׳ קדש (רשב״ג, אזי בהר המור). אשרי עין ראתה לוים ועם נזהרו, והכבוד מחופף כלבת אור יזהרו, והכהן לוהג לעם אליו ינהרו, מכל חטאתיכם לפני יי׳ תטהרו (הוא, מוס׳ יוה״כ, אשרי עין). קרואי אלהים ומשחריו ומיחליו ועובדיו דוברי אמת ולוהגי[2] צדק מבלי מורא (חו״ה, הפריקות ז). לעשות מחיצה בינו ובין הארמי אמרו להבדילו מחטאה, להגו חמץ שמצאו ביום טוב לכסותו בעת אותו ראה (רי״ס מקסטיליא, שכה״ג, אשאלה רשיון). נשמת אמונים ידידים נדודים, לז ללז רוחשים להגו נגן למושיב ביתה יהידים (קרוכ״ץ ארג׳יל, אתרון פסח, נשמת שזופת). — **וקצת במשמ׳ לַעַג: וכשמעו דברי חבריו ומליהם, צחק ולהג עליהם, ואמר אני למליצות אשר שפכו פניניהם, וחללו עניניהם (ר״י חריזי, תחכמ׳ כד). — **ובמשמ׳ דבר דברים בלי יסוד ובלי טעם: להגו וחפאו עוד על אב הנביאים ע״ה משה והשווהו עם בלעם הקוסם בן בעור (ר״י הדסי, האשכל ססד). — פע׳, **לִהֵג, מְלַהֵג, — כמו קל בנחץ המשמ׳: כל ותיקי וסת בכושר מכללים ה׳ מלך, אלו ואלו בלהג מלהגים ה׳ ימלוך (רשב״י, קרוב׳ ב׳ ר״ה, כל שנאני). אלהג אלמד השם השמיני לאום עמוסה, להג נשא אפענח במלה פרושה (רשב״ג, אאמיר אאדיר). נשמת לכודים בפח חטאם ובמכמור, תלהגך להם תבשר דברי נחומים החל וגמור, דברי שלום לאמר (רשות לשבת דכרי, נשמת שדודים).

לָהַד[1]), ממנו שע״פ לַהַד.

לה״ד, — ר״ת: למה הדבר דומה.

---

[1]) עי׳ הערה הקודמת. וכבר השתמשו קצת הסופרים גם בערב׳ בפעל זה, עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך גם בגוף הערבי: נטקוא באלחק ולהג׳וא באלצדק (גוף הערבי של חו״ה הוצ׳ דר׳ א״ש יהודה 376).

[1]) בערב׳ להד a) במשמ׳ הכביד המשא על הבהמה,

---

a) لهد

להד״מ, — ר״ת: לא היו דברים מעולם.

לָהָה[1]), ממנו לָהָה.

לָהָה[2]), פ״ע, וַתֵּלַהּ, לָהִיתִי[3]), יִלְהֶה, — לָהָה האדם או הארץ מרעב וכדומ׳, כלה כחו, erschöpft s. : être épuisé; be exhausted ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד וַתֵּלַהּ[4]) ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב (בראש׳ מז יג). — ואמר המשורר: צאן אבדות בגלות להו תניח, ותנהלם באליהו ומשיח (ר״י הלוי, נאן אבדות).

**לְהוּב, ש״ז, — כמו לַהַב: והמתעכל (הכח המעכל) יפעל בכח להובו וחומו ויחזיק טבעו ועצמו (משל הקדמוני א).

**לְהוֹב, ש״ז, — כמו הקודם: הַמִּימוֹת ורוב צמאון והליהוב (מ׳ אלדבי, ש״א ד).

*לָהוּט, — עי׳ לָהַט.

**לְהוּט, ש״ז, — שם״פ מן לָהַט: ואמרנו שמה כי ענין הכל הברקה וליהוט (הפרש׳ לריב״ג, עוף).

**לְהוּק, ש״ז, מ״ר לְהוּקִים, — שם״פ מן להק, במשמ׳ התחברות והזדוגות: כשיצר לויתן וזוגתו, בן עש זיז שדי והורתו, ומרעהו אלף הרים ואשתו, לשחק בם צנן הזכרים בלהוקים, והנקבות הרג בבתוקים, ומלחם לעתיד לבא לצדיקים (שבת תוהמ״ס, ר׳ יהודה, אפאר).

א. **לָהַט[5]), ממנו א. לָהַט, לַהַט, **לְהוּט, **לַהֲטוּת, **לְהִיטָה, **לְהִיטוּת, **הִתְלַהֲטוּת.

ובמשמ׳ עזרה, ובמשמ׳ אנחה ויללה.

[1]) אמרו חכמי הלשון כי זו צורה שניה להשרש לאה, בארמ׳ להי, ובערב׳ לאי, אלאי a) נפל בצרה.

[2]) עי׳ הערה להשרש, ועי׳ לקמן הערה ד׳. — [3]) ר״י חיוג. — [4]) ת״א: ואשתלהי. וכך רסע״ג, ואמר בספר צחות לשון הקדש בשער החלופים, כי הוא כמו ותלא (איוב ד ה). וכבר התפלפל אתו מנחם (מחב׳ גכה), והקשה עליו קושיות ודחה פרוש זה ופרשו במשמ׳ שגעון ושטות: ופתרון ותלה ארץ מצרים כה הוא נבערה ארץ מצרים ובסלו שוכניה מכובד רעבון. ע״כ. וכמו״כ דונש הסכים בזה עם מנחם: ופתרונו ונואלו חכמי מצרים מפני הרעב ואם אמר אומר מאין תאמר כשירעב אדם ישתטה אמרנו אין בזה הדבר ספק אצל כל בעלי דעה כי האדם אם נשתנה עליו מלחמו כלום ישתטה וכ״ש״כ אם לא ימצא לחם יעלה האויר אל קדקדו באמת אנו אמרים כי הוא ישתטה. ע״כ. ריב״ג כמו רסע״ג, וכן רש״י. ראב״ע, שבגזרת המלה הוא מצדיק את רסע״ג (ספת יתר פא), פרש ותלה: לא ידעה מה לעשות. החדשים במשמ׳ לאות ואפיסת הכחות.

[5]) בערב׳ לט׳י b).

---

a) لاى الالى b) لظى

א.לַהַט[1], ש"ז, — א) לַהַט החרב וכדומ׳, הלַהַב שלו: וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת לַהַט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים (בראש׳ ג כד). — ובמדר׳: וכיון שמגיע (האדם) לקרוב לה (לגן העדן) מוצא כרובים עומדין כ ל ה ט י חרב והוא נרתע וחוזר לאחוריו (מדס"ג, בראש׳). החומה החיצונה היא של אש שחורה נראית ואינה נראית ו ל ה ט החרב סביב החומה החיצונה מתהפכת סביבותיה (מדרש ג"ע, ביהמ"ד ילינק ג). — ולא פשט שמושה בסהמ"א זולתי במקום הזה: החרב המתהפכת ולה ל ה ט לאיים עליו מלכנוס עוד לגן (רש"י בראש׳ ג כד). והכרובים והם המלאכים הידועים ובידם חרב יש לה ל ה ט ולה שתי פיות (ראב"ע שם). — ב) ״ברק וניצוץ, Strahl, Funke; rayon, étincelle, ray, flash: וזה הרקיע הוא האויר כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ נהפך ה ל ה ט ונעשה רקיע (ראב"ע בראש׳ א ו). אלו היינו מאמינים בדברי חכמי יון ש מ ל ה ט השמש תולד הקשת יש לומר כי השם חזק את אור השמש אחרי המבול (שם ט יד). על כרחנו נאמין לדברי היונים ש מ ל ה ט השמש באויר לח יהיה הקשת בתולדה (רמב"ן שם). וכבר נתנו בזה (בענין הקשת) טעמים על פי הטבע שהוא נעשה מ ל ה ט השמש (כתר הגולה ד). — ובמשמ׳ ״חזק החֹם: הנה דמעי בטרם אקראה יענו אותי וידרשו עד לא שאלתי, כדמות פנינים ואם כדמי נקים עלי לחיי הכי מכבדי הם בבכיתי, וכגחלי אש רתמים חם יקוד להטם כי רתחו מיקוד צלעי וגופתי (יהודה אבן גיאת, מכין עפאים). צדקני כאחת חטיבה, חשכני מלהט היום הבא, משפטיך תהום רבה (סלית׳ ער"ה, אל אמונה). — ואמר החזן: ומזהר עניניה לפידים יהלוכו, ומנצוצי ניביה תשלח ברקים וילכו, ומ ל ה ט יקודיה אוחזת לבבות ובבות, בניבות ערבות מלהבות חצובות (ר"י חריזי, תחכמ׳ א). לא תוכל ראות פני מבלעדי מסוה פן יכהו עיניך מ ל ה ט יפעתי כי קרן אור פני (אסף ח"א יג יד-יט).

ב.לַהַט[1], ש"ז, מ"ר לְהָטִים, לַהֲטֵי, — מין ממיני מעשי הכשוף והקסם, Art Zauberei; esp. de sorcellerie, kind of witchery: וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטמי מצרים בְּלַהֲטֵיהֶם כן וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינם (שמות ז י-יב). — ובסהמ"א: צוה נביאו לעשות מופתים בדרך שתפול בו תעיה לומר שהיה עושה אותם בדרך ל ה ט (מלמד התלמיד, לו). קלקל בחצים (פרושו) ליהט ב ל ה ט חצים זרק חץ כלפי מעלה והיא פונה מאיליה לימין או לשמאל ולמקום שהיא פונה הוא הגורל (רש"י יחזק׳ כא כו). — ואמר המשורר: יעמדו נא ויושיעוך, הה֗ברים קדקד ירעוך, הלא ב ל ה ט י ה ם יתעוך, אשר יעשה אותם האדם (רשב"ג, מי כמוך). ולמדו מעשי חרט֗ם ואשף וכהם יעשו גם הן ב ל ה ט ן (ילחק אבן עזרא, פניני שיר). כי שמותיך אלים מרוצים, בזכרך להוצים להפליא נחוצים, ואשף וחרטום לא ילחצון, וכל שם ו ל ה ט לא ינצחון (שהי"ת ליום ה).

א.לָהַט[2], — קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— פע׳, לִהֵט, לִהֲטָה, תְּלַהֵט, תְּלַהֲטֵהוּ, — לִהֲטָה האש, בערה בע֗ז, ולהטה אותו, שרפה אותו בחזק חמה, versengen, brûler; burn: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותְלַהֵט מוסדי הרים (דבר׳ לב כב). כי אש אכלה נאות מדבר ולהבה לִהֲטָה כל עצי השדה (יואל׳ א יט). לפניו אכלה אש ואחריו תְּלַהֵט להבה (שם ב ג). ותְּלַהֲטֵהוּ מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב (ישע׳ מב כה). כאש תבער יער וכלהבה תְּלַהֵט הרים (תהל׳ פג יד). ותבער אש בעדתם להבה תְּלַהֵט רשעים (שם קו יח). אש לפניו תלך ותְלַהֵט סביב צריו (שם צז ג). — הנפש, הנשימה תְּלַהֵט גחלים, תלבה אותם: מנחיריו (של הלויתן) יצא עשן כדוד נפוח ואגמן נפשו גחלים תְּלַהֵט ולהב מפיו יצא (איוב מא יב-יג).

---

[1]) בערב׳ לט׳י[a]), אש להבה, אמר אלג׳והרי: אללט׳י אלנאר וכו׳ ואלתט׳א אלנאר אלתהאבא, ע"כ, ובעבר׳: לט׳י הוא האש ואלתט׳א אלנאר התלהבותו. ובלשאן אלערב: אללט׳י אלנאר וקיל אלהב אלח׳אלצ וכו׳ ולט׳י אשם ג׳הנם נעוד׳ באלה מנהא וכו׳ ושמית בד׳לך לאנה אשד אלניראנ וכו׳ ויקאל פלאנ יתלט׳י עלי פלאנ תלט׳יא אד׳א תוקד עליה מנ שדה אלע׳צ׳ב וכו׳ והו אשם מנ אשמא אלנאר, ואלתט׳ת אלחראב אתקדת וכו׳ ותלט׳י ע׳צ׳בא ואלתט׳י אתקד, ע"כ, — ובעברית: אללט׳י הוא האש וי"א הלהב הטהור וכו׳ ולט׳י הוא שם הגיהנם ישמרנו השם ממנו וכו׳ ונקרא כך מפני שהיא העזה שבאשים וכו׳ ואמרים פלוני יתלט׳י על פלוני כשתוקד אש חרונו החזק עליו וכו׳ והוא שם משמות האש, ואלתט׳ת המלחמה להטה אשה וכו׳ ותלט׳י ע׳צ׳בא להט עצבו ורגזו.

a) لظى

[1]) אמרו הקדמונ׳ וגם החדשים כי זו צורה מרוחבה מן לָט, עי"ש, אך זה השערה בעולם, ולא נתברר בודאות מקור מלה זו ומה היתה משמ׳ העקרית.

[2]) עי׳ הערה לא.לַהַט.

—ובהשאלה מליצית: כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא אמר יי' צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף (מלא' ג יט). — ואמר בן סירא: בתאר אשה השחתו רבים וכן אהבה כאש תלהט (כ"ס גני' ט ח).—ובתו"מ: אש יצאה מבית קודש הקדשים וליהטה סביבותיו (ירוש' סנה' י כט.). אמר ר' חנינא יצאה האש מלמעלה וליחכה את פני הרקיע וכו' אמר רבי יודן ברבי שמעון יצאת האש מלמעלה וליהטה[1] פני רקיע (מד"ר כרא' ד). גלגל חמה יש לו נרתיק וכו' ובריכה של מים לפניו בשעה שהוא יוצא הקב"ה מתיש כחו במים שלא יצא וישרוף את העולם אבל לעתיד לבא הקב"ה מערטלו מנרתיקו ומלהט בו את הרשעים (שם ו). אין גיהנם לעתיד לבא אלא יום הוא שמלהט את הרשעים וכו' ר"י בר אלעאי אמר לא יום ולא גיהנם אלא אש היא שתהיה יוצאת מגופו של רשע ומלהטתו (שם כו). בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו אמרו לו שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק אמר להן לאו (שם ויקר' יו). נדון (קרח) בשתי מיתות וליהטו האש תחלה לעין כל השרופים שבידן היתה המחתה (שם במד' יח).—ואמר הפיטן: להבה השיקתני מלהטת בסל וטוחות, מספד מר אגדיל וארחיק שמחות (לשב"י, י"ז תמוז, וארץ שפל רומי).—והמשורר אמר: מופת באש להטה לבי כמופת סנה לא תאכלני ולא תכבה בדמעתי (יהודה אבן גיאת, מכין עפאים).

—קל, לָהַט, לֹהֵט,—כמו לֹהֵט: עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש לֹהֵט (תהל' קד ד).—ואמר בן סירא: אש לוהטת יכבו מים כן צדקה תכפר חטאת (כ"ס גני' ג ל). — ובמדרש: אמר אדם מי מציל את בני מאש לוהטת זו (מד"ר כרא' כא). לפי שאמר מלאכי כי הנה היום בא (בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אותם היום הבא) אמרו לו ישראל יום אחד לוהטן בלבד הרי כמה שנים שעבדו אותנו כמה שפטים כמה פורעניות ואת אומר להם ולהט אותם היום הבא (אגד' כרא' כ). —ואמר הפיטן: טוטפי שיר לו להשיר בשחרים ובנשפים, ירהטון ילהטון לכן נקראו שרפים (שבת א' אח"פ, ארגי עוז). —ובמשמ' הבריק: וכשאנו רודפים אחריהם לתופשם לוהטים אלינו בעיניהם כמראה הבזק (חמה"י ג, פוריס ד).—ופעו' *לָהוּט, לְהוּטָה, לְהוּטִים, לְהוּטוֹת, בהשאלה, לָהוּט אחרי דבר, שתשוקה עזה לֹהֶטֶת בקרבו להדבר, gierig, leidenschaftl. avide de, passionné pour; passionatly desirous: משום שהיה להוט אחר התורה (ירוש' מו"ק ג פב ד). עד שלא גלו ישראל לבבל נטעו תמרים בבבל על ידי שהיו להוטים אחר מתיקה (שם תעני' ד סט:). יום שנעשו בו שרים תולין מי גרם להן חמת מיין שהיו להוטין אחר היין (שם ע"ז א לט:). שלשה הם שהיו להוטים אחר האדמה ולא נמצא בהם תועלת (מד"ר כרא' לו). אמר ר' יוחנן לעולם לא תהי להוט אחר היין (שם). כל מי שהוא להוט אחר בולמום של עריות סוף שמאכילין אותו מבשרו (שם נא). הנחש הזה להוט אחר השום (שם נד). אתם דומים לכלב שהיה להוט אחר הנבלה כך לפי שאתם יודעים שע"ז טמונה תחתיו וכו' לפיכך אתם להוטים אחריו (שם פא). פרעה להוט אחר הזכרים (שם לג). מה אבא היה להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני (שם לד). לפי שהיו ישראל להוטים אחר ע"ז במצרים (שם ויקר' כב). זה דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשון הרע (שם במד' יט). א"ר יהושע בן לוי להוטים היו ישראל אחרי שכינה (שם שה"ש, משכני). אמר להם ירמיה מה ראיתם בע"ז שאתם להוטין אחריה (שם איכ' א). אמר הקב"ה אתם להוטים אחר הערוה חייכם שאני מביא עליכם אומה וכו' (שם אסת', ויפקד המלך). אמר הקב"ה לישראל בניי ע"ז שאתם להוטין אחריה אינה דבר של ממש (פסיק' דר"כ יד). למה היה עמלק דומה לזבוב שהוא להוט אחר המכה כך היה עמלך להוט אחר ישראל (תנחומא תצא יג). — ומצוי בסהמ"א: כל זמן שאין אדם מונע עצמו מתשמיש המטה ומשביע האבר הוא רעב ולהוט אחריו ביותר (ערוך, ערך אכר). מי שהוא להוט אחר המשגל יכהו עיניו והלהוט אחר המאכלות אסורות יחלש עיכולו (ר"א כיכאגו, דרך אמונה ג ה). ואחרי כן יצאו ברכוש גדול בענין שאלה ולא בענין מתנה כדי שיהיו מצריים להוטים לרדוף אחריהם (חזקוני, כא יא ג). ואל תהי להוט אחרי סתרים ואחר חידושים (ספ' חסידים, תתתקלא). הכסילים הם משוכים ולהוטים ללכת בבית השמחה (רשב"ס, קהל' ז ז). שהם מתייגעים ולהוטים לעשות איזה עבודה או לקדש עצמן באיזו קדושה (מגיד מישרים מט).—ולהוט בדבר, עסק בו בתשוקה וזריזות: ובין כך ובין כך ירקבו עצמותיו והלהוט בתאות יחלה וימות (מנוה"מ, הקד' לנר א'). הכם אחד עבר על אדם אחד שהיה להוט במלאכתו (שבט מוסר כט).

—[1]) במהד' דר' תיאודור ולהטה, וא"כ אפשר שהוא קל, אבל לפי השמוש הרגיל במקומות אחרים הוא פע'.

—התפ׳, *התלהט, — התחיל ללהט: בשעת שהיו הורזים בדברי תורה ומדברי תורה לנביאים ומנביאים לכתובים והאש מתלהטת סביבותיהם והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני (מד״ר שה״ש, גוא״ך).—ובמשמ׳ רוחנית: כשמשתדל האדם להבין וקורא וחוזר וקורא ומתחזק להתבונן הנה כל כך מתלהטים האורות ההם ויוצאים כמו שלהבת מן הגחלת (רמח״ל, הקד׳ פתחי תכמה). שהתורה מתפוצצת לכמה ניצוצות כי בתחלה מתלהטת ואז נראים בה כל האורות הראויים לענין ההוא (שם).— ובמשמ׳ הבריק, התנוצץ: כשהרוח נושב בהם והמים או האש מתנועעים ומתלהטים כברק לעיינין ומבהיקין ומבריקין אנה ואנה (עמה״מ, מעבועי המלך ג).—ובמשמ׳ נשרף: ומקרר האשות לכסותו לבל יתלהט בתוקף האשות (כרית מנוחה ט).

—נפע׳, נלהט,—שלהטוהו: זכור נלהט אשר והט דרוש חשמל והוא מקנא (הופ׳ שבת ר״ח, אביר הגביר).

—פע׳, להט, ילהט,— שלהטוהו: צערו בעקרבי עקצים, וצערו בנמלי שקצים, להטו כעצי קצצים דעכו כאש קוצים (רשב״י הבבלי, אין צור חלף). — ובהשאלה, בדבר מלגה: אם תכשלנה שמונה מאות מגנים בערב אלוחים אללי לי, אם תלוהטנה רוחם במיני מלוחים ונודות נפוחים (ר״א קליר, אם תאכלנה נשים).

ב.להט[1]), ממנו ב.להט.

ב.להט[2]), פ״י, להט, להטים,—בלע דבר במהירות, ברעבתנות, schlingen; avaler avidement; to swallow greedily: בתוך לבאם אשכבה להטים[3]) בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל׳ נז ה). —ואמר הפיטן: כהתוך כסף בתוך כור נתכת, לוהטים סבוה עובדי חמן ומסכת, ממעמקים צועקת ושוע שופכת (ר״י בן אביתור, הושע׳, אלהים אמן).

להטות, ש״נ,—סגולת הדבר הלהט: ואם יעלה על לב איש לומר שהכוכבים הם כמו ברזל לוהט אינו עומד במראה להטותו והתלהבותו ובטבע שיש בו בעודו בלהט (השמים והעולם לאבן סיני יג).

להיגה, ש״נ, — שה״פ מן להג: על כל נצוח ונגינה, על כל מען ומלה, על כל לבוב ולהיגה, על כל כבוד וכריעה (יוצ׳ יוה״כ, מי יתנה).

להיטה, ש״נ, — שה״פ מן להט: שבביטול התורה ולהיטת היצר יבוא מהמותר לאסור (ר״י אברבנאל, נחלת אבות א). איש בער ופתי אין ידיעה לו ואינו חושש לשום דבר ולא יראה הנאה נאה ולא המגווה מגונה והוא להוט אחר תאותיו להיטת היענים (אמונה רמה ו ב).

להיטות, ש״נ,—כמו להיטה: נמצא כיוצא בזה במראה מועטת שמסתכלין בהראיה גדולה ממנה אלף פעמים מפני בהירותה ולהיטותה (מ׳ אלדכי, ש״א ד).

להלה[1]),— קל לא נמצא.

—התפ׳, התלהלה, מתלהלה, — שחק והשתעשע בדבר, לשם צחוק וכדו׳, spielen, sich amüsieren; s'amuser; to amuse o. s.: כמתלהלה[2]) הירה זקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני (משלי כו יח-יט). — ואמר בן סירא: דורש תורה יפיקנה ומתלהלה יוקש בה (כ״ס גני׳ לב יח). — ואמר

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש מיוחד זה ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה להשרש ועי׳ הערה לקמן. — [3]) פרשו הקדמונים והחדשים פע׳ זה כמו א.להט, במשמ׳ שרפה, ואמרו שהוא בהשאלה מליצית במשמ׳ שנאה ואיבה. אך המליצה לבאים להטים בני אדם אינה טבעית במשמ׳ זו, כי אין להט במשמ׳ זו תאר טבעי לאריה. וחציו השני של הפסוק המדבר על השנים והלשון בענין טרפת הטרף של האריה מלמדנו כי גם להתאר להט כונה מעין זו כאן, ובאמת בלשון הערב׳ ההמונ׳ משמש הפע׳ להט a) גם במשמ׳ בליעה מהירה ופתאמית. כך בהמלון הערבי הצרפתי של הישועי׳ בבירות: להטה (בלשון ההמונית) avaler qc. précepitement.

a) لهط

[1]) בערב׳ להי a), ועי׳ הערה לקמן. — [2]) אמרו רוב הקדמונ׳ כי הוא מגזרת להה, מן ותלה ארץ מצרים, ופרשוהו במשמ׳ שגעון. אמר מנחם: וגם כה פתרון כמתלהלה הירה זקים כאדם המשתגע. ע״כ. ריב״ג: ומנ הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני כמתלהלה היורה זקים והו מתצ׳אעף עלי זנה מתעתע וכו׳ ותפשירה כאלמתעאמש אי כאלמתג׳אהל אלמתע׳אפל אלכליל אלד׳הנ אלבליד, ע״כ, ובעבר׳: ומהשרש הזה והענין הזה כמתלהלה היורה זקים והוא כפול על משקל מתעתע וכו׳ ופרושו כמו מי שעושה כאלו אינו רואה, או אינו יודע, או אינו מתכוין לדבר, רפה הדעת, סכל. וכעין זה גם החדשים. אפס אין זה מקביל למשחק שבסוף זה המשל. אבל, כבר ראה אחד מהמפרשים הקדמונ׳ את המשמ׳ המדויקה של מתלהלה ואמר: ענינו משחק וכן הערבי אמר למשחק מלאהי (זרחי׳ מכרלגוני׳, פרוש משלי, הסחר ג 304), ובאמת כך הוא בערב׳ בלשון ההמונ׳ משמש הפע׳ להא b), תלהי c).

a) لهى b) لها c) تلهى

המליץ: הדבק בתורתי ועזוב התלהליך, התאזר במצותי והסר התמהמהיך (פתיח' המלקט של מדס"ג).

לַהֲלָה, ש"ז, — מעשה שעושה אדם כמו רק להתלהלה, לצחוק (בן זאב, חלק גרמני עברי, ערך שאבערנאק).

לַהֲלוּהַ, ש"ז, — משחק והשתעשעות: ידידות סגולת נערות חולת אהבה בלהלוהי, כמער איש ולויות הוראות חכת שלהי, לבעבור גדולת כחך לשא כבד מבלהי (מנחם ב"ר מכיר, שבת תשוב', אדעם כי).

לָהֶם[1], ממנו לָהֶם.

לָהַם[2], — הקל לא נמצא.

— התפ', התלהם מתלהמים, — דברים מתלהמים, א) תאר מספק לדברי נרגן: דברי נרגן כמתלהמים[3] והם ירדו חדרי בטן (משלי יח ח, כו כב). — ב) *התלהם האדם, התרגש והתרגז, sich aufregen; s'exciter, s'irriter; be excited: שהיו (ישראל במדבר) יושבים בתוך משכנותיהם ואומרים דברים כמתלהמים ומתרגנים (ספרי דבר' כד). היו ישראל במדבר מתלהמים ובוכים מתלהמים ומתרעמין (ילקוט שמעוני, תהל' תתיח). — ג) דבור מתלהם, דבור חריף, פרוץ: שם עלמה רודפת אחרי עלם אחר אשר דבר דברים כמתלהמים באזניה ובידיה אשכול ליסרהו תשיגהו תסחט האשכול על לחייו (א' מפו, אס"ל ס).

— הפע', הִלְהִים, מַלְהִים, פ"ע, — הלהים פלוני, צחק והשתעשע: בבטאך לגשות ושלא לעשות אל תניא אומר במלהים (רסע"ג, אזהר', לא תעא).

לַהַק[1], ש"ז, — כמו לַהֲקָה, קהל, צבור: שעונים עליה בה להפקידה, שואגים בלהק דלתות לשקדה, תמוכים בדשן שה עקידה (ר"א קליר, א' ר"ה, את חיל). בלוד צקונם הסכתה, בנשק לראשם סבותה, ומאנף להקם חשכת (הוא, א' סכות, אימתי כתיל). — ובסגנון הפשוט: (לבית יעקב) ענין להק ומשפחות המה (מנחם, ערך כת). — ומ"ר: גדולה לזקני והדרתם ומורא למקדיש תקים, ללמוד וללמד דת והמלך יקראנה לעם בלחקים (תרי"ג מצות לרסע"ג). מלך עליון גבור להקים[2], גוזר ומקים, גולה עמוקים (מוס' א' ר"ה, מלך עליון).

לָהַק[3], פ"י, — אסף, קבץ, sammeln; assembler; to gather: עד לא כלל מאורות, בטרם להק מזרות, ואהיה אצלו אמון (ר"א קליר, וככן ואהיה). — ופעו' לָהוּק, להוקים, נקהלים נאספים: לנורא עליהם, מעריצים במעניהם, אומרים קדוש, להוקים בגשת, מקדישים בארשת, אומרים קדוש וברוך (ר"י הלוי, קדושה, אפודי שש). כתות מכון מחדשים משמר, להוקים יחד להלל במאמר (ראב"ע, קדוש' נעילה, הראלים). נשמת טפסר להוקיך ומנזר דבקיך, מטופפת טוב חשקך ונעם צדקך (ר"י בן אביתור, נשמת ישראל). נשמת מקימי חקים מולך להוקים, ממלכת מותח שחקים ויוסד ארקים (שם). אלהים אלי אתה טהרו לבבם להוקיך, טעם ומשקה חשבו חשוקיך (רשב"ג, אלהים אלי).

— פע', לִהֵק, פ"י, — כמו קל, הקהיל ואסף: כתר הכלה, כבודה וכלולה, זכה לכילה ברכו, ליהק מלאכיו, שמשו מבורכיו, חתן במערכיו ברכו (מאיר בר' משה, אור עט אדרת).

— פע', לֻהַק, — נקהל ונאסף: אי כה בריתות חדשות בריתות, בכה אמר כחצות לילה במופתי אותות, והן עתה לוהקו בנעליהם לאתות, שמו אותותם אותות (ר"א קליר, אי כה אמר). לא בנו נוסעי קדם משאון המקוטל, לוהקו ויזמו עלות לדוק המנוטל (הוא, תפל' טל, אאגרה). לוהקנו ווערנו זקנים ונערים, בבית תפלה מקדש מוערים (ר"ש בונפנט, סליח', שתרגון).

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) לא נתברר משמ' מלה זו. השבעים תרגמוה μαλακοι, ר"ל רכים. אך עקילס, שתרגומו מצטין בדיוק התרגום כמעט מלה במלה, ושקלסוהו חכמי ישראל בגלל זה תרגם γοητικοί, שפרושו הוא כמו כשוף, מעשה אחיזת עינים, מרמה. ת"י מרסנן ליה, כנראה במשמ' דכא. מנחם פרש: כמתוה, ולא נתבררה כונתו. ריב"ג אמר: מעני הד'ה אללפט'ה כאללינה אלח'פיה והו מג'אנש ללפט' אלערבי אעני להמת אלשי במעני בלעתה פכאנ כלאם אלנרגן משתח'פ מבתלע והו באלע' באלשר ואלאד'א, ע"כ, ובעבר': ענין המלה הזאת כחלקים הנעלמים והיא דומה ללשון הערב אומרים להם הדבר ר"ל בלעהו וכאלו דברי הנרגן בקלות ובהבלעה והם מגיעים התכלית מן הרע וההזק. רש"י פרש מלשון מהלומות. ראב"ע: דברים מסותרים ומתכסין. ורוב החדשים הלכו בעקבות ריב"ג שפרש עפ"י הלשון הערב' במשמ' בליעה, ופרשו המלה כמתלהמים כמו מיני מתיקה שאדם בלע בתאבון. אבל כל הפרושים האלה דחוקים ואינם נותנים למליצת הכתוב משמ' טבעית ונכונה. וגם השמוש של התפעל לדברים הוא קצת קשה, והסוף של המלה -מים נותן מקום לחשד כי המלה מתלהמים נתמזגה בטעות משתי מלים: כמתלה מים, והמלה השניה היא היא המלה מַיִם הרגילה, ודמה את דברי הנרגן לענין של מים, כמו שהוא נהוג בכל המקרא לדמות דברים למים, רק שהחלק הראשון, הוא הצרוף כמתלה, לא נתברר מה מהותו, אם זו באמת מלה שהיתה בלשון, או שזו מלה משבשת.

[1]) עי' הערה לערך להקה. — [2]) כך מפרש מ"מ זקש (באר מיכל), ואחרים סוברים שהוא מקור הפעי' מן קום.

[3]) עי' הערה לערך להקה.

—נתפ׳, ״נתלהק,— התאסף: דודי תפוצותי יכנס ממרחקים, אני תפארתו אשנן כלוהטים המתלהקים (מסול׳ כר׳ קלוני׳, יוצ׳ ב׳ פסח, לאיכה).

להקה[1], ש״נ,—חברה, צבור,—Versammlung; assemblée; -ly: וירא את להקת[2] הנביאים נבאים ושמואל עמד נצב עליהם (ש״א יט כ). — ואמר המליץ: שפה אחת ומלים אחדים היה בכל הארץ למיום ברא אלהים אדם וכו׳ עד ימי להקת שערה המובאת שמה מהרי ההרמון (רסע״ג, הקד׳ האגרון). ושלומכם עדת הצדק להקת היושר המון היראה אשר בהם נכללו כל מדות השבח יגדל מים עד ים (כתב הנגיד, כסוף גנזי קסיל, א׳ אדלר 49). וכל הרואה אור מברקי ספיריו ופניניו, וללבבו יבין ויאורו עיניו, כאלו קבל מפיו ולמד עם להקת תלמידיו ובניו (רס״ע אבן דנאן, מאמ׳ על סדר הדורות).—ואמר המשורר: ואיך אבוא בלהקת הפתאים והשכל הביאני חדריו, ואיך אלאה מצא פתח דברים ועמי נפתחו דלתי שעריו (רשב״ג, כתרם עך). העלי נא בת נאמני על לבבך מעמד סיני, ועני אל להקת מוני מה תענו צרים בני (ר״י הלוי, יעלת חן). אייחד שם שוכן תרשישים, ארנן צדקותיו בלהקת ישישים, אף אמונתו בקהל קדושים (רשב״י, אייחד). המון חיל שעיר, להקתם ככלה להסעיר, קול שאון מעיר (סוא, אלהי אקראך). חדות רב תמצאו בלהקתכם, חסונים בצווי דת מלכבם, ושמחתם לפני יי׳ אלהיכם (ר׳ שלמה, ב׳ סכות, אאמין). ואני יושב עם סגולת גלת מליצים, ושואף ריח אבקת להקת משכילים נמרצים (ר״י חריזי, תחכמ׳ יו). לולאותיו קשר בקשר של קיימא ואות ברית קדש אל נערץ בסוד להקותיו, להקותיו ומלאכיו לא זכו בעיניו ולציר נאמן הנחיל דתו ונתן שני לוחותיו (הקד׳ מתרגם פי׳ המשנ׳ לרמב״ם על מועד).—״וחבורה של אנשי צבא וכדומ׳: ואחריהם נמשכו כל עם המלחמה וידחקו איש את אחיו ויתבוללו להקה בלהקה רגלים ורוכבים זה בזה (מא״ג, הצרפתי׳ ברוסיה). ומאתים איש מבני נערי פריז יצאו ראשונה ויתיצבו לעומת רוכבי הסוסים ואחריהם להקה אחת רוכבים ורגלים וכלי תותח ויעדדו בקשרי מלחמה (שם). אך להקה אחת מצבא ד׳ עקמה דרכה מהקו אשר משך נאפוליון לה עד אשר פגעה בגבול רוכבי הרוסים (שם). בששת אלפים איש רגלי במספר ושתי להקות רוכבים שומרים את אחוריהם (שם). ויבקע אליה אבל לא בחיל גדול ובעם רב פעם אחת כי אם

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) סברים שהוא כמו קהלה. ולא נתברר הדבר.

מעט מעט בלהקות להקות נפרדות עד כי הספיקה לטארמ׳ לשלוח להקות לקראת להקות וגדודים לקראת גדודים ויתחזקו ויעמדו על נפשם (שם).—וגם לבהמות וחיות: וטרדתי ודחפתי את לופינוס קיסר מהיכלו שהיה ישן בו בלילה והילכתי אותו בבית להקת חזירים וכלבים (היכלות רבתי ו).—ועדת צפרים: אברה תרים מרחפת, בספירים מעולפת, אל ההרים היא נשקפת, כי נכספה אל אהלה, להקת עורבים אותה רדפו, המון אויבים רעלה שאפו (ר״י נגארה, פזמונ׳ ע).

לו[1], — מלת הגוף לנסתר במשמ׳ יחס שאליו, בכל השמושים של לְ: אמר לו, נתן לו.—*ותתוסף לו לפני לְ לחזק היחס, אמר לו לפלוני, נתן לו לפלוני, וכדומ׳: דמות צורות לבנות היו לו לר״ג בטבלא ובכותל בעלייתו (ר״ה כ ח). שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן וכו׳ ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבות ב ג). אמר ר״א אמרתי לו למאיר היאך נמצא זכות לעבד זה שלא בפניו (תוספתא גיט׳ א ה). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבית הכנסת לביתו (שבת קיט:). שפופרת היתה לו לר״ג שהיה מביט וצופה בה אלפים אמה (ערוב׳ מג:). יש לו בן לאותו צדיק (ב״מ פה.). א״ר יצחק אין לו להקב״ה שחוק אלא אותו היום בלבד (ע״ז ג:). אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו (סוט׳ ב.). התחילו הכל צווחין ואומרים אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו (פסיק׳ דר״כ, ולקחתם לכם).—ומצוי בסהמ״א: ואמרנו לו לפלוני הלוה פרע שטר חוב זה שעליך (השטר׳ לר״י ברצלוני א). וכתבנו לו לפלוני המלוה זה שטר הורדה (שם).—*בא לו, הלך לו, ישב לו: המתכוין להוציא לפניו ובא לו לאחריו פטור לאחריו ובא לו לפניו חייב (שבת י ד). הלך לו למדינת הים (כתוב׳ ט ח). בא לו לכתוב את המגילה (סוט׳ ב ג). ישב לו בתוך ביתו (הור׳ א ב), ועי׳ ערך לְ.—״לו ועליו, לזכותו ולחובו, לטובתו ולרעתו: יש על המשכיל מארח המוסר ומדרך האמונה בשמעו נכוחה שיודה עליה הן לו הן עליו זאת תפארת נדיבים והיא תהלתם (אגר׳ מנחם ב״ס לחסדאי). ויש על האדם מאורח מוסר שיודה על האמת הן לו הן עליו (הקד׳ תשו׳ תלמידי מנח׳).—*שלו, עי׳ ערך שֶ.

לו[2],—מלת הטעם,— א) יורה הרצון והתשוקה של האדם

[1]) בארמ׳ ליה, בערב׳ לַה a).
[2]) בערב׳ לַו b).

a) لَهُ b) لو

בזמן העתיד והעבר: ויאמר אברהם אל האלהים לוּ ישמעאל יחיה לפניך (בראש׳ יז יח). וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לוּ מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לוּ מתנו ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (במד׳ יד ב-ג). וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולוּ גוענו בגוע אחינו לפני יי׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ אל המדבר הזה למות שם (שם כ ג-ד). כי גוי אבד עצות המה ואין בהם תבונה לוּ חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם איכה ירדף אחד אלף (דבר׳ לב כח-ל). ויאמר יהושע אהה אדני יי׳ למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולוּ הואלנו ונשב בעבר הירדן (יהוש׳ ז ז). — ואחרי אִם וצווי אחרי לוּ: אך אם אתה לוּ שמעני נתתי כסף השדה (בראש׳ כג יג). —וקצת במשמ׳ הסכמה: ויאמר לבן הן לוּ יהי כדברך (בראש׳ ל לד).—ב) מלת התנאי, להגיד כי רק באופן זה היה יכול להיות מה שנאמר אח״כ או לפניו, ותבא עם עבר בינוני ועתיד: חי יי׳ לוּ החיתם אותם לא הרגתי אתכם (שפט׳ ח יט). ותאמר לו אשתו לוּ חפץ יי׳ להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה (שם יג כג). ויאמר האיש אל יואב ולוּ[1]) אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך (ש״ב יח יב). לוּ איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה (מיכ׳ ב יא). לוּ חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה (יחזק׳ יד יח). לוּ עמי שמע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע (תהל׳ פא יד-יה). גם אנכי ככם אדברה לוּ יש נפשכם תחת נפשי (איוב יו ד).—ועם כי עתה, כי אז, בתשובת התנאי: לוּ יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד׳ כב כט). כי ידעתי היום כי לוּ[2]) אבשלום חי וכלנו היום מתים כי אז ישר בעיניך (ש״ב יט ז). לוּ שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד (איוב ו ב-ג).

לוּא, —כמו לוּ: ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה אף כי לוּא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (ש״א יד כט-ל). לוּא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו (ישע׳ סג יט). לוּא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים (שם מח יח).

***לוּאַי**, —כמו לוּ, במשמ׳ א׳, בענין הגיית חפץ ותשוקה: מי יתן מותנו בארץ מצרים לוּאי מתנו בשלשה ימי אפלה של מצרים (מכי׳ בשלח ד א). אמר לו יהושע בך אני מקנא לוּאי אתה כיוצא בי ולוּאי כל ישראל כיוצא בך (ספרי במד׳ לו). ולוּאי שיתפלל אדם כל היום כולו (ירוש׳ ברכ׳ א ב.). אמרו לו (ישראל למשה שהבטיח להם לצאת ממצרים ברכוש גדול) ולוּאי שנצא בעצמנו (בבלי שם ט:). אמר להם יה״ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם אמרו לו תלמידיו עד כאן אמר להם ולוּאי תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם (שם כח:). ולוּאי שתהא ביאה כיציאה (יומ׳ פו:). הקובע זמן לחבירו ואמר לו פרעתיך בתוך זמני אינו נאמן ולוּאי שיפרע בזמנו (ב״ב ה.). אותן אמהות אינן אמהות אלא אימהות לוּאי יהא לי חלק עמהם לעתיד לבא (מד״ר במד׳ ד). באו להם אל משה אמרו לו משה רבינו לוּאי יגלה לו (האלהים) פעם שניה לוּאי ישקני מנשיקות פיהו לוּאי יתקע תלמוד תורה בלבנו (שם שה״ש, ישקני). אותה שעה אמר מי יתננו כירחי קדם ולוּאי היו לי הימים שהייתי במעי אמי (תנחומא תזריע א).—ועם ה בראשה, הַלְוַאי: אמר לו בעל חריץ לבעל התל מכור לי תילך אמר לו טול אותה בחנם והלוּאי (מגי׳ יד.). אמר הקב״ה הרי אני בורא אותו (את העולם) בלשון ברכה והלוּאי יעמוד (מד״ר בראש׳ א). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו אמר לה בתי הלוּאי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו (שם ט). אומרים לחדקל למה קולך הולך אמר להם הלוּאי נשמע קולי ונראה (שם יו). אם כך הוא צערן של בנים הלוּאי לא עיברתי (שם סג). כי גרים אנחנו לפניך כצל ימינו על הארץ וכו׳ והלוּאי כצילו של כותל או כצילו של אילן (שם צו). העליונים שאין יצר הרע מצוי בהם אמירה אחת דייה להם וכו׳ אבל התחתונים שיש בהם יצר הרע הלוּאי לשתי אמירות יעמדו (שם ויקר׳ כו). לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו אמר המלך הלוּאי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו (שם איכ׳, פתיח׳).

א. **לוה**[1]), ממנו א. לָוָה, לֹוֶה, *מַלְוֶה, *מִלְוָה, *הַלְוָאָה.

א. **לָוָה**, פ״ע, לֹוֶה, תִּלְוֶה, לְוִינוּ. —לוה דבר מחברו, בפרט מעות, לקח ממנו לזמן על מנת להשיב לו, borgen

—[1]) הקרי, והכתיב וְלֹא. —[2]) כך הקרי, והכתיב לֹא.

[1]) בערבית נשאר השרש לוי a) רק במשמ׳ מאן לשלם חובו.

a) لوى

von jem. leihen; emprunter; to borrow: והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה (דבר׳ כח יב). לוה רשע ולא ישלם (תהל׳ לז כא). לוינו כסף למדת המלך (נחמ׳ ה ד). —ובתו"מ: אחד לוה מחמשה כותב פרוזבול לכל אחד ואחד (שבי׳ י ה). הלווה מן הגר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו (שם ט). החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללות יבא וילוה והגבאים מחזירים תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם (אבות ג יו). איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם ר"א אומר עין רעה וכו׳ ר"ש אומר הלוה ואינו משלם (שם ב ט). נתן עיניו ללוות הימנו וכו׳ לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו (ב"מ ה י). עני שהעריך את עצמו אין אומרין לו לך לוה לך עשה מלאכה והבא ערך עשיר (תוספתא ברכ׳ ב יו). א"ר יוחנן לווין בריבית לחבורת מצוה ולקידוש החדש (ירוש׳ מו"ק ב פא:). אמר להם הקב"ה לישראל בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע (ביצ׳ טו:). כגון שהלך בעלה למדינת הים לותה ואכלה עמדה ומיאנה (כתוב׳ קז:). אין לווין על שער שבשוק (ב"מ עב:). כל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי (ב"ב ו.). כגון אנו מי שיש לו פרוטה בתוך כיסו יריצנה לחנוני א"ר נחמן כגון אנו לווין ואוכלין (חול׳ פד.).—וגם זרעים וכדומ׳: לשני בני אדם שהלכו ללוות זרע מן המלך (מד"ר ברא׳ מה). — ובהשאלה, *לוה תענית, לא צם ביום הקבוע ע"מ לצום ביום אחר: אמר רב לווה אדם תעניתו ופורע (תעני׳ יב:).—ובכלל, במשמ׳ לקח מעט מחברו: כל בריותיו של הקב"ה לווין זה מזה היום לווה מן הלילה וכו׳ הלבנה לווה מן הכוכבים וכו׳ האור לווה מן השמש וכו׳ החכמה לווה מן הבינה וכו׳ השמים לווין מן הארץ וכו׳ החסד לווה מן הצדקה (מד"ר שמות לא).

—הפע׳, הלוה, תלוה, הלוית, מלוה, מלוה, תלונו, ילוך, —הלוה את פלוני כסף, נתן לו לזמן מה על מנת שיחזיר לו, leihen; prêter; to lend: אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה (שמות כב כד). והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה (דבר׳ כח יב). הוא ילוך ואתה לא תלונו (שם מד). טוב איש חונן ומלוה (תהל׳ קיב ה). מלוה יי׳ חונן דל (משלי יט יז). —ובתו"מ: המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אינן משמטין (שבי׳ י ב). המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני (גיט׳ ג ז). המודר הנאה מחבירו לא ישאילנו ולא ישאל ממנו לא ילונו ולא ילוה ממנו (נדר׳ ד ו). האומר לחבירו גזלתיך הלויתני הפקדת אצלי (ב"ק י ז). המלוה את חבירו לא ידור בחצרו חנם (ב"מ ה ב). הלוהו על שדהו (שם ג). המלוה את חבירו ע"י ערב לא יפרע מן הערב (ב"ב י ז). ואיזהו ערב שהוא חייב (האומר) הלוהו ואני נותן לך חייב שכן על אמונתו הלוהו (שם ח). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון אמר לו סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלויתני עליו וסלע היה שוה (שבוע׳ ו ז). דרך בני אדם להלוות לחביריהן שלא בעדים ולתובען בעדים (ירוש׳ שם ו לו ד). אמר ר׳ שמעון בן לקיש גדול המלוה (לעני) יותר מן העושה צדקה (שבת סג.). מותר להלוות בניו ובני ביתו ברבית כדי להטעימן טעם רבית (שם קמט:). האוהב את שביניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דוחקו (יבמ׳ סג.). נעשה כאומר הלויני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח (ב"מ מו.). הלוהו ודר בחצירו צריך להעלות לו שכר (שם סד:). א"ר יוסי בא וראה סמיות עיניהם של מלוי בריבית וכו׳ שכל המלוה בריבית נכסיו מתמוטטין (שם עא.). הלוהו ואני ערב הלוהו ואני פורע הלוהו ואני חייב הלוהו ואני נותן כולן לשון ערבות הן (ב"ב קעד.). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון וכו׳ יכול הוא שיאמר לו כלום הלויתני אלא על המשכון אבד המשכון אבדו מעותיך (שבוע׳ מג:). המלוה אלף זוז בשטר והניח משכון בידו (שם). יהורם שהלוה ברבית אמר האלהים עד עכשיו זה קיים יבא יהוא ויהרוג אותו (מד"ר שמות לא). אם הלוית אותו (את העני) לא תדחקנו (שם). הזהיר הקב"ה את ישראל שלא ילוו ברבית כדי שלא יאכלו אחרים את נכסיהם (שם). אמר להם הקב"ה ראו כמה הלויתי ואיני נוטל ריבית וכו׳ אלא אני נוטל הקרן שהלויתי (שם). מלוהו על ביתו מלוהו על שדהו ליטלה (שם איכ׳, פתיח׳).—וגם חטים וכדומה: לא יאמר אדם לחבירו הלויני כור חטים ואני אתן לך לגורן (ב"מ ה ט). לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים (שם). שואל אדם מחבירו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני (שבת כג א). הלך נקדימון בן גוריון אצל אדון אחד אמר לו הלויני שתים עשרה מעינות מים לעולי רגלים (תעני׳ יט:). אומר אדם לחבירו הלויני כור חיטין וקוצץ לו דמים (ב"מ עה.). לאחד שאמר לחבירו הלויני סאה של חטים אמר לו הבא

קופתך ובא מדוד (מד"ר כרא' יג).— ועי' שאל.

—הפע', *הלוה, מלוה,—מעות מלוות, שהלוו אותן: שתמיד או ברוב הזמן היו מעות השותפות מלוות ולא היו שבותות (שו"ת מהר"י קולון טו).

*גבה, *גביית חוב.—*גמילות חסד.—*הלואה. —*הקפה.—חוב, *בע"ח.—*חיב.—*טרף, *טרפה. —לוה.—מלוה.—*מלוה.—משה.—משכון, *משכן. —נשה.—נשה.—*ערב.—*פרע.—*פרעון.—רבית. —*רוח.—שאל, השאיל.—*שטר, שטר חוב.*שעבד, נכסים משעבדים.

לוה, לווה, ש"ז, מ"ר לוים, לווים,—מי שלוה כסף מחברו: והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר כמלוה כלוה כנשה כאשר נשא בו (ישע' כד ב). עשיר ברשים ימשול ועבד לוה לאיש מלוה (משלי כב ז).—ובתו"מ: כותבין שטר ללוה אעפ"י שאין מלוה עמו ואין כותבין למלוה עד שיהא לוה עמו והלוה נותן שכר (ב"ב י ג). אם יש נכסים ללוה בין כך ובין כך לא יפרע מן הערב (שם ז). ואלו עוברים בלא תעשה המלוה והלוה והערב והעדים (ב"מ ה יא). שלא לגדור בפני הלווין שלמחר יהו מבקש ללות ואין אדם מלוה לו (תוספתא כתוב' יב ב). המוציא שטר חוב על חבירו מלוה אמר לא נפרעתי כלום ולוה אומר פרעתי מחצה (ב"ב קכח:). (האומר לחברו) תן לו ואני נותן אין למלוה על הלוה כלום (שם קעד.). כדי שלא תנעול דלת בפני לוין (סנה' לב.). שני מלווין ושני לווין ושני שטרות (שבוע' מז:). בשעה שהלוה נתבע ואין לו לשלם מי נתפש לא הערב (מד"ר שה"ש, משכני). הלוה לזה נ' זהובים ולזה ק' ולזה מאתים ברחו הלווים אחר זמן שמע המלך ורע לו (שם שמות מג).

א. לוה, ממנו ב. לוה, *לויה, *הלויה, *הלוות.

ב. לוה,—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע', נלוה, נלוו, ילוה, נלוים,—נלוה אל פלוני, נתחבר אליו, היה אתו, sich an jem. anschliessen se joindre à; attach o. s.: הפעם ילוה אישי אלי (ברא' כט לד). ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל יי' לאמר הבדל יבדילני יי' מעל עמו (ישע' נו ג). ציון ישאלו דרך הנה פניהם באו ונלוו אל יי' ברית עולם לא תשכח (ירמ' נ ה). ונלוו גוים רבים אל יי' ביום ההוא והיו לי לעם (זכר' ב יה).—ועל פלוני: וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך וכו' ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד (במד' יח ב-ד). כי ירחם יי' את יעקב ובחר עוד בישראל והניחם על אדמתם ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב (ישע' יד א). ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו ולאהבה את שם יי' (שם נו ו). קימו וקבל היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם (אסת' ט כז). ונלוו עליהם רבים בחלקלקות (דני' יא לד).—ונלוה עם פלוני: גבל ועמון ועמלק פלשת עם ישבי צור גם אשור נלוה עמם היו זרוע לבני לוט (תהל' פג ח-ט). — ובתו"מ וסהמ"א: אמרו למלך הצבי הזה נלוה עם הצאן והוא רועה עמהם (מד"ר במד' ח).—*ודבר' לא בע"ח: ואין דבר שנלוה אל דבר טוב מן הענוה אל החכמה ומן המחילה אל היכולת (מבח' הפנינ', שער החכמה).

—פע', *לוה אותו,—כמו קל בנחץ הפעולה, לוהו בדרך: מסרו (את שעיר המשתלח) למי שהיה מוליכו מיקירי ירושלם היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה (יומ' ו ג-ד). אם ראיתה צדיק שהוא יוצא לדרך וכו' שתצא עמו לדרך מפני שמלאכי השרת מלווין אותו וכו' ואם ראיתה רשע וכו' שלא תצא עמו לדרך מפני שמלאכי שטן מלווין אותו (תוספתא שבת יז ב-ג). מלך יוצא ושלטון נכנס מלוין את המלך ואח"כ מכניסין את השלטון (ירוש' ברכ' ג א). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו (שבת קיט:). אמר רב כל המלוה את חבירו ארבע אמות בעיר אינו ניזוק וכו' שאילמלא ליוהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים לתינוקות (סוט' מו:). שהיה פרעה מלוה אותם ואומר להם התפללו ובקשו עלי רחמים (מד"ר שמות כ). לפיקח וסומא שהיו מהלכין בדרך אמר לו פיקח לסומא כשנכנס לתוך הבית צא והדליק לי את הנר הזה והאיר לי אמר לו הסומא בטובתך כשהייתי בדרך את היית מסמכני עד שנכנסנו לתוך הבית את היית מלוה אותי ועכשיו אתה אומר הדלק לי את הנר הזה והאיר לי אמר לו הפיקח שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלווך בדרך לכך אמרתי לך האיר לי (שם במד' יה). — ואת המת: כל הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו (ברכ' יח.). —ואמר הפיטן: והזהר במת מצוה ולוה, אלי קבר אבלים גם לנוה (רס"ג, ירא סאל).— ובהשאלה, דברים לא בע"ח: לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד (אבות ו ט). — ואמר הפיטן: ולא ישא ביום לבתו מאומה, ומפעליו ילוהו לקברו להרגיעו ודרכו התמימה (רמב"ע, תרדס לנשמה).

—נתפ׳, *נתלוה לו,—כמו נפע׳: כל שאינו מלוה ומתלוה כאילו שופך דמים (סוט׳ מו:). מעשה בר׳ יונתן שהיה מהלך אצל ניפולין של כותיים והיה רוכב על החמור והבהם עמו נתלוה להם כותי אחד הגיעו אצל הר גריזים (מד״ר דבר׳ ג).—ונתלוה עמו: שכל מי שמתלוה עמהן עתיד להעשות שחוק עמהם (מדר׳ תהל׳ קד).—ודבר׳ לא בע״ת: ועם קלון חרפה שנתלוה לו (לעשו) קלונו של רעב (מד״ר כראש׳ סג).—ובסהמ״א: מפני שהשדים מתלוים עם החוזרים מבה״ק לכך תיקנו מעמדות ומושבות כדי שבתוך כך יסתלקו השדים מעליהן (רש״י כ״ב ק:). — ואמר המליץ: מאת משרתו, עבד משרתו, ולוית חברתו, הנלוה עליו, המתלוה באהליו, הלוה ממהלליו (ר״י הלוי, מכת׳ לר״ש הנגיד).—"ודברים מפשטים: ויחקר במו״ב לדעת איזה מין ממיני המתחברים הוא אם קודם אם נמשך ואם מתלוה אם עצמי או מקרי (רמח״ל, הקד׳ דרך ה׳).

לווה,— עי׳ לוה.

*לווי,—עי׳ *לואי, *לוי.

א.לוז, ממנו א.לוז.

א.לוז[1], ש״ז,—א) אילן השקד, Mandelbaum; amandier; almond-tree: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון (בראש׳ ל לז).— ובתו״מ: הלוז הזה משהוא מוציא את ניצו ועד שהוא גומר את פירותיו עשרים ואחד יום (ירוש׳ תענ׳ ד סה ג). תרנגולת (מטלת ביצים) לכ״א יום וכנגדן באילן לוז כלב לחמשים יום וכנגדו באילן תאינה (בכור׳ ח.). אמר ר׳ סימון לוז היה עומד על פתחה של עיר ר״א בשם ר׳ פנחס בר חמא אמר לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה לוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה (מד״ר בראש׳ סט).— ועצם הפרי: לוז אין לה פה (שם).—ב) "כנוי להאגוז הקטן, Haselnuss; noisette; hazelnut: שמן לוזים נקראים בלשון יון ליפטוקריאה ובלשון רומיים אבילני (אסף, כ״י מינכן 70). יוקח שקדים ולוזים קלופים וכו׳ ופלפל ארוך וזנגביל מכל אחד עשרה חלקים (קאנון ג כ י יח). לוזים בלעז אבליאנש חם ויבש וכו׳ (מ׳ אלדכי, ש״א ה). ומהם הלוקחים קליפת לוזים בלעז אבילאנה ונותנים בתוכם שממית גדולה מצופה בשעוה לתלותם על הצואר (מעשה טוביה, מאמר׳ הבית כ א).

[1]) בערב׳ לוז a).

a) لوز

ב.לוז[1], ממנו ב.לוז.

ב.לוז[2], פ״ע, עתי׳ ילוז, ילוז, עבר לזתי[3],—לז הדבר מעיניו, סר, נטה, weichen; s'écarter; turn away: דרכיה (של החכמה) דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום וכו׳ בני אל ילזו מעיניך וכו׳ אז תלך לבטח דרכך (משלי ג יז-כג). — ובסהמ״א: אל ילוז מעיניך העיקר הגדול בדברים אלו שהוא מנהג המדינה (רמב״ם, מכיל׳ כז יא). ודבר זה עיקר גדול בדין והוא דבר של טעם שראוי לסמוך עליו ולדון בו וברור הוא למוצאי דעת וראוי לדיין לשום אותו לנגד עיניו ולא ילוז (הוא, טוען ונטען ח י). — ואמר המשורר: שמרה נתיב האל ואשרי איש מעל נתיב צור יוצרו לא לז (ר״י חריזי, הענק ג קנה). תחת נוסך אולת עוד תרדופי, תחת כי תבושי עוד גם תבוזי, תחת הכנעך עוד תגאי תקצופי, תחת תשובי עוד יותר תלוזי (אד״ס שפ״ק, מורדי אור).

— נפע׳, נלוז, נלוז, נלוזים,— מי שנטה מהדרך הישר: כי תועבת יי׳ נלוז ואת ישרים סודו (משלי ג לב). הולך בישרו ירא יי׳ ונלוז דרכיו בוזהו (שם יד ב). אשר ארחתיהם עקשים ונלוזים במעגלותם (שם ב יה). — "והירח ממסלתו: ואח״כ תחזור ותקח מן הרוחב השני הזה מקצתו מפני שהירח נלוז מעט במעגלו (רמב״ם, קדוה״ח יז י). — ובמשמ׳ דבר לא ישר: יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה (ישע׳ ל יב).—ואמר בן סירא: אשרי איש נמצא תמים ואחר ממון לא נלוז (ב״ס גני׳ לד ח).

—הפע׳, הליז, יליז (במקום יליז),—כמו הקל: בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא (משלי ד כ-כב). — ואמר הפיטן: קביעתם במשמרתם תמיד לילה ויומם, לבל יליזון לבל יזיזון עדי עד ממקומם, כי צורם שם סדרם על מעמדם קימם (ר׳ יעקב, שבת ד׳ את״פ, ידודון ידודון).—ובמשמ׳ "תנועה והעתקה: אך הה לא קול זקים הוא לא צלצל בבלים, כי קול האופנים יליזו על המעגלים, ובלכתם ישתקשקו הלוך והלום (יל״ג, שני יוסף בן שמעון ו).—ועי׳ נלוז.

[1]) רק בעברי׳, ויש מדמים לו בערב׳ לאד׳ a), שמשמש גם במשמ׳ הקפת הדרך.

[2]) עי׳ הערה להשרש.—[3]) ר״י חיוג.

a) لاذ

ג.*לוּז[1]), ס"ז, — חוליה מחוליות השדרה, שהאמינו הקדמונים שממנו תחית המת[2]): אמר (ר' יוחנן) אפילו לוז של שדרה שממנו הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא נמחה (במבול) אדרינוס שחיק עצמות שאל את ר' יהושע בן חנינא אמר לו מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא א"ל מלוז של שדרה (מד"ר בראש' כח). ויסתבל החגב זה לוז של שדרה (שם ויקר' יח). הביאו לוז אחד של שדרה נתנו במים ולא נמחת באור ולא נשרף בריחים ולא נטחן נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום (שם קהל', גם מגכוה). ודע כי יש עצם אחד בשדרתו של אדם ונקראת לוז שהוא עצמו של אדם והוא עקרו ושרשו (ר"י ג'יקטיליה, שערי אורה ל).

ד.*לוּז, פ"ע, — קל לא נהוג.

— הפע', *הֵלִיז, מֵלִיז, מְלִיזִים, — הֵלִיז עליו, הוציא עליו לעז: רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית והיו הכל מליזין עליו (ירוש' דמאי ב כב ג). למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך לאמר מזגו של מלך רעה (מד"ר בראש' כח). מעשה בשלטון אחד שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים והיו הכל מליזין עליו שאינו עושה כראוי (שם ויקר' ו). על ידי שהיו מליזין אחר גדוליהן ואומרים משפחה זו של פלוני לאו של מצורעים היא (שם יח). על ידי שהיו מליזין אחרי הארון ואומרים ארון זה הורג את נושאיו (שם). בא המלך ממדינת הים ושמע קול הבריות מליזין אחר בנותיו ואומרים כבר זנו בנותיו של מלך וכו' אמר המלך בנותי גדורות מהערוה ואתם מליזין ומבזין אותם (שם שה"ש, גן נעול). חזקיהו מלך יהודה שתי אגודות של ירק וליטרא אחת של בשר היו מעלים לפניו בכל יום והיו ישראל מליזים אחריו ואומרים זה מלך ורצין בן רמליהו מלך וכו' יאה מלכות לרצין (פסיק' רבתי טז). — ורגיל בסהמ"א: לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטרת לומר סם המות הוא (רש"י במד' יז יג). אדם שיש לו שני בנים אחד זולל וסובא ומואס באביו ואמו והם השבו ואמרו כשהוא מבעים אותנו נשתוק ונניח לו

---

[1]) לא נתברר מקור שם זה. י"א שהוא השאלה מן השם א.לוּז. — [2]) גם חכמי הנתוח של אומות העולם בימי הבינים האמינו בעצם הגדית זו וקראוה os resur-rectionis, ר"ל עצם התחיה, ובגרמנ' Judenknochen. אך לא ידעו לאיזו חוליה מחוליות השדרה התכונה ההגדה, וחפשוה במקומות מתחלפים.

כל מה שהוא רוצה לבסוף כשנביאהו לפני בי"ד שירגמוהו לכך נסבול רעות ממנו שלא יליזו עלינו איך הם אכזרים (ספ' חסידים, תתתלא). ואל תעלו אל הבגדים אשר הם יקרים יותר ממה שאין ידכם משגת כי יליזו עליכם האנשים (רש"ע פלקיירא, מעל' המדות סו).

*לוּזָה, ס"נ, — לעז: בדין היה אפילו לשם בן חורין ישתעבד ולמה אמרו לא ישתעבד שלא להוציא לוזה על בני חורין (ירוש' גיט' ד מה ד). — ועי' ליזה.

לוּח[1]), ממנו לוּחַ.

לוּחַ[2]), ס"ז, מ"ר לוּחוֹת, לֻחֹת, לֻחֹתַיִם, *לוּחִים, לוּחִין,

— א) חתיכה מעץ או אבן או מתכת ארכה, דקה וצרה, Brett; planche; plank: ואם דלת היא נצור עליה לוּחַ ארז (שה"ש ח ט). ועשית בדים למזבח בדי עצי שטים וכו' נבוב לֻחֹת תעשה אתו (שמות כז ו-ח). — ובתו"מ: מכבש של בעלי בתים שהתירו להיות נוטל ממנו מים נוטל את המקל ואת הלוחין ומחזירן לשידה (תוספתא שבת יו ה). נקליטי המטה ולווחין של סטיכס וברעים של שלחן (שם כלי' ב"מ ח ד). מאי תקרה ר"י בר חנינא אמר קינים וכו' אמר ר"ש בן לקיש לווחים (ב"מ קיז.). לוחות של עץ שהן נוגעות זה בזה בקרנותיהן והן גבוהות מן הארץ טפח (רמב"ם, טומא' מת יז ה). — ושל ספינה: ברושים משניר בנו לך את כל לֻחֹתָיִם ארז מלבנון לקחו לעשות תרן עליך (יחזק' כז ה). — ובתו"מ: לווחין שבספינה אין מטלטלין אותן (תוספתא שבת יא יז). — ושל אבן, לכתב עליו, לפתח עליו, וכדומה, Tafel; table: פסל לך שני לֻחֹת אבנים כראשנים וכתבתי על הַלֻּחֹת את הדברים אשר היו על הַלֻּחֹת הראשנים אשר שברת וכו' ויקח בידו שני לֻחֹת אבנים (שמות לד א-ד). עתה בוא כתבה על לוּחַ אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם (ישע' ל ח). כתב חזון ובאר על הַלֻּחוֹת למען ירוץ קורא בו (חבק' ב ב). — ובתו"מ: אינו כותב לא על הלוח ולא על הנייר (סוט' ב ד). נתנו עשרת הדברות חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה (מכי' יתרו ח). — ושל מתכת: ויפתח על הַלֻּחֹת (של המכונה) ידתיה (מ"א ז לו). — *ולוח ללמוד עליו כתיבה להילדים: הלך הוא (ר"ע) ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות אמר לו רבי למדני תורה אחז ר' עקיבא

---

[1]) גם בארמ' וערב', ועי' הערה להערך.

[2]) בארמ' לוחא, בערב' לוח a), בפרט במשמ' נסר של עץ. באשור' לִח במשמ' לוח לכתיבה.

---

a) لوح

בראש הלוח ובנו בראש הלוח כתב לו אלף בית ולמדה (אדר"נ ו). — *לוח של פנקס וכדומה: (כתב) על שתי כותלי זווית ועל שתי לוחי פנקס והן נהגין זה עם זה (שבת יב ד). היו מתפתחות לפניו כלווחין של פינקס (ירוש' סוט' ט כד:).—ובהשאלה, לוח הלב, חרות, כתוב על לוח לבו: חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוח לבם (ירמ' יז א). חסד ואמת אל יעזבך קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך (משלי ג ג).—ואמר המשורר: אדון נפשי אשר נפשי שכונה באהבתו ואל זכרו שממה, ואהבתו בתוך לבי כתובה ומנער עלי לוחו רשומה (יוסף בן חסדאי, השגבי תן). — וביחוד לוחות העדות, הלוחות שנכתבו עליהם עשרת הדברות בהר סיני: ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העדת לחת אבן כתבים באצבע אלהים (שמות לא יח). וירד משה מן ההר ושני לחת העדת בידו לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת וכו' ויחר אף משה וישלך מידו את הלחת וישבר אתם (שם לב יה-יט).—ולוחות הברית, במשמ' זו: ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן יי' אלי את שני לחת האבנים לחות הברית (דבר' ט יא). ואפן וארד מן ההר וההר בער באש ושני לוחת הברית על שתי ידי וכו' ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם (שם יה-יז).—*ולוחות סתם במשמ' זו: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר ופי האתון וכו' והלוחות (אבות ה ו). לוחות ושברי לוחות מונחות בארון (ברכ' ח:). ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו הוסיף יום אחד מדעתו ופירש מן האשה ושבר את הלוחות (שבת פז.). א"ר חסדא מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין (שם קד.). אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל (ערוב' נד.). בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות (יומ' ד:). אורכו של ארון חמשה עשר טפחים וכו' וארבע לוחות היו בו שנים שלימין ושנים שבורין וכו' והלוחות היו כל אחת ואחת אורכן ששה טפחים ורוחבן ששה (שקל' יז:). לא העשיר משה אלא מפסולתן של לוחות (נדר' לח.). שמאלו תחת לראשי אלו לוחות הראשונים וימינו תחבקני אלו לוחות השניים (מד"ר שה"ש, שמאלו).— ב) *דף של ניר וכדומה רשומים עליו בקוים ושטות נצבות וכדומה מספרים חשבוניים ושל קביעות הזמנים וכדומ': ומפני שרבים מבני דורנו קשה עליהם החשבון עשיתי צורות לוחות שתהיה יכול לדעת מולד ראשי המחזורות ומולדי השנים והחדשים מן הלוחות ההם וכו' הלוח הראשון לוח מחזורות כפולות וכו' והלוח השלישי לוח השנים מחולק בארכו לי"ט שטה מספר שנות המחזור (ר"א בר"ח הנשיא, העבור ב ו). ולתקן לך החשבון בכל ענין שרטטתי לוח אחד לסדור הפרשיות האלה (שם י). לוח סימני הפרשיות (שם). ומפני שרוב בני אדם רוצים להקל עליהם את החשבון שרטטתי לך ששה לוחות וכו' בלוח האחד מחזורות פשוטות ובלוח השני מחזורות כפולות וארבעה לוחות הנשארות כתבתי בהן מיתרי ארבע תקופות (שם ג ג). אלו הן הלוחות אשר ירשמו עליית משוה היום עם גלגל המזלות (הוא, אספירא בסוף). וככה יעשה במקום מולד הלבנה כפי מהלכה ואח"כ יכנס בלוח מעלות המזלות בארצו (ראב"ע, אגר' השבת ב). ולהודיעך אותו לא הייתי נמנע לולי שצריך מכתב ארוך ולוחות ארוכות וכו' וכבר יסד בידיעתו לוחות החכם הגדול קרובנו הר' לוי בן גרשון (תשב"ץ קג). בלוח הראשון יש קביעות של כל שנה ושנה משנת ה' אלפים ונח וכו' ובכל שורה י"ט קביעות וכו' המעיין בלוחות אילו צריך שידע באיזה מחזור עומד וכמה שנים שנכנס בו וימנה בלוח הראשון מראש המחזור ההוא וכו' יעיין בלוח השני באיזה מקום ימצא אותו הסימן (טוא"ח תכח). —ג) *דף או ספר שרשומים בו כל ימות השנה וחלוקותיה לחדשים ולשבועות וקביעות ימי החגים וכיוצא בזה[1]), Kalender; calendrier ; -dar, נהוג בספרות ובדבור.

לוחֵם,— עי' לָחַם, ל"חם.

לוט[2]), ממנו לוט, לוּט.

לוֹט, ש"ז,— בגד רחב להתעטף בו, Hülle; enveloppe-ope: ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע' כה ז).

לוּט, פעו"י, בינ' לוט, פעו' לוּט, לוּטה,— א) לט דבר בדבר, עטפו בהדבר, דבר לוּט בדבר, עטוף בו,

---

— [1]) לא נתברר לי מאימתי התחיל השם לוח לשמש במשמ' מיוחדה זו. הלוח היותר עתיק שנזכר באוצר הספרים של בן יעקב הוא משנת תע"ג: לוח לקי"ד שנים המבורג, ת"פ.

[2]) במשמ' קצת דומה לזה משמש שרש לוט a)

---

a) لوط

verhüllen; envelopper; -ope : ויאמר דוד לאחימלך ואין יש פה תחת ידך הנית או חרב כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי כי היה דבר המלך נחוץ ויאמר הכהן חרב גלית הפלשתי אשר הכית בעמק האלה (יש לי פה) הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד (ש"א כא ט-י). —והשתמשו בו בסהמ"א שמוש פ"י, "לט אגרת, וביג' אנו לוטים אגרת: ולתכלית הזאת לוטים אנו בזה חשבון (מא"ג, קרית ספר ג). —ואגרת לוטה: תמחול למסור האגרת הלוטה בזה לידידי היקר (אגר' שד"ל רסד). —ומכתב לוט: את מכתבו של ק' שולמן הלוט בזה תשיב לי (אגר' יל"ג א כה). —ומ"ר לוטים: הודיעני למצער את מספר הספרים הלוטים בו אם תדע (שם א יז). —ב) לט על דבר, היה לו ללוט, כסהו, וביג' לוט[1]): ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט[1]) על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע' כה ז).

—הפע' עתי' עם ו המהפך, וילט, עבר הליט[2]), יליט,— א) הליט את פניו בדבר, עטפהו: ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה (מ"א יט יג). —ואמר המשורר: הביאי ראשך בצעיף פניך הליטי, וקוצותיך אל תחת התער, אל העומד על ידך מה זה תביטי, אם גבן או דק הוא זקן או נער (יל"ג, קוצו של יוד א). —וכמו פ"ע, בהשאלה: לא היה גוי שלא באו בו נדחינו, גם בתוכם רבינו ילדינו, לשונותם למדנו ותלט עלגתם על שפר אמרינו (רסע"ג, הקד' האגרון). —ב) "הליט דבר בתוך דבר: ועל כן הנני מליט בזה רו"כ אחד (אגר' יל"ג א כה). כתבתי לך ביום ה' אד"ר והליטותי במכתבי רו"כ אחד (שם כו).

—הפע', "הולט, תולט: ואם תאמר אנה תמצא כי תולט או תועט החרב וכו' והדבר ידוע כי כל חרב יקרה תולט ותועט בשמלה למען יעמוד ברק לטישתה (תבו' דונש, מעיטה).

לוי,—שם אחד מבני יעקב, ושם בני שבט הלוי שהיה משמש במקדש: ויחר אף יי' במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא (שמות ד יד). ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם וכו' ויאמר לו מיכה מאין תבוא ויאמר אליו לוי אנכי מבית לחם יהודה וכו' ויואל הלוי לשבת את האיש (שפט' יז ז-יא). ויחזיאל בן זכריהו וכו' בן מתניה הלוי מן בני אסף היתה עליו רוח יי' בתוך הקהל (דהי"ב כ יד). —וכל השבט: ואלה פקודי הלוי למשפחתם לגרשון משפחת הגרשני וכו' (במד' כו נז). ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד (שם יח כג). —ואנשים משבט לוי: ושמחתם לפני יי' אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם (דבר' יב יב). ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו (שם כו יב). —ומ"ר: וכי יבא הלוי מאחד שעריך וכו' ושרת בשם יי' אלהיו ככל אחיו הלוים העמדים שם לפני יי' (דבר' יח ו-ז). — וככי': אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמ' י א). — משפחת הלוי: ובני מררי מחלי ומושי אלה משפחת הלוי לתלדתם (שמות ו יט). —שבט הלוי: בעת ההוא הבדיל יי' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יי' (דבר' י ח). ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי (דהי"א כג יד). — איש לוי: ויהי איש לוי גר בירכתי הר אפרים (שפט' יט א). — בית הלוי: בית אהרן ברכו את יי' בית הלוי ברכו את יי' (תהל' קלה יט-כ). —בני הלוי: כי אל הלשכות יביאו בני ישראל ובני הלוי את תרומת הדגן (נחמ' י מ). מן בני הלוי ארבעת אלפים ושש מאות (דהי"א יב כו). —*וכנוי לכל אחד מהמתיחסים לצאצאי שבט זה גם עתה בקרב היהודים, פלוני הוא לוי, מתיחס לצאצאי שבט לוי: כהן קורא (בתורה) ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל (גיט' ה ח). אין שם לוי קורא כהן וכו' לוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם (גמ' שם נט:). —ומצוי בסהמ"א.

***לוי**[1]), לווי[2]), ש"ז,—מה שנלוה על דבר, ובפרט שם לוי, כנוי, שם טפל נלוה על השם העקרי, Beiname, surname; surnom: (הנודר) מן הירק מותר בירקות השדה מפני שהוא שם לווי (נדר' ו ט). מצות אזוב לא אזוב יון לא אזוב כוחלי לא אזוב רומי לא אזוב מדברי ולא כל אזוב שיש לו שם לווי (נגע' יד ו). אמר אביי כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה ובאתה תורה והקפידה עליה בידוע שיש לו שם לווי (סוכ' יג.). מרבה אני דבש דבורים שאין לו שם לווי ומוצא אני דבש הגזין והצירעין שיש לו שם לווי (בכור' ז:).

לויה, — עי' ליה.

גם בערבית.

[1]) כמו הקומים עלי (מ"ב יז ז). ור"י חיוג סבר כי גם זה פעול: פני הלוט השני פעול כחברו המסכה הנסוכה שאחריו. ע"כ. וכן רד"ק: בא הפעול בזה השורש בחולם תמורת השורק פני הלוט הלוט הראשון שם והשני פעול ולזווג המלות היה בחולם כי כן מנהג הלשון במקומות (מכלול, שדה"פ). —[2]) ר"י חיו"ג.

[1]) קריאת האשכנזים וכן נקדו דוד מהתפוחים בצ"ד, וכן לוי. —[2]) כך ספרדים ותימנ', וכן נקוד במשנ' מנקד' דפוס ליבורנו.

א. לויה[1], ש"נ, סמי' לוית,—אגד של בגד וכדומ' סביב להראש, Stirnband; bandeau; wreath, ובמליצה: שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרתיך (משלי א ח-ט). סלסלה (את החכמה) ותרוממך תכבדך כי תחבקנה תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך (שם ד ח-ט). — ואמר המשורר: לוית חן תסובבם אל מרחמם, וסוכה תהיה לצל יומם (ר"י הלוי, אהלה היוס). נשיא אל יאשיה, לראש היקר לויה, במחשבי שביה, שלחו צור אורה (ר"י חריזי, תחכמ' א). ללוי כל יקר נלוה ונקוה והוא לוית פאר על ראש משיחיו (שם ג). לו חכמו לבשו שק בעדי וחבלים שמו לויתן (סוא, הענק ג קמט).—ומ"ר: איה חלי חמדם ונזר נעמם איה רפידת ת׳ם אשר רפדו, אי שהרון החן אשר על לויותיהם ואי קשור יקר ענדו (יעקב בן אלעזר, לא התמהה).

ב. *לויה, לויתה,—עי' *לויתה. ואמר הפיטן: וכי אין להוסיף מועד שבר ותבערה, ואין להקדים זולתי לאחרה, תחת כן היום לויתי אעוררה, ואספדה ואלילה ואבכה בנפש מרה (קלוני' כר"י, מי יתן ראשי מים).

***לויה**, ש"נ, מ"ר לויות,— א) אשת לוי או בת לוי: המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה לויה והרי היא כהנת (קדוש' ג ה). כהנת לויה וישראלית שנישאו לכהן וללוי ולישראל (שם יב). א"ר ירמיה לויה שזינתה אוכלת במעשר (ירוש' יבמ' י ד). — ב) מעמד הלוי ומשרתו: בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו (תוספתא דמאי ב ז). זקני כהונה ולויה (עומדים) למטה (מהר עיבל) והשאר למעלה (שם סוט' ח ט). נשים ועבדים אינן חולקין על הגורן אבל נותנין להן מתנות כהונה ולוייה מתוך הבית (ירוש' יבמ' יא יב.). משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי' ג.). זה נוטל כהונה ונותן לויה וזה נוטל לויה ונותן כהונה (מד"ר במות ה). ששה הם שנבחרו כהונה לויה ישראל מלכות בית דוד ירושלם בית המקדש (שם במד' ג).

***לויה**, ש"נ, סמי' לוית[2],— א) פעולת מי שמלוה אדם בדרכו והאנשים המלוים, Geleit, Begleitung, accompagnement; escort: שלא באלידינו ופטרנוהו בלא מזון ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה (סוט' ט ו). המהלך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בתורה (ערוב' נד.). ר"מ אומר כופין ללויה ששכר הלויה אין לה שיעור (סוט' מו:). ואין שלות האמור כאן (בפסוק ויהי בשלח פרעה) אלא לויה שנאמר ואברהם הולך עמם לשלחם (מד"ר שמות כ). —*בן לויה, מי שהולך בחבורה עם איש אחר, מי שמלוה את חברו: (אמר לו ר' פנחס בן יאיר להנהר שיחלק מימיו ויתן לעב״ר גם להערבי כמו להיהודי כדי שלא יאמר הערבי וכו') כך עושים לבני לויה (חול' ז.). — ובסהמ"א: ושני כבודות גדולות נושאות בר ומזון אשר הלכו כמו כן בדרך ההוא נפלו עם הלויה ההולכת אחריה בידי הקוזקים (מא"נ, הגרפתי' ברוסיה).—ובפרט לוית המת: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים וכו' והכנסת אורחים ובקור חולים והכנסת כלה ולוית[1] המת ועיון תפלה (תפלת השחר). הלוית המת ובטול תורה ללויתו (רא"ש, בשו"ע יו"ד, סי' שסא). — ואמר המשורר: לפי שכלו יהלל איש ומפעליו בפרהסיא, ותורתו תהי עמו לצרה לו וללויה (ר"ש הנגיד, השמות פליליס). אחרי המטה האלמן ינוע, אבל וחפוי ראש ובגדו קרוע, וכו' ובעוד מעבר מזה הלויה עוברת, באה מעבר מזה לויה אחרת, וכו' בפגוש הלויות אשה אחותה, לחלוק כבוד לנפש הנקברת, כי כן דבר המלך לצבא המשמרת, לתת כבוד ויקר לכל נפש במותה (יל"ג, בני יוסף בן שמעון). — ב) *לויתו של אדם, אשתו: כאיש המעורה בלויה שלו (יומ' נד:).

***לויתה[2]**, ש"נ, — כמו ב.לויתן: לא תעורר אשה לוויית ה במועד (ירוש' מו"ק א פ ד).

א. לויתן, ש"ז, — בע"ח שוכן הים, גדול, אדיר, טורף, Seeungetüm; monstre marin; sea-monster: זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדלות שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת לשחק בו כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו (תהל' קד כה-כז). אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים (שם עד יג-יד). (האם) תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב מ כה-כו).—ובתו"מ: אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן

---

[1]) משרש לוה, עי"ש.

[2]) זו הקריאה המקובלה, לוית, כמו מערת.

—[1]) כך בנוסחא' רוב סדרי התפלה, אך בסדר התפלה של הרמב"ם אין המלים ולוית המת נמצאות.

[2]) עי' הערה לב.לויתן.

בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק (מו"ק כה:). — ואמר המשורר: והאני כשכור, יתעתע ויהכ̇ר, בלי הון ימכר, שוכני כתפיו, וזה לויתן, בעד ים איתן, יקדיש כחתן, למשתה אסופיו (ר"י הלוי, יוען ומקיס). — לויתן נחש בריח, לויתן נחש עקלתון, כנוי מליצי למצרים: ביום ההוא יפקד יי' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (ישע' כז א). —*ושֵם לבריה אגדית שכנת בים: א"ר יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם אף לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו מה עשה הקב"ה סירס את הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא (ב"ב עד:). מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע שהיו באין בספינה והיה ר"א ישן ורבי יהושע נעור נזדעזע רבי יהושע ונגער ר"א א"ל מה זה יהושע מפני מה נזדעזעת א"ל מאור גדול ראיתי בים אמר לו שמא עיניו של לויתן ראית (שם). ירדן יוצא ממערת פמיים ומהלך בימה של סיבכי ובימה של טבריא ומגלגל ויורד לים הגדול ומתגלגל ויורד עד שמגיע לפיו של לויתן (שם). אמר ר' יוחנן בשעה שלויתן רעב מוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבמצולה שנאמר ירתיח כסיר מצולה ואלמלא מכניס ראשו לגן עדן אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו שנאמר ים ישים כמרקחה ובשעה שצמא עושה תלמים תלמים בים שנאמר אחריו יאיר נתיב (שם עה.). אמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן (שם). ואמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן (שם). א"ר יונתן עתיד גבריאל לעשות קניגיא עם לויתן שנאמר התמשוך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו (שם). שלש (שעות) הראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה וכו' רביעיות יושב ומשחק עם לויתן (ע"ז ג:). אמר רבי יודן ב"ר שמעון כל בהמות ולויתן הן קניגון של צדיקים לעתיד לבא וכו' כיצד הם נשחטים בהמות נותץ ללויתן בקרניו וקרעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו (מד"ר ויקר' יג). יבא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה לישראל חדרי בהמות ולויתן (שם שה"ש, הכיאני). — *וכנוי לאנשים גדולים: שם התנינים הגדולים, ברעש עולים, ולויתנים איתנים, בחרבותם מזויינים, עושים כוונים, בנעמנים נאמנים (סיוס תפלר' יברהל למס' קניס).

ב.לְוָיְתָן[1], מ"ז, — קריאה של צער ואֵבֶל על אבדה גדולה, על צרה, על מת, וכדומה, ach!, wehe! alas!; malheur!, hélas!: הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבוא רננה בו יקבהו אררי יום העתידים ערר לויתן[1]) יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה מיוחדה זו, ועי' הערה לקמן. — [1]) ראו רוב הקדמונים והחדשים במלה זו את השם א.לויתן. השבעים μέγα κῆτος. עקילס Λεβιαθάν. וכן ולג' leviathan. וכך החדשים. ומפני שהוקשה להם להחדשים מה ענין הלויתן כאן בדו שהכונה היא לא להלויתן הפשוט אלא להלויתן האגדי, שהוא אחד הכחות האגדיים של מלחמת היצירה שמדובר עליהם הרבה בשירי בריאת העולם של הבבליים. אבל, כל אלה הם דברים בדויים שאין להם כל יסוד בטבע ספר איוב ורוח המליצה שלו. ואולם אמת נכון הדבר כי להלויתן השוכן בתוך היאור אין כל ענין כאן, ופתרון חידת הכתוב היא שלויתן הנזכר כאן אינו כלל א.לויתן, שהוא שם לבע"ח של הים. וכבר גלה לנו סוד זה ר' נחמן בשם ר' מנא בתלמ' ירוש' (מו"ק א פ ד): ליוייתה (הנזכר שם בהמאמר אשה לא תעורר לויתה במועד) כמה דתימר העתידים עורר לויתן. וכך גם ת"י להפסוק באיוב: לאדכר באתערותהון אילְוָיוּתְהוֹן (כך בכ"י, ובנוסח' אלְוָיוּת', ובהוצ' בוקסט' אליותהן). ולפרוש זה הסכימו רסע"ג וריב"ג, אמר זה האחרון בהשרשים שלו וז"ל: אחשנ מה יקאל פיה מה קאלה ראש אלמתיבה אלפיומי ר"ה אעני קולה אלמשתעדונ לאת'ארה שג'והם מנ קול אלמשנה האשה לא תעורר לויתה במועד פהד'א לעמרי קול פי ע'איה מנ אלחשנ, ע"כ, ובעבר': הטוב שיאמר בו מה שאמר ראש הישיבה הפיתומי ז"ל ר"ל המזומנים לעורר אבלם, מדברי המשנה אשה לא תעורר לויתה במועד, וזה בחיי הפרוש היותר יפה. והזכיר גם רש"י פרוש זה, והסכימו לו גם ראב"ע ורלב"ג, וכן גם רד"ק. ראינו כי ר' נחמן בשם ר' מנא ות"י ורסע"ג וריב"ג ורש"י וראב"ע ורד"ק ורלב"ג, כלם מפרשים לויתן שבפסוק זה במשמ' המאמר אשה לא תעורר לויתה במועד. ובאמתות מציאות המלה לויתה בענין אבל בלשון החיה אין שום ספק, כי אין לחשד ולאמר שבעל המאמר בירוש' חקה את לשון המקרא לפי מה שהוא פרש את המלה לויתן שבפסוק זה באיוב, יען המאמר הוא מאמר עתיק שהובא בלשון תני, וכל טיבו של המאמר מעיד שהוא דבור לקוח מהחיים. וראיה עוד לאמתות הדבור היא הפעל עורר, שבא במשנה גם לבדו, בלי השם לויתה, בענין האבל: לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (משנה מו"ק א ה), כי שמוש הלשון יעורר על מתו מעיד שאין יעורר זה מלשון עור, עורר, הרגיל שבמקרא, כי היה צריך לאמר יעורר קינה או מספד וכדומה, והדבור יעורר על המת מעיד כי הפעל עורר לבדו כולל בתוכו הכונה קונן, הספיד, וכדומה. וזו היא הגרסה הנכונה יעורר ולא יערער כמו ברש"י בהמשנה ובנוסח' הדפוס בגמ' שם, כי כך הגרסה בגוף הגמ' בכ"י יעורר וכן ברי"ף כ"י (ד"ס).

יראה בעפעפי שחר (איוב ג ז-ט). — ואמר הפיטן: אמרתי שעו מני בבכי אמרר, מר נפשי ורוחי אקרר, עם לויתן העתידים לעורר (ר' קלוני' כר"י, אמרתי שעו).

לוּל, ש"ז, מ"ר לוּלִים, — א) כעין ארבה בתקרה שבין שתי עליות שדרך בה עוברים מעליה לעליה או משלשלים דבר מלמעלה למטה, Luke, Schacht lucarne; shaft: פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית ובלולים יעלו על התיכנה ומן התיכנה אל השלשים (מ"א ו ח). — ובתו"מ: ולולין היו פתוחין בעליה לבית קדשי הקדשים שבהן היו משלשלין את האומנין בתיבות כדי שלא יזונו עיניהן מבית קדשי הקדשים (מדות ד ה). מהו לערב דרך לולים (ירוש' ערוב' ז כד:). לולים אילו ע"ג אילו חייבין במזוזה (מס מגי' ד עה ג). לול הפתוח מן בית לעלייה צריך סולם קבוע להתירו (בבלי ערוב' עו:). לול פתוח מן הבית לעלייה אמר רב הונא אם יש לו פתח אחד חייב במזוזה אחת (מנח' לד.). — ובהשאלה, *נקב ברחם האשה בין העליה לפרוזדור: החדר מבפנים והפרוזדור מבחוץ ועלייה בנויה על שתיהן ולול פתוח בין עלייה לפרוזדור נמצא (הדם) מן הלול ולפנים ספיקו טמא מן הלול ולחוץ ספיקו טהור (נדה יז:). וכמו נקב פתוח מן העליה לגג הפרוזדור ונקב זה קוראין אותו לול (רמב"ם, אסורי ביאה ה א). נקב קטן של שבילי נושאי הזרע מן הבצים לתוך פי הרחם והוא הנקרא בלשון חכמים לול ושם גג הפרוזדור (מעשה טוביה, גן נעול א). — ב) *חלל בקרקע לשפך שם שפכים או להשליך שמה דברים: ר"א בר' צדוק אומר לול קטן היה בין כבש האולם ולמזבח למערבו של כבש אחת לששים ולשבעים שנה פירחי

וכן נראה מגמ' ירוש' ששאלו מהו עירור מזבירו (כך הגרסה בפרוש ר"ח, ולא מזבירתו כמו בגוף הגמ') בין המתים. מזה אנו למדים כי יעורר אינו מנע"ו עור, אלא מן הכפולים ע ר ר, ושזה פעל מיוחד למעשה מיוחד של המספד על המת, ואולי הוא הפעל ער a) בערב' שמשמש במשמ' צעקה וזעקה. והוא הוא הפעל עֹרר לויתן שבפסוק איוב, וכמו"כ תעורר לויתה שבהמאמר הנזכר בגמ' ירוש'. מכל זה נתברר בודאות גמורה, כי הפעל עורר בלבד וכמו"כ הדבור עורר לויתה ועורר לויתן היו מטבעות נהוגות וקבועות בלשון החיה בענין האבל והמספד על המת. וארורי יום אינם אנשים סתם האוררים את היום, שבשביל זה הוקשה לקצת החדשים למה יקבו אררי יום את הלילה, ולכן הגיהו קצתם אררי ים, אלא הם אנשים שזו אומנותם לארר את היום על כל צרה, שהיו יודעים לא"ר את היום, ר"ל את הזמן, והיו שוכרים אותם בכל עת צרה לא"ר את היום אשר קרה בו צרה זו. והיו אררי יום כאלה גם אצל הבבלים ונזכרו בשירת הבריאה: א-מא א-ז-ר-נ-י (Textes rélig. des Assyriens, le P. P. Dhorme), ר"ל אררי היום (אזר באשורית נרדף עם ארר). כונת המליצה של הכתוב היא איפוא ברורה ויפה ואין צרך בשום הגהה בגוף הנוסחה המקובלה ולא ליחס לאיוב כונות אגדיות שלא היו לו. נשאר רק לברר מקור השם לויתן וצורתו העקרית. להשרש לוה לוי אין באחת הלשונות השמיות משמ' אבל וקינה, רק אולי יש יחס בין שרש זה ושרש ג. אלה בעבר', שממנו אלי ציון, ובערב' אלי b), עי"ש. ואולי היא המלה ויל c) בערב', במשמ' אסון, ובמשמ' זעקת שבר על אסון גדול. ואפשר שהאח בלשון הערבי' לשרש זה הוא להף d), שכל שמושו הוא במשמ' תוגה וקינה על אבדה שנאבד לאדם או על צרה שקרהו. אמר אלג'והרי: להף באלכשר ילהף להפא אי חזנ ותחשר וכד'לכ אלתלהף עלי אלשי וקולהם יאלהף פלאנ כלמה יתחשר בה עלי מא פאת וכו' ואללהיפ אלמצ'טר ואללהפאנ אלמתחשר, ע"כ, ובעבר': להף בע"פ חרוקה וכו' ופרושו הוא היה נוגה ונאנה והצטער וכמו"כ אלתלהף על דבר, ואמרם יאלהף פלוני הוא דבור יקונן בו אדם על דבר שנאבד ממנו וכו' ואללהיפ האנוס ואללהפאנ הנאנח ומצטער. ובלשאן אלערב: אללהף ואללהפ אלאשי ואלחזנ ואלע'יט וקיל אלאשי עלי שי יפותכ וכו' והו מלהופ אי חזינ קד ד'הב לה מאל או פגע וכו' ויקאל נאדי להפה אד'א קאל יא להפי, ע"כ, ובעבר': אללהפ ואללהפ (בדגש) הוא יגון וצער ורגז וי"א יגון וצער על דבר שנאבד לך וכו' והוא מלהופ ר"ל מצטער ונוגה מפני שנאבד לו רכושו או באה עליו צרה גדולה וכו' ואומרים קרא להפה אם אמר יא להפי. מכל זה אנו רואים כי גם בערב' יש שרשים ויל ולהף, ששניהם דומים להשרש לוי, שממנו לויה, לויתן, ושניהם משתמשים בענין יגון ואבל וצער על צרה ואבדה גדולה, ושמושי שני אלה השרשים בערב' דומה לשמוש המלים לויתה ולויתן בעבר'. והנה, המפרשים לויתן במשמ' זו סוברים כי יסוד המלה לויתן הוא לויה, וכן בגמ' בהדבור לא תעורר אשה לויתה העקר הוא לויה, והנון בלויתן וההא בלויתה הן אותיות כנויי הגוף, בהמאמ' בגמ' לנסתרת ובהכתוב באיוב לנסתרים, הלויה שלהם, ובאה ן במקום ם, בדרך לשון ארמית. אבל זה קצת קשה יען חלוף זה לרבים נסתרים בשמות אינו מצוי ומלבד זה קצת קשה הלשון לעורר הלויה שלהם. ובהמאמר בגמ' ירוש' קשה, כי אין הבדל בין המלה ליויתה הראשנה ובין ליויתה של ר' נחמן בשם ר' מנא. ולכן נראה כי הנון בלויתן אינה לכנוי אלא הוא סימן המשקל והוא במשק' פרעתון, ולא נשתנה הקמץ לחולם כמו בקצת מלים אחרות כמו שלחן וקרבן וכדומ'. וכבר החליט כך בן זאב: ויהיה לויתן עד"ז ש"מ ויהיה עפי"ז העתידים עורר לויתן אונגע-היירעם אונגליק. וגם בהמאמר בגמ' ירוש' כונתו של ר' מנא היתה שלא צריך לקרא לויתה במפיק ה אלא לויתה ע"מ עזרתה.

a) عرّ b) الى c) ويل d) لهف

כהונה יורדין לשם ומלקטין משם יין קרוש בעיגולי דבילה ומעלין ושורפין אותו בקדושה (תוספתא סוכ׳ ג יה). מגילתה נגנזת תחת צירו של היכל למה בשביל לשתקה לול קטן היה שם המים נשפכין (ירוש׳ סוט׳ ג יח ד). לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף (פסח׳ לד.).—ג) *מקום מושב התרנגולים, Hühnersteige; poulaillier; hen-roost: שערי בתים והלולים והרפת ומתבן ובית התבן ובית הבקר (ספרי דבר׳ לו). העושה נקב בלול של תרנגולים (שבת קכ:). דלת של שידה ושל תיבה וכו׳ ושל לול של תרנגולים (שם קכב:). שערי עיירות ורפת ולולין ומתבן ואוצרות יין (יומ׳ יא.).

לוּלֵא,—מלת התנאי של שלילה, לוּ היה הדבר לא כך, wenn nicht wäre; si ce n'etait pas; if not: כי לוּלֵא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים (בראש׳ מג י). ויאמר להם לוּלֵא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי (שפט׳ יד יח). כי לוּלֵא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש״ב ב כז).—ועי׳ עוד לוּלֵי:

לוּלָא, לוּלָאוֹת,—עי׳ לֻלָּה.

***לוּלָב,** ס״ז, מ״ר לוּלָבִים, — א) ענף ירק רך ורטב, שאפשר לאכל: לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית וכו׳ לולבי האלה והבטנה והאטדין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית (שבי׳ ז ה). העלים והלולבים ומי גפנים וסמדר מותרים בערלה (ערל׳ א ז). לולבי זרדים ושל עדל ועלי הלוף השוטה (עוקצ׳ ג ד). (כתוב) מכל אשר יעשה מגפן היין שומעני מן העלים והלולבים במשמע (ספרי במד׳ כד). לולבי הזרדין והחרובין עד שלא ימתיקו אין נקחין בכסף מעשר (תוספתא מע״ש א יג). בזמן שאכלה ייחורי תאינים או שקיטפה לולבי גפנים (שם ב״ק ו כא). עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים וכו׳ (ברכ׳ נה.). אכל עלי קנים פטור ולולבי גפנים חייב אלו הן לולבי גפנים כל שלבלבו מר״ה ועד יוה״כ (יומ׳ פא:).—ובסהמ״א: עצים שעדיין הם כלולבין רכין ונוחין להאכל (תשו׳ הגא׳, הרכבי שעח).—ב) *בפרט ענף רך מהתמר, נוטלים אותו היהודים בידיהם בימי חג הסכות בשעת התפלה לסימן שמחה: בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד משחרב בית המקדש התקין ריב״ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש (ר״ה ד ג). לולב הגזול והיבש פסול (סוכ׳ ג א). שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד (שם ד). אין אוגדין את הלולב אלא במינו וכו׳ מעשה באנשי ירושלם שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב (שם ח). אמר רבי עקיבא צופה הייתי בר״ג ורבי יהושע שכל העם היו מנענעין את לולביהן והן לא נענעו אלא באנא ה׳ הושיעה נא (שם ט). יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת למחרת משכימין ובאין כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו מפני שאמרו חכמים אין אדם יוצא ידי חובתו ביו״ט הראשון של חג בלולבו של חבירו (שם יג). מצות לולב ביצד יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גב האיצטבא והזקנים מניחין את שלהן בלשכה ומלמדים אותם לומר כל מי שמגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה (שם ד ד). ערבה לא נהנין ולא מועלין ר״א ברבי צדוק אומר נותנין היו ממנה זקנים בלולביהם (מעי׳ ג ז). הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים (ברכ׳ נז.). תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה ולולבים להלל חריות לסכוך סיבים לחבלים סנסנים לכברה (מד״ר בראש׳ מא). ומיום הכפורים עד החג כל ישראל עסוקין במצות זה עוסק בסוכתו וזה בלולבו (שם ויקר׳ ל).—ג) *בד מעץ או מברזל חרוק בקו הולך ומקיף ונמשך מלמטה למעלה[1]), Schraube; vis; screw-bar: מי שהיו גתיו ובדיו טמאין ומבקש לטהרן הדפין והלולבין והעדשות מנגבן והן טהורין (תוספתא ע״ז ח ג).

∴לוּלָבִי, ת״ז, לנק׳ לוּלָבִיִּת,—בצורת לולב משמ׳ ב׳: ולזה היתה האוזן לולביית כלומר ששבילי האוזן הם מעוקמים כמו נקבי המכבש (רמב״ם דורא, מג״א, ת״י ד).—ובהשאלה, בנגינה: וזה שממנו (מן מיני ההעתק בנגינה) מה שיקראוהו קצתם הלולבי והוא שני מינים לולבי פנימי ולולבי חיצוני והפנימי הוא אשר יתחיל ד״מ מהנעימות אשר על קצות הקבוץ ויטה אל זה שימשך להם משני צדי הכובד (ספר המוסיקי מאבן עומיה בן עבד אלעזיז, כ״י פריז).

לוּלֵי,—כמו לוּלֵא: לוּלֵי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני (בראש׳ לא מב).

---

[1]) בערב׳ לוּלַב a) במשמ׳ זו.

---

a) لَوْلَب

אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת (דבר׳ לב כו-כז). לולי יי׳ צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו (ישע׳ א ט). לולי יי׳ עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי (תהל׳ צד יז). ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (שם קו כג). לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי (שם קיט צב). לולי יי׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל לולא יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו (שם קכד א-ג). — ועם פעל אחריו: ואולם חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך כי לולי מהרת ותבאתי לקראתי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (ש"א כה לד).

לון[1], ממנו א.לון, מלון, מלונה, *לינה, א.*הלנה, התלוננות.

א.לון, פ"ע, ללון, לן, לנו.—לן במקום, שהה במקום הלילה, übernachten; passer la nuit; stay over night: ותאמר אליו (רבקה לאליעזר) גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון (בראש׳ כד כה). והוא לן בלילה ההוא במחנה (שם לב כב). ולא אבה האיש ללון ויקם וילך וכו׳ ויאמר לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה וכו׳ ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא וישב ברחב העיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון (שפט׳ יט י-יח). ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה (ש"ב יב יז). למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון (ירמ׳ יד ח).—ודברים לא בע"ת: זאת האלה היוצאת על פני כל הארץ וכו׳ ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה [2] בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו (זכר׳ ה ג-ד). — ובתו"מ: אין פותחין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מד׳ סאין בסלע לן נותנין לו פרנסת לינה (פאה ח ז). המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי (גיט׳ ח ט). כיון שעברו ישראל את הירדן וכו׳ הביאו את האבנים ובנו את המזבח וכו׳ ונטלו את האבנים ובאו ולנו במקומן (סוט׳ ז ה). בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (ירוש׳ מעשר׳ ב מט ד). כל הלן שבעת ימים בלא חלום נקרא רע (ברכ׳ יד.). הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו (שם יח:). מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת (מו"ק ט.). ויבא משה בתוך הענן וכו׳ שלן שם לינות הרבה (מד"ר במד׳ יב). הקב"ה שהוא יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה הוא נתאוה ללון בצלינו (שם). — ולווי "לון: אמרתי לון על אבוסי, ובקש לנוח על ערסי (עמנ׳, מחבר׳ כ).—וגם דברים לא בע"ת: אשה לא תלוש אלא במים שלנו (פסח׳ מב.). והשותה משקין מזוגין שעבר עליהן הלילה וכו׳ שלנו בכלי מתכות (נדה יז.).—והלילה לן: והאוכל שום קלוף וביצה קלופה ובצל קלוף שלנה עליהם הלילה וכו׳ ומשקין מגולין שלנה עליהן הלילה דמו בראשו מפני הסכנה (דא"ר יא).—והכבוד: מה זה (יונה) לא לן בכבודו אף זה (אדם הראשון) לא לן כבודו עמו (מד"ר בראש׳ כא).—ועי׳ עוד לין.

—הפע׳, הלין, ילין, ילינו.—הלין את פלוני, עשה שילון: ואביך איש מלחמה ולא ילין את העם (ש"ב יז ח). ערום ילינו מבלי לבוש (איוב כד ז).—ובתו"מ: כל המלין את מתו עובר בלא תעשה הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכים אינו עובר עליו (סנה׳ ו ה). עיר שמתו בה שני מתים מוציאין את הראשון ואין מלינין את הראשון ומוציאין את השני מפני שאמרו כל המלין את מתו ה"ז מנוולו (שמחות יא). וכי אין אתם יודעין שאין מלינים את המת בירושלם (אדר"נ ד).—ובספה"א: היש בית אביך מקום שתלינו אותנו ונסתופף בצלכם כמנהג האורח (ר׳ בחיי, חוי פרה). לא תצטרך שנהיה אנחנו מלינים אותך אבל אתה בעצמך תבחר מקום לינה (שם).—ודברים לא בע"ח: אין לה חביב לאשה הזאת יותר מצרור הבשם איכן היא מלינה אותו בין שדיה (מד"ר שה"ש, אשכל הכפר). —"ופ"ע, ולא יהיה האדם מלין בלתי נביא ומשכים נביא כמי שימצא מציאה (מו"נ ב לב).

—התפ׳, התלונן,—בקש ללון, נמלט ללון: ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן (תהל׳ צא א). סלע ישכן ויתלנן (איוב לט כח). — ובמדרש: נתלונן בצל שעשה לך בצלאל זה המשכן (מד"ר במד׳ יב). אבל ישראל יש להם מנוס שיתלוננו מדינה של גיהנם (ילקוט איוב תתקו).

—פוע׳, "לונן, ילונן: חלקי וצורי עדי מה ילונן אויבי וצרי בביתך (ר"י בן גיאת, הסכה, יובב במעמק).

ב.לון.—עי׳ לנן.

---

[1]) רק בעברית במשמ׳ זו.

[1]) אמר רד"ק: ולנה בתוך ביתו כמו ולנה בקמץ הסגול תמורת הקמץ וכן והזורה תבקע אפעה (מכלול, פדה"פ). ובעין זה החדשים, ולא נתברר טעם חלוף זה ואם באמת בדבור החי היו אומרים לפעמים כך. ועי׳ בהמבוא חלק הנקוד.

לוע, — עי' לעה.

לוע, — עי' ל־ע.

***לועז**[1], ש"ז, מ"ר לועזים, — מי שאינו מדבר עברית: והלועז ששמע אשורית יצא (מגי' ב א). — ומצוי בסהמ"א: ולא יטען בדין ממון לזכות, אבל יטען בנפש כל להכות, וללועז שמע ממתרגמנים, בדין ממון שנים נאמנים (רה"ג, שער דיני ממונ' פד). ויראו להגלות רב הנבזים, הדומים לכלבים ההוזים, ושלחו באיש יהודה מן הלועזים, וישלח יהודה את גדי העזים (יהודי אבן שבת, אהל במלים). וכן יאמר הלועז דקומפלישנ"ט ש"י מסב הדבור אליו באמרו ש"י (רש"י שמות יח כד). כי אינם לועזים שלא יבינו את לשונך (רד"ק יחזק' ג ד). לפי שכל מי שאינו מדבר בלה"ק יקרא לועז (רי"א, זבח פסח, הגדה). ודרשתי היטב בשבע חקירות ודרישות לדעת תוכן המנהג הזה אשר נהגו הלועזים לשגר תמיד דורון לכלה (תשו' מהר"י קלון קעא). — ואמר המשורר: התדמה שפת עבר לניב כוש ופוט הקול יעקב ידמה לך לקול לועזים (רס"ע אבן דנאן, מלאכ' השיר).

***לוף**[2], ש"ז, — מין עשב, לו עלים רחבים מתפשטים על הארץ, Schlangenkraut; serpentaire; - aria: היתה שדהו זרועה קנבוס[3]) או לוף לא יהא זורע ובא על גביהם (כלא' ב ה). הטומן את הלוף בשביעית ר"מ אומר לא יפחות מסאתים עד גובה שלשה טפחים וכו' לוף שעברה עליו שביעית ר"א אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו (שבי' ה ב-ג). וכל הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים (פאה ו י). איזהו דבר שאין זרעו כלה כגון הלוף והשום והבצלים (תרומ' ט ו). ספנין תרומה טהורה ודמאי וכו' ולא את מעשר שני והקדש שלא נפדו ולא את הלוף ולא את החרדל רשב"ג מתיר בלוף מפני שהוא מאכל עורבין (שבת יח א). אלו הן מיני חרסיות הלוף והשום והבצלים (תוספתא תרומ' ט ג). הלוף שעלה תמרות בשביעית (שם שבי' ב ב). הלוף והחרדל והתורמוסין (שם שבת ח ט). מעשה שהיינו בעין כושין ואכלנו לוף על פי ר' טרפון במוצאי החג של מוצאי שביעית (ירוש' שבי' ה לו.). — *לוף השוטה, מדברי: עלה הלוף השוטה ועלה הדנדנה וכו' עיקר הלוף השוטה ועיקר הדנדנה (שבי' ז א-ב). לולבי זרעים ושל עדל ועלי הלוף[1]) השוטה (עוקצ' ג ד). — וכנו קצתם את הלוף האמתי **לוף פקח**: זה עלה הלוף השוטה (אבל) עלה הלוף הפיקח לא (ר"י בן מלכי צדק, שבי' ז א).

לוץ[2]), ממנו לויץ, לצון, לוצץ, ליצן, ליצנות, התלוצצות.

לוץ, פ"ע, עבר לצת, — לץ פלוני, דבר דברים של צחוק ולעג, spotten; railler; to mock: אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא (משלי ט יב).

— התפ', התלוצץ, תתלוצצו, — כמו קל: ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי' צבאות על כל הארץ (ישע' כח כב). — ובתו"מ: כל המתלוצץ ייסורין באין עליו (ע"ז יח:). אמר רב קטינא כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין (שם). אמר ר"ש בן לקיש כל המתלוצץ נופל בגיהנם (שם). אלו אדומים וכו' והם מתלוצצים בכל יום על ישראל על הצרות הבאות עליהם (מד"ר במד' יא). — ובמשמ' נהיה ללצון: לץ בבוא ללוצץ פולץ ונתלוצץ, כעץ מחצצים לחצץ (ר"א קליר, שבת זכור, אז קולן).

— הפע', הליץ, הליצני, — הליץ את פלוני, צער אותו בדברי ליצנות, jem. bespötteln; railler qqn.; to rail: זדים הליצני עד מאד מתורתך לא נטיתי (תהל' קיט נא).

— פוע', לוצץ, לוצצתי, — כמו התפ': לץ בבוא ללוצץ, פולץ ונתלוצץ, כעץ מחצצים לחצץ, כנץ על צפור לנצץ (ר"א קליר, שבת זכור, אז קולן). וטעיתי ויעצתי וכזבתי וכפרתי, ולוצצתי וגם לצתי ומרדתי ומריתי (ערב' יוה"כ, לך אלי). לא יאמר לגר שם עבודה זרה אפילו להיות לוצץ בה (ספ' חסידי', תתקמח). הערה למשכיל

---

[1]) עי' לעז.

[2]) בערב' לופ a), ותארו אותו הערבים כך: נבאת יח'רג' לה ורקאת ח'צ'ר רוא' ג'עדה תנבשט עלי אלארצ' ותח'רג' לה קצבה מן ושטה ופי ראשה ת'מרה ולה בצל שבה בבצל אלענצל ואלאנאש יתדאוון בה, ע"כ, ובעבר': צמח יצאו לו עלים ירקים יפים מקוצים יתפשטו על האדמה ויצא לה קנה מאמצעו ובראשו תמרה ולו בצל כמו בצל המדברי והאנשים ישתמשו בו לרפואה. — והביא אסף השם הארמי לופא: עשב הנקרא דרקנטיאון ובלשון ארם לופא עליו רחבים וניצתו דומה לנחש (אסף, כ"י מינכן 48). — [3]) בגמ' ירוש' כ"י קרבס, ותרגמו קרביא. וכבר הביא הרמב"ם שהוא כרויה a) בערב'. — [1]) ופרש רה"ג: הלוף השוטה פירוש זה לוף דומה לקולקוס והוא במינו עליו רחבים ואם הוא שוטה עליו רחבים יותר ויותר. ע"כ. וכן הערוך: ולוף השוטה דומה ללוף אחר וממינו הוא אבל עליו רחבים יותר.

[1]) רק בעברית.

---

a) لوف

a) كرويه

שלא יהיה שום אדם נבזה בעיניו עד שיקלהו ויבזהו או ילוצצהו כדרך גלית לדוד (המאירי, משלי יח).

לוצין, ש"ז, מ"ר לוצצים, — ליץ, מי שדרכו להתלוצץ: יום מלכנו החלו שרים חמת מיין משך ידו את לוצצים[1]) (הוש' ז ה).

***לוקח**, ש"ז, —מי שקונה סחורה, Käufer; acheteur; buyer: מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות הלוקח יכול לחזור בו (ב"ב ה ו). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו אם עד שלא נתמלאה המידה למוכר משנתמלאה המידה ללוקח (שם ח). אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה (ב"מ ד ד). היה לו חייב מעות וכתב לו שדהו מכר בזמן שהמוכר אוכל פירות מותר והלוקח אוכל פירות אסור (תוספתא שם ד ג). הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר רשאי הלוקח ליקח לו מאותו המין (שם כא). מכר לו חלוק שוה חמש בשש יד הלוקח על העליונה רצה אומר לו תן לי סלע רצה אומר לו הילך מעותיך וכו' וכשם שהמוכר יכול לחזור בו כך הלוקח יכול לחזור בו (שם ג יז). מכר לו רבעים לעניין סאה הואיל והלוקח משתכר הלוקח מפריש (ירוש' דמאי ב כג.). בשעה שהמוכר מתאונה מתאונה עד חומש בשעה שהלוקח מתאונה מתאונה עד שתות (שם ב"מ ד ט ד). מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח (ברכ' ה.). מוכר שאמר ללוקח חפץ זה שאני מוכר לך במאתים יודע אני בו שאינו שוה אלא מנה וכו' וכן לוקח שאמר למוכר חפץ זה שאני לוקח ממך במנה יודע אני בו ששוה מאתים (ב"מ נא:). אכלה האב שנה וכו' והבן שנה והלוקח שנה הרי זו חזקה (ב"ב מב.).

לוש[2]), ממנו לוש, *לישה, מלושה.

לוש, פ"י, לושי, ותלש, לשות, —לש בצק, עצר וכבש את הבצק בידיו כדי שידבקו חלקיו המפרדים יחד ויהיה רך ונוח להאפות, kneten; pétrir; knead: מהרי שלש סאים קמח סלת לושי ועשי עגות (ברא' יח ו). ותקח קמח ותלש ותפהו מצות (ש"א כח כד). ותקח את הבצק ותלוש[3]) ותלבב לעיניו (ש"ב יג ט). כמו תנור בערה מאפה ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו (הוש' ז ד). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים (ירמ' ז יח). —ובתו"מ: הבורר והטוחן והמרקד והלש והאופה (שבת ז ב). שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור אחד וכו' שלש נשים עוסקות בבצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה (פסח' ג ד). נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו (ע"ז ד ט). עריבה שהיא טבולת יום לשין בה עסה (טבו"י ד ג). עיסה שלשה במים מגולין אפי' היא של תרומה תישרף (תוספתא תרומ' ז יג). אין לשין את המצה ברותחין מפני שחולטין ולא בפושרין מפני שמחמיצין אבל לשין אותן בצונין אין לשין את המצה בשאר המשקין ואם לש אופה מיד (שם פסח' ב ה). עיסה שלשה ביום טוב וכו' מותר להפריש ממנה חלה לשה מערב יום טוב ושבת ולא הפריש ממנה חלה (שם יו"ט א יד). כל המנחות אין לשין אותן ברותחין מפני שאין חולטין (שם מנח' ז יג). היה לה מקום היכן ללוש והיא עושה אותן בשני מקומות (ירוש' חלה ד נט ד). הלש והמקטף והעורך כולהן משום לש (שם שבת ז י:). אין לשין מצה במשקין אבל מקטפין אותה במשקין א"ר עקיבא אני הייתי עם ר"א ועם ר' יהושע בספינה ולשתי מצתן במשקין (שם פסח' ב כט ג). הכהנים עצמן מהו שילושו מצתן בפושרין (שם). הלש עיסה ביום טוב מפריש חלתה ביו"ט (שם ג ל.). סולת צפה על גבי נפה לושה בדבש וחמאה (שם סוט' ט כד:). אין לשין את העיסה בחלב ואם לש כל הפת כולה אסורה (בבלי פסח' ל.). אין לשין עיסה בפסח ביין ושמן ודבש ואם לש ר"ג אומר תשרף מיד וחכ"א יאכל ואמר ר"ע שבתי היתה אצל ר"א ור' יהושע ולשתי להם עיסה ביין ושמן ודבש ולא אמרו לי דבר (שם לו.). א"ר יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו (שם מב.). הלומד תורה בילדותו דומה לאשה שהיא לשה בחמין והלומד תורה בזקנותו למה הוא דומה לאשה שהיא לשה בצונן (אדר"נ כג). כיון שגלו היה אחד בא ללוש את עיסתו ולא היה יודע במה והיה חופר בארץ ועושה גומא ולש בתוכה והיו הצרורות מדבקות בעיסתן (מד"ר איכ', ככה תככה). מעשה בהלל הזקן שעשה סעודה לאדם אחד ובא עני ועמד על פתחו וכו' נטלה אשתו כל הסעודה ונתנה לו ואח"כ לשה עיסה אחרת ובישלה אלפס אחר ובאת והניחה לפניהם (דא"ר ו). —ומשל: הולך את חכמים יחכם ואת עשירים עושרו יצמח, עליו משלו המושלים טוב ללוש אצל קמח (מלאה המוסר כג). —ובהשאלה, הלשון את האכל בפה: והשן תכתשהו והלשון ילושהו, והרוק ילחלחהו והושט

---

[1]) לא נתבררה בודאות גמורה משמ' תאר זה כאן.
[2]) גם בארמ' ובאתאפ', וכמו"כ באשור' לש.
[3]) כך, הכתיב מלא.

יבלעהו, ועד הבטן יגיעהו (ר"י חריזי, אגר' לבון הזהב).

—נפע', *נִלּוֹשׁ, יִלּוֹשׁ, נִלּוֹשׁוֹת,—שֻׁלְּשׁוּ אותו: לחם הפנים נילוש אחד אחד ונאפה שנים שנים (מנח' יא א). בבצק שנילוש במי פירות (כליס י ב). עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה (חלה ב ב). אותן החולין יאכלו נקודים או קליות או ילושו במי פירות או יתחלקו לעיסות (תרומ' ה א). כל המנחות נלושות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו (מנח' ה ב). שתי הלחם נילושות אחת אחת ונאפות אחת אחת (שם יא א). אמר ריש לקיש עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש אין חייבין על חימוצה כרת (פסח' לה.). שהכל נלושין בפיו כמין בצק (אדר"נ, נכטר 122).— ובהשאלה: שבשרו של אדם נלוש בשיניו (ילקוט משלי תתקנט).

—הפע', *הוּלַשׁ, יוּלַשׁ,—כמו נפע': ישפך עליהם מן הדבש חם ונרתח מאד במעט מעט עד אשר יולש המשקה מלושה בינונית לא רכה מאד ולא קשה לרוב (שבתי דונולו, ספ' המרקחת). וכלם מיני עיסה מולשים בדבש (קאנון ג יד ב ז).—ועי' בָּצֵק.

לָז, הַלָּז[1]), עי' הַלָּז, והוסיפה מהתו"מ: הזורק אבן לרשות הרבים והרג הרי זה גולה ר' אליעזר בן יעקב אומר אם מכשיצאתה האבן מידו הוציא הלז את ראשו וקבלה הרי זה פטור (מכות ב ב). נכנס לבקעה בימות הגשמים וטומאה בשדה פלונית ואמר הלכתי למקום הלז ואיני יודע אם נכנסתי לאותה השדה (טהר' ו ה). מעשה בר"ג והזקנים שהיו יושבין על מעלות האולם בהר הבית והיה יוחנן הסופר הלז יושב לפניהן (ירוש' מע"ש ה נו ג).— ואמר הפיטן: קריאתם יוכיח לז ללז לדון, כל מחלל יום קדש בזדון, כאילו מעיד עדות שקר באדון (שמעון בר"א, ב' שבוע', שבוית מרוס). ארי עלז ביום הלז וחץ קלקל למול עירי (סליח' י' טבת, שעה עליון). גליפת אבנים על כתיפיו בנועם ריח המגדים יפסקו טעם דיקדוק גבלות זהב קדושים לז לז דיבק באהב (אמת מה נהדר, J. Elbogen, 187).— ואמר המליץ: אם יקרצו עינים יחרקו שינים, ולז ללז ילחשו על אזנים, אז יחלק העם לשנים (ר' קלוני', אבן בחן סד).

לֵזוּ, הַלֵּזוּ[2]),—עי' הַלֵּזוּ, והוסיפה מהמשנה: שתי חרשות גדולה וקטנה מת בעלה של קטנה תצא הקטנה משום אחות אשה מת בעלה של גדולה ר"א אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בו ר"ג אומר אם מיאנה מיאנה ואם לאו תמתין עד שתגדיל ותצא הלזו משום אחות אשה (יבמ' יג ז). שלשה אחין שנים נשואים שתי אחיות ואחד מופנה מת אחד מבעלי אחיות ועשה בה מופנה מאמר ואחר כך מת אחיו השני בש"א אשתו עמו והלזו[1]) תצא משום אחות אשה (שם ג ה).

לזה[2]), ממנו לָזוּת.

לָזוּת[3]), ש"נ, סמי' לְזוּת,—בפרט לְזוּת שְׂפָתַיִם, דברים לא ישרים: הסר ממך עקשות פה ולְזוּת שפתים הרחק ממך (משלי ד כד).—ואמר המשורר: הנח לזות שפה ומישרים מלל וסורה ממסר מעל, כי כל אמריך מכתבים על יד ונמדדים במו שעל (ר"ש הנגיד, רעי התתאונן).— ובסהמ"א במשמ' כמו לַעַז, üble Nachrede; propos malveillants; evil talks: לכתחילה לא תנשא (האשה שנתגרשה בצנעא) משום לזות שפתים (רש"י כתוב' כג.). ונראה לי שגנאי הוא הדבר ליקח אותם הוא (האפוטרופוס את מעות היתומים) בתורת עסק משום לזות שפתים (טוחו"מ רל טו).—ובמשמ' *לצון וקלסה: בין המולות אויב קול נהמת קמים, בלזות שפתי צר כי ישמח שמוח, שם נצב שמשון בין עמודים רמים, ובאין אונים עוד בזרוע לא כח (מיכל, נקמת שמשון).— *ולזות פה, במשמ' דברים לא ישרים: מה לי ולידידים ימי חרפי על כל לזות פי אמרו חסד, אכן בהתהפך זמן עלי לנגיד דברי קראו חסד (רמב"ע, תרשיש ו). — *ולזות לבד, במשמ' דברי תרעומות: ואין עליה לאדם בעולם מחמתי לא דין ולא דברים לא תרעומת לא תלונה לא גענוע לא לזות לא שום מידי מכל אנפא בעולם (תקו' הגא', הרכבי שע).

לַח[4]), לָח, ת"ז, לנק' לַחָה, מ"ר לַחִים, לַחוֹת,—ההפך מן יָבֵשׁ, שיש בו רטיבות טבעית, feucht, frisch, humide, frais; moist, fresh,—עץ לַח: ויקח לו יעקב מקל לבנה לַח ולוז וערמון (ברא' ל לז). וידעו כל עצי השדה כי אני יי' השפלתי עץ גבה הגבהתי עץ שפל הובשתי עץ לָח והפרחתי עץ יבש (יחזק' יז

---

[1]) הוספת אות הרמז לַ בין שתי אותיות הרמז ה, ז, לחזק את הרמז, ודומה לזה בערב' אלד'י ל פתוחה בין א ובין ד' (Barth, Pron. 261 § 43, f).

[2]) עי' למעלה הערה לערך לזה. ל צרויה במקום ל חרוקה הקרום' כמו בערב' דַ'לִכַ (Barth ib).—[1]) כך במשנ' שבגמ', ובמשנ' שבמשנ' והלה.

[2]) שרש זה קבעוהו ריב"ג ורד"ק להשם לזות, כמו ראות עיניו וכדומה, אך הניח ריב"ג גם אפשרות שיהיה מן לוז כמו גרות, עדות.

[3]) אין לו חבר בלשונות האחיות.

[4]) רק בעברי', ועי' שרש לחח.

כד). הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לַח וכל עץ יבש (שם כא ג). — ופֵרות טרם יבשו: וענבים לַחִים ויבשים לא יאכל (במד׳ ו ג). — וחבל וכדומ׳: ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לַחִים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם (שפט׳ טז ז). — ובתו״מ: המחלק בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן (פאה ג ג). המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ (פרי) לח ויבש ואינו לוקח ממנו לח (דמאי ב ג). איזו היא מדה גסה ביבש שלשת קבין ובלח דינר (שם ה). אין טומנין לא בגפת וכו׳ ולא בעשבים בזמן שהן לחים אבל טומנין בהן כשהן יבשין (שבת ד א). בחזרת וכו׳ ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין יבשין (פסח׳ ב ו). ואסור בפול המצרי לח ומותר ביבש (נדר׳ ז א). שרשי השום והבצלים והקפלוטות בזמן שהן לחין והפיטמא שלהן בין לחה בין יבשה (עוקצ׳ א ב). רב אמר לחים היו שמים ביום הראשון ובשני קרשו (ירוש׳ ברכ׳ א ב ג). נתנו שיעור ללח ולא נתנו שיעור ליבש נתנו דמים ליבש ולא נתנו דמים ללח (שם דמאי ב כג.). טומנין בכסות יבשה ובפירות יבשין אבל לא בכסות לחה ולא בפירות לחין (שבת מא.). — ואמר הפיטן: ראה יראו יערי שיחים, אם אש אחוזה בלחים, אז ינועו יבשים כסוחים (ר״א קליר, א׳ ר״ה, אומן אדירי). — ועי׳ רֵטֹב.

לַח, ש״ז, בכנ׳ לַחו, לֵחָהּ, — סגולת מה שהוא לַח בצמח ובע״ח טרם יבש או זקן, ובהשאלה לכח החיים, Frische; fraicheur; freshness: ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו לא כהתה עינו ולא נס לֵחֹה (דבר׳ לד ז). — ואמר המשורר: הרפתה ממך עצם ומכתש ממקום לחי, ונס לחך בלילה כי כבר נס מבכי לחי (ר״ש הנגיד, אשא בכתי). ואם אמות לקץ ימים בלחי והמיתה עלי כל חי גזורה, בכל עיר תשמעון בואו בכו על יחיד הדור במועצות ותורה (הוא, לבבי תוך קרבי). היש תקוה למי חלפו בחורותיו וכחו נס, היוחיל טוב ואור עינו מאד כהה ולחה נס (רמב״ע, תרשיש ח). לו כהתה עיני תאב אל פת לחם ותם כחי ונס לחי, לא אשפכה לפני אנוש נוכל את דם יקר פני ומי לחי (שם ט). ובטרם יתנגפו רגליך וינוס לחך ויבש כחך ויקצר רוהך וישפל מצחך ויאבד נצחך (הוא, תוכחה, ברכי נפשי). ופיה כפי אתון בלעם, ואפיה הבאיש ריחה, ולחייה גם לחם, כאלו השטן בקדרות הטיחם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו).

***לֵחָה**, ש״נ, מ״ר לֵחות, — א) המים שבתוך האדמה ששתתה מהגשמים ולא יבשו, Feuchtigkeit; humidité; moisture: עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (שבי׳ ב א). וקלח של כרוב וכל דבר שיש בו לחה אסור (תוספתא תרומ׳ ז טז). פעמים שאין הגשמים מצויין ואין הליחה מצויה והוא עתיד לחרוש קודם לעצרת (ירוש׳ שבי׳ א לג:). — ב) הלֵחַ שבבע״ח: הדירה והכנה שבתבואה כשרים מפני שאין בהם ליחה (פרה ט ב). עכשיו (שמשה מת) כל הנוגע [ב]בשרו של משה לחה פורחת אילך ואילך (ספרי דבר׳ שנז). — ג) הלֵחָה שבמכה, הדם שנתקלקל ונתעפש ונהיה לבן, Eiter; pus: המפיס מורסא בשבת אם לעשות לה פה חייב ואם להוציא ממנה לחה פטור (עדי׳ ב ה). שהרופא נותנו (את הגמי) על גבי המכה שהוא מוצץ את הליחה (תוספתא כלי׳ ב״ק ו יט). ריאה שנמצאו בה אבעבועות אם היו מלאים רוח או מים או לחה הנמשכת כדבש וכיוצא בו או לחה יבשה וקשה (רמב״ם, שחיט׳ ז י). וכן אם נמצא בה אבעבוע מלא לחה חוששין שמא נקב סימפון שתחתיו (שם יא ה). — ולֵחָה שבמעים וכדומה: הדקין שניקבו והלחה[1] סותמתן כשרה (תוספתא חול׳ ג יא). סתם הקב״ה את המעיינות שלהם (של בני ביתו של אבימלך) אחד מהם לא הטיל מים ולא נפנה ולא הוציא ליחה מאפיו ולא דמעה מעיניו (פסיק׳ רבתי מב). — ולֵחָה סרוחה, במשמ׳ זו: הזיעה והליחה סרוחה והראי והדם היוצא עמהן (מכשיר׳ ו ז). — וכנוי של זלזול לאדם: כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק אמר לפני ליחה סרוחה כן על אחת כמה וכמה לפני שער המקום (ירוש׳ ברכ׳ ט יד ג). מה עשה לו הקב״ה (לנבוכדנצר) מסרו למלאך השטן והתחיל מנגדו ואומר לו רשע ליחה סרוחה אמור מה ראית (מד״ר שמות כ). אמר לו הקב״ה אוי לו לאותו רשע לחה סרוחה אלף היו ונתרבו כאן ונעשו מאתים אלף (שם שה״ש, כרמי). — ד) לֵחָה שבגוף בע״ח, חמר נוזלי שבגוף בע״ח, כמו הדם, המרה, וכדומה, Saft; humeur; humor: והדם הולך בגידים והליחה מעורבת בבשר קרתה שלוחה כנגד חמתו של דם (אסף, כ״י מינכן 4). משבע שעות לילה ועד שבע שעות ביום היא ממשלת הליחה לכל מיני נגעיה (שם 11). כן ברא את האדם גם מארבע היסודות מרוח וממים אש ועפר והם דם וליחה ומרירה אדומה ומרירה שחורה וכו׳ והליחה כנגד המים וכו׳ וכח הליחה קר ולח (ש׳ דונולו, חכמוני

---

[1]) ואמרו בגמ׳ (שם נ.): מאי ליחה א״ר כהנא שירקא דמעייה דנפיק אגב דוחקא.

א). ברא את האדם על ארבעה טבעים שם בו הדם לעומת האויר והליחה הלבנה לעומת המים והמרה השחורה לעומת העפר והמרה האדומה לעומת האש (רסב"ג, תקון מדות הנפ'). והכת המעכל והכח הדוחה ואוצרותם ומשכנותם הם שתי מרירות השחורה והאדומה והליחה הלבנה והדם לתקנת ההיכל (חו"ה, עבוד' ה' ט). הליחה היא גשם רטוב נוזל משתנה אליו המזון תחלה ויש ממנה ליחה משובחת והיא אותה שדרכה לשוב חלק מהעצם הניזון וכו' ונאמר ג"כ כי הליחות המשובחות והמותריות נכללות בארבעה סוגים סוג הדם והוא המשובח שבהם וסוג הלבנה וסוג האדומה וסוג השחורה וכו' (קאנון א א ה א). הליחה האדומיית פועלת כובד פחות ושרפה יותר והשחוריית פועלת כובד יותר מזה (שם ג א א יב). יהיה טבע גופו תערובות לחותיו הארבע שנמצא בהם (ספ' מוסר לר"י בן עקנין כ יו). אמר לה הגידי לי סוד הארבעה יסודות אמרה נברא הגוף מארבע לחות הלחה הלבנה ראשונה והשנית הדם במעלה תיכונה והשלישית המרה הירוקה והרביעית המרה השחורה החזקה (ר"י חריזי, אגר' לשון הזהב). השינה הטבעית מאמצת הכחות ומחלשת הלחות (ספ' שעשוע' לר' זכדא). אמרו חכמי הטבע שמי שהוא שוה המזג וליחותיו בריאות וטובות הוא סבה שיהיו מדותיו שלימות שהליחות פועלות במדות (תולד' יצחק לר"י קארו, מצורע). הליחות מהן תועליות ומהן פסוליות תועליות הן קילוס והדם והזרע (מעשה טוביה, ארץ התדשה א ב).—והלחה סתם, היא הלחה הלבנה: כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הלחה (רא"ב"ע במד' יט ב). וכל מקום שאמר לחה לבדה היא הלבנה וליחות הם הארבעה (ר"א חסדאי, תרג' ספ' יסוד' לר"י ישראלי, כ"י פרמה). — ובהשאלה, לחות נפסדות של הנפש, ר"ל מדות רעות: כן צותה על יום הכפורים לענות אדם נפשו כדי שתפלט כל הלחות הנפסדות שנקבצו בה מתוך תשובה שלימה (מלמד התלמידים, נצבים). — ה) לחות העין: אם היה ענין השגת הראות נעלם מהשם ולא ידעהו איך המציא זה הכלי המוכן להשגת הראות התראה שבמקרה היה התחדש ליחה אחת זכה ותתחיה לחה אחרת כך ותתחיה מחיצה אחת וכו' סוף דבר ליחות העין ומחיצותיו ועצביו אשר בהן מן התקון מה שנודע (מו"נ ג יט). העין נברא משבע לחות קצתם שטוחות וקצתם עגולות וטוחות (ר"י חריזי, אגר' לשון הזהב). ויש בהן (בהעינים) עשרה דברים משלימין אותו וכולם צריכים אל הראות ואלו הן שלשה לחות ושבע כתנות והן מחיצות אל הלחות (שער השמים ט).

לחום[1], לחם, ש"ז, בכנ' לחומו, לחמם, — כמו בשר, Fleisch; chair; flesh: והצרתי לאדם והלכו כעורים כי ליי' חטאו ושפך דמם בעפר ולחמם[2] כגללים (צפנ' א יז). כי לא ידע שלו בבטנו וכו' במלאות שפקו יצר לו וכו' יהי למלא בטנו ישלח בו חרון אפו וימטר עלימו בלחומו[3] יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נחושה (איוב כ כ-כד). —ואמר הפיטן: יודע תעלום כל דם ולחום, חטאתינו ידענום ואתנו בכל תחום (רסב"י הבבלי, סליח' ער"ה, אב נכחס). כמס דונג רשפי להב מלהיב ללהב, כרה שוחה לעד לחומו להבהב (קרוב' לפורים, הבתולות בהקבן). — והמשורר אמר: עליהם יבכיון ניני יענים ותרקד בת שעירה הצעירה, ויכרו על לחמימו כפירים ותניח לגוריה כפירה (ר"ש הנגיד, אלוה עז).

---

[1]) משקל גבול, זבול, כרוב. בערב' לחם a), ועי' הערה לקמן.—[2]) כך, מם רפויה ברוב הספרים המדויקים, ובקצת ספרים מ דגושה. וכבר תרגמו הקדמונ', השבעים ובמו"ב ולג', מלה זו במשמ' בשר, והוא כמו בערב' לחם a), עי' הערה לערך לחם. וכן פרשו ריב"ג ורד"ק, וכן גם רוב החדשים, וקצת החדשים פרשו מעים.—[3]) בפרוש מלה זו נחלקו הקדמונ' וגם החדשים. השבעים תרגמו ὀδύνας, שהוא צער ומכאוב, ושערו קצת החדשים שהם קראו חבלים במקום בלחומו. ולג' bellum suum, במשמ' מלחמה, וכענין זה גם רסע"ג: מהארבתה, וכן רש"י: במלחמתו. ת"י: בשלדיה, ר"ל בגופו, וריב"ג במשמ' בשר כמו לחם שבצפניה, וכמוהו גם ראב"ע, ועוד. והחדשים הגיהו הגהות מתחלפות: בלהה בלהות, פחם, אימים, מבול, וכיוצא בזה. וכל זה מפני הקושי שיש במליצת הכתוב בהמלים עלימו ובלחומו, שלפי הכונה ולפי החצי הראשון, ישלח בו חרון אפו, היה צריך הגוף הנפעל להיות גם כאן במ"י ולא עלימו, במ"ר, ועוד מפני שלפי הנוסחה המסורה חסר הנשוא של וימטר, מה המטיר. ואפילו אם נניח כי עלימו כאן הוא כנוי לנסתר יחיד, כמו ישפק עלימו כפימו (שם כז כג), עוד קשה כי חסר מה המטיר. ולכן אמר נלדק' (ZDMG 40, 721), כי לחומו כאן הוא מלשון לחם בסור' שמשמש גם במשמ' כעס וחרון. אבל, גם זה קשה, כי לפי זה היה צריך לאמר לחומו, וצריך איפוא למחק ב בלחומו. ואולם אפשר לקים הנוסחה של המסורה כמו שהיא ולהנצל מכל קושי במליצת הכתוב אם נפרש עלימו העלים שלו, ולראות בו דבר מקביל לחרון אפו, אולי מלשון לענ b) בערבית במשמ' קללה מארה, והוא כמו מליצת הכתוב: ישלח יי' בך את המארה (דבר' כח כ), ושלחתי בכם את המארה (מלא' ב ב).

---

a) لحم b) لعن

לַחוּת, לֵחוּת, ש"נ, מ"ר לֵחֻיּוֹת, — א) סגולת הדבר הלח: וגם יתכן להיות מגזרת אבי הנחל בעבור רטיבתו ולחותו וקלייתו באש (מגתס, מחבר׳ אכ). עודנו באבו לא יקטף ופתרונו לשון לחות פרי (שם). כפי ערכם מהחום והקור והלחות והיובש (כוזרי ג כג). והחלק (של הצמח) הנתק אל דמות המים אינו מים אבל הוא סחיטה או לחות ארסי או מזוניי לא מים ראויים לשתייה וכו׳ אמת כי אחר המחקר יוצא לנו ההכרח להודות בחמימות והקרירות והלחות והיבשות (שם ה יד). ונמשכו אחריה שתי איכיות החום והליחות (כוזרי קן ז). ואומרים כי הוא (הארבה) עולה באילנות ובעלים ומוצץ לחותם (פרשי רד"ק, גגלג). שתתיבש הארץ כל כך שתשכח ממנה כל לחות (רי"א, מקן). — ובהשאלה, רעננות החיים: עדיין היה דוד בליחותו וכוחו (ערוך, ערך לח). — ב) כמו לֵחָה משמ׳ ב, לַחוּת הגוף: ונאמר שלחויות הגוף יש מהם ראשונים ויש מהם שניים וכו׳ והם ד׳ מינים אחד מהם הלחות העצור בחלל קצוות העורקים הקטנים וכו׳ והשני הלחות הנבלע באיברים השרשיים כמו הטל וכו׳ והשלישי הלחות הקרובה להתקרש (קאנון א א ה א). כי המזג הקר היבש מוליד הליחויות הנכרים לא לדמיון אך לחלשת העיכול (שם). ומה שיתיילד מעיפוש הליחויות ותולעים המתילדים במעיים וביוצא בהם (מו"נ ג עג). הלחויות הן שלש הלחות הטבעי המחבר חלקים האבניים קצתם עם קצתם וחיי האדם קצובים ותלויים בלחות ההיא (בעל השמים ט). זמן הזה יודע אם מקושי החולי או מבישול והכנת הלחיות (ר"י נהלון, אולה"ת ה ד). ולחות זה וכו׳ הנעשה ונולד מלחיות שרופים כגון דם מרה ירוקה ומרה שחורה והוא מעורב עם לחיות אחרים (שם ט ד). — ושל העין: כח הראות וחומר הרוח הרואה יוצא אל העין מדרך שני העצבים החלולים וכו׳ ויתרחב התרחבות מקיף בלחויות אשר באישון אשר האמצעית שבהן היא הקרחיית והיא לחות זכה כברד וכו׳ והושמה הלחות הזאת באמצע כי הוא היותר נכון שבמקומות לשמור והושם אחריה לחות אחרת וכו׳ והלחות הזאת דומה לזכוכית וכו׳ ובמוקדמה יש לחות אחרת דומה לחלבון ביצה ונקראת החלבניית (קאנון ג ג א א). ואח"כ ירחק הצומח מצד הימין לבבת העין הימנית והצומח לצד שמאל העין השמאלית ויתרחבו פיותיהם עד שכוללים הלחות הנקרא זכוכיית (שם א ג כ). והושמה (בעין) לחות דקיקה והיא הבציית שטוחה על הלחות הקרחיית (פרקי משה א). כשיקרע הכתונת הענביית קריעה מגונה תזול הליחות הביציית ותצא לחוץ וכו׳ ויקרה מזה פגעים אחד מהם שהכתונת הענביית נופלת על הליחות הגלדיית (שם ג). ולא יתכן לחקור דרך משל למה היה העין בזאת התמונה ובאלו המינים מהלחויות (רלב"ג משלי ג).

לְחִי[1], לְחִי, ש"נ, לֶחְיוֹ, לֶחְיָהּ, לְחָיַיִם, לְחָיֵי, לְחָיַי, לְחָיַיִךְ, לְחָיֶיךָ, לְחָיָיו, לְחָיֵיהֶם, לְחָיֵיהֶם[2]), — א) לחי האדם, חלק הפנים שמתחת להעין ועד הפה, Wange; joue; cheek: נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים (שה"ש א י). לחיו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים (שם ה יג). בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה (איכ׳ א ב). — הכהו על הלחי: ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי (מ"א כב כד). בשבט יכו על הלחי את שפט ישראל (מיכ׳ ד יד). יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכ׳ ג ל). כי הכית את כל איבי לחי שני רשעים שברת (תהל׳ ג ח). פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יתמלאון (איוב יו י). גוי נתתי למכים ולחיי למרטים (ישע׳ נ ו). — ולחי הבהמה: וימצא לחי חמור טריה וישלח ידו ויקחה ויך בה אלף איש ויאמר שמשון בלחי החמור חמור חמרתים בלחי החמור הכיתי אלף איש (שפט׳ יה יה-יו). ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים (שם יט). התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב מ כו). — ושל בהמה שחוטה לאכילה: וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה (דבר׳ יח ג). — ומקום שימת הרסן והעל על הבהמה: ואהיה להם כמרימי על על לחיהם ואט אליו אוכיל (הוש׳ יא ד). — ובמליצה, על לחיי העמים: ורסן מתעה (יתן) על לחיי עמים (ישע׳ ל כח). — ולחי הדג, מקום נתינת חח לצוד אותו, ובמליצה למלך מצרים: הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו וכו׳ ונתתי חחים בלחייך והדבקתי דגת יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך (יחזק׳ כט ג-ד). — ובתו"מ: קושרין את הלחי (של המת) לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שבת כג ה). איזה הוא זקן מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (נגע׳ י ט). טוטפת המוקפת לה מאזן לאזן סרביטין המגיעין לה עד לחייה (שבת נז:). רמ"ח איברים יש בו באדם

---

[1]) בערב׳ לחי a). — [2]) כך רד"ק: ואולי נאמר גם כן גדייהם לחייהם בהראות למד הפעל כמו שנראתה בלחיי גדיי (מכלול, שה"ש, פעי).

a) لحى

מהן רבוצין מהן זקופין ולשון זה נתון בין שני לחיים (מד"ר ויקר׳ טז).—ושל בהמה: הזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בארץ ובחוצה לארץ (חול׳ י א). המוכר את הראש לא מכר את הלחי (תוספתא ב"ב ד ח).—ולחי הדג: וכמה קשקשין יהו בו אפילו אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו ואחד תחת סנפיר שלו (תוספתא חול׳ ג כז).—ואמר המשורר: וזבול בגלותו פני שמש ותכס פני כוכבי זבוליה, כדמות יפת תאר תגלה את לחיה ותחביא את עגילֶיה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי). ידידי הלבן עשר ושׁשה ספוד ובכות עליהם האסופה, אשר היה להמשך בילדות בלחי כחבצלת שזופה (רשב"ג, מלילתי). כבודה כבת מלך עדינה מעונגה ריח כריח מקטר מר ובשרפה, לחיה כשושנה כדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה (הוא, מי זאת). אהב והם ישנאו אשלים וילחמו אשק על יד והם יכו לחיים אתמה לדודים הכרו איך גועו ולאוהבים התפרדו איך חיו (רמב"ע, מתאל׳רה, בבס אבן ג׳יקטיליה). צואר עופר ולחי שושן על עמוד משיש נצב, ובכפו כוס המר ידמה ללהב וזרועו נצב (הוא, תרשיש ג). בנפשי אוהבי עפרי אהלים בפיהם יטרפו גורי לבאים, ועקרבים סביב שושן לחיהם לשמרם מהיות השמט לבאים (שם ד). רוק יעלת חן כברד השיק לבבי ושרף, לחיה כשושן ותלתל שער לשמרו כשרף (שם). או תשאלי לשלום ידידך משאול אשאל בדודיך ובשלומיך, אבן עלי שפכך דמי לבי שני עדים לחייך ושפתותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה).—⁖והכה לחיו: קראתי קשוב חרפת מוני, על הלחי מכים בני, קראתי שמך יי׳ (ר"א קליר, איכה אצפתו).—ולחיו למורט: ותני לחייך למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי בכבדות יגונים יקלו הזידונים (ר"י הלוי, ירושלם האנחי).—*לְחִי התחתון, החלק התחתון שבו קבועות השנים התחתונות: ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון ניטלה האם שלה (חול׳ ג ב). מעשה שהלחי התחתון עוֹדף על העליון ושאל רשב"ג לחכמים ואמרו לו הרי זה מום (בכור׳ ו ט). — ודבור *עלו עשבים בלחייו, הוא קבור באדמה מזמן רב: ר׳ עקיבה (כשהיה רואה את בן כוזיבה היה אומר זה הוא מלך המשיח) אמר לו ר׳ יוחנן בן תורתא עקיבה יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבא (ירוש׳ תענ׳ ד סח ד).—ובהשאלה מליצית, ⁖לחי הפרח, הנצן: וכפתריה ופרחיה ולחי נצניה כלחי עלומיה (ר"י חריזי, תחכמ׳ מט). שריג אשר מעצי גן היפי נקצב, דר לחיו ממקום מחצב יקר חוצב (שם ג).—ב) *חלק מהע"ל במקום הלחיים: עקרב של פרומביא טמאה ולחיים טהורים ר"א מטמא בלחיים (כלים יא ה). קסדא טמאה ולחיים טהורין (שם ח). הנוגע בעול וכו׳ בעין של מתכת בלחיין ובעריין (שם כא ב).—ג) *לוח צר של עץ משני צדי הפתח במקום המזוזה: הכשר מבוי ב"ש אומרים לחי וקורה וב"ה אומרים לחי או קורה ר׳ אליעזר אומר לחיין (ערוב׳ א ב). לחיין שאמרו גובהן עשרה טפחים ורחבן ועוביין כל שהוא (שם ו). מבוי ששוה לרשות היחיד ועשוי מדרון לרשות הרבים אם יש גובה עשרה טפחים בתוך ארבע אמות אין צריך לחי וקורה (תוספתא שבת י ג). שתי חצירות זו כנגד זו ברה"ר נותן לחי מיכן ולחי מיכן (שם ערוב׳ י יג). עשה לחיים למבוי גבוהים מן הארץ שלשה טפחים (שם א ח). בין לחיים ותחת הקורה נידון ככרמלית (גמ׳ שם ט.). עשה לחי למבוי והגביהו מן הקרקע שלשה (שם יד:).—⁖וסמי׳: מזוזות והם לחיי השערים (ריב"ג, שרש זוז).—ד) ⁖החלק העליון של הנעלים: חלצה בסנדל של עץ ומחופה עור או היתה קרקעיתו עור ולחייו של שיער (רמב"ם, יבום וחליצ׳ ד).

⁖**לְחִי**, לְחִיי, ת"ז, לנק׳ לְחִיּוּת,—מטבע הלח: מהראשון הסובב קדחת יומית ומהשני לחיות (ספ׳ הקדמ׳ ה א). סבות עניני גוף האדם וכו׳ כשהם ענינים גופיים ר"ל לחיים או מזגיים או הרכביים (קאנון א ב א).

⁖**לְחַיִּים**,—קריאה של ברכה לשתיית יין וכדומה, עי׳ חַי סוף פסקה א, והוסיפה: הוא (המקדש על היין) אומר בתחילה סברו מרנן וכו׳ והם עונים לחיים וכו׳ על כן רגילים בני אדם להשיב אחריו לחיים כלומר לחיים יהיה לך ולא לשום היזק (לקוטי פרדס לרש"י, ענין ברכ׳). — ודבור של הסכמה, במשמ׳ טוב מאד[1]), עי׳ חי, והוסיפה: אמר לו שמע בקולי ואני

---

[1]) בסגנון ארמי בתו"מ וסהמ"א: מעשות דרכיך שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול ממצוא חפציך הפציך אסורין חפצי שמים מותרין ודבר דבר שלא יהא דיבורך של שבת כדבורך של חול דבור אסור הרהור מותר בשלמא כולהו לחיי אלא שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול מאי היא (שבת קיג:). בשלמא שמא שבח לחיי אלא שמא לא למד מי מוקמינן כי האי גוונא (יומ׳ יח.). בשלמא מה למעלה מה למטה מה לאחור לחיי אלא לפנים מה דהוה הוה (חגי׳ יו.). השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע בשלמא רע לחיי אלא טוב אמאי לא (יבמ׳ קג:). מרגלים שקרי הוו בשלמא ונהי בעינינו כחגבים לחיי אלא וכן היינו בעיניהם מנא הוו ידעי (סוט׳ לה.). אמרו ליה מאי עיבידתיך אמר להו אנא

איעצך עצה טובה א"ל לחיים א"ל לך וקנה וכו' (מעשיות, REJ 1897, Juil. 66).—וגם לחייך: ענה לה השולטן ואמר אני רוצה להיות שם כשיקדש האיש בתך ואראה איך אתם מקדשים נשותיכם אמרה לו לחייך ולשלומך (שם 75).

***לְחִיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן לחך, א) עצם שה"פ, לחיכת האש וכדומ': יושבין היינו וחוזרין בדברי תורה וכו' והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני והיתה האש מלחכת בהן כלחיכתן מסיני (ירוש' חגי' ב עז:). והם נגשים ליכנס ונמוחים בלחיכת האש ההיא ושבים כמתחלה חדשים כראשונה (מדר' ג"ע, ביהמ"ד יעינק ג). — ואמר הפיטן: מה אעשה ואנה אלכה, מכל רעותי הצלחתי למלוכה, נחר תוכי ונפסלתי ממלאכה, נתתי לאכלה וכירק ללחיכה (אילת השחר, יוה ב, אני הכרס). — ב) "כנוי לסמי רפואה יבשים: ואשר יבוא (מהרפואות) בגוף מן הפה ממנו מה שיקרא מרקחת וממנו מה שיקרא משקה וממנו מה שיקרא לחיכה והם הסמים היבשים (פי' אבן רשד על חרוזי אבן סינא).

***לְחִיצָה**, ש"נ, — שה"פ מן לחץ: וילך שפי מבותת ונשבר מלחיצת הקיר (תזקוני, בלק כג ג). — ובהשאלה, בענין שקול הדעת וסברה: ולהודיע חולשת טענות החולקים המפחידים אותנו בראיותיהם והמהבילים דעתנו במופתיהם ושהם סובלים לחיצות יותר גדולות ויותר עצומות (הקדמ' המאירי לפי' משלי).

***לְחִישָׁה**, ש"נ, מ"ר לְחִישׁוֹת, — שה"פ מן לָחַשׁ, — א) דבור בקול נמוך: ראה כמה הוא גבוה מעולמו ואדם נכנס לבית הכנסת ועומד אחרי העמוד ומתפלל בלחישה והקב"ה מאזין את תפילתו (ירוש' ברכ' ט יג.). אמרה לו בלחישה אמר לו למה את אומרה לי בלחישה אמר לו כשם ששמעתיה בלחישה כך אני אומרה לך בלחישה (שם כיל' א סא.). והוא אומר בלחישה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (מד"ר דבר' ב). — ובמשמ' דבור בענין נתינת שחד וכדומ': משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף בישראל (סוט' מז:). — ובמשמ' תפלה: שהשמים משתכין כנחשת מלהוריד טל ומטר בשביל לוחשי לחישות שאין בדור (תעני' ח.). בינו לבין עצמו שאל ושמע הקב"ה לחישתו (אדר"נ יב). — ואמר הפיטן: צפון מזבח ימהר ולא יאחר איזה לשחיטה בוחר בעד יחבר צקון לחישתו יביע ברחישתו מתודה בשחיטתו בעדו ובעד ביתו (סדר עבודה, גני', J. Elbog. 107). — ב) *לְחִישַׁת נָחָשׁ, קול כעין שריקה שמשמיע הנחש: שנשיכתן (של החכמים) נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש (אבות ב י). אוי לי מבית פייתוס אוי לי מאלתן אוי לי מבית חנין אוי לי מלחישתן אוי לי מבית קתרוס אוי לי מקולמוסן (פסח' נז.). — ג) דברים שלוחש החבר לסגולה לרפא מנשיכת נחש וכדומה: ולוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת (סנה' קיא.). — ובכלל, "לחש לסגולה: דשברירי ברירי בכסי חיורי שביהי פי' לחישה היא (ערוך, ערך ברי). אחד היה יודע לעשות בלחישות לדעת עתידות (ספ' חסיד' תתמלט). וכבר יש מקומות שצדין לשם הדגים בלחישה והוא דבר מופלא (מעין גנים לאיוב מ). מפני שמצינו לחישות מועילות והרי אין זה מצד השכל לכן אפשר שכל הלחישות בחזקת מועילות (שו"ת חות יאיר רלד). — ואמר הפיטן: קשר קמיע מומחה ולחישות מעלות, דברו בדוק ומהימן כמה מעלות (רשב"י, שבת ברא"ש, אתבנה לדעת).

לחך[1], ממנו לָחַךְ, *לְחִיכָה.

לָחַךְ, פ"י, לְחֹךְ, יִלְחֹךְ, — לָחַךְ דבר בלשונו, נגע בו והעבירו על פניו, lecken; lécher; to lick. — ובהרחבה, לָחַךְ השור את העשב, אכל אותו כלו: כִּלְחֹךְ השור את ירק השדה (במד' כב ד). — ובתו"מ: אם היתה הדין יוצאה מבין הנקבים פסול כיצד הוא עושה לוחכה בלשונו והיא עומדת (ירוש' מגי' א עא ג). (ראה ר' יעקב את לשונו של ר' חוצפית המתורגמן) מוטלת באשפה אמר פה שהפיק מרגליות ילחוך עפר (חול' קמב.). — ובהשאלה: כי מי אני אשר לא אשתחוה להמן על תשועת עמך ישראל כי לוחך הייתי מנעל רגליו (מד"ר אסת', ותאמר אסתר). — ובמשמ' אכילה ובליעה: וכיון שגיהנם רואה לערלה תלויה בהם פותחת פיה ולוחכת אותם (מד"ר שמות יט). — ואמר המליץ: ולו הך, את כל סביבותינו לוהך, ולשון, יגרוף המאכל כנחל

הכימא דיהודאי אנא בעינא למיגמר חכמתא מינייכו אי הכי ניבעי לך אמר להו לחיי אי זכיתו די כל דבעיתו בי עבידו אי זכינא בכו איכלו גבאי בספינתא (בכור' ח:). וכתב רבינו אבן מגש דמצי שליח למימר ליה אי ניחא לך בלא אחריות לחיי ואי לא שקול זוזך ותסתלק (העיטור, מאמ' ד). — וגם בתוך סגנון עברי: א"ל שטן בא ונשתתף שנינו בכרם זה א"ל לחיי (ילקוט מכירי, תהל' קד מג).

[1]) גם בארמ'. בערב' לחכ a).

a) لحك

קישון (ר"י חריזי, תתכמ' ג). — ״ולחך המאכל, טעמו בלחיכת לשון: והמאכל מתוק לחיך, ואני לא אהיה רק לוחך (ברכ' הנקדן, משלי שועלים מח). אחר שמקרין לו (להילד) את האותיות מחפים אותו בדבש ואומרים לו לחוך וכו' כלומר שנוחים לו את האותיות ללחוך כן תהא לו תורה נוחה לקובעה וללמדה (מחז' ויטרי תקח). — ואת הקערה: היו מביאין להם מעשה טיגון והיו לוחכין גם הקערה (הקנה, ברכ' המזון). — ואת הזקן וכדומ': יודע חתול זקן מי לוחך (משלי שועלים יח).

— פע', לִחֵךְ, לִחֲכָה, ילחכו, יְלַחֵכוּ, — כמו קל, לִחֵךְ עפר: ילחכו עפר כנחש (מיכ' ז יז). והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך יְלַחֵכוּ (ישע' מט כג). לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר יְלַחֵכוּ (תהל' עב ט). — ובמליצה להאויב המחריב הכל: ויקץ מואב מפני בני ישראל ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל (של ישראל) את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במד' כב ג-ד). — ובהשאלה להא"ש בעברה על פני המים ומיבשת אותם: ותפל אש יי' ותאכל את העלה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לִחֵכָה (מ"א יח לח). — ובתו"מ: אם יש בין משקין לכברות כדי שינגבו (התרנגולים) את פיהם בארץ וכו' ובפרה ובכלב כדי שילחכו את לשונם (טהר' ג ח). כפרה זו שהיא מלחכת בפיה (מד"ר איכ', פתיח'). שור כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה (שם במד' כ). — ודבר של מאכל: יעשו לו (להילד) עוגות מקמח סלת ומסוכר יעשו לו כמין רקיק ויתנוהו בידו כדי שילחכהו ויעתיקוהו מעט מעט במאכלים (מ' אגדכי, ב"א ה א). — והאש: יושבין היינו וחוזרין בדברי תורה מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים והיו הדברים שמיחים כנתינתן מסיני והיתה האש מלחכת אותן (ירוש' חגי' ב עז). א"ר חנינא יצאה האש מלמעלה וליחכה את פני הרקיע (מד"ר ברא' ד). — ואמר הפיטן: וארבע גחלים בדביר מהלבות, וארבעים יסוד עד תהום מלחכות (קינה, על חורבן ביהמ"ק). — ובלשון, ״את היד וכדומה לסימן חבה: ויושט ידו מתוך חלונו וימשש את צואר הסוס ויפן הסוס וילחך את ידו בלשונו (יוסיפון כ ז). ויהי ברדת דניאל אל בור האריות ויסבירו אליו פנים וילחכוהו ויניעו אליו את זנבותיהם (שם א ג). הלבה ועשתה לו כדרך שעושות הנשים ללחך המצח אמר לה עשי עד שבעה פעמים (ספר חרדים ח). — ואמר המליץ: וגם נהרו אליו ואל טוב מפעליו ותחת כף רגליו ילחכו העפרים, והוא במליצותיו בקל במרוצותיו וגם כל מועצותיו כשואל באורים (תפו' תלמידי מנחס, לגבור בתעודה).

***לַחְלוּחַ**, לַחְלוּחַ, ש"ז, — שה"פ מן לִחְלֵחַ: אם תאמר כמוץ שבבקעה כבר יש בו לחלוח אלא ורדף כמוץ הרים לפני רוח (מד"ר שה"ש, אני חבלת). — ומצוי הרבה בסהמ"א: והבשול הוא לחלוח דבר מקושר ויבש כמו פירות (תפו' הגא', הרכבי סב). כשהמלה מתלחלה הליחלוח נכנס מעט מעט בחיטה ומתחמץ (מעש' הגאוג' כד). כי אם תשים המרקחת בכלי עץ או בכלי חרס שאינו מצופה ישתו וימוצצו את ליחלוח המרקחת וכחה ותשחת מהרה מלהועיל ולהשמר לאורך ימים וכל עת שתעשה המרקחת ישנה ונושנת מליבש ומליחלוח רב יותר יגדל כחה להועיל (שכתי דונולי, ספר המרקח'). וכן יוצא לחלוח הדם מן הכבד שבצד ימינו של אדם (הוא, תכמוני א). איננו חסר מאומה על אשר מוציא הזרע מלהלוח גופו וכו' ועל אשר יהיה לחלוח גופו של אדם מעט וקטן ומזער מוציא עם נפיחת רוחו לחלוח קטן מעט מזער ואינו יכול כל האדם להוציא מאלה הלחלוחים שמוציא מגופו אש על אשר יהיה הלחלוח שמוציא מעט מזער (שם). ככובד צמחי העמקים בלחלוחן שהן כלין בעשן (תפו' דונש על רסע"ג, סי' 40). בעין שעושין בחלונות שקובעין שם הקורות מקיפין החור בלבנים כדי שלא ירקבו ראשי הקורות מלחלוח החומר (רגמ"ה כ"ב י). פי' (המלה שימתינו) לשון רפיון וי"א לשון ליחלוח (ערוך, ערך מתן). שישליכו (התמרים) ליחלוח לבן כמו שאור בדרך הפגין (שם, סאור). נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ (רש"י שמות יא ח). אין הגומא גדל אלא בעוד שהביצה לחה במימיה ובליחלוחיה (הוא, איוב ח יא). בשלקטום (את הפרות) טמנום מיד בירק שלא יברח לחלוחן (הוא, כיל' כד:). לעשר אילנות הנטועות בשדה בשורה אחת באורך ואין בין אילן לאילן במלא נימא כל אילן ואילן רוצה שימלוך על כלן ולינק כל לחלוח האדמה בין כך יבשו כלם (מסכ' אצילות ד). ומפני שהיו מתקלקלין ספרי תורות המונחין בתוכו מחמת ליחלוח הקרקע עשו ארון עץ (אור זרוע, הלכ' ביהכ"נ שפו). — ואמר הפיטן: אילת אווי תשוקות, לחלוח עיוף שוקקות, אסמי שבע להשקות, ישקני מנשיקות (רשב"י, א' פסח, אור יבע).

***לַחְלוּחִית**, ש"נ, — כמו לַחְלוּחַ: ירד מיכאל השר הגדול מן השמים ונעץ קנה גדול בים ועלה

לחלוחית מיכן ומיכן ועשו אותו מקום כחורש (מד"ר שה"ש, א׳תחלתו׳).—ובסהמ"א: והמפה יש בה לחלוחית של מים שנטלו לידים (תבו׳ הגא׳, הרכבי קלו). בעין בעלמא ואין בו משום ליחלוחית בשר (מעשה הגאו׳ ט). התיר לבני טבריא להממין פירותיהן בעצה שיש בה לחלוחית והיא תבן של קטנית וכו׳ אעפ"י שיש בה לחלוחית אין לחלוחית זו מכשרת הפירות לקבל טומאה לפי שאין כוונת אנשי טבריא בלחלוחית העצה ומפני מה אין מניחין אותה ליבש לחלוחיתה מפני שהן ממהרין לתולשה ולהביאה (ר"ח ערוב׳ פז:). קרקע שיש בו לחלוחית ואינו ראוי לכסות בו (הוא, פסח׳ מז:). אם היתה השדה מטוננת פי׳ לחה כגון שרבו המים מקודם ועדיין ליחלוחיתה קיימת (הוא, מו"ק ו:). לבנים שמשימין תחת כרעי המטה שלא יתליעו וירקבו מן לחלוחית הקרקע (ערוך, ערך מלבן). וכשכורתין עצים מן היער אינן מתיבשין ונשארת בהן לחלוחית ומתליעין (שם, ערך תכר). פי׳ עד שהלחלוחית של תשמיש בתוך הפה נימוקה אותה טיפה והלכה לה (שם, ערך רק). מניסן ועד ט"ו באב כורתים עצים לצורך המערכה לכל השנה מכאן ואילך תשש כח החמה ויש בעצים ליחלוחית ומעלין עשן (רשב"ם ב"ב קכא:). ושאר הגרעינין בזמן שכנסן ויש בהן לחלוחית למצוץ אותן (רמב"ם, תרומ׳ יא יא). טיט שהוא לח ביותר כדי שיניח אדם ידו עליו ותעלה בה לחלוחית שאם הדביק אותה לידו האחרת תדבק בה לחלוחית (הוא, שבית׳ עשור ג ד). מי שלחלוחית נמשכת מראש עינו מכנגד החוטם או מזנב עינו מצד צדעיו (הוא, ביאת המקדש ח ו). והוא שידלדל העור והבשר או הלחלוחית שיש בעור שנדלדל באיזה מקום שיהיה מכל הגוף (שם טו). מפני הכבד ששואבת לחלוחית ממנו (ספ׳ מוסר לר"י בן עקנין ב יג). שאחר שהוא בערבה ובמדבר שאין שם לחלוחית ראוי שיהיו שרשיו מועטים (מלמד התלמיד׳, בשר). והלכה ובדקה את עצמה מיד ומצאתה על העד ליחלוחית לבנה (שו"ת תרומ׳ הדשן רמו). אנו רואים בצומח וכל מיני צמח תבואות הארץ ואילנות ועשבים וכו׳ שלחלוחית שבתבואות וכל צומח הוא יסוד המים שבו (ברכ׳ תחנים י).—ובהשאלה, *לְחלוּחִית של האדם, כח החיים שלו: יש לאבינו אברהם תקוה אם יכרת ועוד יחליף וכו׳ וינקתו לא תחדל זו לחלוחית שלו (מד"ר בראש׳ מה). כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן בזקנה שאין בה לחלוחית (שם מח). התעלפנה הבתולות והבחורים בשדות כלומר פסקה לחלוחיתם וקרובים להתיבש כאדם המתעלף שקרובה נשמתו לצאת (ר"א מבלגנלי, פרו׳ יחזק׳ לא טו).—*ולחלוחית של מצוה, של מעשים טובים וכדומ׳: בני אדם שאין בהן לחלוחית של מצוה (סנה׳ לב:). מה לחלוחית מעשים טובים אראה בך (רש"י שה"ש ו יא).—*ושל קדושה וכדומה: במקום הטומאה שם ייבש כל לחלוחית קדושתה (ר"מ אלשיך, איוב יח טז). — ושל חטא וכדומה: איך יעלה על דעתיכם שלחלוחית של אותו עון יהיה קיים לדור אחרון לאותם שלא היו ידיהם במעל (שו"ת ר"י מינץ סט). — וכמו לֵחָה, *לַחְלוּחִית לְבָנָה, הלחה הלבנה: ואחר שיבדל הדם משתי המרות ומהלחלוחית הלבנה משגרת הכבד אותו אל הלב ומוציץ הלב ממנו (ספ׳ מוסר לר"י בן עקנין ב יג).

*לִחְלַח, פ"י, — עשה לַח, befeuchten; rendre humide; to moist: אם מהזירן לו (את הפרות) בימות הגשמים אין מוציא לו הסרונות מפני שאויר הגשמים מלחלחן ומתנפחות ונמצאו מותירות (ר"ת ב"מ מ.). לחיות הגוף ולחממו ולקררו וליבשו וללחלחו (בכתי דונולו, חכמוני א). אלחלח וארטיב כמו מים (רש"י תהל׳ ו ז). מפני שהדמעה שבעין מלחלחתו ואינו מניחתו להיות יבש (תוספ׳ נדה סז.). וילחלח ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש (ראב"ע שמות ג ב). והשן תכתשהו (את המזון) והלשון ילושהו, והרוק ילחלחהו והושט יבלעהו, ועד הבטן יגיעהו (ר"י חריזי, אגר׳ לבון הזהב). נותנין הדומן בגנות כדי ללחלח הארץ (פי׳ המשנ׳ לרמב"ם, שבי׳ ב ב). איך אפשר שיחמם השמש האויר והירח ילחלח אותו (העקרים ד ד). כי האדם בעולם הזה צריך הוא להשיב אל גופו ולהדביק בו דבר שיהיה מלחלח אותו ומרטיבו ושיחזיר בו הלחות שאבד ממנו (ר׳ בחיי, בראש׳). כי הלשון אספוגית ומקבל דבר לח והריר מלחלח אותו (בעל השמים ט). הנה ספרתי מארבע רוחות איך על ידם ימטיר בההדרגה שיבא רוח מיוחד ללחלח העולם ואחריו להעלות אדים (ר"מ אלשיך, איוב לז יא). שהשינה ומנוחה מלחלחין כמו שהיקיצה והתנועה מיבשין (מ׳ אלדבי, ש"א ה). לפי שהמרחץ יתיך הליחות ויעדן הגוף וירטיבו וילחלח האיברים כי הוא מנקה הזיעה (שם). וגם היא מלחלחת איברי הגוף והפרקים והחליות שלא יבשו מרוב תנועתם (שם ד). חופר תחת הגפנים כדי לרכבן וללחלחן (ר"ש בן היתום, פי׳ מו"ק ד). ואם כבר הקל מעליו חולי העינים ולא יכול לפתוח עיניו

יכול ללחלחן ברוק תפל (חמה"י א, דיני שבת טו).

—נתפ׳, *נִתְלַחְלֵחַ,—נעשה לַח: אין טומנין בסלעים של כסף לא סוף דבר לחין אפי׳ יבישין שנתלחלחו (ירוש׳ שבת ד ו ד). איש אדמה שעשה פנים לאדמה ושבשבילו נתלחלחה האדמה (מד"ר בראש׳ לו).—ובספה"א: ובו (בחדש שבט) מתלחלחין עצי אילנות ומתחילין לשתות ולהיות (תפו׳ הגא׳, הרכבי רמג). בשהמלח מתלחלח הליחלות נכנס מעט מעט בחיטה ומתחמץ (מעש׳ הגאו׳ כד). שאם תטפח ידך עליו מתלחלחת היד (ר"ח שבת יז.). וחומדים הבריות לשתות מהם ולהתלחלח ולרחוץ בהם (שבתי דונולו, חכמוני ב ד). בעת עלות גדיש כתם קמה אז תפתח סמדר ותתלחלח הגפן (מנחם, לא תזרע). כאזרח רענן מתלחלח ומצמיח (שם, אזרח). שהתהום גבוה וסמוך לארץ מתלחלח העולם והארץ מצמחת פירותיה (רש"י סוכ׳ נג:). תקופת טבת שהיא קרה ולחה בו יתלחלחו הזרעים (ראב"ד, פי׳ יצירה ג ד). אמנם התלחלח הדבר אחר הקפיאו יחדש אחת משתי סבות אם שישתנה וישוב מים או שיזוב וישוב נגר וכשיפגשהו הקור ישוב עוד אל קפאו (ר"ש א"ת, אותות השמים). מהמים הנשפכים מההרים יתלחלחו העניים (רלב"ג איוב כד).—והעין, תוריד דמעה: ואמר (כלינים) לא יתלחלח העין עד אשר תבער הלב (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופ׳ ב יז).

—פע׳, *לִחְלֵחַ, מְלַחְלֵחַ, מְלוּחְלָח,—שלחלחוהו, שהרטיבוהו: אין אנו גובלין מן העפר המלוחלח אשר על שפת הנהר שהוא בעין טיט (ר"ת ביל׳ לב:). ואם יהיה הדבש מלוחלח ונא ישתחו מהרה המרקחות ולא יאריכו ימים להשמר (שבתי דונולו, ספ׳ המרקחות). שדה שהיא בעומק ומלוחלחת אין צריך להשקותה (ערוך, ערך כית הבעל). לבני בבל השוכנים במצולה וארצינו מלוחלחת ואינה צריכה למטר כל כך (רשב"ם ב"ב קמז.). עד שיהא בא הרווי והיתה כגן רוה מלוחלחת וכו׳ (ראב"ע שמות ג ב).

א. **לחם**[1]), ממנו לֶחֶם, א. לָחַם.

לֶחֶם[2]), ש"ז, לָחֶם, לַחְמִי, לַחְמְךָ, לַחְמֵךְ, לַחְמוֹ, לַחְמָהּ, לַחְמֵנוּ, לַחְמְכֶם, לַחְמָם,—א) מזון מקמח חטה וכדומ׳, עשוי בצק ואפוי בתנור, Brot; pain; bread: בזעת אפיך תאכל לֶחֶם עד שובך אל האדמה (בראש׳ ג יט). ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין (שם יד יח). ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה (שם כא יד). ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל (שם כה לד). ותתן את המטעמים ואת הלחם אשר עשתה (שם כז יז). אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש (שם כח כ). ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד (שם מז יב-יג). וינהלם בלחם בכל מקנהם בשנה ההוא (שם יז). מי יתן מותנו ביד יי׳ בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע (שמות יו ג). ויהי שם (משה בהר סיני) עם יי׳ ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה (שם לד כח). לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי׳ (דבר׳ ח ג). וכל לחם צידם יבש היה נקדים (יהוש׳ ט ה). זה לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו (שם יב). וגם תבן גם מספוא יש לחמורינו וגם לחם ויין יש לי ולאמתך (שפט׳ יט יט). ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ (רות ב יד). הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם (שפט׳ ח ו). שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו (ש"א ב ה). ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (שם כה יא). והערבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב (מ"א יז ו). ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת האדמה (ישע׳ ל כג). לא רעב ללחם ולא צמא למים (עמו׳ ח יא). ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ (ירמ׳ נב ו). כל עמה נאנחים מבקשים לחם נתנו מחמודיהם באכל להשיב נפש (איכ׳ א יא). עוללים שאלו לחם פרש אין להם (שם ד ד). אף ישיק ואפה לחם (ישע׳ מד יה). עבד אדמתו ישבע לחם (משלי יב יא). כי אפר כלחם אכלתי ושקוי בבכי מסכתי (תהל׳ קב י).

—פַּת לֶחֶם: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם (בראש׳ יח ה). סעד לבך פת לחם ואחר תלכו (שפט׳ יט ה). ספחני נא אל אחת הכהנות לאכל פת לחם (ש"א ב לו). שמע

---

[1]) שרש שמי משתף, והשתמשו בו הלשונות האחיות במשמ׳ אחת עקרית, רק קצתן בענין מתחלף.

[2]) בארמ׳ כמו בעבר׳, למזון העקרי עשוי מהחטים וכדומ׳, וכך כנראה גם בכנע׳. בערב׳ לַחם a) בשר, וכבר העיר ס׳ פרנקל (S. Fraenkel 30) כי עקר משמ׳ זה השרש בכל הלשונות השמיות היה המזון העקרי, והשמיים הדרומ׳ בפרט הרועים שעקר מזונם היה הבשר השתמשו למזון זה בשם לחם, והצפונ׳ שעקר מזונם היה מהחטה וכדומה השתמשו בהשם לחם להמזון הזה.

a) لَحم

נא גם אתה בקול שפחתך ואשמה לפניך פת לחם ואכול (שם כח כב). לקחי נא לי פת לחם בידך (מ"א יז יא). ועל פת לחם יפשע גבר (משלי כח כא).—כבר לחם, עי' כבר. —לחם חמץ: על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו (ויקר' ז יג)—לחם מצות: ולחם מצות וחלת מצת בלולת בשמן (שמות כט ב). — לחם לחץ, הנתון רק בכמות מעטה: שימו את זה בית הכלא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ (מ"א כב כז).—לחם צר, במשמ' זו: ונתן לכם אדני לחם צר ומים לחץ (ישע' ל כ). — לחם אונים, שמברים את האבל: כלחם אונים להם כל אכליו יטמאו (הוש' ט ד).—לחם אנשים, כמו לחם אונים: בן אדם הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה וכו' אבל לא תעשה וכו' ולא תעטה על שפם ולחם אנשים [1]) לא תאכל וכו' ועשיתם כאשר עשיתי על שפם לא תעטו ולחם אנשים [1]) לא תאכלו (יחזק' כד יז-כב). — לחם דמעה: יי' אלהים צבאות עד מתי עשנת בתפלת עמך האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש (תהל' פ ה-ו).—לחם כזבים, הנתון לא בלב תמים: אל תתאו למטעמותיו (של משל) והוא לחם כזבים (משלי כח ג). — לחם עצבים, שנאכל בעצב: שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים (תהל' קכז ב). — לחם סתרים, הנאכל בסתר: מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם (משלי ט יז). — לחם עצלות, נאכל בעצלות: צופיה הילכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל (שם לא כז).—לחם שקר, לחם יפה ומתוק מבחוץ וממלא בפנים חצץ וכדו': ערב לאיש לחם שקר [2]) ואחר ימלא פיהו חצץ (שם כ יז).—לחם בכורים, לחם תנופה, שהיו מביאים לבית המקדש. — לחם המערכת, לחם הפנים, שהיה מונח בבית המקדש.—לחם הקלקל, עי' קלקל. — לחם ומים, שני הדברים העקריים הנצרכים לחיי האדם: ועבדתם את יי' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך (שם כג כה). ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים (מ"א יח ד, ושם יג). הלך צדקות ודבר מישרים וכו' הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים (ישע' לג יו). אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי (הוש' ב ז). לחמך ברעש תאכל ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה (יחזק' יב יח).—ולחם ויין: לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך (קהל' ט ז).—הוא לחמו של פלוני, הוא נתון בידי פלוני לעשות בו כרצונו, להמיתו וכדומ': ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם (במד' יד ט).—ובהרחבה, מזון וסעודה: ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם ויאכלו לחם וילינו בהר (בראש' לא נד). ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי שם יאכלו לחם (שם מג כה). כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים (שם לב). ויאמר (יתרו) אל בנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם (שמות ב יט). ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה (שם יח יב). ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל (ויקר' כב יג). ויאמר מנוח אל מלאך יי' נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים ויאמר מלאך יי' אל מנוח אם תעצרני לא אכל בלחמך ואם תעשה עלה ליי' תעלנה (שפט' יג יה-יו). ויהי החדש וישב המלך על הלחם לאכול וכו' ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם (ש"א כ כד-כז). ומפיבשת בן אדניך יאכל תמיד לחם על שלחני (ש"ב ט י). תבא נא תמר אחותי ותברני לחם ועשתה לעיני את הבריה (שם יג ה). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וששים כר קמח עשרה בקר בראים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבוסים (מ"א ה ב-ג). ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל לחם (מ"ב ד ח). ויבאו אליו (אל איוב) כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו (איוב מב יא).—ובהשאלה, לחם אלהים: וקדשתו (את הכהן) כי את לחם אלהיך הוא מקריב (ויקר' כא ח). צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו (במד' כח ב). — לחם אשה, עי' אשה.—ובמשמ' כל מזון בע"ח ופרנסת צרכיו: נתן לחם לכל בשר (תהל' קלו כה). נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו (שם קמז ט). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם וכו' תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ו-ח). שוא ודבר כזב הרחק ממני ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חקי (שם ל ח). היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (שם לא יד).—אוכל לחמו של פלוני, מי שאכל אצלו תדיר, שפלוני מספיק לו פרנסתו: גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי

—[1]) יש מגיהים אונים.—[2]) אמר יעקב אנטולי (מלמד התלמידים, ו)[illegible], וז"ל: ואפשר שקראוהו כן על דרך שעושין פעמים הנערים והבחורים בשמחתם שנותנין סובין או חול בתוך בצק נאה ולבן ומחפין אותו והרואה יופיו יתאו

הגדיל עלי עקב (תהל׳ מא י).—*ובעל לחמו, במשמ׳ זו: אנשי צדק (יהיו) בעלי לחמך וביראת אלהים תפארתך (כ״ס גני׳ ט יו).—שׂם לחם, ערך השלחן ונתן את המאכלים עליו: וירחץ (יוסף) פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם וישימו לו לבדו ולהם לבדם (בראש׳ מג לא-לב). ויקם דוד מהארץ וכו׳ וישימו לו לחם ויאכל (ש״ב יב כ). שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו וילכו אל אדניהם ויכרה להם כרה גדולה (מ״ב ו כב-כג).—מטה לחם, שבר מטה לחם של פלוני, עשה שלא יהיה לו לחם, עשה שירעב: בשברי לכם מטה לחם (ויקר׳ כו כו). הנני שבר מטה לחם בירושלם ואכלו לחם במשקל ובדאגה (יחזק׳ ד יו). ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר (תהל׳ קה יו).—משען לחם, הסיר משען לחמו של פלוני, שלא נשאר לפלוני מי או מה שיתן לו לחמו, פרנסתו: כי הנה האדון יי׳ צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם וכל משען מים (ישע׳ ג א). — ומשל: עבד אדמתו ישבע לחם (משלי יב יא). לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים עשר (קהל׳ ט יא). שלח לחמך על פני המים כי ברב הימים תמצאנו (שם יא א). — היתה לו דמעתו לחם, הוא בכה כל היום בקר וערב כאלו זה מזונו: היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה באמר אלי כל היום איה אלהיך (תהל׳ מב ד). — השחית עץ בלחמו[1]), נתן סם המות באכילתו: ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו[2]) ונכרתנו מארץ חיים (ירמ׳ יא יט). — לחם הפחה וכדומה, מה שנתן להמשל לפרנסתו: גם מיום אשר צוה אותי להיות פחם וכו׳ לחם הפחה לא אכלתי והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין וכו׳ ועם זה לחם הפחה לא בקשתי (נחמ׳ ה יד-יח).—ב) כמו כִּכַּר לחם, כמות לחם עשויה בצורה מיוחדה, ולא יתרבה אפילו במ״ר: ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם (ש״א י ד). קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה (שם יז יז). ותמהר אבוגיל ותקח מאתים לחם ושנים נבלי יין (שם כה יח). ודוד עבר מעט מהראש והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם ומאה צמוקים (ש״ב יז א). ולקחת בידך עשרה לחם ונקדים ובקבק דבש (מ״א יד ג). ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וכרמל בצקלנו (מ״ב ד מב).—ובתלמ׳ במשמ׳ זו בלשון רבים: מטמא שני לחמים וכו׳ אינו מטמא אלא לחם אחד בלבד (ירוש׳ חגי׳ ג עט ד). — ואמר המליץ: במעט בצלים או שומים חציר או צנון, יאכל חמשה לחמים ושום איש לא יחנן הנון (ספ׳ מעבוע׳ לר׳ זכדא). — ג) לחם במשמ׳ חטה: ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת האדמה (ישע׳ ל כג). כי לא בחרוץ יודש קצח וכו׳ לחם יודק (שם כח כז-כח). --ותבואת האדמה בכלל, ובל״נ: מאשר שמנה[1]) לחמו והוא יתן מעדני מלך (בראש׳ מט כ). — ובתו״מ, כמו במקרא. — לחם צר: ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ (סנה׳ ט ה).—אכל מלחמו של פלוני, גזל אותו: א״ר יוחנן כל האוכל מלחמן של ישראל טועם טעם לחם ושאינו אוכל מלחמן של ישראל אינו טועם טעם לחם (סנה׳ קד:). — ובהשאלה, לחמו של מזבח, מה שמקריבים עליו: אימורי קדשים קלים שהעלו לפני זריקת דם לא ירדו נעשו לחמו של מזבח (מעי׳ ז:). — לחם אמת, לחם שקר, האכילו לחם אמת, נתן לו לאכל בכונה טובה, והאכילו לחם שקר, בכונה רעה: ומה מי שהאכיל את חבירו לחם שקר זכה שנתייחד עליו הדיבור המאכיל את חבירו לחם אמת על אחת כמה וכמה (ירוש׳ סנה׳ יא ל ג). — לחם כזבים: האכילהו לחם כזבים וכו׳ והלא דברים קל וחומר ומה אם זה שכיחש בו והאכילהו לחם כזבים זכה ששרתה עליו רוח הקדש אתם אחינו בני אושא שקבלתם רבותינו במאכל אמת ומשתה ומטה עאכו״כ (מד״ר שה״ש, סמכוני).

אפה וכו׳.—*בָּצֵע.—בצק וכו׳.—חַלָּה.—חמץ.—חרֵב, פת חרבה.—*חַרְחוּר.—*חֲרָרָה.—טרי.—יבש.—ככר.—*כעך.—*לֵב.—לָחַם, אכל לחם.—*לחמנית.—מחמצת.—מעשה אופה.—מצה.—*מרדה.—משארה.—*נפול, פת נפולים, עי׳ נפל.—נִקֻדים.—*נָשַׁף, נעשה יבש, נפוח.—*סריד.—עוגה, עוגות.—*פרוסה.—*פרורים.—*פָּרַם הככר.—פת.—פתותי לחם.—צלי, מקום הצלי.—*צנום, פת צנומה.—*קרום.—רדה.—רקיק, רקיקים.—שאור.—תנור.

א. **לָחַם**, פ״י, לחמו, אלחם, תלחם, לחמו, ללחום, לחום, לחמי,—לחם פלוני, אכל לחם, essen; manger eat: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר

למטעמותיו וכשילעסנו ימלא פיהו חצץ.— [1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) המליצה קשה, וכבר נתחבטו בפסוק זה המפרשים. ריב״ג פרש לחמו זה במשמ׳ פרי, וכך רוב הקדמונ׳ וגם הרבה מהחדשים. וקצת החדשים הגיהו בכתוב זה הגהות מתחלפות. — [1]) כך הנוסחה המסורה, ויש מגיהים שמן.

לפניך ושמת שכין בלעך אם בעל נפש אתה (משלי כג ב-ג). אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו כי כמו שער בנפשו כן הוא אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך (שם ו-ז). — ולחם בהמטעמים: אל תט לבי לדבר רע להתעולל עללות ברשע את אישים פעלי און ובל אלחם במנעמיהם (תהל׳ קמא ד).—ובמליצה: כי לחמו (הרשעים) לחם רשע ויין חמסים ישתו (משלי ד יז). לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (שם ט ה).— ואמר המשורר: אינק מרורה משדי אפעה ולח׳ר בני פתן אהי מובל לשכון ולא אעבור ברגלי על כילי ולא אלחם בפת נבל (ר״ש הנגיד, בן משלי א). באתי ביום צום בית אנוש צר עין, ואשאלה ללחום ולחם אין (רא״כ״ע, כאתי כיוסלוס).—לחום, אכול כמו לחם, ובהשאלה שרוף: אספה עלימו רעות חצי אכלה בם מזי רעב ולחמי[1]) רשף וקטב מרירי ושן בהמת אשלח בם (דבר׳ לב כג-כד).

ב. לחם[2]), ממנו ב. לחם, לחם, מלחמה, ואולי לחם.

ב. לחם, —קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע׳, נלחם, נלחם, נלחמת, נלחמת, נלחמו, נלחמנו, נלחמתם, נלח׳ם, הלחם, הלחמו, הלחם, הלחמו, ילחם, ילחם, תלחם, נלחם, נלחמה, תלחמו, תלחמון, ילחמו, ילחמוני,—נלחם את פלוני, בפלוני, על פלוני, עם פלוני, עשה מלחמה אתו, kämpfen, Krieg führen; lutter, guerroyer; to fight, to war: הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו (שמות א י). ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידם ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק וכו׳ ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק (שם יז ח-י). והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו (במד׳ כא כו). הנה העם היצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו (שם כב יא). וילחם (הכנעני) בישראל וישב ממנו שבי (שם כא א). אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו יי׳ אלהינו וכו׳ אמר להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם (דבר׳ א מא-מב). כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (שם כ י). ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל (יהוש׳ ט ב). וילחם (יהושע) עם לבנה (שם י כט). ויחן עליה וילחם בה (שם לא). ויחנו על גבעון וילחמו עליה (שם י ה). ככה יעשה יי׳ לכל איביכם אשר אתם נלחמים אותם (שם כה). ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וילכדו אותה (שם יט מז). ואביאה אתכם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן וילחמו אתכם (שם כד ח). ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו (שם יא). מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו (שפט׳ א א). עלה אתי בגרלי ונלחמה בכנעני (שם ג). באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגדו בצע כסף לא לקחו מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שם ה יט-כ). צא נא עתה והלחם בו ויצא געל לפני בעלי שכם וילחם באבימלך (שם ט לח-לט). וישלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי (שם יא יב). ויאסף סיחון את כל עמו ויחנו ביהצה וילחם עם ישראל (שם כ). ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב הרב רב עם ישראל אם נלח׳ם נלחם בם (שם כה). ויקבץ יפתח את כל אנשי גלעד וילחם את אפרים (שם יב ד). התחזקו והיו לאנשים פלשתים וכו׳ והייתם לאנשים ונלחמתם וילחמו פלשתים וינגף ישראל (ש״א ד ט-י). היה לי לבן חיל והלחם מלחמות יי׳ (שם יח יז). וימכר אתם ביד סיסרא שר צבא חצור וביד פלשתים וביד מלך מואב וילחמו בם (שם יב ט). ויערכו ארם לקראת דוד וילחמו עמו (ש״ב י יז). ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב (שם יא יז). וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את פלשתים (שם כא יה). ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם וכו׳ ונלחמה אותם במישור (מ״א כ כג-כה). לא תעלו ולא תלחמון עם אחיכם בני ישראל (שם יב כד). לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו (שם כב לא). וישב יורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המכים אשר יכהו ארמים ברמה בהלחמו את חזהאל מלך ארם (מ״ב ח כט). בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה (ישע׳ כ א). הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל ואת הכשדים הצרים

---

[1]) כבר ת״א ואבילי. אך רסע״ג פרש במשמ׳ ח׳ם, וטען עליו דונש: ואמר בפתרון ולחומי רשף המות האש וכו׳ ואני אומר כי הם היו מאכל לעוף לחומי כמו לחמו בלחמי וכו׳ ואם אמרנו כי ולחומי כמו ולחומם כגללים שהוא בשרם היה גם הוא נכון כלומר שיהיה בשרם לעוף. ע״כ. וכמו דונש פרשו רוב הקדמונ׳ והחדשים, רק קצת החדשים בארו ולחמי במשמ׳ רחוקות. ואחרים מהחדשים אומרים כי לחמי הוא שם במ״ר והוא נרדף עם חצים, וכונת הכתוב שישלח בהם מזי רעב ולחמים של רשף.

[2]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. וי״א כי הוא הוא השרש ג.*לחם, במשמ׳ חבור, והכונה היא המתחברו יחד נגד האויב, אבל זה רחוק.

עליכם מחוץ לחומה (ירמ׳ כא ד). והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה (שם לב כד). ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (זכר׳ יד ג). וגם יהודה תלחם בירושלם (שם יד). ויערך דויד לקראת ארם מלחמה וילחמו עמו (דהי״א יט יז).—ונלחמהו, נלחם בו: ודברי שנאה סבבוני וילחמוני [1]) חנם (תהל׳ קט ג).—ונלחם לפלוני, נלחם עם אויבו של פלוני לעזר לפלוני ולהגן עליו: התיצבו וראו את ישועת יי׳ אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם יי׳ ילחם לכם ואתם תחרשון (שמות יד יג-יד). ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי יי׳ נלחם להם במצרים (שם כה). יי׳ אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם (דבר׳ א ל). ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת כי יי׳ אלהי ישראל נלחם לישראל (יהוש׳ י מב). במקום אשר תשמעו את קול השופר שמה תקבצו אלינו אלהינו ילחם לנו (נחמ׳ ד יד).— וגם נלחם על פלוני במשמ׳ זו, כדי להגן עליו: וראיתם הטוב והישר מבני אדניכם ושמתם על כסא אביו והלחמו על בית אדניכם (מ״ב י ג). אל תיראו מפניהם את אדני הגדול והנורא זכרו והלחמו על אחיכם בניכם ובנתיכם נשיכם ובתיכם (נחמ׳ ד ח).—ובהשאלה, ״נלחם בדבר חכמה, עמל והתאמץ להבינהו, ואמר המשורר: אני עמית לכל מוצא דבש מקרא ורדהו, ורע כל אשר נ ל ח ם בתלמוד גם לבדהו (ר״ש הנגיד, אהוב נפשי).

—קל, לחם, לחם, לֹחם, לֹחמים, לֹחמי,—לחם את פלוני, עם פלוני, לפלוני,—כמו נפע׳: ריבה יי׳ את יריבי לחם את לֹחמי החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי (תהל׳ לה א-ב). שאפו שוררי כל היום כי רבים לֹחמים לי מרום (שם נו ג).—לֹחם, איש הנלחם בזולתו: חנני אלהים כי שאפני אנוש כל היום לֹחם ילחצני (שם נו ב).

—הפע׳, *הלחם, הולחמה,— כמו נלחם: נוראות עשית בשונאיהם הרון אף שלחת בהם ידך אתם ה ו ל ח מ ה תהומות כסית עליהם (מד״ר במד׳ כג).

—התפ׳, *התלחם,—כמו הקודם: אמר להן ר׳ יהושע אם חברים מ ת ל ח מ י ם אתם מה איכפת לכם (ירוש׳ חגי׳ ג פא ד).—ואמר הפיטן: נועדים ביום קרב ונלחמים, מול אבן נגף מ ת ל ח מ י ם, לבוב תרועתם שעה ממרומים (מוס׳ א ר״ה, תפן במכון). אתנו במדבר נלחמו, ואתך בישוב נתלחמו, אתנו חוץ למחנה המו, ואתך בקרב המחנה נהמו (בנימין בר זרח, שבת זכור, אלהים אל דמי). רודף אחרי כלב יחם, תמיד כי מתרגז ומתלחם, אכלו עמי אכלו לחם (אפרים בר״י, שבת ד׳ אח״פ, אלהי כך אתכק).

[1]) ס״א הלמד בפתח.

ג.*לחם, ממנו ג.*לחם, ב.״לחמי.

ג.*לחם[1]),— קל לא נמצא.

—הפע׳, *הלחים, מלחים,—הלחים שני דברים יחד, הדביקם, zusammenfügen ; joindre ; to join: שמואל אמר ה מ ל ח י ם[2]) את התירצין חייב משום בונה (ירוש׳ שבת יב יג ג). רבי יצחק אמר כאדם שהוא מ ל ח י ם שתי נסרים ומדביקן זה לזה ריב״ח אמר כאדם שהוא מלחים שתי כרעי המטה ומדביקן זה לזה (מד״ר ויקר׳ ג). — ובהשאלה בדבר עיוני, מחבר דבר לדבר: א״ר תנחומא זה מ ל ח י ם מקצת דבר וזה מלחים מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאת (מד״ר שה״ש, מעין).

לחם[3]), ש״ז,—מלחמה: יבחר אלהים חדשים אז לחם[4]) שערים מגן אם יראה ורמח בארבעים אלף בישראל

[1]) בערב׳ לחם a), הדביק.—[2]) כך הגרסה כאן, ובירושלמי ביצה א ס ג: ה מ ל ח י ם את התריסין.

[3]) בטעם מלרע, ועי׳ הערה לקמן.—[4]) כך ברוב הספרים, ובטעם מונח בחית ע״פ. ובקצת ספרים לחם, ובקצתם לחם מלעיל. וכבר העיד דונש על מלה זו שהיא מלרע: אז לחם שערים טעמו מ ת ח ת בחית והוא בקמץ מלשון מלחמה לה׳ (דונש על מנח׳, לחם). ואין לו דמיון בין משקלי השמות במקרא, ולא נתברר סבת מלרע זה. קצת החדשים סֹברים כי עקרו הוא לחם, והסגול הוא מפני הסמיכות, אעפ״י שגם לזה אין דמיון במשקלי פעל, כי רק כשהוא מוקף למלה זעירה יבוא לפעמים בסגול כמו אבל-אם, ואז פ״פ שואית. גם המליצה קשה, ולכן הגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות, קצתם במקום אז לחם שערים: אזל להם שעֹרים, וקצתם: אז לחמש ערים, וכדומה. אבל, כבר העיר אהרליך כי המלה אז תֹזרת בשירה זו פעמים אחדות (פסוק יא, יג, יט), וגם המלה שערים באה עוד פעם: אז ירדו לשערים (פסוק יא), ולכן נראה כי גם כאן המלה שערים היא לא משבשת, ונשארה איפוא המלה לחם בצורתה המסורה, ועל כרחנו עלינו לקבל אפשרות צורה זו ולפרשה במשמ׳ מלחמה. וריב״ג סבר כי הוא פעל עבר, אמר וז״ל: ואמא אז לחם שערים פהו ענדי פעל מאצ׳ ח׳פיפ מנ הד׳א אלמעני עלי זנה יבש חציר ואנ כאנ בסגול פאנ אלסגול קד יקע איצ׳א מוקע אלצרי כמא קד בינא ד׳לכ פי כתאב אללמע וע׳יר ג׳אהז אנ יכונ מצדרא ת׳קילא מנ אג׳ל קמצות אללאם פאנה לו כאנ כד׳לכ ואנ כאנ לם יוג׳ד מנ הד׳א אלמעני פעל ת׳קיל לכאנ אללאמ פתח מת׳ל ברגז רחם תזכר,

a) لحم

(ספט׳ ה ח).—ואמר בן סירא: אין טובה למניח רשע וגם צדקה לא עשה כלי לחם אל תתן לו למה בם יקביל אליך (כ״ס גני׳ יב ג-ה).

לְחֶם, ס״ז, מ״ר לְחָמִים, לְחָמֵי, — עי׳ לָחוּם, ועי׳ בהערה ללחמי רשף, בערך ב.לֶחֶם.

א. **°לַחֲמִי**, ת״ז, לנק׳ לַחֲמִית,—מטבע הלחם, של לֶחֶם: הטחול הוא אבר עב לחמי שחור המראה וארוך (מאיר אלדבי, ס״א ד). האמונה שגוף ישו באותו כמות שהיה בעת תלייתו יבא וישרה תוך איזה כמות מהעוגה או אוסטייא״ה ותפשיט הצורה הלחמיית אשר בה ותלבש צורת גופת ישו (דוד נסיא, הודא׳ כע״ד).

ב. **°לַחֲמִי**[1], ת״ז, לנק׳ לַחֲמִית, — שנדבק, שנדבקת: המעילה הראשונה (של העין) הסמוכה אל האויר ונקראת הלחמית שהוא לובן העין (גידה לדרך א יד).

***לַחְמָנִית**, ס״נ, מ״ר לַחְמָנִיּוֹת,—מעשה מאפה, עֻגה לושה בחלב, בדבש, וכיוצא בזה: לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא (כרכ׳ מב.).—ומצוי בסהמ״א: ופת הבאה בכסנין כגון לחמניות וסריקין שקורין אובליאש וקנשלטץ (ר״ב בן חפני, סערי כרכ׳, כי״ת כ ספו). וכש״כ מה שיהיה דביקות בלחמניות הנקראות בלעז אובליאש וכלם מיני עיסה מולשים בדבש (קאגון ג יד כ ז). ומזה החשש יש אוסרין ליקח מהן מאותן הלחמניות שטחו פניהם בביצים (כל בו, אסור והתר קיד). ומפני זה הקלו בלחמניות של גוים ואין מושך ידו מהם זולתי יחידי סגולה (סו״ת במס לדקס א מז).—ואמר המליץ: עד אשר יאפו לחם משונה מעשה רשת כעבין ולחמניות ועליהן דבש והדבדבניות (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סה).

***לחן**[2], ממנו °לַחַן, ואולי גם *לַחֲנָה.

רחם ארחמנו נאם יי׳ ועליה אלאטראד פי מא כאן מנ אלאפעאל ת׳קילא עלי בניה פעל וכאנ עינה ח אעני עלי אלפתחות, ע״כ,—ובעבר׳: אבל אז לחם שערים הוא אצלי פעל עבר קל מן הענין הזה על משקל יבש הציר אעפ״י שהוא בסגול יש שיבא הסגול במקום הצרי כמו שבארנו בספר הרקמה ואיננו נכון היותו מקור כבד בעבור קמצות הלמד כי אם היה כן אעפ״י שלא מצאנו מן הענין הזה פעל כבד היתה הלמד פתוחה כמו ריש ברגז רחם תזכר, רחם ארחמנו, וכן המנהג במה שיהיה מן הפעלים כבד מבנין פעל ותהיה עינו חית שתהיה פתוחה.—אבל גם זה איננו מישב דקדוק מלה זו בדרך טבעי.

[1]) מן ג.*לחם.

[2]) בערב׳ לחנ a), ועי׳ הערה להערך.

a) لحن

°לַחַן[1], ס״ז, מ״ר לְחָנִים,—חבור וצרוף של קולות בסדר וקצבה מיוחד, שממנו יולד זמר נעים, Melodie: (הדברים השקולים) אשר יפעלו פעל הדמיון ג׳ מינים הלחן והמשקל ומלאכת עשיית המאמרים (כיאור ספ׳ הסיר לאריסטו). כי שירי הערב לא היה בהם לחן (שם). ואמנם יקנה לנפש זאת התכונה במין מין ממיני השיר הלחן הנאות לאותו המין מהשיר בנעימותיו וחבורו (שם). העלה השנית הנה היא התענגות האדם גם כן בטבע במשקל והלחנים כי הלחנים יראה מענינם שהם מתיחסים למשקל (שם). והלחנים והמשקלים הוא הסבה במציאות המלאכות השיריות (שם). המוסיקי מלאכה נושאה הנעימות וכונתה העיון בה מצד מה שיתקרבו ויתרחקו ובאיכות חבורם כדי שיהיה מהם לחן וכו׳ שהיתה כונת מלאכת המוסיקי בכלל חבור הלחנים (ספר כחכמ׳ המוסיקי, כ״י פריז). וכשירחק יותר ישיג בחוש השמע סוג אחר יותר דק ובמרחק יותר גדול מחוש הריח וזה בקולות והלחנים והבדליהם (העקרים ג י). ויקח עוגבו בידו וינגן מענין הלחנין הנפרדים בחכמת הניגון (תולד׳ אלכסנדר 15). איזה סוג מהלחנים ראוי שישתמשו עם אלו המדות אצל למודים והלחן כמו שנאמר כשיהיה כמאמר הנה הוא מורכב מג׳ דברים מנגון ונעימה מסכמת ומאמר אשר בו הלחן אולם המאמרים אשר חובר מהם הלחן הנה כבר נאמר באיזה תאר יהיו ואשר נשאר הדבור בם

[1]) מלה שאולה מערב׳ לַחְנ a), במשמ׳ זו, ולא נתברר גם לחכמי הערבים המקור האמתי למשמ׳ זו ללחן: כי לחנ משמש בערב׳ בחמש משמ׳, במשמ׳ הבין ובמשמ׳ נטיה ובמשמ׳ טעה בדבורו בדקדוק הלשון הערבי׳, וגם במשמ׳ לשון, וגם במשמ׳ זמרה, וקצת קשה לחשב כי הכל נסתעף משרש אחד. ולכן אמרו קצת חכמיהם כי עקר משמ׳ לחנ הוא באמת טעה בדקדוק הלשון הערב׳, ומשמ׳ הנעימה באה, לפי דבריהם, ממקרה ששפחתו של ג׳עפר אלברמכי חברה קינה לא לפי המשקל המקבל של הקינות בערבי׳ (M. Hartmann, d. Arab. Strophengedicht, 2). אך יש מקום לפקפק באמתות דבר זה. ואולי נתמזגו בהשרש לחנ הערבי שני שרשים שמיים נבדלים ואחד מהם היה שרש אחר שמשמ׳ העקוית היתה נעם, וממנו נגזר אולי השם לחנתא בארמית, ובערבית נשאר רק בענין נעימת הנגינה והזמרה. והנה קצת היהודים הספרדים קוראים מלה זו לֵחֵן, כנראה במדרש מלים המוני, שחשבים כי הוא מן חֵן בהוספ׳ ל בראש, וכמו מדרש המלים של לוי להשם לחנתא, עי׳ *לחנה.

a) لحن

הוא שיאמר איזה מהלחנים ראוי באלה ואיזה מהנגונים ואפלטון יסבור שהם לא יאותו בם הלחנים והמשתמשים בפחד היראה כמו שלא יאות בם הדבור הבלתי בעל לחן בזה הסוג ולא ג"כ ראוי בהם חבור הנעימות הרבות המשתמשות במשתה ובית החופות ובכלל הלחנים רבי השנויים (באור בן רשד לספר הסנהגה של אפלטון, כ"י וינה). אחר שהשלמנו שבילי מלאכת השירים השקולים הנה נבוא עתה להודיע דרכי השירים הלחניים ונאמר כי שירי הלחן על מיניהם יש בהם משׁשה ויש משבעה ויש משמנה ויש מתשעה הכל כפי מה שיתייבהו הלחן (ר"ד בן בילים, דרך לעבות תרוזי', כ"י פרמה). הטעמים והם מיני הלחנים והנה נשאר לנו במיני הלחנים ג' והא' הובדל לקריאת התורה והב' לקריאת הנביאים וכו' ושאר הלחנים כגון הנוטים לשיר והנוטים לתמרור שהם מיני הפיוטים כלם (רשב"ל דוראן, מגן אבות, ח"י ד). כי לא חברתי פזמונים לנועם זמירות הישמעאלים כדי שיתעללו בם וכו' אבל בחרתי בלחן הישמעאלים שראיתים לחן לב נשבר ונדכה (ר"מ מלוגזנו, שתי ידות, הקד' פזמונ').— ונהוג הרבה אצל בעלי הפזמונים הרשימה: לחן פלוני, ר"ל שצריך לזמר את הפזמון בנעימה של פזמון פלוני: ואז ישירו את השיר הזה לחן מה לך יצרי (תמה"י א י).

***לְחֵנָה**[1], ש"נ, מ"ר לְחֵנוֹת, לחינות, — פלגש: אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן שהיה מן הלחינות (מד"ר שמות מ).

לחץ[2], ממנו לַחַץ, לָחַץ, *לְחִיצָה, "לַחְצוֹן.

לַחַץ, ש"ז, לַחְצֵנוּ, — פעולה של דחיקה חזקה במשמ' גופנית או מוסרית, Bedrückung, Drangsal oppression: ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלַּחַץ אשר מצרים לחצים אתם (שמות ג ט). וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה ונצעק אל יי' אלהי אבתינו וישמע יי' את קלנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לַחֲצֵנוּ (דבר' כו ו-ז). ויחל יהואחז את פני יי' וישמע אליו יי' כי ראה את לַחַץ ישראל (מ"ב יג ד). אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בְּלַחַץ אויב (תהל' מב י). למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולַחֲצֵנוּ (שם מד כה). יחלץ עני בעניו ויגל בַּלַּחַץ אזנם (איוב לו יה).—ואמר המשורר: דמו לרחקי אל מעבודתך, לחצי ודחקי טוב מפרידתך (ר"י הלוי, יודעי יגוני). — ומ"ר "לְחָצִים: ובפח הצרות יקושים ומחמודינו פרושים נפוצים רצוצים מחוצים לחוצים בלחצים נמרצים ונערצים (תזוק אמונה, הקד' תלמי' המחבר).—לחם לַחַץ, מים לַחַץ, לחם או מים בכמות מעטה, לא מספקת: שימו את זה בית הכלא והאכלהו לחם לַחַץ ומים לַחַץ עד באי בשלום (מ"א כב כז). ונתן לכם אדני לחם צר ומים לַחַץ ולא יכנף עוד מוריך (ישע' ל כ).—ובהשאלה "בדבר של סברה ונטית הדעת: אבל ידמה שלחצתו התורה בזה הענין לחץ רב (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ג). אך על הלחץ אשר נלחץ החכם רבינו יוסף הקרקסאני נ"ע יש לעזור בכונתו ממלת אך (ר"א הקראי, ג"ע, חג המצות כ).

לָחַץ, פ"י, לָחֲצוּ, לְחַצְתֶּם, לֹחֲצִים, תִּלְחַץ, יִלְחָצוּ, לֹחֲצֵיכֶם, לֹחֲצָיו, לֹחֲצֵיהֶם, תִּלְחָצֶנּוּ, יִלְחָצֵנִי, יִלְחָצוּם,—לָחַץ את פלוני, עשה לו לַחַץ, בגופניות או במוסריות, drücken, drängen; presser; to press, squeeze: וַתִּלָּחֵץ (האתון) את רגל בלעם אל הקיר (במד' כב כה). —ולָחֲצוּ בדבר, וכדומ': ראו כבא המלאך סגרו הדלת ולְחַצְתֶּם אתו בדלת (מ"ב ו לב).—לָחַץ את פלוני למָקום, הכריחהו בכח הנשק וכדומ' לשב להמקום: וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לעמק (שפט' א לד). —ובהשאלה במוסריות, לָחַץ את פלוני, התנהג אתו בקשי, בעֹול, bedrücken; oppresser; -press: וגר לא תִלְחָץ ואתם ידעתם את נפש הגר (שמות כג ט). וגר לא תונה ולא תִלְחָצֶנּוּ כי גרים הייתם בארץ מצרים (שם כב כ). — והאויב את העם הנתון תחתיו: וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לֹחֲצִים אתם (שמות ג ט). וימכרם יי' (את בני ישראל) ביד יבין מלך כנען וכו' והוא לָחַץ את בני ישראל בחזקה עשרים שנה (שפט' ד כ-ג). וצידונים ועמלק ומעון לָחֲצוּ אתכם ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם (שם י יב). ואציל אתכם מיד מצרים ומיד כל הממלכות הַלֹּחֲצִים אתכם (ש"א י יח). כי ראה (אלהים) את לחץ ישראל כי לָחַץ אתם מלך ארם (מ"ב יג ד). כי הנני מקים עליכם בית ישראל נאם יי' אלהי הצבאות גוי ולָחֲצוּ אתכם (עמו' ו יד). הנני

---

[1]) בארמ' לחנתא. וכבר דחה פלישר בהערותיו ללוי את השערתו של לוי כי שם זה נגזר מן חֵן בהוספ' ל בראש, או מן השרש לחנ הערבי שמשמש גם במשמ' נטיה. אבל גם גזרת פלישר מן לח'נ a) בערב', במשמ' באשה וצחנה, דחוקה, אעפ"י שנמצא בערבית לח'נא במשמ' שם כנוי של זלזול לאשה.—ועי' למעלה בהערה לערך לחן.

[2]) בערב' לחצ b), משמש גם במשמ' דחק.

---

a) لخن b) لحص

אלהים כי שאפני אנוש כל היום לחם ילחצני (תהל׳ נו ג). וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם (שם קו מב). —ואמר הפיטן: לחצו במרד זרע חסידיו, וגזרו גזרות לבני ידידיו, וירא יי׳ ויעורר חסדיו (מעה כר׳ קלוני׳, אחרון פסח, מה מועיל). —לחץ, לחצים, כמו שם: כי ינחם יי׳ מנאקתם מפני לחציהם ודחקיהם (שפט׳ ב יח). ואצל אתכם מיד מצרים ומיד כל לחציכם ואגרש אותם מפניכם (שם ו ט). כי יצעקו אל יי׳ מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם (ישע׳ יט כ). ופקדתי על כל לחציו (ירמ׳ ל כ). —ופעו׳ *לחוץ, לחוצים: לפי שהיה גלוי לפני הקב״ה שעתידין ישראל שיהיו משועבדים תחת אדום ויהיו דחוקים ולחוצים ביניהם (מד״ר במד׳ יא). —ואמר הפיטן: אין אלהות כאלהותך, ואין מפליא כשם תפארתך, כי שמותיך אלים מרוצים, בזכרך לחוצים להפליא נחוצים (סהי״ת ליוס ה). —ובהשאלה, בענין שקול הדעת וסברה: אבל במה שאין הצורך לוחץ אותם כל הרגשותם בטלות (מלמד התלמיד׳, כראה׳). אבל ידמה שלחצתו התורה בזה הענין לחץ רב (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ג ג). —לחץ את פלוני אל הקיר, הבריחו בטענות וכדומה להודות דבר: ובזה האופן לחצתיו אל הקיר וכו׳ עד שגלה כל לבבו (יעבץ, מגי׳ ספר קיט). —*לחץ אשה, הכריח אותה להשמע לו: (כתוב) והבאתה (את היפת תאר ששבית במלחמה אל תוך ביתך) מלמד שלא ילחצנה במלחמה (קדוש׳ כב.).

—נפע׳, נלחץ, תלחץ, —לחץ את עצמו, נלחץ אל הקיר, נגש ונדחק בחזקה: ותרא האתון את מלאך יי׳ ותלחץ אל הקיר (במד׳ כב כה).

—פע׳, לחץ, — שלחצוהו: הן ידענו שאתה אל כל יצרת לבדך מאומה לא נגרעת, לעשות מלאכתך לא לוחצת ונם לעזר לא נצרכת (סהי״ת ליוס ה).

אוץ. —*אפץ. —אצץ. —דחם. —דחק. —*חבם. —נגש. —*פחם. —*רצף.

לחצון, ש״ז, —כמו לחץ: רפו ידי עם עניי הצאן, רדו בהם שונאיהם בעני ולחצון, קום כי עליך לגדר פרצון, קוחם פקח וקרא שנת רצון (ר״א כר במעיה, סלית׳ ג עשי״ת, תחרות). יהיו אמריי לרצון, ומלטינו מלחצון, ביד צר אנחנו כצאן (ר׳ יעקב, הל אסר טוב, מחז׳ ויטרי רכה). —ובמשמ׳ מוסרית: נקני מפשע וטהרני מלחצון, ושעה מהללך ובשרם עלצון (סלית׳ נעי׳, יהיו נא אמרי פי).

לחש[1], ממנו לחש, לחש, מלחש, *לחישה, לחשון.

---

[1]) גם בארמ׳ ואשור׳ ואתיאפ׳.

לחש[1], ש״ז, בהפס׳ לחש, מ״ר לחשים, —א) מין ממיני התכשיטים של האשה, Putzsache d. Frau; bijou de la femme; jewel: הפארים והצעדות והקשרים ובתי הנפש והלחשים הטבעות ונזמי האף (ישע׳ ג כ-כא). —ב) דברים של קסם לפעל על הנחש שלא ישך, Beschwörung; charme; incantation: שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש (ישע׳ ג ג). כי הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם נאם יי׳ (ירמ׳ ח יז). אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון (קהל׳ י יא). —צקון לחש מוסרך, עי׳ בהערה למשמ׳ ד, ועי׳ מוסר, צקון. —ובסהמ״א, דברים בדבור או בכתב שלפי דעת המאמינים יש בהם כח לרפא מחלה מן המחלות: בחולי אחד וכתבו זה הלחש וריפא ג׳ פעמים וכו׳ נעשה קמיע של לחש זה מומחה וכו׳ ג׳ מיני לחש וכו׳ כל לחש ריפא שלש פעמים (רש״י שבת סא:). כתב לחש אחד בשלש איגרות וריפאו שלשתן ג׳ בני אדם וכו׳ ודוקא לאותו לחש הוא מומחה אבל לשאר לחשים לא (תוספ׳ שם.). כאשר אנחנו נפתים לשארית ההבלים מאצטגנינות ולחשים וקמיעות ונסיונות רחוקות מהטבע (כוזרי ד כג). אדם זה ריפא ג׳ בני אדם כל חולי אחד משונה מחבירו וכל אחד מלחש משונה מחבירו שבאותו לחש שריפא זה לא ריפא זה (מרדכי שבת במח). כל דבר שיש בו רפואה פי׳ כגון לחשים מומחים וכו׳ ושאר לחשים שאינם ידועים מומחין יש בו משום דרכי האמורי (שם ש״ס). כל לחש מותר ולא אסרו אלא באותם שבדקו ואינם מועילים (בו״ע או״ח בח). שאלת בענין הלחשים שיודעים איזה נשים לאיזה מיחושים וכאבים וחלאים אם יש בהם משום דרכי האמורי וכו׳ ולר׳ חייא בר אבין לא נודע אמית׳ הלחשים רק שנים שזכר (בו״ת חות יאיר רלד). —ג) *בלחש, אמר, דבר בלחש, בקול נמוך, leise; à voix basse; in a low voice: תלמיד אחד היה לר׳ אליעזר שהיה שונה בלחש לאחר ג׳ שנים שכח תלמודו (ערוב׳ נד.). זה שראוי למסור לו דברי תורה שניתנה בלחש (חגי׳ יד.). —ד) כנוי לתפלה[2]: גלה כבודו עלי לדרשי, בצר לי קראתיו ולא נטשי, אילי וחילי ולא בזה לחשי (מעה כר קלוני׳, אחרון פסח, אלוליס). מאזין קול לחש רינת לשון כל צבא השמים משתחוים לו (פתיח׳ לעבודה מנה׳ לרפת בסוף ספר לונץ על הפיוטים). —ובבלל דברי

---

[1]) עי׳ הערה להשרש. —[2]) עפ״י פרוש הקדמוני׳ להמלה לחש בפסוק צקון לחש מוסרך למו (ישע׳ כו יז).

תחנה ובקשה: תשמע ברגע כל הקולות, זעק ולחש וכל התפלות, אף תבין אל כל מעשיהם, ברגע תחקור כל לבביהם (סלי"ת ליוה"כ ג). ולולי תפלתו ותחנתו אשר ערך לפני ה' ושיחו הטוב אשר שפך ולחשו אשר יצק מה היו נחשבים ג' מאות איש נכח מדין ועמלק (יוסיפון, פרק פה).—ובמשמ' סוד, כונה נסתרה: יודע התורה על אמתתה ומבין לחשיה (מלמד התלמי', חיי שרה).

לָחַשׁ,—קל לא נמצא בהמקורות הקדומים.

—פעי', לִחֵשׁ,—א) עשה לַחַשׁ לנחש וכדומ', ממנו מְלַחֵשׁ, עי' זה הערך.—ב) *דבר בלחש, בקול נמוך, בין שפתיו: למה בכה (יעקב אחרי נשקו את רחל) שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה מה בא זה לחדש לנו דבר ערוה (מד"ר בראש' ע). ר' הונא בשם ר' אחא אמר (היה יוסף בבית אדוניו) מלחש ונכנס מלחש ויוצא (שם פו). המלכות מלחשת והורגת כי הוא נתון בבית האסורין ומלחש עליו להורגו (שם שמות ט). והיה אדוניו (של יוסף) רואה אותו מלחש בפיו והוא אומר לו מה אתה אומר והוא משיבו ואומר אני מברך להקב"ה (שם במד' יד). כשהוא אומר ה' אחד נאכלין המתבלין מפניו ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו (שם כ). — ובהשאלה במליצה להמים: הם (המים) היו מלחשים אלו לאלו ואומרים להיכן גזר עלינו קונינו שנלך (פסיק' רבתי, שור או כשב).—ג) *לִחֵשׁ הנחש וכדו', הוציא הקול המיוחד לו בעין לחישה בין השפתים, zischeln; siffler (serpent); to hiss: הנחש מלחש והורג (מד"ר שמות ח).

—התפ', התלחש, יִתְלַחֵשׁ, מתלחשים,—התלחשו, דברו זל"ז בלחש, כדי שלא ישמע הזולת: וירא דוד (בעת מחלת הילד בנו) כי עבדיו מתלחשים ויבן דוד כי מת הילד (ש"ב יב יט). — והתלחשו על פלוני, לעשות לו רעה וכדומה: יחד עלי יתלחשו כל שנאי עלי יחשבו רעה לי (תהל' מא ח).

—קל, *לָחַשׁ,—א) לחש על המכה, עשה לַחַשׁ, דבר בלחש דברים שיש מאמינים שבהם כח למעלה מהטבע לרפא את המכה: ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים וכו' והלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך (סנה' י א).— ועל העין שמרדה, ועל נחש, שדים וכדומ': לוחשין על העין ועל הנחש ועל העקרב וכו' ר"י אומר בחול אין לוחשין בדבר שדים (תוספתא שבת ז כג). זה שהוא לוחש נותן שמן על גבי ראשו ולוחש ובלבד שלא יתן לא ביד ולא בכלי (ירוש' מע"ש ב נג:). לוחשין לעין ולמעיים ולנחשים (שם שבת יד ג). לוחשין על שמן שבכלי ואין לוחשין על שמן שביד (סנה' קא.). אמר מי יודע ללחוש לעין אמרה לו אותה אשה אני באתי ללחוש רקקה בפניו אמר לה אמרי לבעלך הרי רקקתי בפניו של ר' מאיר (מד"ר דבר' ה). אמרו לה שכינותיה הרי המקום עשה רצונך לחשי לו ותרוקי ותצא משבועת בעלך (והזהיר, פרש' צו). שידה ששמה המת ושורה על אותו כלי של שמן שלוחשין עליו (ערוך, ערך רק).—ואמר הפיטן: יעף ועף ותחש, ומחור פתן רחש, ונודע כי הוחש, משורש נחש, רגש ולחש, ועת לדתו נחש, ובכשפיו הובחש (ר"א קליר, שבת זכור, אז קולך). — ב) בכלל, *דבר בלחש באזנו של חברו, flüstern; chuchoter; to whisper: בעל קרי שנתנו עליו ט' קבין מים טהור נחום איש גם זו לחשה לר"ע ור"ע לחשה לבן עזאי ובן עזאי יצא ושנאה לתלמידיו בשוק (ברכ' כב.). מעשה ומת בנו של ר"י בר אלעאי ונכנס לבית המדרש ונכנס ר' חנניה בן עקביא וישב בצידו ולחש הוא לר' חנניה בן עקביא ור"ח בן עקביא לתורגמן ותורגמן השמיע לרבים (מו"ק כא.). משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף בישראל (סוט' מז:). שאל קונגטים הגמון לריב"ז אמר לו משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע לחשוב וכו' אמר לו רבן יוחנן לא גנב היה ויודע היה לחשוב ודבר אחד לחש לי לומר לך אמר לו אמור א"ל ריב"ז יודע את לקרות אבל אין את יודע לדרוש (מד"ר במד' ד). — ובסהמ"א: ויש במורים מי שהיו מחמירין ואומרין ילחוש ראובן לשליה את התשובה כדי שיתברר שאין ראובן סמוך על שמועת שמעון (תשו' הגא', הרכבי קעט). מתורגמן העומד לפני חכם הדרשן והחכם לוחש לו לשון עברית והוא מתרגם לרבים לשון שהן שומעין (רש"י יומ' כ:).—*לַחְשָׁךְ, מי לַחְשָׁךְ, ואם לַחְשָׁךְ אדם לאמר, דבור קבוע במשמ' מי אמר לך בלחישה, ואם אמר לך אדם בלחישה, העיר אותך וכדומה: מי לחשך להביא את חטאת ואשם ולהוציא את בכור ומעשר אחר שריבה הכתוב ומיעט מביא אני חטאת ואשם שאין להם פרנסה אלא במקומם ומוציא אני בכור ומעשר שיכולים לפרנס בכל מקום (ספרי דבר' עו). ר"א בנו של ר"י הגלילי אומר מי לחשך (שאין הבדל בין אם תטיב ואם לא תטיב) אמרה תורה הברכה והקללה הברכה אם תשמעון והקללה אם לא תשמעון (שם נד). מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז שנאמר עוזבי

תורה יהללו רשע וכו׳ (ושומרי תורה יתגרו בם) ואם לחשך אדם לומר והא כתיב אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה אמור לו מי שלבו נוקפו אומר כן (ברכ׳ ז:). אמר רב הלכה כר״ש והוא שלא עירבו אבל עירבו לא וכו׳ ושמואל אמר בין עירבו בין שלא עירבו וכן אמר ר׳ יוחנן מי לחשך בין עירבו ובין שלא עירבו (ערוב׳ לא.). משחרב ביהמ״ק ראשון בטלו ערי מגרש ופסקו אורים ותומים ופסק מלך מבית דוד ואם לחשך אדם לומר (והרי כתוב) ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד כהן לאורים ותומים אמור לו כאדם שאומר להבירו עד שיחיו מתים ויבא משיח בן דוד (סוט׳ מח:).—ונהוג גם בסהמ״א: יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם טרפת חתול ושועל ונמיה משלם טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב וכו׳ (רש״י שמות כב יב). ואם לחשך אדם שיש בו ריח אפיקורוסות לומר מפני שנחלקו בכמה מקומות לכך אני מסופק בדבריהם אף אתה הקהה את שניו והודיעהו שהוא ממרה עפ״י בית דין (ראב״ד, הקד׳ ספר הקבלה). ואח״כ יבדוק אם יש שתי שערות באשה בבית הערוה ובאיש בזקן או בבית הערוה ואם לחשך אדם להקשות הלא אני אומר בתחילת פרק בא סימן בודקין אותו לפני הפרק וכו׳ אומר ר׳ יצחק על זה שודאי לכתחילה בודקין אותו לפני הפרק (סמ״ג מ״ע, סי׳ נב).—ג) בהשאלה, *גחלת לֹחֶשֶׁת, דֹלקת, שהאש מתלהבת קצת מרגע לרגע ודומה קצת כמו תנועת השפתים בשעת לחישה: אש יכול שלהבת ת״ל גחלי הא כיצד מן הלוחשות הללו (ספרא אחרי לב). גחלים לוחשות מברכין עליהן אוממות אין מברכין עליהן (ברכ׳ נג:). לא שנו (שמותר לבשל את הפת ע״ג גחלים של קליפי ערלה) אלא גחלים עוממות אבל גחלים לוחשות אסורין (פסח׳ כז.). —*לֹחֶשֶׁת, לֹחֲשׁוֹת, כנוי לגחלת: קפץ ושחט וקיבל דמו, קפאיו ימרס ציר מטעמו, קיבץ לוחשות בפחתת אודמו, קיחתם בפנים למזבח הדמו (מחזו׳ כר׳ קלונ׳, עבוד׳, אבותח).

—נִפע׳, *נִלְחַשׁ,—שלחשו לו: לעולם אין הנחש נושך אלא אם כן נלחש לו מלעיל ואין הארי טורף אלא א״כ נלחש לו מלמעלה ואין המלכות מתגרה בבני אדם אלא א״כ נלחש לה מלעיל (מד״ר קהל׳, אם ישך הנחש).

לַחֲשׁוֹן, ש״ז,—כמו לַחַשׁ, ובמשמ׳ דבור בקול נמוך: ומהם שבעה כפולים בלשון, נגאמים ביפי לחשון (דה״ע, סי׳ ה). אם געיא לאות ראשון, תקדום בנעימת לחשון, יפתח פיו בשוא שתחת האות הראשון (שם לג).—ובפרט תפלה בלחש: אהלל בפה ולשון, לשומע קול לחשון, כנם ולקחתם לכם ביום הראשון (ר״א קליר, כ׳ סכות, אאמין). אתחין בחין לחשון, דבבי מלעשון, בעד נצורי כאישון, אפגעה בלי לישון (הוא, תפל׳ טל, ארשה). כפרה להמציא פני צאנו, כי רגע באפו חיים ברצונו, להפיק תחן לחשון, להלל פני אחרון וראשון (הוא, אדפק בלהרים, J. Elbogen, 120). ואם בגדנו בכחשון, אנא סכות צקון לחשון, דלותי מטבוע רפשון (מחזו׳ כר׳ קלונ׳, כ׳ פסח, ברח דודי). בויעודם תוועד מתפללים בלחשון, למען זרוע וקיבה נטל בראשון (הושע׳ יום א, מחז׳ ויטרי שפו). אנא גדע ניני דישון, גאל מיחדיך בלחשון (שם).

***לחת**[1]), ממנו *לַחַת.

***לָחַת**[2]),— קל לא נהוג.

—הִפע׳, *הִלְחִית, מַלְחִית,—הִלְחִית הכלב, הוציא לשונו מפני לאות ועיפות, ובכלל היה עיף מאד, schnauben haleter, être exténué; to toll (the tongue), be exhausted: לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג׳ סאים והיה החמור מהלך והכלב מלחית פרק ממנו סאה ונתן על החמור וכן שני וכן ג׳ (ספרי דבר׳ שמג).

לֹט[3]), לוט, ש״ז,—שֵׁם שרף טוב הריח יוצא מאילן בטם הצרי, Mastic: והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי וָלֹט[4]) הולכים להוריד מצרימה (ברא׳ לז כה). והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת וָלֹט בטנים ושקדים (שם מג יא).— ואמר המשורר: התתרפס ברציהן ותשכב בשלמתן ולא תשיב עבֹטן, ותבחל נפשך בהן ותשוב להתרפא בטוב צרין וְלֹטָן (יצחק אבן עזרא, פניני שיר).

---

[1]) בערב׳ להת׳a), ועי׳ הערה להערך.

[2]) בערב׳ לַהַת׳ b), אמר אלג׳והרי: להת אלכלב וכו׳ אד׳א אח׳רג׳ לשאנה מן אלתעב או אלעטש וכד׳לכ אלרג׳ל אד׳א אעיא׳, ע״כ,—ובעבר׳: להת׳ הכלב וכו׳ כשהוציא את לשונו מפני לאות או מפני צמא וכמו״כ האדם כשהוא עיף מאד.

[3]) רק בעברי׳, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) נפלגו הקדמונ׳ במהותו של הנכאת. אונק׳ תרגמו לוטיתא. השבעים ἡ στακτή. ריב״ג הביא שני פרושים: שאהבלוט וצנובר. אבל במדרש (מד״ר ברא׳ נא) תרגמו: ונכאת שעוה ולוט מוצטכא. ולזה הסכים ע׳ לֶו במאמרו על הצמחים במחזור המדעים היהודי .Jew. Enc, ערך Plants.

---

a) لهث b) لهث

א. לט[1]), ש"ז, מ"ר לטים, — כמו א. להט: וירם (משה) במטה ויך את המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם והדגה אשר ביאר מתה ויבאש היאר ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאר ויהי הדם בכל ארץ מצרים ויעשו כן חרטמי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה (שמות ז כ-כב). ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים (שם ח ב-ג). ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה וכו׳ ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו (שם יג-יד).

ב. לט[2]), בלט, תה"פ, — עשה דבר בלט, בשתיקה, חרש, heimlich, leise; doucement, secrètement; secretly, gently: ויצו שאול את עבדו דברו אל דוד בלט לאמר הנה חפץ בך המלך (ש"א יח כב). ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו (שם כד ד-ה). ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא (רות) בלט ותגל מרגלתיו ותשכב (רות ג ז).

לטא, ממנו לטאה.

לטאה[3]), ש"נ, מ"ר לטאות, — שרץ הארץ בע"ח בעל ארבע ידים וארוך הזנב, זריז ונבון, אהב בפרט השמש והמקומות היבשים, Eidechse; lézard; lizard: והאנקה והכח והלטאה והחמט והתנשמת (ויקר׳ יא ל). — ובתו"מ: ועור האנקה והכח והלטאה והחומט ר׳ יהודה אומר הלטאה כחולדה (חול׳ ט ג). בהמה וחיה אינן מטמאין עד שתצא נפשם הותזו ראשיהם אעפ"י שמפרכסים טמאין כגון זנב של הלטאה שהיא מפרכסת (אהל׳ א ו). — *זנב הלטאה, כנוי לדבר מועט: שיערו הכמים ככעדשה שכן חומט תחלתו ככעדשה ר׳ יוסי בר"י אומר כזנב הלטאה (חגי׳ יא.). (אותם שלשה כהנים אחד מהם אמר) הגיעני (חלקי מלחם הפנים) כפול (ואחד) אמר הגיעני כזית (ואחד) אמר הגיעני כזנב הלטאה בדקו אחריו (של זה האחרון) ומצאו בו שמץ פסול (פסח׳ ג:). — ובסהמ"א: בשר הלטאה והוא אישטיליאו ממית ולפעמים תפול ביין ותמות בו ותמק המק בשרה ויהיה היין ההוא כסם מות וארס (קאנון ד ו כ ה). — ולהמין הראשון: במערכת הלטאה נראה בריות משונות בתמונותיהן הרבה יתר מאד מאשר במערכת צב השלטי גם במבנה גויתם וארחות חייהם משונים בעלי המערכה הזאת עד להפליא מהם שוכנים במים ומהם חיים ביבשה יש מגביהים לשבת על העצים ויש אשר בצדם מתוח עור ככנפים ולפי מקומות משכנם השונים ישונה גם גודל גויתם מן התנים הגדול הרובץ בתוך יאורים עד הלטאה הקטנה היושבת בסתר סבכי יערים גו הלטאות הנה בכלל הוא ארוך ודק ועגול אם מעט ואם הרבה ומכוסה באפיקי מגנים גדולים או בשריון קשקשים או בעור מפוצל סביב בעגילים ראשם קצר ומחודד לרוב ונבדל אך מעט מן הצואר פיהם רחב ויש להם עפעפים רובם הולכים על ארבע ורגליהם קצרות עד כי בלכתם דבקה לארץ בטנם לבד באיזו מינים המטפסים הרגלים ארוכות ודקות יותר מהם יש רק בעלי שתי רגלים ויש עוד שאין להם כל רגלים והולכים על גחון כנחש (תוה"ט ג, מפלג׳ הזוחלים). — ויש מהם מינים הרבה: °הלטאה המצרית, °לטאת המים, °לטאה ירקרקת, °לטאה טלואה, וכו׳.

אנקה. — *חברבר. — חמט. — *חרדון. — שממית. — תנשמת.

א. *לטה[1]), פ"י, לוטה, לוטות, — לטה את פלוני, קלל אותו: לאלה ולשבועה שכל הנשים לוטות כך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית (מד"ר במד׳ ט).

ב. °לטה[2]), פ"י, עתי׳ ילטה, — כמו להט: בשובו טובל ופז יעטה, ויקדש עוד ככתבו, שי הערבים ילטה[3]), מנחתו ונסכו אחרי שובו (רסע"ג, עבודה).

∞לטיף[4]), ש"ז, — מי שמלטף, נהוג בדבור העברי בא"י, וכבר השתמשו בו גם בעתונים ובספרים.

---

[1]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו, ועי׳ להט. ובתלמ׳ הבדילו בין לטים ולהטים, ואמרו: בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים (סנה׳ סז:).

[2]) עי׳ לאט. ואולי בערב׳ לט a) הסתיר.

[3]) רק בעבר׳. והביא ריב"ג שתרגמוה הקדמונ׳ שאם אברצ b) בערב׳, והוא מין שממית גדולה.

a) لطّ b) سام ابرص

[1]) בארמ׳ לוט: היינו דאמרי אינשי תהא לוטא ולא תהא לאטה (סנה׳ מט.), לייט רב ואמר מאן דמצערן לא לוקמוה ליה בני (שבת קח.). תרגום אביו ואמו קלל דמיו בו (ויקר׳ כ ט) אבוהי ואמיה לט קטלא חייב.

[2]) אולי כמו בערב׳ לטי a). — [3]) ובפרוש שם: ילטה כמו ילהט.

[4]) כך בערבי׳ לטיף b), משרש לטף b), ועי׳ הערה

a) لظى b) لطيف

לְטִיפָה, ש"נ,—שה"פ מן לִטֵּף, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו הרבה בעתונים ובספרים.

***לְטִישָׁה,** ש"נ,—שה"פ מן לָטַשׁ: המחוסר הגפה טמא והמחוסר ל ט י ש ה טהור (כלים יד א). — ובסהמ"א: ובהיות האויר רטוב במטר רטיבות עם לטישה יהיה כמו המראה ובהיות השמש נכחו למעלה ממנו אז תהיה השמש נראית באויר וכו' ותולד ממנו הקשת (רש"ט פלקיירא, המבקש לה.).

"לְטִישׁוּת, ש"נ,—סגולת דבר מלֻטש, במשמ' ברק: ויש לו זוהר ולטישות כמו הענן הלבן המקבל לטישות מאור השמש (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י 7). מפני שהיא בתכלית הזכות והבהירות והלטישות יותר מכל הליחות והמחיצות (שער השמים ע).

***לֹטֶם**[1]**,** לוטם, ש"ז,— שם צמח, הוא הצנובר: הוורר והכפר והקטף והלוטם יש להם שביעית (שבי' ז ו).

∞לטף[2]**,** ממנו ∞לטיף, ∞לטיפה, ∞לטיפות, ∞לטף.

∞לָטַף,—קל לא נהוג.

—פע', ∞לִטֵּף את פלוני, החליק אותו בידיו, ובכלל התנהג ברֹך, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו כבר בעתונים ובספרים[3]).

לטש[4]**,** ממנו לָטַשׁ, *לְטִישָׁה, "לְטִישׁוּת.

לָטַשׁ[5]**,** פ"י, לֹטֵשׁ, ילטוש, — א) לָטַשׁ את הברזל, עשה אותו בפטיש באש וכדומ' לתת לו הצורה הראויה ולחדדו: תובל קין לֹטֵשׁ כל חרש נחשת וברזל (בראש' ד כב). וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו ואת קרדמו (ש"א יג כ).—ובפרט השחיז וחדד: חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה (תהל' ז יג).—וכמו שֵׁם, *לוֹטֵשׁ, לוטשים, ואמר בן סירא: ככור בוחן מעשה לוטש כן שכר למצות לצים (ב"ס גני' לד כו).—ובסהמ"א: המכבה גחלת של מתכת פטור ואם נתכוין לצרף חייב שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמו (רמב"ם, שבת יב ב). — ופעו' "לָטוּשׁ, עצם לָטוּשׁ, כמו מראה וכדומה: היות הירח עצם לטוש בלבד שאינו מאיר אלא מאור השמש (פלח הרמון א ד). — ובהשאלה, לָטַשׁ את עיניו לדבר, התבונן בו בעינים חדות, בכונה של איבה וכדומה: אפו טרף וישטמני חרק עלי בשניו צרי ילטוש עיניו לי (איוב יו ט).—"ולטש רעיוניו: וצריך כל בעל שכל ללטוש רעיוניו לדעת ענייני יחוד הבורא יתברך ויתעלה (מ' אלדכי, ס"א א).—ב) *טפח בידיו על דבר[1]): זה הכלל תפח (הבצק) תלטוש בצונן (פסח' ג ד). לפי שהעוגה כשמתנפחת עולה למעלה מן המצה ולידי חמץ לא באה לפיכך חייבונו ללוטשה בצונן כדי להמעיט בה הנפיחה וחוזרת כמה שהיתה (ערוך, ערך לטש א).

—פע', "לִטֵּשׁ, מְלֻטָּשׁ, מלוטשת,—גוף מלטש, ובהשאלה מליצית: שמצינו בבחינת נבואת אדוננו משה אשר הוא מראה מלוטשת משל ודוגמא ליתר הנביאים כלם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י יב).

לִי,— מלת הגוף למדבר בעדו ליחס שאליו: אמר לִי, נתן לִי, וביוצא בזה.—והוספ' לפ"ע, אֵלֵךְ לִי וכדומה: עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה (שה"ש ד ו), ועי' ל.—*מַה-לִּי כך, מַה-לִּי כך, עי' מה. — *לֹא לִי, לֹא לִי, לָחֵשׁ: משמש ושב (לנקבים) ואל תשב ותמשמש שכל היושב וממשמש אפילו עושין כשפים באספמיא באין עליו (ואם שכח וישב ואח"כ משמש תקנתו כשיקום יאמר כך) לא לי לא לי לא תחים ולא תחתים לא הני ולא מהני לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא (ברכ' סב.).

לידה,— עי' לֵדָה.

א.**לָיוֹה**[2]**,** ש"נ, מ"ר לֹיוֹת, —צורת קשוט בבנין וכדומה מחקה על אבן או מתכת בצורת חלזון או לפיפה, Schnecke, Spirale; volute: ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים ועל השלבים כן ממעל ומתחת לאריות ולבקר ליות[3]) מעשה מורד

לערך לָטַף.

[1]) לא נתברר מהותו. רמב"ם אמר: ולוטם נקרא בערב שאה בלוט הוא קשטניא"ס וי"א שהוא נקרא צנובר הוא פינולי"ש. ע"כ. וכך רע"ב ועוד.

[2]) בערב' לטף a), ועי' בהערה להערך.

[3]) עי' לוח לונץ תרס"ד, אחיאסף שנה י, הזמן תרס"ה כ תמוז, השלוח תרס"ה 266.

[4]) במשמ' ששרש זה משמש בעבר' הוא משמש עוד רק בארמ'. בערב' יש השרש לטש b), אך משמש במשמ' אחרת, בענין הכאה וחבטה, ואולי מזה נשאר בעברי' למושג לטישת הברזל שעקרו ע"י הבאת הפטיש.

[5]) עי' הערה להשרש.

---

a) لطف b) لطس

---

[1]) כך בערב' לטש a), ועי' הערה למעלה.

[2]) בערב' לַיַּה b), ועי' הערה לקמן.—[3]) מתרגום השבעים נראה כי היתה להם נוסחה אחרת כאלה הכתובים

---

a) لطس b) لَيَّة

(מ״א ז כט). מתחת לכיר הכתפות יצקות מעבר איש ליות (שם ל). ויפתח על הלחת ידתיה וכו׳ כרובים אריות ותמרת כמער איש ולֹיות סביב (שם לו).

ב. **ליה**[1]), לויה, ש״נ,—לית גוף לגוף, היחס מזה לזה: לדעת מתקרי הגוף והשטח והקו והנקודה והמרובע והמשולש והמעוגל ול ו י ת כל אחד מהם לחבירו וההפרש ביניהם בהתחברם ובהתפרדם (ר״י ברצלוני, פי׳ יציר׳ 65).— וכמו תאר, ״שני דברים ל ו י ים יחד, מחברים ודבוקים: ויאמר השר ואיך זה יתכן להיות, הילדות וההכמה ל ו י ו ת, ומי הוא זה ביהודים, אשר ראה הילדות וההכמה רוכבים צמדים (עמנ׳, מחב׳ יב).

***ליזה**, ש״נ,—שה״מ מן לוז, כמו לוזה: וכולן אם נישאת בו לא תצא שלא להוציא ל י ז ה על בניה (ירוש׳ יבמ׳ ג ה.).

ליח, ליחה,—עי׳ לח, לחה.

***ליך**, ליך,—מלת הגוף לנוכחת, כמו לך: אנשי יהודה היו כותבין (את תהיי יושבת בביתי וכו׳) עד שירצו היורשין ליתן ל י ך כתובתיך (כתוב׳ ד יב). אמרה אי אפשי לזוז מבית אבא יכולים היורשים לומר לה אם את אצלינו יש ל י ך מזונות ואם אין את אצלינו אין ל י ך מזונות (שם יב יג). ששלח אצלה שליח ואמר לה גט ששלחתי ל י ך בטל הוא (גיט׳ ד א). המוציא את אשתו משום אילונית וכו׳ נישאת לאחר והיו לה בנים הימנו והיא תובעת כתובתה אמר ר״י אומר לה שתיקותיך יפה ליך מדיבוריך (שם ח). מספר כתובתה נלמד שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ל י ך (עדי׳ א יב). האומר לזונה הא ל י ך טלה זה בשכרן (תמור׳ ו ב). הבעל שאמר אין כאן שבועה לא אמר כלום וזקן שאמר מופר ל י ך בטל ליך לא אמר כלום (ירוש׳ נזיר ד נג.). לאדם שהיתה לו פרה כהושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך (ברכ׳ לב.). לא יאמר אדם לאשתו הרי כתובתיך מונחת ליך על השלחן (כתוב׳ פא:). אמר לה בתי תורה התירתך ואני מה אעשה ל י ך (נדר׳ כ:). אמר לה (ר״ש בן חלפתא לבתו) בתי הניפי עלי במניפה ואני אתן ל י ך ככרין דנרד (ב״מ פו.). הרי את מקודשת לי ע״מ שאין ל י ך עלי שאר כסות ועונה (שם לד.). לבת מלכים שנשבית ביד הלסטים ובא המלך והצילה לאחר ימים בקש לישא אותה לאשה אמרה לו מה אתה נותן לי אמר לה אם אין ל י ך עלי אלא שפדיתיך מיד הלסטים דיי (מד״ר שמות כד). שכל הנשים לוטות כך תגיע ל י ך כשם שהגיע לפלונית (שם במד׳ ט). הלך ואמר לאשתו אומר ל י ך בעליך סימן שאכל עכשיו קיטנית שגרי לו אותה טבעת (שם כ). פותחת ומוציאה כתובתה וקוראת ורואה בכתובתה כך וכך חופות אני עושה כך וכך ארגוונות טובות אני נותן ל י ך (שם איכ׳, זכור עניי). מה ל י ך לשחק עם פלוני מה ליך לדבר עמו אם דברה עד עכשיו מותרת לביתה (תנחומא נשא ד). אמר לה ירמיה דומה מכתך למכתו של איוב וכו׳ לאיוב השלכתי לתוך האשפה ול י ך עשיתי אשפה של זבל וכו׳ לאיוב כפלתי בניו ובנותיו ול י ך אני עתיד לכפול בנייך ובנותייך לאיוב כפלתי כספו וזהבו ול י ך אני עתיד לעשות כן (פסיק׳ רבתי כו).—ומצוי בסהמ״א: החזירי לנו הכתובה ששלמנו ל י ך שנשואיך נשואי טעות (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳). מעשה באחת שכתבה נכסיה כולן וקנו ממנה באת לפני רב הונא אמר לה מה אעשה ליך שלא הקנית כמו שמקנין בני אדם (שם). בלשון הזה משביעין אותה שלא נתן ליך בעליך בצנעא בספים (תבו׳ הגא׳, גני׳, JQR XX, 107). והוא הדין באומר לזונה הא ליך דבר זה והבעלי לפלוני הישראלי (רמב״ם, אסורי מזבח ד י). אמר לה קיים ל י ך ומופר ל י ך וכו׳ אמר לה קיים ליך היום הרי זה קיים לעולם (הוא, נדר׳ יג כב). ואמרתי לה לאמה תקחי ליך השני גרוש׳ הללו את עזיזי בעד מוהר בתך (שו״ת פרי הארץ, אה״ע ג).

***ליכי**,—צורה קדומה של מלת הגוף לנכחת, כמו ליך: לא יאמר אדם לאשתו בשבת מופר ל י כ י בטיל ל י כ י כדרך שאומר לה בחול (נדר׳ עז:).—ובהרכבה

אן תרגמו לא את המלים אלא הענין כמו שנדמה להם. חכמי התלמוד אמרו: כאיש המעורה בלויה שלו (יומ׳ נד:). ריב״ג אמר: ומנ הד׳א אלמעני ענדי ליות מעשה מורד ותפשירה אלתצאקאת ואתצאלאת יעני אנ תלכ אלצור כאנת קאהמה עלי שטוח מבשוטה מלתצקה בהא, ע״כ, ובעבר׳: ומן הענין הזה אצלי ליות מעשה מורד פרוש חבורים ודבוקים ר״ל כי הצורות ההן היו עומדות על משטחים פשוטים מחוברים אליהם ודבקים בהם. וכן רד״ק. והחדשים במשמ׳ זר ועטרה. והנה כבר ברר קיטל (Kittel, Stud. z. hebr. Arch. 220), כי הקשוט שהיה נהוג כבר בימים הקדומים ההם בבנינים היה בצורת לולב וחלזון, וכך גם על המרכבה שנמצאה בקפרוס. והנה השם ליה[a]) בערב׳ משמש ממש במשמ׳ זו ומתורגם בהמלון הערבי-הצרפתי שנדפס בבירות, בצרפתי׳ volute, והוא הוא הקשוט חלזוני הצורה.

[1]) לפי פרוש התלמוד והמפרשים של המלה ליה הקודמת במשמ׳ חבור, עי׳ הערה הקודמת.

a) لَيّة

עם הִי, הֵילִיכִי, עי׳ ערך הֵילִיכִי ובהערה שם. — ועם שֶׁ, *שֶׁלִּיכִי, כמו שֶׁלָּךְ: אשה שאמרה לחברתה תרנגולת שלי וביצים שליכי ואני ואת נחלוק באפרוחין (ב״מ סח:). ראו מה גדר זה וקיים לאהובתו אותו היום שאשתמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליכי ואתגור בצילצול שליכי (מנח׳ קט:). ואם אמר לה עשי לי משליכי חושש לשאור ותבלין שבה משום שביעית (חול׳ ו.). א״ר חמא בר״ח נתנבאת ולא ידעה מה נתנבאת הליכי שליכי הוא (מד״ר שמות א).

ליל[1], ממנו לַיִל, לֵיל, לַיְלָה, *לֵילִי.

לַיִל[2], ש״ז, סמי׳ לֵיל, מ״ר *לֵילִים, סמי׳ *לֵילֵי, — הזמן מאחרי שקיעת החמה ועד זריחתה למחרתו, שאין השמש מאיר לארץ ולדרים עליה, Nacht; nuit; night: לֵיל שמרים הוא ליי׳ להוציאם מארץ מצרים (שמות יב מב). שיתי כַלַּיִל צלך בתוך צהרים (ישע׳ טז ג). השיר יהיה לכם כְּלֵיל התקדש חג (שם ל כט).—*ומ״ר בסמי׳: מי שלא אכל בלילי יום טוב הראשון ישלים בלילי יום טוב האחרון (סוכ׳ ב ו). אמר קונם יין שאיני טועם עד שיהא הפסח אינו אסור אלא עד לילי הפסח (נדר׳ ח ה). אין משיאין לילי זמנו אלא לילי עיבורו (ירוש׳ ר״ה ב נח.). ויו״ט של עצרת ויו״ט הראשון של פסח ולילו (סופרים כ ט).—ואמר המליץ: מה ארכו רגעי לילי אשר לא נבקע בם שחר גם ירחי הזעם בעבי מאפל וכוכבי נשפי אספו נגהם (אגר׳ מנחם ב״ס לחסדאי).— ואמר הפיטן: ואתה פסחת בחצי ליל על פסחים, באכלם זבחי פסחים, ובעצם היום הוצאתם שמחים (ר״א קליר, ב פסח, בעבר מכות).—והמשורר אמר: הכל היום נסיעה וחניה וכל ליל מלון עיפה באיה, וכל בקר נדד ישחק בביתי יערב מנדד עיני בבכיה (ר״ש הנגיד, הכל היום). ואל תתנו פוגת ליין בליליכם (הוא, עליכם). לאם במדבר נחיתו בצל חסדך כסיתו סכתה בענן, ומליל וקרתו ומשמש וחמתו בצל שדי יתלונן (ר״י הלוי, יום נתית). ליל ככושי היהפך עור לעולם ורקיע כנמר ואיך יחסר חברברת (הוא, עין נדיבה). וליל בואך חשבתיו לי כמו מלאכי זעם בעת בואם בעברה, כפרעה ליל אשר טבע בים סוף כמו המן ביום נתלה בקורה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו). — ודמיון לשחרות: עד נבקעו משחור טוריו (של השיר) שחרים וכן חוברו כהתחברות אפל באשמרת, טוריו כליל ועניניו כשחר כמו עלמה בעד שערה לחיה מסתרת (ר״י הלוי, עין נדיבה).—ובהשאלה, כנוי לשערות שחורות: ושלת כוכביו כרועה ישלה על פני שדה עדריו, וכראות מרכבות יומם יסופון ואיש יפרדו מעל חבריו, וליל קדקדו ימשה במו טל לפני כי יגלח שעריו (רשב״ג, כבורש עז). שמש בפניך וליל תפרשי על זהרו עבי קוצותיך, משי ורקמה הם כסות גופך אבל החן והיפי כסות עיניך (ר״י הלוי, מה לך).—שָׂם לבו כליל, נמלא תוגה ואבל: ותני להייך למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי בכבדות יגונים יקלו הזידונים, ותיי אחות לתנים ורעיה לבנות יענים, וכליל לבך שיתי וקדרות לבשי ואט לבי (הוא, ירושלם האנחי).—וכנוי מליצי לזמן הצרות, הרדיפות, הסבלות והבערות: הקיצה עמי עד מתי תישנה, הן גז הליל השמש האירה, הקיצה שא עינך אנה ואנה, וזמנך ומקומך אנא הבירה (יל״ג, הקיצה עמי).

לֵיל, ש״ז,—כמו לַיִל: כי בְּלֵיל שדד ער מואב נדמה כי בְּלֵיל שדד קיר מואב נדמה (ישע׳ טו א). שמר מה מִלֵּיל (שם כא יא).—ואמר הפיטן: במו (בלולב ואתרוג) להלל, בזמר והלל, ביום ולא בליל, לאין לפניו ליל (יוצ׳ א סכות, אקחה בראשון). יום יחלה חרד לזמן סחר, יעל עלי לב כי סוף לֵיל שחר (ר״י אבן גיאת, את מתזה). ועם נדבות בני אבות קוראי שמע ישראל, רצה ניבם מחל חובם מעביר יום ומביא ליל (ר״י בן זכדא, ראו ספר).

לַיְלָה[1], ש״ז, בהפס׳ לָיְלָה, מ״ר לֵילוֹת, — כמו לַיִל: ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לָיְלָה (בראש׳ א ה). ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הַלָּיְלָה (שם יד). את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הַלַּיְלָה (שם יו). עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום וָלַיְלָה לא ישבתו (שם ח כב). ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הַלָּיְלָה (שם כ ג). ארבעים יום וארבעים לָיְלָה (שמות לד כח). אתא בקר וגם לָיְלָה (ישע׳ כא יב). והיה כחלום חזון לַיְלָה המון כל הגוים הצבאים על אריאל (שם כט ז). נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לָיְלָה (ירמ׳ לא לד). שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לָיְלָה (שה״ש ה ב). והיה יום אחד הוא יודע ליי׳ לא יום ולא לָיְלָה והיה לעת ערב יהיה אור (זכר׳ יד ז). לך יום אף לך לָיְלָה אתה הכינות מאור ושמש (תהל׳ עד יו). תשת

---

[1]) שרש שמי קדום, ולא נתברר עקר משמעתו.

[2]) משתף לכל לשונ׳ השמיות, בארמית לֵילְיָא, בערב׳ ליל[a].

[a]) ليل

[1]) מלעיל, וההא הנוספה היא סי׳ הפעול הקדום,

חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער (שם קד כ). חצות לילה אקום להודות לך (שם קיט סב). בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה (משלי ז ט). ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה (שם לא יה). בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים (איוב ד יג). — בלילה, בלילה: ולמשל ביום ובלילה (בראש׳ א יח). הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה (שם לא מ). וילן שם בלילה ההוא (שם לב יד). ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד (שם מ ה). ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה (שמות יב יב). כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה (ישע׳ כח יט). קומו ונעלה בלילה ונשחיתה ארמנותיה (ירמ׳ ו ה). ונבלתו תהיה משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה (שם לו ל). קמי רני בלילה [1]) לראש אשמרות (איכ׳ ב יט). את השמש לממשלת ביום וכו׳ את הירח וכוכבים לממשלות בלילה (תהל׳ קלו ח-ט). צעקתי בלילה נגדך (שם פח ב). יומם השמש לא יככה וירח בלילה (שם קכא ו). לא יכבה בלילה [1]) נרה (משלי לא יח). את עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם (נחמ׳ ט יט). גם בלילה לא שכב לבו (קהל׳ ב כג).—ולילה[2]), כמשמ׳ בלילה: ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו (שמות יב ל). וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו (במד׳ יא ט). ויבא אלהים אל בלעם לילה ויאמר לו (שם כב כ). כי בחדש האביב הוציאך יי׳ אלהיך ממצרים לילה (דבר׳ יו א). ויבחר יהושע שלשים אלף איש גבורי החיל וישלחם לילה (יהוש׳ ח ג). ועתה קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה (שפט׳ ט לב). ויסבו עלי את הבית לילה אותי דמו להרג (שם כ ה). נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם (ש״א יד לו). וברא יי׳ על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה (ישע׳ ד ה). ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גן המלך (ירמ׳ לט ד). ואקום לילה אני ואנשים מעט עמו (נחמ׳ ב יב).— ובפרט יומם ולילה: לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם (שמות יג כב). ויי׳ הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה (שם יו כא). כי ענן יי׳ על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו (שם מ לח). והגית בו יומם ולילה (יהוש׳ א ח). ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה (שפט׳ ו כז). ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה (ש״ב כא י). ונעמיד משמר עליהם יומם ולילה (נחמ׳ ד ג).—לילה ויומם: ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך (דבר׳ כח סו). חומה היו עלינו גם לילה גם יומם (ש״א כה יו). לילה ויומם לא תכבה (ישע׳ לד י). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה (ירמ׳ יד יז). להיות עינך פתחת אל הבית הזה לילה ויום (מ״א ח כט). לילה ויום אצרנה (ישע׳ כז ג). שלשת ימים לילה ויום (אסת׳ ד יו).—הלילה, כמשמ׳ זה הלילה: איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו (בראש׳ יט ה). לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר (במד׳ כב ח). הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל (יהוש׳ ב ב). אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש״א יט יא). אל תלן הלילה בערבות המדבר (ש״ב יז יו). כי אמרתי יש לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים (רות א יב). ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל (שם ג יג). — ועם כל״ם: יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצהרים (איוב ה יד). יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת (תהל׳ יט ג). שמר מה מלילה (ישע׳ כא יא).— ומ״ר: כי לא אכל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות (ש״א ל יב). וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות (איוב ב יג). ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות (ישע׳ כא ח). על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי (שה״ש ג א). איש חרבו על יוכו מפחד בלילות (שם ח). להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות (תהל׳ לב ג). ברכו את יי׳ כל עבדי יי׳ העמדים בבית יי׳ בלילות (שם קלד א). כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי (איוב ז ג).—ובתו״מ כמו במקרא: מזכירין יציאת מצרים בלילות וכו׳ ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות (ברכ׳ א ה). החתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון (שם ב ה). מה נשתנה הלילה הזה (של פסח) מכל הלילות (פסח׳ י ד). ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות (זבח׳ ה ג). היום הולך אחר הלילה (חול׳ ה ה). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בביתו של בייתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהילכות הפסח כל אותו הלילה עד קרות הגבר (תוספתא פסח׳ י יב). שלא הוסיף לה (על כתובתה) אלא בשביל חיבת לילה הראשון (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ג). אל תצא יחידי בלילה (פסח׳ קיב:). גיהנם שדומה ללילה (יבמ׳ קט:). צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמה יונית (מנח׳ צט:).

וכמו בערב׳ ליל׳a).—[1]) כך הקרי, והכתיב בליל. — [2]) עי׳ הערה להערך.

---

a) لَيْلًا

ובקדשים לילה הולך אחר היום (חול׳ פג.). כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו (תמיד לב:). לילה ניתן להריון ויום לא ניתן להריון (נדה יו:). בימי הו דוס המלך היו גשמים יורדין בלילות בשחרית נשבה הרוח נתפזרו העבים זרחה החמה (מד״ר ויקר׳ לה).—ובל״נ: לפי ששינת העצרת עריבה והלילה קצרה (מד״ר סה״ש, פבעתי). — ובסמי׳ ״לֵילֹת: ולי ריע ושבתו סרוחה בלי הועיל לאין קצה ותכלה, תדמה לי ללילת הסתיו כי ארוכה היא וקרה ואפילה (מבח דרעי, לקו״ק לה).— ואמר הפיטן: אז רוב נסים הפלאת בלילה, בראש אשמורות זה הלילה, גר צדק נצחתו כנחלק לו לילה (ר׳ ינאי, אז רוב נסים, ליל סדר).—״לֵילוֹת שחורים: וביום י״ב ממנו (מן קאנון א׳) מתחזק הקור והוא תחלת הלילות השחורות והם ארבעים לילה עשרים מהחדש הזה ועשרים מהחדש הבא אחריו (ר״א בר״ח הנביא, העבור ג ט).—*ובהשאלה לזמן של צרות: אמרו ישראל לישעיה רבינו ישעיה מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה אמר להן המתינו לי עד שנשאל כיון ששאל חזר אצלו וכו׳ אמר להן לא כשאתם סבורים אלא בוקר לצדיקים ולילה לרשעים בוקר לישראל ולילה לאוה״ע (ירוש׳ תענ׳ א סד.).—*ובכנוי למלאך: א״ר יוחנן אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם (במלחמתו עם המלכים) לילה שמו (סנה׳ לו.).—*ובכנוי למלאך הממונה על ההריון: אותו מלאך הממונה על הריון לילה שמו ונוטל טיפה ומעמידה לפני הקב״ה ואומר לפניו רבש״ע טיפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טיפש עשיר או עני (נדה יו:). —״בְּנוֹת לַיְלָה, עי׳ ערך ״בַּת לַיְלָה.

*אגרת בת מחלת. — אשמֹורה. — אשמֹרת. — בֹּקר. — חֲצות. — חשֶךְ. — ״יקיצה. — ירֵח. — ישֵן. — כוכבים. — לְבָנָה. — לילית. — לין. — מלון. — מלונה. — *עמוד השחר. — ערב. — *שחרית. — שֵׁנָה.

״לֵילִי, ת״ז, לנק׳ לֵילִית, מ״ר לֵילִיִים, לֵילִיוֹת, — של הלילה: וממנה (קדחת) נושנת וממנה בלתי נושנת ומהן ליליית ומהן יומיית (קאנון ד א א). והקדחות הארוכות הסתויות והליליות (בס א ב ב יא). הירח ונוגה ומאדים ליליות ושמש וצדק ושבתאי יומיות וכוכב שותף כשהוא מזרחי הוא יומי וכשהוא מערבי הוא לילי (אותות השמים, משפטי הכוכב׳ ג).

לִילִית[1], ש״נ, — א) שֵׁם שֵׁדָה נקבה, שֹכנת במדברות ויש לה כנפים ומעֹופפת בלילות ואֹחזת בני אדם ובפרט ילדים, Lilit: ועלתה ארמנתיה סירים קמוש וחוח במבצריה והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא אך שם הרגיעה לִילִית ומצאה לה מנוח (ישע׳ לד יג-יד).— ובתו״מ: אסור לישן בבית יחידי וכל הישן בבית יחידי אחזתו לילית (שבת קנא:). מגדלת שער כלילית ויושבת ומשתנת מים כבהמה (ערוב׳ ק:). מעשה בסימוני באחת שהפילה דמות לילית ובא מעשה לפני חכמים ואמרו ולד הוא אלא שיש לו כנפים (נדה כד:).—ומ״ר *לִילִים: כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין (ערוב׳ יח:). וזו (הכת) שאומרת נעלה ונעשה מלחמה נעשו קופים ורוחות ושידים ולילין (סנה׳ קט.). — ובסהמ״א: וינחשו העם בכשפיה ויתברכו בה ותהי להם המלכה יאניה ללילית (יוסיפון א ג). וכשברא הקב״ה אדם הראשון יחיד אמר לא טוב היות האדם לבדו ברא לו אשה מן האדמה כמוהו וקראה לילית מיד התחילו מתגרין זה בזה אמרה היא איני שוכבת למטה והוא אומר איני שוכב למטה אלא למעלה שאת ראויה למטה ואני למעלה א״ל שנינו שוין לפי ששנינו מאדמה ולא היו שומעין זל״ז כיון שראתה לילית אמרה שם המפורש ופרחה באויר העולם[1]) (א״ב של ב״ס ת). וכן גזרה כזאת בזמן קדום.— [1]) ומספרת האגדה עוד: עמד

[1]) באשור׳ לִיל, לִילִת. והיא רוח נקב׳ מעופפת בלילות ואוחזת את האדם ונכנסת בגופו ובבשרו ומחליאה אותו. וארדת לילית, הבת לילית, היא באה לאדם כשהוא ישן בלילה ומעוררת בו תאוה אך אינה נותנת לו למלא תאותו. והיו להבבלים הרבה השבעות ולחשים לגרש את לילית מתוך גוף האדם ובשרו. בארמ׳: אמר רבה לדידי חזי לי הורמין בר לילית כי קא רהיט אקופיה דשורא דמחוזא (ב״ב עג.). ונפלת בתכיף לילית מלכת זמרגד (תרגום איוב ה יח). ואמליך יתיה קוב״ה על חיות ברא וכו׳ ועל שידין ועל רוחין ועל לילין (תרגום שני, אסת׳ א ג).—ובזהר: והאי ערוה איהי לילית אמא דערב רב (זהר, ברא׳). כמה נשין בנערותך דאינון נעמה אגרת לילית (שם, משפט׳). ודא איהו לילית אימא דשדין (שם, פקודי). ונמצאו בחפירות בבבל כלי חרס כתובות על שוליהם ודפנותיהם השבעות ללילית, ופרסמן החופר האנגלי לאיארד, וזו נוסח׳ אחת מהן: הדין גיטא לשידין ולרוחין וכו׳ ולילית א דיבטלון מן בהרן דוך וכו׳ שליטא רבה דליליתה משבענא עלכי וכו׳ ליליתה בת ברתה הדורני ליליתה וכו׳ שליט על שידין עלי לילית א הא בת ביקבלון הא הא בטלית יתכון מינה ומן ביתה דבהרן דוך וכו׳ כמא דכתבין שידין גיטין ויהבין לינשיהון ותוב לא הדרין עליהון שקול גיטיכון וקבילו כתבתכון ופוקו וברחו ועיריקו ואיזלו מן ביתה דבהרן דוך (D. Chwolson CJH 18).— ואמר ר״ש פרחון: פי׳ צורה תגדל מן הרוח כמו שיגדל סלמנדרא מן האש. ע״כ. וי״א שנקראה כך ע״ש לילה, מפני שהיא בפרט שדת הלילה, אך קצת קשה להניח

הלילית שאוכלת בשר האדם ושותה דמו מחמת תחבולות מעשה שמנים ומשיחות שיש להן ונמשחות ומעופפות כעופות לעיני בני האדם (ר"י הדסי, האשכל ס). גם לילית אם השדים והרוחות הנזכרה בכמה מקומות בתלמוד ומדרשות (האמונ' לרב"ט פלקיירא ה כ). והנה הקליפה הקשה היא לילית והיא תמיד בסדין המטה של איש ואשה המזדווגים לקחת ניצוצי טפות הזרע ההולכים לאבדון וכו' ויש לחש לזה לגרש הלילית מהמטה ולהוציא נשמות קדושות (עמה"מ, תיקו' התפו' יא). מפני שלילית יש לה שליטה בילדים שיוצאים מהבועל לאור הנר או עם אשתו ערומה או בזמן שאסור לבעול כל אותם הילדים שיוצאים מאלו הנזכרים יש יכולת ללילית להרגם בכל זמן שהיא רוצה מפני שנמסרו בידה וזהו סוד ששוחקים הילדים כשהם קטנים מלילית ששוחקת עמהם ובזמן שהילד הוא קטן וישן או בליל ראשי חדשים שאז שוחקת לילית עמהם אז טוב לאביו או לאמו וכו' להכות בחוטמו באצבע וכו' והוא טוב מאד מפני שביד לילית להרגם כרצונה (שם, ריבא דז"א יא). ויש להלילית הזאת ארבע עשרה עתים רעים ושמות רעים (שם ל). כי לילית הרשעה כשראתה גודל קלקולו נתגברה בקליפותיה והיתה באה בעל כרחו של אדם ומתחממת ממנו ומולידה ממנו כמה שדין (שם מט). האחד הוא אשמדאי מלך השדים והנקיבה המיוחדת לנקודה זו שמה לילית הזקנה ואשמדאי זה הממונה תחתיו משתמש גם כן ברוח אחרת ושמה לילית זעירתא כראשונה אלא שהראשונה נקראת זקנה וזו נקראת זעירתא (שם, עולם הבריא' ג). בהיותם עתידים היהודים לכמה מיני הזיות בנקודות ובאותיות בלילית הבחורה והזקנה ובאשמדאי ובמחלת אחות נביות (אגר' אחוז, ר"י דלמדיגו). והנה העבירות נעשות על ידי פתויי סמאל ולילית אלא שסמאל היותר רוחני הוא מבלבל השכל וגורם שיאמין האדם שאין בזה חטא וכיוצא באופן שאינו מאמין בתורת ה' ובחכמיה ולילית שאינה כל כך רוחנית היא מפתה האדם אל המעשה (אמונ' חכמים כד). לחש הוא על לילית הרשעה לדחותה מן המטה בשעת הזיווג עם אשתו כי תמיד היא מבקשת להמצא שם בשעת הזיווג כדי שיהיה לה אחיזה בולד המתהוה ע"י הזיווג ההוא (דרך אמת על הזהר, ויקר'). וכל השדין ורוחין ולילין שנבראו בערב שבת בין השמשות היו מן הטפין של אדם הראשון ששמש בימי החול וכו' ואותה הכתה הנקראת לילין הם מלאים שערות מראשם ועד רגליהם (עמה"מ, ריבא דז"א ל). המנובלים שכל חבוריהם מלאים שדים ולילים (אילס, כתב ג' לזרח).—ואמר המשורר: תארך כשעיר עזאזל ואיך נמלטת מארץ גזרה, כאלו הזמן חשק בלילית ומאהבה שלחך לה תשורה (ר"י חריזי, תחכמ' ו).—ואמר המליץ: אשמדאי וסיעתו ארי נוהם ודוב שוקק לביא וליש מהם וכבר גוריון, ושם אשתו לילית, תהפך ידה וזנו של ים והשלולית, בת מטרד בן טמיון, ושם שני בניו מחלון וכליון (ר' קלוני', אבן בחן סב:).— ומ"ר ״ליליות: אילן היה נמצא עליו כטיפי שעוה וכו' ורצה אחד לקוץ האילן אמר לו החכם הזהר שלא תמית את נפשך וכו' כי ליליות מתוועדות שם עליו (ספ' חסידי' תתתרסב). — ב) ״שם עוף מה[1]), ואמר המשורר: וקול זמיר לילית קאת מדבר וינשופים, פה יתנו קולם והעורב עם כוס וקפוד ועטלפים (רע"פ, מתק שפתים 75).

״לימון[2]), ש"ז, מ"ר לימונים, — פרי עץ דומה לאתרוג ויש בו מיץ חמץ, Citrone;-ron; lemon: ויטה המזון אל החמוצים וכו' מי הבוסר ומי לימון ומי רמון והכבושים העשויים בחומץ (קאנון ד א ד ד). לימון

אדם בתפלה לפני קונו ואמר רבש"ע אשה שנתת לי ברחה ממני מיד שגר הקב"ה שלשה מלאכים הללו (סנוי, סנסנוי, סמנגלף) אחריה להחזירה אמר להם הקב"ה אם תרצה לחזור מוטב ואם לאו תקבל על עצמה שימותו מבניה בכל יום מאה בנים ועזבו אותה והלכו אחריה והשיגוה בתוך הים במים עזים שעתידין המצריים למות שם וספרוה דבר יי' ולא רצתה לחזור אמרו לה אנו נטביעך בים אמרה להם הניחוני שלא נבראתי אלא להחליש התינוקות כשהן משמנה ימים מיום שיולד אשלוט בו אם היה זכר ואם נקבה מיום ילדותה עד עשרים יום וכששמעו דבריה הפצירו לקחתה נשבעת להם בשם אל חי וקיים שכל זמן שאני רואה אתכם או שמכם או תבניתכם בקמיע לא אשלוט באותו התינוק וקבלה על עצמה שימותו מבניה מאה בכל יום לפיכך מתים בכל יום מאה מן השדים ולכך אנו כותבים שמותם (של ג' המלאכים) בקמיע של נערים קטנים ורואה אותם וזוכרת השבועה ומתרפא הילד (שם).

— [1]) לפי דעת קצת מפרשים גם מהקדמונים וגם מהחדשים, כי הכונה בהשם לילית שבמקרא היא לעוף מעופפות הלילה.

[2]) משק' קיטור. ונזכר בא"ב של בן סירא לימוניא: תפוחים תאנים שקמים אתרוגין ענבים ספרגלים אנסים בטנים פלפלין ולימוניא. בערב' לימונ a), ולקות מפרסי', ואומרים כי עקרו בלשון הודית לימו, ובסנסקרית נימבוקו.

a) ليمون

קר קובץ ויחזק האצטומכא ויועיל בכל ענין יאכלוהו (מ׳ אלדכי, פ״א ה). ואחר השתיה תאכל מעט מהלימון (דרך ישרה, פע׳ הסגול׳). הרואה אתרוג (בחלום) נעשה הדר לפני קונו וכו׳ האוכל לימון יבא לידי עניות (ר״ש אלמולי, פתרון חלומ׳ ב ב ג).

לין, ממנו לין, *לינה.

לין, פ״ע, עתי׳ אלין, ילין, וילן, תלן, תלן, ילינו תלינו, נלינה, — כמו לון: היש בית אביך מקום לנו ללין (ברא׳ כד כג). סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם וכו׳ לא כי ברחוב נלין (שם יט ב) וילינו ויקומו בבקר ויאמר שלחני לאדני (שם כד נד). ויאכלו לחם וילינו בהר (שם לא נד). ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש (שם כח יא). וילן שם בלילה ההוא (שם לב יד). ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר (במד׳ כב ח). ויבאו עד הירדן הוא וכל בני ישראל וילנו שם טרם יעברו (יהוש׳ ג א). והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה (שם ד ג). ויבאו המחנה וילינו במחנה (שם ו יא). וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם (שם ח ט). ויאמר אבי הנערה אל האיש הואל נא ולין ויטב לבך וכו׳ וישב וילן שם וישכם בבקר וכו׳ ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לערוב לינו נא הנה חנות היום לין פה וכו׳ לכה נא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה (שפט׳ יט ו-יא). ויאמר האיש הזקן שלום לך וכו׳ רק ברחוב אל תלן[1] (שם כ). אם ילין איש אתך הלילה (ש״ב יט ח). ויבא שם אל המערה וילן שם (מ״א יט ט). ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל (רות ג יג). אל אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין עמך עמי ואלהיך אלהי (שם א יו). צרור המר דודי לי בין שדי ילין (שה״ש א יג). לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים (שם ז יב-יג). ביער בערב תלינו ארחות דדנים (ישע׳ כא יג). באו לינו בשקים משרתי אלהי (יוא׳ א יג). הישבים בקברים ובנצורים ילינו (ישע׳ סה ד). הנה ארחיק נדד אלין במדבר (תהל׳ נה ח). ושבע ילין בל יפקד רע (משלי יט כג). בחוץ לא ילין גר דלתי לארח אפתח (איוב לא לב). איש ונערו ילינו בתוך ירושלם (נחמ׳ ד טז). וסביבות בית האלהים ילינו (דהי״א ט כז). — ובתו״מ: ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלם (אבות ה ה). אפילו מצאו חברו ואמר לו לין פה עת חמה הוא עת צינה הוא למחר משכים והולך (ערוב׳ נב.). הרועים וכו׳ ושומרי פירות בזמן שדרכן ללין בעיר הרי הן כאנשי העיר בזמן שדרכן ללין בשדה יש להן אלפים (אמה) לכל רוח (שם עג.). מעשה ועמדו קונים בירושלם בדינרי זהב אמר רשב״ג המעון הזה אם אלין הלילה עד שיהא בדינרין (כ״ב קסו.). — ובהמה: היאבה רים עבדך אם ילין על אבוסך (איוב לט ט). — ודברים לא בע״ח: ולא ילין חלב חגי עד בקר (שמות כג יח). לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין לבקר זבח חג הפסח (שם לד כה). ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר (דבר׳ טז ד). — ובמשמ׳ שהה זמן במקום, נמצא שם: איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישע׳ א כא). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך (ירמ׳ ד יד). ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי (איוב יט ד). נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ (תהל׳ כה יג). אזן שמעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין (משלי יה לא). — והעין לנה בדבר, שהתה, התבוננה לדבר: אם לא התלים עמדי ובהמרותם תלן[1] עיני (איוב יז ב).

***לינה**, ש״נ, מ״ר לינות, — שה״פ מן לין: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר וכו׳ לן נותנים לו פרנסת לינה (פאה ח ז). שנתרשל (משה) בלינה קודם המילה לכך בקש המקום להרגו (מכי׳ יתרו א). למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה וכו׳ אמר (המלך) ראיתם בני הקטן שעומד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו עכשיו מאכל ומשתה יהיה משלכם ולינתי אצלו (ספרי דבר׳ שנב). השוכר את החמור לרכוב עליו וכו׳ חמר נותן עליה שעורים ותבן ומזונותיו עד שמגיע ללינה (תוספתא ב״מ ו יא). מה בין לינה מה בין שביתה אדם מגלגל בלינה ואין אדם מגלגל בשביתה בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (ירוש׳ מעשר׳ ב מט ד). אמר הקב״ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה (חול׳ נא:). ויבא משה בתוך הענן וכו׳ שלן שם לינות הרבה (מד״ר במד׳ יב). — ודברים לא בע״ח: שאין הלינה פוסלת בידים (ירוש׳ יומ׳ ב לט ג). אין הלינה פוסלת בכיור (שם). מים שנתמלאו לקידוש ידים ורגלים נפסלין בלינה (שם סוכ׳ ד נד ד). מי סוטה נפסלין בלינה (שם סוט׳ ב יח.).

****ליף**[2], ש״ז, מ״ר ליפים, ליפות, — פתילים דקים, בפרט בבשר אברי בע״ח וכדומה, Faser ; fibre :

[1]) לפי דעת המדקדקים במקום תלן.

[1]) עי׳ הערה הקודמת.

[2]) כבר הביא ר״ח מלה זו מתוך הלשון הערב׳

והמושך (הכח המושך ביחס להמזון) נברא למשוך המזון המועיל ויפעל זה בליפי האבר אשר הם בו הולכים בארך והמחזיק נברא להחזיק המזון המועיל וכו׳ וזה יעשה בליף ההולך באלכסון (קאנון א א ו ג). וגגה הפנימי (של האזן) מוצע בליפים לובשים ליפי העצב השומע (שם ג ד א). העצב והמיתר והקשור וכו׳ והם נעדרי הדם וכשתתיכם ימחו וישובו פתילים וליפים הולכים באורך לבד מה שיהיה מהקשורים קשה מאד שהוא אי אפשר שימוחו ויתך עד שישוב ליפים ופתילים (פרקי משה א). אומר גלינוס שהוא מושך בליף ההולך באורך וכו׳ והליף ההולך באורך הוא עוזר המשיכה (גשמט המלאה מקוס). — ומ״ר ״ליפות: וע״כ חשב הבורא בחכמתו להועילו עובי ומתיחה וימתח הגשם המחבר ממנו ומהקשרים ליפות וכו׳ ואעפ״י שהליפות יבואו מארבע מקומות וכו׳ וכשיתקבצו הליפות מאלה מציק הפה ובולט אותו להוץ (קאנון א א ב א). והתועלת בבריאת העצם הזה (בהגרון) שהוא הצמחה וסמיכה יצמחו ממנו ליפות עצלי הגרון (שם שם יא). והעצל המחושב על אחד ארוג מליפות באלכסון (שם יו).

א. לִיץ, ממנו א. לִיץ.

א. לִיץ, — כמו לוץ: אם ללצים הוא יָלִיץ ולעניים יתן חן (משלי ג לד).

ב. לִיץ[1]), ממנו ב. לִיץ.

ב. לִיץ[2]), פ״י, עתי׳ יָלִיץ, — א) לִיץ משפט וכדומ׳, הטהו, קלקל אותו: עד בליעל יָלִיץ[3]) משפט ופי רשעים יבלע און (משלי יט כח). — ב) לִיץ אנשים, הרחיקם זה מזה, עשה ביניהם פרוד, מחלקת וכדומ׳: אולים יָלִיץ[4]) אשם ובין ישרים רצון (שם יד ט).

ג. *לִיץ, ש״ז, מ״ר לִיצִים, — הליצים שבפקעת, כל אחת מכריכות החוטים של הפקעת: הליצין[1]) שבפקעת מצטרפין זה עם זה ופושין מזה לזה (תוספתא נגע׳ ה י).

ד. ״לִיץ[2]), — קל לא נהוג.

— הפע׳, ״הֵלִיץ, הֵלַצְתִּי, הֵלִיצוּ, לְהָלִיץ, — הֵלִיץ עליו, הפך בזכותו, דבר עליו טובות: ואלו היינו יכולין להליץ על עניננו במלה אחת שכוללת אלו המדות בבת אחת כמו שכולל אותן השכל וכו׳ הינו מליצים בה עליו (חו״ה, היחוד י). זהו הנראה מדברי הרב ודעתו בזה כפי מה שהליצו בעדו מפרשי ספרו ונעזר הרב בזה מאותו מאמר שזכרתי (ר״י אברבנאל, כראש׳ א). והפרוש הזה עם כל מה שהלצתי בעדו אינו נכון (הוא, ויחי). הנה אדוננו המלך הליץ על היהודים כפלים ממה שהלצתי ואין מי שיאמר לו מה שאמר הוא עלי (שבט יהודה ו). יוציאו הנשמות לפני כסא להליץ ולהשפיט (הרוקח, הלכ׳ ר״ה רג). הנה כי גם שרב זכות ר׳ מאיר עם כל זה היה לו מעיר לעזור מה שהליץ עליו ר׳ אילא בעולם הזה אך אין ספק כי לא היה שוה לו מה שהליץ עליו אלו היה ר׳ מאיר משולל זכות לגמרי (ר״מ אלשיך, איוב כו ג). — ואמר הפיטן: טרח משאם הוגד לו שאת, ישרם להליץ תלוי ראש לשאת, כפרם פץ תת לאמים משאת (ר״א קליר, שבת זכור, אז מאז). ודוי בתחן יאיצו, ושוכני עפר יקיצו, ומראש הרים יליצו (הוא, מוס׳ יוה״כ, יום מימים). דברי נכוחות לרעיך להליץ עבורך אף תצפצפי להרים קול הדריך (ר׳ מאיר הדרשן, ציון נפירת).

***לֵיצָן**[3]), לֵיצָן, לייצן, ש״ז, מ״ר לֵיצָנִים, — מי שטבעו להתלוצץ: אין דור שאין בו ליצנים מה היו פריצי הדור עושין היו הולכין אצל חלונותיו של דוד

לתרגם בה סיב: ויש שפירשוהו נבארא שהוא ליף בלשון ישמעאל (ר״ח שבת ל:).

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) פרשו הקדמונ׳ במשמ׳ לוץ, אך המליצה דחוקה ואינה טבעית, ולכן יותר נראה לפרש לפי הענין. וכן בערבי׳ ליץ a) משמש במשמ׳ זו: לאצ יליץ ליצא חאד ואלשי אזאע׳ה או חרכה לינתזע׳ה, ע״כ, — ובעבר׳: ליץ התרחק ונטה מן, ולאץ את הדבר הסירו ממקומו או הניעהו כדי שיעתק ממקומו. — [4]) גם יליץ זה פרשו הקדמונ׳ במשמ׳ לוץ, וגם כאן אין המליצה טבעית, ולכן נראה גם כאן לפרש לפי הענין ולפי ההקבלה הנגדית של הסוגר. ושמוש הפעל בלשון הערב׳, במשמ׳ התרחק מדבר, מסיע לפרוש זה.

[1]) בנוסח׳ תליצין חליצין, אך כבר הגיה הגר״א הליצין, ופרש החוטין הכרוכין על הפקעת. וקצת דומה לזה השם הערבי וצילה a) לפקעת בכלל.

[2]) פעל נגזר מן השם מֵלִיץ, ששרשו הוא מליץ, ועי׳ הערה שם.

[3]) בגמ׳ בארמ׳: פגע ביה (בר׳ יסא) חד ליצן ויהב ליה פורקדל חד (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). שמעון בן שטח היו ידיו המומות אתא סיעת ליצנין אמרי הבו עצה ניסהוד על בריה וניקטליניה (שם סנה׳ ו כג.). אל תדור בשכנציב משום דליצני הוו (פסח׳ קיב:).

---

a) لبص

a) وصيلة

ואומרים לו דוד אימת יבנה ביהמ"ק (ירוש' ברכ' ב ד:). ששמע משה ליצני ישראל מדברים מאחריו וכו' (מד"ר שמות נא). היה משה עושה במשכן והיו ליצני ישראל אומרים אפשר שהשכינה שורה על ידי בן עמרם (שם נב). אמר לה בעלה היכן היית עד עכשיו אמרה לו שומעת הייתי לר' מאיר דורש והיה אותו האיש ליצן אמר לה בכך וכך אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של ר' מאיר (שם דבר' ה). אמר לה הנחש מן העץ הזה אכל בוראנו וברא את העולם וכו' מכאן שהיה ליצן (מדר' תהל' א).—ובסהמ"א: לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה (רש"י בראש' כה יט). לקח טלית של צדיק אחד ונתן לליצן להתעטף והלבין פני הצדיק וקללו אותו צדיק (ספ' חסידים תתקמד). לעון הלייצן מי שהוא לץ כמה פוגם וצריך תשובה גדולה (דרך ישרה, שע' התשובה). היה ליצן גדול מופלג וכו' פער פיו לבלי חק והבליע בהם תמיד דברי התול ושחוק (ר"י עמדין, גת דרוכה). לגרום שחוק לאנשים כדרך הליצנים היושבים בסוד משחקים (שם).—ואמר המליץ: כי המלבין פני חבירו, לפי מה שכתב בעל התוספת בספרו, היא התלבנות פנים, ומעשה הצחוק שיעשוהו הליצנים, שיעשו כלי להשתעשע בו, וכו' ויבין הצד המלא סלת לצדו, והוא לא ידע כי בא אידו, ורוחו בקרבו נבקה, והליצן יצוהו לפתח בו בחזקה, והריק יפח על מקום הקמח, והליצן קורא הנני מביא את עבדי צמח (עמנ', מחב' כב).

***לֵיצָנוּת**[1], ש"נ,—סגולת מי שהוא ליצן: קשה היא הליצנות שתחילתה ייסורין וסופן כלייה (ירוש' ברכ' ב ה ג). בטובה שעשה להם האלהים התחילו אומרים ליצנות עליו (מד"ר במד' ז). מה השמן הזה כוס מלא אינו מזרזף בשאר כל המשקים כך דברי תורה אין מזרזפין בדברי ליצנות (שם שה"ש, לריח שמניך). שני בני אדם נתנבאו על הליצנות ואלו הן שלמה וישעיה שלמה אמר ולצים לצון חמדו להם וישעיה אמר ועתה אל תתלוצצו (פסיק' דר"כ יג). אשריו אם לא ישבתי במושבו של נחש של ליצנות (מדר' תהל' א). אל תדור במושב לצים מפני שהם עסוקים בליצנות (פרקי רבנו הקדוש ה). שכל אדם שיש בו ליצנות אין דנין בגיהנם תחילה אלא הוא (מדר' א"ב דר"ע ג).

[1]) בארמית ליצנותא: משום דליצני הוו ומשכו לך בליצנותא (פסח' קיב:). אמר רב נחמן כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דע"א דשריא (מגי' כה:). דהוה מפליא ליצנותא (ע"ז מד.).

—ובסהמ"א: וזה שאינו באחד מאלו (לא במקרא ולא במשנה ולא בד"א) במה יתעסק אם לא בליצנות (רש"י קדוש' מא.). מפני שהליצנות מושך להם כשירגילו בו (פי' משלי לזרח' הלוי א). אחר שספר בשבר כת הצדיקים בא לזכור כת הליצים והיא הליצנות (שם ג). הליצנות הוא אבי הקלון הנלוז, אחוז בחבלי בוז, כי הליצנות מעברת המורא, וארח לחברה (משא גי חזיון מרכ בנימין). הליצנות נחלק לחמשה חלקים האחד איש הנותן דופי בבני אדם וכו' (ארח' צדיק', שער השתיקה). כך היה זריז ושגור בפיו דברי ליצנות והתול לגרום שחוק לאנשים (ר"י עמדין, גת דרוכה).—ואמר המשורר: בזמירי ליצנות תקנה לך בוז וגנות לכן אמרתי לך את מכרם לא תכרה (רע"פ, מתק שפתים 60).

א.לַיִשׁ[1], ש"ז, מ"ר לְיָשִׁים,—שם נרדף עם אֲרִי, אַרְיֵה, Löwe; lion: בארץ צרה וצוקה לביא ולַיִשׁ מהם אפעה ושרף מעופף (ישע' ל ו). לַיִשׁ גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל (משלי ל ל). לַיִשׁ אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו (איוב ד יא). — ומ"ר: והפליג במאמר הזה (בכתוב ליש אובד מבלי טרף) שספר הלישים בספור הזה מפני שחזקתם תהיה אז גדולה יותר (ריב"ג, שרש תעה).—ואמר המשורר: היה לעשות רצונו עז כנמר וקל כצבי וגבור כלישים (ר"י הלוי, התרדף). וכלם כפירי נפשים, מחפירי לישים, למלחמות מזומות חמושים ונגשים (ר"י חריזי, תחכמ' טז).—וככנ' לִישָׁה, בהשאלה מליצית: הנה שתיהן נקבצו היום בבנו שמואל בן אציליה, לישה ולא טרף רחליה שועה ושונא את נבליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי).—והשתמשו קצת החדשים בשם זה ביחוד למין החתול הגדול המדברי בעור מנמר, Leopard: החתול היערי שחל וכו' אריה ליש (לעאפארד) נמר (שבי"ע ג, הודו). כלבים וחתולים ממינים שונים שועלים קטנים החופר אריה נמר ליש שחל (שם א, אפריקה). ליש משכנו באפריקה קטן קצת מהנמר ועורו יפה ממנו כי הוא בטבעו מצוייר פצלות פצלות (ראשי' למודים א ו).

ב.*לַיִשׁ[2], ש"ז,—בצק: הלייש והשמן והדבש בלייש זה שערוך בשמן ומקוטף בדבש כך היתה ברייתו של מן (ספרי במד' פט).

[1]) בערב' לית'a), והוא השם השמי הקדום לבע"ח זה, משרש לית במשמ' גבורה, ואח"כ תפסו שמות אחרים את מקומו בדבור הרגיל והוא נשאר רק שם מליצי.

[2]) מן לוש, כמו דַיִשׁ מן דוש.

a) ليث

***לִישָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן לוּשׁ: כל המנחות נלושות בפושרין וכו׳ וחייבים על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה (מנח׳ ה ב). אחד שתי הלחם ואחד לחם הפנים לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים (שם יא ב). חביתי כהן גדול לישתן ואפייתן בפנים (שם ג). הלש והמקטף והעורך וכו׳ חייב על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה (ירוש׳ שבת ז י:). סידורו (של לחם הפנים) דוחה את השבת לא לישתו ולא עריכתו דוחין את השבת (שם סנה׳ י כט).

לְךָ, לזכ׳, כהפס׳ ובנק׳ לָךְ, — מלת הגוף מורה יחס שאליו: נתן לְךָ, אמר לָךְ. —*יש לָךְ, אין לָךְ, במשמ׳ יש בעולם, אין בעולם: יש לך קשרים שאין חייבים עליהן כקשר הגמלים וכקשר הספנין (שבת יה ב). וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח (מכי׳ בא ה). ר"מ אומר כשם שהדעות במאכל כך דעות בנש"ם יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו וזו היא מדת פפוס בן יהודה שהיה נועל בפני אשתו ויוצא ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ושותהו וזו היא מדת כל אדם שמדברת עם אחיה וקרוביה ומניחה ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך תמחוי מוצצו ואוכלו וכו׳ (גיט׳ צ.). אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום (אבות ד ג). אין לך בכל השבטים שקצר ימים פחות מיוסף ואין לך בכל השבטים שהאריך ימים יותר מלוי (סעו"ר ג). אין לך מר בקישות אלא תוכו (ירוש׳ תרומ׳ ג מב.). שאין לך חביב בתורה יותר מפרים הנשרפים (שם ה מג ד). גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפ"כ לא נענה אלא בתפלה (בבלי ברכ׳ לב:). אין לך נאה בישיבה אלא זקן (חגי׳ יד.). אין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו (זבח׳ מו.). אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן (מד"ר שמות מ). אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב"ה גומה בפני עצמה (שם ויקר׳ טו). אין לך מנוול ומשוקץ ומשונה כשור בשעה שאוכל עשב (שם רות, וזאת לפנים). — ובסהמ"א: אין לך שמחדד השכל כמוסר וחכמה (מבח׳ הפנינ׳, שער החכמה). — ופעל אחריו: אין לך צריך כוונה אלא ג׳ פסוקים הראשונים בלבד (ירוש׳ ברכ׳ ב ד.). אין לך בא למחשבת פטור אלא שלשת המינין בלבד (שם ערל׳ א ס ג). —*לָךְ, לטובתך, בנגוד לעליך לרעתך: ואל תסמוך על דבר שאין לך בו זכות ותגוה דעתך על טענה שהיא עליך ולא לך (חו"ה, חשבון הנפ׳ ג). —*לָךְ, במשמ׳ אצלך: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך שאיני אוכל לך שאיני טועם לך (נדר׳ א א). —*מַה־לָּךְ, עי׳ מה.

***לִכְאוֹרָה**[1], — תה"פ, במשמ׳ לפי הנראה בסקירה ראשונה, שטחית, חיצונית, scheinbar en apparence; apparently: לפי שלכאורה משמע במנחות פרק הקומץ את המנחה לאכול דבר שאין דרכו לאכול שדם שמלחו אינו אסור אלא מדרבנן (רשב"א, תורת הבית הארוך ד ד). והרש שאמרו חז"ל בכל מקום זהו שאינו מדבר ואינו שומע ולכאורה נראה שאם הוא מדבר ואינו שומע שכשר להעיד אבל הרמב"ם כתב אחד חרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר (טוחו"מ לה יב). כי בדבר הזה נראה לכאורה שנחלקו עליו ר׳ מאיר ור׳ יוסי במס׳ מעשר שני עם כל זה ביהושע י"ד כתוב בברור שלא עלו להם לשם נחלה (שלטי הגבורים יט). ר"ח בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכו׳ ולכאורה אלו שני דברים סותרים זה את זה אבל כי תעיין שפיר ראה תראה שניהם אמת (הקד׳ של"ה). אשר מכל זה לכאורה יראה וקרוב להאמין ומסתבר שכדור הארץ תוכו נתמלא מים (נחמ׳ ונעים סה). (האיש) אשר יקרא ויזכור הכל יגיע למדרגה קרובה לכאורה לשלמה בן דוד (ר"א מודינא, לב הארים א א). ובזה יובן מ"ש ביוסף דוקא שהיה יפה תואר ויפה מראה ולכאורה מה יתרון מעלת היופי באיש ובפרט באיש צדיק וטוב כיוסף אך הענין הוא משום שיוסף היה בבחי׳ יסוד שהוא המשפיע הכל וכו׳ (מאמ׳ יקרי׳, גביע הכסף ט). והעיקר הוא לכונו בריקוד אל סוף כונת תנועת הניגון והוא עושה שלימות השמחה שבו ואף שלכאורה הריקוד בלא ניגון אינו כלום והניגון ישנו בלא ריקוד אבל מ"מ ע"י הריקוד נשלם יותר שמחת הנפש (שם, ברכ׳ תהנים כא).

לכד[2], ממנו לָכַד, לֶכֶד, מַלְכֹּדֶת, *הִתְלַכְּדוּת.

לָכַד, פ"י, לָכַד, לָכַדְתִּי, לְכַדְנוּ, לֹכֵד, לָכוּד, אֶלְכֹּד, יִלְכֹּד, יִלְכְּדוּ, יִלְכֹּדוּ, לְכָדוֹ, לְכָדָהּ, לְכָדוּהָ, לְכָדָהּ, לְלָכְדֵנִי, לְלָכְדָהּ, יִלְכְּדֶהָ, יִלְכְּדֶנּוּ, יִלְכְּדֶנָּה, תִּלְכְּדוּ, יִלְכְּדֻנוּ,

[1]) בגמ׳ בסגנון ארמי: לכאורה כשמואל רהיטא כי מעיינת בה הילכתא כוותיה דרב (כתוב׳ נד.).

[2]) רק עוד בארמ׳ במשמ׳ זו. בערב׳ משמש פעל לכד a) במשמ׳ אחרות רחוקות ממשמ׳ בעבר׳.

a) ܠܟܕ

ילכדה, ילכדוה,—א) לכד עיר, כבש אותה ותפס אותה בכח מלחמה וכדומה, eine Stadt einnehmen capturer;-ture: וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה ויורש את האמרי אשר בה וכו׳ ויאיר בן מנשה הלך וילכד את חותיהם (במד׳ לב לט-מא). ויצא סיחן לקראתנו וכו׳ ונך אתו ואת בנו ואת כל עמו ונלכד את כל עריו (דבר׳ ב לב-לד). רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו (שם לה). והאורב קם מהרה ממקומו וכו׳ ויבאו העיר וילכדוה וכו׳ ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את העיר וכי עלה עשן העיר וישבו ויכו את אנשי העי (יהוש׳ ח יט-כא). כי לכד יהושע את העי ויחרימה (שם י א). ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה וילכדה עתניאל בן קנז (שם יה יו-יז). וילכד יהודה את עזה ואת גבולה (שפט׳ א יח). וילחם יואב ברבת בני עמון וילכד את עיר המלוכה וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי ברבה גם לכדתי את עיר המים ועתה אסף את יתר העם ותנה על העיר ולכדה פן אלכד אני את העיר ונקרא שמי עליה ויאסף דוד את כל העם וילך רבתה וילחם בה וילכדה (ש״ב יב כו-כט). וילחם באשדוד וילכדה (ישע׳ כ א). הנה הסללות באו העיר ללכדה (ירמ׳ לב כד). והשבתים אל העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש (שם לד כב). וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות (דני׳ יא יה). טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (משלי יו לב).—ואת מעברות הנהר, המים וכדומ׳: וילכדו את מעברות הירדן למואב ולא נתנו איש לעבר (שפט׳ ג כח). ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים לאמר רדו לקראת מדין ולכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן ויצעק כל איש אפרים וילכדו את המים (שם ז כד).—ולכד את האדם, הבהמה, תפסם: ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת (יהוש׳ י מב). וירדף אחריהם וילכד את שני מלכי מדין (שפט׳ ח יב). וילכד נער מאנשי סכות וישאלהו (שם יד). וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים (שם יה ד). — ובמלכדת, ברשת: היעלה פח מן האדמה ולכוד לא ילכוד (עמו׳ ג ה). הציבו משחית אנשים ילכדו (ירמ׳ ה כו). ורשתו אשר טמן תלכדו (תהל׳ לה ח). לכד חכמים בערמם (איוב ה יג).—וחיה טרפת את טרפה: היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם לכד (עמו׳ ג ד). — ובהשאלה, לכד את המלוכה וכדומה, לקחה, נתחזק בה: ושאול לכד את המלוכה על ישראל (ש״א יד מז). — והעונות לכדו את החוטא, בסבת עונותיו נפל: עוונותיו ילכדנו את הרשע ובחבלי חטאתו יתמך (משלי ה כב). —ואמר המשורר: וזכרתי אלהי ואחרים לנגדי יזכרו אל כאשימא, ואמרתי אמת כזה וכזה עונות ילכדו נפש אשמה (ר״ש הנגיד, הלכשל). — והגורל את האדם, נפל עליו: ונקרבתם בבקר (להגורל) לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יי׳ יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה יי׳ תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יי׳ יקרב לגברים (יהוש׳ ז יד). — ובתלמ׳ בהשאלה, פיו לכדו, ע״י דבור פיו נתפס: בשלשה מקומות לכדו פיו לאותו רשע (סוט׳ מב:).—ופעו׳ לכוד, במשמ׳ העקרית, ואמר הפיטן: שרים לכודים הוציא משערים, תת כתאנים השוערים, לעולל את הנשארים (ר״א קליר, איכה אצפתו). לקוחים לדבר אתם עזות, לתת להם בתפת אחזות, לכודים כצפרים האחוזות, לו חכמו ישכילו זאת (רסכ״ג, יי׳ מה אדם). בחונת עניות ואלמנות היות כאשה מאישה גרושה, לכודה במוקש פתלתל ועקש נשואת סבל מעונת כבל (ר״י הלוי, סלוק, וככן).

—נפע׳, נלכד, נלכדה, נלכדת, נלכדת, נלכדו, נלכדו, ילכד, וילכד, תלכד, ילכדו, ילכדו, ילכדון,—נלכדה העיר, לכדוה: ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר ויבא אל ארמון בית המלך (מ״א יו יח). בשנת שש לחזקיה וכו׳ נלכדה שמרון (מ״ב יח י). וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם (ירמ׳ לח כח). גם את (מואב) תלכדי (שם מח ז). הבישה נלכדה קריתים (שם א). כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קהל גוים גדלים מארץ צפון וערכו לה משם תלכד (שם נ ט). יקשתי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת (שם כד). ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים (זכר׳ יד ב). —והאנשים: כי בא עליה על בבל שודד ונלכדו גבוריה (ירמ׳ נא נו). רוח אפינו משיח יי׳ נלכד בשחיתותם (איכ׳ ד כ). — ובפח: והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח (ישע׳ כד יח). כי גם איש עם אשה ילכדו זקן עם מלא ימים (ירמ׳ ו יא). ברשת זו טמנו נלכדה רגלם (תהל׳ ט יו). — ובהשאלה, נלכד בגאונו וכדומ׳: חטאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם (תהל׳ נט יג). צדקת ישרים תצילם ובהות בגדים ילכדו (משלי יא ו). ואם אסורים בזקים ילכדון בחבלי עני (איוב לו ח). טוב לפני האלהים ימלט ממנה (מן האשה) וחוטא ילכד בה (קהל׳ ז כו). — ונלכד בגורל, שהגורל נפל עליו: וישכם יהושע בבקר ויקרב את ישראל לשבטיו וילכד שבט יהודה וכו׳ ויקרב את משפחת הזרחי לגברים וילכד זבדי ויקרב את ביתו

לגברים וילכד עכן (יהוש׳ ז יז-יח). ויקרב שמואל את כל שבטי ישראל (להגורל) וילכד שבט בנימן ויקרב את שבט בנימן למשפחתו ותלכד משפחת המטרי וילכד שאול בן קיש (ש״א י כ כא). ויאמר שאול אל יי׳ אלהי ישראל הבה תמים וילכד יונתן וכו׳ ויאמר שאול הפילו ביני ובין יונתן בני וילכד יונתן (שם יד מא-מב).

—התפ׳, התלכד, יתלכדו, יתלכדו, — התלכדו, נתאחדו ונתחברו יחד, המים שנגלדו: כאבן מים יתחבאו ופני תהום יתלכדו (איוב לח ל).—וקשקשי הלויתן וכדומה: אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו (שם מא ח-ט).

לֶכֶד, ש״ז, כהפס׳ לכד,— דבר שבו נלכד אדם: כי יי׳ יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד (משלי ג כו).

לְכָה,—כמו לך: ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירש סמכתיו ולכה אפוא מה אעשה בני (בראש׳ כז לז). למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מצאת (ש״ב יח כב). כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לכה קצין תהיה לנו (ישע׳ ג ו).

***לִכְלוּךְ**, לכלוך, ש״ז,—שה״פ מן לכלך: לפלוף שבעין וגלד שעל המכה ושרף הלח ולכלוכי[1]) צואה שעל בשרו וצואה שתחת הצפורן (מקוא׳ ט ד). לכלוכי שמרים שבכים שבצלוחית והמוך שבשירים ושבזוג (תוספתא שם ו יח). (האשה שאמרה קונם הנאת קישוט עלי) אם לא אתקשט בנפט לכלוך הוא (יבמ׳ פ:). אמר לו הקב״ה אל תירא אברם וכו׳ לא בא ברגליך לכלוך בדבר זה (פדר״א כז). אדם שהיתה לו זיעה גדולה ועלה הלכלוך והצואה עליו ונעשה כמו גלד על עורו (ערוך, ערך גלד). —ואמר הפיטן: לכלוך דם נדה ופתחה אשר שם פרי מגדיך לדמיונה חדר ועליה ופרוזדור (אזהר׳ ר״י ברגלוני, אדכרה). הציצת חפיפת לכלוך שרץ הלח, טבילת טהרת צנור מימיך יקלת (ר״ש הבבלי, סליח׳ ער״ה, אב לרחם).— ובהשאלה במוסריות, לכלוך הנפש: שאינם מבינים בתוצאותם (של שמות הקדש) ובסודותם וכו׳ מהעדר ההבנה ולכלוך הנפש (יפ״ר מקנדיא, מלרף לחכמה ח). וכ״ש בהצטרפם הלכלוכים הנפשיים שלא תשכון השכינה בינינו (שם טו).—וכמו לחלות: לכלוכי פירות והכוחל שחוץ מן העין הרי אלו חוצצין (תוספתא מקוא׳ ו ט). כל דבר שיש בו ליכלוך משקה (ירוש׳ ברכ׳ ח יב.). כל מה שהירדן מכניס לי״ב חדש הוא (הלויתן) עושה גמיעה אחת שנאמר יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו ויש בהם ליכלוך פה ר׳ הונא בשם ר״י אמר אין בו כדי לכלוך פה (מד״ר במד׳ כא).

***לִכְלוּכִית**, ש״נ, — כמו לכלוך: (איש אחד אמר לאשתו) קונם שאי את נהנת לי עד שתראי מום יפה שביך לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אמר להם שמא ראשה נאה אמרו לו סגלגל שמא שערה נאה דומה לאניצי פשתן וכו׳ שמא רגליה נאות רחבות כשל אווז שמא שמה נאה לכלוכית שמה אמר להן יפה קורים אותה לכלוכית שהיא מלוכלכת במומין (נדר׳ סו:). הקב״ה מפקידין לו הבריות טפה של לכלוכית בחשאי והקב״ה מחזיר להם נפשות משובחות שלמות בפרהסיא (מד״ר ויקר׳ יד).

***לִכְלֵךְ**, פ״י,—עשהו מלכלך, לא נקי, beschmutzen, salir; to soil: למלך בשר ודם שאמר לעבדו לבשל לו תבשיל וכו׳ להפות לו חלוק והוא לא היפת לו חלוק מימיו סוף שמלכלך את החלוק ומקניט את רבו (תוספתא ברכ׳ ז יח). אם אתה נותן כלי זהב באף חזיר הוא מלכלכו בטיט וצואה (ילקוט משלי יא). דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד (רש״י ויקר׳ ו ד). — ואמר הפיטן: נבלת תמימים בלי מומים היו שוממים אללי לי, סחוב והשלך ערום ללכלך אויה לי (מנח׳ בר׳ מכיר, אבל אעורר).— ובהשאלה: שלכלך (מנשה) מעשיו כחומץ ממעשים רעים (מד״ר רות, ויאמר לה). ת״ח אם הולך אצל זונה ומקלקל עמה מלכלך את תורתו (ילקוט משלי יא).

—פע׳, *לכלך, מלכלך, מלוכלך,—שעשו אותו לא נקי, beschmutzt; sali; soiled: יכול יהיו אוכלים (את המן) מטונף ומלוכלך ת״ל והנה על פני המדבר דק מחוספס (ספרי במד׳ פט). אם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה רוחץ בדרכו ואינו חושש (תוספתא שבת יו יט). שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא (ברכ׳ ד.). למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו פקחין שבהן קיפלום והניחום בקופסא טפשים שבהן הלכו ועשו בהן מלאכה לימים ביקש המלך את כליו פקחין שבהן החזירום לו כשהן מגוהצין טפשין שבהן החזירום לו כשהן מלוכלכין (שבת קנב:). למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן וכו׳ בפתאום ביקש המלך את עבדיו פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין והטיפשין נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין (שם קנג.). שאפילו סדינין שלה מלוכלכין

[1]) בכ״י פרמה לכ-, למד פתוחה.

בדם (נדה ה.). בטיפה המלוכלכת על פי הרד (שבת קמד: כרית׳ יג.). לאחד שנכנס לגינה וליקט תותין ואכל היה בעל הגינה רץ אחריו א״ל מה בידך א״ל אין בידי כלום א״ל והרי ידיך מלוכלכות (מד״ר ברא׳ כב). בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים (שם שם). שהתינוק הזה יוצא מתוך מעי אמו מלוכלך ומטונף מלא רירין (שם ויקר׳ כז).—ואמר המליץ: עצור ברחם מטונף, סגור בבטן מלוכלך, ילד בצירים וחבלים, לראות עמל והבלים (תוכח׳ לר׳ בחיי, ברכי נפשי).—ומראה מלכלכת, לא זכה: כל הנביאים ראו מתוך איספקלריא מלוכלכת וכו׳ ומשה ראה מתוך איספקלריא מצוחצחת (מד״ר ויקר׳ א).—ובהשאלה, מלכלך במומים: יפה קורים אותה לכלוכית שהיא מלוכלכת במומין (נדר׳ סו:).—ובעברות: רמ״ח אברים באדם הזה והאוזן אחד מהם וכל הגוף מלוכלך בעבירות והאוזן שומעת וכל הגוף מקבל חיים (מד״ר שמות כז). כל מי שידיו מלוכלכות בגזל הוא קורא להקב״ה ואינו עונה אותו למה שתפלתו בעבירה (שם כב). שביום הזה כל העולם עומדים בדין לפני הקב״ה והעולם מתחייב כלייה מפני שבריותיו מלוכלכים בעבירות והקב״ה מזכה את עולמו (פסיק׳ רבתי מ). — וכמו מלחלח: קנה שהתקינו להיות בודק הזיתין כיצד היה יודע אם מלוכלך במשקה בידוע שנגמרה מלאכת המעטן (ירוש׳ שבת יז טז:).

—נתפ׳, *נתלכלך,—נעשה מלכלך: השופך את המים בר״ה וכו׳ אם נתלכלכו בליו חייב (ירוש׳ ב״ק ג ג). השלמה הזאת מתלכלכת והזרה ומתלבנת (מד״ר שמות כג). (יריעה) זו מתלכלכת ומתכבסת וחוזרת ומתלכלכת ומתכבסת (שם שה״ש, כאהלי קדר). כל הפירות (אם) נופלים לארץ מתלכלכים ונפשו של אדם חתה מהם לאכלם אבל האגוז אם נופל ומתלכלך מרחיצו ואוכלו (פסיק׳ רבתי יא).—ובסהמ״א: הזב שיצא בכים שלו חייב מפני שאין דרך כים זה להוציאו אלא כדרך הזאת ואעפ״י שאינו צריך לגוף ההוצאה אלא כדי שלא יתלכלכו בגדיו (רמב״ם, שבת יט כב). מי שראה קרי בזמן הזה ביוה״כ אם לח הוא מקנח במפה ודיו ואם יבש הוא או שנתלכלך רוחץ מקומות המלוכלכין בלבד ומתפלל (הוא, שבית׳ עשור ג ג). דם יהיה זובה בבשרה ונתלכלך השוכב עמה (ר״א הקרא׳, ג״ע, טמא׳ וטהר׳ ו).—ובהשאלה, נתלכלך בעברות: עשו הרשע מתלכלך בעונות כל ימות השנה ואין לו במה יכפר אבל יעקב מתלכלך בעונות כל ימות השנה ובא יוה״כ ויש לו במה יכפר (מד״ר ברא׳ שם). אמר (משה) שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה אמר לו הקב״ה אל תירא כולם השלימו בצדק (שם במד׳ יט). כל מה שישראל מתלכלכין כל ימות השנה בעונותיהן בא יום הכפורים ומכפר עליהן (שם שה״ש, אחות לנו). ברח דודי מן גלות שאנו בה ומתלכלכין בעונות (שם, ברח דודי). — ונתלכלך בטמאה: אמר (יעקב) שמא כשהייתי בבית לבן הטמא נתלכלכתי בטומאה (מד״ר אסת׳, ויהי אומן).

לָכֵן[1], — מלת הטעם, א) להורות הסבה שבגללה נעשה הדבר, deshalb, deswegen; pour cela, à cause de cela; therefore.—ותבוא אחרי דבר הסבה ובפרט אחרי המלה יען, יַעַן-לָכֵן: ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני ותאמר רחל לָכֵן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך (ברא׳ ל יה). וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי לָכֵן אמר לבני ישראל אני יי׳ והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים (שמות ו ה-ו). ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לָכֵן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם (במד׳ כ יב). פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל וכו׳ ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי לָכֵן אמר הנני נתן לו את בריתי שלום (שם כה יא-יב). ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם ויאמר גדעון לָכֵן בתת יי׳ את זבח ואת צלמנע בידי ודשתי את בשרכם את קוצי המדבר ואת הברקנים (שפט׳ ח ז). ואתם עזבתם אותי ותעבדו אלהים אחרים לָכֵן לא אוסיף להושיע אתכם (שם י יג). למה תבעטו בזבחי ובמנחתי אשר צויתי מעון ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל לעמי לָכֵן נאם יי׳ אלהי ישראל אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם ועתה נאם יי׳ חלילה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו (ש״א ב כט-ל). כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם ולָכֵן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם (שם יג-יד). ויתן לו אכיש ביום ההוא את צקלג לָכֵן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה (שם כז ו). ותלך ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואתי השלכת אחרי גוך לָכֵן

[1]) בערב׳ לַכִּנ a) וגם לַאכִּנ b), במשמ׳ אך, אבל.

a) لكن b) لاكن

הנני מביא רעה אל בית ירבעם (מ"א יד ט-י). כה אמר יי׳ יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון המבלי אין אלהים בישראל לדרוש בדברו לָכֵן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות (מ"ב א טז). כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון קנאת יי׳ תעשה זאת לָכֵן כה אמר יי׳ אל מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת (שם יט לא-לב). יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה וכו׳ ויחטא גם את יהודה בגלוליו לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי ישראל הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה (שם כא יא-יב). יען רך לבבך ותכנע מפני יי׳ וכו׳ לָכֵן הנני אספך על אבתיך ונאספת אל קברתיך בשלום (שם כב יט-כ). שריך סוררים וחברי גנבים וכו׳ יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם לָכֵן נאם האדון יי׳ צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי (ישע׳ א כג-כד). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פעל יי׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו לָכֵן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא לָכֵן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (שם ה יא יד). מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו לָכֵן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (שם כג-כד). שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי לָכֵן יתן אדני הוא לכם אות הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו עמנו אל (שם ז יג-יד). יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט וכו׳ וְלָכֵן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים (שם ח ו-ז). שמענו גאון מואב גא מאד גאותו וגאונו ועברתו לא כן בדיו לָכֵן ייליל מואב למואב כלה ייליל (שם טז ו-ז). כי אמרתם כרתנו ברית את מות וכו׳ כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו לָכֵן כה אמר אדני יי׳ הנני יסד בציון אבן וכו׳ (שם כח יה-יו). ויאמר אדני יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה לָכֵן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא (שם כט יג-יד). ומצרים הבל וריק יעזרו לָכֵן קראתי לזאת רהב הם שבת (שם ל ז). אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חלקות וכו׳ השביתו מפנינו את קדוש ישראל לָכֵן כה אמר קדוש ישראל יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו לָכֵן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה

שם י-יג). אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עד אם נותרתם כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה וְלָכֵן יחכה יי׳ לחננכם וְלָכֵן ירום לרחמכם כי אלהי משפט יי׳ (שם יז-יח). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל לָכֵן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו (הוש׳ ב י-יא). ויעשו להם מסכה וכו׳ עגלים ישקון לָכֵן יהיו כענן בקר וכטל משכים הלך (שם יג ב-ג). בך נמצאו פשעי ישראל לָכֵן תתני שלוחים על מורשת גת (מיכ׳ א יג-יד). הוי חשבי און ופעלי רע וכו׳ ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו לָכֵן כה אמר יי׳ הנני חשב על המשפחה הזאת רעה (שם ב א-ג). אמר שדוד נשדנו חלק עמי ימיר איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק לָכֵן לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל יי׳ (שם ד-ה). כה אמר יי׳ על הנביאים המתעים את עמי הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה לָכֵן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסם (שם ג ה-ו). ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל יי׳ ישענו לאמר הלוא יי׳ בקרבנו לא תבוא עלינו רעה לָכֵן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה (שם יא-יב). האצרים חמס ושד בארמנותיהם לָכֵן כה אמר אדני יי׳ צר וסביב הארץ והורד ממך עזך (עמו׳ ג י-יא). הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו כאוד מצל משרפה ולא שבתם עדי נאם יי׳ לָכֵן כה אעשה לך (שם ד יא-יב). שנאו בשער מוכיח ודבר תמים יתעבו לָכֵן יען בושסכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו בתי גזית בניתם ולא תשבו בם וכו׳ כי ידעתי רבים פשעיכם וכו׳ לָכֵן המשכיל בעת ההיא ידם כי עת רעה היא וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי צבאות אדני בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו (שם ה י-טז). השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו ולא נחלו על שבר יוסף לָכֵן עתה יגלו בראש גלים וסר מרזח סרוחים (שם ו ו-ז). אתה אמר לא תנבא על ישראל ולא תטיף על בית ישחק לָכֵן כה אמר יי׳ אשתך בעיר תזנה ובניך ובנתיך בחרב יפלו (שם ז יו-יז). שמעתי חרפת מואב וגדפי בני עמון אשר חרפו את עמי ויגדילו על גבולם לָכֵן חי אני נאם יי׳ צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה (צפנ׳ ב ח-ט). אכן השכימו השחיתו כל עלילותם לָכֵן חכו לי נאם יי׳ ליום קומי לעד (שם ג ז-ח). הכהנים לא אמרו איה יי׳ וכו׳ והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועלו הלכו לָכֵן עד אריב אתכם נאם יי׳ ואת בני בניכם אריב (ירמ׳

כ ח-ט). כחשו ביי׳ ויאמרו לוא הוא ולא תבוא עלינו רעה וכו׳ לכן כה אמר יי׳ אלהי צבאות יען דברכם את הדבר הזה הנני נתן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם (שם ה יג-יד). הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו לכן יפלו בנפלים בעת פקדתים יכשלו וכו׳ כה אמר יי׳ עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה וכו׳ ויאמרו לא נלך וכו׳ ויאמרו לא נקשיב לכן שמעו הגוים וכו׳ הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם כי על דברי לא הקשיבו וכו׳ עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי לכן כה אמר יי׳ הנני נתן אל העם הזה מכשלים וכשלו בם אבות ובנים יחדו (שם ו יט-כא). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים למען הכעסני וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה (שם ז יח-כ). ובנו במות התפת וכו׳ אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי לכן הנה ימים באים נאם יי׳ ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה (שם לא-לכ). הנה בדבר יי׳ מאסו וחכמת מה להם לכן אתן את נשיהם לאחרים שדותיהם ליורשים (שם ח ט-י). מאנו דעת אותי נאם יי׳ לכן כה אמר יי׳ צבאות הנני צורפם ובחנתים (שם ט ה-ו). וילכו אחרי שררות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש (שם יג-יד). הפרו בית ישראל ובית יהודה את בריתי אשר כרתי את אבותם לכן כה אמר יי׳ הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה (שם יא י-יא). ואני ככבש אלוף יובל לטבוח ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים וכו׳ לכן כה אמר יי׳ על אנשי ענתות המבקשים את נפשך לאמר לא תנבא בשם יי׳ ולא תמות בידנו לכן כה אמר יי׳ צבאות הנני פקד עליהם הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנתיהם ימתו ברעב ושארית לא תהיה להם (שם יא יט-כג). ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה לכן כה אמר יי׳ שאלו נא בגוים מי שמע כאלה (שם יח יב-יג). הישלם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חמתך מהם לכן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב (שם כ-כא). כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך וכו׳ ועל המרוצה לעשות לכן כה אמר יי׳ אל יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות (שם כב ז-ח). הוי רעים מאבדים ומפצים את צאן מרעיתי נאם יי׳ לכן כה אמר יי׳ אלהי ישראל על הרעים הרעים את עמי אתם הפצתם את צאני ותדחום ולא פקדתם אתם הנני פקד עליכם את רע מעלליכם (שם כג א-ב). כי גם נביא גם כהן חנפו גם בביתי מצאתי רעתם נאם יי׳ לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה (שם יא-יב). יען אמרתם את הדבר הזה משא יי׳ ואשלח עליכם לאמר לא תאמרו משא יי׳ לכן הנני ונשיתי אתכם נשא ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני (שם לח-לט). ולא שמעתם אלי נאם יי׳ למען הכעסוני במעשה ידיכם לרע לכם לכן כה אמר יי׳ צבאות יען אשר לא שמעתם את דברי הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון וכו׳ והבאתים על הארץ הזאת ועל ישביה (שם כה ז-ט). ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא שמע נא חנניה לא שלחך יי׳ ואתה הבטחת את העם הזה על שקר לכן כה אמר יי׳ הנני משלחך מעל פני האדמה (שם כח יה-יו). יען אשר נבא לכם שמעיה ואני לא שלחתיו ויבטח אתכם על שקר לכן כה אמר יי׳ הנני פקד על שמעיה הנחלמי ועל זרעו ולא יהיה לו איש יושב בתוך העם הזה (שם כט לא-לב). הנה אני יי׳ אלהי כל בשר הממני יפלא כל דבר לכן כה אמר יי׳ הנני נתן את העיר הזאת ביד הכשדים (שם לב כז-כח). ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו וכו׳ ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות לכן כה אמר יי׳ אתם לא שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם יי׳ אל החרב אל הדבר ואל הרעב (שם לד יו-יז). והעם הזה לא שמעו אלי לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה אשר דברתי עליהם יען דברתי אליהם ולא שמעו (שם לה יו-יז). כה אמר יי׳ אתה שרפת את המגלה הזאת וכו׳ לכן כה אמר יי׳ על יהויקים מלך יהודה לא יהיה לו יושב על כסא דוד (שם לו כט-ל). ואם אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת וכו׳ כי ארץ מצרים נבוא וכו׳ ושם נשב ועתה לכן שמעו דבר יי׳ שארית יהודה כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל אם אתם שום תשמון פניכם לבא מצרים ובאתם לגור שם והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים (שם מב יג-יו). ולא הלכו בתורתי ובחקתי אשר נתתי לפניכם ולפני אבותיכם לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני שם פני בכם לרעה (שם מד י-יא). ותדברנה

בפיכם ובידיכם מלאתם לאמר עשה נעשה את נדרינו אשר נדרנו לקטר למלכת השמים ולהסך לה נסכים הקים תקימנה את נדריכם ועשה תעשינה את נדריכם לכן שמעו דבר יי׳ כל יהודה הישבים בארץ מצרים הנני נשבעתי בשמי הגדול אמר יי׳ אם יהיה עוד שמי נקרא בפי כל איש יהודה (שם מד כה-כו). שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו וכו׳ על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר לכן הנה ימים באים נאם יי׳ ושלחתי לו צעים וצעהו (שם מח יא-יב). לבני עמון כה אמר יי׳ הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב לכן הנה ימים באים נאם יי׳ והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה (שם מט א-ב). כי מי כמוני ומי יעידני ומי זה רעה אשר יעמד לפני לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (שם יט-כ). איך לא עזבה עיר תהלה קרית משושי לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא (שם כה-כו). שה פזורה ישראל וכו׳ עצמו נבוכדראצר מלך בבל לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני פקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי אל מלך אשור (שם נ יז-יח). חרב אל מימיה ויבשו כי ארץ פסלים היא ובאימים יתהללו לכן ישבו ציים את איים וישבו בה בנות יענה ולא תשב עוד לנצח (שם לח-לט). חמסי ושארי על בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל ישבי כשדים תאמר ירושלם לכן כה אמר יי׳ הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך (שם נא לה-לו). באו זרים על מקדשי בית יי׳ לכן הנה ימים באים נאם יי׳ ופקדתי על פסיליה ובכל ארצה יאנק חלל (שם נא-נב). כי במשפטי מאסו וחקותי לא הלכו בהם לכן כה אמר אדני יי׳ יען המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם ואת משפטי לא עשיתם וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך גם אני ועשיתי בתוכך משפטים לעיני הגוים (יחזק׳ ה ו-ח). יען כל תועבתיך לכן אבות יאכלו בנים בתוכך ובנים יאכלו אבותם (שם ט-י). בן אדם הנה בית ישראל אמרים החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא לכן אמר אליהם כה אמר אדני יי׳ לא תמשך עוד (שם יב כז-כח). יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו ולחזק ידי רשע לבלתי שוב מדרכו הרע להחיתו לכן שוא לא תחזינה וקסם לא תקסמנה עוד והצלתי את עמי מידכן (שם יג כב-כג). נזרו מעלי בגלוליהם כלם לכן אמר אל בית ישראל כה אמר אדני יי׳ שובו והשיבו מכל גלוליכם (שם יד ה-ו). הנה לאש נתן (עץ הגפן) לאכלה וכו׳ ויחר ונעשה עוד למלאכה לכן כה אמר אדני יי׳ כאשר עץ הגפן בעץ היער אשר נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את ישבי ירושלם (שם יה ד-ו). ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך ותהי להפך לכן זונה שמעי דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ יען השפך נחשתך ותגלה ערותך וכו׳ וכדמי בניך אשר נתת להם לכן הנני מקבץ את כל מאהביך אשר ערבת עליהם (שם טז לד-לז). ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני וכו׳ לכן איש כדרכיו אשפט אתכם בית ישראל נאם אדני יי׳ (שם יח כט-ל). יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר (שם כא ט). יען היות כלכם לסגים לכן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם (שם כב יט). כי אותה שכבו בנעוריה והמה עשו דדי בתוליה וישפכו תזנותם עליה לכן נתתיה ביד מאהביה ביד בני אשור אשר עגבה עליהם (שם כג ח-ט). יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לבג לגוים (שם כה ו-ז). יען תתך את לבבך כלב אלהים לכן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך וחללו יפעתך (שם כח ו-ז). יען אמר יאר לי ואני עשיתי לכן הנני אליך ואל יאריך (שם כט ט-י). יען היות צאני לבז וכו׳ ואת צאני לא רעו לכן הרעים שמעו דבר יי׳ (שם לד ח-ט). יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם בעת עון קץ לכן חי אני נאם אדני יי׳ כי לדם אעשך ודם ירדפך (שם לה ה-ו). יען אמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית לכן אדם לא תאכלי עוד (שם לו יג-יד). את קבעת כוס התרעלה שתית מצית וכו׳ לכן שמעי נא זאת עניה ושכרת ולא מיין כה אמר אדניך יי׳ ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה (ישע׳ נא יז-כב). ועתה מה לי פה נאם יי׳ כי לקח עמי חנם וכו׳ ותמיד כל היום שמי מנאץ לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי אני הוא המדבר הנני (שם נב ה-ו). כה אמר יי׳ צבאות קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וכו׳ לכן כה אמר יי׳ שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה נאם יי׳ (זכר׳ א יד-יו). בעמל אנוש אינימו ואם אדם לא ינגעו לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו (תהל׳ עג ה-ו). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר וכו׳ הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו לכן שמע יי׳ ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל (שם עח יט-כא). לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט לכן

אמרתי שמעה לי אחוה דעי אף אני (איוב לב ט-י). כי אמר (איוב) לא יסכן גבר ברצתו עם אלהים לָכֵן אנשי לבב שמעו לי חללה לאל מרשע ושדי מעול (שם לד ט-י). שדי לא מצאנהו שגיא כח ומשפט ורב צדקה לא יענה לָכֵן יראוהו אנשים (שם לז כג-כד).—ב) כמו אך, אבל, מכל מקום[1], doch; cependant; nevertheless: ויאמר קין אל יי׳ גדול עוני מנשוא הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני ויאמר לו יי׳ לָכֵן כל הרג קין שבעתים יקם וישם יי׳ לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו (בראש׳ ד יג-יה). ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לָכֵן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד (שפט׳ יא ז-ח). כי כלה ונחרצה אדני יי׳ צבאות עשה בקרב כל הארץ לָכֵן כה אמר אדני יי׳ צבאות אל תירא עמי ישב ציון מאשור (ישע׳ י כג-כד). ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה ואתי שכחה נאם יי׳ לָכֵן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (הוש׳ ב יה-יו). ואם חי יי׳ יאמרו לָכֵן לשקר ישבעו (ירמ׳ ה ב). ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם וכו׳ לבלתי שמע אלי והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת וכו׳ לָכֵן הנה ימים באים נאם יי׳ ולא יאמר עוד חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים (שם טז יב-יד). מה תזעק על שברך אנוש מכאבך על רב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך לָכֵן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו (שם ל יה-יו). כטמאתם וכפשעיהם עשיתי אתם ואסתר פני מהם לָכֵן כה אמר אדני יי׳ עתה אשיב את שבית יעקב ורחמתי כל בית ישראל וקנאתי לשם קדשי (יחזק׳ לט כד-כה). —ג) במשמ׳ אם כֵּן: ויאמר אכיש אל דוד ידע תדע כי אתי תצא במחנה אתה ואנשיך ויאמר דוד אל אכיש לָכֵן אתה תדע את אשר יעשה עבדך ויאמר אכיש אל דוד לָכֵן שמר לראשי אשימך כל הימים (ש״א כח א-ב).—ד) כמו באמת: מה תיטבי דרכך לבקש אהבה לָכֵן גם את הרעות למדתי את דרכיך (ירמ׳ ב לג).

לכש[2]), ממנו שֵׁם העיר לכיש.

—[1]) כמו בערב׳ לכנ, עי׳ הערה הקודמת.

[2]) לפי דעת החכמים כמו בערב׳ לכת׳ a), במשמ׳ הכהו בשוט, וגם אבן מבריק בתוך הגבס וגם לבן מבהיק.

a) لكث

***לֶבֶשׁ**[1]), לֶגֶשׁ, ש״ז,—מין אשוח, רב השרף ועלול לשרפה, Pinus halepensis: אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן (שבת כ א). — ובהרחבה להליפים הרכים שתחת קלפת כל האילנות: מגזעו (של הארז) יעשו תרן ומן הלכש כרי הגמל ומרכבים לרכש (יל״ג, גרן האטד).

לֶכֶת,— מקור מן הָלַךְ, עי׳ שם.—והוסיפה, לֶכֶת המעים, שלשול: כל מחלה אשר תהיה מרוב לכת המעים או מרוב הילוך דם (אסף, כ״י מינכן 125).

לֻלָאָה, לֻלָאוֹת,—עי׳ לֻלָה.

לֻלָה[2]), ש״נ, מ״ר לֻלָאוֹת, סמי׳ לֻלְאוֹת,— כעין עניבה עשויה מפתילים להכנים בה קרס לחבר שתי יריעות וכדומ׳, Schleife; anse; loop: ועשית לֻלְאֹת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחברת וכו׳ חמשים לֻלָאֹת תעשה ביריעה האחת וחמשים לֻלָאֹת תעשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית מקבילת הַלֻּלָאֹת אשה אל אחתה ועשית חמשים קרסי זהב וחברת את היריעת אשה אל אחתה בקרסים (שמות כו ד-ו). ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן וכו׳ ועשית חמשים לֻלָאֹת על שפת היריעה האחת וכו׳ ועשית קרסי נחשת חמשים והבאת את הקרסים בַּלֻּלָאֹת וחברת את האהל (שם ז-יא). — ובתו״מ וסהמ״א: חרוצים היו קרשים וחלולים היו אדנים ונראין קרסין בלולאות ככוכבים ברקיע (שבת נח:). כמו מעיל וכו׳ שיש לו בית ראש ועוטה לו הלובשו ויש לו לולאות וקרסים שמחברן והוא כמו מלבוש (ר״ח שם קכ:). ובשנועלין האנפליא יש לה לולאות ומחברין אותן לולאות באמצע השוק (ערוך, ערך חנק). קושרת אשה מפתחי חלוק היינו הקרסים והלולאות שמדבקת הבגד בצוארה ופעמים שאין לה קרסים אלא ציצין יוצאין מבגד עצמו וקושרת אותן (שם, סככה). כלי עור שיש לו לולאות ושנצות כגון סנדל עימקי וכים של שנצות וכו׳ הואיל וההדיוט

[1]) כך גרסת רוב הספרים, ובערוך לגש. ופרשו בגמ׳ ירוש׳ לוגשא, ובבבלי: שוכא דארזא, והוסיפו בעמרניתא דאית ביה.

[2]) לא נתברר מקור השם וצורת היחיד שלו. הקדמונ׳ סברו שהוא מן שרש לול, ואמר ריב״ג כי היחיד שלו הוא כמו״ב לול והאלף יתרה. רד״ק בהשרשים לא אמר בפרוש מהו היחיד. רוב החדשים סוברים כי היחיד הוא לֻלִי, והוא במקום לולו. אך אין הכרע לזה, ולכן יותר נראית דעת ראב״ע שהחליט כי היחיד הוא לולה: תיו הלולאות סימן הנקבה ואחת לולה, ובא תחת האלף הא (ראב״ע שמות לו יב).

יכול במהרה להכנים השנצות ב ל ו ל א ו ת ויחזור כלי קיבול כשהיה (רמב"ם, כלים ז ט). חלוק שהוא קרוע מתחילתו ועד סופו ואחר שלובשין אותו מקבצין אותו ב ל ו ל א ו ת שיעור הוטין עשר אצבעות (שם כח ה). מפני שהוא בבסכיו והם לולאות וצריך לכוין הלולאות כנגד היתדות שבכותל (ראב"ד על הרמב"ם, שבת כב לב). —ואמר המשורר במליצה: כתוב ספר כריתות לתבונה והתיר ל ו ל א ו ת הבין וקרסו (רשב"ג, כתר מלכות). ואהל היקר הובר ו ל ו ל א ו ת תהלות הובאו בהם קרסים (רמב"ע, הרית מר). ומשכן בין אשר יד אל פרשו בתוך קרסי זממי ל ו ל א ו ת י ו, ולי לשון בעת ישון ברקיו יכסה עין מאורים להבותיו (ר"י חריזי, תחכמ' יו).

ללה, – עי' לַלֶת.

לַלֶת[1], —בהדבור הרה לַלֶת, תאר לאשה שמלאו ימי הריונה ללדת: וכלתו (של עלי) אשת פינחס הרה לַלֶת[2]) ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת המיה ואישה ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש"א ד יט).

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) עי' ערך ילד מה שהובא בהערה שם דעת הקדמונ' והחדשים כי הוא צמצום מן לָלֶדֶת, שהוא במקום לָלֶדֶת, והפקפוקים בזה. וכבר נזכר שם כי ריב"ג הניח שרש ללה ואמר שממנו ללת, ואלה דבריו במשתלחק: ללה לם יד'כרה ואעלם אן הרה ללת קד ח'אצ' פיה אלאולונ ותחיר פי פכה אלמתא'ח'רונ פבעצ' ג'עלה מרכבא מנ ילד ובעצ' לם יכנ לה פיה מנפד' ובואג'ב ערצ' פיה הד'א אלאעתלאג' פאנה מנ אלאלפאט' אלעויצה אלפפ אלעשרה אלאנבלאע' ולקד ארדת תרב אלתכלם פיה לצעובתה לכנ לם כנת קד תצ'מנת פי צדר כתאבי הד'א אשתלהאק כל מא אמכנני ג'מעה והצרה ממא אע'פל אז ראית ד'כרה ואג'תלאב כל מא חצ'רני פיה ואול מא אקדמה אליכ אנה ליש ענדי פיה קול ג'אזם ולא ברהאנ קאטע עלי תעיינ אצלה ע'יר אנה אתג'הת לי פיה אוג'ה לא אקטע עלי אצלה בעצ'הא דונ בעצ' ואנא מופקב עלי תלב אלאוג'ה בעד אנ אתצ'מנ לכ אלא אחיד פי אחדהא ממא תחתמלה אללע'ה מנ אלקיאש ואלשבאר פאקול אנ ללת לא יח'לו מנ אחד ת'לאת' אוג'ה אמא אנ יכונ מעתל אללאם ואמא אנ יכונ מנ ד'ואת אלמת'לינ ואמא אנ יכונ אשמא ע'יר משתק מנ פעל פאנ כאנ מעתל אללאם פהו יחתמל וג'הינ אמא אנ יכונ אצלה ללה צפה להרה עלה זנה דוה בלה ותכונ אלתא' פיה בדלא מנ אלהא' כמא קאלוא ושכרת ולא מיין, אם אתן שנת לעיני, עשה רע מאת, פאנ הד'א אלתא'את מבדלה מנ אלהא'את ויכונ אנפתאח אללאם אלאח'רי מנ ללת מנ אג'ל ניה אלאצ'אפה אלתי פיה כמא ערצ' פי אם אתן שנת לעיני וע'ירה אלד'י שקט מנה אלקמץ למא תוהמת פיה אלאצ'אפה ואמא אנ יכונ פעלא מאצ'יא למונת' ויכונ אלמד'הב פיה מת'לה פי והרצת את שבתתיה, ועשת את התבואה, אעני יכונ אלוג'ה פיה ללתה כמא אנ אלוג'ה פי ועשת והרצת ועשתה והרצתה ואנ כאנ מנ ד'ואת אלמת'לינ פהו אשמ עלי זנה למס לבז ואנ כאנ ע'יר משתק מנ פעל פהו מת'ל לעד פהד'א מא ימכנני פיה אנ אקולה פי ללת פאעלמה, ע"כ,—ובעבר': (שרש) ללה לא הזכירו (ר' זכריה חיוג) ודע כי הרה ללת כבר נתלבטו בו הקדמונים ועמלו לשוא בפתרונו האחרונים, קצתם אמרו שהוא מן ילד וקצתם לא מצאו לו שום מוצא, ואין זה תמה מפני שבאמת זו מן המלים הקשות לבאר ולהבינן, ולכן היה בדעתי לעזב הדבור בה אלא מפני שכבר הבטחתי בפתיחת ספר זה להשלים בו כל מה שהשמיט ר' זכריה ראיתי כי עלי להביא גם מלה זו ולאמר כל מה שיעלה על דעתי בה, וראשית מה שאקדים לך בזה הוא כי אין לי בענין מלה זו דבר מחלט ולא מופת חותך לקבע שרשו, רק אגלה לך הפנים שיש לי בזה ולא אכריע הכף הנה או הנה, ואציע את דעתי ואשתדל לא להתרחק מהקש הלשון. ואֹמר כי ללת לא ימלט מאחת משלש פנים: או שיהיה מן נחי הלמד, או שיהיה מהכפולים, או שהוא שם לא נגזר מפעל. ואם הוא מנחי ל"ה יסבל שני פנים או יהיה עקרו ללה והוא תאר להרה בצורת דוה בלה ותהיה התו חלוף ההא כמו שאמרו ושכורת ולא מיין, אם אתן שנת לעיני, עשה רעה מאת, שכל אלה התוים הן חלף ההים ויהיה פתח הלמד האחרנה של ללת מפני שהתכונו לסמיכות כמו שארע באם אתן שנת לעיני וכיוצא בו שנפל מהם הקמץ מפני שהיתה הכונה בהם הסמיכות. או שיהיה ללת פעל עבר לנסתרת ע"ד והרצת את שבתתיה, ועשת את התבואה, ר"ל שללת הוא במקום ללתה כמו ועשת, והרצת, במקום ועשתה, והרצתה. ואם הוא מן הכפולים הוא שם כמו לַמס, לבז, ואם לא נגזר מן פעל הוא כמו לעד, וזהו מה שאפשר לי לאמר בללת, ודע לך.

לָמַד[1]), ממנו לִמֵּד, לֻמַּד, מְלַמֵּד, מַלְמָד, תַּלְמִיד, *לְמַד, *לִמּוּד, *לְמִידָה, ״לֶמֶד, ״לִמּוּדִי, ״לִמּוּדִית, ״הִתְלַמְּדוּת.

לָמַד, פ"ע, לָמַדְתִּי, אֶלְמַד, אֶלְמְדָה, תִּלְמַד, יִלְמַד, לָמְדוּ, לְמַדְתֶּם, יִלְמְדוּ, יִלְמְדוּן, תִּלְמְדוּ, לְמֹד, לִמְדִי, לִמְדוּ, לִמּוּדֵי, — לָמַד לעשות דבר, התאמץ לעשותו הרבה פעמים זה אח"ז ועיֵן בו הרבה, כדי לידע לעשותו היטב, lernen; apprendre; learn: וכתב לו (המלך) את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלוים והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען יִלְמַד ליראה את יי' אלהיו (דבר' יז יח-יט). ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולָמְדוּ ליראה את יי' אלהיכם (שם לא יג). הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען יִלְמְדוּ ויראו את יי' אלהיכם (שם יב). הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר יִלְמְדוּן ליראה אתי

[1]) רק בעברית במשמ' זו. וסֹברים החכמים כי עקר משמ' היה לרדית הפרה בחרישת התלם, ומזה נסתעף מושג ההרגל והלמוד בכלל.

(שם ד י). חדלו הרע למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ (ישע׳ א יו-יז). ותעל (הלביא) אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזק׳ יט ג). — ומלחמה: לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו[1]) עוד מלחמה (ישע׳ ב ד). אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת ולמודי מלחמה (דהי״א ה יח).—ובמשמ׳ לקח דבר מן הדברים למופת לו והתאמץ לעשות כמותו: כי אתה בא אל הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם (דבר׳ יח ט).—ולמד אל דבר, במשמ׳ זו: כה אמר יי׳ אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו (ירמ׳ י ב).—וגם למד דבר, במשמ׳ זו: אם למד ילמדו את דרכי עמי להשבע בשמי (ירמ׳ יב יו). ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ויעבדו את עצביהם (תהל׳ קו לה-לו).—ולמד דבר, עין בו, חקר בו למען דעת אותו: ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם (דבר׳ ה א). וידעו תעי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח (ישע׳ כט כד).—ובמשמ׳ ראה ונוכח כי יש הדבר או שצריך לעשות הדבר: כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל יחן רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול (ישע׳ כו ט-י).—ובפרט למד חכמה, עסק בה והתאמץ להשיג ידיעתה: כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי ולא למדתי חכמה ודעת קדשים אדע (משלי ל ב-ג).—וחקים וכדומ׳: אודך בישר לבב בלמדי משפטי צדקך (תהל׳ קיט ז).—ובתו״מ, במשמ׳ התרגל בדבר, ובפרט פעול, היה למוד, למודה, למודים, למודות, היה רגיל, be accustomed; être habitué; gewöhnt s.: עלה בידו משִשים ואחד תרומה ויחזור ויתרום כמות שהוא למוד במדה ובמשקל ובמנין (תרומ׳ ד ג). בת ישראל שנשאת לכהן והיא למודה (לבוא) אצל אביה (שם יא י). היתה למודה להיות רואה בתחלת הוסתות וכו׳ היתה למודה להיות רואה עם הנץ החמה (נדה ט ט). היתה למודה להיות רואה יום חמשה עשר ושינתה להיות רואה ליום עשרים (שם י). היו כהן או עני למודים לאכול אצלו יבאו ויאכלו (דמאי ד ד). למודין היו ישראל להיות אומרים דברי תרעומת על משה (מכי׳ בשלח ד א). ג׳ שעות נתענה אם היה למוד לוכל בשלש אכל בשש אם למוד לוכל בשש אכל בתשע (ירוש׳ סנה׳ י כח:). לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו נזקק המלך למדינה וכיון שבאו בדברים ליזקק לו אמרו אוי לנו שאין המלך נזקק למדינה כמו שהוא למוד אם נהרוג את אוהבו (מד״ר ברא׳ מב). ר״י בר חלפתא ותלמידיו היו למודים להיות משכימין ויושבין ושונין תחת תאינה אחת (שם סב). אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שנים (שם ויקר׳ כה). א״ר יהודה הלוי בר״ש למוד הוא הקב״ה להיות מונה בשבט הזה בכל מקום (שם במד׳ ג). אמר לו (בלעם להמלאך) אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב״ה קום לך אתם ואתה אומר שאחזור כך אומנתו וכו׳ למוד הוא לומר דבר ומלאך מחזירו (שם כ). מרודך עובד לחמה היה והיה למוד לאכול בשש שעות וישן לו עד ט׳ שעות (שם שה״ש, מגלוני). בן בית אחד היה לו לר״ג והיה למוד להיות נוטל קופה של ארבעים סאה ומוליכה אצל הנחתום (שם, ידיו). כך היה ר׳ תנחום עושה אם היה למוד ליקח ליטרא של בשר היה לוקח שתים אחת חלקו ואחת לעניים (שם קהל׳, ביום טוב). לאחד שהיה למוד לשמש מטתו עם הנץ החמה ושכח ושמש מטתו קודם הנץ החמה (שם, כי את כל). עד שהן במצרים הלעיגו לי וכו׳ למודים הם בכך (תנחומ׳ בלת ח). הוי למוד לקבל את הצער והוי מוחל על עלבונך (אדר״נ מא).—וגם בדברים לא בע״ח: כגון אלו שהם אומרים למודות ערבי שביעית להיות חטים יפות (ספרא קדוש׳ יא).—למוד אצל פלוני, הוא רגיל להיות אצלו: בנו או עבדו של חבר שהיו למודין אצל עם הארץ צריכין לקבל בנו או עבדו של ע״ה שהיו למודים אצל חבר כל זמן שהן אצלו הרי הן כחבר (רמב״ם, מעשר י ג). —ופע׳ עבר, למד סעודה, היה רגיל בה: שלא למדו סעודת מלכים (ירוש׳ ברכ׳ ו י ד). — ובמשמ׳ למד לדעת לעשות דבר: אין מעכבין את התינוקות מלתקוע אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו (ר״ה ד ח). תלמיד חכם צריך שילמוד ג׳ דברים כתב שחיטה ומילה (חול׳ ט.).—ובפרט למד תורה, חכמה, וכדומ׳: אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת (אבות ב ח). הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס (שם יד). אם למדת תורה נותנים לך שכר הרבה (שם יו). (אדם שיש לו) ללמוד תורה ולישא אשה לומד תורה ואח״כ נושא אשה וכו׳ הוא ללמוד תורה ובנו ללמוד תורה וכו׳ הוא קודם את בנו (תוספתא בכור׳ ו י). כשירד חנינא בן אחי ר׳ יהושע לגולה וכו׳ שגרו אחריו שני ת״ח ר״י בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל כיון שראה אותם אמר להם למה באתם אמרו לו ללמוד תורה באנו (ברכ׳ סג.). א״ר

[1]) במיכ׳ ד ג ילמדון.

יוחנן כשהיינו לומדין תורה אצל ר׳ אושעיא היינו יושבין ד׳ ד׳ באמה (ערוב׳ נג.). תלמידי חכמים שמהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (שם נד:). כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו וכו׳ (שם). אמר ר״ח בר אבא נאמנה היא (התורה) להעיד בלומדיה (יומ׳ עב:). אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע (חגי׳ ו.). אמר ר״א בר׳ צדוק כשהייתי לומד תורה אצל ר׳ יוחנן התורני ראיתי שהיה אוכל פת חריבה במלח בשני בצורת (יבמ׳ יה:). ר״ע אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו (שם סב:). הרי כרוכה (התורה) ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד (קדוש׳ סו.). הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים (סנה׳ סח.). שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו ללמוד תורה (סוט׳ י:). רב הונא אמר לומד תורה אעפ״י שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה (מד״ר איכ׳, פתיח׳). אם חפץ אתה ללמוד אל תאמר על מה שלא שמעת שמעתי (כלה רבתי ד). לא יהיה התלמיד בוש מחביריו שלמדו מפעם ראשונה או שניה והוא לא למד אלא אחר כמה פעמים (רמב״ם, ת״ת ד ה).—וביג׳ לָמֵד, לְמֵדים: הלמד [1]) ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלמד [1]) זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אבות ד כ). כשם שלמדתי אותה בצער כך תהיו אתם למדים אותה בצער (ספרי דבר׳ מו). ר׳ יהושע אומר השונה ואינו עמל כאיש זורע ולא קוצר הלמד תורה ושכח דומה לאשה היולדת וקוברת (תוספתא פרה ד ז). הלמד על מנת לעשות ולא הלמד שלא לעשות שהלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא (ירוש׳ ברכ׳ א ג:). הלמד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח (שם ה ט.). אמר ר׳ מאיר כל ימים שהיינו למידין אצל ר׳ ישמעאל לא היינו נותנין קלקנתום בדיו (שם סוט׳ ב יח.). אמר ר׳ כשהיינו למדין תורה אצל ר״ש בתקוע היינו מעלין שמן ואלונטית מחצר לגג (בבלי שבת קמז:). זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל שבתחלה מי שיש לו אב מלמדו תורה מי שאין לו אב לא היה למד תורה וכו׳ התקינו שיהיו מושיבין מלמדים תינוקות בירושלם וכו׳ ועדיין מי שיש

— [1]) כך, בלי ו בין ל מ, במשנ׳ עם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם, וכך בכ״י אחרים, וכבר העיד ע״ז רשב״צ דוראן: והיא נוסחה מדוקדקת בספרים ישנים (מגן אבות ד, ה).

לו אב היה מעלה ומלמדו מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך (ב״ב כא.). בשעה ששמעו ישראל אנכי ה׳ אלהיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדים ולא היו משכחין (מד״ר שה״ש, ישקני). תורה אדם למד ב׳ הלכות היום וב׳ למחר עד שנעשה כנחל נובע (שם, כי טובים). אעפ״י שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה (רמב״ם, ת״ת ג יג). עשרים וחמשה תינוקות למדים אצל מלמד אחד (שם ב ה).—לָמַד מפלוני, פלוני הורה לו: איזהו חכם הלומד מכל אדם (אבות ד א). הלמד [1]) (תורה) מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו והלמד [1]) מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן (שם כ). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת וכו׳ צריך לנהוג בו כבוד שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וקראו רבו (שם ו ג). אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו (כתוב׳ קיא.). משל לשני בני אדם אחד למד מרבו ואחד למד מעצמו וכו׳ (פי׳ יציר׳ לר״י ברצלוני 2, בשם המדרש). — לָמַד דבר מפלוני, מדבריו של פלוני, או ממעשיו, ממנהגו, הבין וידע דבר פלוני מה טיבו או איך להתנהג בו: ומעשה בימי אביו של ר׳ צדוק ובימי אבא שאול בן בטנית שפקקו את המאור בטפיח וכו׳ ומדבריהן למדנו שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת (שבת כד ה). (ערבי אחד אמר ליהודי ביום שנחרב ביהמ״ק כי בו ביום נולד משיח) א״ר בון מה לנו ללמוד מן הערבי הזה ולא מקרא מלא הוא והלבנון באדיר יפול (ומה כתוב אחריו) ויצא חוטר מגזע ישי (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.). באותה שעה למדתי ממנו (מאליהו) שלשה דברים למדתי שאין נכנסין לחורבה ולמדתי שמתפללין בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה (בבלי שם ג.). א״ר עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר׳ יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג׳ דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל א״ל בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך (שם סב.). א״ר יוחנן י״ח ימים גדלתי אצל ר׳ אושעיא ברבי ולא למדתי ממנו אלא דבר אחד (ערוב׳ נג.). אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם (ענוה) מדעת קונו שהרי הקב״ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על

—[1]) עי׳ הערה הקודמת.

הר סיני (סוט׳ ה.). הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות ממי אתה למד מאברהם פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב״ה באו מ״ה לדבר עמו אמר להן נפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם וכו׳ (מד״ר ברא׳ מז). ה׳ דברים למדנו מר׳ אליעזר בשעת מיתתו ושמחנו בהן שמחה גדולה (דא״ר ג).—לָמַד דָּבָר, נתברר לו הדבר: (כתוב) ואם מבן ששים שנה ומעלה אם זכר הרי אנו למדים בכולם משנת ששים מה שנת ששים כלמטה ממנה אף שנת חמש ושנת עשרים כלמטה ממנה (ערכ׳ ד ד). (כתוב) וכי ימכור איש למדנו שהוא רשאי במכירתה (מכי׳ משפט׳ ג). ר״א המודעי אומר נתן לו (משה ליתרו) מתנות רבות שמתוך תשובה שנתן לו אתה למד (שם יתרו ב). ולפי דרכינו למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ עולה להן מן המניין (תוספתא יבמ׳ ח ד). שאף לשרה שאלו אין אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש (רש״י ברא׳ יח ט). למדת שאין תקופה נופלת בתחילת הלילה אלא לסוף ד׳ שנים (הוא, ברכ׳ נט:).— הא לָמַדְתָּ, הנה ראית, הנה נתברר לך: ר׳ צדוק אומר אל תעשם (את התורה והמצות) עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם וכו׳ הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם (אבות ד ה). שהיסורין מרצין יותר מן הקרבנות וכו׳ הא למדת שחביבין יסורין (מכי׳ יתרו י). הלכה וניסת לאחד מן השוק והיו לו בנים ממנה ניסת לזה לא נמצאו בניו של ראשון ממזרים הא למדת שאין זה כריתות (ספרי דבר׳ רסט). (כתוב) ורחץ במים את בשרו ולבשם הא למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה (יומ׳ לב.).—נמצאנו לְמֵדִים: מגיד שניסן ראש לחדשים ומנין אף למלכים ת״ל הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל ומנין אף לרגלים ת״ל חג המצות וחג השבועות וחג הסכות נמצינו למדין שניסן ראש לחדשים למלכים ולרגלים (מכי׳ בא א). מצינו שלא היה רשות לאחד מן הכהנים ליכנס ולשמש באהל מועד אלא א״כ היה לו שלשים שנה שנאמר מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה וגו׳ הרי נמצאנו למדים שהיה אלעזר עד שלא נגזרה הגזירה בן שלשים שנה או יותר (מד״ר במד׳ ג). ל׳ יום בשנה חשובין שנה והוא שתקלוט הנטיעה קודם שלשים יום וכמה הוא סתם הקליטה לכל האילנות שתי שבתות נמצאת למד שהנוטע מ״ד יום קודם ר״ה עלתה לו שנה (רמב״ם, מע״ש ט ח-ט).—מכאן אתה לָמֵד: כשבא אדם אצלך להתגייר אינו בא אלא לשום שמים אף אתה קרבהו ולא תרחיקהו מכאן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב (מכי׳ יתרו א). הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כונה (ברכ׳ יג:). חתך (יהושע) ראשי גבוריו (של עמלק) ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה (רש״י שמות יז יג). כבר ביארנו בנזירות שאם היה הנזיר וכזית מן המת תחת הגמל או תחת המטה וכו׳ אינו מגלח ומשם אתה למד שכל אלו ההלכות האמורות בטומאת אהלים וכו׳ הכל מדברי סופרים (רמב״ם, טומא׳ מת יט ו). — ומלכות לְמֵדָה: נוסעים אין כתיב כאן אלא נוסע מגיד שנעשו כולן תורמיות תורמיות באיש אחד מכאן למדין מלכיות להיות מנהיגות תורמיות תורמיות (מכי׳ בשלח ב).—לָמֵד מִדָּבָר: אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות אלא מן התלמוד (ירוש׳ פאה ב יז.). מפני שאנו למידין מן ההלכה אנו עושין אותו (שם בבי׳ י לט:). למידין אפשר משאי אפשר (שם תרומ׳ ב מא:). למידין גזירה שוה אפילו מופנה מצד אחד (שם יומ׳ ח מס.).—ודבר מדבר: דבר הלמד מענינו במה הכתוב מדבר בממון אף כאן בממון דבר הלמד מסופו שאין הבית מטמא עד שיהו בו אבנים ועצים ועפר (ברייתא דר׳ ישמעאל). אר״ש וכי תודה מאין למדה לא משלמים ודבר הלמד ממקום אחר אתה בא ללמד הימנו למד מן הלמד (ספרי במד׳ קיח). וכי חטאתו של מצורע מאיכן למידה שתהא פסולה שלא לשמה (ירוש׳ פסח׳ ה לא ד). לומר שהן (הלכות מועד) עקורות ואין למידות זו מזו (מו״ק יב.). כל התורה כולה למידין למד מלמד חוץ מקדשים שאין למידין למד מלמד (בכוע׳ י.).—לָמַד לְדָבָר, הורה בענין הדבר הזה: אם למדתי למצורע שמגלח כל שערו אף נזיר יגלח כל שערו (ספרי במד׳ כח). אם למדתי לטומאה שסותרת את הכל אף התגלחת תסתור את הכל (שם לא).—לָמַד בְּדָבָר, נשא ונתן בו, הורה בו פנים: קייטא שיש בה פספסים צבועים ולבנים פושין מזה לזה שאלו את ר״א והרי הוא פספס יחידי אמר להן לא שמעתי אמר לו ר״י בן בתירא אלמד בו אמר לו אם לקיים דברי חכמים הן (נגע׳ יא ז).—לָמַד את לֵב פלוני וכדומ׳, נתברר לו טיבו ואיכותו: א״ר יוחנן י״ב תלמידים היו לו לר׳ אושעיא ברבי וי״ח ימים גדלתי ביניהן ולמדתי לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד ואחד (ערוב׳ נג.).—לָמַד דבריו, עִיֵּן בהם, בדק ובחן אותם:

(העד שאמר) מחייב הייתי ועכשיו מזכה אני מקבלין אותו (ואם אמר) מחייב הייתי ועכשיו מחייב אני אומרין לו ל מ ו ד דבריך בתחילה טעה אחד מן המזכין בדבריו סופרי הדיינין מזכירין אותו (ואם טעה אחד) מן המחייבין אין סופרי הדיינין מזכירין אותו אלא אומרין לו ל מ ו ד דבריך בתחילה (תוספתא סנה׳ ט א). —וגם במשמ׳ פעל יוצא להאדם, למד אותו, הורה לו ובאר לו למען ידעהו: קטן היודע לנענע חייב בלולב להתעטף חייב בציצית וכו׳ יודע לדבר אביו לומדו תורה וקריאת שמע (סוכ׳ מב.).

—פע׳, למד, למדתי, למדת, למדו, למדתם, אלמד, אלמדה, ילמד, ילמדו, ילמדון, מלמד, למד, ללמד, למדתני, למדני, למדנה, למדה, אלמדכם, אלמדם, תלמדני, תלמדנו, תלמדם, ילמדהו, ילמדה, מלמדך, ללמדם,— א) למד את פלוני דבר, מלחמה וכיוצא בזה, הרגילהו בזה, עשה שילמדהו, שיעשהו פעמים הרבה כדי שידע לעשותו היטב, einüben; exercer; to train: ואלה הגוים אשר הניח יי׳ לנסות בם את ישראל וכו׳ רק למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה (שפט׳ ג א-ב). מלמד ידי למלחמה ונחת קשת נחושה זרעתי (ש״ב כב לה). ברוך יי׳ צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (תהל׳ קמד א). — למדו קשת וכדומ׳: ויאמר (דוד) ללמד בני יהודה קשת (ש״ב א יח).—ואת לשונו וכדומ׳: ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר (ירמ׳ ט ד). — למדו דרך, נחהו והראהו הדרך ילך בה, lenken, diriger; to direct, ובהשאלה במוסריות: דרכיך יי׳ הודיעני ארחותיך למדני (תהל׳ כה ד). ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו (שם ט). אלמדה פשעים דרכיך וחטאים אליך ישובו (שם נא יה).—למדו לעשות דבר, היה לו במעשיו למופת שיעשה גם הוא כמותו: למען אשר לא ילמדו (הגוים) אתכם לעשות ככל תועבתם (דבר׳ כ יח).—למדו על פלוני, הרגילו להיות שליט עליו: ואת למדת אתם עליך אלפים לראש (ירמ׳ יג כא). — ב) בפרט למדו תורה, חכמה, דעת, הורה לו ובאר לו כדי שיבין וידע, lehren; enseigner; to teach: ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות (דבר׳ ד א). ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יי׳ (שם ה). אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון (שם י). ואתי צוה יי׳ בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים (שם יד). ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם (שם ה כח). ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם (שם יא יט). ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (שם לא יט). ויכתב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל (שם כב). כי שמענה נשים דבר יי׳ ותקח אזנכם דבר פיו ולמדנה בנתיכם נהי ואשה רעותה קינה (ירמ׳ ט יט). ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יי׳ כי כולם ידעו אותי (שם לא לג). ויפנו אלי ערף ולא פנים ולמד אתם השכם ולמד ואינם שמעים לקחת מוסר (שם לב לג). את מי נועץ ויבינהו וילמדהו בארח משפט וילמדהו דעת ודרך תבונות (ישע׳ מ יד). כה אמר יי׳ גאלך קדוש ישראל אני יי׳ אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (שם מח יז). לכו בנים שמעו לי יראת יי׳ אלמדכם (תהל׳ לד יב). אלהים למדתני מנעורי ועד הנה אגיד נפלאותיך (שם עא יז). היסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת (שם צד י). אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (שם יב). ברוך אתה יי׳ למדני חקיך (שם קיט יב). טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי (שם סו). נדבות פי רצה נא יי׳ ומשפטיך למדני (שם קח). תבענה שפתי תהלה כי תלמדני חקיך (שם קעא). אם ישמרו בניך בריתי ועדתי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (שם קלב יב). הלאל ילמד דעת והוא רמים ישפוט (איוב כא כב). כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי׳ ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזר׳ ז י). ובשנת שלש למלכו שלח לשריו לבן חיל ולעבדיה וכו׳ ללמד בערי יהודה וכו׳ וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי׳ ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם (דהי״ב יז ז-י). ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים ילדים אשר אין בהם כל מאום וכו׳ וללמדם ספר ולשון כשדים (דני׳ א ג-ד). ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם (קהל׳ יב ט). —ובתו״מ כמו במקרא, במשמ׳ הרגיל: אין מלמדין את הפרה אלא בחילת בלבד (תוספתא בכי׳ ג כ). מלמד (נקרא כך) שהוא מ ל מ ד את הפרה לחרוש בשביל ליתן חיים לבעליה (ירוש׳ סנה׳ יכח.). ל מ ד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז (ברכ׳ ד.). לעולם י ל מ ד אדם עצמו להשכים ולהעריב (סוט׳ יג:). שלא י ל מ ד אדם את בנו בשר ויין (חול׳ פד.). — ולמדו דרך: כשחלה ר״א נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העה״ב (שם כח:). —ובפרט למדו תורה וכדומ׳: לא י ל מ ד רווק סופרים

Gesamtwörterbuch
der
alt- und neuhebräischen Sprache
von
Elieser Ben Jehuda
in Jerusalem

Eingetragene Schutzmarke

Berlin-Schöneberg
Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung
(Prof. G. Langenscheidt)

Dictionnaire complet
de la
Langue Hébraïque ancienne et moderne
par
Eliézér Ben Yehouda
à Jérusalem

Marque déposée

Paris
H. Le Soudier

Berlin-Schöneberg
Librairie Langenscheidt
(Prof. G. Langenscheidt)

Bruxelles
Misch & Thron

A Complete Dictionary
of
Ancient and Modern Hebrew
by
Eliezer Ben Yehudah
of Jerusalem

Trade-mark

London, W.C.
H. Grevel & Co.

New York
The International
News Company

Berlin-Schöneberg
Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung
(Prof. G. Langenscheidt)

Vol. V, fasc. 1

LIBRARY OF PRINCETON
JAN 10 1914
THEOLOGICAL SEMINARY

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA
HIEROSOLYMITANO

CAUTUM HOC SIGNO

PJJ
.B45
V.5:1

SCHOENEBERGI APUD BEROLINUM
IN AEDIBUS PROF. G. LANGENSCHEIDTI